UJ

MAGYAR SION.

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI:

ZÁDORI EV. JÁNOS.

TIZENHETEDIK ÉVI FOLYAM.

ESZTERGOM, 1886.
NYOMATOTT BUZÁROVITS GUSZTÁVNÁL.

Videsne, quomodo quae Ille aedificavit, nemo destruxit, et quae Ille destruxit nemo aedificavit?! Aedificavit Ecclesiam et nemo illam destruere potest; destruxit templum et nemo illud restaurare valet.

S. Chysostomus.

Fluctus maris quatiunt quidem petram, sed si haec firma sit, fluctus qui assurgunt usque caput petrae, decidunt spumantes ad pedes ejus, quin alium effectum producere potuerint, quam quod petram mundaverint, puriorem reddiderint.

Pius IX. P. M.

Dum Pontifex devia monstrat, quae a veritate abducunt, negotium veritatis cognoscendae insigniter adjuvat.

Joannes Cardinalis Simor.

Az egyház elég idős arra nézve, hogy ne bizzék az emberekben s rendszereikben, melyeket nagy számban látott elvonulni maga előtt; hogy szabadságunkat megőrizzük, szükség azokat a jog és igazság oszlopaihoz erősitenünk.

Gerlache a mechelni congressuson.

AZ ILLUSZTRÁLT FRANCZIA IMAKÖNYVEK.

Heures.

A kisfestéssel gazdagon diszitett szép kötésü imakönyv „Heures“ „Horae“ Francziaországban már a középkorban, valamint a kora renaissance idejében, a legkeresettebb, legkedveltebb nemzeti mütárgy volt. Festése a legjelesebb mesterekre bizatott. Nem lehet képzelni gyengédebbet, szebbet, tökéletesebbet a ‚Heures‘ kezdőbetüinek szépségénél, keretdiszitéseinél és festett képeinél, melyek közhasználata a nyomdaipar lendületével általánossá lőn. A többnyire hártyára nyomott, fametszetekkel ékesitett imakönyvek, gazdag és szegény által egyiránt becsült ezen uj müvészet alkotásaival, a kisfestéses könyvek hiányát teljesen pótolták. Mi sem szolgál a franczia nyomdászat oly nagy dicsőségére, mint a ‚Heures‘-nek 1847-től a XVI-ik század végeig ötszáznál több különböző kiadásai. E műfaj tulajdonképi virágzásának kora az imént emlitett század első felére esik, azonban minél inkább terjedt e könyvek sokszorositása, annál inkább sülyedt müvészi értékök. Midőn még a rajzolóknak és fametszőknek szeme előtt a gyönyörüen festett példányok feküdtek, azon időben a nyomatott könyv is lehető szép alakot nyert, s a kiadók készek voltak előkelő müvészeknek jó rajzokért nagy árakat fizetni, azonban, hogy a közkivánalomnak, mely a szines képekkel ellátott imakönyveket kereste, kitelhetőleg megfelel-

jenek, a képeket szinezték.[1] Ezt felejtik, kik manap az imakönyvek eféle szinezését keményen megtámadják, figyelembe nem vevén, hogy több kéziratban, tüzetesen a párisi könyvtár egy codex-ében, Meckenen Izrael rézmetszetei, melyek a lapok közé tétettek, szintén kifestvék.

Az ismert és évszámmal jelölt ‚Officium Beatae Mariae Virginis' között legrégibb, a velenczei ‚per Nicolaum Jenson gallicum' mindeddig fölül nem mult szép római betükkel 1474-ben nyomtatva, mely minden illusztrácziót nélkülözött.

Jenson eredetileg pénzverő-bélyegmetsző volt; VII-ik Károly király Gutenberg-hez Mainzba küldte őt, hogy az uj ‚invention d' imprimer par poinçons et caracteres'-t megtanulja. Hazájába visszatérte után ugy látszik, mintha Károly királyi utódjai csekély elismerésben részeltették volna; elhagyta hát Franczia-országot s Velenczében telepedett meg, hol 1470-től kezdve mint nyomdász kitünő tevékenységet fejtett ki. Érczbetüket készitö müvészetére emlél bizonnyal, midőn most nevezett 1470-ben megjelent Sallustius kiadása elé bocsátá következő verseit:

‚Et calamo libros audes spectare notatos?
Aere magis quando littera ducta nitet.'

A Franczia-országban nyomatott és kiadott Horariumok legnagyobb része franczia vagy latin szöveggel bir, azonban ez imakönyvek kiállitási költségeinél fogva kénytelenek valának a nyomdászok és kiadók igen hamar arra forditani figyelmöket, hogy kiadványaik számára minél tágasabb piaczot hóditsanak; ez okból tehát imakönyveiket holland, angol, sőt spanyol szöveggel is ellátták.

Valamennyi ‚livre d'Heures' bizonyos közös berendezéssel bir, s a közmondás: „ab uno disce omnes" tekintve szövegjök belső elrendezését, teljes joggal alkalmazható rájok. Czimlapjokon a könyv-

[1] Ilyféle példányok találtatnak Ő Emjának gazdag magán könyvtárában.

nyomda bélyegét találjuk, vagy az ugynevezett ‚homo anatomicus'-t, egy mi sem kevésbé, mint aestheticus és azon fogalom érzékitésére szolgáló kép: hogy az emberi test részei, jelesül a belek, a csillagvilággal állanak összeköttetésben, mely tan az arab orvosok által állittatván fel, Spanyolországban a Priscilliánok által terjesztetvén, bár különfélekép az egyház és tudomány részéről elitéltetett, Franczia országban mégis sokáig rokonszenvre talált. A czimlap másik oldalán következik az „Almanach" vagyis a változó ünnepeket mutató táblázat, mely tulajdonosaik hasznára többnyire husz, közben huszonnégy évi időközt foglal magában. Valamennyi ‚Heures' kiadás mellett egy naptár is van, melyben az ünnepek és néhány haviszent ábráin kivül a zodiakus jegyei, csillagképletek, az egyes hónapoknak megfelelő házi foglalkozások genre-szerü jelenetei, humoros rajzok fordulnak elő, gyakran lapos és sikamlós tartalmu versekkel, vagy ezek nélkül is. Itt az alakok koruk jelmezét viselik; az élet, szokások, népviselet sok érdekes vonásait tanuljuk belőlök megismerni, ezek compositiói tehát a kulturtörténelem és népisme számára figyelemre méltó adalékot nyujtanak.

A tulajdonképi imakönyvek többnyire sz. János evangeliumának azon fejezetével kezdődnek, hol az Ur Jézus Krisztus kínszenvedése elbeszéltetik. Ehhez kapcsolvák azután, a tulajdonkép vett „Horae" napszakok, a B. Sz. Máriáé, a sz. kereszt- és sz. léleké, a hét penitencziális zsoltár, a holtak vigiliái, végül különféle imák. Minden eddigelé ismert kiadványok lapnagyságu, az illető officium elé illesztett fametszetekkel látvák el. Tárgyuk az ó- és ujszövetség szent történetéből meritvék, számszerint mintegy ötven, melyek sokféle változatban, több világias compositiókkal, kisebb-nagyobb müvészi kivitellel folyton ismétlődnek. E képek mindenikére már a korábbi franczia miniature-ökben akadunk, de az e nemü könyvek

érdeme a népszerü kiadások értékesitésében fekszik; a csinosan és értelmesen berendezett egésznek, érthetően is kellett az ima óráiban képei szemléletébe merült ájtatoskodóra hatni. Egyes tehetséges müvészek ugyan átszellemiték az előidőből átvett alakokat is, de az érzelem mélysége, melylyel a történelmi festészet ezen általában ismert, és sokszor ábrázolt vázlatokat folyton és ujabban életre kelteni tudta, a fametszés eszközei és méretei előtt elérhetetlen maradt.

Megragadó hatást, mint az önálló festmények, nem akartak e képecskék elérni, nem is érhettek el; ez teljesen ellentétben állott volna czéljokkal; nem volt ugyanis czéljok az olvasó figyelmét a könyv tartalmától elvonni, inkább segélni akarták őt a leirt események további felfogásában, s mintegy hóna alá nyulni képzelő tehetségének.

E történelmi ábrázolásoknál fontosabb a „Heures“ ornamentikai disze, ebben fejtették ki leginkább müvészetök erejét azok, kik a „Heures“ fa- és rézmetszői számára rajzokat készitettek. Itt nem csupán czifraságggal, hanem valódi compositiókkal van dolgunk! Azon idő számára érzéssel, gyakorta parányi alakban fogalmazott emez ábrázolások, nagybecsü emlékei a szent és profán történetnek, a mythologia és allegoriának; sokszor mindezt pajkos változatokban egymásra halmozva, vegyitvén a vallást antikkal, szellemesen, ünnepies szinezettel, vidoran, de keserü komolysággal és iróniával is. Elvonhatjuk belőlök a tanulságot: mint hatottak azon idők szellemi mozgalmai a graficus müvészetre.

Ez épen oly élczes, mint eredeti ábrázolások anyagát tekintve, a bibliai történetek és sz. legendák mellett, következő tárgyak választattak előszeretettel: az egyptomi József, a jámbor Tóbiás, a szüz Zsuzsánna élete, a próféták ellentétezve a sybillákkal; Urunk élete és kinszenvedése, a Boldogságos szüz

élete, az evangelisták, az elveszett fiu parabolája, az Apokalypsis jelenetei, a világ végének jelei, az ember és története. Az alakok rajza, azoknak kifejezésteljes arczaikban, vonásaikban, melyek nem metszettek többé bizonyos typus után, mint ezelőtt, hanem egyénítvék, gyakran drámai felfogásra mutat. — Sok bennök a vonzó, s némileg költői; azonban be kell vallani, hogy a jó igen is gyakran ismétli magát, hogy huzamosan hasson, az erélyes és szenvedélyes ellenben gyenge, s az alakok inkább szerepelni, mint szabadakaratból cselekedni látszanak.

A „Heures" keretdiszitményei közt gazdag változatosságban vonulnak el szemeink előtt a komolyabb képek mellett, mythologiai, allegorikus, és komikai ábrázolások is, melyek nem egy izben az illusztrált szöveggel legélesebb ellentétben állanak. Ott látjuk a jelenetek egész sorozatát Caesar diadalmenetéből, Déjanira elragadtatását, a bünök allegoriai alakjait küzdelemben az erénynyel, az ifjukort és aggkort, szerencsét, cupidót, amoretteket, geniuszokat, satyrokat, vadászjeleneteket, falusi vigalmakat, sőt megütközést keltő játékokat, griffeket, majmokat, sárkányokat, különféle mesebeli állatokat (droleries), melyek a gót dómok tetejének párkányzatain oly gyakran előfordulnak; nem hiányoznak kisebb állatok sem, mint madarak, csigák, legyek, faágak és lombok közt, karosgyertyatartók, edények és más czifraságok. Oly vonások ezek, melyek elárulják az irányadó körök jártasságát az antikban, valamint a müvészek törekvését, a renaissance formáit elsajátitva, egyes alakjaikat ezekbe önteni.

Az itt leirt keretdiszitményekhez csakhamar a kedvelt, „Danse Macabre," a halálképek is járultak. Az eddig ismert ‚Heures' kiadások egy ötöde, kereteiben a hires ‚Danse des Morts' halálképeket tartalmazza, hol kisebb hol nagyobb alakban, a mint t. i. a könyv formátuma engedi, egy lapon kettesével

vagy hármasával, franczia vagy latin vers kiséretében, néha anélkül is. E képecskéknek a ‚maniére criblée' modorban készült, érczbe vagy fába metszett háttér különös bájt kölcsönöz. A hátterek a miniátorok által annyi ügyességgel alkalmazott, pontokkal hintett aranymezőket pótolták némileg, mi által az alakok csinosan kidomborodnak. A halálnak allegoriai ábrázolását már az ó-korban is feltaláljuk. A középkorban költemények, képek, körmenetszerü látványosságok, melyekben egy élő és egy holt felváltva sortánczot lejtenek, fordulnak elő. Sőt Franciaországban szőnyegeken, ékszereken és kártyákon is található a halál ábrája. A metszés müvészete gyorsan hatalmába ejté e vonzó anyagot; 1485. óta nyomtatott franczia illusztrált kiadásokban különféle változatokban jelent meg a „Danse Macabre" s nem is egyszerre férfiak és nők körtáncza, hanem 1485. évben Párisban Guyot-nál a férfiak csoportja, 1486-ban ugyanannál a nőké, 1499-ben február 18-án Lyonban mindkét csoport együtt, október 15-ikén pedig Párisban; mig a „Heures" lapjain 1491. óta férfiak és nők egyesült táncza fordul elő. Ezen akkoron igen kedvelt képek tizenöt év leforgása alatt hét kiadást értek. A halálképek mindig az ‚officium defunctorum' vagy a halottak vigiliáinak széleire alkalmazvák, azonban ezekkel rendszerint szembeillesztették a kereszt melletti három élő és három holt, vagy a három lovag és három halott alakjainak fametszetét. A képek számszerinti mennyisége igen változó, három alaktól hatvanig emelkedik, köztük harmincz férfi, harmincz-hat pedig női alakok. Némelyek gyakran ismételtetnek, s ilyképen hetvennyolcz, vonatkozva százharmincz-három, sőt százharmincznyolcz alak fordul elő, anélkül, hogy a hatvanhat alak ábrázolásához ujabbak járulnának. Valamennyi kép alapeszméje: hogy a halál semmit sem kimél: „Ach homo, perpende fragilis, mortalis et instabilis, quod vitare non poteris mor-

tem quocunque ieris; nam aufert te saepissime, dum vivis libentissime!“ Nem ismer kor- vagy rang különbséget, s nem ritkán győzelmének biztos voltában, ironicus biztossággal vágja ketté a küzdő halandónak életfonalát. E keserü végzetet ugyanazon egyházi hymnologus énekelte még: „Heu nihil valet nobilitas neque sedis sublimitas, nil generis potentia, nil rerum affluentia.“

Mind ezen ábrázolások közös czélja, a földi esetleges hivságoskodásnak hirtelen végét minél hathatósabban feltüntetni. Nem találjuk ugyan bennök azon történelmi felfogást és nagyszabásu világnézetet, mely bennünket Holbein Hans halálképeinél bámulatra ragad, s mely nála manap alaposan Erasmus inspiratiójára vezettetik vissza; de a rajzoló müvész mégis igyekezett feladatát a már létező typusok felhasználásával megoldani. A rendelkezésére álló csekély térben mesterileg állitja fel párjait, élénk párbeszédes cselekvényben; a halál egy vászonlepedővel könynyeden takarva, munkáját végzendő gyakrabban jelenik meg ásóval és kapával, sem mint kaszával, s a vele együtt tánczoló párokra, melyek szerencsésen választott jelmezeikben határozottan jellemezvék, mint zsákmányára gunyosan vicsorgatja fogait.

Sajnálkozással tapasztalja a buvár, hogy azoknak, kik a ‚Heures‘-féle kiadásokat müvészileg diszitették, elenyészőleg csekély szám kivételével, valamennyinek emléke elzüllött. Miután ily módon ismeretlenné váltak, nem marad egyéb hátra, mint közelebbről tanulmányozni azon légkört, melyben termékeik születtek, mivel pedig az illusztrácziók alkotói felől hiányoznak a kétségtelen adatok, kénytelenek vagyunk tanulmányainknál, azok kiadóit és nyomdászaikat kitünő figyelembe venni. Az e nemü liturgikai könyvek főpiacza Páris volt, ugyanitt nyomattak a római és a különös napszakok, ‚Heures‘ nem is csupán Páris és Francziaország, hanem a vidéki városok, tüzetesebben:

az amiens-i, angers-i, anjou-i, chartres-i, clermont-i, mans-, metz-, nantes-, orleans-, poitier-, reims-, rouen-, toul-, tournay-, tours-, troyes-i egyházmegyék, sőt a külföld, például Salisbury angolországi község számára is.

A franczia nyomdászat ezen oly hirre kapott szakmájának első kiképzése körül a fő érdem (1487.) Vostre és Verard-ot illeti, ezeket követik Dupré és Piguochet, a Hardouin-ok és Kerver; azonban Tory-é a legnagyobb dicsőség, kinek lángeszü müvészi munkásságával az illusztráczió e neme, tökélyének legnagyobb fokát elérte. Más helyen gyakran lesz alkalmunk e jeles müvészt méltatni, itt azzal érjük be, hogy figyelve a körülményekre, szemünk előtt tartsuk, mily hosszu és fáradalmakkal teljes fokozatosság előzte meg, mig Tory a nemzet sajátságos jellemét kifejező müvésszé válhatott.

Az első kiadók közt kiválólag Vostre Simon tüntette ki magát ismeretei, müvészi szemlélete s finom érzékével. Kiadásai a szó szoros értelmében korszakalkotóknak mondhatók, nemcsak azért, hogy a ‚Heures'-nek hathatós lendületet adott, hanem mivel azoknak müvészi jelleget is kölcsönzött. Kiadványain, melyek majd mind a liturgika körébe tartoznak, látható, hogy e könyvek szellemi rendezője tisztában volt az iránt, mit akar, és ezt dicsérendő eréllyel véghez is vitte. Innen kezdve, más kiadók müveiben is egy bizonyos közös vonás, szellemi öszhang észlelhető; de sokan közülök ész nélkül utánozták Vostre kiadványait. Vostre már korán megismerkedett az olasz és német réz- és fametszetekkel, s ezek mindenesetre befolyásolták is kiadványait; szoros egybehasonlitásuk, a fejlődés előmenetelére mutatván, rajtok a Vostre-féle ‚Heures' kiadásokban az alakulás három korszakát határozottan meg lehet különböztetni. Az első korszakot képviseli az 1498-iki kiadás. Itt az alakok rajza hellyel-közzel nem eléggé correct, a test sovány, a fejek és szemek nagyok, hajlott szemöldökkel, a

szájak kicsinyek, az arczcsontok kiállók, az orrok egyenesek, a kezek sokszor nagyok, mig a lábak igen kicsinyek, a ruházat redőzetei már a testhez állóbbak, a typusok nemzetiek. Ezen igazi franczia jelleg, az 1498 —1502. évnek mintegy harmincz kiadásában szemlélhető; 1502-ön tul kezdődik a második stilkorszak. Ámbár még itt sem találjuk a képzett renaissance stilt, mint Olaszországban, mindamellett a diszitményekben még is az antik motivumok okszerübb alkalmazása, és az alakok képzésénél ideálisabb formákra való törekvés mutatkozik. E változást hajlandók vagyunk azon franczia müvészek befolyásának tulajdonitani, kik VIII-ik Károly és XII-ik Lajos uralkodása alatt huzamosb időt töltöttek Olaszországban. A franczia müvészet nemzeti jellemét az olasz áramlat leszoritotta, s ekkor észrevétlenül állott be a fordulat, és Vostre 1515-től a ‚Heures' első kiadásának javitott neméhez tért vissza. A korábbi irány ódonkodó metszetei mellett, ujak és bájosak, tágas háttérben kisebb alakokkal tünnek fel, az értelmes rajzok épp oly szorgalommal, mint ügyességgel készitvék, s formailag nézve nemesek. E lapok legujabban G. Tory-nak tulajdonittatnak, ki a neve alatt megjelent nagyszámu önálló ‚Heures' kiadásokban (1524—1527 —1531. IV-r. —1527—1531—1536. VIII-r. — 1529. XVI-r.) bebizonyitotta, mily mesterileg készité a fametszetek számára rajzait; mily pontosan ismeri e graphikus ábrázolási mód eszközeit, s mily szerencsével tudta összekötni az olasz müvészi elemet a a nemzetivel. A ‚Heures' harminczhét év alatt majd nyolczvan kiadásban jelentek meg Vostre-től, többnyire Pigouchet által nyomatva, ki szintén nehány általa eszközlött kiadásokban bebizonyitá, menynyire alább áll Vostre-nek, hirneves nyomdaurának kiadásainál.

A ‚Heures' kiadásában részt vett a tevékeny Verard A. is. Kiadásainak nagyobb lapillusztrácziói

Tory G. nagy nyomdajegye. 1529.

gyakorta a Vostre-féle ábrák után metszettek, s ugy látszik, mintha szinezésre lettek volna szánva, különben a későbbi kiadások a korábbiaknál, melyek többnyire durva jellegüek, sokkal jobbak. Kétségtelen, hogy Verard nem azon müvészekkel készitteté illusztrációit, kiket Vostre foglalkoztatott. Mülapjai inkább linearis rajzok közt tartvák, s a szemcsés hátterek sokkal ritkábban fordulnak elő. Ujabb időben a Verard-féle képek férfi alakjaiban azon német mester jellemző vonásait vélik fölismerni, aki 1466. körül élvén, E. S. monogrammal jegyezte müveit. Vostre és Verard-al vetekedtek Kerver Th. és a Hardouyn-ok. Kerver 1504-ben az ‚antiqua' betüket használta, s az antik iránti előszeretetét elárulja a classicus motivumoknak a diszitményekhez való alkalmazásában, metszeteinek nagy falapjai sok kivánni-valót hagynak hátra, s a Vostre-féléknek nagyon is mögötte állanak. Azon másodrendü müvészek, kik Kerver részére dolgoztak, nem átallották mások rajzait egyszerüen másolni, például Vostre és Dürer A. könyveiből. A Hardouyn-ok közül Germán látszik legderekabbnak, s a ‚Horae dive virginis Mariae' könyvében, melyet 1514-ben testvére Egyed római betükkel nyomtatott, némi büszkeséggel mondja magáról, ‚in arte literarie picture peritissimus'. A Hardouyn-ok keretfoglalataikban hasonlókép renaissance-szerü diszitéseket használnak, ebbeli készletök azonban csekély lévén, sokszor ismétlésekbe esnek. Regnault F. 1533-ban a Salisbury nagyrabecsült ‚Heures'-t Párisban adta ki, hol a ‚this primer of Salisbury use' 1490 és 1527., legrégibb kiadások is megjelentek. Regnault a mübecscsel biró fametszetek mellett, sok középszerüt, sőt bizonyos tekintetben meg nem felelő ábrákat használt.

Eléggé ügyes berendezésüek Eustacé G. Rembolt G., Jehannot M. E., Vidouve P. kiadásaik. Valamennyinek közös baja azonban eredetiség hiánya a conceptióban, s a mülapok technikailag is mindinkább

sülyednek, miben mintegy kezdetét látjuk e csodálatra méltó müvészet hanyatlásának, mely ezután Brie J., Marnef J., Remacle G., Vivian N. kiadásaikban feltünően érezhetővé válik. A tizenhatodik század vége felé az efféle könyvek iránti érdekeltség megszüntével, a kiadók is további ujabb kiadások rendezésére kedvöket vesztették. *Dankó.*

UJ ÉVRE.

Egy uj év kezdődik s minden sziv ujra kezd reményleni, mintha bizony az uj év kezdetét nem képezné ugyanazon éj, melylyel a letelt végződik; mintha bizony az az emberi sziv a naptárral megváltoztatható, avagy a mult szomoru emlékei megsemmisithetők volnának — mondja Eötvös Kartauzijában.

S mégis mennyire mozgat s izgalomban tart minket e nap! Fejünk szédül, azt se tudjuk, hol kezdjünk, hol végezzünk a tisztelgéssel, az üdvkivánatokkal. Ezen napon, egy és ugyanazon érzelemtől hevülő ezernyi kebelben egyetlenegy sziv dobog. Ez nap minden ember, le a gyermekig, kinek nyelve a zsebkendője, nyelvén hordja szivét, és a különben annyira gonosz nyelv ma csak a szeretet, hála és tisztelet lángoló érzelmein beszél, oly őszintén, amint azt Isten teremtette. És ez jól van igy. Mert ki az közülünk, kinek az éven át nem jutna ki elég kellemetlen, elég keserü, elég hamis szó. Rendén van tehát, hogy legalább egy nap valami kellemest is halljunk, hogy legalább egy nap simán gördüljön le számunkra, hogy legyen a szivnek is egy, ha már nem valódi, legalább talmi arany napja. — És ha a gyarló emberi nyelv a sziv dagályában ez nap épen a hizelgés hurját is penditi meg: ez nem baj, hiszen minden hang-

szer behizelgő akar lenni, s okos ember csak tanulságot huz belőle. Mert mikor a hizelgő nemcsak azt dicséri, a mi valósággal megvan bennünk, sőt épen olyasmit is tulajdonit nekünk, a mi nincs bennünk s a mi után illik hogy törekedjünk: csak hiányainkra figyelmeztet és pedig üdvösen. Megérdemli azért, hogy mézzel folyó dictiója után karjaink közé vegyük és keblünkhez szoritsuk őt — jóságáért.

A mit pedig oly hőn, oly buzgón kivánunk egymásnak, az: a boldogság. De a boldogság mi egyéb, mint vágyaink, mint kivánságaink teljesedése? Ha igy van a dolog, ugy üdvkivánataink sohasem érik utól az emberi szivet, mert teljesedésbe ment vágyak csak ujakat keltenek. Az izzó lemez mohón felszija a vizcsöppet s nem szünik meg izzani, a vizkór csak növeli szomjunkat. Telhetetlen, vizkóros szivünk csak akkor szünik meg vágyni, mikor megszünik dobogni. A megeresztett malomkő, ha nincs őrleni valója, maga magát emészti meg, a surlódás által. Az örökké nyugtalan emberi szivnek is kell, hogy legyen mindig őrleni valója.

Der Mühlstein und das Menschenherz wird stets
[herumgetrieben,
Wo beides nichts zu reiben hat, wird beides selbst
[zerrieben.
Logau.

A sziv vágyai tehát ki nem halnak, sőt földi vágyait néha a sirontulra is átviszi. Hallottam embert, szenvedélyes lovast, ki ugy nyilatkozott, hogy ő a mennyországba is csak ugy akar jutni, mint sz. György vagy sz. Márton — lóháton.

És ha van mégis boldogság a földön: ugy azt nem kivülről, nem az annyira változó viszonyoktól, nem a világtól kell várnunk. A ki vár, az már ugysem boldog s várhat ki tudja meddig, talán örökké! A boldogságot önmagunkban kell keresnünk, a lelkületben fekszik az, mint magban a gyümölcs. In des Herzens heilig stille Räume, Musst du fliehen aus des Lebens Drang. Schiller.

Diogenes a szobrokhoz járt kéregetni, hogy megszokjon semmit se kapni. Vigyük mi is kivánságinkat a szobrokhoz s boldogabbak leszünk.

Az eredendő bűn a földi édent a siralom völgyévé változtatta át, és ezt még siralmasabbá teszik saját büneink. Az ember ugyan minden baját, minden szerencsétlenségét rendesen a balsorsra tolja, de vonjuk csak le bajaink összegéből saját vétségünket, s látni fogjuk, hogy mi marad meg a balsors rovására. Büneink a tulsuly, mely alásülyeszti boldogságunk hajóját. A mig málha gyanánt ezeket is visszük, boldogságunkat sehol sem leljük, akár égaljt változtassunk, akár jobb hazát keressünk.

Quid terras alio calentes
Sole mutamus? Patriae quis exul
Se quoque fugit? *Horácz.*

Mennyi rendszert találtak fel már s kisértettek meg az emberek a népek boldogitására és ezek mégis soha sem voltak boldogok, akár csatákat nyertek, akár világokat hóditottak; nem boldogitották őket sem a charta magnák, sem az arany bullák, sem a Habeas corpus, de még semmiféle szabadelvü alkotmány sem. És vajjon ma boldogabbak-e? Még kevésbé, daczára a népboldogitók eget-földet igérő, de soha nem teljesedő ámitásainak, daczára a magasztalt liberalismusnak. Sorsuk ugyszólván kezökbe van adva s mégse tudnak boldogulni! Honnan van az? Ám a világot uj édenné átalakitani akarni, hiu igyekezet maradt idáig s az fog maradni ezentul is, mert az ős szüleinkre Isten kimondotta itélet, meg nem dönthető semmiféle boldogitói kisérletek, semmiféle parlamenti határozat által, ugy amint a tüskét és tövist, melylyel Isten az első bünért elátkozta a földet, ki nem fogja irtani semmiféle földmüvelési miniszter sem.

A hordó tetejéről szónokló népboldogitónál menynyivel őszintébb jóakarója s boldogitója a népeknek az egyház! Ez elannyira nem ámitja őket a földi boldogság hiu kecsegtetéseivel, hogy inkább szüntelen a földöntulira irányozza sziveinket s mig ezt teszi, igyekezik egy-

szersmind kibékiteni bennünket az élet nyomorával, amit a népámitó épen nem tesz. De az emberek, mivelhogy erőnek erejével boldogok akarnak lenni, inkább esküsznek az ámitó olcsó igéreteire, amint esküszik a lutriban játszó vénasszony az álmoskönyv badarságaira.

Ha már a földön lelnők boldogságunkat, ugyan ki gondolna még a földöntulira, mikor már most is, az élet annyi nyomorában, annyian nem gondolnak vele! És ha az emberiségnek csak egy része is boldog volna a földön: tudjuk-e elképzelni magunknak, hogy a többit mennyire emésztené a sápadt irigység? Mig ellenben tudván azt, hogy tökéletes, gondnélküli boldogság a magason sem lakik, és hogy márvány palotákban sem arany mind, a mi fénylik: könnyebben megnyugszom mostoha sorsomban s türöm becsületes szegénységem. És csakugyan mi a márvány paloták boldog-sága? Száz meg száz hegyes, szögletes s részben értéktelen darabokból összeállitott s simára csiszolt rakmü — egyéb semmi.

Hallám mondani, miszerint a világon egyedül boldog csak a tudós, mint a ki kizárólag tanulmányának élvén, mitsem törődik a világgal, nem érintik az élet nyomasztó gondjai, ment a sziv emésztő aspiratióitól, nem ismer igényt, nem szükséget, ilyetén igénytelensége mellett pedig még halhatatlanságra is tesz szert. Szép e rajz képzeletben, de megnem felel a valóságnak. Kérdem ugyanis, valjon boldogság-e, folytonos kétkedésben, ingadozásban, csalódásban élni? boldogság-e, örökké csak sejteni, homályban tapogatózni, soha tisztán nem látni? És ime ez a sorsa a tudósnak, vegyük akár a bölcsészt, akár a természetbuvárt, akár a történészt és régészt.

A ki földtekénken kivül még egyéb emberlakta s megváltott világokat is keres a mindenségben, valjon szemevilágának s agyának még oly megfeszitése mellett is tovább jut-e a sejtelemnél, vagy legföljebb a valószinüségnél? És ez boldogság? Kircher Atanáz csak kivétel, ha

nem épen unicum e tekintetben. A jeles jezsuita a kora bámulta tudós, ugyanis speculatiójának folytán oly erősen megvolt győződve ilyetén világok létezéséről, hogy 1656-ban „Itinerarium extaticum" czimen irt könyvében egészen komolyan feszegette a kérdést, ha vajjon a Venusban találtató viz alkalmazható-e a keresztségnél és a Jupiteren termő bor a miseáldozatnál. Extasisnak megjárja.

És mi a történész boldogsága? E jó urak mintha csak egymás keseritésére volnának a világon. A történész éveken át folytatott buzgó nyomozás után megirván történelmét, oly nyugodt lélekkel van könyve fölött, mintha a sz. irást irta volna meg. Hiteles adatai minden idők credóját fogják képezni — ezt hiszi ő, amikor nem várva, az okmánytárak százados porából szinre kerül, mint Banko szelleme Macbethben, egy irótársa s valamely ellenkező adattal rést ver tudósunknak annyi munkájába került szilárd épitményébe, illetve correcturát tesz benne, történészünk alaposságának s itészetének érzékeny megingatásával. Ez vagy beismeri csalódását s kénytelen türni a correcturát, a mi hogy nem boldogság, tudja a ki próbálta, vagy kénytelen felvértezve sikra szállni és hite mellett majd kies, majd kietlen kakas harczot vinni, a mi még kevesebb boldogság. Ime a példa. A világ azt hitte négy századon keresztül a történelem könyvei után, hogy Columbus Kristóf felfedezvén Amerikát, ki is szállt annak continensén. Most Don Milla, amerikai történész, az illető okmányok ujabb átvizsgálása után azon eredményre jut, hogy Columbus Kristóf négy felfedezési utjának egyikében semszállt partra, hanem hogy „Adelantado," kiről Herrera az év és nap kitételével mondja, hogy az 4-dik utjában hajós legénységének egy részével a mai Honduras partján kiszállt, nem Kristóf, hanem ennek legidősb fivére Bertalan volt. Kristóf ehhez képest csak a hajóról, mint Mózes a hegyről, nézte az igéret földjét. Mennyire fogja Milla ilyetén felfedezése nyugalmas boldogságukból kizavarni s mozgósitani Columbus Kristóf életiróit! De Milla boldogságát sem irigylem.

A történésznél jobb a régész dolga. Ez plausibilis érveivel merész meghatározásainak könnyebben szerez hitelt, mint a történész busás nyomozásaival. Legyen csak elég vakmerőség benne s tudja magát a tudomány csalatkozhatlanságának pajzsával födni, aztán elbánhatik leleményeivel akár ugy, mint magyar ember a der die das német szócskával. A nagy közönség inkább hisz, hogysem kritizál, a mihez nincs is képesség mindenkiben. A muzeumok sokat hazudnak, ha mindjárt jóhiszemben is, és hogy az emberek hisznek a catalogusba, ez a régész boldogsága s részben tekintélye is. De a ki, mint ő, folyvást kihija a végzetet, azt végre el is éri, amikor nem is gondolja. Avagy hány kudarczot vallottak már a jó régészek s tették magukat nevetségessé leleményeikkel! Ki nem emlékezik csak az egy csattanós példára, melyet Bolanden hoz fel illustratióul a pápai csalatkozhatlanságra vonatkozó jeles iratában? A tudomány csalatkozhatlanságába burkolt egyik régész ásatásaiban egy ős germán sarkofágot lelt. Meghivja a város összes tudósait s valamennyi előkelőségeit a hely szinére, a szomszéd falu határába, hol a fontos leleményről előadást tartandó vala. Bizonyitja a nagy közönségnek a sarkofág méretei után, hogy mi óriás alakok voltak azok az ős germánok, a kő kicsiszolt helyeiből pedig azt, hogy mily harczias nép volt az. Mert, hogy e csiszolás a fegyverek köszörülésétől ered, az kétséget nem szenved, sőt szembeszökő. Szavai a lelkes hallgatóságnál osztatlan hitre találnak, amikor a sokaságból előlép egy élemedett parasztgazda s mondja, hogy nem ugy van a dolog, mert ő igen jól emlékezik még, hogy az állitólagos sarkofág marhaitató vályu volt, meg is tudja mondani még a helyét is, a csiszolás pedig a marha lánczainak surlódásától ered. Az együgyü, de hiteles kortanu egy lökéssel kilökte a csalatkozhatlan tudóst boldogsága egéből s megrontotta hitelét egyszer mindenkorra.

És mit mondjunk még a bölcsészről, kit Jean Paul oly találóan magtörő madárral hasonlit össze? A sere-

gély s egyéb nyalánk madárfaj gyönyörködik az édes cseresnye leves husában, a megtörő elhányja azt s vastag csőrével csak a magot töri, mintha ő is behatni akarna in causas rerum, causarumque causas. És mit ér el végre a bölcsész, ha feltörvén a magot, megvizsgálta azt egész a parányig? Megfogja-e azért tudni fejteni, hogy mikép, avagy mely erő által történik, hogy az apró csirából, a parányi mustármagból oly terebélyes fa növekedik fel? Ha ez a természetben rejlő erő által történik: ugy ki tette le a természetbe ezt az erőt? Istent, személyes Istent el nem ismer, e nélkül pedig speculatiója sem az érzéki, sem az érzékfölötti világrendben czélt nem ér, tehát örökös kétkedésben, örökös ingadozásban él, megállapodás nélkül. És ha megjő a halál órája, kimulik Rabelais végszavain: Je m'en vais chercher un grand Peut-être. (Megyek innen egy nagy „Talánt" keresni.)

Látjuk mindebből, hogy a tudós boldogsága sem igaz boldogság, ő is nem az Olympuson, hanem a siralom völgyében él. Igaz csak az, hogy siralmas voltunkat a földön mi sem képes annyira enyhiteni és azt velünk feledtetni, mint a tudományokkal való buzgó foglalkozás.

Ad unicum doloris levamen, studia confugi, quae praestant, ut adversa magis intelligam et patientius feram.

Plinius iun.

Miután tehát nincs általában igaz boldogság a földön, nem képtelenség-e, nem merőben elhangzó puszta szó-e, ha mi azt kivánjuk egymásnak, a mi nincs?

Kivánunk továbbá hosszu életet. Mi az élet? Tribulatio est vita hominis super terram. Irjuk be sorba az embereket és lássuk, vajjon nem fogjuk-e mindenkitől majd enyhébben, majd keményebben kifejezve hallani a panaszt, hogy bizony nyomoruság ez az élet. Ha ugy: mikép kivánhatjuk egymásnak, hogy ezt a nyomoruságot még sokáig huzzuk? Van-e nagyobb paradoxon mint az, hogy az ember az élet minden nyomorusága, boldogtalansága, küzdelmeinek daczára mégis annyira ragaszkodik hozzá?

Vivere quisque diu, quamvis et egenus et aeger
Optat, id est: miserum se cupit esse diu.
Invitus moritur miser et miserabilis Irus,
Hoc est: invitus desinit esse miser.

Owen.

Ám ez a természet velünk született ösztöne, mely ellen törni, emberteleńség, szivtelenség, illetve öngyilkosság volna. Azonfelül a szeretet, bármit mondjunk is, önző. A sok becses, drága, áldásos életből, mely oly jótékonyan környez, vagy épen fentart bennünket, egyet sem szeretnénk elveszteni, ha az illető még oly keservesen nyög is az élet sulyos terhe alatt s szeretne attól mármár szabadulni. De ne szabaduljon: kedvünkért, a közjó kedvéért nyögjön csak tovább. Nem azt kérdjük, hogy mikép viseli el napjait, hanem hogy mikép huzzuk ki mesterségesen még egy darab ideig kinos életét. És ha betegágyának feszitő kinjai alatt már vázzá is összeaszott: kedvünkért huzza ki csak a végtusát, hogy legalább még egy arasznyi időre megkiméltessük a megválás, a gyász keserü könnyeitől. Erre megy ki, talán tudtunkon kivül is, a hosszu élet kivánása.

De még előmenetelt is szokás ez nap kivánni egymásnak. Előmenetelt a jóban? nem — a szerencsében. Veszedelmes egy kivánat! Mert ha mindannyian előre akarunk menni: ugy Jákob lajtorjája sem lesz elég nagy, ugy valamennyi feljáráson, az egyenesen mint a mellékesen, oly éktelen tolongás, oly veszedelmes nyomkodás fog beállani, hogy emberhalál is történhetik benne. Azért várja be kiki a jövőt kirendelt helyén, aggódás nélkül. Hogyha a szerencse fia: ugy nem fog elmaradni; hogyha az érdem férfia: szintén előre fog menni. A szerencse felkarolja a maga gyermekét és a tág feljáráson czélhoz juttatja őt, előbb hogysem gondolta volna. Hiszen ebben van a szerencse. Az érdem férfia is feljut, de lassabban: az ő feljárása a csigalépcső. És ez nem is lehet máskép, mert hogy valaki érdemeket gyüjtsön, ahhoz időt kell neki engedni. És ha épenséggel semmire se mennél, oly

nagy baj az? A kafarnaumi százados ma is százados, s vajjon az övénél nagyobb-e a te hited? De neked érdemeid vannak? Ha hivatásunk körében és mint polgárai a hazának a közjóért még annyit is tettünk, csak kötelességünket teljesitettük. Nagyobb buzgalomról, lángolóbb hivatás — hazaszeretetről igen, de érdemről ne szóljunk. És mi volna még nagy, mi nemes a világon, ha csak az érdem jutalma, tehát anyagi érdek, sarkalna tettre? Őrülj, ha senki se lát szivedbe.

Nous aurions souvent honte de nos plus belles actions, si le monde voyait les motifs qui les produisent.

La Rochefaucold.

(Szégyenelnők sokszor legszebb tetteinket, ha a világ tudná az indokot, melyből azok eredtek.)

Ám engedjük meg a tagadásba vett érdemet is, mi következik abból? Jean Paul mondja, hogy valamint jogok, büntetések, ugy érdemek is elévülnek bizonyos évek eltelte után. Ha te 30—35 évig egy helyen maradtál, maradnia fogsz tovább is, érdemeid egyszerüen elévültek, és ez ellen nincs felebbezés. Hogyha te ebbe a magad emberségéből belenyugodni nem tudnál: vedd tanácsomat. Egy régi bölcs hosszura növesztvén szakállát, midőn kérdeztetnék, hogy miért teszi ezt? „Azért — mondá — hogy megfogvám magam rajta, érezzem, mikép sem nő, sem gyerek, hanem férfiu vagyok.“ Növeszd te is hosszura szakállad s kapaszkodjál bele ha hosszu tartalékosságod után panasz akar kitörni ajkidon.

A szerkesztőségnek ujévi üdvözletem s kivánataimat meghozandó, azt se tudom mikép feneklettem meg a fentebbi reflexiókban. Hogy ezek után a felsorolt javakból következetlenség nélkül mitsem kivánhatok a szerkesztőnek, azt könnyen befogja látni. De talán mégis némi módositással. Boldogságot? igen: a mennyei boldogságot. Hosszu életet? többet: az örök életet. Előmenetelt? csakugyan: isteniekben, előmenetelt végczélja elérésére. És a jelen életre semmit? Semmi egyebet, mint benső megelégedést, illetve Istenben való megnyugvást, mely alphája

s omegája megelégedésünknek. De hogy benső megelégedése, a mi gyakran az eset, kivülről ne zavartasék: közlök egy biztos óvszert, Bodenstedt után:

Der Welt mehr geben, als sie uns giebt,
Nie um den Beifall der Menschen werben
Macht ruhig leben und selig sterben.

Ime üdvkivánataim, kevés szavakban! De ha e kevés szó helyett is egyetlenegy buzgó fohásszal Isten oltalmába ajánljuk egymást; ugy többet érünk el vele, mint a szokásos üdvkivánatok csillogó mázával. Mások pénzen váltják meg magukat az ujévi köszöntésektől: mi váltsuk meg azokat egy-egy Miatyánkkal. És ha újévre többé nem ébrednénk, mert

Quis scit, an adiiciant hodierne crastina summae
[Tempora di superi:

ugy a Miatyánkhoz hozzá mondjuk még: Requiescat in pace! Ez utóbbit azonban csak magamra akarom vonatkoztatni, ugyanis „Nec diis amicum est, nec mihi, te prius obire.“

Illustres vivant animae, me cedere fatis quid refert? Nulli flebile funus ero.

Várnai.

A SZABADKŐMIVESSÉG.

Tanulmány Taxil Leo leleplezései nyomán.

Févalnak jezsuitái óta alig jelent meg a világirodalomban munka, melyet oly mohósággal kapkodtak volna szét, mint Taxil Leónak a három pontos testvérekről irt két kötetét.[1] Nem phrasis, ha azt mondjuk, hogy a sajtó

[1] E két kötet, bár magában véve is önálló munkát képez, mégis csupán első része Taxil leleplezéseinek; s ezt még két rész fogja követni. Az egész publicatiónak a czime: „Révélations complétes sur la Franc-Maçonnerie.“;

nem győzi előállitani a kivánt példányok mennyiségét. E sorok irója is, bár jó korán előjegyeztette magát, még mindig kénytelen nélkülözni a saját példányát, s csak magasabb kegy tette lehetővé, hogy a munkát már is olvashatta, s ennek alapján a Magyar Sion olvasói számára e kis tanulmányt megirhatta.

Hogy e munka ily óriási feltünést okozott, annak az oka abban keresendő, hogy Taxil Leó épen ugy mint annak idejében Féval a catholicismus legdühödtebb ellenségei közé tartozott, s eddigi irodalmi müködése mi egyéb sem volt, mint folytonos támadás az egyedül szent vallás legszentebb elvei és tanai ellen.

„Istennek nem remélt kegyelme azonban — mondja maga Taxil — felnyitotta szemeimet, s látni kezdtem az örvényt, a melybe napról-napra jobban és jobban elmerültem: elfogott a bánat érzete, segitségül hivtam az eget, könyörögtem az Istenhez, s ő kirántott az örvényből.“

E nem várt fordulat meghatotta s a szó nemesebb értelmében kiváncsivá tette a közönséget. E kiváncsiság meghatványozódott az által, hogy Taxil az ő megtérését s az okozott botrányok jóvátevését a szabadkőmivesség leleplezésével kezdte.

Az olvasó közönség, mely már nem keveset gyanitott ezen titkolódzó szövetkezet alattomos müködéséről, a megtért szabadkőmives munkájától teljes felvilágositást remélt.

Nem csoda tehát, ha a munka két hónap alatt annyira elkelt hogy az előttünk fekvő, első kötet a 14-ik ezer a második pedig a 12-ik ezerből való példány.

Taxil nem az első, a ki a profán világ számára is

---

a már megjelent két kötetes I. részé: „Léo Taxil: Les Frères Trois-Points.- Organisation, Grades et secrets des Francs-maçons, statuts in extenso de la maçonnerie en France, principales cérémonies mysterieuses des loges et arrièreloges (reproduction complète des rituels dits sacrès de la secte.) Quatorzième mille premier volume — Treizième mille deuxième volume. Paris Letouzey et Ané, Éditeurs Rue Bonaparte 51. Prix 7fr.“; a legközelebb megjelenendő második részé: „Le culte du Grand architecte“ s a harmadiké „Les Soeurs Maçonnes“ lesz.

rést nyitott az ugynevezett humanismus templomába; megtették már ezt előtte többen. A mult századbeli Barruel, Hoffman és Robisontól kezdve a csak alig husz évvel ezelőtt orozva meggyilkolt protestans Eckertig a szabadkőmivesség leleplezésének egész irodalma fejlődött s Eckert müveinek megjelenése után is már több ily irányu munka látott napvilágot; s igy nagyon természetes, hogy Taxil sok olyan dolgot közöl, a mi a szabadkőmives irodalommal foglalkozók előtt már is többé-kevésbé ösmeretes volt; mindazonáltal ez utóbbiak is még mindig igen sokat fognak találni Taxil munkájában, a mi eddig sürü homály leple alatt lappangott, s a mi most napfényre hozva, a szabadkőmivességnek eddig ismert dolgait jobban és élénkebben megvilágositja.

Ami Taxilnak publicatióját leginkább jellemzi és az eddig ismeretes hason tartalmu munkáktól leginkább megkülönbözteti, az ama csodálatos és rendkivüli részletesség, mely a páholyra vonatkozó egy jottát sem hagy figyelmen kivül s mindent kiderit, mindent megmagyaráz.

Taxil maga vajmi keveset beszél s annál kevésbé bocsátkozik holmi messziről szedett combinatiókba, ő majdnem pusztán csak az okmányokat közli, ezeket a hol homályosak megmagyarázza s legfölebb még azt beszéli el, amit saját szemeivel látott és saját füleivel hallott. Szóval az előttünk fekvő munka a teljesen megbizható forrás jellegével bir.

Ha már most valaki e forrásból merít, az épen ugy mint Taxil, meg fog győződni arról, hogy a szabadkőmives iga a legelviselhetetlenebb zsarnokság, s hogy ha valaki ez igát meggondolatlanságból magára vette, alig van mód benne azt leráznia — meg fog győződni róla, hogy a sz. a hol nem bir uralomra vergődni, folyton conspirál, ott pedig, a hol uralkodik, a legkegyetlenebb kényhatalom, hogy az állitólagos jótékonyság, melylyel a szövetkezet annyira dicsekszik, a legszemtelenebb szemfényvesztés, hogy a szabadkőmivesség az erkölcs megrontását, az igazságérzet kiirtását, a pantheismus elterjesztését

s az anyag dicsőitését tüzte ki feladatául, hogy a szabadkőmives szertartások a mily nevetségesek, ép oly pokoli gonoszságot árulnak el; hogy a szabadkőmivesség, bár vallásszabadságot hirdet, mégis minden vallás, de leginkább a katholicismus megsemmisitésére tör, — hogy a szabadkőmivesség, bár folyton hazaszeretetről prédikál, mégis világköztársaság után vágyik, s végre, hogy az a sok szabadkőmives alig egy pár száz gonosznak játszó labdája és vak eszköze.

Mielőtt azonban ezen meggyőződés megszerzése végett Taxil vezetése mellett az ugynevezett humanismus templomába belépnénk, jónak tartjuk előbb elbeszélni a franczia nagypáholy és Taxil közt támadt s utóbb mindinkább elmérgesedett s végre teljes szakadással végződött feszült viszony históriáját.

Ezen elbeszélés itt már csak azért is helyén lesz, mert látni fogjuk belőle, miként iparkodik a szabadkőmivesség magának tagokat szerezni, valamint azt is, hogy minő egyéniségekre szereti leginkább kivetni hálóját.

Taxil köztudomásulag nagytekintélyü regény- és hirlapiró volt, s mivel igen jól tudta a vallást, s különösen a katholicismust kicsufolni és ócsárolni, a szabadkőmiveseknek roppant megtetszett.

Még nem is volt szabadkőmives, már is I.·. K.·. T.·. (Igen Kedves Testvér!) megszólitással kezdődő üdvözlő leveleket kapott; s különösen midőn „A jezsuita fia“ hirhedt regénye a katholikus közönségben oly nagy és méltó megbotránkozást szült, a páholyok hizelgő és buzditó leveleinek egész rája özönlötte el iróasztalát. A sok közül mutatványképen csak egyet közlünk a röviditések megfejtésével és leforditásával:

„A franczia nagypáholy nevében és védnöksége alatt. A ntiszt. Északi Csillag páholy Lille keletén.

Szabadság! Egyenlőség! Testvériség!

Lille kel.: 1880. jan. 3-án.

Az igen kedves és jeles Testvérnek Taxil Leo, irónak. Páris.

A nagyon tisztelendő „Északi csillag“ páholy szerencsésnek érzi magát Önt azon alkalomból, hogy a római curia Önre, mint a lelkiismereti szabadság derék előharczosára az excommunicatiót kimondotta, őszintén üdvözölni.

Ezen elismerés bizonynyal kedves lesz a bátor viadornak, ki a még mindig félelmetes és hatalmas ellenséggel nem félt megküzdeni.

Hogy Ön, igen kedves és jeles Testvér, nagyon jól talált, az undok ellen átka untig eléggé bizonyitja, s ez átok Önnek uj erőt fog kölcsönözni, hogy továbbra is folytathassa ama harczot, melyben a nagy franczia képviselő eme jelszava alatt „A clericalismus, ime az ellenség“ minden szabadelvü és felvilágosodott ember oly szives örömest részt vesz.

Bátorság!!! Valamennyi szabadkőmives nevében: Köszönet!!!

A páholy parancsából:
Julien A. †. (Rózsakeresztes lovag) titkár.“

Az ilyen levelek akkor örömet okoztak, s uj erőt kölcsönöztek Taxilnak a gonosz irányban való kitartásra; megható, midőn most nagy lelki erővel bevallva saját emlitett regényének alávalóságát, a szabadkőmives verbuválásnak jelzett módját is alávalónak nyilvánitja.

Akkor persze másképen gondolkozott, ráment a lépre, belépett „A franczia dicsőség barátainak temploma“ nevü párizsi páholyba s oly jó és tökéletes szabadkőmives lett, hogy, mint maga mondja, istentelensége vetélkedhetett a legmegrögzöttebbekével.

1881-ik év april. 24-ikén Narbonne-ban az ujonnan alapitott s „Szabad gondolat“ nevet nyert páholyt kellett nagy ünnepélyességekkel megnyitni. E páholy fölkérte Taxilt, hogy az ünnepélyen megjelenvén diszfelolvasást tartson. Taxil elfogadta az ajánlatot.

A nagypáholy ennek tudomására jövén, rögtön leirt a narbonnei „Szabad gondolat“ páholyhoz s meghagyta,

hogy a megnyitásnál csak az általa kiküldendő testvérek tartsanak felolvasásokat.

A narbonnei páholy visszairt, hogy Taxilt most már csak azért sem lehet elejteni, mivel Languedoc-ban igen nagy népszerüségnek örvend s nevezetesen Narbonne-ban igen sok barátja van s igy a dolog igen rosz vért szülne.

Erre a nagypáholy most már formaszerinti „ordre"-ral válaszolt s Taxilnak a felolvasás megtartását szigoruan megtiltotta.

Taxil megütközvén a magát liberalisnak nevező társaságban uralkodó eme zsarnokságon, most már csak azért is elment, s nem ugyan a páholyban — mert oda be nem bocsátották — de a szinházban mégis megtartotta felolvasását.

A nagypáholy ezen engedetlenséget soha sem bocsátotta meg.

„A franczia dicsőség barátainak temploma" páholy legközelebbi ülésén valaki, kinek a nevét a páholymester Taxil előtt eltilkolta, panaszt emelt ellene.

A szabadkőmives igazságszolgáltatás szabványai szerint az ügy megvizsgálása egy erre különösen kiküldött bizottságra lett bizva, ámde e bizottság a vádat majdnem egyhangulag alaptalannak nyilvánitotta, s igy Taxilnak egy időre békét kellett hagyni. Csakhamar azonban uj alkalom nyilt Taxil vád alá helyezésére.

1881. jun. 20-án a nevezett páholy inasfölvételi ülést tartott. A fölveendők közt volt egy bizonyos Fèau Pál nevü fiatal ügyvéd is, aki bekötött szemmel (majd utóbb meglátjuk, hogy mi ez?) és egész meghatottsággal kinyilvánitotta, hogy ő mindenekelőtt teljes szivéből és minden erejéből anti-clericalis, magyarul: pap- és vallásfaló, (nagy taps) s hogy az ő hazája a humanitas!! (még viharosabb taps, mialatt az öreg nagytiszteletü páholymester őszszakálla helyeslőleg remegett.)

Erre Taxil szót kért, hogy a felavatandóhoz a szabadkőmives szabványok értelmében is kérdéseket intéz-

hessen; s miután a páholymester nagy kegyesen beleegyezett, a kérdést ekként formálja:

„Uram, ön mindenekelőtt anti-clericalis, ez igen helyes; s Önnek nincs más hazája, mint a humanitas, ez meg plane tökéletes, s ezért Önnek csak gratulálhatok! De hát tegyük föl, hogy nem Grévy ur tiszta köztársasági kormánya alatt vagyunk, hanem visszaestünk a Mac-Mahon kormány alá, melyet a mi jeles Gambetta testvérünk „papi kormány"-nak csufol. Másfelől a liberalis Olaszország köztársasággá alakul, s a pápát és a bibornokokat Rómából kikergeti. Már most e miatt a papoknak kedvező franczia- és az anticlericalis olasz köztársaságok közt háboru üt ki. Önnek fegyvert kell fogni. Melyik mellett fog harczolni? Olasz- vagy Franczia ország mellett?"

E kérdés óriási felháborodást okozott a páholyban annyival is inkább, mivel a testvérek közt igen sok katonatiszt is volt.

Mily szemtelenség! Ennyire lehűteni a humanitas-haza iránti lelkesedést!

A tiszteletbeli páholymester Hubert testvér remegve hivta tanubizonyságul a világ mindenség nagy Épitőmesterét, hogy azon negyvenhárom esztendő alatt, a mióta ő a szabadkőmives munkákban szorgalmasan részt vesz, még soha senki sem intézett ily vakmerő kérdést a felavatandóhoz.

A tényleges és elnöklő páholymester Lemaire testvér pedig nagyot ütött kalapácsával az oltárra s a csend helyreálltával páholymesteri teljhatalmánál fogva a felfelavatandót fölmentette a hozzá intézett kérdésre adandó válasz alól.

Taxil hivatkozott a rendszabályokra, melyek szerint bárminemü kérdést lehet a felavatandóhoz intézni, ámde a páholymester közbe vágott mondván: „Most majd én intézek a felavatandóhoz egy kérdést még pedig olyat, mely nem chimerikus föltevéseken, hanem tudományos valóságon alapszik." S erre a felavatandóhoz fordul s a

következő bölcs kérdést intézi hozzá: „Mondja meg nekünk, Uram, minő véleménye van Önnek a háromszög szinéről!“

A páholy ülés további lefolyása már nem tartozik ide; elég az hozzá, hogy Taxilt ez idő óta nem igen jó szemmel nézték a páholyban.

1881. év julius 30-án lejárván a kamara mandatuma az uj képviselő választás augusztus 21-ére tüzetett ki.

A narbonne-i kerületben Taxilt is minden vonakodása daczára föllépteték, kinek azonban a nagypáholy jelöltjével Malriccal szemben vajmi kevés kilátása volt a megválasztatásra. S egyébként a nagypáholy különben is gondoskodott róla, hogy Taxilt időközben másfelé foglalkoztassa.

Augusztus 5-én ugyanis, épen midőn Narbonne-ba készült, Lemaire páholymester levélileg tudomására hozta, hogy az ugyanazon hó 4-én megtartott páholyülésben ismét uj vád emeltetett ellene, mely szerint Taxil az általa ideiglenesen szerkesztett montpellieri „Midi Republicain“ czimü lapban Hugó Viktor és Louis Blanc jeles testvérek neveivel valamikép visszaélt volna. S azért a páholymester szükségesnek tartotta augusztus hó 17-ére rendkivüli ülést hirdetni, a melyre ezennel Taxilt is meghivja elvárván tőle, hogy önvédelmezésére személyesen meg fog jelenni, vagy legalább meghatalmazottat küldeni, mert ellenkező esetben hivatalos védőnek kirendelése válnék szükségessé. Egyuttal tudtára adja, hogy szabadkömivesi jogai a levél keltétől számitva ideiglenesen fel vannak függesztve.

Lássuk már most miként élt vissza Taxil amaz igen jeles testvéreknek magasztalt neveivel.

Körülbelül három hónappal ezen ujabb vád emelése előtt Taxil, mint a nevezett lap szerkesztője, sok jeles férfiutól s a többi közt Garibaldi-, Hugó Viktor- és Louis Blanc-tól a megindított laphoz szerencsét kivánó és üdvözlő leveleket kapott, melyeket ő, hogy a lapnak

annál nagyobb tekintélyt szerezzen, jónak látott lapjában közölni.

Körülbelől hét hónapra rá Hugó Viktor és Louis Blanc Taxilhoz intézett s a szabadkőmives lapokban publicált levélben odanyilatkoztak, hogy ők a „Midi Republicain“ lap szerkesztőjének nevök felhasználására semmi felhatalmazást sem adtak, és Taxilnak alig jellemezhető eljárása ellen erélyesen tiltakoznak, — s ez által Taxilt csalónak és hamisitónak bélyegezték.

Erre Taxil daczára e hallatlan vakmerőség fölötti nagy megütközésének mégis a lehető legnagyobb hidegvérüséggel válaszolt és a kezei közt levő két levélre hivatkozván Hugó Viktornak és Louis Blancnak, az igen jeles .·. testvéreknek, egyszerüen csak rövid emlékező tehetségüket vetette szemökre.

Az orvtámadás nem sikerülvén a szabadkőmives sajtó az ügyet most már elaltatni és elfelejtetni iparkodott.

Taxil tehát egészen meg volt lepetve, midőn Lemaire soraiból olvasta, hogy a levélhistória a „franczia dicsőség barátainak templomában“ ismét fölfrissittetett. Az erőszakosan megujitott vád ellenében csakis az eredeti levelek előmutatása által tisztázhatta magát. Ámde a páholy másodszor is roszul számitott, midőn azt hitte, hogy Taxil ama leveleket időközben elhányta.

Az üldözött testvér látván, hogy micsoda emberekkel van dolga, napról-napra óvatosabb lett, és a sokszor emlitett két eredeti levelet is félretette és megőrizte.

Midőn tehát az ellene emelt vád megvizsgálásával megbizott bizottság őt felszólitotta, hogy a váddal szemben magát védelmezze, Taxil egyszerüen előmutatta a leveleket, mire a bizottság elhatározta, hogy a vádat a páholyülésben alaptalannak fogja nyilvánitani. Ámde Lemaire páholymester a vizsgálat tartama alatt több olyan páholyülést tartott, melyekre csakis Taxil ellenségeit hivta meg, s a melyekben Taxil már előre is elitéltetett.

Taxil valahogy neszét vette a dolognak s az egyik

befolyásos páholytagot kérdőre vonta, hogy mit akarnak tulajdonképen vele.

Mire a megszólított ezeket válaszolta; „Ön, uram, nagyon függetlenül viseli magát, folyton kifogásolja ritualisunk szertartásait, magában a páholyban kinevette azt a szokást, mely szerint az ülések a világ nagy Építőmesterének nevében hivatnak össze, Ön azt akarja, hogy a szabadkőmivesek ülései nyilvánosak legyenek. . . szóval ők (a legfőbb foku szabadkőmivesek) meg vannak róla győződve, hogy Ön magának a szabadkőmivességnek ellensége, s azt hiszik, hogy Ön megbánta, hogy belépett. És ha ön valóban ki akarna lépni a páholyból, azt minden legkisebb zaj nélkül kellene tennie — ellenkező esetben a nagypáholy ugy tüntetné fel a dolgot, mintha ő akart volna egy kétes jellemü egyéniségtől szabadulni.“

1881. évi október hó 5-ére Lemaire mester bizonyos pénzügyi kérdések megoldása végett páholyülést hivott össze, de a több mint 100 testvér közül, a kik „a franczia dicsőség barátainak templomához“ tartoztak, csak körülbelül 15—20 testvérnek küldötte el a meghivót.

A Taxil ellen emelt vád megvizsgálásával megbizott bizottság beadta a jelentést, mely szerint a vád egészen alaptalan.

Már most a szabadkőmivesi biráskodás szabályai szerint*) a páholymesternek a vádat el kellett volna vetnie.

Ámde a páholymester nem sokat törődvén azzal az esküvel, melylyel magát a szabadkőmives törvények megtartására kötelezte, a bizottság nyilatkozatát elvetendőnek s Taxilt bünösnek mondotta ki, mint a ki elégnek tartván az emlitett két levél bemutatását, azokat a páholy levéltárába letenni elmulasztotta s ekként a páholy iránti bizalmatlanságát nyiltan kimutatta. (Ugyan

*) „Ha a vizsgáló bizottság — mondja az ide vonatkozó paragraphus — a vádat szótöbbséggel alaptalannak nyilvánitja, akkor a vád semmibe sem veendő.“

szép kezekbe került volna Taxil egyedüli védfegyvere!“) Ezután a XIX. századbeli democratiának Taxil által compromitált két legnagyobb szentjét egekig magasztalván, a bizottság nyilatkozatát szavazás alá bocsátotta. A jelenlevő tizenöt testvér nagyon természetesen a páholymester akarata szerint a bizottság nyilatkozatának elvetése mellett szavazott.

Lemaire sietett ezt Taxilnak tudomására hozni, s őt az ez ügyben 10 nap mulva ismét tartandó páholyülésre meghivni. Egyuttal tudtára adta, hogy a páholy meghallgatván még előbb az ő esetleges észrevételeit, véglegesen fog az ügyben dönteni és itélni.

Elérkezett végre — Taxil már alig várta — a kitüzött nap: 1881. okt. 17-ike. Taxil pontosan megjelent, de a páholy 112 tagjából csak 30-at látott, s azok is jobbára személyes ellenségei voltak. Tudta tehát, hányat ütött az óra.

Mindegy, végig küzdöm ezt az utolsó csatát — gondolta magában, s röviden, de határozott szavakban szemére vetette a páholynak a vele szemben követett igazságtalan, aljas és nemtelen eljárást s végre kijelentette, hogy nem akar egy társulatnak tagja lenni, mely a saját alkotmányából is játékot üz.

Erre a jelenlevő három vendég (más páholy tagjai) Taxillal együtt eltávolittatott s a benmaradt testvérek a páholymester által formulázott e kérdés fölött: „Megérdemli-e Taxil testvér a kizáratást?“ szavazni kezdtek.

A 30 szavazó közül, beleértve azokat is, a kik a Taxil ellen irt vádlevelet aláirták, mert ezeket a páholymester a szavazás alatt benfelejtette, 20 igen-nel és 10 nem-mel szavazott; s e szerint Taxil „a franczia dicsőség barátainak templomából“ kizáratott.

Taxil amugy is hallván már az isteni kegyelem hivó szózatát, mely őt az isteni igazság templomába szólitotta, nem sokat törődött a kizáratással, s legfölebb csak azon sejtelem bántotta, hogy a páholy most már teljes erővel és apparatussal fog iparkodni nevét a sárba tiporni.

És csakugyan a szabadkőmives lapok egy része legott azt kezdte kürtölni, hogy Taxilt lopás miatt zárták ki a páholyból, a másik rész pedig azon körülményben kereste az okot, hogy Taxil minden polgári és politikai jogát elvesztette.

Ez azonban még nem volt elég. A páholy anyagilag is tönkre akarta tenni a kizárt testvért. Mindazokat, a kik bármily módon hozzájárultak Taxil életfentartásához, a legszörnyübb fenyegetésekkel, s még feleségét is a legaljasabb gyanusitásokkal — elriasztani s tőle elidegeniteni törekedett.

Taxil egyszerre csak azon vette magát észre, hogy még eddigi jó barátai is kerülni kezdték, s ha mégis összekerült velök, csak választói jegyével kezében foghatott velök kezet. El lehet képzelni, mennyi keserűséget kellett a szegény üldözöttnek elnyelnie.

Ámde e keserüségnek és szivfájdalomnak meg volt ama megbecsülhetetlen haszna, hogy az isteni kegyelem utját előkészitette. Ah! a szenvedő sziv nagyon szeret az igazság Istenéhez közeledni.

A mit Taxil oly sokáig nélkülözött, a lélek nyugalmát és a sziv békéjét, azt végre megtalálta amaz általa boldognak nevezett napon, a midőn az egyedül szent, az egyedül igaz, az egyedül boldogitó és megnyugtató vallás elveihez öszintén visszatért.

S miután látta mily nagy ama szerencsétleneknek száma, a kik a szabadkőmives szédelgéstől elámitva önvesztükre bálványokat keresnek, midőn önboldogitásukra az igaz Istent imádhatnák; miután látta, hogy a szabadkőmivesség ugyanazt viszi végbe a saját körében, a mit az ugynevezett „pancsolók“ az élelmi szerek előállitásánál; miután látta, hogy a szabadkőmives testvérek annyira meghamisitották a józan gondolkozás- és beszédmódot, hogy tisztességes és becsületes ember azt vagy épen nem, vagy egészen máskép érti; s miután végre látta, hogy a szabadkőmives elvek a páholyon kivül is bóditanak: lelkiismeretbeli kötelességének tartotta a gonosz-

sága öntudatában titkolódzó szövetkezetről lerántani a fátyolt, hogy azoknak a kik a páholylyal kaczérkodni kezdettek, menjen el a kedvük a belépéstől, azok pedig, a kik a sötét páholyon belül vannak a betóduló külfény mellett látni kezdjenek, föleszméljenek s a páholy belső undokságától visszariadva azt örökre elhagyják.

A szabadkőmivesség bizonyosan arról fogja vádolni Taxilt, hogy megszegte az esküt, melyet felavatásakor a páholy titkainak megőrzésére tett.

Ámde először is, az eskü, melyet a rabló az ő bandájának tesz, s a melylyel arra kötelezi magát, hogy a banda müködéséről soha egy kukkot sem fog szólani, a józan erkölcstan elvei szerint érvénytelen és nem kötelez; másodszor pedig, midőn a szabadkőmives testvér esküszik, hogy a páholyhoz hü lesz s a titkokat nem fogja elárulni, ugyanakkor a páholy is azt fogadja, hogy a befogadott testvért minden tekintetben támogatni, segiteni és védelmezni fogja s ekként az uj testvér és a páholy közt valóságos szerződés jön létre, mely mind a két félt kötelezi; ha már most az egyik fél minduntalan megsérti a kötött szerződést, mint a hogy ezt a páholy Taxillal szemben tette, akkor a másik fél fel van oldva azon kötelezettségek alól, melyeket a szerződés szerint magára vált; s végre a fölmentvény, melylyel a Szentséges Atya a Taxilra rótt egyházi büntetéseket hatályon kivül helyezte, az emlitett eskü alóli feloldozást is magában foglalta.

Nem fejezhetjük be Taxil megtérésének lehetőleg összeszoritott történetét a nélkül, hogy meg nem emlékeznénk ama küldöttségről, mely a szabadkőmivesség és Taxil közötti viszonynak teljes megszakitása után egy reggelen állitólag a Kadosch-lovagok törvényszékének megbizásából Taxil lakásán megjelent.

A meglehetősen remegő két kiküldött tudomására hozta Taxilnak, hogy napjai meg vannak számlálva, s hogy egy év lefolyása előtt meg kell halnia.

Az alatt azonban, mig a mondandókat elmondták, minduntalan az ajtó felé néztek.

S midőn Taxil, ki jól tudta, hogy ha a szabadkőmivesek valakit elakarnak emészteni, azt nem szokták vele előre tudatni — a két halálhirnöktől azt kérdezte, hogy ugyan micsoda halállal kell neki majd kimulnia, mind a ketten együtt alig tudták elhebegni: „Ön, uram, éhhalálra van itélve.“

Taxil a gyászhir daczára sem fojthatá el nevetését, s látván, hogy vendégei már nagyon is szükülnek, röviden e szavakkal bocsátotta el őket: „Szegény barátim, nem tudom, micsoda halál vár Önökre, de azt biztosan hiszem, hogy az Önök szabadkőmivessége gyalázattal és nevetség közt fog kimulni.“

(Folytatása következik.)

Dr. Csápori.

UTIVÁZLATOK NÉMETORSZÁGBÓL.

Tegyük föl, hogy már Németországban vagyunk. Senkisem fog megütközni e föltevésen. A ki pedig megütközik, örüljön neki, mert már az első sor is meglepi. Vagy mi más a meglepetés, mint bizonyos megütközés, node szelid és enyhe. A ki tehát folyton megütközik, az bizonyos, hogy el nem alszik, a ki pedig már alszik, az bizonyos, hogy meg nem ütközik; mindkettőről tehát gondoskodva van. Tegyük föl tehát még egyszer, hogy Németországban vagyunk.

Találkozik talán szónok is, ki eltelik csodálattal e bevezetés varázsereje fölött, mely mir nichts dir nichts in medias res állitja a mesélőt és e mellett megtiszteli az olvasót is, kiről fölteszi, hogy sasképzeletével követni birja, a falusi templomtól a kölni dómhoz, az utszéli pocsétáktól a Rajnához, stb. stb. Némelyiknek azonban ta-

lán nem látszik elég reálisnak fontos tárgyalást a német népről és müveltségről föltevéssel megkezdeni, mint azt a bekezdő szó mondja: hogy tegyük föl; mert mi lesz, ha a feltevés illusoriusnak bizonyul? de az ily félelem mal à propos csirázik a sziv oldalfalán, mert tudnunk kell, hogy föltevések nélkül sehol sincs boldogulás: a tudomány kezdve a reális mathematikától a lutriig, a vállalkozás kezdve a reális angolbanktól, végig menve a czinobányai üveghután, a vámosmikolai téglavetőn, a losonczi levitézlett posztógyáron — egész az esztergomi gázvilágitás in pettoban levő nagymérvü vállalatáig — mindig föltevésen kezdi, — hogy hogyan végzi, az természetesen más kérdés; de ahhoz most semmi közünk. Mindenütt ugy van, hogy a kezdeményezés geniusa egyik lábával a siker föltevésén nyugszik, a másikát előre nyujtja vagy balanciroz s lesi merre nyilik utja.

A mi utunk nyitva. A kereskedés, a közlekedés, a müveltség és haladás, a civilizatio és hittérités, a harczi mozgalmak és futamodások utja: a szép Rajna folyam. Beérem neve emlitésével, mert, hogy mily szép és mosolygó, virányos és koszorús, azt már annyian mondták el, hogy a tárgy ki van meritve, s bátran levehető a napirendről, mint az oly interpellácio, melyhez már Herman Ottó sem szól; ő ugyan nemcsak azért nem szól hozzá néha, mert többet nem szólhatna, hanem azért, mert süket levén, nem tudja valjon ugyanazon interpellácio van-e a szönyegen vagy más.

A pinczérek a hajón háromszor voltak szivesek megkérdezni, valjon szándékozom-e két és fél óráig három márkáért tálakat lesni, a leves sáfrányos vizében uszó két gombaszeletet kihalászni, hús fejében két magaroni szállal beérni, a fricassé szagát távolról érezni, a pecsenyelevét, melyből a harapható végső szeletet a szomszéd negélyezés nélkül kisajátitja, megkivánni, kabátomat az ideoda repdeső tálakkal lecsepegtetni, a létért való küzdelemben elkeseredett kaján szomszédaimnak magamat bemutatni, külön egy félpalaczk Rüdesheimi borért 3 márkát

fizetni, s mindennek szerencsés bevégzése után odább állni; más szóval a szivélyes pinczérek háromszor voltak szivesek megkérdezni, valjon fogok-e tabldotozni. A harmadik fölszólításnál már majdnem kényszerültem álláspontomat körülményesebb okadatolással előadni, azonban a zelotesz nem várta be a feleletet, mert a lorleii szikla rögtön előállván; pisztolyok s egyéb mordályok sütögetésére sietett.

Következnék itt a lorlei sziklának ecsetelése, de illusztrácio nélkül az ecsetelés hitvány kapkodás volna, s a „Sion" csak jövő évre készül illusztraciós kiadásban megjelenni; kényszerültem tehát a lorleii sziklával odább állni.

Ugy vettem észre, hogy elveim, melyekkel a pinczérek támadását fogadtam, a közönségben általános elterjedésnek örvendenek. Alig mozdult valaki, midőn megszólalt a déli harang nem ugyan imára, de ebédre. Ezen általános apathia az érzéki vágyakkal és örömökkel szemben kérdőjelekkel töltötte be lelkem valóját, kerestem a talány nyitját, de nem tudom, megtaláltam-e azt.

A ki az itt észlelhető evés ellenes apathia szörnyüségét, melyet én éreztem, megakarja érteni, annak szem előtt kell tartani a német, tulajdonképen északnémet étvágyat. Mert ha ez is apathikus, akkor ugyan furcsa dolgoknak kell történniök. Ó Múzsa, mely szakácskönyvhöz nyuljak, hogy e részben félre ne beszéljek? Tán Szigligeti Zsuzsanna „Pallas" könyvnyomdájában megjelent „Magyar Szakácskönyv" hetedik kiadásához? Azt Pallas Athene iránti tiszteletből nem tehettem. A párisi Didier et Comp.-nál megjelent „franczia konyha" teljesen használhatlan; találni ott ugyan hosszu lajstromokat, de a kis Mollé szótárban nincs meg mindnyájuknak magyar neve s ha volna is, de mit csinálsz velük az északnémetek közt, hol mindennek legföllebb csak jó hirneve fordul meg: assiette, haché, fricassé, galantine, puré, sfoglio, brancino, pâté tizenöt féle változatban, ma papillotákban, holnap tragant tésztában vagy kagylóházban, ragout, cottelets de mouton aux truffes, tête de veaux aux truffes; dindon

aux truffes; rántotta, omellettes aux truffes, glace aux truffes. Azután pilaf, ekmen, ketief, giorgete, zuchetti, marmelade, sorbette. Fölösleges sok, s a sokból semmi. Az északi németnek más kell: reggelire egy liter kávé, jó darab füstölt kolbászszal, tiz-kor a másik darab füstölt kolbász, ebédre valamiféle szelet három csuszpajzal, füstölt hus, s a harmadik darab füstölt kolbász, schweinsbraten mit kartoffelsalad, hering mit heringsalad. S daczára e kapaczitásnak éttermi apathia? Szükséges azt jóra magyarázni!

A rajna megigézte őket s a velük született takarékosság nyomósitotta az igézetet, s a közönség javarésze ülve maradt, s azt mondta, hogy szive vágya nem uszik szivesebben az étterem savas gőzében, mint az elragadó táj hullámos szin és fényárjain. Volt is ott szin, s volt fény. A déli nap élesen tüzött a fejünk fölé kiterjesztett ponyvára. Mély csend honolt a tájon. A partok hosszában elnyuló országutakon egy-egy kocsi robogása hallatszott; a tornyok és hegyek képe vig, élénk csikokban ficzánkoltak a vizfodrain, a távolabb eső falvak harangszavát apró foszlányokban kapdosta el a szellő, az égről a nap heve, mint izzó ezüst rezgett le a tájra, átszürődött a lombokon s különösen a szőllő pajzsos levelein; csaknem hallani vélte az ember, mint forr össze a tőke nedve a nap tüzével rajna-parti nemes borrá. A szőllőmüvelés minden foszlány földet ragad ki a szabad természet kezeiből, a hegyek meredekein kőből rak terasszokat, összekaparja a földet s megtámasztja, hogy a legközelebbi eső le ne söpörje, a hegy oldala alulról nézve olyan, mint óriási lépcső, a lépcsők sikján növő szőllő buja lombja, mint puha, zöld szőnyeg van a terasszokra vonva, sok verejték kellett ahoz, mig a durva, kövicses anyagból az emberi kéz munkája és az ég áldott tüze a szőnyeg szálait s ügyesen rajzolt leveleit elővarázsolhatta, de most már meg van, s az emberi tekintet önérzetesen emelkedik a zöld szőnyeges lépcsőn föl a hegyek koronájához. Mindkét parton robog a vonat. Türelem, igy lesz nálunk is,

ha majd az „átkos kormány“ kiépiti a Buda-Visegrád-Esztergomi vasutat. Akciaik nem állnak roszul; a balparti vasut kiterjeszti hálózatát hirneves német városokra, milyenek Mainz, Bonn, Köln; talán azért épültek mind a balpartra, hogy a franciának eszébe ne jusson a Rajnát magáénak mondani. Azonban a poesis nem exulál a Rajna partján; daczára annak a három részvénytársaságnak, melyek prózai gőzzel vagy plane kettős vasabrincson legfőbb dicsőségüknek tartják az embereket minél előbb odábbitani, találkoznak szellemes utazók, kik kifognak e gőzzel hajtott vállalatokon. Ezek azt mondják: élvezni s nem rohanni akarunk.

A vidék élvezésnek ily kritikus mintaképe tünt föl a nassaui parton: egy erősen megszürkült szamár haladt csendesen és merengve a parti ligetek közt, vele tartott egy szinte szürke ruhával ellátott uri ember, magától értetődik, hogy nem mentek egymás mellett, hanem a tehetősebb hátára vette pajtását; néha a szamár megállt s mig látszólag egykedvüen meredt maga elé, addig izgékony jobb fület hegyezve, s a másikát hanyagul lógatva, ravasz kópéságon törhette eszét. A vidéket ugy látszik nem igen mustrálta, legföllebb a közel diszlő bogáncsot részesité figyelmében. Nemes világmegvetésében hasonlitott német filozófhoz, ki sétaközben az Ich és Nichtich közti különbséget fürkészi. Valahányszor a szamár megállt, az ur is szétnézett a tájon. Ez a kettő összeillett. A rajnai uton kell is szelid, békés s magábabetérő utitárs, a ki szeret tünődni és nem zavarja másnak merengését vagy érzelmi fuvalmait, emellett kész a másiknak terhét viselni, különösen ha zsémbes, roszkedvü és fejes. Ha meg akar állni a bajtárs, álljon meg ő is; ha ravasz kópés vicz játszik ajkai körül, élvezze, szopogassa egyedül. Szerencsémre nekem is volt ily jeles és a jelképben tükröződő tulajdonságokkal fölszerelt utitársam s másnak is ajánlom, hogy ilyet válaszszon, ha otthon nem talál, akad az uton elég. Az ilyenekkel folytatott konverzáció nem lesz ugyan méltó, hogy megörökitessék, de hisz az mitsem von le értékéből. Utitársam Bécs-

ből jött s Essenba ment, az agyúpátriába; hogy minek ment oda, azt sem nyilatkozataiból, sem elveiből, sem tudományos excursusaiból nem birtam levonni. Különösen kétféle közhelylyel válaszolt; vagy azt mondta, hogy ja, ja, ja, vagy azt, hogy: aber gehn sie; ha körülbelül igaz volt, amit állitottam, mint például, hogy szép idő van, arra azt mondta, ja, ja, ja; ha pedig olyasmit mondtam, mi neki nem tetszett, például, hogy holnap esni fog, arra kereken válaszolt: aber gehn sie. Pedig magam is szivesen mentem volna! de hová?

Miután háromszor ja-ját és kétszer abergehnsiet mondott, végeszakadt a diskurzusnak; én csapatszemlére adtam magam. Hajónk harczias monitorként haladt a folyam közepén, őrsége értsd a turista népet jobbról-balról a parkányra dőlve folyton nyilázta a szem ragyogó ijával a partot; majd kettős, vontcsövü készülékkel kereste a távolt; nem kimélt falut, erdőt, várat, ligetet; az asszonynép azonkivül nyelveparittyáival s a megszólás kőzáporával bántotta a parti villákat, kerteket és glorietteket; nem kimélte a rég elaludt várromok népét; kifogásolta, hogy mi nehéz volt oda föl vizet hordani, különösen ha nagy mosást tartott a várasszony; mi nehéz volt a cselédnek mindennap fölczipekedni, hurczolva magával, mit lenn a piaczi kofáktól összevásárolhatott; hogy a léghuzam is igen bánthatta a nemes családot; s hogy a reuma alighanem Jäger professor gyapjukelméire szoritotta a ház gyöngédebb teremtéseit. A ki a jobb partot fölösleges figyelmével boldogitotta, áttette főhadiszállását a másik oldalra, elczipelve magával a széket, plaidet, tarisznyát, kukkert, cilinderes skatulyát s végül önmagát. Aki pedig élete párjával tette meg az utat, és a hajós élet mozzanataiban mint férj szerepelt, az egyik karján a Rajnába únt asszonyt, másik karján néhány vánkost, plaidet, köpenyeget czipelgetett magával.

Eddig is észrelehetett venni, hogy a folyamszéli faluk, várak és városok neveinek és kecseinek elképzelését az olvasóra biztam. Hallottam ugyan jobbról is, bal-

ról is, hogy mi e meszelt vagy már megrongált falak neve; de azt mind elfelejtettem; kerestem azután otthon és szeretetreméltó környezetemben Baedeker-féle könyvet, honnan több lapramenő mesékkel tölthetném e választékos folyóirat iveit, de az sem sikerült. Nem is hiszem, hogy a név és a mese szebb, finomabb, mosolygóbb párázattal vonta volna be a tájkép körvonalait; különösen ha a várakat lakott vitéz lovagok vasas ingeivel volt valakinek szerencséje megismerkedni a muzeumokban és erényes szelidségükkel a históriában. A mily csuf és alaktalan a vasba bujtatott lovas és ló, oly ügyetlen gondolat e vasas viselkedésben az emberi erőteljnek és vitézségnek fölvillanását látni. A rajnai várak lovag urai általában abban látták rendeltetésüket, hogy minél sulyosabb buzogánynyal és lánczos, szeges csillaggal édes testvéreiket és a nemtelen földi népet agyba fejbe verhessék; falaik rovatkáiból nem igen merenghettek az Isten ujjainak remeklésén, a mint nem merengett az erdei medve, ha a kiálló szikláról végig nézett, hogy volna-e erre felé valami harapni való!

A rajnaparti várak tehát nem álltak helyükön, midőn még emberek laktak bennük, le kellett volna serényen perzselni a benlakókkal együtt; kár, hogy nem voltak socialdemokraták a szent, német-római birodalom császárai közt, kik e várak iránt viseltetett barátságtalan indulatukban, többször neki mentek a falnak; de most midőn csuvikok vijjognak és baglyok huhognak bennük pompásan illenek a táj keretébe; az erőszak fészkeiről a mulandóság levette az átkot, mely mélyen a völgyből reszketett föl a hatalmaskodás áldozatainak szenvedéseiből, és az enyészet, amely engesztel és kérlel, a poesis himes leplét takarja a multra, csillogó virágokkal hinti be a vérceppeket és a romok közt a történet szava helyett, inkább a szél zugását, néha-néha nyögését hallatja.

Az utazó társaságban különösen két uriember vonta magára a figyelmet; legalább az enyimet, mert a többiek nem látszottak oly fogékonysággal viseltetni összekarmolt

sebhelyes, forasztásos és flaszteres arczulataik iránt. Burschok voltak. A későbbi századok olvasói, ha forgatják majd korunk krónikáit, mint mi a 14 vagy 15-ik századéit, kuriosum gyanánt efféle leirást fogna vörös plajbászszal alá huzni és kézről kézre adni: „Az időben, t. i. a régenmult 19-ik században, melyről itt foly a szóbeszéd, a butaság vajmi széles vékák alá rejtegette az igaz tudomány és fölvilágosodás lámpását. Különbség volt még akkor nézeteik szerint a majom s ember közt, jóllehet ez a hit látszólag akkor is már veszendőben volt s az akkori magas főiskolákon végleg ki is pusztult. Kivesztek azonban a 19-ik és 20-ik századnak szláv világ hóditó tatárjárása alatt az akkori bölcsek könyvei s irkái, melyekben foglalva volt, hogy mit sütöttek ki a bölcsek, az emberi fajzatnak léte, mivolta, nem különben eredete homálya iránt; miután tehát a nagy kozákjárás könyvekben s bölcsekben igenis nagy kárt tett, most is kétségben kell lennünk, valjon a majomlét fosfori szikrája, mit akkor tévesen gondolatnak hivtak, kipattant-e végleg már agyvelejük lágyán! De az összevető história nyomán van egyes, jelesebb érv és árgomentom, mely azt konstatálja, hogy már az időtájt a majomönérzet és a tisztább, természetes erkölcs mind tágabb és tágabb karikát irkált.“

„Igy a többi között, ezt is olvashatni Jena és Göttinga hagyományaiban, hogy a németségnek fensőbb iskoláin az egyidejü kort és butaságot meghaladott szokások divtanak, melyekből a müveltség, tudomány s haladás óriási mérvét napnál világosabban lehet dedukálni. Szoktak volt ugyanis akkor összejönni az ifjak nem egyszer, de sokszor, nem csak a tudomány lángoszlopa elé, hanem a fölkoszoruzott bor- és sörhordók alá is. Itt azután ittak, s gyujtottak a haladásnak uj szövétneket. Volt pedig ez összejövet neve „Burschenschaft“, és az összejövök „Bursch“-oknak mondattak. Már a monturát is kifejlett müérzék szabta ki s varrta meg. Két hátsó sallangba végződött a szines elül kinyirt leventemente; fejükön volt valami kimagyarázhatlan korong;

a mily hosszu lábszáruk, oly magas csizmájuk. Egy darabig csak elültek egymás mellett, de azután fölforott bennük a régi nemes vér, mely hajdan Guinea erdeiben pezsgett, s miután körmük a kesztyüs divat folytán nem igen volt hosszu, éles vas pálczákat ragadtak kezükbe, avval karmolták össze tisztes ábrázatjukat; puffogás, pofozás, karmolás, körmölés, karczolás, öklelődzés és — ökröndözés, ez rövid kivonata az ősi természet némileg változott nyilvánulásinak."

„Nevezetes pedig, hogy ezt nem kényszerből, de merőben kedvtelésből tevék, s minél több vonitás volt arczuk vánkosán, annál nagyobb dicsőség rengett reputácziójukon."

Ha e leiráshoz illusztráció is volna melléklendő, igen kivánatos volna, hogy a rajnai hajón együtt utazó két Burschot kapták volna le. Miután pedig ezen mondat három „volná"-val ékeskedik, világos, hogy nagyon problematikus igazságokat hangoztat, a miért is elállok e tárgyban a további fejtegetésektől és a messze jövőből a Rajnához térek.

A hajón eközben élénk érdeklődés mutatkozott Bonn városának föltünedező tornyai és házai iránt. Különösen az éhes közönség ragyogó reménysugárt tükröztetett vissza szikkadó orczájáról. Most már szék is, pad is volt kapható, egyik szomszédom a ki szék birtokában volt s már két órája tartott zsebkendőt vérző orra alá, most indult keresni enyhülést és szappant.

A bonni közönség észrevehetőleg örvendett megérkezésem fölött; egy hordár mindjárt kezemet szorongatta, a melylyel vonakodó bőröndöm két fülét markoltam, hogy hajlandóvá tegyem kiséretemben továbbra is megmaradni. Egyik másik civis békésen mosolygott, ugy hitte talán, hogy a bonni Muzsák aprodjának csapok föl. Intettem a szolgálatkész hordárnak a merre láttam, hogy szélesebb utcza nyilik, de nem szóltam semmit, mert nem volt mit. De a hordónak is volt néhány csöppnyi esze s mihelyt az első fogadóféléhez értünk, ő teljes elszántsággal nyomult az igénytelen csarnok belsejébe. Inter-

pelláltam őt, hogy ez mire való? ő pedig zengeni kezdé a hajlék dicséretét. Azt mondtam: nem kell; ő csititott; határozottan kijelentem, hogy nem kell; ő elhalgatott s jött kifelé. Mentünk tovább s az első tisztességesebb Hotel zárt kebelére, mely iránt a sokratesi belső szózat bizalmat gerjesztett bennem.

Egy német egyetemi városban mindig nagy önérzettel járok kelek. Történik pedig ez, a titkos sympathiánál fogva, melylyel a német tudomány iránt viseltetem. Az ember önkényt csapja hátra fejét, ha a német muzsafiakkal találkozik, kik oly fönséggel hordják nyakukon fejüket, hogy duzzad bele nyakinuk. „Wir deutsche Professoren", szólt Dr. Wagner a német országgyülésen, képzelem, Zeusz sem kezdhette önérzetesebb emfazissal beszédét. A német tudomány bátran vehetne czimerébe két fölfujt hólyagot, milyenekkel vasárnap délután a nagyvárosi inas fürödni s uszni indul. Valamint a nagyvárosi inas csak a megfékezett szél segélyével haladhat el a mélység fölött: ép ugy a tudomány sokszor csak nagy szelet csapva osonhat el szerencsés fölületességgel a kérdések és problemák mélysége fölött.

A német tudomány sok vivmánynyal is dicsekszik, s ezt tőle senki sem tagadja el; de máskor csak is hólyagokon uszik, ezek egyike a gőg, a másik a szédelgés a szó, a frázis, a papir és tinta fogyasztás terén. Ha kibököd oldalát e két hólyagnak, csufosan elbukik a győzelmes tudomány. Nem oly könnyü ugyan e kibökés, mert a tudós világ imponálni tud, mindenütt hol megjelenik, nagy prozopopejával lép föl s megadást követel; de megjön az idő, midőn a korszellem is kevés józan észre tesz majd szert, s ennek érdességén a hólyag kilukad.

A folyó évben az egyetemi polgárok száma 1104; — a katholikus theologiai fakultáson tanul 81, az evangelikus fakultáson 98, a jogin 231, az orvosin 267, a bölcsészetin 393.

A katholikus theologiai fakultás a közel multban szomoru hirnévre tett szert; ugy kezdte az akciót, hogy

„Wir deutsche Professoren", és fitymálva nézte, hogy mit lesz képes a vatikáni zsinat nélküle produkálni. Már az igaz, hogy e zsinatban kevés része van a némettudománynak, s e zsinat mégis csak elérte, mit akart; azonban a bonni és müncheni „Wir deutsche Professoren", fujták a trombitát: utánunk világ! És oh kegyetlen végzet! Rimini és Bonn ölelkeznek, et ingemiscens orbis terrarum, se vetero catholicum esse miratus est. Legeklatánsabb bizonysága e borzasztó fordulatnak az ó-katholikusok gyülése Bécsben, melyre mindenfelől siettek az orthodox hivek, hogy hosszu idő után, mely alatt varju sem károgott utánuk, életjelt adjanak, — annyira duzzad az élettől az ó-katholikus uj egyház; a másik bizonysága az ó katholicismus egyetemességének azon rettenetes história, hogy Bodenbachban a polgármester elnöklete alatt 16 vagy 21 tagból álló eklezsia emelte föl fejét; a harmadik s legvalóbb bizonysága az oekumenikus egyháznak pedig Dr. Herzog püspökné pártájában rejlik.

Kérded: létezik-e Dr. Reinkens püspökné? sajnálom, de a helyszinén e fontos néznivaló elkerülte figyelmemet: legközelebb azonban utána nézek az ó-katholikus egyetemes egyház sematismusában.

A katholikus fakultás csak három tanárral bir: Kaulen, Kellner, Simar, a többi ó-katholikus, kik szellemi erőlködés nélkül huzzák fizetésüket, mert a katholikus theologusok nem háborgatják e tudósok nyugalmát és előadásait.

A mily gyülevész nép a tanári kollegium egyes jelesek kivételével, olyan aztán részben az egyetemi polgárság. A menzura, vagyis a kardokkal való pofakarczolás, a napszámba végzett ivás nem a legnemesitőbb hatással vannak az ifjuságra. Két pont, mely méltó müveltség történeti tanulmányozásra. E részben kivánatos, hogy a német egyetemek szelleme ne hasson el Budapestre. Azon körök, melyek a pofakarczolás ártatlan és szivviditó szórakozását programmjukba vették föl, a finom erkölcsökben nem nagy kárt tettek, náluk a fiatal csintalanság pok-

róczdurvasággá sülyed és ügyetlen tréfákra vetemedik. Igy utczai vándorlásomban a kath. Reichs-Zeitung kiadóhivatalába is elvetődtem s volt alkalmam látni a „bursch"-ok hős tetteit; mert a mult éj a kiakasztott czégért ugyan megviselte és az expeditió melletti folyosó kátránynyal oly éktelenül volt össze vissza kenve, mint ha csak a hajótatarozóktól lopták volna el a kátrányos üstöt és meszelőt, hogy az expeditiót is viz áthatlanná tegyék. Ugy látszik, hogy e bátor tett az éjjeli mázolóknak imponált leginkább!

Bonnban járnak hallgatózni az egyetemre a porosz koronahezczeg fiai is, a kikből vagy legalább az egyikből később poroszkirály is lehet; most egyelőre, az öreg apjukon van a királyság sora, a ki még birja a korona sulyát, ámbár néha a szobában is elesik, oly nehéz és nyomasztó lesz koronkint feje. Kivánatos, hogy a fiatal koronaherczegek derültebb s ólomtalanabb fejekre tegyenek szert.

Bonnban sok mindenfélét lehet látni, nem hiába rajnaparti egyetemi város. Az ünnepi nap délutánja a bonni közönséget a sétatereken hemzsegtette, ennélfogva nem kellett sem állatseregletbe, sem unalmas muzeumba, sem paprika Jancsi teátrumába költözni s ingyen élvezhettem összehordatva mindazt, mit salonokban, boltokban, mühelyekben s ezek közt ismét mennyi mindenfélében szemlélhettem.

A gyerekek ékes, czifra rajokban nyüzsögtek körülszáldogálva nem Bonnból való bonnok által, kik magyarul madmoazelleknek is hivatnak. A felnőtt publikum tarka részét mellőzöm, miután az eléggé élvezte az ifju és nem ifju himnem lovagias szellemét, s nem szorul arra, hogy e részben megbizhatlan személyiségemhez forduljon. A nadrágos és kabátos emberszámot tiszteltem meg inkább figyelmemmel. Az átellenes lóczán néhány öreg ur ül, frisseknek nem voltak mondhatók, de eléggé élénkeknek; emlékezetük sem hagyta el őket, mert amit tudtak, azt ósdi ugyan, de nem jelentéktelen ékesszólással adták

elő; le lehetett volna fotografiroztatni magyarázó figuráknak valamely ujkori lélektan azon fejezetéhez, mely a lélek anyagiasságát abból bizonyitja, hogy a szervezet müködésének lassuságával beáll a szellemi pangás is, és a feledékenység. A szellemi pangás nem bármely öregkornak, hanem a betegesnek kisérő társa, vagy a lelketlen foglalkozásnak következménye. A lelketlen foglalkozásokhoz pedig a tapasztalat sok úrféle állást sorol, kik nem orrolhatják meg, ha lajstromba füzöm; ezek az irnokok, gyári hivatalnokok, felügyelők, titkárok, intendánsok, vannak aztán egyéb mellékfoglalkozásu életmódok, milyenek a gurmandoké s a korhelyeké, végül egyes dillettansoké, kik rendes déltájt az anisnek és kümmelnek rendszerint békét nem hagynak, s délután, meg este sem vetik meg a kvaterkát; e hivatásokhoz tartozó nép ugymondják a tompa, élettelen öregkort képviseli.

Rövid, izgága, vékony alakok mozogtak a fövényen, ezekben a jellem energiája a beszéd erejében pattogott, s gondolom élcz és tehetség is rejtőzött bennök, legalább igy tartja azt a fiziológia, s nem tehetünk ellene. Mily praktikus tudomány ez a fiziologia, mely akár egy csizma nagyságából meghatározza alakodat, alakodból tehetségedet, foglalkozásodat. Nem sokára jellemtükröket bocsát majd közre, melyek, ha bemondod tested centimeteres mértékét, rádolvassák jellemedet. Van ugyanis különböző jellem, aszerint, amint valakinek hossza és megfelelőleg szélessége 100 vagy 200 centimeter.

A kurta emberekben azt mondják rendszerint a szó és tett energiája lakik, jóllehet nem tartozom ezen kasthoz, kifogástalanul hagyom az asserciót; de annál pártatlanabbul itélhetek a kurta nép energiájának forrásáról, Napnál világosabb előttem, hogy azt a kurta emberek azon nyujtózkodásának, kiegyenesedésének, ágaskodásámelldüllesztésének, fejhátravetésének kell tulajdonitani. melyet rajtuk tapasztalunk. Ki ne tudná, hogy a test visszahat a lélekre; a testnek ezen felsorolt törekvő akciói ébresztik tehát a lélek energiáját. Annál is inkább,

mert a testi erőlködések a kurta mérvek konszolidációjánál fogva eredménytelenek maradnak, s ezért mind a lélekben fölhalmozódnak, mint ezt minden forró vizzel telt bögrénél látjuk, melyet az ellentálló födő borit; amennyire ellentáll a födő, annyira növekszik a bögre energiája.

A hosszu alakok, különösen a nehezek, sokkal lassubb s mérsékeltebb gerjedelmeket árultak el, bennök az energia elnyujtózkodott hosszában s nem találván ellentállást, szellemi laposságban terült el. Az elhízott urak és hölgyek a szellemi lemondás varázsával üldögéltek az öblös padokon, ha néha föltekintettek, szemük fénye ugy vette ki magát, mint a faggyugyertya apró lángja, mely a letört, kurta kanócz körül a duzzadó zsir domboru tükörén reng; ha a zsir lefolyik, a láng kedvesen föllobog: ép ugy, ha az elhizott ember Karlsbadba megy vizet inni, mely zsirját elhajtja, szellemi élete uj föllobogásban nyilvánul; élni akar, megifjodik és az appetitusa is hatványozódik, eszik, hogy ujra megvénüljön.

Az éji vonattal Kölnbe indultam. Tessék csak elgondolni, milyen az utleiró helyzete, ki nem akar csak ugy hip hop ott legyek, a hol akarok — módjára egyenesen Kölnben teremni, hanem valamit az éji rajnai utról is beszélni. Azután meg mit segitene rajta Köln, de akár London és Peking, ha éjjel jön oda. Ha még póstakocsin vagy plane dilingence-on, azaz delezsánczon utaznám, sok érdekes intermezzót, a holdat, az utszéli kocsmákat, egy szerencsésen kijátszott rablótámadást szőhetne az elbeszélő ékesszólás mézes áradatába: de vasuton, harmad magával sötét holdatlan éjben, miféle regényes vagy érdekes piece-t fog e prózai realismusból elővarázsolhatni. Quidquid sit, nihil est, mondá ama nagy filozóf, kinek szabad volt a quidquid mellett kötmódot használni.

Köln, Düsseldorf, Brüssel, Amsterdam, Ostende ... pörgött egy vörössipkás főur gyakorlott nyelvéről — s lőn nagy népindulás. Elég lesz, ha föl nem fordulnánk legalább Kölnig, fohászkodám s betörtem a félig nyilt kupéba, melyből három egész ember egymás nyakán bá-

mészkodott, czégérül a benső tultömöttségnek. Tehát négyen voltunk. Mihelyt elhelyezkedtem, kiálltam én is, csak hogy ötödiket ne fogjunk. Sikerült. A vonat sikitott, mint a teve, midőn terhelten meginditják, panaszkodik, hogy nem hagyják pihenni.

A négy ember megosztá egymásközt a kupé birodalmát, mint hajdan a boldogemlékü caesárok a rómait, midőn már hanyatlott erejének napja, s beállt az éj. Az állati ösztön mind a négyben egyformán nyilvánult; mindenik megszállt egy szögletet, mint a pók, a képzelet, hogy ott szője az álom pókhálóit. Tegyük föl, hogy hozzánk vetődik még más valaki; mily vigasztalanul nézte volna a négy szögletet, s törte volna fejét azon problémán, mint lehetne a négyszöget ötszöglettel konstruálni. Mindenesetre lett volna ideje és nyugalma gondolatait csoportositani, ranzsirozni és a föladat megoldásával koronázni; mert a többi négy passzazsir csak egy gondolattal foglalkozott, avval t. i., hogy minél előbb elaludhassék.

Én nem aludtam, mert különben gondolatjelekkel kellene néhány sort kitöltenem, hanem törekedtem látni valamit, hogy a többit hozzá komponáljam. Néhol egészen közel siklott el a vonat a kisérteties folyam mellett; a sötét parti bokrokban zugott a szél; a kocsi zakatolása ütemszerüen ujult meg s veszett el; a képzelet a kocsizörgésből zenét s a szakgatott parti bokrokból, a szélből és a rohanó futásból képet varázsolt elő, melyhez szót a német költő adott, midőn zengi: Wer reitet so spät durch Nacht und Wind? Es ist der Vater mit seinem Kind! A gyermek a lázas képzelet, mely a fel-feltünedező vizben mérhetlen mélységeket, a fák és bokrokban sötét kisérteteket lát; összeborzad, ha a vonat fütyül; megrendül, ha zökken; elhül, midőn meggondolja, hogy egy gazember akár kedvtelésből is halált, rombolást hinthet vonatba, kocsikba, virrasztók és alvók közé. Az atya pedig a hit az Isten gondviselésébe, mely csitit, mely biztat, mely a veszélyek közt is karjaiban ringat s elaltat. Elalszik ugyan olyan is, a ki nem hisz se Istenbe, se gondviselésbe;

mert a tagadás és a butaság néha ugyanoly eredményt mutat föl, mint a hit és a tudomány; ez hatalmánál fogva, az tehetetlenségénél fogva; igy például: a materia prima és formáról nem kételkedik sz. Tamás, de nem kételkedik arról Csallóköz legszemenszedettebb hülyéje sem; az, mert a kételyből az értelem magaslatára emelkedett, ez, mert hülyeségében a kételyig sem emelkedett.

Gratiolet hires orvos és fiziologus a képzeleteket és gondolatokat három osztályba sorozza; szerinte vannak nappali, esti és éjjeli képzeleteink. E fölosztás mögött meglehet valaki rettenetes gondolati mélységet fog keresni, de ugy látszik közelebb fekszik annak oka, mint gondolnók; valamint ugyanis vannak nappali, esti és éji lepkék: ugy vannak nappali, esti és éji képzeleteink. Mi más a gondolat és a képzelet, mint tarka pillangó?! A nap, az est s az éj különböző fénye, világa, szine, ereje vagy bágyadtsága, élénksége vagy pihenő vágya különbözően festi a képzelet tarka pillangóit, melyek oly változatos és rendnélküli egymásutánban repkednek ide s tova; s mint a röpke és hiu pillanat jelképei, nevéről vették nevöket: a pillanat pillan s illan, mint a pillangó. Azonkivül sok mély értelmü analogiát veszünk észre az emberi gondolatmenet s a pillangó élete közt.

Reggel és déltájt nyüzsög a káposztás pille, valamint az emberi sürgés-forgás is ilyenkor a káposzta, a kel, a kaleráb, zellér, hagyma, petrezselem, tök, uborka és — a mi ezekhez legközelebb áll s velük ölelkezik, mondom tök, uborka és — ananász körül és a hozzátartozó betevő falatok körül kering, forgolódik; néha-néha átsiet a kerten egy-egy sötét-vörös lepke, oly gyorsan, mint az emberi életben az öröm és vigság; közbe-közbe lassu, méltóságos lendületben elvonul a fekete bársony pille, mint a gyász komoly hire, s végre ha este van s kiki nyugalomban, akkor zörög s visit a „halálfej", mint annak az éjnek személyesitője, melyben senki sem munkálkodhatik. Az éji képzelet szinte ily halálfejes lepke, emlékeztet a végső dolgokra, melyek az érzéki emberre ugy

nehezednek mint a sötét, vigasztalan éj az érzéki szemre. S végre ha mindennek vége, akkor a sirkőre mák virágot vésnek s körül röpkedő lepkét, mely a mulandóságot jelenti, de jelentheti azon lélek hiuságát, mely a földi dolgok és örömök mákonyával varázsol elő magának világot, — hiut és fölületest, melyre oly kietlenül és kegyetlenül borul a mákvirágos és lepkés sirkő, mint a grönlandi fagy a hónapos rózsára.

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani maximam partem nunc primum ex variis tabulariis aliisque fontibus accessu difficilibus erutae. A Nicolas Nilles S. J. patrocinantibus almis hungarica et rumena literarum academiis editae. Kis 8⁰ Volumen I—II. CXX. és 1—1087. Oeniponte. 1885.

Tagadni nem lehet, hogy a keleti kérdés végleges megoldására irányult törekvések eddigi sikeretlensége jó részben abban leli okát, hogy pusztán csak a hatalmi érdek álláspontjára helyezkedett diplomatia számitásainak keretében csak szük hely szorittatott egy nagy fontosságu tényezőnek — az egyháznak. Mióta a keleti népek nemcsak politikailag, hanem vallásilag is ellentétbe helyezkedtek a nyugattal, s mióta az anyaegyház kebeléről való leválásuk által anyagi és szellemi haladásuk alapját magok alól ellökték, felülkerekedett egy másik hatalom, mely a kath. nyugattal minden érdekközösséget megtagadott tartományokban szilárd állást foglalt s hóditásait már a kath. népekre, első sorban mi ránk magyarokra is kiterjeszté — az izlam. Európai hatalma jelenleg már meg van ugyan törve, de az általa századokon át leigázva

tartott délszláv népek társadalmi életfejlődésére még mindig nehezedik a pogány elemmel elegyedett szakadárság sulyos átka, melyet a jobb sorsra érdemes nemzetek vállairól annyiszor igyekezett leemelni az egyház, mely alól azonban csak egyes néptöredékek birtak szabadulni.

Magyarországnak kezdettől fogva meg volt azon érdeme, hogy a fennhatósága alá került szakadár népek között érvényre igyekezett juttatni a katholicismust. Imre királynak hatalmi féltékenykedése némileg feltartóztatta ugyan a sz. széknek a bolgárok uniójára irányult törekvéseit, de a pillanatnyi félreértés csakhamar eloszlott, s III. Incze pápa követe, Leo bibornok, a bolgárok fejedelmének (Joannitius vagy Kallo Joannes) általa eszközlött megkoronáztatása által e nemzetet az anyaszentegyház közösségébe vezeté vissza, mialatt Szerbia már a magyar hierarchia kötelékébe foglaltatott, egyháza a kalocsai érsek joghatósága alá rendeltetvén. Az idők viszontagságai és az önjavuk iránt érzéketlenné vált népek azonban ismét összetépték a hitegység kötelékeit, melyeket utóbb a török hóditás korában szorosabbra füzni többé nem lehetett. Magában Magyarországban is, hol a görög szakadárság több mint három századon át minden egyházi szervezet nélkül a kath. főpapok kormányzása alatt állott, ismétlődött beköltözések által számban is annyira gyarapodék, hogy önállólag kezdett szervezkedni, s igy a sz. szék, mint a magyar egyháznagyoknak térítő tevékenységét bénitá a kor, mely első sorban a török elleni küzdelemre, majd a protestantismussal szemben való védelemre egyesité az erőket. Csak a török uralom végével ujult meg ismét a tevékenység, mely a magyarországi görögh itüek uniójára irányult, s melyet az ügy fontosságához méltó erélylyel és buzgalommal Esztergom főpapja, Kolonich bibornok vett kezébe. — Ez azon időpont, hol Nilles az unio ügyét felvevé, kiterjeszkedvén nem csak magára Magyarországra, hanem azon tartományokra is, melyek a magyar szent korona állami fennhatósága alá tartoznak.

Kolonich politikai szereplését illetőleg eltérők lehetnek a nézetek, de a görögök unioja körül kifejtett buzgalma iránt másnak, mint elismerő méltánylásnak alig lehet helye. A bibornok — támogatva a Jézus-társaságbeli atyák tevékenysége által, — időnként több kisérletet tőn a szakadároknak a kath. egyházba való visszavezetése ügyében, de egyrészt a görögök papjainak és püspökeinek szellemi korlátoltsága, másrészt a népnek állhatatlansága többnyire a schismába való visszaeséshez vezetett; a primás azért 1701-ben azon kérelemmel fordult Rómába a szertartások congregatiójához, hogy a Jézustársaságbeli atyák néhány görög, rácz és rumunnyelvben jártas társukat a görög ritus szerint szenteltessék fel áldozárokká, kik a görög papokhoz hasonló módon ruházkodván, Magyarországnak és szomszéd tartományának szakadár népei közt müködjenek s kivált a fiatalságot a kath. hitben oktassák, mire annál nagyobb volt a szükség, mert már angolok is kezdtek saját egyházuk számára téritgetni a schismaticusok közt, sőt a konstantinápolyi patriarcha egyenesen Anglia fővédnöksége alá akarta helyezni hiveit. A congregatio helybenhagyta Kolonich előterjesztését, és Jézus-társaságának főnöke legott fel is hivta Ausztria, Csehország és a Németbirodalom tartomány-főnökeit, hogy kebelökből erre alkalmas férfiakat szemeljenek ki. Ausztria provincialisában azonban kételyek támadtak aziránt, valjon az erre kiszemelendő tagok mikor oktattassanak és mikor vehetik fel az egyházi rendeket, tanulmányaik előtt-e vagy ezek végeztével? s valjon görög vagy latin püspök által ordináltassanak-e? és valjon a már felszentelt tagok élhetnek-e görög ritussal a szakadárok között?

Hogy latin ritusu papok nem sokra mennek a schismaticusok közt, nyilván való volt, s hogy magokra a a görög pópákra ily fontos missiót bizni nem lehetett, szinte bizonyosnak tartaték. Nem maradt más hátra, mint Kolonich fentebbi javaslata. E nézetben volt Papadopoli Miklós apát is, ki azt tanácsolá a bibornoknak, hogy ha

jókor akar czélt érni, forduljon egyenesen a pápához s ne bizza a dolgot a congregatiora, mert — mint irja — „ibi omnia evanescunt, haerent omnia, sive moles negotiorum id exigat, sive quod ex gentium imperitia praesertimque gentis nostrae omnia in elephantem assurgant difficultatibus.“ Kolonich egyetértett vele s annál nagyobb buzgalommal látott tervéhez, mert magában Erdélyben már is négyszáznál több nemes család egyesült a kath. egyházzal; csak arra kérte az apátot, hogy tudassa vele, hol kaphat a görög ritushoz alkalmas könyveket? Papadopoli nyujtott is tájékozást ez iránt és ismételten kérte a bibornokot, hogy közvetlenül magát a pápát keresse meg s ennek meghatalmazása alapján ő maga szemelje ki a jezsuitákat.

Kolonich tehát egyenesen a pápához, XI. Kelemenhez fordult, ki előtt elősorolván a görögök unioja körül tett eddigi intézkedéseit, a munkácsi és szvidnici püspökségek rendszeresitését, macsói missió-iskolák alapitását, a rácz patriarchia hatvanezernyi hivének hajlandóságát az uniohoz, kiemeli, hogy maga Lipót császár is többféle kedvezményben részesité e támogatásra méltó ügyet. Nevezetesen Jany Ferencz néhai szerémi püspök hagyatékából 20,000 frtot utalványozott azon czélból, hogy ez alapitványból Nagyszombatban rácz, görög stb. nyelvü ifjak neveltessenek, kik aztán saját nemzetségbeli szakadárok között, mint papok fognak müködni, mire magokat esküvel kötelezik „juxta modum et formulam in collegio Pazmaniano Viennae consuetam.“ Az ifjak felvételének joga a nagyszombati növelde rectorát illeté, kivéve 3 növendéket, kiket a volt szerémi püspök öcscse Jany Jakab bátai apát nevezett ki, mivel ez alapitványhoz készséggel hozzájárult; maga az alapitvány pedig Hevenesi Gábornak, a bécsi jezsuiták rectorának kezelésére bizatott.

A bibornok előterjesztését Hevenesinek a pápához küldött 1705-iki levele részletezé, melyben arra is kéri a szent atyát, hogy a magyar clerus alkalmas tagjai az anyaszentegyház által helyben hagyott mód szerint görö-

gül mondhassák a misét a szakadárok között s ezek szertartásaihoz amennyire lehetséges alkalmazkodhassanak; ha pedig idővel visszalépnek a missiótól, ismét a római ritushoz térhessenek, melyet előbb követtek. Mert latin ritussal mire sem lehet menni a görög között, bármily tudós és buzgó férfiak küldessenek is hozzájok, amint azt Kolonich egy kisérlete mutatja, ki egy alkalommal latin papot küldött a szakadárokhoz s megszaladtak előle; utóbb pedig ugyanazt a görögök ruhájába öltöztetvén menesztette hozzájok, s ekkor már szivesen hallgatták. Hevenesi azután a pápák constitutioiból, az egyházi irók müveiből tüzetesen bizonyitja, hogy a latin papoknak a görög ritushoz való ilyetén átmenetele az egyház érdekében nem csak meg volt engedve, hanem tényleg alkalmaztatott is. Mire nézve Kolonich példát is hozott fel a Rómához közel fekvő Grottaferrata monostor Vazul-rendü szerzeteseiben, kik a római egyház szertartásai szerint, de görög nyelven végzik a misét.

Hevenesi és Kolonich előterjesztését a pápa mégis csak a congregatiohoz tette át, melyet a bibornok kikerülni akart s mely sem az ő, sem a Hevenesi érveit nem találván eléggé nyomatékosaknak, azt válaszolta, hogy „deductae in scriptum (Hevenesii) rationes non probant concedendam esse facultatem mutandi ritus.“ A congregatio e visszautasitó resolutiójával ugy látszik a pápa sem volt megelégedve s Galdenbald atya előtt oda nyilatkozott, hogy a bibornokokat fel fogja szólitani határozatuk bővebb indokolására annál is inkább, mert a Vazul-rendü görög szerzetesek generalisa is azon nézetben volt, hogy az unio csakis a Kolonich által kijelölt irányban leszen elérhető.

Azon elvi kérdéssel, valjon a latin szertartásu papoknak szabad-e követniök a görög ritust, egyidejüleg egy másik is került napirendre, az t. i. valjon a görögök mint szakadárok által feladott egyházi rendek érvényesek-e aztán is, midőn a schismaticusok a kath. egyház egységéhez térnek? Ezen kérdésre alkalmat szolgál-

tatott Athanáz Erdély oláh lakosságának egyesült püspöke, ki Kolonichnak azt irta, hogy miután több görög püspök és pap simonia utján jutott javadalmához, ő az ilyenek által feladott rendeket nem tartja érvényeseknek, ez okból ugy magát az esztergomi érsek által eszközlendő reordinationak aláveti, mint pedig saját papjait reordinálni fogja. E kérdés a bécsi egyetem theologusai elé terjesztetett, kik ismétlendőnek véleményezték a felszentelést, mig a konstantinápolyi missionariusok, Caschod tekintélyes jezsuitával élükön, a görög ordinatio érvényessége mellett nyilatkoztak. A congregatio, mely az ügyben megkerestetett, hivatkozással egy 1666. évi hasonló esetben hozott határozatára, nem találta szükségesnek a reordinatiot, elégségesnek tartván az egyszerü felmentést az irregularitás alól.

Mig ekként ez elvi kérdések megoldása foglalkoztatá az unio létesitése körül fáradozókat, addig Erdély román lakossága között folyvást buzgólkodtak lelkes férfiak, kivált Jézus társaságának atyái, kik önfeláldozólag müködtek a szakadárok megtéritésén. Erdély protestáns fejedelmei alatt ez nehézséggel és csak ideiglenes sikerrel járt, de amint e tartomány a Habsburgház fennhatósága alá került, nagyobb kilátások nyiltak a hitegység létesitése iránt. Lipót császár az unio előmozditása czéljából mindazon jogokban részesitette a görög egyesült papokat, melyeket a kath. egyházférfiak élveznek, s Baranyi atya, a gyulafejérvári jezsuita-collegium főnöke sikeresen hatott a románok főpapjára Theophilra, Athanáz elődére, ki nemcsak nagy hajlandóságot mutatott az unio iránt, hanem ez okból 1697-ben Gyulafejérvárra zsinatba hivta papjait és főespereseit. E zsinaton Baranyi is megjelent s előadta, hogy a göröghitü papok egyházuk minden sajátságait megtarthatják, s uniohoz nem kivántatik tőlük egyéb, minthogy a florenczi zsinat által meghatározott négy pontban egyesüljenek a kath. egyházzal, t. i. elismerjék a pápa fensőbbségét, higyjenek a purgatoriumban, ne kételkedjenek a kovásztalan kenyér

alkalmas voltában az oltári szentséghez és a harmadik isteni személynek az Atyától és Fiutól való származásában. Mindezt a zsinat elfogadta azon hozzáadással, hogy többnek elfogadására ezentul nem lesz kényszerithető, a papok ugyanazon jogokban és kiváltságokban részesüljenek, melyeket a kath. egyháziak élveznek, a román nemzetiségü világiak ép ugy legyenek alkalmazhatók a közhivatalokban, mint a katholikusok. Egyebekben a zsinatba gyültek elfogadták az uniot, melynek megtartására magokat Baranyi atya előtt ünnepélyesen kötelezték. A zsinat végzései Kolonich primás utján a császár általi megerősités végett Bécsbe terjesztettek fel.

Amint a görög hitü erdélyi románok uniójának hire Bukarestbe eljutott, baj fenyegette Theophil püspököt, kire a bukaresti patriarcha indignálódó haragja lecsapott. Már komolyabb zavaroktól lehetett tartani és a püspök megoltalmazása végett a császárhoz is ment fel kérelem, midőn Theophil még az évben hirtelen meghalt, s Theodosius patriarcha, Bethlenék sugalmazásai következtében, Athanáz fiatal schismaticus papot ültette a megürült főpapi székre. Nagy veszély fenyegette tehát az ifju uniot, melynek érdekében Baranyi nyomban a püspök halála után járta be a görög papokat és főespereseket s tőlük ismételt igéretet vevén a hitegységben való megmaradás iránt, magára az uj püspökre Athanázra is hatott oly nyomatékkal és sikerrel, hogy nemsokára ez is aláirta az unio fennemlitett pontozatait.

Eközben a 97-iki zsinat határozatai Bécsbe jutottak, s utánok Athanáznak püspökké való kinevezése is felterjesztetett megerősités végett az udvarhoz. Erdély ekkori kormányzója és cancellárja kálvinista férfiak valának, kiknek sehogy sem volt inyökre az unio. Az erdélyi rendek között már jó idő óta a katholikusok megtörésére a szakadárokkal egyesült kálvinisták birták a többséget; ez unio pedig teljesen megváltoztatta a számarányokat, amennyiben a katholikusok a velök egyesült görögökkel jutottak tulsulyra. Ezt akarta megakadályozni a két érde-

mes férfiu: a kormányzó cancellár, kik azzal álltak elő, hogy Baranyi csak hiábavaló zavart csinál Erdélyben, a románok mit sem akarnak tudni az unioról; s arra igyekeztek birni a császárt, hogy a zsinattól való megerősitést tagadja meg. De ott volt Baranyi is, ki legott feltüntette a helyzetet, s támogattatott Kolonichnak ez ügyben tett felterjesztése által is: minek következtében a császár megerősitette a zsinatot, de Athanáz megerősitését egyelőre elhalasztá, addig t. i. mig hitben való szilárdsága és a császár iránti hüségének bizonyitékait adni lesz alkalma. Athanáz aztán igyekezett bebizonyitani a hitegységhez való szilárd ragaszkodását s 1698-ban zsinatba hivta papjait, melyben az előde alatt létesitett uniot ünnepélyesen elfogadta s papjaival is ujból megfogadtatta, a zsinatnak erről szóló végzéseit pedig ugy Kolonich bibornoknak, mint a császárnak tudomására hozta.

Jövő évben Athanáz ismét zsinatot tartott Gyulafehérvárott, melyben az egyesültek két izben is kinyilvániták, hogy nem kényszerből, hanem önként, jószántukból tértek a római egyházzal közösségre, mire Kolonich bibornok, mint az egyesültek részére kinevezett pápai legatus hét pontba foglalt szabályzatot adott nekik, mely szerint papjaikat szükségen felül ne szaporitsák, a felszentelendők az egyházi rendek felvétele előtt nem csak görög, hanem latin püspök által is vizsgáltatnak meg, s a románok ugyanazon kötelességekkel tartoznak papjaik, mint a katholikusok saját plebánosaik iránt.

Erdély reformatus urai mindezt, mint saját praepotentiájok ellen irányult sakkhuzást, kezdettől fogva rosz szemmel nézték, s mint gazdag földesurak, befolyásuk egész sulyával hatottak a nekik alárendelt s velök jobbágyi viszonyban álló románokra, hogy őket az uniotól visszatartsák; felhasználták erre a legmesszebb menő kényszereszközöket, birtokelvételt, kalodát, erőszakoskodás minden nemét, miáltal többet tényleg rá is birtak az elpártolásra. Athanáz püspök segélyért fordult az erdélyi hatóságokhoz, de panaszszava, — miután püspökségében még mindig

nem volt megerősitve — nem birt elég nyomatékkal az illetékes körök előtt. Baranyi atya tanácsa következtében tehát elhatározta, hogy megerősittetését hamarább kieszközlendő személyesen felmegy Bécsbe, a hol aztán körülményesen előadja az ügy valódi állását és a balviszonyok nehézségeit. Ujból tehát zsinatba hivta (1700) papjait, melyen rendezvén sürgősebb fegyelmi ügyeket s megfogadtatván az unio hü megtartását, — felment Bécsbe.

A császári székvárosban egy ünnepélyes conferentia alkalmával — melyben Kolonich bibornokon kivül részt vettek: Kálnoki Sámuel Erdélynek udvari alkancellárja, Fiath János titkár, Hevenesi Gábor jezsuita s mások — Athanáz előadta jövetelének czélját, hogy t. i. a hitegységről minden kételyt kizáró módon nyilatkozzék s püspökségében való megerősittetését kieszközölje. Kéri továbbá, hogy számára mindazon jogok biztosittassanak, melyeket Erdély fejedelmei ezelőtt a görög püspököknek nyujtottak; szükségesnek látja, hogy a császár 1698-iki szabadalomlevele ujra nyerjen megerősitést; óhajtja, hogy ő felsége Erdély kormányzójának hivatalos kötelességeül tegye a görög egyesülteknek megvédelmezését a kálvinisták zaklatásai és elnyomása ellen. — Mindezeket a császár nevében Kolonich primás igérte meg, s nemsokára egy másik conferentiát hivott egybe, melyben Athanáznak kötelességeül tételték, hogy a tridenti zsinat által előirt unio-formula szerint esküt tegyen a hitegységre, mit a püspök teljesitvén, reversalist adott magáról, melyet Kolonich más Athanázra vonatkozó iratokkal és informatiókkal együtt Rómába küldött, kérvén az uj püspöknek megerősitését. Ez meg is adatott a sz. szék részéről, nem úgyan egy külön megerősitő bulla alakjában, hanem a Bécsben végzetteknek egyszerü helybenhagyása által, mihez aztán a püspökségnek a császár általi végleges collatioja is járult.

Athanáz ekként mint megerősitett püspök tért vissza övéihez, kik által nagy fénynyel fogadtatván, 1701 nyarán tartotta ünnepélyes székfoglalását. Nyomban aztán

zsinatot tartott papjaival, melyen a Bécsben végzetteket és kieszközlötteket előadta, felolvastatta a császár diplomáját és Kolonich bibornoknak a román néphez intézett levelét, végül pedig letétette velök a hitvallást. A szakadárok főpapjai, kivált a bukaresti és konstantinápolyi patriarchák ezalatt nagy hangu átkot mondtak Athanázra és hiveire, mire a püspök azzal felelt, hogy 1702-ben ismét zsinatba hivta papsápát, hol az iskolaügyről folytatott tárgyalások mellett az átok is felolvastatott, melyből „multa risu, quaedam indignatione excepta erant."

De még mindig több rendbeli veszély környezte az uniot; nem csak a kálvinisták agyarkodtak a románok hitegysége ellen, hanem már Angolország furfangos követe Mr. Paget is belevonatott a játékba, kit, midőn a karloviczi békekötés alkalmával Magyarország déli részein tartózkodék, ugy a patriarcha, mint oláh fejedelem is oltalmazójuk gyanánt léptettek fel. De az ügyes diplomata olcsó szerével iparkodott menekülni e megtiszteltetéstől, melynek okvetlenül a császárral való conflictusra kellett volna vezetnie. Majd ismét a kuruczok zavarai következtek, melyek alatt Athanázra és hiveire dynasticus ragaszkodásuk miatt is sulyos idők nehezedének s félni lehetett, hogy Lipót császárnak 1705-ben, Kolonich bibornoknak pedig 1707-ben bekövetkezett halála megkönnyniti az uniot bomlasztó törekvéseket, melyeket Athanáz megakadályozni akarván, zsinatba gyüjtötte papjait, melyen több mint harmincz főesperes ugy a Habsburg-házhoz, mint az uniohoz való hüségét megujitá, s igy Athanáz életében minden külső nehézségek mellett is megtartatott s szilárdulásnak indult a hitegység.

Athanáz 1713-ban halt meg s helyébe budetini Szunyogh Ferencz Jézus-társaságbeli atyát választották püspökül a pópák; de Szunyogh hivatkozással társasága szabályaira, elháritá magától e kitüntetést, minek következtében Frantz Venczel, Athanáznak titkára választatott püspökké, kit Keresztély Ágost herczeg, Kolonich utóda, elő is terjesztett VI. Károly császárnak, de ez azon

ürügy alatt, hogy a választóknak jóformán idejük sem volt, hogy a választást szabályszerüen megejthessék, — megtagadta a megerősitést és a püspökség kormányzását a jezsuiták közül választandó directorra bizta. Előre volt látható, hogy a püspökség betöltése ily módon halasztást fog szenvedni, azért Kornis gróf és a görög pópák 1714-ben sürgetve kérték a primást, hogy baj lehet, ha a püspökség továbbra is betöltetlen marad, valamint az sem tanácsos, hogy az egyesült hivek akarata ellen bárki is erőszakoltassék rájok, mert kész a szakadás. Magok részéről Pataki Jánost, tekintélyes rumun családból származott fiatal papot hozták javaslatba a pópák, ki a római német-magyar collegiumból nemrég mint hittudor került ki, s ugy buzgalma, mint tehetségei által egyaránt alkalmasnak bizonyult a főpapi székre.

A császár helyben is hagyta e választást s számára évi háromezer rajnai forintot jövedelmező ingatlant adott alapitványkép a korona javakból, egyuttal pedig oda utasitá Keresztély Ágost bibornokot, hogy Patakinak nemcsak minden taxa nélküli megerősitettetését eszközölje ki a római curiánál, hanem azon engedélyt is, hogy a körülmények szerint latin és görög ritussal élhessen püspökségében. Sőt maga a császár is ily értelemben kereste meg a pápát.

Most azonban egy ujabb nehézség támadt, a jogaira féltékeny erdélyi püspök ellenkezése. Báró Mártonffi György erdélyi püspök egy alkalommal Bécsben időzvén a pazmaneumban, ennek rectora Jurikovich János előtt határozottan oda nyilatkozott, hogy az egyesült görög püspök az ő joghatósága alá tartozik. Ott volt Pataki is, ki eleget bizonyitgatta a jó bárónak, hogy az erdélyi görög püspökség közvetlenül az esztergomi primás alá vagyon rendelve épp ugy, mint akár a szebeni prépostság vagy a kolosmonostori apátság. De Mártonffi nem tágitott, minek következtében Pataki, ki eleinte tréfának vette a püspök akadékoskodását, látván, hogy ez egészen komolyan fogja föl a dolgot, Keresztély bibornokhoz

fordult, előadván, hogy itt voltaképen a primatialis jurisdictió is van érintve, tegyen valamit saját jogainak megóvására. De a báró is megkereste nem ugyan a bibornokot, hanem magát a hitterjesztés congregatióját, s felhozta, hogy miután Pataki az ujonnan választott és kinevezett görög püspök magát fogarasinak nevezi, Fogaras pedig erdélyi latin püspök joghatósági területén létezik: ez az ő ordinariusi jogainak hátrányával jár, miután Erdélyben eddig csak egy püspök volt. Kéri tehát a congregatiot, hogy ha már a császár a görögök számára valóban püspökséget alapitott, ez nem Erdélyről hanem pl. valamely olasz városról neveztessék el ugy, miként a munkácsi görög püspök, ki rendesen a szebasztopolinak czimét viseli.

Patakinak confirmatioja Rómában ezáltal feltartóztatott ugyan, de nem volt megakadályozható, mert a fiatal hittudornak jó emberei akadtak a curiánál, kivált Ptolomei és Salerni bibornokok, kik személyesen ismerték Patakit azon idő óta, midőn tanulmányait végzé az örök városban. S igy XIII. Incze pápa 1721-ben meg is erősité az uj görög püspököt, kit hiveivel együtt az erdélyi püspök joghatósága alól kivevén, felette a primás közvetlen jurisdictióját ismeré el. A püspökség hét éves interregnuma ezzel megszünt, székhelyeül Fogaras tüzetett ki sz. Miklósról czimzett székesegyházzal; javadalmazására pedig Szamos-ujvár és Alsó-Szombatfalva korona uradalmak rendeltettek.

Tantae molis erat a szakadár románok unioja és a köztök szervezett püspökség megalapitása; melyet a méltatott müből vázlatos mutatványkép emelénk ki. Nilles tovább is füzi a hitegységre tért nép változatos történetét, melyhez a ruthénok, örmények, szerbek és horvátszlavon részek egyesült görög hitü lakosságának történetére vonatkozó nagy számu okmányok és adatok sorakoznak kiegészitve a függelékkép nyujtott parergák által, melyek jobbadán az unio körül érdemesült személyekre vonatkoznak s különös figyelmet forditva kivált a Jézus-

társaságbeli atyák müködésére, kiket a hitterjesztés és szilárditás körül aratott érdemek javarésze illeti.

Nilles müve a haladó történetbuvárlat magas niveauján áll és a legközvetlenebb levéltári nyomozásokon alapszik; egy oly kérdést taglal, melynek eddig csak szórványos részletei — ezek is csak madártávlatból valának ismeretesek, s adatai az archivumok mélyére temetve nem részesültek kellő méltatásban. A szerző nem kimélt fáradságot anyagot mindazon bányákból kiaknázni, melyek tárgyához tartozó — eddig jobbadán ismeretlen — adatkincset rejtenek. Husznál több levéltárt kutatott át önmaga vagy kutattatott át mások által; a vaticani, bécsi hadügyminiszteri, insbrucki tartományi, esztergomi érseki, erdélyi, csanádi, zágrábi stb. püspöki levéltárakat, a római congregatiok, osztrák, cseh, német, jezsuiták tartományi archivumait, pesti, bécsi könyvtárak kéziratgyüjteményeit mind átbuvárolta s ezen nyomozásának eredményét a jelen mübe rakta le. Ő maga még nem dolgozta át a felszinre hozott adatokat, hanem jobbadán csak az okmányok közlésére szoritkozik; innét van, hogy munkája — mint mondani szokás — inkább csak félig feldolgozott anyagot tartalmaz. De igy is nagy becsü, mondhatni nélkülözhetlen forráskészlet azok számára, kik az unionak még kevéssé ismert lefolyását és történelmét majdan rendszeres egészbe öntik. Sok ujat talál e két kötetben a történetiró, kivált egyházi szempontból; de sokat a kor politikai történésze is, ki előtt az eseményekre fényt vető körülmények és mozzanatok uj világitásban tünnek fel.

De ne higyjük, hogy Nilles pusztán csak adathalmazt, a felkutatott okmányok egyszerü szövegét közli; sok helyütt ő maga is megszólal, nyujtja a szereplő egyéniségek találó életrajzait, egyes fejezeteknél tájékoztató felvilágositással szolgál, s mindenütt lelkiismeretesen utba igazit az előzményekre, vagy a korral összefüggő eseményekre nézve. S csak ezen gondosságának kell betudnunk, hogy itt-ott némileg szétdarabolja a tárgyat,

sőt néhol tán a beosztást is célszerübben eszközölhette volna, mint pl. müve legelején, az unio elvi kérdései körüli tárgyalásokat legott Kolonich bibornokkal kezdi, utóbb pedig csaknem egy századdal vezet bennünket ismét vissza, vázolván a Jézustársaságbeli atyáknak szakadások közötti müködését. Müvének könnyü kezelését egyébként felette előmozditja azon százhusz lapra terjedő tüzetes index, melyet az első kötet legelején nyujt.

A szerző érdeméből mit sem von ugyan le, de sajátságos azon — mondhatni ignoráló-figyelmetlenség, mely Nilles müveiről vagy éppenséggel nem vesz tudomást, vagy legfölebb annak czimére szoritkozik; s még szakközlönyeink is, melyek akárhány nagyon is másodrendü munkára vesztegetik hasábjaikat, Symbolákról nem tudnak többet mondani, mint hogy éppen megjelentek. Tüzetesebb ismertetésre nem méltatják e müvet, mely patrocinante hungarica literarum academia adatott ki s melynél jobbal a történettudomány szapora termékei között csak ritkán találkozunk.

Tomann.

Die Unsterblichkeit der Seele. von Dr. Schmick. Leipzig. Carl Reisner. 210 l. Nyolczadr.

A természettudományok egyik hivatott képviselője, ki ugy a tapasztalati észlelés, mint az önálló munkásság terén elismerést vivott ki magának, e müvében számot akar adni a vallás egyik főágazatáról: a lélek halhatatlanságáról. A kornak örvendetes jelenségeihez tartozik sok jeles tudósnak azon törekvése, hogy az anyagelviség általános elterjedésnek örvendő világnézetét sikeresen megtámadják, még pedig e vigasztalan világnézet saját territoriumán, legalább annak szokták nevezni, a természettudományok alapján.

Az itt ismertetett mü 12 fejezetben adja világos átnézetét és kifejtését azon természettudományi tényeknek, melyek begyőző erővel követelik az emberben létező

dualismusnak: a test és lélek létezésének elismerését. Különösen a 10. fejezet szolgál e czélnak, melyben az erőszakos halál némely neme az értelmi kényszer közvetlenségével tanuskodik a fölállitott tétel igazsága mellett. A szerző az ember ösztönszerü érzetéből indul ki, mely mindenkinek sugja, hogy „énje“ a markolható testtől különbözik. E kiindulásból utat nyit magának a kérdés mélyébe az uj divatu tudományok folytonos respektálása mellett; folyton hivatkozik a fiziologia, kranio és frenologia, fizika és chemiára stb. és kimutatja, hogy törvényeik mélyebb felfogása nemcsak hogy eltilt az emberi lény teljes elanyagositásától, hanem közvetlenül kivánja a test és lélek dualismusának elismerését. Igen érdekes a szerző excursiója a fény és hangtanra, melyben bizonyitja, hogy a szem és fül csak közvetitő szerve (transmissións-Organ) a szabadon rendelkező s anyagtalan látónak és hallónak.

Mottója ugyan nem valami épületes s megérzik rajta a racionalismus, „Ein Wissen für einen Glauben,“ — legalább eszébe juttatja az olvasónak, hogy „Glauben heist nichts wissen.“

De protestánstól, pedig a szerző is az, nem csodálkozunk, ha az oly magyarázatot vesszük, melyet mottójának ad; a hit tanát ugyanis ő: „in einer der Mannesreife des Menschengeistes würdigen Gestalt“ adja; ezt bátran elhallgathatta volna; mert legalább is kétértelmü szóbeszéd.

Das Kindlein von Betlehem. Von P. K. Klemens. Priester des Redemptoristen Ordens. Mainz Verlag von fr. Kirchheim 1885. 832. lap. Kis nyolczadrét. Ára 6 márka.

Szerző ezen müvében bőven kifejtett elmélkedéseket nyujt az isteni Megváltó megtestesülésének és sz. gyermekségének szentséges titkairól. Sok elmélkedési könyv létezik ugyan, mely az Ur nyilvános életéről és keserü kinszenvedéséről szól, azonban alig találunk olyant, mely az ő sz. gyermekségével tüzetesebben foglalkozna. Ezen hiányt akarja a szerző, ki Krisztus kinszenvedéséről szóló

elmélkedései által az ujabbkori asceticus irodalomban jó nevet vivott ki magának, jelen könyvében pótolni és a tökéletesség után törekvő lelkeknek a karácsonyi ünnepkörre alkalmas elmélkedésekre, könnyen felhasználható tárgyakat nyujtani. Szerző az elmélkedőt a lelki életnek a legszebb virágokkal ékeskedő mezejére vezeti, mert mint Karthausi Dénes mondja: Az Isten bölcsessége, mindenhatósága, kegyessége, szeretete, irgalma, igazságossága, bőkezüsége az ő megtestesülésének és sz. emberiségének titkaiban fényesebben ragyog, mint a világ teremtésének és kormányzásának müvében.

Ezen elmélkedések a könyv czímének megfelelőleg az isteni gyermekről szólanak, szemeink elé állitván őt, mint a szeretetre méltó egyszerüség, ártatlanság, a legmélyebb alázat, szegénység, önmegtagadás és szeretet példányképét és néma tanitóját, a ki szivünk legbensőbb szeretetét és akaratunk kész hódolatát minden tekintetben megérdemli.

Ezen központ körül csoportosulnak azután mindazon események és személyek, melyek a megtestesülés titkával és az isteni gyermekkel összefüggésben vannak. Azért állitatik szemeink elé az emberi nem állapota a bünbeesés előtt és után, hogy abból megértsük a megváltás szükségességét és az ó-szövetségi szentek hő vágyát az igért Megváltó után, mely a hajnali mise ismeretes introitusában „Rorate coeli desuper et nubes pluant justum, aperiatur terra et germinet Salvatorem“ oly megható kifejezést talál. Az idők teljében végre eljött az, a kiről a próféták jövendöltek, kire ker. sz. János kézzel mutatott, kinek nevelőatyja sz. József, anyja pedig a b. szüz vala. Azért elmélkedünk az Ur előhirnökéről, sz. Józsefről, a b. szüzről, az angyal küldetéséről, a b. szüz erényeiről, hatalmáról, Erzsébetnél való látogatásáról, a Magnificatról, a betlehemi utazás, és az ist. gyermek születéséről.

Látjuk a jámbor pásztorokat és a napkeleti bölcseket, kik eljöttek az isteni gyermeket imádni és neki je-

lentőségteljes ajándékaikat bemutatni. A következő elmélkedések szólnak körülmetéltetésének titkáról, Jézus szent nevének jelentőségéről, feláldoztatásáról, Egyptomba való futásáról, az apró szentekről, végre pedig a 12 éves isteni gyermekről a jeruzsálemi templomban, mint a buzgóság, magányszeretetének, engedelmesség, munkásság és a jóban való folytonos előhaladás isteni példányképéről.

A szerző ezen elmélkedésben egyszerü, világos nyelven tárgyalja hitünk mélységes titkait és a lelki élet sarkalatos igazságait, mindenütt a szentirásból, a sz. atyák és a leghiresebb szentekből vett idézetekből állitásait bizonyitván és megvilágositván. Ebből azután folynak, mint az elmélkedés gyümölcsei, az életre való alkalmazások, jámbor gerjedelmek és jó föltételek.

Azért, mint biztos utmutatót ajánljuk mindazoknak, kik a lelki életnek oly fontos és hasznos gyakorlatát, az elmélkedő imát, akarják könnyü szerrel elsajátitani. Az elmélkedő szónok pedig bő anyagot fog benne találni alapos, világos és hatásos sz. beszédek kidolgozására.

Vezekényi.

Leitfaden der Seelenlehre oder Psychologie besonders für Lehrer und Erzieher von H. Baumgartner. Zweite Auflage. Herder. Nyolcz. rét 1885. 96. l.

A szerző azon meggyőződésből indult ki, hogy a rationalis nevelés nem nélkülözheti a lélekről szóló általánosabb tanokat. A psychologia alapját képezi minden nevelési rendszernek s nevelői törekvésnek. Nem is mulasztották ezt eddigelé sem a tárgygyal foglalkozók, s a nevelésre vonatkozó müveikbe fölvették a psychologia főbb tanait. Csakhogy nem különözték el azokat tulajdonképeni tárgyuktól.

Azért látszott kivánatosnak a psychologiát, a menynyiben az a nevelésre vonatkozik, röviden előadni. Katholikus szempontból kiinduló ilyféle munka nem is létezett; nem akarjuk ezáltal mondani azt, hogy psychologia bölcsé-

szetileg s katholikus irányzattal a német irodalomban eddig meg nem jelent.

A kis mü Hagemann ismeretes münsteri tanár psychologiáját veszi föl alapul; nem követi azonban kizárólag; e tekintetben nem vonta meg figyelmét Dr Stöckl, Esser bölcsészeti müveitől sem és Dr Rolfus Real-Encyclopaediáját is méltó figyelemben részesité. Igazodott azon kivül Kehrein, Ohler, Ruegg, Schumann nevelészeti tankönyvei nyomán is.

A vezérfonal három szakaszra van osztva; az első, a lélek viszonyát a testhez tárgyalja; a második, a lélek általános tehetségeit és müködését; a harmadik előadja a lelki élet legfontosabb egyéni tüneteit: a vérmérsékletet, a nemet, faj és állapoti különbségeket, a korokat.

Érdekesek az ismétlő kérdések, melyeknek a függelékben szoritott helyet. Ezek felölelik a tárgyalt anyagot, de oly ügyesen vannak föltéve, hogy kényszeritik az olvasót a tárgyba való behatolásra, annak több oldalról való s a könyv többféle helyeire utaló magyarázatára. Jóllehet az egész tárgyalás csak 86 lapra terjed, a függelék mégis 218 kérdéssel lep meg, s a fölületes olvasót készteti, hogy akár ujra fogjon hozzá, mert a kérdések az értelem soknemü hiányait leplezik le. Az első kiadás már egy évre rá elfogyott; ami legjobban mutatja a könyv becsét; de még inkább a tanitó- és nevelő-körök dicséretes érdeklődését.

VEGYESEK.

(Whitackers almanac) angolországi általános névtár érdekesen egybeállitotta az angol egyházi viszonyokat. Az angolul beszélő emberek az egész világon 91 milliót számitanak. Ezek közül Episcopal vagyis főegyház 21 millió 305 ezer; mindennemü methodisták 16 millió, római kath. 14 millió 600 ezer; mindennemü presbyterián egyház 10 millió 650 ezer, az összes baptisták 8 millió 195 ezer,

congregationalisták 5 millió 750 ezer, unitariusok 900 ezer, szabad gondolkozók 1 millió 250 ezer, kisebb felekezetek száma 2 millió 500 ezer, vallás nélküliek 10 millió. Továbbá feljegyzésre érdemes, hogy az angol korona alatti alattvalók közt 160 különféle hitfelekezet vagyon. A mult évben 9 uj vallás keletkezett; említésre méltók a következők: British Israelites (nemzeti zsidók) Canonbury Hall Mission. Christian Lay Church (keresztény világiak egyháza). Christian Workers, Crusade Mission Army (keresztes missió). Dunbar, Archdeacon, Congregation (Dunbar főesperes felekezete,) Glazebrook Army, Hackney Juvenile mission, Salvationists stb. A mult évben egy felekezet sem szünt meg. Mindezek imádkoznak 23,979 templomban, illetőleg imaházban. A templom szaporodás a mult évben 638. Ezen leirás az épitészeti bizottságok jegyzeteiből készült.

(Megjelent.) 1. A katholikus iskolaügy Magyarországban. II. Literae Authenticae, exhibentes origines scholarum Hungariae, quas pro informanda juventute post clademad Mohács viri catholici condiderunt et dotarunt, reges apostolici confirmarunt. Collectae, editae et notis illustratae a Friderico Weiser S. J. historiae professore in archiepiscopali Gymnasio Colocensi. Fasciculus tertius. Pars I. Coloczae, 1885. Procudebat franciscus Holmeyer typrographus. Nyolczadrét. 424 lap. Az Appendix 30 l., hol az erdélyi jézusrendi tagokról van szó. A nagybecsü okmánytár napjainkban valódi életszükség. — 2. Tollrajzok. Irta Horváth Károly. Kassa, 1885. Bernovits nyomdája. Nyolczadrét 200 lap. Apró dolgozatok, hirlapi czikkek, melyekből az egyház iránti lelkesedés s hazaszeretet édes illata fölszáll. Ára 1 frt. — 3. A külföld szónokai. Szerk. Ribényi Antal. (Kispest.) megjelent a II. füzet. (Az elsőt még nem láttuk.) — 4. Az „Őrangyal"-ból megjelent két szám; igen szép kiállitásban. Szerk. Gladich Pál magyar-kimlei plébános, mint laptulajdonos és felelős szerkesztő. (Mosony megye.) Ára 80 kr egy évre. — 5. A szent unio. Apologeticus czikksorozat, a magyar szent

korona alatt élő görög szertartásu katholikus románok védelmére: Irta: dr. Lauran Ágoston nagyváradi görög szert. kath. kanonok. Ára füzve 60 kr. — 6. Enchiridion Juris ecclesiae orientalis catholicae. Pro usu auditorum theologiae, et eruditione cleri graeco catholici, e propriis Fontibus constructum. Auctore Josepho Papp-Szilágyi de Illyésfalva. Editio secunda. Ára 1 frt 50 kr. Nagy 8-r. 400 lap. — 7. A pozsonyvármegyei régészeti és történelmi egyesület, 1882—5-ik évi értesitője. Szerk. Wagner Lajos. Pozsony. Stampfel. Nyolcz. 66 lap. Van benne többrendü egyházi dolog, mint az elpusztult sz. Katalin-templom és zárda története. Egyik czikkét (érdekes pör a 14. századból) majd átvesszük.

(Külföldi irodalom.) 1. Histoire du Cardinal Pie, évêque de Poitiers. Par Baunard, prelat de sa Sainteté, professeur de Lille. Poitiers et Paris, 1886. Oudin, editeur. Nyolczadrét. I. kötet. 672. II. 720. Ára 14 franc. Fogjuk ismertetni. — 2. Ugyanazon szerző († 1880.) munkáinak harmadik kiadásából megjelent a kilenczedik kötet, ily czim alatt: Oeuvres de Cardinal Pie. Füzve 63 frank, Oudin-nál. — 3. Casus conscientiae, propositi ac resoluti cura et studio P. V. Moralis theologiae professoris. Editio Secunda castigata, aucta. Volum II. Bruxellis. Typis Alfredi Vromant. Ezen értékes s időszerü müvet ismertetni fogjuk. — 4. Vigouroux: Die Bibel und die neuren Entdeckungen in Palaestina, Aegypten, Syrien. Deutsch von Ibach. Mainz. Kirchheim. II. kötet. Ára 6 mark. 60 fillér. — 4. Missionspredigten. Von Franz Weninger S. J. Missionair. Mainz, 1885. Kircheim. Nyolcz. 612 lap. Ára 6 mark. Ezen kötet magában foglalja a hires hithirdető missió beszédeit, melyeket Északamerikában tovább 30 évnél különféle nyelveken elmondott, s melyek legérdekesebbek. (Az egész beszédgyüjtemény VIII. kötete.) Előre bocsát utmutatást a missiok megtartására. Ezen előzményekből közlünk néhány sorát. „A missió nem tartozik a közönséges istentiszteletthez, hanem kivétel. A nép a tárgynak alaposabb kidolgozását várja, a melyről a

missiókban szó van és a közönséges rövidség által csalódást és elégedetlenséget érezne. A népnek, hogy ugy mondjam, jobb étvágya van a missióknál az isteni ige eledele után. A missiókra oly emberek is jönek, kik különben ritkán, tán éveken keresztül sem hallgatnak szt. beszédet, és a kikre a tárgynak minél alaposabb feldolgozása a legnagyobb fontossággal bir. Ezenkivül a közönséges lelkész oly szónok, kit hallani többször, sőt éveken át volt alkalmunk. Az ellenkező történik a missiónál. A szónokot ez életben tán soha sem halljuk többször." — 5. Schuster — Holzammer Biblische Geschichte — czimü munkából megjelent a 6. füzet. (Herder, Freiburg.) Ára 1 mark. Mint már emlitettük, ez a 4. kiadás oly jeles, a biblia tudomány oly nagy kincsét foglalja magában, illustratiói oly szépek, hogy örömest ismételjük dicséretét. — 6. Die Nihilisten. Von Johannes Scherr. Leipzig, Wigand. 1885. Második kiadás. Ára 4 mark. Habár szerző radikalis, s igy egyéb müveit nem ajánlhatjuk, de a nihilismusról oly behatóan irt, hogy a fekélyes tárgyról irt munkák közt legjobbnak mondatik.

(*Aslan Bar Badal*, Leó Badal fia) neve azon katholikus káld papnak, a ki a napokban nálunk volt, szükölködő honfitársai és hitsorsosai számára könyöradományokat gyüjteni. Hazája Perzsia, a melynek 12 millió lakosai közül 10 millió mohamedán, 2 millió pedig káld katholikus keresztény. Ezek, mint a mohamedán földes urak jobbágyai, a földeket müvelik. A termés háromnegyedrészét uraiknak kénytelenek beszolgáltatni, a hátramaradt negyedből pedig fizetik az adót, tartják fönn papjaikat és iskoláikat. Igy gyakran történik, hogy az uj aratás előtt 2—3 hónappal minden eleségből kifogynak és gyökerekből és más effélékből tengetik nyomorultan életüket; a burgonyát, melyet a lazaristák hoztak országukba, csak kis mennyiségben, házi kertjeikben termelhetik, a perzsák, mivel kereszténységtől jött, nem élnek vele. Sanyaru helyzetüket sulyosbitották az utóbbi évek csapásai. Igy 1881. a sáskák pusztitották az országot. Az ebből követ-

kező éhségnek több mint 100,000 keresztény esett áldozatul. 1883. pedig Kurdistan hegyvidékeinek pogány lakói rontottak a szegény keresztények falvaira, házaikat felperzselték, és a lakosság egyrészét felkonczolták; mielőtt még a nehézkes perzsa kormány védelmükre gondolhatott volna. Az uralkodó perzsák nagyon fanatikusok, a kereszténveket (de még inkább a zsidókat) megvetik, giaur (kutyáknak) nevezik, életüknek eddig csak azért kegyelmeztek, mivel bennük a legolcsóbb munkásokat vesztenék. A kereszténveknek nem szabad a városokban lakni, sem mesterséget, sem kereskedést üzni. Azért oly szegények, hogy gyermekeiket még az első ünnepélyes sz. áldozásra is csak egy ingben küldhetik. Ezen szegény elnyomott nép egyedüli vigasztalását igaz hitében találja, a melyhez tántorithatlanul ragaszkodik. Igen tisztelik a b. szüzet, buzgók az Isten tiszteletében, ragaszkodnak papjaikhoz. Naponkint járnak a templomba, ott végzik reggeli és esti imájukat. Maguk épitik templomaikat. Tornyaik, harangjaik nincsenek — ezeket nem türi a perzsák fanatizmusa. Minden falunak iskolája is van, a hol a gyermekek a kátét, a káld olvasást, irást és számolni tanulnak. Magukat azon kereszténvek ivadékainak tartják, kiket szent Tamás apostol megtéritett. Liturgiájuk káld nyelven tartatik, aranyszáju szent János liturgiájából fejlődött, szerzője pedig sz. Hormuzd. Az isteni tisztelethez szükséges eszközöket, a sz. öltözeteket, Missaléket, Breviariumokat, imakönyveket, scapulárékat, olvasókat, érmeket Rómából kapják. Érsekük, a ki a római Propaganda neveltje, Salmasban székel. Igen üdvösen müködnek köztük a franczia Lazarista-atyák, kiknek vezetése alatt egy benszülött papok nevelésére rendelt seminarium áll. Az elüljárók Lazaristák, a tanárok káld papok. Az előadási nyelv a franczia és a káld; a társalgási nyelv a növendékek között, kik 12 évig tartózkodnak abban, kizárólag a franczia, azért a benszülött papok mind tudnak francziául Minden második esztendőben mindnyájan lelki gyakorlatok tartására összegyülnek a seminariumban. Ezen in-

tézet a lyoni hitterjesztési társulat adományaiból tartatik fenn. Vendégünk tavaly Lengyelországban járt és igen dicséri a kath. lengyelek vendégszeretetét és bőkezüségét. Visszautaztában Budapestet, Egert, Nagyváradot, Kalocsát, Szegedet, Temesvárt akarja meglátogatni, azután pedig Konstantinápolyból a fekete tengeren Trapezuntba, onnét pedig tevén az örmény hegységen keresztül Urumijába, hazájába utazni. Ajánljuk őt főt. paptársaink vendégszeretetébe, szerencsétlen honfitársait pedig áldozatkészségükbe.

(*A becsületesség próbaköve.*) Egy gazdag bankár Cincinnatiban megbukott, vagyis más szóval: nem fizetett hitelezőinek egy krajczárt sem. Hárman a rászedett hitelezők közül találkoznak ez eset után és elpanaszolták egymásnak szerencsétlenségöket. „Engem a gazember 30 ezer dollár erejéig csalt meg“ jajgatott az egyik. „Engem meg pláne 50,000 dollárig huzott be“ panaszkodott a másik. Én szerencsére csak 7 dollárt vesztettem nála,“ mondja a harmadik. „Hogy lehetséges ez?“ kiálta a másik kettő egyszerre. „Hisz önnek 45,000 dollárja volt nála letéteményezve!“ „Igaz, de én pénzemet előbb követeltem tőle és ő minden ellenvetés nélkül kiadta.“ „Hisz akkor ön sejtett valamit arról, hogy ez embernél nincs minden rendén. Mondhatott volna nekünk is valamit erről.“ „Hát én azt gondoltam, hogy önök ép ugy olvashatták az ujságban, mint én.“ „Micsoda, az ujságban állott, hogy ez az ember meg fog bukni?“ „Melyik helyen lehetett volna ilyesmi? Mi is csak olvasunk ujságot és ilyen dolog csak feltünt volna, de egy árva sorocskával sem említették meg azt, hogy ez az ember rosszul áll.“ „Hát hiszen nincs is benne szószerint, hanem én valamiből következtettem.“ „Miből?“ „Olvastam, hogy a mi szeretetreméltó bankárunk * * * ben egy öngyilkos temetése alkalmából, valamint más alkalmakkor is, beszédeket tartott, melyekben szabadgondolkodásának és istentelenségének szabad féket eresztett.“ „Ezt ugyan mi is olvastuk, de mi köze ennek a mi ügyünkhez? Lehet valaki

szabadszellem és hitetlen, sőt saját papságát és egyházát is kicsufolhatja, mindamellett lehet becsületes ember.“ — „Én nem igy gondolkoztam. Azt véltem, hogy egy ember, ki nyilvánosan dicsekedik avval, hogy sem Istenben sem ördögben nem hisz és dicsőséget lát abban, ha az egyház és papság felett gunyolódik, minden gonoszságra képes. Nehogy áldozatul essem, elmentem hozzá és követeltem pénzemet, minthogy szükségem van rá.“ „Bár figyelmeztetett volna bennünket is“ vélték a károsultak. „Ezt nem tehettem. Önök engemet mint klerikálist kinevettek volna és azt gondolták volna magukban: Ez az ember nagy szamár, ki elfogultságában mindent rosznak tart, a mi nem katholikus.“ Mit mondott rá a másik kettő, azt nem tudjuk. Tán azt gondolták, hogy mégis csak jó lett volna, ha ugy teszünk, mint amaz. Te is helyesen fogsz cselekedni kedves barátom, ha a hitetlen és hitgunyoló bankárokban nem bizol. (Az amerikai Warheits-Freund után).

(Pályázat.) A Szent-István-Társulat rendeltetésénél fogva a népies irodalom ápolása s terjesztéséről gondoskodni óhajtván, ezennel pályajutalmakat tüz ki oly népies iratokra, melyek, hogy minél olcsóbban elárusithatók legyenek, lehetőleg mérsékelt terjedelemben, rendesen 6 kis nyolczadrét nyomtatott lapnál többre nem terjedve, zamatos, világos és mulattatva oktató előadásban a tárgyhoz képest prózai, vagy verses alakban a népünkre károsan ható ponyvairodalom termékeinek ellensulyozására alkalmasak legyenek. A pályairók földolgozásra a következő tételek közül egyet, vagy többet választhatnak: 1. Fogyunk (két gyermekrendszer). 2. Vadházasság. 3. Póstatakarék-pénztár. 4. Vegyes házasságok. 5. A rosz sajtó. 6. A pálinka. 7. Kié az iskola. 8. A vasár- s ünnepnapok megszentelése. 9. Részvét a községekben. 10. A gyermek-nevelés és ápolás. E tételekkel csupán a kidolgozandó eszmék jeleztetnek, a pályázó népirókra hagyatván, hogy a nép előtt minél tetszetősebb s vonzó szineket válaszanak. A jutalmak négy rendbeliek: A

legkitünőbb iratka számára 4 db arany. A 2-ik helyen kitünő 3 db arany. A 3-ik helyen kitünő 2 db arany. A 4-ik helyen kitünő 1 db arany. E jutalmakon kivül a pályanyerteseknek a rendes irói-dij is ki fog szolgáltatni. Beküldési határidő 1886. márczius 31-ike. Az idegen kézzel letisztázott, lapszámozott, jeligével ellátott munkálatok, melyek mindegyikének külön jeligével kell birnia, s a pályázatban közlött eredeti czimet és számot feltüntetnie, a szerző nevét rejtő jeligés levél melléklésével a Szent-István-Társulat Igazgatóságához (Budapest VI. Lövész utcza 13.) küldendők. Azon munkálatok, melyek a jelzett föltételeket mellőzik, pályázatra nem bocsáttatnak. A pályázat eredménye a munkálatok megbirálása után azonnal kihirdettetik. A Szent-István-Társulat fölkéri veterán és ifju egyházi és világi népiróinkat, hogy a czél fontosságánál fogva a pályázatban minél nagyobb számmal részt venni sziveskedjenek.

(Dr. Kellner Lőrincz) hires német kath. tanférfiut, trieri iskola- és kormánytanácsost 75. születés napján, január hó 29-én, nagy óváczióban részesitették a német tanférfiak. És méltán! Mert Kellner egész életén keresztül törhetlen odaadással, lankadni nem tudó lelkesedéssel szolgálta a kath. tanügyet Németországban, sőt messze annak határain tul is, mert kitünő irodalmi müvei által hatást gyakorolt rá más müvelt nemzeteknél is. Született 1811. jan. 29. Heiligenstadtban. Tanulmányainak végeztével, lelkes atyjának, ki tanitóképezdei igazgató volt, nyomdokait követve, szintén a tanügy szolgálatába szegődött. Müködését Erfurtban kezdette meg. Innen 1836. szülővárosába ment, honnan 1848-ban mint iskola- és kormánytanácsos Marienwerderbe kapott meghivást. Hét év mulva ugyanezen minőségben Trierbe helyeztette át magát, hol jelenleg is müködik, mint a kath. tanügy lelkes bajnoka. Nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki. Nevezetesebb müvei: Aphorismen. — Paedagogische Mittheilungen aus dem Gebiete der Schule und des Lebens. — Volksschulkunde. — Erziehungsgeschichte in

Bildern und Skizzen mit besonderer Rücksicht auf das Volksschulwesen. — Ezen müveken kivül nagyszámu és jeles tan- és olvasókönyveket is irt. Müvei közül Szücs János ó-becsei tanitó többet átültetett nyelvünkbe. Az érdemdus férfiut 75. születésnapja alkalmából tisztelői remek albummal lepték meg, melynek müvészi kivitelével Grünnes Rafaël tanár, Führich egyik jeles tanitványa volt megbizva. Rajzai a következő képcsoportokat tüntetik elő a felirat körül. A lap felső részén középen áll Jézus, mint az apostolok tanitója. Mellette balról Mózes, mint Israël népének vezére, jobbról a nemzetek apostola. Apróbb képekben láthatók még sz. Cassián, sz. Ágoston, La Salle és Don Bosco képei. Továbbá Overberg és Dr. Schmid Kr. között Kellner kezében a „Volksschulkunde" müvet tartva. A felirat szövege a következő: Nagyságos Ur. Igen tisztelt Kormány- és Iskolatanácsos Ur! A 75. születésnap, melyet Nagyságod megérni szerencsés volt, örömmel üdvözölt alkalmul szolgál nekünk arra, hogy egyleteink nevében kitünő elismerésünket nyilvánitsuk Nagyságod azon hosszu és áldásteljes munkásságáért, melyet mint tanférfiu és tanügyi iró kifejtett és a melylyel hüen küzdve a kath. egyház elvei érdekében, annak érdekeit az ingatag közvélemény ellenében dicsően védelmezte és előmozditotta. Nagyságod tanférfiui tevékenysége, melylyel önfeledetten teljesité Istentől nyert ama magasztos hivatását, hogy a kath. tanitók atyja és vezére legyen, valamint azon odaadó hüsége által, melylyel gazdag tehetségeit élte egész folyamán keresztül lankadatlan kitartással értékesitette az isteni Mester dicsőségére és egyháza diadalának elősegitésére, ragyogó példánykép gyanánt áll előttünk. Nagyságod müvei által a kath. tanitók ezreiben megőrizte a tanitó és nevelő keresztény eszményét, az eltévelyedetteket visszavezette hozzá és az összes német keresztény tanitóságot lelkesedésre gyujtotta hivatása iránt, paedagogiai bölcsességével táplálta és erősitette nehéz és felelősségteljes kötelmei közepette, enyhet nyujtott a fáradtnak, vigasztalta és

munkakedvvel töltötte el a csüggedőket. Fogadja azért is Nagyságod a kath. tanügy körül szerzett nagy érdemeiért legbensőbb és mélyen érzett hálánkat azon biztositással, hogy az sokáig fog élni tisztelőinek ezreinél és hódolatteljes emlékét soha sem fogja engedni az idő feledésbe merülni. Isten áldja meg Nagyságodat és teljesitse mindazon kivánságait, melyek az ifjuság javára és vezetőinek valamint önmagának boldogságára vonatkoznak. És deritse a kegyes Mindenható végnapjait azon kellemes reménynyel, hogy fáradhatlan tevékenységének jutalmául teljesülendnek Nagyságodra nézve a szavak: „Kik sokakat tanitanak az igazságra, ragyogni fognak, mint az ég csillagai örökké.“ (Dan. XII. 3.) Egyébként mély hódolattal maradunk — (Következnek az aláirások.) Mi is csatlakozunk tisztelőinek nagy számához és kivánjuk, hogy e kitünő férfiu még számtalanszor megélhesse születésének évfordulóját.

(*Még valamit „a sz. családról.“*) Még pedig a protestáns egyházi és iskolai lap „sz. családjáról.“ A „keresztyén“ sz. család, ugyanis más, mint a keresztények szent családja. Midőn a czimet „A szent család“ olvastuk, azt hittük, hogy a czikkben is hitre és a káromlás megvetésére buzditó lelkes szót hallunk; hogy kifejezést nyer majd ott is a hivek sértett önérzete, mely nem türheti, hogy egy orosz piktor ecsetével piszkitsa azt, ami a hit és szeretet fönségében ragyog minden keresztény szeme előtt. Quelle illusion!? Halljuk a „keresztyén“ szót, mit rebeg a sz. családról. Előadja, hogy Ganglbauer bibornok és Strossmayer püspök erélyesen tiltakoztak. Azután kezdődik a kommentár: „Kétséget nem szenved, hogy mind a két főpap azért oly buzgó egyházuk két fődogmáján Wereschagin képei által elkövetett sérelem elháritásában, mert félnek, hogy hasonló merényletek által az egy akol és egy pásztorról szóló igéretnek beteljesedése nagyon távol elodáztatik.“ Nem azért, czikkező Bierbrunner ur! hanem mint minden keresztény józan esze tartja, azért, mert ha Krisztus Istensége és következőleg feltámadása

tagadtatik, akkor se akol, se pásztor nem is létezik, annál kevésbé egységes akol és egyetlen pásztor. A czikk után itélve azonban Krisztus-Isten nélkül is létezhetik Bierbrunner ur egyháza, a mai kornak protestáns láthatlan akla. Mert hát hogyan is nyilatkozik a czikk s ugy látszik a szerkesztő is, Krisztus Istenségéről és föltámadásáról? Beszél erről a két igazságról, mint a „pápista egyház két fődogmájáról," szószerint: „a két főpap azért oly buzgó egyházuk két fődogmáján Wereschagin által elkövetett sérelem elháritásában." Ugyan kérdjük Bierbrunner urat és olvasóit, hát az ő egyházuknak vagy mivel az az egyház láttatlanul a levegőben lóg, hát a hivő keresztyén atyafiaknak más tanuk és hitük van! Ők talán meg vannak e két fődogma nélkül is! Mi is az a két fődogma, melyek közül Wereschagin az egyiket közvetlenül és egyenesen, a másikat közvetve megtámadta? A föltámadás és Krisztus Istensége. Krisztus Istensége mondom; mert amint Bierbrunner ur is helyesen kiérezte a sz. családnak nevezett Wereschagini kép alapjában, Krisztus Istensége ellen van irányozva. Az ellen; — mert egy álmos asszony három-négy mosdatlan gyerek körében az angyali köszöntéssel ellenkező fogalmakat ébreszt bennünk, mely köszöntésben a Szüztől való fogantatás és az Istenfiuság oly mély s gyengéd érzékkel van egymással összekötve, hogy, ha az egyikét tagadod, a másik is düledez. Az angyal mondja: „A Szentlélek száll tereád, és a Magasságbelinek ereje megárnyékoz téged; és azért a Szent is, mely tőled születik, Istenfiának fog hivatni." A hol Szüz nincs, ott Istenfia sincs, ott „sz. család" sincs. Hát a föltámadás? az is csak a római egyház fődogmája? Meglehet anélkül a „kereszténység"? Pedig a bibliában szent Pál váltig mondogatja: „Ha Krisztus föl nem támadott, akkor hiábavaló a mi prédikálásunk, hiábavaló a ti hitetek is." Wereschagin tagadja a föltámadást, sz. Pál protestál, de a protestáns egyház nem protestál; az őt nem éri, mert, folytatja a kommentár: „mennyivel kellemesebb, gondnélkülibb álláspontot foglal el e tekintetben a pro-

testantismus (meg a zsidóság, meg a rationalismus, meg a többi hitehámlott, ezek már mind gondnélkül nézik a föltámadás tagadását.) Minket Wereschagin képei legkevésbé sem riasztanak föl vallásos meggyőződésünkből (azokat sem). Mi a haladás talaján épitvén fel anyaszentegyházunkat (szegreakasztván a Krisztus Istensége és föltámadásában való hitet,) a vizsgálódás (melybe hitünk belevakult,) a szabadgondolkozás nehéz, ernyedetlen szellemi munkálkodást (tagadást és lemondást) követelő iskolájában nevekedtünk fel." Mit tanultak abban az iskolában? Azt, hogy Wereschagin müve „az evangeliumok valamely mondásának megfelelő ugyan, de a dogmai felfogást nem ábrázolja." Mily jól érti Bierbrunner ur az evangeliumokat. — No de ha Wereschagini képei az evangeliumnak megfelelnek, mit kontárkodott akkor a dogmai felfogás az evangelium igazságaiban? Bierbr. ur szerint — Sajnos, de való; azcsak ugy történhetett, hogy a „fiu istenegyenlősége, de emellett az istenegység," mely a konstantinápolyi zsinatban 381. megerősittetett, „azon közvetitésnek lőn győzelme, mely a zsidó monotheismus és hellen polytheismus között jött létre." Miután ezt is elmondta, kezd örülni a karácsonynak. Mily kecses, mily kenetes öröm! az előtérben a szép karácsonyfa, lóg rajta sok csillogó czifraság, tövében „Christkindli" gyanánt Wereschagin képeinek másolata, — a háttérben dusan megrakott asztal, füstölög a mézes, mákos mácsik, — a haladó theolog szellemi láttávola is megnyilik, előtte a konstantinápolyi zsinaton ölelkezik zsidó és hellén, — mindnyájan karácsonyt tartanak, — a német protestáns költő szava teljesedik: Seit umschlungen Millionen! Ily ünnepet ülhetnének a „keresztények" akár „purim"-kor is.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre **6** forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

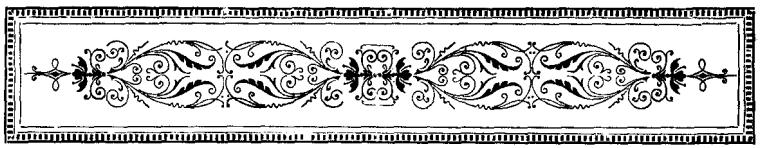

TELEGDI MIKLÓS SZÁRMAZÁSA.

Mint minden rendkivüli sikernek, ugy azon országos hatásnak is, mely Pázmány Péter szónoki s irói fellépését követte, voltak előkészitői: férfiak, kik már emelték a lobogót, de amelynek diadalmat szerezni csak az utánok jövő szellemóriásnak sikerült.

Ama férfiak egyike Telegdi Miklós, ki a XVI-ik század vallási küzdelmeiben egy negyedszázadig harczolt a szó s a toll fegyverével. Megragadta a hitujitók fegyverét, a sajtót is, Nagyszombatban saját költségén nyomdát állitván.

E férfiunak teljes képét történelmünk még mindig nélkülözi; nyomtatott müveinek sorozata hézagos; származása és családi viszonyairól, amit tudunk is téves.

Életének irói, egymásnak adva a szót, azt hangoztatják, hogy a biharmegyei Telegdiek ősnemzetségéből származott. De hogy ez állitás minden szilárdabb alap nélkül, csupán a névhasonlatosságra van épitve, az alább teljes szövegében előforduló oklevél minden kétségen felül helyezi.

Ez oklevél egy 1567-ben kelt egyszerü adásvevési szerződés. Magában véve, mint az eféle levelek rendesen, száraz halmaza a neveknek, a mindennapi családi összeköttetéseknek stb., de ha észreveszszük, hogy hátterökben történelmünknek egyik-másik alakja áll: a száraz adatok mintegy megelevenülnek, s felkeltik érdeklődésünket.

Az oklevelet a biharmegyei Telegden (ma Mező-Telegd) egy Márton nevü jobbágy állitja ki. Különös egy jobbágy, nem azért, hogy háza, földje, rétje, szőllője, — hanem hogy saját pecsétje van s neve mellett ott áll a „literatus“ jelző. Ez a Dózsa-lázadásra következő korban, mely a jobbágyokra a legnyomasztóbb vala, figyelemre méltó jelenség.

De Márton jobbágy mindamellett hogy irástudó, deákos ember, az oklevelet csupán aláirja. Szabályos, noha már öreges vonásai nyilván mutatják, hogy akkor már éltes ember volt, de reszkethetett is a keze. Megható helyzetben volt. Azon a ponton állt, hogy elhagyja szülőföldét és ott hitvese sirját, a házat, melyet épittetett, a fákat, melyeket ültetett. De hát atya volt, két derék fiunak atyja, kik tőle messze, az ország legnyugatibb részébe szakadtak, és ott az egyik mint a tudomány férfia, a másik mint jóravaló iparos, a szeretet mellett büszkeséggel is töltötte el atyai szivét. A két fiu váltig hítta, édesgette magához az öreget, hogy megbecsülik, holtig gondját viselik, mint szemök fényének; de idő kellett hozzá, mig a vén ember leküzdhette aggodalmait, s rászánta magát, hogy elköltözik, mint a madár, fiai után.

Két keze keresményét mégis nem akarta idegen kezekre hagyni: jó földes urának adta el azt, mint maga mondja, részint hálából azért, hogy őt a jobbágyi sorsból szabad emberré tette, részére száz forintért, mely összeg mai 1800 forintnak felelhet meg.

Ez eladásról szól az oklevél, melyből még megtudjuk, hogy Márton deák Telegdi Miklósnak, a pápa által is kitüntetett, s a Dózsa-lázadásban elvérzett Telegdi István kincstartó unokájának volt jobbágya. Továbbá, hogy fiai: Miklós és György; amaz 1567-ben áldozár s nagyszombati hitszónok, emez az esztergomi érsek szolgálatában valószinüleg szabó mesterséget üzött, s ezért neveztetett „Szabó“-nak.

Hogy az emlitett Miklós áldozár senki más, mint

Telegdi Miklós pécsi püspök s esztergomi nagyprépost, ki még 1567-ben sem volt kanonok, hanem csak egyszerü hitszónok, — ahoz a fentebbiek után kétség nem férhet.

Pázmány Péter és Telegdi Miklós, az ellen reformatiónak e két vezér harczosa tehát Szent-László király váradi egyházmegyéjéből származának, s Nagyszombatban mindketten a legmagasabb egyházi méltóságokra jutottak; de mig Pázmány egy ösmeretes nemzetiség, — Telegdi egy szegény jobbágy család kebléből emelkedett odáig, s csupán származása helyéről, a biharmegyei Telegdről nyerte a Telegdi nevet.

Hogyan jutott Nagyszombatba? azt oklevelünk nem emliti; de sejthetjük. Telegdi Miklós, mint tudjuk, 1557-ben a krakkai egyetemen tanult, valószinüleg oly szándékkal, hogy szülőföldjének, a váradi egyházmegyének fogja szentelni tehetségeit. De Váradon éppen az idézett évben a kath. egyház válságos helyzetbe jutott: a püspökség eltöröltetett, s a székeskáptalan tagjai, köztök Ilosvai István prépost Nagyszombatban, Oláh Miklós primás szárnyai alatt kerestek menedéket.

Ilosvai pályája kezdetén telegdi plébános volt, s prépost korában megtartá összeköttetését a telegdiekkel, nevezetesen a fentebb emlitett Telegdi Miklóssal, kinek mint még kiskorunak 1552-ben egyik gyámja volt. Kétségkivül ismerte Miklóst, a szegény jobbágyfiut is, ki kegyenczének, a nagyuri Telegdi Miklósnak kor-, s valószinüleg játszó-, s tanuló társa is volt. És ha ismerte, észre is vehette benne a kiváló tehetséget. Szóval Ilosvai lehetett az, ki közvetett vagy közvetlen pártfogásával abba a helyzetbe juttatta Telegdi Miklóst, hogy külföldi egyetemre mehetett; később ismét Ilosvainak nagyszombati lakása irányozhatta Telegdi Miklós lépteit is ama város felé. A közöttök, mint mester és tanitvány közt létezett

kapcsot igazolja az a körülmény is, hogy Ilosvai kéziratát, mely hazai törvényeink első gyüjteménye, utóbb Telegdi Miklós adta ki.

De ime végre a kérdéses oklevél, melynek közlését még akkor is, ha történeti becse nem volna, megérdemelné az, ki szegény jobbágy létére Telegdi Miklóst adta egyházunk s irodalmunknak. Emlékköve, ha volt is Nagyszombat valamelyik egyházában vagy czintermében, talán már ugy is rég elenyészett.

„Ego Martinus literatus de Thelegd jobagio domini Nicolai de Thelegd fateor et recognosco per praesentes meas literas, qualiter quum mihi fuisset animus visendi filios meos Nicolaum presbyterum, contionatorem Tyrnaviensem, ac Georgium Zabo nunc servitorem Archiepiscopi Strigoniensis, qui me sepissimis eorum peticionibus ad id adduxerunt, ut vivus eos visere valeam, promittentes mei curam ad obitum usque solertissimam habere, qui etiam prefatum dominum meum Nicolaum de Thelegd oratum habuerunt, ut me pacifice dimitteret, quod et fecit, libere permittendo hereditates meas precio divendere. Verum, quia ego animadvertissem, mecumque cogitassem benemerita et placida officia, quibus me tum prefatus dictus dominus meus Nicolaus Thelegdj, quam etiam pater eiusdem quondam Nicolaus similiter de Thelegd prosecuti sunt, me in libertate quietissima servando, ob quod promitto etiam deinceps una cum filiis meis eidem domino meo, et quidem etiam liberis eiusdem me gratum fore: ob quod etiam ego ad presens domum meam propriam, quam ipse denuo a fundamento in cespite propriis meis expensis, laboribus et fatigiis paravi hic in oppido Thelegd, in isto Comitatu Byhoriensi existentem, habitam, in vicinitatibus ab oriendo Benedicti Barath, ab occidente vero deserta quondam Stephani Theorek, cuius quidem domus fundum olim Magnificus quondam dominus Nicolaus Thelegdj senior mihi dedisset et donasset, quam

inquam domum meam cum omnibus terris arabilibus, cultis ac incultis, fenetis, vineis et aliis eiusdem domus pertinenciis quibuslibet ad dictam domum de iure et ab antiquo spectantibus; signanter vero terris arabilibus, que ad fundum domus mee pertinent ex divisione terrarum usualium Nylas vocatarum, ex quibus terris in singulis diverticulis duobus cedunt terre arabiles duodecim quotoquoque anno. Divisio enim terrarum predictorum sic se habet: terre ille Nylas vocate pertinent ad solos minores Thelegdienses, ad domum videlicet Elie Nemes, Michaelis Koách ac ad hanc domum meam; item quarta porcio cedit ad domos quondam Ladislai et Georgii Thelegdj, ille enim terre arabiles a multis annis sequestrate sunt a reliquis terris intra metas huius oppidi Thelegd existentibus habitis, in tantum ad predictas quatuor partes dividuntur. Sunt preterea alie quoque terre arabiles, quas ego propriis pecuniis emi: tres Szakadot versus, intra terras Kenyr Mezeo vocatas in vicinitatibus ab oriente Michaelis Chek, ab occidente vero Balthazaris Koach. Item una terra arabilis est versus patibulum, prope sepem Porgolat ex utraque parte in vicinitate Petri Nylas. Ceterum in altero diverticulo, ultra Crisium intra metas possessionis Botthyan sunt terre fere octo aut plures uno in loco, quos ego a Myssin Foris precio emi, ac ego ipse extirpari pro maiore parte feci. In vicinitatibus feneti ac terrarum arabilium eiusdem Missin Foris feneta vero sunt tria: unum magnum ultra Crisium in vicinitatibus Elie Nemes ab una, alia vero parte via publica; secundum fenetum est in Eger in vicinitate Jacobi Kys ac Emerici Toth, unde et literas habeo; tertium fenetum est Possalaka versus, prope rivulum Kysgalvach, in vicinitate Gasparis Bolgar. Vinee tres: una est in promonthorio Wylak in Szeked vocato, in vicinitatibus relicte Francisci Berezk de Wylak ac Thome Olah de cadem; altera

vinea est in promonthorio Possalaka nominato, in vicinitatibus Martini Bernath de Wylak et Francisci Bayzat de cadem; tertia vinea est in promonthorio Szabolch, in vicinitatibus Emerici Teorek et Ludovici Janchio de Szabolch. Eas itaque domum prenominatam, terras arabiles, feneta ac vineas prescriptas sic ut prefertur spontanea mea voluntate dedi et contuli, precioque concessi pro florenis videlicet centum plene persolutis et per me levatis dicto domino Nicolao de Thelegd, eiusdemque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, in filios filiorüm et heredum per heredes iure perpetuo et irrevocabiliter prenominatorum filiorum meorum Nicolai et Georgii, et cunctorum etiam aliorum consangvineorum meorum onus atque quelibet gravamina in me assumendo. Coram nobilibus Francisco Fych, Petro literato Crisio ac Petro literato de Nagyffalw, Ambrosio Kehver de Jeneo, Andrea Wayda de Thopa. Item providis et ciscumspectis Blasio Szakach Michaelis Thelegdj, Benedicto Barath, Francisci Fych, Laurencio Warga Nicolai Thelegdj, Elia Nemes, Blasy Thelegdj jobagionibus hic in Thelegd commorantibus. In cuius rei testimonium has meas presentes sigillo meo munitas dandum duxi. Datum in Thelegd feria secunda proximo post festum Petri et Pauli apostolorum. Anno domini Millesimo Quingentesimo Sexagesimo septimo Idem Martinus literatus manu propria."

Eredeti, papir, nyilt levél alakjában, egy nagy féliven keresztbe irva; alant jobbról Márton deák sajátkezü aláirásával s közepütt zöld viaszban, papir felzeten gyürüpecsétjével, de melynek paizsán az alul meg nem határozható. — If. Bölöni Sándor levéltára.

Közli
Bunyitay Vincze.

A MAGYARORSZÁGI RÓMAI KATHOLIKUS PAPSÁG IRODALMI MUNKÁSSÁGA A XI. SZÁZADTÓL EGÉSZ 1885-IG BEZÁRÓLAG.

Kissé merész vállalkozás, de komoly. A jó akarathoz nem hiányzik egyéb, mint több forrás. A mit egyes kitünő egyházi férfiak jóakarata és kegyessége, meg magam szerény tehetsége egy vidéki városban megtehet, azt mind itt veszik t. olvasóink.

Nincs egyetlen nevezetesebb és számot tevő alapvető munka, melyet éveken át tett jegyzeteim és tanulmányaim alkalmával föl ne használtam volna és miután százakra megy azon irók száma, kiknek nevük és irodalmi müködésük egyáltalában sehol sem szerepel és megforditva ismét százakra megy azok száma, kik részint a mult századi, részint a jelen irodalom történetében ténylegesen szerepelnek, de nincs oly irodalom történeti kimutatás, mely internationalis szempontból, egyházmegyénkint és szerzetes-rendenkint tárgyalná iróinkat.

Ezen irányban kezdettem meg buvárkodásomat, és a megelégedés bizonyos nemével mondhatom, hogy nem egészen hiába dolgoztam.

Közel 4000 egyházi férfiut hoztam egy óriási csokorba, kik a nemzetközi irodalom rengeteg kertjében részint szerény nefelejtsként, részint cedrusként pompáznak.

Kimutatásom rendszere a következő: Azon egyházi iróink, kik már életrajzilag ismertetve vannak, azokra egyszerü utalás történik, hogy hol vannak, hol olvashatók a legközelebbi adatok. A régibb és ujabb, de nem ismertetett irókról dióhéjban adok életrajzi és irodalomtörténeti adatokat, egy szerencsésebb kéznek hagyván ez adatok stilszerü feldolgozását, olyannak t. i., kinek több anyagi és szellemi ereje leend ily óriási anyag egyöntetü földolgozására.

Végül tartozom kijelenteni, hogy adatgyüjtésem alkalmával egészen a franczia- és német benczék rendszerét követtem, mindent fölvettem jegyzékembe, mi az iró neve aláirásával jelent meg, ha mindjárt csak egy kezdetleges munka vagy csak alkalomszerü megjelenés volt is.

Egyébiránt, hogy idegen példák után ne nyuljak, a M. T. Akadémia, a Kolozsvári egyetem irodalmi kimutatásaikban a legapróbb dolgokig kiterjeszkednek, miért ne terjeszkedtem volna ki tehát én is, érdekességét mozditottam elő.

Nagyon szerencsésnek fogom magamat érezni, ha kimutatásom az elismerés némi jelével is fog találkozni.

És most Isten nevében kezdjük el.

I. Az Esztergom-főmegyei papság irodalmi müködése.

Zelei Aczél János, mint II. Lajos király titkárja a váczi prépostságról 1514-ben a pozsonyira helyeztetett át. Birta a Garam melletti szent benedeki apátságot is. Mielőtt a pozsonyi prépostságot elfoglalhatta volna, ágyában megölték 1523-ban. Kitünő költő volt. Költői müvei elvesztek.

Adamkovich Mihály, pozsonyi prépost, pozsonyi és soproni tankerületi főigazgató, született N. Dovoránban, 1779. márczius 3-án. Egyházi pályáját mint a nagyszombati papnevelő-intézet tanulmányi felügyelője kezdette, majd 20 éven át theol. tanár, 1825. esztergomi kanonok lett, 1839-ben pedig pozsonyi prépost. Mint egyházi iróról Oettinger után Moenich és Vitkovich Magyar irók névtárának 159-ik lapján tétetik említés. Meghalt, 1845. május 18-án. Életrajza megjelent a Nemzeti Ujság 1845-ik évfolyam 84-ik és a Religió és nevelés 1845-ik évfolyam első felének 41. 42. számában. Mindkét életrajzát Cherrier Miklós pozsonyi kanonok irta.

Adorján Péter, sasvári főesperes, esztergomi kanonok, Mátyás király tanácsosa és kanczellárja, majd kalocsai érsek, mint ilyen Wagner szerint „Ecclesiarum Co-

locensis et Bachiensis AEppi Epistolae" czim alatt kiadta leveleit, melyek azonban elvesztek. Adorján Péter érsek Várda Péter név alatt is előfordul. Meghalt 1500-ban, a kalocsai névtár szerint pedig 1501-ben.

Alagovich Sándor, mint Nyitra-egyházmegyei pap tanulmányi elöljáró lett Pozsonyban, majd mocsonoki plébános, azután theol. tanár Nyitrán és az ottani papnevelő intézet kormányzója. 1796-ban az esztergomi főmegyébe lépett át és Galanthán lett plébános. Galanthán örök emléket hagyott maga után, a menynyiben saját és hiveinek költségén valóban nagyszerü templomot épittetett. Mint kerületi alesperes 1807-ben pozsonyi- és 1808-ban esztergomi kanonok lett, 1809-ben a pesti központi papnevelő-intézet kormányzója, 1810-ben bosoni választott püspök és helytartósági, majd később udvari tanácsos és előadó, 1822-ben ausániai perjel és 1829-ben zágrábi püspök. Nyolcz évig ült a zágrábi püspöki széken, melynek ő volt utolsó püspöke, mert az utánna következett Haulik György püspök alatt érsekségre emeltetett. Alagovichot mint irót Oettinger emliti. Moenich és Vitkovich szerint a győri egyházmegyében született volna, pedig tévedés van a dologban, mert Manigán, Pozsony megyében 1760. deczember 30-án született és meghalt Zágrábban 1837. márczius 18-án. Életrajza megjelent a Hazai s Külf. Tud. 1837. I. 27. és a Gem. Blätt. 1830. 72-ik számában.

Albricus. Horányi I. 20. lapja szerint 1096—1104-ig esztergomi kanonok és mint ilyen „decretumok"-at irt össze és azokat Seraphin érseknek ajánlotta. Fájdalom azonban a Memoria Basilicae Strigoniensisban nem fordul elő neve.

Almássy István. Életrajzát és irodalmi müködését lásd Danielik és Ferenczy Magyar irók II. 3. lapján.

Ambschell Antal, Bécsben természettan tanár volt. 1807-ben pozsonyi kanonok és plébános lett. Mint olvasó kanonok és csuthi prépost 1821-ben halt meg. Irodalmilag 1779-ben lépett és Fehér Ipoly Győrmegye monographiájának 634. lapján van róla említés. Életrajzi adatokat találhatni a Természettudományi Közlöny III. évf.

449. lapján is és a Tudom. Gyüjt. 1821 VIII. 124 l. valamint a M. Kurir 1807 II. 19. a Pressburger Ztg. 1821. 61. számában.

Argauer Máté esztergomi plébános szent István-napi prédikációt irt. Megjelent Bécsben, 1822-ben.

Aschenbrier Antal, irói álnéven Hamvas, született 1849. febr. 15-én. Az 1875—1876-ban Esztergomban megjelent Irodalmi Értesitőben, nemkülönben az Uj Magyar Sionban és a Katholikus Theologiai Folyóiratban könyvbirálatokat és Ismertetéseket közöl. Aschenbrier jelenleg a budapesti egyetemen az egyh. jog tanára.

Aschner Tivadar, szül. 1824. november 8.; a theologiát Bécsben végezte, azután káplán, gyimnáziumi tanár és igazgató lőn Nagy-Szombatban, majd pápai kamarás és pozsonyi kanonok; meghalt 1879. apr. 14. Irodalmi müködéséről a következőket tudjuk, van két programmértekezése és pedig: „Die Naturwissenschaften im Dienste der Religion 1855." és „Korszerü javaslatok a magyarhoni Flórára vonatkozólag. 1856." Mindkettő a nagyszombati főgyimn. értesitőjében jelent meg. 1862-ben az „István Bácsi Naptárá-"ban megjelentek tőle: Vallásos andalgások a természet kertjében; ugyancsak e Naptár 1863. és 1864. folyamában tőle vannak az „Égtani levelek."

Ács Ferencz, egerszegi plébános, szül. 1846. dec. 10-én. Magyarra forditotta Bossuet J. B. „Tizennégy szent beszéd-"ét. (Nem jelent meg.) Dolgozott az időszaki sajtóba is, mint Dr. Toldy L. hitszónoklati folyóiratába, a „Kath. Lelkipásztor" 1869. és az István Bácsi naptárának 1869. és 1871 folyamába.

Babóthy Ferencz, szül. Nagy-Szombatban. Gután- és Vág-Szerdahelyen volt plébános, 1616-ban pozsonyi-, 1624-ben pedig esztergomi kanonok lett. Kiváló érdemeket szerzett az által, hogy korát megelőző esztergomi érsekek és kanonokok életrajzát megirta. Meghalt 1632-ben.

Bacskády Ágoston, szül. 1839. aug. 27-én. Alsó-jattói plébános. A „Magyar Állam-"ba szokott irni.

Bajcsi Lajos, irói álnév, mely alatt egy esztergomi főmegyei pap ir az „Uj Magyar Sion"-ba.

B. Bajtay Antal. Azelőtt kegyesrendi tag; József főherczegnek történet tanára volt, 1760-ban pozsonyi prépost és erdélyi püspök. 1773-ban püspökségéről lemondott és Pozsonyba akart menni, hogy prépostságát elfoglalja, midőn utközben Aradon rosszul lett és január 16-án meghalt. Irodalmi müködését l. Danielik és Ferenczy I. 12. l. és Horányi I, 76 l. Életrajzi adatokat találunk róla a Siebenb. Quartal. 1790. I. 374. és a M. Könyvesház 1795. VII. 12. lapján.

Bajza József szül. Predméren, Trencsén m. 1755. márcz. 5-én. A theologiát Bécsben végezte. Körülbelül 50 évig lelkészkedett Pritesden, Alsódombon és Üzbéghen. Már aranymisés pap volt, mikor pozsonyi kanonoknak lett kinevezve. Tót nyelvü egyházi beszédeket irt és adott ki 1796-ban. Említést találunk róla Pauer J. „Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében" czimü mü 446. és 449. valamint Moenich és Vitkovichnál a 83. lapon.

Bakacs Tamás bibornok, esztergomi érsek. Irodalmi müködését lásd Bartakovits-féle Emlékkönyv 260 l. — Életrajzi adatokat találunk Memoria Basilicae Strig. 83. — Hazai Tud. 1807. I. 2. l; — Dr. Majer Istvántól a vasárnapi ujságban 1856 35. 36. Arczképpel; Kor — élet — és jellemrajz. Pórtól. (Megj. Családi L. 1857 II. 25—27. sz.) Római utja. Vasárnapi ujs. 1878. 8 sz. — Homonnay Imrétől a Felső Magy. Orsz. Minervában 1834. 160 l. — Podhradczky Józseftől a M. Akad. Ért. 1855. 849 l. — Novák Lajostól István bácsi napt. 1870. 67 l. és a Testvérh. Tözt. 1856, 25. szintén arczképpel és hasonmással.

Balassa Pál azelőtt Jézus társasági tag, majd jókai plébános, 1677-ben esztergomi kanonok, érsekhelyettes és bosoni püspök. Meghalt 1705. Munkájának czime: Ge-Genealogia Familiae Balassaianae Nagyszombath 1705 Életrajzi adatokat olvashatunk „Fasc. Eccles." 1842 II.326. l.

Balás Sándor Kopácsy József herczegprimás székfoglalója alkalmából „Örömvers"-et irt mely az ezen

ünnepély alkalmából megjelent „Diszünnepély“ czimü emlékkönyvben látott napvilágot.

Balásfi Tamás született Kolozsvárt 1580 decz. 3. nemes, de eretnek szülőktől. Tanulmányait Kolozsvárt, Bécsben és Romában végezte. Minekutána saját költségén elvégezte volna tanulmányait, be kellet volna esküdnie, de mivel ezt nem tette, hanem csak tenni igérte, a sz. Apolloniáni kollégiumból elbocsáttatott. Sokáig maradt még Romában, sokat is szenvedett. 1607—1617 ig győri őrkanonok, szalavári- és kapornaki apát; 1613-ban választott bosnai püspök, 1618-ban pozsonyi prépost, 1621-ben váczi- és 1622-ben pécsi püspök. Meghalt Pozsonyban 1625. márczius 10-én. Legnevezetesebb müve: Csepregi iskola. Pozsony. 1616. Epinicia Benedicto Nagi, alias Soce. Pozsony. 1616. és van egy levele Alvinczi Péterhez, mely „Pázmány Péter. Az igazságnak győzedelme“ czimü munkájában, 64—69. lapon Pozsonyban, 1614-ben jelent meg. Életrajzi adatokat találunk: Brüsztle Recensio Dioecesis Quinqueeccl. I. 415. l. Egyh. Lapok 1867—1868 foly. M. Könyvh. 1793. 19 l.

Balássy Gergely szül. 1811. julius 31-én, nagy-czéthényi plébános. 1833-ban mint pesti papnövendék az egyházi irodalmi iskolában különös szorgalmat fejtett és mint társforditó az uttörők legjelesbjei közé tartozott.

Balbus Jeromos. Ulászló titkárja és II. Lajos nevelője, majd később titkárja is; mint ilyen pozsonyi prépost lett és tudománya által tünt ki. 1520-ban politikai küldetése volt, a mennyiben Annát, Lajos király nővérét Ferdinánd főherczeggel jegyeztette el; 1521-ben a soproni ülésen a törökök ellen a magyarok javára beszélt és midőn a törökök Magyarországba beütöttek, Balbus itt hagyta pozsonyi prépostságát és külföldre menekült. 1523—1525-ig mint gurki püspök szerepelt. Igen sokat irt. Lásd: Capitulum Poson. 235. l., Knauz N. tanulmányát Magy. Sion 1866. folyamában.

Barach Géza, hittanulmányai végeztével fővárosi hit-

tanár, mint ilyen a hitoktatás érdekében erős polemikus czikket közölt a „M. Állam"-ban.

Barinyay József, szül. 1812. jun. 18-án, mint vágujhelyi prépost meghalt 1871. jul. 17. Egyházi beszédeket irt a „Pázmány Füzetek"-be.

Gf. Barkóczy Ferencz esztergomi érsek. Irodalmi működését lásd Bartakovits Emlékkönyv. 261 lapján, mely kimutatáshoz még a következendők járnak: Epistola Encyclica ad Clerum populumque Agriensem. Eger, 1745. — Edictum Episcopale de ritu celebrandorum Festorum. Eger. 1754. Paraenesis ad Clerum, Populumque Strigoniensem, dum Archi-Episcopen adiret. Nagyszombat. 1762. — Catechismus Concilii Tridentini. Nagyszombat. 1762. — Sermones celsissimi ac Rev. D. Principis Francisci e Comitibus Barkóczy. Pozsony. 1764. Meghalt Pozsonyban, 1765. junius 18-án. Életrajzi adatokat olvashatunk róla a Pressb. Zeitg. 1764. 3. és 1765. 49. 65. sz. és a Felső-Magy. Orsz. Minerva. 1832. 245. lapján.

Bartakovics Béla egri érsek, szül. Szalakúszon, Nyitra m. 1792. ápr. 10-én. A Memoria Basilicae Strig. 187 lapja szerint F.-Elefánton született 1791. április. 14-én. A theologiát Bécsben végezte, 1819-ben muzslai káplán, majd udvari pap és Rudnay S. herczegprimás titkárja, 1830-ban esztergomi kanonok; 1831-ben Nagyszombatban érsekhelyettes; 1844-ben rozsnyói püspök és 1850-ben egri érsek. Meghalt 1873. május 30. Irodalmi működését lásd Bartakovics-Emlékkönyvben 262. l., továbbá Danielik és Ferenczy I. 62.; Vutkovich 122. és 168. lapján. Életrajzát hozták Vasárnapi Ujság 1858. 2 arczképpel; ugyancsak a Vas. Ujság. 1868. 34. és 1873. 23. számában, mindannyiszor arczképpel; továbbá Bud. Közl. 1874. 73—75. Tárkányi Bélától; az Ország Tükre. 1862. 2 arczképpel és végre Perger Jánostól a Bartakovics Emlékkönyv 1. lap. Maszlaghy Ferencztől Uj M.-Sion. 1873. 425. l., Magyarorsz. és Erd. Képekben. 1854. 52. Arczképpel; Nemzeti Nagy Kép. Napt. 1874. 102—105. l. ugyancsak arczképpel.

Bartók István, született Jászó mellett Debrődön, Abaujm., alig volt egy évig pozsonyi kanonok, már is 1647-ben esztergomi kanonok, zólyomi főesperes és pécsváradi apát, végül scopiai vál. püspök és nagyprépost. Meghalt Nagyszombatban 1666. márcz. 19-én. — Kiadta „Benitzky Péter versei"-t Nagyszombatban, 1664-ben. A Szelepchényi-féle kat. énekes-könyvet több izben ujra nyomatta Nagyszombatban. Életrajzát l. Magyar-Könyvh. 1795. VII. 65. l.

Gf. Batthyányi József bibornok-herczegprimás, szül. 1727. jan. 30. Bécsben. A theologiát magán uton tanulta. Uj miséjét az nap tartotta, melyen atyját, gf. Batthyányi Lajost, az ország nádorává választották, 1751. máj. 11-én. 1752-ben esztergomi kanonok, 1755-ben pozsonyi prépost, 1759-ben erdélyi püspök, 1760-ban kalocsai- és 1776-ban esztergomi érsek, 1778-ban pedig bibornok; meghalt Pozsonyban 1799. Megjelent tőle: „Dictio in Sessione Diaetali 5. Martii. 1791. dum iterato mota fuit quaestio de contradictione in negotio Religionis" czimü országgyülési beszéd latinul, magyarul, németül és szlávul több helyt nyomtatva. Egyéb országgyülési beszédei Pesten, 1795. jelentek meg. Életrajza megjelent: N. Courir aus Ungarn, 1799. 29. l. — Pressb. Zeit. 1765. 41. — U. ott. 1776. 54—57. — Hadi történetek. II. 1790. 55. l. — M. Kurir. 1799. II. 546. l. — Gem. Bl. 1834. 39. szám.

Bársony György, szül. Péterfalván, Nyitramegyében. Duna-szerdahelyi plébánosból 1653-ban esztergomi kanonok, 1663-ban szepesi prépost és váradi választott püspök. 1674-ben János testvérével együtt elfogatott, kegyetlenül megkinoztatott és csak a reform. prédikátor feleségének kérésére és közbenjárására menekült meg a haláltól. Mindazonáltal halála órájáig ágyban maradt. Meghalt 1678-ban. Irodalmi müködését lásd Bartakovics Emlékkönyv 263. lapján.

Bärnkopf Alfonz, szül. 1848. aug. 2-án. 1870. mint papnövendék István Bácsi Naptárába irt egy pályabeszélyt. Czime: A jó édes anyának varázsereje.

Bärnkopf Ignácz, szül. Komáromban. Eleinte Jézustársasági pap, később gróf Illyésházy István nevelője, 1783-ban pozsonyi és 1795-ben esztergomi kanonok lett, 1805-ben rosoni vál. püspök és a pesti központi papnevelő-intézet kormányzója. Meghalt Nagyszombatban 1809. ápr. 19-én. Nyomtatásban egy történelmi mü jelent meg tőle 1790-ben Pozsonyban. Müvei ugyszólván mind kéziratban maradtak.

Becker Nep. János, egy időben Karancs-Sághon, majd pedig Vadkerten volt plébános, 1837-ben esztergomi kanonok lett és mint ilyen egész a komáromi főesperességig vitte föl. Meghalt 1849-ben, életének 69-ik évében. 1837-ben Budán, sz. István napján egyh. beszédet mondott, mely ugyanazon évben nyomtatásban is megjelent.

Bedeö Pál, szül. 1805. Ásványban, Győrm. Lásd Danielik és Ferenczy. II. 382. l. Az itt fölhozott irodalmi müködéséhez hozzáadhatjuk még, hogy az: „Általános földleirás, különös tekintettel az ausztriai birodalomra, jelesen Magyarországra" és „Szentek élete a zsenge ifjuság számára" 1869-ben, Pesten jelentek meg legutoljára.

Beitel József körmöczbányai plébános volt és mint ilyen egy dicsbeszédet adott ki Pozsonyban.

Belicza Pál, mint papnövendék, 1874-ben az „István Bácsi Napt.-ba „Élj az idővel" czimü elbeszélést irt.

Bellony Sándor, szül. 1836. szept. 8-án. Jelenleg sz. széki jegyző. Irodalmi müködését lásd Dr. Majer István Bibliographiája 1. lapján.

Bencsik József bazini plébános, közelebbi adatokat nem tudunk róla, minthogy 1818-ban „Az emberi kötelességek rajzolatja rövid erkölcsi oktatásokban" czimü mü jelent meg tőle. Életrajzi adatokat találunk Philos. Pályamunkák. 1835. I. 130. lap.

Gf. Berchtholdt Ferencz, szül. 1730. jun. 24. Nagy-Szombatban. 1758-ban verebélyi plébánosból esztergomi kanonok és érsekhelyettes, 1773-ban pozsonyi prépost és 1776-ban Beszterczebánya első püspöke. Pásztorlevelei-

vel elismerésre méltó emléket hagyott az irodalomban. Meghalt 1793. aug. 14-én.

Bergmann József, tanulmányi felügyelő Bécsben, a Pázmáneumban, szül. 1849. nov. 12-én. 1871-ben egy önálló munkát adott ki, czime: „IX. Pius pápa. Életrajzi vázlat". Pesten.

Bernolák Antal, szül. 1762. október 4-én Szlaniczán Árva m. Életrajzi adatokat hoz tőle Vutkovich 292. lap. Előbb cseklészi, később érsekujvári plébános volt. Irodalmi munkáihoz sorolandók: Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum, de divisione illarum, nec non accentibus etc. Pozsony. 1787. — Grammatica slavica ad systema scholarum Nationalium. U. ott és ugyanakkor. Meghalt 1813. január 15.

Bertits Ferencz. Csak annyit tudunk róla, hogy Esztergom főmegyei pap volt, és hogy 1788-ban Pozsonyban gyászdalt irt.

Blásy József, szül. 1813. február 25-én. Esztergomi czimzetes kanonokból és galgóczi esperes-plébánosból Pozsonyban lett 1865-ben kanonok, 1879-ben szegszárdi apát. 1857-ben tót nyelven adott ki egy munkát.

Blümelhuber Ferencz, szül. 1824. január 12-én Duna-Földvárt. A theologiát Bécsben végezte, azután theol. tanár és reá esztergomi kanonok. Életrajzát lásd Danielik és Ferenczy I. 59 l., irodalmi müködését Dr. Majer Istv. Bibliogr. I. lapján. Legujabb munkája: „Az egyházi művészet régészeti és gyakorlati kézikönyve. 72 ábrával.

Bobrovszky János. 1843—4-ben mint papnövendék a központi egyházirodalmi iskolában sikeres fordításokat eszközölt.

Bodnár Zsigmond, szül. 1839. február 9-én. Nagy-Károlyban, Szathmár m. Nagyszombatban volt gymnáziumi tanár. 1872 után elhagyta az egyházi pályát és jelenleg állami főreáliskolatanár Bpesten. Irodalmi müködését Dr. Majer Istv. Bibliogr. 2 l. az itt kitüntetett müködéshez adandók a következő önálló müvek, melyeket mind még mint pap irt, u. m. Mindent Jézusért. Faben

Fr. V. után angolból. 2 kötet. — Poujoulat. Czáfolat Renan „Jézus életére.“ — — Végül fölemlitendő még, hogy az Istv. Bácsi Napt. 1867-iki és a Tanáregyl. Közl. III. évf. is irt. Szerkesztette 1867-ben az „Egyházi Lapok-“at és 1868-ban a „Katholikus Közlöny“-t.

Bogisich Mihály prépost-plébános Budapesten, szül. 1839 jan. 10-én. A m. t. akadémia tagja. Önálló müvei: A gyermek szent fohászai. Ima és énekeskönyv. Budapest 1879. Egyház zenészeti jegyzeteim. — Melyik a valódi egyházi zene. Bpest 1878. — A keresztény egyház ősi zenéje. Az apostolok korától a németalföldi zene-iskola megalapitásáig. — Cantionale et Passionale Hungaricum Societatis Jesu, residentia Turocensis. XVII. századbeli énekgyüjtemény. Bpest 1882. — Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Budapest 1881. Lenyomat az Akademia kiadványaiból. Akadémiai székfoglaló értekezés is egyszersmind. Az „egyházmüvészeti lapokban“ megjelentek tőle: Az egyh. zene emlése érdekében. 1880. — Régi templomi énekeink. 1881 I—III; 1882 I—III; 1883 I—IV; 1884 I—III. — A budavári főegyház jövendő énekkara, 1883. Kiegészitésül pedig lásd Dr. Majer Istv. Bibliogr. 44. lapját.

Bognár Gáspár mint papnövendék 1885-ben a „M. Állam“ba irogatott.

Borsos István papnövendék korában, 1716-ban, Nagyszombatban latin nyelven adott ki egy sz. Istvánnapi prédikácziót.

Böjthe Miklós, 1631-ben győri kanonokból esztergomi lett, 1637-ben szerémi püspök lett. Meghalt 1640-ben. Egyházi beszédeit Czeho István soproni plébános adta ki.

Brázay Kálmán, mint papnövendék, „Sz. István lovaggá üttetése a Garam folyó mellett“ czimü történeti értekezést irt az „Istv. Bácsi Naptárá“-ba, még pedig az 1873-iki évfolyamba.

Breznay Béla, egyetemi hittanár Budapesten, szül. 1844. febr. 10-én. Azokon kivül, miket Dr. Majer István Bibliogr. 2. lapján fölhoz, a következőket emlitjük meg,

1882. óta a Kath. Theologiai Folyóirat szerkesztője; van egy önálló latin müve: Anecdotorum Petri Cardinalis Pázmány specimina duo. 1885. Budapest.

Brunner János, budai plébános, szül. 1810. jul. 28. 1835-ben Sz. Istvánnapi egyh. beszédet adott ki Pesten, 1838-ban pedig egyházi beszédet adott ki, mintegy fölszólitván a hiveket a vizáradás által elszerencsétlenedett főváros segitségére. Budán. Ezen egyh. beszédét Esztergomban tartotta. Különben mindkét beszéde német nyelven jelent meg.

Buday József, l. Dr. Majer István Bibliogr. 2. l.

Cherrier Miklós, l. Danielik és Ferenczy. I. 71.; Dr. Majer Istv. Bibliogr. 3. és Vutkovics 173. l. Életrajza megjelent Magyar Sion 1863. 238. l.

Concilia Emil, irói néven *Békesi*, szentszéki titkár Nagyszombatban, szül. 1847. május 3. Dr. Majer István Bibl. 3. lapján közlöttekhez még a következők adandók: Gyüjtsünk a jövőnek. Nyilt levél a szerkesztőhöz. 1883. Irodalmi Szemlében. — Az „Uj M. Sion“ és „Jézus sz. Szivének Hirnöke“ néhány költeményt hozott tőle, továbbá ugyancsak az „Uj M. Sion“-ban jelentek meg: Árpádházi b. Margit canonizatiójának ügye a XVIII. században. 1882. — Magyar egyházi irók csarnoka. 1883. — A „Magyar Könyvszemlé“-ben: Adalék könyvkereskedésünk XVIII. századbeli történetéhez. 1884. Végül irt még a „Havi Közlöny“-be is.

Csáka Károly, tresztennai gymn. igazgató, szül. Esztergomban 1842. okt. 22-én. Dr. Majer István az ő Bibl. 3. lapján egész 1873-ig sorolja föl irói müködését. Ez idő óta pedig a következőket jegyeztük föl: Szózat Árvamegye értelmiségéhez. 1877. Tresztennai gymn. értesitőben. — Búcsúszózat az intézettől távozó növendékekhez. 1878. U. ott. — Tresztennai gymn. az első decennium végén. 1879. U. ott. — Nemzetgazdászati nézetek Magyarországban Mária Terézia korában. 1885. U. ott. — Időközönkint megjelenik a M. Állam hasábjain is. Végül kiegészitésül „Megnyitó beszéd.“ 1865. Sz. Jánosnapi em-

lényben és négy czikk az István Bácsi Napt. 1866., 1867. és 1868. folyamában.

Gf. Csáky Imre, hittudor, kassai plébános és egri kanonok, 1702-ben Esztergomba helyezték át, ugyanazon év decz. 10. nagyváradi püspök, 1710-ben kalocsai érsek és 1717-ben bibornok. Meghalt 1732. aug. 28-án. Nagy-Várad mellett Szálkán és Debreczenben a Sz. Anna templomban temették el. Irodalmi müködése a következőkben nyilvánul: Ur teste napi Prédikáczió. Kassa. 1724. — Carmen Genethliacum ad recenter natam Mariam Theresiam Principem. 1717. Bécs. Katona István történettudósunk azt irja róla, hogy 1721-ben, pápa-választáskor néhány szavazatot ő is kapott. Életrajzát és arczképét l. Mercur 1731. 56. és Gem. Bl. 1828. 84.

Gf. Csáky Károly, azelőtt Esztergom város lelkésze, most pozsonyi kanonok, szül. Sopronban, 1852. jul. 24-én. — Önálló kiadványa: Traurede gehalten in der Domkirche zu Oedenburg am XX. Sept. 1775. Als Manuscript. Sopron. 1876.

Gf. Csáky Miklós, szül. 1698-ban; a theologiát Bécsben végezte és még mint papnövendék megkapta III-ik Károly királytól a szepesi apátságot. Egyh. tanulmányainak kibővitése végett Rómába ment, innen visszajövet 1723-ban szentjobbi apát és váradi kanonok, majd 1737. márc. 7-én váradi püspök, 1747. kalocsai-, 1751. pedig esztergomi érsek. Mint ilyen 1754. „edictum"-ot adott ki. Meghalt Pozsonyban 1757. máj. 31.

Császka György szepesi püspök, szül. 1826. decz. 4. Hittanulmányait Bécsben végezte, mire gymn. tanár, majd szentszéki jegyző és titkár Nagyszombatban, végre herczegprimási irodaigazgató és esztergomi kanonok, 1874. febr. 27. szepesi püspök, 1881. óta pedig valóságos belső titkos tanácsos. Egy füzetkét adott ki e czimmel: Dohányzás tilalmáról papnöveldékben; van egy programm-értekezése is, czime: Momentum matheseos. 1854. Nagyszombat. Arczk. és életr. lásd Vasárn, Ujs. 1874. 44. sz.

Cseles Márton. Széchenyi György érsek idejében élt,

egy könyv tartotta fenn emlékét, czime: Historico-Ecclesiastica collectio ex Tabulario Vaticano deprompta in XII. tomos tributa. Cseles egykor Jézus társaságához tartozott. Lásd Fasciculi Eccl. 1842. II. 301. l.

Cselka Nándor prépost-plébános Budapesten, szül. 1834. jul. 10. Irodalmi müködését l. Dr. Majer Istv. Bibl. 3. lapján. Az egyház-irodalmi iskolában kiváló szerepet vitt. 1876. a „Társadalmi Értesitő" szerkesztője.

Csergheö Flóris ürményi plébános, szül. 1823. febr. 18-án. Irodalmi müködését l. Dr. Majer István Bibliogr. 4. lapján.

Csernák József, budai káplán korában sz. István király napján mondott német egyházi beszédét 1823-ban Pesten adta ki.

Csernik Paulai Ferencz, 1824. Esztergomban szintén német prédikácziót adott ki, melyet ugyancsak sz. István király napján mondott el.

Csernoch János, herczegprimási titkár, szül. 1852. jun. 18. „A nyelvadományról" 12. cz. s Religio 1878. évfolyamában; „Szabadság és verseny az oktatásban." Budapest, Athenaeum. 1879.; „Aq. sz. Tamás bölcsészetének visszaállitása különös tekintettel hazánkra." Uj M. Sion 1880. Számos czikk és értekezés a Religióban, M. Koronában és az Uj M. Sionban.

Csubai Mátyás 1774-ben latin egyh. beszédet irt a bold. Szüz szeplőtelen fogantatásáról.

Csulen István, malaczkai plébános, szül. 1815. aug. 12. 1843. az egyházirodalmi iskolában, mint társforditó szerzett érdemeket.

Csulen Márton, l. Dr. Majer I. Bibl. 4. lapját.

Czaban András, l. Dr. Majer I. Bibl. 44. lapján.

Czambert János. Mint pozsonyi plébános 1837. egy szent István kir. napi magyar prédikácziót adott ki Bécsben, 1845—50-ig nagyváradi kanonok, mint ilyen az utóbb jelzett évben meg is halt.

Czibulka Nándor, pápai kamarás és a központi papnevelő intézet lelkiigazgatója, szül. 1840. febr. 27-én. Iro-

dalmi működését Dr. Majer I. Bibl. 4. l., melyhez hozzáadhatni, hogy az egyh. irodalmi iskolában is szorgalmasan dolgozott.

Czobor Gyula, hitoktató Fiumében, szül. 1841. jul. 14-én. Egy érdekes könyvet adott ki: Egyptomi és Sz.-földi naplóm, vagyis az 1876-diki magyar-osztrák zarándok-társulat élményei Keleten.

Dalmady Imre, segédlelkész, szül. 1860. január 10. Az „Istv. Bácsi Napt." 1883. folyamába egy életrajzot irt.

Damiani Frigyes Vilmos, Vutkovich 20. és 178. l. szerint pozsonyi kanonok és annyira megy, hogy Horányi és Nagy Iván után indulva, még születési napját is adja, tévén azt 1714. január 18-ára azon hozzáadással, hogy bosniai származású és hogy 1760. jun. 17. Pozsonyban, mint pozsonyi kanonok és egyházi iró halt volna meg. Sajnáljuk, de mi mégis csak Rimelyvel tartunk, nem vagyunk őt hajlandók pozsonyi kanonoknak tartani, nem is fordul elő a pozsonyi kanonokok között.

Damiani János, szül. 1710. jun. 21-én. Mint praebendarista 1737. aug. 14. lett pozsonyi kanonok, 1754. váczi kanonok és püspökhelyettes. 1784. halt meg. Mi ugy hiszszük, hogy a tuhejli Damiani család egy tagjából tévedés folytán került elő két pozsonyi kanonok, azért mi az előbbeninek tulajdonitott irói működést az utóbbi javára vagyunk hajlandók irni.

Dankó József, pápai főpap, esztergomi kanonok, szül. 1829. január 26-án. Dr. Majer Istv. Bibl. 5—6. lapján elősoroltak után teendők még a következők: Divum Hieronymum oppido Stridonis in regione Interamna (Muraköz) Hungariae an. CCCXXXI. p. Chr. natum esse. — De ortu progressuque Capellae Bakácsianae commentariolum. — Sanctitas et doctrina d. Thomae Aquinatis adumbrata. — Történelmi müirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából. 1880. Német nyelven is megjelent. — Dürer fájdalmas férfia. Különös tekintettel az ugynevezett kis passiora. 1881. — Könyvor-

namentikai kiállitása. 1883. — Albrecht Dürer's Schmerzensmann. 1882. Lenyomat az „Ung. Revue"-ből.

Dercsik Nep. János, szül. Cáczán, Trencsénmegye. 1783-ban. Bécsből mint hittudor jött haza, 1806—26-ig hittanár Nagyszombatban és Budapesten, 1826-ban esztergomi kanonok, 1836-ban kir. helytartósági tanácsos és prissini vál. püspök. Meghalt Budán 1842. jul. 29. Kopácsy József herczegprimás székfoglalója alkalmával mondott üdvözlő beszéde megjelent az „Esztergomi diszünnepély"-ben. 1839. Életrajzát lásd Egyh. Tud. 1842. II 6. l. és Fasciculi Eccl. 1842. II. 119.

Déry Mihály, budapesti lelkész, sz. Hévizen, Pestm. 1809. szept. 7-én. Irói müködését lásd Danielik és Ferenczy I. 102. l., Dr. Majer István Bibl. 6. és Vutkovich 252. l. Az egyházirodalmi iskolának 1843-ban mint társfordító jeles szolgálatokat tett.

Divéky Lajos. 1771., mint nagyszombati papnövendék sz. Istvánnapi latin dicsbeszédet adott ki.

Döme Károly, pozsonyi kanonok. L. Danielik és Ferenczy I. 113. l., Vutkovich 32. és 162. l. Fölsorolatlanul maradtak következő munkái: Beszéd sz. István kir. napjára. Buda, 1810. — Továbbá vannak egyházi beszédei a Pázmány Füzetekben és Szalay Imre egyházi beszédek gyüjteményében. Életrajzát lásd Rel. és Nev. 1845. I. 43. sz. — M. Tud. társ. Évk. 1845. 47. 91. l. Uj M. Muzeum 1857. I. 469. l. — Tud. Gyüjt. 1817. X. 132. l.

Drávetzky Ferencz esztergomi kanonok volt. Tanulmányait Rómában végezte, volt Tornamegyei Almáson plébános, majd szepesi és 1772-től esztergomi kanonok. Meghalt 1802-ben életének 77-ik évében. Müvei: Vindiciae B. M.V. — Vita arcta et pia. Nagyszombat, 1797.

Draskovits György szül. 1515-ben. 1555-ben pozsonyi prépost, I. Ferdinand tanácsosa és titkára, később a jászói prépostságot is megkapta 1557-ben pécsi, 1563-ban zágrábi püspök és kalocsai érsek, 1573-ban Győrmegyét is kormányozta, 1578-ban királyi kanczellár és 1580-ban biboronok. Mint történetirót Horányi I. 532 lapon emliti; Brüsztle,

Recensio Universi Cleri Dioec. I. 403 l. nem jászói, hanem leleszi prépostnak mondja. Élatrajzát l. Pannonia 1819. 38 sz. — Magyar könnyvh. 1793. 42. — F. M. O. Minerva 1829. III. Arczképpel, ugyanott 1834. 169 l. — Magy. tört. tár. 1861. 209.

Duchin Ignácz 1788-ban egy német alkalmi költeményt adott ki Pozsonyban.

Dudith András de Horehonicza szül. Budán, 1533 febr. 5. esztergomi kanonok, később tinini, majd pécsi, csanádi és zágrábi püspök. 1589 febr. 23-án mint házas ember halt meg. Irói müködését lásd Horányi I. 548. l. Életrajzi adatokat olvasunk róla a F. M. O. Minervában, 1832. 461. l. és a M. Könyvh. 1799. XI. 51. lapon.

B. Dujardin Károly, Pozsony sz. kir. város káplánjából tizenkét év alatt 1760-ban pozsonyi kanonok és 1790-ben prépost. A pozsonyi káptalan történetét három izmos kötetben irta meg. Meghalt 1793. dec. 18-án.

Dulánszky Nándor, pécsi püspök, szül. Esztergomban 1829. okt. 15. Pesti egyetemi hittanárból, esztergomi kanonok és miniszteri tanácsos, 1875-ben székesfehérvári-, 1877-ben pécsi püspök. Irói müködéséről Dr. Majer István Bibl. 6. lapján találunk adatokat. Életrajzát lásd Vasárnapi Ujság 1875. 32 sz. Arczképpel.

Durguth József, esztergomi kanonok, szül. 1790. jan. 14. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 44. l.

Ehrenberg József, 1770. Győrött egy alkalmi beszédet nyomatott; aláirása szerint komáromi alesperes. V.A. Diaconus Comaromiensis volt.

Eisenpeutel Máté. 1780. Nagy-Szombatban alkalmi beszéde jelent meg.

Erdélyi Ignácz, azelőtt Esztergom-főmegyei pap, majd Missiótársasági (lazarista) áldozár. 1881. az Uj M. Sion munkatársa volt. † Chinában 1885.

Gf. Erdödi Gábor, 1708-tól esztergomi kanonok, 1712-től fogva nagyprépost ugyanott, 1715—1744-ig egri püspök. Irodalmi müködését lásd Bartakovich-Emlékkönyv 268. l.

Erhart Viktor, óvári plébános, szül. 1849. jan. 12. Egy pár czikket olvastunk tőle a „Havi Közlöny-"ben.

Ernyey Lajos, nagysenkviczi plébános, szül. 1854. aug. 25-én. 1882—1884-ig a Nagy-Szombatban megjelenő „Népnevelő," kath. nevelés-oktatásügyi közlöny szerkesztője volt.

Ernyei Pál, papnövendék, 1884-ben Pázmány Péter életrajzát irta meg az „Istv. Bácsi Napt." számára.

Esszig István, mint papnövendék 1853-ban a központi egyházirodalmi iskolában társforditókép szerepelt.

Esztei Ipoly ferrarai herczeg és biboros-érsek, Beatrix magyar királyné rokona már 5 éves korában lett Magyarország primása és Esztergom érseke, még pedig Hunyadi Mátyás alatt. A római pápa csak két év mulva erősitette meg. Tizenkét éves korában már biboros-szerpap volt. 1496-ban érseki székét az egri püspöki székkel cserélte föl. Meghalt 1520-ban 38 éves korában Ferrarában. Irodalmi müködését lásd Bartakovich-Emlékkönyv 271. lapján.

Gf. Eszterházy Imre 1713-ban rátóthi prépostból pozsonyi-, 1727-ben pedig esztergomi kanonok, doriai fölsz. püspök, 1740—1763. nyitrai püspök. Székfoglaló beszéde jelent meg, nyomtatásban. Életrajzát közelebbről l. M. Könyvh. 1803. XX. 32.

Gf. Eszterházy Károly, szül. Pozsonyban 1725. máj. 4-én. 1752-től esztergomi kanonok, 1759-től váczi, 1760-tól egri halhatatlan nevü püspök. Meghalt 1799. márczius 15-én Egerben. A Memoria Basil. Strig. 170. l. szerint 1804-ben halt volna meg. Életrajzát és irói müködését l. Danielik és Ferenczy II. 71. l. Bartakovich-Emlékkönyv 268. l. Vitkovich 93. és 146 l. Magy. Könyvh. 1801. 52. l. Tud. Gyüjt. 1819. V. 3. Arczk. M. Hazai Vándor 1840. X. Arczk. Magyarorsz. és Erdély képekben 1854. 49. Arczk. Term. Közl. 1871. 451. l. Hébe 1825.

Gf. Eszterházy Miklós Antal, Eszterházy Pál nádor fia, 1681-ben esztergomi kanonok és tinnini püspök. Meg-

halt életének legszebb korában. Irói müködését lásd Horányi I. 627 l.

Ében Mihály, azelőtt Esztergom főmegyei-, most Vácz püspökmegyei pap és 1884-től fogva mágócsi lelkész. Azelőtt a Károlyi grófok nevelője volt, szül. 1842. szept. 18-án. Dr. Majer Istv. Bibl. 6. lapján mondottakhoz csatolandó még: Számkönyv az uj mértékekben magyar nevekkel, közönséges számokkal és számitásmód törtek nélkül. Pozsony, 1875.

Faba Simon, érseki iroda igazgatóból 1763-ban kanonok, meghalt 1801-ben. Mint irót l. Horányi I. 653. l.

Farkas Mihály, bakai esperes-plébános, szül. 1816. szept. 28. Lásd Dr. Majer I. Bibl. 44. l.

Farkas Sándor, segédlelkész, szül. 1842. jan. 7-én. Azokhoz, mik Dr. Majer I. Bibl. 7. l. vannak, a következők adandók: Jézus, az isteni gyermek, példányképül a gyermekeknek felállitva. Esztergom, 1874. — A tékozló fiu, vagy hitelemző tanitások az első szent gyónáshoz járulók számára. Budapest, 1875. — Mey Gy. után forditott „Hitelemző tanitások a kath. népiskolák alsó osztályai számára" a II-ik kiadásban jelent meg; végül a M. Sion 1875. folyamában van egy czikke: Az első áldozáshoz járulók koráról.

Fábián János, érsekujvári plébános, szül. 1832. jan. 26-án. Figyelembe véve azon szép buzgalmat, melyet Dr. Majer I. Bibl. 7. lapján látunk följegyezve, még a következőkkel egészitjük ki az ott közlötteket: Az „Isten Igéje szent beszédekben" czimü folyóirat 5 első évfolyamát (1876—80.) ő szerkesztette, valamint tulajdonkép a folyóiratot is ő alapitotta, mely most már XI. évét éli; leforditotta „Constitutiones dogmaticae ss. concilii Vaticani" vagyis „A vatikáni szent zsinat által hozott határozatok" czimü müvet; a „Kath. Lelkipásztor" 1866., 1867. és 1868. folyamában egyh. beszédeket közölt, „M. Sion" III—VI. folyamában pedig a következőket találtuk tőle: Egy plébános mint hitvalló az egri börtönben. — Kratochvila Mihály. — A fonteti nő és V. Henrik. — Egy hitelemző

tünődése. — Egy hitküldér levele. — Egy levél két szerkesztőhöz. — Nem lehet fölemlitetlenül hagynunk, hogy az egyházirodalmi iskolának egyik legszorgalmasabb és leglelkesebb tagja volt. Igy 1853. mint társforditó müködött, irt költeményeket és megirta „Jézus társasága müködését hazánkban.“ 1854. megirta Lippay György esztergomi- és gf. Nádasdy Ferencz kalocsai érsek életét, az utóbbi életrajz önállóan is megjelent; végül részt vett „Szeretet gyöngyei“ kiadásában.

Fándly György, nahácsi plébános a szlávok történetét irta meg latinul és ki is adta Nagyszombatban, 1793.

Feger József, előbb Esztergom főmegyei pap, Pázmáneum aligazgatója, pápai titkos kamarás, szül. Selmeczen, Hont megye, 1804. aug. 15. 1860. aug. 15-én Felső Ausztriai Lambuch nevü szent Benedek-rendi apátságnak tagja, mint ilyen 1864. szept. 25. le is teszi az esküt. Irodalmi müködését lásd Scriptores O. S. Benedicti 85—86. l. Dr. Majer István Bibl. 62. és Szőllősy K. Az osztrák-magyar Monarchia szerzetes rendeinek irodalmi kimutatása I. 65. l. — Szerzetes neve „Placid“ volt.

Fehér Nándor, kossuthi plébános, szül. 1825. febr. 14-én. A központi egyházi irodalmi iskolának 1846—47. buzgó társforditója, 1847-ben megjelent tőle „Néhány vonás sz. Gellért életéből.“ Megjelent az az évi „Munkálatok“-ban.

Fehérváry Ferencz, nagysárói plébános, szül. Esztergomban, 1842. jan. 12. Önálló munkája: „Dávid házának nagy ivadéka.“ Ingraham J. H. után Török István társával forditotta. A többiekben lásd Dr. Majer István Bibl. 7. és 8. l.

Fekete Imre, papnövendék, 1743., Nagyszombatban sz. István napjára való latin egyh. beszédet adott ki.

Fekete József, lekéri plébános, 1820-ban két egyh. beszédet adott ki, egyet Pék Ágoston kegyesrendi áldozópap aranymiséje, — másikat pedig Németalapi ugyancsak kegyesrendi tag beesküvése alkalmából.

Feniczy János, volt nagybárkányi plébános, szül.

Csikvándon, Győrm., 1811. jun. 14. Irói tevékenységéről igen szépet lehet olvasni Danielik és Ferenczy I. I. 138. l., Dr. Majer Istv. Bibl. 44. és Vutkovich 17. l. Ujabb adatul hozzáadhatjuk, hogy a Pázmány Füzetekbe is irt.

Ferenczy György, adminisztrátor Esztergomban, szül. 1852. márcz. 28. Az „Uj M. Sion".nak 1882—3. munkatársa, 1872. pedig az „Ist. Bácsi Napt." is hozott tőle egy czikket „Sz. Péter öröksége" czimmel.

Fiala Antal, szül. Sándorfon, Pozsonym., Galgóczon volt plébános; a mult században bőjti tót prédikációkat adott ki.

Fillenbaum János, papnövendék, 1857-ben a pesti egyházirodalmi iskolában mint társforditó szerzett érdemeket.

Filó János, szül. Nyitrán, eleinte turolukai plébános, majd Szobotiszten volt, 1764. szepesi-, 1769. esztergomi kanonok; meghalt 1786. mint barsi főesperes. Munkájának czime: Introductio novelli operarii ad exponendam doctrinam verae religionis. Nagyszombat, 1773. Horányi is felemliti őt, még pedig I. 676. lapon.

Fischer Ágost, papnövendék. Az „Istv. Bácsi Napt." 1885-ben következő czikket hozta tőle; Mit tesz józan felfogás szerint a korral haladni, vagyis korszerüleg müveltnek lenni?

Fischer-Colbrie Ágost, irói nevén: *Halász Ágost*, papnövendék. Az „Uj M. Sion" nyert benne derék munkatársat. Eddigi czikkei: Az assyr-babyloniai ásatások és a királyok könyvei. 1882. — Dániel és az ékiratok. U. ott. — Néhány szó a szent könyvek alexandriai fordításáról. U. o. — A legujabb ősnyelv. U. o. — Szentirás és nyelvészet. 1883. U. o. — Schäfer hexaëmeron magyarázata. U. o. és több könyvismertetése ugyancsak az Uj M. Sionban.

Flaischer vagy *Fleischerklek József*, pozsonyi kanonok, a mult század elején 1721. után egy alkalmi költeményt adott ki Pozsonyban.

Fok Dezső, papnövendék az „Uj M. Sion“ 1882-iki folyamába irt „A titkos fegyelemről.“ Két könyvismertetése is van az „Uj M. Sion“-ban. A szép jövőre hivatott fiatal pap mint III-ad éves theologus halt meg 1883.

Gf. Forgách Ágost, sebenicói vál. püspök, eszterg. nagyprépost, stb. Szül. 1813. apr. 22-én. Irói müködését l. Dr. Majer István Bibl. 8. l. Életrajzi adatokat l. Esztergom és Vidéke 1879. 3. sz. arczképpel.

Gf. Forgách Ferencz, elvégezvén Rómában tanulmányait, esztergomi kanonok, majd veszprémi- s nyitrai püspök, 1607. pedig esztergomi érsek és még ugyanazon évi deczember 10. bibornok. Irodalmi érdemeit l. Horányi I. 682. l. Müvét különben a közelmultban ujra kiadták, még pedig magyarul, czime: Ghimesi Forgách F. Magy. históriája 1540—1572. Közli Mejér Fidél. Bevezette Toldy Ferencz. — Meghalt 1615-ben. Életrajza adatait l. Vasárnapi Ujság. 1859. 23. Arczképpel. — Századok III. 1869. 137. l.

Fraknói azelőtt *Frankl Vilmos*, azelőtt Esztergomban a papnövendékek bölcseleti tanfolyamának történettanára, most nagyváradi kanonok, a M. T. Akadémia tagja és főtitkára, szül. 1843 febr. 27. Érsekujvárt, Nyitram. — Elsőrendü történetiróink egyike. Önálló munkáinak száma mindinkább bámulatra ragadja az embert. Munkásságával egyaránt mindenkit meglep. Dr. Majer Istv. Bibl. 8. és 9. lapján. 1873-ig nyolcz önálló munkáját sorolja föl; ezekhez az elmult 12 év alatt a következőket irta: Az egyh. javak saecularisatiója Franczia- és Olaszországban. Eger, 1872. — Rewai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása. 1538—1855. Bpest. 1873. — Magyar országgyülési emlékek. I—VIII. 1873—1884. — Magyar országgyülések története. I—VIII. 1873—81. — A bécsi békekötés 1606-ban. Budapest, 1873. — Dallos Miklós győri püspöknek politikai és diplomatikai iratai. Bpest, 1874. (Ráth Károlylyal együtt irták.) — Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. Bpest, 1874. — Vázlatok Ma-

gyarország müveltségi állapotáról. Bpest, 1877. — Zrednai Vitéz János nagyváradi püspök politikai beszédei és Aen. S. Piccolomini Vitéz Jánoshoz intézett levelei. 1453—1457. Bpest, 1878. Ugyanez latinul is megjelent. — II. Lajos és udvara. Történeti rajz. Bpest, 1878. — A hazai és külföldi iskolázás a XIV. században. A m. t. Akadémia által jutalmazott pályamü. — A szegszárdi apátság története. Szegszárdi czimzetes apáttá való kineveztetése alkalmából. Bpest, 1879. — Mária magyar királyné állása a reformatio irányában. Bpest, 1879. — Horváth Mihály emlékezete. Bpest, 1879. — Vitéz János esztergomi érsek élete. Bpest, 1879. — Martinovits és társainak összeesküvése. Bpest, 1880. — A m. t. Akadémia pályatételei. Bpest, 1881. — A vatikáni magyarországi okirattár. (Lenyomat az Uj M. Sionból.) 1882. — Tomory Pál élete és levelei. Bpest, 1882. — Magyarország és a cambrayi liga. 1509—11. (Külön lenyomat a századokból.) 1883. — Váradi Péter kalocsai érsek élete. Bpest, 1884. — Magyarország a mohácsi vész előtt. Bpest. 1884. — Némethy Lajos társaságában: Adatok árpádházi boldog Margit történetéhez. Bpest, 1885. — Szerkesztette Dr. Zádory Jánossal az „Uj M. Sion" három első folyamát; nem különben szerkesztette az akadémiai értekezéseket a történelmi tudományok köréből. 1879-ben már 9 kötet volt. — *Német munkái:* Thomas Bakocs als Patriarch von Constantinopel. 1878. Külön lenyomat a „Literarische Berichten aus Ungarn" czimü folyóiratból. — Skizze der Culturzustände Ungarns. Mindkettő önállóan is megjelent. Az időszaki sajtóban megjelent czikkei közül következőket jegyezhetjük föl. Magyar Könyvszemlében megjelentek: Schlauch Lőrincz szatmári püspöknek Török János által gyüjtött könyvtára. 1877-ben. — Vitéz János könyvtára. 1878. I—III. közlemény. — Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban. 1878. májusban. Önállóan is megjelent. — Szabó Károly régi magyar könyvtára. — Ujabb adatok Vitéz János könyvtárának történetéhez. 1879. — Két magyarországi Pontificale a

XV. századból. — Andreas Pannonius. — A legrégibb magyar nyomtatvány. — Jelentés a m. n. Muzeum könyvtárának gyarapodásáról. 1878—9. — A Pray-codex. — Vitéz János Livius Codexei. — Váradon irt Vitéz-codex. — Két magyarországi unicum a kopenhágai kir. könyvtárban. — Bibliographiai apróságok. 1881. Árpádházi sz. Erzsébet 2 imádságos könyve Cividaleban. 1882. — Pázmány Péter egy ismeretlen levele gr. Bethlen Gáborhoz 1629-ből. — Erdélyi János XIV. századbeli magyar canonista ismeretlen munkája Rómában. — Az „Uj Magy. Sion"-ban: A magy. főpapok a tridenti zsinaton. — Nyilt sorok a Magyar Sion szerkesztőségéhez. — Szalkai László esztergomi érsek és a cseh utraquisták. 1884. — „Tájékozó"-ban: Könyvismertetés. 1882. — „Századok"-ban: II. Ulászló királylyá választatása. I—II. 1885. Békésmegyei Hiradóban: Gyulavár multjából. 1879. Végül czikkei a Fővárosi Lapok 1877. és a Pesti Napló 1879. évfolyamában. 1876-ban mint szerkesztő meginditotta a „Magy. Könyvszemlé"-t. — Életrajzát illetőleg a következő följegyzéseket tettük: Brüstle f. Recensio Universi Cleri Dioecesis Quinque-Eccl. IV. 317. l. Születéshelyül Ürmény, Nyitram. emlittetik; életrajzi adatait l. Vasárnapi Ujs. 1875. 16. Arczképpel.

Frank József, papnövendék korában 1845—1846-ban jelentékeny szerepet vitt az egyházi irodalmi iskolában mint fordító.

Fuchs, némelyek szerint *Fux Xav. Ferencz*, szül. 1744-ben Pahrendorfban, Mosonymegyében, 1773—1780. Budán bölcselettanár, 1780-ban érsek-helyettes titkára, 1781-ben érseki titkár; 1783-ban pozsonyi- és 1784. május 7-től fogva esztergomi kanonok; 1787. nyitrai püspök, 1801-ben pedig egri érsek. Meghalt 1807. jun. 27-én. Irodalmi müködését l. Bartakovics-Emlékkönyv 270. és Vutkovich 188. és 218. l. Életrajzi adatait l. Haz. Tud. 1807. II. 2. 3. Ver. Ofner u. P. Zeitg. 1807. 53. 54. 56.

Galambos Kálmán volt súri plébános, most Missiótársasági pap szül. 1834. okt. 1-én. Irói müködését ille-

tőleg l. Dr. Majer Istv. Bibl. 9. l. Ezekhez járul még: Páli sz. Vincze élete. Galura Bernát brixeni herczegpüspök után németből fordítás. Esztergom. 1885. A „Pázmány-Füzetek"-be is dolgozott.

Galgóczy Ferencz, Pápa város plébánosából pozsonyi-, majd 1766-ban esztergomi kanonok. Meghalt 1798. Irói szereplését illetőleg l. Horányi, II. 1. l.

Gály Lőrincz, drégelypalánki plébános, szül. 1805. aug. 3-án. Van egy sz. István napi egyh. beszéde. 1843. Bécsben kiadva.

Gánótzy Antal, Érsekujvár plébánosából pozsonyi-, 1770-ben pedig nagyváradi kanonok. Nagyvárad egyházmegye története megirása körül maradandó érdemeket szerzett. Lásd Horányi II. 2. lap és Tud. Gyüjt. 1819. III. 56.

Gerlach Ferencz, hit-, bölcselet- és egyházi jogtudor, szül. 1827. febr. 6. L. Dr. Majer I. Bibl. 10. l.

Gerley János, lipótvári lelkész, szül. 1847. febr. 17. Lásd Dr. Majer Istv. Bibl. 10. l.

Glatz József, hittanár, szül. 1857. febr. 12. 1879. az „Istv. Bácsi Napt." hozott tőle egy költeményt.

Graeffel János, eszterg. cz. kanonok, főgymnasiumi igazgató, szül. Esztergomban, 1833. aug. 6. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 10. l. Latin imakönyv 1881. III-ik kiadásban jelent meg. Latin imakönyvéből ugyancsak 1881. magyar kivonat is jelent meg. Az egyh. irodalmi iskolában 1854. kiváló szorgalommal szerepelt. Résztvett 1855. a „Szeretet gyöngyei"-ben is.

Gregoriancz Pál, egri kanonokból czimz. pécsi püspök, majd pozsonyi kanonok, zágrábi és győri püspök. Meghalt Bécsben 1565. okt. 21. Irodalmi müködését l. Bartakovics-Emlékkönyv 270. l.

Grundl Ignácz, doroghi plébános, szül. 1813. jul. 13. L. Dr. Majer I. Bibl. 11. l.

Gunszt József, tornóczi plébános, szül. Esztergomban 1824., meghalt 1866. april. 14. — Reminiscentiák Buda aranykorából. 10 drb. aranynyal jutalmazott pályamunka.

1857. Családi Lapokban. Az egyházirodalmi iskolának 1846. mint fordító, tevékeny tagja volt.

Gyürky István, füzesgyarmathi plébános, szül. 1848. jun. 5-én. A „Jó pásztor" czimü egyh. beszéd gyüjteményben hét beszéde jelent meg 1885. év végéig.

Gyürky Ödön, papnövendék, bölcselettudor, született Felső-Szelenyén, Hont m. 1862. A nevelés-bölcsészet terén szép sikerrel lépett föl és csakhamar elismerést is aratott. Önálló munkái: Rousseau nevelési elvei Bölcsészettudori értekezés. Vácz, 1882. — A philosophia az iskolában. Vácz, 1883. — A szeretet nevelése. Eger, 1883. Mindkettő a „Népiskolai Tanügy"-ben is megjelent. — Humanismus és realismus. 1883. „Közoktatás"-ban. — Aristoteles a scholastikában. 1883. „Religio"-ban. — Kisded-óvó intézetek falun. 1883. „M. Állam"-ban. — A próba után. 1883. U. ott. — Nevelés tudomány a papnevelő-intézetekben. 1883. U. o. Azonkivül számtalan költeménye van, melyek nem számitva a vidéki lapokat, az „Uj M. Sion"-ban, „M. Állam"-ban, „M. Koroná"-ban, „Kath. Társadalom"-ban és a Kath. Hetilap" hasábjain jelentek meg. Irói nevei: Dalár, Tyrtaeus.

Habaz László, hittanár, szül. 1830. okt. 10. A „Pázmány Füzetek"-be dolgozott. Életrajzát lásd Uj Magyar Sion. 1872. 628. l.

Handerla György, szül. Nagyszombatban és Galgóczon volt plébános. 1794., Pozsonyban kiadott egy művet „Uj Méhész" czim alatt. Lásd Danielik és Ferenczy II. 102. l. Életrajza megjelent Magy. Hirmondó, 1783. 19.

Gf. Harrach János Ernő, 1737-ben nyitrai püspök, de a pestis miatt nem foglalhatta el püspöki székét. Meghalt 1739-ben. Van „Epistola Pastoralis"-a.

Haskó József, dunaszerdahelyi plébános, szül. 1828. jan. 26. L. Dr. Majer I. Bibl. 45. l.

Hatala Márton, egyetemi tanár Prágában, szül. 1821. nov. 4. L. Dr. Majer I. Bibl. 11. l.

Hatala Péter, egyetemi hittanár Pesten, szül 1832. február. 7-én. A 70-es évek elején a kath. egyház kebe-

léből kilépett. L. Dr. Majer I. Bibl. 11. l. — Még mint főmegyei pap Riedl Szendével kiadta Doré-féle illusztrált szentirás első és egyetlen magyar szövegü füzetét 1868.; azonkivül irt az Otthonba, M. Sionba, Havi Szemlébe és Tanügybe. Életrajza olvasható: Hazánk s a Külföld.; 1872. 32. Arczképpel.; Figyelő 1876. 5.; Magyarország és a N. Világ. 1872. 33. Arczképpel.

Haulik György, biboros zágrábi érsek, szül. Nagyszombatban, 1787. apr. 20., meghalt 1869. máj. 11. Hittudományi tanulmányait a Pázmáneumban végezte, 1810-től kezdve fokról-fokra lépett; kezdette az iktatóságon és lett sz. széki jegyző, titkár, 1825. esztergomi kanonok, 1830. pristinai vál. püspök, 1832. udvari tanácsos, zágrábi prépost és auranai perjel, 1837. zágrábi püspök, majd pedig 1852. minthogy püspöksége érsekségre emeltetett, zágrábi érsek és bibornok. Irodalmi munkásságáról L. Dr. Majer István Bibliogr. 62. lapot.

Havlicsek Vincze, kórházi lelkész Pozsonyban, szül. 1845. apr. 26. Lásd Dr. Majer István Bibliogr. 11. l.

Haynald Lajos, Kalocsa biboros-érseke, szül. Szécsényben, Nográdm. 1816. okt. 3. A hittudományokat Bécsben a Pázmáneumban tanulta, áldozópappá szenteltetvén, Budapestre ment segédlelkésznek, majd Esztergomban lett encyklopodiae tanára, nem sokára a primási iroda igazgatója, mint ilyen az erdélyi püspök segéde, később megyés püspök ugyanott, majd kárthágói- és 1867. óta kalocsai érsek. 1879. május óta pedig a római szentegyház biboros papja. Önálló müve: Parlatore Fülöp. Emlékbeszéd. Életrajzát megtaláljuk Vasárn. Ujság 1862. 13. és 1869. 13. arczk.; Ország Tükre 1862. 3. és 1865. 2. arczk.; Magyarorsz. és a N. V. 1866. 14. arczk.; Hazánk és a Külföld 1867. 21. arczk.; Értesitő a kath. congressusi munkálatokról, 1871. 3. Fővárosi Lapok 1877. 186. és 219. l.; Kolozsvári N. Naptár 1867. arczk. és Országos Honvéd Naptár 1869. 66. arczképpel.

Hábory Károly, papnövendék. A „Uj M. Sion“ V. évf. 3 czikket irt, u. m.: Egy holt kéz halhatatlansága.

— Hitetlenség. — István nádor levele; azonkivül 1868. az „István Bácsi Napt." megirta „Scitovszky K. János emléké"-t.

Heiller Károly, biduai vál. püspök és pozsonyi olvasó-kanonok, szül. Pozsonyban 1811. febr. 11. Lásd Dr. Majer I. Bibl. 45. l.

Hetyey Sámuel, lelkiigazgató a Pázmáneumban, Bécsben, szül. 1845. szept. 12. Az „István Bácsi Naptár" 1869-iki folyamában egy értekezése van: A tanitók szellemi kincseinek gyüjteményéről.

Hevánszky Lipót, aligazgató Emericanumban. Alkalmi- és bőjti beszédeket adott ki német nyelven, négy kötetben, melyek egymásra következőleg 1830., 1838. és 1845. láttak napvilágot.

Hidassy Kornél, szombathely püspöke, szül. Komáromban, 1828. jun. 13. Fölszenteltetése után Nagyszombatban volt főgymn. tanár és igazgató, később eszterg. kanonok, széplaki apát, tribunici vál. püspök és miniszteri tanácsos; 1882. óta szombathelyi püspök. Gymnaziumi tanár korában két értekezést irt és pedig „De stilo bene latino." Megjelent a nagyszombati gymn. 1857. évi értesitőjében és „De sermonis latini usu quotidiano." U. ott. 1858. A magyar egyházirodalmi iskolában leforditotta: A kétségbeeséssel küzdő-t, megjelent az 1854-iki Munkálatokban.

Hiller József, papnövendék. 1845—47-ben mint forditó szép szolgálatokat tett az egyh. irodalmi iskolának.

Hoffmann Pál, született 1614-ben Abaujmegyében, a bölcseletet Bécsben tanulta, a theologiát Rómában, 1642. esztergomi kanonok, 1653. zalavári apát, 1656. eszterg. nagyprépost és pécsi püspök, 1658. veszprémi czimzetes püspök, meghalt 1658. juliusban. Van egy nagybecsü beszéde a vezekényi mezőn dicsőségesen elhullott négy Eszterházy gróf fölött. 1653.

Holcsek György, papnövendék. 1869. irt az „István Bácsi Napt." számára egy czikket a „Rózsaünnep"-ről Magyarhonban.

Holczschuch Ferencz, nagyhindi plébános, szül. 1813. febr. 10., meghalt 1871. jun. 17. L. Dr. Majer I. Biblogr. 45. lap.

Hollady Jenő, segédlelkész, szül. 1860. febr. 8. A Nagyszombatban megjelenő „Népnevelő" több czikket hozott tőle, melynek különben munkatársa is; az Uj M. Sion" is hozott tőle több czikket, mint 1881. „Canus Menyhért." Beszélyeket is ir.

Holli János, plébános, meghalt Jókőn. Számos alkalmi tót költeményt irt. A magyarországi tótok legnagyobb költője

Hollósy István, ismeretlen állásban. Pozsonyban, 1733-ban „Gottes Vorsehung wachet" cimmel német egyh. beszédet adott ki.

Báró Horeczky Ferencz, pozsonyi éneklő-kanonok, szül. Sohovon, Nyitram. 1819. aug. 8. 1850-ből német egyh. beszéde van.

B. Hornig Károly, esztergomi kanonok, scardoniai vál. püspök, miniszteri tanácsos, szül. Budapesten, 1840. aug. 10. Irodalmi müködésének első részét l. Dr. Majer Istv. Bibl. 12. l. Ehez járul még: 1873—79-ig „Religio" szerkesztője, ugyan ő szerkesztette 1876. az Esztergomban megjelenő „Irodalmi Értesitő"-t, 1877. adta ki Budapesten tartott sz. István napi beszédét. 1862. az egyházirodalmi iskolában mint társforditó nevezetes munkásságot tüntetett ki.

Horánszky István, segédlelkész, szül. 1857. decz. 16. Leforditotta : Sz. Jeromos levelét Heliodorhoz. Megjelent a központi irodalmi iskola 1881. évi Munkálataiban.

Horváth Endre, izsai pléb., szül. 1816. nov. 26. Esztergomban. Irói müködését l. Danielik és Ferenczy II. 388., Dr. Majer I. Bibl. 12. és Vutkovich 372. l. Ezeken kivül dolgozott a „Kath. Lelkipásztor" 1866. 1867. és 1868. évfolyamába. Mint a központi papnevelő-intézet tagja is irt egy életrajzot, meg is jelent még 1843. a Munkálatokban, czime : B. Andrássy Antal rozsnyói püspök élete.

Horváth Ferencz, a hittudományi tanfolyam tanára Esz-

tergomban. Szül. 1851. okt. 16. Az „Uj M. Sion“ 1882. folyamában a „Norvég missió“-ról irt. Labre Ben. és Ballerini életrajzát.

Horváth József, tardoskeddi plébános, Gánoty Antal egykor érsekujvári plébános — később váradi kanonok munkáit latinból magyarra forditotta. L. Danielik és Ferenczy II. 117. l.

Hottovinszky Károly, balassagyarmathi plébános, szül. 1841. okt. 21. — 1869. az „Istv. Bácsi Napt.“ hozott tőle egy elbeszélést. Czime: András bácsi.

Hrebicsek István, sasvári apát-plébános, sz. 1810. jul. 10., meghalt 1866. aug. 24. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 45. l.

Huszár István, böösi plébános, szül. 1851. okt. 13. — 1884. „Egyházi énekeskönyv-“et adott ki.

Hyross János, hédervári plébános, 1754. pozsonyi-, 1760. esztergomi kanonok; meghalt 1780. — Theologiai müveket adott ki.

Illicin Péter, olaszországi származásu esztergomi kanonok. Magyarországi pályáját Pécsett mint akadémiai igazgató kezdette, majd Nagyszombatban nyitott iskolát és széplaki apátságának jövedelméből nemcsak ezt az iskolát tartotta fenn, hanem a maga és három tanártársának és még 50 növendék tartását, élelmezését és ruházását is fedezte; 1566-ig volt ez iskola virágzásban, amikor is a Jézus-társasági atyák vették át. Mikor 1566-ban Olmützi kanonoknak nevezték ki, négy év mulva, tehát 1570. tiz beszédet adott ki, „de recta fidei dignoscendae regula.“ melyeket az esztergomi főszékesegyházban magyarul mondott.

Illyés András, erdélyi püspök, szül. Csik-Sz.-Györgyön, 1676. apr. 24. pozsonyi-, 1690. esztergomi kanonok, 1697. erdélyi püspök és pilisi apát, meghalt 1712. — Irói munkásságát l. Danielik és Ferenczy II. 123. l. Életrajza olvasható: Sieb. Quart. 1801. VII. 276. l.

Illyés István, székely származásu, 1688. esztergomi kanonok, majd nagyprépost és samandriai püspök. Meghalt 1711. — Irói pályáját és müködését l. Danielik és

Ferenczy II. 123—124. l. Életrajzát lásd Uj Magy. Sion 1863. I. 881. l.

Ipolyi Arnold, beszterczebányai püspök, szül. Ipoly-Keszíben, Hont m., 1823. okt. 20. Még mint Esztergom főmegyei pap lépett a halhatatanságot biztositó müvével, a „Magyar Mythologiá"-val az irodalmi küzdtérre. Amit 1856-ig irt, életrajzával együtt lásd Danielik és Ferenczy I. 221. l., Vutkovich 315. és Dr. Majer Ist. Bibl. 62. l. Az itt fölsoroltakhoz kiegészitésül adandók Bartakovits Emlékkönyvének 273—4. lapján följegyzett müvei, melyekhez 1865. óta a következőket irta: Az egri megye sz. János apostolról nevezett régi székesegyháza az egri várban. Pest. 1865. — Lonovics József emlékezete. Pest, 1868. — Kisebb munkái. I—II. 1873. — Oláh Miklós II. Lajos és Mária királyné titkára, érsek-primás levelezése. — Beszédek. (1854—72.) — Beszterczebánya város müveltség-történeti vázlata. 1875. — A magyar nemzetegység és államnyelv történeti alakulása. Elnöki megnyitó beszéd a magy. történelmi társulatnak Rimaszombatban, aug. 22. tartott vidéki nagygyülésén. — A magyar iparélet történeti fejlődése. 1877. (Lenyomat a Századokból.) Németül is megjelent. — Emlékbeszéd Czinár Mór felett. — Veresmarty Mihály XVII. századi magyar iró élete és munkái. I—II. k. 1875. — A beszterczebányai egyházi müemlékek története és helyreállitása. 1878. — Gróf Prokesch-Osten A. emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése. 1878. (Lenyomat a Magyar Könyvszemléből.) — A magyar mütörténeti emlékek tanulmánya. 1878. — A magyar hadtörténelem tanulmánya. 1879. — Magyar mü- és történeti emlékek kiállitása. — Mütörténeti tanulmány különös tekintettel a magy. ötvös és zománczmüre. — Gf. Károlyi István emlékezete. 1883. — Az országos képzőmüvészeti társulat 1884. márcz. 9. közgyülésén mondott megnyitó beszéd. 1884. — Geschichte ung. Restauration der kirchlichen Kunstdenkmale in Neusohl. 1878. — A nagynevü iró összes müvei Budapesten jelentek meg. A folyóiratokban megjelent czik-

keiből a következőket böngésztük össze: „Magyar Sion"-ban: Adalék a magyar domonkosok történetéhez. V. évf. — Ipolyi Arnold beszéde Esztergomban. U. a. évf. — Az „Archaeol. Közl."-ben: Csallóköz müemlékei. I. k. — Magyar tégla-épitészeti müemlékek. II. k. — Régi magyar keresztkutak és Magyarország czimerének monumentális használata. U. o. — Magyar régészeti repertorium. U. o. — Magyar ereklyék. III. k. — Magyar régészeti krónika. U. ott. — A kunok, máskép bél-háromkuti apátsága és XIII. századi egyházának leirása. VI. kötetben. — Az „Egyházmüvészeti Lap"-ban: Magyar Ikonographia. Magyarországi sz. Erzsébet képei. 1881. — A magyar történeti és egyházi festészetről. U. o. — Gf. Károlyi István emlékezete. 1883. — Elnöki beszéd, melylyel az orsz. m. képzőmüv. társulat közgyülését megnyitotta. 1884. U. o. Dolgozott még az Akadémiai Értesitőbe, Századokba, Budapesti Szemlébe és a sz. István társulat által kiadott Magyar Encyklopaediába. Végül 1876. püspökségének 100 éves fennállása emlékéül megirta és kiadta az egyházmegyei névtárban az egyházmegye történetét latinul. (1—424. lap.) Életrajza megjelent M. Néplap, 1856. 22., Vasárnapi Ujs. 1871. 44. arczk., Magyarorsz. és a N. V. 1871. 43. arczk., Hazánk és a Külföld 1872. 15. arczképpel.

B. Jakussich György, 1631. esztergomi kanonok és pozsonyi prépost, 1643—47-ig egri püspök. L. Bartakovits-Emlékkönyv 274. és M. Könyvh. 117. l.

Janovszky István, segédlelkész, szül. 1853. jan. 29. Vannak egy füzet „Eredeti és forditott elbeszélései." Esztergomban jelentek meg. A „Kalocsai Néplap" is hozott tollából beszélyeket. Meghalt mint pöstyényi káplány.

Janovszky József, nagymányai plébános 1769. tót prédikációkat adott ki Nagyszombatban.

Jáklin Balázs, szempczi plébánosból pozsonyi-, majd később esztergomi kanonok, nagyprépost és tinnini fölszentelt püspök, 1690. kir. kanczellár, 1691. nyitrai püspök, meghalt 1696. L. Danielik és Ferenczy II. 121. l.

Jáklin Balázs, szepesi kanonokból 1735. esztergomi kanonok és almisi püspök. meghalt 1787. jan. 1., életének 86-ik évében. 50 évig volt esztergomi kanonok. L. Danielik és Ferenczy II. 121. l.

Jánosy János, ujlaki plébános és országgyülési képviselő, született 1842. decz. 21. Önálló munkája: Pázmány Péter. Tanulmány kisérlet. Budapest, 1883. — 1885. elejétől szerkeszti a „Nemzeti Politika" czimü lapot. A „Magyar Koroná"-ba is irt pol. czikkeket.

Jäger Ferencz, pozsonyi káplánból pozsonyi plébánosnak választották, de mivel Pozsony város plébánosának az 1348-ki egyezség értelmében kanonoknak kell lenni, választását megsemmisitették, mig végre 1751. kanonok lett és igy választását is elfogadhatta, 1742. egy sz. István napi német prédikációt adott ki Pozsonyban.

Jedlicska Pál, felső-diósi esperes-plébános, sz. 1844. jan. 14-én. Onálló munkái: Néhány szó törvényhozásunk szelleméről és a hazai katholikusok közel teendőiről. Kassa, 1874. A „M. Állam" után. — Társadalmi testvérharcz a modern jogállam és a kath. egyház között. Esztergom, 1879.—Kis-Kárpáti emlékek Vörösvártól Szomolyánig. — — Pálffy Miklós. 1882. Pályamü. Megjelent a „Magyar Tört. Jellemrajzok"-ban. — A „Tájékozó"-ban: Adatok az amerikai egyházpolitikai rendszer jellemzéséhez. 1879. — Néhány eszme a plébániai könyvtárak és leltárakról. 1881. — A munkásügy égető korkérdése. U. o. — Kath. értelmiségünk és a kath. lelkület. 1883. — A „Történelmi Tár"-ban: A soproni jezsuiták történetéhez. 1885. A „Pozsonym. rég. és tört. társul. Értesitő"-ben: Adatok a pozsonyvármegyei Kis-Kárpátok vidékének történetéhez. Megelőző munkásságát l. Dr. Majer I. Bibl. 12. és 13. l.

Jekelfalussy Vincze, székesfehérvári püspök, szül. Mucsonban, Borsodm. 1802-ben; meghalt 1874. Rimóczi plébánosból pozsonyi kanonok, 1844. esztergomi kanonok és almisi püspök, 1848. szepesi püspök, 1866. pozsonyi prépost és 1867. székesfehérvári püspök. Rómában halt meg. Legujabb időkben egy egyházi beszédet adott ki

„a polgári házasságról.“ Székesfehérvár, 1873. különben l. Dr. Majer I. Bibl. 62. l.

Jordánszky Elek, szül. Kassán, 1765. szept. 15. Mint sz. széki jegyző kezdette egyh. pályáját és lassan-lassan primási levéltáros és titkár, majd szölgyémi plébános és theol. tanár, 1808. pozsonyi kanonok, 1816. Esztergomba helyeztetett át, 1831. nagyszombati érseki helyettes és tinnini fölszentelt püspök, meghalt 1840. febr. 15. Esztergomban. Két önálló müvet irt. Egyh. beszéd sz. István napra. Bécs. 1808. — Biographi veteres Sancti Martini Turonensis Eppi Confessoris. Pozsony, 1817. — Kopácsy József herczegprimás székfoglalója alkalmával mondott beszéde megjelent az „Eszterg. diszünnepély“-ben 1839.

(Folyt. köv.)

Szöllösy Károly.

A SZABADKŐMIVESSÉG.

Tanulmány Taxil Leo leleplezései nyomán.

(Folytatás.)

Előrebocsátván előző czikkünkben ujdonságképen azt, a mi Taxilnak a szabadkőmivesség kötelékéből való kibontakozására vonatkozott, most már hozzá láthatunk kitüzött feladatunk megoldásához, mely abban áll, hogy a szabadkőmivességet a maga leplezetlen valóságában bemutassuk és megismertessük.

A kép, melyet festeni akarunk, egészen el fog ütni azon képektől, a melyek magokban a páholyokban készülnek, s a melyekkel a szabadkőmivesség időközönként a profán közönségnek kedveskedik; s igy nagyon természetesen el fog ütni attól a képtől is, a melylyel[1] a ma-

[1] A kiadvány czime: A szabadkőmivesség lényege, alapelvei, történeti fejlődése, szervezete és feladatai. Különös tekintettel hazai viszonyainkra. Kiadja a magyarországi szabadkőmives nagypáholy. Ára 30 kr. Budapest, 1882. Aigner Lajos bizománya. Nyomatott Fanda József könyvnyomdájában.

gyarországi szabadkőmives nagypáholy a magyar közönséget 1882-ben megörvendeztette.

Ez utóbbi képet a közönség ugy látszik hűnek és igaznak találta, legalább egész a mai napig nem akadt kritikusa. Mivel azonban a mienk ellenkezésbe fog vele jönni, kötelességünknek fogjuk ismerni, annak idején, ha csak valaki meg nem előz, ezen képpel külön is foglalkozni.

Addig is tehát — tanulmányunk felirása szerint — jobbára Taxilra támaszkodva, de egyéb ez irányban megjelent symbolikus és tudományos munkálatokat is felhasználva, tekintsünk be ama gondosan őrizett helyiségbe, melyet a szabadkőmivesek „a humanismus csarnoká"-nak neveznek.

I.

A szabadkőmivesek száma és nagymesterei 1885-ben.

A szabadkőmives testvérek számára nézve mindekkoráig a legkülönfélébb s egymástól óriási mérvekben különböző vélemények uralkodtak.

Némelyek e számot nagyon is felrugtatták, mások ismét nagyon is kicsibe vették.

Talán nem is szükséges mondanunk, hogy a nagyitók magok a szabadkőmivesek, a kik „a tömeg vonz" elv szerint, ez uton is szaporodni iparkodnak. A kicsinylők pedig rendesen azok, akik a szabadkőmivességet bizonyos meg nem magyarázható előitéletből, vagy feltünő rövidlátásból, valami teljesen jelentéktelen s számba sem veendő dolognak tekintik.

Vannak azután sokan, a kik a pusztán fizető tagokat a zsebelőkkel, az orruknál fogva vezetetteket a másokat orruknál fogva vezetőkkel összetévesztik.

Taxil ezenfelül még két hibát hoz fel, a melybe a szabadkőmives testvérek számának meghatározásánál különösen a szabadkőmivesség ellen irók esni szoktak.

Az első hibát azok követik el, a kik a fensőbb páholyok tagjait a közönséges páholyok tagjaitól elválasztva és megkülönböztetve külön s ekként kétszer számitják.

Nem veszik észre ugyanis, hogy — teszem azt senkisem lehet rózsakeresztes lovag, a ki nem egyszersmind tényleges mester, és senki sem lehet „kadosch", aki nem egyuttal rózsakeresztes lovag. E szerint tehát a befolyás és hatalom fokára nézve különbséget kell tenni a fensőbb (titkos) és alsóbb (közönséges) páholyok tagjai közt, de midőn a szabadkőmivesek számának megállapitásáról van szó, akkor a felsőbb páholyok tagjait nem kell számitásba venni, mert azok száma az alsó páholyok tagjainak számában már is benfoglaltatik.

Másodszor pedig — Taxil szerint — azon irók sem okoskodnak helyesen, a kik a sz. testvérek számát megállapitandók ekként gondolkoznak: „Tiz tényleges szabadkőmivesre bizonyosan husz olyan esik, a kik már megszüntek ugyan azok lenni, (természetesen nem a szabadkőmivességet kárhoztató és elitélő — hanem másféle külső indokokból) mindazonáltal még mindig készek a páholy parancsainak engedelmeskedni; s ekként a szabadkőmivesek száma háromszor oly nagy, mint a páholyokat rendesen látogató testvérek száma."

Ez utolsó számitás azonfelül, hogy nagyon is erőltetett, már csak azért sem megbizható, mert ha nem is nyilvánvalólag hamis, de mindenesetre bizonytalan föltevésből indul ki.

Ha már most mind ezen többé-kevésbé hamis számitásmódokat és a szabadkőmivességgel foglalkozó iróknak különféle számadatait összevetjük, ugy azt találjuk, hogy a sz. testvérek száma 500,000 és 17 millió közt forog.

Ezek szerint a középszám 8,750,000 volna; oly szám, a melylyel csakugyan legtöbbször lehet találkozni.

Taxil azonban félretéve minden combinatiót, egyszerüen összeadta a kezei közt levő sz. névtárakból az 1885-ben fennálló páholyoknak és azok rendes tagjainak számát, és azon eredményre jutott, hogy 1885-ben az egész világon volt 17,016 páholy és 1,060,095 sz. testvér.

„Ez — mondja ő — az egész világ szabadkőmivességének mai teljesen pontos állománya."

„A páholyokat látogató egy millió szabadkőmives — folytatja tovább — elég nagy veszedelemmel fenyegeti a társadalmat, s igy épenséggel nem szükséges azt még inkább nagyobbitani.“

Meglepő dolog, hogy Taxil, jóllehet fentebbi számadatainál kizárólagosan s egyesegyedül a forma szerinti páholyokat látogató rendes szabadkőmiveseket vette figyelembe, egy szóval sem emlékezik meg ama társulatokról, amelyeket a szabadkőmivesség a páholyon kivül alapitott, s a melyek azért a szabadkőmivesség fiók-társulatainak neveztetnek.

„Ha a domonkosok és ferenczrendiek harmadik (világi) rendje, és a jezsuiták Mária egyesületei oly rendkivüli módon tudták előmozditani a keresztény szellemet, miért nem próbálná meg ugyanezt Beelzebub, az ur Istennek majmolója, az ő ellenegyházában?“ mondja ide vonatkozólag Pachtler.[1]

És csakugyan a szabadkőmivességnek számtalan ilyen fiók-társulata van már, a melyeknek tagjai nem szerepelnek ugyan a szabadkőmives névtárakban, de azért a szabadkőmivesség idéáinak csak oly terjesztői és védői, mint a valódi testvérek.

A legtöbb ilyen társulat[2] Amerikában van, de azért nálunk sem hiányoznak. Igen kivánatos volna, ha valaki e társulatokat a ker. olvasó-közönséggel megismertetné.

Mi ez alkalommal tisztelt olvasóinkat csak egy ismertető jegyre figyelmeztetjük, s ez a felekezetnélküliségnek nagy garral való előtüntetése. Ha valamely társulat folyton a felekezetnélküliséget hirdeti és sürgeti, biztosak lehetünk felőle, hogy az a szabadkőmivesség fiók-társulata.

S ki tudja valjon e társulatok nem veszedelmesebbek-e, mint magok a páholyok?!

S ha már most legalább ama társulatokat, amelyek forma szerint affiliálva vannak a szabadkőmivességhez,

[1] Der Götze der Humanität. 614 l.

[2] Sokszor casino vagy klubb alakjában.

milyenek az amerikai származásu, de most már Németországban is létező Odd-Fellows- és Druid-rend, a Farmerek, Szamaritanok, a szabadság fiai stb. stb., ha mondom mindezeket a szabadkőmivességnek Taxil által fent jelzett állományához hozzá vesszük, akkor körülbelül 32 ezer páholylyal és 3—4 millió szabadkőmives taggal állunk szembe.

Ha Taxil fentebbi szavai szerint az e fajta emberekből már 1 millió is oly roppant veszedelmes a társadalomra nézve, mily veszélylyel fenyegeti ezt a 3—4 millió?

Ezek után — ugy hiszszük — nem lesz érdektelen ama fővezéreket is ösmerni, akik e hatalmas sereget vezénylik. Ezek az egyes országok nagypáholyainak a nagymesterei.

Valamenyit elősorolni egyrészt a hely szüke miatt nem lehet, de másrészt az egyes országoknak vagy tartományoknak s igy nagypáholyaiknak csekélyebb jelentősége miatt fölösleges is; azért csakis a nagyobb és nevezetesebb országok nagymestereit akarjuk ezennel bemutatni.

Hazánkban a régi skót szertartásu Nagy-Oriens nagymestere: Joannovics György cultus ministeri nyug. államtitkár, akad. tag és képviselő 33 t.·.[1], helyettes nagymestere: Németh Miklós curiai biró szintén 33 t.·.. A jánosrendi (skót herodom) nagypáholy nagymestere: Pulszky Ferencz muzeumi igazgató 25 t.·.; tiszteletbeli nagymester: Berecz Antal,[2] az állami felsőbb leánynevelő intézet igazgatója 25 t.·., helyettes nagymester: Szontagh Abraham orvos 25 t.·..

Az olasz Nagy-Oriens nagymestere; Adriano Lemmi[3] bankár és az anticlericalis központi bizottság-elnöke 33 t.·..

[1] A szabadkőmives neve mellé tétetni szokott szám jelenti a fokot, a melyet az illető testvér a hierarchiában elfoglal. A legmagasb fok a 33-ik. Vannak ugyan rendszerek, amelyek 90 fokot különböztetnek meg, ámde ezeknek 90-ik foka ugyanaz, a mi a skót rendszerben a 33-ik fok.

[2] Tudvalevőleg hitehagyott szerzetes.

[3] Ő irta alá a „Humanum genus“ pápai encyclica ellen kiadott s a magyar nagypáholynak is miheztartás végett megküldött szabadkőmives memorandumot.

Francziaországban a franczia szertartásu nagypáholy tanácsának elnöke: Desmons[1] rendőrtanácsos 3 t.·.; a skót szertartásu legfőbb tanács (Suprème Conseil) nagymestere: Louis Proal mérnök és a Charlemagne lyceumban rajztanár 33 t.·.; a mizraim szertartásu legfőbb tanács elnöke: Osselin órás és ékszerész 90 t.·.; a symbolikus nagypáholy elnöke: Friquet pénzügyministeri osztálytanácsos 3 t.·.;

Angolországban a yorki szertartásu nagypáholy nagymestere: Albert Eduard,[2] walesi herczeg 25 t.·., helyettes s egyuttal tényleges nagymester: Carnavon gróf 7 t.·., a skót szertartásu legfőbb tanács (ugyszintén a skót- és irhoni szabadkőmivesség) nagy protectora: Albert Eduard mint fön; s nagymestere: Lathom gróf a korona magántanácsosa 33 t.·..

A dánországi nagypáholy nagyprotectora: IX. Keresztély király; nagymestere: Keresztély Frigyes Vilmos Károly trónörökös 7 t.·., helyettes nagymester: Trap 7 t.·.,

A svéd- és norvégországi nagypáholy protectora: II. Oszkár király; nagymester: Gusztáv Adolf trónörökös 30 t.·.

A belga nagyoriens nagymestere: Goblet d'Aviella volt minister 33 t.·., helyettes nagymester: Victor Lynen kereskedő 33 t.·.

A németalföldi nagypáholy nemzeti nagymestere: Sándor oraniai herczeg 30 t.·..

Valamennyi porosz nagypáholynak nagy protectora: Vilmos német császár, s jó részének nagymestere és protectora: Frigyes Vilmos trónörökös 33 t.·..

A görögországi sz. legfőbb tanács nagymestere: Damaskinos Miklós atheni egyetemi tanár 33 t.·..

A spanyol nagyoriens nagymestere: Seoane marquis, a senatus alelnöke, 33 t.·. helyettes nagymester: Camacho pénzügyi igazgató 33 t.·..

---

[1] Az előtt protestans lelkész.

[2] Elődje Ripon marquis 1874. szept. 2. önkénytesen leköszönt s öt napra rá katholikus lett, — most pedig tagja az ujonnan alakult angol *ministeriumnak.*

A portugál nagyoriens nagymestere: Garcia József képviselő és ujságiró 33 t.·.[1]

A schweiczi (Alpina) nagypáholy nagymestere: Yung Ernő müépitész 30 t.·.; helyettes nagymester: Gysi Lénárt papirgyáros 30 t.·..

Afrika és Amerika minden tekintetben sokkal távolabb esnek tőlünk, semhogy az ottani nagymestereknek nevei minket érdekelhetnének, s azért ezeket bizvást elhallgathatjuk; Ázsia- és Ausztráliára nézve pedig megjegyezzük, hogy e két világrészben önálló nagypáholyok nem léteznek, hanem az egyes tartományok vagy gyarmatok páholyai mindig a megfelelő európai nagypáholyok fenhatósága és védnöksége alatt állanak.

II.

A szabadkőmives toborzás.

Minden társulatnak az a legfőbb törekvése, hogy tagjainak számát lehetőleg szaporitsa. Mennél nyilvánosabb és mennél tisztességesebb valamely társulat, annál kevésbé szorul a verbuválásnak azon nemére, a melyet „belehecczelésnek“ neveznek.

A tisztességes társulat a körülményekhez képest jó sok példányban nyomatja és bocsátja ki a nagy közönség közé alapszabályait; s ezekben nyiltan, őszintén és minden tartózkodás nélkül megismerteti a világgal a czélt, amelynek elérése végett alakult, az eszközöket, a melyeket használni akar, s ama módozatokat, a melyek közt müködni készül.

Nincs másra szükség, csak ezen alapszabályokat kell elolvasni, s az ember tudja, hogy mi tévő legyen, belépjen-e vagy sem?

[1] Elődje Paraty gróf volt, ki 1884-ben szept. hóban halálos ágyán megtért. Az utolsó óra közeledtekor fölébredt benne az annyiszor elaltatott lelkiismeret, s a halotti szentségek után kivánkozott; megkérette tehát a lissaboni pápai követet, hogy neki az egyházi büntetések alól való feloldozást kieszközölje. A követ szives örömest eljárt az ügyben, s Paraty ő Szentségének távirata által megörvendeztetve a halotti szentségek által megvigasztalva és megnyugtatva boldogul mult ki az Urban.

Egészen másképp tesz a szabadkőmivesség. Ez nem ösmerteti meg magát előre, (persze fél, hogy visszariadnának tőle!) hanem álarcz alatt fogadja a szerencsétlen jelentkezőket. Az ő eljárása olyan, mint a gimplifogdosás. Mint a keritőnő a legnagyobb titokban verbuvál, s a gimpli suttyomba és lopva bujik be a páholyba, mint a kéjencz a roszhirü házba.

Az tehát, hogy valaki saját jó szántából, s független önelhatározásból lépjen be a páholyba, mint a hogy egy tisztességes társulatba belépni szokás és illik — nem is képzelhető, mert hisz az, a kit be akarnak fonni, nem is tud a társulatról, vagy ha hallott is róla valamit, bizonyosan nem ösmeri. A szabadkőmivesség eszerint csak valóságos (persze dobszó nélküli) verbuválás utján szerezhet uj tagokat; verbuválásának módját pedig legott egy tekintélyes szabadkőmives szájából fogjuk hallani, csak előbb szemügyre vesszük azokat, a kikre a páholynak leginkább fáj a foga.

A szabadkőmivesség mint már egyszer Taxil megtérésének elbeszélése közben mondottuk, leginkább olyan egyéniségeket keres, a kik a vallást és különösen a katholicismust gyülölik és megvetik, s ezen gyülöletüket és megvetésüket valami feltünő s mint mondani szokás világra szóló módon nyilvánitják. A második szempont, a melyből a szabadkőmivesség a hálójába keritendő embereket megitéli: a jó mód. „Senkisem lehet szabadkőmives — olvassuk a franczia nagypáholy alkotmányának 8. czikkelyében — a kinek nincsen elegendő és tisztességes megélhetési módja.“ S a tisztességes alatt nem a becsületes megélhetési módot érti, mert a páholy azt a zsidó elvet vallja, hogy a pénznek nincsen szaga, a mit fényesen bizonyit azon körülmény is, hogy a franczia szabadkőmivesség legfőbb tanácsában a legfőbb szerepet a párizsi gyalázatos házak tulajdonosa játszsza.

Igaz ugyan, hogy a fölvételnél, mint később látni fogjuk, folyton azt hangsulyozzák, hogy a jelöltet csak

azért avatják fel, mivel erkölcsi szempontból semmi kifogás alá sem esik.

Ámde a szabadkőmivességnek egészen más gondolkozásmódja és beszédmodora van, mint a keresztény elvekre támaszkodó embereknek. Szabadkőmives felfogás szerint erkölcstelen dolog az, a mely botránynyal van összekötve; de nem is minden botrány süti rá a cselekedetre vagy egész életmódra az erkölcstelenség bélyegét, mert hisz, mint láttuk, Taxilnak „A jezsuita fia" regénye is nagy botrányt okozott, és a franczia páholyok mégis nemcsak hogy nem tartották erkölcstelennek, hanem ellenkezőleg dicséretekkel és magasztalásokkal halmozták el, s a szerzőt jutalmul a páholyba is meghivták; hanem a botránynak csak azon neme adja meg valamely tettnek az erkölcstelenség jellegét, a melyet már a nagyon is elnéző és türelmes rendőrség sem türhet meg. Ennyit és semmivel sem többet ér tehát ama jó erkölcsiség, a melyet a szabadkőmivesség a felavatandóban megkiván. Hogy az ilyen jó erkölcsiség a legundokabb jellemü emberben is feltalálható, azt alig szükséges mondanunk.

A szabadkőmivességnek tehát először is gazdag s azután lehetőleg vallástalan emberek kellenek; azzal, hogy külsőleg melyik vallásfelekezethez tartozik valaki, a szabadkőmivesség épen nem törődik. Egyébként ha az uj testvér esetleg egy kis vallásosságot hoz is magával a páholyba, az rövid idő mulva ugy elmállik, hogy annak még nyoma sem marad meg benne.

Még kevésbé törődik a páholy azzal, hogy a beverbuválandó melyik politikai párthoz tartozik s monarchikus vagy köztársasági érzelmü-e?

Sőt talán bizvást azt lehetne mondani, hogy a páholy örül, ha a testvérek közt minden képzelhető politikai párt van képviselve; igy legalább minden eshetőség ellen biztositva van.

Lássuk már most a szabadkőmivességnek verbuvá-

lási módját, a mint azt az igen beavatott, utóbb kizárt, s végre ismét kegyelemben felvett Clavel[1] testvér leirta.

„A szabadkőmivesség, mondja Clavel szerint a verbuváló azoknak, a kiket hálójába keriteni akar, folytonosan tovább fejlődő emberbaráti intézmény, melynek tagjai teljes egyenlőségben élnek, mint a testvérek. Itt nem különbözteti meg az embert sem a születés, sem a vagyon, annál kevésbé a politikai pártnézet vagy hitvallás. Egyedül a tehetségnek van fensőbbsége, s annak is csak akkor, ha szerény és nem uralomra vágyik. Ha valaki belép, ezer eszközt talál s ezer alkalma nyilik, hogy embertársainak hasznára lehessen, s balsorsában vigaszt és segitséget találjon. A szabadkőmives a világ-egyetem polgára; s nincsen tájék, a hol szives fogadására kész testvéreket nem találna, s az szükséges, hogy magát a beavatottak előtt ismeretes jelek és titkos szavak által, mint szabadkőmivest bemutassa."

„A kiváncsi embereket ugy nyerik meg — folytatja tovább Clavel — hogy előttük a szabadkőmivesség által szentül őrizett nagy titokról beszélnek, a melyet kizárólag csakis a szabadkőmivesek tudhatnak meg. Az élvhajhászó embereket gyakori lakomákkal kecsegtetik, a melyeknél a jó ételek és nemes borok igaz és realis gyönyört és élvezetet nyujtanak és a tagok közötti viszonyt lehetőleg bensővé és szorossá teszik. A müvészeket és kereskedőket azzal csábitják, hogy a szabadkőmivesség megszaporitja összeköttetéseiket s virágzásba hozza üzletüket. És igy minden hajlam, minden állás, minden osztálylyal szemben a megfelelő csalétket alkalmazzák; emellett azonban abban biznak, hogy, ha az ily hamis

[1] „Histoire pittorcsque de la Franc-Maçonnerie" czimü munkája, melyből Taxil az általunk átvett és leforditott helyet idézi, most már alig található, mert a franczia nagypáholy annak összes található példányait megvásároltatta és a magasabb foku testvérek közt szétosztotta. A franczia nemzeti könyvtárban (La Bibliothèque Nationale) azonban mégis van belőle egy példány.

fogalmakkal és önös érzelmekkel belépők utóbb kiábrándulnak, őket a szabadkőmives parancs-szó hatalmával szépen elcsititathatják."

Mit érdemel a társulat, amely ennyire visszaél a rövidlátó emberek jóhiszemüségével?

Legaljasabb azonban mégis a verbuválásnak azon módja, a melylyel a szabadkőmivesség a még némileg hivő katholikusokat hálójába keriteni szokta.

Mit fél az ur a mi társulatunktól — mondják az ilyen ingadozóknak — hiszen e társulat nemcsak hogy nem ellensége a katholicismusnak, de sőt vele ugyanazon elveket vallja; s szervezetét is jobbára a jezsuitáknak köszöni; XI. Kelemen pápa pedig apostoli áldását adta a szabadkőmivességre; s az erre vonatkozó 1718-ban kelt bulla ott őriztetik a nagypáholy levéltárában, a miről annak idején személyesen is meggyőződhetik.

S az egyházának ügyei iránt közönbös katholikus, a ki a tényleg megjelent „Humanum genus" bulláról mit sem tud, vagy azzal épenséggel nem törődik, hitelt ad a napvilágot soha nem látott XI. Kelemen-féle koholt bullának — s katholicismusával összeférhetőnek tartja a páholy odujába lebujni.

III.

Mit mivel (munkál) a szabadkőmivesség a páholyon belül?

Ha a szabadkőmives verbuválónak hosszu rábeszélés után végre sikerült valakit azon elhatározásra birni, hogy a szabadkőmives társulatba való fölvételét (rendesen irásban) kérelmezze, akkor legelőször is szükséges, hogy az illetőt egy szabadkőmives mester ajánlja.[1]

A páholymester ez örvendetes hirt, a páholy tudomására hozza s a testvéreket felszólitja, hogy a jelentkezőnek személyisége, életkörülményei s előélete után ügyes módon tudakozódjanak, azt, a mit igy megtudnak, vele is közöljék, s annak idején a szerint, amint a jelentkezőt

[1] Az inasok és legények senkit sem ajánlhatnak.

a szabadkőmives világosságra érdemesnek vagy méltatlannak tartják, a fölvétel mellett vagy az ellen szavazzanak.

E szavazás négy, nyolcz, sőt néha tizenkét hét mulva fehér és fekete golyókkal történik s a jelentkező csak azon esetben vétetik föl, ha csupa fehér golyót kapott. Egyetlen egy fekete golyó bezárja előtte a humanismus templomának kapuját!

Ha tehát valakit ama nagy szerencse ért, hogy fölvétele ellen egyetlen egy fekete golyó sem tiltakozik, akkor a páholymester körülbelül ilyen tartalmu levéllel örvendezteti meg a már talán türelmetlenül várakozót.

„Értésünkre esvén Uraságodnak azon fenkölt gondolkozásmódot elárulo szándéka, hogy a szabadkőmivesség kötelékébe felvétetni óhajt, van szerencsém ezennel tudomására hozni, hogy ünnepélyes felavatásának napjául f. hó 8. van kitüzve, a mely napon esti 8 órakor a magyar nagypáholy helyiségében Józseftér 1. sz. megjelenni szíveskedjék.

Van szerencsém egyuttal figyelmeztetni, hogy a fölvétellel több rendbeli fizetések vannak összekötve, s azért tessék pénztárczáját is magával hozni. Tájékozás végett jónak tartom a főbb fizetési czimeket ide irni:

Fölvételi dij	25 frt.
Kórházpersely	5 „
Tartalék alap	3 „
Különféle költségek . .	5 „
¼ évi tagsági dij . . .	5 „
Összesen:	43 frt.

Fogadja Uraságod legmelegebb üdvözletemet.

N. N.
páholymester.“

Ez ünnepélyes „munkára“ a páholynak, vagy ha több ugyanazon szertartásu páholy van a városban, ezeknek is valamennyi tagja kap meghivót, szabadkőmives nyelven: „deszkát.“

Mutatványul szolgáljon a következő nemcsak ugy

példaképen összeállitott, hanem annak idején valóságosan szétküldött „deszka“ azaz meghivó.

Könyves Kálmán □[1] Budapest kel.·. 00084. I. hó 7.

A.·. V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. D.·.

Ü.·. Ü.·. Ü.·.[2]

K.·. T.·.!

A „Corvin Mátyás“ □ f. hó 8-kán, (szombaton) munkát tart, mely alkalommal szövetségünkbe

Spányi Béla tájképfestő és

Serly Lajos, a népszinház karmestere

fognak felvétetni.

Ugyanez alkalommal fogja a „Corvin Mátyás“ □ megválasztott tiszteletbeli főmesterének Rakovszky István 33 t.·.-nek az ezen tisztjére vonatkozó diszokmányt átadni.

Miután □-unk legutolsó munkáján elhatározta, hogy a „Corvin Mátyás“ □ ezen munkáját testületileg meglátogatni fogja, s tekintettel arra, hogy nevezett □ ez alkalommal szövetségünk egy igen érdemes tagja tiszteletére ünnepélyt rendez, teljes tisztelettel kérem k.·. t.·.-emet, sziveskedjék e munkán megjelenni.

T.·. üdvözlettel,

Dobrowszky Ágost, 3.·.“

Mielőtt a szabadkőmives felavatások leirásához fognánk, szükségesnek tarjuk a szabadkőmives szertartásokra vonatkozólag néhány szót előrebocsátani.

Azt, hogy a szabadkőmivesek bizonyos szertartások mellett végzik munkájukat, legelőször talán a német Pachard árulta a profán világnak 1736-ban.[3]

Sokkal nagyobb jelentőségü azonban a Findel[4] szerint Ebers Károly Frigyes zeneigazgató által 1816-ban

---

[1] Mindenütt, a hol e jel látható, páholyt kell olvasni.

[2] A Világ-Egyetem Nagy Épitő Mesterének Dicsőségére. Üdv, Üdv, Üdv!

[3] „Kürzlich aber aufrichtig, und nach der Wahrheit entdeckte Geheimnisse der Schüler, der Mitgenossen und Meister der Freimaurer von Pachard im Jahre 1736.“

[4] Geschichte der Freimaurerei. 744. l.

Bambergben kiadott „Sarsena[1] oder der vollkommene Baumeister" czimü munka, mely a szabadkőmivesség történetén kivül annak a páholy megnyitása és bezárása, nemkülönben a különféle felavatásokra vonatkozó összes szertartásait magában foglalja.

E munka, mint maga Findel is bevallja, káros hatással volt a szabadkőmivességre; szerinte azért, mivel a profán világ olvasván a magukban véve komikusoknak látszó szertartásokat, a szabadkőmivességet gyerekjátéknak kezdte tekinteni; mi azonban ugy hisszük, hogy a Sarsena azért rontotta el a szabadkőmivességnek hirnevét, mert gyanuba hozta a szabadkőmivesség őszinteségét. Föltünt ugyanis már akkor, hogy épen azokat, akik folyton azt lármázzák, hogy a felvilágosodás nem türheti meg a katholicismus babonás szertartásait, s a kik Baál tiszteletnek nevezik azt, midőn a kath. pap egyházi öltözetben a szentségeket kiszolgáltatja, föltünt mondom, hogy épen ezen szabadgondolkozásu embereket szent borzadály járja át a páholyban, midőn a páholymester magikus fényben, égkék szinü kötényben, egy ragyogó csillag közepén látszó G betü imádására hivja fel őket mystikus kalapácsütésével.

Hozzájárult ehhez még azon körülmény, hogy idővel akadtak oly testvérek is, a kik a szabadkőmives mámorból kiábrándulván, a profán közönségnek a szabadkőmives szertartásokat ugy, amint azt magok a testvérek értik, megmagyarázták, s ezen magyarázatok épen nem váltak a szabadkőmivességnek becsületére. Igy a már egyszer emlitett Eckert a szabadkőmivességből való kiválása óta nem egy szertartás-magyarázatot közölt, mely a testvéreket annyira zsenirozta, hogy szükségesnek tartották a veszedelmes fecsegőt láb alól eltenni.

Nem tarthatjuk vissza magunkat, hogy fel ne emlit-

[1] A „Sarsena" szó alighanem az Andreas (-Ritter) név betüinek áthelyezéséből származott, amit azon körülmény is megerősit, hogy a Sarsena czimü könyvben közölt felavatási ritusok utolsója a sz. András-lovag felavatására vonatkozik. A könyv több kiadást ért, előttem a VI-ik fekszik.

sük ez alkalommal ama vakmerő plágiumot, a melyet csak nem olyan nagyon régen valami altonai ember (aligha nem ∴ testvér elkövetett. A névtelen altonai ugyanis 1877-ben „Die enthüllten Geheimnisse der Freimaurerei“ czim alatt két kötetből álló munkát irt vagy jobban mondva adott ki. Az első kötet régi szabadkőmives okmányok gyüjteménye, — a második pedig nem más, mint a szórólszóra ujra lenyomott Sarsena. Ez ellen ugyan senkinek sem volna kifogása, ha az altonai névtelen például ezeket mondja: „a szabadkőmivesség szertartásait közölni akarván, jónak találtam Sarsenának idevonatkozó részeit átirni“ — ámde ő Sarsenáról mélyen hallgat, mintha az nem is léteznék, s mintha ő maga, a névtelen, volna az első, a ki a szabadkőmives szertartásokat minden eltorzitás nélkül, a magok eredetiségében közli.

Azon körülmény, hogy a névtelen a „Die enth. Geheimnisse der Freimaurerei“ czim után magán a czimlapon még hozzá teszi: „aus den Papieren eines alten Meisters“ eljárásának bünösségét nemcsak hogy nem enyhiti, de sőt még inkább növeli; furcsa dolog ugyanis 1877-ben „aus den Papieren eines alten Meisters“ kiadni olyasmit, ami már 1816-ban s ezután 1851-ig még hatszor nyomtatásban megjelent!!

Ezen altonai kiadványt tehát több és nagyobb figyelemre nem méltathatván, még csak Taxilnak munkájáról kell a jelzett szempontból megemlékeznünk.

Taxil a szabadkőmives szertartásokat egészen más forrásból meritette mint Sarsena irója, s a kettő között ugyancsak nagy korkülönbség is létezik, és mégis a dolog lényegére nézve teljesen megegyeznek.

Sarsena irója ugy irta le a szabadkőmives szertartásokat, amint azok a német páholyokban 1816-ig gyakoroltattak, Taxil pedig azon szertartásokat közli, a melyek szerint a franczia páholyok 1885-ben végezték s mondhatjuk még ma is végzik munkájukat, s mégis mind a kettő majdnem ugyanazt irja. Talán Taxil is Sarsenát forditotta? ó korántsem! Taxil megmondotta, hon-

nét veszi a sz. szertartások leirását: t. i. saját tapasztalásából, mert ő is részt vett bennök, és a franczia szabadkőmivesség eredeti szertartáskönyveiből és kátéiból. Sarsena irója is annak idején saját tapasztalása után s a német szabadkőmives szertartáskönyvek nyomán irta az általa közlötteket.

S ha már most mindakettő, legalább a dolog lényegére nézve, teljesen megegyezik, mi következik ebből? Az, hogy a szabadkőmivesség szertartásai mindenütt és mindenkor ugyanazok voltak, és ma is ugyanazok.

E tekintetben semmi ujitásnak, semmi változtatásnak sincsen helye. A páholymester, midőn fölavatják, arra kötelezi magát, hogy a szabadkőmivességnek általános törvényeit, szertartásait és szokásait mindig a legkisebb változtatás nélkül meg fogja tartani; s azon általános szabványokban, a melyeket előtte ilyenkor felolvasnak, a többi közt a következő is foglaltatik: „Önnek azon alapelvet kell vallania, hogy egy embernek, egy emberi társulatnak sem áll hatalmában a szabadkőmivesség egészében ujitásokat csinálni.“[1]

Azért mondja Taxil olyan biztosan, hogy a szabadkőmivesség az ő leleplezései után sem fog eddigi szokásain és szertartásain valamit változtatni.

A szabadkőmivesség szertartásai ugyanis egy szerves és szorosan összefüggő symbolikus egészet képeznek; itt minden jelnek meg van a maga fontos jelentősége, s csak egyet kellene kihagyni vagy teljesen megváltoztatni — s legott az egésznek összefüggése bomlásnak indulna. Erről is meg lehet ismerni már a katholicismusnak majmolóját.

De föltéve azon soha be nem következendő esetet, hogy a világ összes nagypáholyai egy, egyetemes álzsinatot tartanának, s ezen álzsinaton a már elárult titkaik helyébe egészen uj titkokat összeállitani és behozni akarnának: mi volna az egyéb, mint az eddigi 170 éves sza-

[1] V. ö. Lenning Encyclopedie der Freimaurerei „Meister von Stuhl.

badkőmivesség romjain egy uj intézménynek a felállitása? A szabadkőmivesség mint ilyen elpusztulhat, de meg nem változhatik. De a szabadkőmivesség története is bizonyitja, hogy, akárhányszor árultattak is el már a szabadkőmives titkok, a szabadkőmivesség azokat még soha sem változtatta meg.

Ezeknek előrebocsátása után, de már csak a következő számban hozzá fogunk látni a szabadkőmivesség annyira fontos, mert nagy jelentőségü s a szabadkőmivesség lényegét jelképező szertartásainak leirásához.

(Folyt. köv.)

Dr. Csápori.

UTIVÁZLATOK NÉMETORSZÁGBÓL.

(Folytatás.)

Az ujkori irók, kezdve a vezérczikkező matadorokon végig a higvérü tárczairókig legfontosabb szerepükben járnak el, midőn — konstatálnak; a parlamentek szellemi bikaviadalaiban a közönséges ember is sokat mond, midőn — konstatál, s a vezérférfiaknak is (Windhorstól — mit is mondjak — Thali Kálmánig!) észrevehetőleg jól esik — konstatálhatni; a törvényszék soha sem mulaszt valamit mit — konstatálni kell, s a polizeinek is első dolga — konstatálni: ezek után nekem is — konstatálnom kell, hogy Köln felé száguldok vasuton s hogy az éj sötétjében az emberi gondolat és érzület lepkés természetéről elmélkedtem; csak ugy lehetünk tisztában az utivázlatok folytatása iránt.

Fölkelt már ágyából a rózsaújjú hajnal, eltüntek az éji képzelet lepkéi, s a nappaliak még nem ébredtek föl; ugyanis könnyelmü és hiuságos voltuknál fogva a városi nép szokásait vették föl s csak akkor bontakoz-

nak ki virágos, rózsás, szirmos ágyuk redőiből, midőn a napsugár fölszítta az éj harmatos könnyüit. A tulsó parton, mert ismét a jobb parti vasuton száguldtam, föltünt a kölni dom kettős tornya s merengő áhitattal feledtem rajta szememet.

Kölnnel átellenben fekszik Deutz város, antiklerikális Beamterek fészke. E rettenetes helyen kitették a szürömet, kijelentvén, hogy jóllehet Kölnbe szól a jegyem, a vonat nem megy Kölnbe; mert kiméli a pompás vashidat, mely a Rajna fölött magasan elhalad. De gyalog vagy kocsin szabad átmenni. Ez is jobb, mint ha éppenséggel nem volna szabad az átmenet. Mentem tehát. Tüstént megfogott egy Deutzi Beamter, nem ugyan antiklerikális gerjedelmeinél fogva, hanem a lex poenalis azon paragrafusa erejében, hogy a kölni hidon vámot kell fizetni. Privilegiumos önérzetem tótágast állt bennem, váltig szabadkozván ez insinuació ellen, hiszen akinek az esztergomi hidon fizetni nem kötelessége, az a rajnai vashálón is átmehet. De hah! Privilegium! Szabadság, Kelet, Ázsia,— egymásra illő fogalmai! Nyugaton vagyunk; itt fizetni kell. Fizettem. De volt belőle hasznom; átvonaglott ugyanis lelkemen ama kesernyés érzelem, mely a nemes ember szivén lerakódhatott akkor, midőn először tette le a garast, nem áldozat készségből, de kényszerüségből; nem is a haza oltárára, de a haza zacskójába, midőn le kellett mondani dézsmáról, tizedről, jobbágyi munkáról s ingyen húzó rospontos lovakról. Ezen drága s nehezen szerezhető tapasztalattal gazdagitva megyek át a hidon. A hidfőn két vaslóval és vaslovaggal találkozunk, kik bizonyára nem fizetnek vámot, mert különben nem ácsorgnának itt annyit: az egyik ló és lovas Vilmos császár és lova, a másik ló és lovas Moltke tábornok és hasonlóan lova.

A rajnai vashid, mely a két német partot egyesiti, képe a német szakadozottság és szétválás áthidalásának. Vilmos császár egészen ártatlan a szellemi áthidalásban, találóbb volna, ha helyét kancellárjának engedné át.

Hogy meddig fog állni a német egység, bizonytalan, annál is inkább, mert hidja ugy látszik szintén vasból van; a porosz hatalom vasmarka épitette. A vashidakról pedig a mérnökök nem tudnak bizonyosat mondani, miután eddig nincsenek elégséges adataik. Kivánom azonban, hogy mind a rajnai vashid, mind a német egység továbbra is fönnálljon, mert sok pénzbe kerültek, s ha elpusztulnak, ujat kell helyökbe állitani uj kiadással.

Midőn a hidon törtettem, eszembe vettem a vashid előtt való időket, s azt, hogy mit gondolna Marcus Aurelius Vopiscus, Colonia Agrippina praefectusa, ha ily hidon ment volna át vadászni az akkortájban Deutz helyén lengő nádasba, békák, dongók, szunyogok közé, melyek helyén most antiklerikális beamterek gunnyasztanak.

De hogy lehet valaki antiklerikális, ha beamter is, kinek szemei előtt emelkedik a kölni dóm, mint homokkőből vájt őserdő. Pedig nem messze a hidtól emelkedik képzeletet meghaladó méltósággal. Valami térféle tisztás terül el körülötte, de dómtérnek ugyan be nem illik, szük, kicsiny, rendetlen, a dóm impozans, óriási mérveihez képest. Nyilvánvaló zavarban voltak azok, kik a kölni dómnak megfelelő tért törekedtek kikerekiteni vagy inkább összeszögletesiteni, s a kisérlet igazolta zavarukat, maig is bizonyitván, hogy az nehezen sikerül.

A modern három-négy ablaksorral egymásfölött ékeskedő házak, melyek valami fővárosi sikátoron még csak kikerülik a megszólást, a dómtéren szánalomra méltó jelenséggé töpörödnek. Vegyünk csak föl visszarettentő például egy oly falhiányban szenvedő, négy-öt emeletes kalitkaházakat! Mily konceptio, mennyi arány, mennyi komposicio, mily összhang s különösen mily képzeleti gazdagság tömbörödik össze egy ily házon! Néhány egymásra rakott hosszu négyszögü lyuk, melyek ablakoknak hivatnak, összekötve a lyukak közé illő egy vagy másfél tégla vastagságu faldarabokkal; néhol a tulcsorduló produkczio egyes görög arczélü szakál s bajusztalan ar-

czokat rak ki a párkányzatok támogatására; máshol az üres és unalmas falakra malterből rámákat csinál különféle változatokban; de ujkori izlés szerint a ráma levén a fő, itt is tehát a ráma kép nélkül üres tereket kerit be. Ez az egész Leistung. Igy állván a dolgok, nem csodálhatni, hogy a szánalmas házsorok a kölni dóm láttára megbomoltak s költői rendetlenség által készültek emelni a környezet által létesitendő hatást.

A dóm ugy emelkedik és sötétlik az ujkori falak és házak közt mint egy életteljes, lombkoszoruzott tölgy, apró, száraz cserjék közt. Valamint a tölgy minden ágának, minden karának és levelének változatos és eredeti alakulása van: ép ugy a dóm tornyainak, toronyfiainak, rózsáinak, csucsainak, a falgerinczek bütykeinek, ágainak lombjai s virágainak tőről metszett poezisa van. Ugy nyulik, ugy fut, ugy alakul és egyesül, ugy ágazik és lombosodik minden oszlop, pillér, gerincz, oly hatalmasan s mégis könnyen, oly tömören s mégis játszva, oly fönséges mérvekben s mégsem nehézkesen, hogy midőn kifut és eltünik a kereszt rózsájában: a tekintet elől erőltetés nélkül vész el az anyag; nem keresed, hová lett a törzs széle, hossza, hová a vastag ágak sulya s terhe, mindez a magasba nyult, vékonyodott, szellemesebb, alakdusabb lett, kivirágzott, s illata elillant; — ez az illat a lelkesült áhitat!

A hol a földből emelkednek ki a dóm falai, ott minden figyelem az erőre, a teher emelésére irányul, széles, tagozatlan oszlop talapzatok válnak ki a falból; följebb haladva egyik másik oszlopgerincz osztja részekre a falakat, a talapzatokból husz, harmincz, negyven izre bomlik az oszlop tömege, s tör fölfelé; ott ága támad minden ágnak, bütyke, lombja a támivnek, ékessége az ablaknak, mint a kora tavaszkor megnyesett fának, midőn mindenfelé hajtása kel, a belső erő telje duzzad a külre toluló lombozaton. S miután legmagasbra ért és a tetőzetet is megteremtette, összekulcsolja önmaga fölött fönséges boltivekben karjait s ágait, akkor kezdődik a

játék, a változat. Minden torony mint guzsba kötött, lombos ágak piramisa, mely a keresztrózsájában végződik. A teremtő képzelet, melyet lent az épület tartósságát, szolidságát sürgető igények békóba vertek, a felsőbb regiókban kiszabadul, s annyi alakot s annyi virágot, annyi eszmét s annyi képet varázsol elő, hogy elragadtatva nézzük s a merész, finom csúcsokon tétova mereng körül tekintetünk.

Ez a kettős góth torony a legmagasabb emlék, melyet az épitő müvészet e föld hátán emelt. Magasabb mint Sz. Péter kupolája, mely 458 lábnyi magasba emeli keresztjét a kereszten kiszenvedett apostol fejedelem sirja fölött; magasabb mint Gizeh gulája, mely az alatta rejlő sir nyugalmának őrzésére emeltetett s mint ilyen nem más „mint sötét koporsó, mely körül az egykor éltek s kimultak árnya leng mint gyász kisértet.“ A góth dómok nem sötét koporsók, hanem amennyiben kő élhet, eleven kőemlékek, s ameddig állnak, leng bennük a legmélyebb érzelem, a legtörekvőbb gondolat s a folyton élő kegyelet.

Fent voltam a tornyon; addig, a honnan tovább csak vaslétrán lehet emelkedni. A velem fölmászott két franczia pap, kikről semmit sem szólok, mert különben frecskát kapok az állitólagos megszólás miatt, csak azt mondta, hogy terrible; tulajdonképen fönséges volt; ami különben ugyanaz; másik oldala ugyanazon éremnek. Ez aztán igazán „hoher Dom.“ Ha a kereskedés ott lent a háztetők tömkelegében csarnokokat állit, s a jólét palotákat épit; ha az ipar magas kéményeket rak; mindez innen a „hoher Dom“ tornyának végső párkányáról nézve liliputi kezek kőhalmazai; a város utczái, mint keresztül kasul bonyolitott czérnaszálak, mintha hangyák egyengették volna, csakhogy a hangyák a római hadászat elveit vallják, zsinóregyenesre mérik utaikat; a városi utczák pedig összekuszálva vágják szelik egymást; a rajnai hajók árbóczai, mint apró forgácsokra állitott szalma szálak; amily fönséggel emelkedik ki ez a kettős torony a

házak, a gyárak, a hajók apró-cseprő alkotmányaiból, oly méltósággal haladja meg a vallási eszme az emberi erő egyéb aspirációit és a szorgalom egyéb müveit.

A dóm és tornyai ugy állnak előttünk, mint gyászfátyolba öltözött menyaszony; nincs pásztoruk, nincs püspökük, (igy volt ez akkor); az a földön kúszó és csúszó emberi és hatalmi fölfogás merényletet követett el ellene, de hiába erőlködik. Itt a kölni dóm tornyain állhatott volna aranyszáju sz. János, midőn Eutropius elfogatásakor ezeket mondá: „Nihil Ecclesiae par est. Ne mihi commemores muros et arma: muri enim tempore deteruntur, Ecclesia vero munquam senescit. Muros barbari demoliuntur, Ecclesiam ne daemones quidem vincunt. Quod haec non sint jactantiae verba, res ipsae testantur. Quot Ecclesiam oppugnarunt, ipsique perierunt! Ecclesia vero coelos transcendit. Talis est Ecclesiae magnitudo: vincit impugnata, insidiis appetita superat; contumeliis affecta splendidior evadit; vulnera excipit, nec ulceribus cadit; agitata fluctibus non demergitur: procellis impetita naufragium non patitur; luctatur nec prosternitur; pugilatu certat, nec vincitur."

Ez a fönség, melyet a müvészet homokkőbe öltöztetett, csendes de mély lelkesüléssel tölti el a szivet és megközelitőleg hü fogalmat nyujt a hit erejéről. E lélek emelő fogalmat s az általa ébresztett jótevő érzetet megzavarja a dóm tornyába elhelyezett „császárharang", mely franczia ágyúkból van öntve és a véres háboru emlékét kuruzsolja elő. Jóllehet az épen nem baj, hogy a franczia ágyúkból sikerült e harangot önteni, már csak azért sem, mert ez az elkapatott nép a multszázadi fölforgatás óta sok harangból öntött ágyút; mégis a német nemzeti büszkeség a csendes fönséges áhitattól átlengett dómban kiállhatatlan bűzű. Ugy veszi ki magát, mint virágzó s mosolygó rét közepén frissen hordott trágya rakás. Előbb a harangnyelve nem érte a kerületet s igy némán lóbázták holmi nemzeti ünnepély nagyhangu dicséretére, most azonban, ugy gondolom a javitás következtében,

már megszólalt s megharangozzák vele a császárt, ha Kölnbe vetődik. A harangszemle alatt megszemléltem a két franczia utast is, a kik ugy tettek, mint kik zsenirozzák magukat: nagy buzgósággal magyarázgatták, hány mázsát és fontot nyom a harang, hány ember huzza, s elég erősek-e a kötelek.

A velem járó német uri ember beszélte, hogy betévedvén a dómba a porosz világhóditó hadsereg egyik hadnagya, érzelmeinek és elragadtatásának méltó kifejezésével ezt a három szót bizta meg: welch'schneidiges Lokal. Mindenki ugyanis csak azon eszmékkel és szavakkal élhet, melyeket ismer; ha néha szokatlan érzelem szállja meg a szivet, akkor ezen érzelemnek is át kell szürődnie az ismert fogalmak és szavak szitáján; hogy azután mi lesz belőle, azt el kell várni, mert előre meghatározni nem lehet. Igy a kölni dóm titáni alakja, s az általa keltett meghatottság a szemlélő lelkében „schneidiges Lokál"-lá töpörödik. Lokal alatt ugyanis a hadnagy szobát vagy termet értett, melynek kedves emlékét őrzi szivében, — melyben magát jól érzi, — mely esetleg nevét homlokzatán viseli különféle változatokban, például: Bier Local, Gesangs-Lokal, Tanz-Lokal. Architektonikus képzeteit a „Lokal" szó alkalmasan képviseli. „Schneidig" által pedig mindazt jelölhetjük, a mi találó, átható, vágó csipős, például: ein schneidiger Trunk, sziven lelken átnyilaló korty; ki van fejezve e szóban az epedés, az odaadás, az elszántság is, amit azonban csak a finomabb nyelvérzék fog észrevehetni.

Ezek után csak az a kérdés, hogy mily tükörhöz hasonlitsuk azt a lelket, melynek reflexiója által a kölni dóm képéből „schneidiges Lokal" lesz? képes-e valami homoru vagy bármilyen kupalaku tükör a braccio-nuovoban kiállitott Junofejből ehhez hozzáfogható karikaturát torzitani! Ó lélek, ó szellemi tükör! te fényedet ugy látszik az éjfél után görbéknek látszó gázlámpáktól, a szivar és pipatüzétől s más, megnevezhetlen, titkos tüz sötét sugarától nyered; ezen tüzben nincs meg a szin, nincs

meg a fény, nincs meg a hő, mely a teremtő müvész lelkében alaktalan köveket, sötét, piszkos érczet, szintelen üvegtáblákat kölni dómmá olvasztott össze!

A ki a Baedekert olvassa, a kölni dóm egy képe mellé egy vagy két csillagot lát nyomtatva, mint a jóhirnévnek örvendő vendéglő neve mellé. Azonban ezen csillagokról csak otthon vettem tudomást s innen meg nem itélhetem ragyogásukat. Van azon kivül a dómban kincsestár, hol mindenféle régi és uj arany és ezüst darabok őriztetnek, azon kivül pedig szinpompás és fakult, szép és nem szép, ép és rongyos szövetek és kelmék mutogattatnak; mindezeket a dolgokat az emberi foglalkozás azon neme, mely a leghaszontalanabb tárgyakból is drágákat csinál, mihelyt rájuk fogja hogy régiek, s mely maga is régészetnek neveztetik, kincseknek nevezi.

A dóm reputacziója érdekében meg kell jegyeznem, hogy ezen leirás által nincs kimeritve, a mit a szem láthat, s ami az ember szivébe behathat, ha szemét a falusi torony-magasságu szines ablakokon nyugtatja, ha az orgona hangjaival végig búg a kőerdő gallyai és lombjai közt; legföljebb csak a járókelő-utazó látnivalókon ütközünk meg, melyek a dómban folyton hemzsegnek, s néhányuk arczáról épen a „Schneidiges Lokal" konczeptusát elleshetni.

Jó lesz a dómtól tovább állni, különben megunjuk a fönségest, s az ily unalomban egy jó pipadohány életrevalóbbnak látszik. No de hiszen ki a fönségestől szabadulni akar, ne tegyen mást, menjen ki az utczára; a köznapi élet a kölni dóm körül sem fönséges. Végig megyünk a „fettehenne" utczán s örömmel konstaláljuk, hogy már az utcza neve is alkalmas antidotum a fönségesnek elnyomó hatalma ellen. Rövid kóborlás után kiállitásba térünk. Kiállitás? Milyen lesz az? Talán faragványok, kopott képek, ódon festmények kirakata? talán ivar, ékszer, brüsszeli csipkék tárháza? talán khinai és sèvre porczellán, velenczei üveg, ciselált és filigrán ötvös müvek tárlata? Már is sápadunk. Nem! „Szakács-müvészeti kiállitás," „kochkunstaustellung." A hangok és szinek országában nincs

oly tündéri változat, mint az élet e valósága, mely a dómtól a kochkunstaustellungba vezet; művészet van ugyan ott, — művészet van itt, csak azon különbséggel, hogy az régi, ez uj; az elavult, ez modern; az fönséges, ez föllengző; az lelkesitő, ez hevitő; az a magasba von, ez szélességbe operál; az epeszt, ez terpeszt.

Lépjünk be a galleriába! Magyarul „Spajz"-nak is mondhatod; ragyogó sugaraktól és babérkoszorutól köritve szemünkbe tünik két egymásra nyugasztalt — főzőkanál. Mint véres harczok és férfitölő küzdelmek után a győzelem vivmányai tört kopják, elfoglalt ágyúk, zászlók, elrabolt kincses ládák fölé keresztbe fektetett két kard; ugy ragyog ezen müvészet vivmányai fölött a két főzőkanál. Alattuk terjed a konyha klassicismusának országa: ibrik, tál, tányér, tepsi, fazék, bögre, köcsög, befőttes üveg, maccaroni pyramisok, kolbász guirlandok, hurkafüzérek, aszalt szilva is volt öt kiadásban, azután természetesen többféle kartoffelsalad, s más, egyéb, amihez nem értek.

Azonban vége legyen a botránynak! Következik az épülés. Természetes, hogy a kiállitott dolgokat nem azért vitték oda, hogy ott hagyják s esetleg mások megegyék. Jött tehát a pillanat, amikor minden gondos Mártha ibrikét a házi tüzhely biztonságába akarta visszahelyezni. De szemesé a világ. A kiállitás intézője ott terem: „Csak egy pillanatra még! Tejes és tejfölös asszonyaim, honfiak és honleányok csak nem méltóztatnak haza czipeltetni mind e drágaságot? Tudják, hogy sz. János mellett van az apáczakolostor, hol betegeket ápolnak és éhezőket élelmeznek; nem volna-e jó, ha az irgalmas szamariai szüzek közül néhányat idehivatnánk?" „Ugy van." „Jól van." „Helyes." „Derék," hangzik mindenfelől. Nemsokára ott terem néhány apácza öblös kosarakkal. A pusztitás rohamos: itt óriási pecsenye, ott megtermett sonka rohan hanyatt homlok a szatyorba. Az egyik pástétomot dugdos, a másik tortát, a harmadik nagy hasáb vajat, ez rajnai borral kedveskedik, az Mosel flaskókkal szerény-

kedik, amaz radikális likőrekkel. A kosarak már háromszor, négyszer tértek megrakva a kórházba, s üresen a kiállításba. Czukor és hus-kivonat, eczet és a legfinomabb Pepton, Marczipán teliti ujra az öblös ürt. Hatalmas nagy üveggel töltenek ki bele szemes és szemtelen vagyis őrölt kávét. Nyúlak és fáczánok, pulykák és kappanok, kolbászokkal ölelkezve sietnek a kolostorba. A pékek bőségesen kimustrálják készitményeiket; a csemegeárusok 30 kis kosarat öntenek ki az anyakosárba. Gyümölcs, frissen és aszaltan, sütve, főzve vándorol át sz. Jánoshoz. A ki adott, bizonyosan kitüntető érmet kapott, nem az aranyos, ezüstös vagy bronzos érmek kosarából, hanem a szeretet és a lelkiismeret elismeréséből.

Ez aztán keresztény szellemü szakács müvészeti kiállitás. Volt is öröm sz. Jánosnál; beállitott akkor oda több rendbeli vendég, kik azelőtt nem szerencséltették látogatásaikkal sz. Jánost. Hogy mi szép és épületes látható még a vén Colonia Agrippinában nem igen mondhatom. Szép, remek, ódon templomok, pazar müvészettel ékeskedők, melynek láttára önként azt sugta a realisztikus világnézet fülembe, hogy jó volt ezt akkor csináltatni, mert most ugyan nem teremtenék meg a hozzávaló pénzt, de talán a szorgalmat sem. Sz. Márton, Sz. Gereon, kapitoliumi Szüz Mária csodaszép templomok, mindmegannyi ragyog az uj restaurácziótól; Sz. Orsolya és a hihetetlen számra rugó kiséretnek, a 11 ezer szüznek reliquiái sokfelé láthatók.

Ó tatár és török, ki letaroltad Pannonia kertjét és lett belőle Ázsia előtornácza! Ily expektorácziók törnek ki az ó- és középkor emlékeinek szemléletekor a hazafias szivgödörből, melyek, miután rohamosak, s csakis azért, a kifejezésben nem válogatnak; jó lesz ezt előreküldeni idétlen félreértések elkerülése végett! Következik az expektoráczió: — hagytál belőle néhány romot emlékül; ha nyugaton járunk, akkor vesszük észre, hogy mit loptál s raboltál s pusztitottál nálunk, minek következtében mi is kelethez csatlakoztunk, pedig látnivaló minden mappán,

hogy Ázsiától nyugatra esünk. Kegyelmedből „vigad busan“ a magyar s te csepegtetted jellemébe azt a nagy adag érzéketlen lemondást. E bus lemondásból származhatott, hogy a „népdalok hőse“ nem Hunyadi János, László, Mátyás, hanem kiválólag a hazai zsivány lett. Mily siralmas és kegyetlen önelhagyás kell ahhoz, hogy a népdal a betyárért vagyis utonállóért lelkesül, a népszellem ezen iránya nem a természetes és müvelt fejlődés utján képződhetett, hanem az elnyomás és ezt követő elbusulás szellemi lejtőjén. A betyár apotheozis festői, szinpompás, irigyletes képekben állitja elénk a zsiványokat és tolvajokat alighanem azért, hogy megszerettesse velünk. A költészet e nemesitő (!) irányával homlokegyenest ellenkezik az igazságszolgáltatás és az akasztófa, s mert ellenkezik, reprezentálja a költészeti szépséggel ellenkező momentumot: a rutat, a csunyát. Alighanem innen van, hogy az igazságszolgáltatás nem nyer nálunk tért és sympathiát.

Ép most, midőn ezeket irom, kondulnak meg apró és nagy harangok az Epifania magasztalására és a kegyelet csillaga a három sz. király emlékét sugározza be lelkembe, annál is inkább, mert ereklyéik a kölni dómban őriztetnek, mint Pázmány Péter irja: „Az ő testeket, sok változások után, először Mediolanumba vitték, aztán, mikor Fridericus Barbarossa Császár Mediolanumot elrontá, Coloniába vitetének a szent Testek; a hol most is, nagy becsületben tartatnak.“ Mindenesetre igen változatos események lánczolata kellett ahhoz, hogy az ereklyék ismeretlen hazából kiemeltetve a kölni dómban pihenjenek különös kegyelem folytán. A mely kegyelem inkább minket illet, mint a három sz. királyt, mint a kik ereklyéiben, az üdvre meghivott pogányság zsengéit birjuk hivatásunk zálogául. Ők ugyan oly békésen és nyugalmasan pihennének, ha nem is emelkedik sirjukon az áhitat kőemléke, a kölni dóm, Ázsia terén, ismeretlen magányban, hol minden porladozó sz. testről elmondhatjuk: földibodza, vadparéj, üröm, varjutövis, bojtorján nő fe-

lette. Emléke nincs fönn, sem fán sem kövön. Dombját az első zápor eltemette; De födné bár a gulákszíklahalma, Volna-e akkor csendesebb nyugalma? S szinte ugy látszik, hogy az ilyen vadparéjos, emléktelen sirból közvetlenebbül szól hozzánk a szellem és a világ megvetésének fönsége, mint az égbemeredő gulákból: valamint fönségesebb s meghatóbb a temetés, melyet sz. Antal és a segitségére sietö pusztai oroszlány az egyptomi első remetének sz. Pálnak készit az elsőrendü párizsi pompe funebrenél!

Másnap a régi Jezsuita templomban miséztem, melynek szivélyes papja először is minden apróságot, képet, faragványt megmutatott, elczipelt az oratoriumba és a kórusra, találgatni késztetett a faragványok czopf ficzamatai közt, merre van az évszám, s ezt a legnagyobb odaadással kellett végig experimentálni valamennyi ládán és szekrényen, letérdeltetett a templomba nyiló ablakok zsámolyaira, hogy megkisértsem, mily alkalmasan vannak megcselekedve, elmondta, hogy hány kőből van összeállitva az áldozási pad, s miután szerencsétlenségemre azt találtam mondani, hogy ez mind amit itt látni a czibak (zopf) divat szerint épült, tractatum de stylis ad me habuit, ki nem fogyott a példázgatásból, hogy mint kellene ez angyalnak lábát raknia, ha czibakul rakná, pedig látni való, hogy nem teszi, hol kellene gypszből, bemeszelt virágkoszorunak lógnia, ahol most mint látni, semmisem lóg; azaz, hogy ő buzgóságában nem látta, magam ugyanis éles tekintettel ékes pókháló füzért láttam ott terjeszkedni, stb. stb. Szivem hálájával elhalmoztam szivélyességét, gondolván, hogy beéri vele, s futni s menekülni enged; de a nagylelküség birkózik a hálával is s nem engedni magát legyőzetni. Letromfolja. Meghitt magához früstükre. Ezt a német szót azért használom, mert német reggeliről van szó. Ott tartott magánál féltizig. Erre már azt is mondhatnám, hogy szapperlot; s iramodtam. Tizennyolcz lábnyi sebességgel befordulok az utczasarkán, de hiába; hosszu beláthatlan sorban épen utamat szeli sok gebe, ló, köztük s rajtuk ember, csörgő-zörgő

kocsi, ágyú, mozsár, mordály, mitrailleuse, mintha csak Páris vagy Strassburg golyókkal való megfrecskázására indulnának, vagy inkább, mintha azt már megtették volna s most semmi dolguk sem lenne; mert ünnepélyes lassusággal csörömpöltek végig az áthatolhatlan utczán. Volt időm észrevenni a concupiscibilis és irascibilis potentiának különféle gerjedelmeit, melyeknek türelmetlenség a nevük. Simogattam hirtelen természetüket, mutattam nekik a véres játékszereket, de ha egy mord ágyún meg is akadt tekintetük, annál boszusabbak lettek, miután a másodikat, harmadik... tizediket kellett megbámulniok. Végtére tovarontva, a szállóba értem. Valamennyi érdekelt szállodabeli lény lendületbe hozatott: néhány közülök külső megindulást tanusitott, hozta a bőröndöt, esernyőt és számlát, a többi belső megindulást mutatott, biztositván, hogy nem jövök későn a vonathoz. S ugyis lett, mert ép a hidon mentem, midőn a vonat is elment.

Ülék tehát a Rajna partján, mint régen bús Achillesz könyhullajtva a hamvas tenger fövenyén, szemeit a sötét hullámra szegezve; — s miután a szives káplányt lélekben a sötét hullámba mártottam, földerült orczám a kölni gymnazista gyerekek iskolából lelkesülten kirohanó csapatain. Mily szellemi feszerő, hő s lelkesülés fejlődhetett ott bent! Hátul jött az üllepedett kedélyü ifjuság, amely érik. Ez Németországban csodás előhaladottságot mutat. Saját emberségéből frakk, cilinder, fehérmellény s keztyüvel ellátva jelenik meg az érettségi vizsgán. Legutóbb azonban kiadta az egyik főfőigazgató az utasitást, hogy frakk, cilinder, fehérmellény s keztyü nélkül is lehet vizsgát tenni, következőleg senki se gondolja, hogy a nélkül meg nem érik; mivel pedig a frakk, cilinder és keztyü sok ifjat feszélyez, különösen azokat, kik magukból ily csufot addig sohasem üztek, meghagyatik, hogy senki még ha előbb frakk-, czilinder- és keztyüben járt volna is, e döntő aktushoz frakkot, czilindert s keztyüt hozni ezentul ne merészeljen. Kelt Hannoverában, 1884. okt. 16.

Respektusomat a német iskolák iránt ez okmány csodálatosan dagasztotta ; háromszor olvastam át, hogy mélyéig hatoljak.

A forgalmas város mindenféle öltözetü s ábrázatu lakói változatos sorban s érdekes csoportozatokban jártak vagy rohantak ide vagy tova. Ki tudja mennyi hunczut s mennyi becsületes emberszázalék volt képviselve a rajzó tömegben. Hánynál van ugy, hogy arczbőrük redőzete csak oly szerepet játszik, mint nyakravalójuk, amely arra való, hogy elfödje, mit mutatni nem akar. A merre nézeszsz csupa ur és dáma, de minek kellene mondanunk őket szivük és zsebük szerint, nincs tudva. Azután mennyi galantuomo forgolódhatik itt; ki tudja, miféle világraszóló nagyság csirái rejtőznek e mozgó testekben; ki tudja mi lehetne egyikből, másikból, ha más idő s más hely ringatja bölcsőjét; de különben sem tudom, hogy valóságban nem nevezetességek-e; lehet itt landrath, királyi tanácsos, superintendens, stb. s mégis az őgyelgő polizei a sok lehetőség közül nem méltat figyelmére mást, mint azt, hogy lehetőképen melyik ezek közül a zsivány, a tolvaj. Prózai világfölfogás. Még az igazság is, értem a polizeit, sok jeles tulajdonságai daczára, világotnyomoritó egyoldaluságban szenved. A költői világnézet nem egyoldalu, az telehimez mindent, érdekessé teszi a legprozaikusabb indóházat; különösen ha elunta már magát és komponálni kezd; előtte a perron a világszinpada: az élet terhe a hordár tevehátán görbül; az élet gondja három felnőtt leánytól és 15 skatulyától körülvett családapán szürkül; az élet mélysége pudlitól őrzött hadnagyocskán tátong; az elszántság szivartok- és látcsővel fölfegyverzett dandyról szikrázik stb. stb.; azután kezdi gumósitani a csomót: az elszántság beleköt az élet gondjába, magára vállal öt skatulyát s később a hozzájuk tartozó leányzót is; a másik kettő is szeretne találni ily csomót, de elvégre is csak a harisnya tömbölésnél akad csomóra, az pedig természetesen nem kötődik az életfonalán, és igy tovább. Ebből lehetne regényt irni 19 kötetben 40 eredeti illusztráczió-

val. Némely iró tudom megirigyelné e lehetőséget. A lehetőség ugyanis a termékenység országa. A lehetőségnek pedig határa nincs, kivált ha az iró vagy festő képzelme megbokrosodott. Mily szerencsés volt e tekintetben Blacke festő, kinél a lehetőség határai oly tágak voltak, hogy erős meggyőződése szerint Michel Angelóval és Mózessel társalgott és Semiramissal ebédelt. Az ó-kor nevezetességei sorban látogatták és kérték, hogy kapja le őket, már tudniillik ecsettel. Volt nála több vaskos kötet a jeles emberek arczkép vázlataiból. A többi közt levette az ördögöt is s annak anyját. Ezt a költői termékenységet komoly kiadásban, bolondulásnak hivják. Ha azonban nem üzzük komolyan, megengedhető akkor, midőn a vonatot ácsorogva várjuk.

Némelyik előtt tán nem is látszik oly szánalmas sorsnak Blacke festő életmódja, mindenesetre érdekes volt s egyik-másik festőnek, ha különben tiszta lelkiismerete volna, aki kifogyott már a müvészi föltalálásból és konceptusokból, kivánatos lenne Blacke ur rohamaiban részesülni; igy aztán ujra meggyülne teremtő venája; volna kép is, szin is, s talán pénz is, gondolataim szürke hátteréből pedig fölemeli fejét a sejtelem, hogy talán sok iró gazdagságának s különösen sok filozof irói özönvizének forrása szinte a megbomlott belső szerkezet titokzatos tüneményeiben keresendő.

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Institutiones Juris Naturalis seu Philosophiae Moralis Universae secundum principia S. Thomae Aquinatis ad usum scholarum adornavit Theodorus Meyer S. J. Pars I. Jus Naturae Generale continens Ethicam Generalem et Jus

Sociale in Genere. Cum approbatione Rev. Archiepp. Friburgensis. Friburgi Brisgoviae. Sumptibus Herder. 8-rét. 1885. XXX. és 498. l. Ára (?)

Öt éve mult, hogy a Jézus-társaságnak azon tagjai, kik a fennállott Mária-laacheni intézetben a bölcsészettant tanitották, élve szabad idejökkel, melyre a kulturkampf által kárhoztatva lőnek, egy nagy bölcsészet-irodalmi vállalatot inditottak meg ily czim alatt „Philosophia Lacensis." A mü hat kötetre volt tervezve, melynek elseje: Institutiones philosophiae naturalis auctore P. Tillmano Pesch. S. J. már 1880-ban látott napvilágot. A második kötet a fennjelzett mü, melynek második része fogja adni a harmadik kötetet, negyedikül van hirdetve: Psychologia P. Thiemanntól, ötödiknek; Metaphysica P. Hausentól, végre hatodiknak: Logica szintén P. Thiemanntól.

Az eszmét ezen vállalat megindításához a szent Atya 1879. évi aug. 4-én kelt „Aeterni Patris" kezdetü encycliája adta meg s rendeltetése sz. Tamás philosophiáját az ujkori buvárlatok világitásában a tanuló ifjusággal megismertetni s utóbbit a jelenkor bölcseleti rendszerek zürzavarában tájékoztatva alapos keresztény bölcseletre oktatni. Valóságos Panoplia Philosophiae christianae, tárháza az összes keresztény bölcseletnek. Csak azt lehet sajnálni, hogy a mi iskolai és tanügyi viszonyaink miatt a tanuló ifjuság kevés hasznát veendi, annál hasznosabb szolgálatokat fog tenni a tanároknak s mind azoknak, kik magán szorgalom utján kivánják magoknak a keresztény philosophiát elsajátitani. Alaposabb tankönyvet, biztosabb kalauzt, világosabb vezérfonalat az ujkori irodalomban aligha fognak találni.

Ezen három előny jellemzi Meyer természetjogát is. Előadása a scholasticusok modorára emlékeztet, de korántsem oly rideg és szaggatott. Az egyes tanokat fejezetenként elbeszélő és magyarázó modor bevezeti, azután bölcsészettörténetileg előadja mindazon rendszereket, melyek a tanra vonatkozólag az egyes bölcsészeti iskolákban tanittattak, végre miután ilyképen előkészitette a ta-

lajt s az olvasóval megismertette, mily fejlődéseken ment keresztül az észbeli megismerés egy bizonyos bölcsészeti tárgy körül, hogyan jött létre e vagy amaz eszme, mily változásokon ment keresztül a különböző philosophiai rendszerekben egy és ugyanazon szóval jelölt fogalom, akkor végre átmegy a keresztény tanra, azt thesisekbe foglalva röviden, scholasticus praecisióval meghatározza. Praenotanda czim alatt ezen tant bővebben megmagyarázza és kifejti, azután következnek az érvek, az ellenvetések megfejtése, és a bebizonyitott tantétel corollariumai. Az egész olyan mint egy mozaik kép, melyen a legtarkább szinü s legkülönbözőbb alaku és nagyságu kövek ugy össze vannak egymással forrasztva, hogy abból kimozditani egyet sem lehet s azok összesége egy egységes képpé alakul, melyben a legtarkább szin vegyület a legegyszerübb harmoniává egyesül.

Meyer szerint a „Jus Naturale“ egyértelmü a „Philosophia moralis“-sal, mialatt azon tudományt érti, mely merőben okoskodás utján és észbeli elvekből megállapitja azon szabályokat, melyekből az ember szabadakaratából származó összes cselekedetek helyessége mind alanyi mind tárgyi tekintetben föltételeztetik. A természet jogot tehát nem azon szük meghatározás szerint veszi, mint Thomasius Keresztély (1655—1728.) s utána csaknem az összes tudósok, még azok is, kik különben Thomasius tévedéseit nem osztják, hogy t. i. a jogról szóló tant az erkölcstantól külön választják.

Nem tagadható ugyan, hogy ezen felosztásnak illetve külön választásnak is meg vannak a maga előnyei, amennyiben a jogi kötelmek az erkölcsi kötelmekből ily módon élesen megkülönböztethetők. Azért is Thomasius rendszere leginkább a jogászoknál állott becsben s azok által terjesztetett, mig a bölcsészek részéről nagy ellenzésre talált s valószinüleg már rég elejtetett volna, ha Kant segedelmére nem jő és bölcsészeti rendszerében az erkölcsi és jogi tér között meg nem vonja azon válasz falat, mely szerint amaz a benső vagyis észbeli törvény-

hozás forumának rendeltetik alá, emez a külső törvényhozás tárgyaira terjesztetik ki. Ezen felosztás szerint az erkölcstan csupán az ember benső szellemi életére szoritkozik, mig a jognak alá van vetve annak minden a külvilágban végbemenő müködése.

Egészen más a keresztény bölcsészet álláspontja, mely föl nem adhatja a jog és a morál között való egységet. Nem mintha különbséget nem tudna tenni a jog és a morál között, hanem mivel a jog is csak annyit jogosit, amennyiben nem ellenkezik a morállal. Az erkölcstan arra tanit, mi helyes és mi nem helyes az emberi cselekedetekben tekintettel az erkölcsi rend minden vonatkozásaira, a jog ellenben az erkölcsi rendnek csak azon vonatkozásait veszi figyelembe, melyek az igazságosság folyományai.

E szerint a jog egy alárendelt része a morálnak. Azon tannak felosztása tehát, mely az emberi cselekedetek helyessége vagy helytelenségének meghatározásával a tárgy egész terjedelme szerint foglalkozik, két részre: erkölcstanra és jogtanra, nem felel meg a logika szabályainak, melynek első követelménye, hogy felosztás ne pusztán a nevek különbségén alapuljon, hanem hogy az egyes részek tárgy és tartalom szerint legyenek egymástól elválasztva.

Ezen fejtegetések fonalán odajut szerző, hogy a természetjog fogalma kiterjesztendő a gyakorlati ész összes meghatározásaira az emberi cselekedetek helyessége vagy helytelensége felől — vonatkozzanak azok akár a szükebb értelemben vett erkölcsi, akár a jogi rendre. Ennek megfelelőleg a bölcsészeti erkölcstan és bölcsészeti jogtan egymástól külön nem választandók, hanem a régiek nyomán haladva az utóbbi, mint rész az előbbinek alárendelendő. A bölcsészeti erkölcstan egész kiterjedésében t. i. amint az mind a két rendnek, az erkölcsinek és joginak észből megfejtett elveit és szabályait tárgyalja, igen helyesen neveztetik a természet jogtanának (jus na-

turale), annak jogi része pedig társadalmi erkölcstannak (ethica socialis) vagy társadalmi jogtannak (jus sociale.)

Ezen felosztást követi szerző is. A jus naturae alatt érti azon elvek és szabályok összegét, melyek a szabadakaratból származó s a mindkét benső és külső erkölcsi rendhez tartozó emberi cselekedetek helyességét vagy helytelenségét nem positiv törvények, hanem észbeli okoskodásból állapitják meg. Müvét két részre osztja, egy általános és egy különös részre, s ezek mindegyikét kétkét sectiora, melyek elseje a benső (ethica generalis, specialis) a másik a külső erkölcsi rend (jus sociale in genere, in specie) követelményeivel foglalkozik.

Eddig csak az általános rész látott napvilágot, melyben sz. Tamás nyomain haladva a jelenkori bölcsészeti irányok és iskolák zürzavarából mesteri kézzel kiválasztja az igazat a hamistól, a jót a rosztól, gondosan kifejti a keresztény eszméket a morálról és társadalmi rendről és a scholastik a syllogismusának mathematikai következetességü erejével összezuz és összemorzsol minden pogány tant és felfogást.

Sajó.

Aegypten einst und jetzt. Von Dr. Friederich Kayser. Mit 85 in den Text gedruckten Holzschnitten, 15 Vollbildern, einer Karte und einem Titelbild in Farbendruck. Freiburg, Herdernél. 1884. 8-rétü XII, és 237 lap.

Egyiptomot oly szoros kapocs füzi Assyriához, mint akár Polluxot Castorhoz, bár a kapocs egészen más természetü is. Azért a Herder czég nem is végzett volna teljes munkát Kaulen Assyrien und Babylonien czimü müvének kiadásával, (ismertetve 1883. márcziusi füzetében) ha ezt nem követi egy egészen hasonló alaku és tartalmu mü, mely Egyptomot ismerteti.

A könyv három szakaszra oszlik, melyek közül az első Egyptom természettani földrajzát tartalmazza, a má-

sodik az ó-Egyptomot, a harmadik pedig az uj-Egyiptomot vázolja.

Az első rész majdnem egészen a Nilusnak van szentelve; és méltán, mert még mindig nincs megczáfolva Herodotos mondata, hogy Egyptom a Nilus ajándéka.

Ezen első részben tárgyalja szerző Egyptom történet előtti emlékeit is, melyek nyomán bebizonyitja, hogy az eddig ismert kulturás népek között az egyiptomi a legrégibb.

A második rész fölér egy jó egyiptomi régiségtannal. Értekezik ebben az ország lakóinak eredetéről, vallásáról, kormányformájáról, tudományáról, költészetéről, művészetéről, néposztályairól, nemzetgazdaságáról, családi és magánéletéről. Ebből látjuk, hogy az iszlamhit nemcsak hogy nem emelte magasabbra Egyiptom müveltségét, hanem még a régi szinvonalon sem tudta azt megtartani. Még lakosainak száma is kevesebb most vagy két millióval, mint a Fáraók idejében volt.

Az egyiptomiak legrégibb vallását illetőleg sokat vitatkoznak a tudósok. De Rougé, Pierret és más egyptologusok nézete szerint, melyet a kath. apologéták is részben magukévá tettek (Scholz, Fischer E. L., Rézbányay, Urbaschek és mások) a Nilusvölgy népe eredetileg egy Istent imádott Nutar (hatalom név alatt, mely név egészen megfelel a héber El szó értelmének. Mások, ugymint Maspero és Lenormant, azt vitatják, hogy a monotheismus csak később fejlődött ki a polytheismusból. Szerzőnk az első nézethez csatlakozik és választásának helyességét alaposan be is bizonyitja.

Az egyiptomi történelem kezdetét, melyet illetőleg oly nagy a nézeteltérés, 3892-re teszi Mepsiussal, mint aki nézetét aránylag legjobban tudta indokolni. — Miután ezen időpontot (az első királynak, Ménesznek trónralépte) mindenesetre még egy jókora időnek kellett megelőznie, mig az egyiptomi nép eddig fejlődött, mindenesetre szükségessé válik a bibliai időszámitás azon kitágitása, melyet az ujabb tudósok majdnem egyhangulag megen-

gedettnek vitatnak (L. Platz B. cziszt. r. atya müvét az emberi nem koráról. Baja, 1880.)

Rikitó ellentétet képez a régi dicsőséggel a mai Egyptom nyomoruságos helyzete, mely a harmadik részben van leirva. Az izlám uralom tönkre tett mindent. Néhány vérszopó basa szipolyozza ki a rabszolgává tett szerencsétlen népet, mely néma fájdalommal izzad a föld munkálásában, melynek termését ura fogja elprédálni.

Ezen harmadik résznek csak 7-ik fejezetét akarjuk még szóvá tenni, mely „a keresztény vallás történelmét Egyptomban" irja le. Fényes aranybetükkel van feljegyezve szent Egyházunk évlapjain az alexandriai hitközség apostoli eredete, ezen város világhirü keresztény iskolája, Kelemen és Origenes tudománya, a mártirok és remeték százezrei, szt. Athanáz hitvallósága és ezer más mozzanat. De az eretnekség sötét fellegekkel boritotta el Egyiptom egét, végre pedig az iszlam kioltotta egészen a hit világosságát; csak egy-két szikra maradt lappangva a hamu alatt néhány száz katholikus benszülött kebelében. Csak legujabban lett ismét felállitva a kath. hierarchia a Nilus partjain; vagy 12000 eretnek már visszatért az igaz hithez; szeminarium is van már Kairóban. A jezsuiták és az apáczák pedig mindent megtesznek, hogy a halál árnyékában ülő nép minél előbb eljusson ismeretére az egy igaz Istennek, és akit Ő küldött, Jézus Krisztusnak.

Halász Ágost.

VEGYESEK.

(Megjelent.) 1. A Budapest-Vizivárosi Erzsébetiek. Megtelepedésük századik évfordulója alkalmából irta Némethy Lajos. Budapest. Rudnyánszky A. könyvnyomdájából. 8.-ad rét 41 lap. Az egyháztörténetirás terén legujabban oly jó nevü iró Némethy Lajos ujból e füzetkével

jelenik meg. Az Erzsébetiek intézete, II. József által, az oly ismert szerzet pusztitó által lett alapitva ezelőtt 100 évvel. A sok jó, mit azóta a budapesti szegények innen élveztek minden vallásküIömbség nélkül, valóban megérdemli, hogy megörökittessék. E feladatnak felelt meg a szerző. A mi a munkát kellemes és becses tartalmán kivül még ajánlja, az azon, magyar könyveknél és ily csinos kiállitás mellett majdnem hihetetlen olcsóság (40 kr). — 2. A mai Nagyvárad megalapitása. Székfoglaló Bunyitay Vincze levelező tagtól. Budapest, 1885. Magy. Tud. Akadémia 8-ad rét 20. lap. Ára 20 kr. Nagyvárad 1692-iki rajzával. Jeles történetirónk ezen müve ép oly érdekes mint minden egyéb kiadványa. — 3. A kereszténység alapja a valódi haladásnak. Irta Jedlicska Pál esperesplébános. Budapest. Nyomatott a „Hunyadi Mátyás intézetben" 1886. 8-ad rét. 307 lap. A kérdést érthetően népszerüen tárgyalja, feltüntetvén a kath. dogmák polgárositó befolyását. — 4. Képes missió-könyvtár a kath. nép számára. 3. füzet. A „missiótársulat" tulajdona. Nogely István. Nagyvárad 1886. Nyomatott Hollósy Jenő könyvnyomdájában. 8-rét 48 lap. A felette érdekes és könybeboritó olvasmányt melegen ajánljuk. — 5. A népiskolai felügyeletről. Tanulmány. Irta Regéczy József tk. intézeti tanár. Eger. Érseki lyceumi nyomda 1886. 8-rét 172 lap. Az érdekes tanulmány egyrészt azt igyekszik kimutatni, hogy mily káros a mostani felügyelet (különösen az állami iskolákban) „az iskolának, tanitónak és paedagogiának"; másrészt a felügyelet miként való javitásáról adja elő véleményét. A tárgy korszerü, azért egyik munkatársunk a jeles müvet ismertetni fogja. — 6. „Jézus szentgyermekségének müve Magyarországon," évi jelentés 1885-ről. Az első mü, mely kimeritően tárgyalja „Mit tesz Jézus a gyermekekért", közöl egy „Eredeti levelet Khinából", leirja a „Gyermekirtást Khinában", épületes olvasmányt képez minden kath. olvasónak. Számot ad az egylet életéről Magyarországon, az egylet bevételei és kiadásairól, a missiótársulatokról. Az évkönyv tanusága

szerint a szent czélra begyült Magyarország- és Erdélyből összesen 7493 frt 79 kr. Kiadja Lováky Antal plébános Csolnokon (Esztergom megye).

(Külföldi irodalom.) 1. De rationibus festorum Sacratissimi cordis Jesu et purissimi cordis Mariae libri IV auctore Nikolao Nilles S. J, s. theologiae et ss. canonum doctore, horumque in universitate Oenipontana professore publico ordinario. Editio quinta novis accessionibus adornata. Oeniponte. Libraria Academica Wagneriana. 1885. Nyolczadrét I. 604 II. kötet 660 lap. A hirneves munkát fogjuk bemutatni, és miután nem régen és többször ismertettük, azon részeket kiemelni, melyekkel ezen ötödik kiadás gazdagitatott. Kik a szerzőnek latin levelet irnak (Insbruckba) intentiokra is kaphatják. — 2. Manuale precum in usum Theologorum. Friburgi 1886 Herder. Nyolcz. 550 lap. Azon (csupán) latin imák gyüjteménye, melyek papoknak valók t. i. mise előtt, után, a hét minden napjára, különféle szentekhez ünnepekre és 8 letenye. Felette alkalmas gyüjtemény mindazoknak, kik a zsolosmán kivül más imákat is szoktak mondani. — 3. Die Pflanzenwelt als Schmuk des Heiligthumes und Frohnleichnamsfestes in Allgemeinem und Besonderem für Geistliche und Laien von Arnold Rütter. Mit 52 Abbildungen. Zweite vermehrte Auflage. Druck und Verlag von Friedrich Pustet 1886. Regensburg, New-York Cincinnati. Nyolczadrét. 148. lap. Immár ismertettük az első kiadást. — 4. Taxil Leo szabadkőmives leleplezéseinek III. kötete a következő czimmel: Le culte du Grand Architecte. Quatrième mille Paris Letouzey et Anè éditeurs Rue Bonaparte 51. Prix 3 fr. 50. c. E kötet a szabadkőmives keresztség, házasság, temetés és szeretetlakomák szertartásait, az összes franczia páholyok neveit és czimeit és a szabadkőmives nyelv szótárát tartalmazza. A jelenleg szabadkőmivességről értekező munkatársunk mindezekről bő tájékozást fog nyujtani t. olvasóinknak. — 5. Pesch, Chr.. S. J., Der Gottesbegriff in den heidnischen Religionen des Alterthums. Eine Studie zur vergleichenden

Religionswissenschaft. (Ergänzungshefte zu den „Stimmen aus Maria Laach". — 32.) gr. 8°. (X u. 144 S.) ára 1.90. Fogjuk ismertetni.

(*Halálozások.*) 1. Tárkányi Béla apát egri kanonok, akadémia tagja meghalt febr. 16. Életrajzát fogjuk közölni. — 2. Virter Bertalan, cz. püspök, váczi kanonok, f. hó 23-án meghalt. 1854—63-ig az aulában müködött, 1863-ban kanonokká nevezték ki és megyei tanfelügyelő lett. 1879-ben a püspöki uradalom ügyeit vette kezébe, s ezen minőségben volt 1884-ig. Az ő tapintatának köszönhető, hogy a püspöki birtok némiképen rendbe hozatott. 1881-ben a novii választott püspök czimét nyerte. Nemrég tizezer forintnyi alapitványt tett egy Váczott felállitandó leányneveldére. Az ö. v. f. n.! — 3. Garay Alajos, dunaszekcsői plébános (pécsi egyh. m.) január 18-án agyszélhüdésben meghalt. 68 évet élt. — 4. Kuncze Leo áldozópap és főiskolai tanár jan. 24-én este 10 órakor, — életkora 46-ik, szerzetesi élete 28-ik és áldozópapsága 21-ik évében, — a betegek szentségének ájtatos felvétele után, tüdő-szélhüdés következtében meghalt.

(*A sokat igérő porosz májusi törvény*) novella nem elégiti ki a porosz katholikusokat. Először is politikus sakhuzásokat látnak a javaslatok előterjesztésében. Bismark az urak házánál adta be a törvénymódositást s nem az alsó házhoz; azon okos előrelátástól indittatva, hogy a felső ház által elfogadott javaslat az alsóházban nem fog sokat bonczoltatni. Azután nem tudni, hogy mikép áll az egyezkedés Rómával; valjon a sz. szék elfogadta-e az előterjesztett módositásokat? mert ha nem; minek akkor a parlamentben sikra szállni? Magának a módositásnak szeme közé nézve, még inkább növekszik gyanunk, hogy az egészben ismét nem a *jogosság kivánalmainak* való megfelelés, nem a béke, hanem a diplomacia és politika, esetleg a pálinka-monopolium a mérvadó. „Az egyházi" törvényszék eltörültetik! Ennek eddig sem volt igen dolga; legutoljára, ha jól tudom, két sekrestyés pörét tárgyalta az egyházgondnok ellen. A mi a papok képzését, nevel-

tetését s az egyházi fegyelmet illeti: ezeknek az a bajuk, hogy az állami beavatkozás még most sem vettetik gyökeres revizio alá. Az állam most is óvást tehet valamely kinevezés általában egyházi eljárás ellen merő egyházi inditó okokból. Lehet az államhoz appellálni az egyházi hatóság rendeletei ellen, ha a hivatalból való eltávolitásról vagy a jövedelemben való megröviditésről van szó. Lehet ugyan gyermekszemináriumokat és papneveldéket nyitni; de ezek mind alávettetnek az állami felülvizsgálat és fölvigyázat alá. Ez a fölvigyázat Poroszországban határtalan! a theologiát Németországban kell elvégezni, Róma, Innsbruck állami interdiktum alatt marad. A papi „hivatalos" ténykedések a misézés, szentségszolgáltatás ezentul is büntethetők. Igy tehát még sokban van hiány; de idővel minden megadatik; valamit engednek majd pálinkáért, valamit dohányért. Bismark legalább igy trafikál; de a centrum nem egyezkedik más érdekek rovására.

(*Ausztria katholikus köreiben*) nagy visszatetszést szült a trónörökös müve egyik-másik irójának izetlensége, különösen hogy magának a fenséges uralkodóháznak őseit sem kimélik katkolikus-ellenes elfogultságukban, midőn II. Ferdinand ellenreformatióját elitélik. Eltekintve attól, hogy fenséges megbizójuknak megtisztelő bizalmával visszaélnek, arczul ütik a történelmi igazság abc-jét is. Mert a „cujus regio, illius et religio" elvet nem Ferdinand találta ki, hanem igenis ők, az ujitók. És ha nekik lehetett ezt alkalmazni arra, hogy a lakosság ősi hitét galádul elrabolják, köteles volt ezt alkalmazni Ferdinand ugyanazon ősi hit védelmére. Quod etiam rebelli „justum" legitimo domino millies plus aequum! A linci Volksblatt komolyan figyelmezteti az illetőket: hagyjanak fel ezzel, mert az osztrák püspöki kar ellenkező esetben fogja tudni kötelességét.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

FŐMAGASSÁGU ÉS FŐTISZTELENDŐ

SIMOR JÁNOS

bibornok és hg.-primás ő emja elnöki megnyitó beszéde,

a Sz.-István Társulatnak 1886. márcz. 18-ki nagygyülésén.

Tisztelt Nagygyülés!

Urunk Krisztus Jézusnak nevében üdvözölve keresztény hazafias czélu társulatunk igen tisztelt tagjait e nagygyülésen, főpásztori gondjaimban szives figyelmöket azon mozzanatra, a világirodalmi munkásságnak ama fejlődési pontjára akarom vezetni, melyre a tudósok egy része, annyi küzdelmek és annyiszor változtatott harcztervek után, eljutott, szemben azon igazsággal, melyről sz. Pál apostol (I. Kor. 2.) mondja, hogy az nem emberi bölcseség, sem a világ, hanem az Istennek titokteljes bölcsesége, szemben azon életrenddel, mely a keresztről véresen indul el a világba — szabaditani, boldogitani, s az erkölcsi méltóságnak lehető magaslatára emelni az emberiséget, nem zárva ki egy népfajt sem, átkarolva mindnyájokat. (Ugy van!)

Lesz mi aggaszszon, de irodalmi müködésünkben lesz, mi tájékozást adva, vigasztaljon, buzditson. Társulati müködésünkben nem szoktuk mi a tudományok magaslatait keresni; mi a keresztény tudomány tőkéit kis részletekben, apró pénzre váltva, a jó magyar nép közé szivárogtatjuk: ily tevékenységünkben azon-

ban jó, sőt szükséges tudni, mily tőkéket gyüjtenek mások ellenirányban, mily veretü, mily feliratu pénzt szórnak ők a nép közé. (Ugy van. Igaz!) A tudományok mezején sokszor ellentétesség volt szemben a kath. hittannal. Ez ellentétet a tudósok nem találták fel, hanem csinálták (Helyes!); csinálták, mert csinálni akarták, amint Fichte mondá:[1] „mi okoskodunk akaratunk szerint," ma felhagyva az ellentétességgel, mely ugysem volt bebizonyitható soha, ugyanazon szándékkal „okoskodunk akaratunk szerint." Az Istent, a keresztény hitet, az egyházat, az egész természetfölötti rendet egyéni és társas intézkedéseikben, egyszerüen mellőzik, mint tuléltet, mint nem létezőt, tehát mint értéktelent tekintik, melylyel tovább bajlódni sem érdemes.

Ez ma a fejlődési mozzanat.

Minek küzdeni, — ez az ő szavuk — a tudomány fegyverével oly hit, oly életrend ellen, melynek a tudomány mezején helye nincs, mert tudománytalan. (Morley irlandi legujabb államtitkárnak szavai, az ő saját Fortnightly Review-jában. A bucsuczikk, februárban 1886.) Ezen hit, ezen életrend mégis Európában az iskolákat, később a tudományos egyetemeket emelte, melynek tudományos fáradalmai nélkül eme tudósok ma legfölebb a betüket ismerni kezdenék: s ez életrend, e hit tudománytalan! (Helyeslés.)

És mi az életgyakorlat ő náluk?

Az életszabály ő náluk ez: Minek az atheismus? mikor az egyenes hitetlenség, minek a bevallott vallástalanság, mikor az egyszerü felekezetnélküliség is elégséges arra, hogy a keresztény életrend mellőztessék? Minek a harsogó csatározás, mikor a hallgatás, a vele-nem-gondolás is czélhoz vezet? (Ugy van!)

Semlegességes ma a változott csataterv, de az életbe átvitt igen tevékeny semlegesség; azaz: mel-

[1] Idézve Lillynél: Ancient religion und modern thougt, pag. 294.

lőzni, kizárni a ker. hit tanait, szabályait a családi, a tudományi, a társadalmi, az állami élet minden pontjairól. (Élénk helyeslés.) Mintha az Isten és az általa adott szent tanok és igazságok iránt lehetséges volna semlegesnek lenni!

Aki nincs velem, az ellenem van; aki velem nem gyüjt, az tékozol, (Luk. 11, 23.) ez az örök igazság az életben. (Ugy van!)

Sz. Pál apostol némely ocsmányságról irá a hivekhez (Efez. 5, 3.) „ne is emlittessék köztetek," e semlegesek az Istenről, és az ő kétezredéves intézményéről akarnák érvényesiteni: ne törődjél vele, tekintsd mint nem létezőt. (Tetszés). E semlegesek követelik ma a laikus államot, a laikus családot, laikus iskolát, laikus tudományt, laikus életet, laikus azaz, a kereszténységből egészen kivetkőztetett társadalmat. (Élénk helyeslés!)

Barbár nyelvezet, — bocsánat! mert barbár müvelet. Juliánnak az aposztatának semlegessége is ilyen vala. Ez teljes elidegenedés a ker. életrendtől. (Igaz! Ugy van!)

A semlegességnek bölcselmi tana az: az ember mint ember, önmagának elég; fejlődési képessége határtalan; minden szükségeit saját erejéből fedezi; a természet, az anyag és erő ismereteinek tárgya és határa; amit ebben nem lát, az nem létezik, avval ő nem vesződik. (Ugy van! Helyes!)

Semmi sincs isteni, minden csak emberi; azt az embert, azon meggyikolt Hiramot kell keresni, az életbe visszahelyezni, aki volt, mielőtt hozzá, miként a regék beszélik, az Isten szólt.[1]

---

[1] Clavel, Histoire pittoresque de la Franc Maçonnerie-Pagnerre 1884. pag. 56. Ragou, Cours philosophique et interpretatif pag. 313. irja: la première homme qui a l'aspect de l'ordre de cet' univers, conclut, qu'il y avait un Dieu, fut le bienfaiteur du monde, mais celui, qui le fit parler fut un imposteur.

E bölcselem neve, amint ők elnevezték, „agnosis“ azaz nem-tudás, Amerikában „Know nothing.“ Itt érvényesül leginkább Fichte mondása: „mi nem itéletünk szerint akarunk, hanem akaratunk szerint okoskodunk.“ Nem akarják kutatni a külső jelenségek okait, mert a jelenségek mögött a lényegekre, a létre, ebből az Istenre bukkannának; bevallván az Istent, az egész emberfölötti rendet, a kereszténységet kellene bevallani, egészben elfogadni. „Veszszenek el tehát a gyarmatok, semmint egyetlenegy az elvek közől,“ mondják a hazagyilkos forradalmárok. (Élénk tetszés és helyeslés.)

Tisztelt nagygyülés! A kutatás, a vizsgálódás még élet; a ker. hitrendszer, mint világtény, a kutatásnak jogos tárgya. Kutassa ezt az ész; az egyház a kutatást soha sem kerülte, sőt LEO szentatyánk „Immortale Dei“ körlevelében e szavakat: „bármi történjék a tudományok határainak szélesbitésére, az egyház készséggel és örömmel fog hozzá járulni“ fölhivta ezt[1]; a mellőzés már megvetés, már halál — a küzdelem tisztitó tüz, a megvető gyülölet pokol ezeknél. (Éljenzés.)

És ez előtt áll a kath. világ, a ker. életrendszer. „A kinyilatkoztatott religió: irja Louis Blanc, a támadások egyedüli czélja mindenütt.“ Evvel minden ker. felekezetnek a zsidósággal együtt, meg volna mentve az élet-halálharcz. Azonban De Comte Ágoston, ezen „agnosis“ atyja irja: „Mi a catholicum, ismerem, de mi a keresztény, ennek fogalmát, a megszámlálhatlan szekta miatt, nem birom.“[2] A rombolás czélja tehát csak a catholicum. (Helyeslés és tetszés.)

Igaz. A teljes lázadáshoz a fellázadás közelebb

---

[1] Quidquid accedat ad scientiarum fines proferendos, gaudenter et libenter Ecclesia accedat.

[2] Cours de philosophie positive. Vol. V. pag 299.

áll, semmint a törhetetlen hüség Jézushoz a kath. szivben. A kath. egyház egyedül áll ezen óriási birkozásban, törhetlen erővel, fogyhatlan bizalommal. Csak ő küzd, védve az emberiségnek hagyományos szellemi kincseit, hordozva az Üdvözitőnek, hordozva az emberiségnek keresztjét. Tehát csak övé a jövő, mert aki a küzdelemről lemond, az saját jövőjéről mond le. (Ugy van! élénk tetszés!)

Volna csak a kath. religió emberi vélemény, az állambölcsészek a cezárok Kapitoliumában állitanák fel a többi vélemény mellé: de ő Istennek a ténye, ő isteni dogma, örök parancscsal, örök szentesitéssel. (Igaz! Ugy van!) Ő természetfölötti erő és rendszer, minden emberi, minden természeti rendnek védve, biztossága, kiegészitése és gyümölcsöző ereje, s ilyen marad ő a világ végezetéig. Quinet Edgard, a hitetlenek egyike irja (Le Génie des religions l. 1. c. 1.) „a történelem elmondhatatlanul mutatja a kétségtelen tényt, hogy Európában és Amerikában a ker. religió volt az alap, melyen minden politikai és társadalmi intézmények emelkedtek, a müvészet, a költészet, a bölcsészet, a néperkölcs, népszokás, népélet. A két világrész keresztény, értvén: a gondolat forrását, indokát, irányát, a hitet, a törvényt, a hagyományt, a családi és nemzeti összes müködését. Ázsia népei maiglan az ő vallási hagyományaik fogalmaiban mozognak, vagy inkább vesztegelnek; az afrikaiak fétise csak gyermek-gagyogás a vallás-életben, de mégis, amely napon kezdett a láthatlan fölényről gagyogni, azon a napon kezdett ő az őt környékező majmok fölött valami lenni.“ (Élénk tetszés és helyeslés.)

A komoly elme a semlegesi és mellőzési irányokat latolva, a jövőt a két ker. világrészben borusnak látja. Előtte egy világ, melyből minden szabály és minden nemzeti intézmények szentesitése származott, mulik, foszlik; egy más még körvonalaiban sem ismerhető világ emelkedik, egyetlen és kegyetlen, mert

istentelen parancscsal: menj, menj az életen át hit és vigasz nélkül, szenvedj remény nélkül, keresd törtöntörve, keresd az élveket, de nyomor és kinlódáson kivül nem találsz semmi mást; menj mint az elátkozott a félelmes bizonytalanság ösvényein, lelkiismereted furdalásai között, rettegve a mindenkor mellőzött, de még is mindenkor sejtett örök Birótól, hordozd a bün érzetét, hordozd még a kiengesztelődés lehetetlenségét is, menj a semmibe, a te léted maga a nyomor, minden nyomornak forrása, egyedüli szabadulásod a Nirvana, a végmegsemmisülés. (Lelkes, hosszan tartó tetszés.)

Ez Feuerbach, Schopenhauer s Hartmannak Gótamabuddhától kölcsönözött és a társadalmi életre, melyben a kath. hit mellőztetik, alkalmazott bölcselme, — a kétségbeesésnek, azaz a pokolnak életnézete. (Helyeslés.) Nem lép-e fel azonnal a már komolyan fölvetett és komolyan tárgyalt kérdés: érdemes e még élni? (Ugy van!) Amily mértékben mellőzzük a ker. életnek rendszerét, oly mértékben nyitjuk fel a pokol ajtaját; pedig nem is sejtjük, mily vékonynyá lett már lábaink alatt a földkéreg, melyet a duló elemek felrepedésre feszitenek. (Általános tetszés.)

Ily helyzetek között a semlegesség egyik hive irja: „Csak akkor fog a hittannak minden természetfölöttisége kiküszöböltetni, mikor a természettan szabálya: a kültüneményeken kivül semmi sem bizonyitható be, tehát nem létezik, az ismeretek egész országára kiterjesztetik, mikor az emberi egyéniség az egymást kölcsönösen ellensulyozó anyagi elemek termékének vétetik.“ (Lilly: Ancient religion, and modern thought. Pag. 236.)

Ez valóban és egészben természeti rendszer, melyben a léleknek, a halhatatlanságnak és az Istennek semmi helye nincsen; nincs ott helye az eddig birt természeti javaknak sem; ész, kötelesség és jog, erkölcs és méltóság, becsület, erény és bün, szabad-

ság és felelősség, melyekről az öt érzék mit sem tanuskodik, mind elvesznek, és igy nem csak a hittanban, hanem a népek nyelvszótárában, a tudományok egyetemeiben is gyökeres kiküszöböléseket kellene tenni. (Élénk tetszés.) Az Ecce homo és The natural religion szerzője követeli is már az egyetemek ujjászervezését.

E tudomány, e bölcsészet, az egészséges emberi észre hivatkozva mondhatom, oly messze van az észtől, mint a ker. hittantól. (Ugy van.)

A tudományos fejlődés mai határán két rendszer áll az emberiség előtt: a kath. hittan az ő természetfölöttiségével és a természeti rendszer az ő ridegségével. (Helyes.) Amaz isteni, emez emberi; attól idegenkednek, mert isteni, evvel rokonszenveznek, mert emberi. Pedig mi inkább emberi a szó legnemesebb értelmében, mint a kath. hitélet-rendszer, melynek habár eredete isteni, egész ekonomiája az emberi szabad akaratra, s ebben az emberi felelősségre van fektetve, melléje adva az isteni szeretet és irgalmasság minden segélyeit? (Élénk tetszés.) Annyira az emberi természethez alkalmazott, és ugyannyira emberi, hogy maga az Isten Fia ember lett, hogy a kiengesztelt embert erőre emelje, egész intézményét emberekre bizva, az isteni segély és vigasz legszentebb titkait természeti emberi tárgyak — vizbe, kenyérbe, borba, olajba — rejtette. Az Isten az emberrel emberi módon akart bánni, hogy az emberi méltóság mindinkább kiemelkedjék; ami az emberben jó van, ahoz alkalmazkodik, hogy a romlástól visszatartva, a soha nem sejtett javakra fokonkint vezesse, miként Gőthe, Heine szerint, századunk legnagyobb pogánya, irta, „oly magas czélt tüzött előnkbe, a melyet elérhetünk; s elérve soha vissza nem esünk.“[1] (Élénk tetszés.)

[1] Vilhelm Meisters Reisen c. 10.

Tisztelt nagygyülés! Sem az Isten irgalmáról, habár igazságos is, sem az emberi szivről és elméről, habár nagyon tévedhet, elcsüggedni nem szabad.[1]) A bizalom rendithetlen; sem az Isten nem veti el magától Európát, melynek népei által oly nagy dolgokat vitt véghez, sem Europa, habár sok botlása, de egyszersmind nagy szentei vannak, nem harácsolja el a keresztény hitnek ajándékát, melynek ő minden dicsőségeit, magasztosságait köszöni. (Tetszés!) Az egyház korszakának kezdetén vértanuinak vérében eltemette az „agnosist," az akkor ker. hitellenes tudományt: kath. hüségünkben, hitelveink bátor vallásában a világ előtt, elfogja temetni az „agnosist" a természeti tünemények közé elczövekelt tudományosságnak szándékos tudatlanságát. Az uj természetkultusz a világot meghóditani nem fogja. (Élénk tetszés és helyeslés.)

Egy kath. állam követe, miként a vallási felekezetek története czimü franczia munkában[2]) olvassuk, mondá Napoleon konzulnak, a konkordatum megkötésének nagy nehézségeiről szót váltva: szakadás a pápával, uj religió, uj kultusz minden nehézségen tul megy; a konzul mosolyogva válaszolt, „uj religióra nem válalkozom, mert sem megöletni nem akarok, sem önmagamtól feltámadni nem birok." (Tetszés és helyeslés.)

A kath. hittannak és minden természetfölöttinek kiküszöbölése, meddő kisérlet ugyan, mégis hogy megvan, hogy korszerü divat csábjaival terjed és egy ismert, de mindig titokzatos és szivós központi vezénylet alatt a ker. életben sokat rombolt és tovább rombolhat, az kétségtelen s eme eredménynyel a természeti kultusz hirnökei egyelőre megelégszenek.

---

[1]) Sz. Irén L. 4. contra haeres.

[2]) Histoire de sectes relig. vol. 1.

Nagy feladatunk, nem csak a természetfölötti, hanem a természeti, lelki és testi javakat megvédeni az emberiségben; nemcsak az isteni erőt a szentségek segélyével az emberi lélekbe önteni, hanem az ész jogait és erejét csonkitatlanul föntartani. Maga az ész harczol mellettünk, mely a puszta költünemények közé megkisérlett elczövekeltetése ellen mindig tiltakozni fog; maguk az események, bármily gyászosan fejlődjenek, igazolni fogják tanainkat, helyeselni küzdelmeinket. (Ugy van! Helyes!) Dumas a franczia akadémiában, egy neves hitetlent fogadva, mondá: „az emberi ész a véghetetlen eszméjét sohasem fogja elveszteni.“ Ez volt Pasteurnak is nyilatkozata az akadémiában 1882-ben, miként Müller Gyula is mondá „a lelkiismeret vagy Istennek ismerete, vagy semmi;“ Würt a lillei tudományos gyülésen jelzi: „a tudomány a természet tüneményeit megismerheti; de evvel az elme soha sem fog megelégedni, az ész ösztönszerüleg magasabbra törekszik, a lét okát, czélját keresi, melyet a létezőben soha sem talál fel, mig az első létokra, az Istenre nem jön, akiben kielégittetést nyer.“ (Pitra bibornok levelében idézve. L'Univers 6275. sz. Schveizer prot. iró „Die Zukunft der Religion“ p. 94. ugyanigy ir.)

Uj Kantra van szükség, aki az ész ismereti határait szerencsésebben pontozza. E munkában az egyház első, mert az ész ismerő képességét az Istenig terjedőnek, az Isten megismerhetőségét és ezen ismeret erkölcsi bizonyosságát hitczikkely gyanánt kimondta, hogy a ker. hit és az ész közt valódi ellenmondás soha sem lehetséges! (Conc. Vatic. De fide et ratione. Leo XIII., „Immortale Dei“ körlevélben „cumque in rerum natura veri, quod doctrinis divinitus traditis, fidem abrogat, multa, quae adrgoant.“) Elég, ha kimondom: egyetlen egy tény, egyetlen egy adat a természeti téren a ker. hit bármely pontja ellen, az egész hittant tarthatatlanná tenné,

neki sem jelenje, sem jövője nem volna. (Helyeslés.) Az emberi elme a lét okát az Istenben feltalálván, létünk czélját is benne sejti; de a ker. hit czikkelye: „Isten a mi teremtőnk, Ő a mi végczélunk is," minden tudományt kiegészit, tökéletesit, összhangzásba gyüjtve szilárdit. A ker. hittan a tudományok alapja, vezérfénye, zárköve, koronája, mert Istenünk a tudományok ura „Deus scientiarum Dominus" az ő részére készülnek a gondolatok „ipsi praeparantur cogitationes." A mit St. Beuve, a hitetlenek egyik nagyja, minden vallást mellőzve, mégis a ker. életrendről, a mint ez a kath. egyházban szemléltetik, kereken kimondott: „a kereszténység minden vallás-hiedelmek igazsága, központi tengelye." (Ugy van!)

Tisztelt nagygyülés! A kiengesztelésnek nagy munkája hiv minket a tevékenységre. Az elidegenülteket türelemmel várni, s visszavezetni az igazságra, vagy evvel szeretetben fölkeresni őket, ez szellemi tevékenységünknek jellege. (Élénk helyeslés.) A kath. hittanból torzképet alkottak maguknak, idegenkednek tőle. A legyőzhetetlen keresztény szeretetnek ki kell engesztelni az emberiség egy részét nem csak az Istennel, hanem önmagával, embertársaival, a földi élettel is. Az elidegenedés a természetfölöttiektől szülte az elidegenedést magától, az élet terhétől; ily lélek csügged, ily sziv veszti az életerőt; az ő benső tüze a gyülölet. A gyülölet mindent szakit, mindent pusztit; a szeretet mindent épit, szilárdit. (Lelkes helyeslés és tetszés.)

Szent atyánk a fentebb már hivatolt körlevelében ezen egyetemes kiengesztelődésnek munkáját a világ előtt föltárta, sértetlen hagyván a természeti rendet, és jogait, mert ez is az Isten müve; eme jogok biztosságát, áldásosságát, az élet minden bajaiban az orvosságot, elmozditván az akadályokat, melyeket a félreértés szüleményezett — Krisztus urunk tanaiban és intézményeiben kimutatta, ugy hogy méltán mond-

hatta Jorris: „LEO pápa uj mezőt nyitott a ker. müveltségre, melynek első apostolai az ó és uj világban mindig a pápák voltak.“ (Revue général. Fevrier. 1886. Bruxelles.)

A kiengesztelés munkája nehéz, de megváltónké sem volt könnyebb. A mi munkánk hazánkban könnyebb, sem mint ker. testvéreinké külföldön, mert nemzetünk zömét ma is a ker. szellem lelkesiti, az ma is hiven ragaszkodik szent hitéhez. (Ugy van. Igaz!) A feladat ott jár nehézséggel, hol oly nyilatkozatra volt szükség, a minőt 1850-ben Hugó Viktor tett a képviselők házában, hol épen a népoktatási törvényjavaslat tárgyaltatott: „Egy a csapás, nincs is más, mindent e világba zárni akarni. Czélul az életet, az anyagit, az érzékit kitüzni, annyi mint a nyomorgóknak az élet terhét viselhetlenné tenni, a nyomort, mely az Isten törvénye, kétségbeeséssé, mely a pokolnak törvénye, átalakitani. Innen a társadalmi feloszlások. Én javitani akarom a szenvedők helyzetét; de a javitások elseje: adjunk a szenvedőnek hitet és reményt. Hirdessük az Istent, ki nélkül nem volna érdemes élni. A ker. hit az embert bölcscsé, jóakaróvá, igazságossá, alázatossá, nagygyá a szabadságra méltóvá teszi. (Élénk helyeslés.) Müködésünk egyik feladatának fogjuk tartani, a fenyegető szükség által követelt, Szentatyánk által kezdeményezett kiengesztelődést irodalmi tevékenységünkkel egyengetni, könnyiteni, foganatositani. Isten akarja, szeretett hazánk virágzásra emelkedő fönmaradása követeli ezt. (Hosszantartó éljenzés.) Az igen tisztelt nagygyülésnek szives türelmeért, a n. m. érdemdus elnök uraknak s munkás hü tisztviselőinknek sok fáradozásaikért pedig szivből köszönetet mondva — e nagygyülést ezennel megnyitottnak kijelentem. — (Élénk, lelkes szünni nem akaró éljenzés!)

ADALÉKOK A PÁRBÉR JOGI TERMÉSZETÉNEK MEGHATÁROZÁSÁHOZ.

Irta Rajner Lajos.

I. A mióta Timon Ákos munkája a párbérről megjelent,[1] mind sürübb érdeklődés mutatkozik ezen kérdés iránt nemcsak az irodalomban és közvéleményben, hanem a törvényhozás és igazságszolgáltatás termeiben is.

Utalunk e tekintetben azon alapos hozzászólásokra, melyekkel Timon uj theoriája Boncz Ferencz közalapitványi kir. ügyigazgató[2] és Dr. Kováts Gyula táblai pótbiró[3] által megrostáltatott. Hasonló módon elitéltetett a „Katholikus theologiai Folyóirat"-ban,[4] sőt még hazánk határain tul az „Archiv für kath. Kirchrecht"[5] is tudomást vett róla és ellene nyilatkozott.

Kétséget nem szenved, hogy a mü nagy szorgalommal van megirva, irálya világos, behizelgő, meggyőző. Fő ereje, melylyel hódit s olvasóit saját eszméinek megnyeri, de egyuttal legnagyobb hibája: hogy a modern jogi eszméket és institutiókat ugy rá tudja rámázni a középkor jogi intézményeire, mintha az akkori jogfejlés csakugyan azokon a nyomokon haladt volna, melyeket a legujabb kor államjogászai tapostak szélesre.

---

[1] A Párbér Magyarországon jogtörténeti fejlődése és jelen állása szerint. Oklevéltári nyomozások alapján irta Timon Ákos. Budapest. Pallas. 1885. 8-rét. XV. és 411 l. Okmánytár 103 l.

[2] A párbér vita fejlődése és a curiai döntvény. Magyar Állam és Nemzet. 1886. évi febr. 18. számaiban.

[3] Magy. Igazságügy. 1885. évi marcz. füzet. Ezen birálatra Timon válaszolt ily czim alatt: A Párbér jogi természete. Budapest. 1885. 8-rét. 32 l. Erre megjelent Kovátstól „A Párbér jogi természete" (Budap. 1886. 8-rét 113 l.) terjedelmes felelet, melyet követett Timontól „Zárszó a párbér vitához." Budapest. 1886. 8-rét. 54. l.

[4] II. évf. 1884. IV. füzet. 571—584 l.

[5] 55. Band. 1886. II. Heft. 342—352 l.

Pedig semmi sem lehet ennél tévesebb. Az ugynevezett párbér kérdést vagyis helyesebben a papi szolgálmányok kérdését nem lehet a mai kor jogelvei alapján helyesen megitélni, mert az nem a mai kor szüleménye. Akkor midőn az keletkezett és kifejlett, más észjárás divott, más jogrendszer volt uralkodóban s azok a jogelvek és institutiók, melyek közé Timon Ákos a párbért beékelni szeretné, teljesen ismeretlenek valának.

II. A párbér jogi természetére nézve az idő szerint három különböző theoria viaskodik egymással a pálma elnyeréséért.

Timon szerint a párbér az oblatiokból keletkezett olyképen, hogy „az egykori áldozási oblatiok, melyek lassanként bizonyos nagy ünnepekhez füződnek, évenként visszatérő egyházi szolgáltatássá, szóval egyházközségi adóvá váltak (proventus lecticalis), a kegyszer-oblatiok pedig bizonyos egyházi illetékekké (proventus stolaris.)“[1] Nem egyéb tehát a párbér, mint „egyházközségi adó, melyet a hivek a parochialis kötelék alapján, szokás vagy más közjogi rendelkezés által megállapitott mértékben, a lelkész ellátása céljából szolgáltatnak.“[2] Ezen meghatározásból azután következik, hogy a párbér személyes és nem dologi teher, mely a teher felosztás elvénél fogva a jobbágyi ingatlanokkal szoros kapcsolatba hozatott ugyan, de olyképen, hogy a jobbágyi telkek és házak alapját képezik a teher megosztásnak, de nem a teherviselésnek.[3] A visitatio canonica feljegyzései egyszerü sablonok, melyek szerint az egyházközségi adó vagyon aránylag a hivekre kivettetett, adókulcs, mely egyszerüen azt jelzi, hogy telkenként, házanként (a singula sessione, a singula domo) kinek-kinek mennyit kelljen papjának fizetni. Azért a protestánsok a jog szempontjából már az 1608. K. e. I. törvényczikk alapján párbérmentesek voltak, mint a

[1] Párbér. 10. l.
[2] Párbér. 341 l.
[3] Párbér. 41 l.

mely törvényczikk először biztositja részükre a szabad vallásgyakorlatot, s evvel a kath. parochia kötelékéből való kiválást, csakhogy ezen mentességöket a kath. egyházzal szemben tényleg nem birták megvalósitani, mert a kath. egyház a maga álláspontjából az 1608. k. e. 1. törvényczikket valamint a többieket nem létezőknek tekinti és a protestánsokat, mint eretnekeket továbbra is az egyházi terhek viselésére szoritja.[1] Tényleg ezen mentességet részökre megadta az 1791. XXVI. tcz. 6. §. a., melynek értelmében „a protestánsok által fizetett párbér megszünt, akár alapult legyen az hosszas gyakorlaton, akár önkénytes hozzájáruláson; továbbá akár fizettetett legyen az páronként az egyenlő kivetés elve szerint, akár házak vagy telkek után a vagyonosság arányában."[2] Végül ezen theoria szerint a párbérviták, mint közjogi alapon nyugvók, általános elvi szempontból a közigazgatási hatóságok és nem a polgári birószágok illetőségi körébe esnek,[3] csakis két kivételnek lehet ezen általános elvtől helye s ezek a szerződésileg átvállalt és a községileg avertált párbér esetei, melyek a magánjog körébe vágván, feltétlenül a polgári bíróság illetékessége alá tartoznak.[4]

A másik elmélet Kováts Gyuláé, ki a párbérnek az oblatiokból való leszármaztatását elfogadja[5] ugyan, de azért annak közjogi jellegét tagadja. A parochialis kötelék igaz, hogy közjogi jellegü, de abból a magánjog keretébe eső jogok és kötelezettségek fejlődtek.[6] Ilyen a párbér, melynek mint dologi tehernek megalakulása abban keresendő, hogy sok helyen a közönséges, a földes urnak teljesitett jobbágyi szolgáltatások természetéhez képest képződött ki.[7] Azon körülmény, hogy az egyház-

[1] Zárszó. 39. l. v. ö. Párbér. 97 l.
[2] Párbér. 161 l.
[3] Párbér. 400 l.
[4] Párbér. 403 kk. l.
[5] A Párbér jogi term. 14 l.
[6] u. o. 29 l.
[7] u. o. 12., 52 l.

látogatási jegyzőkönyvek szerint sok helyütt a párbér fizetés kötelezettsége bizonyos személy állapottól (házas özvegy stb.) föltételeztetik, csak azt mutatja, hogy a párbér a dologi tehernek egy specialis alakja, minő maga a tized is, a dologi teher legkifejlettebb intézménye, mely a cap. 32. X. (III. 30.) Mátyás III. decr. 3. art. és II. Ulászló 2. decr. 45. art. szerint szintén nem jár a dolog minden birtokosától tekintet nélkül személy állapotára, ami azonban a tized dologi voltán nem változtat.[1] A párbér viták annak következtében magánjogi természetöknél fogva tekintettel az 1869. IV. czikk abbeli intézkedésére, mely szerint a jogszolgáltatás és közigazgatás elvben külön választattak, nem a közigazgatási hatóságok hatáskörébe, hanem a rendes birói utra tartoznak;[2] megengedi mégis, hogy a vallás- és közoktatás ügyi ministerium a párbér behajtása iránt törvényhozási felhatalmazás alapján oly értelmü kötelező erejü szabályozást létesithessen, mely szerint a plébános párbérigényét saját hivei irányában közigazgatási uton érvényesithesse, más vallásfelekezetüvel szemben azonban ezen igény nem volna közigazgatási utra terelhető, mert ezáltal az ingatlanok feletti dologi biráskodás érintetnék.[3] A protestánsokat és görög keletieket Kováts is párbérmenteseknek állitja, de nem azon az alapon mint Timon, hogy a parochialis köteléken kivül állanak, hanem az 1791. XXVI. czikk positiv intézkedése alapján, mely tulajdonkép csak a protestánsok párbérmentesitésével foglalkozik, de a melynek kedvezménye utóbb a görög keletiekre is ki lett terjesztve.[4] Azon vallásfelekezetek irányában, melyeket a törvény positiv intézkedése a párbér fizetése alól fel nem ment, a kath. plébános ma is érvényesitheti jogait, ilyenek az unitariusok és zsidók.[5]

---

[1] A párbér jogi term. 10., 11., 56 l.

[2] u. o. 32 l.

[3] u. o. 92 l.

[4] u. o. 24., 25. és 65—79 l.

[5] Zárszó. 38 l.

A harmadik theoriát, mely időrendben elsőhelyen lett volna nevezendő, Boncz Ferencz közalapitványi kir. ügyigazgató emlékirata[1] képviseli. E szerint a párbér, helyesebben papi szolgálmányok kétfélék: személyhez és dologhoz (telekhez, házhoz sat.) kötöttek. Ezen megkülönböztetésből kétségbevonhatlanul az következik, hogy valamint a személyek — elvontan a jobbágy telektől — csakis a katholikusok által teljesitendők: ugy a dologbeliek — elvontan az illető telek birtokosának vallásától — a kötelezett telek minden birtokosa által teljesitendők. Az egyházlátogatási okmányokban, melyek közhatóságilag elismert két oldalu, s ugy az egyházat illetőleg a lelkészt — az általa teljesitendő kötelességek, mint szintén a hiveket a lelkész irányában kötelező szerződésnek veendők s Ő felsége legfőbb kegyuri jogán eszközöltetvén törvény pótló erővel birnak, a személyi és dologi párbér megkülönböztetésére ezen kifejezések használtatnak: parochiani, fideles (személyi), coloni, sessionalistae, sessiones (dologi). A dologi párbér ezen theoria szerint akként keletkezett, hogy a földesuraság az általa kegyuralt plébániákon, a kegyuri kötelezettséget a jobbágyi birtokra is, mint a földes uri tulajdon egy részére kiterjesztette, s ez uton lett a katholikus jobbágy kezén létezett urbéri birtok, a plébániai javadalom irányában kötelezetté. A párbérviták ennek következtében kizárólagosan a közigazgatási hatóságok illetőségéhez tartoznak, mert azok a párbér kegyuri származásánál egyrészt a kegyur és hivek meg a lelkész és hivek közt levő jogviszony körül forogván, másrészt Ő felségének a királynak legfelsőbb kegyuri jogát érintvén nem magán, hanem közjogi természetüek s csakis a közigazgatási uton juthatnak fokozatosan legfőbb elhatározás hozatal végett Ő felsége mint legfőbb kegyur elébe, a ki az ügyekben véglegesen dönteni, tör-

[1] Jogtud. Közlöny. 1881. évf. 46. sz. Közölve a Havi Közlöny. 1881. évf. 843. kk. l. V. ö. A Magy. Állam és Nemzet. 1886. évf. febr. 18. számát.

vényeink értelmében hivatva van. Az 179% 26. tcz. a protestánsokat világosan csakis a személyi kötelezettségektől oldja fel és legfelebb tág magyarázattal azon dologbeli kötelezettségektől, a melyek az akkoron protestáns kézen létezett telkekkel kapcsolatosak voltak, nem pedig azoktól, melyek akkor még katholikus kézen voltak, vagy azontul protestáns kézre kerülendnek, mert a „hactenus" szóval világosan az addig fennállott személyi, esetleg dologi szolgáltatásokat kivánta a törvény jelezni.

III. Szólni kellene még azon jogelvekről, melyeket a kir. kuria mult 1885. évi deczember hó 4-én tartott teljes ülésében[1] a párbér jogi természetére vonatkozólag elfogadott s döntvényileg szentesitett; maga a határozat azonban a mennyiben az döntvény erejével bir, csak két gyakorlati kérdés megfejtésével foglalkozik s a párbér jogi természetét a tudomány szempontjából megoldatlanul hagyja. Nem lehet mindazonáltal érdektelen tudni, mily jogelveket emelt érvényre a kuria érintett döntvényével, mert legalább egy ideig ezek fognak vezérfonalul, törvényt pótló szabályul szolgálni a párbér viták elintézésénél, s minthogy a gyakorlati élet különösen a jogi téren erős nyomokat szokott maga után hagyni és sajátszerü bélyegét rá nyomja az emberek gondolkozásmódjára s az ebből fejlődő jogi fogalmakra: a párbér jogi természetéről ezentul fölmerülendő nézetekre kétségkivül nagy befolyással lesznek a kuria döntvényében kimondott jogelvek. Meglátszik a kuriai döntvény indokolásán, hogy aki azt fogalmazta, a párbér jogi természetéről utóbb megjelent müvek olvasásának hatása alatt állott, ép ugy nem fog elmaradni hatása a kuriai döntvénynek és indokolásának a párbér jogi természetéről ezentul fejlődő iskolai tanra.

A jogelvek, melyeket a kuriai döntvény érvényre emelt, a következő három pontban foglalhatók össze:

1. A párbér képezhet ingatlan birtokhoz kötött dologi terhet, de lehet személyes viszonyokon alapuló kö-

[1] Nemzet 1886. évi jan. 23. sz.

telezettség is. Ezen jogelv következik a kuria döntvényének azon részéből, melyben érdemileg intézkedik a fölött, hová intézendők a panaszok oly esetben, midőn a párbér fizetés azért tagadtatik meg, mivel a panaszlott fél a kötelezettségi alapot el nem ismeri s a vita tárgyát tulajdonkép a párbér jogi természete képezi, az levén eldöntendő: dologi teher-e a párbér vagy személyes kötelezettség? Ha ugyanis a kuria ezen alternativa jogosultságát el nem ismerte volna, akkor nem a hatóság megjelölésével kell vala felelnie, melynek hatásköréhez az ezen kérdés körül forgó viták tartoznak, hanem oly értelmü megfejtés vált volna szükségessé, mely midőn, a párbér jogi természetét átalános elvben meghatározza, egyszersmind lehetetlenné tesz minden vitát, mely az emlitett alternativa körül forog. Bármit mond Timon[1] és bármint iparkodik is a kuria döntvényét a saját elméletére kiaknázni, annyi bizonyos, hogy a kuria ismer oly párbért, mely személyes kötelezettségen alapul és olyat, mely az ingatlanon mint dologi teher nyugszik, s azért a kuria döntvénye értelmében nem állhat meg Timon abbeli állitása, hogy a párbér kizárólag közjogi természetü szolgáltatás, mely a parochialis köteléken mint jogalapon nyugszik s merőben személyes kötelezettséggel jár.

2. Azon kérdés fölött, valjon valamely concret esetben személyes kötelezettséget vagy dologi terhet képez-e a párbér? hivatva vannak dönteni a polgári birószágok. Az indokolásból azután megtudjuk, hogy ezen megoldás lényegileg öszhangzásban van az 1848 előtti jogállapottal, de nem czélja ezen határozatnak, hogy megszüntettessék az eddig fennálló s viszonyainknak megfelelő ama gyakorlat, mely szerint a párbérszolgáltatás iránti követelés mindenkor, tehát oly esetekben is, melyekben előreláthatólag a kötelezettség jogalapja kétségbe fog vonatni, első sorban közigazgatási uton érvényesitendő. Ebből, igaza van Timonnak,[2] az következik, hogy a kuria szerint ál-

[1] Zárszó. 53. l.

[2] i. h.

talános elvi szempontból a párbérviták a közigazgatási hatóságok elé tartoznak, de abban nincs igaza, midőn azt állitja, hogy ez csak ugy állhat meg, ha a párbér szolgáltatásokat általános elvi szempontból közjogi természetü szolgáltatásnak tekintjük, legalább a kuria nem ezen nézetből indul ki, s határozatának megokolására nem a párbér közjogi természetét hozza fel, hanem arra hivatkozik, hogy nem czélja megszüntetni „az eddig fennálló s viszonyainknak megfelelő ama gyakorlatot, mely szerint a párbér szolgáltatás iránti követelés mindenkor első sorban közigazgatási uton érvényesitendő.“ A konzervativ álláspont és jogfolytonosság vezérlék e szerint a kuriát ezen határozat hozatalakor és nem a párbér jogi természetéről valott meggyőződése. Kár, hogy ezen konzervativ álláspontot és a jogfolytonosság elvét egy másik alább megbeszélendő pontra, a canonica visitatiók értelmezésére és okozati minőségök sértetlenségére nézve nem találta követendőnek!

3. Annak meghatározására, hogy valamely concret esetben dologi tehernek tekintendő-e a párbér, a kuria döntvénye csak negativ utmutatást nyujt, a mennyiben kijelenti, hogy a visitatio canonica abbeli feljegyzései, hogy a párbér minden ház, vagy telek után szolgáltatik ki, még nem képez elegendő alapot arra, hogy a kérdéses helyeken a párbér ingatlanokon nyugvó dologi tehernek tekintessék. E szerint a canonica visitatio feljegyzései nem egyebek sablonoknál, melyek a szolgáltatás mértékét és nem annak jogalapját jelzik. Ezen döntvény kétségkivül Timon felfogásának kedvez a Boncz és Kováts-féle elméletek ellenében. A kuria ezen határozata megfosztja az egyházlátogatási jegyzőkönyveket okirati hitelességöktől s a kath. lelkészeket legfőbb és a legtöbb esetben egyetlen és kizárólagos bizonyitékuktól, melyet igényeik és igazaik védelmére felhozni képesek. Az indokolásban vonatkozás történik ugyan arra, mint képzeli a kuria lehetségesnek a párbér dologi természetének bizonyitását, midőn annak magánjogi alapjait zárjel között szerződés, végrendelet

sat. czimén sorolja fel; aki azonban meggondolja, hogy plébániáink legkevesebb két harmadrészének alapitása 6—800 évvel visszavezetendő a multba, az igen is naivnak fogja találni azon követelést, hogy a párbérre jogosult plébános igényét az eredeti alapitó oklevéllel, végrendelettel, szerződéssel okadatolja. Ha semmi feljegyzés sem volna ezen szolgálmányok jogosultságáról, az egyszerü usus és joggyakorlat is elegendő kell hogy legyen oly intézménynél mely egykoru a kereszténységgel az országban. A canonica visitatiók kivált a mult század végén és e század elején királyi parancsra, az összes érdekeltek közbejöttével, a törvényes bizottság jelenlétében eszközöltettek: tehát kötelező erejök első sorban a királyi tekintélyre, másodszor az érdekeltek vallomására és harmadszor, hogy a feljegyzésben csalfaság el nem követtetett, a legale testimonium jelenlétére támaszkodik. Oly okirat ez, mely hitelesség és kötelező erő tekintetéből minden kelléknek megfelel. Ha tehát azon okmányban az mondatik, hogy sessio solvit, domus solvit, colonus solvit, inquilinus solvit, az nem azt jelenti, hogy a papi szolgálmánynyal megrovott egyén a meghatározott összeget a parochialis kötelék, hanem inkább hogy azt azon viszony alapján köteles fizetni, melyben a sessiohoz, a domushoz áll. A ki tulajdonosa a sessionak, a domusnak, az fizet, a ki colonus, a ki inquilinus, az fizet és pedig azért fizet, mert colonus, inquilinus, mert övé a sessio, a domus, egyszóval az ő kötelezettsége az urbéres viszonyon és nem a parochialis köteléken alapszik. Lesz alkalmunk ezen állitásunkat még okmányokkal is igazolni. Most csak jelezni kivántuk, hogy a kuria határozatát a canonica visitatiok értelmezésére nézve nem találjuk összhangban azon tekintélylyel, melynek aegise alatt azok keletkeztek, s melynek a joggyakorlat szerint is eddig örvendtek. Ez reform lépés volt, melyre nem a kuria hivatott, hanem a törvényhozás.

Az ismertetett három jogelven kivül a kuriai határozat indokolásában még találunk néhány eszmét elszórva,

mely legalább arra enged következtetni, hogy a kuria által kiküldött szövegező bizottság vezérférfiai mily jogi fogalmakkal birtak a párbér eredetéről és jogi természetéről. Nevezetesen a szövegező bizottság egyetért Timonnal, midőn kijelenti, hogy a párbér a hivek önkénytes oblatióiból veszi eredetét, hogy czélja a kath. lelkész ellátásának biztositása s ennélfogva az fogalmilag a plébánia kötelékhez tartozóknak jogszokás (laudabilis consuetudo) utján keletkezett személyes kötelezettségén alapul. A párbér szolgáltatásoknak a patronatushoz való viszonyáról, valamint a protestansoknak az 1791 évi 26 tcz. alapján mondottak feltétlen párbérmentességéről, melylyel szemben ki sem fejlődhetett oly általános jogszokás, hogy annak alapján a párbér, tekintet nélkül a parochialis kötelékre ingatlanokhoz kötött dologi teher természetét vette volna fel, mind oly állitások, melyek Timon tanából meritvék, annak adnak elsőbbséget. Elég körültekintő volt mégis a kuria, hogy daczára ezen körében uralkodó felfogásnak, határozataiban oly elveket ruházott fel a döntvény erejével, melyek Timon elméletével részben ellenkeznek.

(Folyt. köv.)

A SZABADKŐMIVESSÉG.

Tanulmány Taxil Leo leleplezései nyomán.

(Folytatás.)

Mielőtt a szabadkőmivesség belmunkájának, mely alatt az összes sz. szertartásokat értjük, előző czikkünkben igért leirásához fognánk, az olvasó tájékoztatása végett szükségesnek tartjuk előrebocsátani, hogy e „munkát“ négyféle szertartáskönyvből állitottuk össze egy oly egészszé, mely szerint a négyféle szertartás akármelyikéhez tartozó páholyok bizvást végezhetnék munkáikat, minthogy e szertartások között igen csekély a különbség

s ez is legfölebb egyik-másik hókusz-pókusz elhagyásában vagy megtartásában mutatkozik.

Az említett szertartáskönyvek pedig a következők:

1. A jánosrendi, máskép herodom[1] szertartás munkáinak forrásául szolgált a már egyszer említett „Sarsena oder der vollkommene Baumeister. Enthaltend die Geschichte und Entstehung des Freimaurerordens und die verschiedenen Meinungen darüber, was er in unsern Zeiten sein könnte; was eine Loge ist; die Oeffnung und Schliessung derselben; die Art der Aufnahme in den ersten und die Beförderung in den zweiten und dritten der St. Johannesgrade, sowie in die höhern Schottengrade und zum Andreasritter. Treu und wahr niedergeschrieben von einem wahren und vollkommenen Bruder Freimaurer.[2] Sechste Auflage. Leipzig. F. A. Brockhaus. 1851." E szertartás szerint dolgoznak: az edinburgi, a berlini (zu den drei Weltkugeln és die grosse Landesloge v. Deutschland), a lipcsei (Union der unabhängigen deutschen Logen) és a magyarországi nagypáholyok, a védnökségök alatt álló többi páholyokkal együtt.

2. A franczia nagypáholy által gyakorolt ugynevezett „franczia" szertartás Taxilnak a három pontos testvérekről irt és folytatólagosan az épen most megjelent „Le Culte du Grand Architect" czimü munkájában van leirva, azt tehát ebből tanulmányoztuk.

3. A yorki szertartásra nézve, mely szerint az angol, ir és dán nagypáholyok a hozzájuk tartozó páholyokkal,

---

[1] E szó eredetére nézve magok a sz.·. kk.·. sincsenek tisztában. Némelyek szerint ez egy skótországi hegynek neve, a mely a szabadkőmivesség állitólagos bölcsőjének, Kilwinning városnak közelében fekszik; mások szerint ἱερὸς δόμος (a szent ház) összevonása; ismét mások szerint heredom annyi, mint haeredum azaz a régi kőmives titkok örököseinek társasága. Lásd erre vonatkozólag Lenning Encyclopädie der Freimaurerei Leipzig 1863. a 605-ik lapon a „Heredom" czikket.

[2] Előző czikkünkben emlitettük, hogy a „Sarsena" irója Findel szerint Ebers Károly Frigyes bambergi volt zeneigazgató,

az egyesült államok összes páholyai s a berlini Royal-York nagypáholy és az alája rendelt páholyok dolgoznak, a „Das Freimaurerthum in seinen sieben Graden nach den Archiven der grossen Loge Englands“ czimü s 1857-ben Lipcsében megjelent munkát használtuk forrás gyanánt.

4. A skót szertartást végre „A páholy könyve“ czimü s gróf Csáky Tivadar 33.·. t.·. s a Kassa keletén dolgozó „Haladás“ czimü □ főmestere által kidolgozott s 1870-ben Pesten Rudnyánszky A. könyvnyomdájából kikerült szertartáskönyvből ismerjük. A kezeink közt levő példány eredetileg az érsekujvári, most már szünetelő, Concordia páholyé volt, mert a czimlapon Csáky Tivadar irásával és aláirásával ezek olvashatók: „Kiadatott Érsekujvár keletén dolgozó Concordia czimü t.·. és i.·.[1] □-nak. Pest keletén az i.·. v.·.[2] 00087 1-ik év 2-ik hó 8-ik napján gr. Csáky Tivadar 33.·. s. k. (P.)[3] A skót szertartást követik a többi közt: Franczia-, Angol-, Ir- és Skótország, Belgium, Portugal, Spanyol- és Görögország legfőbb tanácsai, Magyar-,[4] és Olaszország nagyoriensei, a hamburgi, bajor és szász nagypáholyok.

A sz. szertartásokra vonatkozó források rövid jelzése után lássuk miként történik:

A) A tanonczfölvétel.

A páholyhelyiség, melyben a fölavatás történik, hosszu egyenközényalaku terem, melynek egyik hosszabb oldala az t. i., a hol a bejárat van, „Nyugat“-nak, az át-

---

[1] Törvényes és igaz.

[2] Igaz világosság.

[3] A pecsét körirata: Csáky Tivadar, 00086 5; benn fénysugaraktól környezve s egy csillag fölött háromszög látható 33 számmal.

[4] Mivel a magyar jánosrendi és skót szertartásu szabadkőmivesek épen a napokban „Magyarország symbolikus Nagypáholyának“ fenhatósága alatt egyesültek, aligha nem egy uj közös ritualiskönyvet fognak majd összeállitani és kiadni.

ellenes oldal „Kelet"-nek, a másik két rövidebb oldal „Észak"-nak illetőleg „Dél"-nek neveztetik.

A bejárattól, melyet egy „ajtónálló" t.·. (templomőr) őriz, jobbra és balra egy-egy oszlop látható; a jobboldali oszlop B.·.,[1] a baloldali J.·. jegyzéssel van megjelölve. Ez oszlopok mindegyike előtt kis háromszögalaku asztal van alkalmazva; az egyiknél, és pedig a jobb oldalon dolgozik az I. felügyelő, a baloldalinál pedig a II. felügyelő.

A terem közepén három égő gyertya között nagy szőnyeg[2] van kiteritve, melybe különféle szabadkőmivesjelvények u. m. terméskődarabok, faragott koczkakövek, vésők, kalapács stb. vannak beszőve.

A teremnek a bejárattal szemben levő oldalán vagyis „Kelet"-en magas trónuson és diszes mennyezet alatt ül a páholymester; előtte egy asztal, mely oltárnak neveztetik, feje fölött a „szent deltát" föltüntető transparent, melynek közepén zsidóbetükkel „Jehovah" neve olvasható; a szent deltától jobbra és balra lóg a nap és az ujhold transparentje. A páholymester előtt álló asztalon szögmérő, kalapács, delejtü, egy nagyon sajátságos s czik-czak alakban össze-vissza görbitett kard és a szertartáskönyv fekszik. Közvetlen a páholymester asztala előtt van egy más háromszögalaku kis asztal, mely „eskü-oltár"-nak neveztetik.

A páholymester trónjánál alantabb és északra van a páholy titkárának, a másik oldalon pedig a páholy szónokának a helye; valamivel lejebb és északra ül az alamizsnás, a másik oldalon a kincstárnok, az alamizsnás alatt a vizsgálómester, s a kincstárnok alatt a szertartásmester.

[1] Ez nem más, mint Salamon templomának utánzása; ott is az előcsarnokban két oszlop állott, s az egyik Booznak (vagyis erőnek), a másik pedig Jakinnak (annyit jelent, mint fölállit) neveztetett. Semmi kétség tehát, hogy a B.·. és J.·. röviditéseknek Booz és Jakin a megfejtése. L. a királyok III. könyv. 7. fej. és 21. v.

[2] E szőnyeg a testvérek különös tiszteletének tárgya, a világért sem szabad rálépni; sok páholymester oly töprélyes, hogy nem engedi kiteritetni, s ez esetben krétával jelzik a helyét.

A páholyterem északi és déli részét padok töltik be a páholy többi tagjainak számára. A jánosrendi páholyterem kék, — a skótszertartásu vörösszinü és diszitésü.[1]

Elérkezvén a „munka“ vagyis az ülés megnyitásának ideje, a jelenlevő testvérek magukra veszik a szabadkőmivességben elfoglalt fokuknak[2] megfelelő jelvényeket, s a páholymester példájára, aki méltóságteljesen lép föl a trónusa felé vezető lépcsőn, kijelölt helyeikre sietnek.

A páholymester a trónuson elhelyezkedvén, jó nagyot üt kalapácsával az oltárra, s a két felügyelő ismétli az ütést, mire a teremben valamivel mélyebb csend támad, mint az elnöki csengetyü-szóra az országgyülésen. A siri csendben megszólal a páholymester s a következő kérdést intézi az I. felügyelőhöz:

„Első felügyelő testvér, mi a felügyelőknek első kötelessége a páholyban?“[3]

I. Fel. „Utána nézni, valjon a páholy kellőleg be van-e födve,[4] s valjon a jelenlevők valamennyien testvérek-e.“

P. m. „Teljesitse tehát kötelességét.“

Erre az I. felügyelő felszólitja a nagyvizsgálómestert, hogy nézze meg, valjon a páholy kellőleg be van-e födve; s addig, a mig ez a lakatokat próbálja s az előcsarnokot vizsgálja, addig a felügyelők mindegyik a saját oldalán (az I. fel. a déli oldalon — a II. fel. az északi oldalon) végig nézik a jelenlevőket, hogy meggyőződjenek, valjon szabadkőmivesek-e mind, s nem lopódzott-e be a páholyba valami idegen profán.

[1] Innét van a kék- és vörös szabadkőmivesség elnevezés.

[2] Az inasnak jelvénye egy kis alig pár cm. széles s fehérbőrből készült kötény, melyet mindig fölhajtva kell tartani. Tekintet nélkül a fokra minden t.-nek kard van az oldalán.

[3] Tehát a páholyon kivül is vannak kötelességeik.

[4] Az igen t. olvasó észrevehette, hogy a szabadkőmiveseknek külön nyelvük is van, egészen ugy, mint a londoni zsebmetszőknek. „A páholy be van födve“ azt jelenti, hogy a páholy helyiség ugy el van zárva, hogy abba semmi profán ember bele nem furakodhatik.

A vizsgálómester kutatásaival megnyugtató eredményre jutván, oda sugja a II. felügyelőnek, hogy a páholy kivülről kellőleg be van födve, mire ez utóbbi az I. fel. felé fordulván e szavakkal teszi meg jelentését:

„I. Felügyelő Testvér, a nagyvizsgáló testvér megtette kötelességét, s meggyőződött, hogy a páholy kivülről be van födve. S a mi az északi oldalt illeti, az ott jelenlevők mind szabadkőmives testvérek.“

Ezt az I. felügyelő legott a páholymester tudomására hozza, mondván: „Tisztelendő Mester! a templom mind kivülről, mind pedig belülről be van födve, s a testvérek mindakét oldalon igaz kőmivesek.“

A páholymester uj kalapácsütés után azt kérdezi tovább az I. felügyelőtől: „Mi a felügyelők második kötelessége?“

I. Felügyelő: „Meggyőződést szerezni az iránt, valjon a testvérek a megfelelő[1] állást foglalják-e el.“

Erre a páholymester meghagyván a felügyelőknek, hogy a testvéreket (— mindegyik a saját oldalán —) ez uj szempontból vizsgálat alá vegyék, előzetes kalapácsütés után ekkép emeli föl vezényszavát: „Testvérek, állásba, (vagy: rendbe)[2] arcz „Kelet“ felé!“

A testvérek mind egyszerre az inasfoknak megfelelő állásba teszik magukat, s a felügyelők megtartják fölöttük a szemlét; mi megtörténvén, a II. felügyelő a saját oldaláról az I. felügyelőnek, ez pedig mindakét oldalról a mesternek tesz jelentést, mondván: „Tisztelendő Mester, a testvérek mindakét oldalon a megfelelő állásban vannak.“

„Mikor szokták a kőmivesek műnkájukat megkezdeni?“ kérdi tovább a páholymester.

---

[1] A szabadkőmives testvérek minden fokon más és más „állást“ vagy „helyzetet“ foglalnak el. Az inas egyenes állásban a balkéznek leeresztése mellett olyformán teszi jobbkezét álla alatt a nyakára, mintha önmagát megfojtani akarná, s hogy a hüvelyk ujja mutatóujjával derék szöget vagy helyesebben mondva szögmérő alakot képezzen.

[2] Mintha csak gyerekkorombeli tornamesterem szavát hallanám, midőn azt kommandirozta: „*Uszó mozdulatok, első állási helyzet 1, 2, 3.*“

„Délben“ feleli rá az I. felügyelő.

P. m.: „II. felügyelő testvér, mennyi az idő?“

II. Felügyelő: „Épen dél.“[1]

P. m.: „Miután munkánk megkezdésének ideje elérkezett, felhivom az I. és II. felügyelő testvéreket, jelentsék ki a testvéreknek, hogy inasfölvételi ülést van szándékomban megnyitni.“

A felügyelők megtevén jelentéseiket, a páholymester a világegyetem nagy épitőmesterének dicsőségére és az illető[2] nagypáholynak nevében megnyitja az inasülést, amely azzal szokott kezdődni, hogy a titkár testvér felolvassa az utolsó munkáról rajzolt „munkatáblát.“[3] Ha e munkatábla ellen egy testvérnek sincs kifogása, akkor a testvérek azt a páholymester példájára a jobb kar kinyujtásával és hirtelen leeresztésével szentesitik.

Ezután a páholymester fölszólitja a szertartásmestert, hogy nézzen ki az előcsarnokba, nincsenek-e ott vendég testvérek, a kik az inasfölvételnél jelen lenni akarnak,[4] s ha a szertartásmester azon jelentéssel jön vissza, hogy igenis van egy pár vagy akár egy is, a ki bebocsáttatást kér, akkor a páholymester kirendeli a vizsgálómestert oly meghagyással, hogy amugy szakértőleg győződjék meg, valjon a jelentkezők igaz és a megkivántató fokot elért szabadkőmivesek-e?

A szabadkőmivesség törvényei szerint a vendégnek elő kellene mutatnia szabadkőmives jelvényeit és okmányait; a mostani gyakorlat azonban az, hogy a vizsgálómester egy pár kérdést intéz a vendégtestvérhez, teszem azt: „miként lehet fölismerni a szabadkőmivest?“ „hány

[1] Ha mindjárt este is volna, különben, a mint csakugyan jobbára este tartják üléseiket.

[2] Itt mindig azon nagypáholy neveztetik meg, a melynek fenhatósága alatt áll az illető, munkát végző páholy.

[3] A munkatábla jegyzőkönyvet jelent.

[4] Megjegyezzük, hogy a vendégnek vagyis egy más idegen páholyhoz tartozó testvérnek, ha bebocsáttatni akar, legalább is 3-as foku szabadkőmivesnek vagyis mesternek kell lennie.

éves?"[1] „mi a jelszó?" „mi a szent szó?" stb. stb. s az ezen kérdésekre adott helyes vagy helytelen válasz szerint a vendég bebocsáttatik vagy visszautasittatik.

A vizsgálatot kiállott s a páholyba bebocsátott vendéghez a páholymester is intéz egy pár kérdést, melyekre a vendég már előre el van készülve s egész szajkómódra válaszol. E párbeszéd rendesen a következő:

Páholymester: Honnan jön, Testvér?"

Vendég: A Galilei[2] (budapesti) páholyból.

P. m.: Mit hozott?

V.: Páholymesteremtől háromszor 3 üdvözletet.

P. m.: Mit dolgoznak a testvérek a Galilei páholyban?

V.: Templomokat emelnek az erénynek, s földalatti tömlöczöket ásnak a bün számára.[3]

P. m.: Mit kiván On tőlünk?

V.: Helyet a mai ülésükön.

P. m.: Legyen a kivánsága szerint.

A t. olvasó láthatja, hogy ezen sok kikérdezés, utána nézés, jelentés stb. nem kevés időt vesz igénybe.

Mi történik ezalatt a fölavatandóval?

A kitüzött órában pontosan megjelent fölavatandót egy szolgaféle testvér fogadja s a teendő rendkivül fontos lépés meggondolása végett egy keskeny s merő fekete szőnyegekkel bevont kamarába[4] vezeti. E kamara majdnem teljesen sötét, csak valami csekély halavány fény világitja meg, mely azonban elég arra, hogy a fölavatandó

[1] E kérdés nem vonatkozik a kérdezettnek születésétől számitandó korára; hogy mit kell rá válaszolni, majd meglátjuk utóbb.

[2] A vendég azt a páholyt nevezi meg, amelyben mint rendes tag müködik.

[3] Szabadkőmives nyelven erény mindaz, a mi a modern liberalismus s az ugynevezett felvilágosultság eszméinek megfelel, — a mi azokkal ellenkezik, az a bün categoriájába tartozik; ilyen erény pl. a vallási közöny, s ilyen bün a külső vallási gyakorlatokban is nyilvánuló positiv vallásosság, a mit a testvérek egy szóval babonának neveznek.

[4] E helyiségnek szabadkőmives neve: camera obscura; a francziák la chambre des réflèxions-nak is —nevezik.

a szőnyegek ijesztő alakjait: emberi csontvázakat és halálfejeket, valamint az asztalon két lábszárcsont fölött elhelyezett valóságos halálfejet kivehesse.*) A szabadkőmives jelölt ugy érzi magát, mintha valami halotti kamrában volna s mintha csak a halálra kellene készülnie. És ugyan nem a halál küszöbén áll-e? Ó igen, az erkölcsi halál egyik legborzasztóbb neme áll előtte, meghalni készül az igaz vallásosságnak, meghalni az őszinteségnek, az önzetlenségnek, a becsületességnek, meghalni mindennek, — a mi az embert nemessé, jóvá s Istennek s embertársainak tetszővé szokta tenni. Valahány szabadkőmives csak megtért, mind csodálkozik a fölött, hogy a sötét kamara, s az abban nyert benyomások még ideje korán észre nem téritették.

Ámde a fölavatandó, mintha csakugyan a gonosz szellem bűvös behatása alatt állana, a csontvázak láttára sem eszmél föl; még mindig fülében csengnek a verbuváló sokat igérő édes szavai, képzelete szebbnél szebb szinekkel festi ki jövőjét, melyet a szabadkőmivesség mindenhatósága fog megalapitani, maga előtt látja a humanitarius intézmények végtelen hosszu sorát, melyeknek létrehozásában neki is lesz része, s a melyekért az ő nevét is dicsőség éri, s már előre is élvezi a kéjgyönyört, a melyet neki a szabadkőmivesség a legváltozatosabb alakban nyujtani fog. S az igy fölébresztett érzékiség, hiuság és önzés érzetei elfojtják a közeledő erkölcsi halál fentjelzett gondolatát; s a jelölt mintegy gépszerüleg teszi meg mindazt, a mit a szertartáskönyv szerint vele tétetnek, s némán tür el mindent, a mit a szabadkőmives szabványok szerint vele tesznek. A sötét kamrában legelőször is az a teendője, hogy meg kell irnia végrendeletét, s azonfelül az asztalon levő papirra irt három kérdésre a választ; e kérdések jobbára az embernek a

*) Ha a páholy elég gazdag, akkor a sötét kamra még egyéb látványosságokat is nyujt.

haza, önmaga és embertársai iránti kötelességeire vonatkoznak.*)

Miután a fölavatandó irásbeli föladatát teljesitette, belép hozzá a páholymester által kiküldött előkészitő-mester s azt kérdezi tőle: „minő szándékok vezérlik Önt a páholyba?“ A jelölt elmondja, hogy az igazságot és a világosságot keresi, melyet a páholyon kivül meg nem találhatott, de biztosan hiszi, hogy a páholyban mindakettőt föllelheti.

Erre az előkészitőmester átveszi a végrendeletet és a három kérdésre irt választ, kiszedi a jelölt zsebeiből mindazt, a mi csak némi kis értékkel bir, ugymint: órát, pénztárczát, gyürüt s minden ércnemü tárgyat, s ekként megrakodva visszamegy a páholyba, s a hozott dolgokat a a szertartásmesternek átadja, a ki azokat a páholymester asztalára vagyis az oltárra leteszi. A páholymester kezdi olvasni a végrendeletet, mialatt az előkészitő visszatér a fölavatandóhoz, hogy őt a páholyba való belépésre (bevezetésre) előkészitse.

Ez előkészités pedig abban áll, hogy őt ingre és alsónadrágra levetközteti, ballábára rongyos és kicsámpitott czipőt huz, az inget olyformán fölhajtja, hogy a balkar és a mellnek baloldali része meztelen maradjon, az alsónadrágnak jobb szárát térden fölül feltüri, s végre szemeit ugy beköti, hogy semmit, de semmit se láthasson. Ha ez mind megtörtént, akkor az előkészitő a fölavatandót kezénél fogja, önmaga körül egypárszor megforgatja, a kamarában és a páholy előcsarnokában ideoda vezeti, ugy hogy a semmit sem látó jelölt azt hiszi, hogy valami rendkivül tekervényes folyosókon vezetik, — s végre a páholy ajtajához érve ezt jó erősen megzörgeti.

Az erősebb és idegenszerü koczogás hallatára a testvérek látszólag ijedezni kezdenek, s második felügyelő

*) Ha a fölavatandó esetleg vallásos ember, az egyik kérdés az Isten iránti kötelességekről szól.

előzetes kalapácsütés után az első felügyelőhöz fordul mondván: „Hallotta? Valaki profán módon zörget a templom ajtaján.“ Az első felügyelő szintén üt egyet s a páholymestert a koczogás felől értesiti; mire ez utóbbi egész fölháborodással azt parancsolja, hogy meg kell nézni, ki az a vakmerő, a ki a páholy munkáját ekként megzavarja? E parancs az ajtónállónak szól, a ki legott kivonja kardját, s az ajtót félig kinyitván kardjának hegyét a fölavatandó meztelen mellének szegezi és erős hangon majdnem kiáltva azt kérdezi: „Ki ez a szemtelen, a ki erővel e templomba akar tolakodni?“ Az előkészitőmester azonban csakhamar megszelideliti a rendőrforma ajtónállót s biztositván őt, hogy az ő magas akarata ellenére senki sem merészel a templomba befurakodni, tudtára adja, hogy a zörgető profán a világosságot keresi, és a nagyontisztelendő páholyt egész alázattal arra kéri, hogy őt e világosság részesévé tegye.

Ez a szokott módon és uton a páholymester tudomására hozatik, a ki daczára annak, hogy a jelölt az első felügyelő jelentése szerint, nem követeli a szabadkőmives világosságot, hanem alázattal könyörög[1] érette, mégis vakmerőnek nyilvánitja őt azért, hogy e rendkivül nagy kegyben és kitüntetésben részesülni remél.

Az előkészitő hallván a haragos nagy ur kifakadását, még egyszer könyörögve kéri a profánnak bebocsáttatását, a ki mint szabad (gondolkozásu) és jó erkölcsü ember[2], a nagyur és a testvérek jóakaratára és kegyére érdemes.

A sok esdeklésre végre meglágyul egy kissé a páholymester szive s miután a profánnak neve, kora, születéshelye, állása és lakása után tudakozódott s ez adatokat a szokott uton megkapta, végre valahára nagy kegyesen megengedi, hogy a (még mindig vakmerő!) profán bevezettessék. Az ajtó arra való készülékekkel oko-

[1] Mily megaláztatás a magokat önérzetes embereknek tartó urakra, kuriai birákra, képviselőkre, hirneves ügyvédekre, tanárokra stb.

[2] Hogy e mondás mennyit ér, láttuk az előző számban.

zott nagy csikorgás közt megnyilván, az előkészitőmester a felavatandót figyelmezteti, hogy most vigyázzon, mert árkot kell ugraniok.

Egy... kettő... három!... hopp![1] és a jelölt a Jakin és Booz oszlop között áll.

A páholymester erről az első felügyelő utján tudomást szerezvén, int a nagyvizsgálómesternek, hogy tegye kötelességét, mely abban áll, hogy kivont és előrenyujtott karddal a fölavatandó felé megy s a kard hegyét ennek szivére szegezi. Ezalatt a páholymester ezt kérdezi a jelölttől:

„Mit érez ön a mellén és mi van a szemein?“

A profán az előkészitőmester sugása szerint azt feleli: „Szemeimet sötét fátyol födi s mellemen a kard hegyét érzem.“

„E kard, — mondja erre a páholymester, — mely az esküszegés megtorlására mindig készen áll, ama szivmardosásnak a jelképe, melyet Ön érezni fog akkor, ha az ön legnagyobb szerencsétlenségére e társulatot elárulja; a sürü fátyol, melylyel szemei be vannak kötve, ama vakságot jelzi, melyben azok szenvednek, a kik a tudatlanság és babona[2] sötétségében botorkálnak. — (Rövid szünet.) — A kik e sötétségből kiszabadulni és közénk fölvétetni kivánnak, azoktól először is a lehető legnagyobb őszinteséget,[3] azután eszméink elsajátitására tanulékonyságot s végre a megpróbáltatások között is szilárd állhatatosságot követelünk. Várhatjuk-e mindezeket Öntől?“

Miután a jelölt mindezen, mind pedig még sok más hasontartalmu kérdésre igenlőleg[4] válaszolt, a páholymes-

[1] Volt már a szabadkőmivességnek egy kiágazása, mely mopsrendnek neveztetett; nem érdemelné meg a mai sz. is a mopszli-rend elnevezést?

[2] A tudatlanság és babona szabadkőmives nyelven egyértelmü a positiv vallással.

[3] A szegény gimpli-testvér őszinteségét a felsőbb foku páholy tagokmint utóbb látni fogjuk, — szigoru elzárkozottsággal és titkolódzással viszonozzák.

[4] Ha tagadólag válaszolna, a mi különben nem szokott megtörténni, akkor nagyon természetesen föl nem avatnák.

ter figyelmezteti, hogy elhatározásának és igenlő válaszának őszinteségét próbára akarja tenni, érzi-e tehát magában az erőt és bátorságot, a vele teendő próbakisérletek kiállására?

A sok esetben félénk természetü jelölt remegve bár, de mégis csak rámondja az igent, — mire két testvér egy papirral bevont abrincsot hoz elő, a mely nemcsak teljesen hasonló a czirkuszokban használt abrincsokhoz, de még rendeltetése is ugyanaz, mert az ijesztő testvér (egy személy az előkészitőmesterrel) azon kérdésére: „Mi történjék a profánnal?“ a páholymester azt parancsolja: „Dobassék be a barlangba!“ Dictum-factum két markos testvér megragadja a profánt s az abrincson, illetőleg a papiron keresztül hajitja; a tulsó oldalon több testvér által kifeszitve tartott szőnyeg azonban nem engedi, hogy az önkénytelenül czirkuszi productiókat végző jelöltnek valami baja essék. Midőn a mi jó emberünk e szőnyegen elterült vagyis a szabadkőmives gyerekjáték szerint benn van a barlangban, a páholy ajtaját nagy csapkodással becsukják, mesterséges zárcsikorgás hallatszik, s ez elhangozván, a legmélyebb siri csend uralkodik, — a felavatandó talán a sirban képzeli magát.

Pár pillanat mulva a páholymester erős kalapácsütést hallat, a jelöltet letérdepelteti s ennek nevében és érdekében a világ nagy épitőmesteréhez imádkozik (!); ezután a jelöltet még egyszer megkérdezi, valjon megmarad-e még mindig belépési szándéka mellett? Ez igennel válaszolván, a páholymester a jelölt képzettségi fokának megfelelő ugynevezett erkölcsi tanitást tart, s megmagyarázza amugy szabadkőmives módon[1] a tudatlanság, a fanatismus, a babona, a tévely és az előitélet fogalmait,

[1] E magyarázat részletes ismertetésébe ezuttal nem bocsátkozunk egyrészt, mert félünk, hogy hosszadalmasak leszünk, — de másrészt azért sem, mert a t. olvasó ugyis ösmeri a zsidó-kőmives journalistikának a megjelölt fogalmakra vonatkozó fejtegetéseit, pedig e journalistika és a páholymesterek egy forrásból meritik tudományukat, s ezt egy és ugyanazon fensőbbség parancsából terjesztik tovább. Annyit azonban röviden megjegyez-

— bebizonyitja, hogy azok, a kik a páholyon kivül vannak, tudatlanok, fanatikusok, babonások s tévelyeik- és előitéleteikben elfogultak, s hogy csak a szabadkőmivesek a felvilágosodás és humanismus emberei.

Ezen erkölcsi tanitás befejeztével a páholymester mintegy megczáfolni akarván ama, talán a jelölt előtt is ismeretes vádat, mely szerint magasabb foku szabadkőmivesek ujonnan fölvett testvérüket teljes tájékozatlanságban hagyják az iránt, mi lesz tulajdonképen a rendes befizetéseken és a vezényszóra megtett mozdulatokon kivül az ő páholyi müködése, — e vádat — mondom — megczáfolni akarván, a páholymester elősorolja a kötelességeket, a melyeket a fölavatandó magára vállal, mert esztelenséget követne el — ugymond a nagyur — az, a ki egy társulatba belépne a nélkül, hogy társulati kötelességei iránt tájékozást nyerne.

E kötelességeket — ugy hiszem — nemcsak a fölavatandó, hanem mi profánok is valódi kiváncsisággal ismerni kivánjuk, annyival is inkább, mert a fentjelzett vádat mi magunk is emeltük a szabadkőmivesség ellen.

A szabadkőmives testvérek legelső kötelessége — ugymond a páholymester — (nem szabad nevetni!) a hallgatás, vagyis azt, a mit a páholyban lát és hall, soha, sehol és senkinek sem szabad elbeszélnie; a második a jótékonyság erényének gyakorlása, s végre a harmadik föltétlen (!) engedelmesség, a szabadkőmivesség általános törvényei, e páholynak külön szabványai és a szabadkőmives előljárók rendeletei iránt.

Tehát hallgatás, jótékonyság és föltétlen engedelmesség ez az a három kötelesség, a melyre a páholymester a jelöltet, mielőtt fölavatná, figyelmezteti nyilván azért, hogy az illető megfontolja, valjon e kötelességeket magára vállalja-e?

A hallgatás és a föltétlen engedelmesség — ugy-

hetünk, hogy valahányszor a páholyban tudatlanság, fanatismus, babona, tévely és előitéletről van szó, a testvérek mindannyiszor és első sorban a katholicismusra gondolnak.

hiszem — vajmi kevés vonzerőt gyakorolhat a fölavatandóra, s aztán az igy megjelölt kötelesség után még nem lehet eligazodni, s csak vakmerően lehet azt elvállalni; marad tehát még egy: a jótékonyság; de hát, hogy valaki a jótékonyságot gyakorolhassa, már csak nem szükséges, hogy egy olyan társulatba lépjen be, mely tőle előre is föltétlen engedelmességet kiván, s a mely társulat épen semmi garantiát sem nyujt neki arra nézve, hogy pénze jó czélra fog fordittatni.

A páholymester minden magyarázata daczára is igazunk volt tehát, midőn azt mondottuk, hogy a szabadkőmivesség az uj tagokat álarcz alatt fogadja, s szabadkőmivesi müködésük iránt tájékozatlanságban hagyja; — ha tehát a fölavatandó mindennek daczára mégis csak belép, akkor aligha vezérelheti őt más, mint az önérdek, amelyet — a verbuváló testvér igérete szerint — a páholy kötelékében kielégithetni remél.

A szabadkőmives kötelességek elsorolása után a páholymester megkérdezi a profánt, valjon kész-e azokat teljesiteni? s miután ez igenlőleg válaszolt, az ijesztő testvér (előkészitő mester) által az eskü-oltárhoz vezettetik, hogy a páholymester parancsa szerint azt, a mit szóval igért, esküvel is megerősitse. Ezen első eskületevés a következő módon történik: A fölavatandó, kinek szemei még mindig be vannak kötve, az eskü-oltár legalsó lépcsőjére letérdepel; balkezébe egy két osztályu, csészealaku edényt adnak, melynek egyik felében viz, a másikban valami keserü ital van; s végre jobb kezét szivére téve elmondatják vele az esküformát, melyben azt erősiti, hogy tiszta és őszinte szándékkal jött a páholyba, pontosan akarja teljesiteni sz. k. kötelességeit s abból, amit eddig is tapasztalt s még ezentul látni és hallani fog, soha semmit sem akar elárulni — s ha hamisan esküdnék, nem bánja, ha az ital, melyből iszik — ekkor az előkészitőmester a csészét olyformán emeli a jelölt ajkaihoz, hogy csak a tiszta vizből igyék — méreggé változik át, — erre az előkészitőmester olyképen itatja

meg a jelöltet, hogy a csésze másik osztályában levő keserü ital a viz osztályába átcsurogjon, s a jelölt a vizzel együtt abból is igyék. — Elképzelhetni ama fintoritásokat, melyeket egyrészt a meglepetés, másrészt pedig magának az italnak keserüsége a szegény jelölt arczán előidéz.

Mit látok? — kiált föl a páholymester — mit jelent az ur arczának rögtöni elváltozása? talán a lelkiismerete meghazudtolta szavait és az egészséges ital méreggé változott át? . . . . El a profánnal!

Az ijesztő testvér a jelöltet meglehetős durván a két oszlop közé vezeti, hol megállapodván, a jelölt a páholymester következő kifakadását kénytelen elnyelni: — „Ha ön megcsalni akar bennünket, ne higyje, hogy ez valaha sikerülhetne; a mi próbakisérleteink mint látja mindent kideritenek,[1] jobb volna, ha még ideje korán visszavonulna, most még van ideje; — mert fontolja meg jól, ha mi az ön perfidiájáról biztos tudomást szerzünk, önnek le kell mondania arról, hogy a napvilágot valaha megláthassa.“[2]

Erre a profánt az elmélkedés székére ültetik, s a testvérek olyforma zajt tesznek, mintha a jelöltet magára hagyandók kivonulnának.

A profán vagy két perczig gondolkozik s azután a páholymesternek már többször ismételt kérdésére: „Megmarad-e még mindig szándéka mellett, s aláveti-e magát a még hátralevő próbakisérleteknek?“ igennel válaszol, mire a páholymester meghagyja az ijesztő testvérnek, hogy kezdje meg a fölavatandóval az utazásokat. Ez utazások abban állanak, hogy az ijesztő testvér a fölavatandót a páholyban háromszor körülvezeti és pedig ugy, hogy először a páholy nyugati oldalától a déli oldal mentében keletig, vagyis a páholymester oltáráig vándorolnak, s

[1] A szegény profán, a ki eddig aligha hitt a boszorkányosságban, most már hajlandó azt elfogadni.

[2] Ki adott jogot a szabadkőmives páholymesternek ily hangon beszélni? — A csodálatos csésze próbáját, melyről a magyar „páholykönyvben“ is tétetik említés, a magyar páholyokban mintegy kegyelemből el szokták engedni.

másodszor észak-felé s harmadszor ismét dél-felé ugyanazt az utat ismétlik.

Ez utazások sem történnek minden komédia és bohóság nélkül.

Az első utazás alatt sok mindenféle nehézség és akadály gördül a jelölt lábai elé, melyekre az ijesztő testvér a jelöltet minduntalan figyelmezteti; egyszer le kell hajolni, másszor ismét ugrani, s mindennek daczára a jelölt mégis folyton beleütödik valami keményebb tárgyba. Az első ut végén meg kell mászni „a végtelen lajtorját," a melyet azonban csak a bekötött szemü profán tart oly végtelen magasnak, mert valójában az egész készülék kis malomkerékhez hasonlit, mely a jelölt mászása közben folyton forog. Midőn a jelölt már annyira kifáradt, hogy alig bir lihegni, az ijesztő testvér azzal biztatja, hogy már csak egy pár hágcsó van hátra s elérik a lajtorja végét s a tenger szine fölött egy pár száz méter magasságot. E biztatásra a jelölt összeszedi még hátralevő erejét, megmászsza a pár hágcsót, s végre az ijesztő testvér kijelentése szerint elérték a kivánt magasságot. Ezalatt a többi testvérek mindenféle eszközökkel szélvészt, vihart, mennydörgést stb. utánoznak,.... az ijesztő testvér ugrásra inti a profánt, s ez a széditő.... két méternyi magasságból a mélységbe, a már egyszer emlitett szőnyegre esik. Ime mily szép intézmény ez a szabadkőmivesség! Ha a páholynak van villámgépe, a fölavatandó jó erős villanyütésben is részesül; és a szegény, ha esetleg valami kevésbé müvelt ember, talán azt hiszi, hogy a villám ütött beléje.

Az igy kifárasztott, majdnem egészen megtört profánt most a második felügyelő felé vezetik, a ki kalapácsával legott a profán mellére üt s azt kérdezi: „Ki megy erre?" Az ijesztő testvér azt válaszolja: „Egy profán, a ki a szabadkőmivesek közé óhajt fölvétetni." „Hogy mer ilyen kivánsággal föllépni?" kérdi ismét a második felügyelő. „Mert szabad (!) és jó erkölcsü ember" válaszolja az ijesztő. — Miután igy áll a dolog, mehet! (passirt!!)

Az első felügyelő jelentést tesz a páholymesternek, hogy az első utazás be van fejezve.

A páholymester megmagyarázván a profánnak az első utazás jelentőségét, mely magyarázat szerint ez ut, az igazság és világosság keresésének és e keresés nehézségeinek és akadályainak jelképe, — megparancsolja, hogy a jelölt tegye meg a második utat. Ez ut sokkal egyszerübb és könnyebb, mint az első — s ennek befejeztével az első felügyelő érezteti a profánnal kalapácsütését, s kérdezi ugyanazt, a mit előbb a második felügyelő. A harmadik ut végén, mely már minden akadály nélkül történik, maga a páholymester fogadja a profánt kalapácsütésével és kérdéseivel.

Az utazások befejeztével és a páholymesternek az előbbeniekhez hasonló erkölcsi tanitása után következik az érvágás. A páholymester ugyanis kilátásba helyezi a profánnak, hogy jöhet idő, a mikor a társulat valamely árulójának megbüntetését fogja reá bizni, vagy pedig a szabadkőmivességet saját vérének ontásával[1] kell megvédelmeznie, hajlandó lesz-e erre? S ha igen, ezen állitás igazságának bebizonyitására egyezzék bele, hogy egyik erét felmessék. A fölavatandó tapasztalván, hogy az eddigi kisérleteknél mi baja sem esett, beleegyezik az érvágásba is, de meg ha egyik másik ritusban kivánják abba is, hogy a mellére tüzes vassal rásüssék a szabadkőmivesség bélyegét. Mindakét mütét ép oly szemfényvesztő módon, mint előbb az itatás, megtörténvén, a páholymester a fölavatandó figyelmébe s emberbaráti érzületébe ajánl bizonyos özvegyet, aki gyermekeivel együtt a legnagyobb nyomorban sinylődik, mert ugymond a nagyur, a szabadkőmivesnek legszebb tulajdonsága s egyik legfőbb kötelessége a jótékonyság, s mivel e jótékonyság gyakorlására éppen most[2] ily szép alkalom ki-

[1] Minő ártatlan és humanus társaság ez a szabadkőmivesség! Különben lesz még alkalmunk még czifrább dolgokat hallani.

[2] Sajátságos, ez az „éppen most“ minden fölavatásnál előfordul.

nálkozik, sugja meg a feléje közeledő alamizsnás testvérnek, mit szán az előbb lefoglalt pénzéből s (esetleg értéktárgyakból) az emlitett nemes czélra. S jóllehet a jelölt a szokásos fölvételi dijakat már előzetesen lefizette, — fölavattatásának örömére az „éppen most" nyomorban szenvedő özvegy számára még külön kell valamit fizetnie, de mit mondok, hiszen nem ő fizet, hanem idegen kéz nyul be tárczájába, s idegen kéz gyakorol az ő pénzével jó cselekedetet. Egyik-másik jelölt már ekkor kezdi sejteni, hogy valóságos jótékonysági présbe került.

Az özvegyről való megemlékezés után a páholymester fölhatalmazza a testvéreket, hogy a jelölthöz tetszés szerinti kérdéseket intézhetnek. A t. olvasó még talán emlékszik arra, hogy Taxil is élt egy alkalommal ezen jogával, de a „tetszés szerint" föltett kérdés szabadkőmives életére nézve örökre végzetes lett.

Néha megesik, hogy a testvérek közül senki sem óhajt a jelölthöz kérdéseket intézni, s akkor a páholymester a profánt a páholyból kiparancsolván, megkérdezi a testvéreket, nincs-e még valakinek a jelölt fölvétele ellen valami kifogása? S ha nincs, amint rendesen csakugyan nincs is, akkor a profánt ismét behivják, s az első felügyelő megmutatja neki a tanonczlépést, mely ugy történik, hogy a jobb láb kinyujtatik s az utána vonszolt bal lábbal derékszöget képez, s ezt a tanoncz folyton előrehaladván, háromszor ismétli.

Ez megtörténvén, a páholymester előkésziti a jelöltet a fogadalmi eskü letevésére s biztositja, hogy ez eskü semmire sem fogja kötelezni, a mi vallási és állami kötelességeivel és a jó erkölcsökkel ellenkeznék. Erre a szertartásmester a jelölt balkezébe adja a körmérőt ugy, hogy annak a hegye mellét érintse, jobb kezét pedig az oltáron fekvő és az alapszabályok könyvén nyugvó kardra teszi; a páholymester „rendbe" vezényli a testvéreket s előolvassa az esküt, melyet a jelölt utána mond.

Ezen eskü-minta a különféle szertartások szerint többé-kevésbé különböző.

A jánosrendi szabadkőmivesség szertartáskönyve szerint a tanoncz igy esküszik: „A világegyetem nagy épitőmesterének szine előtt esküszöm és fogadom, hogy a sz. testvérek titkait, jeleit, fogásait, tanait és szokásait soha el nem árulom s mindezeket örökké titokban tartom. Esküszöm és fogadom az Istenre, hogy mindazokból a miket már eddig is megtudtam és a jövőben megtudni fogok, soha semmit sem tollal, sem jelekkel, sem szóval, sem arczkifejezéssel el nem árulok, ezekről soha nem irok, ezekből semmit kőbe vagy érczbe nem vésetek, sem ki nem nyomattatok. És ha ezen eskümet megszegném, beleegyezem, hogy ajkaimat tüzes vassal leégessék, hogy kezemet levágják, nyelvemet kiszakitsák, nyakamat átmessék, s testemet a páholyban a munka és fölvétel alatt hütlenségemért gyalázatul s a többieknek visszariasztásaul fölakaszszák, azután elégessék s hamvaimat a levegőbe szórják, hogy árulásom emlékezetének nyoma sem maradjon. Isten engem ugy segéljen és az ő szent evangeliuma. Amen.“

A franczia szertartás szerint a tanoncz esküje igy hangzik: „A világegyetem nagy épitőmesterének szine előtt, e kardra, a becsület jelképére esküszöm és igérem, hogy eme tisztelendő páholy által rám bizott titkokat, valamint mindazt, a mit itt látni és hallani fogok, szentül és titokban megőrizem, — s arról határozott engedély nélkül soha, vagy csak a megjelölt módon és alakban irok. Esküszöm és igérem, hogy testvéreimet szeretni, és tehetségemhez képest segiteni fogom. Esküszöm és igérem, hogy a szabadkőmivesség általános törvényeihez és ezen tiszt. páholy különös szabályaihoz alkalmazkodni fogok; s ha a rend titkainak fölfedezése által árulóvá lennék, beleegyezem, hogy nyakamat elmessék.“

A skótszertartásnak magyarországban divatos eskümintája pedig egészen olyan, mint a franczia, s csak az utolsó pont ekkép módosul: „Ellenkező esetekben (vagyis ha árulóvá lennék) becstelenné legyek, és a szabadkőmivesi rend büntető szabályai szerint bünhődjem: emléke-

zetem pedig megvetés tárgya legyen a szabadkőmivesek és minden becsületes ember előtt. A világegyetem nagy épitőmestere engem ugy segéljen" (a testvérek rá mondják: Amin.)

Miután a neophita az esküt letette, a főmester azt kérdezi tőle: „Neophita! ha szeme majdan nem lesz többé bekötve ismételni fogja-e az imént letett esküt?" Az „igen" válasz után a páholymester a vizsgáló testvérhez fordul s azt kérdezi: „Vizsgáló testvérem, mit kiván ön még a neophita számára?" Válasz: „Világosságot." T. m.: „Legyen meg tehát, — testvérek, tegyük kötelességünket."

E vezényszóra a testvérek a jelöltet körül állják, s kivont kardjaikat neki szegezik; a második felügyelő a háta mögé s a vizsgáló mester borszesz lámpával elébe áll. E fölállitás után a páholymester azt kiáltja: „A világosság a kalapácsütésre adassék meg! Egy, kettő, három!"

A harmadik kalapácsütésre a második felügyelő leveszi a jelölt szemeiről a kendőt, s abban a pillanatban a borszesz lámpából jó nagy és erős láng száll fölfelé, mialatt a testvérek azt mondják: „Sic transit gloria mundi."

A bámuló és csodálkozó neophitát a páholymester e szavakkal ébreszti föl álmélkodásából: „Az önnek szegezett kardok azt jelentik, hogy, ha Ön a mi titkos törvényeinket tiszteletben fogja tartani, a testvérek a legnehezebb körülmények között is mindig segitségére lesznek; mig ellenben, ha ön a szabadkőmivesség árulójává lenne, e testvérekben boszuló ellenségeket fog látni, s nem lesz a föld hátán hely, mely fegyvereink ellen megótalmazná."*

E magyarázat után a neophitának még külön meg kell esküdnie, hogy a rend főnökeinek mindenben, a mi a szabadkőmivesség törvényeivel nem ellenkezik, hüségesen engelmeskedni fog; mi megtörténvén, a páholymester letérdepelteti, kardját a fejére teszi és három kalapácsütés után ünnepélyes hangon elmondja a fölavatási formulát, a mely igy hangzik: „A világegyetem nagy Épitő-

* Hol van a föld hátán társulat, melyben feloszlatás veszedelme nélkül igy lehetne beszélni? !

mesterének dicsőségére, Magyarország nagy oriensének védelme alatt a rám ruházott hatalomnál fogva fölveszem és fölavatom önt szabadkőmives tanoncznak, és ezen tiszteletre méltó N. czimü páholy tagjának; (a neophita vállait és fejét kardjával érintve azt leteszi és a testvéri csókot[1] adja neki.) Testvéreim, üljenek le."

„Fogadja ezen köténynt — folytatja tovább a páholymester a tanonczhoz fordulva s a köténynt átadva — mint a munkásság jelvényét, amelyet még a legnagyobb férfiak is büszkén viseltek. Fogadja e keztyüt, az ártatlanság jelvényét, mely arra mutat, hogy szive és tettei mindig tiszták legyenek (férfi keztyüt ad neki.) Nőket nem bocsátunk ugyan munkánkhoz;[2] de a nőnem erényeit tiszteletben tartjuk. Adja e keztyüt azon nőnek, akit leginkább becsül.[3] (női keztyüt ad neki.) Testvérem! mert ezentul ugy nevezzük önt — a szabadkőmivesek sajátságos szavakat, jeleket és érintéseket használnak, amelyek utján egymást megismerik. Ezeket most közlöm Önnel. (Történik.[4]) — És most testvérem vegye vissza érczeit.

---

[1] A szabadkőmives csók háromszor és nyitott szájjal adatik, mintha csak harapni akarnák egymást; Taxil panaszkodik, hogy az ő volt páholymestere Lemaire egészen benyálazta a jelölteket.

[2] Mennyire igaz, meglátjuk később.

[3] Föltünő, hogy ámbár a fölavatandó nem egy esetben feleséges ember, a páholymester még sem parancsolja, hogy a keztyüt a feleségének adja oda!?

[4] A szabadkőmives tanoncz-állást már ismerjük; ha a szabadkőmives a nyaka alatt vizszintesen tartott jobb kezét ugyancsak vizszintesen jobbra félre huzza s azután függőlegesen hirtelen leereszti, a leirt derékszög alak a tanoncz ismertető jele. A sz. tanoncz kézfogás oly módon történik, hogy megfogván jobb kezével a másiknak szintén jobb kezét, hüvelyk ujjával a másiknak mutatóujját az első hajlásnál háromszor egymásután megütögeti. A sz. tanoncz neve Tubalcain, szent szava pedig Jakin (a skót szertartásban Boaz.) Ez utóbbi szót sem kimondani sem leirni nem szabad, hanem csak betüzni s azért ha valaki a tanoncztól kéri a szent szót, ez azt válaszolja: „Mondja meg nekem az első betüt, én megmondom a másodikat" s akkor azután végig betüzik az egészet. Ezen kivül a nagypáholyok félévenkint bizonyos ‚jelszót' közölnek a testvérekkel, s ezen jelszót a páholyba jövet tudni és kimondani kell, mert a ki nem tudja, azt a templomőr be nem bocsátja.

(Visszaadja azt, ami az adakozás után fenmaradt.) Vizsgáló testvérem, ismertesse meg az uj testvért a felügyelőkkel.“

Erre az uj testvért előbb kivezetik, saját ruhájába felöltöztetik, a köténynyt felhajtva ráteszik s mint igaz szabadkőmivest ismét a páholyba bevezetik; az uj kőmives a felügyelőkhöz megy s megadja nekik a szót, jelt és érintést, ami kellő módon megtörténvén, az első felügyelő egy kalapácsütés után jelenti:

„Főmester,[1] a szó, jel és érintés helyes.“ Ekkor azután a főmester kijelöli az uj testvérnek az északi oldalon a helyet, s a felügyelők által kihirdetteti, hogy N. N. ezentul törvényes sz. tanoncznak s az illető páholy kedves testvértagjának tekintendő. A felügyelők megteszik a hirdetést, mire a testvérek a főmester vezénylése szerint üdvözlik az uj testvért — a tanonczjellel és tapssal. (Három tenyérütés, melyeknek tartama ekkép jelezhető: ∪ ∪ —)

Ezek után végre a páholy szónoka alkalmi beszéddel üdvözli az uj testvért; melynek elmondása után a fölvétel be lévén fejezve, köröztetik az inditványzsák[2] és az özvegy perselye.[3]

Most pedig biztosra véve, hogy az inditványzsák köröztetés után is üresen maradt, siessünk a már ugy is hosszura nyult fölavatási munkát igaz kőmives módon bezárni.

A főmester előzetes kalapácsütés után, melyet a felügyelők ismételnek, azt kérdezi az első felügyelőtől:

„Hány órakor szokták a sz. testvérek berekeszteni munkáikat?“ Válasz: „Éjfélkor.“ „Hány óra van?“ kérdi tovább a főmester?“ V.: „Éjfél.“

„Ha tehát éjfél van — végzi a főmester — és ez az

[1] Főmester vagy páholymester egy és ugyanaz; a magyar páholyokban az első elnevezést használjuk.

[2] Mint neve is mutatja arra való, hogy ha egyik-másik testvér valami inditványt akar tenni, azt kis czédulára irva, a köröztetett inditványzsákba bedobja.

[3] Az uj testvérnek ismét van alkalma szabadkőmives főkötelességét teljesiteni.

óra, melyben a szabadkőmivesek beszokták fejezni munkáikat, fejezzük be azokat. Fel testvéreim (fölállnak) és rendbe! (Tanoncz állásba helyezik magokat, s a főmester három kalapácsütés után folytatja:) A.·. V.·. N.·. É.·. M.·. D.·. rendünk nagymesterének, és Magyarország N.·. O.·.-nek védelme alatt berekesztem ezen tiszteletre méltó P.·. tanoncz munkáit a fok jelével és tapsával! Felém a jellel! (a testvérek adják a jelt), felém a tapssal (a tt.·. tanoncz módra tapsolnak) a munka be van rekesztve; távozzunk békében."

(Folyt. köv.)

Dr. Csápori.

UTIVÁZLATOK NÉMETORSZÁGBÓL.

(Folytatás.)

Miután Iserlohnban prédikálnom kellett, elhatároztam, hogy az utat Kölntől oda a legszigorubb incognitóban s a külvilágtól elzárkózva teszem meg; amiért is senkinek sem szóbeli sem irásbeli relációt nem adni elszánt akaratom. A prédikáczióra való előkészületben két eszménykép lebegett szónokló lelkem előtt, melyeket szinte ez utamon volt szerencsém fölszedni. Az elsővel Bécsben szembesitett a sors, a másodikkal máshol. Az első ugy látszott, a bold. Szüzről beszélt, de hogy mit, azt nem értettem; meglehet, hogy a szónok a választottak csekély számáról elkeseredetten meg volt győződve, mert csak a szószék körül ülő 20 lélekre árasztotta ki hangját s csak reájuk forditotta tekintetét, minek következtében a többi tovább állt s nagyon csodálta, hogy én, ki szinte az utolsó előtti padban, tehát a szónok hatáskörén kivül lestem az eltévedt hangokat, nem vettem részt a katabasisban. Azonban nem volt szükségem hosszu türelemre.

A szónok talán erre is volt tekintettel. Csak 10 perczre vette igénybe türelmünket s miután a szónoki klimax nyomósitására még egy roszul sikerült taglejtéssel akarta kielégitetlen érdeklődésünket csititani, a prédikácziónak szerencsénkre vége is lett. Lelkesülten vonulhattunk hazafelé. A második szónok beszédéből és föllépteből különösen az vésődött lelkembe, hogy két keze széles manzsettákból nyult ki, mint két pléhcsőből; kemény is lehetett a csövezet, mert lelkesültebb gesztusoknál csörgött, ha pedig a párkányon nyugasztalta kezeit, a hallgatóság belenézhetett a sötétlő üres hengerekbe. Bennem a manzsetták mondhatom lehütötték a szónok hatását, mert valahányszor a manzsettákra s a benyuló csupasz karra tekintettem, mindannyiszor bizonyos hideg borzongós érzelem futott át kedélyemen, alighanem azon sympathiánál fogva, melyet az ily hüsen tartott végtagok érzeteit, belső életünkre átvisszük.

Iserlohnban azután e hibákat kikerültem. De honnan veszi magát Iserlohn? Mert mások nem igen szoktak Iserlohnban megfordulni, én mentem el oda, s nem bántam meg elhatározásomat; mert többféle iserlohni nevezetességnek jöttem nyomára, melyeket osztatlanul élvezhettem annál is inkább, miután Iserlohnt a közönséges utazók raja nem látogatja. Van tehát Iserlohnban mindenekelőtt rengeteg sok tü, minden héten több milliót termelnek s küldik szét a világba, hallom Chinába is. Nem tudom, csak gondolom, hogy minden becsületes szabó nemesbült önérzettel emlékezhetik meg e hir hallatára Iserlohnról; Iserlohnnak a szabók Mekkájának kellene lennie; hogy nem az, csak a megernyedt esprit de corps foszladozásainak tudhatni be.

A vonat, mely Iserlohnba szálitja a civilisatió és ipar zarándokát oly szédelgő sebességgel halad, mint a nyitra-tapolcsányi vasut; a hol ut vagy ösvény szeli töltését, ott csenget, mert baktereket nélkülöz, s ezen tekintetben hasonlit a pacific-vasutakhoz; ahol ökör vagy másnevü marha áll utjába, megáll s e részből versenyez

az országutakon iramló ló vagy gőztramvayokhoz. A legdicséretesebben pedig el kell ismernem, hogy néhány óra mulva mégis elérkezett Iserlohnba.

Könnyezett az ég Iserlohn fölött, midőn kiszálltam. Reméltem, hogy régi jó barátom, ki daczára annak, hogy római Collegium Germanicumban tanult, Iserlohnban néz farkasszemet a kulturával, és a Reichs-Strafgesetzbuch 93-ik §-ával, elémbe jön; de az megtartotta jó habitusát, mely Fabius Cunctatort hires hadvezérnek kvalifikálta, s későn jött; bevonultam tehát Iserlohnba az egyik utczán, ő pedig a másikban tévedezett. Van szerencsém bemutatni a tisztelt olvasónak bőröndömet, melyet eddig ignoráltam, miután nem éreztem terhét. Iserlohnban ugyanis hordár nincs, vagy pedig otthon maradtak az esős időben; másféle suhanczot vagy sui juris koldusfiut sem láttam, milyenekkel más civilizált városokban, p. Esztergomban bőven találkozunk s szolgálatkészségük ellen védekezünk; fogtam tehát a bőröndöt s mentem a többség után. Ez a legbiztosabb módja a valahová, vagy jobban mondva a valamire juthatásnak, ha a többséggel tartunk, bizonyitja ezt minden ország államföntartó pártja: a kormánypárt. Láttam a közelben sötétleni Iserlohn egyik templomát, de a toronycsucsu kakas oly mérgesen nézett le rám, hogy roszat sejtve odább álltam. Kérdeztem tehát, merre van a kath. templom, s rémületemre hallottam, hogy beszakadt; tovább kérdeztem, hát a plébánia s a káplány ur is beszakadt? felelet: majdnem. Hál'Istennek, hogy nem szakadt be egészen és végleg. Nem kellett soká sopánkodnom, mert ime az utczasarkán befordul a káplány ur gesztikulálva és kalimpálódzva.

A beszakadt templom helyett épitettek másikat ideiglenes használatra; az egész egy nagy galeriával ellátott terem. Megtelt a legutolsó zugig valahányszor mise volt, különösen a nagy misekor. Evangelium után volt a prédikáczió. Ha annyi népet látott volna maga előtt a bécsi, elismerésemmel koszoruzott szónok, talán tüzet fogott volna az az üres szalma, a mit csépelt. A szalmatüzben

nincs ugyan sok hő és kitartás, de van mégis annyi, hogy a köznapi élet piaczáról templomba vetődött ember, kissé megdörzsölheti mellette kezét, s megmelegedve tér vissza házába. Hátha az igehirdető pap Istenszeretete áthevül a lelkes s átérzett szón, mennyi szent s nemes érzelmet kelthet föl a hallgató, halhatatlan lelkekben! Ez a gondolat megfesziti értelmét s akaratát, hogy hét közben pontosan készüljön a prédikáczióra. A ki pedig készületlenül lép föl, ugy érzi magát mintha nem neki szólna a „Jöjj el Szentlélek Ur Isten“ ének, a ki a buzgóság és szorgalom szelleme, lusta, érzéketlen szivbe nem száll, dohos és repedezett szivbögrébe nem önti keneteit.

Gyönyörü volt nézni a fiuk áldozását. Mind feketébe öltözve, összetett kézzel, lassan mozgó sorokban léptek az oltárhoz. Némely tanitónak, hát még tanárnak, érzékét egészen elkerüli, mennyire fontos és épületes ugy az áldozóra, mint a nézőre a testületileg végzett sz. áldozás, s az áldozásnál divó, áhitatot gerjesztő külső illem, szerénység, tisztelet és imádás. Ez egy darab a hittan szemléltető előadásából. Különben e fejezet nagyon hosszu és sok kikezdéssel bir, melyek közül igen sok a kathedrálisokat, kevesebb a plébánia templomokat, s legkevesebb a szabályaikat megtartó szerzetesek templomait s azoknak Istennel bizalmas szolgáit czirógatná — lókefével.

A prédikáczió s nagymise alatt pedig mind a három pap, mert ennyi van ott, a templomban volt; a plébános ur hátul állt breviáriumával, majd ismét a kórusra ment minden zavar és föltünés nélkül, s nézegette mint viselkednek hivei; a templomban jobb nézni az embereket hátulról, mint elülről!

Iserlohn utczái szerénységükben nem türnek el hosszu dicsőitő kifakadásokat: alighanem az esőnek kell betudni azt is, hogy sár volt uton utfélen; de esztergomi ember ezen meg nem ütközik. Különösen lelki megindulással vettem észre, hogy egy ósdi modoru szétterpedt födél alatt azt lehetett olvasni: Baedeker Buchdrukerei. Erre a Baedeker Buchdrukereira már régtől fogva haragszom;

levén ez kiadó czége Dr. Lange önérzettől duzzadó művének, melynek czime: Geschichte des Materialismus. E könyvben meg van irva, — következik egy szó, mely negélyzés nélkül is oly jól illik az irodalmi tudós szájába — nagy apparatussal az, hogy a materialismus, ugy a régi görög világban, midőn még ügyetlen és affektáló balek volt, mint az uj és legujabb korban, midőn csudamüvelt s elegans marburgi vagy jenai „Universitäts-Professor"-rá müvelődött, magában hordja világnézetének korlátfáját. Ez a Dr. Lange tndniillik nagyon őszinte ember, s daczára, hogy Professor volt, nyiltan kimondta, hogy anyag és mozgásból érzést, gondolatot és érzelmet kimagyarázni nem lehet, annál kevésbé öntudatot, mely oly furcsa tünemény a materialista ábrándok közt, mint a nyiló, piros rózsa, papir s vászonból összevarrt virágok közt. Dr. Lange azonban megmarad a materialista világnézet gyertyatartójának, sőt apparátusával sikerülhet neki, egyik-másik olvasójának elvenni az eszét. Nem tudom, miféle mottót akasztott ki müve homlokára; kár, hogy nem irta oda azt, ami legbölcsebben van a könyvben megirva: Die mechanische Weltanschauung trägt als Ganzes und ihrem Wesen nach eine Schranke an sich, von der sie in keinem Punkte ihrer Bahn verlassen wird. (II. p. 161.) E nyilatkozatnak profán illusztrációjául föltünik előttem egyik-másik kalocsai bivaly, melynek nyakáról vastag dorong lóg lábai elé; (er) trägt als Ganzes eine Schranke an sich; mely a hajlott vastag nyakut még alázatosabbá teszi; a tág országuton még csak eltaszigálódik, de keskenyebb és kanyargó ösvényre nem térhet, még a nyilt kapu és ajtó előtt is csak bámul, be nem mehet: a materialismus is, a hol font és mázsa számra mérik a hust, az idegeket és izmokat, ott csak el-el mászik, de az élet érzési és értelmi rejtett ösvényein nem haladhat s bámulva áll meg az életegységének, az öntudatnak házkapuja előtt, az ugyan számára sincs csukva, de a „Schranke", a dorong elzárja.

Vasárnap délután Iserlohnban nagyon megbámultak,

de nem tették kihivó zsidó modorral, hanem érdeklődő jóakarattal; az iserlohniak ugyanis mind ismerik egymást, s igy ha valamely idegen köztük föltünik, azt a benszülöttek érdeklődésükkel tisztelik meg.

Van azután Iserlohn mellett valami nevezetes barlang, melyet elkerülni nem lehet, mert a vasut megáll előtte s nógatják az embert, hogy nézze meg. Én e barlangot nem geologiai, hanem müveltségtörténeti szempontból veszem tekintetbe. Excusatiomul szolgál, hogy a barlangban magában nem voltam, miután már többször volt alkalmam efféle lyukakat szemügyre venni s örvendeni ha ismét elhagyhattam azokat. A mi müveltségtörténeti tanulmányozásra adott alkalmat, az nem is a barlangban, de a barlang előtt volt látható. A barlangba való bemenet élénken emlékeztetett a görög kultura jobb napjaira: Delphi és Hierapolis tünt föl szemeim előtt! Valamint ugyanis Delphiben és Hierapolisban Apollo oszlopos háza a barlangszája fölé volt épitve: ugy itt is Apollo néhány vigadóbb Muzsa leánya számára épült a csarnokos ház; valamint Delphiben és Hierapolisban a barlangszája fölött megbódultak, megnyilt eszük, megoldódott nyelvük és — félrebeszéltek: ugy itt is a nagyszámu közönség szent lelkesülésbe kezdett ki-kitörni, idővel némelyiknek kitágult Iserlohnon tul szellemi láthatára, az érzelem hullámzása kicsapott dagadó szó árban; némelyike, mint a Pythia, végleg tökéletesen eszét s öntudatát veszté, s azt azután csak idegen interventio utján lehetett hazajuttatni. Az iserlohni barlang szája fölé tehát — nem akarok tovább rejtélyes lenni — kocsma épült; ez által eleget tettek egyrészt a praktikus érdekeknek, másrészt a finom, görög kulturára irányozták legalkalmasabban s gyengéd tapintattal a müvelt közönség fogékony érzékét.

Iserlohn táján akkor katonai hadigyakorlatok tartattak; már a templomban vonták magukra figyelmemet, nem levén a közönséges dolgok közé sorolható a katonáknak templomban való megjelenése. Nem is voltak ott

sokan. Annál többet lehetett látni a barlang kocsmájában. A régi filozófia szerint: omnis res tendit ad centrum suum. Nem is vettem nekik rosz néven. De volt velem egyik ismerősöm, ki sokkal paprikásabb érzelmekkel viseltetett a hadfiak iránt, s ahányszor az egyes indóházaknál álldogáló csoportjaikat megpillantá, mindannyiszor kicsinylőleg materia prima elnevezéssel illette őket. Hogy mily sértés rejlik e két szóban, azt laikus ember meg sem itélheti: mert a szókban rejlő paprikás csipősség egészen a filozófia „mistbet"-jéből való, a hol azt olvassuk róla, hogy annyit tesz, mint nec quid, nec quale, nec quantum, azaz annyi mint semmi, s emberekre átvéve annyi, mint semmire való, semmire kellő, naplopó. Csak ily elemzés után támad föl a lélekben a kétely, valjon nem lesz-e az eféle megtisztelésnek pör vagy párbaj a vége.

A tengerbe nyuló széles hosszu westfáli sikság békéltetően s nyugasztalólag hat a lélekre. A síkságba itt ott széles sekély barázda mélyed, mely tovább kies völgygyé tágul, azután ismét alacsonyodnak lejtői, síksággá laposodik. Máshol az egész táj két nagy al- és fönsikot képez mint egy hatalmas lépcsőfokot, melyen az europai szárazföld lassankint a tengerbe lép le. Ily messze elnyuló lejtő oldalán fekszik a régi Szászváros Paderborn. Nagy Károly idejében ifjukorát élte, de most megvénhedten s némán néz szerte a tájon. Sötét tornyai ijesztően merednek a jövevényre; némelyik azonban, a ki megbarátkozott a régi emlékek ijedelmes voltával, jól érzi magát körükben; mások pedig, kik utazókönyvük gondolatait s érzelmeit melegitik föl fejletlen egyéniségük spiritusz lángján, azt olvassák, hogy itt nincs semmi nézni való, s tovább állnak.

Nagy Károly tizenkét hadjáratot tartott e vidéken; ereje olyan volt mint a prairiek tüz folyama, égetett, ölt, pusztitott, de csak azért, hogy a hamvakból uj élet éledjen; kardjának éle olyan volt mint az ekevas, az életerős szász néptörzsnek azon gyökereit nyeste át, melyek a pogány vadságnak s fékezetlen makacsságnak erőt szol-

gáltattak. Jellemüket s természetes derekasságukat nem vette el; megvan az most is s elég dolgot ad a „nem szent", „német", „nem római", hanem versaillesi birodalom alapitójának, századunk vasgyurójának, Bismark ő herczegségének. Különben most már sikeresen töri a kanczellár a jeget; ha majd elkészül a lengyelek expropriatiójával, indithat a westfálok ellen is licitatiót. Az efféle expropriaciót legalkalmasabban össze hasonlithatjuk más érdekes kényszer müvelettel: az ürge kiöntéssel. Most tehát Paderbornban vagyunk, még pedig a mi legérdekesebb, az utczán.

Az utczákon olyanokkal is találkoztam, kikről a régi, hagyományos derekasság ugy látszik, lehámlott. Tekintetük, viselkedésük, frizurájok, szóval lump kinézésük világossá tette előttem, hogy az a lélek ott ben, mely az ide-oda gördülő szemekből kinézegélt, az élvezet vitriolával van kiöblitve és kietetve. Talán Berlinben tanultak, vagy meglehet hogy odavalók s idejöttek, azért kész is volnék elállni nézetemtől, mely westfáloknak tartotta őket. Különben nem lehetetlenség, hogy a kultura a westfálokon is fog; mert tegyük föl, hogy porosz katonatisztekké emelkednek: a metamorfozis akkor majdnem bizonyos. Mi történik ilyenkor egy vallásosan nevelt ifju lélekkel? Üreges, kivájt, kimosott, kitaposott lesz a lélek a világ hiu szelleme folytán; teljességét s teltségét elveszti, s kap helyettük filigrán külformákat, minek következtében müvelt ember czimmel fölruháztatik; hasonlit a tölgyhöz, melyet duzzadó életétől megfosztottak s holmi finom satulra való arabeszkeket faragtak belőle, életével elvették erejét s idegen mesterséges alakokká dermesztették deli törzsét. E szellemi száraz kóros had- és polgárfiak tovább csörtettek, koczogtak s henczegtek az utczán.

A merő németségben, mely mindenfelül környékezett, idegenszerü, indulatos, franczia hangok borzitották föl lelkem simaságát. Észrevettem mindjárt, hogy bele nem illenek a német érzelmek összhangjába. Azonkivül nagyon ellenséges neveket hangoztattak. Majd Trochu,

majd Bourbaki — kapott a határa, néha azonban a dicséretből is kijutott egyikük másikuknak. Harcz kivivott franczia lovak voltak; meglehet, hogy a Loire partján kerültek keserves fogságba; meglátszott rajtuk, hogy hosszu tapasztalat horpasztotta lágyékukat, rabságuk szecskájából gyéren jutott ki illedelmesb borda bélésre, beérték szőrehámlott bőrtakaróval; némelyikén, különösen a még nem öreg Bourbakin némi hőskivánat ébredezését lehetett észrevenni; sinli szokott terhét, nyihogva kapar, vág, rugdal, rázza fejét, hosszu sörénye lobog; mindannyiszor azonban az ostoros részéről megfelelő gondozásban részesül s háta kedvéért fölhagy az érzelmek tovafüzésével.

A mennyire észre lehetett venni, az ostor mindannyiszor elpattogtatta a kedélyvilág gyengéd hajtásait, s Bourbaki lehangoltan lógatta fejét a kietlen valóság ürében. Ez factum; bármennyire állitja is a hirneves orvos Charpentier, hogy „la maladie et la misère disposent à la vie interieure.“ E részben ellentmond paderborni tapasztalatom a tudománynak. A tudomány szerint a nyomoruság fejleszti a belső, szellemi világot! Bourbakinál megforditva volt; az illető la misère apasztotta benső életének dagadó árjait, s fejlekonyitva haladt. Különben örültem, hogy Bourbakin ez észrevételt tehettem; mert Charpentier hajlandó ellenséges következtetéseket vonni a szentek életére és csodáira odavetett tételéből; már pedig e tételt Bourbaki egyszerüen fölrugta. Bourbakit követve a város vége felé néhány rongyos csavargót találtam; vörhenyes arczukhoz megbüvölve tapadt tekintetem, gubanczos hajukba zsiros kalap kapaszkodott; gondoltam, hogy cseh földönfutók, de némelyik füleczimpájában szerényen ragyogott a srófocska, talán olaszok; otthon polentával élnek s tiszta vizzel, itt talán csak pálinkával; nadrágon és kabáton sok folt és öltés volt látható, melyet nem szabómüvész keze rakott oda; szappan-, kefe- s fésüből tudom több jutott ki Bourbakinak, mint nekik. Sajnáltam őket, de elmosolyogtam magam, Charpentier ur jött eszembe; hiszen szerinte ezek mindenesetre a legemelkedettebb

mysticismus képviselői: „la maladie et la misère disposent à la vie interieure.“ A ki e bölcsesség még behatóbb illusztrálását kivánja, az keresse föl a „bumszti pinczét,“ a fővárosok lebujait, a londoni pauperismus barlangjait, s ah mily szeretetreméltóan fog majd a tudományról megemlékezni, mely szerint: „la maladie et la misère disposent à la vie interieure.“ De hát lehetséges-e, hogy a tudomány tényekben is tévedjen? ha pedig a betegség s nyomorról fölállitott tétele nem tény, hogy fogná akkor kimagyarázni Assisi sz. Ferencz alakját, a lurdi Bernadette látomásait.

Paderborntól keletre a westfáli sikságot hosszu, tág félkörben kékes hegység szegélyzi; valami Schaumburg-Lippe-Detmold-féle herczegség. Különben geografikus apparátusom a német herczegségek körül nagyon olaszos. Az olaszok geografiája tudvalevőleg Rómától Albánó-ig terjed, ha Rómában laknak, — s Florencztől Fiesoleig, ha Florenczben, — ami azon tul van, alkalmas gyüjtő fogalom összefoglaló szóburkolatába zsugorodik, arra ugyanis azt mondják: quelle terre là, quel paese là. Tehát a német herczegségek körül egészen megbizhatlan tekintélynek adom ki magamat. Meglehet, hogy Reusz-Schleisz; Gotha Lüneburg, Sachsen-Weimar Altenburg hatalmasságoké voltak a kékes párázatu hegyek. A vasut arra ment; tehát én is vele.

A geografiai tudatlanságot illetőleg csakhamar alkalmam esett vigasztalást meritenem egyik pályatársamon észlelt tüneményből. Némely olvasó tünődő lelke e mondat olvasásakor nem az „észlelt tüneményt,“ hanem a „pályatárs“ személyiségét fogja majd megtisztelni érdeklődésével s azt fogja kérdezni: „ki ez a pályatárs? s különben is minő pályán haladunk mindketten?“ Hogy megnyugtassam, azt mondom: vaspályán, s következőleg a társ is, vaspályatárs.

Ez a vaspályatárs Hessenből való volt; amint mindketten sok üdvös szóbeszéd után kinézünk a kupé ablakán, kérdem tőle miféle falu ez itt? a pályatárs nem is-

meri. A vonat megáll. A konduktor rivalg. A pályatárs fölugrik: „hisz ez az én falum," mondja kapkodva jobbra balra. „Nem tehetek róla" felelek. „Nem ismertem föl." „Se baj" nyugtatom. „Kérem a botot," „legyen szives a kalapomat," „konduktor itt kiszállunk," „ez is az enyim," „hol van a jegyem," s rohan kifelé. Ebből következik, hogy már Hessenben vagyunk. Hessenről kétfélét kell megjegyeznem; először, hogy a hesseniek vakoknak mondatnak; alighanem oka is lesz ez elnevezésnek; gondolom egy háboruban ismerték föl e tulajdonságukat, amit a vaspályatárs is erősitett ugy élőszóval, mint tettel. Másodszor megjegyzendő, hogy ide valók a hirneves hesseni Fülöp s a hesseni legyek. Az előbbi a történelemből ismeretes, az utóbbiak a gazdaságból. Hesseni Fülöp is csunya légy volt, csakhogy inkább holmi lódarázs természetü; Luther Márton szellemének aegise alatt sok dögleletes dolgot mivelt s bigamiában élt. Hasonló kárhoztató itéletet kell mondanunk a hesseni legyekre, melyek szinte nagy károkat okoznak az emberi társadalomban; mentségükül föl lehet hozni, hogy nem rosz szándékból teszik s hogy nem tudják, hogy természetes rosz hajlandóságuk által az emberek neheztelését magukra vonják; mindezt ama lódarázs természetü Fülöp mentségeül mondani nem lehet; s mégis a hesseni legyeket elitélik s a hesseni Fülöpöt védik, különösen most Janssen történész ellen, ki bizonyára nem hesseni, mert különben nem részesiti Fülöpöt oly kiméletlen figyelemben. Ráfogják ugyan épen ezért, hogy rosz hazafiu, s ez által természetesen a kérdés ki van meritve, az ellenség le van teritve s minden hazafias kebel oltárán kigyulad a nemes harag és honfiui lelkesülés lángja. Az emberi érzelmek és lelkesülések ilyen és hasonló fogyasztói hasonlitanak azon hőshöz, ki a puskaport nem a töltött ágyúban, hanem nyilt mezőn szétszórva sütögeti.

Különben a nemes érzelmek pazarlása s a lelkesülés czélszerütlen ropogtatása egészen megfelel az emberi természetnek; ugy vesszük észre, hogy az emberek nem-

csak Hessenben, de talán mindenütt, érzelmeik kitörésében csak fojtással lőnek. Tudvalevőleg a fojtásos lövés is nagy zajt és ropogást idéz elő, de hatása nincs, legfölebb egyik-másik érzékenyebb paripára, mely megbokrosodik s némely fogékonyabb hölgyre, ki elájul. Ha pedig igaz, hogy az emberi szivek nagy része csak fojtással töltött puskák s érzelmeik röppentyüi vitriolos rakéták: mi lesz az élet más, mint egy nagy manőver, melyben csak azt lövik meg, a ki mondja, hogy meg van lőve, csak azt fogják meg, aki mondja, hogy meg van fogva. E külsőségekben fogva tartott, érzelgős és képzelgős világ czimére szól a sz. irás: hiuságok hiusága. Minden hiuság képzelődés; a képzelődés mindenütt ott van. Az emberi érzelem és kedélyvilág nagy mütermében a képzelődés a hivalgó dilettáns szerepét játsza; ott is, a hol a komoly törekvés, a hit, a tudomány, az erény valami szép gondolat megvalósitásán dolgozik, nyomban háta mögött terem, kópésan, majd csalfán belekeveri a szinekbe s elvegyiti a vonásokba hiuságos voltát. Akarat és ész nincs biztosságban ellene, mint egy pajkos gyermek mindenütt sarkukban terem. De van valami, amitől fél, amibe ritkán köt bele: a szenvedés. A képzelődés legélesebb ellentéte a szenvedés; a szenvedés egyik keze jég, másik keze tüz; jeges kezét a szenvedő homlokán nyugtatja, elveszi ábrándjait, lehüti a csalfa remény ködpárázatát, megdermeszti a csapodár sziv selejtes virágait; másik kezével a szenvedő megtisztult szivét érinti, suttogva kérdi: akarsz-e szeretni igazán, hevülni s lelkesülni csalódás nélkül? ha igen, maradj karjaim közt: a szeretet mely szenved, s a lelkesülés mely vérzik, nem csal.

Szerencsésen végére értünk a tünődésnek. Gondolom, kölcsönös megelégedésünkre történt. Nem is lehet mindenütt tünődést tartani; némely hely nem tür tünődéseket: mert tegyük föl, hogy valaki Eözdöghén lakik s tünődni kiván, mikép fogna eözdöghei tünődésekről beszámolhatni. „Eözdöghei tünődés...“ van benne valami contradictio in terminis, a költői érzéket sértő illat, mel-

lék iz vagy aróma. E reális gondolat lepett meg, midőn Fuchsloch nevü állomás mellett haladtunk el; sit venia verbo: „Fuchslocher Schwärmereien," ez mégis sok; ezeket folytatni nem lehet; pedig kint halk eső is permetezett, néhány falevél is lehullott ép a közeli fákról, pedig csak augusztus hóban éltünk, tehát erőszakos s idétlen volt haláluk, a távolból pedig büvös hangfoszlányokban sóhajtozott felénk egy roszul szelelő zsebharmonika. Csupa oly körülmény, mely melengetné és legyezgetné a netán beálló tünődés álmait.

A megszakitott tünődés után ujra a hesseni világ változatos panorámájának tájképeit szemléltem a vasaskocsi üvegei mögül. A hesseni legyek igen szép vidéket választottak maguknak hazául s a permetező eső halavány, lágy fátyolt vont rá s rokonszenvesebbé tette az elmosódó körvonalokat; de az emberi nemből különösen az asszonyok néztek sötéten s élettelenül a jövő menőre, értem itt a falusi asszonynépet; mert a városiak ruhája ép ugy, mint arczbőre általános divat szerint van redőzve. Ruhájuk is sötét volt, fejükre szorosan fekete selyem kendő lapult, mely hátul össze volt kötve s két hosszu, szétálló lebbentyüben végződött. Ezt a sötétruhás, komoly typust a lutheránus asszonyokon már akkor vettem észre, midőn a losonczi, kálvinista gymnásium első tantermét látogattam történelmi tanulmányok kedvéért. A történelmi tanulmányokat itt azért emlitem; mert másra, amit ott tanultam volna, határozottan nem emlékszem; de a történeti tanulmányok még most is világosan állnak előttem. Nem terjeszkedtek ki sem ó-, sem közép-, sem ujkorra, hanem jeles férfiak szivhez szóló életéből vétettek: Kolumbus Kristóf, Luther Márton, Husz János, Kalvin, az orleansi Szüz és Guttenberg ur életirásait emlézték. Ily életképeket rakni a tizenegy éves fiuk tudományszomja elé, annyi mint csecsemőket sörrel traktálni. Mily furcsa látványt nyujtana a kisdedóvó akademia első éves lármázója, ha sörös pohár mögött szőné képzelete szálait. Bizonyos idétlen nagykoruság képét nyujtja, me-

lyet az üvegház kényszerével siettetnek, s ha el is érik, satnya és szintelen marad. Azonban jól emlékszem, hogy bármily magasztalásnak lettek is az emlitett emberek irkáimban alávetve, az époly kevéssé fogott rajtam mint a mint nem sértett, csak azt éreztem, hogy most idegen tárgyról van szó, melyhez nekem nincs hozzászólásom, mint a vándornak, ki előtt idegen nyelven beszélnek. Időhaladtával elvész a kedély azon fejletlen tulajdona, melynél fogva a gyermek és a fiu türelmes ott is, a hol nem kellene lennie; ezen fejletlenségen később ugy segit, hogy kezéhez veszi s olvassa a „protestans egyházi és iskola lap" hasábtöltelékeit, melyekből sziporkázik a szerkesztő „keresztény" szeretete és toleranciája. Hessenben a toleranciát nem szükség igénybe venni, nincs kit tolerálni; átlag protestansok; — de a hol szükségük volna a németeknek a toleranciára, ott nem futja ki még a pecsétnyomóra sem; mert a bonni lutheranus pecsétnyomó körüliratában azt panaszolja, hogy „a világosság a sötétségben világoskodik, de a sötétség azt föl nem fogta." A rajna partján ugyanis az evangelikus világosság sötétségben bujdoklik.

(Folyt. köv.)

AFRIKAI LEVÉL.

Capetown. Afrika. 1886. január hó 29-én.

Nagyságos és főtisztelendő kanonok ur!

Azon ritka jószivüség és szeretet, melyet elutazásom előtt az esztergomi seminariumban tapasztaltam, buzdit és serkent, hogy tett igéretemet mielőbb teljesitsem és Nagyságodnak afrikai utamat leirjam daczára annak, hogy talán kevés ujat és érdekeset mondhatok.

Január hó 3-án érkeztem Londonba, ahol az állomásnál már két jezsuita növendék (scholastikus) várt reám,

kik engem mint leendő utitársukat — mert ők is Afrikába jönnek — a legnagyobb örömmel fogadtak és a „Manresa“ nevü londoni jezsuita kollegiumba vezettek. Itt már több társra akadtam, kik az enyémhez hasonló czélból Belgiumból jöttek ide. Miután a hajó indulása csak január 6-ra volt határozva, felhasználtam a még hátralevő két napot, hogy Londonban legalább egyet-mást megnézzek. De ehhez vezető kellett, mert az angol nyelvben való jártasságom, mely otthon igen is nagynak látszott nekem, Londonban nagyon gyarlónak és elégtelennek bizonyult, miután sem én az angolt, sem az angol engem meg nem értett. Mindkettőnk kiejtése igen különösen hangzott egymás fülében. Magammal vittem tehát egy fiatal scholasticust, ki a londoni helybeli viszonyokkal ismerős és a nyelvben is jártas. Elmentünk legelőször is a westminsteri anglikán templomba, a hajdani hires benczés apátságba, ahol Eduard király szent teste a főoltár alatt nyugszik. Ámbár Rómában, Florenczben, Velenczében, Münchenben és más városokban igen sok szép és bámulatra méltó templomot láttam, azért a westminsteri templom mégis nagyszerü és lélekemelő benyomást tett reám. Csakhogy ugy látszik, mintha a régi jámbor benczésekkel, kiknek vallásos éneke hajdan itt éjjel-nappal viszhangzott, a felsőbb ihlettség is elköltözött volna, ugy, hogy Istennek ezen hajléka nem egyéb mint egy mausoleum, egy sirkert, a hová a hivek már többé nem imádkozni, hanem csak bámulni és legfölebb a földi nagyság mulandósága fölött elmélkedni járnak. A régi szép gothikus oltárok és szentek szobrainak helyét most egyesek siremlékei foglalják el, melyek alatt az angol nemzet hősei nyugszanak, kik közül azonban sokan nem épen a legjobb szolgálatot tették az angol nemzetnek és az emberiségnek, p. o. a sajnálatraméltó Darwin, ki szinte itt várja az utolsó itéletet, és ki Istentől nyert szép tehetségeit főkép csak arra használta életében, hogy az embert legnagyobb kincsétől és legszebb nemesi czimerétől, az Istennel való rokonságtól megfossza és az esztelen álla-

tok, a majmok sorába helyezze. Ezután felkerestük a nemzeti természettani muzeumot, ahol bámulva néztem az állat-, növény- és ásványország roppant gazdag gyüjteményét. Itt nemcsak Európa, hanem mind az 5 világrész összes, a föld területén és annak belsejében előforduló terményei, kincsei és teremtményei vannak képviselve és hetekig kellene itt tanulmányozni, ha valaki ezeket egyenkint és együttvéve akarná megfigyelni és vizsgálat alá venni.

Midőn január 6-a elérkezett, Jézus társaságának azon tagjaival, kik különféle tartományokból szintén Afribába küldettek, délelőtt 9 órakor elindultam és fölkerestük a londoni „East India Docks" nevü kikötőt, ahol a „Norham Castle" nevü roppant nagy vitorlás-gőzös tengeri hajó már indulás készen állott. Itt elfoglaltuk a számunkra kijelölt kis kabinokat és vártuk a hajó elindulását, mely déltájban sok néző jelenlétében és borzasztó hózivatarban történt. — Londonban időzésem alatt igen kellemes idő járt és a hónak nyoma se látszott; most azonban egyszerre megváltozott, roppant hó kezdett esni és igen hideg szél fujt a tenger oldaláról. Utunk Dartmouth felé vezetett, ahová január 8-án érkeztünk, és ahol több óráig álltunk. A dartmouthi kikötőben ugyanis mintegy 20 ujabb afrikai utazó szállt be, kikkel együtt az utazók száma összesen 80-ra ment. Ezek között 12-en voltunk katholikusok; a többiek részint az anglikán hitfelekezethez, részint pedig Ábrahám ivadékaihoz tartoztak. Néhány órai pihenés után elhagytuk Dartmouth-t és folytattuk utunkat nyilt tengeren a kanári szigetek felé, a hová január 12-én érkeztünk. Utazásunk első két napján át elég nyugodtan viselte magát a haragos tenger és az egész társaság a hajón igen vig kedélyü volt. Da alig hogy a biscayai öböl felé közeledtünk, vége lett a jó kedvnek. Január 8-án és a reá következő éjjelen át a tenger iszonyu módon hullámzott és hajónkat kegyetlen módon egyik oldalról a másikra hányta. Alig volt egy-kettő az utazók között, ki tengeri betegségbe ne esett volna. Ja-

nuár 9-én a hajó hasonlitott egy nagy kórházhoz és mindenütt sápadt arczokat és ágyban fekvőket, vagy a hajó fedélzetén heverőket lehetett látni. Én is ugy éreztem magamat, mint aki életében legelőször dohányzott, vagy erős hánytatót vett be és nem voltam képes sem állni, sem pedig nyugodtan ágyban feküdni. Január 10-én a tenger ismét csöndesebb lett és a kellemetlen tengeri betegségnek még csak némi utóhatása maradt. A társaság többi tagjai is ismét a hajón szokásos foglalkozáshoz t. i. evéshez és olvasáshoz kezdtek, mely a tengeren az egyedüli időtöltés és a miről a hajón bőven gondoskodnak. A „Norham Castle" nevü hajó minden tekintetben nagyon kényelmes berendezésü, amennyiben egy zongorával és harmóniummal ellátott nagy terem áll az utazók rendelkezésére, hol az angol lordok és ladyk majdnem naponként produkálták magukat a zenében és énekben. Azonkivül meglehetős nagy könyvtár is van a hajón, mely szintén nyitva áll az utazók részére, s melynek tartalmát afrikai utleirások, vadászati történetek, biographiák, novellák és regények képezik, mind angol nyelven. A nagy ebédlőben és a hajó többi helyiségeiben villanyos világitás volt. Fürdők sem hiányoznak a hajón és minden utazó vehet naponként tengeri fürdőt, ha egészsége vagy kedve kivánja. Január 12-én elérkeztünk Madeira szigetéhez, s Funchal kikötő-város előtt vetettünk horgonyt, hogy ellássuk magunkat folyóvizzel, szénnel és egyéb szükségesekkel a további utra. Alig hogy a hajó megállott, már is jöttek Funchal felől különféle csolnakokban a sziget lakói, hogy terményeiket és kézi munkáikat eladhassák. Hajónk fedélzete rövid idő alatt egy hetivásárhoz hasonlitott, hol a barna bőrü és magyar czigányokhoz hasonlitó madeiraiak rosz angol vagy portugall nyelven nagy lármával kinálgatták áruczikkeiket. Egyik narancsokat, a másik banánokat vagy más déli gyümölcsöket, a harmadik nádból font székeket és egyéb munkákat, a negyedik különféle gyönyörü virágokat árult. A hajó körül álló csolnakokban pedig több 8—10 éves

kis gyermek szintén nagy lármával ajánlotta uszási ügyességét és várta mig valamely utazó schillinget vagy más pénzdarabot dobott a tengerbe, melyet uszva ügyesen és gyorsan elkapták, mint a hal elkapja zsákmányát, és visszatérve a csolnakba örömtelt arczczal mutatták az utazóknak.

Miután néhány óra alatt a hajó el volt látva a szükségesekkel, megszólalt az indulási jel és mi elhagytuk a regényes fekvésü várost, melynek éghajlata oly igen-igen kellemes. Most már fölöslegesekké váltak téli kabátjaink és többi óveszközeink, melyeket az europai hideg ellen használtunk. Madeirától utunk minden további félbeszakitás nélkül folyt egészen Afrikáig; miután a szárazföldtől messze távoztunk, szárnyas fehér vendégeink is, kik a tengerpart közelében vigan követtek, lassanként elhagytak és az egész tengeri uton csak olykor-olykor lehetett egy-két fekete tollu és vékony szárnyu madarat látni, mely roppant gyorsasággal haladt át a végtelen tengeren. Január hó 17-én érkeztünk az egyenlitőhöz, a hol igen sok repülő halat láttunk, melyek tömegesen egyszerre felszálltak a tengerből és egy perczig tartó röpülés után ismét eltüntek a hullámokban. Az egyenlitőnél éreztük, hogy a melegség, mely Madeirától kezdve naponként nőtt, most már csakugyan nagy, és főleg a hajó alsó helyiségében nagyon fojtó. A kis cabine, a melyben aludtunk és egyszersmind naponként miséztünk is, miután más helyiség nem állott rendelkezésünkre, oly meleg volt, mint egy olvasztó kemencze. De tudván, hogy Afrika a mi czélunk, a hol épen a legforróbb nyár vár reánk, nyugodtan eltürtük ezt is; gyakoroltuk magunkat az afrikai éghajlat elviselésében. — Az afrikai éghajlat és annak egyes szakaszai következő viszonyban állnak az europai évszakokhoz:

Europában		Afrikában pedig
marcz., aprilis, május	a tavasz	szept., okt., novem.
junius, julius, aug.	a nyár	decz., jan., február
szept., okt., novem.	az ősz	marcz., aprilis, május
decz., jan., február	a tél	junius, julius, aug.

Afrikában tehát a karácsonyi szép ünnepet épen a legforróbb nyári időben; Nagyboldogasszony ünnepét pedig a téli hónapok végén üljük, a mikor itt nem esik ugyan hó, de annál több eső. A szegény feketék olyankor visszavonulnak kunyhóikba és várják a szebb tavaszi időt. Január hó 27-én délután $^1/_2$2-kor megpillantottuk a távolban az afrikai hegyeket és a szárazföldet és én ugy éreztem magamat mint Kolumbus Kristóf, midőn Amerikát felfedezte. Este 7 órakor ugyanaz nap érkeztünk Capetown-ba, és itt láttam legelőször afrikai fekete testvéreimet, kik nagy sokaságban álltak a tengerparton. Nagy volt örömem, midőn e szegény négereket meglátam, és csak azt óhajtottam, hogy helyzetük némikép kedvezőbb volna; mert bizony a legnagyobb tudatlanságban és elhanyagoltságban élnek, s a városokban csak azért tartják őket, hogy velük a legnehezebb és legalacsonyitóbb munkákat végeztessék. Az Istenről keveset tudnak és keveset gondolnak vele. Uraik csak azért tartják őket, hogy dolgozzanak, ameddig birják; mi lesz majd e szegény emberekkel a tulvilágon: azzal nem törődnek. Capetown-ban meglátogattuk az itteni kath. püspököt, ki igen nyájasan fogadott; erre aztán megnéztük a várost, miután a hajó itt egész napon át pihent és csak este 6 órakor indult tovább Port-Elisabeth felé. Capetown egészen az európai városok mintájára van épitve s körülbelül 40 ezer lakost számlál. Hasonlit Londonhoz kicsinyben; itt is roppant forgalom van. A capetown-i kikötő tele van különféle, majdnem kizárólagosan angol hajókkal, mert Capetown az angolok földi paradicsoma. Ide jönnek a gazdag lord-ok öreg napjaikra, hogy ismét megifjodjanak, s ide küldik az angol orvosok gazdag mellbeteg vagy hypochondrikus patienseiket, miután a capetown-i éghajlat az orvosok állitásai szerint a föld legegészségesebb éghajlata. Capetown-ban oly zagyvalékot találunk különféle koru, rangu, szinü és állásu emberekből, minőt sehol a világon; és a fehér, többnyire angol faj itt a legboldogabb, miután minden munkát a szegény

feketék végezik akarva nem akarva erős katonai őrizet alatt. Utazóink nagy része, kik velünk jöttek Londonból és Dartmouth-ból Afrikába, szintén Capetown-ban szállt ki, a hol a nyár épen vége felé jár, s a különféle déli gyümölcsfajok és rendkivül nagy szőlőfürtök már érettek. Az utasok másik része pedig (Ábrahám fiai) Natálba vagy Port-Elisabeth-be megy, mert ott legjobban lehet „schefelni" és ugy látszik, hogy Afrika most a zsidók Eldorádója.*) Még oroszországi zsidók is voltak a hajón, utazva a jövőnek országába, hol a szegény négerek árán nagy gazdagságra tehetnek majd szert. Mennyire szükséges, hogy a kath. egyház karolja föl e szegény népet, azt mindenki beláthatja, ki az itteni viszonyokat komolyan megfontolja. E négerek különben már nem élnek erdőkben és nem vadak. Városokban és müvelt népek között laknak. Hogy mily keveset nyertek azonban e változott viszonyok által, azt már elhanyagolt külsejük is mutatja. De ha a kath. egyház őket felkarolhatná, akkor sokat, végtelen sokat nyerne még a legutolsó is közöttük. Minden kath. fehérben találna egy testvért Krisztus Jézusban, kinek Isten parancsa folytán őt szeretnie, s a testi és lelki irgalmasság cselekedeteit rajta gyakorolnia kell. Ha a kath. egyház őket felkarolhatná, akkor megmondhatná nekik, hogy az ő czéljuk nemcsak a földi munka, hanem első sorban az Istennek szolgálni és lelküket megmenteni ima, munka és vallásos élet által. Az ilyen néger él aztán türelmesen, sorsával elégedetten, és meghal nyugodtan tele reménynyel, hogy mennyei atyja most őt is felveszi az égbe és boldogitandja örökre. A kath. vallás jótevő hatása nélkül azonban a szegény néger a legnagyobb városban és a legmüveltebb európaiak közt is elhagyottnak, árvának, vigasztalan és reménytelennek érzi magát! Örömtelt szivvel folytatom utamat Afrika belsejébe, a hol a szegény négerek még teljes vadságban és pogányságban élnek, hogy nekik szent vállásunkat

*) Magyarország után t. i. Szerk.

hirdessem; hogy nekik megmondhassam, hogy nekik is van fenn az égben egy mennyei atyjuk, ki őket soha el nem felejti, és vannak tul a tengeren kath. testvéreik, kik őket szeretik és szivesen támogatni is fogják.

P. Czimermann,
afrikai hitküldér.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

A római kath. egyház története Magyarországban. Irta Dr. Balics Lajos. I. kötet sz. István király koronáztatásától sz. László király haláláig 1000—95. A sz. István-társulattól Tárkányi-dijjal jutalmazott pályamunka. Budapest, 1885. Közép 8⁰ 503 l. Ára 2 frt.

Mióta Horváth Mihálynak „A kereszténység első százada Magyarországon" czimü irányzatos müve nemcsak megjelent, hanem rövid idő alatt már második kiadásban terjedt el hazaszerte, több felől azon nyomatékkal hangsulyozott óhaj jutott kifejezésre, vajha hivatott szakembereink állást foglalnának Horváthval szemben és a történeti való igazságos mértékén alul maradt tendentiáiból a való tények pártatlan feltüntetése által kivennék a méregfogakat. Szükségessé vált ez annál is inkább, mert már évtizedek multanak el, hogy a hazai kath. egyház történetének rendszeresebb müvével utoljára találkozánk, s Lányi pályamunkájának Knauz által glossált és rendezett kiadása óta a történelmi nyomozás és tisztázás akkorát haladt, hogy a folyton szaporodó anyagnak feldolgozása és egy rendszeres egészbe öntése a szükségek egyik legközvetlenebbikévé érett. Egyházi és világi tekintélyes történetiróink, kiknek hivatottsága, alapos készültsége biztositékot nyujt ugy a munka sikerére, mint szavahihető megbizhatóságára nézve, ez irányban értékesitették

ugyan szakismereteiket, de munkásságuk inkább a részletek tüzetesebb feldolgozására irányult, mi által kétségkivül szintén nagy szolgálatot tőnek a tudománynak. Tárkányié az érdem, hogy nem csak felismerte e szükséget, de módot is nyujtott hozzá, hogy rajta — legalább a viszonyokhoz képest — segitve legyen. Dijat tüzött ki a legjobb munka jutalmazására, mely a sz. István koronáztatásától sz. László haláláig terjedő csaknem egy százados időközt a mai kutfőnyomozás haladottsága s egyuttal a müvelt közönség igényeihez aránylag legjobban tárgyalja. A pályázatra több mü érkezett be, s ezek közül a birálók itélete a szóba vett munkának nyujtá a jutalmat, de csak egyes helyeknek a megjelölt irányban való javitása, illetve átdolgozása és bővitésének feltétele mellett, mely teljesittetvén a pályamü a sz. István-társulat kiadásában látott napvilágot.

Alig van korszak, mely a magyar nemzet életfejlődésében nagyobb fontossággal birna, mint a XI. század, a megtérés korszaka. A nemzet állami társadalmi, erkölcsi és hitéletében véghezment nagy processus, a meg-megujult ellenhatás, a szilajság ismételt kitörései mellett a pogány cultus kétségbeesett kisérletei és az ezek által támasztott viharból diadalmasan kiemelkedett kereszt győzelme, — a század eleje és végének két nagy alakja: sz. István és sz. László — mind mind oly nevezetes mozzanatok és tényezők, melyeknek a megtérés megindítása, fejlődése s lefolyásában és a keresztény culturának a nemzetben való megalapitásánál lényeges fontosságu hely jutott. Innét van, hogy a hazai történetirás kezdettől fogva ismeré feladatául e nagy századnak lehetőleg teljes világitásba való helyezését, s midőn az amolyan Schwartz-féle merényletek, a szláv irók némelyikének félreismerhetlen irányzatosságu kisérletei, sokban feltartóztatták és késleltették a munkát, keresetlen bár, de nem mindig meddő polemiákkal terhelték iróinkat, ezzel csak uj alkalmat nyujtának arra, hogy keresztény multunk első nagy periodusa iránt mindig ébren tartassék a figyelem s kiterjeszkedjék oly

részletekre is, melyek e kihivások nélkül tán nem részesültek volna oly tüzetes méltánylásban. Ezekhez járult a hazai tudósok részéről nyilvánult kritikai mélyelmüség, mely maga is kételyeket vetett sok jó ideig általánosan vallott tétel közé s apránkint szedte le rólok azt, ami itészetileg nem állja ki helyét a történelmi tények és események között, — bár meg kell vallani, hogy a XI. és a későbbi századoknak sokban hézagos adatai mellett, számos kérdés még mindig csak félig megoldva áll előttünk, mások még legfölebb a valószinüség fokáig birtak emelkedni.

Az előttünk fekvő terjedelmes mü számol ugy a nehézségekkel, melyek egyes — eddigelé csak félig megállapitott — történelmi tények tisztázásának utjában állanak, mint azon előre haladott álláspontu vivmányokkal, melyek a nyomozás és kritikai szellem mellett számos kérdés megoldásához nyitának utat. A szerzőn meg is látszik, hogy ez utóbbiakat eléggé igyekezett kiaknázni arra, hogy müve kerekdedségéből ne hiányozzék semmi; figyelme ez okból apró részleteket is ölel fel, melyek egy avatlan előtt tán másodrendüeknek látszanának, de szakember csakhamar felismer bennük ha mindjárt csak közvetett fontosságot, melyet ha nem is önmagokban, de más kérdésekkel való összevetés által nyernek. Müve a kath. egyháznak Magyarországon való megalapitását, a pogányok szilaj eleme részéről támasztott visszahatást és a sz. keresztnek diadalát nyujtja azon kilenczvenöt éves időközben, melyben a hazai történelem két legnagyobb alakja emelkedik: sz. István és sz. László; jellemzőleg domboritja ki e két nagy és szent király buzgalmát, a nemzet jövőjét biztositó müködését, keresztény kulturának a kelet pogányságából kiemelt nemzet között való meghonositását; kiterjeszkedik a nyugati hübérség tulcsapongó szellemére, mely az egyházat már elnyomással fenyegette; ecseteli a hazai egyház belszervezetét, hierarchiáját, vallásos és müveltségi viszonyait s záradékul összegezvén az egész század müködését, kiemeli a szellemi és erkölcsi nagy haladást, melyet az egyház által felkarolt nemzet e korszakban tőn.

Az anyag terjedelmes feldolgozása kétségkivül a szerző nagy szorgalma és a tárgy iránt tanusitott előszeretetére vall; s ha csak a nagy általánosságban méltányoljuk müvét, ugy habozás nélkül a legnagyobb készséggel kell nyujtanunk elismerésünket, melyre magát az önként elvállalt fárasztó munka által érdemesité. De ha a tüzetes részletesség pontosabb mérvesszejét vesszük alkalmazásba, itt-ott oly nem nagy számu, de érezhető — fogyatkozásokra akadunk, melyek egy szükebb keretü monographiánál is kifogás alá esnének, annál inkább egy terjedelmes münél, mely teljességre és maradandóságra tart számot.

Monostor-intézményeink közül azok, melyek eredetöket biztosan megállható adatok alapján egészen a XI. századig képesek felvinni, s melyek a magyar kereszténység megalapitásával mondhatjuk egykoruak, méltán büszkék lehetnek e dicsőségre, melyért egykor számos alapitvány versenyezett, s melyet csak némelyek részére itélt oda ovatos történelem. Ha tehát a XI. század hitéletét, monostorintézményeit teljesen akarjuk ismerni, ugy egyet sem szabad mellőznünk azok közül, melyek bölcsője már e korban ringott s melyeket különben is ujjainkon számlálva kell folytonos evidentiában tartanunk. Ezen éberség mellett lehetetlen, hogy szemünkbe ne tünjék a hézag, mely a szóba vett mü teljességének előnyére nem válik, amennyiben monostoraink sorozatát hiányosan adja. Igy a sz. Jakabról czimzett szilizi (zseliczi) benczés apátság, melynek alapitása 1061 tájára esik, nem nyert helyet a mü második felében elősorolt sz. István kora utáni alapitásu monostorok között; sőt ezek sorából kimaradt az olyan nevezetes benczés monostor is, minő az 1075-ben alapitott garamvölgyi apátság, ami már annál is feltünőbb, mert alapitó levelére maga a szerző is több helyütt hivatkozik. — S ezen alapitó levél kapcsán még egy másik fogyatkozás is merül fel, melynek a ma már teljesen kiigazitott kiadásu szöveg alapján és a kutfőnyomozás mai stadiuma mellett könnyen kitérhet a történetiró.

Tornova apáczazárdájáról jó ideig azon balnézet uralkodott, hogy Biharban feküdt s görög szüzek lakták. E nézetet Pray és Katona után Fejér öröklé, ezt vallja Balits is. Fejér a garamvölgyi apátság alapitó levelének hibás olvasásaiból kiindulva Biharba tevé e monostort, melyet legott a metropolitanumnak nevezett veszprémvölgyi görög monasterium fiókjává tett. A nevezett oklevél szövegét Fejér többedmagával igy olvasta: In piscina, quae vocatur Vojoser dedi duas partes, nam tertia pars est Abbatissae de Tornoua in confinio Bichor civitatis; dedi villam, quae Vicaegi artand vocatur etc. Eszerint Tornova kétségkivül Bihar közelében létezett volna. De Knauz, ki monumentáiban a garamvölgyi apátság alapitó levelét eddig legpontosabban és legtökéletesebben tevé közzé, megtartván az eredeti helyesirást és interpunctiót, egészen más értelemben csoportositja a mondatokat ekként: In piscina uero, que woioser vocatur, dedi duas partes; nam pars tercia est abbatisse de tornowa. — In confinio Bichor ciuitatis dedi uillam, quae rikachi artand uocatur etc. — E szerint tehát Bihar nem a tornowai zárdára, hanem Ártánd nevü helységre vonatkozik, mely utóbbi csakugyan Biharmegyében van, miként ezt oda sorolja a váradi püspökség nagy monographiája is; s szerzőnk, ki a Knauz-féle kiadást idézi kutforrásul, elég csodálatosan mégis Biharba teszi Tornovát, holott ez s vele együtt az apácza monostor egészen másfelé keresendő — Veszprém megyében.

Konth nádor ugyanis 1363-ban azt irja, hogy sz. István Somlyó hegy alján sz. Benedek rendü apáczák számára sz. Lambert tiszteletére alapitott monostort in Tornua. E név hasonlatosságát az előbbivel már Szerdahelyi (Diploma Graecum) vette észre, de ragaszkodva az 1705-iki levél hibás olvasásához nem merte azonositani az ebben előforduló Tornovával, mely közhiedelem szerint Bihar tájain feküdt. Most azonban, miután e monostor már egyszer kivétetett Biharból, nincs okunk többé hogy azonosnak ne tartsuk a Somlyó alattival, mely

benczés, tehát latin és nem görög apáczák számára alapittatott s sz. Lambertet tisztelé védszentül. Ez apáczamonostorról későbbkori okleveleinkben több izben történik említés és V. István 1270-ki leveléből azt is tudjuk, hogy utóbb már Apácza-Somlyónak is hivaték e helység, — mi természetesen már jóval tul esik a XI. századon, de a történetirónak, ki bizonyos kérdések iránt akar tájékozást szerezni, későbbi korba is kell átnyulnia, mert az egykoru adatok nem mindig és nem minden iránt nyujtanak felvilágositást.

A szerző egy helyütt a váradi püspökség nagy monographiáján kifogásolja, hogy a püspökség alapittatásának kora körül támadt elkeseredett és a tárgyilagosság teréről már-már lelépett Pray-Ganóczy-féle tollharczot csak futtában emliti. Ám, megvalljuk, mi ezt inkább érdemül tudjuk be Bunyitaynak, ki dicséretre méltó mérséklettel óvakodott oly részletekkel megterhelni nagy művét, melyeket husz év óta már amugy is másfelől ismer az olvasó, s melyek elhagyása a mü teljessége és kerekdedségének éppen nem árt. Sőt a szerzőtől sem vennők rosz néven, ha szem előtt tartja vala e szabályt annál is inkább, mert előszavában ő maga is azon elvet állitá fel, hogy a történetirónak nem kötelessége minden szem elé kerülő adatra reflectálni. Szerettük volna ha takarékosabban bánik a különféle irók sokszor meddő véleményeinek néhutt bonyodalmas részletezésével, vagy ha már kiterjeszkedett mindezekre, egyetmást belőlük tán a jegyzetben helyezhet vala el czélszerübben, mint a szövegben, mely ezáltal sokszor darabos lesz és az olvasó minduntalan a tárgy folytonosságából ragadtatik ki. Némely helyütt éppen csak e vélemények elősorolására szoritkozik anélkül, hogy saját nézetét domboritaná ki határozottabban, minek következtében mintegy félve lebeg az ellentáborok között, mint az Asztrik esztergomi és kalocsai érsekségnek kérdése körül látjuk, melynél a Knauz és Városi sokban ellentétes álláspontja közötti ürt habozásában ugy hidalja át, hogy Asztrikot jóformán mindakét főpapi széknek itéli oda.

A müről nyilvánitott e szerény véleményünk sokkal őszintébb, semhogy benne a szerző akár érdemeinek kicsinylését, akár irányzatos elfogultságot láthatna; s mi, kik teljesen tudjuk méltányolni a nagy nehézségeket, melyekkel ugy a még mindig csak tisztázás alatt levő kérdéseknél, mint a feldolgozott tárgy beosztásánál küzdenie kellett, szivesen csatlakozunk azok nézetéhez, kik a szerzőben az egyháztörténelem egy uj, serény munkását üdvözlik.

Tomann.

Geschichte des Kulturkampfes in Preussen-Deutschland von Dr. Majunke Verlag von Ferdinand Schöningh. Paderborn I-sö füzet 75 fillér. 64. l.

A ki az ujkor és legujabb kor története iránt érdeklődik, két kézzel kapjon e könyv után!

Szerzője Majunke, a „Germania" szerkesztője sok éven át, midőn a porosz politikából önként előtörő „Kulturkampf" orgiái keseritették a megcsalt és eltiport katholikusok szivét; tiz évig volt képviselő a porosz ország- s a német birodalmi gyülésben.

Publicista és parlamentáris állásánál fogva tájékozott betekintést szerzett magának a nagyravágyás, szinlelés, fosztogatás, elnyomás azon óramüvébe, melyet porosz politikának hivnak.

Az előttünk fekvő első füzetből meritett kivonat legjobban fogja tájékoztatni az olvasó közönséget a mü iránya és érdeme iránt: Poroszország egész IV. Frigyes Vilmosig nem volt egyenlőjogu állam katholikusok és lutheranusokra nézve; daczára annak, hogy III. Frigyes Vilmos uralkodása alatt az annexiók folytán a katholikusok a lakosság egy harmadát képezték. IV. Frigyes V. békülékeny király volt; azért csakhamar véget vetett a kölni zavaroknak is a katholikus egyház iránt való engedékenysége által; eltörölte a placetet v. i. szabaddá tette a püspökök érintkezését a római székkel; s azon helyes

nézeténél fogva, hogy a katholikusokat csak katholikusok érthetik s kormányozhatják, nem pedig a protestans és államegyházias előitéletekkel bőven megáldott bureaukratia, a kultusminiszteriumban katholikus osztályt állitott föl, mely a minisztert tanácsaival támogassa.

A tökéletes szabadságot azonban az alkotmány hozta meg az egyháznak, — az uj államtörvény 1850-ben január 31-én.

Az egyház e fölszabadulását a forradalomnak s a liberálisoknak köszöni, mint Belgiumban is. A liberalismus megtörte a bureaukratiát, s igy közvetve fölszabaditotta azon elemeket is, melyeket a bureaukratia békókban tartott, ha különben semmi jóakarattal sem viseltetett a fölszabadultak iránt is, mint például a katholikus egyház iránt.

Következik az alkotmány idevágó pontjainak ismertetése, melyből kiviláglik, hogy a katholikusok meg lehettek elégedve az állammal szemben elfoglalt s ünnepélyesen biztositott jogállásukkal. Az alkotmány határozatai alá a májusi törvények megfelelő karikaturái vannak kis betükkel nyomva, melyek összevetéséből előáll a szétrongyolt alkotmány torzképe.

Azonban a hagyományos porosz, egyházellenes fölfogás csakhamar ismét fészkelődni kezdett. Az udvari kanonisták, a lecsapott vagy lehütött bureaukraták, a liberális vagyis egyházellenes liberálisok meg nem emésztették a kath. egyház szabadságát szentesitő alkotmányt.

Foltoztak rajta. Raumer és Westphalen miniszterek ravaszul kiczirkalmozott miniszteri rendeletet bocsátottak ki a kath. belmissiok tartása és a Collegium Germanicum látogatására vonatkozólag. Ez határozottan alkotmányellenes rendelet volt. A két rendelet létet adott a „kath. fractiónak", mely 1852-ben 63 képviselővel vonult be a parlamentbe.

A protestans theologok és pásztorok a szeplőtelen fogantatás dogmájának kihirdetésekor kitrombitálták a jelszót, hogy valamint 1813. a népek megtörték a napoleoni igát, ép ugy kell most megtörniök a rómait. A li-

berális sajtó, az országgyülési többség nemsokára oly vágányba zökkentek, hogy a 62-iki ülésszak föliratában hangsulyozták: „az állam biztositását és oltalmát az egyházi tulkapások ellen.“ 1858-ban kezdődött az „uj“ vagy „liberális aera.“

1861-ben I. Vilmos lett király; még az elhalt király életében leirt az uj, liberális miniszteriumhoz, fejtegetvén nézeteit különösen az egyházat s a hadsereget illetőleg. A liberális sajtó majd nem eszét veszté örömében, mert szerinte közelgett az óra, melyben az Ultramontanismusnak s az orthodoxoknak nyakát tekerik. 1862. okt. 8-án pedig Bismark lett miniszterelnök, ki elődjét Hohenzollern herczeget ultramontán ellenszenveiben fölülmulta.

„Weitere Vorbereitungen zum Culturkampfe“ czim alatt először Bismark személyiségével ismerkedünk meg. Bismark alkalmas volt a kettős föladatra, melynek szerencsés végbevitele megoldja Poroszország jelenlegi nagyságának kérdését. Kellett akkor oly férfiu, a ki 1. kellő kiméletlenséget fejtsen ki a liberális országgyülési többség iránt és az alkotmányos elvekben ne skrupulizáljon, 2. a kinek elég energiája és diplomatikus ügyessége legyen arra, hogy a szervezett katonaságot heverni ne hagyja, hanem fölhasználja „a német kérdés“ „activ“ megoldására.

Bismark ur kiméletlensége, genieje, szorgalma ismeretes, mint a frankfurti szövetségi gyülés tagja megtanitotta a minisztereket, wie sie „mit den Kammern umspringen sollten.“ Az alkotmányt gyülölte, emiatt egy ideig Ausztriával is megakart férni, mert ez is ellenese volt a demokratiának. De a pétervári és párizsi udvaroknál, hol mint követ tartózkodott, mindjobban kifejté osztrákellenes tendencziáit. Nem kételkedett, hogy, ha a hatalom birtokába jő, folytatni fogja II. Frigyes politikáját. Régibb barátjai állitják, hogy missiójának tartja, a 16-ik század Reformációját tovább vinni és fejleszteni.

Bismark már a frankfurti gyülésen kezdte meg kulturkampfos törekvéseit. A badeni és nassaui egyházi za-

varokban élénk részt vett. A nagyherczeg, a herczeg, a miniszterek fejébe ügyesen és kitartóan saját eszméit ültette az egyházi viszály irányáról és jelentőségéről. 1853-ban ezeket irja Manteuffel miniszternek: „minden arra utal, hogy itt nincs szó a badeni kormány és a freiburgi érsek közt szövődött veszekedésről, hanem valamennyi protestans fejedelem érdekéről, a harczias kielégithetlen, és békélhetlen szellem ellen, mely az utolsó évtized óta a kath. klerust heviti.“ Ez a gondolat: a protestans kormányok érdekközössége a kath. egyházzal szemben minden enemü jelentésében fölüti fejét. Baden előharczosa a protestans közérdeknek.

Ugyanott olvassuk ezt is: „véleményem szerint csalódik egy protestans kormány ha azt hiszi, hogy engedékenység által az ultramontán törekvéseket oly pontra terelheti, a melyen ezen részről békére és őszinte közreműködésre számithat.“

A badeni nagyherczeg a római sz. székkel egyezkedni akar, s e czélra gróf Leiningent szemeli ki, ki kath. volt. Bismark e részben is tanácsokkal szolgál: „lehetetlen, hogy egy katholikus a pápával szemben a protestans kormány állását minden okkal érvényesitse, anélkül hogy hivő katholikusoknak lenni meg ne szünjék.“ (40 l.)

Máshol a nassaui herczegről ezeket irja: „szivesen vette azon megjegyzésemet, hogy a protestans kormányoknak törekedniök kell nagyobb közösségre tenni szert a római egyházzal szemben elfoglalt állásukban.“ (45. l.)

Bismarck a protestans érdeket a politikában oly fontosnak tartja, hogy annak kedvéért két diplomatikus alapelvet dönt meg: 1) ráveszi kormányát, hogy avatkozzék két külföldi kormány ügyeibe, melyeket azoknak alattvalóikkal kellett rendbehozniok; 2) rendkivüli megbizatást adat magának oly helyre, mint Karlsruhe, ahol a porosz kormánynak volt követe (Savigny.) (46 l.)

Magában a dologban, különösen a Római sz. székkel való tárgyalásokban oly szivósságot és elfogultságot

tanusitott, mint később. In nuce és előkép gyanánt kifejtette állását, melyet a Culturkampf alatt elfoglalt s elfoglal mai napig.

Már az eddig fölhozottakból ráismerünk a kultur harcz tulajdonképi gyökerére; egészen föl lesz előttünk födve a titkos gyökér, ha Bismarck német és külpolitikáját vesszük tekintetbe.

Bismarck belépte által a ministeriumba érvényre jutottak a régi porosz tradiciók. Ezeknek sugarai azon eszmében gyultak ki, hogy poroszországot protestans nagy és főhatalommá emeljék, mely a világ protestantimusának patronátusát birja. Az eszmét a tények, a valósitás mezejére vonták le.

Az olasz kérdéssel szemben Poroszország kezdetben tartózkodólag viselkedett. Mint a legitimitás képviselője és Isten kegyelméből való királyság elborzadt a nemzetiségi foradalmi elvek vörössipkás bitangjától: Olaszországtól. De az olaszok tovább kisértették. Azt gondolták, hogy Poroszország a protestans eszmék hatalmával hivatva van ugyanazon annexió-politikára, mint Olaszország az egyházellenes eszmék befolyásával. (48 l.)

A porosz becsületesség, mely a nemzetiségből nem birta levonni a jogot és a jót, hanem a jogforrásait a természet elveiből eredetteknek gondolta, veszendőben volt midőn Olaszországot a porosz külügyminiszter 1862-ben elismerte; a veszett fejszének pedig még nyelét is eldobta, a becsületesség nyomait is eltörölte Bismarck. Jó pajtása lett Olaszországnak; megtelegrafiroztatja neki a hadjárat egész tervét, mely 1866. Ausztriával akart elbánni, még pedig alaposan.

Az 56-ik lapon kezdődik az 1866-ki háboru megvilágitása. II. Frigyes állitotta világba győzelmei által a dualismust a kath. Ausztria s a protestans Poroszország között. El kellett dönteni: melyik legyen az Ur? De a háboru nem volt népszerü; a katholikusok közt még kevésbé, mint a protestansoknál. Az országgyülési többség

is ellenezte; sok városi hatóság feliratot intézett a kormányhoz — a béke ügyében.

Ekkor ismét kibujt a szeg a zsákból! ugy kezdték szítani a kedvet mint 100 évvel előbb II. Frigyes „Daun szentelt kardjával"; appelláltak a protestansok felekezeti szenvedélyeire; ráfogtak a katholikusokra mindent, mint most; nyakukba akasztották a hazafiatlanság és az árulás vádját, s hogy pénzzel támogatják az osztrákot.

A „Norddeutsche Allgemeine Zeitung", elismert hivatalos lap két hónapig trombitálta, hogy a Habsburgház az „evangelikus egyház halálos ellene"; a „Kreuzzeitung" pedig oly vallási háborut látott kigyulni, milyen kétszáz év előtt a harminczéves volt.

„Már akkor alkothattuk meg magunknak a jövendő Kulturkampf fogalmát; már akkor anticipálva volt; azonban a kormány érdekében volt, azt egy időre Ausztria leszorittatása után is elfojtani; mert még fontosabb tennivalók állottak utjokban." (62 l.)

Az első füzet 64 lapra terjed; az utolsó előttin kezdődik ily czimü fejezet: Veränderte Stellung Bismarck's zu den Parteien.

A tárgy maga, Majunke neve, s azon körülmény, hogy a könyv nincs ollóval, hanem tollal irva, fölkelthetik az olvasó közönség érdekét, mely bő kielégittetésben fog részesülni.

Az egész nyolcz füzetben jelenik meg.

Dr. Pethő.

Olcsó könyvtár. Szerkeszti Gyulai Pál. A pápák siremlékei irta Gregorovius Ferdinand. 204 sz. 30 kr. Franklin-társulat. Budapest.

Ime ismét egy mü magyar forditásban, melynek szerzője fogalommal nem bir arról, a miről ir. Az ily szellemi dispozició legalkalmasabb komoediák irására; ha pedig nagyon is komolykodik s tovább tart, akkor unalmas is lesz.

Gregorovius nagy történeti művében is eléggé igazolta, hogy a pápaságról fogalma nincs; a „pápák siremlékei“ is hamis és tótágast álló fölfogásának siralmas emléke. Hogy a pápák siremlékeit történetiróhoz illő aplombbal bevezese, a rationalista Gregorovius jövendölni kezd: „El fog jönni az idő, mikor a pápák siremlékei oly fontosságot nyernek, milyent a mai nap a római császárok mellképei és szobrai. (Ez megjárja.) Akkor már nem lesz többé pápa. A vallás uj, előttünk ismeretlen alakot fog ölteni stb.“ Elég ennyi; mert az ihlet tovább kihuzza valamennyi regisztereit, hogy a pápaságról nagyot mondjon, s a nagy mondások közt megfeledkezhetnénk a komoly számba veendő jövendölésről.

„Akkor már pápa nem lesz!“ Ez a proféczia nem uj; Dr. Luther Márton vasgyurós darabosságában előfutárja Gregoroviusnak; krétával irta ágya fölé: Pestis eram vivus, moriens ero mors tua! Papa! Gregorovius jó társaságban van, — nemde?

A siremlékek és siriratok elsorolása ellen természetes semmi kifogásunk, a legtöbb föliratból a legmélyebb keresztény fölfogás sugárzik, mely azonban a rationalista bagolytermészetre nézve kietlen, vigasztalan sötétség. A történelmi utbaigazitás azonban, mely a siriratokat kiséri oly kvalifikálhatlan lé, melytől remélhetőleg az „olcsó könyvtár“ névleg katholikus olvasóinak is fölfordul a gyomra.

Az eféle Gregoroviusi expektorácziók után kezemhez veszem Luther Márton asztali beszédeit; tőről szakadt hasonlóság van köztük és Gregorovius dörgedelmei közt. Sajnálom, hogy nem akasztottak nehányat közülök a „siremlékek!“ nyakába. Találó illusztrácziót szolgáltatott volna Gregorovius fölfogásához. Az a szellemi puszi pajtásság s az a tőről metszett szidhatnámság mindkettőt szorosan egybefüzi. Az egyik fényt vet a másikra, s az egyik lelkesülésén rágyujt a másik.

Tagadhatlan hogy e „siremlékek“ által nagyot lenditettek a magyar olvasóközönség értelmi haladásán; tisz-

tult előbbi valótlan és elfogult nézete a pápákról; mindezen elismerések után csak azt kellene kérdeznünk: valjon a fordító és kiadó komolyan vannak-e meggyőződve arról, hogy okosabbat nem tehetnek?

Dr. Pethő.

VEGYESEK.

(Tárkányi Béla) József egri kanonok, borsmonostori apát, hittudor f. é. febr. hó 16-án megszünt élni. Meghatva áll a vallásos és hazafiui kegyelet sirjánál s zokogva teszi le hála koszoruját. E koszoruhoz akarunk mi is járulni egy kis levélkével, midőn a nagy elhunytnak életét egy nehány rövid vonásban vázoljuk. Született 1821. jan. 2. Miskolczon polgári szülőktől, tanult ugyanott, majd Lőcsén, végre 1836-ban mint egri papnövendék folytatta tanulmányait azok végleges befejeztéig. Pappá 1844. jul. 15. szentelte érseke s mint ilyen segédlelkészi minőségben szt. Erzsébetre, a palóczok közé küldetett, honnan, Eger nagynevü érsekének Pyrkernek meghivása folytán 1846-ban az érseki udvarba ment és itt Pyrkernek 1847-ben bekövetkezett halála után, annak utóda, Bartakovics Béla alatt is megmaradt 1858-ig, midőn egyeki plébánossá lett kinevezve. 1866-ban a pápa által a szt. irás lefordítása körül szerzett érdemei elismeréseül kamarási méltóságra lett emelve. 1868-ban egri kanonoknak nevezetett ki; majd nemsokára rá borsmonostori apát lett. Első irodalmi kisérletei 1840—1841-ből keletkeznek, mely években a Kisfaludy Társasághoz beadott pályázatai („Honáldozat" „Az inditványok") dicséretet nyertek. 1841-ben kezdette Klopstock Messiásának egyes helyeit a magyarba átültetni. E töredékek 1842-ben a „Religio és Nevelés" hasábjain láttak napvilágot. Toldinak erre bekövetkezett buzditására folytatta e munkát, melyet eleinte puszta gyakorlásképen kezdett meg. A magyar fordítás

tudvalevőleg csak 10 éneket foglal magában. Ennek oka a költőnek azon meggyőződésében keresendő, hogy a Messiás az első tiz énekkel teljesen önálló, befejezett egész. Nyomtatásban 1872. jelent meg a szt. István társulat kiadásában, száz évvel az eredeti után. Mint a buzgalmi költészet és irodalom serény munkása, maradandó emléket hagyott maga után. Elég legyen az előbbi irányból csak azon számtalan egyházi énekre utalnunk, melynek ő fáradhatlan szerzője volt, elég legyen rámutatnunk különösen a „Kath. egyházi énektár"-ra, mely a maga nemében kétségtelenül korszakalkotó munka; a másik téren elég legyen felemliteni „Jézus szt. Szivének imádása" 1853. „Lelki Manna" 1853. „Ájtatosság liliomai" Eger 1854. „Szomoruak vigasztalója" 1859. „Hajadonok őrangyala" Pest 1864. „Uj rózsás Kert" 1865. Pest. „Nagyböjti kalauz" Pest 1866. „Keresztény öregek gyámola" Pest 1867. cz. könyveket. Nincs kor, nincs nem, mely az ő imakönyveiben nem találta volna meg a hangot, melylyel szükségében Istenéhez fordulhat. 1852-ben kezdett egy nagy munkába bele s ez: a magyar szentirásnak Káldi nyomán való átdolgozása. A mü, melyet érsekének megbizásából kezdett meg s mely sokszor éjjeleit s nappalait elfoglalá 1865-ben jelent meg. Igy lett az 1822. pozsonyi zsinaton kimondott ige a szentirás átdolgozását illetőleg, majdnem félszázad után Tárkányi által testté. A buzgalmi téren kivül, más irányban is sikerrel szólalt meg lantja. Költeményei 1857-ben jelentek meg a szt. István társulat kiadásában. Nem hallgathatók el továbbá érdemei a müvészet ápolása körül; 14 év óta minden évben megtett római utja nem mult el soha a nélkül, hogy valami müremeket ne hozott volna magával, és Rómában élő müvész hazánkfiai tudnának beszélni azon áldozatokról, a melyeket a boldogult a müvészet érdekében tett. Itt mindjárt felemlitem, hogy az országos képzőmüvészeti tancásnak tagja volt. A magánembert páratlan jószivüség, szelidség és szerénység jellemzik. Az akadémia 1858-ban választotta meg tagjának; a Kisfaludy-társaság 1867-ben

adott hasonló módon tiszteletének kifejezést; mint a szt. István társulatnak alelnöke pedig 1872-től fogva, halhatatlan érdemeket szerzett az emlitett társulat felvirágoztatása, uj életre való ébresztése körül.

(*Megjelent.*) — 1. Superintendens-e vagy püspök? vagyis: a püspöki méltóság a kath. egyházban, különös tekintettel hazánkra czimü munka jelent meg s küldetett be szerkesztőségünkhöz. Irta: Munkay János. A főtiszt. esztergomi érseki főhatóság kegyes engedelmével. A 200 lapból álló mü behatóan tárgyalja a felvetett kérdést. Ára 1 frt. Kapható szerzőnél, Garam Ujfalun, Barsmegye. Melegen ajánljuk az irodalomkedvelőknek. — 2. „Hitelemzés példákban", vagyis a kath. hit- és erkölcstan rövid foglalata, nagy választék idézetek, történetek, elbeszélések, példák, példázatok s hasonlatokkal megvilágitva. Gyakorlati segédkönyv egyházi szónokok, hitelemzők számára. Nagy Antal győregyházmegyei áldozár, — szőnyi plébánostól. III. kötet. „A malaszt-eszközökről" I-ső rész. Az egyházmegyei hatóság jóváhagyásával. A 468 oldalra terjedő csinos kiállitásu s érdekes tartalmu mü ára 2 frt. — 3. Emlékbeszéd Dr Kruesz Károly Krizosztom A M. T. Akadémia tiszt. Tagja felett. Dr. Hollósy Jusztinián levelező tagtól. 8⁰ 20 l. Budapest; kiadja Magyar Tud. Akad. Ára 20 kr. A tudós Akadémikus Hollósy Jusztinián rótta le az Akadémiában f. é. jan. 25. a kegyelet adóját Kruesz Krizosztom iránt. Két kimagasló pontot vett fel különösen beszédében s ez Kruesz példás szerzetes élete és őszinte hazafiusága. Nem volt nehéz adatokat találni a két pontra annak, aki Krueszt ugy ismerte, mint Hollósy. — 4. „Börtöneim" irta Pellico Silvio. Franklin Társulat. Budapest. 16⁰ 271 l. Ára 50 kr. Pellico Silvio itt saját 10 évi rabságának történetét, melybe büntelenül jutott, beszéli el. A mü már egyszer le lett forditva dr. Zádori János által s „Rabságom órái" czim alatt két kiadást ért. A jelenlegi fordítást Erdélyi Károly eszközölte. — 5. Adatok az Egri Egyházmegye Történelméhez. Az egri egyházmegyei irodalmi egylet választmányának

megbizásából szerkeszti Kandra Kabos. E czimü munkának második füzete jelent meg Egerben Szolcsányi Gyula kiadásában. Ára: 1 frt 50 kr. Tartalom. Az Örs nemzetség és a kácsi apátság. Irta Kandra Kabos. IV. Jász Dózsa község történeti leirása. Irta Zupkó Ágoston. V. Adatok a kisváradi sz. László épitette egyház történetéhez. Irta Kandra Kabos. VI. Tisza-Szajol. Irta Kovacsóczy István. Régiségtár 1. Eger vidékének történetirás előtti emlékei. Irta Bartalos Gy. 2. A kácsi Monostor Romjai. Foltin Jánostól. Okm. és regeszták. Vegyesek.

(Latin, német kath. irodalom.) 1. Schematismus venerabilis Cleri Dioecesis Jaurinensis Pro Anno Domini 1886. 8° rét I. 200 p. II. 34 p. A megyei papság száma 363; kik között 19 aranymisés. A növendékpapság száma 88. A szerzetesek és szerzetesnők száma 323. Plébánia 237. Fiók egyház 97. Kápolna, hol miséznek 229. Káplány 70. A hivek száma 387,986. — 2. Jacobi Lainii secundi praepositi generalis Societatis Jesu disputationes Tridentinae ad manuscriptorum fidem edidit Hartmannus Grisar S. J. Oeniponti 1886. 2 kötet 8°. Ára 6 frt. — 3. Papiu, Joan, Orientele Catolicu seau Concordantiele Traditiunei etc. Oriens catholicus s. Traditionis concordantiae quibus e s. Scriptura et variis Eccl. orientalis monumentis demonstratur fides cath. circa Rom. Pont. primatum. 8° XXIV, 290 p. Szamosujvár, 1885. Typ. „Aurora" fl. 2. — 4. Der erste Bussunterricht in vollständigen Catechesen. Von E. Huck. Zweite Auflage. Freiburg, 1886. Herder. 100 l. 8°. Aki tudja, hogy mit tesz az az elemi iskolába járó gyermekekkel megértetni, hogy mi az a gyónás és mi módon kell azt végezni, az bizonyára méltatni fogja a jelen munka becsét is, amiről különben azon körülmény is eléggé tanuskodik, hogy egy év alatt ez immár a második kiadás.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A SZENT BENEDEKI APÁTSÁG ALAPITÓ LEVELE.

I. Gejcsa király alapitólevele kelt 1075. évben; de fájdalom nem maradt reánk. Átirta teljes szövegével II. István király 1124. évben; ez átirat is elveszett. István ez átiratát ismét szószerint átirta II. Endre király 1217. évben és ez átirat mai napig fenmaradt eredeti példányban az esztergomi főkáptalani levéltárban.[1] Gejcsa levelét kiadta, de számtalan hibával, Fejér György Miksa király 1570. évi átiratából, István király átiratát pedig Gejcsa szövegével együtt, továbbá Endre átiratát, de Gejcsa szövege nélkül, Hevenesi kézirataiból[2] s ujra kiadtuk mi mindhármat Endre király leveléből.[3]

II. Endre király ez átirata oly hosszu időn keresztül gyakrabban volt elpusztulás veszélyének kitéve s többször került idegen, ellenséges kezekbe s most, midőn mind e veszélyeket szerencsésen tulélte, midőn megkövetelhetné, hogy mint „venerandae antiquitatis monumentum“ méltó kegyeletben tartassék, most támadnak legveszélyesebb ellenségei, kik kétségbe vonják, mit annyi századon keresztül minden körülmények között s minden forum előtt sértetlenül megőrzött — hitelességét!

---

[1] Lad. 9. fest. 3. Nr. 3.

[2] Cod. dipl. I. 428. II. 67. és III. I. 194.

[3] Mon. Strig. I. 53. 81, és 213. l.

Höke Lajos 1875. évben a Fővárosi Lapok 113. számában egy levelet tett közzé, melyben Endre király ez átiratáról, „melyben a koholt 1075-ki adománylevél foglaltatik“ mondja: „a régiség mesterkélt utánzatából, noha magát az állitólagos 1217. átirat pergamenét nem láttam, valamint Szolnokon a térviszonyok ismeretéből (t. i. az apátság tiszavidéki birtokait illetőleg) mertem mindjárt kezdetben ráfogni az 1075-ki okmányra, hogy apokryph.“ És ezen, mint igen helyesen mondja, „ráfogása“ mellett mindössze négy felette gyenge érvet hoz fel, olyanyira gyengét s hozzá még alaptalant is, hogy nem tartjuk érdemesnek itt czáfolatába bocsájtkozni, főleg, miután akkor nyomban ama lapok hasábjain kimutattuk elhamarkodott állitásainak tarthatlanságát.

Komolyabb támadóul lép fel legujabban Salamon Ferencz[1] s habár készségesen megvalljuk, hogy szellemesen támad, de azért az ő érvei is okmányunkban nem nagy kárt tesznek; tartozunk azonban neki annyi tekintettel, hogy érvelésével tüzetesen foglalkozzunk.

Salamon mind az eredeti alapitólevelet, mind István és Endre átiratainak hitelességét kétségbe vonja. Lássuk tehát sorban érveit:

1. „Az I. Géza-féle levél kelt volna 1075. évben. Ebben két érsek szerepel már s nem csak saját, hanem megyéje megnevezésével is.“

Salamon itt tévesen fogta fel az eredeti szöveget, mely igy szól: „Neemia archiepiscopo Strigon. existente; Desiderio autem Colocensi, alijsque Episcopis, scilicet aaron episcopo, Francone episcopo, Gectico episcopo, lazaro episcopo, Episcopatus suos feliciter gubernantibus.“ Világos, hogy itt a kalocsai a többi püspökök közé soroztatik s igy itt csak egy az esztergomi érsek szerepel, a kalocsai s többi püspökök közt csak az a különbség, hogy a kalocsai

[1] Budapest Tört. III. 12. stb. l.

megyéje szerint is meg van nevezve, mig a többi csak névszerint. Azonban épen ebből vonja le Salamon második érvét; tudniillik

2. „A keresztnevéről felsorolt négy püspök megyéjéről hallgat az irás s mégis oda van téve az, hogy „egyházaikat szerencsésen kormányzó püspökök". Épen ez a látszólag szabályosabb aláirási mód nagyobb szabálytalanság, mintha a phrasis elmaradt volna." Mert az „ecclesias feliciter gubernantibus" föltételezi, hogy meg voltak már nevezve azok az egyházak, melyeket mindenik külön-külön szerencsésen kormányoz."

Salamon itt ismét megtévedt; mert az imént felhozott eredeti szövegben nem „ecclesias", hanem „Episcopatus suos feliciter gubernantibus" olvasható. Már pedig ilyen szőrszálhasogatásnál minden szót pontosan kell átirni. S itt csakugyan az „Episcopatus suos" kifejezésen fekszik a fő suly; mert e kifejezést egyéb okmányaink egyáltalán nem használják; ha tehát ez okmány csak későbbkori hamisitvány volna, bizonyára nem használná e szokatlan kifejezést, hanem felvette volna a később már általánosan divott „ecclesias feliciter gubernantibus" formulát. Továbbá épen mert ezen „Episcopatus suos gubernantibus" kifejezést használja, elesik Salamonnak azon érve is, melyet a püspököknek csak keresztnév s nem egyszersmind megyéjök szerinti megnevezéséből von le, mert miután ezen „Episcopatus suos gubernantibus" kifejezéssel az okmány megmondta, hogy a névszerint felhozott püspökök közül mindenik a saját püspökségét szerencsésen kormányozza, nem volt okvetlenül szükséges e püspökségeket névszerint is megemliteni. De ettől eltekintve is, nem áll meg Salamon érvelése; mert Imre királynak egyik 1202. évi levele is egészen a Salamon által szabálytalannak mondott formulát használja, midőn a pécsi, győri és erdélyi püspökök után hozzá teszi: „et aliis Episcopis Eccle-

sias Dei gubernantibus."[1] Általában ilyen, csak hosszas ingadozásból kifejlett s változatlan alakban csak idő folytával elfogadott egyes formulákból bajos a régibb okmányok hitelességére következtetést vonni. Maga Salamon mondja, hogy „a cancellárság még a XII. században – – rendszeresitett hivatal nem volt" s „igen valószinü, hogy a királyok tetszés szerint, minden megállapodott szokás nélkül választották udvari jegyzőül hol ezt, hol amazt a prépostot vagy püspököt."[2] Nem rendszeresitett hivataltól nem lehet rendszeresitett irályt követelni. Vegyük például a püspökökre vonatkozó s már annyiszor emlitett formulát. Csak keresztnéven s minden egyéb formula nélkül emlittetnek a püspökök 1138., 1142., 1148., 1157., 1158., 1163., 1165. 1168. években[3], holott 1135., 1137. s egyéb közbeeső években megyéjök szerint is felemlittetnek.[4] Az „Ecclesias dei feliciter gubernantibus" formula pedig igy fejlődött ki: 1185. évben mondatik Job érsekről: Strigon. Ecclesiam feliciter gubernante;"[5] 1175. és 1193. években az esztergomi és kalocsai érsekek neve mellé csak Archiepiscopo *existente* tétetik;[6] 1190. évben a két érsek igy megkülönböztetőleg emlittetik: Job Strigon. Cathedram *feliciter obtinente*, Petro Coloc. AEppo *existente*, a többi püspökök pedig szintén csak e szóval *existentibus*;[7] ellenben 1198—9. 1201. és 1203. években ez *existente* szóval az esztergomi érsek jeleltetik, mig a kalocsai s többi püspökök neve mellé mi sem tétetik.[8] Ismét 1199. évek-

[1] Fejér Cod dipl. II. 392.

[2] F. i. h. 23. l.

[3] Fejér II. 88. 118. 129. 146. 148. 166. 170. l. Wenzel Árpk. Okm. I. 27. l.

[4] Fejér II. 86. 87. stb.

[5] Wenzel f. h. I. 78.

[6] Fejér f. h. II. 189. 289.

[7] U. o. 260.

[8] U. o. 326. 331. 368. 375. 385. 388. 415.

ben valamennyien ez *existentibus* szóval jeleltetnek[1]. 1207—9. 1211. és 1212. években már rendesebben használtatik az *Ecclesias feliciter gubernantibus*[2] s 1209. és 1212. években az *Ecclesias dei feliciter gubernantibus* formula.[3] Vegyük továbbá pl., hogy az országnagyok nevei után tétetni szokott eme formula: dignitates regni tenentibus et honores, már Imre királynak 1201. évi levelében előfordul[4] s mégis mennyi időbe telt, mig az véglegesen és változatlanul elfogadtatott. Vegyük végre a pecsétre vonatkozó sokkal fontosabb formulát, ki az itt idéztük köteteket átlapozza, látni fogja, mennyi különféle kifejezés használtatott, mig végre a „sigilli nostri munimine“ formula állandóan használatba vétetett; pedig a pecsét volt a fő, sőt ugyszólván egyedüli hitelesitője az okmányoknak s ha mindemellett még erre sem volt határozott formula, hogyan lehessen más s nem is oly fontos formulákból az okmányok hitelességére következtetni?

3. „Az I. Géza-féle oklevélben már se kanczellár, se jegyző, se pecsétőr nem létezik. Azt a király sajátkezüleg irta alá s maga is pecsétli meg!“

Az elsőt pontot illetőleg, ugyanily hiányban szenvednek II. Gejcsa, III. István, Imre, II. Endrének több[5], későbbi királyainknak pedig számtalan levelei. Ez okból tehát az okmány hitelességét megtámadni nem lehet. Inkább látszik azonban Salamon megütközni azon, hogy Gejcsa maga irta alá s pecsételte meg e levelet. Az eredeti szöveg igy szól: „manu propria subter firmaui el sigillaui. Lehet, hogy e „subter firmaui“ aláirást jelent, természetesen nem a mai értelemben; mert tudjuk, hogy a régibb s ezen kori kül-

[1] U. o. 348.

[2] U. o. III. I. 44. 66. 89. 108. 109. 117. 123. 126. Wenczel f. h. I. 98. l.

[3] Fejér u. o. III. I. 80. 83. 116.

[4] U. o. II. 385.

[5] Fejér u. o. II. 117. 119. 165. 175. 179; III. I. 258 444. stb.

földi fejedelmek is ünnepélyesebb okmányaikra sajátkezüleg irtak valami jegyet vagy monogrammát, vagy annak legalább néhány vonásait. Igy értelemben tehát itt e „subter firmaui“ szón fennakadni nem lehet. Azonban véleményünk szerint e szó nem aláirást, hanem tulajdonképen azt jelenti, hogy a király maga függeszté vagy erősité az okmány aljára a hártyaszalagok átfüzése által a pecsétnek viasztokját s ezáltal subter firmálván, rányomta a viasztokra pecsétjét. De bármiként legyen ez, nem egyedüli példa ez okmány arra, hogy királyaink néha sajátkezüleg is pecsételtek. II. Béla 1135. évi okmányában mondatik: „Regnante gloriossimo Bela II., *ipsoque sigilli sui impressione* confirmante.“ E király vak lévén, segédkedett neki a pecsétlésben jegyzője; azért olvassuk ez okmány végén: Joannes Notarius – – privilegium Wacie *sigillo regali consignaverat*;“ 1138. évi okmányában pedig mondja: „nostre regalis imaginis impresssionem *per Johannem norium apposuimus.*“[1] II. Gejcsa király mondja 1157. évben „placuit – – *sigilli mei impressione* confirmare.“ Ugyanő sz. Istvánnak pécsváradi okmányát 1158. évben átirja, ez okmányt ugyan magunk is gyanusnak tartjuk, de azon nincs okunk kétkedni, hogy Gejcsa azt a felmutatott egyszerü másolatból, mert az eredeti elégett, csakugyan átirta. Ez átiratát, mint maga mondja: „sigilli proprii munimine *manu propria roborauimus.*“[2] Későbbi királyaink is gyakorolták néha e szokást, legalább igy értjük mi Imre királynak ezen 1199. évi szavait: „præsentem paginam imaginis nostrae sigillo *communivimus*;“ 1200. és 1201. évben: „sigilli nostri titulo *roborauimus*;“[3] továbbá II. Endrének ezen kifejezéseit: 1200. évben: „sigilli nostri *impressione communivimus*; 1206. évben „sigilli nostri *roborauimus impressione*;“ 1209. évben: „regiae Serenitatis sigillo *com-*

[1] U. o. 85. 113. Mon. Strigon. I. 99.

[2] U. o. 148. Mon. Strig. I. 111.

[3] U. o. 364. 388. Tkalcsis Mon. Zagrab. I. 9.

munivimus.“[1] És e szavakat azért értelmezzük igy; mert egyéb nem sajátkezüleg pecsételt okmányaikban rendesen kitették, hogy „sigillo nostro *iussimus*, vagy pedig „*fecimus* communiri, vagy roborari.“ S igy e sajátkezü pecsétlésből támasztott nehézség is elenyészik.

4. Legkülönösebb, hogy Salamon „különösnek“ találja „azt a czimet, melyet I. Géza király ad magának“ s erre nézve ezeket mondja: „mintha zavarban volna (Géza) arra nézve, tulajdonkép hogy is hijják csak őt. Azt mondja, ő az, kit akkor, midőn a magyarok herczege volt, *nagy*-nak vagyis Geisának neveztek, azután megkoronázták s hogy ő Béla király fia. Hátrább ismét Pannoniák királyának irja magát. Ezt a zürzavart kitisztázni akarni, azt hiszem, fölösleges fejtörést okozna, aligha maga a ki irta, tisztában volt vele. Egyedül Pannonia említése érdemel megjegyzést. Első királyaink pénzein találjuk a Pannonia nevet,“ mely állitólag a pénzverés helyét jelenti, de holléte nem tudatik. „A czimbeli változatok egybevetése magában eléggé elárulja a habozást, miben nem lebeghetett egy egykoru s legkevesbé épen maga a király.“

E czimbeli habozásban sem „egy egykoru“ sem „maga a király“ nem lebegett, hanem lebeg benne maga Salamon az által, hogy az eredeti szöveget ismét hibásan értelmezi. Igy szól az eredeti szöveg: „Ego *magnus*, qui et Geisa, in primis hungarorum dux, postea uero gracia dei rex consecratus.“ Ezt tehát semmiképen sem lehet ugy értelmezni, hogy Gejcsát „*akkor*, midőn a magyarok herczege volt, *nagy*-nak, vagyis Geisának nevezték, aztán megkoronázták.“ E szöveg egyedüli helyes értelme ez: Én *Magnus*, máskép Geisa, eleinte a magyarok herczege, azután pedig Isten kegyelméből felkent királya. S e szerint nem Gejcsa volt „zavarban arra nézve,

[1] Fejér u. o. II 376; III. I. 32. 78. 80.

tulajdonkép hogy is hijják őt.“ Ő nagyobb nyomatékul előre bocsájtva az *ego* szócskát, világosan és határozottan megnevezi magát, mondván: Ego Magnus, mint mondta magáról elődje: Ego Stephanus,[1] és mondták utódjai: Ego Ladislaus,[2] Ego Colomannus,[3] Ego Bela,[4] Ego Geiza.[5] S mivel két neve volt, a másodikat is oda tette, mondván.: Ego Magnus, *qui et Geisa*, mint mondta magáról egy évvel később a szintén két névvel biró horvát király: Ego Demetrius, qui et Suinimur nuncupor.[6] Atyjának I. Bélának is krónikáink szerint, két neve volt: „Dux Bela *vocatus Benin.*“ Cornides szerint ugyan e Benin szó csak oroszos röviditése a Béla vagy Adalbert szónak[7]; de mi azt önálló személynévnek tartjuk; mert Lambert grófnak, sz. László sógorának fiát is Beninnek hivták.[8] Nem is akadt fel mindeddig senki sem egyik, sem másik nevén. 1067. körül a szásztii apátság levelében ismételten csakis *Dux Magnus*-nak iratik.[9] Garai Miklós nádor is 1407. évi levelében igy emliti: „excellentissimi Principis domini *Magni, qui* et *Geysa dictus fuit*“ s alább „domini *Magni seu Geyse* Regis.“[10] Krónikáink is minden fenakadás nélkül: Geysa *Dux Magnus* nevezik s megjegyzik róla, hogy Salamon legyőzése után a trónt elnyervén „ex eo tempore vocatus est *Magnus Rex*“ s ezentul a Geysa szó elhagyásával csakis *Rex Magnus*-nak irják.

Mindezekből eléggé kitünik, hogy Gejcsa cseppet sem volt zavarban aziránt, hogy „tulajdonkép,

[1] Fejér f. h. I. 312.
[2] U. o. 483.
[3] U. o. II. 31., 45. 56.
[4] U. o. 86. 109.
[5] U. o. 117. 118. 120. 130.
[6] U. o. I. 440.
[7] Geneal. R. H. 348.
[8] Fejér f. h. II. 85.
[9] Wenzel f. h. I. 26. 27.
[10] U. o. XI. 21. l.

hogy is hijják csak őt" s okmányunk sem tévedt, midőn őt „Magnus qui et Geisa" nevezi; hanem megtévedt épen maga Salamon, még pedig azáltal, hogy e Magnus szót *nagy*-nak értelmezi, mert ha e Magnus szó csak valami tulajdonságát jellemző melléknév lett volna, akkor okmányunk bizonyára magnus Geisa, vagy Geisa dictus magnus-nak irta volna, mint irták krónikáink I. Endréről: „Iste quidem Rex *albus Andreas* (bizonyosan fehér szinéről) est vocatus." Sőt magára e Magnus szóra is döntő példát idézhetünk: szent László 1082. évben I. Bélát igy nevezi: „Bela rex *magnus*;"[1] itt e magnus szó világosan a *nagy* szó értelmének felel meg, ugyan igy kellett volna tehát okmányunknak is e szót használnia, ha ugyanily értelmet akart volna neki adni.

Bizonyos tehát, hogy Salamon hibásan értelmezi itt e Magnus szót *nagy*-nak. De hát mi a tulajdonképeni értelme? *Keresztneve* volt Gejcsának, mint erre már Podhradczky figyelmeztetett,[2] mely név épen a szásztii apátság alapitólevelében, hol, mint láttuk, Gejcsa is csak Dux Magnusnak neveztetik, keresztnévnek fordul elő, mert az alapitó Péter gróf ebben igy nevezi leányát: „mea filia *Magna*" és mely keresztnév, mint másutt kimutattuk,[3] legtöbb középkori naptárainkban is, elkezdve a legrégibbtől, előfordul.

Ezek szerint két neve levén, helyesen mondja okmányunkban: Ego Magnus, qui et Geisa s tegyük hozzá, hogy, habár Salamon ezen is felakadt, helyesen mondja az okmány végén: „dei gracia *pannoniorum* rex consecratus." A Panonia nevet valamint a német királyok, ugy a mieink is jól ismerték, sőt a mi királyaink azt bizonyos kegyelettel emlitik, mert tudták, hogy itt született sz. Márton, „in sacro monte *Pannoniae* — mondja II. Gejcsa 1157. évben — ob

[1] Fejér f. h. I. 450. — Hazai Oktár. IV. 2.

[2] Chron. Budense. 152 l.

[3] Kortan. 211 l.

reverentiam et sanctitatem ipsius loci et propter B. Martini patrocinium, cuius natiuitate, in eodem loco habita, *Pannonia gloriatur.*"[1] E név azáltal, hogy sz. István „in monte, supra *Pannoniam* sito," alapitá a pannonhalmi apátságot, az egész középkoron keresztül napjainkig mindig ismeretes volt. Mi feltünő sincs tehát azon, hogy e Pannonia név nemcsak, mint Salamon mondja, első királyaink pénzein, hanem azok okmányaiban is előfordul. 1055. évben I. Endre király igy czimezi magát: „*Pannoniorum* invictus Rex;" szent László 1091. évi levelében mondatik: „– – in *Pannoniae* partibus – – regnante Ladislao, gloriosissimo *eiusdem regionis* rege;" 1093. évi levelében: „Dominus — religiosum Regem Ladislaum suscitando, *Pannonicum regnum* visitavit."[2] Semmi feltünőt sem mond tehát Gejcsa, midőn okmányunkban épen ugy, mint I. Endre. „*Pannoniorum* rex consecratus" czimezi magát.

Áttérünk már most II. István király 1124. évi átiratára. Erről Salamon már kevesebbet mond. Különösnek találja, hogy a király itt „egy pör felett mond döntvényt s megerősit egy régi jogot s még is bevezetése ugy szól, mint egy donatióé" s erre nézve az okmány ezen szavait idézi: „religionis indicium sanctam iussit opibus ecclesiam condonari, donataque pacifice et integra conseruari." Pedig itt szó sincs donatióról, itt csak a későbbi okmányokban is különféle változatosságban hangoztatott azon elv van kimondva, hogy az egyházat „dotálni" és a „dotáltakban conserválni" kell s mivel az elv nemcsak dotatióra, hanem conservatióra is vonatkozik, ki lehetett azt mondani nem csak donationális, hanem birói levelekben is. Hozzájárul még, hogy II. István e levele nemcsak itéletet tartalmaz, hanem Gejcsa levelét is átirja és megerősiti s igy tehát nemcsak egy pör feletti dönt-

[1] Fejér f. h. II. 145.

[2] Fejér f. h. I. 280. 388. 468. 480.

vény, hanem privilegium; igy, vagyis „littere priuilegiales“ nevezi, mint látni fogjuk, I. Károly is s eszerint az ünnepélyes okmányok közé tartozik, ezek pedig efféle bevezetési formulával rendesen el vannak látva.

Kifogásolja továbbá, hogy az aláírások közt csak egy érsek van megnevezve, a többi püspök pedig csak névszerint, holott e királynak egy másik ez évi okmányán „mindenik aláiró püspök megnevezi megyéjét is;“ pedig e hivatkozott okmányon[1] a két érseken kivül, mindössze csak egy püspök, a pécsi van aláirva. Salamon ez okmányt, miután a mienk ellenébe felhozza, ugy látszik, hitelesnek, vagy a mienknél legalább is hitelesebbnek tartja, pedig hát az ez okmányban aláirt grófok közül kettő: Lambert és Miklós a mi okmányunkban is alá van irva. Hogy továbbá ott két érsek, a mienkben pedig csak egy, hogy továbbá s ezt már mi teszszük hozzá, ott több gróf s kevesebb püspök van aláirva, ezt nagyon egyszerün megfejti okmányunknak az aláírások előtt olvasható ez egyetlen szava: „*presentibus*;“ azaz okmányunk keltekor csak egy érsek volt a királylyal, tehát csak egy van aláirva, s a többiek is aszerint irattak alá e két okmányban, amint akkor csakugyan jelen voltak. Azon ellenvetéseire pedig, hogy a püspökök nincsenek megyéjük szerint megnevezve, hogy a budai prépostról csak annyi van mondva, hogy az okmányt csak megpecsétli s hogy végre a másik emlitett okmányban „szó sincs pecsétről s annál kevésbé pecsétlőről,“ — már fölebb Gejcsa levelénél feleltünk.

Áttérünk végre II. Endre átiratára. Ezt már keményen megtámadja Salamon. Pedig ez a legfontosabb; mert miután Gejcsa levele s II. István átiratai csak e levélben maradtak fön, ha ez nem hiteles, magától megdől az előbbi kettőnek hitelessége is. Azért

[1] Fejér f. h. II. 80.

tehát Salamon érveivel itt kissé tüzetesebben fogunk szembeszállni. Könnyebb átnézet végett felosztjuk pontokra ellenvetéseit.

Előre bocsájtva, hogy „Endrének több levele, mely 1217-ből és 1218-ból található gyüjteményeinkben összesen és egyenkint gyanusak," igy folytatja:

1. Azon évek ezek, melyekben a király a sz.-földön járt, — augusztusban ment el, májusban tért vissza.

2. S mégis ezen két évből feltünően több saját neve alatt kelt levelet birunk, mint a megelőzött évekből.

3. Feltünő az is, hogy előbb nem volt szokása kitenni az évszámhoz uralkodási éveit — most ki szokta tenni; de elhallgatja bölcsen a hónapot.

4. Az uralkodási évek is találomra vannak kitéve. Egy 1218-diki levele azt mondja, hogy ez az uralkodás 13-ik éve. Két más azt irja, hogy ugyanaz az 1218-ik év az uralkodás 15-ik éve. A mienk 1217. évben kel az uralkodás 13-ik évében.

5. Pedig mindezek ugyanazon egy cancellár alatt keltek, kit magister Ugrinusnak neveztek; de az eredetiben levő okiratokon – – egyszer Ugrinus, másszor Hugrinus, harmadszor Vgrinus. Akár ki más orthographiájának változatai, még a királyéi is, megengedhetőbbek, mint épen a cancelláréi, kinek „keze által" kelt a levél.

6. Különös közös szerencsétlensége ezen 1217. és 1218. évi leveleknek, hogy pecsétje mindeniknek s egyet kivéve, zsinegestől együtt elveszett vagy le van tépve!

Ezen kemény vádakat rakja Salamon közvetve és közvetlenül a mi szegény okmányunkra.

Előre bocsájtva, hogy e vádak „összesen és egyenként" teljesen alaptalanok, vegyük sorra azokat pontonként, megjegyezvén, hogy mi csak az 1217. évre, mert ekkor kelt II. Endre átirata, fogunk kiterjeszkedni.

1. Igaz, hogy Endre augusztusban ment el a sz.-

földre, de csak e hó végével, mert csak 23-án ért Spalatóba, e napig tehát az országban tartózkodott, miután pedig 1217. évben kelt s uralkodási éveivel megjelelt okmányai (csakis ezekre vagyunk itt és alább tekintettel) egynek kivételével mind uralkodása 13-ik évében keltek, ez pedig már máj. 7-én kezdődött; e naptól aug. 23-ig összes ez évi leveleit legnagyobb kényelemmel még mind ide haza kiadhatta. De szállt volna bár hajóra már jan. 1-én s kitudná bár mutatni Salamon, hogy e levelek mind a király távolléte alatt ide haza adattak ki; akkor sem mondhatná ezen leveleket, de még csak gyanusaknak sem.

Erre nézve igen érdekes példával szolgálhatunk.

1417. évben, tehát épen két századdal később, lévai Cseh Péter a szentbenedeki konvent pecsétjét megsértettnek kikiáltván, azt lezárolta. Miklós apát ezért panaszt emelt ellene. Zsigmond királynak ez ügyben három levele maradt fön, egy az esztergomi káptalanhoz s egy a sági konventhez van egyenlő szöveggel intézve, e két levél kelt *Budán* jun. 12-én, a harmadik levél a nyitrai káptalannak szól s szintén *Budán* kelt jul. 27-én. Mindhárom levélben határozottan ugy nyilatkozik a király, hogy ez ügy előtte tárgyaltatott. Az első kettőben ezeket mondja:

„Veniens in *nostram*, Baronumque nostrorum presenciam – – Nicolaus de Bononya abbas, – – és „ipso petro Cheh coram *nobis* ac ipsis Baronibus nostris – – personaliter adherente – – és „quia *nos* una cum Baronibus nostris de premissis cercius *volumus* edoceri; – –

A harmadik levélben pedig igy szól:

„– – prout id ex altercatiua disceptacione – – abbatis – – et annotati Petri Cheh *coram nobis* ac nostris prelatis et Baronibus – – facta, *intelleximus* – – és quia *nos* cum prelatis et Baronibus nostris in presenti tractatu seu colloquio una cum ipsius Regni nostri prioribus nobilibus ex speciali nostro regio edicto *hic*

Bude – – congregatis – – és pro eo *nos habita* cum eisdem prelatis et Baronibus Regnique – – proceribus matura *deliberacione* – – decernentes, – – *mandamus* s mind három levelet „Sigillo nostro maiori, quo ut Rex Hungarie utimur, *fecimus* consignari.“

E szavakból már csak elég biztossággal lehetne következtetni, hogy ez ügy a király személyes jelenlétében tárgyaltatott; pedig határozottan bizonyos, hogy a mondott napokon, de sőt az egész 1417. évben Zsigmond király nem volt Budán, hanem jan. 27-től kezdve, egyes rövidebb kirándulásait kivéve, az egész évet Constanzban töltötte[1], s mint az okmányok tanusitják, vele volt Miklós apát is. S mégis nem lehet ez okmányokat hamisaknak tartanunk, mert azok egész külseje első pillanatra az ellenkezőt tanusitja s mert ez ügyben az okmányhamisitás egyik félnek sem állt érdekében; mert végre ugyan ez okból Zsigmondnak még más ez évi szintén Budán kelt tizenegy levelét kellene koholtaknak tartanunk.

Összeállitjuk itt időrendben e leveleket, mellé-jük tevén egyuttal az egy időben Constanzban kelt leveleket.

Febr. 24-én Kanizsai érsek részére két okmányt keltez Budán; holott febr. 23. Constanzban ad ki levelet s holott Kanizsai maga is febr. 3. óta Constanzban volt.[2]

Apr. 18. Budán is, meg Constanzban is ad ki levelet.[3]

Máj. 8. Budán, máj. 7. Constanzban.[4]

Máj. 27. és 31. Budán is, meg Constanzban[5] is.

Jun. 3. Budán, jun. 2. Constanzban.[6]

---

[1] Fejér f. h. X. V. 34. 767. és Ráth. Kár. Hadjár. 122. l.

[2] Fejér f. h. X. V. 767. 792. Ráth f. h. 6.

[3] Ráth f. h. 6. 122.

[4] Fejér f. h. X. V. 781.

[5] U. o. 775. 756.

[6] Ráth f. h. 6. 123.

Jun. 6. és 8. mindkét helyen.[1]

Jun. 12. a szóban levő pecsétügyre vonatkozó két okmány szerint Budán, de jun. 11. és 13. Constanzban.

Jul. 22. Budán és Constanzban.[2]

Jul. 27. okmányunk szerint Budán jul. 24. Constanzban [3]

Már pedig Zsigmond király ezen két egymástól oly távol eső városban egyszerre nem lehetett s igy ő maga mindkét helyen ez okmányokat ki nem adhatta. De ugyanez áll Zsigmond királynak még több más évekről kelt, valamint Nagy Lajos, Albert, Mátyás, II. Ulászló és II Lajos királyok számos okmányairól, melyek e királyok nevei alatt adattak ki oly helyeken, hol akkor e királyok kimutathatólag nem tartózkodtak[4] s ha mégis ennek daczára ez okmányokat, mert a királyok által erre felhatalmazottak adták ki, hiteleseknek elismerjük; annál kevésbbé lehet II. Endre 1217. évi leveleit gyanusaknak mondani; mert ezeknél, mint kimutattuk, legalább a lehetőség megvolt, hogy a király maga adhatta ki.

2. Hogy 1217—1218. évekről nem birunk „feltünően több" II. Endre-féle leveleket, „mint a megelőzött évekről", azt számokkal kimutathatjuk. Már a Kortan 518. lapján összeállitottuk évszerint e királynak uralkodási éveivel jelelt összes okmányait. E szerint 1207—1218. évek közt legtöbb okmányt adott ki 1209. és 1217. években. Az elsőben (a Kortan megjelente óta kiadott okmányokat is hozzá számitva) tizenegyet, 1217. évben pedig huszonkettőt, de ha ez utóbbiakból levonjuk a szentföldi utja alkalmából kiadott két levelet,[5] továbbá a Zágrábon

[1] Fejér f. h. 780. 785.

[2] U. o. 755. és Hazai Okmt. IV. 272.

[3] A konstanzi keletek mind Ráthnál f. h. 122. 123.

[4] Ráth f. h. 4—8. l.

[5] Fejér f. h. III. I. 205. Hazai Okmt. IV. 8.

és Spalatón átutaztában kiállitott négy levelet,[1] meg a szent földön kiadott négy[2] összesen tiz levelet; marad tizenkettő, vagyis épen csak egygyel több, mint 1209. évben, 1218. évben pedig csak öt levelet adott ki, épen annyit, mint 1216. évben és kevesebbet mint 1209. és 1212. években s igy 1217—1218. években nem csak „feltünően" nem, de egyáltalában nem birunk Endrétől több levelet, mint a megelőzött években.

3. Nem áll, hogy II. Endre az évszámhoz ez évek előtt nem szokta kitenni uralkodási éveit. Mint a Kortanban megjegyeztem, épen II. Endre volt az első, „ki már rendszeresen, bár ő sem minden okmányában, felemliti uralkodási éveit" s ott, elkezdve 1207-től, sorban el is számláljuk. Igaz ugyan, hogy a „hónapot bölcsen elhallgatja;" de ha ezért 1217—1218. évi okmányai gyanusak: akkor egy 1232. évi s öt 1233. évi okmányait kivéve, valamennyi, uralk. éveivel jelelt okmánya gyanus; mert hosszu uralkodása alatt csakis e hat okmányán használ uralkodási évei mellett havi, illetőleg napi keletet is.

4. Az sem áll, hogy az uralkodási évek csak találomra vannak kitéve." Itt Salamon ugyan azon hibába esett, melyben már régibb iróink is szenvedtek s mely, mint a Kortanban megjegyeztük, onnan eredt, „mert az irók mindig csak egyes okmányok fölött okoskodtak" s kimutattuk, hogy „Endre uralkodási éveit, habár egy ugyanazon évre többször *háromféle* évszámitás fordul is elő, szépen össze lehet egyeztetni" s épen a Salamon által nehézségül felhozott azon körülményt is, hogy 1218. évben egyszer a 13-ik, kétszer pedig a 15-ik s hozzátehette volna még, egyszer meg a 14-ik uralkodási év em-

[1] Fejér f. h. III. I. 210. 214. 226. Wenzel f. h. XI. 148.

[2] Fejér u. o. 233. 237. 239; Wenzel f. h. I. 140.

littetik, ott már megfejtettük, kimutatván, hogy Endre 1218—1222. években vegyesen trónraléptétől és Imre halálától számitja uralk. éveit, „hol tehát egy évre *háromféle* évszámitás fordul elő, ott a legkisebbik évszám *május 7. előtti*, a középső *május 7. utáni*, a legnagyobb pedig *november 30. utáni* keletre mutat; a kétféle évszámitásnál pedig a kisebbik év *május 7. utáni*, a nagyobbik *nov. 30. utáni* keletet bizonyit.“ S igy az uralk. évek II. Endrének nemcsak 1217—1218. évi, hanem általában összes okmányaiban nincsenek „találomra“ kitéve. Sőt s csodáljuk, hogy ezt Salamon észre nem vette, épen ez 1217. évi okmányai vannak valamennyi levelei közt legrendesebben kiállitva, mert egynek kivételével mind a helyes 13-ik uralk. évszámmal van ellátva.

5. Megütközik Salamon, hogy a kancellár nevét Ugrinus, Hugrinus, meg Vgrinusnak irják az eredeti okmányok. Irják azt bizony még Hungrinus, Hyguerinus, Huguerinus, Vgolinusnak,[1] sőt Katona[2] és Fejér[3] szerint Hugericus, Hugurinus, Huguericus, sőt Huquerinusnak is. Már csak ez is mutatja, hogy az okmányok nem, mint Salamon hiszi, a cancellár „keze által“ keltek. A cancellárság ekkor már méltóság volt, a cancellár tehát nem irnokoskodott, arra valók voltak a notáriusok. S igy volt ez már régebben is; II. Béla 1138. évi levelében mondja: „*Cancellarius* qui hoc Priuilegium Regio consignavit sigillo, Johannes filius Woch fuit. *Scriptor autem privilegij huius* Egidius Capellanus ladislai Ducis fuit;“[4] III. István is egy évtelen levelében külön emliti a cancellárt, a pecsétlőt és

[1] Wenzel f. h. XI. 143. Theiner Mon. Hung. I. 15. 16. 17. Tkalcsics Mon. Zagrab. I. 46.

[2] Hist. Crit. V. 282. 286.

[3] Fejér f. h. III. I. 242.

[4] Mon. Strig. I. 97. és Fejér f. h. II. 109.

a „*priuilegii scriptort.*“[1] Tehát e névirási eltérések, mint az illető notáriusnak privát gustusai, nem határoznak.

6. Az sem áll végre, hogy II. Endre 1217—1218. évi mindenik leveléről elveszett a pecsét. Kikerülte Salamon figyelmét, hogy a budai országos levéltárban maig fenn van II. Endrének egy 1217. évi levele, „melynek hátához a királynak nagy alaku pecséte vörös selyemzsinórral van függesztve.“[2] Kikerülte figyelmét, hogy a jeruzsálemi jánoslovagok részére ugyan ez évben adott levelének vörös selymen függő ara nypecsétje legalább 1266. évben még meg volt.[3] De kikerülte figyelmét az is, hogy mielőtt e váddal fellépne, bizonyosságot szerzett volna magának az iránt, valjon e levelekről azelőtt is mindig hiányoztak-e a pecsétek.

Mi itt csak II. Endrének megtámadott 1217. évi átiratára szoritkozunk. Megvan ugyan rajta mai napig a két nyilás, melyen a pecsét zsinege át volt huzva s a hasitást is meglátni, melyen át a zsineggel együtt a pecsét is levált; de hiába, a pecsét még is csak hiányzik. De nem hiányzott rajta eredetileg s nem hiányzott rajta századokon keresztül. S azt kétségbevonhatlanul be is bizonyitjuk.

1328. jan. 28-án László szentbenedeki apát megjelenvén Károly király előtt, „exhibuit nobis quoddam *priuilegium* domini Andree, quondam Incliti regis Hungarie, attaui nostri carissimi, pie memorie, confectum, confirmans *priuilegiales litteras* domini Stephani olym regis Hungarie, Tenorem *priuilegij* domini Geisse, similiter quondam Illustris Regis Hungarie, proaui nostri carissimi, bone memorie, super donacionibus et dotacionibus in fundacione dicti Mo-

[1] Fejér f. h. IX. VII. 634.
[2] Wenzel f. h. XI. 144.
[3] Theiner f. h. I. 15.

nasterij eidem salubriter factis, inferius declaratis, in se expressum confirmatiue continentes.“ Károly király átirván az apát kérésére e levelet, folytatja: predictum priuilegium domini Andree Regis, de uerbo ad uerbum presentibus insertum et exacte diligencie examinatum, non abrasum, non cancellatum, *nec in aliqua sui parte uiciatum*, – – de Prelatorum et Baronum nostrorum consilio et consensu ratificamus, approbamus, acceptamus – –.“[1] Ekkor tehát Endre átiratán még rajta volt a pecsét, mert azt mondja e levélről Károly király, hogy semmi részében nem volt „viciatum“, már pedig pecsét nélkül nagyon is „viciatum“, sőt egészen értéktelen lett volna, mire rövidség okáért csak egy példát hozunk fel: midőn 1388. évben a budai káptalan küldöttei egy határjárás alkalmával a hely szinén III. Endre királynak magukkal hozott levelét a tokból kivették, a pecsét zsinegestől a levélről leszakadt s ámbár ez a jelenvoltak szemeláttára történt, mégis azonnal elveszté a levél minden érvényét, ugy hogy a határjárást is beszüntették s a király hosszu vizsgálat és bizonyitékok után csak egy év mulva erősité meg ujra e levelet.[2]

De egészen határozott bizonyitékot is hozhatunk fel. 1505. marcz. 10-én II. Ulászló király ez Endreféle levelet szintén átirván, mondja, hogy „Georgius Barocz easdem litteras dicti olim domini Andree Regis Roboracionales, In pargameno, *rotundo suo Sigillo impendenti consignatas*, priuilegialiter confectas, – – coram nobis in specie presentauit.“[3] 1570. évben pedig Miksa király szintén átirván II. Endre ez átiratát, azt igy irja le: „quaedam literae Sacratiss. quondam Principis domini Andreae Regis Hung. Con-

[1] Eszt. kápt. ltár Lad. 9. 3. 4.
[2] Fejér f. h. X. I. 504.
[3] Eszt. kápt. ltár Lad. 9. 3. 2.

firmationales in Pargameno *sub pendenti Sigillo eiusdem* confectae et emanatae."[1]

Kétségtelen tehát, hogy Endre e levele annak rendje szerint pecséttel is elláttatott s kétségtelen, hogy e pecsét legalább is 1570. évig rajta volt s mivel Ulászló e pecsétet gömbölyü függő pecsétnek mondja; az is kétségtelen, hogy ugyanazon pecsét volt, melynek rajzát közöltük egy 1212. évi okmányról a Monum. Strigon. I. kötetéhez mellékelt V. táblán. S igy Salamonnak a pecsét hiányáról támasztott nehézsége önkényt megdől.

(Vége következik.)

Knauz Nándor.

A HALOTTÉGETÉSRŐL.

Dr. Csernoch Jánostól.

Amint a lapokból értesülünk, hazánk ismét gazdagabb lett egy külföldi intézménynyel. A szélső liberalismus és a megrendjelezett demokraczia lapjai, évek óta készitették elő a talajt a hullaégetés dicsőitésével; szépészeti és közegészségügyi, majd ismét takarékossági szempontból ajánlgatták az eszmét, mig végre rendes alapszabályokkal biró egyletté való alakulásukat ki nem jelentették. Ez hiányzott tehát még hazánk polgárainak boldogitásához. Az egyház zsarnoksága alól, miként szeretik mondani, többé kevésbé sikerült felszabaditani az élőket; a halottakat is föl kell szabaditani az egyház befolyásának nyomása alól, le kell róluk tépni a kereszténység erkölcseit és szokásait; nem szabad a testet többé visszaadni a földnek, amelyből vétetett, hanem el kell égetni, mert azt követeli a vallás helyét pótló hygienismus. S hogy is ne; hisz az uj aerának napja mindig ma-

[1] Primási vil. ltár. Lad D. 8.

gasabbra száll, terjesztve világosságot s uj életet öntve az emberiségbe, mely a sötétség és babonaság minden előitéletét eloszlatja; számüzni kell a földről, mely most már az emberiség egévé vált, a sirokat mint a rothadás és enyészet helyeit. Igy beszéltek még csak néhány év előtt Németországban, ezt hirdetik Olasz- és Francziaországban s ezt vallják Magyarországban, ámbár itt még óvatosabbak — kevesen lévén, mert gyengébbek.

Hullaégetés, az most a jelszó!

Az ultramontan obscurantismussal, mely az embereket életükben és haláluk után sötétségben tartja, mely a hullákat a sirok sötét kamráiba rakja a férgek eledeléül s örül azon, ha azokat a körülbelül huszonnyolcz rovarfaj elpusztitja, szemben áll a fölvilágosultság öntudatában az illuminatusok serege, mely azt a tüz villogó fényénél a maga elemeire vezeti vissza. És hogy nem nyugodnak ezek az ujkori Nérók, hanem mozognak az egész világon s égető kemenczéket készitenek mindenféle rendszer szerint, azt nap-nap után olvassuk az ő saját s a velök egyhuron pendülő lapokban. Gyujtó gondolataik, az élő fáklyák előhirnökei, naponkint világitanak a sötétség korszakába. Magyar lapjaik is éber figyelemmel kisérik a mozgalom fejlődését; minden egyes tényről kimeritő tudósitásokat közölnek s semmit sem mulasztanak el, amit fölhozhatónak vélnek annak dicsőitésére és ajánlgatására.

De az emberek a sok tüz és még több világosság mellett, mégsem akarnak látni. A hitökből kivetkőzött katholikusok, a zsidókból lett keresztények s maguk a zsidók is, még csak hisznek nekik; de — s itt halljuk panaszaikat: „azon egyháznak hivei, mely tudvalelőleg a modern haladásnak minden vivmányára anathemát mond, a csonthivők (knochengläubiger) fognak kikelni a hullaégetés ellen.“[1]

---

[1] Globus, Illustrirte Zeitschrift für Länder und Völkerkunde, 1874. 23. szám.

Igenis a keresztény katholika egyház, de nem csak ez, hanem a protestáns egyház is, mint később ki fogjuk mutatni, ellenzik a hulla vagy halottégetést, vagy hogy a budapesti hullaégetők egyik szónokának „szelidebb" kifejezésével éljünk „hamvasztást;" de nem azért mintha a hullának a sirüregben való elhelyezését szükségesnek tartaná a föltámadáshoz, hiszen a legutolsó falusi gyermek, kis katekizmusával kezében tudja, hogy a csontoknak pihenése a sirban, vagy a hullának a régi egyptomi mumiák módjára való föntartása semmi befolyással sincsen a föltámadásra; tudja továbbá, hogy az egyház maga folyton figyelmezteti hiveit „Memento homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris" s utoljára a földben is csak porrá válik az emberi test, ép ugy mint hamuvá lesz az égető kemenczében.[1] Nem ez a szempont tehát az, a mely miatt kénytelenek mind azok, kik Krisztus hiveinek vallják magukat, a hullaégetéssel szemben állást foglalni s azt oppugnálni. A régi pogány szellemnek föléledése, a keresztény szokások s erkölcsök ellen intézett támadás, a keresztény temetőknek, mint az egyház által különösen tiszteletben tartott szent helyeknek czélba vett eltörlése, a hullaégetőknek az egyházzal szemben tanusitott magatartása s maga a mozgalomnak megindítója a szabadkőmivesség elég indokot szolgáltatnak arra, hogy a katholikus egyház s az egész kereszténység ellenezzen egy oly mozgalmat, melynek valóban sem egészségügyi, sem szépészeti, sem pedig takarékossági czéljai nincsenek, hanem valódi czélja a pogány világnézetnek terjesztése, a társadalomnak kereszténytelenitése. A budapesti hulla-

[1] Midőn ezt állitjuk, még sem érthetünk egyet a „Papok Lapja" (IV. évf. 9. sz.) vezérczikkének ezen kifejezésével: „A természet törvénye, Isten rendelete érvényesül az emberen itt is, ott is. Az a föloldási processus, mely az emberi élettel a földben történik, a földbe való temetésnél, az ő lényegében egy cseppet sem különbözik attól az eredménytől, melyet az elégetés adhat". A természet törvénye az, hogy az emberi testet a föld változtassa porrá, nem pedig a tüz, mely erőszakosan és az emberi test méltóságával ellenkező módon semmisiti meg azt.

égetők, igy fogjuk őket nevezni, s nem miként a közönségnek megtévesztésére önmagukat szelidebben elnevezzék „hullahamvasztók“ ezt előreláthatólag tagadni fogják; de semmit sem használ tagadásuk a tényekkel szemben, mert „contra factum non valet disputatio.“

Azt ugyan megengedjük, hogy most, midőn még a szervezkedés stádiumában vannak, gondosan takart végczéljukkal nem fognak előhuzakodni, mert hisz mindeddig külföldi kollégáiknak nevét sem merték fölvenni, hanem a „szelidebb“ halotthamvasztókkal is beérik, de majd később, midőn aztán sikerülne nekik hazánkban is „a halottak facultativ elhamvasztásának eszméjét a törvény által megengedett eszközökkel“ elterjeszteni, semmivel sem lesznek szerényebbek mind amazok s nyiltan be fogják vallani, hogy céljuk: az egyház kezéből kiragadni a temetőket, eltörölni a temetési szertartást. Mindezekre azonban még vissza térünk, mert szükségesnek tartjuk mindenekelőtt néhány pillantást vetni a hullaégetés történetére és a régiek hullaégetésére.

II.

A lapok szerint, melyeket észrevételeink megirásánál követünk,[1] a budapesti hullaégetők egyik szónoka rövid vonásokban ismertette a halottégetés történetét, mely „a civilisatio ősi forrásáig, a rómaiak és görögök társadalma fénykoráig vezethető vissza.“ A másik lap szerint „megérinti az ó-kor klasszikus népeinél divatozott halotthamvasztást (ez már az ajánlott szelidebb kifejezést használja;) a kereszténység befolyása alatt általánossá vált temetkezést csak futólag emliti.“ E rövid értesitésből is lehet következtetni, hogy a budapesti hullaégetők tanitása szerint, a halottégetés általában el volt terjedve

[1] Az alakuló gyülés szónokainak szavait s általában az „egyletre“ vonatkozó adatokat a „Nemzet“-nek és „Egyetértés“-nek folyó évi 53. számaiból meritjük.

„a klasszikus müveltségü rómaiak és görögök" között és a kereszténység sok egyéb klassicitással együtt ezt is eltörülte a föld szinéről. Már pedig semmi sem tévesebb annál, hogy a hullaégetés általános lett volna. Amint most, ugy a régi népeknél sem volt a hullaégetés általánosan elterjedve és az indokok, melyek a régi népeknek a hullaégetés alapjául szolgáltak, egészen mások voltak mint napjaink hullaégetőinek indokai és czéljai. Ezt észrevételeink folyamán ki is fogjuk mutatni.

A természet maga oltotta be az emberiségbe az érzetet, s ama sugallatot, hogy halottjait a földbe temesse és eltakarja őket a földdel épugy, mint saját testének meztelenségét takarja, nemcsak azért, hogy az időjárás ellen védekezzék, hanem más fontosabb okokból. S valamint irtózik az emberi természet akkép bánni el az emberi hullával, miként szokott elbánni az állat hullájával, épugy borzadással fordul el a gondolattól, hogy holta után hulláját elégessék.

Az emberiség, a természetébe oltott érzetből kifolyólag cselekedett, midőn a halottakat nem tüz által emésztette el, hanem a földbe temette. Ez általános szokástól csak igen kevesen tértek el. A hullaégetésnek egyik legbuzgóbb apostola Gorini, ekkép nyilatkozik annak történetéről: „nem voltunk képesek oly régi időkbe hatolni, amelyekben más szokások között, nem akadtunk volna a földbe való temetésre. És azt is mondhatjuk, hogy nem ismerünk korszakot, amelyben a temetkezés e neme nem lett volna tekintélyes tulsulyban a többiek felett."[1]

Plinius szerint a rómaiaknál akkor kezdett leginkább terjedni a hullaégetés, midőn a provinciákban eltemetett halottjaikat a barbárok kiásták és megrabolták a hullákat; régente ők maguk is a temetkezésnek mostani módját használták és később is voltak egyes hires családok a melyek halottjaikat el nem égették. Oly érdekes az erre

[1] Sulla purific. dei morti cap. I. m. I.

vonatkozó mondása, hogy egész terjedelmében átvesszük: „Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris instituti, terra condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum. Et tamen multifarie priscos servavere ritus. Sicut in Cornelia domo nemo ante Syllam dictatorem traditur esse crematus. Idque voluisse veritum talionem eruto C. Marii cadavere.“ (Hist. nat. VII. 54.) Látjuk, hogy még Sylla is csak azért akart elégettetni, mert félt, hogy holta után őt is kiássák. A görögöknél sem volt oly régi s oly általános a hullaégetés. Cicero maga mondja, hogy a testeknek a földbe való temetése Kekroptól maradt fönn. „Et Athenis jam ille mos a Cecrope, ut ajunt permansit, corpus terra humandi (De legibus II.) És a rómaiak koszorus költője Horácz maga tesz bizonyságot róla, hogy az ő idejében sem volt általában elterjedve a hullaégetés. Nyolczadik satyrájában leirván Mecenásnak kertjeit, a rabszolgák és szegények temetkezési helyeiről is megemlékezik mondván, hogy hulláik czellákba zárattak s ott helyeztettek el, lévén az ő közös sirhelyök:

Huc prius, angustis ejecta cadavera cellis,
Conservus vili portando locabat in arca
Hoc miserae plebi stabat commune sepulcrum
Pantolabo scurrae, Nomentanoque nepoti.

Különös, hogy változnak az idők! Horácz idejében a rabszolgákat temették s a bohóczokat (Pantolabo scurrae;) most meg minálunk abban helyezik a „demokracziát,“ hogy elégetik a hullákat és a hullaégetésben is keresik az ugynevezett demokrácziát, mely az ülést megnyitó elnöknek szavai szerint „az egyenlőséget a halálon tulra is iparkodik kiterjeszteni.“ Hogy micsoda egyenlőség az, azt legjobban láthatjuk, ha a hullaégetők salonjaiba pillantunk és utána megtekintjük a nyomdájukban a jog egyenlőség (!) magasztos elve alatt görnyedező munkásokat. Bocsánat e kitérésért, de nem hagyhattuk megjegyzés nélkül azt a folytonos jogegyenlőséggel való dobálózást, azok részéről, kik egész életükön át csak a saját

önző czéljaiknak szolgáltak, tényleg pedig abban helyezik a demokracziát, a jogegyenlőséget, hogy haláluk után, midőn nem szolgálhatnak többé a testnek, egyenlőkké kívánnak lenni a szegény emberrel; voltaképen pedig még sirjától is megfosztják azt, a kinek életében ugy sem volt semmije.

De vegyük föl ujra fejtegetéseink elejtett fonalát. Azt mondottuk, hogy a régi népeknél nem volt általában elterjedve a hullaégetés. Voltak népek a melyek elásták a hullákat, mások bebalzsamozták, s ismét mások tengeri sóval iparkodtak hulláikat az enyészettől megmenteni. A régi népeknek temetkezési szokásairól ekkép nyilatkozik Lucián: „Persa defodit, Indus adipe suillo oblinit, muro condit Aegyptius;“ (De Luctu.) A temetkezési szokások között azonban mindig leginkább el volt terjedve és a legrégibb az emberi testeknek a földbe való temetése oly annyira, hogy már az általunk idézett Cicero is kifejezést ad e meggyőződésének, midőn mondja: „Ac mihi quidem antiquissimum sepulturae genus id fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur, redditur enim terrae corpus et ita locatum ac situm, quasi operimento matris obducitur.“ De legibus lib. II. A pogány iróból a természet szava nyilatkozik. A temetkezés legrégibb módjának azt találja, mely a testet a földbe helyezi, s visszaadja azt közös anyjának a földnek, mely azt gondosan eltakarja. Mintha csak a kinyilatkoztatásból meritette volna szép hasonlatát, annyira egyeznek meg szavai a szentirás szavaival. A milyen az emberi élet kezdete, olyannak kell lennie a végének is; földből vétetett a test, a földnek adandó vissza. „Nehéz iga van Ádám fiain, az naptól, melyen anyjok méhéből kijőnek, mindaz napig, melyen a mindenek anyjába a földbe temettetnek.“ (Jéz. Sir. 40, 1.)

Mindamellett azonban, hogy a rómaiak és görögöknél divott a hullaégetés, a szivökbe oltott természeti törvény annyira követelte az égetés után fönmaradt részeknek a csontoknak és a földdel kevert hamunak illő eltakaritását, hogy legnagyobb gyalázatnak tekintették, ha

valakinek földi maradványai nem helyeztettek a földbe. Erről is tanuskodnak a költők leirásai. Igy a többi között Virgilius Aeneisének XI. könyvében:

Moerentes altum cinerem et confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae,

vagy ugyan ő: (5. k. 46. r.)

. . . . . divinique ossa parentis
Condidimus terra, moestasque sacravimus aras"

Gondosan összegyüjtvén a csontokat és hamut,a földbe temették, azután ép oly gondosan elzárván a sirt, oltárt vagy más emléket emeltek föléje s megfelelő felirattal látták el, melynek rendesen ezek voltak utolsó szavai: „Sit sibi terra levis" — könnyü legyen neked a föld, e módon is kifejezést adván azon eszmének, hogy az ember teste, ha a lélek elköltözött belőle, sértetlenül föntartva s nem erőszakosan porrá égetve, oda való a honnét vétetett t. i. a földbe.

Egyébiránt annak daczára, hogy a régieknél, habár miként láttuk nem volt általánosan elterjedve a hullaégetés, és a pogány bölcsészet befolyása alatt álló költők, miként napjainkban a hullaégetők iparkodtak elosztalni, „az előitéleteket," a jobb érzésü pogányokból, de magukból a költőkből is sokszor kitört a nemesebb érzés s borzalommal fordultak el a tüz heve alatt elektelenitett emberi testek látásától. Megható az a jelenet, melyről Quintilian emlitést tesz, leirván egy anyának fia halála fölötti fájdalmát, ki átkokkal halmozta el a lángokat, melyek fiának testét fölemésztették. „Gyülölte a máglyákat, óhajtotta, hogy a test elhelyeztessék és megőriztessenek annak tagjai. Ti is tudjátok, mi mindent tett, hogy a temetés napját, minél továbbra halaszsza, mily soká tartotta a fiát, mig azt a lángok nyaldosták". S talán nem is engedte volna fiának holttestét elégettetni, ha csak a férje rá nem beszéli, hogy hiszen ismét meg fogja látni a fiát. Erre a máglyához térve vissza, ismét kitör belőle anyai szivének fájdalma s ek-

kép szólitja meg férjét: „Örülj, örülj hát; ez éjszaka talán ismét fogod látni fiadat, azt, akit kegyetlen lángokban elégettél.“[1] Kegyetlen lángoknak nevezi azokat, melyek szeretett fiának testét hamuvá változtatták, s mit később a keresztény Tertullian „attrocissima barbariesnek“, legkegyetlenebb barbárság, találó elnevezéssel megbélyegzett. S bizonyára ez értelemben veendő Virgiliusnak ama hires mondása: „Aversi tenuere faces“ azaz a máglyától elfordulva tartották a fáklyákat; borzadással fordultak el a kegyetlen szertartástól, melyet költőik dicsőitettek s melyet vallási meggyőződésük s bölcsészeti tanaik szükségesnek tartottak. S ugyan azt jelenti ama másik szokásuk, mely szerint a máglya meggyujtása után, kérték az isteneket, hogy adjanak kedvező szeleket, melyek a máglya tüzét élesztvén, mielőbb vessenek véget a kegyetlen látványnak. Igen jól tudták, hogy a lélek és életnélküli hulla épugy nem érzi a tüz égető és romboló erejét, mint nem érzi a reá hányt földnek a sulyát, a levegő hiányát; de nem tudták elviselni, szemük s lelkük irtózott a látványtól, melyet az égő emberi testnek hosszabb időn át való szemlélése nyujtott.

A régiek munkáiban nem találjuk az ily hullaégetésnek részletes leirását s különösen a tüz hatásának vázolását, sem a hulla alakjának s az átváltozási processusnak leirását. Azt hisszük azonban, hogy az ép oly kegyetlen látvány lehetett, mint a minőt napjainkban irt le egy szemtanu, aki Milanóban jelen volt egy ily hullaégetésnél. Leirásából szóról-szóra emeljük ki a következőket: „Alig hogy kezdte a tüz éreztetni az ő erejét, a hulla mozogni kezdett mint olyan ember aki borzasztóan szenved a láng égető ereje alatt; az ajkak éktelen alakot öltve összezsugorodtak és az arcz utálatos torzképet mutatott; később a láng müködése alatt fölszabadult gázok ropogása és sistergése s végre az elviselhetetlen büz, utálatossá és lehetetlenné tették megállani a kemencze

[1] Declam. 10.

közelében. Rám mindez oly hatást gyakorolt, hogy azt gondoltam, mindig előttem van ez a rettenetes látvány; több napon át nem voltam képes szabadulni a visszataszitó képtől s elborzadtam, valahányszor emlékezetembe idéztem vissza ama rettenetes látványt."[1] Szemtanunak egészen igaza van; mert mi csak egyszerü képben láttuk az általa vázolt kegyetlen jelenetet s ugy éreztük magunkat, mintha csak valamely első rangu festőnek képét néztük volna, ki remek ecsetével vásznon élénkiti az emberek kegyetlenségeit.

S megjegyezzük, hogy ama leirás az ujkori hullaégetések hires metropolisában Milanóban látottakra vonatkozik, ahol már a „tudomány és haladás" követelményeinek megfelelőleg épitették a kemenczét, miről még megemlékezünk.

(Folyt. köv.)

A SZABADKŐMIVESSÉG.

Tanulmány Taxil Leo leleplezései nyomán.

(Folytatás.)

Maga Findel, a lipcsei „Bauhütte" kiadója, s a német szabadkőmives irodalom egyik elsőrangu munkása beösmeri,[2] hogy a felvétel szertartásain keresztülesett sz.-tanoncznak szinte beleszédül a feje a sok ritualis formába, és hogy a nyert benyomások eszét inkább összezavarni, mintsem felvilágositani képesek.

Elhisszük, hisz mi sohasem vettünk részt ilyen parádéban, mi csak olvastuk és leirtuk, és nekünk is csak-

[1] Se sia lecito abbruciare i morti. Ricerche di Giacomo Scurati, Milano 1885. 27. l.

[2]) Geist und Form der Freimaurerei, Instructionen für Maurer 3. Aufl. Leipzig 1880. S. 1.

nem elszédült a fejünk tőle; de a t. olvasó is a tanonczfölvétel leirásának olvasása közben bizonyára nem egyszer csóválta a fejét, a mennyiben sehogysem volt képes felfogni azt, hogy emberek, akik (legalább a világ előtt) okosaknak látszanak, milyenek pl. nálunk: Pulszky Ferencz, Uhl Sándor, Várady Gábor, Dr. Bakody Tivadar, Krajcsik Ferencz, Feszty Adolf, Török János, Dr. Chorin Ferencz, Wottitz Károly, Dr. Kovács György, Flandorffer Henrik, Joannovics György, Németh Miklós, Dr. Gyurgyik Gyula, stb. stb., hogy mondom ilyen emberek olyan bolondságokat üzni képesek legyenek.

Legyen szabad azonban a t. olvasót arra kérni, hogy lassan a fejcsóválással, mert lesz még alkalom nagyobb és okadatoltabb fejcsóválásra, a midőn nem annyira a bolondság, mint inkább az alatta lappangó gonoszság fog arra okot és alkalmat szolgáltatni.

A tanonczfölvétel szertartásainak leirása után, mielőtt folytatólagosan a „legény fölavatás“ ritusát előadnók, meg kell ismerkednünk még a sz. tanonczkátéval s annak legalább rövid tartalmával.

E káténak, melyet a fölvétel után a tanoncz kezeibe nyomnak, az az állitólagos rendeltetése, hogy a tanonczot a fölvétel szertartásainak jelentőségére és a szabadkőmivesség lényege- és alapelveire nézve ügyesen, óvatosan, de csak nagyon kis mértékben tájékoztassa. „A káté — mondja az előbb emlitett Findel[1] — a szabadkőmives tudomány forrása, de nem e tudomány a maga teljességében, — — — — — s e kátét (hogy a szabadkőmiveseknek hasznára legyen) inkább belülről, mint kivülről kell tanulni.“[2] Az élesebb látásu tanoncz ugyan már az ő kátéjából is sejt valamit a szabadkőmivességnek a nyilvánosságra hozottaktól eltérő törekvéseitől, a kevésbé gondolkozó fő ellenben — s ilyen a legtöbb — félreismeri azokat

[1]) I. h. 217. l. s a k.

[2]) Az ügyes szójátékot, mely az eredetiben igy hangzik: „Freilich gehöre dazu mehr ein Inwendiglernen als ein Auswendiglernen,“ alig lehet a magyarban kellőleg visszaadni.

s alig talál külömbséget a szabadkőmivesség és akár a katholicismus között. Az elsőt a sz. előljárók különös figyelmökre méltatják és a maguk módja szerint hamar előléptetik, az utóbbira nézve azonban alkalmazásba jön az „ex inferno nulla redemtio“[1] szabály, mely a szabadkőmives titkokba való mélyebb beavattatásának utját előtte elzárja.

A sz. káté, melynek szövegezése a különféle szertartások szerint többé-kevésbé különböző, de lényege minden szertartásban ugyanaz, körülbelül a következőkre tanitja a tanonczot:

A szabadkőmivességbe való fölvétel ennek összes szertartásaival együtt nem egyéb, mint az erkölcsi ujjászületés és fölavatás jelképe; az ember öntudatlanul jön a világra, de öntudatosan (!) lép be a szabadkőmivességbe s lesz tagja ama philantropiai, philosophiai és progressiv intézménynek, melynek alapja az Isten létezése és a lélek mulhatatlansága;[2] tárgyai pedig a jótékonyság, a közerkölcsiség, a tudományok és müvészetek tanulmányozása és minden erény gyakorlása. Az ember azért jön a páholyba, hogy Istent imádni, felebarátjával jót tenni, szenvedélyeit legyőzni, akaratát alárendelni tanulja, az előitéleteket leküzdje és saját tökéletesbülésére törekedjék. A sötét kamara és a bekötött szemek azon sötétségre emlékeztetik, a mely a külvilágban uralkodik, s melyet a páholy szétoszlatni van hivatva; a se nem egészen meztelen, se nem öltözött állapot, melyben a fölavatandó a páholyba vezettetik, az ártatlanságnak, szerénységnek s annak a jelképe, hogy az erénynek nincs szüksége külső diszitményre; a pénz, óra és egyéb értékes tárgyak elvétele arra figyelmeztet, hogy a szabadkőmivesnek, a világ nagy épitőmesterének rendelése szerint semmi tulajdonnal sem kell birnia, s a vizszinmutató (lejtmérő) a

[1]) A szabadkőmivesség, mint már nem egyszer láttuk, és még sokszor látni fogjuk, szereti a maga módja szerint (majom módon) használni a katholikus formulákat.

[2]) A franczia nagy oriens az 1877. szept. 10. megtartott nagy gyülésén alkotmányából e két pontot elég őszintén kitörölte.

socialis egyenlőséget, a szögmérő az igazságot, a derékszög alakba tett lábak az életmód helyességét és tökéletességét sürgetik. A keleten székelő páholymester a feje fölött levő „jehovah“ felirással s a nap jelképével a világosságot jelzi, melyet a szabadkőmivesség a páholymesterek utján terjeszt; s valamint a hold, melynek jelképe szintén ott lóg a páholymester balja fölött, a naptól nyeri a világosságot, épen ugy a testvérek is a páholymestertől kapják a szabadkőmives tudomány világosságát és a szabadkőmives erkölcs melegét. Szóval a szabadkőmives szertartások nem üres bohóságok, hanem mély értelmü jelképek, melyek a testvért arra intik és buzditják, hogy a felvilágosodás szinvonalára emelkedve, emberiesen erkölcsös életet vigyen és folytasson.

Ha már most a tanonczok ezen szép mondásokat hallják és olvassák, azokat jobban szemügyre venni, fölöttük mélyebben gondolkozni s a magok értékére leszállitani elmulasztják — vagy talán a legtöbb esetben nem is képesek, ugy igen természetesen a szabadkőmivességben egy nagyszerü és magasztos intézményt látnak s ezen intézmény mellett föllelkesülnek. A szabadkőmivesség — igy gondolkoznak — nem bántva vallást, nem sértve hitbeli meggyőződést, nem veszélyeztetve állami érdekeket, tisztán csak a jó erkölcsök fejlesztésével s az ész kimüvelésével foglalkozik, s ez által ugy a vallásnak, mint az államnak sőt az egész emberi társadalomnak javát mozditja elő; egy ilyen intézményt ócsárolni bün, s nem pártolni vétkes mulasztás.

Vakok ezek t. olvasó, és vakok vezetői.

A szemfényvesztések mai korszakában az ember nem lehet eléggé óvatos, s bármily nevezetesebb esemény történik, bármily jelentékenyebb intézmény jő létre, soha sem szabad a kéregnél, a külső jelenségnél megállapodni, hanem mindig a dolog hátterét kell keresni és jól szemügyre venni.

A szabadkőmivesség ugyan mindekkoráig nagy ügyességgel el tudta zárni nemcsak a profán világ, hanem

az alsóbbfoku szabadkőmivesek elől is az ő mély titkainak tárházát; de mióta azon szerencsétlenség érte, hogy legbuzgóbb és egészen beavatott hivei is megsokalván a szemfényvesztés nemtelen és sok ember romlását okozó játékát, a szabadkőmives titkokat nyilvánosságra hozták, azóta a szabadkőmivesség humanismusa mögé is tekinthetünk, s rájöhetünk a szabadkőmivesség diabolismusára.

Vagy nem diabolismus az, a tanonczfok kátéjában azt mondani, hogy a szabadkőmivességnek alapja az Isten létezése, és a harminczadik foku (kadosch) páholyt ugy nyitni meg, hogy a jelenlevő kadoschlovagok ég felé irányzott tőrrel azt kiáltják: „Bosszu az Istennek!?“ (Nekam Adonai.)

Vagy nem diabolismus-e a tanoncznak azt mondani, hogy a szabadkőmivesség nem avatkozik vallási és politikai ügyekbe, és a kadoschkátéban erre a kérdésre: „Mit taposnak a te lábaid?“ azt felelni: „Királyi koronákat és pápai tiarakat;“ vagy pedig a másik kérdésre: „Miért lettünk mi kadoschlovagokká?“ ekként válaszolni: „A végből, hogy szüntelenül és élethalálra küzdjünk minden igazságtalanság és elnyomás ellen, mely az Istentől, a királytól vagy a néptől származik!?“

De ne zavarjuk továbbra leirásunk rendjét, hisz fokról-fokra ugyis mindenre rájövünk.

A szabadkőmives a második fokon „legény“-nek neveztetik; lássuk tehát miként történik

B) A legényfölavatás.

A magyarországi nagy oriens alapszabályainak hivatalos kiadásában[1]) a 93-ik czikkben olvassuk: „Minden tanoncz felvételétől számitandó 3 hó után.... dijemelésre

[1] Ezen alapszabályok a nagy oriens hivatalos kiadásában 000873-ban magyar nyelven adattak ki, már t. i. a testvéreknek; 000875-ben már német kiadásra volt szükség, a mi kétségkivül oda mutat, hogy a vakoló testvérek a magyar nyelvet vagy elfelejtették, vagy épen nem is tudták.

ajánlható a páholy oly tagja által, ki a mesteri fokot birja.“

Ime a szabadkőmivesek zsebmetsző nyelvének egy uj kifejezése, melynek helyes és igaz értelmét csak ugy találjuk, ha annak, a mit mondani látszik, épen megforditottját gondoljuk. A közönséges életben valakit dijemelésre ajánlani annyit jelent, mint odahatni, hogy az illető nagyobb fizetést kapjon; a szabadkőmives életben valakit dijemelésre ajánlani annyit jelent, mint odahatni, hogy az illető többet fizessen.

Mi birja rá a sz. tanonczot, hogy az ily értelmü dijemelésre való ajánltatását szorgalmazza?

Az emberek, bármennyire democratikus érzelmüek is különben, s bármennyire is hordozzák nyelvükön az egyenlőséget, mégis csak szeretik az előléptetést, még akkor is, ha ezen előléptetést meg is kell fizetniök; növekszik pedig az emberek előléptetési vágya akkor, ha az előléptetés elmaradása némi kis megaláztatással jár.

„Láttad-e már a ragyogó csillagot?“ kérdi valaki a sz. tanoncztól; „micsoda csillagot?“ kérdi viszont ez egész meglepetéssel. — „Látom már, hogy nem láttad, mert csak tanoncz vagy,“ hangzik a leverő és megalázó válasz.

A tanonczmunka bezártával a főmester elbocsátja a tanonczokat, mert, ugymond, a magasabb foku legénymunka veszi kezdetét s azon tinektek nem szabad jelen lennetek; elképzelem, mily kellemetlenül érezheti magát esetleg egy magasabb, állásu hivatalnok látván, hogy egy alsóbb rangu ember benn maradhat a páholyban, neki pedig ajtót mutatnak.

Ezen lealázó kellemetlen érzések birják rá a tanonczot, hogy dijemelését szorgalmazza.

Ha tehát sikerült a tanoncznak egy mestert találni, aki őt dijemelésre ajánlja, akkor „az irásban beadandó* ajánlat felett a jövő ülésben a páholy első foku munká-

* Ezen ajánló levelek a minden ülésben köröztetni szokott inditványzsákba dobatnak.

ban titkos szavazás (golyók) utján határoz" (alapszab. 94. czikk.)

A dijemelésre már csak szavazattöbbség kivántatik; mielőtt azonban a szavazás megejtetnék, a főmester a legényjelölt tanonczot a tanonczkátéból kikérdezi.

Tegyük fel, hogy a mi tanonczunk a vizsga letevése után megkapta a szavazatok többségét, akkor a főmester kihirdeti az eredményt, a tanoncz tiszteletére tapsot kommandiroz, s a többi tanonczokat a tanonczmunkának előző czikkünkben leirt szertartás szerint végbemenő berekesztése után a páholy elhagyására, vagy szabadkőmives kifejezéssel a páholy fedezésére szólitja fel.[1] Az alatt, mig a tanonczok kimennek, a páholyban előkészületek történnek a páholynak a legényfokhoz illő berendezésére. A páholy berendezése a második foku munka alatt a tanonczfoku berendezéshez képest a következő változásokat tünteti föl. A hármas vagy háromágu gyertyatartók helyett ötös vagy egy három- és egy kétágu gyertyatartó tétetik; a delta alaku transparentben G. betü látható; a páholy közepén a padlózatról egy fényesen kivilágitott csillag csüng, melynek közepén szintén G. betü látható. A többire nézve a páholyterem épen olyan, mint az első fokban. Megtörténvén az emlitett változások, a főmester a felügyelők által ismételt kalapácsütést tesz és mondja:

„Fel, testvéreim és rendbe! Felügyelő testvéreim győződjenek meg, vajjon oszlopaik előtt valamennyi testvér legény-e?

A felügyelők bejárják oszlopaik oldalát, szó, jel és érintés[2] utján meggyőződnek, hogy valamennyi testvér

[1] A sz. munkák, bármilyenek legyenek is azok, mindig első fokban kezdődnek; s a szerint, a mint a munka folyamán titkosabb és titkosabb dolgokat kell tárgyalni, a tanonczok és legények egymásután a páholyt fedezni kénytelenek.

[2] A legényállásban a jobb kezet olykép kell a szivre fektetni, hogy a fölfelé álló hüvelykujj a többi négy összeszoritott ujjal derékszöget képezzen; ha már most a legény a kezét szive tájékáról vizszintes irányban

legény és egy kalapácsütés után a már ismeretes módon megteszik jelentéseiket.

Erre a főmester a következő 5 kérdést intézi fölváltva a két felügyelőhöz:

K. Első felügyelő testvérem, legény-e Ön?

V. Az vagyok.

K. Miért vétette föl magát legénynek?

V. Hogy a G. betüvel megismerkedjem.

K. Hány éves Ön?*

V. Öt éves.

K. Hány órakor kezdik a legények a munkát?

V. Délben.

K. Hány óra van?

V. Dél.

Főmester: „Ha tehát dél van, és ez az óra, melyben a legények megszokták kezdeni a munkákat, nyissuk meg azokat. (Öt kalapácsütést tesz.) A.·. V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. D.·. Rendünk nagymesterének nevében és (az illető ország) N.·. O.·.-nek védelme alatt megnyitom ezen tiszteletreméltó páholy legény munkáit a fok jelével és tapsával. Felém a jellel (történik), felém a tapssal (történik.) A munka meg van nyitva; foglaljanak helyet testvéreim!“ Ezután a főmester felolvastatja az utolsó legénymunka jegyzőkönyvét, mely az első fokban szokásos módon tárgyaltatik. Mig ez történik, az alatt a vizsgálómester kimegy az előcsarnokban várakozó legényjelölthöz, hogy őt a fölavatásra előkészitse.

A jegyzőkönyvnek jóváhagyása és szentesitése után a főmester kérdést intéz az esetleg jelenlevő magasabb foku testvérekhez, ugyszintén mesterekhez és legényekhez,

---

jobbra huzza, s azután függőleges irányban hirtelen leereszti, ez által megadja a legényjelt: a legénytaps olyan, mint a tanonczoké, csakhogy még két gyors ütéssel meg kell toldani, (a képletet ilyformán lehet fölállitani: ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑); a legényérintés is ugy történik, mint a tanonczérintés, azzal a külömbséggel, hogy a mutatón kivül a középujjat is kell még pedig kétszer megütni; a legény jelszava: schibboleth s szent szava: Boaz (a skót ritusban Jakin.)

* A tanoncz három éves.

nincs-e valakinek az ellen kifogása, hogy N. N. tanoncznak dijemelést szorgalmazó kérelme meghallgattassék. Ez ellen ilyenkor már természetesen semmi kifogás se tétetvén, erről a vizsgálótestvér értesittetik, ki is legott a tanoncot az ajtóhoz vezeti. A tanoncznak a legénypáholyba való bevezetése körülbelül ugy történik, mint a profáné a tanonczpáholyba, csakhogy most már nem bekötött szemmel jön, mivel a szabadkőmives világosságot máris megkapta volt.

A legényfölavatási szertartás a tanonczfelvételhez képest rendkivül egyszerü, s nem is áll egyébből, mint öt utazásból, a G betünek megismertetéséből és imádtsából és az esküből.

Az utazások a páholy közepén kiteritett (v. rajzolt) szőnyeg körül történnek és pedig ugy, hogy a felavatandó az első utazás alatt kalapácsot és vésőt, a második alatt körmérőt és vonalzót, a harmadik alatt vonalzót és emeltyüt, a negyedik alatt vonalzót és szögmérőt tart a kezeiben s az utolsó utat egészen üres kézzel teszi meg.

Az egyes utazások befejeztével a főmester tekintettel a körülhordozott eszközökre a legényjelöltnek erkölcsi tanitásokat tart, a melyeket ide átirni kissé hosszadalmas és unalmas is volna, s azért csak egy pár mondatot akarunk belőlük a t. olvasónak bemutatni.

„Midőn szemei megnyiltak a világosság előtt, ön földiszittetett a munka kötényével, s mi iparkodtunk kimutatni ön előtt, hogy a tökély bizonyos fokának elérhetése munkát és kitartást föltételez.... kezében a vonalzóval tanulja ön saját szellemi és erkölcsi tulajdonainak helyes használatát.... Tekintse örökre megszakitottaknak azon kötelékeket, a melyek önt netalán még az előitélethez és tévedéshez füzhetnék.“*

* A legénynek directe még nem mondják meg, hogy melyek azon előitéletek és tévedések, amelyekkel szakitania kell; de minek is, hisz a szabadkőmives irodalom és sajtó, melynek termékeivel bőven megismertetik, eléggé fölvilágositja a felől, hogy teszem azt a tulvilági életben, az isteni malasztban s szóval az egész természetfölötti rendben való hit és sok más egyéb mind csak előitélet és papok találmánya.

És ez igy megy ilyen tonusban mind végig. Az oktatás bevégeztével a vizsgáló testvér felvezeti a legényjelöltet a templom rejtelmes lépcsőzetén, hogy meglássa a ragyogó csillagot és a G. betüt, mely annak közepén tündöklik; ezen G. betü előtt a legényjelölt a vizsgálómester példájára térdre borul, mialatt a főmester eme kenetteljes szavakat intézi hozzá:

„Tekintse meg feje fölött a ragyogó csillagot! Ez a lángész jelképe, mely a nagy eszméket és nagy tetteket teremti. A csillag közepén tündöklő G. betü bölcseleti monogrammja a nemzésnek (generatio), melynek két kifejezése: Istenség és Teremtés.“

A nemzés monogrammjának imádása után a fölavatandó legénylépteklel* az esküoltárhoz vezettetik; a főmester a jelenlevő testvéreket „rendbe“ szólitja és a következő, a legényjelölt által utána mondandó esküformát előolvassa:

„Én N. N. első esküm hite alatt esküszöm és fogadom, hogy a velem közlendő titkokat hiven megőrzöm, és se tanoncznak, se senki másnak semmi módon fel nem fedezem. A.·. V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. engem ugy segéljen.“

Erre a főmester a czik-czakos kardot a fölavatandó homlokára teszi, öt kalapácsütést tesz rá és mondja: „A.·. V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. D.·. (az illető) ország N.·. O.·.-nek védelme alatt a rám ruházott hatalomnál fogva felveszem és felavatom önt sz. k. legénynek! (Leteszi a kardot és a fölavatandónak testvéri csókot ad és folytatja:) Testvéreim üljenek le! Testvérem, eme foknak is vannak szavai, jelei és érintése. Megismertetem Önnel. (Történik.) Mint legény, köténye álladzóját lehajtva fogja viselni. Menjen és ismertesse meg magát a felügyelőkkel.“

A többi azután egészen ugy történik, mint az első fokban.

---

* A legénylépések ugy történnek, hogy a legény először tanoncz-módra (háromszög alakban) hármat lép s azután egy derékszögalaku lépést jobbra és egyet szintén derékszögalakban balra tesz.

Végezetül még a szónok alkalmi beszéddel üdvözli az uj legényt, s ha e beszéd is el van mondva, köröztetik az inditványzsák és az özvegy perselye — és a legénymunka egészen oly módon, mint a tanonczmunka „éjfélkor" berekesztetik.

A szabadkőmives legénynek is megvan a maga külön kátéja, mely a fölavatási szertartást s az annál alkalmazott eszközöket magyarázza. A sz. symbolismus megértése végett jónak találjuk a káté egyes pontjait átirni.

„A páholyban van három diszitmény: a koczkás kövezet, a ragyogó csillag és a csipkés bojt; a koczkás kövezet a nagykapu bejárását disziti, a ragyogó csillag középen világitja a páholyt, és a csipkés bojt disziti a sarkokat. Jelentőségük a következő: a koczkás kövezet mutatja a szoros egységet, mely a szabadkőmivesség között fönnáll; a ragyogó csillag azon világosságot, melyet a szabadkőmivesség hivatva van terjeszteni a világon; a csipkés bojt pedig azon lánczot, mely e föld minden szabadkőmivesét egybefüzi.

„A páholyban van hat ékszer, jelesül három ingó és három ingatlan. Az ingó ékszerek a szögmérő, a szinmérő és a sulyón. Az első arra szolgál, hogy az anyagot 4 szögbe hozzák; a második arra, hogy a köveket szinirányba tegyük; a harmadik, hogy az épület alapjait függirányosan megvessük. Jelentőségük pedig a következő: A szögmérő azt jelenti, hogy tetteink az igazság által legyenek szabályozva; a szinmérő a szabadkőmivesek közt uralkodó tökéletes egyenlőséget* tünteti föl; a sulyón pedig azt, hogy minden tökély felülről jön. Az ingatlan ékszerek: a nyerskő, a köbkő és a rajztábla, a nyerskövön a tanonczok dolgoznak; a köbkövön a legények élesitik szereiket; a rajztáblán a mesterek rajzolják a terveket; a nyerskő az ember képe, mielőtt ő szabadkőmives lett; a köbkő mutatja, minő gondot forditunk a bün nyomai-

* Sajátságos egyenlőség, mely 33, esetleg 90 fokra, vagyis ugyanannyi külön-külön rangu osztályra oszlik.

nak eltörlésére; a rajztábla végre jelképe a jó példának, melylyel a mester az alsóbb fokuaknak tartozik."

Mindezen magyarázatok arra szolgálnak, hogy a legényt a humanismus mystikus templomának épitésére sarkalják, amely épitést legelőször is önnönmagában kell megkezdenie. Szakitva mindazon nézetekkel és elvekkel, (sz. nyelven előitéletekkel) melyeket szülői, tanitói vagy lelkészei csepegtettek beléje, s melyek a szabadkőmives világossággal meg nem férnek, egészen uj alapon, a szabadkőmives előljárók által megvetett alapon, mert minden tökély felülről jön, uj életet kell kezdenie s ezen uj életében napról-napra mindinkább tökéletesbülnie. Ezen uj életének vezércsillaga legyen ama csillag, melyet a legénymunka alkalmával láthatni szerencsés volt, s mely őt a G betünek, a nemzés bölcseleti monogrammjának imádására tanitván, bevilágit szivébe, hogy „az Istenség nyomára jöhessen, melyet csak egyetlen egy szó képes kimeritőleg kifejezni, s ez — a természet."*

Ha a legény csak egy kissé gondolkozó fővel bir, lehetetlen észre nem vennie, vagy legalább homályosan nem sejtenie, hogy egy olyan társaságba került, mely a legkülönfélébb vallásu embereket egyesitve, ezeket minden határozott alaku vallás iránt közömbösekké, minden egyházközösségtől függetlenekké tenni iparkodik, lehetetlen észre nem vennie e társaság egész szervezetében nyilvánuló azon törekvést, hogy a személyes, értelmes és a világ sorsát intéző Isten fogalma és imádása kiküszöböltessék és helyébe az embert miben sem korlátozó természetkultus behozassék és elterjesztessék.

Ámde a legények java-része nem szeret, nem akar gondolkozni akkor, midőn az emberi természet roszrahajló részének felszabaditásáról van szó; le a fékkel, le a zsarnokokkal, az ember szabadnak született, s azért össze kell törni, el kell pusztitani minden korlátot, a mely

* L. Gebet des Gesellen im Jahrbuche der □ Galilei im Or. Budapest 1876. — S. 95.

e szabadságot feszélyezi, meg kell törni az ezen korlátok felállitásában furfangoskodó papi „kaszt“ hatalmát, azon kasztét, a mely a nagy tömeg tudatlanságára épiti a templomot, és a pokol képzeleti kinjaival és a mennyország állitólagos örömeivel kötözi meg és nyomja el az ember legdrágább kincsét, a szabadságot.*

S mennél inkább ébred fel valamely legényben az igy felfogott szabadság tudata, s mennél serényebben épiti önmagában és másokban a puszta és minden természetfölötti befolyástól független humanismus templomát, annál biztosabb kilátása lehet arra, hogy a mesterfok elnyerésére méltónak fog találtatni.

C) Mesterfölavatás.

Ha a legény szabadkőmives kötelességeit legalább hat hétig pontosan teljesitette, az időközben megtartott munkákon szorgalmasan résztvett, a tagsági dijakat befizetni el nem mulasztotta s különösen a szabadkőmivesség intentióinak fölértésére képességet s azoknak keresztülvitelére kedvet tanusitott, akkor ujabb dijemelése ellen aligha van kifogás; s ha mégis egyes mesterek ellene volnának, akkor ismét szavazás utján döntetik el a kérdés, s az egyszerü szavazattöbbség elégséges arra, hogy valaki legényből mester lehessen.

Ha a szavazás eredménye a dijemelést szorgalmazó legényre nézve kedvező s a legénykátéból megtartott vizsga is jól sikerült, akkor a főmester meghatározza a fölavatás napját, e munkára a páholy összes mestereit, de csak is a mestereket s néha más páholyok mestereit is meghivja s a meghivó „deszkán“ az öltözetet is megjelöli, a melyben a testvérek megjelenni kötelesek, t. i. fekete ruhában, fehér keztyüben és karjukon gyászfátyollal; ezeken kivül nagyon természetesen a mesterfok jelvényeit, a kötényt és a jobb vállról a bal kar alatt áthuzott kék

* L. Die Geheimnisse der Freimaurerei im Lichte der Zeit, Weihegabe für Freimaurer und solche die es werden wollen von Alexander Adam, Mitglied der Loge „Leopold zur Treue“ in Carlsruhe S. 3.

szalagon lógó s keresztbe tett körmérő és szögmérőből álló ékszert is magokra veszik.

A mesterfoku munka alatt a páholy berendezése is egészen elüt a tanoncz és legényfoku berendezéstől. A falak fekete szőnyegekkel vannak bevonva, a melyeken halálfők, keresztbetett lábszárcsontok s 3-as, 5-ös és 7-es számban fehér könycseppek láthatók; a páholyterem egy szintén fekete szinü szőnyeg által két részre osztatik, a keleti rész, a hol az oltár van, Dehbirnek,[1] s a nyugati nagyobb rész Hikalnak neveztetik; a Dehbir fényesre van kivilágitva, mig a Hikalban csak egy gyenge lámpa és 3 sárga viaszgyertya ég; a páholy két oszlopán halotti urnák vannak akáczgalylyal; a fekete mennyezeten himzett de elfátyolozott nap; az asztalokon fekete teritők gyászjelvényekkel; a páholy szőnyege egészen az oltár lépcsőihez van huzva, s helyette a páholy közepén koporsó, melyben egy halott látszik feküdni, kinek feje vérfoltos kendővel s többi testrésze fekete szőnyeggel van letakarva; e szőnyeg felső végén egy körmérő, alsó végén nyitott szögmérő és közepén akáczgaly van festve vagy himezve.

Az igy berendezett mestertemplom „középszobának" neveztetik, s ha a páholy több helyiséggel rendelkezik, ugy hogy a mestereknek munkáik számára külön templomuk van, akkor ez állandóan a fentebbi leirás szerint van berendezve, s természetesen gondoskodva van róla, hogy a páholy tanonczai és legényei e középszobába soha bele ne pillanthassanak. Ha azonban a páholy csak egy templomhelyiséggel rendelkezik, ugy hogy a mestereknek külön helyiségük nincs és a közönséges helyiség alakittatik át időközönkint középszobává, az első és második foku előzetes munkákban[2] a tanonczok és legények részt

[1] Dehbir és Hikal ótestamentomi kifejezések; a dehbir a szentek szentjébe vezető bejáratot, a hikal a zsidó templomnak az előcsarnok és a szentek szentje közt elterülő részét jelzi.

[2] Tudjuk ugyanis, hogy a magasabb foku munkák mindig a tanonczfokban kezdődnek s a legényfokban és igy tovább folytattatnak.

nem vehetnek azon esetre, ha a helyiség már a középszoba diszitményeivel van ellátva.

A mesterfoku munka alatt a czimzések vagyis a megszólitásokban is mutatkozik némi eltérés és pedig a páholy- vagy főmester Főtisztelendő Mesternek (röviditése: F.·. T.·. M.·.), a felügyelők Igen Tisztelendő Mestereknek (röv. I.·. T.·. M.·.) s végre a többi mesterek Tisztelendő Mestereknek (röv. T.·. M.·.) neveztetnek és szólittatnak.

Ezeknek előrebocsátása után lássuk magát a szertartást.

A mesterfölavatásra kitüzött napon a tanoncz- és legénymunka hamaros befejezése után a dijemelésre méltatott legény a páholy előcsarnokában maradván, a főmester megnyitja a mestermunkát.*

Ez az előirt módon megtörténvén, a vizsgálómester a jelöltért megy, és midőn vele a páholy ajtajához ért, a legény a második fok szabályai szerint kopog; e kopogásról a templomőr a 2. f.-nek, ez az 1. f.-nek, ez utóbbi pedig a F.·. T.·.-nek jelentést tesz. A főmester ugyanazon uton visszafelé azt kérdezi: „Ki az a munkás, a ki mint legény kopog a mesterek ajtaján?“

A vizsgáló mester feleli: „N. N. legény, ki szavazás utján méltónak találtatott a harmadik fokra, s a ki a pró-

---

* E megnyitás egészen oly módon történik, mint a tanoncz- és legénymunka megnyitása, s csak az állás, szó, jel és érintésben, mely szerint a felügyelők a jelenlevők mesterfokáról meggyőződnek, van különbség. A mester állásban a jobb kéz hüvelyk ujját, a többi vizszintesen kifeszitett, négy ujjtól elválasztva, neki kell szegezni a szivnek; a mesterjel ugy adatik, hogy a jobb kezet kiforditott tenyérrel a homlok magasságáig emelik, mialatt a balkezet ökölbe fogva, mintha földfelé irányzott kardot tartana, lefelé forditják, a fejet jobbról hátra vetik s az egész testet a jobb láb kinyujtása mellett előre hajlitják; a mesterérintés oly formán megy végbe, hogy a testvérek jobb kezük négy ujjával összefogózkodnak, a balkezeket egymás jobb vállára teszik s az alatt jobb lábukkal, térdükkel és mellükkel érintkeznek, miközben a szent szót szótagolják; e szent szó a mesterfokban: „Mac-Benah“ (zsidó kifejezés, mely annyit jelent, mint a feloszlás fia, vagyis feloszlásnak indult tetem); a mester jelszó „giblim“ (Salamon templomának épitésénél a phőnicziai Byblos város lakói is közremüködtek, a kiket a zsidók, Byblost

bákat kivánja kiállani.“ Erre a főmester kiküldi a szertartások mesterét, hogy csatlakozván a vizsgáló mesterhez, a legényt a szokott módon bevezessék. A bevezetés olyképen történik, hogy a felveendő háttal fordulva jön a páholyba s a két oszlop közé is akként állittatik, hogy arczczal nyugatnak, vagyis a bejárat felé nézzen és a páholy belsejébe ne láthasson. Ekkor a főmester a következő kérdéseket intézi a neki hátat fordító jelölthöz:

„K. Legény, megigéri-e, hogy semmit se árul el abból, a mit itt látni és hallani fog, még azon esetre sem, ha a kivánt fokba fel nem vétetnék?“

V. „Igérem.“

K. „Midőn mester kiván lenni, czélja nemde mindinkább kiképződni és tökéletesedni?“

V. „Igen.“

K. „Szabadkőmivesi szavára fogadja, hogy igazat mondott?“

V. „Igen.“

K. „Válaszát megerősitendő és annak a szabadkőmivesség szent jellegét adandó, kész-e ön igéretét a szabadkőmivesi jellel is megerősiteni?“

V. „Igen.“

Erre a főmester arczot fordittat a legénynyel, a ki csak most veszi észre, még pedig bizonyára nem kis

---

Gebalnak ejtvén ki, giblimeknek neveztek); a mestertaps a tanoncztapsnak háromszoros ismétlése ilyformán ⏑⏑ —, ⏑⏑ —, ⏑⏑ — ; a mester kora hét év és a mi fölül van. — Mindezen elősorolt jeleken kivül van a mesterfoknak egy különös, az alsóbb fokokban még nevéről is ismeretlen jele az ugynevezett vészjel. (Nothsignal, signe de détresse.) Ezen vészjelt nagy veszedelemben, pl. háboruban használják oly czélból, hogy a szorongattatásban segélyt nyerjenek s az ellenség részéről kiméletben részesüljenek; e czél természetesen csak akkor éretik el, ha a vészjelt adó mester közelében szintén egy vagy több mester találtatik, s ezek a jelet észreveszik. A szabadkőmivesség e törvénynek megtartását nagy szigorusággal sürgeti; az utolsó franczia-német háboru befejezése után a franczia oriens vizsgálatot inditott arra nézve, vajjon a német sz. k. e törvényt a vészjelt adókkal szemben megtartották-e? A vészjel ugy történik, hogy az illető kezeit kifordított tenyerekkel homlokára teszi s azt kiáltja: „Ide hozzám, özvegy fiai!“

megütődéssel a koporsót és az oltár fölött lógó és kivilágitott halálfőt.

„Ime itt fekszik, mondja az álmélkodó jelöltnek a főmester, ime itt van kiteritve a mi mai gyászunknak oka; egyik testvérünk alávaló gyilkosok tördöfései alatt kimult, s mi azon szomoru tudomásra jutottunk, hogy e gyilkosok a legények osztályából valók voltak. ...Volt-e Önnek tudomása az összeesküvésről, melyet a gonoszok a mi rendünk és tagjai ellen forraltak?“

A jelölt nagyon természetesen nemmel válaszol, s egyik álmélkodásból a másikba esik.

„Jól van — folytatja a főmester — ha Ön ártatlan, közeledjék ezen alig kihült tetemhez; a tt. szertartás- és vizsgáló mesterek megmutatják, miként történjék a közeledés!“

A dolog ugy történik, hogy a jelölttel megtétetik először a három tanonczlépést, azután a három legénylépést és pedig oly kiszámitással, hogy a legény a harmadik legénylépésre a koporsó fejéhez ér; most a bal lábát a tetem feje fölött áthajtva s a jobb lábbal előre csoszogva a koporsó jobb oldalára kerül, innét a koporsót olyformán lépi át, hogy a baloldalon a koporsó lábához érjen, s végre a jobb lábat a tetem lábai fölött áthajtva háttal a koporsó elébe áll, ugy hogy ezt ne láthassa. Ezalatt a koporsóban fekvő testvér szép csendesen kimászik s helyére megy a többi testvérek közé.

Ez megtörténvén, a főmester a felügyelőktől azt kérdezi, nem vettek-e észre valami gyanus dolgot. A tagadó válasz után a főmester tudatja a jelölttel, hogy a próbakisérlet reá nézve kedvezően ütött ki, s ennélfogva érdemes reá, hogy a hallatlan gonoszság részletes elbeszélését meghallgathassa.

Mielőtt azonban a főmester ezen elbeszéléshez hozzáfogna, még egyszer meg akar győződni arról, hogy a jelölt a titkot meg akarja őrizni, s azért kéri tőle a legényjelt; a legény titoktartási igéretének nagyobb biztositékául megadja a kivánt jelt s a főmester hozzálát a

következők elmondásához vagy, mint többnyire történni szokott, olvasásához.

„Ravatalt látott ön emelve mühelyünk közepén; gyászkárpit takarja falait, s arczunkon olvashatja ön a gyászt, mely keblünket eltölti. A munka által előidézett áldásteli tevékenység helyett, melyet ön a mesterek szentélyében láthatni remélt, csak mély bánat jeleit szemléli. Kezünk elhagyta a vésőt s a rajztáblát, és mi a semmisüléshez hasonló tétlenségben sinlődünk. Miért? Ezt ön előtt felderiteni első kötelességem.

„E gyászünnepély oly esemény emlékére tartatik, mely egy, symbolicus jelentőségénél fogva rendünk által elfogadott legenda szerint, hajdan (!) társulatunk (!) követői körében történt.

„Ne téveszsze szem elől, hogy a szabadkőmivesség mindig jelképekben dolgozik, s feszitse meg elméjét azon jelképek megértésére, amelyekkel itt találkozni fog, és a melyek bővebb magyarázatát később fogom adni.

„A szabadkőmivesi hagyomány szerint: Hiram, Tyrus királya Hiram Abi hires épitészt küldé Salamon királyhoz, a jeruzsálemi templom épitésének vezetésére. Hiram Abi számos munkás fölött rendelkezett, s azokat 3 fokba osztotta be: a tanoncz-, legény- és mesterfokba. Minden foknak külön titkai voltak, s a tagok bizonyos szavak, jelek és érintések utján ismertek egymásra. A tanonczok és legények az oszlopok előtt, a mesterek a középszobában vették fel fizetésöket, melyet azonban a templom fizető hivatalnoka csak szigoru vizsgálat — ugynevezett téglázás — után fizetett ki. Három gonosz legény közeledni látván a templomépités befejezését, és el nem érhetvén a mester-fokot, összebeszélt, hogy érdemes mesteröktől csellel vagy erőszakkal elsajátitják majd a mester szót, jelt és érintést. Jól tudták a gonosztevők, hogy Hiram minden este a munka befejezése s a munkások távozása után meg szokta vizsgálni az épületet. Lesbe álltak tehát egyenként a templom három kapuja alatt. A mester befejezvén szokott vizsgálatát, a déli kapun át

vala távozandó, midőn az ott elrejtett legény, kezében tartván a vonalozót, utját állja s a mester szó és jel kiadását követeli. „Szerencsétlen, válaszola Hiram „jól tudod, hogy kötelességem, melyet éltem veszélyével is kész vagyok teljesiteni, tiltja azt neked adnom. Nem ily módon szokás azt közölni. Érdemeld ki s akkor el is nyered.“ Erre a támadó azonnal Hiram fejére akart sujtani a vonalozóval; de a roszul mért csapás a mesternek csak vállát érte, a ki is futásnak eredvén a nyugati kapuhoz ért. Ott azonban a második legényt találta emeltyüvel fölfegyverkezve. Ez hasonló követelésére ugyanazon választ nyervén, az emeltyüvel Hiramra csapott, és a menekvő áldozatot nyakon sujtotta. Hiramban még volt annyi erő, hogy a keleti kapuhoz futhasson. Itt a harmadik legényre bukkant, ennek is hasonló követelését megtagadta lankadatlan erélylyel: a mire a gonosztevő a kezében levő kalapácscsal oly erős ütést tőn Hiram homlokára, hogy ez azonnal halva rogyott össze a gyilkos lábainál.“

Megjegyzendő, hogy a Hiramra mért ütések a mesterjelöltön ismételtetnek; az elsőt az elbeszélés megfelelő helyén a második felügyelő, a másodikat az első felügyelő, s az utolsót, a halálos ütést maga a főmester teszi, mely ütésre a legény a vizsgálók segitségével hanyatt esik az időközben üressé lett koporsóba; itt fekete posztóval betakarják s fejére egy kis akáczgalyat tesznek. Ha a páholyban van *harmonium* vagy egyéb hangszer, valami choralis darabot játszanak. Ezután a főmester folytatja az elbeszélést, melyet a koporsóban fekvő mesterjelölt is hall:

„A gyilkosok csakhamar felismerték a büntett szörnyüségét és sikertelenségét. Első gondjuk vala a tett jeleit elrejteni. Felvették tehát a mester hulláját s elásták a mezőn. A borzasztó tett hire azonban csakhamar elterjedt a Hiram parancsa alatt álló munkások körében. A mesterek összegyültek mühelyökben — melyet gyász jeléül fekete szinbe boritottak — egyideig egészen a fájdalomnak adván oda magukat. Végre elhatározták, hogy

mindent el fognak követni a mester hullája fölfödözésére, hogy azután tisztes temetkezésben részesithessék."

Ezen kutatást a főmester a felügyelőkkel s még egy pár mesterrel symbolice megismételteti; a keresők körüljárván a páholyt végre az akáczgaly nyomán rábukkannak a sirra, illetve a koporsóra.

Ezalatt a páholy erősen megvilágittatik, s a szent Delta transparentje előtünik.[1]

Az első felügyelő a meggyilkolt mestert fölébreszteni akarván, megfogja a legény egyik kezét; ámde csakhamar elereszti s azt kiáltja: „Mac-Benah! A hus levált a csontról." Ugyanezt ismétli a második felügyelő is. Végre a főmester ráborul a legényre, megfogja jobb kezét, kiemeli a koporsóból s megteszi az előttünk már ismeretes mesterérintést, miközben a szent szó (M.·. B.·.) szótagolása mellett a jelöltet háromszor megcsókolja. Erre, ha a körülmények megengedik a testvérek örömeneket zengedeznek.

Ennek végeztével a jelöltet megesküdtetik, hogy a m. fok titkait soha senkinek el nem árulja, — mi megtörténvén, a főmester a symbolikus karddal s 9 kalapácsütéssel fölavatja,[2] s a fok titkos szavaival, jeleivel és érintéseivel megismerteti, s végre átadja a mesterfok jelvényeit: a mesterkötényt és szalagot.

Az uj mester a számára kijelölt helyre vezettetvén, a főmester vagy önmaga mond, vagy pedig a páholy szónoka által mondat egy nagyobbszabásu beszédet, mely a Hiram-legendának jelentőségét kifejteni és megmagyarázni van hivatva.

E ránk nézve is érdekes magyarázattal azonban már csak jövőre foglalkozhatunk; itt még csak azt kell megjegyeznünk, hogy a szónoki előadás befejeztével a „közép-szoba" munkái teljesen ugy fejeztetnek be, mint a tanoncz- és legénymunkák. *Dr. Csápori.*

(Folyt. köv.)

[1] A jelölt semmit sem lát, mert szemei le vannak takarva.

[2] A fölavatási formulában, mely különben egészen olyan, mint a többi fokoké, a „felszentelni" kifejezés is előfordul.

UTIVÁZLATOK NÉMETORSZÁGBÓL.

(Folytatás.)

Délután Kasselbe értünk. Kasselnek nem találtam fogalmat és képet lelkemben; néhány nevezetességét az utazó környezet ismerettárából meritettem, mi azonban nem volt elégséges arra, hogy a kedély hurjait rokonszenvileg vagy ellenszenvileg hangolja. Oly lelkiállapotban mentem tehát a városba, mely legalkalmasabb volt Kasselnek hü szellemi lefotografirozására. Locke bölcsész elvei szerint, tiszta, fehér papirlapot teritettem ki fejemben, leültettem hozzá régi ismerősömet, a bennem lakó lelket, s miután szivére kötöttem, hogy hiven rajzoljon, megnyitotta kettős teleskopját, természetadta két szemét s nézte Kasselt.

Ugy vettem észre, hogy Kassel müvelt, előkelő város, ami elég volt arra, hogy a fendicsért tiszta, fehér papirlap vöröses sárga szint kapjon s hogy a kettős teleskop mögött ülő lélek ideges gyanakodással szemlélje a történendőket.

Először is látnivalónak kinálkozott az indóház nagyobbszemü mozaikkal kövezett terén csinos pázsitos szőnyeg; rajta tőről növő virág s lombbokréták; mellette daliásan álló polizei, alighanem sövény gyanánt. A kasseliek nagyon szeretetre méltók; a meddő, kövezett tér közepén bokrétaoazissel kedveskednek idegenkedő szemednek, s miután elbájoltak, a polizei fölocsit. De a polizei is enyhe, illik a virághoz. Virág és polizei a kultura czimere. A kultura ugyanis Kasselben is oda törekszik, hogy a világot pázsitos s bokrétás kertté változtassa, mely fölött a törvény szelleme leng nem rettegtetés, de engesztelés gyanánt. Azért a polizeinak is leoldja derekáról a kardot s ád kezébe sétapálczikát, hogy emlékeztesse a föld népét borzongva azon időkre, midőn az igazságot is

bottal mérték. Az ily emberséges polizei mellett az emberiség szemlátomást javul; innen van, hogy Leicesterben a minap, midőn az éhes tömegek utczaszámra vertek be ablakot, ajtót s emberfejet, az igazságosság csak hat rendetlenkedőre bukkant.

A széles, magas, egyenruhás házakkal megrakott utcza nagyon tartózkodó, mondhatnám begombolódzott magatartást tanusitott, mint a kövezeten járókelő városi nép; azonkivül völgynek le s hegynek föl iramodtak a számos és számtalan hintók és fiakerek, miből következtettem, hogy Kassel lejtőn épült. Ugyanakkor alkalmam volt tünődni azon is, vajjon a magyar nyelv psychologikus, logikus vagy historikus ingredienciájánál fogva történik-e, hogy midőn a „számos és számtalan hintók és fiakerek"-ről szólok, az olvasó azok nagy számára gondol, holott az iró a „számos és számtalan fiakerek" alatt tulajdonkép számozott és számozatlan járműveket ért. Mit mondjunk tehát? vajjon logikus, historikus vagy psychologikus elemek befolyásolták-e a nyelv fejlődését oly módon, hogy számos és számozott közt különbség legyen?

Az utczán egy számos, fekete bérkocsi robogott, tulajdonképen recsegett vagy csörgött, benne kimért uri ember ült meglehetős egyensulyban, virágos gomblyukában szegfü diszlett, majd az egyik, majd a másik lábát lógatta ki a kocsi ajtajából, jeléül annak, hogy vagy nem fér bele, vagy oly sürgős a dolga, hogy pillanat alatt kint terem.

A számos, fekete bérkocsit követte egy számtalan, nemes hintó; ebben már valami előkelő, pénzes család ült; a papa, meg a mama, meg két kis apróság, kifodrozva, pántlikázva és maslizva. Integettek is jobbra balra a köszöntő kalapcsóválásokra, sőt még egy balkonból is tüntettek az uraság felé az imerősök az e czélra oda készitett tiszta fehér zsebkendőkkel; szerencsémre, hogy valami cserepet vagy regénykötetet fejemre nem dobtak, ez utóbbit még kevésbé szenvedhetem; üdvözlő szóváltásokat sem állhattak meg, melyben a mama meg a papa

meg a két apróság alulról, s esetleg két mama s négy apróság felülről visitottak le s föl egyszerre sok mondani valót. Ezen kölcsönös nézettisztázásból ugy látszik egyik fél sem lett okosabb; de ők mégis megértették egymást, mert tudták az előkelő élet programmját, mely szerint délutánonkint a müvelt közönség Kasselből a Wilhelmshöhere költözik, ki kocsin, ki gyalog.

Wilhelmshöhére különben mi is elérünk, csakhogy később; először azért, mert nem igaz az, hogy lassan járj, tovább érsz; másodszor pedig azért, mert nemzetgazdászati elvem kocsit nem fogadni.

Kassel városa is földagadt az utóbbi évtizedek alatt. Ugyanily daganatban szenvednek a nagy városok mind. Mondják ugyan a nemzetgazdászok, hogy a városok óriási fejlődése az ipar és a gazdagodás haladásával lépést tart, eszerint tehát természetes fejlődésnek tekintendő; de mások okos ember létükre a nagyvárosok növekvését egészségtelen daganatnak mondják; rá is mütatnak az odvas fogak gyöngysorára, melyek minden nagy városban harapásra készen állnak, értem a socialistákat. A socialismust a tőke termelése állitja világba, ez az a mérges gyökér, melynek erecskéi a dolgozó társadalmi osztályokat megmérgezik és kiodvasitják. Ugyanez a tőke rakja tele az utczákat palotákkal s házakkal s ezáltal földagasztja az előbb szük területre szorult városokat. Igy tehát mégis csak mérges e növekvés gyökere. Bismark herczeg már ajánlkozott foghuzónak, kiakarta rángatni az odvas fogakat; megszavaztatott mindenféle törvényt a socialisták ellen; most ismét öt évvel kivánja meghosszabbitani hatáskörüket. Azonban mütétei nem sokat érnek. Ő ugyanis olyan foghuzó, ki a külső, odvas részt néha-néha letöri, de a mérges gyökeret továbbra is türi.

Még az ilyen lutheránus városban is, milyen Kassel, kiválnak a katholikusok határozottságuk s elvszilárdságuk által. A konservativ kormánypártot, melyet Bismark ugy, amint akarja, ujjára tekeri, elbucsuztatták s csak oly jelöltre szavaznak, ki garanciát nyujt nekik, hogy az egy-

ház érdekeit az országgyülésben megóvja. Centrumpárti képviselőjelöltről a tulnyomó protestantismus miatt szó sem lehet. Itt tehát bármily nagy és elegáns és ipartüző városról legyen is szó, a katholikusok közt derült elvismeret található, tájékoztatva vannak a közvélemény változatos szélbugásai és a frázisok sipos-dobos térzenéje iránt. Térzene nincs minden városkában, csak az előkelőbbekben; a korszellem és liberalismus is ez utóbbiakat szokta teleharsogtatni frázisainak sipjaival s dudájával; amellett azonban nem akarom tagadni, hogy magányos flótások és dudások, kik a vallástalan kort és szellemét pufók szájjal megdudálják, kisebb városok és faluk ölében is találtatnak.

Jó lesz különben, ha senki sem engedi lelkét annyira meglágyitani, midőn az ujkor vivmányait, a csinos uri népet, a könnyelmü életet, a tükrök kaczér sugárzását, a heverő kényelmet látja, ha mondom senki sem engedi meg, hogy mindezen nevezetességek lelkének imponáljanak, s azt a csodálat ideges benyomásainak alávessék. A szellem életerős s fönséges álláspontjáról a lélek e kétes dicsőségre megvetése s kicsinylése sötét sugarait bocsátja. Érdekes volna olvasni, ha sz. Pál leirta volna gondolatait s reflexióit, midőn a Palatiumtól a Forumon s Kapitoliumon keresztül a Via Flaminiára ment Róma fényes márvány palotái s dicsőségének diadalivei közt, melyek árnyában az akkori kor modern müveltségének szellemei, csontvázai csörögtek, élveztek, nevettek, hajporositották, festették magukat, társaskörökbe s szinházakba eljártak s azután meghaltak s a pokolba költöztek.

A történetben s az ember életében mindenütt ki van fejezve az ellentét a pillanat s az örökkévalóság közt, a pillanaton rengő könnyelmü lélek s az örökkévalóságnak élő lélek közt, más szóval az erő s a meglapulás közt. Legyen a sziv teli, akkor kicsordul élete, ereje; kicsap lángja, szerelme; nem bántja semmi, nem sérti semmi, nem kinozza. Szárnya nő, nem csapkod a porban; föllendül s uszik a lég magas árán. Érdemes tudni, hogy hon-

nan szedjük ezt a buzogó, ezt a hevülő, ezt a szárnyaló szellemet, mely fönséges szabadságában meg nem indul a nagyvilág fölfogásán és viselkedésén; melyen a példa nem fog, sem a hideg, sem a közöny, sem a guny; mely fönsége és szellemi nemessége önérzetében, telve lelkesüléssel és rendithetlen meggyőződéssel halad a néptelt utczákon, a kétkedő, hitehámlott, a gunyos s megvető emberek sorai közt; mely ugy tünik föl köztük, mintha a bőség oáza haladna homokpusztákon át, mintha a teljesség kongó ürességben, az élet és a bensőség festett alakok és a látszat hiu karikaturái közt járna föl alá. Nem értik őt, maguk szerint mérik, a különbséget sem látják, legfölebb talánynak tartják s nevetnek. Mindez se baj, mig ők nevetnek, addig a bensőség, vagyis a belülre forditott lélek termékeny, buja élete millió érzelmet s uj világot ébreszt, mint a tavasz éltető csókjai alatt a fa, midőn rügyezik s föltöri ott is a kérget, hol zöld hajtást senki nem várt volna. Ezen termékeny, önálló, benső életnek legbővebb forrása a hit, a ki ebből él, magában él, magából indul ki erőteljesen, hathat, éltethet, teremthet.

Az utczai séta élvezeteiből még csak egy mutatványnyal szolgálok. A boltok, kirakatok és czégföliratok közt különösen egy hirdetmény vonta magára figyelmemet annál is inkább, mert csak papirra volt nagyobb betükkel mázolva, s lengett föl alá a szellőben, mint ünnepi zászló. Föliratát pedig ugy véltem olvashatni, hogy: „Abgezogene Hosen! Mark $2—2\frac{1}{2}$.“ Az első meghökkenés pillanatában epigrammnak tartottam, mely azonban ugy látszott csakis fullánkból áll s mézet nem rejt; azután föltünt az olcsóság is, mely ily fontos áruczikket egy forint husz, egész egy forint ötven krajczárra tart. Azonban a csalódás és tévedés sokszor megbukfenczezteti az érzéket meg az észt is, azután pedig a méltatlankodót nevetésre is birja; igy volt az itt is, mert tüzetesebb utánnézés kideritette, hogy a „Hosen“ helyett „Hasen“ olvasandó; ez által a fullánk is, meg a vélt epigramm is eltünt s lett belőle igen prózai fölirat, melyen az antisze-

mitizmus is megérzik, mert alighanem azért hozattak a nyulak megnyuzatva a vásárra, hogy a szolgáló nép a nyulbőrt egy-két garasért a zsidónak kezére ne játszhassa.

Ha valaki nem tudná, hogy mi az a Wilhelmshöhe, annak számára ideirom, hogy Wilhelmshöhe bükk, tölgy és erdőshegy lejtőjén épült királyi palota, melyben III. Napoleon tartottta meditációit Sedani elfogatása után.

Költői párázat fátyola boritja a lelket, ha a palotát körülvevő növényvilág természetes s müvészies remeklései közt andalog. Az erdő nyugalmas s homályos csendjébe bemosolyog az üde, harmatos pázsit, puha hullámzatán megpihen a tekintet, megmerevül, — elalszik; odább föl-ébreszti azt a szinek tarka játéka, mely az élő növények levelkéiből a kiteritett, nagykörü pázsitra mindennemü alakot majd betüket ir le. A természet müveivel Isten szokta leirni gondolatait, az ember pedig eltanulta tőle ezt a mesterséget. Fönt az égen, véghetlen kék mezőkre aranyos sugarakkal irta le hüséges és régi szándékait, s azóta az egek hirdetik az Isten dicsőségét, és keze remeklését elmondja az égbolt; a nap sugárkévéi, mint tüzes szónoklat árama, beszél az Isten élete s éltetéséről, a csillagok pedig lerezgetik gondviselése szikráit lelkünkbe. Az ember az égre nem irhat; — ir tehát a földre: az égbolt kék mezői helyett a pázsit zöld szönyegét téríti ki; az aranyos nap helyett apró miniature-napocskákkal, a csillagok helyett piczi, lehelet-csillagocskákkal irja le betüit. Majd biboros, majd rózsás, majd kimondhatlan lágy-szinü kerek levelkékből állnak e miniaturenapocskák, s az apró lehelet-csillagok tiszta fehér vagy aranyos keskeny levelkéi mintha az égi nyáj rezgését akarnák utánozni. S mi mindent hoz hirül az a gyengéden kék harangvirág, hogy ha az esti szellő elharangozza vele az Ave Máriát? halkan rezdül meg benne szőkefejü szirma, a kékes harangnak titkos szavu nyelve. Csendesen hajlongtak jobbra-balra ivben alácsüngő liliomos s rózsás virágjai a délövi cserjéknek, leveleiken a napsugár a szivárványszineit gyujtá ki s oltá el s ahol semmit sem gyujtott

ki s oltott el, ott visszaverődve aranyos sziporkázással, fényes aureolát irt a virág kelyhe köré; az a sok fény az illattal elvegyütt s egy darabot nyujtott az ezeregy éj büvös világából.

Az erdő köröskörül mint Tacitus germán vadonjai méltósággal emelte karjait az égre, kigyöngyölité ezer meg ezer leveleit, mindenikre rá volt irva: élek én. Az erdő nemcsak erőtelje és az emberrel közös vegetativ életének titkos sympathiája által imponál a léleknek; hanem alighanem a mély csend és fönség által is, melyet az erdő erőteljes élete daczára mindig megóv; mig az embereknél azt kell tapasztalnunk, hogy csenevész és filigrán testi és lelki életük s életerejük mellett is mindig s mindjárt kalatyolnak, a hol kettő vagy épen három találkozik, s ugy látszik, hogy a kalatyolás és szófosztás annál élénkebb, minél kevesebb és silányabb a fosztani való. Vegyük csak például azt a három Kasseli nagysámot, kik már messziről pótolják a fülemilék csattogását s az utkanyarulatnál előtünő lóczára telepedtek. Hogy kotyog és csicsereg mind a három egyszerre, negyedik vagy ötödik épenséggel nem juthatna szóhoz; mellettük pedig a fa ágain egy csapat veréb hasonló hévvel csicsereg s csiripel, hintázva reng ágon galyon, fordul, ugrik, szökkel. Mily kedves és gyengéd analogia! mindkét fél csicseregve himbálódzik; az egyik a fa galyain, a másik a pletyka legujabb keletü tárgyain. De a verebek valami nemes fa ágain himbálództak; minő fához hasonlitsam pedig a pletykát? Gondolom a nemtelen bodzához, melynek veleje lágy s alatta, különösen hüvös helyen, jól megterem a büdös bürök, s más egyéb szagos virág; lehet ugyan bogyóiból lekvárt is főzni, de az is csak olyan élvezhetlen szürődék. A királyi palotában nem voltam. Sokkal remekebb és élvezetesebb látványt nyujtott a természet virágos pompája, a távolnak erdős koszorui, melyek lágy kerettel köriték a vidéket; mondva csinált nagy férfiak szobrait is szivesen nélkülöztem, s a tükrök büvös csillogását a napfény tulságosan pótolta. Különben

is ugy látszik, hogy a palota látogató közönség a legtöbb esetben csak kiváncsiságát dédelgeti s apróságos és haszontalan dolgokat tisztel meg figyelmével pl. hogy hány vánkoson pihennek a királyi uraságok, miféle papirral vannak bevonva a falak s valjon a kályha a seicento stylban épült-e.

Az erdőben beljebb nem minden oly finom, mint a palota körül; a másod és harmadrendü látogatók, kik a virágos palota körül saját semmiségük nyomása alatt önérzetüket vesztik és a világ nagyságának bámulásával foglalkoznak, beljebb az erdőben öntudatra ébrednek és szinte halhatatlanságra törnek: innen van, hogy az itt-ott előálló házikók, lugasok oszlopai és falai azon ébredezők neveit örökitik. No, est etiam aliquod argumentum pro immortalitate! Most következik egy darab a legjelesebb s legujabb regényirói stylusban előadva; melyért előre is bocsánatot kérek!

„Az utszéli pázsittól harmadfél lépésnyire kecses veranda emelé karcsu homlokzatát a magasból alábólintó sötét eperfák sürü lombja alá. Három lépcső emelte a jövevényt a veranda ölébe, melyek legfelsőbbjére apró rojtokban végződő szőnyeg futott ki. A homlokzat és a párkányzat deszkáit a lombfürész svajczi minták szerint sárkányokkal s mithoszi szörnyekkel élénkité s a festész ecsete lágy szinekkel futtatá be kegyetlen harczaik bordurjait.

„Papa! miféle állat ez?“ hangzott most egyszerre lágy zöngékben a verandából alig 10 éves leányka szava, kiben első tekintetre F. Báró Kasseli gépgyáros leányára ismerünk.

A papa kérdőleg néz Eveline márványujjacskája irányában.

A mama is odanéz.

Mindketten odanéznek.

A papa leteszi szivarját, melynek hamva apró szemcsékben permetezik sötétkékes kamgarn kabátjára.

A mama maga mellé a padra teszi le kalapját, mely-

nek megbomolt szegfü virágai közé gyengéden varázslá a sötét vörös damasztszalag redőzeteit.

„Eveline, szól most a papa, a madárt kérdezed, mely az ágon reng. Az egy fekete rigó, mert mint látod a csőre sárga.“

„Gimpli, gimpli!“ szólt a mama kétes hangnyomatékkal, a papára s aztán a madárra utalva.

„De hiszen hasa nem piros,“ szólt a papa védekezve.

A mama szörnyüködött, s Eveline ájuldozott.

„Pfi donc! Papa!“ Ah! Papa! kiált a két hölgy, nincs annak 'asa, csak begye.“

A papa kérlelt, mindent visszavont.

De nem hitt, fölkelt s a párkányzathoz lépett.

A mama is fölkelt.

Eveline is fölkelt.

Auguszt is fölkelt.

Mindnégyen fölkeltek.

Ekkor a madár elrepült.

Eveline vigasztalan volt, s a mama sajnálkozott. Auguszt azon véleményben volt, hogy meg kellett volna fogni; s a papa azt koczkáztatta, hogy talán visszajön.

Hiába.

Az emberi sziv vágyódhatik, sajoghat, irt a legtöbb esetben nem talál.

Erre a papa leült.

A mama is leült.

Eveline is leült.

Auguszt is leült.“

Eddig a regény; mert az utfordulatnál a veranda eltünt szemeim elől; azonban a regényért s a folytatásáért sem kár; mert már több kiadásban jelent meg, mellékes változtatásokkal ugyan, melyek a czimre s a szerző nevére szoritkoztak. Az egésznek belbecse, érdeme és magva azonban változatlan maradt.

Katholikus templom is van Kasselben; kryptájában nyugszik II. Frigyes hesseni őrgróf, egyike a legkitünőbb fejedelmeknek. Már fiatal korában tért vissza a r. kath.

egyházba; Kassel számos nyilvános intézetei és épületei neki köszönik létüket. A Frigyes-téren látható szobra, melynek talapzatára négy koszoru volt letéve halálának századik évfordulóján (1760—1785-ig uralkodott) e föliratal: „Die dankbare katholische Gemeinde.“ A jeles őrgrófnak bőven kijutott a gyaláztatásból és bizonyos történetirásnak bőven rendelkezésére álló dörgedelmezésekből; szinleg azért haragusznak rá, mert az amerikai szabadságharczban az angolokat segitette; de alighanem más okuk is van, hogy őt barátságukkal meg nem tisztelik.

Ha protestáns lennék, sajátságos, szorongó érzés mellfüzője zsinórozná össze lelkemet azon számtalan fejedelmi férfiu titkolt vagy nyilvánvaló gravitácziója láttánál, mellyel a kath. egyház iránt viseltetnek; különösen a reformáczio tengődésének két első századában, mikor a lelkiismeret érzékenységét a „Staatsraison“ még nem vonta be vizáthatlan firniszszal. Példa rá maga a protestantismusból fölburjánzott porosz királyság! Hohenzollern Albrecht a német-rend néhai nagymestere, ki hitét és fogadalmait az ördögnek áruba bocsátotta s értük a német rend porosz tartományát kapta — saecularizálva, — lelkiismerete fullánkjától s a nemesség és a theologok türelmes hittéritésétől kinoztatva, visszatért a kath. egyházba. I. Frigyes, első porosz király is kereste nyitját, hogy térhetne könnyü szerrel vissza a kath. egyházba; de ugy látszik nem találta; mert „Staatsraison“-ból, talán mondhatjuk „állami elfogultság“-ból intette utódjait, „hogy tartsák fön az evangelikus religiót,“ „mert a reformatió s az akkor saekularizált herczegségek által észrevehetőleg nőtt házunk hatalma, és mert mivel minekutánna, ha a pápa ismét felül kerekedik, nagy megfogyásnak lenne házunk grandeurja alávetve.“ Hasonló gravitácziót és mozgalmat veszünk észre a Hannoveri, Hessen-Darmstadti, Holstein és Württembergi uralkodó családok több tagján a 17-ik században.

Az irgalmas-nénék háza épülőfélben volt; a terv monumentális jelleget kölcsönöz az épületnek. E jeles apáczák müködése osztatlan elismerésnek örvend, főleg a

kasseli orvosok részéről, kik ha gondos betegápolásról van szó, első sorban ezeket ajánlják. Tudnivaló, hogy privatházakba is eljárnak. A kasseli toleráns elismerés nem mindenütt részük az irgalmas-nénéknek; nálunk például egy szemtelen, zsidó firkász igy tud nyilatkozni rólok: „kórházra gyüjtenek, melyben felekezeti különbség nélkül ápolják a beteget és korteskedik bele az egyedül üdvözitő vallás aranyos mennyországába.“ No, de ez ugy látszik, merő irigység vagy a sorsra való neheztelés a zsidó részéről a miatt, hogy ő még nem jutott kezeik közé; mert ha „aranyos“ az a mennyország; akkor tán a zsidó is szivesen akarna hozzáférni, annál is inkább, mert az ezüst egyreveszti értékét s idővel tán még a nemes fémek lajstromából is kimustráltatik; igy lehet azt legalább olvasni a londoni tőzsde folyam tegnapi kimutatásában. Hogy azonban a zsidók, s mások, kik oda nem valók, az üdvözitő vallás aranyos mennyországába akaratuk ellenére be ne jussanak, jó volna zsidó apáczákat alapitani. Mily meglepő gondolat! még meglepőbb megvalósitására nem kell tanácsot kérni sem Schoppenhauertól, sem Hartmanntól, elég arra a négy rímes sorba szedett költői gondolat megszivlelése, mely valami német ujság hátlapján, tehát aesthetikai igények nélkül, tünt szemeimbe:

Die Welt ist reich und wohlberathen,
Nur zäume nicht das Pferd am Schwanz,
Wolle die Nachtigall nicht braten,
Und nicht singen lehren die Gans.

A németek különösen a hetvenes évek óta sokat képzelődnek; az egyik a német tudományért rajong, a másik a német hadsereg mellett föllengzik, a harmadik a berlini császárságért lódul a felhők közé, vannak ismét mások, kiknek képzelete a német népéletbe ver gyökeret s bokrosodik meg, a legszelidebbek pedig a német tölgy s bükkerdőkért hevülnek és bugnak. Ha a többitől eltekintünk, igen kivánatosnak tünik föl előttünk, hogy a szelid képzelgősök ez utolsó neme minél tágabb tért találjon, hová merengni eljárhasson, s hogy azon gyönyörü

erdők, melyek az aprócseprü német herczegségeket szegélyzik a kérlelhetlen fejsze élét ne csorbitsák. Az erdők a német hagyományok és mondák vignettái és lapdiszitményei; a pogány Hermannba, a teutoburgi erdők tölgyei suttogták a lelkesülést, mely Varus nyakát szegte és a keresztény szent, Bonifácz az erdő szent tölgyén győzte be hithirdetésének hatalmát.

De van ez erdős halmok és halmos erdők ölében egy hely, hová nemcsak a németek merengeni, de a magyarok zarándokolni járhatnak; a hová réges-régen magyar követségek eljártak; ahol az aacheni dómba zarándokló magyar ősök visszatértükben megpihenve, otthon érezték magukat; mert a legnemesebb magyar királyleány házába szállhattak.

Kasseltől nem messze van Eisenach s Eisenach fölött a Wartburg, sz. Erzsébet földi jólétének messzelátszó tornyos, bástyás háza, de egyszersmind szép lelkét érlelő szenvedéseinek kiinduló pontja.

A szeptemberi est szürke fátyollal takarta le a szorongó láthatárt, melynek széleit mind sötétebb szálakkal szőtte át, végre a sötét szálakat a láthatár központjában, a szemben csomóra kötötte, s beállt az éj. A kocsiban kivülem egy német katonatiszt nyujtózkodott, ki miután elmondotta a gyakorlatokban kiszenvedett, embertelen fáradalmait, bocsánatot kért, hogy lefeküdhessék s azután elaludt. A tüdő és gége oly fujtató, mely az élegülő vértestecsekre, mindmegannyi apró, izzó parázsszemre löki a levegőt; ha pedig a szél üvölt s a szellő susog, ha a keveset dolgozó fujtató is szuszog; akkor nem vehetni rosz néven a mellben elrendezett élő fujtatótól, hogy mikor az aesthetikai érzék alszik, kissé megernyedjen és kedve szerint zönögjön, hol gyengédebb hangárnyalatokban, hol erősebb, egyhangu s azért melancholikus fuvalatokban. Idő multával a katonatiszt magához tért s ismét bocsánatot kért az éji zenéért; ő volt a legilledelmesebb s legfigyelmesebb pályatárs, kinek emléke utivázlataim aprilhavi csokorjában illatozzék. Az igaz, hogy kissé sze-

rencsétlen hónapban kerül rá a sor s a csokor is kétes illatu virágokat és gazokat köt egybe, de a költő sürgeti, hogy minden órának leszakaszd virágát, s nem gondolta meg, hogy miféle virágok kerülnek akkor össze.

A katonatiszt végre kiszállt s aludni ment. Helyébe mások jöttek, kik először vadászatról s másodszor a Gusztáv Adolf egyesületről beszéltek. Az utóbbit azért tették, mert Eisenachban tartotta a Gusztáv Adolf egyesület mult évi, tehát akkori gyülését; az előbbit pedig azért, mert az egyiknek zöld hajtókás kabátja s ugyanoly kalapja volt, ami gyanut ébreszthetett a közönségben, hogy tán vadászni volt, amit ő azután a tarisznyából kilógó két madárszárnyra való utasitással eloszlatott s biztos itéletre emelt; jóllehet még kétség maradt fön az iránt, vajjon a két szárny egy madárnak vagy kettőnek tulajdona.

Hogy a Gusztáv Adolf egylet micsoda, aziránt még oly mellékes kétséget, mint a tarisznya titkai iránt, sem szabad eltürni. A protestantismus terjesztése czélja nemcsak Németországban, de Sopronyban, erdélyi saxoniában s a filippini szigeteken is. Teszi pedig ezt először pénz által, másodszor s főleg nagyszerü beszédekben elsütögetett keserü lelkesülés által, melynek hevében a logika megbomlik s a társmüvészetek pedig, milyenek a rhetorica, dramatica, mimica önérzetüket vesztve s minden illem ellen verseny bukfenczeket hánynak. A Gusztáv Adolf egylet hivatalos etiketje szerint minden szónok két tőrrel fölfegyverezve jelenik meg a szószék szinpadján s miután egy darabig csillogtatta s villogtatta a két mordeszközt, miután fogai közé kapta s fölgyürkőzött, köteles bravurral döfi rég kiszemelt áldozatainak remegő szivébe; az egyikét döfi a pápaság, az antichrisztus sárkányi hátgerinczén át a bordák közé a dúczidegcsoportozatba; a másikát döfi a hazafiatlan német katholicismus torkán át a bárzsingbe s onnan a balszivpitvar x billentyüjébe. Miután ezt elvégezte, meghajtja fejét, melyet akkor kezd ismét föltalálni, addig ugyanis veszendőbe ment, (az iránt a hallgatók is tisztában vannak) lelép s megtapsoltatik

Azonban, ha már itt vagyunk, halljuk a szónokokat: „A Gusztáv Adolf egyesület hus Luther husából és csont Luther csontjából. Merészebben, mint valaha emeli föl fejét a római egyház, (titkos borzongás.) Elv gyanánt kell fölállitanunk azt, hogy minden evangelikus, ki Rómával kaczérkodik, nem hozzánk, hanem Rómához tartozik. (Szegény!) Windhorst ur Münsterben azt találta mondani: Róma és a pápa kormányozzák a világot. Mi felelünk: (mily tekintély!) a protestans szellem, a protestans tudomány, a protestans müveltség kormányozzák a világot, (tehát quittek vagyunk) és nem a pápa, nem Róma! Örvendünk, hogy oly városban találunk szives fogadásra, mely kevéssel ez előtt a Sedan-ünnepélyt oly szépen ülte. A protestantismus legszebb ünnepélye Róma Sedánja.“ (Rivalgó tetszés.) A szónok szemmellátható önelégültség fénysugarától övezve lelép, neve pedig Dr. Fricke, jelenleg Lipcsében él.

Jön utána a másik: „Még ma dúl a harcz, melyet Luther kezdett 300 év előtt. Róma arroganciája komoly veszélyt rejt egyházi, erkölcsi sőt családi létünkre. Hol van e veszélyekkel szemben a hatalmas „Lutherdüh?“ (a szónok tajtékzó aspis tekintetet lövel az ártatlan hallgatóságra.) Mi a pápistáknak azt feleljük: nem félünk ezer pápától. És ha a világ tele volna ördögökkel, (tehát pápákkal és pápistákkal) nem fognak sikert aratni.“ (punctum, strajzand drauf.)

A történelem ellentmondásai közé fog tartozni, hogy a németek oly férfiuért, milyen Gusztáv Adolf, hevülnek, ki megtörte a német birodalmat, ki külföldi, betörő ellenség képében s annak átkaival vonult végig s taposta szét Németországot. De ha kedvük ugy tartja, a szabadság korában nem kivánnám forcirozni, hogy e kedvtelésüktől elálljanak. A logikában s a tettekben nyiló lyukak és repedések kitömésére szolgál a rhetorika, mert különben hol is vennők igazi hasznát. A rhetorika emberséges közremüködéseivel pedig lábra lehet állitani s a hazafiság piedestaljára emelni Gusztáv Adolf megtépett s megrág-

csált alakját. Wittenbergában ugyanis Weymann nevü ur Hamburgból a következő megható szavakat szentelte köztájékozás végett Gusztáv Adolf emlékének:

„Luther a „német férfiu" „der deutsche Mann" Jézus Krisztust hirdette kizárólag; Róma mindjárt riadót fujt ellene; dult a harcz, Róma részén a többség, Lutherrel a kisebbség. (No, alighanem baj lesz.) — Akkor föllép éjszakon a férfiu, ki a büszke pápával sikra száll (csak hogy mégis áldja meg a jó ég); kardjaival és fegyveres csapataival a küzdő tömegek közé ront, de mielőtt elkezdené a harczot, Üdvözitőjének hozza áldozatul a Kyrie eleison-t (mi legyen ez, nem értem) és azután tönkre teszi ellenségeit (a németeket s azért nemzeti s hazafias következetlenséggel ünnepeltetik azok protestans részétől.)"

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Epistolae Pauli Linqua Hungarica Donatae. Az zenth Paal leveley magyar nyelven. Budapest. Kiadja az Akademia. Kis nyolczad. Franklin-társulat. 491. old.

A könyvnyomtatás ezen érdekes termékével, indult meg a m. t. akademia irodalom történeti bizottságának egy uj irányu vállalata, melynek czélja nem egyéb, mint az egyetlen vagy csekély számu példányban fenmaradt legrégibb magyar nyomtatványok ujból való kiadása.

Hogy pedig a m. t. akademia ép ezen müvel nyitja meg ez irányu müködését, az abban leli okadatolt magyarázatát, mivel a Komjáthy által magyarra forditott Pál levelei eddig az első, tisztán magyar szövegü nyomtatványunk.

Kettős ok az, mely késztet, hogy e termékkel közelebbről megismerkedjünk. Az első, mert ez a m. t. akademia egy uj irányu vállalatának első gyümölcse — a

második, mert eddig legrégibb tisztán magyar szövegü nyomtatványunk.

A könyv külboritékán olvasható czim, tudatja velünk a könyv főtartalmát. Azonban szent Pál levelein kivül — az akkori szokásnak megfelelően, itt találjuk a kiadónak Pannonia tanulóihoz intézett latin levelét, továbbá a forditónak Perényi Katalinhoz magyar nyelven irt ajánlását, — a kiadónak ismét egy, de Perényinéhez intézett latin szövegü levelét és a Sz. A.-nak jegyzeteit; azok előzik sz. Pál leveleit, ezek pedig követik.

Hogy tisztán magyar szövegü nyomtatvány a kiadónak első ilynemü vállalata, hogy a vállalat sikerében nem igen bizik s azért buzditásképen azon reményének ad kifejezést, hogy Pannonia tanulói szivesen veendik sz. Pált, nem a görögöt vagy zsidót, hanem a magyart, ezt pedig annál inkább, mivel az életszenvedései és csapásai között, — melyekből pedig Magyarországnak kivált a legközelebbi multban elég kijutott egyedül a vallás nyujt enyhitő vigaszt, biztató reményt — ez a kiadó levelének tartalma. Arról, hogy e könyv hol és mikor került ki sajtó alól, szintén felvilágosit a kiadó, midőn levelét Krakkóban keltezi 1533-ról, habár a könyv megjelenésének idejét megközelitőleg meg lehetne határozni, a levélben olvasható, Magyarország szomoru állapotára való vonatkoztatásból is.

A könyvnyomtatás áldását hazánk Mátyás korának, illetőleg magának a nagy királynak köszöni, kinek megbizása folytán 1472-ben Geréb László budai prépost Hesz Andrást Olaszországból hazánkba meghiván, a könyvnyomtatás hazánkbani meghonositásával és ügyvezetésével megbizta. Ezen Magyarországban felállitott első nyomdának első nyomtatványa az ugynevezett „Chronicon Budense“ 1473-ban. A 67 lapot betöltő kisebb ivrét alaku könyv tárgyalja a magyar történetet a hunok mesés eredetétől kezdve Hunyadi Mátyás megkoronáztatásaig. Hogy a könyvnyomás meghonositásának vállalatát siker koronázta és pedig rövid idő alatt, — de csak rövid időre

— kétségtelenné teszi azon körülmény, hogy honfiainkat mint nyomdászsegédeket ott találjuk Modenában, Velenczében, Lyonban, Cremonában és a királyi városnak Budának már 1488-ban (Feger Theobald) és 1499-ben (Paep János) két virágzó könyvkereskedése volt.

Azonban a könyvnyomás további sorsát felvilágositó adatok hiányzanak s ha már e történeti némaság hanyatlását sejtetik, az a körülmény, hogy Mátyásban a tudományok és müvészetek pártolójukat vesztették, hogy őt a királyi trónon a semmivel sem törődő Jagellók követik, hogy 1526-ban a mohácsi vész nyomora következtében az ország sirszélen áll, mind meg annyi a könyvnyomás rohamos hanyatlását bizonyitó érv. Innen van, hogy habár hazánk a könyvnyomda felállitásában Ausztriát 9 évvel Angliát egy évvel előzte meg, mégis rövid időre a külföld nyomdáira volt utalva és igy történt, hogy Komjáthynak sz. Pál levelei is Krakkóban láttak napvilágot.

Komjáthy Benedekről a fordítóról a magyar irodalom történet csak röviden emlékezik meg. Életrajza csak néhány tökéletlen adat, jelleme pedig egészen ismeretlen. Mindkettőre fölötte fontos és adat-gazdag a Komjáthynak, özv. Perényi Gáborhoz irt ajánlata. Komjáthynak e dedikáló levele két részre oszlik. Az első özv. Perényi Gáborhoz van intézve, a második néhány sorban szól sz. Pál leveleinek olvasóihoz. Az itt leirtak pillantást engednek vetni az ő nemes szivébe — körvonalai egy tiszteletre méltó magasztos hivatásának öntudatában fönkelt léleknek, nemesen érző kebelnek. — Önkénytelenül tevé bizonyára — nem sejtve és nem tudva, hogy e néhány vonásban drága ereklye gyanánt őrizendő képet ad az utókornak — midőn ezen levélbe beleszövi életére vonatkozó adatait, midőn feltünteti, hogy minő czél lebegett nemes lelke előtt akkor, mikor magasabb és szélesebb körü képzettsége mellett a tanitói pályát választá.

Komjáthy nevét, a nyitramegyében fekvő Komjáth helységtől vette. E helységben vagy annak vidékén tartózkodhatott idősb gyermekkorában is. Élete pályául vá-

lasztá a tanitói pályát s kiképeztetése czéljából a bécsi egyetemi tanulók névsorában meg is találjuk az ő nevét. E nagyra törekvő és ügyekezetü ifju tartozhatott azon ifjak közé, kiket e kor szokása és követelménye Bécsbe vagy általában külföldi egyetemre utalt.

Komjáthy 1529. után nincs többé a bécsi egyetemen. Bevégezvén itt tanulmányait, szülőföldjének és vidékének szenteli munkálkodását, itt akarja terjeszteni összegyüjtött tapasztalatait, szerzett ismereteit. Azonban ezen bizonyára hála szülte tervét és szándékát nem valósithatja — mert rövid itt tartózkodása után kénytelen volt, a pusztitó török elől menekülni, ki 1530-ik évi szept. hóban egész Mátyus földét elpusztitotta s más helységekkel, Komjáthot is felégette.

Komjáthy a török elől Huszt várában keres menedéket. Husztban való tartózkodása rövid volt ugyan, de elég arra, hogy nemes jellemét, önzetlen hivatásróli meggyőződését a vele érintkezők megismerjék, becsülni és tisztelni tanulják, méltónak tartsák arra, hogy özv. Perényi Gáborné János nevü fiának nevelője legyen. Mert hisz csak ezek alapján hivatott meg özv. Perényi Gábornétól csakugyan tanitónak és nevelőnek Nyaláb várába.

E megtisztelő és kitüntető meghivás és annak elfogadása vagy el nem fogadása fölötti aggodalma önmagávali küzdelme, a pro és contra okok pártatlan megvitatása s végre a meghivás elfogadása, a levél legvonzóbb része.

A tanitói állás elfogadásával összefügg szorosan sz. Pál leveleinek jelen forditása. Ugyanis özv. P. Gáborné — felszólitja Komjáthyt mindjárt udvarábani rövid tartózkodása után — hogy nézné át sz. Pál leveleinek birtokában levő forditását és magyarázatát, — s mivel Komjáthy a forditást nehézkesnek, a magyarázatot pedig nem jónak találta, — urnője kéri őt, hogy javitaná ki mindakettőt — Komjáthy ismételt felszólitás — s a maga részéről tett többszöri szabadkozás után — hozzáfogott sz. Pál levelei magyarázata és forditásának nem kijavitásához,

hanem azoknak ujból való leforditásához. — A forditást Vulgata nyomán befejezte, szent Gergely pápa napjának estéjén, nagy mise harangkor 1532.

A dedicáló levél második része sz. Pál leveleinek olvasóihoz szól, buzditván azokat sz. Pál szorgalmas olvasására s megmagyarázván azt is hogy mi a „parenthesis," s hogy ebbe zárja nagyobb világosság és értelem kedvéért, ugyanazon egy szó vagy kifejezés több hasonértelmü szavak vagy kifejezések általi forditását.

Ezek után következik a könyvnek főtartalma, tudniillik szent Pál levelei. A levelek sorát megnyitja a Rómaiakhoz irt levél, bezárja pedig szent Pál zsidókhoz irt levele. Minden levél bevezettetik a levél tartalmának és egyéb körülményeinek rövid vázolásával és fejtegetésével.

A forditás szolgailag követi a vulgata textusát — s a forditó ha sokhelyütt kétségbevonhatlanul érezteti is, hogy tehetségében állana szabadabban mozoghatni s nem szavakat, hanem értelmet visszaadni — nem mer; nem bizik önmagában és folyton lenyügözteti magát a latin gramatica szórendje és szelleme által.

Ugyanazon szónak vagy kifejezésnek többféleképeni visszaadása és forditása által segiteni akar ugyan az értelmen, de megsemmisiti és lehetetlenné teszi a forditás könnyed folyását; mert forditása e folytonos „közbevetések" folytán nehézkes, fárasztó lesz.

Azonban ha kortársai előtt forditása ép az emlitett hibái miatt nem találkozott helyesléssel s el is itéltetett, az utókornak ép ezáltal tett nagy szolgálatot, mert a synonymákban nyelvtudományi szempontból nagy kincset tartott fenn.

Hittani tekintetben a forditó nem tudta magát elzárni az uj vallási áramlat befolyása elől s hódol annak, midőn szellemében forditja a hit: jócselekedetekre s a megigazulásra vonatkozó helyeit.

Hogy Komjáthy beváltotta-e urnőjének adott igéretét, mely szerint ő továbbá is akar efféle dologban szol-

gálni, hogy mikor vett bucsut Nyalábvárától, hogy az Ur Isten meddig halasztotta halálát, ezt mind nem tudni. Homályba vész pályája, minden nyom nélkül eltünik szemeink elől alakja. A Komjáthy Benedek nevet többé sehol sem találjuk, még egyszer 1556-ban nagyszombati kalmárok nevei közt fordul elő. Élt-e még ekkor s őt kell-e alatta értenünk, el nem dönthető.

Végre szólnom kell még a kiadónak özv. Perényinéhez intézett leveléről és az Sz. A.-nak jegyzeteiről. A levél megnevezi nekünk az eddig ismeretlen kiadót, ki nem más, mint Binder Hieronym, a ki azonban magát itt, az akkori kor szokása szerint, görögösen Vietorisnak nevezi.

Kettős indok az, mely kötelességévé teszi a jelen könyv kiadását. Első, mert szent könyv; második, mert Perényiné bizza meg őt e feladat megoldásával. S az utóbbi indok felemlitésénél alkalmat vesz magának reflectálhatni özv. Perényiné nemes személyes tulajdonaira, továbbá udvartartására. Mindkettő csak igazolja és megerősiti, hogy özv. Perényiné a család nevére — Frangepán — minden tekintetben méltó.

A levél keltezve van Krakkóban 1533-ik évnek februarius haváról.

Az Sz. A. jegyzetei bármily rövidre vontak, sok tekintetben nagyon becsesek.

Sz. A. jegyzetei keretébe belevonja azt a kérdést, hogy minő viszonyban van könyvünk azon nyomtatványtöredékkel, melyet Fraknói 1879-ben a krakkói egyetemi könyvtárban egy 1539-ben megjelent zsoltár táblájának benső részén talált, s melyről Fraknói véleményét a „Magyar Könyvszemle“ 1879. évi folyamában tette közzé. Fr. véleménye szerint e töredék Komjáthy Benedek, sz. Pál levelei azon magyar fordításának első ivéből maradt volna fenn, mely 1495 körül nyomatott volna Augsburgban Schönperger által. A pro és contra érvek összegezése után azon véleményét fejezi ki Sz. A. Fraknóival szemben, hogy e töredék nem más, mint Komjáthy munkája első ivéből fenmaradt próbanyomás. E véleményének nyilvá-

nitása után a jegyzetek irója Komjáthy életrajzára vonatkozó adatokra tér át s ama látszólagos nehézség vagy ellenmondás megoldása, hogy Komjáthy, mint tanitó, miképen vállalkozhatott sz. Pál leveinek leforditására, mikor ő, mint ilyen a megfelelő és szükséges képességet nélkülözte, alkalmul szolgál annak kijelentésére, hogy Komjáthy, mint tanitó, a biblia forditás terén nem áll társak nélkül, s egy eddig általánosan elfogadott s irodalom történetekben fellelhető életrajzi adat helyreigazitására, t. i. hogy Pesti Mizsér Gábor, az evangelisták forditója, nem volt gy.-fejérvári kanonok, de még pap sem, hanem csak tanitó.

Ennyit a könyv bensejéről, tartalmáról. Most még kell szólnunk a könyv külsejéről és ezt annál is inkább, miután a magy. tud. Akademia nem költséges hasonmások létrehozását tervezte, hanem az eredetiek betüről betüre való olyszerü lenyomását, hogy sor sornak, oldal oldalnak feleljen meg s azon felül czim, kép, disz és kezdő betü az eredetiek lehető hü utánzata legyen.

A hártya czimlapon zárt korona alatt négyfelé osztott paizs felső részén Magyarország czimerét szemléljük, mely alatt Dalmáczia és Csehország czimere látható. A belső lap a Frangepán czimert tünteti elő, mely a hagyomány szerint azon időből származik, midőn a VII. században Rómában beállott nagy éhség idején a Frangepán család őse, Reilon Jordán, lisztet és kenyeret osztott szét az éhező nép között, s ezért kenyértörő (frangeno panem) nevet nyert. Erre vonatkozik a két-két aranyczipót tartva ágaskodó oroszlány. A czimer felett Perényiné nevének kezdő betüi állanak. — Krónikáink szerint IV. Béla adta volna e czimert, ki egy czipókenyeret vévén, megszegé és megesküvék, hogy valameddig egy czipókenyere leszen, soha el nem hagyja a Frangepánokat.[1]

E két czimeren kivül figyelemre méltó azon változatosság, mely a sz. Pált ábrázoló képeken észrevehető. Sz. Pál alakja 11 képen jön elő, melyek az egyes levelek előtt láthatók. Kettő t. i. a Rómabeliekhez és Titushoz irt

[1] L. Sz. A. jegyzeteit.

levél előtti kép különbözik a többi levelek előtti képtől. Ugyanis mig ott, a boltives csarnokban szent Pál ülő helyzetben látható, dicsfénynyel övedzett fejéről gazdag ránczokban vállaira leomló kendővel s kezében két földre támasztott karddal, balra néző s égfelé felemelt arczczal; addig a korinthusiakhoz irt első levél kezdetén és a zsidókhoz irt levél előtt szintén ülő alakját látjuk ugyan, de jól megvilágitva, jobbra fordult arczczal, kopasz fejjel, meghatottságot tolmácsoló és égfelé emelt szemekkel. Testét ugyancsak gazdag redőzetü ruha födi. A többi kép sz. Pált haladva ábrázolja. Azonkivül fejét dus hajzat födi, kezében pedig nemcsak a meztelen kard látható, hanem redős köpönyege takarta balkezében könyvet is tart. Háttérben városnak körvonalai láthatók, mig előtte egy fa. Ez által bizonyára az ismeretlen művész jelképileg utal sz. Pál utjaira.

A könyv legutolsó lapján emberi arczu és szakálu madár látható, mely körmei között koronát tart. Ez az ugynevezett harpyia barbata s nem más, mint a Perényi család ősi czimere.

A kiállitás eme változatossága és disze hivatva volt a kiadó czég hirnevét megismertetni Magyarországban és meggyőzni arról, hogy özv. Perényiné megbizása a kiadóra megtisztelő kitüntetés s azért nem kimélt fáradságot, nem áldozatot.

E rövid ismertetés után még csak annak kijelentésével tartozunk a M. T. Akademia ez ujirányu vállalatával szemben, hogy a magyar irodalomtörténet alapos ismerete, annak részletes feldolgozása és müvelése egyedül ugy tétetik lehetségessé, ha az oly féltékenyen őrzött s nagyon nehezen megközelithető s csak kevés példányban létező müvek, csekély áldozat mellett is, az irodalomtörténettel foglalkozók kezei között lesznek. Az pedig csak ezen az uton foganatositható. Azért a M. T. Akademia ez uj vállalata az irodalomtörténetet müvelők részéről csak elismeréssel, csak pártolással találkozhatik.

Bölcseleti folyóirat. Szerkesztik és kiadják Dr. Kiss János és Palmer Mátyás theologiai tanárok. Temesvár. Évenkint 4 füzet. Ára 5 frt. Egy füzet ára 1 frt 50 kr. 153 l.

Örömmel üdvözöljük a „Bölcseleti folyóirat“ első füzetét. Mindenki tapasztalhatta, hogy a hol szóba került az igen tisztelt szerkesztők vállalata, megoszoltak a vélemények a folyóirat szükségességéről, különösen pedig s ez fontosabb, megélhetéséről. Hogy a második kérdés amily életbevágó, oly okadatolt is, arról a magyarországi katholikus szerkesztők és irók sokat regélhetnének. Ha valaki csokorba kötné kiadói keserves tapasztalataikat alkalmas gyógyfüvet nyujtana a gőzerővel folytatott könyvgyártás hivatlan képviselőinek, meglehet azonban a hivatottaknak is.

A tisztelt szerkesztő és kiadó uraknak nagy érdemük van, akár megél, akár elhal folyóiratuk, ez utóbbi esetben is nem ugyan a siker, hanem a nemes és lelkes törekvés és a komoly studium hiányára való elszánt rámutatás és figyelmeztetés fogja képezni érdemüket.

200 előfizetőjük már van; a priori nem mertük volna mondani, hogy annyi lesz, ha azonban a hátlapon közlött névsoron átfutunk, azt kell mondanunk, hogy többnek kellene lenni, mert némely püspöki vagy épen érseki város egy szál előfizetőt mutat föl.

A füzet tartalma választékos és jólsikerült összeállitásra mutat. Dr. Kiss János „Bevezető gondolatai“-ban általános átnézetet ad az ujabb kor bölcsészeti törekvéseiről, melyek az előbbi századok munkáját s igy a fölvett, helyes haladás folytonosságát megszakitották és nagy szellemi fiascóval hátrálót fujnak, hogy ujra kezdjék a baklövéseket; ezekkel szemben a bölcseleti szaklap czélja fölvenni a keresztény tudomány és haladás folytonosságának fonalát, tovább képezni azt, amit eddig alkottak, nem szolgai *αὐτος ἐφα*-féle eljárással, hanem a fölfödözések által élesitett criterium aegise alatt. A „bevezető gondolatokat“ követi a pápa Aeterni Patris kezdetü bullájának magyar forditása.

Az értekezések közt Palmer Mátyás „Aristoteles és a logikai formalismus“ czimü dolgozata érdemel különös dicsérő elismerést; alapos tanulmányozásról és fölfogásról tanuskodik. Damián Péter „A Realismus vagy Idealismus“ czimü értekezése egészen a régi Schola érzékészrevevési tanának nyomában jár, melyhez a szerkesztő urak jegyzete szerint is szó fér. Követi ezt Palmer Mátyásnak „A modern müveltség vallása“ és Csicsáky Imrének: Aesthetikai tanulmány az „Il Paradiso felett“ czimü dolgozata.

Ugy látszik állandó rovatot fognak képezni a jelen füzetben is megbeszélt bölcseleti mozgalmak külföldön és hazánkban s a bölcselet magyar nyelvére vonatkozó czikkek vagy megjegyzések.

Végül az irodalmi értesitőben Merchich Máté tudós győrmegyei plébános ismerteti Sylvester Maurus: Quaestiones philosophicae czimü müvét. Már a lassu halállal kimult Theologiai folyóiratban volt szerencsénk Merchich Máté nevével találkozni.

A könyvszemle a bölcseleti irodalom ujdonságait adja betürendben.

Nemzeti bölcselet nem létezik, de az érdeklődés és lelkesülés a bölcselet s általában az igazság iránt lehet s legyen is nemzeti, vagyis minél szélesebb körben kiterjedt s minél több rétegen átható. Reméljük, hogy akkor biztatóbb lesz a Szerkesztő urak igérete is, s hogy a következő füzetek megjelenése elé nem fog kelleni kérdőjelt gondolnunk.

Dr. Pethő.

Le déluge biblique devant la foi, l'écriture et la science par Al. Motais, Prêtre de l'Oratoire de Rennes, Professeur d'Ecriture Sainte et d'Hebreu au Grand Séminaire, Chanoine honoraire. Paris. Berche et Tralin. 1885. 345 l. 8-ad rétben. Ára 7 fr.

Renan ifjusági irataiban (Souvenirs d'enfance) azt mondja, hogy egyik főok, mely őt a hittel szakitani kész-

teté, az volt, hogy nem tudta elhinni, amit az egyház a vizözönről tanit. Nem fért a leendő franczia akademikus eszébe, hogy a vizözönnel az egész emberi nem kipusztult és Szém-Chám-Jáfettől származik az egész mostani emberiség. Ezért ugyan nem volt érdemes aposztatálni, miután ezt az egyház sehol sem tanitja; hanem épen azért nagyon is igaza van az előttünk fekvő mü szerzőjének, midőn azt mondja, hogy a szentirási nehézségeknek minden lehető és megengedhető megoldását a hivők lelkiismeretének rendelkezésére kell bocsátani. Igaz ugyan, hogy nálunk nem annyira égetők ezek a kérdések, de ebben az érdem nem a hitvédőké, hanem a mi kereszténynyeink közönyösségeé, kik vallási dolgokkal — tisztelet a kivételnek — nem foglalkoznak és igy a hit ellen felhozatni szokott ellenvetésekkel sem ismerkednek meg. És ha ritkábbak is épen a nembánomság folytán a hitkételyek, azért mégis különösen a még meg nem romlott ifjuságnál, mely katholikusellenes tanároktól nyeri ugyanoly könyvekből oktatását — — fájdalom! elégszer és több, mint elégszer találkozunk velük.[1]

Azt hisszük, hogy épen ezen vizözönkérdés is kinosan foglalkoztat nem egy jólelkü és lelkiismeretes gimnazistát, ki a jegyzetben megemlitett Mangold-féle könyvből kénytelen a történelmet tanulni. Az első kötet (ókor) 9-ik

[1] Vagy mit gondoljon egy ötödik osztálybeli gimnazista, midőn kath. gimnáziumban Mangold Lajos aradi tanár könyvéből (Világtörténelem I. k. 13. l.) azt tanulja, hogy „a vallás egyrészt ama gyermekies szeretetből és félelemből vette kezdetét, melylyel a család tagjai atyjok, a törzs tagjai főnökük stb. iránt viseltettek; másrészt az emberi szellemnek ama ösztönszerü hajlamából keletkezett, miszerint ez minden tüneménynek okát és szerzőjét felkeresni és kutatni igyekszik.“ Még előbb pedig (a 9. lapon) a szegény fiut azon nagy bölcseségre oktatják, hogy „az ember a természetes kiválásnak a többi élő lényekre a legnagyobb valószinüséggel alkalmazható elve szerint a legkifejlettebb állatfajokból egy már kiveszett közvetitő faj utján fejlődött ki.“ A 27-ik lapon azt tudja meg, hogy Mózes a pusztában egyiptomi minták nyomán a hit dogmáit és a cultust megállapitotta. Igaz, hogy M. más helyeken egészen helyesen szól a kereszténységről), hanem hogyan tudjon ilyen tömkelegben a tanuló eligazodni, azt nehéz megérteni.

lapján ugyanis ily czimü fejezet kezdődik: Az emberi nem felosztása. Ebben hét főcsoportra osztja az emberi nemet. Utolsónak a földközi (Blumenbach szerint kaukázi) fajt teszi, mely ismét 3 alosztályra oszlik. a) Hamiták, Egyptomiak, berberek, északafrikai törzsek. b) Semiták, aramaeek, zsidók, kanaaniták, assyrok és babyloniaiak, arabok és abessyniaiak. c) Ind-Európai népek (1. Indok, 2. Erani népek, mint perzsák, médek, örmények, görögök, rómaiak, kelták, germánok, slávok és a román népek.)" Természetesen mindenki arra gondol, hogy ha a hetedik főosztály első alosztályát a hamiták, a másodikat a semiták képezik, a harmadik alatt csak a jafetitákat kell érteni; az eredmény tehát, hogy az emberi nem hét főcsoportja közül csak az egyik származik Noetól; a többi hat pedig mástól.

Nem mondom, hogy az emlitett könyv minden tanulója igy okoskodik; sőt hiszem, hogy talán a fele nem is okoskodik semmit, hanem egyszerüen bevágja a leczkéjét, ha ugyan ezt is megteszi; de sértés volna fajunk szellemi tehetségei ellen, ha valaki azt hinné, hogy értelemmel és igy gondolkodva egyik tanuló sem tanul. Azt hisszük, hogy ebből világos, hogy Motais könyve gyakorlati hasznot hozhat a mi viszonyaink között is, és igy nagyon is érdemes vele foglalkozni.

Ezen hosszura nyult bevezetés után térjünk át a könyvre, melynek czélja bebizonyitani, hogy a) nem ellenkezik a hittel azon nézet, hogy a vizözönből nem csak Noe családja menekült meg, hanem ellenkezőleg némely emberlakta vidékeken nem is volt vizözön; b) hogy ezen nézet nemcsak elfogadható, hanem valószinü is. Ha saját nézetünket szabad kifejezni, azt állitjuk, hogy szerény véleményünk szerint Sz. az elsőt tökéletesen bebizonyitotta; a másikra nézve azonban nem merünk itéletet mondani.

A könyv három részre oszlik: a vizözön föltétlen általánosságáról (e szerint elboritotta az egész földet); a vizözön viszonylagos általánosságáról (az emberek által lakott vidékeket illetőleg) és a nem általános vizözönről.

Miután ez utóbbi képezi Sz. véleményét, erről szól legbővebben, és ez képezi könyvének érdemleges részét. Ezen harmadik szakasz ismét két részre: negativ és positiv részre oszlik. Az elsőben kimutatja, hogy sem a szentirás, sem a hagyomány nem követeli az általánosságot: vagyis, hogy salva fide lehet állitani, hogy Noe családján kivül más is megmenekült a vizözöntől. — A második — positiv — részben tovább megy és ezt a lehetőséget, mint valószinüt is iparkodik bemutatni. Erre nézve nem merünk még nyilatkozni; egyébiránt, ha az Uristen akarja, még visszatérünk a nagyfontosságu kérdésre, melynek tanulmányozását addig is ajánljuk. Motais ugyis hasznos munkát végzett, ha a positiv részben nincs is igaza, mert, mint fentebb emlitettük, a szentirási nehézségeknek minden lehető és megengedhető megoldását a hivők lelkiismeretének rendelkezésére kell bocsátani.

Halász Ágost.

VEGYESEK.

(Megjelent.) 1. Egyetemes egyháztörténelem. Irta Dr. Rapaics Raymund. Harmadik kötet első része. Eger érsek-lyceumi könyvnyomda 1886. 8-rét 516 lap. A jeles dolgozatot bővebben is fogjuk ismertetni. — 2. A lelkipásztorkodás gyakorlati vezérfonala, irta Dr. Reindl Román. Budapest. Nyomatott a „Hunyadi Mátyás“ intézetben. 1886. 8-rét 431 lap. Fogjuk ismertetni. — 3. Az ókori népek müvelődési története. Irta Rézbányai János. Budapest 1886. Nyomatott a „Hunyady Mátyás“ intézetben. 8-rét 469 lap. Szerzőnek Európa müvelődéséről szóló müvét méltányolva s bőven ismertettük annak idején, ugyanezt kellene ismételnünk a jelen müről, mert hasonló mély kutatásokon s fáradhatatlan szorgalmon nyugszik.

Melegen ajánljuk.— 4. Sujánszky Antal. Irta Komlóssy Ferencz. Pozsony—Budapest. Kiadja Stampfel Károly 8°. 30 l. Stampfel K. kiadásában megjelenő életrajzi füzetek jelen száma a mily jeles, ép oly széles körben ismert és közkedveltségü vallásos költőnek, Sujánszky Antalnak életrajzát hozza. Sujánszky lantja a forradalom előtti időszakban szólalt meg s hogy az utóbbi időben elhallgatott, az másnak nem is mint időközönkénti gyengélkedésének tudható be, s „Néma lant" cimü költeménye, mely közölve is van e müvecske végén „minden méltányos embert ki fog engesztelni az elnémulásért" mint önmaga irja. A próza terén értékes fordításokat eszközölt igy Albachtól; Frayssinous-tól. Szerző kellőleg méltányolja érdemeit s nem késik őt vallásos költőink közt azon polczra helyezni, mely méltán megilleti. — 5. „Üdözlégy Mária" czimü s különösen a b. Szüz tiszteletére készült imakönyv. Irta Dr. Walter Gyula. Esztergom, 1886. Nyom. Buzárovits G.-nál. A főmagasságu Bibornok herczeg-primás jóváhagyásával. Tiszta jövedelme az esztergom-vizivárosi nőzárda templomában felállitandó sz. Vincze-oltár költségeire fordittatik. Tizenhatodrét. 124 lap. Ára 25 kr. Kötve 45 kr. — 6. Szemelvények a kalocsai növendékpapság sz. Ágoston egyletének munkálataiból. Ezen „Szemelvények" czimü koszorunak 12 évfolyamában első helyet foglalja el, dr. Jocham Magnus jeles pedagogikus müvének, „A bibliai történet értékesitése a hitoktatásnál," sikerült magyar fordítása, melyben a szerző 40—50 évi tapasztalatainak gyümölcse van lerakva, s mely a tanitónak és hitoktatónak vezérfonalul szolgál arra nézve, miként lehet és kell a biblia segélyével a gyermekeket a katekizmus megtanulására előkésziteni, s a katekizmus tanitását könnyebbé és érdekesebbé tenni. — A második helyen több vallásos szellemü költemény van csoportositva. — A harmadik helyen „A lélek halhatatlansága az ó-szövetségben" czimü terjedelmesebb eredeti értekezés áll. — Végül pedig a negyedik helyen egy vallásos szellemben irt, érdekes elbeszélés olvasható. Ára 1 frt 20 kr., növ. pap 1 frt.

— 7. Schematismus cleri dioecesis Csanádiensis pro anno Domini 1886. Temesvárini. Typis typographiae dioecesis Csanádiensis. 8⁰ rét. 275 lap. A világi papság száma összesen 312. Ebből kint müködik plébániákon 272. A növendékpapság száma 57. Az egyházmegye területén tartózkodó férfi-szerzetesek száma 94, a nő-szerzeteseké 187. — 8. „Jubileumi bucsu 1886-ban." Irta Tóth Mike Kalocsán. 24 lap, ára 2 kr., bérmentve 4 kr. Megrendelhető Kalocsán a szerzőnél. — Ugyanilyen érdekes könyvecske a jubileumról megjelent a Hunyadi Mátyás intézetben. Csak százankint árultatik. — 9. Magyar hölgyek életrajzai. Szerkeszti Endrődi Sándor. Ezen, Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban megjelenő vállalatnak negyedik füzete (ára 20 kr.) jelent meg, s adja Szilágyi Erzsébet és Ujfalvi Krisztina, mult századbeli költőnőnek életrajzát. Néhány kép is disziti a füzetet, mely nagyon alkalmas hölgyeink honleányi érzelmeinek fejlesztésére.— 10. Kortársaink. Életrajzi vázlatok. Szerkeszti dr. Fésüs György. E vállalatnak 8 füzete jelent meg Pozsonyban Stampfel kiadásában. A füzet Trefort Ágoston életrajzát közli Szász Károly tollából, ki huzamos ideig müködött a miniszter oldalán. Több képet, igy Trefort elhalt nejéét, Ervin fiáét adja; s azonkivül bemutat néhányat egyetemi épitkezéseiből; csaba-csudi egyszerü lakházát is, melyben Bach-korszak alatti elvonultsága alkalmából lakott. A 32 lapra terjedő füzetnek ára 20 kr. A legközelebbi füzetek Ipolyi-Stummer Arnold, Munkácsy Mihály s Simor János életrajzait fogják közölni.

(Külföldi kath. irodalom.) 1. Praelectiones Juris Canonici juxta ordinem decretalium Gregorii IX. Franciscus Santi professor. Ratisbonae, Neo-Eboraci et Cincinnatii. Sumptibus et typis Friderici Pustet. 1886. 8⁰. III. t. 396 l. IV. t. 248 l. V. t. 151 l. — 2. Dr. J. Schusters biblische Geschichte für kath. Volksschulen. Neu bearbeitet von G. Mey. Freiburg im Breisgau, 1886. Herdersche Verlagshandlung. 8⁰-rét. 262 lap. A jelen munka egészen uj dolgozat s Ausztria-Magyarország népiskoláinak szól.

Füzve ára 30 kr; félvászonkötésben 40 kr. A csinos kiállitásu, szép tiszta képekkel ellátott müvecske végén három térkép is talált helyet. — 3. Kurze biblische Geschichte mit 46 Bildern von Dr. Friedrich Justus Knecht. Freiburg im Breisgau, 1886. Herdersche Verlagshandlung. Kis 8°. 96 l. Ára 16 kr. Az olcsósága daczára is csinos kiállitásu és képekkel ellátott könyvecske, nem hiába lett Ausztriában az elemi népiskolák számára tankönyvül rendelve. Ezen könyvecske mellett a Freiburgi Herderféle kath. könyvkereskedési czég körlevelet bocsátott szét, hol jelenti, hogy Bécsben fiók üzletet nyit I. Wollzeile No 33. — 4. Exempel-Lexikon für Prediger und Katecheten von P. A. Scherer begründet fortgeführt von Conventualen desselben Stiften. Vierter Band 2. Lieferung. Innsbruck, 1886. Wagner'sche Buchhandlung. 8°. — 5. Die Verehrung der heil. vierzehn Nothhelfer, ihre Enstehung und Verbreitung von Prof. Heinrich Weber Kempten. 1886, 8°. 132 l. Irodalmi müködéséről szélesen ismert tudóstanár legujabban a jelen érdekes füzetet bocsátotta közre. Nem legendaszerü elbeszélés ez, hanem kritikus kutatás az emlitett népszerü legenda fölött. Vizsgálódásainak eredményeként föltevés állittatik fel s egyszersmind alaposan okadatoltatik is, mely szerint az emlitett ájtatosság Olasz-, illetőleg Nagy-Görögországban veszi eredetét. Oka a XIV. század közepe táján a keletről átjött „fekete halál.“ Egy czikkben a szenteknek rövid életrajzai vannak közölve kitünő photchemigraphikus illustratiokkal Klein tanárnak eredeti compositiója után. Nagy szorgalommal vannak összegyüjtve az adatok, melyek az ájtatosság elterjedéséről szólanak különös tekintettel lévén Langheim cistercita apátsághoz tartozó Vierzenheiligen kegyelem helyre, mióta ott 1445 és 1446. évben több ima meghallgatás és egyházi jóváhagyás folytán is hitelesitett jelenések történtek.

(*Szent Terézia látomásairól.*) Hahn G. S. I. egy hosszabb értekezést irt, mely „Phénomènes hysteriques et Revelations de Sainte Thérèse“ czimen egy brüsseli kath.

folyóiratban és azután külön is megjelent. Ezen dolgozatot Szt. Terézia harmadik centenariuma alkalmából Salamoncában alakult bizottság kitüntetésben is részesitette. Sokan azonban nagy hévvel ellene támadtak, pl. Morel abbé a lyoni Controverseben (1884. decz. füzet) kifogásolva hogy szerző fennemlitett betegségi tüneteknek is hajlandó némi részt tulajdonitani a nagy szent látomásaiban. Roma locuta causa finita. Hahn müvét 1886, jan. 11-iki kelettel az Index sz. Congregatiója eltiltotta. Legujabb czáfolója San Lajos. S. J., ki higgadtan és nagy tudománnyal iparkodik a kérdést tisztázni. Müvéről l. az innsbrukei folyóirat legujabb számát (376 — 378 l:)

(*A jeruzsalemi templomról*) nagyszerü diszmü jelent meg. Czime: Monographie du Temple de Salamon par le R. P. X. Pailloux S. J. Paris, 1885 XII. és 412 lap ivrétben 26 nagy képpel (Tognallótól) számos a szövegbe nyomtatott illusztratióval (Gusmantól) és initiáléval (Ciaporitól.) Ára diszkötésben 100 frank. A tudós szerző kiválóan volt hivatva ezen nagy munkának megirására, miután müépitői képzettsége és több évi keleti tanulmányutjai erre kiválóan képesitették. Erősen kikel több ujabb archaeologus ellen, ki a jeruzsalemi templomot egészen egyiptomi stilusban épültnek állitja. Salamon templomához nem az egyiptomi templomok képezték, hanem maga az Uristen adta a mintát.

(*Szent Jeromos születéshelye,*) mint tudós munkatársunk Dankó bebizonyitotta, Muraköznek Strido nevü falva. A sebenicói püspök, Foser József ez ellen nemrégen a következő monopraphiát irta: Stridon o Sidrom patria del Dottore San Girolamo rivendicata allo diocesi di Sebenico. 8-rétü 52 lap. Sebenico 1885. Hanem aligha sikerül „revindikálni."

(*Az összehasonlító vallástudomány*) müvelése jó kezekre talált Van den Gheyn belga jezsuitában (Antverpeni tanár). Ujabban kiadott több idevágó értekezést ily czim alatt: Essais de mythologie et de réligion comparée. Bruxelles. 430 l. A löweni Muséonban már ketten ismer-

tették. A párisi akadémia mult évi nov. 20-án tartott ülésében Maury Alfréd ezeket mint e tárgyról irt müvek legalaposbikát mutatta be. Ha ezen irány fog az uj tudományban lábra kapni, nem lesz okunk ismételni, amit az összehasonlitó vallástudomány hitetlen müvelőiről a Sion 1884-ik évfolyamának 346-ik és kk. lapjain mondottunk. Ugyanazon tárgyról szól Broglie abbé müve: Problèmes et conclusions de l'histoire des réligions. Paris. 1885. (415 l.) Az innsbrucki folyóirat legujabb füzete igen dicséri.

(*Nekeresd-város*) prot. lelkésze máshová lett áthelyezve; távozása előtt az iskolában a gyermekekhez még egy beszédet intézett, melyben intette őket, hogy maradjanak, szép, drága, egyedül igaz vallásukhoz hivek, s hogy különösen a kath. gyermekeket kerüljék. Hogy szavainak minél nagyobb kenetet kölcsönözzön, hasonlatot alkalmazott, melynek szemléltető előadására egy diót használt: „Lássátok kedves gyermekeim ugy vagyunk az evang. és katholikus hittel mint e dióval. Kemény héja, a mit eldobunk, mert semmire sem használható a kath. hit; a bél pedig, melyet oly sok mindenfélére lehet felhasználni, mert oly édes ize van, ez a ti tiszta evang. hitetek!" Erre végrehajtotta a kisérletet, felnyitotta a diót és ime üres volt. A lelkész ur zavara nagy volt, melyet az iskolai fiatalság hangos hahotája kisért. A városkában is nem kis derültségre nyujtott alkalmat e dolog, mert csakhamar köztudomásu lett.

(*Apró hirek.*) Somogyi Károly esztergomi kanonok ő nga 1000 frtot küldött jótékony czélra a fővároshoz. A tanács a nemeslelkü adakozónak köszönetét nyilvánitotta. — Oroszországban 380 női orvos gyógyit; ha igaz, hogy tres physici duo athei, akkor Oroszországba hihetőleg ugy lesz a dolog: tres physicae, cum totidem nihilistabus.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A SZENT BENEDEKI APÁTSÁG ALAPITÓ LEVELE.

(Vége.)

S igy a Salamon által támasztott nehézségekre megfeleltünk volna. Azonban még egy megjegyzést kell tennünk. II. István átiratára vonatkozólag mondja Salamon: „miből lehet megitélni oly oklevelet, melynek se eredeti betüi, se a hártyája, se a pecsété nincs meg?“ Ime II. Endre átiratának ha nem is pecsétje, de „eredeti betüi és a hártyája“ megvan, s mégis nem nézte meg. Jól tudja, hogy minden századnak oly önálló, oly eltérő irásmodora volt, hogy a gyakorlott szem ritkán fog valamely okmány század szerinti korának meghatározásában tévedni. Miért nem nézte meg tehát az eredeti példányt? Meg vagyunk győződve, hogy megtekintvén „eredeti betüit s hártyáját“, alig irta volna róla, hogy „valóban 1217. évnél is későbbi időben irták.“

De ha már ennyit irt, szerettük volna, ha azt is megirja, hogy hát tulajdonképen mennyivel „későbbi időben“ irták véleménye szerint az okmányt. Höke Lajos már bátrabb volt. Ez diplomatikai jártasságának egész sulyával kimondja az itéletet, hogy az 1075. évi alapitólevél „később, tán *négyszáz* évvel utóbb van koholva!“

Innen is látszik, mily könnyen állithat valaki a legnagyobb komolysággal is nevetségeset, ha egyszer a diplomatika bonyolult tömkelegében minden áron a negáczio terére lép. Pedig ujabb időben igen

erősen ráléptünk. Nem elégszünk meg avval, hogy kedves szomszédaink minden oldalról kiváló szeretetreméltósággal folyvást csak azon törik eszüket, miként dönthessék halomra történelmünknek első legrégibb forrásait, még magunk is azon erőködünk, hogy saját kárunkkal malmukra hajtsuk a vizet. Hiába, mi csak mindig liberális emberek voltunk s ős időktől fogva szeretünk contradikálni!

Ki fogjuk tehát Gejcsa alapitólevelét s annak átiratait illetőleg mutatni s példát fogunk ez által adni a többi okmányokat illetőleg is, hogy valamely okmány hitelességének megitélésében mennyi mindenféle mellék körülményekre kell tekintettel lenni.

Ha nem lenne is tudomásunk az alapitólevélről s ha II. István és II. Endre átirataitól is eltekintenénk, még akkor is visszavihetjük ez apátság emlékét 1158. évig. Ez évben ugyanis István Adorján fia Barátka és Szántó helységeket „monasterio sancti Benedicti de Grana", tehát ez apátságnak hagyja II. Gejcsa engedélyével, ki az okmányt is kiállitja s pecsétével meg is erősitteti, mely mai napig a pecséttel megvan.[1] Ez okmány nincs ugyan Gejcsa neve alatt kiadva, de kétségtelenül az ő okmánya, mert Nagy Lajos király 1347. jul. 28-iki levelében egyenesen „priuilegium – – Geyse olim Incliti Regis Hung." nevezi.[2] Ekkor tehát ez apátság már okvetlenül létezett; de kellett már előbb léteznie, mert II. Endre 1209. évi s pecsétével mai napig is ellátott hiteles okmányában igy szól ez apátságról: „abbacia sancti Benedicti de Grana, que *antiquitate temporis* et dote regali fulgebat;"[3] már ha ez apátság az iménti 1158. évnél előbb nem létezik, ez 51 évi időközről aligha mondta volna Endre, hogy „*antiquitate temporis* fulgebat."

[1] Mon. Strig. I. 116.

[2] Eszt. kápt. ltár. Lad. 40. 3. 1.

[3] Mon. Strig. I. 192.

Általános, senki által kétségbe nem vont hit volt az egész középkoron keresztül, hogy I. Gejcsa király alapitá ez apátságot. Számos okmány tanusitja ezt, melyekben e Gejcsa *fundator*, vagy *primus* fundator dicti Monasterii neveztetik. Igy 1341. jul. 8. és sept. 25. Pál országbiró, 1436. a váczi és nyitrai káptalanok, 1481. nov. 13. Országh Mihály nádor, 1486. sept. 23. Báthori István országbiró, 1489. Orbán egri v. püspök s kincstárnok, 1504. nov. 6. Perényi Imre nádor, 1511. jan. 7. a nyitrai káptalan, 1512. apr. 3. ugyane káptalan s a sági konvent leveleiben stb. Tamási János és Szánthói Jakab erdélyi vajdák 1406. évi levelében: „*beatissimus* Gessa Olim Rex Hung. fundator Monasterii prenotati" mondatik. Sőt később, következtetve ezt az alapitólevél azon szavaiból, hogy a felavatáson sz. László is jelen volt, az alapitás dicsőségében ezt is részesitik; igy mondja 1512. nov. 21-én Csulai János apát a sági konvent előtt az udvardi birtokról: „vna cum Curia et domo condam *sancti Ladislai* Regis et *Geyse fundatorum monasterij*;"[1] igy olvassuk a sz.-benedeki konvent legrégibb protokollumának 216. lapján a 16. század első éveiben kelt irással egy a lap alján keresztbe irt rövidke krónikában: „Regis Geyse, qui et magnus, qui obijt, dictus est 1136. vagy 1190. (Itt a szavak, jeléül annak, hogy más régibb kéziratból másoltattak, össze vannak zavarva e helyett: Regis Geyse, qui et magnus dictus est, qui obijt, az évszám hibás). Et sancti regis ladislai *fundatoris monasterij*."

Ha alapitó volt, szokás szerint alapitólevelet is kellett kiadnia s hogy csakugyan ki is adott, az oly megdönthetlen historiai igazságnak tartatott, hogy például 1412. jul. 17-én Miklós sz.-benedeki apát eskü alatt erősitette, hogy egy peres föld az alapitó levél kelte óta, „a tempore emanacionis *littera-*

[1] Eszt. kápt. ltár Lad. 10. 1. 5.

rum domini Gese Regis metalium," az apátsághoz tartozott;[1] kiadta pedig 1075. évben sajátkezüleg ráerősitett pecsétje alatt ugyanazt, melyet II. Endre átiratában maig is birunk, mint ezt a mindjárt felhozandó bizonyitékok minden kétséget kizárólag kitüntetni fogják s melyet 1489. évben Orbán egri vál. püspök, kir. kincstárnok s a nádori szék helyettes birája, Károly király átiratából igy ir le:

„– – confirmans litteras donacionales olim domini *Geysse Magni* Regis, *manu sua propria subterfirmatas et sigillatas* (ime Orbán püspök nem akadt fel ezen!) Anno salutis millesimo septuagesimo quinto emanatas, quibus mediantibus idem condam dominus Geysa Rex pretactum monasterium S. Benedicti de Iuxtagron, per ipsum dotatum et fundatum, presentibus ladislao duce germano suo charissimo, alijsque dominis prelatis et Barronibus Regni sui, inter ceteras suas salubres dotaciones, litteris in eisdem expresse specificatas, eidem monasterio s. Ben. de Iuxtagron datas et collatas – –."[2]

Első királyainknak különösen egyházalapitó okmányai nem csak érdekből, hanem vallásos kegyeletből is legnagyobb tiszteletben tartattak, s féltékenyen őriztettek. II. Endre király mondja egyik 1235. évi levelében: „nostrorum sanctissimorum maiorum — *priuilegia, sacrosanctis potissimum ecclesijs condonata, Reliquias quasi sacras recondimus.*"[3] — Képzelhetjük tehát, mily gondosan őriztetett I. Gejcsa levele is, oly gondosan, hogy tulajdonképen csak egyszer, az apátságnak első pere alkalmával 1124. évben mutattatott fel az érsek, püspökök s országnagyok előtt s az itélet hozatala után nyomban Marczell érsek maga vitte II. István elé, ki azt az érsek kéré-

[1] U o. Lad. 2. 1. 4.
[2] U. o. Lad. 11. 1. 5.
[3] Fejér f. h. III. 11. 422.

sére a főurak jelenlétében felolvastatta és saját ünnepélyes okmányába átiratta[1]

Ez átiratások részint azért történtek, hogy, mint II. Endre 1217. évi átiratában mondja, az eredeti okmányok régisége támadásokra okot ne szolgáltasson: „occasionem malignancium, vel efficaciam diripiencium, *propter uetustatem priuilegiorum*, a bonis locorum uenerabilium (vagyis egyházak) auertere satagentes;[2]“ főleg pedig azért, mert magát az eredeti okmányt a biróság előtt vagy a helyszinén történendő felmutatás alkalmával az ut veszélyeinek kitenni nem akarták, mint Károly királynak 1340. évi s más későbbi számtalan okmány ekképen tanusitja: „quia dictum priuilegium ad execucionem cause ipsorum *propter fortuitos casus itineris et periculosos* secum in specie (az-az eredetiben) deferre non auderent.[3]“ Az átiratok végczélja tehát az volt, hogy az eredeti okmányok a használatból kivétetvén, biztos helyen megőriztethessenek; igy 1327. évben néhány benczés apát, köztük a szent benedeki is, egy pápai levelet a nyitrai káptalan által azért irattak át, „quatenus temporibus impacatis, *ipso originali in loco securo reservato*,“ a pápai oklevél tartalmát bárhol és bárkinek „in huiusmodi descripto facilius valeant et possint exhibere.[4]“ De hogy ez átiratok e czélnak megfeleljenek, az eredeti okmányokkal *egyértékűeknek* kellett lenniök. És voltak is, mint azt néha királyaink világos szavakkal ki is emelik. Igy 1262. évben IV. Béla király átirván az esztergomi egyház szabadalmait, világosan mondja: „quasdam libertates et donaciones de eisdem litteris priuilegialibus – – – in nostrum Priuilegium, *tamquam in originale*, inseri fecimus et transcribi, ut si predicta Priuilegia uetustate consumantur, uel

[1] Mon. Strig. I. 81.

[2] U. o. 213.

[3] Eszt. kápt. ltár. Lad. 9. 3. 5.

[4] Fejér f. h. VIII. III. 250.

aliquo contingente casu perdantur, super predictis omnibus *nostrum Priuilegium pro totali originali habeatur.*" IV. László is átirván ez esztergomi egyház részére II. Endre és IV. Béla leveleit, mondja: „volentes, vt si aliquo casu priuilegia predicta, quod absit, amissa fuerint, uel aliqua uariabilitate temporis intercepta, *presentes eorumdem uigorem habeant, nec de ipsorum tenore dubitari possit, quem sollempnis approbacio roborauit.*[1]"

Nagyon természetesnek fogjuk tehát találni, hogy meglévén egyszer II. István király átirata, magát az eredeti okmányt többé nem igen mutogatták. Hogy pedig II. István átirata előtt nem fordul elő nyoma, egyszerüen onnan történt, mert az apátság birtokai addig senki által sem háborgattattak s igy alkalom s ok sem volt az alapitólevél felmutatására. S ugyan ez okból nem találjuk II. István átiratának sem nyomát 1217. évig; mert szintén nem volt szükséges azt peres ügyben felmutatni; vagy ha talán felmutattatott is, az arra vonatkozó okmányok elvesztek.

II. Endre alatt azonban a békés viszonyok nagyon megváltoztak azáltal, hogy e király saját hatalmának gyengitésére elkezdte a várjavakat szétosztogatni. Ez igy támasztott birtokszerzési lázban szükségesnek látta az apát az alapitólevelet ezen király által is átiratni; de már nem az eredetit, hanem II. István átiratát mutatta fel, csak azért is, mert ez által Endre király egyszerre mind a két király levelét irta át s erősité meg. Igy keletkezett II. Endre átirata 1217. évben.

Lehet-e ezek után e két levélnek hitelességét azért, mert csak II. Endre átiratából ismerjük azokat, kétségbe vonni s egyáltalában lehet-e, szabad-e az oly régi időkben kiadott okmányok hitelességét, a

[1] Mon. Strig. I. 474. II. 58.

hazánkon azóta annyiszor végig pusztitott harczi és egyéb veszélyeket tekintetbe véve, azok eredeti példányainak fönmaradásától feltételezni? Hiszen annyi századon keresztül hányszor elveszhettek azok! És továbbá lehet-e, szabad-e abból, mert az okmányok ma már nem léteznek, jogosan és alaposan azt következtetni, hogy azok egyáltalán soha sem léteztek?

Salamon pedig ezen téves felfogás után indult. Mivel Gejcsa levele csak II. István átiratában fordul elő, azt mondja, hogy az „I. Géza-féle oklevél hitele is elválhatlanul össze van kapcsolva a II. Istvánéval" s a Gejcsa levele ellen felhozott ellenvetései folytán megjegyzi, hogy a „Géza-féle oklevél nem szolgálhat istápul a II. István-féle hitelének támogatására. Sőt alkalmas megingatni az 1217. II. Endre-félét is." Az első kettőt csak „állitólagos" okleveleknek mondja, II. Endreét pedig későbben keltezettnek, vagyis szintén álokmánynak. Tehát világosan azon téves nézetből indul ki, hogy mivel az első két levelet csak II. Endre átiratából ismerjük, azok soha sem léteztek. Pedig ezt bővebb kutatás nélkül nem lett volna szabad állitania, valamint azt sem, hogy II. Endréé később iratott, mig legalább az eredetit meg nem nézte.

Mind I. Gejcsa alapitólevele, mind II. István átirata valósággal léteztek, századokon át léteztek. S most az erre, valamint az alapitólevél hitelességére vonatkozó adatokat évrendben közöljük.

1. A szent benedeki apátságról 1124. évig az alapitólevélen kivül más okmány nem létezik, s igy ez időközben az alapitólevélről természetesen mitsem tudunk, 1124. től 1209. évig csak két okmány maradt fönn 1158. és 1165. évekről, mindkettő uj adománylevél az apátság részére s igy a Gejcsa és II. István-féle levelekről még mindig nincs említés.

2. 1209. évben III. Incze pápa ez apátságot oltalmába veszi s javaiban megerősiti. Az alapitó levelet ugyan nem emliti; de a birtokok elszámlálásában

többször szószerint követi; igy mondja: „*Terram in Susolgi cum silua et uenatoribus,*“ az alapitólevél pedig igy: „Dedi autem et *terram in susolgi cum siluis, uenacionibus* – –“. Mondja továbbá: „Tributum lignorum, que feruntur super geron,“ ugyan igy mondja az alapitólevél, csak geron helyett irja *gran.* Továbbá: „Decimas aratrorum Monasterij et *hominum suorum, ubique existencium,*“ az alapitólevél pedig: „decimas suas omnes et *omnium hominnm suorum,* tam liberorum, quam seruorum, *ubique* hoc in regno *existencium* habeat“ stb. Világos tehát, hogy ekkor az alapitólevél előmutattatott, mi különben is önként értetik.

Fejér szerint II. István átiratát megerősiti 1212. évben sz. Erzsébet; de az eredeti levél nincs meg, mint Fejér mondja[1], a sz.-benedeki levéltárban, s az egész állitás nem is valószinü.

1217. éven tul már több bizonyitékot birunk felhozni.

3. 1228. évben az apát II. Endre előtt bevádolta az udvardiakat, hogy magukat „a debita seruitute alienassent.“ A kitüzött határnapon az apát tanukat állitott „et insuper quod in eadem uilla ius de seruis et terra habuisset, *exhibicione priuilegij declarauit*“ s a levél folytán elismeri a király, hogy az apátságnak ott „*40 aratrorum*“ terjedelmü birtoka van.[2] Udvardról külön privilegium nem létezik; de mit mond az alapitólevél? „*Hudwordiensium* aliam terram *ad quadraginta aratra* et 20 domus *seruorum* super mercatum, quorum *seruitus,* prout placuerit abbati, sit.“

4. 1236. évben a barsmegyei kir. földbirák (Judices terrarum) előtt az apát „*priuilegio eiusdem ecclesie*“ állitja, hogy Kovácsi (Cuach) helységben Pósa

[1] Cod. dipl. III. I. 128.

[2] Mon. Strig. I. 267.

várjobbágynak nincs két ekényi földje. A birák „solo *priuilegij* non contenti testimonio“, az apátot két jobbágyával esküre itélték, melyet azok le is tettek[1]. Kovácsiról sincs külön privilegium; de az alapitólevél igy emliti: „Intra quos etiam terminos est uilla *Kouachi* nomine, quam dedi.“

5. 1237. évben mondja IV. Béla király, hogy az apát bepanaszolta előtte a zólyomi főispánt arról, „quod idem *terciam partem tributi de tribus uillis Geznecha scilicet, Geleduek et Cristur* ad ipsorum monasterium pertinentem, occasione duarum parcium eiusdem tributi, que ad nos pertinent, sibi usurparet. *Cum ergo nobis constitisset ad plenum*, terciam partem memorati tributi ad monasterium antefatum pertinere, eidem duximus restituendam.“[2] Honnan tudhatta ezt oly biztosan (ad plenum) IV. Béla? Az alapitólevélből, mely igy szól: Tributum in – – *tribus uillis*, scilicet *Goznucha et Geledunk et Kerestur*, in qualibet earum *medietatem regie partis.*“ Egy rész lévén a főispáné, két rész a királyé; az alapitólevélben emlitett medietas regie partis, megfelel a IV. Béla által mondott harmadrésznek.

6. 1239. évben Miklós alországbiró előtt az apát megtámadta Vágközi Endrét „*super septuaginta uel sexaginta, uel paulo pluribus uel eciam paucioribus iugeribus terre, in villa Zampto existentibus*“, állitván, hogy e birtokot az apátság „hereditario iure possedisset et super hoc *Priuilegium haberet*“, mely privilegiumot a kitüzött napon „exhibuit, ut debebat.“ Itt ismét csakis az alapitólevél mutattathatott fel, mely idevonatkozólag igy szól: „dedi uillam, nomine *Samko et terram ad 67 aratra* – –“; de az alországbiró az előmutatott privilegiumról ezeket is mondja: „quia in illo Priuilegio mete aut termini illius terre

[1] U. o. 320.

[2] U. o. 323.

non exprimebantur euidenter“[1] és csakugyan az alapitólevél e földről csak ennyit mond: „terminatam propriis terminis.“

7. 1253. évben Mihály sárosi és Mihály zólyomi főispánok a király parancsára visszaadják az apátságnak Apáti földet, „quam *olim ex donacione regia* possidebat“ s határait igy irják le: „cuius meta ascendit ad soulumku et inde descendit *ad fluuium Tepla et inde adit ad fluuium, Grana.*“[2] E földet az apátság az alapitólevélben nyerte, akkor ugyan neve még nem létezett, de határait igy irja le: Cuius terre primus terminus est *riuulus nomine Tapla, currens in Grana.*“

A következő években ismét hézagok állnak be. Hiányoznak ugyanis az apátságra vonatkozó okmányok 1263—1268, 1280—1291, 1293—1307, 1315. és 1317—1320. évekről. Ez idő alatt tehát az alapitólevélnek nincs nyoma.

8. 1327. évben a zobori konvent Valkócz határait leirván, mondja; „Primo — in quadam *via* publica *ciuili*,“ — az alapitólevél pedig igy fejezi ki magát: „transit ad metam terream, que est iuxta *ciuilem uiam.*“ Világosan innen vétetett tehát e kifejezés, annál is bizonyosabb ez, mert a konvent levele végén egyenesen ez alapitólevélre hivatkozik: „terminaretur ad vnam magnam metam terream antiquam, que in alijs litteris Priuilegialibus metalibus *condam Gyesse Regis* conscripta haberetur.“[3]

9. 1328. jan. 20-án Károly király László apát kérésére, mint már emlitettük, II. Endre átiratát, miután az előbb „*exacta diligencia*“ megvizsgáltatott, „de Prelatorum et Baronum nostrorum consilio et consensu“ átirja és megerősiti két példányban, melynek

[1] U. o. 332.
[2] U. o. 412.
[3] Eszt. kápt. ltár. Lad. 5. 1. 1 és 2.

egyike a függő kettős pecséttel az esztergom káptalani,[1] a másik pedig az országos levéltárban[2] mai napig fenn van.

10. 1338. évben Péter szerémi püspök, kir. kápolnafőnök s titkos kanczellár előtt Kartali Etele Ság helység visszaengedésére kötelezi magát az alapitólevélnek idevonatkozó fejezete szerint, melyet a felmutatott levélből szóról szóra át is ir eképen: „secundum articulum, *prout in litteris priuilegialibus regalibus vidimus contineri*, qui articulus talis est: terram (az al. levél: uillam) que dicitur Sagij cum proprijs terminis, qui termini ita diuiduntur, *Hutu fluuius eru*, qui circuit terram totam, partem aque kesekun iuxta aruk (az al. levél: Primum ubi *fluuius huger* de aqua tiza egreditur, qui circuit totam partem aque kesekun iuxta aruch) diuidens usque ubi stat *Scilu* piscina (az al. levél hozzáadja: que cum tota insula in partem s Benedicti deuenit). Deinde Tacha (Taka) mons (terminus) est usque ad alium montem (nomine) Suryl (sorul) ubi idem fons intrat circumueniens ad eundem fluuium Hutu eru (az al. levél hosszasban igy: Exinde ad quendam fontem, cuius decursus terminus existit, quoadusque circumueniens, intrat ad eundem fluuium huger).[3]

11. 1341. évben, kelténck 13. évében Károly átirata már felmutattatott Pál országbiró előtt, ki e levelet igy irja le: „exhibuit priuilegiales litteras excellentissimi domini nostri Karoli Regis Hungarie instrumenta quondam dominorum *Geyche* fundatoris predicti monasterij et Andree Regum, super libertatibus et possessionibus, ac alijs bonis et mancipijs dicti monasterij confecta, roborantes,“ azután az alapitólevél első néhány sorát majdnem szóról szóra igy irja

[1] U. o. Lad. 9. 3. 4.

[2] Acta Eccl. fasc. 24. Nr. 50.

[3] Kincstári ltár. Acta Eccl. fasc. 24. Nr. 13. Kiadta hibásan Fejér Cod. dipl. VIII. IV. 338.

ki: „In quibus inter alia continebatur, ut idem Rex Geyse (igy) *filius Bele regis, cernens huius seculi bona esse momentanea, suprema autem perpetua, magno amoris desiderio ad laudem* et honorem *beati Benedicti piissimi patris monachorum, construere exoptasset* monasterium, ipsumque annuente diuina gracia laudabiliter perfectum hijs hereditatibus dotasset, *terris cultis et incultis, vineis ac vinetis, pratis ac pascuis, aquis aquarumque decursibus, piscinis, atque tributis, seruis et ministris, ceterisque bonis,* quibus condonare potuisset, *et hec omnibus episcopis* et *abbatibus, necnon et principibus Regni notum fieri voluisset. Terram* igitur contulisset, que sita est secus *flumen quod vocatur Gron, ubi eciam* predictum monasterium (ecclesia) *esset constructum, cum siluis et venacionibus piscacionibus* et *cumulonibus et omnibus commodis in eisdem siluis* existentibus, *cum propriis certis terminis et metis,* ibidem expresse contentis.“ Ezek után meghagyja az országbiró, hogy „ipsis priuilegialibus litteris domini Regis a helyszinén in specie exhibendis,“ a határok e szerint jelöltessenek ki[1].

12. 1358. évben a Nemcsényi György elleni perben Széchi Miklós országbiró előtt ismét felmutattatott Károly átirata, ki első sorait szóról szóra átirja, elkezdve ezen szavaktól: Ego magnus, qui et Geysa egészen a Mon. Strigon. I. kt. 54. lapján fölülről számitott 17. sorban olvasható ezen szavakig: longi enim latique sunt et magni.[2]

13. 1385. évben átirja a nádor az alapitólevelet, de ez még nem lévén kezeink közt; közelebb róla most nem szólhatunk.

14. 1406. évben a zobori konvent Zsigmond király parancsára Knesicz helység határait „iuxta continenciam *litterarum priuilegialium domini Geyche olym*

[1] Eszt. kápt. ltár Lad. I. 5. 11. Lad. 6. 1. 1. Kincstári ltár Acta Eccl. fasc. 24. 21. Ez utóbbi Fejérnél f. h. VIII. IV. 513.

[2] Eszt. kápt. ltár Lad. 2. 2. 2. és Lad. 2. 1. 2.

regis Hung." megjáratván, e határokat egészen Gejcsa levele szavaival irja le, elkezdve a Mon. Strig. I. 53. lapjának alsó 13. sorában levő ezen szavaktól: „ad magnam metam terream et ab eadem meta — egészen az alsó 7. sorban levő ezen szavakig: „et cadit in Gran.[1]"

15. 1407. évben a Csetneki Zsiga Saskő ura elleni perben Garai Miklós nádor előtt felmutattatott Károly átirata, ki azt bővebben igy irja le: „quasdam litteras domini Karoli olym incliti Regis Hung. priuilegiales, suo duplici sigillo communitas, a. d. 1328. Regni autem sui anno similiter 28, tredecimo kalendas mensis Februarij confectas, habentes in se confirmatiue de verbo ad verbum tenorem litterarum condam domini Andree similiter illustris Regis Hung. laudande recordacionis, anno Dominice Incarnacionis 1217., Regni autem sui anno nono (igy Wenzelnél) editarum, habencium et continencium in se confirmatiue verbalem seriem litterarum domini Stephani filij Kolomani condam similiter Regis Hung. beate memorie anno ab Incarnacione Domini 1124, Regni autem sui anno nono editarum, habencium et continencium in se vi roboratiua verborum ordinem litterarum Excellentissimi Principis, *Domini Magni, qui et Geysa dictus fuit*, similiter Regis Hungarie beate recordacionis, fundatoris dicti Monasterij S. Benedicti, a. d. 1075. confectarum" és szószerint idézi a sosoli birtokra s a vámharmadra vonatkozó szakaszokat, melyek szerint e birtok határait a zobori konvent előzőleg már 1405. évben kijelelte.[2]

16. 1413. évben Miklós apát állitja a király előtt, hogy „ipse dominus Abbas et Conuentus Juxta continenciam *litterarum olim domini Geysse Regis donacionalium*" a geledneki vámból részt birnak.[1]

[1] U. o Lad. 40. 4. 25.

[2] Országos ltár M O D L. 8 sz. Wenzel f. h. XI. 21.

[3] Eszt. kápt. ltár Lad. 7. 1. 12.

17. 1415. évben Hidagai Bálint, Miklós apát ügynöke a király előtt annak bebizonyitására, hogy Csantelek helység az apátsághoz tartozik, „quasdam duas litteras, unam *olim excellentissimi principis domini Stephani Regis, filij scilicet Colomani Regis Regni Hung. predicti etc. felicis Recordacionis priuilegialem* et aliam nostram – – curauit demonstrare, In quarum prima, scilicet ipsius domini Stephani Regis priuilegiali littera, *Anno domini Millesimo Centesimo vigesimo quarto, Regni autem sui Anno nono* confecta, habenti in se verbotenus et confirmatiue tenores et continencias Quarumdam litterarum priuilegialium Recolende Memorie domini *Geyse Regis* anno domini Millesimo Septuagesimo quinto emanatarum, inter cetera hec clausula habebatur: (Közöljük itt az István király által átirt egész szakaszt s az Endre király átiratának eltéréseit zárjelben adjuk)

Dedi eciam Terram, que iacet (adiacet) circa aquam, que vocatur Thyza (tiza) cum ipso fluuio Thyza, super quam terram (est) villa piscatorum, nomine *Chano* (Endre átiratában e szó elmosódott, Károly átiratában *Chonu*, Ulászlóéban *Chani*) habens ecclesiam parochialem constructam in honore salutifere crucis ihu. xpi., qui piscatores piscantur Thyza. In eadem autem terra ex utraque (parte) Thyze sunt piscine, quarum hec sunt nomina: Oztra, Wolue, Sarosthow (Sarustou) Kebij (Keubi) Haperies, Sulmus, Echetona (Ecetoua) Ertue, Nandorthou (Nandurtou) Filw (Filu és Ertue elé téve). Huius terre termini hij sunt: piscina Zyraga (Zirega) diuidit terram S. Benedicti ab alijs, deinde pars terre S. Benedicti in monte presbiteri Iuxta villam centurionis, qui vocatur deucha; Item a piscina, que dicitur rotonda (rotunda) item alia lutea piscina partem S. Benedicti separat a villa martini; Item de Michaele quodam vztura signum diuisionis est alia piscina Wolue, que eciam in partem S. Benedicti deuenit. Item a fluuio hucu,

qui separat Chongradienses (cernigradenses) cuius fluuij pars S. Benedicti est dimidia. Item chunuthow (cunutou) que est in parte s. Benedicti cum gehgy (gehgi) super ripam Thyze, vbi finiuntur partes terre s. Benedicti."[1]

18. 1436. évben Fr. Miklós az apát és konvent nevében tiltakozik a nyitrai és váczi káptalanok előtt Vérthesi Miklós ellen, ki Pél helységet „prescriptum Monasterium s. Benedicti *ex donacione et collacione Olym domini Gysse Regis, primi videlicet fundatoris dicti Monasterij*, legittime concernentem", a királytól adományba felkérte.[2]

19. 1481. Országh Mihály nádor előtt panaszolja János apát, hogy ámbár a monostor „*ex deuota donacione olim domini primi Geyse* incliti Regis predicti Regni Hung., *fondatoris scilicet dicti Monasterij*, possessionem Zantho vocatam – – – – simul cum eodem Danubio et Magna Silua circa idem danubium situata, necnon 67 aratra terre (igy mondja az alapitólevél is) – – – habuerit possederitque", némai Kolos Jakab elfoglalta s utódjai is bitorolják, „Anathemati Apostolico, necnon oneri et grauamini Mille marcarum auri, per prefatum condam dominum Geysam Regem, *conditorem*, vt premittitur, dicti Monasterij, Contra occupatores et detentores bonorum Monasterij eiusdem imposit*um* (ez is az alapitólevél végsorai után van mondva) se subiacere permittentes."[3]

20. 1486. évben János apát azon előterjesztésére, hogy a monostornak Kozmál és Nemcsény közti határai „*secundum contenta priuilegij condam Gejse Regis primi fundatoris dicti Monasterij*" átvizsgáltassanak,

[1] A sági konventnek 1498. évi átiratából. Eszt. kápt. ltár. Lad. 40. 6. 12. Az eredeti a kincstári ltárban M O D L 10153. sz. Kiadta hibásan Fejér X. V. 609.

[2] Kincstári ltár M O D L 12902—3. Fejér f. h. X. VII. 831.

[3] Eszt. kápt. ltár. Lad. 40. 5. 19.

Báthori István országbiró azt a nyitrai káptalan által elrendelvén, e határok az alapitólevélnek a Mon. Strig. I. 53. l. felső 16. sorban kezdődő ezen szavaival iratnak le: „primo Incepissent circa quandam Rupem, ad quam alias per quoddam vadum Juxta predium (uillam) Castrensium (de) Borsu, Braian nomine, transiuissent, Inde versus occidentem transeundo ad verticem montis plesewycze et exinde in vallem.“ [1]

21. 1489. évben Orbán egri vál. püspök már fönnebb emlitett levelében Károly király átirata után az alapitólevél szavaival mondja, hogy Gejcsa „inter ceteras suas salubres dotationes, litteris in eisdem expresse specificatas, eidem Monasterio S. Benedicti de Juxtagron datas et collatas,“ Tajna helységben „terram ad duo aratra Regalia cum pratis et silua (ennyit mond csak Tajnáról az alapitólevél) pro saluacione anime sue et filiorum, fratrum et parentum suorum (ez az alapitólevél végén mondatik) in perpetuam elemosinam dedisset et contulisset.“ És az itéletet is e levél alapján hozza eképen: „Quia prelibatus prenominatus (igy) olim dominus *Geysa Rex magnus* in prescripto anno gracie 1075., *tempore scilicet fundacionis et dotacionis* pretacti Monasterij S. Benedicti de Juxtagron Inter alias dotaciones et donaciones eidem Monasterio S. Ben. factas, predicta Thayna terram ad duo aratra Regalia se extendentem, cum silua et pratis antedictis pro salute anime sue, filiorumque, fratrum et parentum suorum, modo premisso in perpetuam elemosinam dedisse et contul/isse“ s ámbár mindig a tajnai nemesek birták bérben, „sicque ipsa ecclesia S. Ben. de Juxtagron pretactam terram – – ex premissa salubri collacione prenominati olim domini Geysse Regis habuisse et habere et – – Abbates ipsius ecclesie dominium huiusmodi terre, silue et pratorum nunquam amisisse

[1] U. o. Lad. 4. 2. 10.

– – – Reperiebantur manifeste: propterquod sepedictum predium Kysthayna, sew terra Thayna ad duo aratra Regalis mensure se extendens, – – – – vigore et *virtute preexhibitarum litterarum donacionalium prefati quondam domini Geyse Regis Magni*, per eundem (igy) sepefato Monasterio S. Ben. et per consequens Abbati, Conuentui loci eiusdem tanquam merum et sincerum Jus suum perpetuum adiudicari et modo perscripto restatui debere, nobis et dominis prelatis, Barronibus, Magistrisque prothonotarijs et Regni Nobilibus, Juratis scilicet assessoribus sedis nostre Judiciarie, nobiscum in Judicio et examine cause premisse consedentibus, perspicue cernebatur; eorumdem Igitur dominorum, prelatorum, Barronum Magistrorumque prothonotariorum et Regni Nobilium Sano inducti consilio," e Tajnát az apátságnak oda itéli.[1]

22. 1492. II. Ulászló az apátságot Knesicz, Mahola, Lehota és Sikva helységekbe a régi határok szerint „in litteris condam domini *Geysse Regis* – – clarius declaratis" a sági konvent által bevezetteti.[2]

23. 1505. évben mondja II. Ulászló „Quod nobis in presenti *Congregacione Generali* vniuersorum dominorum prelatorum, Baronum et Regni nostri Nobilium pro festo kathedre B. petri apostoli (febr. 22.) in Ciuitate nostra pestiensi de nostro Regio edicto celebrata, vnacum eisdem dominis prelatis, Baronibus et huius Regni nostri Nobilibus hic Bude constitutis," Baróczi György, Vámos Gergely Lévai Zsiga ügynökének felszólitására *litteras olim domini Andree Regis Roboracionales*, factum nonnullarum possessionum et libertatum Conuentus Ecclesie S. Ben. de Juxtagron tangentes, In pargameno, rotundo suo Si-

[1] Eszt. kápt. ltár Lad. 11. 1. 4. és 5.

[2] U. o. Lad. 7. 4. 10.

gillo impendenti consignatas, priuilegialiter confectas, pro dandis eidem Sigismundo de lewa earumdem paribus *coram nobis in specie presentauit*," mire ez Endreféle átiratot szintén hártyán és függő pecséttel átirja.[1]

24. 1507. évben mondja II. Ulászló, hogy a 22. pont alatti helységekbe „sub antiquis metis et cursibus metalibus, *in litteris condam Domini Geyse Regis exinde confectis*, denotatis, contentis et clarius declaratis" történendő bevezetés ellenzése miatt az apát 1495. évben Verebélyi Györgyöt és Pált megidézte[2].

25. 1565. Miksa király az esztergomi káptalan részére átirja és megerősiti könyvalaku s függő titkos pecsétével ellátott hártyaokiratával II. Ulászlónak fönebbi 1505. évi átiratát.[3]

26. 1570. évben Miksa király II. Endre átiratát az esztergomi káptalan példányából, melyet a káptalan ügynöke e czélra „coram personali presencia nostra in iudicio" Nagyszombatban felmutatott, a szent benedeki konvent részére átirja.[4]

Ennyi biztos nyoma van az alapitólevélnek az egész középkoron keresztül s lenne bizonyára még több is, ha ez apátság összes okmányai reánk maradtak volna.

S most vonjuk le e bizonyitékokból a következményeket:

A 2. pont szerint az alapitólevél már 1209. évben felmutattatott a pápa előtt. Már akár az eredeti levél, akár II. István 1124. évi átiratát mutatták is ekkor fel; egyik vagy másik minden esetre ekkor már megvolt s igy hamarább megvolt II. Endre 1217. évi átiratánál: tehát evvel egy időben nem koholtatott. Meg lévén pedig akár az eredeti levél,

[1] U. o. Lad. 9. 3. 2.

[2] U. o. Lad. 7. 1. 13. és Lad. 7. 4. 16.

[3] U. o. Lad. 10. 4. 1.

[4] Primási vil. ltár Lad. D. 8.

akár az első átirat, nem volt ok a második átiratnak, a II. Endre-félének hamisitására, mert ez épenséggel semmit sem határozott volna. Tehát már csak e szempontból is nem lehet II. Endre átiratát hamisnak és később koholtnak tartani.

Lássunk most e levelek léteztéről szóló positiv bizonyitékokat. A 3. pont szerint az alapitólevél II. Endre előtt 1228. évben, tehát átiratának kelte utáni 11. évben már felmutattatott; de itt, valamint a 4. 6. és 10. pontok alatt egyszerüen csak „*privilegium*“ emlittetik, ezalatt pedig akár az eredeti levelet, akár István, Endre, vagy Károly átiratait is érthették. Gejcsa levele, István és Endre átirataitól eltekintve, névszerint először emlittetik a 8. pont alatt 1327. évben, továbbá ismételten a 14. 16. 19. 20. 21. és 22. pontok alatt; de nem bizonyos, hogy itt mindannyiszor maga az eredeti levél mutattatott volna fel; mert miután az átiratok egyértékűek voltak az eredetivel, felmutathatták akármelyik átiratot s a bíróság azért mégis csak az ezen átiratokban foglalt eredeti levélre hivatkozott, mint ezt világosan láthatjuk a 21. pont alatt, hol az itélet Gejcsa levelére alapittatik, pedig világosan megmondja, hogy csak Károly átirata mutattatott fel. De nem is valószinü, hogy magát az eredeti alapitólevelet mutatták volna fel; mert hiszen, mint már megjegyeztük, azért készültek az átiratok, hogy az eredeti levél megkiméltethessék s innen történt, hogy Károly átirata, mint legkésőbbi, a 11. 12. 15. 21. 23. és 24. pontok szerint, legtöbbször mutattatott fel; mert meglévén ez átirat, nemcsak az eredetit, de a régibb két átiratot is kimélés végett visszatartották.

Mind ezek daczára mégis van egy egészen biztos adatunk az alapitólevél léteztének, még pedig jó késő időről.

1504. év körül az apátság okmányainak egy része, ki nem deritett okból, idegen kezekbe került.

Ezek közt volt az eredeti alapitólevél is, mely Sári Endre kezeibe jutott. János apát e miatt bepanaszolta Sárit Perényi Imre nádor előtt s az okmányt visszaadatni kérte. A nádor ez ügyet oly fontosnak tartotta, hogy Budán nov. 6-án kelt levelével a budai káptalan tanuja mellé a királyi kuriából rendelte ki szentmihályuri Medenczés Zsigát, hogy Sárit a levél visszaadására felszólitsa, ellenkezőleg megidézze. Medenczés a budai káptalan által kiküldött Tamás pap jelenlétében Sárit, kit Bakacs érsek budai házában találtak, a visszaadásra nov. 13-án felszólitá s miután ezt tenni vonakodott, másnap babaldi részbirtokán 1505. évi sz. György nyolczadára a nádor elé megidézte. E nyolczadról az ügy elhalasztatott 1506. évi sz. Mihály nyolczadára. Ekkor azonban Sári nem jelent meg; okt. 19-én ujra megidéztette, ismét a királyi kuriából kiküldött megbizotta által. E másodszori idézés Ujvásári István mester budai kanonok jelenlétében Pesthenyei Gergely által történt, nov. 2-án ismét babaldi részbirtokán, miről a budai káptalan nov. 4-én jelentést tesz a nádornak. E levél eredetiben fenvan s fontosságánál fogva közöljük itt belőle bővebb kivonatban a nádor levelét:

– – Capitulo Ecclesie Budensis Emericus de Peren – – Palatinus – – – Noueritis, Quod Brictius litteratus de Thewre pro – – fratre Johanne Abbate et Conuentu Ecclesie B. Benedicti de Juxtagron – – Juxta continenciam litterarum vestrarum – – nobis – – rescriptas (igy) Tenoremque litterarum nostrarum Bude feria quarta proxima post festum B. Emericj ducis in Anno dom. 1504. (nov. 6.) Emanatarum verbaliter in se habencium, – – nobis presentauit, declarantes, Quod die et loco in prescriptis in personis eorundem actorum nobis dictum extitisset:

Quomodo quedam littere et litteralia Instrumenta, factum certorum Jurium possessionariorum predictj Monasterij – – tangentes et concernencia; *Precipue*

vero littere olim condam domini Geyse Regis Hung. fondatoris dicti monasterij, donacionales et statutorie, ad manus Nobilis Andree Sary quodammodo deuenissent, Quas et que Idem Andreas Sary ad sepissimas requisiciones eorundem domini Abbatis et Conuentus reddere et restituere recusasset, prout adtunc recusasset potencia mediante in preiudicium et dampnum dictorum Actorum valde magnum.

A káptalan visszair, hogy a nádori kiküldött „prefatum Andream Sary Bude in domo Rmi Thome Archiepiscopi Ecclesie Strigon., in Platea s. Georgij mart. habita, personaliter repertum, amonuisset eundem, — ut ipse predictas litteras donacionales et statutorias — reddere et restituere deberet et teneretur. Qui quidem Id facere recusasset."[1]

Miután e sorokban világosan kiemeltetik, hogy Sáry különösen az alapitó Gejcsa királynak donacziónális levelét vitte el, okvetlenül magát az eredeti alapitólevelet kell itt értenünk, nem pedig valamelyik átiratot, már csak azért is, mert ez átiratok, legalább II. Endreé, ez okmányszéthordás alkalmával, nem is Sárynak, hanem Baróczi Györgynek kezébe kerültek s midőn ez azt, mint a 23. pontban láttuk, II. Ulászló előtt felmutatta, egyenesen II. Endre átiratának mondatik. Valamint tehát itt II. Endre levelét határozottan megjelelték, ugy a fönebbi sorokban is Gejcsa donacziónális levele alatt határozottan magát az eredeti alapitólevelet értették s ez annyival bizonyosabb, mert II. Endre átiratának Baróczi által 1505. évben történt felmutatása után még két év mulva is követelte az apát Sárytól Gejcsa levelét.

Tehát az alapitólevél kétségtelenül létezett még 1504. évben; de ugy látszik ez alkalommal el is tünt, mert Sáry midőn 1507. évi szent Mihály nyolczadára „ad Reddendas litteras et litteralia Instru-

[1] Eszt. kápt. ltár Lad. 14. és 15. 40. 7.

menta“ Perényi nádor elé ujra megidéztetett, ismét nem jelent meg[1] s ezentul ez ügyre vonatkozó okmányt többé nem találtunk.

II. István átirata pedig, mint a 17. pontban láttuk, létezett még s felmutattatott Zsigmond király előtt 1415. évben s akkor ki is iratott belőle az alapitólevélnek egy hosszabb szakasza s ez igen fontos, mert mivel az alapitólevél szövegét csak II. Endre átiratából ismerjük, ez itt kiirt szakasz szolgáltat egyedül alkalmat az Endre-féle átirat hüségének megitélésére. S ime e szakasz, néhány helyesirási eltérést kivéve, melyek azonban az 1415. évi levél irójának botlásai, szószerint megegyez Endre átiratával. Ez 1415. évi levelet Salamonnak is kellett volna ismernie, mert Fejér már régen közölte, s akkor bizonyára ő is máskép itélt volna.

Léteztek továbbá, sőt mai napig is léteznek II. Endre átiratán kivül Károly királynak 1328. évi, a nádornak 1385. évi, azután II. Ulászlónak és Miksa királynak hiteles eredeti átiratai.

De nem csak léteztek e levelek, hanem az egész középkoron keresztül peres ügyekben, mint láttuk, annyiszor használtattak is, hogy ez alapitólevél a középkori bíróságok előtt bizonyára egyike volt a leggyakrabban felmutatott s legjobban ismert régi okmányoknak.

Felmutattatott a 3. 5. 9. 14. 16. 17. 22. 25. és 26. pontok szerint II. Endre, IV. Béla, Károly, Zsigmond, II. Ulászló és Miksa királyok előtt;

Felmutattatott a 13. 15. 19. pontok szerint a nádorok előtt;

Felmutattatott a 11. 12. és 20. pontok szerint az országbirók előtt;

Felmutattatott a 6. pont szerint az alországbiró előtt;

[1] U. o. Lad. 1. 4. 28.

Felmutattatott a 10. és 21. pontok szerint a királyi kápolnafőnök és Orbán püspök és itélőszéke előtt;

Felmutattatott a 4. és 7. pontok szerint a földbirák és főispánok előtt;

Felmutattatott a 8. 14. 18. és 20. pontok szerint a nyitrai és váczi káptalanok és a zobori konvent előtt;

S ime ezek valamennyien soha semmiféle kifogást sem támasztottak hitelessége ellen; pedig hát ezek mégis csak értettek hozzá valamit!

Kiiratnak belőle a 2. 10. 11. 12. 14. 15. 18. 19. 20. és 21. pontok szerint kisebb-nagyobb szakaszok szóról-szóra:

Felolvastatik a 11. és 15. pontok szerint a per alatt levő földterület szinén;

A határigazitások és leirások a 7. 8. 14. 15. 20. 22. és 24. pontok szerint 1253. 1327. 1406. 1407. 1486. 1492. és 1507. években, tehát az egész középkoron át, az alapitólevél eredeti szövege szerint történnek;

Végre a 21. pont szerint az itélet is egy peres birtok ügyében az alapitólevél szavaira fektettetik.

Már pedig a bíróságok bizonyára sem e szakaszokat leveleikbe át nem irják, sem a helyszinelést az alapitólevél szövege szerint el nem rendelik, sem itéletüket e szövegre nem fektetik, ha az alapitólevél hitelessége ellen csak legkisebb kételyük is volt volna.

Sőt s ez különösen számba veendő, magok az alperesek, kik ez alapitólevél felmutatása által ügyeiket elvesztették s a peres birtokokat visszaadni kényszerittettek, habár mindenféle nehézségeket támasztottak is az itéletek végrehajtása ellen, de magát az itélet alapját képező alapitólevelet soha meg nem támadták és annak hitelessége ellen soha legkisebb kifogást sem tettek; sőt, mint a 23. pont tanusitja,

iparkodtak e levélnek legalább másolatát jogaik védelmére magok részére megszerezni.

No már ha mind ezek után Gejcsa alapitólevele nem hiteles, akkor Magyarországban nem létezik hiteles okmány.

Knauz Nándor.

A HALOTTÉGETÉSRŐL.

Dr. Csernoch Jánostól.

(Folytatás.)

A régi népeknél tehát nem volt oly általános a hullaégetés, mint azt manap állitják. A hullaégetők egyik korifeusának vallomásai szerint is, a napjainkban divó és a kereszténység szelid erkölcsei befolyása alatt általánosan meghonosodott temetkezési módszer az ó-kor majdnem összes népeinél ismeretes volt s legnagyobb részt használtatott is s azok is, akik égették a hullákat, mégis vallásbeli kötelességnek tartották a hamvak és csontoknak az anyaföldbe való eltemettetését. Azonban, s a mi az ó-kori hullaégető népek e szokásának megitélésében felette fontos, nem szabad megfeledkezni a hullaégetésnek akkori indokairól.

Mert sem egészségügyi, sem eszthetikai, sem pedig gazdászati indokok nem vezérelték a régi népeket s különösen a rómaiakat és görögöket a hullaégetésnél, hanem a hullaégetésnek náluk vallási indoka volt. Napjaink hullaégetőit is vallási indokok vezérlik; csakhogy épen ellenkező irányban, mint a régieket. A görögök és rómaiak hitbeli tanaik kifolyásának tekintették a hullaégetést, mig a mi hullaégetőink épen azt és azért teszik, ami s mivel az a nép hitével s a kereszténységnek temetkezési szokásai és szertartásaival, fölfogásával ellenkezik.

De nemcsak a tüz által való temetkezés, hanem általában minden a régi népeknél divatban volt temetkezési módszer vallási indokokra vezethető vissza. Némely népeknél, jóllehet ezek csekély számuak, a vadállatoknak dobták oda martalékul az emberi hullákat, másoknál a vizbe dobták, hogy a viz jelképe alatt általuk tisztelt istenség azokat megszentelje; majd ismét tölgyfákra akasztották ebben is oly módját látván a temetkezésnek, mely azt a vallással hozza összeköttetésbe.[1]

A régi görögök és rómaiak ugyanis minden vallási tévelyeik mellett, s annak daczára, hogy különösen virágzásuk korszakában, nagyon is merültek az anyagi élvezetekbe, még sem vesztették el az örök életben való hitet s annak daczára, hogy téves fölfogásuk volt az örök életről s annak örömeiről, mégis e hit játsza a főszerepet a hullaégetésnél.

A régi anyagelvi bölcsészetnek fölfogása a lélekről, mely a költők és bölcselők munkáiból a népre is átment, a fennemlitettek mellett, volt tulajdonképeni alapja és oka a hullaégetésnek. Az emberi lelket ugyanis oly, félig anyagi lénynek tekintették, mely annyira össze van nőve a testtel, hogy abból, mint az arany az érczből, csak tüz segélyével válhatik ki. A léleknek szerintök, meg kell tisztulnia, meg kell szabadulnia a testtől, mely magába zárja és ez csakis a tüz segélyével történhetik. Heraklitus, a ki azt tanitotta, hogy minden a mi létezik a tüztől veszi eredetét s tüz által semmisül meg, szükségesnek tartja, hogy az emberi testet is a tüz emészsze el és bontsa föl alkatrészeire.[2]

Az emberi léleknek mintegy át kell szellemülnie a tüzben s ugy költözhetik át csak az égi régiókba. Ezt

[1] A ki ezekre vonatkozólag bővebb tájékozást kiván, olvassa Spondanusnak kitünő munkáját, mely a régieknek temetkezési szokásaival, a temetkezés alapjául szolgáló eszmékkel foglalkozik. Teljes czime: „Coemeteria sacra Henrici Spondari Appamiarum Galliae Narbonensis Episcopi, Parisiis, 1638. különösen a 38. s köv. ll.

[2] V. ö. Cicero, Quaest. Academ. lib. 4.

a fölfogást adja vissza Ovid (Trirt. I. IV.) „Spiritus, et vacuas prius hic tenuandus in auras ibit, et in tepido deseret ossa rogo.“ E szerint a lelket előbb oly anyaggá kell változtatni, mint a minő a levegő s csak akkor, a mikor ez megtörtént, hagyja el a hideg máglyát, melynek tüze mielőtt kialudt, megtette a vegyészi processust, melynek eredménye volt a lélek megtisztulása, átszellemülése.

Hasonló fölfogásról tanuskodik Quintilián is, aki az emberi léleknek a testből való elköltözéséről ekkép nyilatkozik: „Valahányszor áttöri az emberi testnek börtönét, és a halandó test tagjaitól megkönnyebbülve finom tüz által megtisztul, a csillagok közt keresi székhelyét.“[1]

Innét van, hogy a villám által sujtottakat el nem égették, mert a villám tüze már megtisztitotta a lelket s megnyitotta neki az örök boldogság kapuit. Az ily hullákat, ha csak valami fontos okból más helyet nem voltak kénytelenek keresni, ugyanazon a helyen temették, a melyen a villám által sujtva találtattak.[2]

E babonaságra vezetendő vissza azon szokásuk is, hogy rendkivüli esetekben az uralkodó fejedelmeket elégetvén, az istenek közé igtatták, ami „consecratio cum rogo“ név alatt ismeretes.[3]

A földön tuli élet eszméje annyira vezérelte a régi görög és római népeket a hullaégetésnél, hogy attól még a keresztények üldözésénél sem tudtak megszabadulni, csakhogy egészen ellenkező irányban s más czélok lebegtek szemeik előtt, annak a keresztényekkel szemben való alkalmazásánál.

Midőn ugyanis látták, hogy a keresztények vallásuk isteni alapitójának példájára, aki maga is a földbe temettette magát s három napig nyugodott a sirban, nagy gonddal takaritják el hitsorsosaik hulláit, sirjaikat

[1] Declam. X.

[2] Spondanus id. hely. 43. l.

[3] Septimius Severus, Caracalla pénzein olvassuk a „consecratio cum rogo“ fölirást.

gondozzák, azokhoz járnak imádkozni, erőt meritve hősies vértanui halálukból, az üldözés különféle nemeit magukra a keresztények holttesteire is kiterjesztették. A mint önmagukról hitték, hogy máskép nem éri el lelkök az örök élet örömeit, épugy gondolták, hogy a keresztények sem fognak máskép föltámadhatni, hacsak a sirba nem helyezik el halottjaikat. S ép azért, hogy a kereszténveket, miként mondottuk, pogány fölfogás szerint, a föltámadástól és az örök boldogságtól megfoszszák, a hóhér pallosa alatt kiszenvedettek testeit, vagy a vadállatok által hagyott csontmaradványokat elégették, a hamut pedig vizbe hányták, hogy a keresztények sem a temetési végtiszteletet meg ne adhassák nekik, sem pedig föltámadásukban ne reménykedjenek. „És ezt azért tették, mondja Eusebius,[1] mintha az Istennél nagyobbak lehetnének és a föltámadást tőlük elrabolhatnák; hogy miként ők (t. i. a pogányok) mondották, még a föltámadás reménye se maradjon meg nekik . . . Lássuk most már, valjon föl fognak-e támadni s valjon velök lesz-e az ő Istenük s képes lesz-e kezeink közül kiszabaditani őket?“ Ime hogyan iparkodott a pogány fanatismus már azon időben ellentétbe helyezkedni a kereszténység szertartásaival és szokásaival. A sok rágalom és hazugság között, melyekkel nevetségessé akarták tenni a kereszténységet, nem utolsó volt az, hogy a keresztények szükségesnek tartják az emberi testnek föntartását, hogy ez sirjából föltámadhasson.

A budapesti hullaégetők alakuló gyülésén is hangoztatta az egyik szónok, hogy az egyesületnek egyik czélja „elejét venni a sirokkal való hivalkodás és fényüzésnek“[2] A sirokkal való hivalkodás és fényüzés alatt a megholtak iránti kegyeletet kell érteni, mely az élők és holtak között állandó kapcsot képez s a holtak fölötti fájdalmat a föltámadás és viszontlátás reményével teszi elviselhetővé.

[1] Hist. Eccl. V. I.

[2] Egyetértés 1886. évf. 53. sz.

A keresztény siroknak eltörlése, a temetőknek elpusztitása volt a régi pogányoknak is egyik czélja a keresztények üldözésében. Tanu reá a hires Lactantius, aki többi között ezeket irja Diocletian császárról: „Senki sem képes ennek a rettenetes vadnak kegyetlenségét méltóképen leirni, mely egy helyen állván lesben, mégis az egész világon (t. i. a római birodalomban) vas fogaival dühöng, s nemcsak szétszórja az emberi testnek tagjait, hanem a csontokat is összezuzza és dühöng a hamvak ellen is, hogy a temetkezési helynek nyoma sem maradjon; mintha bizony azt óhajtanák azok, akik Istent vallják, hogy az ő sirjaikhoz járjanak és nem azt hogy ők jőjjenek Istenhez. Minő vadság, minő düh, minő esztelenség, az élőktől megtagadni a világosságot, a holtaktól pedig a temetést.“[1] Ha Lactantius napjainkban élt volna és látná mit tesznek, olvasná mit irnak a mi fölvilágosultjaink, máskép nem irhatott volna. Hiszen ezek is a keresztény temetéstől akarják megfosztani a holtakat, a temetőktől az élőket és azt a „fényüzés és hivalkodás“ ürügye alatt; mintha bizony, különösen a szegény embernek, nem kerülne többe a hullaégetés mint a temetés!

Sok hasonló példát idézhetnénk az első keresztény századokból, melyekből kitünik, hogy a pogányoknak dühe a keresztények halottjai, a keresztény temetés és a keresztény temetők ellen fordult; a többieket azonban hallgatással mellőzvén, egyet mégis csak meg kell még emlitenünk. Ez a viennei és lyoni egyházaknak levele az ázsiai egyházakhoz, melyben leirván az üldözések különféle nemeit, következőleg ecsetelik a kegyetlen pogányoknak a keresztények elleni dühöngését: „Hanem még igy sem nyugodott a szentek testei elleni dühök és kegyetlenségök. Ugyanis a vad és barbár népek föluszitva

[1] De Divin. Instit. lib. V. cap. XI. — Ugyanazon munkának egy másik helyén mondja: „Hinc rogo facto cremabantur corpora jam cremata; lecta ossa et in pulverem comminuta, jactabantur in flumina ac mare.“ (Cap. XXI.)

ama kegyetlen vadállat által, nem egy könnyen voltak megszelidithetők, hanem gonoszságuk inkább más módját találta még föl a szentek testei elleni dühöngésnek.... Azoknak testeit ugyanis, kik a börtönökben megfojtva mentek tönkre, kutyáknak dobták oda; gondosan őrködvén éjjel-nappal, nehogy valaki közülünk azokat eltemesse." Ezután élethü szinekkel ecseteli a levél a kegyetlenség mindenféle nemeit, miket a holtak ellen elkövettek s folytatja: „Mások pedig dühöngtek s fogaikat vicsorgatták a holtak ellen, még ennél is keresettebb módon akarván sujtani azokat; mások pedig kigunyolták és kinevették.

„A tizenhat vértanunak teste, miután a gyalázat minden nemével megbecstelenittetett s hat napon át a szabad ég alatt hevert, végül elégettetett és hamuvá tétetett és a hitetlenek által a Rhone folyamba szóratott, nehogy valami nyomuk maradjon a földön."[1]

Az üldözésnek legnagyobb foka tehát az volt, hogy a halálra kinzott s meghalt keresztényeknek testeit sem kiméltek meg a gyalázattól, melynek ismét legnagyobb fokául tekintendő az, hogy a hullákat elégették s a vizbe dobták, hogy nyomuk se maradjon e világon, vagyis ne legyenek keresztény sirok, temetők, miket a keresztények kegyelettel őriztek, a föltámadásban való hitet ápolták és a viszontlátás reményét élesztették. És ez az ujkori hullaégetőknek is végczéljuk. Minálunk még csak a „fényüzést és a sirokkal való hivalkodást" akarják megszüntetni; másutt mint pl. Olaszországban, már nyiltan bevallják, hogy a temetőket akarják az egyház kezéből kiragadni.

A régieknek hullaégetése ennélfogva egészen más indokokra vezetendő vissza, mint a mi reformatoraink hullaégetése. A pogányok nem egészségügyi szempontból égették a hullákat, hiszen a máglyákból fölszálló gőzök, inkább fertőztették meg a levegőt, mint a földbe

[1] Ruinart, Acta Mart. XV.

temetett hullákból fejlődő és a szabad levegővel nem is érintkező különféle gázok.

Az olcsóság szempontja sem volt döntő a régieknél; hiszen e hullaégetés drágább volt, mint a temetés. Az elégetendő hullát ugyanis nem tették föl egyszerüen a máglyára, hanem drága kenőcsökkel megkenték, finom borokban fürösztötték, s még azonkivül mindenféle s szintén drága füszereket tettek a máglyára, hogy a megtisztulás annál könnyebben menjen véghez s hogy a megholt iránti kegyeletöket annál fényesebben kimutassák.

De az idő rövidsége sem lehetett irányadó, mert egy hullának égetése rendesen egy egész napba került s még akkor is csak annyira égett el, hogy a csontok megmaradtak.

Ha tehát napjainkban fölelevenitik a régi pogányok temetkezési szokásait, ezt nem más czélból teszik, minthogy ismét eltávolitsák egyikét ama intézményeknek, melyeket a kereszténység hosszu háromszázados harcz után Európában általánosan meghonositott, melyek nagygyá nevelték Európa népeit s biztositották számára a müveltség, polgáriasodás előnyeit. A keresztény temetők szálkát képeznek az egyház parancsai szerint élni vonakodók szemében; egyrészt azért, mert a halottak iránti kegyeletet ápolván az élőkben, figyelmeztetik saját halálukra, másrészt pedig azért, mert folytonosan emlékeztetik őket jövendő föltámadásukra, az örök életre és kárhozatra. Nekik pedig nem kell sem az egyik, sem a másik; az egyik nem, mert akkor a keresztény kath. egyházat nemcsak annak külső szertartásai és szokásaiban kellene elfogadniok, hanem különösen erkölcstana szerint kellene élniök; a másik pedig annál kevésbé, mert akármennyit is szabadkoznak még sem tagadhatják el, hogy félnek az örök kárhozattól s azért iparkodnak minden oly intézményt eltörülni, mely őket arra képes volna emlékeztetni.

Reájuk illik Lucanus hitvallása: „Nihis refert igne comburi, aut supra terram existentem a canibus aut cor-

vis devorari; aut defossum a vermibus.“ S nem is csoda; mert a ki azon köteléket, mely őt Istenhez füzi, a vallást, az isteni tiszteletet veté el magától, az a vallással járó szertartásokat sem becsüli meg, hanem iparkodik maga is szabadulni tőlük s másokat is befolyásuk alól fölszabaditani.

A keresztény népeknél szokásban lévő temetés, annak megható és szivhez szóló szertartásaiban a vallásnak gyümölcsei, mely az embernek, mint az Isten gyermeke és az örök boldogság örökösének méltóságát teremté; eredménye ez a vallásnak, melynek tanitása szerint a halál nemcsak a bünnek büntetését, hanem az örök életre való átmenetet jelenti. A kereszténység egészen más fölfogást tanusit az emberi életről és a testről, a halhatatlan lélek hajlékáról. Amióta az emberi test az Isten fiának megtestesülése által isteni közösségbe vétetett föl, amióta a hivők, az apostol szavai szerint, a szentlélek templomai, testeik Krisztus testének tagjai, melyben egykor a föltámadás által meg fognak dicsőittetni: a keresztény fölfogás, megvilágitva az örök igazság napja által, nagyobb becset, méltóságot tulajdonit az emberi testnek, mely az emberi gondolkodás, akarat és cselekvésnek egyik eszközét képezi. Azóta a holtaktóli félelem és borzadály kegyeletté változott; a holtak nyugvó helyei kedvesekké lettek a keresztények előtt; a temetőkben el van vetve a mag, mely magában hordozza a jövő és dicső föltámadásnak csiráját.[1] Itt nyugosznak a szentek; itt várják föltámadásukat. Azért ellenzi a keresztény érzület a pogány hullaégetést. A földnek, melyből a test vétetett, az egyház mint a jövő föltámadás magvát adja vissza a hullát, hogy ott megérjen s csiráját képezze a dicső föltámadásnak, az örök életnek. Sume terra, quod tuum est, corpus de terra formatum est.

Amióta az Üdvözitő ajkairól elhangzottak e szavak: „Én vagyok a föltámadás és élet“[2] és „aki a Fiu-

[1] 2. Kor. XV. 39—50.

[2] János VI. 25.

ban hiszen, örök élete vagyon“[1] a halál elvesztette félelmetes voltát. Nem töröltetett ugyan el, hanem megtöretett a hatalma. A temetők sirjai felől int az örömélet hajnalpirja. A régi pogányoknak fönmaradt columbáriumai mellett mily megható és vigasztaló a katakombák földalatti városa. Az első keresztény századok eme nekropolisaiból mint az égi örömök harmoniái szólanak hozzánk a keresztények sirfeliratai. „Prima, te az Isten dicsőségében élsz és a mi Krisztus Urunk békéjében“ vagy más helyen: „Az ártatlan és szeretetre méltó Severianus itt aluszsza a béke álmát; az ő lelke az Ur világosságába vétetett föl.“ — „Alexander nem halt meg, hanem a csillagok fölött ragyog. Rövid élet után vétetett föl az égbe.“ „Sophronia nyugodjál békében.“

Majdnem kétezer esztendeje háboritatlanul áll fönn a keresztény temetkezési szokás, megbecsülve, megszentelve, kegyelettel őrizve a testet, a halhatatlan lélek hajlékát. Az egyes családok kegyelettel ápolják sirboltjaikat, a községek áldozatok árán tartják fönn temetőiket, az egyház áldásával kiséri e nyugalomhelyén halottjait; a megváltás jelvényét állitja a temető központjára, hogy a nagy családnak elköltözött tagjai a megváltásnak dicső jele alatt várják föltámadásukat. Ez a keresztény fölfogás. A hullaégetés a pogány világnézeteknek nyilvánulása, a pogány erkölcsöknek kifolyása és azért képezi egyik czélját a modern pogányságnak. (Folytatjuk.)

A SZABADKŐMIVESSÉG.

Tanulmány Taxil Leo leleplezései nyomán.

(Folytatás.)

A mesterfölavatás, vagy mint a szabadkőmivesek mondani szeretik, a mesterfölszentelés leirásának kiegészitéseül, de a szabadkőmüvesség lényegének nagyobb

[1] Ugyanott III. 36.

mértékben való kideritése végett is elő kell adnunk a Hiram-legendának symbolikus magyarázatát és értelmezését, amennyiben az a szabadkőmivesség ritualis könyveiben és a nevezetesebb szabadkőmives irók munkáiban található.

A szabadkőmivesek szerint a Hirám-legenda bizonyos profán legendakönyvből, t. i. a bibliából, van meritve; s az ó-szövetségi szentirás[1] csakugyan tesz is említést bizonyos Hiramról mint igen hires müvészről, akit Tyrusnak hasonnevü királya, Salamon kérésére Jeruzsalembe küldött, hogy az ott épitendő templomot arany-, ezüst-, réz-, márvány- és fából készült müveivel fölékesitse, s aki feladatát oly fényesen oldotta meg, hogy Salamon királynak teljes megelégedését és tetszését kiérdemelte. Ez azonban az egész; s amit ezenfelül a szabadkőmivesek Hiram-legendája a Hiram ellen forralt összeesküvésről, az ő szabadkőmives voltáról, meggyilkoltatásáról, eltemettetéséről stb. beszél, arról a szentirás mitsem tud, s azt a szabadkőmives ritusokat összetákoló testvérek aligha nem az ujjaikból szopták ki; ez ellen ugyan semmi kifogásunk sem volna, tessék a három pontos testvéreknek akármilyen bolondságokat kisütni, tessék nekik azokban gyönyörködni és éldelegni, — de az ellen már határozottan titakozunk, hogy az ószövetségi szentirást forrásul idézzék arra nézve is, a mi abban épenséggel nem foglaltatik.

Fentebbi gyanusitásunkkal szemben, mintha a szabadkőmivesek a Hiramlegendának második részét ujjaikból szopták volna ki, a szabadkőmives irodalomban jártasabb testvérek kétségkivül nem egy, habár nem is ószövetségi, de mindenesetre történelmi tényre utalhatnának, mint olyanra, mely a legenda ezen részének alapul szolgál. Igy a többi között sokan Hiram meggyilkoltatásában I. Károly, angol király, lefejezteté-

[1] L. a királyok III. k. 2. fej. 13. és kk. verseit.—Krónik. II. k. 2. fej. 13. és kk. vv.

sét látják; vannak, akik a legenda ezen részét az Üdvözitőre, Jézus Krisztusra vonatkoztatják; a mult század végén hirhedt német szabadkőmives Bode a meggyilkolt Hiram alatt Becket Tamást sejtette; a legtöbb előtt azonban mégis ugy rémlik, hogy az ártatlanul megölt Hiram nem más, mint Molay Jakab, a templariusoknak igazságtalanul kivégeztetett nagymestere.

Akárhonnét meritették azonban a szabadkőmivesek a Hiram-legendát s annak egyes részleteit, annyi bizonyos, hogy az ma már tisztán symbolikus jelentőséggel bir, s a mesterfokot elért szabadkőmivesnek lehetőleg oda kell törekedni, hogy a páholyszónok fejtegetéseinek nyomán e legenda értelmébe mennél mélyebben behatoljon.

Megjegyzendő azonban, hogy a legenda symbolikus értelme és jelentősége nincs határozottan és szigoruan megállapitva, s a főmesterek és páholyszónokok az ő magyarázó beszédeikben inkább csak ugy általánosságban az irányt és a medret jelölik meg, amelyben a legenda értelmezésének mozognia kell; a többi azután az illető mesterre bizatik, keresse ő maga a Hiram meggyilkoltatásakor elveszett szót, a szabadkőmives igazságot.

Igen jellemző és nem kevésbé érdekes, amit ide vonatkozólag a franczia Ragon testvér, „a szabadkőmivesség szent irója“ az ő kátéjában ir. Azt mondja ugyanis: „A szabadkőmivesség egy foka sem tanitja leplezetlenül az igazságot . . . a szabadkőmives titkot csak ugy lehet megismerni, hogy ha a testvér önmagától kitalálja.“

Ezeknek előrebocsátása után lássuk már most ama medret, amelybe a Hiram-legendáról tartatni szokott páholyelőadások az ujonnan felavatott mester gondolkozásmódját terelik.

A Hiram-legenda symbolikus jelentőségére nézve nagyfontosságu a legenda hősének, mint a szabadkőmivesség megalapitójának (!) és eszményének genealogiája, melyet a páholy szónoka ilyformán ad elő:[1]

[1] L. Taxil Leo Frères Trois-Points II. Vol. 104.

„Képzeljük magunkat vissza a világ kezdetére abba a korszakba, amidőn Ádám és Éva még az édenben voltak. Eblis,[1] a világosság angyala, nem nézhette az első asszony szépségét anélkül, hogy őt meg nem kivánta volna; s Éva ellenállhatott-e egy angyal szerelmének?[2]... Kain születik... Kaint az ő lelke, mely a világosság angyalából, a tüz szelleméből, kisugárzott szikra volt, végtelenül Ábel, Ádám fia, fölé emeli... Az Eblis által Kainnal közölt szellemre féltékeny Isten kiüzi Ádámot és Évát az édenből.

„Ádám és Éva gyülöli Kaint, mint eme igazságtalan büntetésnek önkénytelen okát, és az anya minden szerelmét Ábelre irányozta; ezen igazságtalan előszeretet gőgöt és Kain iránt gyülöletet szít Ábel keblében. Egy kegyetlen próba csaknem megtöri Eblis nemes fiának[3] szivét. Acliniát, Ádám és Éva első leányát, kit kölcsönös szeretet kötött össze Kainnal, óhajuk és könyörgéseik daczára, Jehovah Adonai akaratjából Ábelnek adtak oda feleségül... Istennek, Ádám- és Évának nemkülönben Ábelnek igazságtalansága által felingerelve Kain megölte gonosz(!) testvérét. Adonai, ki utóbb annyi ezer embert fullasztott be a vizözönbe, Ábel halálában meg nem bocsátható vétket látott.

„Kain, hogy az igazságos harag indulatában elkövetett hibát jóvá tegye, az agyag (Ádám) fiainak javára használta föl az Eblistől, a világosság angyalától nyert fensőbb lelkének tulajdonságait. Ő maga megtanitotta őket a földmüvelésre, az ő fia, Henoch a társadalmi életre, Mathusael az irásra... Lamech jó példával ment elől a többnejüségben,[4] fia Tubulcain fölfödözte a kovácsmesterséget... Nohema, ki testvérével Tubalcainnal élt, megtanitotta őket a szövésre és ruhakészitésre.

---

[1] Eblis=diabolus=sátán=ördög.

[2] Hát csak szopogatnak ismét ujjaikból, pedig azt mondották és folyton hangoztatják, hogy ők a vallási ügyekkel semmit sem törődnek.

[3] Ki hitte volna, hogy akadnak emberek, akik az ördögöt és az ő ivadékát (!) ily leplezetlenül magasztalni fogják?

[4] Ime mi nem kellene még a jó testvéreknek!

„Láthatja, kedves Testvérem, mily gyönge a fensőbb lelkekben a boszuvágy. Kain, Mathusael, Lamech, Tubalkain és Nohema ivadéka, Hiram is minden tehetségét, minden ügyességét és minden tevékenységét odairányozta, hogy lehetőleg szépen fölépitse ama templomot, melyet Salamon gőgje a könyörtelen Adonai-Istennek emelt, ki kezdettől fogva gyülöli és üldözi Kain nemzetségét.“

Ezen nyakatekert bibliai előadásból nyilván látható, hogy a szabadkőmivesség Eblist tartja az imádandó és követendő[1] istennek, s hogy a szabadkőmivesség, mint tán Hiramon, Lamechon és Kainon keresztül Eblisre vagyis az ördögre vezetendő vissza. S ha talán a szabadkőmivesek ez előadást nem is betüszerint értik (jóllehet ilyenek is létezhetnek a mai világban): de annyit mégis csak kiértenek belőle, hogy a szabadkőmivesség ellentétben áll Jehovával, Ádám és Éva Teremtőjével, a keresztény világ által imádott igaz Istennel.

Ezen ellentét kiderül továbbá a páholy szónokának következő fejtegetéséből is:

„Hiram épen ugy, mint Osiris, Mithra, Bachus, Balder, szóval mint a régi mysteriumokban tisztelt istenek mind, nem egyéb, mint a napnak személyesitője ..... a szertartások, melyeken Ön háromszoros felavatása közben keresztül esett a nap évi változatait, Ön pedig magát e napot jelképezte.“ Ezután következik egy hosszas és részletes magyarázat, mely szerint a páholy összes szertartásai és eszközei vonatkozásban állanak a naphoz, mint a természet éltető eleméhez.

Az előadás ezen része azon benyomást teszi az emberre, mintha a szabadkőmivesség nem volna más, mint a Hiram-napnak kultusza s ekként a személyes Istennek tagadása.

S végre a Hiram-legenda magyarázói még egy nevezetes mozzanatot emelnek ki különösen. A Salamon-templománál alkalmazott munkások nagy tömege, Hiram

[1] Legujabban már nyilvános gyüléseken is kezdik éltetni az ördögöt.

bölcs vezetése alatt a legszebb és legpéldásabb rendben végzi teendőit; — Salamon a titkos erőt, mely e nagy tömeget igy összetartja, a saját hatalmával és bölcseségével, melyet Jehova-Istentől származtat, összehasonlitván látja, hogy ez utóbbi vajmi gyönge amahhoz képest ..... félni kezd az előtte eddig ismeretlen, vagy legalább jelentéktelennek tekintett hatalomtól: a Hiram által fölvilágositott néptől, s odahat, hogy a három esküszegő legény, a tudatlanság, képmutatás és nagyravágyás megölje Hiramot, vagyis elfojtsa a felvilágosult s egyszerü természetkultuszra hivatott józan észt. Ezt a meggyilkolt Hiramot keresni és az életbe visszahelyezni[1]: ez a szabadkőmivesség feladata.

A Hiram-legenda főbb mozzanatainak megmagyarázása után a páholyszónoka a mondottakat röviden összevonandó ekként fejezi be előadását: „Kedves Testvérem! Ön hallotta most a Hiram-legendát és annak értelmezését; elmélkedjék az ezen legendában foglalt három, bár különböző, de egymást ki nem záró erkölcsi eszméről. Az első politikai — s ama félelmetes hatalomra vonatkozik a melylyel a nép egykor birni fog, ha egyszer egész erejének öntudatára ébred. A második tudományos — s ama jótékony szerepnek az eszméje, a melyet a nap a természettel szemben gyakorol. A harmadik bölcselmi — s a félreismert és üldözött Jónak (Eblisnek) az örök zsarnok, a Rosz (Jehova), elleni igazságos bosszuját tárgyazza. Legközelebbi mester-ülésünkön közölni fogja velünk elmélkedéseinek eredményét s a benyomásokat, a melyeket a Hiram-legenda s annak magyarázata Önre, mint szabadkőmivesre gyakorolt.“

Az uj mester haza megy s az utasitáshoz hiven a hallottak felett körülbelül egy hónapig elmélkedik, s ha megfelelő könyvekhez jut, még olvas is egyet-mást, hogy a legendát lehetőleg tökéletesen megérthesse és a levont tanulságot „a szabadkőmives benyomások“ munkáján

[1] L. Simor János bib. hgprim. beszédjét, e folyóirat marcziusi füzetében 163 l.

szabatosan s a páholy előljáróit kielégitő módon előadhassa.

„A szabadkőmives benyomások“ munkáján a páholy valamennyi magas foku[1] tagja jelen van, s ha a páholynak esetleg egyetlenegy magas foku tagja sem volna, akkor a megfelelő központi hatóság valamely más, közel eső páholyhoz tartozó magas foku testvért küld oda, hogy a mester vizsgán jelen lévén, annak eredményéről jelentést tegyen. Ha a páholynak vannak magas foku tagjai, akkor nagyon természetesen azok teszik meg e jelentést.

Érdekes hallani magától Taxiltól, a ki az ilyen munkákban nem egyszer részt vett, miként adják elő az ujonnan fölszentelt (!?) mesterek a benyomásokat, a melyeket rájuk a Hiram-legenda és annak magyarázata gyakorolt.

A felavatottaknak kilencz tized része, Taxil szerint, körülbelül igy beszél: „Ime, az én felfogásom szerint az allegoriának valódi értelme ez: a városok és falvak munkásainak nagy tömegében vagyis a népben rejlik a legnagyobb politikai hatalom, ámde ez jelenleg még teljesen öntudat nélküli hatalom. Arra van tehát szükség, hogy fölvilágosult és tevékeny emberek, a kik az eddig uralkodó kisebbségnek, hijják bár ezt királyoknak vagy főpapoknak, ellenségei, hogy — mondom — ezen felvilágosult és tevékeny emberek a humanismus terjesztése czéljából ama szunyadó hatalmat fölébreszszék s anélkül, hogy ez azt észrevenné, vezessék. A népnek kell lennie a valódi souverain hatalomnak, s ennek lelke legyen a szabadkőmivesség.“

Egyik másik ujdonsült mester, elfogadván ugyan a legenda politikai értelmezését, azt mégis szivesebben tudományosan magyarázza ilyképen: „Hiram — ugymond — a napnak személyesitője, ez világos; a nap a folyton égő szikra, mely a mindenséget élteti. Ez termékenyiti a földet, a melyből származunk s a melybe visszatérünk. Hiram fiainak lenni annyi, mint a nap fiainak lenni, épen

[1] Nemsokára ezen csodabogarakkal is meg fogunk ismerkedni.

ugy mint az özvegy gyermekeinek lenni, annyi mint a természet gyermekeinek lenni. A napnak hálás hódolattal, a földnek mély szeretettel tartozunk. Következésképen én azt hiszem, hogy a szabadkőmivességnek nemcsak az a kötelessége, hogy a népet politikai szempontból vezesse, de kötelessége egyszersmind a metaphysikai ugynevezett kinyilatkoztatott vallások romjain a természet materialistikus kultuszát megalapitani."

Akad végre nem egyszer oly mester is, akinek a Hiram-legenda bölcselmi magyarázata tetszik legjobban, s a ki elmélkedéseinek eredményét ilyformán tudatja a páholylyal: „A Hiram-legendát én a maga teljességében, ugy a mint van, minden csonkitás nélkül elfogadom, — sőt azt hiszem, hogy ez nem egyszerü legenda. Ezen csodálatos elbeszélés teljesen megvilágitja a bibliának homályos helyeit[1]. . . Mi a tudománynak katonái vagyunk s küzdünk a babona ellen. Hiram-, Chanaan-, Tubalkain-, Lamech-, Kain- és a világosság angyalának, annak, kit a régiek a napban imádtak fiai lévén nekünk fenséges hivatásunk van s mi a lehető legnemesebb ügyért harczolunk: egy igazságtalan hatalom a világ kezdetétől fogva lábbal tiporja a jogot s ma is még elnyomja azt, nekünk kötelességünk a mindjárt kezdetben elrabolt függetlenségünket viszszaszerezni, nekünk kötelességünk az örök zsarnokság gőgjét megalázni, nekünk kötelességünk eclatans bosszut állani. Üldözve bár, de le nem győzve, mi fékezhetetlenek vagyunk. A mi seregünk napról-napra növekszik; az ellenség kénytelen beösmerni, hogy az ő hiveinek száma csekélység a miénkhez képest; ellenben mi erősbödünk, és már közel van a pillanat, amelyben Eblis meg lesz boszulva Adonainak igazságtalanságaiért."[2]

Igy néz ki, t. olvasó, ama meder, a melybe a szabadkőmiveség a Hiram-legenda által mestereinek gondol-

[1] Láttuk azt a furcsa világosságot!

[2] Nehezünkre esik mindezen káromkodásokat leirni, de a szabadkőmivességnek kellő megvilágitása végett szükségesnek tartjuk.

kodásmódját tereli, s mennél jobban háborog e mederben e gondolkozásmód, annál nagyobb a főmestereknek Eblistől szitott öröme, s annál nagyobb kilátása van az illető mesternek arra, hogy a magasabb foku testvéreknek a központi hatósághoz elküldött jelentése alapján ő is el fogja érni e magasabb fokokot.

Végül, hogy a mesterfokkal teljesen végezzünk, meg kell még emlitenünk, hogy ennek is van saját külön kátéja, mely a fölavatás szertartásait egészen az imént leirt szellemben magyarázza, s a mesterfokot elért szabadkőmivesnek kötelességeit e szavakba foglalja össze: „küzdeni az emberi ismeretek fejlődésének akadályai, a tévely és az előitéletek ellen, összetörni a hazugság igáját s uralkodásra juttatni az igazságot.“

S jóllehet a t. olvasó eddigi közleményeink elolvasása után egy pillanatig sem kételkedhetik e szavaknak a szabadkőmivesség által intendált értelme fölött, a dolognak teljes világitásba helyezése végett mégis ide irunk egy rövid néhány sorból álló és egy szabadkőmives iró tollából származó kommentárt, a mely kétségkivül a legscrupulosusabb kételyt is eloszlatni képes.

„A folyton előbbrehaladó szellemi törekvésnek — mondja a már egyszer idézett szabadkőmives iró[1] — mindauntalan egy hatalom áll utjában, mely az elbóditott tömeget a legborzasztóbb pokoli kinokkal ijeszti és a tulvilágban teljesülendő fényes igéretekkel kecsegteti, — — egy hatalom, ... mely az örök üdvösségre elkerülhetetlenül szükséges előkészités ürügye alatt az emberiség ördögi kinzója — — valóságos Isten ostora lett. Az emberiségnek ezen ellensége ellen küzdeni, az emberiséget a tudatlanság és a babona sötétségéből a fensőbb ismeretek s a természetes eszü felfogás világosságába vezetni . . . ez a szabadkőmives mesternek a feladata.“

Ha már most, t. olvasó, a magyarországi szabadkőmives nagypáholynak, a profán közönség számára irt

[1] Alexander Adam: Die Geheimn. der Freimaurerei 3, 4, 38, ll.

s már egyszer emlitett kiadványában[1] azt olvassuk, hogy „a páholyokban a vallási kérdések feszegetése épen olyan szigoruan tiltva van, mint a politikai kérdések szellőztetése," és hogy épen ezért „nem is foroghat fenn a veszély, hogy a szövetségben bárkinek vallási meggyőződése kisértetbe essék, annál kevésbé pedig, hogy az megsértessék vagy megingattassék:" azt kérdezem, melyik részen van a hazugság, melynek igáját a mesterkáté szerint össze kell törni?

A szabadkőmivességnek három első foka, miként arról magának a szabadkőmivességnek ritualisából meggyőződhettünk, nem egyéb, mint előkészités, tanitás és fölavatás a kinyilatkoztatott vallás és az ezen alapuló egyházi és politikai rend elleni harczra; és ha a szabadkőmivesek mindennek daczára a profán világgal szemben mégis azt kürtölik, hogy épen a szabadkőmives szövetség az, a hol az ember igaz vallásosságot és hazafiságot tanulhat: akkor ismét kérdezem, melyik kaszt az, a mely az embereket tévutra vezetni és megcsalni akarja, és valjon e kaszt nem érdemli-e meg azt, hogy minden tisztességes ember undorral forduljon el tőle, mint olyan szövetkezettől, a mely a hazugság elleni küzdelmével kérkedik, midőn önmaga a legvakmerőbben hazudik. Semmi sem létezik a nap alatt, a mi előbb-utóbb napfényre nem jönne; még a szabadkőmivesség odui sem képeznek kivételt; s bár mennyire iparkodjanak is a „testvérkék" a páholyt födve tartani, a Gondviselés, az „őket üldöző Jehovah" gondoskodik róla, hogy az ő hivei a páholy üzelmeit átláthassák.

Ezen gondoskodásnak legutóbbi, világra szóló nyilvánulása Szentséges Atyánknak, a világ őrfokán folyton ébren álló XIII. Leo Pápának, 1884. apr. 20-án kelt s „Humanum genus" kezdődésü körirata.

E pápai körirat szerint a szabadkőmivesség megutálására elégséges, azt a maga leplezetlen valóságában megis-

[1] 21 l.

merni. Ugy hiszszük, hogy a t. olvasó e szavaknak igazságáról eddigi közleményeink folyamán is már meggyőződött, s ezen meggyőződése csak erősbödni fog, ha a következőket is figyelmére méltatja.

d) A magas fokok.

Midőn a három pontos testvér a harmadik vagyis a mesterfokot elnyerte, akkor már azt hiszi, hogy az összes szabadkőmives titkoknak teljes birtokában van, s hogy a mesterfokon tul több fok vagy egyáltalán nem létezik, vagy ha létezik is, az már nem mélyebb beavatás, hanem legfölebb csak külső kitüntetés lehet. Ezt hirdetik minduntalan a páholy szónokai, ezt bizonyitgatják a szabadkőmives irók, sőt hogy a testvéreket épugy, mint a profánokat teljesen félre vezessék, nem átallanak az ugynevezett „magas fokokat", mint a szabadkőmivesség természetével össze nem férhetőket kárhoztatni.

„A magas fokok — mondja a szabadkőmivesség történetében Findel[1] — ellenkeznek a szabadkőmivesség szellemével," ... s ugyanezen munkájában, — ki hitte volna? — a jezsuitákra fogja azoknak behozatalát![2]

És mégis nincs oly szabadkőmives egyesület vagy helyesebben mondva szertartás, melynek bizonyos számu magas fokai nem volnának.

Igy a herodom, vagy mint nálunk nevezik, jánosrendi szabadkőmivesség, az ismertetett 3 alsó fokon kivül még 22 magas fokot, összesen 25 fokot külömböztet meg; a yorki szertartás, mely a legnagyobb elterjedésnek örvend, az alsó fokokon kivül még 27 magas fokot, összesen tehát 30 fokot ismer; a franczia és skót szertartásnak van még 30 magas, s az alsókkal együtt összesen 33 foka; a franczia mizraim ritus összesen 90, és a memphis ritus összesen 92 fokban dolgozik. Vannak ugyan jóval kevesebb fokban dolgozó rendszerek is,

[1] Geschichte der Freim. IV. Aufl. S. 10.

[2] i. h. 140 és 274., 275. ll.

milyen a 12 foku svédrendszer, a Zinnendorf-féle és a német nemzeti nagy páholy által gyakorolt 7 foku és a frankfurti nagy páholy védnöksége alatti páholyokban divó 5 foku rendszer, mindazonáltal ezek is az ő néhány magas fokukban ugyanazon eszméket fejtik ki, mint az előbbeniek az ő nagyszámu magas fokaikban ugy, hogy a frankfurti két magas fok (rózsakeresztes és kadosch lovag) teljesen fölér a memphisrendszer 89 magas fokával.

A t. olvasónak esetleges megnyugtatása végett ezennel kijelentjük, hogy nekünk eszünk ágában sincsen a különféle rendszerek különféle magas fokait mind külön-külön ismertetni; merénylet volna ez a t. olvasónak türelme s e folyóiratnak jó hirneve ellen, mert meg vagyunk róla győződve, hogy nem vágtak még folyóiratot annyiszor a földhöz, mint a hányszor vágnák az Uj Magyar Siont, ha olvasóit akár csak a mizraim ritus összes 90 fokával akarná megtractálni.

Mi, kitüzött czélunkhoz hiven, a szabadkőmivességnek csupán csak lényegét akarván föltüntetni csak azon magas fokokat szemeltük ki s fogjuk bemutatni, a melyek minden rendszerrel közösek s a melyek a többi magas fokokra nézve, hogy egy találó hasonlattal éljünk, épen azok, a mik a fának ágai a levelekre nézve.

Különben maga a szabadkőmivesség sem részletezi olyan nagyon a dolgot; az alapszabályok megengednek oly felavatásokat is, a melyeknél négy, öt, sőt néha még több fok is adatik föl egyszerre. Hogy a dolgot lehetőleg megvilágitsuk, megjegyezzük, hogy a nagyszámu magas fokok bizonyos osztályokba vannak csoportositva, minden osztályban csak egy jelentőségteljesebb fok van, a melynek a többi mintegy járulékát képezi; ha tehát valakit a magasabb fokba való fölavatásra, vagy a magasabb fokokban dijemelésre érdemesitenek, akkor az illető a kiváló magas fokkal az ennek megfelelő egész fokcsoportozatot, az ággal a leveleket, egyszerre megkapja.

Emez összevonásokat vagy csoportositásokat a nagy páholyok alkotmányai állapitják meg; igy például a

magyarországi nagy oriens alkotmányának 20. czikkében eképen rendelkezik: „A magyarhoni skót szertartásu szabadkőmivesség tiszteli mindannyi magas foknak symbolikus és történeti eredetét és hagyományát, azonban jelenleg csakis a 18-as, 30-as és 33-as fokokban avat fel.“

E három legnevezetesb foknak ismertetésébe azonban már csak jövőre bocsátkozhatunk.

(Folyt. köv.)

Dr. Csápori.

BIBLIA ÉS TUDOMÁNY.

Ujabb időben a legtekintélyesebb angol tudományos folyóiratok egyikében, a „The Nineteenth Century“-ban érdekes czikkezés folyik Gladstone, Müller Miksa, Huxley, Réville, Drummond sat. részéről a Genesis adatainak az ujabb tudomány adataival való meg vagy meg nem egyezése fölött, s tanulságos e vitát egy gyakorlati angol államférfiu és oly hivatott tudósok közt, mint a nevezettek, olvasni. A vitára Réville Albert franczia tudós adott alkalmat, ki „Histoire des Religions“ czimü müvében a Genesist több ponton megtámadta. A kivetett keztyüt Gladstone emelte föl s egy hatalmas válaszban, melyet a N. C.-ban közölt, következő három tételt védelmezte: 1. A görög mythologiában a keresztény revelátiónak félreismerhetetlen nyomai vannak. (E téren Gladstone szaktekintély, a mythologia téren.) 2. A Genesis teremtési és geologiai adatait az ujabb tudomány kutatásai megerősitették. 3. Az előbbi tény lévén, vagy a Genesis irója oly megadományozottsággal birt, mely minden akkori emberi tapasztalatot fölülmult, vagy az ő tudománya isteni volt; az elsőt Gladstone elvetvén elfogadja a másikat, az isteni kinyilatkoztatást. E válaszával Gladstone a

Huxley-féle irány nevezetes bajnokait és védőit zuditotta magára, de védőkre is talált, és ő, ki Angolország oly égető politikai kérdéseivel volna kénytelen foglalkozni, most mythologiát, geologiát, természetrajzot, történelmet, nyelvészet és theologiát volt kénytelen forgatni. S meg is tette ezt férfiasan, mert az őt egymásután támadóknak ujra meg ujra felelt és folyt az érdekes vita, melyet hogy olvasóinkkal nem közölhetünk, nagyon sajnáljuk, nem közölhetvén azt részint mert az illető tudományokban nem vagyunk annyira otthonosak, részint mert e tudományok némelyikének terminus technikusai és sajátlagos nyelve miatt nem hisszük, hogy az angol eredetit hiven visszaadhatnók. Gladstone-ról constatálnunk kell, hogy Reusch-t például igen jól ismeri s hogy a következő momentumok: a teremtés történhetett-e hat nap alatt s mit kell a napok alatt értenünk, a zsidó „bara" szó mit jelent, hogyan értendő, hogy a nap csak a negyedik napon teremtetett, a világosság pedig már az elsőn, Ádámnak és Évának erkölcsi állapota a bün előtt volt-e vagy nem beszámitás alá eső, — ily momentumok Gladstone-nak már nem nehézségek, de Réville, a párizsi egyetemen a vallások történetének tanára erősen gunyolódik e dolgok fölött. Vegyünk néhány gondolatot e polemiából, hogy lássuk, mily tárgyakról vitáznak angol világiak egy elsőrendü tudományos lapban, melyről egyszer már megjegyeztük, az angol irodalmi állapotokat és felfogásokat megvilágitandók, hogy abba Manning, Huxley, Gladstone, Müller M., egy jezsuita, egy Gambetta-védő, Newman, Krapotkin herczeg az orosz anarchista sokszor egymással találkozva irnak.

Az evolutio tanáról Gladstone-nak ez a véleménye:

„De én nemcsak ez uj tanokat magokat csodálom, hanem a módot, a modort, melyen manap irók, kiknek száma legio, szeplőtlen jellemü és igazán tudományos férfiak, a tagadás örvényébe vetik magát az istenség fogalmát, egy élő, cselekvő és kormányzó istenséget. Ha végre is azon hitről, mely annyi fáradt utazónak e földön szolgált már vigasztalásul, oszlatta el kétségeit s tö-

rölte le könyeit, melyet nemünk legjobbjaiból és legnagyobbjaiból annyira becsültek azok, kik birták s annyira kerestek, kik nem birták, ha e hitről végre is fölfödöztetnék, hogy az az igazság világában tarthatatlan, hogy annyiak mellette való tanusága hasztalanság, akkor is a szomoruság illetné meg a pótolhatatlan veszteséget. De ehelyett valósággal a párizsi commune orgiáira emlékeztető vigsággal és diadalzajjal fogadják és hirdetik e vivmánynak és nyereségnek keresztelt fölfedezést. Az evolutio tana, a physikai evolutióé, melyről itt szó van, lehet igaz, lehet szép és csodálatos, lehet jogos, mint elmélet; de valjon kénytelenek legyünk-e elhinni, hogy az állatoknak szeliditès által létesitett variátiói, hogy egyes szerveknek használathiány által létesült elpusztulása, például a farknak az embernél, hogy a természeti kiválasztás és a tökéletesebben szervezett fajoknak és egyedeknek fönnmaradása és hasonlók, mindez a physikai rendben: hogy ezek szolgáltatják számunkra a teremtés nagy arcanumát, az élet summáját és központját, ugy hogy kedély és szellem örökre le vannak taszitva eddig elfoglalt felsőbbségi polczukról?

Én azt állitom, hogy az evolutio legmagasb, legtökéletesebb alakjában eddig sem volt ismeretlen valami a történelem, a bölcsészet, a theologia előtt. Állitom, hogy az állott szent Pál lelke előtt, midőn tanitotta, hogy az idők teljében Isten elküldötte az ő Fiát, Özséb lelke előtt, midőn „Előkészités az Evangeliumhoz“ czimü müvét irta, Ágoston lelke előtt, midőn „Az Isten városa“ müvét szerkesztette; és bármily szépek is a természeti tárgyak által nyujtott tanulságok, azok hasonlithatatlanul alatta állanak az emberi tevékenység nagy drámája azon kifejlésének, melyben évszázadokon át Hellas oly nyelvet és értelmiségi typust, Róma oly törvényt és anyagi rendet teremtett, hogy ezekben, ezek által, ezek szerint voltak alakulandók egy ujjászületett világnak jövője és válságai. Azoknak, kik hiszik, hogy a régi alapok még rendületlenek és hogy az azokra fektetett épület még

sok modern csillogó elmélet romjait fogja látni, ezeknek nehéz a modern rombolásban mást, mint infatuátiót látni, mely rombolás azt tanitja, hogy egy élő Isten kezének helyébe egy vak mechanismust tenni az emberiség szinvonalának kitágitása és fölebb emelése, azt tanitja, hogy örüljünk, ha megtudjuk, mi a végczélunk, mely abban áll, hogy halálunk után testünk anyagrészecseiből „millió és millió uj szervezet fog támadni.“ Ez egy modern Delfi törékeny triposának revelátiója!

A Genesis magyarázatáról és a revelátióról Drummond. „A Genesisben vannak adatok, melyek a tudománynyal látszólag ellenkeznek, például, hogy a világosság az első napon, a nap pedig csak a negyedik napon teremtetett, mint ily adat Józsue könyvében, hogy Józsue megállitotta a napot járásában. De a Genesisnek nem tudományos czélja volt, hanem vallási; nem tudomány-terjesztés volt czélja, hanem az, hogy az emberrel Istenhez való viszonyát, valamint Isten viszonyát a mindenséghez ismertesse meg; nem az volt czélja a Genesisnek megmagyarázni, hogyan készült a nap, hanem az, megismertetni az emberrel, hogy Isten készitette azt.

Az első szabály, melynek szem előtt tartásával minden könyvet olvasnunk kell, az irodalmi kritika azon elemi canonja, hogy valamely könyvek egy részeit az egész könyv megirásához szolgált uralkodó eszme vagy motivum szerint kell megitélni. E motivum a biblia esetében — a vallás, vallási. Van a bibliában történelem, van költészet, van bölcsészet, vannak életrajzok és levelek, vannak mystikus és didactikus részletek, de tudomány, az nincs benne. Természeti tárgyak és tünemények ismételve emlittetnek s azokra történik utalás, fölülmulhatatlan sympathiával és észlelési finom szabatossággal; de sem az irók intentiójában, sem müveik kivitelében nyoma sincs, directe, a tudományos tanitás, a tudomány-terjesztés szándékának. Nem is létezett akkor tudomány és tudományos kérdések. Az akkori embernek ilyent nyujtani

nemcsak anachronismus lett volna, hanem mystificátiónak és zavarnak forrása.

A Genesis nagy alap- és elemi igazságokat nyujt az akkor gyermekkorát élte világnak és helyesen csak azon szellemben olvasható, melyben iratott, eredeti motivumával, intentiójával, szándékával, eredeti hallgatóságával. De a teremtett mindenség tudományos theoriáját nyujtani, ez nem volt irójának eredeti intentiója. A világ gyermekkorában keletkezvén, gyermekek számára irva s azon gyermekded kedély számára, mely az emberiségben az idő által érintetlenül örökké megmarad, ez intentio eszerint vesz fel szint és alakot. Tárgya tisztán vallási, a lényeg, a tanitandó alap- és elemi igazság az lévén, nem hogyan teremtettek a dolgok, hanem hogy Isten teremtette azokat. Nem a tudománynak van szánva, hanem a léleknek. Egy fölséges, magasztos theologia az, tudatlansággal, bálványozással vagy sok istenséggel szemben adva, a gyermekkorát élő világgal tudatva, hogy az eget és földet és minden ezekben és ezeken levő dolgokat Isten hozta létre. Vegyünk egy hasonlatot. Macdonald gyönyörü költeményei közt van egy igen kedves, „A kis baba kátéja“ czimmel, kérdésekkel és feleletekkel, mi csak prózában adjuk:

Honnan jöttél, kedves kis baba?
Onnan felülről az égből.
Kitől kaptad szép kék szemeidet?
A mennyországtól, mikor átjöttem rajta.
Hogyan kaptad szép kagylós füleidet?
Az Istenke szólt és azok kijöttek rajtam.
Lábacskáidat, kezeidet stb.
Ezeket is ugy.
De hogy történt, hogy mindezekből te lettél?
Az Istenke gondolkozott helyettem és igy lettem a [mi vagyok.

Az iró intentióját s azt tekintve a kihez szólt, lehet-e a dolgot kedvesebben, finomabban és hozzátehetjük,

igazabban elmondani, mint itt történt? Lehet-e a gyermek eszének és kedélyének a helyes szándékolt benyomást czélszerübben megadni? És most képzeljük el, hogy egy „müvelt“ nevelőnő azért számüzné e költeményt a gyermekszobából, mert az tévutra viszi a gyermekeket a kék szemek eredetét illetőleg! Vagy hogy egy tanitónő, ki a Kensington-intézetben Huxley physiologiáját hallgatta, arra tanitaná növendékeit, hogy a fülek egy általában nem „jöttek ki“ sohasem, hogy a hallás belülről történik, a Corti-féle izmok és a „maculae acusticae“-knak epitheliál szerkezete által!!

A második szabály, melynek szem előtt tartásával a biblia olvasandó, azon elv, hogy mindazon dolgok, melyek az emberi ész által fölfedezhetők, és a kutatás eszközei, közegei, melyeket Isten az ember tehetségeinek hatáskörébe adott, nem tárgyai az isteni revelátiónak; oly dolgok, melyek nem vonatkoznak az erkölcsökre, vagy nincsenek sehogysem vonatkozásban az embernek Isten iránti szellemi viszonyával, nem tárgyai a revelátiónak. (Quarry, Genesis, pp. 12, 13.) Ez az egész magának a revelatiónak értelmében fekszik s maga a szó által bizonyittatik, hogy annak tárgyai mindaz, a mit az emberek magoktól meg nem találhattak. Az emberek megtalálhatták magoktól a rendet, melyben a világ készült; a mit nem találhattak ki magoktól az volt, hogy Isten készitette.

Itt van a revelátio feladata és hivatása. A természetnek a Genesisben nincs összekötő kapcsa a geologiával, nem is keresi azt, nincs is szüksége arra: az embernek nincs összekötő kapcsa a biologiával s nem is érzi hiányát annak. A mire szüksége van s a minek hiányát érzi, a Genesis adja meg neki, az összeköti a természetet és az embert készitőjökkel. Ezen egy magas értelemben lehet a Genesist tudományosnak mondani. A tudományos embernek hozzá kell fordulni, hogy tudományát kiegészitse, különben ez örökké tökéletlen marad. Ne támadja tehát az ember a Genesisben azt, a mi ott

nincs, mikor azt a mi ott van, meg nem támadhatja, mert szüksége van rá.“

Van itt, a mit alá nem irhatunk, de hisz az egész szemelvényt más szempontból adtuk.

Sz. M.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

De rationibus festorum sacratissimi Cordis Jesu et purissimi Cordis Mariae. Libri IV. auctore Nicolao Nilles S. J. Editio quinta novis accessionibus adornata. Oeniponte. Libraria academica Wagneriana. 1885. 8°-rét. Tomus I. 600 l. Tomus II. 664 l.

A hires szerzőnek jelen művét előbbi kiadásaiban méltányolva ismertettük s azért a jelen alkalommal azon részletek egyszerü ismertetésére szoritkozunk, a melyekkel ezen ötödik kiadás gazdagodott.

Első helyen egy értekezés tünik fel Galliffettől Jézus szentséges Szivének sebéről. Egyike ez azon „észrevételeknek“, melyeknek segélyével az emlitett szerzetes a szentséges Szív tiszteletének fönségét, Krisztus előtt kedvességét, a hivek számára nyereséges voltát kimutatni igyekezett. „Sokan azok közül, kik a szentséges Szív tiszteletét nem egészen látszottak helyeselni, mondja Galliffet, ugy nyilatkoztak, hogy azon esetben, ha a szentséges Szív a lándzsa által csakúgyan meg lett sebesitve, ugy ez már elégséges ok a tiszteletre. Méltó tehát kutatni, vajjon Jézus Szive a lándzsa által tényleg meg lett-e sebesitve.“ A következőkben azután mind az ész és kinyilatkoztatás, mind a hagyomány és egyes atyák és szentek nyilatkozatai alapján kimutatja a seb létének valóságát. A katonának, ki Krisztus Urunk oldalát lándzsájával megnyitotta, nyilván az volt czélja, hogy szivét találja, hogy

igy a halálnak valódisága kitünjék. A sebnek nagyságából következik a lándzsadöfés erőteljessége. A seb nagysága ismét a Szentirás azon helyéből világlik ki, hol Krisztus Urunk Tamásnak mondja, hogy bocsássa be kezét az ő oldalába. Érdekes azon érv is a seb létezése mellett, a hol hivatkozva a Szentirás eme helyére: „és legottan vér és viz jöve ki" azt bizonyitja, hogy a vér nagyobb mennyiségben szökelt ki, a mi, tekintetbe véve azt, hogy a tetemben a vér azonnal megsürüsödik, kivéve a szivben létezőt, más forrásból nem eredhetett, mint épen a szivből. Legbővebben az egyes egyházi irókkal foglalkozik, kik közül egy sem találkozott, ki ellenkezőt tanitott, vagy a tényt kétségbevonta, azonban annál több, ki a leghatározottabban foglalt mellette állást.

Az ujonnan felvett részletek között második helyen a szertartások congregatiójának határozata áll teljes szövegében 1821. márczius 31-éről, hol az ünnep nagyobb foku szertartásáról van szó.

A harmadik helyen Amerika három érsekének levele közöltetik, kik, be akarván tetőzni a müvet, a melyet az egyházmegyék megkezdettek, midőn Jézus szentséges Szivének ajánlották föl magukat, a szents. atyához kérvényt intéztek, a melyben Jézus szentséges Szive ünnepének első rangra való emeléseért esedeznek.

Következik az uj részletek közül a szt. Sziv tiszteletére alapitott társulatok jegyzéke az 1765. évből. E jegyzék most lát először napvilágot, a szertartások congregatiójának levéltárából a nyilvánosságnak átadva, mindenesetre nem csekély előnyére és könnyebbülésére azoknak, kik e cultus történetével foglalkoznak. Az adatok 1729-ben kezdődnek s egész 1764-ig tartanak. Magyarországról szóló adat az 1741. évből található. A Budán székelő s szt. Kláráról nevezett apáczáknál alakult meg egy társulat Jézus szts. Szivének tiszteletére. Ugyane társulat még 1753-ból is meg van emlitve, midőn t. i. a szts. Sziv tiszteletére külön oltárt állitott fel.

Követi e jegyzéket egy praktikus részlet, mely azon imák külső alakjára vonatkozik, a melyek a szentséges Szivhez intéztetnek. E tekintetben különösen két részre terjeszti ki figyelmét a szerző: első sorban megdöntvén azon nézetet, mely szerint nem volna szabad, magához a szts. Szivhez intézni az imát, másodsorban azon véleményt czáfolván meg, mely szerint helytelenség, sőt egyáltalában lehetetlenség a szt. Szivnek valami részt tulajdonitani megváltatásunkat illetőleg, vagy azt isteni cselekvényekkel és elnevezésekkel ruházni fel. Az elsőre nézve egyszerüen azt hozza föl, hogy a szts. Szív oly annyira van egyesülve az Isten igéjével, hogy a Szív alatt tulajdonkép magát Krisztus Urunkat értjük. Hivatkozik ez értelemben régibb imákra is (igy: Anima Christi etc.), melyeket nem csupán emberiségéhez, de még emberi testének egyes részeihez is intéztek. A másodikra nézve megengedi az ellenvéleményüek minden állitását s csupán arra szoritkozik, hogy kimutassa, hogy miről is van itt tulajdonképen szó: t. i. Krisztus Urunknak ugyan emberi Szivéről, de azon jelképes jelentésben, a mennyiben Krisztus Urunknak az emberek iránt való végtelen szeretetét képviseli, a mely szeretetből a megváltás titkai folytak ki.

Az uj részeket sorba véve jön a szertartások congregatiójának egy 1879-ből keltezett határozata, melylyel a sz. József szivéről készitett képek tiszteletét megtiltja. Alkalmat e tilalomra Chambéry (Savoya) püspöke adott, ki egy sz. József szivéhez elmondandó ima részére bucsuengedélyt kért. Különben nem hiányoztak egyes társulatok sem, melyek Jézus és szüz Mária szents. Sziveinek tiszteletével sz. József szivének tiszteletét is összekötötték, mely tisztelet azonban az egyház részéről soha sem nyert javalást. (Lásd 25 l.)

Jézus szts. Szivének tisztelete nemcsak a nyugati, de a keleti egyházban is régóta ismeretes és valamint most, ugy azelőtt is meglehetős elterjedésnek örvendett. Ezt bizonyitja a tudós szerző egy ujonnan felvett parergon-

ban. Hivatkozik e tekintetben aranyszáju sz. Jánosra. Szerzőnek utazásai közben tett tapasztalatai erősitik állitását.

Egy ujabb részlet azon kérdéssel foglalkozik, hogy miképen kell Jézus szts. Szivének tiszteletére társulatokat alapitani. Joga ily társulatot alapitani egyedül az illető megyés püspöknek van, ehhez kell tehát folyamodni. A felállitott társulatnak, hogy a szokásos bucsuengedélyekben részesüljön, Rómába kell fordulnia az anyatársulathoz, hogy a többi közé soroztassék. A püspöki bizonyitványhoz, mely a jogszerü alapitásról szól, hat lira (körülbelül 3 frt.) melléklendő. Végül közölve vannak a boroszlói püspök által megerősitett szabályok, a melyek a legalkalmasabbak ily társulatok használatára.

A harmadik könyv, mely a második kötetnek első felét képezi és az asketikus részt foglalja magában, több részlettel szaporodott. Első helyen Beaumont Kristóf párisi érsek által egyházmegyéje számára s a szts. Szív tiszteletére 1767-ben kiadott officiummal találkozunk. A második helyen az Eudisták officiumából vannak a szts. Szív nyolczadának ünnepére rendelt leczkék felemlitve. Az Eudisták Eudes, előbb oratorianus atyától veszik eredetüket, ki intézetének alapjait 1643-ban tette le. Életrajzát lásd I. kötet 540 lap. A harmadik helyen a St.-Sulpice-i papnöveldének Urunk lelki élete ünnepének nyolczadára rendelt officiuma van az uj részletek közé fölvéve.

Az eddig elősorolt részletek Krisztus Urunk szents. Szivének tiszteletére vonatkoznak. Következik az uj részletek közt a negyedik helyen Szüz Mária szeplőtelen Szive ünnepének nyolczadára az Eudisták által kiadott officium. Az ötödik helyet a St. Sulpice-i papnövelde által használt és sz. Mária lelki élete ünnepének nyolczadára rendelt officium foglalja el.

És evvel végeztünk az asketikus résszel is. Követi ezt a negyedik könyvben az irodalmi rész és ebben helyet talált ugyan a magyar bibliographia is, de még horvát-testvéreink után is az utolsó helyre vagyunk helyezve;

pedig Jézus szts. Szivéről tárgyaló irodalmunk meghaladja mind a cseh, mind a horvát irodalmat.

Nem lesz talán egészen érdektelen felemliteni azon pört sem, melynek története ez ötödik kiadás függelékeként a II. kötet végén talált helyet. Az egész ügy a körül fordul meg, hogy az „Oberschlesiche Anzeiger" a berlini „Deutsche Correspondenz"-ből egy czikket vett át, melyben Jézus szents. Szivének tisztelete mint szemfényvesztés és bálványozás volt feltüntetve; a Montmartre-n felállitott s Jézus szts. Szivének tiszteletére emelt templom pedig Németország ellen irányuló politikai tüntetésnek lett bélyegezve. A ratibori plébániai hivatal panaszt emelt e czikk következtében Istenkáromlás, illetőleg egyházi intézmények fölötti guny czimén, mely vétség a német büntető törvénykönyv 166. §. szerint birói elintézés alá esik.

A bíróságok a lapot, az emelt vádak alól felmentették, felmentették pedig támaszkodva a bonni kath. (?!) egyetem theologiai karának nyilatkozatára, mely többi közt igy szól: „E tisztelet (Jézus szts. Szivének tisztelete), mint a kath. egyház valódi (!) szellemével ellenkező (?) és ép azért a katholikusok gondolkozó (!) és alaposabban képzett (!) része által, mint a becsületet sértő (!!) babonaság és visszaélés (!) el lévén itélve, ha tán az egyház egyik pártjának szokásaként tekinthető is, de nem tekinthető a kath. egyház egyetemes szokása és intézményeként." (Ezeknek csak igy bőföghet.)

Hasonló ehhez legujabban azon eset, mely az osztr. birodalmi tanács képviselőházának f. é. april hó 1-én tartott ülését nevezetessé tette. Értem gróf Boos-Waldecknek a kath. sajtó termékek és különösen a „Sendboote des göttlichen Herzens Jesu" ellen intézett, a mily otromba ép oly valótlan, a józan belátással az első szempillantásra ellenkező minősithetetlen támadását. (L. a „Magy. Állam" apr. 7. és az ausztriai kath. sajtó ez időbe vágó számait.) Nagyon helyesen jegyzi meg ehhez a „Salzburger Kirchenblatt," hogy fölfoghatatlan, mint mer valaki, tekin-

tettel saját táborának, a liberalis pártnak augias istállójára, épen a sajtótermékeit illetőleg, ily állitásokkal és vádakkal fellépni, melyek minden józan eszü és igazságszerető embert méltán felháboritanak.

br.

Der Trichterwickler, eine naturwissenschaftliche Studie über den Thierinstinkt, von Erich Wasmann, S. J. Mit einem Anhange über die neuste Biologie und Systematik der Rhynchitesarten und ihrer Verwandten. Münster 1884. Aschendorff.

Természettudomány-kedvelőnek sok érdekest és tanulságost mond e jeles tanulmány, melynek czélja begyőzni azt, hogy az állatok, legyenek azok müveletei még oly bámulatosak, alkotásaik még oly müvésziesek, mégis csak ösztönüket követve, és nem, mint némely természetbuvárok akarják, öntudatosan, szabad elhatározásból s megfontolva müködnek.

Ha szerző csupán ezt akarta volna bizonyitani, a mit a józan ész máskép hinni nem is enged: ugy müvének vajmi kevés érdeke volna. A mi érdeket ad és becset szerez neki, az az, hogy szerző a tétel megállapitásából levont következtetések utján fényesen czáfolja a természettudomány ez időszerinti koripheusainak, jelesül Darwin s dr. Brehm materialistikus s részben istenkáromló hypothesiseit, melyek pedig tarthatatlanságuk ellenére is annyi hivőre s követőre találnak, annyi elmét elkábitanak!

Olvasva amaz iratot is, csodálkoznunk kell, hogy mennyire erőlködnek e tudós urak, kiknek ernyedetlen buzgalma egyébiránt kitünő szolgálatot tett a tudománynak, a természet legelvontabb, sőt részben épen megfejthetetlen titkait is, az alkotó Isten mellőzésével, merőben az anyagból megfejteni, miközben annyi ellenmondást követnek el, oly erőltetett ugrásokat tesznek, annyira esnek circulus vitiosusba, annyira compromittálják a józan észt s lealacsonyitják az embert, hogy még inkább

azon kell csodálkoznunk, mikép találnak mégis hivőkre, követőkre.

Tanuljuk e tanulmányból azt, hogy elejtve Istent, elejtettük a vezérfonalat is, melynek segitségével egyedül igazodhatunk el a természet titkainak tömkelegében; hogy Isten nélkül egyáltalában el nem igazodunk az állatok physiologiája s psychologiája némely titkainak megfejtésében; hogy e részben sok jelenség épen megfejthetetlen, a mit a modern tudósok mégis megfejteni akarván, badarnál badarabb hypothesiseket állitanak fel inkább, semhogy eszök korlátoltságát Isten megfoghatatlan hatalmával szemben beismernék.

Szerző kitüzött czélját követve, különféle hypothesisek tarthatatlanságát vagy épen képtelenségét leginkább aquinoi sz. Tamás bölcseleti elvei után bizonyitja, ugy negativ mint positiv irányban. S bizonyit velök oly világosan, oly simán, oly könnyedén, hogy ahol a természetbuvárok merő találgatással, kapkodással, vakmerőséggel erőlködnek bizonyos jelenségeket megfejteni, ott sz. Tamás Summája a leghelyesb, a legmegnyugtatóbb megfejtést adja. A miből ismét azt tanuljuk, hogy a Doctor Angelicus philosophiájának a természettudományban is megbecsülhetetlen a haszna, s belátjuk mindinkább, hogy mennyire jogosan sürgeti s ajánlja Róma ez idő szerint sz. Tamás philosophiájának buzgóbb kezelését. Valóban magok a vivmányok, miket szerző ez uton ért el könyvében, eléggé győzik meg s képesek serkenteni az olvasót.

A tanulmány ki akarja engesztelni a scholasticus philosophiát a modern természetbuvárlással, le akarja rontani a köztük fennálló ellenséges sorompót, az állatpsychologia dolgában is. Csak aki annyira avatott, annyira szinvonalán van a modern kutatásnak, annyira tudós, annyira buvár maga is, mint szerző: vállalkozhatik némi kecsegtetéssel a háladatlan közvetitői szerepre.

Szerző tételének (az állatösztön) begyőzésére elővehette volna az első utjába eső állatot: de választott ép

az alsóbb rendből s választotta jelesül az igénytelen apró tölcsértekerőt, mert a modern természetbuvárok szeretnek még az alsóbb rendü állatoknak is, tekintve bámulatos müveleteiket s müveiket, némi (habár csak korlátolt) észt tulajdonitani.

A jeles tanulmányból kivonatos ismertetést adni, már maga tanulmány volna, a mi feladatunkon kivül van. Hogy mégis közelebbről ismerjük a könyvet: akarunk egyet-mást bemutatni, a mi annak irányát meg fogja világitani.

A négy mméter nagyságu tölcsértekerő (Rhynchites betulae) a nyirfa leveléből tölcsért tekerendő, oly szabatosan rág a levél két ellenkező oldaláról két meggörbitett vonalat (Curve), amint az a mértan szabályai szerint a tölcsérkészitéshez a legczélszerübb. A tölcsért azután oly technikai ügyességgel és a benne lerakandó tojások számához arányitva oly oeconomiával tekeri, mintha csakugyan czéltudatosan, eszes megfontolással végezné dolgát. Lerakván pedig tojásait, a tölcsért elzárja felülről is alulról is akként, hogy ivadékának bölcsője ugy az idő viszontagságai, mint ellenséges betörés ellen kellőleg meg van védve. Szóval: a tölcsértekerő megfigyelése azt az eredményt adta, hogy e kis művész a levél szabásában az evolvendum s evolutum számtani problemáját, a tekerésben pedig a conice feltekerhető térség (Fläche) műtani theoriáját művészileg alkalmazza, megszégyenitésére az emberi észnek, mert e rovarka már Ádám ideje óta be van avatva a differentialis számitásba, melynek ismeretére az ember, ki pedig a positiv tudományok között a számtant első sorban mondja a maga alkotásának, csak 1673-ban jutott, Huygens horologium oscillatorium-a után. A tölcsér kitünik a bámulatos harmonia által, melyben a munka egyes részei számtani, műtani s oeconomiai tekintetben egymáshoz és az egészhez állanak. Mindez egyedül a czél eszes felfogása által látszik megfejthetőnek. Pedig nem ugy van.

Szerző számtalan érvvel bizonyitja, miszerint a töl-

csértekerő bámulatos művészisége mégis észnélküli. Ő egy tavasz-nyáron hatvan különféle szerkezetü tölcsért gyüjtött, melyeknek egy része a legbámulatosabb szabály- s czélszerüséget árulja el, mig a másikon nyilvánvaló szabály- s czélszerütlenség, tökéletes fontolatlanság észlelhető. — Sőt szerző azt találta buvárlatában, hogy mennél több tölcsért teker a kis művész, annál több szabály- s czélszerütlenséget követ el. Nem halad tehát előre művészetében, hanem visszamegy. — Junius vége felé, a hőségben, épen megfontolatlanul, hadarászva szabja a levelet elannyira, hogy azt maga alól elvágva, földre rogy. Ez esetben nemcsak el nem árul czéltudatot, hanem csak czélnélküli veszélyes metélést. — És ha elhibázta a szabást, nem tud azon corrigálni, hanem abba hagyván a munkát, tova repül. — Mindez tagadhatatlanul észnélküli müveletre vall.

Ha mindazonáltal vannak, kik a kis művésznek némi észt tulajdonitanak: ugy ezek ellentmondnak maguknak s mélyen lealacsonyitják az embert. Az emlitett mér- és műtani problemák oly művészies megoldása nem „némi“, hanem óriási észre mutat. Aminek ismeretére az ember csak évezredek után jutott, azt a tölcsértekerő azonnal az első tölcsérnél tudja művészileg alkalmazni, anélkül, hogy tanulta volna, anélkül, hogy csak látott volna tölcsért tekerni. Isten tehát jelesebb észszel ruházta volna fel e rovarkát, mint az embert? — A tölcsértekerőnél csak a nőstény ilyen művész, a him épen nem dolgozik. Isten tehát a természeti rend ellenére csupán csak a nősténynek tüntette volna ki ily kitünő észtehetséggel? — Az pedig épen felülmul minden észt, hogy a kis tölcsértekerő, ki anyját nem is látta, tőle tehát mitsem hallott, mitsem tanult, azonnal czéltudatosan készíti a bölcsőt. Ha a rovarka szabadban, vagy farésben rakná le tojásait: ugy azok számtalan ellenségnek, madár-hangyának, ki volnának téve. — A fiak annyira gyöngédek, hogy el nem viselnek időváltozást a tölcséren kivül. Gyomruk ugy van alkotva, hogy friss levelet nem emésztenek

meg, hanem csak szárazat. A felszáradt tölcsérlevél adja nekik az első tápot, az anyatejet. — Honnan tudja mindezt a kis rovar előzetes ismeretek nélkül? Honnan tudja, hogy a bölcsőnek, éléskamrának, erődnek kell lenni egyszersmind? Ha ezt ész után tudja: ugy esze hasonlithatatlanul felülmulja az emberi észt, sőt ember nem is képes ilyen észt felfogni.

Ám a modern természetbuvárok a megfejtést illetőleg sohase jönnek zavarba. Vannak, kik rovarunknak látnoki erőt (Hellseherei) tulajdonitanak, melynél fogva az vissza is, előre is lát, amit mondani könnyebb mint bebizonyitani. Ők azt is meg tudják fejteni, hogy a him miért nem teker tölcsért. Egyszerüen azért nem — mondják — mert lusta. Szerző pedig ábrában is feltünteti, miszerint a himnek rágó és vágó műszerei sokkal csekélyebbek, sokkal gyöngébbek mint a nőstényé, hogy itt tehát physiologiai ok fekszik.

Szerző még egyéb okfővel is bizonyitja, hogy a tölcsértekerőt nem ész, hanem csak ösztöne vezérli művészies müveletében. Szerző, miután tagadó érvelésről positiv érvelésre kél át, kilép a sikra, hogy fegyverének élével leküzdje a hamis doctrinákat s jelesül Darwin tanát.

Szerző a kérdést teszi fel, valjon ez a czélszerü müvelet czéltörekvő is-e egyuttal, avagy megfejthető-e végok nélkül is. Józan logika szerint nem lehet rend rendező elv nélkül, nincs tehát rend, eszes szellem terve nélkül. Darwin szerint keletkezhetett a természetben észlelhető rend egy rendező elv nélkül is. Ő a természetben csak egy szerencsés destillatiót lát, melyet a véletlen a végső rendetlenségből, némely őstypusok átalános változásából elévarázsolt. Szerinte a természet harmoniája merőben mechanikus okokból, a parányoknak véletlenül czélszerü combinatiójából fejlődött ki, milliónyi évek alatt. Darwin ebbeli tanát szerző csak ujabb alkalmazásának mondja a régibb materialisticus theoriának a véletlenről. Következetes darwinistától nem is kérdhetik az anyag

eredetét vagy korát, mert különben oly szerencsétlen keringésbe kerül, hogy abból ki nem bontakozhatik. — Az organikus lények ősnemzésének lehetsége is, melyet Darwin vitat, a tudomány által ujra meg ujra el van ítélve. De darwinistának mindent el kell hinnünk, mert különben kénytelenek vagyunk egy világfölötti alkotóban hinni, ebből pedig mennyire kemény következtetések vonhatók le! oly kemények, hogy megdől alattok Darwin egész doctrinája. Tehát inkább az észt feláldozni a szenvedélynek, hogysem az igazság előtt meghajolni.

A feltett kérdésre, vajjon a tölcsértekerő müvelete s művésztermészete lehetséges-e végok nélkül is, Darwin theoriája azt a választ adja, hogy az állatösztönök csak véletlenül szerzett szokások, melyek azután öröklés utján tova származtattak, tovább kifejlődtek. A fejlődést illetőleg pedig Darwin selectionalis tana azt mondja, hogy voltak fokozatos átmenetek, és hogy száz meg száz, ezer meg ezer nemzedéken keresztül ment végbe a fokozatos tökéletesedés. Darwin eme tana szerint lett volna az átmeneti nemzedékeknek átmeneti ösztönük is. Szerző kérdi, hol találjuk a tölcsértekerő ősapját, akár még élő, akár fossilis állapotban, a melyben az, mellesleg mondva, még nem találtatott. A rhynchitesek rendjének melyik fajából fejlődött ki a tölcsértekerő és mely fajokon ment át? Mert ha állitjuk az átmenetet, azt bizonyitanunk is kell. Tovább: hol vannak az átmeneti tölcsérek, mikor a tölcsértekerő azonnal első izben műszerüen dolgozik.

Megczáfolván szerző ama theoriát is, mely az élő anyagnak reproductiv, azaz emlékező tehetséget tulajdonit, fegyverének élét az öröklési theoria ellen forditja. Megengedve azt, hogy a tölcsértekerő az annyiszor emlitett, kifejlődött tehetségeket öröklötte: mi az mégis, a mi az első czélszerü tulajdonokat, avagy mondjuk szokásokat, létesitette? mi az, a mi eszközölte, hogy az érintett tulajdonok avagy szokások oly összhangzólag müködnek? mi az, a mi ép a czélszerü tulajdonokat oly következetesen átörökitette? a mi azokat az élet feltéte-

leivel oly folytonos összhangzásban tartotta? Mindez csak véletlen? A ki eszét megtagadni nem akarja, az kénytelen vallani, hogy van egy rendező szükségesség: a végok szükségessége. Ha nem akarjuk megengedni azt, hogy Isten minden állatnak fejlődésére czélszerü tehetségeket adott: ugy a czélszerü, specificius, sajátos és folytonos átöröklés egy megfejthetetlen, egy természetellenes csoda.

A véletlennek folytonos vitatását, a végok iránti ellenségeskedést Darwin részéről szerző utolsó sorban a metaphysicai elveknek materialisticus felcseréléséből származtatja. Aquinoi sz. Tamás a végokot „Regina in ordine causarum"-nak nevezi. Az ő elvei szerint nihil fit sine causa efficiente — nihil est sine causa sufficiente: tehát az ösztön czéltörekvése sem.

A végokot illetőleg kell egy legfelsőbb bölcsességet kiindulási pontul mulhatlanul elfogadni. A tölcsértekerő természetében s ösztönében is e legfelsőbb bölcsesség rendelte el a czélhoz vezető eszközöket, és pedig azonnal kezdetben. A tölcsértekerő czéltörekvése nemcsak külső, hanem származik az az ő sajátos benső képeztetéséből. Az ő czélszerü öntevékenységének rendje bele van oltva egy immanens természettörvény által. Az ő tevékenysége öntevékenység és nem gépiesség. Az ő tevékenysége czéltörekvés. „Si res creatae — mondja az angyali doctor — non habent actiones ad producendum effectus, sequitur, quod nunquam natura alicuius rei creatae poterit cognosci per effectum, et sic subtrahitur nobis omnis cognitio scientiae naturalis, in qua praecipuae demonstrationes per effectum sumuntur."

A czéltörekvő tevékenység kezdettől bele van oltva rovarunkba. Ha Isten csak folytonos közvetlen toldogatással idézné elő a természetes okozatokat, melyeket eszünk kénytelen a teremtett lények öntevékenységében beismerni: ugy ő kontár óráshoz hasonlitana, ki naponta huzza fel óramüvét. A benső czéltörekvés csak inkább dicsőiti Isten bölcseségét, mindenhatóságát s jóságát.

Másrészt a természetet nem is értenők meg végok nélkül. „Prima autem inter omnes (causas naturales) est causa finalis“ — mondja ugyancsak aquinoi sz. Tamás.

Hogy a tölcsértekerő müvész ösztönét, melyben oly bámulatos rend és czélszerüség észlelhető, megfejtsük: szükségképen fel kell tennünk, hogy az ama legfelsőbb bölcsesség részéről bizonyos foku öntevékenységre képesitve lett légyen. Sz. Tamás szerint ugyanis „In omnibus, quae a ratione moventur, apparet ordo rationis moventis, licet ipsa, quae moventur, rationem non habeant.“

El kell továbbá ismernünk, miszerint a tölcsértekerőben bizonyos megismerés (cognitio intellectiva) és nem csupán csak vegetativus, hanem érző életelv is (cognitio sensitva) vagyis ama lényalak lakik, melyet közönségesen állatésznek neveznek.

Mikor a természetbuvárok a tölcsértekerőnek bizonyos értelmiséget tulajdonitnak, nagyon is elágaznak egymástól. Némelyek a rovarkának nem csak ösztönszerü, de még szerves czéltörekvését is az ő eszének s szabad akaratának tulajdonitják; mások ellenkezőleg, pantheisticus irányban, megfosztják őt egészen egyéniségétől s leszállitják őt az általános természetlélekbe (Weltseele); mig ismét mások ösztönszerü tevékenységének törvényszerü rendjét egy benső szervérzéki képességnek tulajdonitják, melyet egy, a világtól különálló alkotó adott neki. Meghagynak neki mégis egy kis adag észt (mint Dr. Brehm a madaraknak) s itélő erőt, hogy megfejtsék müvészies müveletének sokféleségét.

Szerző, miután e nézetek tarthatlanságát egyenkint kimutatta volna, még behatóbban s részletesebben vizsgálja az állatösztön lényegét.

A tölcsértekerő ösztönmüveletének bizonyos érzéki megismeréstől kell vezettetnie. De e müveletnél csak az eszköz, és nem a czél esik az alany érzéki tudatába. Müveletei tehát actus imperati, amennyiben érzéki megismerése által ösztönöztetik. Hartmann definitiója e részben

igen helyes és világos: „Az ösztön tudatos akarása az eszköznek egy öntudatlanul akart czélra.“

Az ösztön továbbá nemcsak érzéki megismerése az eszköznek, de megismerése a hasznosnak s czélszerünek is. Van tehát a mi rovarunkban is egy benső érzék, mely a kül tárgyakban többet ismer fel, mint a külső érzék maga megismerni képes volna. Ez a benső érzék ama csodálatos s titkos „vis aestimativa, quae apprehendit in rebus sensatis rationes insensatas . . . Inclinatio naturalis, ut determinata per iudicium aestimativum.“ Szent Tamás.

Hogy a megismerés a kivánó akaratot czélszerü müveletre ösztönözze: kell, hogy a megismerés a tárgyat mint kivánatost képzeltesse. A törekvésképesség (appetitus elicitus potentialis) ugyanis nem gép, amiért azt csak egy megfelelő jónak (bonum sibi conveniens apprehensum) képzelete indithatja. Sz. Tamás világosan fejezi ezt ki. Az érzéki megismerés — mondja — nem terjeszkedik ki az általános jóra (ad communem rationem boni), hanem irányul egy különös és pedig kellemes jóra — ad aliquod bonum particulare, quod delectabile est. Azért is állatok müveletei az érzékileg kellemes által (propter delectationem) határoztatnak el.

Hőn üdvözöljük a szerzőt azért is, mert e könyv fényes megczáfolása a ráfogásnak, mely szerint az egyház nem kezeli a természettudományokat, sőt épen ellenszenvvel viseltetik irántuk, vagy ha kezeli, nem halad a tudománynyal, hanem a régi mellett harczol. Mint ilyen kétszeresen megérdemli hitünket, midőn bizonyitja, hogy Isten nélkül lehetetlen eligazodni a természet mysteriumaiban. *Várnai.*

Des devoirs des écrivains catholiques dans les controverses contemporaines. Discours par le R. P. Ch. de Smedt. S. I. bollandiste. Bruxelles, Paris. Palmé. nyolczadrét 49 l.

De Smedt ismert jeles bollandista e beszédét Rouenban, a normandiai katholikusok zárgyülésén tartotta. A

sajtóban föltünt egyenetlenségek sokszor éles elmérgesedése, mely a római sz. széket is arra inditotta, hogy a kath. irókat és publicistákat békés elnézésre és egymással való megférésre intse, szolgáltatja a beszéd irányát. Ezen irány azonban csak a második részben lép határozottan előtérbe, már csak azért is, mert a czim a szónok szándékát és fölszólalását általánosabb és szélesebb alapra fekteti.

Korunknak vitatott kérdései közt első sorban azok állnak, melyekkel szemben a katholikus irók közt hajszálnyi nézetkülönbség sincs, értelmük s szavuk éle egyetértőleg egy pont felé szegeződik: ezen első sor, ezen egy pont, a hitetlenség, az istentagadás. Mik kötelességei a katholikus iróknak korunk e siralmas vitatkozásaiban? Az elszánt, lelkes védelem; ez iránt kétség nincs. Smedt, ki jól ismeri e tollharczokat s a kath. tábor gyengéit is, találó tanácsokkal szolgál. Az első kötelme a harczosnak az, hogy ne féljen, c'est de ne pas avoir peur. Különös, folytatja, hogy francziák előtt hangoztatok ilyesmit. S mégis tegyük kezünket mellünkre, nincs-e, amit szemükre hányhatnak maguknak e tekintetben a francziák ugy, mint mások? Nem látjuk-e néha, hogy valamely uj támadás rémhirére, melyet a hitetlenség az egyház ellen indit s indit oly hitczikkelyek és tények ellen, melyeket előbástyáknak szoktunk volt tekinteni, hogy mondom ilyenkor elsápadnak, kétkedve összenéznek s várják, vajjon mint fog a támadás füstje- s zajából az egyház fölbukkanni?

A második aggodalom c'est ce que j'appelerai la peur du surnaturel! Elbóditva az ellenség lármája és szarkasmusa által, bizonyos kath. irók igen hajlandók elállni, hogy ezt vagy azt természetfölöttinek elismerjék. Azután a szónok áttér a természetfölöttinek megbeszélésére, amint az a történetben föllép. Érdekes fölvilágositást ad a bollandisták, „Acta Sanctorum" czimü müveiben fölhozott csodás tények megitélésére.

„Si les bollandistes croyaient positivement à tous sel

miracles et à toutes les revelations qu'ils publient, il n'y aurait pas d'hommes d'une credulité plus robuste. Donc la verité est, qu'ils publient toutes les relations de miracles et de révélations qu'ils trouvent dans les actes de leurs saints et qu'ils n'en affirment que très rarement la certitude."

Ez eljárásuk oka pedig egészen egyszerü. Miután ugyanis meghatározták a mennyire lehetett, a szerzők vagy első kiadók hitelességét — s néha csak arra kell szoritkozniok, hogy az auktort egészen ismeretlennek deklarálják — mindent mondtak, a mit tekintélyükről mondhattak s következőleg a fölsorolt tények positiv valószinüségéről is. Azután folytatja:

„Arra hivom föl tehát Önöket Uraim, hogy sokkal szigorubbak legyenek a bollandistáknál a természetfölötti tények megrostálásában. De, hogy kiinduló pontainkra visszatérjünk, e szigornak csak azon óvatosságból szabad származnia, mely a tudományok haladására támaszkodik, de soha a természetfölöttinek perhoreszkálásából." Következik néhány intelem a történeti kritika kezeléséről.

A beszéd második részét a fentebb jelzett thémának szentelte. Hogy kell viselkednie a kath. irónak, főleg a nagyobb veszélyben forgolódó publicistának kath. irótársaival szemben. A tulzást, a gyanusitást, az érzékeny replikálási maniát ostorozza, a megcsökönösödött szófosztást oly tárgyak körül, oly ügyekben, melyekkel loyalisan csak ugy bánnánk el, ha nézeteinket visszavonnók.

Figyelmeztet a nézet eltérésre oly dolgokban, melyekről az egyház nem nyilatkozott, melyekre az általános s tiszteletben tartott elvek nem alkalmazhatók világosan, s számos eltérő itéletet s vélekedést engednek. Mely folyóirat s mely lap dönthet e kérdésekben s léphet föl ugy, hogy szinte kivánja, hogy nézeteinek mindenki hódoljon? Tehát tolerancia; in dubiis libertas.

Kell aztán alázat, hogy teljes megadással fogadják azok tanitását és intelmeit, kiknek vezetésünkre isteni küldetésük van. A mély s megrenditő esések, melyeknek

a csalhatatlansági dogma kihirdetésekor Németország volt szinhelye, melyek ujabban Olasz és Franczia országban ismétlődtek, nagyon szivünkre kötik megadásunk nehéz kötelmét.

Némely irónak végül alkalmasan a poéta tanácsát hozza eszébe: Soyez plutôt maçon...

A beszéd kevésbé rhetorikus, nem egyéb mint foglalata s meggyőződésteljes kifejezése az égetően szükséges mondandóknak az irók hogy-mikénti viselkedéséről.

Dr. Pethő.

Egyetemes Egyháztörténelem, irta Dr. Rapaics Raymund, egri főmegyei áldozópap, kir. magy. tud. egyetemi ny. r. tanár, udvari káplán. Harmadik kötet. Első rész. A reformatiótól a franczia forradalomig. Eger. 1886, XII, 516 l. Ára 2 forint.

Orömmel üdvözölte az Uj Magyar Sion Rapaics egyetemes egyháztörténelmének első és második kötetét, kiemelte e munka fényoldalait, melyeknél fogva az ugy szerzőnek, mint a magyar egyházirodalomnak dicsőségére válik. Jelen harmadik kötet megbeszélésénél következőleg szükebb határok között haladhatunk, mert egy már a t. közönség előtt előnyösen ismert munka folytatásáról van szó. A kérdés csak az lehet, megérdemli-e ezen folytatás is azon elismerést, melyben az első két kötet részesült? nem fáradt-e bele a munkába a szerző, ugy, hogy a fáradság zsibbasztó nyomása alatt folytatólagos alkotása tökéletlenebb a kezdetnél? Oly terjedelmes münél, minő sz. egyháztörténelme, emlitett kérdés bizony egészen indokolt.

Elolvastuk az egész kötetet, mondhatjuk, tanulmányozva, s jó lélekkel konstatálhatjuk, hogy az egészen méltóan sorakozik az előzőkhez, azoknak összes ugy alaki, mint tárgyi jeles tulajdonaiban teljesen osztozkodik. Öt év mult el a második kötet megjelenésétől, jele,

hogy sz. nem dolgozik lázas sietséggel, mert akarja, hogy alkotása, a mennyire lehet, tökéletes legyen. Megis látszik aztán munkáján a lankadni nem tudó szorgalom és minden irányu megfontolás eredménye: alapos, világos, kerekded az.

Az ó- és középkort egy-egy kötetben tárgyalta sz.; az ujkor a harmadik kötet tárgya, ugy azonban, hogy az két részből álland, melynek legalább első része, mely most megjelent, magában véve terjedelmes kötet. A most megjelent 3-ik kötetnek első része a reformátiótól a franczia forradalomig terjed, mig a befejező második rész a legujabb kort fogja ecsetelni.

Igy tehát az ujkor voltaképpen két kötetet fog igénybe venni. Ezen látszólagos aránytalanság teljes helyeslésünket birja; az ujkor iránt természetesen nagyobb az érdeklődésünk, az abban megbeszélt tények manap is többé kevésbé létezők legalább kihatásaikban, s igy nagyon indokolt azon óhaj, hogy azok iránt kimeritőbb, bővebb tájékozást nyerjünk, mint az egészen elmult dolgok iránt. Ezen látszólagos üdvös aránytalanság ugy Alzog mint Hergenröthernél is észlelhető.

A reformatiótól a forradalomig terjedő korszakot két időszakra osztja fel: „I. A hitszakadás korszaka s végleges szakitás az eddigi fejlődéssel. Luther fellépésétől a westfáli békekötésig; II. Az uj viszonyok megszilárdulása, államhatalmi tulkapások, hitellenes bölcseleti törekvések a westfáli békekötéstől a franczia forradalmig.“ Ime néhány szóban mily praegnans jellemzése az illető korszaknak!

Itt mindjárt kiemelendőnek tartjuk sz. mesteri ügyességét általános jellemzésekben, melyek az olvasónak akár egész korszakokra akár egyes szakaszokra nézve, rövid vonásokban bár, de kimeritő tájékozást nyujtanak. Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy az olvasónak legalább két ily jellemzést be ne mutassunk; a második korszakot sz. „Áttekintés“ czimü §-ban ekkép mutatja be: „Jelen időszak a fejedelmi abszolutismusnak, a pápai tekintély

soknemü lealáztatásának, az egyházi szabadság korlátozásának és a vallástalanság elterjedésének kevésbé örvendetes korszaka. A pápaság egykori állam- és nemzet közjogi állásának végső maradványait is elveszíti; európai jellegü békekötéseknél és szerződéseknél többé tekintetbe sem jő; még elidegenithetlen jogait is különféle rendszerekkel támadják, tagadják, alá ásni törekesznek. Fejével együtt hasonló bánásmódban részesül az egyház is. Korlátlan hatalmu fejedelmek beavatkoznak benső ügyeibe, megbénitják lelki hatalma gyakorlásában, megfosztják ősi kiváltságaitól és szabadalmaitól. E mellett a jansenismusban egy uj, minden izében forradalmi eretnekség pusztitja belsejét, mig másrészt a hitetlenség magát isteni származását is tagadásba vonja. A különféle egyház ellenes eszmék és törekvések áramlatából lassankint uj korszellem keletkezik, melynek befolyása alatt a közélet minden intézményeiben elvilágiasodik, a szellemi és lelki érdekek helyébe önző anyagi érdekek lépnek, a katholikus öntudat a müveltebb osztályokból, majd hogy nem kivész s a hitetlenség utóljára oly hatalomra hág, hogy az egyház leghivebb harczosainak megbuktatásával, már a kereszténység gyökeres kiirtására fegyverkezik."

Ép oly kitünően tájékoztató azon bevezetés, melylyel a jansenismus hosszu és elég bonyolult történelmének elbeszélését kezdi meg; az olvasó az egész eretnek törekvés lényege, iránya iránt tisztában van, történelme elolvasása előtt, a következő bevezető sorai által: „A mellett t. i., hogy főtévelyét, a malasztra és emberi szabadságra vonatkozó tanitását tekintve joggal nevezhető, finomitott kalvinismusnak; — 1. bizonyos hamis rigorizmust is akart életbe léptetni, mely a katholikus életet végző megsemmisitéssel fenyegette; 2. a befolyásos jezsuita-rendet halálosan gyülölte; 3. a pápai tekintélyt előbb ugyan csalárd fogásokkal, később nyilt lázadással tagadásba vonta és elvetette."

Az első időszakban 1517—1648 a kath. egyház viszonyait teljesen felforgató, átalakitó elem a protestan-

tismus lévén, ezen időszak történelmének előadását a protestantismussal kezdi, négy fejezetben irván le keletkezését, elterjedését, belső történetét valamint a kisebb azon időben keletkezett felekezeteket.

Következik a katholicismus története 5 fejezetben: a trienti zsinat és az ez időszakbeli pápák, a szerzetes rendek, a kath. egyház missió tevékenysége ugy a pogányok között mint a keleti szakadár egyházak körében, a hitviták története, végre a vallásos élet, egyházi tudományosság és müvészet.

A második időszakban 1648—1789 az előadási egymásután a dolog természetének megfelelőleg már megforditott: a protestantismus már mint az egyházból kivált, külön álló elem szerepel, lévén pedig sz. czélja a kath. egyház történetének megirása, első sorban ennek történelmét adja elő öt fejezetben, azután pedig a protestantismusét.

A katholicismus történetében az ezen korbeli pápák müködése foglalja el az első helyet, utána a janzenismust, az egyház ellenes jogrendszereket, gallikanismust, febronianismust és az ezekből kifejlődött josefinismust adja elő, mire a missiók, szerzetesek története, az isteni tisztelet, erkölcsösség jellemzése és az irodalom következik.

A protestantismus külső és belső ez időbeli történetének ecsetelése után a katholikus egyház állapotáról Magyarországon valamint a szakadár egyházról értekezik két függelékben.

A végső fejezet a hitetlenségről szól, a deismusról Angolországban, a hitetlenségről Franciaországban a felvilágosodásról Németországban protestánsok és katkolikusok között, az uj eszmék elterjedéséről Magyarországon és a titkos társulatokról.

Mint joggal várható volt, a magyar egyház történelme az egyetemes keretében sz. által kiválóan gondos feldogozásban részesült; a mennyire azt a munkájában szükséges arányok csak megengedték, részletesen irja le annak ez időben nagyon eseménydús életét, változatait

külön terjedelmes §§-ban, más számos szakaszban pedig szorgosan kiemeli a magyar egyházra vonatkozó momentumot.

Mint az előző köteteket, ugy ezt is sz. részben kútfők, kútfői dolgozatok alapján, részben pedig jeles szerzők művei nyomán dolgozta ki, melyeket a fejezetek, sok helyütt a szakaszok elején sorol elő. Hogy e kötetben — mint sz. előszavában is emliti — kútfőket csekélyebb mértékben használt, az nézetünk szerint a tárgy természetében fekszik és a mű értékének legkisebb hátrányára sincs. Azt tartjuk ugyanis, hogy az egyháznak ujkori egyetemes történetét egyedül vagy csak nagyobbára is kútfők alapján megirni, egy ember erejét egészen meghaladó vállalat. Maga az egyháztörténelemirás modern herosa, Janssen, ki pedig csak a német nemzet történetét az ujkorban irja meg, jóllehet nagymérvü levéltári kutatásokat is tett, azokkal sem nem kérkedik sem nem támaszkodik reájuk egyedül, hanem alapos, leginkább protestáns szerzők kútfői munkálatait, monografiáit, szólaltatja meg művében. Kivánunk a műnek széles körökben való elterjedést, szerzőnek pedig erőt és egészséget annak befejezéséhez.

Dr. Benefy.

VEGYESEK.

(*Zarándoklat Ausztriából Lourdesba és Paray- le Monialba.*) Bécsben huszonnégy tagból álló bizottság alakult meg, mely ez év augusztus 9-én meginduló s legalább két hétre tervezett zarándoklatot vezet Lourdesba és Paray-le Monialba. A bizottság, melynek elnöke dr. Zschokke Hermann prelátus, az ismert bécsi egyetemi tanár; alelnökei Obernhammer kapucinus atya és Freudhofmeier;

tagjai között a társadalom minden rétegéből vannak. A zarándoklat Ganglbauer bécsi biboros érsek protektorátusa alatt áll. A felhivás hivatkozva a lourdesi és paray-le-moneali kegyhelyekre s részvételre buzditván a katholikusokat — közli, hogy a pápa egy külön brevéjében teljes bucsut engedélyezett a zarándokoknak. Bécsből a nyugoti vasut indóházából indul a zarándoklat augusztus 9-én, s legalább 14 napig tart; az utazás Salzburg, Innsbruck, Arlberg, Zürich, Genf, Lyon és Cetten át történik Lourdesba, hol három napi tartózkodás van tervezve; ismét egy napra Paray-le Monialba, s Lyon, Genfen keresztül vissza Bécsbe. Belekerül az utazás (ellátás nélkül) a megadott kedvezményeket véve számba I. hely 130 frtba, II. oszt. 92 frt. és a III. oszt. 65 frtba. Külföldi vasutak nem adnak a podgyászra nézve szabad szállitási kedvezményt. Parayból a zarándokok tetszés szerint, egyenkint is haza utazhatnak. Visz magával a zarándoklat fogadalmi zászlót, melyre a résztvevők 10 frtot tartoznak fizetni; ezen és az utazási összeget legkésőbb julius hó 1-ig szükséges beküldeni Heindl János bécsi mükereskedőhöz (Stephanplatz 7.) Az utközben való csatlakozás is meg van engedve, s a bizottság folyamodott a vasuti igazgatósághoz, hogy e részben is adjanak árkedvezményeket. — Természetes, hogy a bizottság magyarországi zarándokokat is igen szivesen elfogad. Ellátással, Bécsbe utazással s egyéb költséggel harmadosztályu kocsiban kényelmesen megtehető az egész út 200 o. é. forinttal.

(*Pályázati hirdetés*). A budapesti kir. magy. tudomány-egyetem hittudományi kara folyó tanévi V. r. ülésében a következő pályatételeket tüzte ki: I. Készittessék a müvelt világi közönség igényeihez alkalmazott oly behatóbb értekezés, mely bebizonyitván a vallás és valódi erkölcs közti szoros összefüggést, mutassa ki egyuttal alaposan az ugynevezett független morál elméletének tarthatatlanságát. Határidő: 1887. április hó 15-ike. Jutalma: a Répászky-dij, vagyis 300 forint és ez összegnek 1881. okt. 26-tól folyó kamatai. II. Kivántatik oly mü, melyben

a müvelt kath. világi olvasó közönség vallásigényeihez alkalmazottan kifejtetvén a ker. vallás szeretet törvényén alapuló jótékonyságnak tana, bizonyittassék be, miszerint szemben a vallás nélküli humanizmussal csak az képes az emberi nyomort sikeresen enyhiteni s a társadalmat boldogitani, s ennek kapcsán adassanak elő az egyházi rendnek azon anyagi áldozatai, melyeket a magyar nemzet értelmi, erkölcsi és testi szükségleteinek födözésére a XV. századtól korunkig forditott. Határidő: 1887. április hó 15-ike. Jutalma: a Horváth alapitványból 600 forint. III. Kivántatik oly mü, mely XIII. LEO pápaságának összes nevezetesb mozzanatait kimeritőbb részletességgel, oknyomozóan és vonzó előadással ismertetve, sz. Péter széke jelenlegi birtokosának világtanitói és egyházkormányzói dicső müködését minden irányban érdemileg méltassa. Határidő: 1887. aprilis hó 15-ike, Jutalma: a Horváth-alapitványból 600 forint. IV. Adassék elő a hazai katholikus szentszékek jogtörténeti fejlődése, jelenlegi szervezete, hatásköre és perrendtartása — ez utóbbi főleg házassági ügyekben. Határidő: 1887. november 15. Jutalma: a Horváth-alapitványból 800 forint. A pályamüvek — melyek a jutalom elnyerése esetén kinyomatandók — részletes tárgymutatóval ellátva, idegen kézzel tisztán irva, lapszámozva és füzve, a szerző nevét rejtő jelmondatos levél kiséretében a kitüzött határidőig (melyen tul nem fogadtatnak el) a fentnevezett kar dékáni hivatalához küldendők be. Kelt Budapesten, a hittudományi kar $188^5/_6$. tanévi V. r. üléséből. Dr. Bognár István e. i. dékán.

(*Megjelent.*) 1. Pázmány Péter, irta Fraknói Vilmos. Budapest. A magyar tört. társulat kiadása. 1886. Nagy 8-rétü. 344 lap. A mü jelességeit bővebben fogjuk méltányolni. — 2. A ker. vallás isteni eredete és szükséges volta korunk tévelyeivel szemben. Irta Dr. Bita Dezső. Harmadik kiadás. Budapest. Nyomatott a „Hunyadi Mátyás" könyvnyomdai intézetben. 1886. 8-rétü, 550 lap. A jeles munkát, mely jelenleg már harmadik kiadását érte

meg s Vaszary Kolos pannonhalmi főapáthoz intézett dedicátiót visel homlokán, ismertetni fogjuk. — 3. Az élő és élettelen anyag a legujabb kutatások nyomán irta Dressel Lajos S. J. Forditotta a csanádi növendékpapság m. e. i. iskolája. Temesvárott. Nyomatott a csanád-egyházmegyei könyvsajtón. 1886. 8-rét, 195 lap. Ára 1 frt 50 kr. Minthogy e jeles müvet mi már ismertettük, jelenleg csak azon kijelentéssel elégszünk meg, hogy a mü pompás forditásban lett hazai irodalmunkba átültetve. — 4. Gyakorlati oktatások a kezdő lelkiatyák nemkülönben a hitelemzők használatára irta Salvatori Mária Fülöp S. J. Köhler E. után németből forditotta az esztergomi növendékpapság m. e. i. iskolája. Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits G. könyvnyomdájában. 8 rét, 210 lap. A 14 ivre terjedő mü, mely Majer Istvánnak, az irodalom pártfogójának és félszázados bajnokának van ajánlva, gyakorlati utasitásokat nyujt a lelkek vezetésében még nem eléggé jártas ifju gyóntatóatyáknak. A ki tudja, mily nehéz az emberi sziv össze-visszakuszált bünfonalát kicsomózni, aki ismeri a nehézségeket, melyek az életbe belépő fiatal áldozárok elé épen a gyóntatószékben a lelkek tapintatos vezetése körül tornyosulnak, az bizonyára elismeréssel fog adózni az egyház-irodalmi iskolának, mely e müvecskét hazai irodalmunkba átültette. A nyelvezet ellen kifogás nem tehető. A csinos kiállitásu mü ára 80 kr., növendékpapoknak 60 kr. — 5. „Az élet kenyere.“ Irta Ferenczy György. Winterberg, 1886. Steinbrenner János. Imakönyv az első áldozók használatára. Árai következők. Füzve 40 kr., chagrinbőr aranykereszt- és metszéssel 85 kr., elefántcsont ezüstös kapocscsal 2 frt., a legszebb kötés 3 frt 80 kr. Huszonkét-féle kötésben kapható. Megrendelhető Buzárovits és más hazai könyvkereskedőknél. — 6. Protuberantiae solares. A Hajnald-observatoriumon 1884—1885-ben megfigyelt protuberanciák egy szinnyomatu táblával. Közli Hüninger Adolf S. J. Budapest. Nyomatott a „Hunyadi Mátyás“ irodalmi és könyvnyomdai intézetben. 1886. (A Haynald-observatorium közlemé-

nyeinek 1. füzete) 8-rét, 17 lap. Ára 30 kr. A füzet végén a protuberancziákat feltüntető szinnyomatu tábla talált helyet.

(*Külföldi kath. irodalom.*) 1. Praktisches Handbuch der kirchlichen Baukunst. Zum Gebrauche des Clerus und der Bautechniker bearbeitet von Georg Heckner Priester der Erzdiöcese München-Freising. Mit 105 in den Text gedruckten Abbildungen. Freiburg im Breisgau. Herdersche Verlagshandlung. 1886. 8-rét, 244 lap. A jeles müvet, mely nemcsak az épitési modorok előadására és ismertetésére szoritkozik, de egyszersmind az illető épitkezésekhez szükséges pénzmennyiségről számlákat is tartalmaz, bővebben fogjuk ismertetni. — 2. La mort des persécuteurs de l'Église et de la Papauté depuis l'origine du christianisme jusqu'à nos jours, par l'abbé Pluot, directeur de l'Enseignement catholique, supérieur de l'institution de Notre-Dame de Villiers-le-Bel. Un vol. in 12. Prix: fr. 3.50. Paris, H. Perret, éditeur 72, rue de Rennes. — 3. Les consolations du purgatoire, d'après les docteurs de l'Eglise et les révélations des Saints, par le R. P. H. Faure, s. m. Beau vol. in-18 de XIV-380 pages. Prix: fr. 2.00. Delhomme et Briguet, Paris et Lyon. — 4. Loge l'Humanité de Nevers. Révélations par un Franc-Maçon Une plaquette petit in-8°, avec plan. Chez Thomas Ferrandier, libraire, Nevers. — 5. La France Juive. Essai d'Histoire contemporaine par Édouard Drumont. Paris. C. Marpon et E. Flammarion éditeurs. 26. Rue Racine, près l'Odéon. Tome premier (vingt-quatrième édition) 579 l. Tome second (trentequatrième édition) 601 l. Ára 7 frt. Ez azon hires munka, mely 6 hét alatt 43-szor kiadatott s most már olvassák az egész világon. Szerző igéri (azelőtt a „Monde" segédszerkesztője), hogy nemsokára kiadja egy másik munkáját, melynek czime: a zsidó Európa. Majd közlünk belőle mutatványt. — 6. Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters von Ludwig Pastor I. Bd. Herder. Nagy 8-rét. XLVI, 723 l. Ára 10 márka, kötve 12. Az

egész mü hat kötetre van tervezve, melyből a második is nemsokára napvilágot fog látni. Uj okmányok használata által arra van hivatva, hogy a prot. Ranke ilynemü müvét ellensulyozza. — 7. Real-Encylopädie der christl. Alterthümer von Prof. F. X. Kraus. Freiburg. Teljesen megjelent és két kötetre terjed. 677 és 1020 lappal. Nagy 8-rét; majdnem 800 képpel. Ára 32,40 márka, kötve 38 márka. — 7. Ausserbiblische Nachrichten oder die Apokryphen über die Geburt, Kindheit und das Lebensende Jesu und Maria von Anton Tappehorn. Paderborn und Münster bei Ferd. Schöning. 1885. 88 lap. Ára 1 márka. A fátyolt, a melyet a Szentlélek Jézus és sz. Mária életének egyes szakaira vetett, bizonyos szent kiváncsisággal szeretnék sokan eltávolitani. Ezen óhajnak akarnak még lelkipásztorok is eleget tenni, mely czélból az ugynevezett apokryphek zavaros forrásából meritenek. Mit kelljen az ily eljárásról tartani világosan kifejti a szerző, mig másrészt ismerteti az emlitett könyvek tartalmát, a bennök lévő történeti magot, és kiemeli azon pontokat, a melyeket a népnek tanitása, oktatása alkalmával bizton fel lehet használni.

(A jezsuiták hittérítési) tevékenysége tudvalevőleg minden világrészre kiterjed. A legujabb tudósitás szerint 24 nagy hittéritői kerületben 1,375.594 katholikus közt 839 áldozár, 203 scholasztikus, 379 laikustestvér, összesen 1421 tag müködik. 2662 hittéritési állomáson oszlanak szét, istentiszteletet 2686 templomban és kápolnában tartottak, 2355 iskolát vezettek, e közt 52 felsőbb tanintézetet 87.502 tanitvánnyal, 131 árvaházban 9625 szegény gyermeket neveltek fel és 19 korházat láttak el. A gyermekkeresztelések száma 66,654-re rugott fel, felnőttek megtérése 7623-ra. Ezen adatokat egynémely lap ugy végezte, hogy ennyi meg ennyi pápa lett a jézusrendből. Egy sem volt; bibornok is csak tiz volt. Boldoggá avattatott 122. De az általuk létrehozott müvek száma 50,000.

(Brown methodista pap) a Campbellisták felekezetéből, 14 személyt keresztelt meg, exatly 11 percz alatt,

(vizbemártás által) pedig feltartóztatták az által, hogy a hitujonczok nem voltak illőleg elkészitve, a mit a segédek tenni elmulasztottak. Ezt véve alapul, egy immersionista kiszámitotta, hogy azon 3 ezer ember megkeresztelése, kikről az Ap. cselekedetekben (II, 41.) említés történik, föltéve hogy csak a 12 apostol keresztelt, 3 óra 20 percz alatt kereszteltettek meg. Azt is föl kell tenni, hogy ép oly ügyesek voltak, mint Brown. Tehát a keresztelés Pünkösd ünnepén vizbe mártás, nem csupán leöntés által történhetett meg. Tudvalevő, K. u. a zsidóknál szokásos keresztelést szentségi méltóságra emelte; amint az akkor különféleképen történt, ugy most is történhetik, mert nem a módot, hanem a vizleöntést magát emelte szentségi rangra.

(Beautoux) belgiumi gyáras parabola lett. Ugyanis oly hitetlen volt, hogy nem türt meg hivő keresztényt munkásai közt. A ki csak keresztet vetett, legott istentelen könyveket kapott, hol káromoltatik Isten, Krisztus, egyház, pápa, szentségek. Ha mindamellett be nem vallotta az atheismust, elkergette. Mert be akarta bizonyitani, hogy Krisztus nélkül is boldogul a megkeresztelt ember. De mi történt a socialista zendülés alkalmával? Az ő gyárát égették, rombolták el legelőször a munkások s hatalmas tort csaptak termeiben. Minden vagyona oda veszett. A füstölgő romoknál felkiálthatott: vicisti! Oly véletlen, oly rohamos volt a vihar, hogy a kimért csapás sok atheust mély gondolkozásba ejtett.

(Az uj misések és általában a ft. papság figyelmébe.) Mermillod a hires lausannei és genfi püspök a szent-bucsuk kongregácziójától az uj misések s más papoknak áldásában részesülő hivek részére bucsukat kért s kapott is. Az erre vonatkozó kérelem és az arra adott válasz a következőleg hangzanak: Ut 1° aliqua Indulgentia concedatur Christifidelibus pie ac devote recipientibus benedictionem a Sacerdotibus praesertim neomystis; et 2° ut aliqua pariter Indulgentia concedatur pie ac devote assistentibus primae Missae Neosacerdotum. Határozat: Ad

primam partem Negative: ad secundam partem concedere dignatus est, (t. i. Ő szentsége) servatis de iure servandis, Indulgentiam Plenariam Sacerdoti primum Sacrum facienti eiusque consanguineis ad tertium usque gradum inclusive, qui primo eidem Sacro interfuerint; ceteris vero Christifidelibus adstantibus Indulgentiam septem annorum totidemque quadragenarum. A ft. papságnak szolgálatot véltünk tenni a határozatok közlése által, különösen most, a midőn az uj misék ideje következik. Népünk, mely amugyis annyira szereti az uj miséket, különösen örömest fog értesülni e határozatról.

(A német császár ajándéka a pápának.) Vilmos császár a római pápának, a Karolina-szigetek ügyének békés elintézése alkalmából gyönyörü mellkeresztet ajándékozott, melyet a Vatikán közlönyei a következőleg irnak le: A mellkereszt antik stilü, karjai 9 czentiméter hosszuak; e hosszuság 16 czentimétert tesz ki a lánczravaló gyürüvel együtt. A filigran aranykeresztet gyémántok és rubinkövek ékesitik. A Megváltó alakjának fejét 16 gyémántdarab veszi körül, a karzat négy végén nagyobb gyémántok, kisebbek körzetében tündökölnek. Két gyémánt között egy nagy rubinkő foglal helyet, és fölötte két czizellirozott angyal alak. Egy méter hosszuságu aranyláncz egésziti ki az ajándékot. Mellkereszt és láncz finom kézimunka.

(A lourdesi papok) márt. 6. vették birtokba azon házat Rómában, melyben meghalt (1783) szent Benedek (Labre) a szentté avatott zarándok. A Capitolium s forum közelében áll az igénytelen ház, mely a franczia katholikusok adományaiból lett kisajátitva. Minthogy Labre is franczia volt, Ő szentsége azt rendelte, hogy a lourdesi rendi papok (Congregatió Immaculatae) tartsák ott az istentiszteletet. Ugyancsak a francziák magukra vállalták a ház és kápolna belső felszerelését.

(*A marseillesi földrajzi társaság*) bulletinja a zsidó lakosság számát következőkben állapitja meg: Egészben 6,377.602 zsidó van, még pedig Európában 5,407,602,

Ázsiában 245,000, Afrikában 413,000, Amerikában 300,000, Oczeániában 12,000. Európában az országokra, még pedig Németországra esik 561,000, Angliára 60,000, Ausztria-Magyarországra 1,643.708, Belgiumra 3000, Dániára 3,946, Spanyolországra 1,900, Francziaországra 70,000, Görögországra 2,652, Svajczra 7,373, Hollandra 81,693, Olaszországra 36,289, Luxemburgra 600, Portugalra 200, Rumeliára 260,000, Oroszországra 2,552.145, Szerbiára 3492, Svéd és Norvégiára 3000, európai Törökországra 116,000; Ázsiában: Törökországra, (Palaestina, Syria, Kis-Ázsia, Arábia,) 150,000, Perzsiára 15,000, ázsiai Oroszországra 47,000, Turkesztán, Afghanisztán 14,000, India és Chinára 19,00; Afrikában: Algirra 35,000, Marokkóra 100,000, Saharára 8,000, Tunisra 55,000, Tripolisra 6,000 Abissiniára 200,000, Jóreményfokára 1000, Egyptomra 8,000. Hozzátehetjük, hogy Beregmegyében egy évtized alatt „a kaftánba bujtatott és hónapok óta keféletlen, bozontos szakállu uj hazafiak" száma 4,000-ről 18,000 re rugott. Minden községben 1-ről 40-re fölszaporodott a létszám, sőt Munkácson a kereszténységet is meghaladja a zsidó szaporulat. Az ungvári kath. gymnasium tanuló ifjuságának mintegy 40 százalékát képezi már a szapora faj, továbbá a görög kath. árvaleány intézetben hatvan, a Feketé-né Otte Hedvig nyilvános joggal fölruházott s a kormány által szubvenczionált intézetében pedig kilenczven százalék a zsidó.

(*Motais Sándor*), kinek a vizözönről szóló müvét mult számunkban ismertettük, időközben meghalt. A kiváló tudós és valóban szent buzgalmu papnak életrajza olvasható a Controverse márcziusi füzetében. Müvei közül legnevezetesebbek „Salomon et l'Ecclésiaste" és „Le déluge biblique. "Emlitendő még egy kitünő értelmezés a Megváltónak azon jövendöléséhez, mely sz. Máté 24. és 25. fejezeteiben van leirva. Az általa napirendre hozott vizözönkérdés mindig nagyobb hullámokat vet, d'Estienne a Revue des questions historiques-ben terjedelmes értekezést közölt Motais állitásának védelmére. A „Contro-

verse" szerkesztője (Jaugey abbé) folyóiratának novemberi számában őt ezért megtámadta. Carbonelle j. t. atya az előbbi Revueben Motais mellett foglalt állást; vele szemben Jaugey éles czikket közölt a Controverse febr. füzetében, melyhez függeléket is csatolt a márcziusi füzetben. Tagadhatatlan mégis, hogy a részleges vizözön eszméje váratlan tetszésre talált.

(*A jeruzsálemi szentsir*) valódiságát a mult század közepe óta sokan megtámadták, különösen a szabadon kutató protestáns tudomány nevében, mely tudvalevőleg csupa elfogulatlanságból eleve is ellensége mindennemü „baráthagyománynak." Schick prot. müépitő eleinte szintén ezen elfogulatlan nézetet vallotta; de miután sok évig Jeruzsálemben lakott és a sz. sir táján a legszorgalmasabban kutatott, megváltoztatta véleményét és a „Das heilige Land" 5. füzetében maga bizonyitja, hogy a mai szentsir valóban a Megváltó sirja és igy a baráthagyomány győzött az elfogulatlan tudomány felett.

(*Összehasonlitó statistika.*) Mily szükséges, hogy még a statistikát is katholikus módon vezessék s hogy e már több részről nyilvánitott óhaj mily alapos, mennyire megfelel a jelen korban az igazság érdekének, bizonyitja azon szemtelen ráfogás, melyet Kolb az ő „összehasonlitó statistika" czimü kézikönyvében, a világ szemébe dob, ráfogván IX. Piusra és kormányára, hogy e „kegyes" kormány, mint magát negédesen kifejezi, politikai vétségek alapján 1644 embert itélt halálra. Negroni volt külügyminiszter ezen állitás ellenében három ponttal felel: 1. Politikai vétség miatt halállal senki sem lett büntetve. 2. Halálra csupán gyilkosok lettek kárhoztatva. 3. Senki sem lett kivételes törvényszék által itélve, a ki főbenjáró bünről vádoltatott, hanem a rendes törvénykezés utján. Kolb természetesen egy betüt sem emlit meg azon számos kivégzésről és számüzetésről, melynek szerzője a piemonti kormány volt, hogy csalás és árulás segélyével elfoglalt uralmát magának biztositsa.

(*Apró hirek.*) Brady, prot. szónok Newhavenban

(Connecticut) ekképen vigasztalta hiveit a kolera közeledésének hirére: „ha csakugyan meglátogat a csapás, legyetek biztosak, hogy egy irgalmas nővér, egy kath. pap sem fog megszaladni előle, sem itt, sem Newyorkban.“ Igaza van. — Michigan állam (Északamerika) eltörölte néhány év előtt a halálos büntetést; de nemsokára ugy elszaporodtak a zsiványok, hogy rémledeznek a lakosok. A lapok pedig nógatják az állami törvényhozást, hogy siessen behozni a haláios büntetést, mert nem biztos az élet. Minduntalan érvényesül a florenczi börtönök felirata: libertas; mert szabadság csak ott virágozhatik, hol a gazokat illően megbüntetik. — Angliában eddig, a mely hadihajón 300 kath. katona tartózkodott, kaptak lelkészt; ezentul e szám nem vétetik tekintetbe, mihelyt egy-kettő lesz, legott kapnak kath. papot. Első ilyen hajó Serapin, mely katonákat szállitott Indiába. — Az északamerikai katholikusok száma 7 millió 41 ezer 168. Legtöbb van a newyorki érseki tartományban t. i. 1 millió 456 ezer; legkevesebb Oregon tartományban t. i. 40 ezer. — Newyorkban a zsidók egyetemet alapitottak, hol csupán zsidó irányban adatnak majd elő a tudományok. Tehát már ők is rájöttek, hogy a tudományt irányzatosan lehet elő adni, még a mathesist is. — Északamerika egy-két tartományában törvény hozatott, mely szerint a ki hölgyek jelenlétében káromkodik, büntetést von magára; egyébként nem sujtja a törvény. — Amerikában a temperanz-fanatikusok odáig jutottak, hogy a bormérő helyiségeket felgyujtják. A purián protestansok preacherjei (szónokai) nyilván izgatnak gyujtogatásra, mert a czél szentesiti az eszközöket. Az lett vége, hogy a biztositó intézetek a korcsmákat többé nem biztositják s a melyeket eddig biztositottak, visszaadják bárczáikat, mert folyton kigyuladnak a bor- és szeszmérő helyiségek.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

AZ EGYHÁZI VAGY PRAEDIÁLIS NEMESEK ÉS BIRTOKUK.

— Jogtörténelmi tanulmány. —

Irta: **dr. Ozorai József.**

Bevezetés.

Az esztergomi érseknek, a zágrábi érseknek mint topuszkai apátnak, a szentmártoni főapátnak, a győri püspöknek és a győri székes káptalannak 1848-ig az a szép kiváltságuk volt, hogy birtokaikból érdemes férfiaknak telkeket adományozhattak, s ezáltal őket nemeseikké avathatták. Ez a nemesség különbözik a királyi nemességtől. Az adományos a főpap kezéből kapta a kiváltságokat, a főpaptól kapta birtokát, s ez a birtok egyházi birtok volt; s azért ő az egyház, illetve a főpap nemese lett; adományozó ura irányában hűséggel és szolgálatokkal tartozott; s ennélfogva az egyház szolgájának is neveztetett (serviens ecclesiae) oly értelemben, mint a királyi nemes a király szolgájának (serviensis regis).

II. András aranybullája már megerősiti az egyházak népeinek szabadalmait. Tehát az egyházaknak már az aranybullát megelőző századokban is kiváltságos népük volt. És ha tovább forgatjuk a magyar Corpus Juris leveleit: az egyházak kiváltságos népe lépten-nyomon megjelenik előttünk az egymásután haladó századok törvényeiben. Századról-századra van szerepe a magyar nemzet életében, folytonosan helyet foglal a magyar nemzet

társadalmában, és az imént felsorolt főpapok birtokain egész a jelen század közepéig él.

Az 1848-iki törvényhozás uj korszakot nyit meg, s hatalmas alkotó erővel veti meg a jogegyenlőség alapját. Egyenlőség a személyek jogában, egyenlőség a dolgok jogában: ez az a jelszó, amelyet kikiált, s amely minden egyes törvényében benne van. Az absolut korszak pátensei és ujabb törvényeink folytatják a megkezdett munkát; kiküszöbölik vagy átalakitják a régi, elavult viszonyokat s korszerüeknek csinálnak helyet. És a régi, ledöntött intézmények és viszonyok utban-álló romjai mindinkább szétporlanak, s az uj alkotások egyre jobban megszilárdulnak, mintegy megérnek a codificatio számára. S nincs is már messze az idő, talán le se hanyatlik ez az eszmékben és alkotásokban annyira termékeny század: és a magyar jog ez a nagyszerü átalakulása elér a fejlődés legmagasabb fokáig, s századokra kiható, s e század termékenységéhez és magas értelmi szinvonalához méltó polgári törvénykönyvben nyer majd betetőzést.

A codificatio kora nem barátja a privilegiumnak. Az 1848. 15. t. cz. mely a miniszteriumot a „polgári törvénykönyv" kidolgozására utasitja, fejsze-csapás volt sok, sok, századokat látott intézménynek, melyek privilegiumokon alapultak. Mint az erdő kivénült fái egymásután dőlnek ki ezen intézmények a törvényhozás rendező kezétől, s leszorulva a közélet mezejéről, többé-kevésbé érdekes jogtörténeti thémákká válnak.

A ledöntött intézmények között ott van az egyházak nemessége is. Hadi pajzsa, melyet a haza védelmére, s vezérei és urai a főpapok méltóságának diszeül nyolcz és fél századon át viselt, felboritva áll a főpapi szék mellett, s ma már csak mint szép történeti emlék disziti a magyar főpapok méltóságát.

Fölösleges bizonyitgatnom, hogy az ilyen kihaló intézmények megismerése nélkülözhetetlen a magyar jogász és történész előtt; de kétségtelen az is, hogy haszonnal jár mindazokra nézve, akik a magyar nemzet jellemét,

szellemi erejét és életrevalóságát tanulmányuk tárgyául választják. Mert a jog a nemzet logicája, amely mindezeket hüségesen visszatükrözi. Hiszen nézzük csak a világ két leghatalmasabb jogát: a római jogot és a canoni jogot. Tud-e a világtörténelem nagyobb hatalmakat mutatni ezen jogok megalkotóinál: Rómánál és az Egyháznál? No és ha hasznos és kivánatos dolog, aminthogy kétségkivül az, — monographiákat irni egyes városokról és vidékekről, melyek a történeti eseményeknek csak szinhelyéül szolgáltak: ép oly kivánatos és hasznos ilyeneket irni egyes intézményekről, melyek századokon át éltek, és a történeti események folyamára kisebb-nagyobb behatást gyakoroltak. S mindaz, aminek megtevése hasznos és kivánatos: erkölcsi kötelesség gyanánt tekint azokra, akiknek a körülmények a megtevéshez módot és eszközöket nyujtanak.

Engem az élet utja, és a Bibornok Herczeg-Primás Ő Eminentiájának magas kegyelme hozzávezetett az egyházi nemesség intézményének romjaihoz. A primási levéltárban sok iratot és számos oklevelet találtam, melyek az esztergomi érsek nemeseiről szólnak. Minél többet ol-olvastam ezen iratokból: annál érdekesebbnek, annál fontosabbnak találtam az egyházak ezen, a magyar jogtörténelemben páratlanul álló kiváltságát. Jelentősége, mint a messziről kicsinek látszó hegy, egyre nagyobb lett előttem, minél közelebb értem hozzá. És egyre több kérdés merült fel előttem, melyekre kimerítő választ se történet-iróinknál se jogászainknál nem találtam.

Honnan ered a magyar főpapok ezen kiváltsága és miért ruháztatnak fel vele? Honnan ered az egyházak nemessége és mi a rendeltetése? Hogyan keletkezik és hogyan enyészik el? Minő szerepet tölt be a magyar nemzet életében? A püspök, a szeretet vallásának apostola, karddal kezében küzd a csatában, — miért ad kardot a kezébe a magyar alkotmány? Minő a főpapok honvédelmi kötelessége? Hogyan töltik be ezen kötelességüket? Milyen viszony van közöttük és nemeseik között?

Hogyan keletkezik és milyen birtok az egyháznemesi birtok? Mi történt ezzel a birtokkal? S helyesen történt-e az, ami történt? sat. Mindezek a kérdések igy összefoglalva még nem voltak. A magyar főpapok részvétele az ország védelmében, és az egyházi nemesség története még megirójára vár. Meg fogom-e irhatni én? Vagy be kell-e majd érnem azzal, hogy ezen tanulmánnyal a hivatottabbak figyelmét felhivom? Nem tudom. Ambicióm nem fog hiányozni, hogy megirjam. — Ha azonban sikerül a hivatottabbak figyelmét és munkásságát felhivnom: akkor kevesebbet nyujtok én, de többet nyer történetünk irodalma.

I.

Az egyházi nemesség eredete és története.

Ritka tünemény a világtörténelemben, hogy valamely nemzet egy és ugyanazon időben szakitson ősi államformájával és ősi vallásával, s uj államformát és uj vallást vegyen fel. Az állami és erkölcsi élet ilyen átalakulása többnyire, mondhatnók rendesen romboló zivatar gyanánt zajlik le a nemzetek életében, s külön külön is elegendő arra, hogy a régi államforma, a régi vallás hiveinek elégületlenségét nyilt ellenszegüléssé, forradalommá szitsa fel. Ezt a ritka tüneményt megtaláljuk a magyar nemzet történetében. A magyar monarchikus állam megalakul, a pogány magyar nemzet felveszi a keresztséget egy és ugyanazon időben anélkül, hogy politikai és erkölcsi életének ezen átalakulása őt általános polgárháboruba döntené. A középkor legnagyobb alakjainak egyike, egy legenda-szerü férfiu vezeti ezt az átalakulást apostoli ihlettel és államférfiui bölcseséggel; egy férfiu, akinek szivében annyi hit van, hogy egész nemzetét megtériti vele, s akinek lángelméje tisztán lát és gondviselésszerü bölcseséggel alkot. Mondjam-e hogy ez a férfiu Szent-István?

Pauler Gyula „Szent-István és alkotmánya“ czimü

értekezésében igy ir Szent-Istvánról: „Ujabb időben sokszor emelték ki Szent-István államférfiui bölcseségét és méltán. Csakhogy ezen — a mai kor szemében nagy sőt legnagyobb — tulajdonságát nem szabad tetteiben a legfőbb tényezőnek tekintenünk, hacsak nem akarjuk egészen hamis szinben feltüntetni. Szent-István mindenek fölött a X. század katholikusa — és mi több — szent volt, telve amaz enthusiasmussal, amaz önzetlen odaadással a hit eszméi iránt, melyek az egyház ideálját képezik. Éles szeme a világi dolgokban is mindent tisztán látott, de azon szempontból, melyet az egyház felállitott. Ez álláspont volt akkor a legmagasabb, melyet ember elfoglalhatott.[1]“ — Igy kell felfognunk Szent-Istvánt és korát, hogy egyéniségéről és alkotásairól hü képet alkothassunk magunknak. És midőn alkotásairól, és tetteiről van a szó, — egyéniségén és korán kivül kettőt kell folytonosan szem előtt tartanunk: az egyik az, hogy Szent-István a pogány magyar nemzetet keresztény hitre téríti és a magyar monarchiát a frank monarchia mintája szerint át alakitja; a másik az, hogy ez a monarchikus alkotmány és a keresztény kath. vallás egy és ugyanazon időben s egymással a legbensőbb szövetségben jelenik meg és szilárdul meg a magyar nemzet életében. — Ezt a kettőt kell alapul vennünk és minél kevesebb positiv adatunk van az egyes részletek, egyes intézmények kidomboritásánál: csak annál erősebben kell ragaszkodnunk magához a kétségtelen alaphoz.

Szent-István alkotmányának még kellőkép meg nem világitott részlete az, hogy milyen szerepet adott, és milyen szerepet adhatott ő a főpapoknak az ország védelmében? Mert az kétségtelen, hogy a főpapok hadviselési kötelessége Szent-István idejében kezdődik. — Folyik ez magából az alkotmányból, de adatok is bizonyitják. Mindjárt az első esztergomi érsek ott van Szent-István mellett a háboruban, ott van vezérei mellett. Neki és vezéreinek

[1] Századok. 1879. I. füzet.

teszi a fogadalmat, hogy a somogymegyei tizedet a szentmártoni apátnak fogja adományozni, ha az ellenségen győzedelmet arat.[1] Nem gondolható, hogy Szent-István ezt a fogadalmat távol az ellenségtől és napokkal vagy épen hetekkel az ütközet előtt tette volna. Fejér is ugy magyarázza a szentmártoni apátság alapitó levelének ezt a részét, hogy az esztergomi érsek „Stephano R. H. bello civili impetito *assistit.*[2]“ 1116-ban, II. Istvánnak a cseh király elleni háborujában Laurentius érsek, ha a királylyal nem menekült volna, (nisi... cum Rege aufugisset) nem kerülte volna el a halált.[3] Pedig Szent-István idejétől 1116-ig se a főpapok helyzete a magyar alkotmányban nem változott, se a hadviselési kötelesség és rendszer nem módosult. Fölösleges is időznöm annak bizonyitásánál, hogy a főpapok hadviselési kötelessége Szent-István idejéből és alkotmányából ered. — Hiszen ez nem vitás kérdés. De hát egészen olyan-e a főpapok honvédelmi kötelessége mint a főuraké és a többi nemeseké? Csak azon alapon áll-e, a melyen a világi főurak és nemesek kötelessége vagy más okai is vannak? Csak olyan mérvben és olyan módon teljesitik a főpapok ezen kötelességüket, mint a világi főurak és nemesek? Ezen kérdésekkel van válhatlan kapcsolatban az egyházi nemesség eredete és kifejlődése.

1015-ben Szent-István a pécsváradi apátságnak 200 szabad katonát adományoz. Az oklevél ide vágó része igy szól: „dotauibus.... populis tam liberis, quam seruis. *Liberis scilicet ducentis militibus*, quos sub talem redegimus militiam, ut si forte in regione suboriatur seditio, ad monasterii armata manu concurrant custodiam; et abbati regalem visitanti praesentiam, duodecim equites seruitium studeant exhibere.“[4] Fölemliti ezt az oklevelet

[1] Fejér: Cod. Dipl. I. 281.
[2] Fejér: Index.
[3] Knauz: Mon. Eccl. Strig. I. 79.
[4] Fejér: Cod. Dipl. I. 297.

Pauler Gyula, Villányi Szaniszló és dr. Balics Lajos is[1] anélkül, hogy egyikük is megállapodnék mellette és bővebben méltatná. Csak annyit mondanak, amennyit az oklevél maga mond. Pedig az az oklevél egy részlet Szent-Istvánnak honvédelmi rendszeréből, egy kő abból az épületből, amelyet a századok történeti eseményei lerontottak és behordottak; s minél elszigeteltebben áll előttünk, annál jobban igényli figyelmünket.

Az aranybulla 3. articulusa az egyházak népeinek adómentességi szabadalmát megerősiti.[2] Ime egy második kő ugyanazon épületből, hasonló az előbbihez. Mert tudjuk, hogy az adómentesség — mintegy — jutalma a hadiszolgálatnak. A nemes azért nem fizet adót a királynak, mert fegyverrel küzd mellette. „Illi *tibi* militent, non serviant.“[3] Az egyházak népei — populi ecclesiarum — is azért nem terheltetnek adóval, mert fegyverrel szolgálnak.

Az előbbi oklevél és az aranybulla ezen két sora elegendő, hogy a főpapok honvédelmi kötelességére rávezesse figyelmünket; s minthogy Szent-István honvédelmi rendszere adataink hiányossága miatt történet-irodalmunk fejlettsége daczára még mindig elég controvers kérdést szolgáltat: csak annál jobban kell megbecsülnünk minden sort, minden egyes szót, mely reá vonatkozik. Kétségtelen, hogy a főpapok hadi szolgálatának alapja egy és ugyanaz a nemesek hadi szolgálatának alapjával, t. i. hogy a főpap, mint nemes és mint az egyháznak örök tulajdoni joggal adományozott jószágok birtokosa együtt osztozik a királylyal az ország földjében, együtt birja az ország földjét a királylyal és a többi nemesekkel, tehát köteles is azt a királylyal és a nemesekkel együtt védelmezni. De a vérszerződésben gyökeredző ezen alap ugyan-

[1] Pauler: Századok 1879. 109 lap. — Villányi: Győrmegye és város mív. tört. 50 l. — Dr. Balics: A r. kath. Egyház története Magyarországban

[2] Super populos etiam ecclesiarum ipsarum nullam penitus collectam faciemus.

[3] L. I. Cap. 4. §. 3.

azonossága, nem zárja ki azt, hogy az egyház illetve a főpap hadi szolgálatának megalakulására és kifejlődésére egyéb, történeti és politikai okok is közrehatottak, — olyanok, aminőket a nemes hadi szolgálatának alapja mellett meg nem találunk. És amint olvassuk, hogy a király a pécsváradi apátságnak katonákat ad, amint olvassuk, hogy a király megerősiti az egyházak harczosainak Szent-Istvántól nyert adómentességi szabadalmát: önkéntelenül kérdezzük magunktól, hogy miért van az egyház igy megkülönböztetve? Mert látjuk, hogy az egyház illetve a főpap hadi szolgálata hangsulyozva, s mintegy kiemelve és harczosainak kiváltságával jutalmazva van; látjuk, hogy a főpap szabad és collectát nem fizető katonája nagyobb, előkelőbb, mint más főur felfegyverzett szolgája, mert a király is meglátja őt s elismeri és megerősiti kiváltságát, holott a főur fegyveres szolgáját nem látja meg. Miért van hangsulyozva az egyház hadi szolgálata? Miért előkelőbb a főpap katonája a főur katonájánál? Ezt a különbséget a hadi szolgálatnak alapjából a nemességből és földbirtok örök tulajdonából kimagyarázni nem tudjuk, s szem előtt tartva azt, hogy a történeti események folyamában föltétlenül és kivételt nem türve érvényesül az okozatosság azon törvénye, mely szerint ugyanazon okok ugyanazon körülmények között ugyanazt az eredményt adják: utalva vagyunk egyéb okok keresésére.

Nem ok nélkül fektettem hangsulyt arra, hogy sz. István monarchiájának megalakulása s a keresztény vallás felvétele és mindakettőnek megszilárdulása ugyanazon időben, ugyanazon körülmények és veszélyek között, s egymásnak kölcsönös támogatásával történik. Egy szent és bölcs férfiu szivében fogamzik meg és nő meg ideállá mindakettő, — aki átülteti mindakettőt nemzetébe és országába. Vallás és alkotmány, mint két egymást szerető ikertestvér, együtt nyitnak be az idegen házba, a pogány és nemzetségekre szakadozott magyar nemzethez. Közösek a küzdelmeik, közösek és ugyanazok az ellenségeik,

s közösek a reményeik: csoda-e, hogy nemcsak ugyanazon eszmények és czélok szeretete egyesiti őket, hanem az egymásra-utaltság érzetével és tudatával is ragaszkodnak egymáshoz?

Semmit se törlünk le Szent-Istvánnak katholicismusából, apostoli fénykoronája semmit se csorbul: ha az egyház hatalmának emelésében mély vallásossága mellett ott látjuk államférfiui bölcseségét is egész nagyságában. Hogy monarchiáját megalkothassa: le kell rontania az olygarchikus pogány monarchiát, korlátoznia a nemzetiség-főknek az övével majdnem vetélkedő hatalmát, s ezen korlátozás által ellenségeivé teszi őket. Hogy a keresztény vallást nemzetével elfogadtassa: meg kell törnie a pogány szellemet; s ezáltal ellenségeivé lesznek mindazok, akik a pogány valláshoz ragaszkodva ellenségei a kereszténységnek. Gyula és Koppány lázadása a közel multból félelmes intő példák gyanánt állanak előtte, és sürgetik, hogy a fiatal állam és a keresztény vallás biztositására saját hatalmát növelje és barátokat, — mintegy szövetségeseket — keressen, akikben föltétlenül megbizhatik, s akiknek mint Horváth Mihály mondja: „nehézkedési pontjuk a királyság legyen," s akikre támaszkodhatva elég erős legyen a királyságot és a keresztény vallást az átalakulás forradalmában könnyen támadható lázadások ellen megvédeni. Saját hatalmát növeli a monarchikus elemek szaporitása és a hadi szerkezet ujjászervezése által; s az által, hogy az egyházat hatalmassá teszi: hatalmas szövetségest nyer benne.

A törzsek és nemzetségek fejeinek hatalma a birtokviszonyokon alapult. Szent-István előtt a birtok ugyanis nem volt egyéni, hanem nemzetiségi és ez volt az oka: „hogy a fejedelemség száz éves létezése után sem igen vergődhetett nagyobb hatalomra.[1] A nemzetség-fők hatalma utjában állott a királyi hatalom, s a trón megszilárdulásának. Ezek hatalmát meg kellett törnie, hogy saját hatalmát megalkothassa. És megtörte az által, hogy

[1] Horváth M. — Magyarorsz. történelme. I. 118.

a nemzetségi birtokot egyénivé változtatta. A birtok ezáltal kiesett a nemzetség-fő hatalma alól, és tulajdonosa független lett a nemzetség fejétől. A nemzetségek vérségi kötelékét, melynek érzete a hagyomány által fenntartva nemzedékről nemzedékre szállt, s a nemzetség tagjait mint egy-egy nagy családot egyesité a nemzetség-feje körül s ennek erkölcsi hatalmat adott, — a területi felosztás által szaggatta meg, s hatalmának biztositására mintegy őrszemekül várispánságokat állitott fel.

Az egyház hatalmát pedig az által alapitotta meg, hogy azt külsőleg teljesen szervezte, az országot egyházmegyékre osztotta fel, érsekségeket, püspökségeket alapitott, a főpapságnak alkotmányában első helyet adott, magas méltóságát törvénynyel biztositotta, s terjedelmes birtokok adományozása és a tizedadó által a főpapokat gazdagokká tette.

De a birtoklási rendszer átalakitása, a területi felosztás, a várispánságok, és az egyház magas tekintélyének és hatalmának daczára a nemzetségi szerkezet maradványai a XI. század végeig fenmaradnak, és táplálják a pogány szellemet és erkölcsöket. Tudjuk, hogy ez a szellem Péter zsarnokságai által felingereltetve 1046-ban vérbe boritja az országot, leöli a papokat, feldulja a templomokat s végromlással fenyegeti az országot. És I. Endrének törvényt kell alkotnia, és meg kell parancsolnia, hogy minden magyar és idegen tegye le a szittya, nemzeti vallást és térjen vissza Jézus Krisztus igaz hitéhez és Szent-István szent törvényéhez s aki nem teszi, fej és jószág vesztéssel bünhődjék. „Capite et bonis mulctanatur.“ Tudjuk, hogy a keresztény magyar monarchiának I. Béla alatt is vannak küzdelmei az ősi pogány szellem ellen.

Szent-István nem kicsinyli a pogány szellem hatalmát, s azért nemcsak lerontani iparkodik mindazt, ami ezt a szellemet fentarthatná: hanem a honvédelmi szerkezet szervezésében fegyverkezik is ellene.

A nemesség hadi szolgálatát Szent-István érintetle-

nül hagyja. Imre fiához intézett azon szavai, melyekben a nemesekről szólva azt mondja, hogy „illi tibi militent," nem foglalnak magukban uj kötelességet, hanem a régit tartják fenn egész épségében. Minden nemes továbbra is köteles marad háboru idején fegyvert fogni, s a király vezérlete alatt harczolni, de csak az ország határain belül. Ez a személyes hadi szolgálat kötelességévé lesz a főpapoknak is. Kötelességükké lesz nemcsak személyes szabadságuknál és örök birtoklási joguknál fogva, hanem azért is, mert Szent-István tudta, hogy a keresztény vallás a magyar nemzetnél sokkal hamarább és biztosabban fog megszilárdulni, ha ezen vallás papjai a kötelességek teljesitésében, az ország védelmezésében egyenlőkké lesznek a nemzet többi tagjaival. A harczias jellemü magyar nemzet előtt a főpapoknak az a magas tekintélye, amely Szent-István szemei előtt lebegett, nem is lett volna teljes, ha a főpap meg nem jelenik a csatatéren akkor, mikor az ország megvédéséről van a szó. Ha kivül állott volna a táboron, kivül állott volna a nemzeten is, mert az egész nemzet a táborban volt, és képezte — Horváth Mihály elnevezése szerint — a „nemzeti" sereget. Ezen a nemzeti seregben Szent-István alkotmánya szerint a nemesség sorai között ott állanak a főpapok és a papok is.

Nem is a nemzeti seregben mutatkozó lényegtelen változtatásokban kell keresnünk Szent-Istvánnak a honvédelem szabályozása körüli érdemeit, hanem a vezérek korából maradt várszerkezet átalakitásában és a királyi sereg szervezésében. Ezen átalakitás egyik fő vonása az, hogy a várnagyságot, az ő kinevezésétől függő várispánra ruházza, aki vezére a várhoz tartozó katonáknak s ezek fölött, valamint a várkerület népei fölött is joghatóságot gyakorol; másik fővonása a várjobbágyságnak megalkotása. Ez akkép történik, hogy Szent-István a várakhoz tartozó földterületeket darabokra osztva a vár katonái között kiosztja, örökös hadi szolgálat fejében örökös használati joggal (possessio.) Ez a várföld a király engedélye nélkül el nem idegenithető, használatát s vele a

hadi szolgálat kötelességét a fiu átörökli az apától, s az igy állandósitott szolgálati és birtoklási viszony képezi alapját a várjobbágyságnak. A várak igy megalkotott jobbágysága teszi ki a királyi sereg zömét, amelynek vezérei a várispánok a király kinevezésétől függnek, egyes katonái a várjobbágyok pedig a királytól kapott földön élnek. Ezen hadseregre tehát a király a nemzet kebelében kitörő polgárháboru idején is föltétlenül számithatott. I. Béla is a várkatonákkal kergeti szét a lázongó tömeget, amely a székesfehérvári országyülésen az ősi vallás visszaállitását követelte.[1]

De Szent-István, aki nem ok nélkül tartott a lázadások kitörésétől, tudta azt, hogy a királyi sereg egy általános lázadás elfojtására nem volna elég erős. Hiszen ennek a seregnek tekintélyes részét a várak őrizete helyhez kötötte. És mert azt tudja: siet erőssé, hatalmassá tenni azt a rendet, mely rendületlen hüséggel áll trónja mellett, melyről tudja, hogy ellene fellázadni nem fog és melynek ellenségei az ő ellenségei is. Hatalmassá teszi a főpapi rendet és vagy saját katonáiból ad az egyházak védelmére egy-egy csapatot, mint ezt a pécsváradi monostornál látjuk; vagy megengedi nekik, hogy maguknak terjedelmes birtokaikon olyan állandó harczos csapatokat szervezhessenek, mint aminőket ő szervezett a várjobbágyság megalkotásával. S az egyházak által igy felfogadott katonákat, (akik az oklevelekben „liberi milites," — „populi Ecclesiarum," majd „exercituantes" s a 13. század közepétől már állandóan „nobiles jobbagiones" „nobiles ecclesiarum" nevek alatt szerepelnek,) a főpap kizárólagos joghatósága alá helyezi és megajándékozza azon kiváltságokkal, amelyeket a várjobbágyoknak adott. Ezen előjoggal felruházva a magyar főpapi rend első volt nemcsak méltóság tekintetében, nemcsak az országgyüléseken, hanem állandó és kiváltságoknak örvendő katonáival első lett a csaták mezején is.

Ime tehát látjuk, hogy a főpapok hadi szolgálatának

[1] Horváth Mihály: Magyország történelme I. k. 178 lap.

kifejlődésére ezen szolgálat alapjain a személyes szabadságon és örök földbirtokon kivül egyéb okok is befolynak. Ezek az okok politikaiak, s a keresztény vallás felvételéből és az államforma átalakulásából keletkeznek. Ilyen egyik politikai ok az, hogy az egyház a pogányból nem minden ellenszegülés nélkül kereszténynyé lett nemzetnél maga is védelemre szorul; a másik pedig az, hogy Szent-István félti a ker. vallást és az országot a nemzet kebelében kitörthető lázadásoktól. Ezen okok miatt Sz.-István a főpapok hadi szolgálatát megkülönbözteti, előkelőbbé teszi akkép, hogy állandó katona-tartásra jogot ad nekik, s katonáikat kiváltságok adásával saját katonáival, a várjobbágyokkal egyenlőkké teszi. Ez a katonatartási jog képezi alapját az egyházi nemesség intézményének.

A főpapoknak adott ezen katonatartási jog hozzátartozik a Szent-István által alkotott honvédelmi rendszer kiegészitéséhez; mert ezen joguknál fogva a főpapok egyházuk birtokain olyan katonai telepeket létesitenek, aminőket Szent-István a királyi várjószágokon szervezett. És ha szem előtt tartva, hogy a pécsváradi monostornak 200 katonája van, hozzávetőleg elképzeljük, hogy mennyi katonája lehetett azon egyházaknak, amelyek gazdagság és jelentőség tekintetében a pécsváradi apátságnak magasan fölötte állottak; és ha gondolkozunk, hogy mennyi katonája lehetett valamennyi egyháznak együtt véve: a pécsváradi apátság 200 katonája az egyház kezén levő olyan haderővé növi ki magát, amely az akkori viszonyok között tekintélyes lehetett. De megnő szemeink előtt a pécsváradi apátság adománylevelének jelentősége is. A pécsváradi monostor itt az egyházat képviseli, hiszen Szent-István az egyháznak és keresztény vallásnak megszilárditásán munkálkodik egész halála órájáig; az a 200 katona az egyházak hadereje gyanánt lép elénk, a mely haderőt nekik az ország állandóságára, „pro stabilitate regni nostri“[1] adja. Ez az oklevél az ugyanazon ve-

[1] Fejér: I. köt.. 280 és 296 l.

szélyek által fenyegetett fiatal királyság és egyház legbensőbb szövetkezésének tanujele. A király katonát ad a főpapnak, hogy fojtsa el a lázadást és védelmezze az ország állandóságát, és az egyház ezen fegyveres hatalma hü őrévé lesz a királyi trónnak és Szent-István országának. A királynak és az egyháznak legbensőbb szövetkezése ez nem a nemzet ellen, hanem a nemzet javára a kereszténység és az ország fennállása érdekében. Olyan szövetkezés, melyben a király az egyháznak nemcsak magas erkölcsi tekintélyére, hanem — ha kell — fegyveres hatalmára is számit. S bizalommal adja a kardot a főpap kezébe, bizalommal ad fegyveres erőt az egyházaknak, mert az egyház minden egyes katonája az ő hü katonája is egyszersmind.

Arra nem találunk oklevelet, hogy Sz.-István valamely világi urnak adna katonákat. Az aranybullában is hasztalanul keressük, hogy az egyházakon kivül másoknak is volna olyan népük, melynek Sz.-Istvántól eredő kiváltságai megerősittetnének. Ellenkezőleg: a magánbirtokosok csak a tatárjárás utáni időkben kapnak engedélyt magán várak épitésére,[1] — s ezáltal állandó várőrség tartására, s ennek tilalmazása nem eredhetett mástól, mint a hadi rendszer megalkotójától, Szent-Istvántól; sőt ezen tilalomhoz egy másikat is csatol: a várjószágokat elidegenithetetleneknek nyilvánitja. Fél az olygarcháktól, s azért gátat vetni iparkodik egyesek tulhatalomra vergődésének.

Mindez azt mutatja, hogy a főpapok hadi szolgálata ugy módjára, mint mérvére nézve különbözik a főurak és nemesek hadi szolgálatától. Előkelőbb, fontosabb ezek hadi szolgálatánál. Ilyennek mondja maga Sz.-István, midőn igy szól Imre fiához: „Si illorum (Pontificum) benevolentiam habebis; neminem adversariorum timebis: Illis quidam te observantibus; eris securus in omnibus.“[2]

---

[1] Pesty Frigyes: A magyarorsz. várispánságok története, 143. lap.

[2] Decr. I. Cap. 3. §. 1.

Ezen szavakban a főpapok rendje magasan föléje van emelve a többi országos rendeknek; de megtaláljuk ezen szavakban a főpapi rend oly nagy hatalmának körvonalait is, amely hatalom egy magában elegendő arra, hogy a királyt bármely ellensége ellen megvédje. Maga Szent-István veti meg a főpapok ezen hatalmának alapjait, s ezek az alapok: az egyházak terjedelmes birtokai, a tizedadó és a katonatartási kiváltság. És ez a kiváltság az, a mely a főpap hadi szolgálatát mások hadi szolgálatától megkülömbözteti. S minthogy a főpap hadiszolgálata fontosabb mint a többieké: azért a főpap katonája is mindjárt Szent-István idejében nagyobb, előkelőbb mint másnak fegyveres szolgája és a 13. században már mint „nobilis jobbagio ecclesiae" szerepel.

Itt meg kell egy kissé állapodnunk, mert az eddig mondottakból három olyan állitás magaslik ki, amely bizonyitást követel, s amely igazolás nélkül pusztán odavetett egyéni vélemény látszatával és értékével birna. Az első állitás az, hogy a főpapok a hadiszolgálat kötelessége mellett katonatartási kiváltsággal is birnak. A második az, hogy ilyen kiváltsága — tehát egyházi nemessége is — valamennyi főpapnak van. A harmadik az, hogy a főpapok katonatartási kiváltsága — s vele az egyházi nemesség — Szent-Istvántól ered. Ezen állitások lehető igazolása után látni fogjuk, hogy az egyházak mikép szervezik katonaságukat, és látni fogjuk, hogy az egyház szabad katonája, hogyan nő meg egyházi nemessé.

Azon állitás, hogy a főpapoknak katonatartási *kiváltságuk* van, beleütközni látszik egy általánosan elfogadott és megszilárdult véleménybe, amely ugy hangzik, hogy a katonatartás Szent-István idejében és később is vele jár a nagy birtokkal. Ezen vélemény szerint a katonatartás közönséges jog, — tehát egyeseknek, vagy egy rendnek kiváltsága nem lehet. Nem is akarom én ugy érteni a főpapok katonatartási kiváltságát, mintha az kizárná azt, hogy a királyon és főpapokon kivül mások is katonákat tarthassanak. Hiszen Szent-István tör-

vényeiben is találkozunk mások katonáival. De azt a hadszolgálati viszonyt, amely a király és a várjobbágy között, az egyház és praedialistája között létezik, s amely állandóságánál fogva a kir. várak jobbágyait s az egyházak nemeseit különálló csoportokká tömöriti s nekik mintegy testületi jelleget kölcsönöz: azt a viszonyt másoknál nem találjuk meg. Mások katonái alig különböznek a szolgáktól; — legalább ezt engedi következtetnünk Szent-István törvénye, a melyben a miles és a servus egészen egymás mellett áll. „Si cuius miles aut servus ad alium fugerit, et is cuius miles aut servus fuga labsus est..."[1] mondja a törvény. Látjuk, hogy egyforma személyi állapot ez; a katona is szolga, aki megszökhetik urától. És ebből a szolgai állapotból más nagy birtokos katonája soha ki nem emelkedik, holott az egyház katonái már Szent-István alatt szabad és állandó katonák, akiknek állandó hivatásuk, megvédeni az illető egyházat és elfojtani a lázadásokat. Ha meggondoljuk már most, hogy Szent-István tart a lázadásoktól s fegyverkezik ellenük; ha meggondoljuk, hogy saját hatalmát növelni s a nemzetség-fők hatalmát korlátolni igyekszik: bizalmatlankodni kezdünk azon általános vélemény iránt, mely szerint a katonatartás korlátlanul szabad volt és velejárt a nagy birtokkal; mert az ilyen katonatartás ellenkezik Szent-Istvánnak az alkotmány és a kereszténység megszilárditásában mint az ő ideáljaiban összefutó összes cselekvényeivel. De ha nem tudjuk is elhallgattatni a katonatartás általános és teljesen szabad volta iránti aggodalmunkat: még sem kell perbe bocsátkoznunk az allegáló általános véleménynyel; mert ha a katonatartás közönséges jog volt is, az egyházak katonatartása még akkor is kiváltság gyanánt áll előttünk, mely föléje emelkedik a közönséges jognak.

Kiváltság azért, mert az egyházak katonasága állandó hivatásával, sajátságos szolgálati és birtoklási viszonyával és

[1] Wenzel: Árpádkori uj okmánytár. I. 9. lap.

kiváltságaival mintegy testület gyanánt, a honvédelmi rendszernek egy külön névvel is megjelelt tényezője gyanánt jelenik meg és szerepel előttünk; és kiváltság azért is, mert az egyház katonája nem szolga, hanem szabad katona, aki az adózás terhétől mentes, és a főpap joghatóságán kivül — mint látni fogjuk — csak a király joghatóságának van alávetve. Hogy pedig az egyházaknak ilyen katonatartási kiváltságuk van: bizonyitja a pécsváradi apátság kétszáz szabad katonája; bizonyitja az aranybulla; de bizonyitja számos oklevél, melyek szerint, mint azonnal látni fogjuk, az egyházak nagyobb része tényleg tartott is ilyen kiváltságos szabad katonákat.

Midőn az egyház nem igényelt többé fegyveres erőt a maga védelmére, midőn a pogány szellem kihalt, s a nemzetségi államforma romjai szétporlottak, s a keresztény vallás és Szent-István alkotmánya a nemzet szellemével összeforrtak: az egyházak kiváltságos katonatartása elvesztette eredeti okát és jelentőségét. De hogy nagy jelentőséggel birt a XI. és XII. században bizonyitja az, hogy az egyházak hadakozó népe az aranybulla szerint szabadalmakkal megkülönböztetett csoport gyanánt válik ki a nemes néptömegből, és bizonyitja az is, hogy a főpapok ezen kiváltságukat a későbbi századokban is féltékenyen őrzik. Tanusitja ezt a többi között IV. Bélának 1265-ben kelt, s I. Mátyás által 1464-ben s I. Ferdinánd által is 1542-ben megerősitett azon oklevele, amelyen az esztergomi Érsekségnek régi kiváltságait felsorolja és megerősiti.

Ezen kiváltságok között első helyen emlittetik, tehát bizonyára legfontosabbnak is tekintetik az érsekségnek a maga népei és nemesei, vagyis harczosai fölötti joghatósága. „Quarum quidem libertatum prima haec est: quod nullus Judicum Curiae Nostrae, vel Palatinorum Regni Nostri, seu quicunque Comites vel Judices, quocunque nomine nominentur Populos Ecclesiae Strigoniensis conditiarios et Nobiles suos universos judicare

valeat vel praesumat, sed ejusdem Ecclesiae Strigoniensis Judices videlicet et Palatinus suus, vel Judex Curiae suae, aut terrestris Comes per Archi-Eppum deputatus in omnibus causis et causarum articulis judicabunt."[1]

(Folyt. köv.)

A HALOTTÉGETÉSRŐL.

Dr. Csernoch Jánostól.

(Folytatás.)

III.

Épen midőn észrevételeim megirásának gondolatával foglalkoztam, sétálván a Duna partján láttam, hogy a viz valami nagy állati dögöt visz. Önkénytelenül is eszembe jutottak budapesti hullaégetőink. Ha ugyanis semmi egyéb czéljuk sincsen, mint „egyáltalán arra törekedni ami a halottak eltakaritásánál az emberiség egészségének védelmére szolgál," miért nem forditják figyelmöket az ily állati hullákra, melyeket igen sokszor egyszerüen ki szoktak dobni az emberek, s melyek a szabad levegőn feküdvén nemcsak a rothadási folyam alatt fejlődő gőzök által fertőztetik meg a levegőt, hanem még utálatot is gerjesztenek, semmi sem lévén utálatosabb, mint az állati hulla.

Az emberi hulla, azt megengedjük, addig mig el nem takarittatik, veszélyes lehet bizonyos körülmények között az emberre nézve; ez azonban a hullaégetés behozatala után sem lesz elkerülhető. A hullák eltemetésére vonatkozó szabályok szerint ugyanis „az eltemetési határidő közönségesen 48 óra,"[2] s ezt a határidőt a hulla-

[1] Pray: Specimen Regni Hung.

[2] Utasitás a halottkémek részére I. R. 5. §.

égetők kedvéért megváltoztatni nem fogják, mert sokkal fontosabb okok s magasabb érdekek teszik szükségessé, mint a hullaégetőknek „nemes passiója.“ Ha pedig a hulla egyszer a földbe kerül s megtartatnak a sir mélységére és a hullának gondos eltakaritására előirt rendszabályok, akkor nem egyéb mesebeszédnél azon állitás, hogy a temetőben nyugvó hullák megfertőztetik a levegőt. Az eddig európaszerte megejtett vizsgálatok és a mindennapi tapasztalatok bizonyitják, hogy a temetőknek nagyságával, a bennök elhelyezett hulláknak számával nemcsak hogy nem szaporodik a halottak száma, hanem ha a betegségek gyógyitására, a köztisztaságra kellő gond fordittatik, a halálesetek száma mindinkább csökken.

A budapesti hullaégetőknek e tekintetben nem is kell messzire menniök, maradjanak csak Budapesten s könnyen győződhetnek meg állitásunk valódiságáról. Budapest fővárosa, még a hetvenes évek elején Európának legegészségtelenebb városai közé tartozott; azóta pedig lakossága megkétszeresedett, temetői majdnem kétszer akkorák, mint előbb voltak s mit tapasztalunk? Azt, hogy tekintve a hetvenes évek előtti és az azok elején észlelt tapasztalatokat, a halandóság a temetők számának megfelelő arányban nemcsak, hogy nem szaporodott, hanem mint azt minden, a főváros fölvirágzását szivén viselő honfi örömmel tapasztalja, mindinkább s örvendetesen csökkent. S minek tulajdonithatjuk ezt? A hullaégetőknek bizonyára nem; hiszen azok mindeddig, hála Istennek, nem léteznek; hanem igenis annak, hogy ujabb időben a főváros mégis kapott amilyen-amolyan, semminél mindenesetre többet érő vizvezetéket s hogy most sokkal nagyobb gond fordittatik a köztisztaságra, mint azelőtt. Hiába való volna a közegészségügyi hatóságnak minden iparkodása, ha a köztemetők az egészségre nézve ártalmasak volnának s hogy nem ártalmasak mutatja a statisztika, mely szerint temetőink nagyobbodása mellett a halandóság egyre apad. Köztapasztalás szerint a ragadós betegségek a nagyobb városokban nem is szoktak a te-

metőkben kiütni, hanem rendesen ott, a hol szükek az utczák, udvarok, elhanyagoltak, tultömöttek a lakások, ott a hol nem forditanak kellő gondot a köztisztaságra, hol elégtelenek s nem is tiszták a kórházak, hol a fertőtlenitést elhanyagolják.[1]

A mi különben a közegészségi szempontot illeti, minthogy a mi hullaégetőink olasz typusok után indulnak nem lesz érdektelen hallani, egy olasz orvosnak s nagytekintélyü tudósnak a hullaégetésnek a közegészségügyre való vonatkozása felőli nézetét. Porro Eduárd, ez a neve a tudósnak, ekkép nyilatkozik a hullaégetésről: „És valóban oly határozottan követeli az egészségügy és a tudomány a hullák égetését, hogy annak el nem fogadása a tudomány, a humanitás és a haladás elleni vétséget képezne?

E kérdés nemcsak, hogy nincsen eldöntve a hullaégetők előnyére, hanem kitünő hygienisták és kiváló vegyészek egészen alaptalannak mutatják ki, — a hullaégetők hygienismusának magyarázatait. Hogy kimutassuk, miszerint a valódi tudomány, s nem az a tudomány amely alkalmazkodni tud, még eddig legkevésbbé sem döntötte el a kérdést a hullaégetők előnyére, elég rámutatnunk, hogy az olaszországi közegészségügyi egyesület nagynevü elnökének a neve, nincs a hullaégetők között, annak a neve a ki a tudomány és haladás terén sokat nyomó tekintély s ilyennek el van ismerve az egész tudományos világon.

De megis engedve, hogy a hullaégetésnek főczélja volna megakadályozni, hogy a holtak ne ártsanak az élőknek, minek kezdeni a kisértetek korszakát az emberi hullák égetésével, melyek ha földbe temetettnek, oly mély-

[1] Azt is mondják, hogy a földbe elásott hullák megrontják a vizet s ez uton terjesztenek különféle betegségeket. Ez ellenvetésre alaposan megfelelt t. kollegánk Rajner Lajos ugyan ezen folyóirat 1875. évfolyamának 902. sz. lapjain s mi a mi budapesti hullaégetőink kedvéért, kik oly nagyon szeretnek hivatkozni milánói kollegáikra, csak annyit jegyzünk meg, hogy a milánói nagytemetőben körösközül az egész vidéken a legjobb viz van; ez pedig nem azt bizonyitja, hogy a hullák megrontják a vizet.

ségben vannak elhelyezve, hogy az élőknek általuk való veszélyeztetése valóságos hypothesissé lesz, azalatt mig eltemetlenül vagy rosszul eltemetve marad ezernyi állati hulla, mely a föld fölött, vagy alig egy kissé eltakarva rodhad. Miért nem forditják közegészségügyi törekvéseiket arra, hogy nagyobb gond fordittassék a szemétgödrökre, a köztisztaságra, a pöczegödrökre, bizonyos nemü iparágakra, melyekből sokkal nagyobb s biztosan megállapitott veszedelmes, egészségtelen kigőzölgések fejlődnek? És ha megis engednők, hogy a mi jól rendezett temetőinkből csakugyan fejlődnének olyan a közegészségre veszedelmes kigőzölgések (ami soha sem volt megállapitva Milánó-ban a hol senki sem észlelte, hogy a villsavas gőzök világitottak volna) az ilyen csekélymérvü kigőzölgések semmik sem lennének ama biztos és konstatált fertőzésekhez képest, miket a hajózás, a szemét- és pöczegödrök évenkint juttatnak a levegőbe, a vizbe, a házakba."

Azok között kik a temetőben dolgoznak, vagy a temetők közelében laknak, soha sem lehetett oly változásokat észlelni egészségökben, melyek a temetőben való tartózkodás kifolyásának volnának tekinthetők s soha sem fordultak elő köztük oly betegségek, melyek fertőzési jelleggel birtak volna, holott a városok belsejében minden egészségügyi rendszabály daczára, sokszor tapasztalunk rövidebb vagy hosszabb ideig tartó ragályos betegségeket. Nemsokára különben is a közvélemény napirendre fog térni a levegőnek ama vegyészeti és górcsövi vizsgálatai, a temetőknek állitólagos kigőzölgései fölött s majd meglátjuk mennyit érnek a hullaégetőknek ijesztgetései."

„S valjon ama hirneves városok lakói, kik még most is tartanak fönn egynéhány temetőt a város falain belül anélkül, hogy a közegészségügy ennek kárát vallotta volna, kevesebbet törődnek a hygieniával?"[1]

[1] Porro Ede tanár két munkát irt a hullaégetés ellen. Az elsőnek czime: „A proposito di una cremazione pensieri del Prof. Edoardo Porro," 1883., a másik: „A proposito della cremazione, considerazioni del Prof. Edoardo Porro." Idézetünket a másodikból vesszük.

Minden elfogulatlan olvasó igazat fog adni a hirneves olasz orvos tudósnak és ha a mi hullaégetőink csakugyan nem akarnak egyebet, mint a közegészségi ügyet előmozditani, akkor sokkal okosabban teszik, ha közegészségügyi egyletté alakulnak s figyelmöket forditják a Porro orvos által emlitett helyeknek tisztántartására s azon fertőző anyagoknak ellensulyozása s eltávolitására, melyek belőlük fejlődnek s a levegőt, a vizet csakugyan sokszor megrontják.[1] Maguk az olaszországi hullaégetők is bizonyára jobb szolgálatot tesznek vala hazájuknak s talán egész Európának, ha a náluk ugylátszik állandóan megtelepedett cholerára forditják a főfigyelmet és a hullák égetése helyett a betegek ruháit, ágynemüit, egyszóval mindazt égették volna, ami képes a levegőt megfertőztetni s a betegség tovaterjedésének meleg ágyát képezi.

Emlegetnek még „eszthetikai elveket“[2]) is. Erre már csakugyan azt lehet mondani, hogy „difficile est satyram non scibere.“ Hát csakugyan szebb, vagy az eszthetika szempontjából ajánlatosabb a hullaégetés mint az eddigi temetés? Nem nagy képzelő erő kell hozzá, hogy még az is, a ki soha sem látott hullákat égetni az eszthetika szempontjából is képes legyen a kettő közti külömbséget megitélni s bevallani, hogy a hullaégetés és a keresztény temetés között körülbelül olyan különbség létezik, mint az erőszakos és kegyetlen, csöndes és természetes halál között.

Avagy abban találják az eszthetikai szépséget, midőn miként föntebb egy olasz szemtanu után leirtuk, az égető kemenczébe vetett hulla, a tüz hatása alatt összezsugorodik, emberi alakjából egészen kivetkőztetik s általában kegyetlenebb bánásmódban részesül, mint egy állati hulla, melyet a tisztességes ember legalább eltakar,

[1]) E tekintetben valóban elismerésre méltó ama másik ujabban megindult mozgalom, mely a lakások ügyével foglalkozik. Mily nagy hálára kötelezhetnék a halottégetők embertársaikat, ha amazokkal szövetkezve s követve az általunk idézett olasz orvosnak tanácsát, az emberi hullák helyett, az elszámlált fertőző anyagok égetése czéljából alakitanának szövetkezetet.

[2]) Egyetértés iv. h.

s még az élettelen állatot is megbecsüli. Teljesen igaza van az általunk előbb idézett Porro orvosnak, midőn ezeket mondja: „És én szeretném látni azt az anyát, a ki legyőzvén fájdalmát, s győzedelmeskedvén a kiállott gyötrelmek fölött, kezdi öltöztetni saját gyermekének holt testét, hogy azt szeretetteljesen elhelyezze a ravatalon, a ki midőn utolsó csókjaival elhalmozta szeretett gyermekének arczát, szeretném az ily anyát, hogy viselné magát ha látná, hogyan készülnek gyermeke testének elégetéséhez. Mikép türné el ugyan, ha látná, hogyan emelik el profán kezek a ravatalról a gyermeket, mikép piszkitják be közönyös érintéseikkel fehér ruháját, hogyan nyujtogatják, igazitják, elhelyezgetik az általa szeretett testnek tagjait, hogy az égetés követelményének megfeleljenek: hogyan feketiti be a füst a testet, hogyan emészti és boritja el azt a láng, hogyan függnek a kiváncsi szemek a hulla vergődésén a lángok pattogásán, a zsirolvadás sistergésén, mikép lehet hallani az elégő husrészek ropogását, a repedező csontok recsegését? Hogyan türhetné, hogy egynéhány órai látványosság után, az ő drága kincséből semmi sem maradjon, mint egykevés idomtalan csonthalmaz, keverve más csontmaradványokkal és az együtt elégetett tárgyak s más hullák hamujával. Ne gondolja senki, hogy mindez talán valami nagyitás, mindez a mit mondottam annak valódi elbeszélése, a mit látni lehet a hullaégető templomban.“[1]

[1] Templomnak nevezik a milanói hullaégetők az épületet, a melyben hullaégető kemenczéik vannak elhelyezve. Élükön Gorini áll s azért Gorini templomának is hivják. A templom maga e feliratot viseli:

„Vermibus erepti, puro consumimur igni
Indocte vetitum, mens renovata petit.“
Férgektől menten, felemészti porunkat a tüzláng,
Esztelenül tiltva, mit követel szabad ész.

Hogy mit kell a „renovata mens“ alatt érteni azt Gorini „Sulla purificazione dei morti“ czimü munkájával, de már annak czimével is elárulta, midőn a hullaégetést „megtisztulásnak“ nevezi és a 220 lapon a keresztény temetőkről állitja, hogy azok „az előitéletek és babonaságnak műhelyei.“ Nálunk is hangoztatták, hogy az egyesület „fölvilágositja a társadalmat.“ Köszönjük az ilyen fölvilágositást.

A Porro orvos által vázolt hullaégetés tehát semmiképp sem felel meg az „eszthetikai elveknek ; a bpesti hullaégetők azonban ugylátszik a Siemens Frigyes által föltalált hullaégető kemenczékre voltak tekintettel, midőn magát a hullaégetést „eszthetikai“ szempontból is ajánlották. Egy ilyen hullaégető kemenczét Siemens Frigyes az 1883. évben Berlinben tartott egészségügyi kiállitás alkalmával mutatott be és a hullaégetés eszméjét pártoló illustrált lapok siettek is annak képét olvasóiknak bemutatni. A hullaégető épület három részből, illetőleg három emeletből áll. Felül van a beszentelő hely, hol a hulla ravatalra tétetvén, a hozzátartozók jelenlétében a vallás szerinti szertartások mennek végbe fölötte ; (akkor t. i. ha kapnak papot, a ki erre vállalkozik.) A szertartás végeztével a ravatal feneke alásülyed a koporsóval az épület középső részébe, hol az égető kemencze van s mikor az elégetés megtörtént, a rostélyon át lepergett hamvakat a halott hozzátartozói az alsó teremben, e czélra tartott szolgák által, csinos (!) edénykébe zárva átveszik.[1] Siemens próbái szerint az egész eljárás egy órát és tizenöt perczet vesz igénybe (legujabban igy állitják) s az elégetés alatt semmi kellemetlen szag nem érezhető (mások ezt tagadják). A hátramaradt hamu nem tesz ki egészen két kilogrammot. Ennyit röviden a Siemens-féle kemenczéről.[2] Már most hol keresendők azok a szépészeti

[1] Ezen „csinos“ edénykékre vonatkozólag találóak a Bpesti Hirlapnak (1886. évi 58. sz.) megjegyzései. Egyik olvasója a halottégetésre nézve több kérdést intézett a laphoz, melyeknek egyike a következő : Mi történik a hamvakkal? Valószinü, hogy szép üvegedényekbe fogják rakni, s felülről bekötik hólyagpapirossal, aztán fölteszik a legmagasabb kaszli tetejére. Az oldalára papirszeletet lehet ragasztani, s az nagyon jól veszi ki majd magát, ha egyes edényeken irva áll : „A nagymama.“ „A kis Julcsa.“ A szegény Feri.“ „Kajszinbarack.“ „Pista bácsi.“ „Sárga ringlót“ — mert a befőtteket is ott fogják továbbra is tartani.

[2] Legujabban a Nemzeti Hirlap (1886. évf. 9. sz.) hozott egy ily képet. Ő maga azonban ekkép jelzi álláspontját a halottégetőkkel szemben : „A mi minket illet, mi semmi olyan ujitásnak nem vagyunk barátai, mely a vallásos érzületet népünkben lohasztaná. A hullaégetés pedig tagadhatlanul ilyen ujitás s igy semmi jót nem mondhatunk felőle!

szempontok, melyeknek hivatásuk volna bizonyitani, hogy a hullaégetésnek még e neme is megfelel az eszthetika elveinek, azt valóban nehéz volna kitalálni. Az talán csak nem szépészeti dolog, hogy a megkoszoruzott koporsó alatt megugrik az égető kemenczének födele, mire ez mintegy varázsütésre alábukkan, és a testtel együtt hamuvá változik, melyet azután lapátokkal kaparnak ki, hogy urnákba töltsék?

IV.

Fölhozzák még a gazdászati szempontot is azt állitván, hogy a hullaégetés olcsóbb a mostani temetésnél s azonkivül sok tért nyerünk azáltal, ha a temetők száma kevesebb s még azok is kisebbek lesznek a mostani temetőknél. Hát már ahhoz sem legyen joga az embernek, hogy halála után nyugvóhelyül legalább azt a két négyszög méternyi területet vegye igénybe azon a földön, a melyen született, melyet arcza verejtékével, sokszor egész életén át, mások javára munkált, melyen izzadott, fáradott, türt, szenvedett? Hol van az egyesületnek az elnök által hangoztatott „demokratikus szinezete?“[1]) Eddig a szegény ember legalább azzal vigasztalta magát, hogy neki is van egy kis földje ott kinn a temetőben, de most ettől is megfosztják, s legfölebb csak annyit engednek, a mennyi megnyomoritott testmaradványainak egy urna keretén belül juthat és a mennyi juthat magának az urnának a kolumbariumban, ha ugyan a tartásért járó dijakat megfizetheti, mit ha nem tesz onnét is kidobják. Szép demokráczia! Továbbá kérdezhetjük még, micsoda gazdálkodás az, midőn a szegény embernek azonkivül, hogy meglesznek a temetéssel összekötött addigi költségei, még az elégetésért is kellend majd fizetnie?

Igaz ugyan, hogy az alakulásban lévő egyesület a többi között azt is határozta, hogy „igazolt vagyontalanság esetén, amennyiben a többi föltételek teljesitvék, a

[1]) Egyetértés id. h.

gondnokság nem tagok részére dijtalan elhamvasztást is határozhat, sőt ilyen esetekben az átszállitás és vallásos szertartás költségeit is födözheti," hanem hiszen ez csupa a gondnokság kegyétől függő „hat" „het" s addig tart, mig a fakultativ hullaégetést nem sikerül majd kötelezővé tenni. Megtörténhetik egyébként az is, hogy a szegénység bizonyitása, az ingyenes elégetés engedélyezése fölötti tanácskozás annyi időt vesz majd igénybe, hogy „Roma deliberante, Saguntum perit," vagyis si licet parva (jobban minima) componere magnis, addig, mig a tanácskozási apparatusnak összes kerekeit megfutja az engedélyadás kérdése az ingyenes elégetésre szánt s künn lévő hulla, az egylet által czélba vett egészségügy nagyobb dicsőségére, megfertőztetheti a levegőt.

A közgazdasági czélokat hangoztató hullaégetők azonban megfeledkeznek még egy másik szempontról, mely sokkal fontosabbnak látszik, mint az a néhány a hullaégetés következtében nyerendő hold föld, és ez a fütő anyagnak haszontalan s fölösleges fogyasztása. Az élelmes angolok már is kiszámitották, hogy a gőzhajózás nagymérvü elterjedése, a gyárak szaporodása mellett idővel elégtelenek lesznek a fütőanyagok, amiket a föld jelenleg szolgáltat s már is törik rajta a fejöket, hogy mivel lehetne a mostan használt fütőanyagot helyettesiteni. S ime előállanak a hullaégetők s teljesen haszontalan, mert fölösleges és czélszerütlen czélokra akarják pazarolni a fa és kőszenet!

De a hullaégetők nem egy könnyen jönnek zavarba; magából az emberi hullából is akarnak hasznot huzni, hogy igy is megmutassák, mennyire akarják szolgálni a társadalom érdekeit. A különböző hulla fölhasználási theoriákat tárgyalván az általunk idézett Gorini, önmaga ekkép nyilatkozik felőlök: „Mindezen dolgokat azért mondják el, mert azon téves nézetből indulnak ki, hogy az emberi hulla a fölhasználható anyagok közé számitható. De ez annyira ellenkezik az ember nemesebb érzelmeivel, hogy minden ilyen elméletre fölháborodik az ember lelke, fölforr

ereiben a vér és határozott s legyőzhetlen fölháborodással utasitja vissza azokat.“ Ilyen szavak után azt hinné az ember, hogy Gorini maga is elitélvén ama hasznossági theoriákat, egyet sem fog közülök elfogadni, hanem bizony nincs ugy, mert tovább igy folytatja: „Az ujabb javaslatok között, melyek azt célozzák, mikép lehetne hasznot huzni az emberi hullákból és miket a hullaégetők kigondoltak, az egyedüli, amelyet fölháborodás és visszautasitás nélkül meglehetett volna vizsgálni az, melyet a genfi Dujardin nevü tanár gondolt ki s a melyet gyakorlatilag is mutatott ki használhatónak Terruzzi dr. Milánóban és mely azon elégethető anyagok fölhasználásából áll, amelyek az elégetés alatt válnak ki a hullából s tápot szolgáltatván a tüznek, elősegitik magának a hullának elégetését.“[1]) Eszerint tehát az emberi testnek önnönmagát kell elégetnie,hogy a még különben szükséges fütőanyagért is szolgáljon kárpótlásul. Ez azután, hogy ismét a régi keresztény irónak, Tertulliánnak szavaival éljünk, valódi „atrocissima barbaries,“ legkegyetlenebb barbárság.

Ezen atrocissima barbariesnek azonban még itt sincs vége. A materialistikus elmélet alapjából kiinduló s annak szolgálatában álló hullaégetők, még igy sem elégesznek meg az emberi testnek lealacsonyitásával, de még tovább is mennek. A mitől az ember legjobban irtózik s amin minden tisztességes ember fölháborodik, az, hogy az emberi hullát, még az állatok hullája alá sülyesztik s egy rangba helyezik azzal ami a föld termékenyitő erejét szolgáltatja, fokozza s föntartja. Az elégetett hullákból nyert csontokat és hamut a szántóföldek trágyázására lehet forditani s abban fekszik szerintök a hullaégetésnek voltaképeni gazdászati értéke. Az előbb idézett Gorini, midőn az általa javaslatba hozott „columbariumot“ (a bpesti hullaégetők „közös hamvveder-csarnoknak“ nevezik) leirta, igy folytatja: „Ekkoráig a csontok elzárva hevertek (az ossariumban) és semmire sem szolgáltak ; az ipar

[1]) La Purif. dei morti 48. l.

törekedni fog azokat is jövedelmezőkké tenni. A városi (milánói) hatóság maga is nagy hasznot huzhat belőlük, amennyiben könnyen talál olyat, a ki fölajánl neki ezen foszforsavas mész egy hordócskájáért kétszáz lirát, a miből világos, hogy az egész halmaznak eladásáért, mely körülbelül 1750 tonnellát tesz ki, a nem megvetendő 350,000 lirányi összeget kaphatja, a mely ha kamatra adatik, minden egyes században évi jövedelmét körülbelül 18,000 lirával fogja szaporitani. És ha a municipium oly virágzó gazdasági állapotok között volna, hogy nem igen volna utalva jövedelmeinek ily uton való szaporitására, a mészhalmazt ingyen engedheti át a milánói földbirtokosoknak, mindenkinek annyit a mennyire földbirtokára való tekintettel szüksége van, azon kötelezettséggel azonban, hogy azt szántóföldjeik termékenyitésére fogják használni.[1]

Ime tehát mi a rendeltetése az emberi hullának! Nem hisszük, hogy az ember mint a teremtés koronájának méltóságát valaki annyira lealacsonyitotta volna, mint ezek a hullaégetők, a kik azalatt mig az emberi testet trágyázó anyagnak használják föl, ölebeiket fölcziczomázva gondosan eltemetik! És mintha még e barbarismus, az emberi testnek ilynemü meggyalázása sem volna elegendő, káromlásaikat még a feltámadás tana ellen is fordítják, mely szerintök nem egyéb, mint az anyagcsere, a megujulás alakjában való visszatérés a földi életbe. Gorini fenti gazdászati elméletét, melyben pontosan százalékok szerint kiszámitja mennyi hasznot fognak hajtani a csontmaradványok, ekkép folytatja: „Ily módon sikerülne, hogy ezen csontanyag részben visszatérne, hogy testté váljék az élő milánóiakban, uj életet kezdvén meg bennök, a mely már ősapáikban is élt. Ilyen egyedüli a lelkek költözése, amely megállapitható s csakis ilyen a testek föltámadása, a melyet elismer a tudomány.[2]

[1] Id. hely. 217 l.

[2] Id. t. 217. — Legutóbb a franczia kamarában hangoztatta e tant Passy képviselő, ki „a halottégetésben a halhatatlanság jelképezését látja“ Freppel, a hires angersi püspökkel szemben a ki kijelentette, hogy a ha-

Ime, mikép nyilatkozik a hullaégetők materialismusa az ő teljes meztelenségében. Ilyen nyilatkozatok után, hiába esküdöznek és nyilatkoznak, hogy nem akarják a vallási érzelmeket s tanokat sérteni; mert teljes joggal elmondhatjuk róluk, a mit az egykori páter gvardián mondott szerzetestársainak: „etiam si jurassem vobis, non debuissetis mihi credere.“

Gorini orvos s társainak durva materialistikus fölfogásán kivül van azonban még egy másik is, mely nem annyira az elégetés után fönmaradt csontokat és hamvakat tartja gazdaságilag fölhasználhatóknak, de az elégetés közben fejlődő, a levegőn át s annak segélyével a földbe kerülő gőzöket mondja felette hasznosaknak a föld termékenyitő erejére nézve, mely örök ifju erejével a feloszlott hulla elemeiből uj alkotványokat van hivatva alakitani.

Valóban megragadó eszme! Mennyi vigasz a siránkozó rokonok, a zokogó ara részére! Meghalt, de meg nem semmisült. Sőt mily közel fekszik a remény, hogy a gyászoló ara meghalt jegyesének szivét maga a jövő nyáron vérpiros rózsa alakjában keblére tüzheti! Csak egy kis poezis kivántatik hozzá s a dologban semmi nehézség sincs. A hullaégető gyár toronymagasságu kürtőjén az elégett test anyaga alapelemeire szétbontva visszavezettetett a légbe, honnét eső, hó vagy harmat alakjában mint csapadék leszáll a földre, megtermékenyiti a talajt s miért ne szivatnék föl épen egy rózsató által? s a feloszló szivnek elemei miért ne vezettetnének éppen egy feselő bimbó szirmaiba? s e bimbó miért ne jutna a kedves kezéhez? de meg ezen maroknyi hamu s néhány szilárdabb állományu csontrész, mely ellenállt a tüz emésztő erejének, illetve mint váladék hátramaradt az elégülési processusból, mily jól fogja magát kivenni egy modern divatu ékes hamuvederben a busongó delnő pipere asztalán, a lilionaise, rizspor, arczfesték, hajkenőcs s egyéb szépitő szerek között.“[1]

lottégetés ellenkezik azon kegyelettel, melylyel a halottak iránt tartozunk. L. Pesti Hirlap, 1886. apr. 3. 93. sz.

[1] Rajner Lajos id. h. 209. k. l.

Csodálatos dolog, hogy hullaégetőink, kik annyi mindenféle indokot hoznak föl a hullai pyromania mellett, teljesen megfeledkeznek egy szempontról, amely pedig szerény nézetünk szerint nem a legutolsó a hullaégetés megengedése vagy eltiltásában. Értjük az igazságszolgáltatási érdekeket. Hányszor adja elő magát az eset, hogy valamely büntett nyomozása vagy megállapitásában a biró a már elásott hullának megvizsgálására van utalva? Hányszor fordult már elő, hogy valamely vádlottnak ártatlansága a bíróság előtt csak ugy derült ki, hogy a kiásott hulla uj vizsgálatnak vettetett alá és a vizsgálat döntő befolyást gyakorolt a per kimenetelére. Mindenkinek élénk emlékezetében van még a szenzációs tiszaeszlári per, mely a hónapokig földben feküdt gyermekhullának megvizsgálása következtében döntetett el? Mit csináltak volna ugyan ez esetben, ha a hullaégetők kemenczéiben a hulla hamuvá égettetett volna? Képesek lettek volna-e az esetleg fönmaradt csonttöredékekből, vagy a hamuból a hulla nemét, korát, a halál okát megállapitani? Feleljenek erre a hullaégetők!

Előfordultak már olyan esetek is, hogy a mérgezés által okozott halált csak a kiásott hullának megvizsgálása által sikerült konstatálni s előfordulhatnak jövőre is, annak daczára, hogy a halottkémek kötelesek a hullákat megvizsgálni. Nem tesszük föl ugyan s nincs is jogunk akár gonoszságot, akár pedig rossz akaraton föltételezni a halottkémekről; az azonban könnyen megeshetik rajtok, hogy tévedésből is kiállitják a bizonyitványt oly halottak eltemetésére, aki nem természetes halállal mult ki s utólagosan, csak az elégetés után jut a biró oly gyanut keltő okok vagy hirek nyomára, melyek okvetlen szükségessé teendik a hullának utólagos kiásását és megvizsgálását. Mi lesz majd az igazságszolgáltatásból, ha az ily esetben a hullát elégetik? És ha csak egy méregkeverő vagy egy gyilkos szabadul meg ily módon a büntetéstől, az erkölcsi rendre, a társadalomra nézve ez sokkal nagyobb kár lesz, mint az összes állitólagos előnyök, amik reá a hulla-

égetésből háromolhatnának. Az igazságszolgáltatás szempontjából ennélfogva határozottan káros hatást kell tulajdonitanunk a hullaégetésnek és ha egyéb indokoktól el is tekintünk, megvagyunk győződve, hogy a kormány nem fogja az olyan egyletet jóváhagyni, mely lehetővé teszi a gyilkosoknak és méregkeverőknek kiszabadulni az igazságszolgáltatás keze alól. Ne mondja senki, hogy ezek fiktiv esetek; a büntettek krónikáiban akárhányat lehet olvasni s lapjaink is hoznak időközönkint hasonló tudositásokat.[1]

(Vége köv.)

A SZABADKŐMIVESSÉG.

Tanulmány Taxil Leo leleplezései nyomán.

(Folytatás.)

A gróf Csáky Tivadar által kidolgozott szertartáskönyv, melynek egyik példánya, (még pedig az, mely az érsekujvári most már beszüntetett páholynak adatott volt ki használatra,) mint már egyszer emlitettük, kezeink közé került, csupán csak az első három foknak felavatási szertartásait tartalmazza; a magas fokokról csak ugy futólag tétetik benne emlités, midőn az egyes testvérek által t. i. a „vakolási munkánál" vagyis az étkezésnél és a páholyüléseken elfoglalandó helyek kijelöléséről van szó. Mivel azonban a magyar szabadkőmivesség, mint utolsó czikkünkben kimutattuk, nemcsak a három alsó fokban, hanem egy pár magas fokban is dolgozik, kétséget nem szenved, hogy ezen magas foku munkákra külön szertartáskönyve van, melyet azonban mindekkoráig nem sikerült megszereznünk.[2] Ámde emlékezni fog a t.

[1] Legujabban is Péeren kellett egy 1878-ban elásott hullát exhumálni, hogy a vádlott ártatlansága kitünjék. L. Függetlenség 1886. 165. sz.

[2] Ha a t. olvasók közül valaki egy ilyen magas foku szertartáskönyvről tudomással birna, vagy vele esetleg rendelkeznék, ugy nagy köszönettel vennők akár annak, a mit róla tud, közlését, akár pedig a könyvnek használatra való beküldését.

olvasó azon bizonyitásunkra, mely szerint a szabadkőmivesség szertartásainak, legalább a lényegre nézve, az egész világon meg kell egyezniök, ne feledjük továbbá azt, hogy a gróf Csáky Tivadar-féle szertartáskönyv nem egyéb, mint a franczia alsó foku szabadkőmivesség szertartartásainak, melyeket Taxil a legapróbb részletekig közöl, magyar forditása: ha már most a magyar szabadkőmivesség a magas foku mesterséget[1] is üzi, ugy bizonyos, hogy erre nézve is megegyezik a franczia- vagy akármely más országban divó szabadkőmivességgel ugy, hogy teszem azt, a franczia felsőfoku szertartáskönyvből meg lehet tudni a magyar szabadkőmivesek fensőbb felavatásának módozatait is.

Egyátalán megjegyezzük, hogy valahányszor szabadkőmivességről van szó, sohasem szabad valamely nemzetre gondolnunk, sohasem szabad kérdeznünk, melyik ország szabadkőmivessége, mert a szabadkőmivesség, mint teljesen internationalis intézmény, ama külömbségeket nem ismeri; „egyetlen egy láncz köti össze az egészet... szabadkőmives rend csak egy van" mondta már 1794-ben a berlini sz. directorium.[2]

S ezzel, ugy hisszük, már csirájában elfojtottuk a magyar szabadkőmivesek által furfangosan támasztható amaz ellenvetést, hogy a közlendő felső foku szertartások, melyek franczia forrásból meritvék, a magyar szabadkőmivességre nem alkalmazhatók.

Ezek után már most vegyük közelebbről szemügyre a legnevezetesebb fő-fokokat.

1. A rózsakeresztes lovag.

Eltekintve mindama különféle rendektől és egyesületektől, melyek a „rózsakeresztes" nevet viselik, illetve viselték s a melyeknek egyikéből vagy másikából a sza-

[1] A testvérek királyi müvészetnek nevezik, egyrészt azért, mert ezt tartják a legfensőbb s legtökéletesebb müvészetnek, másrészt mert minden democratiájuk mellett szeretik a „királyi" jelzőt.

[2] L. Eckert Magazin. II Heft. 149 l.

badkőmivesség „rózsakeresztes“ fokát származtatják, ez alkalommal a rózsakeresztes lovagot pusztán mint szabadkőmives fokot tartjuk szem előtt.

A rózsakeresztes lovag a nálunk divó szabadkőmivességben ugy szintén a franczia szertartásban a 18-ik fokot foglalja el. E fokon bizonyos aristocraticus külmázt lehet észrevenni; a rózsakeresztesek mühelye ugyanis nem páholy nevet visel többé, hanem mint a magyar Nagy-Oriens alkotmányának 21. czikke mondja „Káptalan“-nak[1] neveztetik; a rózsakeresztesek nem mondják: „Budapest keletén,“ hanem „Budapest völgyében;“ ugy szintén a Káptalanban északon és délen nem többé padokon, hanem karszékekben ülő lovagok sorai „völgyek“-nek mondatnak. A káptalanban elnöklőnek neve: Igen Bölcs Athersada;[2] a páholy két felügyelőjének a káptalanban két (Első és Második) Nagyőr felel meg; a káptalan többi tagjai; Fenséges Herczeg vagy egyszerüen Lovag czimet viselnek. A káptalan mühelye áll négy helyiségből u. m. a zöld, fekete, pokoli és vörös teremből. A káptalani munka a zöld[3] teremben kezdődik,[4] még pedig azzal, hogy a fölavatandó mesterek,[5] azok t. i. a kik a Hiramlegendát a szabadkőmivesség elvei szerint lehetőleg legtökéletesebben magyarázták s ezért a rózsakeresztes foknak rögtöni elnyerésére érdemesittettek, a mester és a rózsakeresztes lovag közti fokokra egy csapással fölavattatnak.

[1] Ime ismét egy kis majmolás, ámbár még nem egészen tökéletes, mert a szabadkőmives Káptalan mindekkoráig még csak czimzetes — de ki tudja nincs-e aspiratiója a valódi: javadalmas káptalanságra?!

[2] Athersada perzsa szó s annyit jelent, mint szigoru ur; athersadának nevezték a Jeruzsálemben székelő perzsa helytartót. L. Lennings encyclopedie I. 48.

[3] E terem azért neveztetik zöldnek, mert falai zöldre vannak befestve esetleg zöld szőnyegekkel bevonva.

[4] A káptalani munka megnyitása épen ugy történik, mint a páholyoké s azért annak leirását, nehogy ismétlésekbe essünk, bizvást elhagyhatjuk, mert a fent jelzett változásokat a t. olvasó nagyon könnyen beleképzelheti az ismeretes formulákba.

[5] Rendszerint többen szoktak lenni egyszerre.

A dolog ugy történik, hogy az Igen Bölcs (!) Athersada rövid kis visszapillantást vet „a fejetlenség és zsarnokság“ közepett kifejlődött lovagi intézményre, s nevezetesen a fölavatandók emlékezetébe juttatja amaz intézmény rendeltetését mint a rózsakereszteseékhez teljesen hasonlót, melyet röviden e pár szóval lehet kifejezni: „Tedd azt, ami kötelességed,[1] s történjék akármi;“ azután pedig a fölavatandóktól a következő igéretet (fogadalmat) veszi:

„Meg lévén győződve, hogy a tudatlanság és tévely[2] csak gyászos hatással lehet az emberiség sorsára, fogadom, hogy csak a tudomány és igazság tiszta világosságát fogom követni és terjeszteni.“

„A V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. D.·. — mondja rá Athersada — s Magyarország N.·. O.·. nevében s fönhatósága alatt a rám ruházott hatalomnál fogva fölavatom Önöket a tizennégy (4-től 17-ig bezárólag) káptalani fokra, hogy mindama jogokat és kiváltságokat élvezhessék, a melyek ezen fokokkal járnak. Tapsoljunk, Testvéreim, a kelet és nyugat lovagjainak tapsával és jelével!“[3] „Kelet és Nyugot lovagjai, — folytatja Athersada az imént fölavatottak felé fordulva — most itt hagyjuk Önöket egy pár pillanatra, hogy magukba szállva elmélkedjenek s előkészüljenek a következő fenséges szertartásra.“

A felavatandókon és egy szertartásmesteren kivül a többi jelenlevők mind csendben és lábujhegyen kivonulnak, az étteremben esetleg valami frissitőt vesznek magukhoz s azután a fekete terembe mennek be.

[1] Szép elv, csak az a kérdés: ki és mi állapitja meg a kötelességet?

[2] Mindig ugyanazon nóta!

[3] Kelet és Nyugat lovagjai a 17. foku testvérek; tapsuk hét ütésből áll, melyek olyképen követik egymást, hogy először három rohamos ütés történik egymásután, azután pillanatnyi szünet mulva ismét három, s végre szintén rövid pausa után egy; (⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑) a 17-ik fok jele abban áll, hogy az egyik lovag jobb vállára néz s azt mondja: „Abaddon“; a másik mellette lévő lovag pedig bal vállára néz s azt mondja: „Zabulon.“ — Sajnáljuk, hogy a roppant sok magas foknak titkos jeleit mind nem közölhetjük, mivel ez maga is oly sok helyet venne igénybe, hogy sokkal fontosabb dolgok számára alig jutna valami.

E terem, mely mint már neve is mutatja, fekete szőnyegekkel van bevonva, esetleg feketére van festve, csak nagyon gyöngén van megvilágitva, hogy annál jobban feltünjék a három „transparent“, mely a terem három szögletében felállitott embernagyságu oszlopra van alkalmazva. S mit mutatnak e „transparent“-ek? Mindegyik két szóból álló felirást. A dél-nyugatiban nagy betükkel: „Hit“ s ez alatt kis betükkel: „Szabadság“; a dél-keletiben: „Remény“ s alatta „Egyenlőség“; az észak-nyugatiban „Szeretet“ s ez alatt „Testvériség“ olvasható.

A terem közepén holmi eldobott és összetört kőmives eszközök s eldöntött oszlopok láthatók.

A feketébe öltözött lovagok föltett kalappal, földre szegezett szemekkel a legnagyobb szomoruságot mutatva várják az Igen Bölcs Athersada kalapácsütését s ugyanazon helyzetben és hangulatban hallgatják a kalapácsütést követő eme szavait: „Lovagtestvéreim! Eltekintve a mi rendes és szokásos munkáinktól, mai összejövetelünknek még az a czélja is van, hogy egy pár, jóakaratunkra méltó s minket megérteni képes testvérünket a rózsakeresztesek titkaiba beavassuk. Ezek a kelet- és nyugat lovagjai.... (neveiket fölolvassa.) Lovagtestvéreim, ha valakinek ezek ellen alapos kifogása volna, itt a pillanat e kifogásnak kifejezést adni. (Pillanatnyi szünet után:) Miután a völgyekben teljes csend uralkodik, Nagy-Vizsgáló Lovagtestvérem, vezesse be a fölavatandókat.“

A fölavatandók a már ismert módon bevezettetnek, a két „völgy“ között megállnak; s az Igen Bölcs Athersada a következő szomoru hangon tartott beszédet intézi hozzájok: „Testvéreim, Önök búban, szomoruságban és kétségbeesésben találnak bennünket. (Általános jajgatás és óbégatás!) Sürü sötétség boritja a földet, s mindenütt gyász és rendetlenség mutatkozik; az erőszak uralkodik mindenütt, s az annak előtte oly hatalmas szó nem képes többé az embereket meggyőzni. Az emberek föllázadtak az ész, igazság és igazságosság ellen, s csak szenvedélyeiket és vágyaikat követik. Az értelemnek eme vész-

teljes megzavarodásában, a mi munkáink is meg vannak zavarva, a munkások nem ismerik föl egymást, a kőmivesség oszlopai összetörve, az eszközök szétszórva ..... a világosság kialudva! Hej! az ige elveszett! Mit várhatnak Önök tőlünk?"

Eme rettenetesen szomoru beszédre a Nagy-Vizsgáló a fölavatandók nevében ezeket mondja; „Nem azt tanultuk-e eddig, hogy az ember önmagára hagyatva, mások segedelme nélkül, mire sem képes? Mi tehát azt kérjük, adjanak nekünk vezért, a ki vezessen bennünket."

I.·. B.·. A.·. — „Hová akarnak Önök menni?"

N.·. V.·. (A fölavatandók nevében.) „Mi be akarjuk járni ama siralmas vidékeket, ahol a tévely elhomályositotta az igazságot, a hol az igazságosság fogalma kiirtatott, a hol az emberek az önzés és nagyravágyás lehellete alatt pusztulásnak indultak. Mi egy kedvezőbb hazát keresünk, ahol földi hivatásunkat betölthessük; a rosz nem uralkodhatik mindenütt."

I.·. B.·. A.·. — „Ennyi buzgóság és törekvés bizalmat ébreszt bennünk Önök iránt. Nagy-Vizsgáló Lovag testvérem kisérje e jelölteket utjaikon!"

Erre a fölavatandók a Nagy-Vizsgálóval élükön háromszor körülmennek a teremben vagyis szabadkőmives nyelven három utazást végeznek; az első körüljárásnál a N.·. V.·. elolvastatja velök az első transparent nagy betüs felirását: HIT — s ő maga a kis betüket olvassa: Szabadság; — a második körüljárásnál a fölavatandók a a harmadik oszlop előtt állván olvassák: Szeretet, s a N. Vizsgáló: Testvériség; s végre a harmadik utazásközben a fölavatandók a N. Vizsgálóval olvassák a harmadik felirást: Remény — egyenlőség. Az utazásoknak megtörténtéről az I.·. B.·. A.·.-nak az első Nagyőr utján jelentés tétetvén, a N. Vizsgáló a fölavatandók nevében elbeszéli, mit láttak s mit tapasztaltak utazásaik közben, s bevallja, hogy a látott titokszerü feliratokat nem képesek megérteni.

Erre az I.·. B.·. A.·. hozzá fog ama feliratok magyarázásához.

Ki nem volna kiváncsi arra, miként magyarázhatja a vallási ügyekkel különben épen nem foglalkozó s azokkal épen nem törődő szabadkőmivesség a hitet, reményt és szeretetet?

„A feliratok, melyeket Önök utazásaik közben láttak és olvastak, — mondja az I.·. B.·. A.·. — az uj törvénynek[1] rövid öszfoglalatját képezik. A hit nem mint talán Önök gondolják amaz érzelem, a mely a vakokat (!) arra birja, hogy bizonyos véleményeket igazakul elfogadjanak, hanem a szabadság ama világossága, melylyel a V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. értelmünket megvilágositja s a fensőbb fogalmak megértésére segiti, hogy a hamis tanok- és a hamis tudománytól megőriztessék. A hit, — mint kátéjukból tanulhatják — annak az elismerése, a minek létezéséről az érzékek, az értelem és az ész utján meglehet győződni. Olyasmit elhinni, a mit az ember föl nem fog, vagy azért elhinni, „mert képtelenség", minthogy ezt sz. Ágoston tette, az egy gondolkozó lényhez nem méltó, az annyit jelent, mint megtagadni saját szabad akaratát, az az érzékek jogosultságának a tudomány igazságainak tagadása.

A szeretet nem egyéb, mint a testvériségnek vagyis ama kölcsönös jóakaratnak érzete, mely az emberek közötti kapcsot képezi. A szeretet — mint ismét a káté mondja — a legszebb szó a világon, de a papi gőg kivetkőztette természetes jelentőségéből, számüzte a társadalomból s méltatlan és lealázó jelentőséget kölcsönzött neki. Tévedés és csalódás azt mondani, hogy a szeretet theologiai erény; mert theologiai erény alatt azt értik, melynek tárgya az Isten, már pedig a szeretet kizárólag csakis az emberiséget öleli föl;[2] s azért a szeretet épen

[1] Az uj törvény alatt, nagyon természetesen, nem a Krisztus Urunk által hozott keresztény törvényt értik, hanem azt, melylyel a szabadkőmivesség akarja boldogitani a világot.

[2] Ha tehát a szabadkőmivesség el is fogadná az Isten létét — szeretetből mégis kizárja őt(!) S ha az Istent, a jót, nem szereti — akkor csak az ellentétét, a rosszat szeretheti.

ugy mint a testvériség tisztán szabadkőmivesi, nem pedig theologiai erény. — A remény végre, mint a káté mondja, a léleknek azon dispositiója, a melyben az ember azt, a mit óhajt bekövetkezni vél; ránk nézve a remény tárgya az egyenlőség; a papokra nézve a remény és ennek ellentéte a félelem nem egyéb, mint uj eszköz arra nézve, hogy a testek és a lelkek fölötti uralmat maguknak biztositsák. — Az igy megmagyarázott hit, szeretet és remény behatása alatt akarják-e Önök a még hátralevő utazásokat megtenni?"

Válasz: „Igen, ó Igen Bölcs Athersada!"

I.·. B.·. A.·. „Mielőtt azonban ezen uj utazásokat megkezdenék, ime ezen (átnyujtá az esküformát) esküt fogják előbb letenni. Egyikök fönhangon olvassa a többiek nevében is."

Erre a fölavatandók az oltárhoz mennek, hét rózsakeresztes lovag kivont karddal mintegy aczél boltozatot képez fejük fölött s az egyik fölavatandó olvassa a következő esküformát:

„Én N. N. esküszöm e kardra, a bátorság jelképére s a körülálló lovagok jelenlétében, hogy mindazon titkokat, melyek a rózsakeresztes lovagok által reám bizatnak, szivemben megőrzöm. Igérem, hogy mindenkor kész leszek testvéreimet fölvilágositani és karommal megvédeni.

Fogadom, hogy szabálytalan káptalanok alakitása végett sohasem fogok e rendtől megválni.

S hogy ezen „igéretemnek és fogadalmaimnak annál nagyobb nyomatokat és erőt kölcsönözzek, őszinteségem tanubizonyságául fölhivom az itt jelenlevő lovagokat."

Az eskületétel után történnek ismét az utazások még pedig ugy, hogy most maga az I.·. B.·. A.·. vezeti a körüljárókat. Ezen ujabb utazások célja, mint azt az I.·. B.·. A.·. előre kijelenti, az elveszett szónak föltalálása. Az első körüljárásnál Athersada a „Hit" oszlopára tekint s olvassa a felirást, mire a transparent gyertyái rög-

tön eloltatván, a felirás eltünik s Athersada felsohajt: „Hej a hit kialudt.“ Ugyanez történik a második körutnál a „szeretet“-tel; a harmadik utazás alatt azonban a „remény“ világossága ki nem alszik s Athersada igy kiált föl: „A remény lángja ég és világit, ezzel megfogjuk gyujtani a hitet és a szeretetet.“

E szavak után az I.·. B.·. A.·. és a káptalan főbb tagjai átmennek a vörös terembe, a hová a nagyőrök völgyeik lovagjaival háromszori körüljárás, s a „remény“ hangoztatása után követik őket, ugy hogy csak a fölavatandók maradnak hátra a N. Vizsgálóval, a ki a jelöltek fejeit legott sürü fekete fátyollal beboritja s a pokoli terembe vezeti.

E terem azért neveztetik pokoli teremnek, mert a falait takaró áttetsző képek csakugyan a poklot ábrázolják; ámde ez nem az a pokol, a melyet az Üdvözitő leirt, mert itt a szenvedésnek semmi nyomát sem látni, sőt ellenkezőleg, a Bibliának legsötétebb alakjai itt dicsőségben látszanak élni.

Itt látni patriarchai méltóságban s dicsfénytől körülövezve: Kaint, Chanafant, Moabot s a többi hasonló bibliai alakokat; itt látni Hirámot a vértanuság pálmájával, kit Eblis, a világosság angyala (olvasd: Sátán,) arany koronával megkoronáz; Eblis kiséretében pedig látni számos megdicsőült ördögi alakot. Az egész nem más, mint Eblisnek vagyis Lucifernek s az ő, Istentől elfordult áldozatainak dicsőitése.

A N. Vizsgáló bevezetvén a jelölteket ezen bevülről sötét[1]) terembe, leveszi rólok a fátyolt s e szavakkal: „Nézzétek és elmélkedjetek“ eltávozik.

Ez alatt a Káptalan tagjai, mint már jeleztük, a vörös teremben helyezkednek el. E vörös diszitményü terem berendezése jobbára épen olyan, mint a zöld teremé vagy a páholyhelyiségé, csakhogy itt minden teljes fény-

[1]) A sötétből nagyon természetesen sokkal jobban lehet kivenni az áttetsző képeket.

ben és pompában ragyok, azonkivül pedig még egy pár uj dolgot is láthatni.

Ilyen a többi közt az oltár fölött lógó kép, mely három keresztet ábrázol; a középső kereszt közepén töviskoronától körülövezett rózsa, a két szélső kereszten halálfej és lábszárak; a középső kereszt alatt a világ gömb a kigyóval s „a ragyogó csillag“ egy piszkos alaku phönicziai betüvel láthatók; ott van továbbá az északkeleti[1]) szögletben a káptalannak sok mindenféle szabadkőmives jelvénynyel s nevezetesen a keresztre alkalmazott rózsával diszitett fehér lobogója, a többi szögletekben pedig a három oszlop ugyanazon állapotban, a melyben utoljára láttuk a fekete teremben; leginkább szembeötlik azonban a terem északi oldalának nagy betüs felirata, a mely igy hangzik: A „természetnek“ tanulmányozása a puszta „ész“ segélyével szolgáltatja a „hit“ tárgyát; s a természet „végtelensége“ biztos „reményt“ nyujt az emberiségnek a „szeretet“ vagy igazabban mondva a „szerelem“ által az állandó és végnélküli ujjászületés, az általános nemzés utján fentartandó „halhatatlanságára.“

Amint a lovagok elhelyezkedtek, s az elölülő Athersada a nagyőrök utján meggyőződött, hogy a káptalani helyiség a profán betolakodás ellen biztositva van, a N. Vizsgáló fölkeresi a pokoli látományokban elmerült rózsa-keresztes jelölteket s fejöket ismét letakarván, a vörös terem ajtajához vezeti.

A 17-ik foknak megfelelő koczogásra az I.·. B.·. A.·. a szokott uton és módon, kérdezteti: „Ki koczog?“ A 2. Nagyőr utána néz, s azután a következő választ adja: „A N. Vizsgáló ide vezette a Kelet és Nyugot lovagjait, a kik keresték az elveszett szót s azt hiszik, hogy megtalálták.“

Erre azután bebocsáttatnak s az I.·. B.·. A.·. kér-

[1]) E leirásoknál mindig a mindjárt kezdetben leirt páholyt kell szem előtt tartani.

dezősködésére előadják[1]), mily csodálatos módon jutottak az elveszett szó birtokába. Az egész hosszu előadás rövid öszfoglalatja az, hogy a nagy utazástól kimerülve, egyszer majdnem eszmélet nélkül a földön feküdtek, egyszerre csak valami titkos hangot hallanak, s e hangra és a szóra, melyet jól kivehettek, visszanyerik erejüket és lelkök nyugalmát; megfogadják azonban, hogy a szót ki nem ejtik, hanem inkább fölirják és igy fölirva a káptalanba hozzák. E szavaknál a N. Vizsgáló egy vörös szalaggal keresztalakban átkötött katulyát ad át. Az I.·. B.·. A.·. átveszi, a jelenlevőket „rendbe“ szólítja, s felnyitván a katulyát a benn talált szót betüzve olvassa: „J . . . N . . . . R . . . . J . . . . ez az elveszett szó!“ Ebben a pillanatban a „hit-szabadság“ és „szeretet-testvériség“ felirás a két sötét oszlopon előtünik, a jelöltekről a fátyol levétetik s adott jelre az egész káptalan tapsviharban tör ki; ezután pedig ismét hármas körmenet tartatik, mely alatt az I.·. B.·. A.·. és a nagyőrök a három oszlop előtt alkalmazott serpenyők parazsára tömjént és egyéb illatszereket hintenek; a körmenet egy a V.·. E.·. N.·. É.·. M.·.-hez intézett bombasztikus imával végződik, mely elmondatván, a lovagok és a jelöltek ismét elfoglalják helyeiket.

A beállott mély csendben, az I.·. B.·. A.·. a jelöltek felé fordulván, a következő beszédet mondja ő.

Testvéreim, Önök az imént közölték velünk a megtalált szót, de valjon fölfogták-e annak jelentőségét?... A tudatlanok e négy betüt: J. N. R. J. egészen a mai napig a következő módon magyarázzák: „Jesus Nazarenus Rex Judeorum“ vagyis „Nazarethi Jézus, a zsidók királya.“

Ezen megfejtést mi nem fogadhatjuk el, mert Jézus soha sem volt a zsidók királya, s e czimnek, melylyel hóhérai csakis csufság- és gunyból illették, a keresztény legenda által történt szentesitése tévedésen alapszik.

[1]) Természetesen most is a nagy Vizsgáló beszél helyettök.

Mi, rózsakeresztes lovagok, ama négy betüt ekként fejtjük meg: „Igne Natura Renovatur Integra," azaz „Az egész természet ujjászületése a tüz által történik." S mi ily módon nemcsak a betüszerinti, hanem a magasztosabb szellemi jelentőséget is megtaláltuk. A betüszerinti magyarázat arra emlékeztet bennünket, hogy, miután a természet élete a tél hidege által mintegy kioltatott, a nap a napéjegyen visszatértekor a természetet ujra életre hozza s kebléből virágot és gyümölcsöt fakaszt, s ez a magyarázat elegendő a profánok[1]) számára. Ámde azokkal, a kik a fensőbb tudás és titkok megismerésére érdemesek ‚iis quibus datum est noscere mysterium'[2]), azokkal „a természet tüz általi megujulásának, ujjászületésének" másik magasztosabb és valódibb magyarázatát is közöljük... A tüz alatt, mely e fok allegoriájában oly nevezetes szerepet játszik, nem amaz anyagi (!) tüzet értjük, mely életszükségleteink nem csekély részének kielégitésére szolgál, hanem ama föntartó és éltető tiszta elemet, mely áthatja az egész természetet, s melynek melege és fénye termékenységet, mozgást és életet ad . . . e tüz alatt értjük az elemek királyát, mely nélkül a többi hideg és tehetetlen, mely a levegőnek tisztaságot, a viznek folyékonyságot s a földnek kimerithetetlen termékenységet kölcsönöz."

E beszédet és magyarázatot folytatja és kiegészíti s az abban még csak sejteni engedett pantheismust jobban és világosabban kifejti a káptalan szónoka, aki az I.·. B.·. A.·. által a tüzre alkalmazott magasztalásokat megtoldva és fölcsigázva a napra, mint a tüznek forrására ruházza át s lelkesedésében a XIX. század felvilágosultságának annál nagyobb dicsőségére e szavakra fakad: „A nap tisztelete az egyedül észszerü s a tudománynak egyedül megfelelő kultusz. Jézus csodáit és tetteit is a

[1]) Itt a profánok alatt a sz. mesterek értendők, akik a rózsakeresztes titkokra nézve csakugyan profánok.

[2]) Eszeveszett módon szereti a szabadkőmivesség profanálni a legszentebb könyveket, melyek szerintök, ha akarom babonát, ha akarom szabadkőmives bölcseséget tartalmaznak.

„nap jelenségeiből“ (apparences solaires) kell magyarázni. Az anyag örökkévaló .... valóban senki sem hal meg, semmi sem vesz el s még kevésbé teremtetik valami; a forrás és rothadás, mely a halál jelének látszik, épen ellenkezőleg az ujjászületés és az átalakulásnak a jele. Szóval a nagy mindenség halhatatlan, s ezért van, hogy a szabadkőmivesség a természetet isteniti s jelképes szertartásaival hódol a nagy mindenségnek.“

Ime a rózsakeresztesek által megtalált szó, ime a tiszta és határozott pantheismus. Miután a fölavatandók, ugy hiszem, teljesen és tökéletesen megértették a megtalált szónak jelentőségét, a szertartásmester által az esküoltárhoz vezettetnek s a fentebb leirt formalitások között leteszik a rózsakeresztes esküt, melynek szentségtörő szövege a következő:

„Ismételve ünnepélyesen a fogadalmakat, melyeket az előző fokokban esküvel erősitettem, most is esküszöm és becsületemre igérem, hogy a rózsakeresztes lovagok titkait sem az alsóbbfoku testvéreknek, sem a profánoknak el nem árulom; mit ha megtennék, legyek örökre megfosztva a megtalált szótól, legyek örök sötétségre kárhoztatva, s ha az elém szabott parancsolatokat valaha megszegném, patakként folyjék testemből a vér, szenvedjem a lélek legnehezebb gyötrelmeit, a legszuróbb tövisek legyenek vánkosom, epe és eczet legyen az italom s végre keresztre feszitve végezzem be éltemet. Igérem, végre azt is, hogy sem a helyet, ahol, sem a személyeket, akik által rózsakeresztes lovaggá fölavattattam, soha senkinek el nem árulom. A V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. engem ugy segéljen.“ Valamennyi fölavatandó rá mondja, hogy „Amen“ — az előlülő pedig azzal végzi, hogy „Consummatum est.“

Ezalatt a káptalan zászlóját az esküoltárhoz viszik s a fölavatandók fejei fölött lobogtatják; az I.·. B.·. A.·. pedig püspökszerüleg áldásra kinyujtván kezeit, a következő fölavatási formulát olvassa:

„A.·. V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. D.·. a Nagy Oriens ne-

vében és védnöksége alatt a reám ruházott hatalomnál fogva Önöket 18-ik foku rózsakeresztes lovagokká s az N... völgyben N. név alatt müködő káptalan valóságos tagjaivá fölavatom és fölszentelem, mi által az ezen foknak megfelelő jogoknak s előnyöknek élvezetébe lépnek... (kardjával a fölavatandók mindegyikének fejét érintvén) A tudomány világossága világositsa meg eszüket! (a fölavatandók bal vállait érintvén.) A bátorság tüze gyujtsa meg szivöket! (a jobb vállakat érintvén.) A hit, remény és szeretet által hozzanak, Önök Testvéreim, áldást az emberekre! (kezébe vevén s a fölavatandók felé lobogtatván a zászlót.) Legyenek Önök szent zászlónk árnyéka alatt rendünk ékessége és dicsősége!" Ezután Athersada sorba csókolja az uj lovagokat, megismerteti velök a fok titkos jeleit és szavait,[1] s átadja s megmagyarázza a jelvényeket. A rózsakeresztes lovag jelvényei a foknak megfelelően diszitett köténven kivül piros szalag és egy kis ékszer, amely

[1]) A rózsakeresztes lovag, midőn a káptalanban állásba szólittatik, karjait melle fölött kinyujtott ujjakkal keresztbe teszi; ez állást „a jó pásztor jelé"-nek is nevezik. A r.·. k.·. lovag megismertetni akarván magát másokkal, égfelé néz, két kezének ujjait összefonja s kezeit kiforditott tenyerekkel homlokmagasságig emeli; a másik lovag, aki e jelre válaszol, jobb öklét, melyből a mutatóujj fölfelé emelkedik, szintén homlokmagasságra emeli s ezalatt szintén az égre néz (ez a mutatóujj jelének is neveztetik). Ha a rózsakeresztes lovagnak gyors segélyre van szüksége, azt ugy jelzi, hogy lábát a bal láb mögött fölfelé hajlitván, a lábaikra magasságig emeli s ekként lábaival keresztet képez; a másik, aki e jelet észreveszi és érti s társának segitségére lenni kész, ami különben szoros kötelessége, válaszképen ugyanazt teszi, csakhogy a bal lábával. Az érintés olyképen történik, hogy a lovagok kölcsönösen egymás mellére fektetik keresztbe tett kezeik tenyereit, miközben az egyik azt mondja: „Emmanuel", a másik „pax vobis", vagy egyszerüen „béke;" e két szó t. i. a jelszó. A szentszó INRI, melyet azonban sem kimondani, sem betüzni nem szabad. A rózsakeresztes lovag kora harminczhárom esztendő. A taps hét ütésből áll, melyek közül hat gyorsan egymásra következik, a hetedik pedig csak kis szünet mulva; a rózsakeresztes lovag járása három gyors lépés keresztbe font karokkal, mi ha a káptalanban történik, még egy térdhajtás járul hozzá az Athersada előtt. A rózsakeresztes lovagok munkája tart a szó elvesztésétől kezdve egészen annak megtalálásáig.

keresztet, ezen rózsát és a kereszt alatt egy pelikánt tüntet fel.

„A szalag szine, a piros — mondja az I.·. B.·. A.·. a napnak és a szerelemnek a szine. Az ékszeren látható kereszt fenséges tanulságot rejt magában; a függőleges vonal ugyanis a nemzésnek vagyis az életnek a jelképe, a vizszintes vonal pedig a romlást vagyis a halált jelenti; eszerint tehát a halhatatlan élet csak a halál sorompóinak áttörése után érhető el. A rózsa a termékenységnek titokszerü symboluma. A kereszt helyett — mint a káté mondja — a régi titkoknál a hármas phallus szerepelt. Ha tehát a hármas phallus vagy a kereszt a férfi erőt, a rózsa pedig a női termékenységet jelenti, akkor a két jelképnek a rózsa-keresztes jelvényen látható egyesülése a két nemnek egyesülését fejezi ki, mely ismét az általános ujjászületésnek, az emberiség halhatatlanságának a symboluma, végre a Pelikán a szeretetnek a jelképe.“ E fenséges magyarázat után a jelvényeikkel földiszitett uj lovagok a titkos szavak és jelek által megismertetik magukat a jelenlevő többi lovagokkal s elfoglalják a déli völgyben kijelölt helyeiket.

Most pedig az inditványzsáknak és az özvegy perselyének szokásos köröztetése után a szabadkőmivességhez méltó, a legszorosabb értelmében szentségtörő végjelenet zárja be e sajátságos káptalan munkáit.

A szolga testvérek egy vörös szegélyü fehér teritővel leboritott asztalt hoznak be, melyen kenyér és bor látható; az asztal elé parázszsal telt edényt állitanak, s a parázsra illatszereket hintenek.

A szertartásmester fehér botocskákat oszt ki a lovagok között. S midőn ez mind megtörtént, az I.·. B.·. A.·. megszólal s ezeket mondja:

„Igen tisztelendő Lovagtestvéreim, mielőtt szétmennénk vacsoraképen törjünk együtt egy közös kenyeret s igyunk kis bort egy közös pohárból, hogy még szorosabbra füzzük össze a minket összetartó kötelékeket, s hogy egymást még jobban szeressük....

A kis vessző, mely kezükben van, a támogatást jelzi, melyben utjaikon részesülnek, továbbá jelképe az éberségnek, valamint a hatalomnak . . . Közeledjünk, Testvéreim, a testvéri asztalhoz."

A lovagok körülállván az asztalt meghatottan s megilletődéssel hallgatja Athersada imáját:

„Te, Világ Nagy Építőmestere, ki gyermekeid szükségleteiről gondoskodol, áldd meg az ételt, melyet magunkhoz veszünk, szolgáljon ez a te nagyobb dicsőségedre, és a mi kielégitésünkre! (veszi a kenyeret és fölemeli:) Tartson meg e kenyér bennünket erőben és egészségben! (Veszi a poharat és fölemeli:) E bor, az értelem jelképe, emelje föl lelkünket."

Erre azután ismét kezébe veszi a kenyeret, megtöri s a mutató ujj jelével mintegy megáldván mondja: „Vegyétek és egyétek! Adjatok enni az éhezőnek." A poharat is az emlitett módon mintegy megáldván: „Vegyétek és igyatok belőle! Adjatok inni a szomjuhozónak." A kenyér és pohár köröztetik; s ha mindenki evett és ivott, a lovagok a fok szavai és jeleivel üdvözlik egymást s végre a testvéri láncz[1]) megkötése után Athersada e szavára: „Consummatum est" szétoszolnak.

(Folyt. köv.)

ADALÉKOK A PÁRBÉR JOGI TERMÉSZETÉNEK MEGHATÁROZÁSÁHOZ.

Irta Rajner Lajos.

(Folytatás.)

IV. Amint láttuk az egy Boncz-féle elmélet kivételével, a kuria által is elfogadott iskolai tan a párbér eredetét az oblatiókra viszi vissza. Nem lesz érdektelen ezen tant az egyetemes egyházi és hazai jogforrások alapján alapos vizsgálat tárgyává tenni.

[1]) A testvéri láncz megkötése ugy történik, hogy a lovagok illetlenül a lágyék körül összefogózkodnak s egymást megcsókolják.

Kétséget nem szenved, hogy az egyházi vagyonszerzés legelső szálai az oblatiókra, vagyis a hivek önkénytes adakozásaira vezethetők vissza.

Az egyház isteni szerzője, habár isteni természetét tekintve övé volt az ég és föld minden kincseivel és drágaságaival[1] és habár szent Ágoston[2] szavaival élve az angyalok által szolgáltathatta volna ki magát, mind azonáltal könyörületességéhez képest részvéttel akart viseltetni gyarlóságunk iránt és szegénységben kivánt születni, szegénységben élni és a benne hivők önkénytes adakozásából kivánta saját, valamint tanitványainak életét is fentartani.

Már születésekor a szegény pásztorok és a gazdag keleti bölcsek, kiki saját vagyoni állásához mért ajándékokkal tisztelték meg a kisdedet, nyilvános fellépése után pedig tudjuk, hogy „némely asszonyok, kik megszabadittattak vala a gonosz lelkektől és betegségektől: Mária, ki Magdolnának hivatik . . . és Joanna, Kuzának Herodes gondviselőjének felesége és Zsuzsanna és sok más . . . szolgálnak vala neki vagyonukból."[3]

Ezen alamizsna oly bőven folyt, hogy tanitványainak egyike, névszerint Judás, az erszény és az abba befolyt adományok kezelésére különös megbizást nyert,[4] a szükséges bevásárlásokat eszközölte és a szegények közt kiosztandó alamizsnáról gondoskodott.[5]

Tanitványait is ezen jövedelmi forrásra utalá, de már oly kijelentéssel, melynek alapján az evangeliumi munkások jogosultakká lesznek bizonyos járulékok elfogadására, sőt követelésére. „Elmenvén, ugymond, hirdessétek, mondván: Hogy elközelgetett mennyeknek országa. Betegeket gyógyitsatok, halottakat támaszszatok fel, pok-

[1] Zsid. 1, 2. 10.

[2] De opere monachorum c. 5. Ed. Migne. Opera S. Aug. Tom. VI. pag. 352.

[3] Luk. 8, 23.

[4] Ján. 12, 6.

[5] U. o. 13, 29.

losokat tisztitsatok, ördögöket üzzetek ki; ingyen vettétek, ingyen adjátok. Ne legyen aranyotok, se ezüstötök, se pénzetek övetekben, se táskátok az uton, se két köntöstök, se sarutok, se botótok; mert méltó a munkás az ő élelmére."[1] És Lukácsnál: „Ugyanazon házban maradjatok pedig, evén és iván, a mijök vagyon; mert méltó a munkás az ő bérére."[2] Nem alamizsnáról van itt többé szó, mely kizárólag a felebaráti szeretet jogczimére támaszkodik, s az adományozó részéről merőben könyerületességből nyujtatik, hanem a munkás kiérdemlett béréről és élelméről.

Az Üdvözitő két szélsőség ellen óvja a tanitványokat. Az első, hogy az evangeliomot ne pénzért hirdessék, az evangeliomi karizmákat ne jutalom fejében gyakorolják: „ingyen vettétek, ingyen adjátok." A másik, hogy a szükséges élelem és ruházat beszerzése végett gond ne eméssze s az evangeliom hirdetésétől el ne vonja őket: „méltó a munkás az ő élelmére . . . az ő bérére." Akinek érdekében fáradoznak, akinek lelki üdvét keresik, az köteles élelmökről gondoskodni, bérüket megfizetni. „Ad hoc enim dixit illa omnia ne portarent, értelmezi e helyet sz. Ágoston, ut ubi opus esset, ab eis acciperent quibus annuntiabunt regnum Dei."[3]

Az első keresztények nagy buzgósággal tettek eleget ebbeli kötelmöknek, sőt a szoros értelemben vett kötelességet tullépve, sokan közülök vagyon közösségre szánták el magukat.[4] Vetekedve ajánlák fel a gazdagok összes vagyonukat a kereszténység közszükségleteinek fedezésére. „Nem is vala közöttük senki szükölködő. Mivel mind azok, kik mezőket vagy házakat birnak vala, eladván, eléhozák azok árát miket eladtanak és az apostolok

[1] Mát. 10, 7—10.
[2] 10, 7.
[3] De opere monach. c. 5. i. h.
[4] Ap. csel. 2, 44. 45; 4, 32.

lábaihoz tevék; ez pedig elosztaték mindennek, a mint kinek-kinek szüksége vala.“ [1]

Szent Pál apostol nem akarván akadályt tenni Krisztus evangeliumának,[2] nem élt a hivek irányában az eltartásra való jogával,[3] s élelmét saját két keze munkájával szerezte meg magának;[4] mindazonáltal ne hogy valaki ezen magaviselete által tévedésbe ejtessék s a többi evangeliumi munkásokat, kik az Üdvözitőtől nyert joguknál fogva a hivek járulékait igénybe vették, vagy megszólja, vagy tőlük a köteles adományt megvonja, szükségesnek találja a korinthusiakhoz irt első levelében ezen eljárása miatt magát igazolni, ahol azután az evangeliumi munkásoknak a hivek irányában való jogát az eltartásra bőven kifejti és indokolja. „Ki vitézkedik, irja egyebek közt, a maga zsoldján? ki ültet szőlőt, hogy annak terményéből ne egyék? Ki legeltet nyájat, hogy a nyáj tejéből ne részesüljön? Vajjon csak emberileg mondom-e ezeket? Nem ezeket mondja-e a törvény is? Mert irva vagyon Mózes törvényében: Ne kösd be a nyomtató ökör száját. Vajjon csak az ökrökre van-e gondja az Istennek? Avagy nem inkább miérettünk mondja-e azt? Mert miérettünk lőn az megirva, hogy reménységben szántson, aki szánt és aki nyomtat, a terményvétel reménységében. Ha mi nektek lelkieket vetettünk, nagy dolog-e, ha mi nálatok a testiekből aratunk? — Nem tudjátok-e, hogy kik a szentélyben foglalkoznak, a szentélyből valókat eszik, és kik az oltárnak szolgálnak, az oltárról vesznek részt? Igy rendelte az Ur azoknak is, kik az evangeliumot hirdetik, hogy az evangelium után éljenek.“[5] A galatákat pedig inti, hogy „részesitse, ki az igében oktatást nyer, tanitóját minden jóban.[6] Timotheusnak pedig meg-

[1] U. o. 4, 34. 35. V. ö. Can. Dilectissimis 2. Caus. XII. quaest. 1.
[2] I. Kor. 9, 12.
[3] U. o. 15.
[4] Ap. csel. 18, 3.
[5] I. Kor. 9, 7—11. 13—14.
[6] Gal. 6, 6.

hagyja, hogy „a jól foglalkozó egyházi szolgák kettős tiszteletre érdemesittessenek, (vagyis kettős dijt, kettős jutalmat nyerjenek) főképen, kik az igében és tanitásban munkálkodnak. Mert az irás mondja: A nyomtató ökörnek ne kösd be a száját. És: Méltó a munkás az ő bérére."[1]

Ezen utóbbi helyből kiviláglik, hogy az eltartásra való igény nem csupán az apostolokat és tanitványokat illette meg, hanem arra azok utódainak s egyátalán az egyház minden rangu és rendü szolgáinak joguk van. Nevezetes ezen hely annyiból is, hogy az a püspök által eszközlendő jövedelem felosztásnál szem előtt tartandó kulcsot tartalmaz. A jövedelem nem egyenlő részekben, sem csupán a szükségletre való tekintet szerint volt kiutalványozandó, hanem a teljesitett szolgálat minőségéhez és az érdekelt érdemeihez képest.

V. Az előadottakból kitünik, hogy az egyház isteni alapitójának rendeléséből a hivek tartoznak az egyház szolgáinak ellátásáról gondoskodni s utóbbiaknak joguk van tőlük a teljesitett egyházi szolgálat fejében élelmet és bért követelni.

Igen tévedne azonban az, a ki az evangeliomi munkások ezen jogigényét a szükséges ellátásra pusztán a hivek irányában tartaná fennállónak. Azon időben midőn Krisztus Urunk tanitványait az evangeliom hirdetésével megbizá, ily szüken korlátolt jogositványnyal rosszul gondoskodott volna anyagi ellátásukról. Hivek még nem léteztek, a népek és nemzetek még csak megtéritendők valának. Az evangeliomi hirdetők munkája első sorban oly egyénekre vonatkozott, kik még nem voltak tagjai az Üdvözitő földi országának, hanem csak azzá valának leendők az igehirdetés és keresztség által. A munka tehát, melyért Krisztus Urunk tanitványait méltóknak jelenté ki a munkás élelmére és bérére, első sorban a térités müve volt, s olyak irányában állapitá meg a mun-

[1] I. Tim. 5, 17. 18.

kás bérére való jogigényt, kik még nem voltak tagjai Krisztus egyházának. A mily korlátlan volt az evangeliumi igehirdetők küldetése, ép oly kevéssé volt kizárólag a hivők seregére korlátolva jogigényök a teljesitett munka után járó élelmezésre és bérre. „Minden hatalom nekem adatott mennyben és a földön," szól az Üdvözitő tanitványaihoz és adja a parancsot: „Elmenvén tehát, tanitsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának és Fiunak és Szentléleknek nevében."[1] Annak parancsa alól, kinek minden hatalom adatott a mennyben és a földön, senki sem vonhatja magát ki s az egyaránt kötelezi a hivőket és hitetleneket.

Az oblatiókra való jogigény tehát az evangelium tanitása szerint korántsem alapul a parochiális köteléken, mely a hivek és törvényes lelkipásztoruk között fennálló s az egyházi törvények szerint szabályozott viszonyt tételez fel, hanem sokkal régibb minden parochiális kötelékнél és az egyház isteni alapitójának rendeléséből ép oly tág értelmü és korlátlan mint az evangelium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására való küldetés. Igaz ugyan, hogy nem mindnyájan fogadják be az Isten igéinek hirdetőit és beszédeiket sem hallgatják,[2] de azért ugyanazon evangeliumi hely szerint fölmentetteknek épen nem tekinthetők sem az evangelium meghallgatása és befogadása, sem az evangeliumi munkások eltartásához való járulás kötelezettsége alól; mert az Üdvözitő igy folytatja: „Bizony mondom nektek, türhetőbb sorsa lesz Sodoma és Gomorra földének az itélet napján, mint annak a városnak" (a mely t. i. az igehirdetőket be nem fogadta).[3]

Az ujszövetségi papság eltartására tehát az evangelium tanitása szerint mindenki kötelezetik, mert az evangelium minden teremtménynek hirdettetik[4] és minden

[1] Máté 28, 19.
[2] Máté 10, 14.
[3] u. o. 15.
[4] Márt. 16, 15.

teremtmény hivatva sőt kötelezve van tettleg is tagjává lenni Krisztus egyházának, és annak czéljait előmozditani, rendeltetését önmagában és embertársaiban megvalósitani.

Épenséggel nem kell tehát a fölött csodálkoznunk, ha látjuk, mint hozott a középkor mélyen vallásos s a kereszténység szellemétől át és áthatott iránya oly intézményeket létre, melyek értelmében a papság ellátásához nemcsak az illető hivek, hanem idegenek, más vallásuak, sőt hitetlenek és zsidók is kénytelenittettek hozzájárulni.

A kath. egyház egyetemességének, vagyis abbeli hivatásának, jogának, törekvésének, hogy az egész emberiséget kebelébe fogadja, folyamányaként tekintendők ezen intézmények.

Az egyház ugyanis isteni alapitójától küldetést nyervén az egész világra, egyszersmind veleszületett jogot nyert arra is, hogy czéljai elérésére, melyek az összes emberiségnek a megváltás gyümölcseiben való részesitésére vonatkoznak, az egész emberiség közremüködését igénybe vehesse, nevezetesen pedig szolgáinak eltartására az emberi nem minden tagjától vallás, faj és nemzetiségi különbség nélkül adományokat elfogadhasson, sőt követelhessen.

Mennél átalánosabbá, külterjüleg is kiterjedtebbé válik a kereszténység, annál nagyobb része az emberiségnek vonatik be Isten földi országának birodalmába, annál több ember ismeri meg az igaz világosságot,[1] vezéreltetik az igaz Isten ismeretére és tiszteletére, annál inkább terjed a tiszta erkölcs, a mivelődés és polgárosodás, kevesbednek a büntettek, korlátoltatik a szenvedések féktelensége, fokozódik az értelmi képesség, gyarapodnak a felebaráti szeretet müvei, egyszóval az emberi nem mind földön való, mind földön tuli rendeltetéséhez közelebb hozatik s annak ugy fajilag, mint egyedileg való megvalósitására vezéreltetik.

[1] Ján. 1, 9.

Ezen czél elérésére közremüködni kötelessége az egész emberi nemnek, az emberi nem minden egyes tagjának. Lehetnek, akik ezen kötelességöket nem ismerik, vagy ismerve nem teljesitik, de az emberiségnek joga van minden egyes tagjától megkövetelni, hogy tegye azt, ami a köznek javára van, ami az emberi nem rendeltetésének betöltésére, tökéletesedésének megvalósitására szolgál; tehát joga van arra is, hogy ezen czélra tőle anyagi áldozatokat követeljen.

Mindannak daczára az egyház valamint a térités müvében soha kényszer eszközökhöz nem nyult, ugy czéljai elérésére is soha más anyagi eszközöket, adományokat el nem fogadott még saját hiveitől sem, mint amelyek jó szivből, önkényt és minden kényszer alkalmazása nélkül adattak. Csak az önként és szabad akaratból jövő áldozat kedves az Istennek! „Szabad akaratomból fogok áldozni neked és hálát adni a te nevednek, Uram! mert jó az.“[1]

Ily értelemben azután tökéletesen igazok van azon iróknak, kik minden egyházi vagyont az oblatiókra vezetnek vissza s az egyház szolgáinak minden jövedelmét az oblatiókból származtatják le.

Bizonyára senki sem fogja tagadni, hogy midőn valaki egyházi javadalmat alapit s annak dotatiójára szántóföldeket, rétet, szőlőt sat, esetleg bizonyos évi járadékot pénzben, fában, gabonában kijelöl: az igy kijelölt földbirtok, évi járadék az alapitó részéről ajándék, oblatió. És ily értelemben nem is lehet kifogásunk az ellen, ha a párbér oblatiónak vétetik. Csakhogy azon irók, kik a párbér jogi természetét illetőleg az oblatiós elméletből indulnak ki, nem ily tág értelemben veszik az oblatió fogalmát. Szerintök a párbér az ősegyházban divott áldozási oblatiókból veszi eredetét s azok helyét van hivatva kitölteni s azért ugy vélekednek, hogy valamint az áldozási oblatiók csakis a hivők részéről nyujtatott, ugy ami

[1] 53. zsolt. 8.

annak helyébe lépett, a párbér szintén csak a hivőket, vagyis a parochialis kötelék alá tartozókat kötelezheti.

Ezen okoskodás akkor volna ugyan helyén, ha az is bebizonyodnék, hogy az áldozási oblatiók elfogadására egyedül a parochialis egyházak voltak feljogositva, vagy azok egyedül a parochialis egyházakban nyujtattak, kizárólag a parochiabeliektől fogadtattak el. Már pedig ez sehogy sem áll, mert az áldozási oblatiók sokkal régibb eredetüek a parochialis intézménynél, s nem a parochialis kötelékkel, hanem az áldozás tényével, a szentmise bemutatásával állottak okozati viszonyban. Mindenütt, ahol szentmise végeztetett, helye volt az áldozási oblatióknak, lett légyen az magánház, kápolna, templom, plebániai vagy székesegyház.

Már ebből is elegendőképen láthatjuk, hogy az oblatiós elmélet hamis csapáson jár. És ezen az sem segit, ha Timon bizonyitás nélkül állitja, hogy a keresztény hivek egykori önkénytes oblatiói csak a lelkész ellátása czéljából és csak akkor váltak kötelező szolgáltatásokká, midőn már a parochialis kényszer kifejlődött."[1] Ezen odavetett állitás még mindig nem oldja meg, hogy hát voltaképen miként is lett az áldozási oblatiókból parochialis szolgáltatás? Az áldozat bemutatása, az abban való részvét sem nem tételez fel parochialis köteléket, sem arra consequenter nem vezet.

Timon igen röviden bánik el ezen kérdéssel. Miután felsorolta volna az oblatióknak különböző nemeit s megemlitett néhány jogforrást, mely az oblatiók kötelező voltára vonatkozik, egyszerre csak összegezi fejtegetéseit és igy szól: „Nagyon hiányosak ugyan e rendelkezések, de az eredmény tisztán áll előttünk(?). Az egykori áldozási oblatiók, melyek lassanként bizonyos nagy ünnepekhez füződnek évenként visszatérő egyházi szolgáltatássá, szóval egyházközségi adóvá válnak (proventus lecticalis), a kegy-

[1] Párbér 344. l.

szer-oblatiók pedig bizonyos egyházi cselekvényekért járó egyházi illetékekké (proventus stolaris)."[1]

Igen csodálom, hogy Timon, ki mint müvéből kitetszik, az egyházlátogatási okmányokat szorgalmasan tanulmányozta, az oblatiókra vonatkozólag ily eredményre juthatott, holott bármely visitationalis okmányt vegyünk kezünkbe, mindegyikben, még pedig a párbértől megkülönböztetett rovatban kimutatva fogjuk találni a plébános jövedelmei közt mindazon illetményeket, melyeket ugy az egykori áldozási oblatiók mint a kegyszer-oblatiók czimén huz a hivektől. Utóbbira nézve igen helyesen jegyzi meg szerző, hogy az a proventus stolaris czimü jövedéket képezi, de hogy a proventus lecticalis az egykori áldozási oblatiókból eredt volna olykép, hogy azok lassanként bizonyos nagy ünnepekhez füződve, évenként visszatérő egyházi szolgáltatássá, szóval egyházközségi adóvá váltak volna, határozottan tagadjuk és helytelenitjük.

VI. Hogy a párbér nem egyházközségi adó, mely az egyházi hatóság által az egyházközségi tagokra egyoldalulag kivettetik, alaposan kimutatta már Kováts[2], de maga szerző is ezen feltevést kizárja, midőn más helyütt állitja, hogy „a magyar közjog szerint a lelkészek ellátásáról való gondoskodás, melyet a tridenti zsinat[3] a püspökökre bizott, a legfőbb kegyurat illeti;"[4] s hogy „további következménye a magyar közjog álláspontjának, hogy nálunk a hivek párbér kötelezettségének megállapitása nem püspöki, hanem legfőbb kegyuri hatalom alapján történik."[5]

E szerint a párbér királyi, mint legfőbb kegyuri hatalommal a népre kivetett kultuszadó volna. De hol marad akkor annak oblatiós természete? egyházköz-

[1] Párbér. 10. l.
[2] A párbér jogi term. 27, 28, 40, 41, 47—49. l.
[3] Sess. XXIV. cap. 13. de reform.
[4] Párbér. 361. l.
[5] U. o. 361. l.

ségi adó jellege? Nem kell ugyanis felejtenünk, hogy a párbér eredete visszaviendő azon korba, midőn csak egy, az uralkodó vallás volt az országban, s a legfőbb kegyur kezei a későbbi vallásfelekezetek történeti uton kifejlett jogai által kötve nem voltak. Ha a királyi hatalom szabta meg a párbért, akkor szó sem lehet egyházközségi adóról, hanem ha már adó a párbér, akkor a király által az uralkodó vallás korában a politikai község és annak tagjaira kirótt egyházi adó, melyet tekintet nélkül a vallásra minden polgárnak a megszabott módozatok szerint kell vala viselnie, mert hiszen jog szerint más vallásnak mint az uralkodónak tagja ugy sem lehetett.

De tegyük, hogy az utóbb keletkezett vallásfelekezetek történeti uton szerzett jogai módositólag hatottak a párbér intézményére, valjon a királyi hatalommal megszabott egyházi czélokra való adózás, a másvallásuak mentesitése folytán már más jogi természetet öltött-e magára? az egyházi czélokra való adózás lett-e, lehetett-e egyházközségi adóvá? Ugy véljük, hogy nem!

Az egyházközségi adó ugyanis vagy autonomikus egyházközségi szervezetet tételez fel az önmegadóztatás elvén, vagy püspökhatósági adókivetési rendszert a tridenti zsinat idézett határozata alapján. Minden egyéb specialis titulusokon alapuló szolgáltatások, bárkinek hatalmából vegyék is eredetöket s bármi módon legyenek is különben rendszeresitve, kizárják az egyházközségi adózás fogalmát s azon specialis titulusok természetét öltik magokra, melyek a szolgáltatás jogi alapját képezik. Igy például, midőn az esztergomi főegyházmegyébe kebelezett vágkirályfai róm. kath. hivek régi óhaja 1884-ben teljesülvén a vágsellyei plébániából exfiliáltattak s önálló plébániává alakittattak, a plébános dotatióját a hivek saját magán vagyonukból állitották elé. Volt alkalmunk az alapitó oklevélbe bepillantani s ebben ugy találtuk, hogy az összes vágkirályfai volt urbéres birtokok negyedtelkenként 25 kr. készpénz és $^1/_4$ pozsonyi mérő rozszsal lettek a plébános javadalmazása fejében évenként szol-

gáltatandó párbérrel megterhelve s ezen párbér szolgáltatás telekkönyvileg is biztosittatott. A vágkirályfai plébános párbére tehát kétségkivül nem egyházközségi adó, hanem alapitvány, mely mint magánjogi dologi teher a volt urbéresek birtokain fekszik.

Egyházközségi adóról a katholikusoknál még manapság is csak igen kevés helyen lehet szó, ott t. i. a hol a katholikusok csakugyan egyházközséget jogi hatáskörrel képeznek s bizonyos önkormányzati jogokat gyakorolnak. Ily kath. autonomikus egyházközségek vannak tudtommal Pozsonyban, Sopronban, Rév-Komáromban sat. s a vallás és közokt. minister f. évi febr. 17-én 7189. sz. a. a magyar püspöki karhoz intézett körirata az ily természetü autonomikus egyházközségeknek minél szélesebb körben való alakitását hozza javaslatba és ajánlja. Az általános egyházi jog valamint régibb hazai törvényeink az egyházközségeket, bármily szerény volna is különben azok jogköre, nem ismerik. Az egy plébánia területén lakó hivek csak annyiban nevezhetők hit- vagy egyházközségnek, amennyiben azok összesége számszerint jő tekintetbe, esetleg az egyes hiveknek a plébánia egyház iránt való tartozásaik, kötelességeik és jogaik vétetnek számba. A plébániai kötelék minden egyes hivőt plébániájához füz, de ezen kötelék nem oly természetü, hogy a hiveket is egymással jogi viszonyba hozná s köztük bizonyos jogi kölcsönösséget, szolidaritást hozna létre: ők kötelezettek egyházok, papjok irányában, de nem kötelezettek egymás irányába. Azért például mivel Péter és Pál hivő után a plébános párbérét bármily oknál fogva elvesztette, a hitközség többi hivei egy szem gabonával sem fognak előbbi tartozásukon felül megrovatni; a veszteség kizárólag a plébános-é. Az avertált párbér sem hozható fel ellenvetésképen, mert az épen mellettünk bizonyit, amennyiben az avertált párbért rendesen a politikai község fizeti jeléül annak, hogy a hivek egyeteme mint jogi testület még akkor sem érvényesithette magát, midőn lelkipásztoruk párbérének avertálása, megváltása hajtatott végre.

A hitközség mint jogi személy egészen uj fogalom, mely tulajdonkép csakis a protestánsok autonom egyházi szervezetében bir létjoggal, onnét azonban államjogászaink révén ujabb időben törvényeink és törvénykezésünkben is meghonosult és általánositatott anélkül mégis, hogy ezen szónak megfelelő intézmény nálunk katholikusoknál, néhány tényleg és jogilag megalakult egyházközség kivételével, valósággal léteznék.

A párbér tehát semmi esetre sem lehet egyházközségi adó; mert a hol az egyházközség mint jogi személy nem létezik ott ezen nem létező jogi személy adózásáról sem lehet szó.

A régi keresztények püspökükkel élükön mint temetkezési egylet vétették fel magokat a római jog szerint fennálló nyilvántartási könyvekbe s ezen az alapon nyertek jogi személyiséget, mely őket birtokszerzésre feljogositotta,[1] mihelyt azonban Nagy-Konstantin a keresztény egyházat szabadnak nyilvánitotta, legott lex generális utján arról is gondoskodott, hogy az egyházak, jótékonysági intézetek és kegyes alapitványok jogi személyiséggel felruháztassanak.[2]

Ezen intézkedés folytán nem levén szüksége a ker. gyülekezeteknek a temetkezési egylet czimére és jogaira, magának a gyülekezetnek is jogi személyisége megszünt. A mi az előtt mint a gyülekezet tulajdona volt bejegyezve: templomok, katakombák, alapitványi vagyon sat.

---

[1] Mommsen, De collegiis et sodalitatibus Romanis. Kiliae 1843. pg. 875 q. Kraus, Roma Sotterranea. Freiburg. 1872. 49. l Vering. Geschichte u. Pandekten. d. röm. u. deut. Privatrechts. Mainz, 1875. 141. l.

[2] L. 1. cod. de sacros. eccles. (I. 2). Hasonló intézkedések foglaltatnak L. 13. 14. 15. etc. cod. tit. Utóbb idézett helyen még a tulvilági szentek és vértanuk is jogi személyiségeknek tekintetnek és persona jelzővel diszittetnek fel. „Si quis donaverit aliquam rem mobilem vel immobilem, vel se moventem, aut jus aliquod personae Martyris aut Prophetae aut Angeli tanquam ipsi postea oratorium aedificaturus et donationem insinuaverit, apud quos necesse est, cogitur opus, quamvis nondum inchoatum fuerit, perficere per se vel per haeredes etc. V. ö. Vering. 1. h.

mind önálló jogi személyiséget nyert s annak képviselete a püspökre mint a gyülekezet fejére szállt. A püspököt illette meg az egyházi vagyon fölött való rendelkezés, a jövedelem felosztás, a fegyelem kezelése, a hittanitás, egyszóval a püspök volt lelke, központja, alapja, összetartó kapcsa a hivek gyülekezetének, ő a pásztor, mig a hivek a nyáj, kik gondozására bizvák ; miért is igen helyesen mondja Sz. Cziprián: „Unde scire debes episcopum in Ecclesia esse et Ecclesiam in episcopo, et si quis cum episcopo non sit, in Ecclesia non esse.[1] A püspök tehát az egyház, mert ő képviseli a tekintélyt az egyházban, nála a kormányzási hatalom, ő a főpásztor s mint olyan, forrása, kiinduló és góczpontja a jognak ugy be mint kifelé. Azért igen helyesen történt, hogy a római jog az egyházban létező jogi személyiségek képviseletére jogosultnak elismerte a püspököt s egyes törvényeiben ezen felfogás szerint intézkedett. Nagyon elütne czélunktól e helyütt bizonyitani akarni, hogy lényegében igy volt ez akkor is az egyházban, midőn még mint temetkezési egyleteket ismerte csupán el a római jog a keresztény gyülekezeteket, mert akkor is a püspök volt a temetkezési egylet fejeként bejegyezve s azért akkor is ő képviselte kifelé és harmadik személyek irányában az egyletet.

Csakis annak feljegyzésére szoritkozunk, hogy ezen felfogás, illetve a püspöknek a főpásztori kormánya alá tartozó egyes gyülekezet irányában való jogi állása változatlanul maradt egész a XVI. századbeli nagy hitszakadásig, midőn a protestantismus a hierarchikus szervezetet az egyházban megtámadta s a hatalmat és jogot az egyházban nem felülről lefelé eredőnek, hanem megforditva alulról felfelé terjedőnek állitá. A nép, a hivek gyülekezete lőn a jog forrásává. Az igehirdetésre, a szentségek kiszolgáltatására egyáltalán minden egyházi tény-

[1] Epla ad Flor. Pupp cap. 8. (LXIX.) Migne. Tom. II. col. 419. Idézve Graczián által is can. Scire debes 7. caus. VII. quaest. 1.

kedésre a megbizást és felhatalmazást a hivek gyülekezete adá, aki ezt teljesité, nem végzett egyebet, mint „nudum ministeriumot", azért helyesen nevezék is lelkészeiket „verbi divini minister"-nek. A vagyonkezelés a hivek gyülekezeténél maradt, mely arra világi gondnokokat alkalmaza. Ezen dogmatikus felfogás szülte a protestánsoknál a hitközségi szervezetet, mely történeti fejlődés utján teljesen függetlenitette magát az államhatalom gyámsága alól s autonom jogok gyakorlására tett szert.

Nagy tévedés a protestáns hitközségi szervezet consequentiáit a kath. egyházközségekre is átruházni s a párbér eredetét, vagy ha ugy tetszik jogi természetét az egyházközségi adóban keresni. Ezen fejlődés a kath. egyház szervezetének meg nem felel, az egyházközségi szervezet autonom hatáskörrel, adókivetési joggal idegen intézmény a kath. egyházban; mely csak most kezd a körülmények kényszerhatása alatt helyenként meghonosodni, s mint olyan a párbér jogtörténetének fejlesztésére semmiféle befolyással nem lehetett és nem is volt.

V. De az sem áll, mintha a párbér a régi áldozási oblatiók maradványa volna olyképen, „hogy azok lassanként bizonyos nagy ünnepekhez füződve évenként visszatérő egyházi szolgáltatássá váltak volna."

Ezen állitás akkor állná meg helyét, ha a párbér szolgáltatás valósággal ünnepekhez füződnék. Ily eset olvasható Ziegler után Böhmernél,[1] midőn a wittenbergi consistorium 1555-ik évi matrikulája után Beyern hitközség párbérét ekként adja elé: „Ein eigen Mann zur Pfarr gehörig zinset 8 Eyer auf Ostern, 10 Groschen auf Michaelis etc."

(Folyt. köv.)

[1] Böhmer. Jus parochiale. Halae Magdeb. 1738. Sect. V. Cap. 1. §. 17. pg. 258.

A MAGYARORSZÁGI RÓMAI KATHOLIKUS PAPSÁG IRODALMI MUNKÁSSÁGA A XI. SZÁZADTÓL EGÉSZ 1885-IG BEZÁRÓLAG.

Kaprossy János, családi néven *Tillmann*, mint komáromi segédlelkész kezdette egyházi pályáját, folytatta mint pászmáneumi tanulmány-felügyelő és lelki igazgató, végezte mint ölvedi plébános. Van egy sz. István napi prédikációja, melyet 1814-ben Bécsben mondott és adott ki.

Kapy Gábor. A „Munkálatok" 1838-iki évi folyamában egy czikket találunk tőle: „A nevelésről." († mint vorbói plébános Nográdb.)

Kaszanitzky Ádám, szül. Liptó-Sz.-Miklóson 1748. jul. 15-én. Fölszenteltetvén mint theol. tanár Nagy-Szombatban, Budán és Pozsonyban tanitott; 1791-ben már pozsonyi kanonok, 1801-ben Esztergomba helyezték át. Meghalt 1804. okt. 5-én Nagy-Szombatban. Theologiai iró. Müveinek czimeihez nem jutottunk hozzá, csak azt tudjuk, hogy 1891-ben, Bécsben jelentek meg. 1793. II. 748. l. Életrajzát l. M. Korm.

Katona István, szül. 1732. decz. 13-án Bolykon, Nógrádmegyében. Kezdetben Jézus-társasági tag, 1778-ban mint esztergomi pap tartotta Bécsben a sz. István napi prédikációt, mint ilyen 1790-ben Kalocsára ment, hol mint kanonok 1811. aug. 17-én halt meg. Irodalmi müködését l. Danielik és Ferenczy II. 134—135., Jutkovich 393 l. 65. — M. Hirm. 1781. 85. — Fasc-Ecel. 1842. II. 307. Életrajzát l. Hazai s H. Jud. 1811. II. 16.49. — Gem. Bl. 1811.

Kauszler Ferencz. Papnövendék korában 1869-ben az „István Bácsi Naptárában" egy pályamüve jelent meg: „Mi oka annak, hogy nálunk legtöbb község anyagi állapota rosz karban van, hogy kellene e nagy bajon segiteni?"

Kaviák Ignácz, segédlelkész; szül. 1861. szept. 25-én Megirta „az esztergomi szeminárium történeté"-t 1883-ban. Megjelent „az esztergomi növendékpapok magyar egyházirodalmi iskolája Emlékkönyv"-ében. — Dr. Szabó József. Életrajz. 1884. M.-Koronában. († mint pozsonyi káplány 1885 végén).

Kántor Lajos, segédlelkész; szül. 1851. február 28-án. Vannak egyházi beszédei Dr. Toldy L. „Egyházszónoklati lap"-jában, azonkivül 1884 óta a „Korunk" munkatársa.

Kászonyi Márton, esztergomi kanonok (1664—1680.) Erdélyország fejedelménél többször járt követségben. 1666-ban egy alkalmi beszédet adott ki latinul.

Gf. Keglevich Simon, az esztergomi kanonokok sorában Zsigmond név alatt jő elő. 1759-ben pozsonyi, 1760-ban pedig már esztergomi kanonok, meghalt mint makari czimzetes püspök és nagyprépost 1805-ben. Alkalmi latin beszédeit 1777-ben Nagy-Szombatban adta ki.

Kemp Mihály, esztergomi kanonok, szül. 1792-ben szept. 18-án, meghalt 1865. május 20-án. 1819-ben Bécsben a Pázmáneumban lelkiigazgató; 1827-ben primási könyv- és levéltáros; 1841-ben pozsonyi-, majd pedig esztergomi kanonok. Ő Szentsége főpapjává nevezte ki. Irodalmi müködését l. Dr. Majer István Bibl. 45. lapján. Életrajzát l. M. Sion III. 1865. 400. lap.

Kereszthy Győző, theol. tanár Esztergomban, szül. 1855. április 7-én. Önálló müve: Haladás és kereszténység. 1885. Esztergom. — Dolgozik az Uj-M.-Sionba 1882 óta, egyik nevesebb czikke: Renanismus a müvészetben. 1885. Dr. Toldy L. Egyházszónoklati vállalatában is jelentek meg beszédei.

Khlosz Pál, theol. tanár. 1756-ban kiadott egy könyvet, czime: Praxis, seu forma processualis fori spiritualis in Mariano Apostolico Hungariae Regno usu recepta. Nagy-Szombatban. Életrajzát l. M. Könyvház 1796. 106. l.

Király József, szül. Komáromban, 1737. ápr. 4-én. Édes anyja Jókay Katalin kálvinista nő volt, tehát vegyes

házasságból származott. Esztergom-főmegyei pappá szenteltetvén, a Szunogh grófi-család nevelője lett, 1764-ben mocsi, 1794-ben pedig udvardi plébános, 1802-ben pozsonyi-, három év mulva esztergomi kanonok, 1807. október 30-án pécsi püspökké neveztetett ki. Meghalt 1825. jul. 17-én. Még mint pozsonyi kanonok 1803-ban adott ki egy Sz.-István napi beszédet, melyet Bécsben mondott el. Életrajzát l. Brüsztle I. 509—511. l. Haz. Tud. 1807. II. 38. — M. Kurir 1835. II. 10. — M. Sajtó 1857. 16. 18. 31. 33. 39. — Tud. Gyüjt. 1829. IV. 49. — M. Hazai Vándor 1839. 35.

Kisfaludy Zsigmond, illésházai plébános, született 1837. jul. 18-án. Irodalmi müködését l. Dr. Majer István Bibl. 13. l.

Klezsó József, Budapesten a központi papnevelő intézetben tanulmányi felügyelő volt, szül. 1825-ben Nyitrán; meghalt 1858-ban. Irodalmi munkásságát l. Danielik és Ferenczy I. 259. l.; Dr. Majer István Bibl. 13. l. Irodalmi munkásságát a központi papnevelő intézetben kezdette meg, leforditván többek társaságában „Pálmaágak a magyar egyháztörténelem kertjéből.“ Megjelent 1855-ben, a „Munkálatok“-ban. Dolgozott a „Magyar Encyklopaediá“-ba is. Az „István Bácsi Napt.“ 1863-ban „Szent Márton életrajzát hozta tőle. l. Életrajzát Bud. Hirlap 1860. 79.

Klimstein-Köhalmi József, szül. 1843. február 14-én Váczon. Esztergomi segédlelkészből gimnáziumi tanár Nagy-Szombatban. Önálló munkái: Czuczor Gergely, irodalomtörténeti tanulmány. Pozsony. 1884. — Pázmány Péter életrajza. Pozsony. 1885. — Pályám emlékei. Értekezések és széptani dolgozatok. Pozsony. 1884. Apróbb dolgozatai azokon kivül, miket Dr. Majer István Bibl. 13—14. lapján elősorol, a következők: A gyökökről. 1876. Nagyszomb. gymn. progr. — Az „Ember Tragédiájá“-ról. 1877. U. ott. Megjelent külön lenyomatban is. Dr. Majer István v. püspök „István Bácsi“ a félszázados iró. 1835—1885. M. Államban és a nagyszombati Emlékkönyvben

1886. — 1871 óta az „István Bácsi Naptárá"-nak szerkesztője.

B. Klobusitzky Ferencz, szepesi kanonokból 1732-ben esztergomi kanonok lesz, később ugyanitt nagyprépost, majd erdélyi és zágrábi püspök, végre kalocsai érsek. Meghalt 1760. április 6-án Pesten. (A kalocsai névtárban mint „gróf," az esztergomi kanonokok és zágrábi püspökök között pedig mint „báró" szerepel.) Főpásztori levele Bécsben két kiadásban jelent meg. Életrajzát l. M. Sion 1838. I. 18. l. — Siebenbürg. Quartalsch. I. 1790. 373. lap.

Kluch József, szül. 1748. márcz. 30-án Znyó-Váralján, Turóczmegyében. Tanulmányainak végeztével bölcsészetet tanitott, majd Nagyszombatban titkár és szent-széki jegyző. 1779-ben ölvedi esperes-plébános, 1786-ban esztergomi kanonok és bosoni vál. püspök, 1808-tól fogva nyitrai püspök. Meghalt 1826-ban. Sz.-István király tiszteletére latin egyh. beszédet adott ki Nagy-Szombatban, 1768-ban. Életrajzát l. M. Kurir 1827. I. 31. — Fris 1828. 16.

Knauz Nándor, esztergomi kanonok szül. Ó-Budán 1831. október 15-én. Az egyházi archaeologia és történelem legszorgalmasabb munkásainak egyike. Irodalmi működését a M. T. Akadémia azzal tüntette ki, hogy tagjai közé választotta be. Irodalmi munkásságáról Danielik és Ferenczy II. k. 149., Dr. Majer István Bibl. 14. és Vutkovich 302. lapon emlékezik meg. Ezeken kivül következő önálló müveket irt még: Évmutató Fejér György magyar okmánytárához. Pest, 1862. — Az országos tanács és országgyülések történetéhez. (1445—1452-ben.) Pest. 1860. — A budai királyi várpalota kápolnája. Esztergom. 1862. — Az esztergomi főegyháznak okmánytára. (Codex diplom. Primatialis Eccles. Strigoniensis.) 2 füzet. Esztergom. 1863—1866. — A paulai sz. Vincze leányai. Esztergom. 1865. — A nápolyi Margit legenda. Esztergom. 1868. — II. Endre szabadságlevelei. Pest. 1869. — A pozsonyi káptalannak kéziratai. (Codices manuscripti C. Po-

soniensis.) Esztergom. 1870. — A magyar egyház régi mise- és zsolozsma könyvei. Esztergom. 1870. Latinul is megjelent: „Libri missales ac breviaria ecclesiae Hungaricae ad receptionem usque ritus Romani" czimmel. — Az 1737. országgyülés végzeménye. — Az aranybulla. — Okmánykalászok. — Kortan. A hazai történelmünkhöz alkalmazva. A M. T. Akadémia által jutalmazott pályamü. Budapest. 1877. — A pozsonyi prépostság. — Az esztergomi Corvin-codexek. 1880. — Válaszul Rimely Károly „Adalékjá"-ra. Esztergom. 1881. — A budai káptalan regestái. (7148—7649.) — Átdolgozta „Dr. Lányi Károly 2 kötetes Magyar Egyháztörténelmé"-t. Esztergom. 1866—1869. — Latin nyelven: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis jussu et sumptu Eminentissimi ac Rev. D. Joannis Cardinalis Simor, Principis Primatis etc. I—II. kötet. Esztergom. 1882. — 1863—1869-ig a „Magyar Sion"-t szerkesztette, itt megjelent czikkei elősoroltatnak az 1869. folyam tartalomjegyzékében. — Dolgozott továbbá a M. Tud. Értekezőbe, az Uj M. Muzeumba és Sionba. — Közölte „Tinodi Sebestyénnek eddig ismeretlen versezetét Zsigmond királyról." Pest. 1871. — Igen sokszor használta „Zumbur" irói álnevét, különösen költeményeinél, melyek a Religióban, Katholikus Néplapban és Családi Lapokban jelentek meg. Végül igen sok czikket irt a Magyar Encyklopaedia számára is.

Kollányi Ferencz, papnövendék. Az „István Bácsi Naptár" 1885. évi folyama egy czikket hozott tőle „Az esztergomi uj primás-érseki palota." — Az „Uj M. Sion"-ban is vannak czikkei és pedig: Borromaei sz. Károly. 1884. — Oláh Miklós és Rotterdami Erazmus. 1885.

Kollár István szül. Esztergomban 1764. augusztus 15-én. 1790-ben Esztergomban primási iroda-igazgató. 1803—1851-ig plebános Ó-Budán, 1815-ben esztergomi kanonok és 1840. ugyanott nagyprépost és tribunici vál. püspök és érseki helyettes. Meghalt 1844. julius 12-én szülővárosában. Kopácsy József herczegrimás székfoglalása alkalmával mondott beszédei 1839-ben az „Esztergomi

diszünnepély"-ben jelentek meg. Életrajzát l. Religio s Nev. 1844. II. 6. Bud. Hiradó 1844. 10.

Komlóssy Ferencz, azelőtt gymnasiumi tanár Nagy-Szombatban, most országgyülési képviselő és csúzi h. plébános, szül. 1853. april 23-án. Önálló munkásságának eredménye: Bosznia és Herczegovina jogviszonya Magyarországhoz a középkorban. 1103—1579. I—II. 1879. — 1882-től 1884-ig Ernyey Lajossal együtt szerkesztette a „Népnevelő" czimü kathol. nevelés-oktatásügyi közlönyt. Apró dolgozatai: Az egyház jogosan szentesit uj hittani szólamokat. 1881. Az „Uj M. Sion"-ban. Az egyházi festészet érdekében. 1883. U. ott. Azonkivül dolgozott a M. Államba és M. Koronába is.

Kopácsy József herczegprimás és esztergomi érsek szül. Veszprémben 1775. május 30 án. Irói életrajzát és méltatását l. Danielik és Ferenczy I. 267. és Vutkovich 167. és 274. l. Fölemlitetlenül maradtak érseki székfoglalása alkalmával mondott és kiadott latin és magyar beszédei. 1839. „Esztergomi diszünnepély-"ben. — Végül egyházi beszédei közül több Szalay Imre gyüjteményes kiadásában jelent meg. Életrajzát l. Nemzeti Ujs. 1847. 561. — Bud. Hiradó 1847. 666. — Vas. Ujs. 1856. 35—36. arczk. — Gem. Bl. 1830. 9. — Századunk 1839. 44. 47. — Rel. és Nev. 1847. II. 25—26. — Honderü 1847. II. 13. — M. T. Társ. Évk. 1845—47. 99. — M. Tud. T. Névkönyv 1848. 92. — M. Akad. Ért. 1847. 291. l.

Koperniczky Ferencz nagyölvedi plébános szül. 1851. febr. 17-én. 1882-ben az „Uj M. Sion" munkatársa volt.

Kozma Miklós segédlelkész szül. 1845. szept. 9-én. Az „István B. Napt." 1870. folyamában egy elbeszélése van „Nyugtalan a mi szivünk, mig Istenben nem nyugszik" czimmel.

Kövári György, udvardi plébános sz. István napi prédikációját 1829-ben adta ki. Megjelent Esztergomban.

Krajner Antal budai plébános. Két sz. István napi beszéde van, az egyik magyar 1844-ből, a másik német 1855-ből, mindkettő Budán jelent meg.

Id. *Krammer Ferencz*, esztergomi kanonok, született 1744-ben Gajaron, Pozsonymegyében. Mint theol. tanár Győrött és Budán tanitott, 1796-ban Pozsonyi kanonok és plébános lett, 1802-ben Esztergomba helyezték át; meghalt 1818. okt. 22-én Nagy-Szombatban. Nagyhirü munkája 1814-ben jelent meg, czime: „De sola salvifica". Továbbá tőle van: Institutiones historiae litterariae theologiae. I—II. köt. 1783—1785. Budae. — Pressb. Zeit. 1818. II. 94. — Verein, Ofner-Pester Z. 1818—94. — Merkur v. Ungarn 1786. 1001. M. könyvh. 1804. 84. l. — Uj M. Sion kiadta arczképét s irói jellemzését.

(Folyt. köv.)

Szőllősy Károly.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Pázmány Péter, irta Fraknói Vilmos. Budapest. A magyar tört. társulat kiadása. 1886. Nagy 8-rétü. 344 lap. Budapest. Méhner Vilmos tulajdona. Számos fametszettel, szines képpel. Ára 5 frt.

Tudvalevő, hogy szerző 15 évi kutatás után, a hetvenes évek elején kiadta Pázmány Péter életét három kötetben. (Elfogyott.) Az általa gyüjtött levelekből is megjelent egy kötet az akademia kiadásában. Azonban szerző folyvást kutatott, Brassótól Tajóig, Nápolytól Párisig minden nagyobb könyvtárt megvizsgált Pázmány érdekében, s oly fényes leletek birtokába jutott, hogy most Pázmány tevékeny élete teljes valóságban állt előtte; méltó dolog volt ujra megirni a nagy történeti alak életét. Névszerint gyermekkorát illetőleg s miképen lett katholikussá, ezt eddig részletesen nem tudtuk. Itt olvassuk, hogy atyja, Pázmány Miklós, neje halála után, Toldy Borbálát, kath. nőt vett feleségül, „kinek a hősmonda varázsával környezett családja Biharmegye birtokosai között előkelő helyet foglal el és egész Erdélyben s a Tiszán

tul, a somlyai Batharyakon kivül az egyetlen főrangu család volt, mely összes tagjaival a vallásujitás mozgalmai között a katholikus egyházhoz állhatatosan hü maradt, kik egyházuk érdekében nyilt határozottsággal léptek fel.“ Ugyanakkor lépett föl Váradon egy hatalmas szellemü férfiu, az első magyar jezsuita, Szántó István, kinek egyedül lehet köszönni, hogy Váradon a katholikus egyház maradványai megőriztettek. A váradi hivek őrangyaluknak nevezték. Ugyanő nyitotta meg a két százados irodalmi vitát is. A mostoha anya befolyása folytán Pázmány Péter 13 éves korában (1582.) a katholikus vallásra tért s nemsokára Kolozsvárra ment. — Számos uj adatban bővelkedik a mü.

Nemrég Thierry Alarikjáról ezeket olvastuk a „Közoktatás“-ban: „Aki történeti munkában az érdekességet keresi, nagyobb megelégedéssel teszi le a tudós franczia munkáját, mint a kritikus, kinél a szinezés csak mellékes. Két szélsőséget kell kerülnie a historikusnak, a tulságos ridegséget s a túlságos érdekeltséget: amaz visszariaszt, ez pedig gyanut kelt; mindkettő csak a történeti igazságnak válik kárára. Thierry munkája pedig első sorban érdekes, regényszámban is elkelne. Nem helyesen cselekszik a történetiró, ha mindenekelőtt jellemez; a személyek tettei a legjobb jellemvonások, ezekből kell magának az olvasónak megalkotni a saját itéletét, egyéni meggyőződését a személyek jellemét illetőleg. Ha az iró előre bocsátja a jellemzést, itéletét többé-kevésbbé ráerőszakolja az olvasóra; de magára az iróra is nyüg az, mert kénytelen a személynek minden tettét a már megalkotott jellem szerint birálni; könnyen szenved igy az objektivitás; pedig Thierry személyei legelőször is jellemök rajzát tárják szemeink elé; előbb ismerjük meg őket, mint kellene.“

Thierry ezen vádolása nem érheti szerzőnket, mert egyenlőn történész kutató, lélektani alapokon itélő történetiró, s izlésteljes, tapintatos irodalmár; soha sem uralkodik benne a három tulajdonság között az egyik kizárólag, hanem együttesen. Ez teszi a müvet jelessé, s történeti

irodalmunkban remekké avatja fel. Főleg az egyházi irodalom üdvözölheti, mert mig történeti tárgyilagossága, példányszerü Pázmány egyházi érzületét kidomboritja, az egyház érdekeit feltünteti s olvasóját az egyházi tevékenység ügyességeibe beavatja, tehát valódi életmester.

Szerző egyenlően otthonos, egyenlően szakavatott, akár midőn irodalmi munkásságát vázolja, nem mulasztván el irodalmi elemeit is jellemezni, akár midőn főpapi tevékenységét részletezi, akár midőn politikáját nagy vonásokban, korának szabatos rajzaival együtt elénk állitja; minden képe értelmező, tanulságos háttérrel, világositó mellékalakokkal, a szerepet vivő kortársakkal van festve. Sokoldalu kutatásai folytán minden állitása ingathatlan. Nem hágy semmi magyarázni valót, tökéletesen láthatjuk a kor mozgalmait, érthetően olvasva az akkor élt történeti személyek szivében, egyszerre tudva meg a sikert vagy kudarczot. Nagy elleneinek hatalma, szakadatlan buzgalma Pázmány fölényét emelik. Lázas tevékenysége által valódi óriás volt, nélküle hazánkban a katholikus vallás oly sorsra jutott volna, milyenben van Dániában, Svéd- és Norvégországban. Ezokon szerző a magyar katholikusok háláját is örökre kiérdemelte, hogy egyházunk megmentőjének ily fényes irodalmi emléket állitott.

Most már mondhatjuk, hogy leróttuk emléke iránti tartozásunkat, mert a biboros érsek, Simor János Ő Emja hirnevéhez méltó márványemléket emelt neki az esztergomi bazilikában; szerző pedig oly müben irta le ezerirányu tevékenysége nagyszerüségeit, mely a világirodalomban is megállja helyét.

Van egy más szempont is, mely becsessé teszi a müvet. Ugyanis a történelmi társulat s a magyar akademia kiadnak, történeti életrajzokat. (Szerkeszti Szilágyi Sándor.) Az eddig megjelent életrajzokat sok történeti rajz, szinezett kép disziti. A II. folyam első füzete Forgách Zsuzsánna (1582—1632) életrajzát tartalmazza Deák Farkastól öt önálló és tizennyolcz szövegbe nyomott képpel. F. Zsuzsánna egy Révaynak volt neje, kitől elvált; e

válópör annak idején nagy hirre vergődött az országban; széles e hazában tárgyalták; sőt az országgyülés is foglalkozott vele. Az önálló képek közül kiemeljük Rudolf király, Thurzó nádor, Forgách országkapitány arczképét. Az első füzetben kezdődik, folytatását nyerve a második és harmadikban Pázmány élete. Ezen életrajzban oly sok ábra, kép, kőnyomat halmoztatott össze, hogy a kiadók áldozatkészségét nem lehet meg nem emlitenünk. Egyedül áll e tekintetben a magyar történeti irodalomban. Nem kimélnek a kiadók semmi költséget, rajzolókat utaztatnak, s külföldről is megrendelik az idevágó anicumokat. Pázmány esztergomi keczeléjét (igy nevezi Pázmány a casulát) gyönyörü szinezett kőnyomatban állitották elő; hat napig dolgozott rajta a festő. Következnek Pázmány munkáinak czimlapjai hü hasonmásokban, városok képei, hol lakott, megfordult. Ereklyéi, mint mellkeresztje, tintatartója, sétabotja, bibornok diplomája stb. Kortársak hiteles arczképei: Forgách, Thurzó, Bethlen, Rákóczy, III. Ferdinánd, Bellarmin, Orbán pápa stb. A kisebb-nagyobb képek száma 98. Pázmány legjobb arczképének azt tartja szerző, mely a nagyszombati Ferenczieknek zárdájában őriztetik, s melyet Dörre Tivadar fiatal korában állitott elő. Ilyen aláirást visel 335. Ars utinam vitam mentemque effingere posset, Pulchrior, Hungariae nulla Tabella foret.

Jeles müvét ekképen végzi: „A 319. magyarországi kath. egyház megmentője vala. Ha az megmarad abban az állapotban, melyben ő pályája kezdetén találja, a protestantizmus által Bethlen vezérlete alatt inditott támadásoknak nem lett volna képes ellenállani. És mikor ő sirba szállott, e protestantizmus elvesztette főrangu pártfogói legnagyobb, hivei jelentékeny részével együtt, azt a politikai és kulturai tulsulyt is, melyet a XVII. század elején kiküzdött. És ez által, a Habsburgház végleges megszilárdulását a magyar trónon eszközölte, vagy legalább lényegesen elősegitette. Ha a protestantizmus folytatja előhaladását, és a főrangu családokat, melyeket megnyert, meg is tudja tartani; ha emellett Pázmány válsá-

gos perczekben transactióval a veszélyeket el nem háritja; a Habsburgok hihetőleg ép oly kevéssé menthetik meg a magyar koronát, amint nem voltak képesek uralmukat a Németalföldeken fönntartani.

Igy tehát Pázmány hatása nem szoritkozik saját korára. Harmadfél század mult el, mióta porait a sirbolt őrzi; de szelleme, müvei és vivmányai által még mindig őrködik azon magas érdekek fölött, melyekért élt, fáradott és küzdött!

A ker. vallás isteni eredete és szükséges volta korunk tévelyeivel szemben. A bpesti m. k. tud. egyetem hittani kara által Horváth-féle jutalommal koszoruzott pályamü. Irta Dr. Bita Dezső, egyetemi ny. r. tanár és volt rector. Harmadik kiadás. Budapest „Hunyadi Mátyás" intézet 1886. Nagy VIII-ad rét. 550 l. Ára 2 frt. Kapható csak szerzőnél. Budapesten. IV. Vámház körut 4. sz.

A magyar nyelven irt tudományos munkák, — főleg ha tárgyuk a theologia körébe vág, — ritkán örvendenek nagy kelendőségnek. A legutóbbi évek alatt azonban, ezen általánosnak nevezhető szabály alól ismételve kivételeket tapasztaltunk. — Ily kivételt képez a czimzett mü is, mely tiz év alatt gyors egymásutánban két kiadást ért, — s az idén harmadszor került sajtó alá. A kivételes szerencse már magában véve is kedvező birálat a müre nézve, mely egyébiránt már megjelenése előtt egyetemi pályabirák által lett jutalomra méltatva. Nem szándékunk ezuttal tüzetesen szólni a mü önálló becséről, számos jelességeiről, melyeket a nagy közönség a két első kiadás nyomán eléggé ismer, — és csakis azon tetemes bővitések és javitások elsorolására szoritkozunk, melyekkel szerző az uj kiadás értékét emelni törekedett.

Az előszóból megértjük, hogy szerző két irányban tökéletesité munkálatát. Törülte azt, mit fölöslegesnek vélt; tüzetesebb kifejezésekkel, kisebb nagyobb hozzáadásokkal pótlá azt, mit hiányosnak látott. Az uj kiadás-

nak csaknem minden lapján szemünkbe ötlik a nagy gond és szigoru lelkiismeretesség, melylyel szerző az ismételt átnézés és javitás munkáját végzé. — Mindjárt a 2 §. végén terjedelmesebb bővitést találunk, mely igen érdekes módon igazolja az Isten léte bebizonyitásának szükséges voltát. — Az Isten létezése mellett harczoló érvnek (3—12 §) világosabban és kimeritőbb modorban adatnak elő. Némelyik érv ujonnan lett átdolgozva. — „Az Isten léte ellen irányzott tévelyek"-ről szóló részlet, mely az előbbi két kiadásnak egyik fénypontja vala (13—16 §) — az uj kiadásban csekély változást szenvedett, — de praecisio tekintetében sokat nyert. — „A vallás szükségességét" tárgyazó fejezet (17—29 §) több változtatást és bővitést tüntet elénk. Nevezetesebb bővitések a 18, 19, 20, 24, 25 és 26 §§-ban olvashatók. — „A kinyilatkoztatás lehetőségéről és szükségességéről" szóló két fejezet czélszerü kihagyásokkal, de helylyel-közzel hozzáadások által is tökéletesült. — „A kinyilatkoztatás ismérveivel" (csodák és jövendölések) foglalkozó részletek (59—69 §) a két előző kiadásban is oly kimeritően és oly nagy gonddal valának kidolgozva, hogy itt már csupán némi röviditések és stylaris javitások mutatkoztak szükségesnek. — A munka többi részeiben leglényegesebb azon változás, melyszerint szerző az ó-szövetségi iratokról szóló két régi szakaszt teljesen kihagyta, mely eljárását a 274-ik lapon következőkép indokolja: „Mivel pedig czélunk az, hogy a Krisztusban és Krisztus által kijelentett vallás isteni eredetét bebizonyitsuk, az ó-szövetségi könyvekkel nevezett czélból legalább egyenesen nem foglalkozunk. Egyenesen csak az uj-szövetségi sz. könyvek tekintélyét fogjuk feltüntetni, mi ha sikerül, már magában ez eredményben elég s mindenkit megnyugtató támpontot találunk az ó-szövetségi iratok tekintélyének megitélésére is; mert ha az uj-szövetségi iratok való és hiteles történeti müvek, akkor való és hiteles az azokban foglalt itélet is — Krisztus és az apostolok itélete a zsidó nép vallási iratairól."

A vázlatosan előtüntetett eme bővitések és javitások kétségkivül nagyban hatványozzák az uj kiadás becsét. Ez uj kiadást kitünő élvezettel és lelki haszonnal fogja olvasni nem csak az ifjabb papi nemzedék, de a már nem épen fiatal egyháziak azon csekély része is, melynek eddigelé nem vala alkalma megismerkedni a két első kiadással. — Vajha behatolna ezen igen jeles könyv a világiak körébe is, — hogy ott sikerrel oszlathatná a vallásellenes előitéleket, — s életre ébreszthetné a szunnyadó positiv hitet! *Dr. K—y.*

Édouard Drumont: La France Iuive. Essai d'histoire contemporaine. Tome premier 24. iéme édition, Tome second 34. iéme édit. Paris. C. Marpon et E. Flammarion éditeurs 26. Rue Racine, prés l'odeon. A két kötet ára: 7 frank.

Francziaország ébred és eszmélni kezd, Francziaországban kezdik végre felismerni a kereszténységnek s ekként Francziaországnak is két legnagyobb s egyesült ellenségét.

Taxil Leonak sok ezer példányban elterjesztett s mohón olvasott „három pontos testvérei", s Drumond Edének még nagyobb mohósággal szétkapkodott „Francziaországa" a legkeresztényiebb nemzetnek első nagy feljajdulásai; s egyelőre már ez is nagy előny, hogy e nemzet kezdi beösmerni a bajt, a mely őt gyötri, s a melyet oly sokáig titkolt és takargatott, mig végre ez álhumanisztikus álszégyent elfojtotta a közel veszély nagysága.

Az óriási áldozatok árán türt szenvedés elfojtott érzete végre kitört a már majdnem agyongyötört keresztény kebelből, s elhangzott a jajszó, a melytől az ellenség annyira félt, hogy annak kitörését a legnagyobb erő megfeszitésekkel akadályozta. Tudják ugyanis a keresztény civilisatio ellenségei, hogy a ki jólétben van, legyen ez a jólét akár való, akár képzelt, az semminemü küz-

delemre nem gondol, — csak a sérelmeket, bántalmakat és nyomort szenvedő, és e szenvedésnek öntudatára ébredő ember képes nagy küzdelmekre.

Ezért kellett altatni a népeket a felvilágosultság örömeivel, a humanismus gyönyöreivel, a szabadság, testvériség és egyenlőség ábrándjaival; s a népek e mámorban, e valóságos részegségben nem vették észre, hogy kizsebelik őket, elveszik pénzüket, hitöket, erkölcsüket és becsületüket.

Az a kérdés, hogy mire a népek a bóditó mámorból kiábrándulnak, lesz-e még mit megmenteniök? Ha valahová, ide illik a közmondás: ki korán kel, aranyat lel. Mennél korábban ébred föl valamely nemzet a zsidóság és szabadkőmivesség által rávarázsolt liberalis mámorból, annál nagyobb kilátása van arra, hogy mámora alatt szenvedett korából és bajából föl fog épülhetni. De ha az anyagilag kiszivattyuzott s vallásuktól is istentelenül megfosztott népek, az emlitett humanistikus és liberális kábultságból kijózanodván, már csak ama borzadalmas való öntudatára ébrednek, hogy mindenük oda lett, mindenük oda veszett, ki vagy mi lesz képes e népeket visszatartani, ha nyomorult életük föntartására a tönkrejuttatásuk fölött érzett mérges bosszujok kitöltése végett azok ellen fordulnak, a kiket az általuk elveszitett vagyon, hit, becsület és erény birtokában látnak?

Ha a vulkánszerüleg erőszakosan kitörendő megtorlás csak azokat érné, a kik e kitörést okozták, érlelték és előidézték, talán nem kellene vele sokat törődni, talán nem kellene tőle tartani. De ki nem tudja, hogy a társadalmi megrázkódtatások alkalmával bünösök és ártatlanok egyaránt szoktak szenvedni, valaminthogy a láva mindent elönt, mindent eltemet, ami utjába esik. S épen ezért az ártatlanok érdekében, de a nyomorgatott és rutul rászedett népek életének megkönynyebbitése s sorsoknak türhetővé tétele végett is, a jobb érzésüek, az élesebben látók és bátrabbak szent kötelességüknek tartják, a népeket még ideje korán, a mig menteni való van

fölébreszteni, a szó igaz értelmében fölvilágositani s ekként, ha még lehet, a nagy socialis forradalomnak elejét venni.

(Folyt. köv.)

VEGYESEK.

Ő Eminentiája, a biboros hgprimás adakozásai. (1886. január—junius.) Mint rendesen, ugy a lefolyt félév tartama alatt is a legkülönfélébb ügyek tapasztalták ő eminentiájának azon nagylelküségét, melylyel mindig kész bármily nemes és hasznos célokat bőkezüen támogatni. Legujabb adományai voltak: az esztergomi sz. Ferenczrendüek templomának megujitandó tornyára 1000 frt.; a páldi templomra 600 frt.; a kereszturi, kisfaludi, dercsikai, rárói iskolákra egyenként 100 frt, összesen 400 frt.; a dejtári templomra 71 frt.; a duna-mocsi tüzoltó-egyletnek 50 frt.; az esztergom-sz.-györgymezei templom harangjára 55 frt.; egy schveiczi templomra 300 frank; a bakabányai iskola könyvtárára 10 frt; az óhuttai iskolára 50 frt; a gorazdai (Bosznia) harangra 50 frt; a bukaresti papneveldére 2000 frank, a bőősi missiókra 100 frt; a pozsonyi papneveldére 375 frt; a budapesti, esztergomi, nagyszombati tanitóképezdékre 2430 frt. Összesen: 5191 frt és 2300 frank.

(Megjelent.) 1. Ipolyi Arnold váradi püspök élete és munkái vázlata. Irta Pór Antal apát-kanonok a m. t. akadémia l. tagja. Pozsony. Stampfel. Nyolcz. 123 lap. Ára 1 frt. Nem csak igaz, hanem gyönyörü életrajz. Feltünteti nem csak emberbaráti, papi erényeit, hanem irodalmi, müvészi tevékenységét, nagy eredményü keleti utazását a Corvinák érdekében, s azon expansiv vonzalmát, melylyel a kezdő irók iránt viseltetik. Nem csak szerzőnek eszménye, hanem mindazoknak kik közelében voltak;

azért kegyelettel s vonzó kellemmel irta a szép müvet, mely országszerte kellemes olvasmányt fog nyujtani mindenkinek, de főképen a kath. papságnak. — 2. Páli sz. Vincze élete. Verfer után Krizsan Mihály. Budapest. Atheneum 16-rét 101 lap. A Vincze egyletek számára igen alkalmas emlékkönyv, mert a bámulatos szent élete érdekes kivonatban van előállitva. — 3. Vezérkönyv a jubileumi teljes bucsu alkalmából a kath. nép s ifjuság számára. A püspöki hatóság jóváhagyásával összeállitotta Dr. Tódor József, erdélymegyei áldozár, hittanár stb. Megjelent Gyulafehérvártt a püspöki liceumi nyomdában. A jubileumra vonatkozó tudnivalókat az 54 lapra terjedő füzet röviden adja a nép és ifjuság számára; imák és ájtatosságokat is ad; s ez használhatóságát ajánlja. — 4. Mi tett engem antisemitává? (Válasz Jókainak). Irta egy képviselőjelölt, keresztények és zsidók számára. Budapest Hunyadi Mátyás nyomdája. Nyolcz. 143 lap. Szücsnél kapható 70 kron. Kiadtuk egyik munkatársunknak, hogy ismertesse. — 5. Kortársaink. Életrajzi füzetek. Szerkeszti dr. Fésüs György. Megjelent Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban a 9—10 füzet, ára 40 kr. A kettős füzet Munkácsy M. életrajzát tartalmazza Karták Pál tollából; egyszerüen, élvezhető előadással, s hiteles adatok alapján van megirva ezen életrajz. Több kép disziti a füzetet. Jó leendett ha megmagyarázza mi az a nazarenus, hogy t. i. a liberalis festők igy nevezik a vallásos festőket, jelesül azokat, kik fra Angelicot utánozzák. — A „Magyar Hölgyek életrajzai" czimü, ugyanott megjelenő vállalatból kaptuk az 5. füzetet. (Ára 20 kr.) Tartalmazza Rozgonyi Cecilia, a galambóci hősnő és Bethlen Katalin életrajzát. Mindkettő néhány képpel. Az előbbinél ki van emelve a mélyen vallásos érzület; Bethlen Katalin életrajzában pedig azt olvassuk, hogy protestáns létére csak erőszakolással ment férjhez a belészerető, katholikus Haller Lászlóhoz. Házassági ügyök előadásából nem hiányzanak az ugynevezett „papi intrigák" és „erőszakos katholizálások" protestáns szemüvegen át

nézve. Következnek más asszonyok, mint Ferenczy Teréz, Dukai Judit, Dobó Klára, Déryné Rózsa stb.

— (*Külföldi irodalom.*) 1) Die Bibel und die neueren Entdeckungen in Palästina, in Aegypten und in Assyrien von F. Vigouroux. Mit 124 Plänen, Karten und Illustrationen. Autorisirte Übersetzung nach der vierten verbesserten und vermehrten Auflage von Joh. Ibach, Mainz. Franz Kirchhem 1885—6. Nyolcz. I—III. A nagybecsü munka, melyről évek óta emlékezünk a negyedik kötettel befejeztetni fog. — 2) Lehrbuch der Patrologie und Patristik von Dr. Joseph Nirschl. Dritter Band. Mainz. Verlag von Franz Kirchheim 1885. 8^0-rét 664 lap. A jeles müvet ismertettük, ezen utolsó kötetet is be fogjuk mutatni. Arról nevezetes, hogy az örmény egyházi irókat is ismerteti, kikkel a patrologiák röviden végeznek. — 3. Das Christenthum und die modernen Irrthümer. Apologetisch-philosophische Meditationen von Dr. Albert Stöckel. Mainz. Verlag von Franz Kirchheim 1886. 8^0-rét 499 lap. Prédikácziók az evangeliumi tanácsokról, imáról, K. U. szenvedéséről s más almalmi beszédek, melyet szerzőnek hirneve ajánl, de csakis ez. — 4. Taxil Leótól, a „Les Fréres Trois-Points“ (három pontos testvérek-szabadkőmivesek) szerzőjétől megjelent egy ujabb, szintén szabadkőmivességre vonatkozó munka, melynek czime: „Les Soeurs Maçonees“ (szabadkőmives nővérek) Paris-Letonzey et Ané, éditeurs Rue Bonaparte 51. Huitiéme Mille (a nyolczadik ezerből való.) Ára 3 frank 50 cent. A könyv a szabadkőmives nővérek felavatási szertartásait, az androgyne vagyis férfi- és nőtagokból álló páholyok munkáit, a testvérek és nővérek együttes szórakozásait s végre a szabadkőmivesség titkos jelképeinek végmegfejtését tartalmazza. Ez utolsó fejezet, melynek czime: „Clef des symboles secrets“, (a titkos jelképek kulcsa) latin nyelven van irva; oly piszkos dolgok vannak ugyanis benne leirva, hogy a szerző e leirásnál nem merte a franczia nyelvet használni. Rövid kis mutatványul szolgáljon e pár sor: „Quid sit humanum officium?

Frequens copulationis peractio . . . . . Oportet vero copulationem non circumscribi matrimonio, ut credunt catholici, neque celibatu tolli, ut sentiunt sacerdotes, monachi et monachae. Matrimonium arbitrarium est pactum; coelibatus ecclesiasticus vitium et flagitium. Quaevis mulier in promptu habere debet quemvis virum, et quivis vir quamlibet mulierem; in his tantum justitia est.“ Egyébként az egész könyvről bővebben fog majd értekezni Dr. Csápori, a ki e folyóiratban a szabadkőmives titkokat ismerteti.

(Latin irodalom.) Nicolai Nilles e Soc. Jesu. Selectae disputationes academicae juris ecclesiastici Fasciculus primus. Continet I. De juridica votorum solemnitate. Accedit declaratio apostolica circa solemne votum paupertatis. — 2. De libertate clericorum religionem ingrediendi. Accedunt quaestiones duae: 1. de sumptibus in educationem clericorum factis utrum sint dioecesi restituendi? 2. De servitiis per aliquod temporis spatium dioecesi praestandis, an religionem ingressuri ad ea obligari possint? — 3. De studio rei calendariae. Accedunt dis putationes duae: 1. de mira kalendarii forma non ita pridem a Russis proposita. II De veris rationibus christiani Paschatis rite agendi cum variis tabellis paschalibus ad usus academicos accomodatis. — Oeniponte typis et sumptibus Feliciani Rauch 1886. 8⁰ 196 lap 1 frt. — Varia pietatis exercitia erga S S. Cor Jesu cum idoneis instructionibus in usum juniorum clericorum. A. Nicolao Nilles. Soc. J. Oeniponte. Fel. Rauch. Kis 8⁰ 88 lap. 30 kr. Mindkét könyv kapható Innsbruckban a szerzőnél intentiókra is; ez utóbbiból 2 példány egy int. — 5. Palmieri, Dominicus, S. J., De veritate historica libri Judith aliisque ss. Scripturarum locis specimen criticum exegeticum. 8⁰. VIII, 172 p. Galopiae (Gulpen prope Mastricht) 1886. Typ. M. Alberts. — 6. Costa-Rossetti, Julius, S. J., Philosophia moralis s. Institutiones Ethicae et Juris naturae sec. principia philos. scholast. praes. S. Thomae, Suarez et De Lugo methodo scholastica elucubratae. Acc. 4 tabb. de virtutib.

et vitiis. Ed. 2. emendatior et indice alphab. aucta 8°. maj. XXXII, 912 p. Oeniponte 1886. Fel. Rauch. f. 5. — (M. 10. —) — 7. Knabenbauer, Jos., S. J., Commentarius in Prophetas minores. Pars I. contin. 6 priores Prophetas, II. complect. 6 posteriores. (Cursus Script. sacrae, Comm in V. T. partis III: in libros proph. V, 1. & 2.) 8°. máj. VIII, 486; VIII, 496 p. Parisiis 1886. P. Lethielleux. — 8. Hammerstein, Lud. de, S. J., De ecclesia et statu juridice consideratis. Praemittitur Ep. encycl. Immortale Dei SS. D. N. Leonis PP. XIII. de civitatum constit. christ. 8°. XII, 240 p. Treviris s. a. (1880) Typ. Pauliniana (Dasbach & Keil). — 9. Soeder, Ambrosius, O. S. B, Poma sapientiae et flores devotionis s. Meditationes consonantes et orationes flammantes de perfectione christ. tractantes. Ex hortulo Imit. Christi compilatae. 16°. VIII, 64 p. Monachii 1886. E. Stahl.

(*Arago*) a hires franczia tudós 1847-ben népszerü csillagászi előadásokat tartott a párizsi kir. observatoriumban, s mozgásba hozta az egész várost. Kedvencz tanitványa volt Moigno — (hires kath. iró) aki az Epoqueban A. szép előadásairól hirt adott. Habár A. szerette őt, mégis élénk hite bántotta. Mondta is egy alkalommal: „a hit önelvetés; mert miképen higyjem én azt igazságnak, amit fel nem foghatok, ami kihivja eszemet; és *mind ezt azért higyjem, mert valaki mondja.*“ Válaszolám az nem önelvetés, ha olyasmit elismerünk, ami napnál világosabb, t. i. hogy szellemünknek ép ugy vannak határai, mint érzékeinknek. Tegnap uram ön elszámlálta a szem csodálatos szerkezetét s feltüntette, hogy önkénytes, élő functiói által mennyivel áll magasabban minden az emberi ész által alkotott gépezet fölött. Magasztalta benne a receptio hatalmát, melylyel a végtelen láthatárt is kis pontba birja condensálni, közelre, távolra egyaránt irányozhatja erejét, és achromatismusa mily pompásan gyakorlati, stb. És mégis egész élete nem egyéb, mint a szem tökélye elleni merényletek sorozata; mert ön folyton hirdeti gyakorlatilag a szem tehetetlenségét, mi-

után szakadatlanul fegyverzi szemét ezerféle szerrel, csakhogy még tökéletesb legyen. A távcső, górcső, micrometer, photometer, refractor, spectroscop stb. mind meg annyi gúnya a szemnek, melynek szerkezetét oly bámulatosnak mondotta. Törje össze tehát gépeit, ha következetes akar maradni, mert az én hitem nem egyéb, mint eszem távcsöve, melylyel az Istenség dolgait jobban láthatom. Ugyanezt mondhatjuk egyéb szerveinkről, mert karunk erejét pótolja különféle természeti erő mint: viz, szél, tüz, villanyosság, lábunk lassuságát pótolja a vaspálya, mozdony, távirda; és egyik nagy szomoruságát okozzá az emberiségnek, hogy mindeddig nem birta kiebb terjeszteni a fül hallási terét, (most már megteszi a telephon.) És abban áll az ember szellemi hatalma, hogy folyton alkothat eszközöket, melyek által tökéletesbitheti organumait, pótolhatja fogyatkozásaikat. Épen igy tökéletesbithetjük eszünket azon igazságokkal, melyeket föl nem foghatunk, de bizonyos igazságok, mert Isten kijelentetéséből származnak. — Arago barátunkat más humiliatio is érte. 1835. arról folyt a tanácskozás, hogy épithetik-e a vasutat Páristól a tengerig, miután sok alagut is volt szükséges? Elvégre megkérték Aragot, hogy mondjon véleményt. A hires természettudós ellene volt; és pedig leginkább ezen érv inditotta ellenzésre, mert ugymond, senki sem fog ama vasuton utazni, minthogy az alagutak hüvös levegője az utasok nagyobb részénél meghülést, utóbb sorvadást fog okozni. Arago megélte, († 1853), hogy ezen félelem senkit sem tartott vissza az utazástól; még Montsenis-n sem hütik meg magukat az emberek.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A KOLOSTOROK FELOSZLATÁSÁRÓL II. JÓZSEF IDEJÉBEN.

II. Józsefnek számos életirója van, de csak kevesen törődtek a történelmi igazsággal s dolgoztak kutfők után: a java része a császárról elterjedt adomák, legendaszerü iratok s népszinmük után szedték adataikat, vagy éppen a császár azon leveleire is hivatkoztak, mint kutfőkre, melyek kevéssel József halála után, mint annak valódi, „eddig ki nem adott“ levelei jelentek meg, s melyekről kétségtelenül be lett bizonyitva, hogy azok, kettőt kivéve, mind koholtak.

Az életirók továbbá nem irnak elfogultság, pártszinezet nélkül, sőt ez utóbbi nagyon is kirí életrajzaikból, ahonnan van, hogy mig egyik részök égig magasztalja Józsefet, a másik minden tettében gáncsot keresve, csak becsmérelni tudja őt. Amennyi fény tehát, ugyanannyi homály is esik ez életrajzokból a császárra és hogy hol van az igazság — azt senki se tudja.

Ily körülmények között jeles szolgálatot tett a történelemnek Brunner Sebestyén, a veterán népszerü iró, ki a cs. kir. udvari-, állami-, házi- és miniszteriumi levéltárakban buzgón és alaposan tanulmányozván II. József életét és kormányát, tanulmányaiból már évek előtt sokat tett közzé egyes önálló iratokban, ujabban pedig a legkellemesebben lepte meg a történelmi

világot II. Józsefnek Herdernél kiadott életrajzával.* A történelmi világ azon részét értjük, mely a történelemben az igazság tükrét keresi.

A német kath. journalistikának valamennyi szaklapjai nem győzik eléggé dicsérni s ajánlani Brunnernek e méltó feltünést keltett ujabb müvét. A dicséret nem személyes, hanem tárgyilagos : nem az ünnepelt veterán irót, nem a kath. papot illeti az, hanem a történelemnek tett szolgálatot.

II. József egy uj kormányrendszert alkotott meg, egy rendszert, mely a népek politikai és az egyház életébe egyaránt mélyen vágott s érzékeny sebet ejtett mind a kettőn, mely sebek még József idején tul is sokáig sajogtak. Politikai, egyházi s történelmi tekintetben nevezetes s fontos időszak ez. József életét tehát, kormányát s reformjait igazsághüen jellemezni, az igazat a hamistól megválasztani, a megsértett igazságnak eleget tenni, a kétes homályt verőfénynyel eloszlatni — ez nem eléggé méltányolható szolgálat szerző részéről, nekünk pedig serkentés és ösztön, hogy olvassuk a könyvet, s ismerkedjünk meg az immár helyreállitott igazsággal. Még elegen vagyunk, kik még magunk is a josephinismus kovászával dagasztattunk az egyetemi cathedrákról, a kovászból ugyan kivetkőztünk már, de a visszapillantás Brunner könyvének fonalán mindegyikünket személyesen is fogja érdekelni.

Mi a könyvet ismertetés végett vettük. Mondhatjuk, oly hóditó benne az igazság, oly hüen rajzolvák benne a tények s azok következményei, hogy a könyv egészen elfogja lelkünket s köti le figyelmünket. Minden egyes adat pedig okmányilag van igazolva ugy, hogy nem a történész, hanem József

* Joseph II. Characteristik seines Lebens, seiner Regierung und seiner Kirchenreform. Mit Benützung archivalischer Quellen von Sebastian Brunner. Zweite, mehrfach umgearbeitete Auflage. Freiburg im Breisgau. Herder. 1885. 8-rét XX 250 l. Ára 2 m. 40 f.

maga, illetve az ő kormánya beszél hozzánk. Brunner az igazság és a keresztény szeretettől vezéreltetve ir, itéletében méltányos, mérsékelt. A ki tehát József személye és kormánya körül akár politikai, akár egyházi, akár csak történelmi szempontból érdeklődik, az e jeles müben bő kielégitést fog találni, a kinek pedig éppen hivatása egyházi jogot vagy történelmet előadni: az megbecsülhetetlen s éppannyira érdekes segédkönyvet fog benne birni.

Az ismertető ily jeles munkával szemben ugy jár el a legjobban s magára nézve a legkönnyebben, ha abból mindjárt valamely szakaszt mutat bő tanulmányképen. Jobban szeretjük, ha az ily jeles mü maga ajánlja magát, az ismertető mindig azon szorongó érzés alatt szenvedvén, hogy el nem éri szavaival azt, a mit érez és a mit mondani szeretne, vagy pedig, hogy éppen véget nem talál szavainak. A mit Cicero Cn. Pompeiusért tartott beszédének bevezeté sében mond: „Difficilius est huius orationis exitum quam principium invenire“ azt mi is mélyen érezzük, midőn Brunner e jeles müvét méltányolni akarjuk. Szóljon az tehát maga magáért. Bemutatjuk pedig belőle, mint különösen érdekest, a szakaszt, mely a kolostorok feloszlatásával foglalkozik.

*
* *

József tetteihez kulcsul szolgál jelleme. Ezt hogy megismerjük, szükséges az ő neveléséről s korának befolyásáról némelyeket előrebocsátani.

Mária-Terézia, hü magyarjai iránti hálájából József nevelésének kormányával Batthyányi grófot, utóbbi herczeget bizta meg, a mely választás azonban nem volt szerencsés. József már kisded korában makacsnak, akaratosnak mutatta magát. Batthyányi szigoru katona létére a herczegfiu makacsságát kemény katonai fegyelemmel akarta megtörni, nevelészetről, psychologiáról fogalma sem lévén. Ép oly kevéssé

tudta a tudományt is becsülni, honnan történt, hogy ő a tanórákat megtartani jött tanárokat sok izben elutasitotta és a herczegfiut a labdaterembe vagy a lovardába vitte.

József tiz éves koráig a vallást, a latin nyelvet, a történelmet és földrajzt, a mértant és a hadiépitészetet Bittermann jezsuitától tanulta. Ellehet képzelni, hogy mennyire unatkozott a kis fiu a száraz mértan s hadimüvészet tanulásánál! Tizedik évén tul Bartenstein államtitkár terve után neveltetett. Bartenstein akkor már 68 éves öreg, összeállitott tizenöt folianshól a tanuló számára történelmet, melyben a hunokról s avarokról több papirt firkált össze, mint Magyarország állapotáról az ausztria ház alatt. Alig hibás azért a nézet, hogy József az unalmas Bittermannban a jezsuitákat, a pedáns Bartenstein után pedig nemcsak a történelmet, hanem az egész történelmi alapot unni s semmibe venni tanulta. Martini, az akkori revolusionarius rendszert követő jogtanár birt legtöbb befolyással az ifju herczegre. Martini a jog fogalmait az ember ugynevezett természet állapotából vonván le, József eszméit minden történelmi jogalappal ellenmondásba hozta. Martini franczia konyhával tartotta tanitványát, kinek miután Bartenstein történelme mi ellensulyt sem szolgáltatott, történt, hogy József jogtheoriája jogmegvetéssé lett.

Dr. Jäger, József egyik legtekintélyesebb életirója, a következő szavakban resumálja József nevelését s annak következményeit: „A hiányos oktatásnak, melyben József ifju éveiben részesült, tulajdonitandó kétségkivül, hogy ő utóbb, a mit tagadni nem lehet, sem alapos tudást, sem tiszteletet s szeretetet a tudósok iránt, sem müérzéket nem tanusitott, és hogy másrészt a történelmi jog az ő szemeiben sem elismerést, sem kegyelmet nem talált.“ Ő, azt lehet mondani, a maga nevelésének, a maga környezetének, a maga századának gyermeke volt.

József ifju korában a XVIII. század kereszténytelen, revolutionarius, szabadoncz doctrinái már egész Európában elvoltak terjedve. Bayle lexicona merészen hirdette a tant, hogy az emberiségnek a maga létéhez nincs többé szüksége vallásra. Az encyclopaedisták buzgón dolgoznak a terven, az állam- és egyházban meghonosodott traditiókkal ellenkező tanaikat a társadalom minden rétegeiben, a trónoktól lefelé elterjeszteni. Voltaire az istenkáromló szavakat mondja munkatársaihoz: „Öt-hat eszes férfiu csak képes lesz megdönteni egy vallást, melyet tizenkét rosz és ostoba ember behozott.“ A kereszténység ellen emelt szava: „ Écrasez l'infame“ eléggé ismeretes.

Lássuk most már, mi állást foglaltak az európai udvarok e tanokkal szemközt. Nálok e tanok nemcsak tetszésre, sőt pártolásra is találtak. A feslett versailles-i udvarnál külsőleg még megtartatott ugyan a vallás, de a belső rothadás arra mutat, hogy a vallásos meggyőződés kihalt, hogy a vallás már csak külső forma.

II. Frigyes, a királyi bölcsész udvara éppen fiókja volt az encyclopaedistáknak, ő maga az ő mecaenásuk s legjobb barátjuk. Az ő országában mindenki a maga tetszése szerint üdvözüljön — volt az ő jelszava. De mikor élte alkonyán látta a következményeket az összes társadalmi élet megrendítésében, akkor Cramer kanczellárjához mondá: „Higyje meg, legszebb csatámat adnám érte, ha népemnél ott látnám a vallást és az erkölcsösséget, a hol azokat trónraléptemkor találtam.“

A destructiv tendentiák szintannyi pártolást találtak az elvilágiasodott egyházi uralkodók: a választófejedelmek udvarainál. Nálok ugy mint a nagy káptalanokban mindinkább befészkelte magát a franczia nevelés szelleme, melyet az ifju gavallérok, a káptalanok szabadalmazottjai magukkal hoztak a testületekbe. A mainzi választó udvara valóságos gyül-

helye volt a felvilágositók minden fajtájának. Itt a legroszabb franczia s német iratok olvastattak fel társaságban s urak és hölgyek, udvari tisztek és kanonokok egyaránt megtapsolták azokat.

Hasonló állapotok léteztek a román ajku országokban is. Portugalban a hirhedt Pombal véres rendszerrel is iparkodott keresztül vinni Voltaire elveit, a kivel ő a legbensőbb viszonyban élt. Első sorban a nemesség, a papság s leginkább a jezsuiták estek áldozatul a felvilágosodottságért dühöngő miniszternek.

Spanyolországban III. Károly alatt Squilacci s Aranda miniszterekben két rettenetes czinkost nyert Pombal. Ezek ötezer jezsuitát koholt vád alatt erőszakkal hajókra hurczoltattak, hogy őket Rómába küldjék. E szegény szerzetesek oly kegyetlen bánásmódban részesültek, hogy maga Schlosser, ki e részben éppen nem gyanus, mondja: „E sors még a követ is képes lett volna meglágyitani.“

Nem külömben sáfárkodott Nápolyban Tanucci miniszter. Ez 1767-ben valamennyi jezsuitát elfogatott s Terracinába, a pápai állam határára szállittatta őket, eljárásának még ürügyet sem keresve. Az ő fejedelmi ura — úgymond — a maga hatalmát közvetlen Istentől birja, ő tehát csakis ennek felelős.

De a korszellem még északnak is utat tört magának. II. Katalint már azon körülmény is, hogy ő elődje III. Péter gyilkosaival a legbensőbb viszonyt tartotta, valamint kétes erkölcsössége is már előre hajlandóvá tették a franczia bölcsészeti theoriák elfogadására. Voltaire és társai erősen tömjéneztek az „észak Semiramisának“ égig magasztalván bölcsességét, a mit ő ismét megtiszteléssel, kitüntetéssel viszonzott nekik: d'Alembert meghivta nevelőnek Pál nagyherczeg mellé, Diderot-ot látogatóba hivta udvarára, a pénzszomjas Woltairet pedig azzal örvendeztette meg leginkább, hogy könyvtárát vette meg a maga palotája számára. Az orosz nemesség is föl-

vette a franczia mázt, erkölcsi romlottságának elmázolására.

A korszellem legbuzgóbb hordnokai s terjesztői a szabadkőmivesek és az illuminátusok voltak, s noha mind e két társulat Ausztriában is elvolt terjedve, sőt a szabadkőmivesek már Mária-Terézia idejében páholyt birtak Bécsben: a nagy császárné udvara mégis egymaga éppen tartotta magát. Az ausztriai trónon ugyanis oly nő ült, kinek mély vallásossága s szigoru erkölcsössége távol tudta magától tartani a franczia feslettséget, az államromboló tanokat. A bécsi udvar oáz volt az istentelenség s erkölcsi romlottság sivatagának közepette.

Ámde az ifju Józsefhez átszivárgott a korszellem számos csatornája, számtalan érintkezési pont révén. Nagy befolyással volt jellemére az ut is, melyet ő Cobenzl gróf, meghitt barátjának társaságában Franczia országba incognito tett. József Párisban ismerni tanulta az akkori tudósvilágot; Turgot-ot, Rousseaut, Buffont, d'Alembert-et, Marmontelt, bámulta rendszereiket s feladatául tüzte ki magának, azokat a maga államaiban is meghonositani. Távozta előtt megigéré császári anyjának, hogy Voltairet nem fogja felkeresni. Mégis elment Ferneybe, azt remélvén, hogy talán véletlenül találkozik ott vele. De Voltaire szobáiban tartózkodott, ki nem jött a parkba, a hol a véletlen megadta volna magát. — Idehaza Kressl báró, a szabadkőmivesek feje, volt legnagyobb befolyással Józsefre, de az ő többi környezete is a franczia tanoknak hódolt. — Végre maga Kraunitz is, az államkanczellár, gondoskodott róla, hogy a trónörökös tájékozva legyen ugy a kül, — mint a belállapotok körül és hogy ez utóbbiaknak minden árnyoldalát ismerni tanulja. Látván József, hogy az állam és az egyház kormányában nem ép és jó minden: reformokra gondolt.

Huszonnégy éves korában Mária-Terézia kor-

mánytársul vette őt oldala mellé, az örökös tartományokra nézve. Ekkor Józsefnek már megvolt adva az ő kormányrendszere, és ő ehhez annál szivósabban ragaszkodott, mivel anyja kormányában több ellenmondást látott, ez pedig csak léptenkint volt hajlandó engedni a térből, melyet teljes életében elfoglalt volt. Öreg napjaira még a magukat tulélt formákon sem akart tágitani, József pedig nagy kedvet mutatott, a formákkal magát a lényeget is halomra dönteni. Ebből keletkezett a kinem egyenlithető surlódás s meghasonlás, melyben ők ketten egymás mellett éltek. Mária-Terézia éltének vége felé e viszony éppen szomoru volt már. Mutatják ezt az anya és a fia között váltott levelek és még inkább ama meghitt levelek, melyekben a császárné anyai szivének fájdalmát meghitt személyek irányában panaszolja. Ezek közé tartozott Kaunitz s d'Herzelle özvegy határgrófnő, Mária-Terézia meghitt barátnője. Az utóbbi leveleket Kervyn báró találta fel Brüsselben s közzétette azokat 1868-ban. E levelek — amint Kervyn az előszóban megjegyzi — könnyektől áztatvák s nagy lelkifájdalomban irva lenni látszanak.

Még érdekesebb József franczia levelezése anyjával, melyet Arneth adott ki három kötetben. Arneth azonban a gyüjteményt nem tartja teljesnek. „Különösen — ugymond — a császárné leveleiből kevés maradt reánk, nagyobb részük megsemmisitve lőn József által.“ S nagyon is valószinü, hogy József anyja intelmeit, vagy éppen dorgálásait nem akarta fentartani az utókornak.

József 1773-ki decz. 9-én leköszön a kormánytárs tisztjéről. Anyja kéri, ne hagyja őt el kormánygondjaiban.

1775-ben nő a meghasonlás. Mária-Terézia ez időben igy ir Józsefhez: „A sok főpont közül, melyek nekem mind nagyon is reálisok (reel) a három mégis a legfontosabb: szabad vallásgyakorlat, melyet semmi-

féle kath. uralkodónak nem szabad behozni, sulyos felelősség nélkül; a nagyok megsemmisitése azon szépen hangzó ürügy alatt, hogy a nagyobbik rész (a nép) fentartassék; az annyiszor hangoztatott szabadság mindenben, a mitől többet tartani, mintsem remélni lehet. Én már sokkal korosabb vagyok, mintsem hogy ily elveknek alárendeljem magam, de kivánom is és kérem az Istent, hogy az én utódom sohase kisérje meg azokat, mert ez által sem ő, sem az ő utódjai nem volnának boldogabbak."

Erre József 1775-ki decz. 24-én kelt levelében ujra felmentését kéri a kormánytársi tiszttől. Mély elkeseredés szól e levélből. Ő látja — ugymond — mikép ő a maga elvei mellett nem lehet többé hasznára anyjának, sőt talán csak kárára. De vajjon elveit feladja-e? Szivesen — ugymond — csak tudják őt jobbról meggyőzni.

Mária-Terézia még aznap válaszol neki. Nagy szerencsétlenségnek mondja, hogy ők ketten nem értik egymást. Ő megbántva érzi magát, mert fia nem viseltetik hozzá bizalommal, nem beszél vele őszintén. Huszonhat évig boldognak érzé magát, ezt azonban többé nem mondhatja, mert fia ellenszenvet tanusit a régi szokások és a clerus iránt, azonfelül nagyon is szabad elveket vall erkölcs dolgában s magaviseletében. Ez feldulja fia jövőjéért reszkető keblét. Ez az éj és ezek a napok sokkal szentebbek neki, semhogy az ő lemondásával foglalkozzék.

József mindamellett decz. 25-én ujra sürgeti felmentését. Mária-Terézia válasza hiányzik, de hogy válaszolt, az kitünik Józsefnek decz. 26-ról kelt leveléből, melyben felmentését tovább is sürgeti.

1777-ki jul. 20-án breisgaui Freiburgból anyjához intézett levelében József magyarázza, hogy mit ért ő a tolerantia alatt. „Ön félreért engem — mondja — és a tolerantiát más értelemben veszi. Isten mentsen

meg, hogy én azt gondoljam, miszerint közönyös dolog, az alattvalók protestánsokká lesznek, avagy katholikusok maradnak-e, avagy hogy atyáik vallásába ne higyjenek és azt ne kövessék. Én mindenemet, a mim van, odaadnám, ha az Ön országainak protestánsait katholikusokká tehetném. Én tolerantiát csak az idei dolgokban való közlekedésre nézve akarok, tekintet nélkül a hitvallásra. Én akarom, hogy a protestánsok foglalkoztassanak, hogy földeket vásárolhassanak, mesterséget üzhessenek, polgárokká lehessenek, ha alkalmasak az ipart emelni. A kik elég szerencsétlenül tévelyben élnek, bizonyosan távolabb vannak a megtéréstől, ha országaikban maradnak, mint ha oly országba jönnek, hol a kinyilatkoztatott hit igazságait hallják és látják" stb.

Mária-Terézia erre hosszabb levélben válaszol, melyben többi között igy szól: „Én nem vallásos, csak politikai álláspontból mondom: semmisem oly hasznos, oly üdvös, mint a vallás. Azt akarja-e ön, hogy azt mindenki a maga képzelete szerint alkossa meg magának? Mivé leszünk megállapitott cultus, odaadás nélkül az egyház iránt? Béke s megelégedés távoznak, ököljog s szerencsétlen idők állnak be, a mint már láttuk. Hasonló beszédek Önnek részéről a legnagyobb szerencsétlenséget idézhetik elő és Önt felelőssé tehetik ezer meg ezer lélek üdvéért. Gondolja meg, mit szenvedek én, Önt ily tévelyben látva! Nem egyedül az állam boldogságáról van szó, hanem Önnek javáról, a fiuról, ki születése óta minden tetteim egyedüli czélja volt... Mi nem alapitottuk meg vallásunkat, mint elleneink, erővel és kegyetlenséggel, hanem gonddal és költséggel. Én nem akarom az üldözés szellemét, de még kevésbé a közönyösséget. Ezt tartani fogom, mig élek, és én nem kivánok tovább élni, hanem csak addig, mig azon vigasszal szállhatandok őseim sirboltjába, hogy fiam oly vallásos lesz, mint ősei voltak; hogy ő meg fog válni

hamis okoskodásától, a rosz könyvektől és mindazoktól, kik szellemöket csak annak rovására ragyogtatják, ami szent és tiszteletreméltó, és akik csak képzelt, tarthatatlan szabadságot akarnak, mely elvégre kihágásokká s teljes felforgatássá fajul" stb.

E néhány levélből is ismerni tanuljuk Mária-Teréziában a nagy és vallásos uralkodót, a gondos szerető anyát. József erőt vevén magán, igyekezett mérsékelni magát, valahányszor anyjának a maga elveinek szempontjából ellentmondott: de máris felismerjük benne a jövő ujitót.

Ha Mária-Terézia talán kevés tekintettel is volt az idők jogosult követelményeire, ugy József a maga részéről nemcsak a történelmi alapon, de még a testületek s személyiségek önelhatározási jogán is tultette magát, elveinek kivitelében nem ismert kiméletet, mint absolut uralkodó mitsem törődött a jogalappal, ő mindent a maga felségjoga körébe vont s sáfárkodott kénye-kedve szerint. Alkotmánynak, jognak, szerződésnek, kiváltságnak — mindennek hátrálnia kellett, ha ő kivinni akarta azt, amit jónak és a maga nézete szerint az államra nézve hasznosnak talált. Ő tetteiben a legjobb akarattól vezéreltette magát: de nem számolt a viszonyokkal s eszközökkel, valamint kellő időt sem vett magának, eleve megfontolni módját annak, amit kivinni akart. Tiz évi uralkodása alatt 6206 udvari rendeletet bocsátott ki, többnyire fontos ujitási ügyekben! Ez az elhamarkodás szülte azután, hogy József belátva rendeleteinek tarthatatlanságát, vagy éppen káros voltát, azokat sorban visszavonta, ami tekintélyét nemcsak itthon, hanem az európai udvaroknál is csökkentette. Belgium elesett tőle, mert annak esküvel is megfogadott szabadalmait önkényesen sértette, hadviselésében szerencsétlen volt, országaiban elismerés helyett csak elégedetlenséget, ellenszenvet aratott, mindez megtörte szivét és ő kora ha-

lálát jókori megváltásnak vette. Valjon szerencsétlenségében nem gondolt-e néha vissza gondos anyja bölcs intelmeire?

E jellemzés után térjünk már tárgyunkra: a kolostorok feloszlatására.

* * *

Mi inditotta Józsefet e lépésre s volt-e ok reá? Tagadni nem lehet, hogy (az örökös tartományokat értve) a kolostorok idővel nagyon elszaporodtak, mig a rendes lelkipásztorkodásban nagy hiány észleltetett. Léteztek nagy kiterjedésü plebániák, számos fiókkal s nem volt elegendő papság. Képzelni lehet, hogy e falvakban a hitoktatás és az iskola nem jó állapotban volt. A falusi népnek nehéz volt az istenitiszteletet látogatni, mert a plebánia sok falutól órákra távol esett, ami a szentségek kiszolgáltatását is nehezitette. Sok plebános ellátása a legsilányabb volt, de még inkább a segédpapoké. Ezek könnyü podgyászukkal kezökben sokszor plebániáról-plebániára vándoroltak jobb állomást keresni. Ez állapotokon akart segiteni József a kolostorok feloszlatásával, behuzott javaikból egy alapot létesitendő a lelkipásztorkodás rendezésére, a lelkészek jobb ellátására. Az indok tehát, a szándék itt is jó lett volna, de József mellőzve az egyházi hatósággal való egyezkedést, mellőzve a kolostorok tényleges birtokosait, mellőzve az alapitókat, illetve az alapitóleveleket, egyoldalulag, erőszakosan, kiméletlenül, sőt néha éppen kegyetlenül járt el a feloszlatásban. De még a jó szándék is gyanussá válik az után, amint József imádói a feloszlatást commentálják. Ők bombának nevezik azt, mely a Vatican és a szerzetes-rendek főnökei közé esett; ők kárörömmel mondják, hogy valamennyi csuklya felháborodott és hogy ezeknek panaszkodni segitnek gyáva férfiak s jámbor asszonyok; ők vetélkednek a császár magasztalásában, mint a ki e

lépése által megrenditette a hierarchia falait s megtört egy igát, melybe a középkori babona despotismusa fogta volt a népeket; ők magasztalják őt, mint aki a kath. uralkodók közt első vette le ez igát a maga államairól és az államnak a maga tagadhatatlan jogánál fogva egy jótékony szabadságot szerzett. Igenis, a dolognak ilyetén felfogása s magyarázása kétessé teszi a jó szándékot, e szerint a feloszlatás inkább fegyver volt mint orvoslás.

És mi sikere volt a feloszlatásnak?

Egyes kolostorokhoz kötelezettségek voltak kapcsolva a lelkipásztorkodásra, iskolákra, a szegények ápolására nézve. E kötelezettségek most a községekre háromoltak mint uj adóteher, az adó szaporodott. A kolostorok után behuzott ingatlanok nemcsak hogy értékükön alól adattak el, de még a bejött árak államadóssági papirokban lettek elhelyezve, igy az ingatlanok reális értékének fele sem éretett el, de még ez is mindinkább elmállott a modern pénzügykezelés alatt. A kolostorok feloszlatása, azt lehet mondani, a birtok elfecsérlése volt.

József rendszerének magasztalói szeretik állitani, hogy a nép örömmel fogadta a kolostorok feloszlatását. Még az „Osztrák-magyar Birodalom szóban és képben“ csak imént meginditott müben is (5 füzet) ezt olvassuk: „Valamennyi testvérületek és a szemlélő életet élő kolostorok nagyobb részének eltörlése, a feloszlatott kolostorok s testületek vagyonának lelkészi állomások, iskolák s szegényintézetek javitására lett forditása, valamint a kolostori épületek egy részének polgári lakházak épitésére történt eltávolitása a lakosság (bécsi) tulnyomó részétől örömmel fogadtatott.“ A bécsi lakosság meglehet hogy igy fogadta, de a vidéki nép éppen nem rokonszenvezett a feloszlatással, érezvén, hogy mit és mennyit veszt a kolostorokban. Kevesebb lett ugyanis a zárdaiskola, melyekben leginkább a nép fiai egyrészt mint kar-

énekesek képeztettek, másrészt még magasabb tanulmányokra is előkészittettek, mert hiszen tudjuk, hogy ép a nép tehetségesebb fiai kértek felvételt a zárdákban. És mit mondjunk a polgári sorsu leányokról, kik ismét a női zárdákban találtak menedéket s megfelelő foglalkozást, mert csak a gonosz akarat mondhatja, hogy a szemlélő élet nem egyéb, henyeségnél. Sok szegény szülő büszke volt reá s áldásnak nézte, ha fia vagy leánya kolostorba jutott. Most e reménysugáruk is eltünt a kolostorok feloszlatásában. De a kolostorok még a szegények s éhezőknek is menedékei voltak. Avagy melyik zárda zárta el vagy zárja el ma is ajtaját a szegény elől? A kolostorok eltörlése után több mértföldnyire nem esvén kolostor, a szegény koldusnép a szegény adózó népet nyomta. Ha József mind e következményeket előre számba veszi, ugy ő aligha terjesztette volna ki kezét a kolostorok után.

Az ő szándéka — engedjük meg — tiszta volt. Nem annyira tiszták voltak az általa felállitott feloszlatási bizottságok kezei, a miről a szóbeli hagyomány egynél több történetet beszél. Nem egy gyöngy- s gyémánték vándorolt madonnák képeiről a feloszlatási biztosok nejeinek nyakába. Jäger beszéli: „Waldrast tiroli kegyhelyen a Madonna képe nagyértékü gyémántékszert viselt, mely fogadalmi ajándéka volt egy innsbrucki hölgynek, ki ott szenvedéseiben vigaszt talált volt. Az ékszer elkoboztatott. Nem sokára egy feloszlatási biztos neje tánczvigalmakon és társaságokban egy gyémántékszerrel jelent meg, melyhez nem volt hozzáfogható egész Innsbruckban. A nép a hölgyet „waldrasti madonnának“ nevezte el.“ — A feloszlatási biztosok eljárását mégcsak tovább fogjuk ismerni tanulni.

Az első feloszlatási rendelet 1782-ki január 12-én lett kibocsátva s intézve valamennyi tartományok főnökségeihez. Benne ezek rendeltetnek el: 1) a kar-

tauziak, kamalduliak, remeték, karmeliták, kláraszüzek, sz.-ferenczieк valamennyi kolostorai, hospiciumai feloszlatandók. 2) A kormánybiztos, nem kimélve a clausurát, az egybehitt zárdatagoknak a császári rendeletet felolvasni fogja. 3) A bizottság valamennyi kulcsokat, pénzt és értéktárgyakat magához fogja venni, vagy pedig lepecsételni, miután a kolostor mindegyik tagja a következő esküt leteendette: Formula inramenti manifestationis. „Én N. N. esküszöm a mindenható Istenre, hogy én mindazt, ami ezen ház vagy szerzetközönség s Isten házának tulajdonához bármi jogczimen tartozik, értve minden ingatlan és ingó vagyont, tulajdont, javat, alapitványt, követelést, készpénzt, pénzértéket, ékszert és minden egyéb tárgyat hüségesen bemondani, bevallani és átadni fogok, következésképen: hogy én abból mitsem fogok visszatartani, elsikkasztani, minden kivétel nélkül. Egyuttal esküszöm, hogy én jelenleg a legcsekélyebb reservatio mentalissal vagy kibuvóval nem élek vagy valaha élni akarok, ami által valami titokban vagy elrejtve maradhatna. Esküszöm arra is, hogy én mindazokat teljelenteni akarom, kik tudtomra bármely időben valamit elrejtettek vagy elsikkasztottak. Isten engem ugy segéljen.“ — Az eskü letétele után — igy rendeltetik tovább — a megeskedtetett fél a formuláret sajátkezüleg aláirni tartozik és a biztos inteni fogja őt, hogy esküjét hiven megtartsa, külömbeni szigoru büntetés alatt. 4) A kormánybiztos e ténykedésben nem fogja magát engedni semmiféle akadály által sem hátráltatni, még a clausura által sem, mely az ő számára mindig nyitva álland. Óvatosság tekintetéből azonban és hogy az illem meg ne sértessék: kérni fog a püspöktől a kolostor számára parancsot, hogy az a clausurára s egyéb pontokra nézve szigoruan alkalmazza magát. 5) Összeállitandó lesz pontosan a leltár és ez a tartomány főnökségének lesz beterjesztendő. Azonfelül gondoskodni fog a biztos az

élelmezésről és a nyugdijakról, mellőzve minden fölöslegest.

Mennyi erőszak, mennyi megalázás, mennyi moralis kényszer s aljasság van e császári rendeletben, csak olvasására is fellázad bensőnk!

És a nyugdij mi nagylelküen lett kivetve! a) A ki még nem tette le a fogadalmakat, az 150 frttal elégittetik ki s mennie kell. b) Áldozárok kiköltözködhetnek az osztrák államokból, de ez esetben nincs igényök nyugdijra. c) Akik valamely más rendbe lépnek, azok 150 frt nyugdijt nyernek; akik irgalmas testvérek vagy kegyesrendiek lesznek, azok 300 — nők pedig, melyek erzsébetiek lesznek, 200 frtot nyernek. d) Akik világi papok akarnak lenni, azok 300 frt huznak mindaddig, mig javadalmat nyernek. Ha valamely kartauzi apát világi pap akar lenni, az 800 frtban részesül, mig javadalmat kap. e) Akik nem akarnak világi papok lenni, hanem szerzetesek akarnak maradni, azoknak más szerzetet kell választaniok. Az elaggodtak, kik még átszállithatók, szállittassanak át, de ha valamelyikök oly öreg már, vagy oly beteg, hogy át nem szállittathatnék veszély nélkül, az maradjon ott, ahol van. f) A remeték kötelesek ruhájokat letenni, az alapitványt azonban élethossziglan élvezhetik, ha egyházfiak vagy tanitók lesznek. A remetelakot ugy használhatják, mint bármely más világi lakot.

Szerzetesnők, ha még nem tettek fogadalmakat, 150 frttal elégittettek ki; ha kiköltözködni akartak, 100 frt utiköltséget, ha más szerzetbe léptek, 300 frt ellátási dijt, ha a világban akartak élni, 200 frt nyugdijt kaptak, melyből azonban férjesülés esetében kiestek, kötelesek lévén egyébiránt fogadalmaiktól való felmentésért a püspökhöz fordulni. Felmentetvén a szegénység fogadalmától, e nyugdij által csak szegényebbek lettek.

(Vége köv.)

AZ EGYHÁZI VAGY PRAEDIÁLIS NEMESEK ÉS BIRTOKUK.

— Jogtörténelmi tanulmány. —

Irta: **dr. Ozorai József.**

1. Folytatás.

Bizonyitást igénylő, második nevezetes állitásunk az volt, hogy az állandó-katonatartás ilyen kiváltságával, — tehát egyházi nemességgel is — nemcsak egyes, megkülömböztetett főpapok, illetőleg (mint az aranybulla és az oklevelek mondják) egyházak birtak: hanem valamennyi főpap, valamennyi egyház birt és gyakorolt ilyen kiváltságot. Vagyis más szóval: hogy az állandó katonatartás s az ebből kifejlődött nemesség-adományozás az egyházaknak specialis joga volt.

Nem nehéz érveket találnunk, amelyek ezen állitást erősen támogatják, és nagyon valószinüvé teszik.

A legerősebb érvet ide is a pécsváradi apátság részére történt katona-adományozást tanusitó oklevél adja. Szent-István azért ad 200 katonát ezen apátságnak, hogy zendülés esetén fegyvert fogjanak és a monostort védelmezzék.[1] — Az a veszély, mely ellen a pécsváradi monostort megvédeni ez a 200 katona hivatva van, egyformán fenyegeti az összes egyházakat, s ennélfogva a fegyveres erő általi védelmet — custodiam, — a veszély elháritására alkalmas megelőző óvó intézkedéseket az egyformán fenyegetett valamennyi egyház egyaránt igényli. És igy a pécsváradi apátságnak katonai véderővel való ellátása nem valami különös, helyi okok által felhivott kivételes intézkedés, — hanem csak egy eset a sok közül, csak egy nyoma azon praeventiv óvó intézkedések-

[1] Id. helyen: „... ut si forte in regione suboriatur seditio, ad monasterii armata manu concurrant custodiam?"

nek, amelyeket az összes egyházak biztonsága általában megkiván egy általános veszélylyel, a kitörhető lázadás veszélyével szemben. Hogy pedig ez a veszély nemcsak Szent-István idejében, hanem később is nagy mérvü és általános volt: mutatja a pogányságnak 1046-iki lázadása, mely templomokat rombol, leöli a papokat és szent Gellértet a róla nevezett hegyről letaszitja. Az állandó katonatartásnak az az oka tehát, amelyet a pécsváradi apátság véderejénél látunk, valamennyi egyháznál fenforog; okszerüleg következtethető tehát, hogy valamennyi egyház kap vagy szervez magának olyan véderőt, aminővel a pécsváradi apátság birt.

Támogatja állitásunkat Szent-Istvánnak alkotmánya is, mely a főpapokat az országos rendek elsejévé, tehát a nemesség tagjaivá téve, — s az egyházaknak a nekik adott birtokokra nézve örök tulajdoni jogot adva, a hadi szolgálatot valamenynyinek egyaránt kötelességévé teszi. S minthogy valamennyi főpap hadiszolgálatának kifejlődésénél ugyanazon politikai okok is közrehatnak: egészen valószinü, hogy a főpapok katonái is egyformák, s később a nemesi kiváltságok bizonyos részét — az egyházi nemességet valamennyi főpap illetve egyház katonái egyformán elérik.

Erősen érvel állitásunk mellett II. András aranybullája. Ennek 3. artikulusában az mondatik, hogy „super populos etiam Ecclesiarum“; a 21-ben „. . . populi eorundem. (t. i. Episcoporum)“. Általában az egyházak, a püspökök népeiről történik intézkedés, nem pedig csak bizonyos, privilegiált egyházak népeiről. Ebből az következik, hogy minden egyháznak, minden püspöknek van collectát nem fizető, kiváltságos népe, — vagyis egyházi nemessége. Kétségtelen, hogy a „populus“ alatt a praediálisták értetnek, mert az egyházak jobbágyai, ha egyes szabadalmakat, — mint pl. az esztergomi érsekség jobbágyai vámmentességet nyertek is, az adózás terhe alól felmentve aligha voltak.

De valószinüvé teszi állitásunkat számos oklevél is,

melyek kétségtelenné teszik, hogy egyházi nemessége más egyházaknak is volt, nem csak azoknak, amelyek azt a jelen század közepéig megtartották.

A jelen század közepéig az esztergomi érseknek, a győri püspöknek és káptalannak, a zágrábi érseknek mint topuszkai és a szent-martoni főapátnak voltak praediális nemesei. Ennek igazolásául elég rámutatnunk az ősiségi patensre,[1] — okleveleket keresnünk és idéznünk fölösleges. De hogy hajdanta más főpapok is birtak ilyen nemességgel: mutatják a következő oklevelek.

III. Bélának egy 1190-ből származó oklevelében azt olvassuk, hogy a *pécsi püspökség* nemes jobbágyai adómentességet nyernek.[2] Egy 1334-ből fenmaradt oklevél szerint pedig a pécsi püspök egy nemes jobbágyának birtok-cseréjét jóváhagyja.[3] Ez a két oklevél fölöslegessé tesz minden további bizonyitást, s kétségtelenné teszi, hogy a pécsi püspökségnek is voltak egyházi nemesei. Találkozunk velük később is, 1346-ban, amidőn az akkori pécsi püspök 200 nemest vezet Italiába Nagy-Lajosnak segélyére.[4]

II. Gézának egy 1158-ból kelt oklevele szerint, melyben a *nyitrai püspökség* kiváltságai megerősittetnek, ezen püspökségnek szintén volt „populusa."[5] S minthogy a populus alatt az aranybulla szerint első sorban is a hadakozó nép értetik: nagyon valószinü, hogy a nyitrai püspöknek szintén voltak egyházi nemesei, — jóllehet ezekre vonatkozólag más, erősebben bizonyitó okleveleket nem találtam.

Zsigmondnak egy 1409-ből kelt oklevele megerősiti és szaporitja a *kalocsai érsekség* praediális nemeseinek

[1]) 1852. nov. 29-én kelt ősiségi patens 2. §-a.

[2]) „ . . . ut omnis populus *Quinque ecclesiensis* ecclesie sive sit *nobilis Jobagio ecclesie* . . . collectam vel taliam, in nostro Regno pro tempore emergentem nec Nobis, nec nostris Baronibus soluere teneatur." Fejér: II. 252.

[3] Fejér: Cod. Dipl. Tom X. vol. II. pag. 743.

[4] Koller: Hist. Eccl. Quinque ecclesiensis Tom III. pag. 6.

[5] Fejér: Cod. Dipl. Tom II. pag. 152.

Szent-Istvántól nyert szabadalmait és kiváltságait.[1] Kétségtelen tehát, hogy a kalocsai érsekségnek is volt egyházi nemessége, vagyis Szent-István idejében kiváltságos hadi népe.

Egy III. Endrétől, 1291-ből származó okmány Chegő Jakabot és rokonait, akik királyi nemesek voltak, az ő kérelmükre a *székesfehérvári püspökség* nemes jobbágyainak gyülekezetébe helyezi át,[2] — kétségtelenné téve, hogy a szekésfehérvári püspökségnek is voltak praediális nemesei. Ennél az okmánynál az az érdekes, hogy királyi nemesek is beállanak az egyház katonái közé. Az nem tünik ki az okmányból, hogy Chegő Jakab és rokonai ugyanakkor egyháznemesi telket is kaptak volna. De kitünik belőle az, hogy a királyi nemesnek királyi engedélyre volt szüksége ahhoz, hogy az egyház praediálistájává lehessen. Mert az ilyen átlépés által a királyi nemes megszünt a király szolgája lenni; megszünt közvetlenül a király hatalma alatt állani és a király vezérlete alatt harczolni, és az egyház, illetve a főpap joghatósága alá került, s a főpap zászlója alatt ment a háboruba. Azért volt szükséges az ilyen átlépéshez a király jóváhagyása.

Hogy az *egri* püspökségnek is voltak saját nemesei: tanusitja egy 1271-ből maradt oklevél, amelyben V. István király az egri egyháznak az ő elődjeitől nyert praerogativáit megerősiti. Ezen oklevél elsorolván a kiváltságokat — megemliti ezen püspökség nemeseinek kiváltságát is. „... Item in exemtione nobilium suorum...“ Ugyan ezen oklevélben az is mondatik, hogy bizonyos Samuel, akit Cletus püspök emelt nemességre, hütlenség miatt a nemességtől megfosztatott és szolgaságra vettetett.[3] Egészen bizonyos tehát, hogy az *egri* püspökségnek is voltak saját praediális nemesei.

[1] Fejér: X. 3. 753.

[2] Knauz: Monumenta II. 298. „. . . in coetum nobilium Jobagionum ecclesiae Albensis . . .“

[3] Fejér: V. 1. 155. „. . . qui quidom conditionarius propter excessum infidelitatis dejecta nobilitate, quem idem Cletus episcopus nobilitaverat . . .“

Hogy a bakonybéli apátságnak is voltak praediálistái, arról tanuságot tesz egy 1086-ból való oklevél, melyben ezen apátság jószágai iratnak össze.[1] Ezen oklevélben a praediálisták „falmiliae sancti Mauricii" név alatt szerepelnek, mert a bakonybéli egyház védszentje szent Móricz. Hogy pedig szent Móricz ezen családjai alatt praediálisták értendők: az abból következtethető, mert az mondatik róluk, hogy az apáttal és rendtársaival lovagolnak (equitantes cum abbate et fratribus), tehát az apátnak kiséretét képezik, s ez által olyan szolgálatot teljesitenek, aminőre Szent-István a pécsváradi apátság 200 katonáját kötelezte; egy 1171-ből való oklevél pedig azt mondja róluk, hogy szabad szolgálatot teljesitenek, — cum libertate serviunt.[2] Nem lehettek tehát mások mint praediális nemesek.

Egy 1289-ből származó oklevél szerint Erzsébet királyné helyben hagyja, hogy az ő nagyberényi hadakozó jobbágyai a *veszprémi* egyházhoz csatlakozzanak; de egyszersmind kifejezi akaratát, hogy azok a bizonyos, megnevezett nagyberényi katonáskodó jobbágyok (jobagiones *exereituales*) olyanokul tekintessenek, mint a veszprémi egyház igazi, első és született nemesei.[3] Tehát a veszprémi egyháznak is voltak saját, egyházi nemesei.

Hogy a *zalai* monostornak is van Szent-István alatt kiváltságos katonasága, s később egyházi nemessége, — mutatja egy 1024-ből eredő oklevél, melyben az van mondva, hogy ezen monostor népei fölött a királyon és az apát által kiválasztott személyen kivül senki más nem biráskodhatik.[4]

1234-ben II. Endre megengedi bizonyos szelepcsényi

[1] Wenzel: Árpádkori uj okmánytár I. 31.

[2] U. o. I. 66.

[3] Wenzel: i. m. IV. 343. „... qua veri primi et naturaliter nobiles jobagiones Ecclesiae supradictae congratulantur..." Tehát a királyné vagy a király elsőszülöttje, sőt a bán is adományozott várföldeket, de ehhez Pesty Frigyes szerint (id. mü 28. lap.) a király utólagos jóváhagyása szükséges volt.

[4] Fejér: I. 308.

kir. nemeseknek, hogy a *szentbenedeki egyház* jobbágyainak társaságába átmehessenek. Ezt megengedi a király és rendeli: quod tam ipsi quam ipsorum heredes, heredumque suorum successores illa libertatis muniantur titulo, quo ceteri Jobagiones a pijssimis antecessoribus nostris *ecclesiarum* officis deputati, sunt benigne muniti; verumtamen si contingeret ejusdem successionibus heredum onmino carere, *terra ipsorum nichilominus ad jus perpetuum ecclesiae prememorate deuoluatur.*"[1] Ez az oklevél nem csak azt mondja, hogy a szentbenedeki egyháznak is voltak saját nemesei, hanem sokkal többet is mond; — azt amit mi állitottunk: t. i. hogy az egyházaknak általában, tehát mindannyinak volt saját kiváltságos népe, saját nemessége. Nagyon fontos az oklevélnek az a pontja melyben az mondatik, hogy a királyi nemesség sorából az egyház kötelekébe átment nemesnek nemesi birtoka magszakadás esetén nem többé a koronára, — hanem az illető egyházra háramlik, s ennek *öröktulajdona* lesz. Egy másik nagyon érdekes oklevél is van kezem ügyében, amely az előbbihez csatlakozva egészen bizonyossá teszi, hogy a szentbenedeki conventnek szintén csakugyan voltak saját nemesei. 1292-ből való ez az oklevél, s tartalma az, hogy a nevezett convent Mihályt fitestvéreivel együtt saját nemesei közé felveszi, s neki Sáróban telket ad. „Eosdem in *nobilium* Jobagionum ecclesie nostre *exercitualium* recepimus . . ." mondja az oklevél, amelyben az az érdekes — amit csak kiemelek, anélkül hogy magyarázni tudnám, — hogy ez a nemesség- és birtok-adományozás, az illető egyház nemeseinek akaratával és engedelmével történik: „— ac voluntate et permissione Jobagionum ecclesie nostre..."[2]

Láttuk, hogy a pécsváradi apátságnak is voltak praediálistái; a tihanyi apátságról szóló oklevelekben is találkozunk a „populus"-sal; nagy jogászunk Kelemen Imre, (aki az egyházak praediálistáira vonatkozó adatok

[1] Knauz: Monumenta I. 305.

[2] u. o. II. 334.

gyüjtésével foglalkozott, s ezek kezéhez szolgáltatása iránt müvében[1] felhivást is tesz közzé, de a felhivás eredménye előttem ismeretlen) Prayra hivatkozva azt állitja, hogy a szekszárdi apátságnak is voltak praediálistái.

Nagyon valószinü, hogy az oklevélgyüjtemények tüzetes átlapozásával és történetiróink munkáiban a többi egyházak praediális nemeseinek nyomait is megtalálnók; de már az itt felhalmozott adatok is teljesen megnyugtató valószinüséget adnak azon állitásunknak, amelyben azt mondottuk, hogy egyházi nemesség tartása és adományozása nem volt csak egyes, kiválóan megkülömböztetett egyházak kiváltsága; hanem az egyházaknak specialis joga volt ez, amely mint ilyen minden egyes egyházat egyaránt megilletett. És ez a valószinüség egész erejével támogatja azon felfogásunkat, amelyből mint alapból kiindultunk: hogy a főpapok hadi szolgálata Szent-István idejében s azután is századokon át jóval fontosabb előkelőbb és tehetősebb más nemesek és urak, seniorok hadi szolgálatánál. Tehetősebb nemcsak azért mert Szent-Istvánt, mint buzgó katholikust, mély vallásossága folyton sürgeti az egyház hatalmának és méltóságának s ezáltal az Isten dicsőségének emelésére; nemcsak azért mert neki a főpapok fegyveres támogatására szüksége van: hanem azért is, mert az egyházak, mert a felállitott templomok biztonsága maga is fegyveres őriztet és védelmet kiván. Ez oknál fogva *minden egyház* kap vagy maga fogad magának állandó katonát, s idővel minden egyes egyház szabad katonája a nemesség bizonyos fokát éri el.

S minthogy az egyházak *kiváltságos* katonatartása általános politikai okokból keletkezik, azért nemcsak egyes egyházaknál fejlődik ki, hanem minden egyháznál, s azért lesz az egyházak specialis jogává.

Nem is találjuk az idevágó oklevelek egyikében sem azt, hogy ez, vagy az az egyház a katonatartásra,

[1] Kelemen: Institutiones juris hungarici privati I. 146.

vagy egyházi nemesség alkotására jogot nyer, vagy ilyen jogában megerősittetik; sehol sem szerepel a nemességadományozás kiváltsága egyik másik egyház sajátságos, a többi egyházakat meg nem illető kiváltsága gyanánt. Ellenkezőleg! ez a kiváltság, mint amely minden egyes egyház által — egyformán megszereztetett, s mint amely megerősitést nem is igényel, — nem is jön emlitésbe. Az aranybulla se szól a főpapok katonatartási, vagy nemesség-tartási kiváltságáról, hanem csak népeik kiváltságait erősiti meg. S az oklevelek is mind a praediálisták kiváltságai és mentességei körül forognak; — s ezek a kiváltságok csak azért soroltatnak fel az egyes egyházak kiváltságai között: mert az ő népüknek kiváltságai. Az egyes egyházak praediálistái összekötő kapocs nélkül külön csoportok gyanánt állottak és egy önálló nép osztályt vagy rendet nem alkottak; azért a szabadalmak tekintetében az egyes egyházak nemesei között s igy közvetve az egyes egyházak között is „libertas"-aik és „immunitas"-aik tekintetében különbség lehetett is, volt is: de maga a kiváltság ilyen nemességet adományozni olyan kiváltság volt, amelyet minden egyház megszerezhetett, sőt mint láttuk valószinüleg megszerzett és gyakorolt is.

És itt maga magát kinálja a kérdés, hogy itt az egyházi nemességgel való viszonyban, mely egyházi javadalmak tartoztak és tartozhattak az „ecclesia" tág keretü fogalma alá? Vajjon mindazok, amelyek a király kezéből adományoztatnak, vagy nem mind? Egyelőre meg kell elégednem ezen kérdőjel felállitásával, mert még nem alkothattam magamnak olyan véleményt, melyet eléggé indokolt gyanánt ide állithatnék.

Feltünhetett a figyelmes olvasónak, hogy az idézett oklevelek egyike sem szól valamely káptalan nemeseiről, és hogy eddig csak egy káptalannál, a győrinél találtunk praediálistákat. Ez engem arra a véleményre vezet, hogy a káptalanoknak nem voltak saját nemeseik; — ez a szabály, melylyel szemben a győri káptalan kivétel gyanánt áll. Igaz ugyan, hogy az 1498. 20. törvényben a bande.

riatus főpapok között öt káptalant is találunk; de ebből nem lehet azt következtetnünk, hogy egyházi nemeseik is voltak. Hiszen a győri káptalan nincsen ezen öt között, jóllehet voltak praediálistái. Szent-Istvántól nyert eredeti hivatása az volt az egyházak katonáinak, a későbbi egyházi nemeseknek, hogy az egyházat, a templomot lázadás esetén védjék; — a káptalan nem foglalható az „ecclesia" fogalma alá; az csak a székes egyháznak egy testülete, amely mint ilyen külön véderőt nem igényelt, és az egyház hadi ereje által ő is védve volt. És nagyon valószinü, amint egy oklevél alapján[1] dr. Balics Lajos is állitja, hogy a XI. és XII. században, amikor az egyházak nemessége megalakul és kifejlődik, a püspök és a káptalan vagyona közös vagyont képez,[2] amelynek jogalanya az illető egyház, mert az adomány az *egyháznak* szól. S a káptalannak e szerint külön vagyona nem lévén: külön, saját katonasága sem lehetett. Hogyan történik mégis, hogy a győri káptalannak saját praediális nemesei vannak? — Erre alapos választ csak a győri káptalan levéltárából lehetne kikutatni. Egyébiránt ez tisztán történeti kérdés, amely jogi jelentőséggel nem bir; nekünk pedig itt a történelemből elég annyi, amennyiből magának az intézménynek mivoltát és jogi sajátságait megismerhetjük.

Azon állitásunknál sem kell sokáig időznünk, *hogy az egyházi nemesség intézménye Szent-Istvántól ered;* de nem is nehéz érveket találnunk ezen állitásunkhoz.

Magától Szent-Istvántól a pécsváradi apátságnak szóló és már többször hivatkozott adománylevélen kivül egyéb idevágó adatunk nincsen. Az általa alapitott püspökségek alapitó levelei nincsenek meg. A pannonhalmi apátság alapitó levelében az a kitétel, hogy az apátság szolgáinak (in mancipiis) ügyébe az apát engedelme nélkül beavatkozni senki ne merészeljen, — nem vonatkoz-

[1] Fejér: V. 2. 141.

[2] Dr. Balics: A r. kath. egyház története Magyarországban, 386. lap.

tatható a szabad katonákra; mert a „mancipium“ és a „liber miles“ nem synonim kifejezések. Ide csak az az általános kitétel vonatkoztatható, mely szerint az alapitás egyik czélja az ország állandósága, — „ . . . pro stabilitate regni nostri.“ Pedig minden kétségen felül áll, hogy a pannonhalmi apátságnak már Szent-István alatt voltak praediálistái. Nem találunk vonatkozást a praediálistákra a pécsi püspökség adomány levelében sem[1]; de ez anélkül, hogy magának az intézménynek Szent-István idejéből és intézkedéseiből való keletkezését megdöntené: inkább azon véleményt támogatja, hogy a szabad katonatartásra s praediális nemesek alkotására való kiváltság nem adományoztatott külön az egyik, és külön a másik s harmadik egyháznak, hanem megillete egyformán valamennyit, — nem ugyan törvény — lex specialis — alapján, mert ilyen törvényt hasztalan keresünk, — hanem politikai okokból, és pedig első sorban az egyház biztonságának, a lázadások elleni védelmezésének okából.

Amit Szent-István okleveleiben nem találunk: vagy csak homályosan találunk: azt megőrzi és átviszi nemzedékről nemzedékre a hagyomány. Ez a hagyomány átmegy a későbbi századok okleveleibe s határozottan vallja azt, amit mi állitottunk: hogy, az egyházi nemesség intézménye Szent-Istvántól ered.

Hallgassuk meg néhány oklevélből ezt a hagyományt.

Itt van mindjárt az arany bulla. Ennek bevezetésében azt mondja a király (II. András 1222-ben), hogy megadja ugy a nemeseknek, *mint országa többi embereinek* a Szent-István által adott szabadságot.[2] Ha aggódnánk egy kicsit, hogy az egyházak praediálistáit a többi emberek közé odaérthetjük-e: nem sokáig tartana ezen aggodalmunk, mert ugyanezen törvény 3. §-ában ott találjuk a praediálistákat — populos Ecclesiarum — akiknek

[1] Koller: Hist. Epp. Quinque-eccl. I. 62.

[2] „ . . . Concedimus tam eis (nobilibus) quam aliis hominibus Regni nostri libertatem *a Sancto Stephano* concessam.“

Szent-Istvántól nyert szabadalma, — adómentessége szintén megerősittetik.

Egyenesen mondja ezt V. Istvánnak egy 1272-ből származó oklevele, melynek tartalma szerint Fülöp esztergomi érsek panaszt emel, hogy az esztergomi érsekség némely harczos nemesei (nobiles exereituantes) és némely más föltételesen szabadok (condicionarii) a szokott szolgálatokat elhanyagolva az ország nemeseihez akarnak csatlakozni; minthogy pedig ők és társaik *Szent-Istvánnak és utódainak idejétől* mindig szolgálták az esztergomi érsekséget és annak szolgálatából soha sem válhattak meg: ennélfogva kéri a királyt, hogy az esztergomi egyházat a szent királyoktól kapott jogaiban és kiváltságaiban tartsa meg.[1]

Egészen hasonló tartalmu oklevelünk van IV. Bélától 1255-ből, amikor IV. Béla Váczott országgyülést tartott. Az országgyülés akkor még biráskodik is. Itt keres igazságot az esztergomi érsek is az érsekség azon nemesei ellen, akik a kötelességeiket nem teljesitve országos nemesekül viselik magukat (a seruiciis fugientes liberis nobilibus Regni se conformassent) és kéri a királyt, hogy az egyház ilyen szolgáit *Szent-Istvántól rendelt kötelességeik teljesitésére visszatéritse.* (ut hujusmodi seruitores ecclesie sue *ad officia eis a Sancto Rege* ordinata redire compelleremus —).[2] Ez az oklevél többet mond mint az előbbi. Nemcsak azt mondja, hogy az egyházi nemesség Szent-Istvántól ered: hanem azt is mondja, hogy Szent-István ezen nemeseknek bizonyos kötelességeket is szabott, tehát az egyházak harczos népeinek bizonyos szervezetet is adott.

Ugyanennyit mond IV. Bélának egy 1267-ből szár-

[1] Knauz: Monumenta I. 603. „ . . . quidam *nobiles exerutuantes* ecclesie Strigoniensis et quidam alii *conditionarij* . . . serviciis consvetis postpositis libere et effrenate currere cupientes *moliuntur in Regni nobiles aggregari*, cum tamen ipsi et ipsorum socii a *tempore Sancti Stephani* et suorum successorum semper ecclesiam Strigoniensem seruirunt . . . etc".

[2] Knauz: Monumenta I. 422.

mazó oklevele, amely kétségtelenné teszi, hogy a pannonhalmi apátság már Szent-István idejében alakitotta meg katonaságát s ezt a katonaságot Szent-István adományozta meg kiváltságokkal. Annyira fontos nekünk itt ez az oklevél, amelyet később V. István, IV. László, Róbert Károly, II. Ulászló és I. Ferdinand királyok is megerősitettek, hogy lényeges részének közlését nem mellőzhetjük. Világos ezen[1] alatt olvasható oklevélből, hogy a pannonhalmi apátságnak Szent-István alatt már van „populusa" és hogy ennek a népnek Szent István kiváltságokat adott. Ezen oklevélben IV. Béla egy Szent-Istvántól eredő oklevélről szól, amelyet neki a pannonhalmi apát elő felmutat (presentat) és amelynek szövege szerint (secundum tenorem) ezen apátság népei fölött csak a király biráskodhatik, *vagy az akit az apát erre kijelel.* Az a kérdés már most: vajjon a pannonhalmi apátság ismeretes alapitó levele[2] fekszik-e IV. Béla előtt midőn ezt az oklevelet kiadja vagy egy más oklevél? — vagyis hogy az alapitó levélre vonatkoznak-e az [1] alatt olvasható oklevél szavai, vagy más oklevélre? — Én azt hiszem, hogy más oklevélre, amelyet talán nem birunk. Ezt a hitet az kelti fel bennem, hogy az alapitó levél

[1] Wenzel: Árpádkori uj okmánytár III. 154. „... Quod accedens ad nostram presentiam fidelis noster Bonifacius Abbas Monasterij Sancti Martini de sacro monte Pannonie *privilegium Sancti Regis Stephani, confirmatum per privilegium* felicis memorie *patris nostri* nobis presentavit, quorum inspecto tenore cognovimus concessum exstitisse ut populos dicti monasterij nullus judicum, preter Regiam Majestatem *et eum, quem Abbas illius Monasterij eliget,* presumat aliqua tenus judicare. Vnde cum privilegia *Ecclesiarum,* et maxime istius Monasterij, quod dilectione amplectimur speciali, nullatenus infringere, sed pocius inviolabiliter intendamus conservare, volumus et precipimus firmiter et districte, quatenus mullus vestrum populos sepe dicti Monasterij nec in furto, nec in decimis, nec in facto monete, vel in aliquo presumat judicare, quos a jurisdiccione omnium judicum *per privilegium Sancti Regis Stephani* exemptos *judicio tantummodo nostro* in omnibus causis reseruamus judicandos, *vel ejus, quem elegerit Abbas* dicti Monasterij *secundum tenorem privilegii antedicti.* In cujus rei memoriam etc."

[2] Fejér: I. 280.

mancipiumról szól — itt pedig populus áll; — pedig a Szent-István korabeli mancipium még IV. Béla alatt is mancipium; — az alapitó levében az mondatik, hogy ezen apátság dolgaiba senki bele ne avatkozzék, bele ne tolakodjék (azokat el ne foglalja?), s ez a kifejezés — se intromittere — nem tartalmazza a joghatóság, a biráskodás fogalmát; az alapitó levélben csak az van mondva, hogy az apátság dolgaiba az apát engedelme nélkül — sine concessione Abbatis — senki ne avatkozzék, ezen szöveg szerint (secundum tenorem) tehát nem mondható, hogy az apát *kiválasztott* (elegerit) valakit a *biráskodás* gyakorlására. A tartalom se vág össze, a szavak is mások: elég hatalmas két ok azt hinnünk, hogy ez a két oklevél nem korrespondeál egymásnak. Hiszen a pannonhalmi apátnak előbb meg kellett alakitania és szerveznie azt a populust, csak azután nyerhetett fölötte joghatóságot, csak azután lehetett azt mások joghatósága alól kivenni. S minthogy az apátság alapitásakor ez a kiváltságos nép nem is létezhetett, — tehát nem is fordulhat elő az alapitó levélben. Egyébiránt diplomatikus dolga: összemérni ezt a két oklevelet. Mi csak azért állitottuk itt fel szemben egymással; mert az alapitó levélből nem olvashatjuk ki teljes megnyugvással azt amit itt bizonyitani iparkodtunk és amit a másik oklevél minden kétségen felül emel t. i. hogy a szentmártoni apátságnak, már Szent-István idejében volt hadakozó népe, vagyis egyházi nemessége, és hogy ez Szent-Istvántól nyert bizonyos kiváltságokat.

Több adatot is hozhatnék fel, — de szükségtelen. Az eddig felhozottak is kétségtelenné teszik, hogy az egyházi nemesség intézménye Szent-Istvántól ered.

De tisztán áll előttünk az is, hogy ez az egyházi nemesség nem valami a közönséges egyháztól átkölcsönzött rend, mely az „ország", a „haza" fogalmát nem ismerve egészen az egyháznak s közvetve a vallásnak áll szolgálatában; tisztán áll előttünk, hogy ez a nemesség, s annak viszonya az egyházhoz, vagy főpaphoz nem valami a

hübérjog vidékéből hozzánk került és itt meghonositott idegen intézmény: hanem egészen magyar gyökérrel biró nemzeti intézmény; egészen a harczias magyar nemzeti szellem alkotása, — azé a szellemé, amely a főpapnak a pásztorbot mellé kardot is ad kezébe, s a hivek seregén kivül katonákat is állit vezérlete alá.

Bir ugyan ez az intézmény mindjárt kezdetben a hübérjogiakhoz hasonló vonásokkal, amennyiben a katona szolgálatáért zsold helyett egy teleknek állandó birtoklását és használatát kapja; s később a hübérjog hatása alatt — amint azt minden, földbirtokhoz kötött szolgálati viszonynál látjuk, — ezek a vonások szaporodnak s határozottabbak lesznek; — a „praedium" sok helyütt „feudum"-nak mondatik, s a jelen században alakult magyar, jogi terminologia nem találván alkalmasabb szavat a főpap illetve egyház és praediálistája közötti viszonynak megjelölésére, — hübérinek mondja azt, anélkül hogy a hübérjog hatása alatt is valaha egészen ilyenné vált volna; de minket se az a hasonlóság, se ez a nem egészen szerencsés terminologia meg nem ingathat azon hitünkben, hogy ez az intézmény egészen a magyar szellem terméke. Mert azok a hübéjogiakhoz hasonló vonások, s ez a hibás terminologia az intézmény iránt helytelen fogalmakat kelthetnek ugyan: de magát az intézményt eredeti mivoltából ki nem forgathatják s történeti okait meg nem dönthetik.

Ilyen történeti ok: hogy hazánkban egyszerre alakul az állam és az egyház, s a fiatal, még meg nem szilárdult, sőt veszélyeztetett királyság nem elég erős, hogy veszély esetén megvédje a kereszténységet; azért megengedi, hogy az *egyház* maga szervezzen magának katonaságot, maga védelmezze magát — és védelmezze őt, a királyságot, az országot. Ez lesz hivatása az egyház (érsekség, püspökség, apátság) katonáinak s vezérük és uruk lesz az illető főpap, aki személyesen is katonáskodik, mert tagja a magyar nemességnek. És a főpap katonát tart, nemességet

adományoz, nem azért mert főpap, hanem ezért: mert *magyar főpap.*

Vagyis a magyar főpapok kiváltságos katonatartása, s ebből fejlődött nemesség-adományozási kiváltsága nem vezethető vissza kizárólag oda, hogy a főpap magyar nemes, — mert más magyar nemesnek nem volt kiváltságos katonatartása, sem valaminő nemesség osztogatására való joga; — de még kevésbé származtatható ez a kiváltság a főpapnak az Egyház hyerarchiájában elfoglalt méltóságából. Azért van ilyen kiváltsága mert *magyar nemes* is, és mert *főpap* is. Nem felejtjük el, hogy a főpap az illető *egyház* jogát gyakorolja.

Szent-István alkotmánya állitja a főpapi szék mellé a hadi pajzsot, és ad kardot a főpap kezébe. — Oda állitja minden főpapi szék mellé, — és oda adja a kardot minden főpap kezébe. És ha már most magunk elé képzeljük hazánk összes biboros egyháznagyjait, az érsekeket, a püspököket, apátokat és prépostokat akik a nemzet szine java — az országos nemesség között is első helyet foglalnak el, — és melléjük képzeljük harczosaikat a praediálistákat, akik maguk is olyan előkelők, mint a király katonái: akkor és igy látjuk a főpapok rendjét és méltóságát egész jelentőségében; akkor bontakozik ki szemeink előtt a magyar főpapság nagy hatalma egész teljességében.

Meg tudjuk már most érteni Szent-Istvánt midőn azt mondja fiához, — hogy ha a főpapok jó indulatát birni fogja: semmiféle ellenségtől nem kell rettegnie. Mert az ő hatalmas harczos csapataik védik első sorban a trónt és az országot — s bizonyosan oly hősiesen küzdenek Sajónál is, amily hősiesen küzdöttek vezéreik és uraik Mátyás esztergomi érsek, s azon szomoru nap legdicsőbb alakja Ugrin kalocsai érsek, Rajnald erdélyi püspök, Jakab nyitrai és Gergely győri püspök, akik mindannyian hősi halállal estek el a hazáért.[1]

Történet-iró feladata csatáról csatára követni a fő-

[1] Török János: Magyarország Primása . . . lap.

papok zászlait, s koszoruba foglalni mindazon babérokat, melyeket a magyar főpapok és katonáik, akik bizonyára nem érdemek nélkül jutalmaztatnak meg bizonyos nemesi kiváltságokkal, a csaták mezején karddal szereztek. Mi itt csak a főpapok katonatartási és nemesség adományozási kiváltságát figyeljük, s harczosaik jogait és kötelességeit vizsgáljuk, — s ezen vizsgálódásunkban még csak annál a kérdésnél vagyunk hogy:

Hogyan alakul meg az egyes egyházak katonai csapatja? hogyan keletkezik az egyházak nemessége?

Ha ezen kérdésnél visszaemlékezünk arra, hogy Szent-István a pécsváradi apátságnak 200 szabad katonát adományozott: ebből az egy esetből valamennyire következtetést vonva azt kellene hinnünk, hogy valamennyi egyház katonasága igy keletkezik; hogy Szent-István mikor a püspökségeket alapitja, mindjárt katonákat is ad nekik. De ezen következtetéssel tévutra jutnánk.

Hiszen ha valamennyi egyház ugy kapta volna katonaságát Szent-Istvántól, — akkor megtalálnók ezt a pannonhalmi apátság és a pécsi püspökség alapitó levelében is. Vagy fentartotta volna és későbbi oklevelekben mondaná a hagyomány, amint fentartotta és mondja, hogy az egyházak népeinek kiváltságokat adott; — de nem tartotta fenn. Mondják ugyan az oklevelek, hogy Szent-István az egyházaknak népeket, szolgákat adott, de azt nem mondják, hogy szabad katonákat is adott volna.[1] És a pécsváradi apátság részére történt katona adományozás 1015-ben, tehát akkor történt, amikor a várak jobbágysága s velük a királyi sereg már végleg szervezve lehetett, s amikor Szent-István abból egy csapatot kiszakithatott. De nem valószinü, hogy a többi

[1] Pl. Pray Specimen Hyerarchiae Hungariae czimü müvében egy oklevél (I. 92. lap.) IV. Bélától igy szól: „Cum sancta Strigoniensis ecclesia *locum primatis* in Regno nostro tenere dignoscatur tam a beata Sede Apostolica, quam a Sancto primo Rege Stephano nostro progenitore, qui praedictam Sanctam Ecclesiam fundavit et libertatibus firmavit et stabilivit ac *seruitorum amplitudine* et multitudine dignitatum decoravit . . ." Szabad katonákról itt szó sincs.

egyházak részére is ő fogadott volna és szervezett volna katonaságot és ugy adta volna nekik.

Sokkal valószinübb, hogy az egyházak maguk szervezik katonaságukat, és Szent-István csak megerősité ezt a szervezést, és királyi szavával is kötelezi a katonákat azon szolgálatok teljesitésére, amelyekre szegődtek. (. . ad officia eis a Sancto Rege ordinata.)[1]

Ezt a felfogást találom Kelemen Imrénél és más jogászainknál, akik a praediálistákról szólva röviden azok eredetére is rámutatnak.

A szervezésnél a várjobbágy szolgálati viszonya szolgált minta gyanánt.

A várjobbágy, aki a király szolgálatába szegődött, a várföldekből bizonyos területet, telket kapott zsold helyet, örökös birtoklási és használati joggal. Ezen a telken élt családjával, azt mivelte, s hasznából maga szerelte fel magát a hadi szolgálatra, melyet a várföld örökös birtokáért teljesiteni tartozott. „A várjobbágy állapota lényegesen külömbözött a mai katonai szolgálati viszonytól, mert a várjobbágy nem mint a mai katona csak rövidebb, vagy hosszabb ideig szolgált fegyver alatt, hanem ránézve a fegyveres szolgálat élethossziglan, sőt örököseire is átmenő kötelezettség volt, — ebben hasonlitván a mai katonai határőrhöz, kinek sorsát éppen napjainkban tette a törvényhozás a szabad polgárokéval hasonlóvá.“[2] Ezen szolgálati viszonyba való belépésével a várjobbágy teljesen alá rendeli magát a király hatalmának. — Sorsát önhatalmilag meg nem változtathatja sem egyes jobbágy, sem azok osztálya; a szolgálatot oda nem hagyhatja, annak föltételeit nem módosithatja, a várföldet a király engedelme nélkül el nem idegenitheti. — Látjuk hogy ez nem hübéri viszony, hanem lényegében tisztán szolgálati viszony, amelynek csak a zsold helyett kapott, s a király tulajdonát képező várföld birtoklása ad hübéri

[1] Knauz: Monumenta I. 422.

[2] Pesty Frigyes: A magyarszági várispánságok története 13—26 lapok.

szinezetet. Minden várhoz tartozó várföldeken ezek kiosztása által ilyen állandó katonai telepek keletkeznek, melyeknek fegyverfogható férfiai az illető vár állandó fegyveres erejét alkotják.

Ez nagy vonásokban az a minta, amelynek képére és hasonlatosságára az egyházak megalakitják a maguk állandó katonaságát, azért, hogy vele megvédjék az egyházat, a templomot, — és azért, hogy vele a főpapok, mint az egyház kezén levő nemesi birtok birtokosai, hadviselési kötelességüket teljesitsék. Mert ez terhe a nemesi birtoknak; egyedüli, de olyan terhe, amelytől soha meg nem szabadul, még ha asszony kezébe jut is. „Pro foeminis mariti earundem militant.“

A megalakitás ugy történik, hogy a főpapok az egyház terjedelmes birtokainak egy részét telkekre, curiákra, praediumokra darabolva ezek örökös birtokáért és használatáért férfiakat fogadnak fel, akik arra kötelezik magukat, hogy a főpap iránt állandó hüséggel és ragaszkodással viseltetve — fegyvert fognak mindannyiszor, valahányszor uruk a főpap parancsolni fogja.

Az egyházat fenyegető veszély, s a főpapok hadszolgálati kötelessége állandó lévén: azért a praedium birtoklásának oda adása a főpap részéről — s a hadi szolgálatra való vállalkozás a praediálista részéről örök időkre szól; s a praedium birtoka a hadi szolgálat kötelezettségével együtt épugy mint a várjobbágynál — apáról fiura száll.

Az igy beszegődött praediálista teljes alárendeltségbe jut urától a főpaptól, — függési viszonyát önhatalmulag fel nem bonthatja, nem módosithatja. Csak az imént láttunk két oklevelet is IV. Bélától, amelyek szerint a szolgálatukat megtagadó és az országos nemesek közé elegyedni akaró egyházi nemesek kötelességeik teljesitéséhez maga a király által visszatereltetnek. Ellenben az egyház visszaveheti a praediumot, ha a beszegődött családjának fiága kihal, vagyis ha nincs aki a praedium élve-

zeteért a katonai szolgálatot megtegye;[1] vagy ha az adományos hütlenségbe esik, amikor birtokát elveszti és az illető egyháznak szolgájává lesz.[2]

A praediálista tehát épugy nem bir szabad költözködési joggal mint a várjobbágy, — épugy hozzá van kötve az egyházhoz, amelynek földjén él, mint a várjobbágy a várhoz, s a praediumot épugy nem idegenitheti el, mint a várjobbágy a várföldet.

Ezen telek-kiosztás és ezen szolgálati föltételek és birtoklási viszony alapján az egyházak birtokain olyan katonai telepek keletkeznek, mint a királyi várak tövében. A főpapok ezáltal olyan hadi népet alkottak maguknak, mint aminő a várjobbágyság volt. Sokba került nekik ez az állandó katonaság tartása, — birtokuk jelentékeny részének hozadékába. De maguknak is szükségük volt fegyveres erőre, háboru idején kötelesek is voltak csapatot vezetni a táborba. Ez a kötelesség az egyházi birtokot, mint nemesi birtokot folytonosan terhelte. Ugy viselte ezen terhet az egyház, hogy birtokainak egy részét katonáknak engedte át, akik az illető egyházért, az illető főpap parancsára és vezérlete alatt teljesitettek hadi szolgálatot. *És igy az egyház, birtokai egy részének kiosztása, átengedése által a többi megmaradt birtokait mintegy megváltotta, mintegy megszabaditotta a hadi szolgálat terhétől és ezeket parasztok által jövedelmeztette.*

Az egyházak ezen katonai telepeiben Szent-István hatalmas és föltétlenül megbizható segédcsapatokat nyert az ő királyi seregéhez. S azért nemcsak, hogy megengedi az egyházak ezen fegyverkezését, hanem maga is elősegiti azt, — maga is ad katonát az egyháznak. De ha Szent-István csak elnézte volna, csak az egyházak iránti jóakaratával — mintegy eltürte volna, hogy az

---

Szabály: hogy az egyháznemesi birtok csak fiági. Azonban ugyanazt a kivételt, amit a nemesi fiági adománynál találunk, — megtaláljuk itt is. T. i. a tisztán és mindig fiági egyháznemesi birtokban is volt helye a fiusitásnak.

[2] Fejér: V. I. 154—155.

egyházak a maguk védelmére állandó katonaságot tartsanak: ez által az egyház katonája nem emelkedett volna a főurak — seniores — fegyveresei fölé, — s az egyházak hadereje nem válhatott volna az ő honvédelmi rendszerének egyik tényezőjévé. Nem birt volna közjogi alappal, hanem maradt volna az egyház privát katonája, akitől csak a főpap várhatta volna, hogy lázadás esetén védje az egyházat, de akinek ezt a király nem parancsolhatta volna meg.

Közjogi jelleget öltött és a honvédelmi rendszer kiegészitő tényezőjévé vált az által, hogy Szent-István az egyházak ezen felfegyverkezését megerősitette, katonaságukat állandósitotta, s ennek kötelességeit meghatározta, tehát szolgálati viszonyát szervezte.

Kevés adatunk van, amelyek ezt igazolják, de ez a kevés adat is teljesen elég, hogy megnyugtató választ adjon a kétkedésnek itt felvethető azon kérdésére: vajjon ez a királyi megerősités, és a kötelességek meghatározása csakugyan megtörtént-e? — Hiszen Szent-István maga mondja a pécsváradi apátságnak adott katonákról, hogy olyan hadi szolgálatba *helyezte* őket „quos sub talem militiam *redegimus*" miszerint: lázadás esetén fegyveres kézzel siessenek a monostor őrizetére és hogy közülök 12 lovas a király látogatására menő apátnak szolgálatára álljon. Maga Szent-István teszi ezt kötelességükké, s ezen kötelességeik — mint látni fogjuk állandóan meg is maradnak.

De érvel ezen szervezés megtörténte mellett IV. Bélának egy 1255-ből való és már idézett oklevele,[1] amelyben az esztergomi érsek arra kéri a királyt, hogy elszakadni akaró praediálistáit Szent-Istvántól *rendelt* kötelességeik teljesitésére rászoritsa. „... ut hujus modi servitores ecclesie sue *ad officia eis a Sancto Rege ordinata* redire compelleremus ..."

Szolgálati viszonyának és a zsold helyett az egyház

[1] Knauz: Monumenta I. 422.

birtokából használatul kapott telek birtoklásának (possessio) ezen királyi elismerése, megerősitése és állandósitása által az egyházak katonasága nemcsak közjogi alapot nyer, hanem testületi jelleget is ölt, és ezáltal különbözik a seniorok katonáitól már Szent-István idejében is. De megkülömbözteti és kiválóvá teszi Szent-István az egyház katonáját az által is, hogy megajándékozza kiváltságokkal is, — olyanokkal, aminőket a várjobbágyoknak adott.

Ilyen kiváltság az, hogy az egyház katonasága — populusa — fölött a *királyon* kivül csak az gyakorol joghatóságot, akit a főpap erre kijelel. Láttuk ezt már a Wenzel Árpádkori uj okmánytár III. kötetének 154. lapjáról idézett oklevélből, — és látni fogjuk más oklevelekből is. Ez az „exemtio", amely megközeliti a királyi nemesek azon sarkalatos jogát, mely szerint ők csak a király hatalmának vannak alávetve, — az első lépcső a nemesség azon kisebb fokához, az egyházi nemességhez, amelyet az egyház katonája később elér.

Ilyen második megkülömböztető kiváltság az adómentesség, mely a hadi szolgálattal mindig együtt jelentkezik a régi magyar közjogban. Hogy ezt a kiváltságot Szent-Istvántól nyerték az egyházak nemesei: tudjuk III. Bélának 1190-ből származó és már idézett oklevéléből, és tudjuk az arany bullából. És ez egy második lépcső, amely az egyházi nemesség elérésére szolgál.

Ismerve már most az egyházi nemesek szolgálati és birtoklási viszonyát, s ismerve fő kiváltságaikat, — felvethetném már most azt a kérdést: hogy minő helyet foglalnak el az egyházak nemesei a magyar társadalomban az Árpádok alatt? De előbb egy másik kérdésre kell megfelelnem, amelyet méltán elömbe állithat az olvasó, arra kérdésre, hogy:

Csakugyan olyan-e az egyházi nemesek szolgálati és birtoklási viszonya, mint a várjobbágyoké? kiváltságaik, s ezek összesége: személyi állapotuk csakugyan olyan-e mint a várjobbágyoké?

Lássuk, hogy olyan-e?

(Folyt. köv.)

A SZABADKŐMIVESSÉG.

Tanulmány Taxil Leo leleplezései nyomán.

(Folytatás.)

2. A kadosch-lovag.

Midőn a történész valamely kor legnagyobb férfiáról akar megemlékezni, vagy a költő a főhőst készül bemutatni, rendesen azzal kezdik: „nunc venio ad fortissimum virum.“ Mi is ez alkalommal a szabadkőmivesség legtökéletesebb alakját bemutatandók hasonló módon fogunk hozzá: Ime a leghatalmasabb szabadkőmives, ime az ördögi gonoszság megtestesülése, ime a kadosch-lovag. „A kadosch-lovag vagy a fehér és a fekete sas lovagja — mondja Lenning a szabadkőmivesség encyclopaediájában[1] — egyike a legelterjedettebb franczia származásu magas fokoknak, mely a legtöbb rendszer által el van fogadva.“ A kadoschfok[2] a skótrendszerben a 30-ik, a herodom vagyis az ugynevezett jánosrendi szabadkőmivességben pedig a 24-ik fok.

A kadosch-lovagok páholya areopágnak vagy tanácsnak neveztetik éppen ugy, mint a rózsakereszteseké káptalannak; az areopag elnökének, ki az alsóbb páholyok páholymesterének felel meg, háromszor hatalmas Nagy-Mester a neve; a két felügyelőnek az areopágban két Nagy Biró felel meg.

Ha a szabadkőmivesség, — mint láttuk — minden dijemelésnél nagy óvatossággal jár el és csak a teljesen kipróbált testvéreket lépteti elő, elképzelhetjük, mennyire körültekintő akkor, midőn arról van szó, hogy valamely testvér az egész szabadkőmives világosságot, a kadoschfokot elnyerje.

---

[1] Encyclopaedie der Freimaurerei II. B. 164. l.

[2] A kadosch szó tudvalevőleg zsidószó s szentet vagy fölszenteltet jelent; — hogy micsoda szentek ezek, legott látni fogjuk.

De ha valaki a rózsakeresztes fokon a kinyilatkoztatott vallásban való hit utolsó szikráját is erőszakosan kioltotta szivében s ha önmagát a puszta természetimádásnak átadván, akár a nevelés, akár az irodalom terén vagy akármely más társadalmi téren oda hatni iparkodik, hogy a kinyilatkoztatás befolyása alól mennél több embertársa is — legyen az testvér vagy profán — elvonassék, hogy a természetfölötti világrend iránti közömbösség mennél jobban elterjesztessék s ha ezen irányu müködésében oly kitartást, oly szivósságot tanusit, hogy emberileg véve teljesen hihetetlen, hogy valaha az ellenkező irányba térjen vissza s ha ennek még nagyobb biztositékául a szabadkőmives előljárók iránti tisztelete és föltétlen engedelmessége egyéb előljárói iránt mutatott tiszteletét és engedelmességét messze felülmulja: akkor a legfőbb titkos tanács nem haboz többé s megengedi, hogy e rózsakeresztes lovag az ugynevezett „bölcsészeti fokokon" keresztül a kadosch fokban feltáruló teljes szabadkőmives világosságra vezettessék.

Az emlitett bölcsészeti fokok — összesen 11, — ismét oly fokcsoportot képeznek, a melynek egyes fokai nem különkülön adatnak fel, hanem, mint a káptalani fokoknál láttuk, a fölavató röviden megismerteti a kadoschjelölttel az összes bölcsészeti fokok neveit és jelentőségeit s azután egyszerre valamennyire fölavatja, mi által közvetlenül a legfőbb bölcsészeti foknak, a kadosch foknak fölvételére előkészíti. Valamint tehát a káptalani fokok a rózsakeresztes fokra nézve, éppen ugy a bölcsészeti fokok a kadosch fokra nézve mintegy előlépcsőkül s közvetlen előkészitésül szolgálnak.

A kadosch-lovag fölavatása, éppen ugy, mint a rózsakeresztesé, négy teremben történik; a termek diszitésük szerint: fekete, fehér, kék és vörös termeknek neveztetnek. A fekete teremben egyetlen egy háromszög alaku s a boltozatról alálógó lámpa ég; e terem egy pinczeszerü helyiséggel közlekedik ugy, hogy e teremből a pinczébe vagy mint ők nevezik „a barlangba" több lépcső

vezet le. A barlang közepén nyitott koporsó van elhelyezve s abban az areopág egyik tagja fekszik. A koporsó lábánál három halálfej van egymás mellett; a középső, mely Molay Jakabnak a templariusok utolsó nagymesterének fejét képviseli, örökzölddel és borostyánkoszoruval van körülövezve, a másik, amattól jobbra alkalmazott fej királyi koronát visel s szép Fülöpnek[1] a feje s végre a harmadik a bal oldali fej, melyen pápai tiara látható, V. Kelemennek a fejét ábrázolja.

Miután a Nagymester az areopág munkáját megnyitotta, miközben, mint már egyszer emlitettük a jelenlevők égnek szegezvén tőreiket azt kiáltják: Nekam Adonai, (boszu Adonainak vagyis az Istennek,) — a kadosch-jelölt szürke tunicában, bekötött szemmel s oldalán tőrrel a fekete termen keresztül nagy sietséggel a barlangba vezettetik; itt levétetvén róla a szemkötő, a koporsóban fekvő lovag fölemeli fekete fátyollal letakart fejét s erős de vontatott hangon azt kérdezi: „Ki vagy te? Mit akarsz? Miért zavarod nyugalmamat?“ E kérdésekre feleletet sem várva a holtat játszó lovag eloltja a barlang egyetlenegy gyertyáját s a sötétségben ügyesen kimászik a koporsóból s egy titkos ajtón keresztül eltünik; ez alatt a jelöltet bevezető lovag a fekete teremből uj világosságot hoz, az álmélkodót a koporsóhoz vezeti s fölemelvén a fekete fátyolt bus hangon mondja: „Nézd!“ Ezután pedig kezénél fogja s a lépcsőn át a fekete terembe vezeti, a hol a Nagymester legott ezen kérdéssel fogadja: „Elmélkedtél-e az imént látott látományról?“ s a nélkül, hogy feleletét bevárná, folytatja: „E barlang nagy titkokat rejt magában! Borzadalmasak a próbakisérletek, melyek ott rád várakoznak, de ha a fokokat, melyeken keresztül ide jöttél, titkaikkal együtt jól fölfogtad és megértetted, ama próbakisérletek nem fognak téged visszariasztani... Csak arra figyelmeztetlek, hogy az ijesztően komoly kérdésekre,

[1] Tudva levő dolog, hogy a templariusok rendje szép Fülöp franczia király ösztönzésére töröltetett el V. Kelemen pápa által a viennei zsinaton.

melyek még hozzád intéztetni fognak, mindig és határozottan azt válaszold: „Én előbbre akarok haladni.“

Ezt mondván a nagymester lassu léptekkel a barlangba megy, a hová a bevezető lovag a jelöltet utána vezeti.

Időközben a halottat játszó lovag ismét a koporsóba feküdt, s midőn a nagymester a jelölttel a barlangba érkezik, ijesztő hangon azt kiáltja: „Te, ki nyugalmamat háborgatni jöttél, rettegj haragomtól!...“ A jelölt a nyert utasításhoz hiven azt válaszolja: „Én előbbre akarok haladni.“

A halott: „Reszkess vakmerő, vesztedre törsz, ha szándékod nem őszinte.“

A jelölt: „Én előbbre akarok haladni.“

Erre nagy zaj és zörgés hallatszik kivülről, a Nagymester pedig a jelölthöz intézett e szavakkal: „Mivel te előbbre akarsz haladni s daczolni mersz a századokon át gyüjtött haraggal, kövess és utánozz engem,“ a koporsó felé megy s a borostyánkoszoruzott fej előtt térdet hajt; a jelölt hasonlóképen térdet hajt, mire a Nagymester e szavakat intézi hozzája: „Egész idáig te a szabadkömivességben nem láttál egyebet, csak jelképeket; itt az ideje, hogy meglásd a valóságot... El vagy-e tökélve lábbal taposni mindazon előitéleteket, melyek idáig fölötted uralkodtak? kész vagy-e feltétlenül engedelmeskedni s megtenni mindazt, a mit e rend az emberiség javára neked meghagy és előir?“

A jelölt rámondván az igent a nagymester folytatja: „Ha igazat mondasz, borulj le eme fönséges fej előtt (Molay Jakab fejére mutat) s mond utánam a következő esküt:

„Istennek, a mi atyánknak[1], s ezen fenséges áldozatnak jelenlétében becsületszavamra fogadom és esküszöm, hogy a kadosch-lovagok titkait soha el nem áru-

[1] Az olvasó már tudja, hogy kicsoda ez az atya, kicsoda ez az Isten, mert a hirámlegendából bizonynyal még emlékszik reá, hogy a szabadkőmivesek Hirám — Lamech — Káinon át Eblistől származtatják magukat.

lom s a rend minden parancsainak engedelmeskedni fogok. Esküszöm továbbá arra is, hogy a bünt büntetni és az ártatlanságot védelmezni fogom."[1]

Az eskületétel után a Nagymester felszólitván a jelöltet, hogy kelljen fel s tegyen utána mindent, a mit ő maga tenni fog, — tőrével neki megy a tiarás fejnek s ezen szavakkal: „Gyülölet az álnokságnak! Halál a bünnek" átszurja; s miután a jelölt is ugyanazt mondotta és megtette, mind a ketten a borostyánkoszoruzott fej előtt térdre borulnak, mi alatt a nagymester ezeket mondja: „Örök dicsőség az erény vértanujának. Gyászos kimulása tanulságul szolgáljon nekünk! Egyesüljünk, hogy a zsarnokságot és az álnokságot kiirtsuk!" Ezután fölkelvén neki esnek a koronás főnek s „Gyülölet a zsarnokságnak! Halál a bünnek" kiáltással azt is átszurják.

Ezen már magában véve is rémséges, de jelentőségénél fogva, (melyet a jelöltnek önmagának kell kitalálnia s ugy hiszem, hogy nem nagyon nehéz azt kitalálni,) még rémségesebb jelenet után a bevezető lovag a jelölt fejét sötét fátyollal betakarja s a barlangból a fehér terem bejáratához vezeti, a hol a jelölt a nagymester és nagybirák részéről felváltva erkölcsi tanitásban részesül. E tanitás többnyire a következő mondatokból áll: „Imádd a legfőbb lényt![2] Szeresd felebarátodat, mint önnönmagadat. Segitsd a szerencsétleneket. Légy őszinte s kerüld a hazugságot. Tartsd meg, a mit fogadtál stb." E tanitás

[1] Az előző czikkek olvasása után most már ugyhiszem, tisztában vagyunk a szabadkőmivesek által büntetendő bünnel és az általuk védelmezendő ártatlansággal s még tisztábban fogunk látni, ha a sz. titkoknak „kulcsát" megismerjük, a hol teszem azt a házasság, a papi nőtlenség egyenesen bünnek nyilvánittatik, „a természet gyönyörei (?)" pedig ártatlanságnak neveztetnek; de ha a sz. a bünnek és az ártatlanságnak igaz fogalmával birna is, honnét kapta a hatalmat, a szövegben közölt eskü tételére és vételére? Nem elégséges ok volna ez az egy is arra, hogy a sz. a rendezett államokban betiltassék.

[2] Hogy ki ez, tudjuk az előzményekből s ha szabadkőmives módon akarnánk beszélni, azt mondhatnók: Adónai vagy Eblis e kettő közül az egyik, de nem Adonai.

után a bevezető lovag engedélyt kér, hogy a jelöltet az areopág elé vezethesse; mire a nagymester ezt válaszolja: „Senki sem jöhet ide be, ha csak előbb a mi imádásunk tárgyának nem áldozott. Vezessék tehát a jelöltet a nagy áldozóhoz.“

A nagy áldozó előtt — a fehér teremben — egy négyszögletes s oltáralaku asztal áll, melyen illatszerekkel és parázszsal telt két edény van elhelyezve, az oltár fölött dicsfénytől körülövezett jókora nagyságu s csucsával lefelé irányzott háromszögalak[1] lóg, melynek csucsára ismét kétfejü felerészben fehér s felerészben fekete sast ábrázoló alak van akasztva.

A jelölt a nagy áldozóhoz vezettetvén, ennek parancsából az illatszerekkel telt edénybe nyul, azoknak egy részét a tüzre szórja s azután térdre borul, a nagy áldozó pedig ez alatt valami imaszerü szavakat mormog, melyeknek elrebegése után a jelölt ujra illatszereket hint a parázsra s a nagy áldozónak felszólitására: „Kelj fel és folytasd utadat“ fölkel s az őt bevezető lovaggal a kék terem felé megy.

E terem boltozata égszinü s tele van csillagokkal; az elnök karszéke fölött a fok fehér és fekete szinü zászlaja, az elnöki asztalon mérleg, azon kard, mellette kereszt alakban két tőr s az alkotmány könyve látható.

A jelöltnek a kék terembe való bevezetése éppen oly módon történik, mint az alsóbb fokokban a páholyba való bevezetés; ugyanazon kérdések, ugyanazon feleletek, melyek után a nagymester megengedi, hogy a jelölt bevezettessék.

A lovag, a ki a jelöltet bevezeti, előadja ennek az óhaját és kérelmét, hogy t. i. az areopág őt kebelébe fogadja, s e kérelem támogatásául kiemeli, hogy a jelölt eddigi szabadkőmives kötelességeit minden irányban pontosan teljesitette, a titkokat hüségesen megőrizte s kész

[1] A mult században divatozó titkos tudományok szerint a csucsával lefelé irányzott háromszögalak Lucifernek a jelképe, valamint a fehér és fekete szinek is a pokol fejedelmének szinei.

a rendnek és előljáróinak minden parancsolatját teljesiteni és végrehajtani. Ezután a nagymester tart egy kis beszédet ama kellékekről, melyeket a szabadkőmivesség a kadoschlovagokban megkiván. E kellékek közé tartoznak a minden félelemtől ment hüség, buzgóság és kitartás s az előitéletektől ment philosophikus gondolkozásmód, mely alkalmassá teszi a kadoscht arra, hogy a természetet takaró sürü fátyol daczára annak titkait fölfedezze és megismerje.

Erre a bevezető lovag azt mondja: „Én elvállalom a jelöltért a felelősséget ép ugy, mint önmagamért.“ „Ha igy áll a dolog — mondja a nagymester — s a jelölt fölavatása ellen a jelenlevők közül senki sem tiltakozik, ugy tegye meg a jelölt utolsó kötelességét, mely reá a fekete teremben várakozik.“ Mi az a kötelesség, a mely a fekete teremben a jelöltre vár?

A fekete terem közepén egy állvány van felállitva, s ezen egy élő, de erősen az állványhoz kötözött bárány, melynek bal-oldalán a gyapju teljesen, egészen a bőrig le van nyirva; e bárány annyira össze van kötözve, hogy még szuszogni sem képes.

A jelölt bekötött szemmel ez állványhoz vezettetvén a nagymester elbeszéli neki, hogy nem rég az egyik lovag elárulta a vele közölt szent titkokat, hogy az areopágnak sikerült e nyomorultat kézre keriteni, a ki is itt van e teremben, a hol majd bünhődnie kell. Ez alatt az állvány mellett álló egyik lovag a megkötözött ember hörgését utánozza. „Halld — mondja a nagymester — miként hörög a nyomorult! Testvérem, felavatásod napján azon dicsőség ér téged, hogy igazságot szolgáltathatsz. Tapogasd meg kezeddel a helyet, a hová szurnod kell, légy bátor, hogy boszuló karod ne reszkessen!“ E szavakra a jelöltet a bárányhoz vezetik, bal kezét a lenyirt testrészre teszik. A kadosch-jelölt azt hiszi, hogy emberbőrt tapogat, érzi még a sziv verését is.... Kihuzza tőrét, s adott parancsszóra szur, azt hivén, hogy élő embert döfött meg.

A bosszu (!) müve végrehajtva lévén, a jelölt a szomszéd szobába vezettetik, hol szemkötőjét leoldják s a bosszu áldozatának szivét meghozzák, hogy azt tőre hegyén a nagymesterhez vigye és neki bemutassa.

A véres próba után a jelölt megmossa kezeit s a lovagtestvérek üdvözlései között a negyedik, vagyis a vörös terembe megy át. E teremnek főbb ékességei: a csucsával lefelé forditott háromszögalak az arra akasztott kétfejü sassal; a nagymester ülése fölött alkalmazott mennyezet, melyen tőrök által keresztül szurt sok halálfej van kivarrva, a nyugati oldalon siremlék borostyán-koszoruval, e mellett jobbról és balról királyi korona és pápai tiara s végre a terem közepén az ugynevezett titkos kettős létra mindkét oldalán hét-hét hágcsóval, mely a perzsa mágusoknak, Ormuzd imádóinak, szintén kettős s hét hágcsós létrájára emlékeztet.

Midőn a jelölt az igy földiszitett vörös terembe érkezik, a lovagok égnek szegezvén tőreiket a már ismeretes szavakba törnek ki: „Nekam Adonai!“ (Bosszu az Istennek!) Ezután valamennyien egyszerre esküt tesznek, hogy a kadosch-titkokat soha el nem árulják; ugyanerre esküszik még egyszer a jelölt is azon hozzáadással, hogy mindenben alkalmazkodni akar ahhoz, a mit a titkos létra neki előir.

Erre, hogy a titkos létra tanitását megértse, azt végig kell másznia, mi alatt a nagymester minden egyes hágcsónak jelentőségét megmagyarázza.

E magyarázatot, mivel az az alább közlendő kátékivonattal teljesen megegyezik, ismétlések elkerülése végett elmellőzzük, s a helyett inkább a kadosch-fölavatási szertartás leirását sietünk befejezni.

A titkos létra megmászása után a nagymester a jelöltet tökéletesen fölavatott kadosch-lovagnak kiáltja ki, még négy esküt[1] tétet vele, a fok titkos jelei[2] és sza-

[1] Ez eskük mind titoktartásra és a kátéban előirt kötelességek teljesitésére vonatkoznak.

[2] A kadoschfok titkos jelét és szent szavát már ismerjük: „Nekam

vaira megtanitja, hét csókban részesiti, a jelölttel együtt tömjénfüst illatával áldozik az ördögi jelképnek s végre az areopágot szétoszlatja.

Hogy a kadosch foknak jelentőségét s a kadosch-lovagnak feladatát és köteleségeit teljesen megismerhessük, s a felavatási szertartást jobban megérthessük, szükséges a kadoschkátának legalább főbb kérdéseivel megismerkednünk.

K. — Kadosch vagy-e te?
F. — Te mondod.
K. — Mit keressz?
F. — Világosságot.
K. — Keressz mást is?
F. — Igen, boszut.
K. — Ki ellen?
F. — Minden testi és szellemi zsarnok ellen.
K. — Hol borultál le s hullattál könnyeket?
F. — Egy ártatlanul meggyilkoltnak sirjánál.
K. — Mit tapostak a te lábaid?
F. — Királyi koronákat és pápai tiarákat.
K. — Miért vagyunk mi Kadosch-lovagok?
F. — Hogy szüntelen és élet-halálra harczoljunk

Adonai" és az ég felé törő taglejtés: — a taps kilencz ütésből áll ily beosztással ⏑ — ⏑⏑⏑ — ⏑⏑ — ⏑ — ⏑; — a kadoschfok munkaideje tart az éj beálltától egész a hajnal hasadtáig; — a kadoschlovag 100 és több éves; a kadoschlovagok szabályszerü érintése ugy történik, hogy jobb térdeiket s lábfejeiket egymásra szoritják, az egyik kinyujtja hüvelykujját, melyet a másik hirtelen megragad s azután kissé hátrálnak, majd meg egymásra rohannak, mintha egymás fejét átszurni akarnák, miközben az egyik azt mondja „Nekamah-Bealim" a másik pedig: „Pharasch-Chol." — A kadoschlovag diszöltözete: fehér — dalmatica szerü — tunica, mely feketén van szegélyezve; fekete öv törrel; szemekre hajló sapka, melyen fényes nap s a nap közepén N.·.A.·. betük között nyitott szem látható. A kadosch közönséges öltözete: fekete civil ruha fehér keztyüvel, vörös öv és tőr, fekete szalag, melyen két vörös kereszt, kéttejü sas, nap és C.·. K.·. H.·. betük láthatók. — Ha a kadoschlovag valamely páholyban megjelen, a hol csak alsóbb foku testvérek dolgoznak, akkor a kadosch jelvényeit nem veszi föl.

mindazon igazságtalanság és elnyomatás ellen, mely az Istentől, a királytól vagy a néptől[1] származik.

K. — Hol nyertük ezt a jogot?

F. — A titkos lépcsőn, midőn föl és le mentünk rajta.

K. — Ki a tökéletes Kadosch?

F. — Az, ki visszavonhatatlanul megesküdött, hogy kerüljön akármibe, a rend elveit érvényre juttatja, hogy kerüljön akármibe, az igazság (!?) és humanismus (!!) ügyét minden bitorló, vagy hatalmával visszaélő, vagy önkényes politikai, katonai vagy vallási tekintély ellen megvédelmezi s a rend árulóit könyörtelenül megbünteti.

K. — Mit fogadtál a rendnek első sorban?

F. — A borostyánkoszoruzott koponya előtt megesküdtem, hogy minden ingadozás nélkül még életem veszélyeztetése mellett is teljesiteni fogom mindazt, a mit a rend rám parancsol — megesküdtem, hogy a rend „Credó"-ja az én „Credóm" is. Megesküdtem, hogy soha még ha életem üdvösségébe kerül is, nem vetem magam alá semminemü anyagi despotismusnak, mely kormányhatalmával bitorolva visszaél, hogy az embereket elnyomja és leigázza. Megesküdtem, hogy soha, még ha életem üdvösségébe kerül is, nem vetem magam alá semmiféle szellemi despotismusnak, mely bilincsekbe veri a lelkiismereteket s megköti a szabad gondolatot.

K. — Kik a kadosch-lovagoknak kiengesztelhetetlen ellenségei?

F. — Az uralkodók despotismusa, a kiváltságoltak elnyomása és a papoknak, az emberi szabadság, a szabad gondolat s a lelkiismereti szabadság alávaló gyilkosainak zsarnoksága.

K. — Hogyan kell a kadoschlovagoknak ezen ellenségekkel szemben harczolniok.

---

[1] Bármennyire lármáz a szabadkőmivesség, hogy csak a nép javát keresi s mindig csak a nép érdekében küzd — ime a kadoschfokban ő maga beismeri, hogy a nép ellen is szokott küzdeni, akkor t. i. ha ez a nép vallásos és a szabadkőmives liberalismusra nem hederit.

F. — Élethalálra és szüntelenül.

Ime t. olvasó a kadosch-fokban a szabadkőmivesség lényegét, alapelveit s főtörekvéseit tanultuk ismerni. Az Adonaitól, az igaz Istentől rendelt két hatalomnak: az egyházi és állami hatalomnak megdöntése és megsemmisítése, — s ezek helyébe az eddigi igazsággal az eddigi joggal homlokegyenest ellenkező alapelvekre fektetett s Eblistől sugalmazott rémhatalomnak életbeléptetése; — az egyházi s állami hatalom kettős alapján fölépült társadalmi élet fölforgatása s ennek helyébe minden egyházi, minden állami befolyástól független, uj, általuk humanistikusnak nevezett s kizárólag csak a szabadkőmivesség által vezetendő s befolyásolandó társadalomnak megteremtése; ez a szabadkőmivességnek már szertartásaiban is nyilvánuló czélja és törekvése. Mennyire és mily eszközökkel iparkodik a szabadkőmivesség e czélját elérni, mily bajokat s zavarokat okozott már eddig is a mai társadalmi életben s mily veszély fenyegeti, ha nem is az isteni intézményeket, melyek ellen hiába való a küzdelem, de az egyes államokat s azok népeit: azt ha az ur Isten akarja, más alkalommal s talán más alakban fogjuk kimutatni. Ezuttal kitüzött feladatunkhoz hiven még csak a pár hátralevő legmagasabb fokot s azután a páholy belső müködésének még néhány nevezetesebb mozzanatát akarjuk a t. olvassó közönséggel megismertetni.

---

3. A legmagasabb fokok.

A kadosch-lovag föltéve, hogy nem a puszta czimet[1] viseli, hanem a leirt szertartás szerint valóságos és tökéletesen beavatott kadosch-lovaggá fölavattatott, —

---

[1] Vannak esetek, a midőn a szabadkőmivesség egyes kiváló személyiségeket, nevezetesen fejedelmeket, rendesen az ő sürgetésükre kadosch-lovagokká tesz s a megfelelő okmánynyal is megtisztel, de a kadosch titkokat velök sohasem közli; ezek az ugynevezett czimzetes kadosch-lovagok.

az összes szabadkőmives titkokat ismeri ugy, hogy e fokon tul már semmi ujat sem hallhat többé; s e szerint az ugynevezett legmagasabb fokok nem a szabadkőmives titkokba való mélyebb beavatásra szolgálnak, hanem pusztán csak szabadkőmives főhivatalokat jelentenek, s „administrativ“ fokoknak neveztetnek.

A 31-ik fok a legfőbb biróság, a 32-ik fok a legfőbb végrehajtó s a 33-ik fok a legfőbb kormányzói hatalom. Vannak ugyan ezen fokoknak is némi felavatási szertartásaik és esküik, ámde ezek a szabadkőmivesség titkaira nézve bővebb felvilágositást nem nyujtanak s azért azokat egészen nyugodt lelkiismerettel elmellőzzük.

A szabadkőmivesség ünnepélyei.

A magyarországi páholyok használatára kiadott Csáky-féle ritualéban a felavatási „hókusz-pokusz-“ok után ezen czim alatt: „Szertartások Füzete“ még egy pár szabadkőmives szertartás illetőleg ünnepély van leirva.

Taxil Leo leleplezéseinek III. kötetében, melynek czime: „Le culte du Grand Architecte“, szintén a szabadkőmives ünnepélyek leirásával foglalkozik. Azonfelül a szabadkőmivességnek szintén kezeink közt lévő „alkotmánya- és alapszabályaiban“ több czikk a szabadkőmives ünnepélyek megtartásának módozatait irja elő.

Mindezeknek alapján e folyóirat legközelebbi számában a következő szabadkőmives ünnepélyek leirásával fogunk foglalkozni:

A farkaskölykök (Louveton) felvétele, házassági szertartás, gyászünnepélyek és diszlakomák vagyis vakolási munkák.

(Folyt. köv.)

Dr. Csápori.

UTIVÁZLATOK NÉMETORSZÁGBÓL.

(Vége.)

Akasszuk most szegre a riadót, a harczot, a „német férfiut," s az „északi férfiut." Az aprilisi füzetben utána lehet nézni, hogy kicsodák e férfiaságtól duzzadó pár? Nehogy türelmetlenségről vádoljanak, kijelentem, hogy a szegreakasztást a két „férfiut" illetőleg, tropikus és nem szószerint való értelemben veszem. — Eisenach igen békés városka; amennyire észrevehettem, alkalmas hely nyárspolgárok termesztésére. A föntebb megbeszélt vadász is kiszállt s az éj sötétsége elnyelte szürke alakját.

Amily békés városka Eisenach, oly harczi lábon állnak vendéglősei; s életrendeltetésükhöz hiven nagy buzgalommal fogják el egymástól a vendégeket; az eisenachi városi hatóság azért azok megrendszabályozására határozta el magát, a mi igy történik. Az indóház kapuja előtt áll egy szálas ember szines kabát- és nadrágban, pléh süveggel fején és karddal oldalán; ezen minőségében meg van bizva az eisenachi városi hatóság méltó képviseletével. Előtte állnak a kocsik s kocsisok: mindeniknek hallgatnia kell; taglejtéssel és szemhunyorgatással szabad ugyan kifejezést adnia szives szolgálatkészségének, de éjjel e müveleteknek nincsen gondolat átterjesztési hatalma. Igy van az a tanácstól megrendelve. Azonban nem minden kocsis született eisenachi, hogy türelmesen hordja a városi tanácstól nyakába rakott igát, a törvény békóját. Alig bocsátkozom ki az emlitett kapun, csendesen megszólit az egyik kocsigondnok, lágy suttogással lelkemre kötvén a „Deutsches Haus" forró vágyát közelebbi, intim megismerkedésem után. De a kapu előtt egy gázlámpa égett s ez volt a baj. Innen is, onnan is protestácziók, szabadkozások, ellenzések, vetók, fenyegetések repesztik s hasitják az elrendelt silentiumot.

Hogy személyemet a harczi zajban lehető biztosságba helyezzem, a „Deutsches Haus“ lámpátlan omnibuszának hátsó zugában nyelettem el magamat a vigasztalan sötétség által. A sérelem előadóinak sikerült a fegyveres férfiut pártjuknak megnyerni s ezzel élükön közeledtek a „Deutsches Haus“ fenyegetett omnibusza felé. A kocsigondnok ügyvédi instrukcio nélkül is jól tudta, mit kelljen tennie ; tagadott mindent. De az ellenfél kérelmezésére, hogy az elcsábitott urat magát kell az ügyben megkérdezni, a fegyveres férfiu a sötétlő omnibusz örvény szája elé lépett s a törvény nevében a balsarokba intézte a kérdést, hogy vajjon bizony a kocsigondnok figyelmembe ajánlotta-e ura házát? A bal sarok sötétségében erre azon gondolat villant föl, hogy a törvény embere nem kérdez jogosan és eljárásszerüleg s következőleg nincs is joga, megtudni az igazat, s azért határozott „nem“-mel lőn odább utasitva, secundum regulam juris: Si illegitime interrogeris, nega. A kocsisok és kocsigondnokok más feleletet reméltek ugyan, de nem botránkoztak meg, mert hiszen ők is csak ily utbaigazitást adtak volna a pléh fejü embernek. Ki lévén meritve a pörös ügy, a felek szétváltak; a törvényembere a kapuhoz állt, a felperesek békés reflexiókat koczkáztattak, az alperes pedig csörgő és zörgő omnibuszán csörömpölt végig a nesztelen utczán. A „Deutsches Haus“ administrativ közegei kellő megtiszteltetésben részesitették az éjféli vendéget s rövid szóváltás után a negyedik emelet meglapult rétegében nyitottak számára szobát.

Éjjel kissé permetezett az eső; reggel is fönt a magas égen langyos szétfoszló fellegek függtek, mint átlátszó fátyol a halavány kék égbolt nefelejts szemein. De azért a látkör tiszta volt. Mire a házak föltornyosult kőrakásaiból kiértem, föltünt az egyik hegycsuson a Wartburg. Sz. Erzsébet áldott, tiszta lelke mosolygott le hegyről és erdőről, és az esőcseppek gyöngyeitől csillogó növényzet édes-busan tükrözteté vissza réges-régi, itt lengő emlékét. Jól illett ez az erdő koszorus, de egyszersmind köny-

nyes tájkép Erzsébet emlékéhez, melytől a szenvedést elválasztani nem lehet, mint a rózsától a tövist; de szenvedése csendes, békéltető, s a lélekre enyhén boruló fájdalom, ellenkezik az érzéki fájdalommal, mely rohamos, erőszakos, kinzó. Sz. Erzsébet tiszta lelke derült, jóllehet könnyez, olyan mint az ut melletti rét mosolygó virága, melyen harmatcsepp rengett. Az érzéki fájdalom eltorzitja az arczot, a szentek fájdalma átszellemesiti azt; az érzéki szenvedésben erőszakosan folyik a könny, a szentek szenvedésében észrevétlenül gyöngyözik, édes nekik ez a bánat; azért sirt sz. Ferencz annyit, hogy már-már megvakult. De ez a bánatos, mély érzelem, mely a szenvedő szentek lelkén és emlékén átvonul, mint az eisenachi égen a halavány felhők, nem érzelgés, nem gyengeség, hanem erény, tehát erő; — nyugalmas s mégis átható, — békés s mégis erőteljes, — csendes s mégis mintha fölébresztene minden képző s alakitó erőt; mintha életet lehelne, halhatatlan, örökké szép alkotást mindenhová, ahol megfordul. S mert hitében s érzelmeiben oly mélységes s bensőséges sz. Erzsébet lelke, azért lett oly fogékony, oly gyengéd, oly eleven és kifejező a természetes jó szív s a kegyelem minden sugallataira nézve, s e nemesbült sugallatoknak az életben mindenütt termékeny talajt keresett és talált, melyen a keresztény szeretet s irgalom virágait nevelé. Ilyen lélekben van az igazi élet, ami annak mélyéből és teljéből kiárad, az alkotó erővel bir az időben és örök becscsel az örökkévalóságban.

A hegy derekára százados bükkerdő von széles, lombos övet, melyben az erdei ut kigyózva bujdosik, ezen erdei ut szélén van Erzsébet kutja. Ide járt le a magas vár asszonya beteg- és szegénylátogatóba. Mohos kövek zárják le a kutat, meglehet, hogy talán már rég kiszáradt vize; fa sincs olyan körülötte, melyen hétszáz tavasz ébredése és hétszáz télnek elhaló reménye váltotta föl egymást. De valamit mégis csak érintett lába, valamin mégis csak ellebbent ruhája, ami még most is áll, amire a zarándok forró csókot nyomhat: ez a sziklába vájt kes-

keny ut, mely az erdő fölött közvetlen a várhoz fölvezet. Ez ugy volt vájva akkor, mint most, talán nem oly mélyre, hanem bizonynyal oly keskenyre. Erre járt Erzsébet. E sötét sziklás ut falához támaszkodott kezével, midőn a szeretet szolgálatából fáradtan, lassan és pihegve vonult föl a várba. S midőn a csucsra ért a vonó hid elé, fölemelé földreszegzett, ragyogó szemeit s nézett szét a thüringi erdős halmokon és az irgalmas tett öntudata mélyebben érteté meg vele a teremtő Isten irgalmas jóságát.

A hid le van eresztve; kürtszó nem hallatszik, mely régi időben az idegennek megérkeztét jelzé; csendes, kihalt a vár s az udvar. Örökzöld folyondár kuszik föl a szitázó falon, zöldjéből az alacsony ablakok ólomléczekösszetákolt, hatszögü üveglapocskái csillognak le alá; a fal oldalában hosszan elnyuló erkélyt képez az alacsony, födött folyosó; a falakat tarkán keresztező gerendák és a folyosót támogató czövek rozogán hajlottak.

Közönséges halandónak nem mutatnak meg mindent. Sz. Erzsébetre a mai Wartburgon csak az Erzsébetfolyosó emlékeztetett, melynek bal falán néhány fresko tünteti föl életének nevezetesebb történeteit. A cicerone pompásan tudta a leczkét s elégséges hangnyomatékkal adta elő, alighanem azért, mert aznap ez volt első körutja, és az érczező reggeli pálinka csengett szavában. A gondjaira bizott közönség mindent elhitt neki; állt vala pedig ez kivülem öt vándorlegényből, egy elnyütt arczu, alighanem tanitónak vagy algymnasiumi tanárnak qualifikálható urból, s két, egy testet, de ritkábban egy lelket képező emberből v. i. házaspárból. Ez a házaspár igen zsenant helyzetbe szorult a cicerone kegyetlen igazságszeretete s az öt vándorlegénynek az igazságot tekintet nélkül pártoló állásfoglalása folytán. Történt ugyanis, hogy a cicerone megállt s sokat igérő arczkifejezéssel várta, mire hangzik el az ötödik vándorlegény vaspatkós lépése. Azután régi képet mutogatott a falon, melyen mindenféle négy- és kétlábu állat volt látható: e kép a

férfi- és asszonynem életének korait s az egyes korokban jelentkező inkább állati, mint emberi tulajdonait ábrázolja a megfelelő természetü állatok jellemző képében. A férfinem a négylábu állat-tükörben volt látható, az asszonynem pedig a gyöngébb, mert két lábbal kevesebbet biró madarak jelmezében lőn föltüntetve. A férfi tulajdonok és szenvedélyek állatpárhuzamát könnyen kitalálható okból elhagyom; de az asszonynemét el nem hallgatom, csak az baj, hogy a szóban forgó madarak teljes sorozatát nem tudom; elég a főtulajdonok visszatükröztetése. E visszatükröztetésben aktive szerepeltek: a liba, a szajkó, a szarka, a páva, a kacsa és a héja. Mind az öt vándorlegény igen találóknak állitotta e régi fotografiákat s hogy nem lehet tagadni, hogy sokkal hivebbek, mint az utczasarkon kifüggesztett, eget rögzitő képek; az elnyütt arczu ur pártonkivüli maradt; a cicerone még egyszer el akarta mondani, gondolván, hogy a második fölolvasás után bővebb hozzászólást remélhetünk; de ekkor a házaspár fortélylyal élt s nagy érdeklődéssel kérdezősködött, hogy hol lehetne ez eredeti képeket megvenni, tán bizony a cicerone urnál, mert hogy más helyeken ugy szokott lenni, stb. stb.; s a cicerone jóllehet négylábu állatként kellett volna viselkednie, gimbli lett, s ráment a lépre.

A Wartburgon lakott Dr. Luther Márton is, miután a wormsi gyülésről megszökött. Szobáját is látni; a tintafoltnak is meg van a falon kikapart helye. A szoba pitvarában különféle idézeteket olvasunk Luther müveiből, melyek szemenszedett választékosságukban legalkalmasabbaknak látszottak azon hangulat fölébresztésére, mely Luther tisztelőjét elfogja, mielőtt a szobába lépne. A Wartburgot minden koru, rangu és állásu nép buzgón látogatja nem sz. Erzsébet, hanem Luther miatt. Az anya oda vezeti leányait, az apa fiait, a tanitó iskolás gyermekeit; mennek bucsut járni a Wartburgba; menjenek, látnak szép vidéket s mire fölérnek lesz étvágyuk, s nem csalódnak, mert a kapu előtt van nagy restauráczió; de ők másért is mennek oda, vallásos érzelmeik a jóhiszemü

hit, a történeti emlékek és a remek természet árján dagadnak; fogékonyak volnának a jó benyomások iránt, melyek nemesitőleg s lelkesitőleg hatnának lelkükre. De ha a pitvarba lépnek, mely a szentélybe, Luther szobájába nyilik, a falon a többi közt ezt is olvashatják:

Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang,
Der ist ein Narr sein Lebenlang.

Mit gondoljunk a tapintatról, vagy ha ezt kifogásolni nem engednék, mit gondoljunk a kegyelet azon furcsa gerjedelmeiről, melyeket a protestáns fölfogás a Luthert-tisztelő hivek kebelében éleszteni akar? Ily fölirat szentnek tartott helyre, ugy látszik, mégis csak nem illik. Meglehet azonban, hogy valaki majd avval vádol, hogy a katholikus szentek és ereklyék tiszteletében vagyok elfogulva, ha Luther szobáját szent helynek tekintem. Mellőzzük hát a szót, mikor értelmével beérjük. Luther személye iránt mindenesetre a hivő lutheránusnak vallásos kegyelettel kell viseltetnie, e kegyeletnek hurjai rezdülnek meg lelkében ott, ahol a férfira vonatkozó emlékek élénken és melegen lépnek eléje. Már pedig a vallásos kegyelet fölmagasztalólag, nemesitőleg hat a szivre s következőleg sérül, valahányszor durva érzékiségbe s Wein-Weib-féle eszmecsordába ütközik.

A cicerone magyarázatainak végére ért s odább állt; az öt vándorlegény az udvar szögletében lakó két medvét tisztelte meg látogatásával, miután már ugyis beleunt az unalmas nézegetésbe s a vad, erőteljes természet maczkós képviselőin uj életkedvre tett szert. Magam is jónak láttam odaállni és az ünnepelt Wartburg ellentétes emlékei által benyomásolt képzeletemet a medvék flegmatikus jó kedvében megfüröszteni. Valamint a viz leoldja s leviszi a szennyet: ép ugy a medvék erőteljes és természetes humora leviszi a lélekről azokat a kietlen foltokat, melyeket a mult idők csunya pártszenvedélyei vetnek az emlékezetre.

A medvék hullámos nedélyében értsd humorában vett fürdő után fölmásztam a bástyára, melyet rovátkos

fal-párkány szegélyez s néztem ismét szét a fenyves vidéken. Mögöttem emelkedett szitázó homokkövekből rakott magas torony; sok eső szivároghatott alá sötétvörös mohán és a vaskapcsok és horgok alá vörhenyes, rozsda csikokat rajzolt százados, lassu türelemmel. Itt ugy éreztem s ugy gondolkoztam, mint az, a ki irja: „Gyakran időztem már régi várak romjai közt; és ha kifárad szemem a messze terjedő táj, a hegyek, völgyek, mező, patak s ama helységek szemléletében, hol ég s föld együvé olvadnak: tekintetem és méla gondolatim a távolból a mohlepte falakra tértek vissza. És ekkor lelkem előtt egy másik távolság nyilt föl, az elmult századok messze távola. Hol vannak a büszke lovagok és nemes hölgyek, kik hajdan itt laktanak? Tudják-e, látják-e, hogy pompás váruk csonkán mered ég felé, hogy kőtörmelék lett, mit folyondár vesz körül s gyik futamlik alája? A bástya tornyán pázsit nő s belőle tölgyág terjeng, pótolva a zászlót, mely hajdan lengett az ormon. A sáncz omladványnyal van tele s a sulyos négyszegkövek mellől, melyek a magasból hullottak alá, eperbokrok tolakodnak fel; erre talán a várkert feküdt, virágok, karcsu fák között járkáltak szép öltönyü lánykák s játsztak tünde vidámsággal a várur gyermekei. Oh! és most minden oly csendes, oly néma. Enyhe fuvalom leng a félig bedőlt kapun, a töredezett ablakokon s a korhadt fenyvesen át, mintha ezek a rég elhunyt várurak fohászai lennének, mintha sohajtanának, hogy az idő vihara ennyi dicsőséget birt elsöpörni, vagy talán azért, hogy még nem üdvözültek lelkeik".

„Csaknem minden vár romjai inditanak méla gondolatokra, ha egyedül járunk köztük; a nap oly bőven önti le sugarát a vidám kék égről, de lelkünk szemébe azért vakitólag nyomul a homokszitázó falak felirata: „Igy mulik el a világi dicsőség." ..... Hanem ismerek én Thüringiában egy várat, mely egészen más gondolatokat támaszt a szemlélőben; ott nem eszmélünk a multra, az idő ragadmányaira, hanem fölkeressük a

halhatatlan lelket, mely most az örökkévalóságban kipihen a munka és fáradalomtól, melylyel rövid élete szertelenül elhalmoztatott. Ama falak közt szivünk áhitatra gerjed, mint valami bucsujáró templomban; szép, nemes öröm fogja el lelkünket, s azon óhaj forrásoz belőle, hogy: bárha veled lehetnék. Értem Wartburg-várát, hol hajdan Sz. Erzsébet lakott." (Stolz: Sz. Erzsébet élete).

Ily gondolatoktól körüllengve otthon éreztem magamat; csak miután a korai reggből késői reggel lett s annak következtében több szamár és rajtuk ülő lovag iparkodott föl a sziklás uton, vonultam le az erdő homályába. A szamarakkal vegyes társaság nagyon vigan volt; némely uri ember tartása és fölszerelése egészen a középkorba varázsolt vissza: a magasan domborodó, elül hátul lenyuló karimáju kalapról lengett a turista fátyol, mint a lovagsisak forgó bokrétája, mint hatalmas kócsag toll; messze csillogott dárdájuk éle vagyis az esernyő megpatkolt vége; feszesen ágazott szét kétfelé lábszáruk és a fogadóban dusan kisuvikszolt lábvért tetszelgőleg csillogtatá a reggeli nap ragyogó sugarát. Hát még a szamár! azon még több meggyőződés látszott, kecsesen kopogtatta a sziklautat, tudta, hogy ez hajdanában a vasas lovag patkóitól döngött, de a mostani kor nem tür oly erőpazarlást, inkább a kecsességet s a finomabb formákat kedveli s igy ő méltán a vasas paripák finomitott utódja. S ha csak egy ily szamár s egy ily lovag történtetett volna föl! de sorban öt szamarat s öt lovagot látni — ez, az emlékezetemben lefotografirozott — wartburg-album lapszél diszitményének alkalmas sujetje; ennél szebbet s találóbbat az ornamentikus müvész nem találhat; — ennek annál inkább örvendhet, minél gyászosabban kell tapasztalnunk, hogy a könyv tárgyát és tartalmát illusztráló ornamentikában, a bekezdő betük s a czikket záró jelképek kompoziciójában a müvészi találékonyság nem találja el mindig a punctum saliens-t, nem tapint mindig elevenjére; — igy hogy csak egy példát fölhozzak, az „osztrák-magyar Monarchia" czimü diszmü

Magyarországot tárgyaló hiteles (!) és tudományos (!) részében tüvé teheted a lapszéli, a bekezdő és czikketzáró ornamentikát, biztositlak, a „nemzeti bajuszkenőcsre“ sem direkt sem indirekt utalást nem találsz. Pedig hát ha volt ott hely csárdának, gulyának, sásnak és betyárnak ösztövér tótágas, és hétszilvafás sessionak, baltának, fokosnak, sőt még dudának s pipának, mindazonáltal s nem kevésbé a „nemzeti bajuszkenőcsöt“ ignorálni végleg nem illett volna.

A lovag karaván fönt is észrevették; nem bődült meg ugyan a kürt, de az addig álmatagon ásitozó kellner, ki a lóczán ülve merengett bele a közeli erdőbe, hosszu kender haját hátrasimitotta s hóna alá tartván a pongyola kendőt, két lépést tett az örvény felé, onnan nézte megcsuklott két lábszáron állva a közelgő csoportot, s mire fölértek busás emberismeretének sikerült daliás alakjaikat a fogyasztási skala szerint valódi értékükre leszállitani.

Már többször volt alkalmam észrevehetni, hogy költői kirándulásoknál azok is, kik különben nemcsak ébren de álmukban is lovakkal foglalkoznak, s kik a pénzt sem sajnálják, inkább szamaragolnak. Ennek oka pedig abban keresendő, hogy a szamaragolásban kevésbé szigorú az etikett, elevenebb és melegebb a kedélyesség, kevesebb a rátartó fontoskodás; mindez üditőleg s szabaditólag hat a formákra s a müveltség kaptáira szoritott uri lelkekre. Minél nagyobb az ur, annál jóltevőbb e fölszabadulás. Ebből kell talán magyarázni azt is, hogy ujabb kelet óta a pesti mérvadó körök himnemü divatbábui hanyagabb toalettben s meg-megcsukló, csoszogó lábszárakkal, minél csámpásabban taposság a járdát. Meglehet, hogy, ha a merev formák ellen való reakczió elmérgesedik, a lósport helyett a szamársport fog kifesleni.

Éppen harangoztak a régi sz. György most protestans templom tornyán, midőn lefelé mentem. Ha tél lett volna, Erzsébetnek nézem a szegény asszonyt, ki gyer-

mekét kezén fogva s galyköteggel hátán jött ki előttem az erdőből. Igy ment egykor Wartburg várról sz. Erzsébet gyermekével karján, a galy köteg helyett a szenvedés keresztjével vállán:

Ama napon Wartburg várról
Ment a királyleány. Nagy fájdalma
Kőszivet is megindítana.
Karján tartá kis gyermekét
Egyet-egyet szolgálója,
És igy indult a városba
Keresni menhelyét.

A harangszó sz. Erzsébet szentségének legszebb fölragyogását és tövises lelkének legfényőbb rózsáját hozta szemléletembe. Keserves számüzetésének első éjjében éjféltájt megcsendült az eisenachi barátok kis harangja s imára hít. Fölkeltek sz. Ferencz fiai s imádták a csendes éj békességes s az első karácsonyi éj dicsőséges urát. Hallja a harangszót sz. Erzsébet a rozzant istállóban, hol meghuzta magát, fölkel a szalmán didergő gyermekei mellől, s siet az általa alapitott zárdába. Összenéz a barátok zsolozsmázó sora, Erzsébetnek van egy kivánsága; teljesitik kérését, — s eléneklik a Te Deum laudamust; igy akarta Erzsébet. Ritkán, talán soha máskor nem hangzott éjfélkor a te Deum laudamus; de a megszületett Jézus Gloriája és öröme mellé, méltán s titkos értelmüen sorakozik sz. Erzsébet éjféli hála éneke s hálás öröme a fölött, hogy az Istenfia szolgálóját meglátogatta — keresztjével!

Nemsokára Eisenachban katholikus templom is lesz — sz. Erzsébet tiszteletére; ha tornyáról megszólal majd a harangszó, mely századok után először hiv ismét misére, sz. Erzsébet lelke is leszáll az oltárhoz a mennyország csillagos Wartburgjáról.

Délután ujra kézhez vettem körjegyemet, hogy megtanuljam belőle a legközelebbi város nevét, a melybe utam kanyarodik, s szert tegyek a hangulatra is, mely a lelket a megfelelő benyomások fogékony fölvételére előkészitse.

A vonat Weimarba indult. Goethe, Schiller és az olympusi kar lágy zöngedelmeit véltem a távolból hallani. A ki ily előkelő társaságban akar forogni s a mellett józan itéletétől sem akar megválni, annak lelkiismeretbeli kötelessége megvenni 30 kr.-on az olcsó könytár a „költészetről" szóló bölcs könyvét. A mily olcsó, oly nélkülözhetlen; igazi Baedeker a Parnasz hegyére. S miután minden hegyi kirándulásban, mint például a Wartburgiban is, a legfontosabb dolog az, hogy tisztába jöjjünk a hegymászást közvetitő lovak, vagy öszvérek, vagy szamarak vállalkozó szelleme, szellemessége s személyünk czipelésére való készségük föltételei iránt; ugy a Parnaszra vezető Baedekerben is éles kritikával vannak ismertetve — a Pegazusok. Általános óvással kezdődik, mely frissiben figyelmeztet arra, a miben a Pegazusok közönséges fajtája sántikálni szokott:

Az észt szeressétek. Akármiféle mü
Csak ész által lehet tartós fényü, becsü.
Nagy részt éretlen tüz kap el s munkáiban
Az eszme s értelem egymástól messze van.

A weimari nagy költő müveiben megvan az eszme s az értelem, de leperzselte azokat a hitetlenség görögtüze, mely mélyen belevette magát Goethe világnézetébe. Olyan a többi tátos is; kiváltképen Schiller, ki az olympusi istenek s istennék udvari poetája; szabad óráiban uj üdvözitőt talált a még megnem váltott emberiségnek — a müvészetekben és a Muzsákban.

E fölfödözéseért patent-et ugyan nem kapott, de érdeme szerint megmászatták vele Apollo fáját, a borostyánt. Mások meg a föllengző szóbeszédet, melylyel a lelkesülés füstölőjéből tömjénez a Muzsáknak, csak a vászonnép iránt való gyengédségből magyarázzák. Hiszen a Muzsák is a vászonnéphez tartoznak. E mentegetés a mily elnéző, oly valószinü; annál is inkább, mert hol van költő, ki hasonlólag ne cselekedett volna? Keresd Diogenes lámpájával a Muzsafit, kinek midőn versei s rimei hegyére veszi a „hozzá hasonló segitőt", meg ne csuk-

lanék térde, s ő, aki imádkozni nem szokott, imádni kezdi imádottját.

Weimar a német középszerüség, szellemi aludttejesség s indulatlan kedélyömledezés ősi fészke. Göethe itt miniszterkedett. Szerencsére akkor még nem volt parlament, s a szuverén nagyherczeg nem uralt nagy birodalmat, maradt tehát ideje irásra és sok másra. Weimar most is szuverén. Nagyherczeget ural kis herczegségben; van országgyülése és a budgetben birodalmi kiállitásokat részeltet fölös pénzében. Szinháza is van, — abból is tudható, hogy februárban az egyik müvésznő concerteket adni lerándult . . . . . Esztergomba. Nevezetességeit kivülről mind láttam. Először is a kimaradhatlan Sédanszobron volt alkalmam meggyőződni, mily jól lehet bronzot aranyozni. Ugyanott épültem egy esernyővel és pléddel fölszerelt, utazó családapa mély áhitatán, ki négy leányával és kiskoru fiaival állta körül merengve a dicsőség bronz-öntvényét. Másodszor láttam a Muzeumot mind a négy szélirányból s igen praktikusnak találtam azt, hogy néhány márvány isten és istenné az ablakon át letekint a térre, következőleg alulról is látható s megkimél a további utánjárástól és lépcsőmászástól; ezt a weimari muzeumi igazgatóság alighanem azért rendezte ugy, hogy ellensulyozza Demokrit és Epikur fölfogását, mely szerint az istenek a világgal nem törődnek, s folyása iránt nem érdeklődnek, amit az istennékről a priori is nehéz elhinni.

Némely utcza kongott az üresség tól; a legnémább és legcsendesebb házsorok közt pedig ihlet gyanánt ragyogott az egyik kapu boltjáról az aranybetüs felirat: Hier wohnte Schiller. Igen alkalmas helyen; zajtalanul és olcsón lakhatott, s mindkettő illik poétához; hogy belül mit látni a költő el nem árverezett hagyatékából, azt természetesen nem tudom. Göthe házába nem lehetett bejutni, mert meszelték, s igy a poéták házi szentélyébe nem hatoltam. Emlékükre nem lehet fölirni az olasz költő siratát: Onorate l'altissimo poeta! Goethe háza „szen-

télyétől" különben mint minden háztól elválaszthatlan a konyha, s ha a „szentély" megtekintésénél a konyhát is látom, önkénytelenül eszembe jött volna morális értelemben a hajdani házi ur sok szennyes ruhája, melyet sem ő meg nem mosott, sem a rajongó irodalomtörténetnek megmosni nem sikerült.

Uzsonna felé járt az idő. Az iskolás gyerekek borjuban hátukon czipelték haza a tudományt. Egyiknek másiknak szőke fürtös feje a Madonna Sixtina idősebb s kópésabb angyalára emlékeztetett; az angyali kép csak akkor foszlott szét, midőn a hazaérkezett angyal mellé a litteres bögrét képzeltem, melyben a kifejezhetlen német kávé lőréje párolog uzsonnaképen. Ez a két kép mint két kirivó szin tompitja egymást, s létrehozta az emberi vonzalmakban a bölcs mérsékletet.

S mi van abban az iskolás borjuban? könyv tudomány! Ha kinyitod a könyveket meghökkensz a haladás nem sejditett rohamosságán s vigasztalódol, mert Magyarországban is a német haladás nyomában vagyunk — papiron. Németország egyes vidékein az egyszerü falusi iskola felsőbb osztályában a következő tanterv szerint szoritják ki a gyermek fejéből a józan észt:

Sprachlehre: thätiger und leidender Gegenstand; der leidende Gegenstand als Satzgegenstand; Mittelwort der Gegenwart und Vergangenheit; der wörtliche und abhängige Anführungssatz nebst Zeichensetzung, wobei der Einleitungssatz als Vorder- Zwischen- und Nachsatz steht. Meg vagyok győződve, hogy ezt nem mindenki érti; ugyanezen okból kényszerültem magam is a forditás szándékával fölhagyni.

Hasonló pensum van szegény fejükre kivetve a tértanból, melyben szerepel: a kör, a körszelvény, a körmetszet; a fizikából, a hol törik fejüket a testek tehetetlenségén, stb. stb. Örülhet az előkor, hogy e kultuszminiszteriumi hernyóktól megőrizte lelke természetes üde virágait.

Kiértem a városból anélkül, hogy akartam volna.

Kellemes virány és csendes berek váltak föl egymást. Rám borult a klassicitás költői párázata. Néztem a fatörzseket, nincs-e rájuk irva: hier spazierte Schiller. Végre patakhoz értem, s miután a csalitból kibontakozni akartam, klassikus szinezettel egy halandót tüntettem ki a röpke szónak ismeretlen czimére való eligazitása által; asszonyt, — mosónét, — ki kékes hullámu patak aranyos fövenyéről mártogatta a lenből szőt s nem papiros mellü ingek redőit a szappantalan, csevegő viz fodros ölébe: „Ó asszony ha halandó vagy-e, vagy a nymfák félisteni vérü családjából szakadtnak lenni dicsekszel, beszélj s mondd, hol van a szükre taposott ösvény, mely a déltáji vándort a vascsapáson járó, lótalan kocsik megindító-házához vezesse? Mert ime mint az Istentől üldözött Ulysses kormányrudtalan hajója, bolyongok én is Weimár várost keritő berkek s csalitok harasztján.“ Ő pedig a viz alá mártva a hullámokkal játszó lenből szőtt patyolat vászont, hajlottan de fölemelt fővel igy kezd vala szólni: „Ó vendég, hogy ki légy, nincs érdek, mely nógatna tudni; ám de viszont, te se nyulj családfám lombos galyai közé; hogy pedig a megindító házat jó végbe keressed, menj tovább a berken, mig a költő tölgye megállit, aztán jobbra fordulj s megérzed az inditó házban izzó, holtkőszén melltágitó füstjét“. Szóllt s betevé a fogak biboros sövényét. A vándor pedig eligazodott a melltágitó füstön.

Weimárból Góthába, onnan Jenába, Jenából Százország fonó- és posztógyárai közt bujdokolva Csehországba jutottam; itt azt vettem észre, hogy a tágabb haza karjai közt vagyok, különösen midőn Prága városában megláttam a többi bronzból öntött német, lengyel, tirol, stajer katona közt azt a magyar huszárt, ki a szinte bronczból való Radeczkyt a többivel kezet fogva a légbe emeli.

De lehetetlen a hirneves Gótha és Jena városokat szó nélkül hagynom. Góthában készül köztudomás szerint a Góthai almanach. Ez az almanach a nagy uri csa-

ládok családfáit közli. E családfák arról nevezetesek, hogy mint minden tulságosan jól tartott és körülszemetelt fán sok rajtuk a galy és levél, kevés a gyümölcs. Erről mindenki meggyőződhetik, ki az almanachot átmustrálja.

Gótha azonban, amily arisztokratikus almanachja, oly demokratikus érzülete. Éppen ottlétemkor megégettek 3 embert, csakhogy nem máglyán, hanem kemenczében. Ők ugyanis már előbb kimultak az árnyékvilágból, s hogy minden árnyékkal végleg szakitsanak, átadattak a tüznek. A kemencze nagyon meleg volt, s ez több fába kerül, mint négy deszkába s következőleg több pénzbe is; de jóllehet az egész mütét nagyon drága, azért nemzet-gazdászati szempontból ráfogják, hogy olcsó. A három góthai tüzimádónak azonban nem került annyiba, mert egyszerre találkoztak a kemenczében s nem kellett háromszor füteni. Ezen nem megvetendő nemzet-gazdászati előny előbb-utóbb arra fogja inditani a kemenczés pártot, hogy ne egyenkint muljanak ki, hanem társaskirándulásokat rendezzenek ez árnyékvilágból.

Csodálkoztam pedig, hogy a lutheránus prédikátor a három, tüzre váró hullát áldó szavaival kisérte a tüzes kemenczébe. A lutheránus bucsuztató beszédek előrelátható lag a hullaégetés által uj lendületet nyernek; mert párhuzamot fognak vonhatni a kemencze tüze s a pokol lángjai közt s a kemenczébe vetett pillantás megolvasztja majd a hallgató szivét legalább is annyira, mint maga a beszéd.

Főleg előkelő, pénzes asszonyok égettetik meg hátramaradt porhüvelyüket! az aesthetikai érzék ugyanis tagadhatlan ezen emberfajtában van leginkább kifejlődve; mert gondolj magadnak trumeau-n, vagy commode-on vagy piczi toilette-asztalkán egy herzig alabastrom vázát vagy vedrecskét; mindkét oldalt illatozik a legfinomabb ibolyaparfume üvegecske; olvashatod rajta a védjegyet s meggyőződöl, hogy ächt; mélán ábrándoznak az alabastrom váza körül sötét zöld tropikus növények, hosszu le-

veleik finoman metszett ajkaikkal csókolják a váza széleit. Oh néző, főleg ha magyar vagy, vigyázz magadra, nehogy arra vetemedjél, hogy hüs dohányvedernek nézzed a vázát! nincs ugy! a dohányból szinte hamu lesz, de ah! más hamvak ezek itt. Itt nyugszik Árpádine mellette Georgine! Mint az ábrándos, mély szinü éjjeli lepkék, tisztulás után fájó kebellel sovárgva átadták magukat a tüznek, lelkük a lángok szellemi, suhogó szárnyán illó testrészeikkel a magasba emelkedett, azt pedig, ami maradt, kegyelettel összekapartuk. Nyugodj már Árpádine s nem kevésbé Georgine! ime édes emlékezetünk virraszt, s őrködik, nehogy a szobaleány söpörés közben nyughelyetek földre boritsa, s a hiányzó hamurészt a Sparherdről bele ne szállitsa!

Végül pedig szóba kerül Jena. Jena az egyetemes tudomány egyik gyüldéje. Sok jeles tudós és költő olvasztotta reá a német tudomány zománczát; hiszen Jenát énekli a költő is:

Hexameter wie den da, macht man sehr viele in Jena
Und gar die Pentameter sind noch viel abscheulicher.

Itt törte össze Napoleon a német államok geometriáját; eszméit később Bismarck folytatta, mindkettőnek pedig hálával tartoznak a másodosztályu geografisták, hogy harmincz név helyett a földrajzi tudomány kevéssel beéri. S meglehet, hogy később még jobban gazdálkodik. Ellenszerül pedig a fönti német versek varázsának s indokolásaul e szétterpeszkedett utiázlatok szerencsés befejezésének álljanak itt magyar versek is, melyek szerint:

Némely iró akkép van a tárgygyal tele,
Hogy mig mindent le nem ir, nem hagy föl vele.
Mit ugy elnyujtanak, unalmas, iztelen;
A jóllakott lélek ott hagyja hirtelen.

Dr. Petheő.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Praktisches Handbuch der kirchlichen Baukunst. Zum Gebrauche des Clerus und der Bautechniker bearbeitet von Georg Heckner. Freiburg. Herder. 1886. Nyolczadrét. 244 lap. Ára 3 Márka.

Pap és templom minden esetre egymáshoz tartozó fogalmak és dolgok. A papra van bizva a templom: gondjainak, sokszor bajainak is tárgya. Midőn pedig meggyülik a templommal és annak bármely részével bajunk, keservesen érezzük a hozzászóló, okos itéletnek, a praktikus véleményadásnak hiányát; — még nagyobb a baj, ha könnyen tultesszük magunkat azon, amit nem értünk, s bármely terven, bármely kisérleten vagy ajánlaton mohón kapunk, csakhogy valami történjék s a pénz is gazdát találjon. Kevesen vannak az iskolázott, képzett épitőmesterek közt is, akik templomot épiteni tudnának, olyat, mely az egyház fölfogásának és ezen fölfogásból, valamint a helyi körülményekből előnövő szükségleteknek megfelelne; annál kevésbé értenek hozzá a papok, mint a kik épitészetet nem tanultak és az épitési terveket is eléggé méltatni s megitélni nem birják.

A szerző is pap, de nem neki szól ne sutor supra crepidam, mert előbb épitész volt; éveken át gyakorolta e müvészetet s következőleg nemcsak az elmélettel van tisztában, hanem a technikus kivitelben is egészen otthonos. Főleg ezen utóbbi körülmény teszi müvét reánk nézve hasznossá és értékessé. Hogy mennyire elégiti ki a szerző a technikus kivitel iránt fontolóra veendő tekinteteket, nehézségeket, mindjárt elő fog tünni, mihelyt ezen részlet czikksorozatára vetjük tekintetünket.

Kezdetben a basilika, román, góth és renaissance épitési modorokkal foglalkozik. Az általános ismérveket sokszor olvastuk és hallottuk; maguk a pastorális tan-

könyvek is adnak egy általános fogalmat, melyet a templomok szemlélő tanulmányozása bennünk mindjobban kidomborit. A szerző céljához hiven nem marad az általánosság ködében, hanem minden dirib-darabra külön-külön kiterjeszti figyelmét; beszél a különféle boltivekről (Tonnen-, Kreuz-, Sterngewölbe), oszlopok, pillérek, ajtók, ablakok, tornyokról; mindezeknek mértékeit is adja; a falaknak vastagságát, hogy milyennek kell lennie, a magasság és a boltozat különbözősége szerint. Külön fejezetet szentel a tervrajzoknak, főleg a mi az épület disposicióját és részeinek: hajó, presbyterium, sekrestye alkalmas egybeillesztését illeti.

Azonban a tervrajzokat és a templom nagyságát, modorát illetőleg más tényezők döntenek; első sorban a pénz s azután az egyházmegyei hatóság, mely illetékes vélemények meghallgatása után erősiti meg vagy veti vissza a fölterjesztett tervrajzot. Vannak azonban más fontos megfigyelni valók, melyek a személyes utánjárást megkövetelik ha nem is szükségképen, mert hisz az épitész és épitők becsületessége és érdeke szinte azt kivánja, hogy kudarczot az épitészek ne valljanak; de alkalmas, helyénlevő óvatosságképen. Az az utánjárás, az a hozzászólás, mely a hozzáértő és az épités menetét figyelmesen követő tekintetet kiséri, egygyel több biztositékot ad az épités realitása iránt s egyszersmind megnyugtatást szerez a papnak. Azon része a münek, mely a papot képesiti az épités technikus folyamatának megitélésére, képezi az egésznek különös, s hasontárgyu könyvektől elütő, azokét meghaladó becsét.

Nem mulaszthatom el, hogy rövid áttekintést ne nyujtsak az ezen részben felölelt s a templomépitésnél szereplő munkákról. Kezdi az alapásás és alap megvetéssel; mikép kell a telket megvizsgálni, mily mélyre az alapokat ásni, s mikép épiteni. Ezen czim alkalmat nyujt neki magáról a kő, malter, fa és vas anyagáról beszélni, a tégla és a természkövek használata iránt felvilágositással szolgálni. Azután áttér az egyes munkákra; az első a

kőmives munka; el sem hagyja a tárgyat, mig a fal nincs bemeszelve, s majdnem imponál fontos előadásával annak, mint kell a falak meghányásához szükséges különböző fajtáju maltert keverni s a falra hányni.

Következik utána a templomfödelező munka. Ismerteti a különféle födélzeteket: a cserép-, pala- s réz-, vas-, és ónból valókat. Legujabban cementfödelek is vannak. Legjobbak a rézből való szerhák, de legdrágábbak is. Oroszország sok városában a rézfödelek be vannak aranyozva s az által tartósságuk századokra kinyujtva, főleg Moszkva tünik ki aranyos kupoláival.

A külső födelet tartó gerendázat és léczezet az ács munkára vezeti a szerzőt. Állitja, hogy az ujkori épitészet kevés haszonvehetőt hozott létre a templomépités, de főleg a tetőzés mestersége terén. A részletekre áttérő fejtegetés először a gerendák helyzeteiről és a fa erősségéről értekezik. A különféle, konkrét számitásokat természetesen mellőzöm. A különböző épitési modorban emelt templomok más és más tetőzettel birhatnak; többféle példák és minták illusztrálják a gerendák egybeillesztését. A különösen fontos torony tetőzésére nézve hat regulát ád, s azután külön értekezik a renaissance stilben épitett tornyokról, mint melyek konstrukciója igen bonyolodott s a legfurcsább idomzatokat állitotta bele a világba, még pedig jó látható magasba, lásd az esztergomi belvárosi templom képzelhetlen tornyát.

A templomnak mint épületnek teljes, jókarba állitása végett beszél még villámháritókról, — Németországban állami rendelet folytán minden toronyon van villámháritó, azután a lépcsőkről s végül a templom padlójáról. A kőpadlót száraz földrétegekre kell helyezni, mely magasabb a templomon kivül való földfölületnél. Ad különféle fölvilágositást a kő vagy mesterséges lapok alkalmazhatósága és honnan való megrendeléséről.

Igy aztán fölépült a templom. De a templom nem épülhet anélkül, hogy a belső fölszerelés ne adja meg a vezérgondolatot az épület emelésében. A templom alakja,

tehát eszméje, belülről fejlődik külre. A belső fölszerelés tekintetében első helyen áll az oltár; beható utasitást ad, mint kell az oltárt épiteni, mire kell figyelni ugy a mensát, a stipest és a sepulcrumot illetőleg; figyelmeztet a lépcsők és az áldozó pad alkalmas elkészitésére. A kereszt, gyertyatartók, antipendium, tabernakulum alakja és módja és méretei iránt adott utmutatások után, áttér a különböző oltárok jellemző alkatára.

A következő fejezet tárgyalja a szószéket és a templom akustikáját, ezt követik praktikus utmutatások a gyóntató székek, a padok, keresztkut, sacrarium és szenteltviztartókról. Az orgona és annak hangolása külön czikket képez, nem különben a legtöbb templom legelhanyagoltabb része is; a sekrestye; hol is van oly nyirkos, szurtos, salétromot termő lomtár, mint sok templom sekrestyéje? A szent sirra nézve alkalmas megjegyzéseket tesz, s corrigál egyik másik téves vagy a szentség méltóságával összenem férő nézetet s gyakorlatot.

Szó van azután több fejezetben a festészetről. Fölötte tanulságos mindazon adathalmaz, mely a fesztészet egyházi fölfogását illustrálja az alakok typusát, tisztes öltözetét s más effélét illetőleg. Nem kevesebb becscsel bir a festészet különböző nemeire vonatkozó utbaigazitás. Különösen gyakorlati értékkel birnak a következő részek: „az oltári olajfestmények szinei, s azok szárazon tartása", „olajfestmények föntartása, fölujitása és kijavitása", „aranyozás és ezüstözés"; a következő fejezetben pedig: „haranghangok és föliratok", „toronyórák."

A 97-ik fejezettel ugyszólván második szakaszára térünk át a praktikus momentumokban bővelkedő münek, mely most a templom restaurációt veszi tárgyalásba. A czimiratok ismét legalkalmasabb átnézetet nyujtanak a szerző fölfogásáról: „a tető kijavitása", a falak kijavitása", „nedves falak és falomlás", stb. A müvet végre 50 lapra terjedő kimutatás zárja, mely a templomhoz szükségelt minden anyagnak és minden munkának árával foglalkozik; termé-

szetes, hogy ez árkimutatás a németországi viszonyokat szemelőtt tartván, nálunk nem minden részletében alkalmazható.

A fő tekintet, mely megérdemli, hogy az ismertetés a figyelmet a müre forditsa, a praktikus és technikus részlet, s ennek hangsulyozásával zárom be soraimat. A könyvet 105, tiszta ábra disziti. *Dr. Pethő.*

Casus consientiae his praesertim temporibus accomodati propositi ac resoluti Cura et studio P. V. moralis theologiae professoris. Partes duae. Editio secunda. Bruxellis Typis Alfredi Vromant, via capellae B. M. Virginis 3. 1885. 418, 394. lap. Ára?

Két részre oszlik; e kettőnek czime világot vet a casusok minőségére. Az első rész szól: de Liberalismo; a második: de consectariis liberalismi. A liberalismus slendrián, fölületes és könyelmü elvei a társadalmi életben sok oly körülményt és szokást ültettek az emberek nyakára, melyek a vallásos életet elfojtják s hasztalanul kutatunk utánuk a régi tudós könyvekben. Ujdonad ujak, nincs a multban mértékük, miután hiányzott mételyes gyökerük oly foku rothadása, mint a milyen napjainknak volt föntartva.

A szerző irányáról tanuskodik az első casus, melyben kérdezi, mi az a liberalismus? felelet: „idem sonat ac systema doctrinarum ac institutionum, in quibus dominatur spiritus, sic dictus liberalis. Spiritus autem liberalis ex comunissima Doctorum catholicorum sententia definiri potest: independentia status ab ecclesia vel religione tum in essendo seu ipsa status constitutione, tum in operando seu in ratione gubernandi.“ A liberalis szellemet a szerző Pius pápa Syllabusa nyomán itéli meg és üldözi igazi spanyol, mély hitü elszántsággal; hogy a szerző spanyol, azt a két kötet elolvasója több helyen fölismeri; csodálkozhatik ugyan, hogy brüsseli sajtó szórta müvét két kiadásban világgá; de a szerző alighanem tanár Belgiumban.

Julius Caesar dicsérete, melylyel a hősies és törhetlen Belgáknak adózott, rá illik az ujkori katholikus Belgiumra is. Magának a zsidó Ágai, magyar tárczairó ő kegyelmének szemét szurta a belga el nem zsidósodott kereszténység. Az ellentétek Belgiumban az utolsó izig ki vannak fejlesztve és az öntudatos vallásos meggyőződés talán sehol sem hoz annyi áldozatot, mint éppen ott. Ugyanezen szellem fejti meg az itt megbeszélendő casusok természetét és irányát. Némelyikünknek talán tulzottnak látszik mindaz, amit a casuista fölvetett kérdéseiben fejteget; mert nem vagyunk hozzá szokva a folytonos szellemi megfeszüléshez, mely a kath. lelkületet Belgiumban folyton foglalkoztatja s tanitja, hogy mit is jelent az: ne engedjünk! Azonkivül tekintetbe kell vennünk azt is, hogy föltéve, ha léteznének is nálunk egyben másban hasonló viszonyok, a fölfogás némiben modósitaná a kérdések megoldását.

Methodusa röviden a következőkben áll: elmondja a casust; azután fejtegeti a katholikus hit és erkölcstan mindazon pontjait, melyeket a föladott esetben fontolóra kell venni az alapos megfejtés okáért. Innen van, hogy több mellékkérdés füződik a főtételhez; igy például a Casus quintusban szó van: De cooperatione in liberalismo, ac primum per ephemerides liberales; ugyanott kérdés alá jön: Quid sint ephemerides liberales? Regula ut discernantur. An prohibitae sint lege generali? an sub lege Ecclesiae lectionem librorum prohibentis? Aliquae prohibitae sunt in dioecesibus particularibus. Hac de re observationes. Quid de scribentibus ephemerides liberales? Distinquuntur Redactorum variae classes, stb. stb.; miután pedig mindent, ami oda vág, előadott, következik a Casus megoldása.

El nem hagyhatom azonban az imént emlitett regulát röviden előadni, mely a liberális ujságok megkülönböztetésére van fölállitva. Eszerint liberális azon ujság, mely vagy maga magát mondja liberálisnak, mert szerkesztőjének tudnia kell, mit jelentsen a „liberális“ elnevezés,

— vagy melyet közönségesen liberálisnak mondanak; továbbá azon lap, mely ha katholikusnak is mondja magát, mégis föltétlenül és absolute küzd a vallás és sajtószabadság ügyében vagy a Syllabus egyéb átkozott propoziciójáért; azon lapok pedig, melyek ha nem is hirdetnek nyilván tévtant, mégis sokszor van kifogásuk a pápai brevék, encyclicák s másféle nyilatkozatok ellen, — melyeknek oly jól esik előhuzakodni az egyház szolgáival s bemocskolni hirnevüket a megszólás és rágalom varangynyálával, — melyek a hü és buzgó katholikusokra kigyót békát kiáltanak és folyton találnak kifogásolni valót majd ezen majd azon, különösen gyomrukban fekszik az elszánt, szókimondó buzgalom, mely ott kővé tömörödik s ők a nyomás kinjában a sötét jövendőt látják, mint dől össze a jó viszony és a békés együttélés modern stilban emelt verandája stb. stb. ezek mind a liberálismus gyanujával bélyegezvék.

Szinte érzem e jellemzés közben a spanyol inquizicio pinczéinek dohát, mint szállja meg az előhaladott korszellem papiros mellét s fojtogatja szive falán csirázó reményét az általános gondolat, szó és meggyőződés szabadságának hasonló hajnalára. Legalább azzal vigasztalják magukat, hogy hiszen spanyol irta a casusok megoldásait, s ez emberfaj iránt még mindig nagyobb türelemmel kell viselkednünk.

A következők ugyanazon szellemben tartvák: A közremüködésről a liberalismusban: 1) képviselőválasztás által; 2) liberális képviselőség elvállalása, 3) nyilvános hivatalviselés, 4) közösiskola, 5) politikai eskületétel, 6) titkos társulatok, 7) közünnepek 8) s végül negativ, tartózkodó, se hideg se meleg viselkedés által. Mindezen kérdések nem fejthetők meg igennel nemmel, hanem ügyes distinctió és óvatos érdek és ok mérlegelés által.

A második részben azon esetek megoldása foglalkoztat, melyek a mákvirágos liberalismus következményeinek bizonyulnak. A vallási közöny és az akatholikusokkal való közlekedés nyujtja az első hat esetet:

Communicatio in baptismate, — in vita sociali, ut si catholicus acatholice se gerit, allegans rationem vitae socialis; communicatio in famulatu, — in matrimonio, ut si iniens matrimonium civile, postea mixtum catholicum contrahere tentat, — communicatio in sepultura, ut si quis comitetur funera civilia et massonica, stb. stb.

A következő szakasz a keresztény társadalom más gyengéinek elevenére tapint; szó van ott öt casusban a nevelés és a családi élet elhanyagolásáról. Ezeket pedig jó lesz ismét elősorolni: 1) moderna materfamilias de officiis monetur a confessario, praesertim ne mittat in Americam filium lucri causa; 2) paterfamilias quoad electionem status filiorum auxius; 3) multorum patrumfamilias hodierna vivendi ratio s főleg megszivlelésre méltó az ötödik, mely szerint meghányjuk az operarius állapotát, qui in via ferrea ecclesiae praecepta et spiritualem filiorum educationem negligit. Ezen más hasonló czimek csak a casus általános vonatkozását adják, azután következik az eset bonyadalma, amint számtalan gyökérszálaival a társadalmi élet különféle rétegeibe kapaszkodik.

A legutolsó szakasz praktikus eseteket tárgyal az üzleti világból, melyek az igazság és jog sérelmeit nehány ujkori alakban föltüntetik; szerepel köztük a börze is.

Az ujságok és a folyóiratok ismertetései átlag teljesen megbizhatlanok, kiérdemelték maguknak e szép elismerést azon pazarul fölhordott babérjaikkal, melyeket ismeretlen nagyságok és jelességek fölkoszoruzására kemény tollkaparó munkában összeszedtek. Ezentul jobb lesz a könyv tartalmának fejezeteit és pontjait fölsorolni s hozzátenni, valjon gyorsan átfutó vagy elmélyedő és sokoldalu megbeszélésnek van-e a tárgy kitéve. A fejezetekből kiviláglott, hogy alkalmas, korszerü, égető kérdések vannak bennük fölvetve; a tárgyalásra vonatkozólag pedig hozzátehetem, hogy alaposan és sokoldalulag van megcselekedve.

Dr. Pethő.

Szent József, amint Őt a Szent Evangelium elénk állitja, vagy Sz. József tisztelete márczius havában. Irta Dosenbach S. J., magyaritotta Udvardy Imre. Esztergom, 1886. 159 l. Nyolcz.

Bemutatjuk P. Dosenbach szivhez szóló kis müvét magyar forditásban. Magán viseli, e mü azon szellem jeljemző vonásait, mely a sz. József iránt széles e földön megfogamzott ájtatosságot átlengi. S mi volna ez más: mint a bizalmas, egyszerü, föltünést nem kereső, de éppen azért kedvesen vonzó hang és modor, melyben a szerző szól s érezzük, hogy sikeresen szól. Sz. József tisztelete márczius havában, ez a könyvecske főczélja; evégből mindennapra rövidke kis elmélkedést terjeszt elénk azon Szentirati szöveg idézete nyomán, mely sz. Józsefre vonatkozik. Amily igénytelen a mód, melyben tárgyát elénkbe terjeszti, oly eredeti és praktikus a gondolat és érzelemfüzér, melylyel az ezerszer hallott Szentirási szót körülveszi. Az apró elmélkedést két-két példa követi, mely az élet változatos személy, hely és körülmény összeszöggeléséből növi ki magát sz. József kegyességének, szeretetének, elismeréseinek bizonyitékául; végül a mindennapi gyakorlatot rövid ima zárja. Azonban nemcsak márczius havának, hanem sz. József egyéb emlék s ünnepnapjainak megülésében is akar a jámbor szerző segédkezet nyujtani. Azért kilencznapi ájtatosságot terjeszt elénk, mely sz. József különféle erényeinek megfontolására ád utmutatást. Sz. József három főünnepére szolgáló elmélkedés és a magán használatra szánt litánia zárják be a müvet. A forditás egyszerü, jó nyelven készült s a nyomása oly alkalmas, öregbetüs, hogy nincs benne akadék sz. József rokkant tisztelőire nézve sem. A forditó ur elüljáróban ismertet meg az alkalommal s a czéllal, mely őt a forditásra vezette, s ebben a legjobb ajánlatot adta kis müvének utra. Ugyanezen czél vezette a buzgó kiadót Meszlényi apát-kanonok urat, ki a forditásból könyvet csinált s a hazai irodalom ezen szüken tartott szakát Dosenbach müvével gyarapitotta. Ára 40 kr vagy egy intencio, kapható Esztergomban a papnövelde igazgatóságánál. *Dr. Pethő.*

VEGYESEK.

(Megjelent) 1. A szentmise áldozati valósága. Dogmatikus tanulmány. Irta Dr. Kisfaludy Árpád Béla. Győr, Surányi János könyvnyomda-intézete. 1886. 136 lap. A sokoldalu elismeréssel koronázott müről, melyet a Sion is ismertet, elég legyen e helyen megjegyezni azt, hogy ésszel s szivvel van megirva, hogy benne az értelem fénye egyesülve lép föl az érzelem melegével. — 2. Irodalomtörténeti emlék. Kiadja az Akademia. I. kötet. Közzéteszik Fraknói Vilmos és Ábel Jenő. Budapest, 1886. Nyolcz. 468 lap. Ára 3 frt 50 kr. — Két magyarhoni iró munkája foglaltatik benne. Az első Andreas Pannonius, ki 1467. évben Mátyás királyhoz egy jeles munkát irt, mely eddig kiadatlan volt s hol a fejedelmek erényeit vázolja. Mint Karthausi szerzetes a velenczei zárdában élt. A második mü Nicolaus de Mirabilibus (Tsudálatus Miklós.) Kolosvárt született, de életét Olaszországban töltötte. Müvét a lelkiismeretről olasz nyelven irta 1489. évben. A régi egyházi irodalom kedvelőinek nagy örömet szereztek a kiadások. — 3. Emlékkönyv Dr. Majer István jubileumára. Kiadta a nagyszombati helynökség területén lakó r. kath. tanitók egyesülete. Nagyszombatban, 1886. Horovitz nyomdája. Nyolcz. 188 lap. Ára 1 frt 50. Az ünnepelt férfiu arczképével. — 4. A pozsonyi klariszsza-apáczák története. Irta Dr. Schönvitzky Bertalan tanár. Külön nyomat a pozsonyi kir. kath. főgymnasium 1885/86. évi „Értesitőjé"-ből. Pozsony, 1886. Stampfel, Eder és társai könyvnyomtató intézetéből. Nyolcz. 51 lap. Ára 50 kr. — 5. Aesthaetikai tanulmány Alighieri Dante divina commedia-jának III. része az il paradiso felett. Irta Csicsáky Imre, kalocsa-főmegyei áldozár. Külön lenyomat a „Bölcseleti Folyóirat" I. évfolyamának 1. és 2. füzetéből. Temesvárott.

Nyomatott a csanád-egyházmegyei könyvsajtón, 1886. Nyolcz. 66 lap. Ára 70 kr. — 6. Gróf Herberstein-Illyés-házi-féle Hölgyalapitvány. Kézikönyv mind azok számára, kik ez alapitványt élvezik vagy elnyerni óhajtják. Pozsony. Az alapitvány tulajdona. 1886. Kis nyolczad 53 lap.

(Német kath. irodalom) 1. Grundlinien der Patrologie von P. Bernhard Schmid, O. S. B. Zweite, vermehrte Auflage. Mit Approbation des hochw. Capitels-Vicariats Freiburg. Freiburg in Breisgau. Herder'sche Verlagshandlung. 1886. Kis nyolczad 155 lap. 1 mark 60. — 2. Die besten Altarblumen in Garten und ihre Cultur und Verwendung von Arnold Rütter, Pfarrer in Erfweiler bei Blieskastel (Pfalz.) Mit 110 Abbildungen. Pustet, Regensburg. 173 l. Ára 1 márka 40 fil. A t. szerzőnek ez harmadik müve a kertészet terén. Minden egyes egészen önálló, de másrészt még is az egyik nyujtja a második megirásának eszméjét. Az első volt: die Pflanzenwelt als Schmuk des Heiligthums und Fronleichnamsfestes im Allgemeinen und Besonderen; ezen praktikus észszel irt müvet nagy tetszéssel fogadták s néhány hónap mulva már második kiadását sürgették. A szerzőnek kezdetben csak az volt czélja, hogy megmutassa, mily pompás és választékos diszt szerezhetünk oltárainknak aránylag kis fáradsággal. A kimutatást természetesen utmutatás is követi, mint kelljen a kérdésben forgó növényeket ápolnunk. Második müvét die besten Altarblumen in Topf und ihre Specialcultur czimmel már ismertettük. Ugyanilyen a harmadik is, melynek fönt czimét adtuk. Azok használatára van megirva, kik csak a kerti növényeket ápolják s a cserépvirágok gondozására ki nem terjeszkednek. A mü terve eltér minden hasonnemü dolgozatoktól; mások ugyanis inkább betüsorban adták a kertek szinpompáját tarkitó virágok ismertetését és ápolásuk módját; a szerző pedig tárgyalásában szem előtt tartja azt, hogy mily czélra szolgálhatna a kertnek ezen vagy azon disze, s a szerint szól róla. A vonatkozás az oltárra és az Isten házára folytonos; jelmondata: Domine dilexi decorem domus tuae. Reméljük,

hogy a müvecske sokfelől meleg érdeklődést kelt. — 3. Deharbe, Kleiner katholische Katechismus für die untere Klasse der Elementarschule. Mit Approbation des hochw. Herrn Erzbisschofs von Freiburg. Neu Auflage. 16°. (56 S.) 6 kr. ö. W. B.; geb. in Halbleinwand 9 kr. ö. W. B.; in Halbleder 12 kr. ö. W. B. — 4. Katholischer Katechismus für die Elementarschulen, zunächst für die mittlere und höhere Klasse. Mit Approbation des hochw. Herrn Erzbischofs von Freiburg. Neu Auflage. 12°. (VIII. u. 120. S.) 19 kr. ö. W. B.: geb. in Halbleinwand 25 kr. ö. W. B.; in Halbleder 28 kr. ö. W. B. — Partiepreis bei 100 Exemplaren 15 kr. ö. W. B.; geb. in Halbleinwand 22 kr. ö. W. B.; in Halbleder 25 kr. ö. W. B. Mindezen munkák Bécsben kaphatók (Wollzeile 33) a Herderféle könyvkereskedésben. — 5. Deutscher Hausschatz. Megjelent a 14. füzet Pustetnél Regensburgban a szokásos változatos tartalommal és kitünő illusztrációkkal. Egy füzetnek ára 40 fillér. A szépirodalmi kath. folyóiratok között kétségtelenül az első helyet folglalja el. Vannak leirások, értekezések, novellák, regények, költemények stb. stb. közölve, melyek korrekt tartalmuk s szép formájok által tünnek ki. A folyóirat képei sikerültek, ugy hogy bármilyen felekezetnélküli vagy katholikus folyóirat mellé állithatjuk.

(Latin kath. irodalom) 1. Dissertationes selectae in historiam Ecclesiasticam auctore Bernardo Jungmann, Eccles. Cathedr. Brugens. Canon. hon., Philos. et S. Theolog. Doct., ac Profess. ord. Hist. eccl. et Patrol. in Universitat. cath. Lovaniensi. Tomus VI. MDCCCXXXVI. Ratisbonae, Neo Eboraci & Cincinnatii, Sumptibus, chartis typis Friderici Pustet, S. Sedis Apostolicae Typographi. Nyolczadrét 488 lap. Ára 4 mark. Van benne 7 nagy taglalat: VIII Bonifáczról, a templáriusokról, az avignoni pápákról, a nyugati szakadásról a kosztniczi és baseli zsinatról, a XV. századbeli egyházról. Tökéletes tartalomjegyzék. Mint az ellőbbi füzetek (melyekről szóltunk) ez is szerző tudománya jelességéről tanuskodik. — 2.

Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opuscula Philosophica et Theologica ad usum Studiosae juventutis selecta et juxta ordinem rerum quae in scholis tractantur nunc primum digesta et exacta; accedunt quaestiones quodlibetales, editio accurate recognita et nonnullis quaestionibus ac scholiis aucta a Michaele de Maria S. I. volumen secundum complectens opusculum de regimine principum et XII. quodlibeta. Tiferni Tiberini ex officina typographica S. Lapi. 1886. — 3. Lehmkuhl, Aug., S. J., Theologia moralis. Ed. III. ab auctore recogn. Vol. II. cont. Theol. mor. specialis partem II. seu Tract. de subsidiis vitae christ. c. dupl. app. 8°. maj. XVI. 856. p. Friburgi Brisg. 1886. Herder. M. 9.—(Fr. 11.25.) — 4. Nilles Miklós müvét, melyet Tomann munkatársunk a jelen évfolyam 52. és k. lapjain ismertetett, külföldön is a kellő figyelemben részesitik. A lyoni Controverse legujabb számában Rattinger lőweni jezsuita tanulmányszerü ismertetést közöl róla a franczia kath. közönséggel. Rattinger neve nálunk sem egészen ismeretlen, miután az elterjedt „Stimmen aus Maria-Laachban" gyakrabban lehet találkozni nevével.

(Los Seises spanyol tánczról) a következőket irják a német lapok. Mint Dávid a frigyszekrény előtt tánczolt, ugy van egy gyönyörü tánczнem melyet Sevillában a szentség előtt karban ellejtenek. E tánczнak története Don Maru elbeszélése szerint a következő. Mikor lett e táncz behozva, az nem tudatik; annyi bizonyos, hogy már létezett midőn a mórok Sevillát elfoglalták. Mikor beléptek a székesegyházba és a hat ifjunak gyönyörü kartánczát látták, elámultak és végig nézték. Ezalatt a papok időt nyertek arra, hogy az egyház kincseit biztonságba helyezzék. A mórok elüzése után a tánczot emlékgyanánt megőrizték. A mult században egy érsek el akarta törülni e tánczot. Nagy gyász volt erre Sevillában. A nép lázadással fenyegetett azon esetre, ha e szokást megszüntetnék. A káptalan erre a Seises-ekkel Rómába utazott és azon kegyért esedezett, hogy a tánczot a pápa és bibornokok testülete előtt bemu-

tathassa. A kérelemnek helyt engedtek és a pápa valamint a bibornokok annyira épültek a tánczon, hogy e táncz megtartását a sevillai székesegyházban évenkint négy alkalomra engedélyezték, még pedig a szeplőtelen fogantatás nyolczadának tartamára, a farsangra, husvétra és Urnapjának nyolczadára. Ez a története a táncznak. A ifjak los Seises nevet viselnek; hat ugyanis spanyolul annyit jelent mint seis és bár 10—20 tánczos lép is föl, mégis csak Seises a nevük. Ó spanyol ruhát viselnek, tollas kalpaggal, igy járják a tánczot hasonlóan egy lassan tánczolt à la cour négyeshez, mialatt énekelnek és a castagnetten játszanak.

(Mazzela Kamil), Jézustársasági tag, a junius 7-i konzisztóriumban bibornokká neveztetett. Született 1833. február 10-én Vitulanóban, a beneventi főmegyében; tanulmányait a jezsuiták kollegiumában végezte. 1855-ben fölszenteltetett áldozárrá; s két év után, 1857. szeptember 4-én Jézustársaságba lépett, két évig filozofiát tanitott. Elüljárói 1860-ban Francziaországba küldötték. Lyonban öt évig tanitott theologiát; egy alkalommal „de universa theologia" tartott nyilvános vitatkozást, mely nagy feltünést keltett. 1866-ban Rómába hivták probációs idejének letöltésére, honnét 1867. julius 31-én az Egyesült-Államokba küldetett, hol Jézustársasága épen nagy kollegiumot alapitott kanadai és az Unióban tartózkodó tagjai filozófiai és theologia tanulmányaiért. Ugyanitt, Woodstockban lakott mint praefectus generalis studiorum. Ekkor Rómába, a Collegium Romanum egyik dogmatikai tanszékére hivta őt maga a szentatya. Egyideig a kevésbé thomista Palmierivel együtt tanitott, kinek Hollandiába való tartózkodása után Kleutgen helyére ama nagyhirü intézet tanulmányfelügyelője lett. Mazzela tagja a római szt. Tamás akadémiának; konzultora az inquizició és a tanulmányok congregációjának. Több, nagyobb terjedelmü dogmatikai tankönyvet irt: De Deo creante, de gratia, de virtutibus infusis, de vera religione. Munkatársa volt több franczia, római s amerikai folyóiratnak is.

(Apró hirek.) Május hóban Clevelandban (Északamerika) gyülést tartottak a ker. egyházak az egyházpolitikai kérdésekről; ott volt a clevelandi kath. püspök is, ki beszédet tartott a felekezeti iskolákról, s az egész gyülés, melynek tagjai a különféle prot. felekezetekhez tartoznak, egyhangulag elhatározta, hogy az állam hagyjon fel atheus iskoláival. — Beyreuth nemcsak a jövő zenéjének fészke, hanem a jövő vallásának is. Ott jelent meg egy szabadkőmives káté, mely szerint jövőre az iskola legyen templom, az iskola feletkezetnélküli lesz; „szabaditsátok fel — igy kiált — az ifjuságot a dogma bilicseitől, hanem tartsátok meg a jóban.“ Ez a szabadkőmives vallás. — Az angol prot. fanatikusok megesküsznek, hogy Gladston jezsuita, ugy legalább is titokban meg tért, mert igazságot akar szolgáltatni Irlandnak. Bismark is várhatja e czimet, mihelyt nem üldözi a kath. egyházat; mert hát a protestans embernek vérében van a türelmetlenség. — Egy franczia alprefet templomba ment, mire a miniszterium megintette, hogy ámbár a vallási szabadságot szentnek tartja, de megtörténhetik, hogy ferdén magyarázzák templomba járását. Csak ugy sikerült a miniszterium kegyeibe jutnia, hogy kijelentette, miszerint nem imádkoni ment, hanem valakit látni. — A Tiascala-i törvényhozás (Mexico) azon elvet fogadta el, hogy valamely büntény megitélésénél a részegség nem enyhitő, hanem sulyosbitó körülménynek tekintessék. — A német katholikusok ez idei XXXIII. nagygyülése, mely Boroszlóban tartatik, a ker. müvészet tárgyainak kiállitásával lesz összekötve. — Az északamerikai püspökök egy Collegiumot alapitottak, hol csupán indián fiuk neveltetnek, kik majd az indusok lelkészei lesznek. A pápa máj. 15-én jóváhagyta az intézetet.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A KOLOSTOROK FELOSZLATÁSÁRÓL II. JÓZSEF IDEJÉBEN.

(Vége.)

József 1782-ki febr. 27-én Blümegen grófhoz intézett levelében egyenesen kijelenti ugyan, mikép távol van tőle a kolostorok után bejövendő pénzből a legcsekélyebb részt is világi czélokra felhasználni, sőt hogy ő ezt egészen egy vallás- és plébánia-alap létesitésére akarja forditani, mindamellett a pénz egy része idegen czélokra is: lelencz-házakra, katonai intézkedésekre lett forditva, nem is szólva az épületekről, melyeknek jó része katonai laktanyáknak lefoglaltatott. Igenis a bejött pénzösszegből azonnal kétszázezer forint lett kikülönitve katonai iskolákra, melyekből a tett számitás szerint, tiz év alatt négyezer jól képezett altiszt kerül majd ki. Még nagyobb volt az ellenmondás József fentebbi kijelentése és a pénz hová forditása között a nemes hölgyek számára létesitett világi káptalanoknál. Mig a zárdaszüzek kiüzettek kolostoraikból, addig a kolostorok alapjából e világi káptalanok létesittettek, szegény nemes családok párta alá nem került leányainak számára. Az önkénytes szüzesség menhelyei az akaratlan hajadonság praebendáivá lettek.

József imádói elég szemtelenek állitani, mikép a feloszlatási bizottságok a leghivebben jártak el a kolostori javak elárusitásában; holott pedig a levél-

tári okmányok egynél több hütlenséget, csalást és elidegenitést constatálnak elannyira, hogy József maga egy esetben rablást vet szemökre a feloszlatási biztosoknak. Lássunk csak egynehányat a sok példa közül.

A kláraszüzek bécsi kolostorának épülete a bizottsági becslő által harminczezer frtra volt becsülve. Nyilván kedvezni akartak egy bizonyos vevőnek. A bécsi várostanács hallván a dologról, hatvanezeret ajánl azonnali lefizetés mellett s igéri, hogy ő az épületet több osztályban árverés utján elfogja adni, a netán elérendő többletet pedig a szegények pénztárába beszolgáltatni. Az ajánlat elfogadtatván, az épület 1783-ki márcz. 13-án öt osztályban százhuszonötezerért adatott el. Igy az kilenczvenötezerrel alább volt becsülve. Ez Bécsben történt, a cs. udvar tőszomszédságában, képzelhető, hogy a vidéken mikép jártak el a bizottsági becslők.

József felvilágositást kér, hogy mikép lettek ugyancsak a bécsi kláraszüzek templomának összes szerei a bizottság által harminczhatezerre becsülve, holott az ő leltára szerint egyetlenegy szentségtartó ötvenezer forintot ér? A válasz az volt, hogy szoros becslés nem történt még. „De igen“ felele a császár s követelt további jelentést.

A mauerbachi kartauziak és a kahlenbergi kamalduliak borai (mindakét kolostor szőllőhegyei után élt) Bécsben lettek eladva. Nevzern udvari tanácsos e borokat átlag egyik jó barátjának akarta olcsó pénzért juttatni. A császár rájövén a dologra, ezt irta: „Meg kell vallanom, hogy én be nem látom, miért ne adassanak el e borok egyenkint, hacsak casus pro amico nem forog fönn. Ugylátszik, hogy Nevzern udv. tanácsos nem tanulta meg a maga háztartásában az egyh. bizottság gazdaságát kezelni.“ Reich kereskedő harminczezeret ajánl a borokért és a bizottság pártfogolja ajánlatát. Végre megkapja negyvenezerért, a

mire József megjegyzé, hogy más hatvanezeret adott volna.

A cs. rendeletek könyvei tanusitják, mikép a császár maga kénytelen volt sokszor a kolostori javak elárusitásánál észlelt hütlenséget s csalást keményen dorgálni s fenyegetni. Igy az 1789-ki okt. 27-én kelt rendelettel Fugelowski biztos elmozdittatik a saari kolostor templomszereinek elidegenitése miatt. — 1789-ki szept. 27-én kelt rendelettel ismét egy tisztviselő elmozdittatik, egy másik pedig ötven aranynyal büntettetik azért, hogy egyh. ékszerek elárusitásánál megvesztegettették magukat. Az ötven aranyat Schwarz feladó kapta jutalomképen. Igy tehát kölünféle alakban járta a csalás.

Kolostori ingatlanok elárusitásánál bizonyos elfecsérlési buzgóságról tanuskodnak az okmányok. Kressl báró elnök (a szabadkőmivesek nagymestere) a tett ajánlatokat mindenkor előnyöseknek találta „a közönség és a közjó érdekében.“ Igy 1786-ki nov. 16-án tett felterjesztésében pártfogolja Oss János keresztelt zsidó ajánlatát, ki a karmeliták lipótvárosi kertjének telkén akként ajánlkozott házakat épiteni, hogy azok közt uj ut nyiljék a közönségnek az Augarten felé. Magától értetődik, hogy az ajánlat a zsidónak s társainak volt a legelőnyösebb.

1787-ki márcz. 30-án ugyancsak Kressl báró javaslatba hozza a minoriták bécsi kolostorának eltörlését. József ezt válaszolá neki: „Miután a minoriták kolostorát és a melkiek kertjét magam szemügyre vettem: Ön legközelebb udv. kanczelláriám utján más, saját tapasztalatomnak megfelelő határozatot fog venni... Én csak tudatni akarom Önnel, hogy a minoriták kolostorának feloszlatásáról most nincs többé szó.“ Igy tehát József személyesen más tapasztalatokat tett, mint a mit az udv. bizottság előadott neki.

Sonnenfels báró (szintén szabadkőmives) javaslatba hozta, hogy az imbachi kolostor valamennyi épü-

letei Kuefstein grófnak engedtessenek át 1420 ftért, árverés nélkül. — A sz. ágostoni zárdaszüzek kirchbergi kolostora (Kirchberg am Wechsel) szintén árverés nélkül örök bérbe adatott Mitis udv. tanácsosnak, ki azt utóbb ugyancsak árverés nélkül meg is vette. — 1783-ban Knauer Tamás sebész és szülész, Kressl báró pártfogolására engedélyt nyert a „Jakobinerinen" név alatt létezett zárdaszüzek bécsi kolostorát megvenni s abban szülészeti intézetet állitani fel. Hogy mit czélozott ez által Kressl, azt könnyü belátni.

De hogy rövidek legyünk: József már kevés hóval a feloszlatási parancs után oly tapasztalatokat tett a feloszlatási bizottságokat illetőleg, hogy 1782-ki szept. 20-án Kresslhez intézett levelében rablásról vádolja azokat. „Miután tudomásom van — igy ir — hogy az eltörült kartauziak s egyéb női zárdák erdeivel roszul s meglehetősen rablólag bánnak a bizottságok: Önnek ezekre kellő gondja leend."

Mikép bántak légyen a bizottságok a templomszerekkel, drága kincsekkel s ékszerekkel, arról is egynél több példa tanuskodik. A templom- és ékszerek a tartományokban összegyüjtettek s Bécsbe szállittattak. Geissler ezeket beszéli átalánosságban: „Dobruschka nevü brünni zsidónő 1788-ban Józsefnek egy tervet terjesztett be, mely szerint egy külföldi társaság (zsidók) az ausztriai tartományokban feloszlatott valamennyi kolostorok javait s alapitványait husz millióért akarja megvenni." Voltak is erre nézve tanácskozások az udv. kanczelláriánál, de hogy mi volt azok eredménye, annak nyomát Brunner az államminiszteriumi levéltárban nem találta. Arra nézve azonban igenis talált okmányokat, hogy az összes drágaságok s ékszerek a mondott társaságnak eladattak. 1788-ki febr. 14-én egy hosszu cs. rendelet bocsáttatott ki, melyben a drágaságok Dobruschka és Schönfeld családoknak leendő átengedése tekintetében ez határoztatik: „A drágaságok, hogy azok

széthurczolás s elidegenitéstől (a feloszlatási bizottságok részéről) megóvassanak: a nevezett családoknak adassanak el. Ezeknek szabad a drágaságokat az országból kivinni, a sz. edények azonban mindenkor akkép idomittassanak, azaz kettétöressenek s elgörbittessenek, hogy minden visszaélésnek eleje vétessék, anélkül azonban, hogy minden egyes követ kitörni kellene." — Ennek kapcsán 1788-ki május 31-én egy további rendelet bocsáttatott ki, ez értelemben: 1. „Miután szerződők a megvett tárgyakat részletenkint, amint azok kiszolgáltatnak, tartoznak készpénzben kifizetni: azért a szerződés azonnal a főszerződők utódaira s örököseire is kiterjedhető. 2. A testvérületek éktárgyai is ide bekebelezendők s Bécsbe szállitandók lesznek. Egyuttal hatályon kivül helyeztetik azon határozat, melynél fogva a püspököknek s praelatusoknak meg volt engedve, értékes miseruhákat s templomszereket vevés vagy csere utján megszerezni" (csakhogy minden a zsidó batyujába kerüljön.) — Egy 1789-ki nov. 14-én felvett tárgyalási jegyzőkönyv azt mutatja, hogy ez a zsidó társaság még a fizetési határidőket sem tartotta be, holott pedig a drágaságokat félig ingyen kapta. Igen jellemző, hogy Dobruschka zsidónő a feloszlatást megelőző 1781-ki évben Józsefhez még engedélyért folyamodott volt, miszerint Bécsben lakást bérelhessen, s ime tiz év mulva már annyira vitte volt, hogy ily roppant üzletre vállalkozott!

Tudományos s müvészeti tekintetben, hogy menynyi kincs veszett el a kolostorok feloszlatásával, azt nehéz megmondani. József kormányának szépitői erre nézve is merészkednek a világot ámitani, azt állitván, hogy a könyvtárak s mükincsekből mi sem veszett el, sőt minden hiven meglett őrizve: de ép e részben találkozunk a legnagyobb lelkiismeretlenséggel, barbársággal.

Már József nevelésénél emlitve volt, hogy ő sem alapos tanulmánnyal, sem müérzékkel nem birt, aminek

ő azonnal kormányának kezdetén egy eclatans jelét adta. Hazai történészünk Majláth János gróf ezt beszéli: „A mügyüjtemény, melyet II. Rudolf császár szerzett volt, az alapitónak halála óta a prágai kir. várban volt elhelyezve. József rögtön elhatározta volt a kir. várat katonai laktanyává átalakitani. Meg volt határozva már a nap is, melyen a várnak kiürülve kellend lennie, és a kiürülés megkezdődött Rudolf császár mügyüjteményével. A felvett leltárban a kiüritéssel megbizott személyiségek ostobaságuknak s vandál eljárásuknak örök emléket emeltek. Titiánnak egy Ledája p. o. igy van a leltárba bevezetve: „egy meztelen nő egy mérges ludtól megharapva.“ Egy torso az ablakból a várkertbe kidobatott, mert nem akadt vevője. Ott hevert sok ideig, miglen Barth bécsi szemorvos egy csekélységért megvette. E torso pedig nem más, mint a müncheni glyptothekában (faragott-kő gyüjtemény) látható Ilioneus. Barth megvette azt csekély árért, tőle pedig az 1814-ki congressus alatt megszerezte a torsot Lajos bajor király, akkor még koronaörökös, hatezer darab aranyért. Az átalános visszatetszés kitörésére József visszavonta ugyan a rendeletet, melyhez képest a prágai kir. vár laktanyává vala átalakitandó, ám Rudolf mügyüjteménye már megsemmisitve volt.“

Ha a kormánybiztosok akként bántak egy nagyértékü császári gyüjteménnyel: könnyen elképzelhető, mint bántak légyen azok a kolostorokban lelt mütárgyakkal, történeti emlékekkel, kéziratokkal, könyvekkel. Erre nézve ismét tanunk Majláth, ki folytatva ezeket irja: „Hasonló ostobasággal, nyerseséggel, hogy ne mondjuk vandalismussal jártak el a biztosok a kolostorok feloszlatásánál, melyekben tömérdek okmány, kézirat, ritka könyv és mükincs találtatott. Becses kéziratok a sajtoshoz vándoroltak, könyvtárak potomárért lettek elfecsérelve, az arany-ezüst mütárgyak többyire zsidókézre kerültek.“ — „E sorokban nincs

tulzás — biztosit bennünket Majláth — minden betüje igaz. Eladattak kolostori könyvtárak kocsijával 1—2 frtért, ezt férfiak beszélték nekem, kik maguk kocsiszámra vettek könyveket. — IV. Béla Margit leánya számára kolostort alapitott a Margitszigeten Buda mellett. A mohácsi vész után a zárdaszüzek a pozsonyi klarisszákhoz menekültek. Oda hozták mükincseiket is s mindent, a mi sz. Margit használatában volt. A kolostor feloszlatása alkalmával elárvereztettek s mi maradt fenn belőlök? Egy ezüst házioltár, gyönyörü byzanczi mü, a Batthyányi-család birtokában, és egy festmény, melyet Károlyi grófné, az eltörült pozsonyi sz. klára-kolostor tagja, Nagy-Károlyba hozatott. A házioltárt egyik Batthyányi egy zsidótól vette meg.“ — Jankovics Miklós, a legnagyobb mügyüjtő Magyarországban, ki gazdag gyüjteményét a nemzeti muzeumnak háromszázezer frtért eladta, maga beszéli Majláthnak, hogy ő e gyüjtemény legértékesebb tárgyait zsidóktól szerezte a kolostorok feloszlatása idejében, csupán csak zsebpénzéből. Sok nagybecsü mütárgyat, melyeket zsidók kezében látott, nem vehetett meg többé, pénze nem lévén. Midőn később nyomozott utánok, már eltüntek volt.

És a könyvekkel, a könyvtárakkal mikép bántak? Részben már mondottuk, de álljon itt róla még a következő tény:

Tudomány és müvészet dolgában Józsefnek főtanácsadója van Swieten, az iskola-bizottmány elnöke volt. Hogy ezen embernek tudomány s müvészetről éppen fogalma sem volt, azt a tudományos kincsek körül tanusitott romboló vandalismusa világosan bizonyitja.

József az iskolai bizottmány felterjesztésére elhatározta volt, hogy a feloszlatott kolostorok könyvtáraiból az, a minek az egyetemi könyvtárak hasznát nem vehetik, jelesül imakönyvek, legendák stb. elárusittassanak. Mit értett van Swieten az egyetemi könyv-

tárakba nem való könyvek alatt? Ő a könyvek megsemmisitésére vonatkozó, 1785-ki április 3-án kiadott rendeletében ezt mondja: „Minden eltávolitandó, a mi csupán csak a phantasiának és a tudós luxusnak (Gelehrtenluxus) jelét viseli. Könyvek, melyeknek nincs egyéb becsök, hanem csak hogy bizonyos könyvészek által határozatlanul ritkaságoknak kürtöltetnek ki, régi kiadások a XV. századból és több egyéb-, egyetemi könyvtárakra nézve kétes becsüek." Az államkanczellár van Swieten e felfogásában azt találta, hogy az iskolai bizottmány elnöke mégis csak tulmegy a császár akaratán és hogy ő ezt nagyon is szélesen értelmezi, a mit a kanczellár meg is irt neki. Van Swieten azonban nem volt hajlandó tágitani, hanem ezt válaszolá: „A könyvek megsemmisitése, vagy mint makulatura-papir eladása csak a theologiai értelmetlen halmazra vonatkozik, és e részben nem lehet óvatlanságból kárt félteni, legalább nem olyant, mely a catalogusok készitésére forditandó fáradsággal s idővel felérne." — Az idézett rendelet folytán 1784-ben háromszáz csomag (Ballen) theologikus könyv lett mint makulatura egy frtjával eladva. De ezzel még nem lett volna elérve van Swieten czélja, ki éppen a kath. irodalom megsemmisitését tartotta szemmel. Bántotta őt a gondolat, hogy e könyveket ismét papok vehetik meg s tovább használhatják. Mit tett tehát? Elrendelé, hogy minden egyes könyvből, melyek száma pedig sok ezerre ment, nemcsak a czimlap, de még közepéből is több levél szakittassék ki. Ime, catalogusok készitése sok időt rabolt volna el, de a czimlap és a belső levelek kiszakitására volt idő. E vandalismus folytán ezer meg ezer könyv éppen hasznavehetetlenné tétetett!

A kolostorok feloszlatásával a mise — és a keresztény szeretetre vonatkozó kegyes alapitványok is erőszakos változást szenvedtek. József beszüntetett valamennyi kápolnát. A bécsi Kölnerhofban létezett

egy nagyobb kápolna, melyben három jeromosrendü áldozár látta el az istentiszteletet. 1783-ban az alapitó két nőutódja kérelmezett Józsefnél, hagyná meg e kápolnát a három áldozárral együtt, minthogy a kapolnát a meleg kedvéért sok gyöngélkedő s öreg ember látogatja téli időben. Ők, a kérelmezők, szivesen engedik oda a tizenhétezerre menő alapitványt a plébánia-alap javára, csak a kápolna hagyassék meg. Kérelmök nem talált meghallgatást.

Egy 1786-ban kibocsátott legfelsőbb rendelet parancsolja a vallás-alap és az alapitványok jövedelmét egyik tartományból a másikba átvinni, a nagyobb szükséghez képest. Igy elidegenitve lettek a kegyes alapitványok nemcsak a falvaktól, városoktól, hanem még a tartományoktól is, melyekben s melyek javára azok történtek. Elképzelhető, mily megütközést s visszatetszést szült e rendelet ugy a még életben lévő alapitóknál, mint az elholtak utódjainál. A mise-dijak kiosztásával a tisztviselők bizattak meg, kiknek egyuttal meghagyatott, hogy a misék megtartásáról gondoskodjanak. A papok még e tisztán lelkiismereti dologban is a mindenható állam rendőri felügyelete alá helyeztettek! — Hogy mennyi mise-alapitvány veszett el tökéletesen, ugy, hogy sem az alapitólevélnek, sem a tőkének nyoma nem maradt, azt Brunner más irataiban kimutatta.

Egy 1782-ki szept. 9-ről kelt rendelet a vallásalapot minden lelkészet nélküli javadalmak, mise- és ájtatossági alapitványok beszüntetésével növelni parancsolja. Egy másik, 1783-ki jul. 22-én kibocsátott rendelet minden javadalmak időközi jövedelmét is a vallásalapba beszállittatni rendeli. De egy 1787-ki april 30-áról kelt rendelet még az elaggott papok alapját is, mely pedig végrendeleti legatumokból keletkezett, a vallás-alap tömegébe dobja. Prágában ez alap 335,800 frtot képezett. Az egyszerü javadalmaknak és ezen alapnak beszüntetése az elaggott

papokat a végső szükségnek tette ki. — A városok és falvak lakói, kik az egyszerü javadalmakat a magok községei számára alapitották, méltán felháborodtak ilyetén önkényre.

Idéztük József első feloszlatási rendeletét a szerzetesrendekkel együtt, melyeket az érte. Ez csak az első rendelet volt, utóbb még több és többféle rendek: dömések, ágostoniak, cisterciták, premontreiek, benczések házai, illetőleg apátságai oszlattattak fel, ha nem is mind, legalább egyesek. Feltünő e részben az, hogy mig József a babenbergiek alapitványait kimélte, addig a habsburgi ház alapitványaival kiméletlenül, sőt a kegyelet feltünő megsértésével bánt, talán azért, hogy részrehajlónak ne látszassék? Lássunk erre nézve is néhány példát.

Az imbachi (Krems közelében) dömés zárda nagylelkü dotálója I. Rudolf volt. Utódjai s több nemes család gyarapitották a kolostor birtokát. Alapittatott az 1269-ben, fennállt tehát ötszáz éven tul, 1782-ki april 18-án egyszerüen eltörültetett.

A domokosszüzek tullni zárdája a Habsburgiak legelőkelőbb s legtiszteletreméltóbb alapitványa volt, alapitotta közvetlen I. Rudolf, és sarjából többen ide temetkeztek. Meinert, József egyik életirója, csodálkozik azon, hogy sem az alsó-ausztriai helytartóság, sem az udv. kanczellária egy szóval sem figyelmeztették Józsefet felterjesztésükben a tullni kolostor „tisztán habsburgi eredetére, az abban található és az uralkodó házra nézve fontos emlékekre s sirboltjának drága ereklyéire.“ Megfeledkezésből—mint Meiner fölteszi — nem történhetett ez, mert még csak tiz év előtt is Mária-Terézia foglalkozott volt mind e kegyeletes viszonyokkal, s Blümegen gróf, kinek már akkor szava volt az ügyben, még mindig a kanczellária élén állt.

József e kolostor mellett csak azt a kivételt tette,

hogy fel nem oszlatja azt, ha a zárdaszüzek mind Orsolyákká lesznek s leánynevelléssel foglalkozni akarnak, mert a zárdának különben nincs haszna a közönségre nézve. (Az önmegszentelés persze semmi haszon.) Miután a zárdaszüzek a feltételt elfogadták, József 1782-ben elrendeli, hogy a zárda Orsolyazárdává alakittassék át, többiben a iuramentum manifestationis a kormánybiztos kezébe letétessék, hitelesitett leltár vétessék fel sat. (azaz minden feloszlatási előkészület megtétessék.) Igy a tullni zárda tovább is létezett, de már mint Orsolyazárda. Léte azonban csak lézengés volt, életere alá lévén kötve az által, hogy nem volt szabad neki ujonczokat felvenni. A tizenkét kar — és hat laicanővérben megállapitott létszám betegség s halálozás folytán csakhamar összeolvadt, a többiek nem lévén elégségesek az oktatást és nevelést folytatni, magoktól feloszoltak, három év mulván. Mint Orsolyaszüzek nem is tettek fogadalmakat, valószinüleg azért, mivel látták, mikép csak kihalásra vannak ideszánva.

A kolostor később fel lett oszlatva, a templomszerek s történelmi emlékek széthurczolva, széjjelszórva. A birtokot, melyet eleinte a cs. kir. kamara kezelt, 1816-ban O'Reilly grófné vette meg 136 ezer forint és 300 db. aranyért, a kolostori épületeket pedig Bernatz magánzó, ki azokat selyemszalag-gyárrá változtatta át. Ez végkép leromboltatta a templomot, a sirbolt boltozatját kitörette és a kőanyagot a felső templom köveivel együtt jó drágán eladta. „Ez alkalommal — panaszolja Meinert — az itt pihenő habsburgi sarjak tiszteletreméltó hamvai is szétszóratak, és mi — fájdalommal legyen mondva — kevés reményt tartunk hozzá, hogy e kegyelt ereklyéknek nyomára jöjjünk még valaha . . . Elpusztult a föld szinéről a sz. hely, melyben (a hagyomány szerint) Rudolf király akarta, hogy kidobogott szive nyugalmat találjon; a hely, hol gyermekek, unokák, déd-

unokák nyugva csoportosultak az urna körül, mely nagy elődök szivét magában zárta."

Ilyen habsburgi alapitvány volt a gammingi kartauzi kolostor is Alsó-Ausztriában, Styria határán. Alapitotta II. Albert, a bölcs, 1330-ban. Az alapkövet letette 1332-ben, a pompás gót egyházat és a kolostort, huszonöt önálló czellával, kiépittette 1342-ben. Albert egész haláláig (1358.) folyvást gyarapitotta birtokkal e kedvencz alapitványát, ugy hogy a kartauziak egy izben ezt mondták neki: „Kegyelmes urunk, már elég, ellátásunk már fölös is." — „Vegyétek csak — felele Albert — jönni fog idő, amikor elviszik tőletek azt, a mi adatott nektek." És csakugyan el is vitték.

Még 1782-ben ekkép iratik le a templom: „Északnak fekszik az ugyan (!) gót izlésben, de nagyszerüen s fényesen épült egyház „Mi Asszonyunk trónja." A templom karának közepén van az alapitó, II. Albert sirja, Johanna hitvese mellett, ki előtte halt meg 1351-ben. Mindakét sir födve van egy kiemelkedő vörös márvány sirkővel, melyen a fenséges házaspár arczképei ki vannak vésve. Ide temetve volt továbbá Erzsébet, III. Albert hitvese, IV. Károly csász. leánya, született 1347-ben, meghalt 1373-ban. A kartauziak ünnepélyesen ülik meg e fenséges halottak évfordulóját, a herczegét jun. 20., a herczegnéjét nov. 15., s kiosztanak minden szegény között, ki odajön, alamizsnaképen kenyeret, bort s egy-egy fillért." — 1670-ig a kolostor élén egy perjel állt, ezt Lipót császár a most mondott évben az ausztriai főpapok sorába iktatta. A kolostor négy plébánia kegyura volt, birtokához tartoztak Gamming és Scheibbs mezővárosok, a fél Ötscherberg, a lunzi tó és még néhány kastély régi nemesi birtokkal. 1782-ben ezt a kolostort is irgalmatlanul érte a feloszlatás, és az erre vonatkozó okmányok ugyanannyi tanubizonysá-

gai a kegyelethiánynak, valamint a barbár elharácsolásnak is. Lássuk azokat.

Az alsó-ausztriai kormány 1782-ki april 9-e alatt tett felterjesztésében előadja, hogy a gammingi kartauzi kolostor feloszlatásánál a következő nevezetes tárgyak találtattak: 1. egy kard és tőr kardnyéllel együtt, mely tárgyak II. Alberttől, az alapitótól, származni mondatnak; 2. ugyancsak az alapitó karénekkönyve; 3. Eleonora császárnénak drága kövekkel kirakott imakönyve, valamint császárok s pápák arczképgyüjteménye is. A kormány utasitást kér, vajjon a nevezetes tárgyak ne szállittassanak-e Bécsbe, a cs. kir. könyvtár, kincstár s részben fegyvertár számára. Blümegen s Auersperg grófok külön felterjesztésben az inditvány mellett szólnak, de József sajátkezüleg ezt határozza: „Mind e tárgyak eladandók árverés utján."

1782-ki május 24-e alatt ismét utasitás kéretik a gammingi kolostor templomában nyugvó császári családtagokat és a könyvtárt illetőleg. József ezt határozza: „Ha a gammingi templom változatlanul megmarad, ugy a tetemek ott maradjanak, ellenkező esetben a legközelebbi plébániára csöndben átszállitandók lesznek. Ugyanez tartassék meg a bécsi feloszlatott kolostorokban található tetemekre nézve is, miután a császári sirboltban nincs többé hely ilyenek számára. A könyvtárra nézve elfogadom a javaslatot."

Az egyik gammingi kórházban ötven szegény élelmeztetett a kolostor költségén. Kiszolgáltatott számukra havonkint több mérő buza és rozs, hetenkint leves. A feloszlatási iratokban ezen adományokra nézve egyszerüen az mondatik: „Miután mindezek csak önkéntes adományok: azért azokból egyszerüen misem szolgáltassék ki."

A feloszlatási biztos 1782-ki nov. 29-ről kelt felterjesztésében a sirboltot illetőleg ezeket adja elő: „Az itteni kolostori templomban található csász. csa-

ládtagok tetemeit illetőleg nem mulasztottam el, a sirboltot felnyittatni, melyben is három fakoporsó találtatott, de annyira szétmállva s elrothadva, hogy nem is mozdittathattak meg. Az egyikben a boldogult alapitó, II. Albert, a másodikban Johanna, a fenséges alapitónő, a harmadikban Erzsébet herczegnő, IV. Károly leánya s III. Albert hitvese puszta csontjai találtattak, amint az a márványkövekbe vésett s másolatban mellékelt feliratokból kivehető. Miután a végkép elrothadt fakoporsók ekkép átszállitásra többé nem alkalmasak: az volna az alázatos vélemény, hogy itt a tetemek felvételére három ládácska készittetnék s azok azután, kegyelmesen meghatározandó időben külön kocsin Bécsbe küldetnének. Egyuttal kegyelmesen utasittatni kérem magam, mi módon eszközöltessék az átszállitás, s vajjon katonai kiséret mellett-e.“ József 1783-ki febr. 2-a alatt ezt határozza: „Tartsa magát a Maurbachban talált főherczegi koporsókat illetve kiadott határozatomhoz, ugyanez az eljárás itt is követendő. Ha azonban az ottani (gammingi) templom execraltatnék: ugy a javaslatba hozott átszállitás vörösréz koporsókban történjék, melyekre egyenkint egyszáz forintot engedélyezek.“

E határozat azonban nem lett végrehajtva. Riedler ugyanis beszéli, hogy a herczegi tetemek az elpusztult templomban tizenöt évig (1782—1797) pajkosságnak és nyers kiváncsiságnak voltak kitéve, miglen Hohenwart sz.-pölteni püspök egyházlátogatás alkalmával értesülvén a botrányról, méltó felindulásában jelentést tett az udvarnak, mire II. Ferencz császár Albert herczeg tetemeit 1797-ben a plébánia templomban temettette el. Egy oldalfelirat ezt jelenti: „Quae venerandae reliquiae ne post abolitam Carthusiam Gemnicensem negligentius custoditae dilaberentur, privata populi in Principes suos pietas exoptavit. Decretum publicum dedicata hac memoria perfecit 1797.“ Igy hát a nép kegyelete gyüjté egybe

a kegyelt ereklyéket, hogy azok illendően eltakarittassanak!

Nem jobban jártak el a kegyeletet nem ismerő feloszlatók az elholt herczegek után fenmaradt értékes tárgyak tekintetében sem. A gammingi kincstár leltárában ez találtatik: 1. „az alapitó házaspár jegygyürüi“ nyomtalanul elvesztek, az árverési jegyzőkönyvben sem fordulnak elő; 2. „az alapitó házaspár értékes mennyegzőruhái, miseruhákra átváltoztatva,“ állitólag Bécsbe küldettek, de valójában nyom nélkül elvesztek. Ezek aranyhimzésü drága selyemkelmék voltak. 3. „Az alapitónő által himzett, Jézus életét ábrázoló antipendium, a himzés mestermüve,“ eltünve maradt. 4. Szintugy eltünt egy „az alapitónő által himzett miseruha“ is Bécsben, hová az egyéb értékes egyházszerekkel küldetett. 5. II. Albert kardja, az 1783-ki jan. 3-án felvett árverési jegyzőkönyv szerint 1 frt 8 krra becsülve, eladatott 6 frt 3 krért. 6. ugyancsak annak tőre, 34 krra becsülve, 2 frt 18 krért; 7. II. Albert botja és kardja, 34 krra becsülve, 7 frt 30 krért; 8. a herczeg karénekkönyve különösen szép lehetett, miután azt a bureaucratia vandáljai is 35 frtra becsülték, elharácsoltatott 57 frt 3 krért; 9. Eleonora császárné, IV. Frigyes császár hitvesének imakönyve, 12 frtra becsülve, eladatott 17 frt 56 krért.

Feil történész még több értékes ereklyetartót és kelyhet emlit a jegyzőkönyvből, azután mondja: „Ha ily nagy nevezetességü tárgyak a puszta anyagértékért engedtettek át bármely többet igérőnek: ugy az dönthetlen bizonyitéka annak, hogy milyen volt az eljárás a kolostorok feloszlatásánál.“ Még a vevők nevei sem jegyeztettek fel, a tárgyak tehát visszaszerezhetők nem lévén, örökre elvesztek.

A kolostor birt még kép-, pénz-, és fegyvergyüjteménynyel is, e tárgyak is mind potom áron el lettek harácsolva. — Hogy Gammingban sok kézirat

és sok régi codex is létezett, arról Czervenka, Petz és Nevenstein tanuskodnak. Ezek nagyobb része szét-hurczoltatott, elveszett. József 1782-ki jun. 20-a alatt elrendelte ugyan, hogy a feloszlatandó kolostoroknál a könyvek, kéziratok és catalogusok azonnal lezároltassanak és a catalogusok az udv. könyvtárnak betekintés s használat végett beküldessenek, de a rendelet csak rendelet maradt, ki is győzte volna az egyes biztosokat kellően ellenőrizni!

* * *

Nem akarjuk t. olvasóink türelmét tovább fárasztani, czélunk: Brunner Sebestyén jeles művét megismertetni és azt magamagával ajánltatni, az eddigiek által is elérve lévén. Látja ezekből mindenki, mikép szerző minden egyes tényt levéltári okmányokkal begyőzvén, kitünően szolgál a történelmi igazságnak. Ez elől hátrálniok kell az üres phrásisoknak, melyekkel József dicsőitői az ő kormányának hiányait, hibáit, erőszakoskodását szépiteni igyekeznek. Itt a tények beszélnek.

Be nem fejezhetjük azonban e sorokat anélkül, hogy még oda ne utaljunk, mikép ha voltak is, még pedig többségben, a felvilágosodottak között, kik a szerzeteseket egyre butaságról s tudatlanságról vádolják; kik nem átallották istentelen firkáikban azt mondani, miszerint „az ima, az elmélkedés, az erényes élet valójában mi hasznot sem hajtanak a vallásnak;“ miszerint „az apáczák latin vonitása nem kevesebb Isten előtt, mint más erényes ember német imája,“ és hogy azért „mi volna jobb, mint eltörülni, eloszlatni a kolostorokat és az apáczákat kitanitani mikép ők sz. Pál apostol tanácsát a világban is szintoly jól, sőt még jobban követhetik, mint a kolostorokban“ — ha, mondjuk, voltak is többségben e vak dühü zárdarombolók: ugy mégis valódi tudósok, ha különben hódoltak is a felvilágosodás szellemének, igaz-

ságosabban itéltek a kolostorokról, elismerték bennök a jót s méltányolni tudták a szerzetesek érdemeit, szolgálatait.

Van Espen — maga is josephinus — egyházi jogában mondja: „hogy az egyház szolgáit fentartani ugy a természet és Mózes törvénye, valamint az evangeliumi törvény szerint is kötelesség.“

Egy másik iró (Brunner „Mysterien“ czimü iratában idézve) ezt irja: „Mi kára van a közjónak belőle, ha e javakat papok vagy világiak birják? Avagy a papok nem viselik-e a terheket s nem adóznak-e szintugy mint a többi polgárok? A franczia közjog szerzője kiszámitotta, hogy a franczia papság 1690—1760-ig 379 millióval többet adózott az állam szükségeire, mint az összes világi állam. És minálunk? Ha összeszámitanók mindazt, a mit a papság ugyanannyi évek alatt befizetett az államkincstárba, mi roppant összeget fogna ez képezni! Egyébiránt a tapasztalás eléggé bizonyitotta, hogy valahányszor egyházak és papok kifosztattak birtokaikból, azáltal sem a kincstár gazdagabb nem lett, sem a polgárok terhén nem könnyittetett.“ A feloszlatott kolostorok javaiból létesitett vallásalapot illetőleg pedig továbbá ezeket mondja ugyanezen iró: „Ha ezen alap, szükség esetében, kimerittetik államkölcsönök által: miből éljenek azután az egyház szolgái? Vajjon nem fogja-e azok eltartása kétszeresen vagy még nehezebben nyomni a plébániaközségeket, melyeket most azzal ámitanak, hogy a vallásalap létesitése most nevezetesen enyhit terheiken.“

De még egy klassikus tanut is akarunk állitani: Shaw protestáns irót, ki József kormányának Belgiumban tett hasonló zárdaromboló kisérletei után ezeket mondja: „Emlékezzünk meg róla, hogy a szerzetesek az elsők tanitottak földmüvelésre és hogy Brabant puszta talaja szent férfiak által lett termő földdé át-

alakitva, Ha a kolostorok sok és nagy fekvő birtokkal voltak is ellátva, ugy más részről meg kell gondolni, hogy a szerzetes házak gazdagsága a vendégszeretetnek és a szép müvészetnek szolgált. Sok épület, mely ma az ország diszét képezi, általok lett emelve, és a bérlők a kolostorok javain mindig jó emberszerető urakra találtak. A zárda-élet békéje korántsem volt mindig tunya tevéketlenség: a belgiumi szerzetesek között voltak férfiak, kik a tudományban azonképen mint a müvészetben kitüntek. Az apátok többnyire buzgó védői voltak a nép jogainak, s életök rendesen nemcsak kifogástalan, de legtöbbnyire a legszebb erények példája volt."

József zárdarombolása óta egy század zajlott le, és e század éppen nem kedvezett az elnyomott szerzetek, a feloszlatott szerzetházak helyreállitásának. Az első két évtizedben a Napoleonnal viselt harczok, a negyedikben a zajos 48-as évek, a hatodikban az egyházzal ha nem ellenségeskedő, legalább nem rokonszenvező, a szerzeteseket pedig éppen kancsal szemmel néző s perhorrescáló parlamentek liberális iránya — mindez akadályozta inkább, hogysem előmozditotta volna a romokból való kiépitést. És mégis, ha körülnézzük magunkat, mit látunk? Az elnyomott szerzetek közül többet látunk megifjadott phoenixként a hamvakból kikelni, másokat ujak pótolják, mig a női zárdák helyét a szeretet leányainak annyi meg annyi ágazata tölti be! József sok századok müvét, egyetlenegy tollvonással tette semmivé. Ezt a kárt egy század helyre nem üthette: de hogy a romokból a kedvezőtlen idők daczára ennyi is kiépült, az félreismerhetlen jele annak, hogy a szerzetes rendek az egyházban szükséget képeznek, és pedig ugy befelé, az önmegszentelést, mint kifelé a keresztény szeretet gyakorlását tekintve, és hogy azok áldást, jótéteményt képeznek az emberiségre nézve. És mivel az egyház szerzője, Jézus Krisztus, nem engedheti, hogy

egyháza valamiben szükséget szenvedjen és hogy az emberiség egy áldástól megfosztassék: azért a szerzetesrendek helyreállitásában s gyarapodásában a gondviselés intézkedését kell, hogy felismerjük.

Várnai.

A HALOTTÉGETÉSRŐL.

Dr. Csernoch Jánostól.

(Vége.)

V.

Szives olvasóink már eddig is láthatták, hogy észrevételeink közben többször volt alkalmunk rámutatni Olaszországra s különösen a milánói hullaégetőkre. Őszintén megvalljuk, az inventio dicsősége nem a miénk; budapesti hullaégetőink figyelmeztettek reá az által, hogy az alakuló gyülésen különösen megemlékeztek az olaszokról a „kiknél", mint mondják „Milánó[1]-ban s hat más nagyobb városban a halotthamvasztó egyesületek a politikai hatóságoktól elismerve, a közvéleménytől mindinkább pártolva müködnek." Ez a beismerés segitségünkre lesz a hullaégetők végczéljainak kimutatásában, azon elv szerint, hogy noscitur ex sociis, qui non noscitur ex se. A még csak alakulófélben lévő hullaégetőinknek érdekében van, hangoztatni, hogy „a vallási elvek nem olya-

[1] Milánót különösen már annyira aláaknázták a különféle gonosz irányu egyesületek, hogy már a liberális lapok is följajdulnak a mindinkább terjedő romlottság gyászos következményei fölött. Igy midőn legujabban a statistikai hivatal közölte, hogy az utolsó félév alatt 104 öngyilkossági eset fordult elő Milánóban, a komoly nevelés szükségességét hangsulyozták; a helyett, hogy a vallásos nevelés behozatalát sürgetnék. L. L'Unità Cattolica, 1886. jul. 10. 160. sz.

nok, hogy az egylet czéljaival összeegyeztethetők nem volnának;" amazok miként már láttuk s még látni fogjuk már bátrabbak s nyiltan kimondják mit akarnak.

A halottégetési mozgalomnak megindítója a szabadkőmivesség; születéshelye a páholy, szóvivői a szabadkőmivesek. Azt hiszem ezzel már eleget mondottunk. És amint sok egyéb, magában véve sokszor ártatlan intézményt, csak azért karol föl e szövetkezet, hogy azt az egyház ellen fölhasználja, ugy tesz a halottégetéssel is, melyet különben nincs szándékunk az ártatlan intézmények közé sorozni. A polgári házasságot azért karolta föl, hogy az egyház befolyása alól kiragadja a családot; a közös iskolát, hogy azt az oktatás teréről kiszoritsa; a halottégetést, hogy a keresztény temetési szertartásokat, s velök magokat a temetőket is megfossza vallási jellegöktől, az egyházat temetőitől. A budapesti hullaégetők által figyelmeztetve, olasz társaiknál iparkodtunk némi tájékozást szerezni az általuk vallott elvekről s azt láttuk, hogy az olaszok nagyon is kompromittálják budapesti kollégáikat. Már az is jellemző, hogy az ottani hullaégetők fejei, mind szabadkőmivesek. A „Rivista della Massoneria Italiana" leirván a testvéreknek egy 1871. május 28. tartott ülését, arról a többi között a következőket is mondja: „Óhajtjuk, hogy a temetők tisztán világi jellegüek legyenek, minden a hit és szertartásokra való tekintet nélkül, és a testvérek szabadságára bizatik, a hely és temetés módjának meghatározása .... s előmozditani a hatóságoknál a hullaégetést."[1] Mintha csak ezt a programmot olvasták volna a mi hullaégetőink, mert majdnem ugyanazon szavakkal jelzik egyletök egyik czélját, mely „a városoknál és községeknél a községi halotthamvasztási intézmény behozatalát sürgeti."

Egy másik lapban pedig egy francziaországi testvér ekkép dicsekszik: „A mi intézményünk nyugodtan folytatja Olaszországban az ő müködését. A „La Ragione"

[1] L. Se sia lecito stb. 194. l.

czimü páholy Milánóban (ime ezek azok a milánói kollégák) megragadta az initiativat a halottégetési kisérletekkel. Pini testvér és tudor vezetése alatt ment végbe egy ily szertartás nagyszámu közönség jelenlétében. A kisérlet sikerült s utána a páholy sok követőre talált."[1]

A szabadkőmivesség egyetemes közlönye leirván az 1877. juniusban Milánóban tartott általános szabadkőmives gyülést, amelyben összesen 120 olasz páholy volt képviselve s melyben a főszerepet az előbb emlitett „La Ragione" cz. páholy vitte a halottégetésre nézve, mondja: „A milánói „La Ragione" cz. páholynak inditványa, hogy a szabadkőmivesség védszárnyai alá vegye a hullák égetését, a legkedvezőbben fogadtatott és helyeseltetett." Ugyanezen lapnak ugyanazon levelezője leirván Mossida János testvérnek temetését, melyen a milánói testvérek legnagyobb része megjelent s hullájának elégetéséről szólván, az általa szépnek talált szertartástól egészen el van ragadtatva. „Mélyen meginditó szertartás volt" igy kiált föl a testvér, „mely ismét egy esettel szentelte meg ezt az uj haladást, melyért a dicsőségnek javarésze Olaszországban a szabadkőmivességet illeti." És ugyanazon lapnak egy másik helyén Tarabiano testvér előszámlálván a milánói főpáholynak érdemeit s miként mondani szokták „emberbaráti és közhasznu müködését," a többi között főérdemül betudja, hogy „ő alapitotta a hullaégető egyesületet."[2] A szabadkőmiveseknek ezen önbeismerési nyilatkozatai eléggé bizonyitják, hogy a hullaégetési mozgalom a páholyból indult ki, onnét kezdte meg körutját Európában; ez az őrtorony, melyből figyelemmel kisérik annak phásisait, sikereit ép ugy mint kudarczait. Láttuk, hogy a franczia testvérek örömmel értesülnek olasz szövetségeseiknek törekvéseiről és a szabadkőmivesség évkönyveiben, mint különös dicséretre méltó dolgot jegyzik föl,

[1] Crimaux Adriánnak jelentése a „Monde Maçonnique" czimü lapban 1876. XVIII. köz. 161. e. idézve e munkában: Studio del Massonismo, il suo Dio, il suo culto, i suoi costumi, Roma Alessandro Befani.

[2] Id. hely. 195. l.

hogy ők voltak a kik a halottégetést Olaszországban kezdeményezték. És ez az összeköttetés most is fennáll. A mi hullaégetőink ugyan csak annyit vallanak be, hogy az egylet „hasonló belföldi egyesületekkel összeköttetésbe lép," de hozzáteszi, hogy „a nemzetközi halotthamvasztási kongressusokon magát képviselteti."[1] Minthogy pedig a nemzetközi halotthamvasztási kongressusokat a szabadkőmivesség szervezi, bármennyire is fognának tiltakozni a magyarországi hullaégetők, mégis kénytelenek vagyunk róluk is elmondani, hogy szabadkőmivesek által rendezett kongressusokra akarnak járni, vagy lehet, hogy egyesek már is jártak, aki pedig ilyenekre eljár, az bizonyára legalább is rokonszenvez a szabadkőmivesekkel. Már pedig minekünk, mindabból, amit a humanismus czége alatt árulnak a szabadkőmivesek semmi sem kell, mert tudjuk, hogy mindez közvetlenül vagy közvetve a kereszténység ellen van irányozva.

Ezekre vonatkozólag még több tanubizonyságot is idézhetnénk a szabadkőmivesek vallomásaiból; mindezeket azonban mellőzzük, mert van egy, gondos és körültekintő vizsgálat után hozott határozatunk, mely szintén a szabadkőmivességet mondja a hullaégetés terjesztőjének. Ez pedig a római szentszéknek határozata. Tudjuk ugyanis, hogy a szentszék mielőtt valamely ügyben határozatot hozna, előbb alapos és kimerítő tanulmányozást szokott előrebocsátani; s most is ily módon döntött a hullaégetés kérdésében s annak kezdeményezőit, szerzőit, terjesztőit a páholyokban találta. Az illetékes római kongregáczió folyó évi május hó 4-én k. határozatában egyenesen kimondja, hogy a szabadkőmivesek nagyban törekesznek a hullaégetést ismét meghonositani. Ezzel a határozattal azonban alább bővebben kell foglalkoznunk.[2]

---

[1] Egyetértés id. h.

[2] Francziaországban is vannak a páholyoknak hullaégető fiókegyesületeik. Egy ilyennek élén áll a hires hullaégető testvér Koechlin-Schwarz. Lásd: Dechamps Les Societés secrètes. III. köt. 413. l.

VI.

Ha tehát semmi egyebet sem tudnánk a hullaégetőkről, mint azt, hogy szabadkőmivesek, már az is elegendő megokolását képezné amaz állitásunknak, hogy a hullaégetőknek czélja: a régi pogány szellemnek fölélesztése, a keresztény temetési szertartásoknak lassankénti használaton kivüli helyezése, a keresztény temetőknek eltörlése, mert mindezek természetes folyományai a szabadkőmivesség által vallott elveknek.

Vannak azonban még egyéb bizonyitékaink is, melyekből szintugy világosan kitünik, hogy a hullaégetők czélja általában keresztény s különösen katholikusellenes. Ugyanazon Tarabiono az általunk előbb már idézett lapban[1] leirván a hullaégetés által reá gyakorolt benyomást ekkép dicsekszik: „Mi virágokat szórtunk megholt testvéreink symbolikus hamuvedreire, a kiket nem érintettek a profán világ gyülölségei és vakbuzgóságai, és a kik megmutatván nekünk, hogy határozottan megvetik az előitéleteket s ellenségei minden értéköket vesztett dogmákra alapitott vallásnak . . . mi velük egy uj vallásban egyesülünk.“

A halottégetőknek 1882. évi Modenában tartott kongressusát ezen szavakkal zárta be Pini: „Az egyesületeknek lassu, de most már egymással szoros összköttetésben lévő alakulása; ama nyugodt és kitartó apostolkodás, melyet a máglyának száz és száz harczosa gyakorol végig menvén az egész világon, meg kell győznie a kormányokat arról, hogy megérkezett a pillanat, a melyben meg kell ragadniok és oldaniok a kérdést, ugy szervezvén a hullaégetést, hogy az valóban üdvös legyen a közegészségügyre nézve s alapjául szolgálhasson a sirok uj, polgári vallásának.“[2] S ugyanezen emberek mielőtt megkapták a kormánytól az engedélyt a fakultativ halottégetésre azt hiresztelték, hogy tiszteletben fogják tartani a vallásos

[1] La Chaine d'Union 1878. márcz. cz.

[2] L. Se sia lecito stb. czimü munkát 207. l.

meggyőződést, az egyház szertartásait, hogy általában „a vallási elvek nem olyanok, hogy az egylet czéljaival összeegyeztethetők nem volnának."

Némelyek közülök egész értekezésekben fontolgatják, mily haszon háramlik a szabadkőmivességre a hullaégetésből s mily káros hatásu lesz az, az egyház befolyására. Castelazzo Lajos olasz parlamenti képviselő Hugo Victor és Mamiani Terentius haláláról irván és a mellett fontolgatván mennyit vesztett ujabban a papság és az egyházOlaszországban,szabadkőmivesikárörömmelmondja: „A polgári házasság elveszi tőlük a családot. A laikus oktatás rövid idő mulva el fogja tőlük venni a jövő nemzedéket. A polgári temetések és a máglyák elragadják majd tőlük utolsó megbosszulójukat, a halált. A haladás mihamarább meg fogja semmisiteni."[1]

De ezekkel a fenyegetődzésekkel sem érik be, hanem egyenesen azzal kérkednek, hogy a kath. egyháznak van oka ellenséges álláspontot elfoglalni a hullaégetőkkel szemben. Erejöket természetesen tul, a katholikus egyházét pedig kevésre becsülik. „A katholikusoknak alapos okuk van ellene szegülni a hullaégetésnek, kiált föl Ghisleri hullaégető testvér,[2] a hulláknak ezen a tüz általi megtisztulása, alapjaiban ingathatná meg a katholikus uralmat, mely éppen azon félelmen alapszik, melylyel a halált vette körül. A halál megszünnék félelmetes lenni és a félelem és borzalom, melyeket a koporsók idéznek elő, azon hathatós és fantastikus eszközöknek egyike, miket a katholikus szónoklat föl szokott használni, hogy megalázza a hiveket.

A „memento mori" az ő hatalmuknak kulcsa. Foszszátok meg a halált ettől a borzadálytól és utálatosságától, tisztitsátok meg, miként Gorini mondja, tegyétek mintegy kedvessé az élők előtt és a papok is meg lesznek sülve. Az „emlékezzetek meg, hogy meg kell halnotok" elveszti régi hatását."[2]

[1] L. Fascio 1885. május, 150. sz.

[2] Alman. del Lib. Murat. 1881. idézve Scuratinál. 217. l.

A halottégetők már előre látják, miként fognak eltünni a keresztény temetők s velök minden ami a lélek halhatatlanságára, a tulvilági jövő életre emlékeztet. „A temetők el fognak tünni“ kiált föl Mariotti, a halottégetők költője és az általunk már ismert Gorini, még többet jósol, a mennyiben szerinte a hullaégetés behozatala által „lehetetlenné lesz téve ama számtalan százados szemfényvesztés, mely az eltemetett hullák láthatatlanságában birta alapját.[1]

Már előbb is adtunk kifejezést abbeli meggyőződésünknek, hogy az ugynevezett egészségügyi czélok csak szemfényvesztések a hullaégetők programmjaiban. S ezt nemcsak mi mondjuk, hanem ők maguk ismerik be, még pedig hivatalos kiadványaikban. Az 1882. modenai hullaégető kongressus jegyzőkönyveiben a többi között ezeket is olvassuk: „A mi munkánk nem szoritkozik csak a halottak égetésére, hanem égeti és megsemmisiti a babonaságot is“[2] és még előbb: „A hullaégetés ujjászületése a szabadság és türelem legfőbb elvei iránti hódolatot jelenti, a melyek a polgárosodott népek valódi és egyedüli vallását képezik.“[3]

Még eddig sehol sem mondottuk, hogy a mi budapesti hullaégetőink is vallják ezen elveket; hanem fölötte gyanus azon körülmény, hogy éppen az olaszországi és in specie a milánói hullaégetőkre hivatkoznak, a kik nyiltan bevallják, hogy egyesületök czélja a katholika egyház ellen irányul. Már pedig ezekre hivatkozni, mint a kiket „a közvélemény mindinkább pártol,“ mindenesetre nagyon is gyanus jelenség. Különösen, ha még hozzávesszük, hogy az alakuló gyülés egyik szónoka maga is beismeri, hogy a „különböző helyeken részint már megalakult, részint alakulóba vett egyletek alapszabályainak elveit tartotta szem előtt a bizottság a tárgyalásra ajánlt alapszabály javaslat készitésében.“ Ez az alapszabályter-

[1] Id. h. 220.

[2] Atti del I. Congr. dei cremat. in Modena 1882.

[3] U. o. 42. l.

vezet, legalább amennyiben a lapokból ismerjük, teljesen megegyez, a modenai kongressus által elfogadott elvekkel, azon kongressus elveivel, amelyen a fönnebbi idézett nevezetes szavak is mondattak. A kongressus egy általános egyletbe egyesitvén az olaszországi hullaégető társaságokat, az általuk követendő czélt ekkép vonalozza körül: a) pártolni és terjeszteni a hullaégetés elvét, b) támogatni a reformot; a kormány és közhatóságoknál a fakultativ hullaégetés ellen támasztott akadályok eltávolitását sürgetni stb. c) összeköttetésben lenni a nemzetközi bizottsággal stb. Ugyanazon czélt tüzte ki maga elé a budapesti egyesület is. Az Egyetértésben kivonatilag közölt alapszabályok szerint az egyesület czélja: „a halottak fakultativ elhamvasztásának eszméjét a törvény által megengedett eszközökkel terjeszteni;“ tovább: „a városoknál és községeknél a községi hamvasztás intézmény behozatalát sürgetni;“ vagy „a nemzetközi halotthamvasztási kongressusokon magát képviselteti“ stb.

Az ekként közlött kivonatokból látható, micsoda fán termett a mi hullaégetőink egyesülete. Ideáljuk az olaszországi hullaégetők egyesülete, amit nemcsak azáltal árultak el, hogy azokra hivatkoztak, hanem az alapszabályaikban kifejezést nyert czél és eszközök ugyanazonossága által is. Ily körülmények között hiábavaló egyikmásik korifeusuknak tiltakozása, a szabadkőmivesi elnevezés ellen;[1] ha nem is szabadkőmivesek, az általuk pártolt eszme, a megvalósitandó czél bizonyára az.

VII.

A halottégetők által hirdetett tanok, a társadalom keresztény fölfogásaival és szokásaival ellenkező nézeteik, a keresztény szertartások eltörlésére czélzó törekvéseik, már előbb fölkeltették a keresztény népek figyelmét. A türelem végső határáig járni szokott kath. egyház, nem is volt az első, mely itéletével sujtotta a halottégetőket. A protestáns Dániában már 1881-ben akartak ha-

[1] L. Magyar Állam 1886. jul. 22.

lottégető egyesületet alakitani. Az ottani kultusminister azonban szükségesnek tartotta előbb az ország protentáns főpásztorait megkérdezni, hogy miként vélekednek a hullaégetésről. A kultusminister közölvén válaszát a belügyministerrel, ez utóbbi azután következőleg válaszolt a hullaégetőknek: „A kultusminister mondja, hogy megkérdezvén az ország püspökeit (protestáns superintendenseket ért) az engedély megadása ellen kellett nyilatkoznia, a papság ellenkezése és a botrány miatt, melyet a hullaégetés behozatala idézhetne elő a nemzetben.“ S ugyanez alkalommal az ország egyik püspöke Monrad a hullaégetés ellen beszélt. És Holm képviselő ugyancsak a dán országgyülésen 1883. január 31-én kijelentette, hogy „az engedély megadása ellen kell nyilatkoznia, mert azt tudja, hogy az csakis egy lépés a hullaégetést kötelező törvény hozatalához.“[1]

A protestánsok azonban nemcsak itt, hanem magában Németországban is nyilatkoztak a halottégetés ellen. A porosz egyház legfőbb tanácsa 1885-ben rendeletet adott ki, melyben megtiltja a protestáns papoknak az elégetésre szánt hullák beszentelését. E rendelet által különösen azon protestáns papok sujtattak, a kik Schwarz superintendens hullájának elégetésénél jelentek meg s azt szertartásaik szerint ünnepélyesen beszentelték. Az egész németországi liberális sajtó neki ment a porosz protestáns egyházi főtanácsnak s azt türelmetlenebbnek mondotta a kath. egyháznál.[2]

A katholika egyház meglehetősen sokáig s türelmesen nézte a halottégetők garázdálkodásait; nem ugyan azért mintha elejétől fogva el nem itélte volna a pogány szokásnak fölélesztését, hanem mivel általában, minden ilyen ügyet érett megfontolás tárgyává szokott tenni s csakis azután nyilatkozni. Ha azonban tekintetbe vesszük az egyház tanitását az emberi test méltóságáról, a keresztény népeknek a halottégetés ellen nyilvánuló köz-

[1] Se sia lecito stb. 203. l.

[2] L. Osservatore Romano, 1885. ápr. 22. 92. sz.

érzületét, az egyes országok püspöki karának és papságának, tehát a tanitó egyház tekintélyes részének a halottégetéssel szemben elfoglalt ellenkező álláspontját: egy perczig sem kételkedhettünk az iránt, hogy azon esetben, ha az egyház döntő szavának nyilvánitása fog kéretni, ez máskép, mint a halottégetés ellen nem fog hangzani. S ámbár mindeddig sem a kánoni törvénytárban, sem pedig az egyházi törvények ujabb gyüjteményeiben semmiféle positiv intézkedést sem találunk a hullaégetők ellen, mivel mindeddig nem is volt reá szükség, mindazon által, még sem vagyunk minden előzetes eset nélkül. Már VIII. Bonifáczius pápa (1294—1303.) emelte föl apostoli szavát s föllépett tekintélyével az emberi hulláknak meggyalázói ellen. Midőn ugyanis tudomására jutott, hogy egyes helyeken szokásban van, hogy különösen a hires férfiak hulláit szétdarabolják s azután a csontokat elválasztván a hustól, mint kegyeletök jelét rokonaik s barátaiknak küldik el, 1300-ban kiadta a „Detestandae feritatis abusum" kezdetü hires dekretálisát.[1] A pápa e szokást, mint a dekretálisnak kezdete is mutatja „Detestandae feritatis abusum"-nak nevezi, vagyis utálatos vadság által behozott visszaélést. Azután elmondja, hogy kötelességének tartotta ellene föllépni, mint oly „visszaélés ellen, mely az emberi testeket szétmarczangolja, a hiveket borzadással tölti el és megbotránkoztatja őket." A hullákkal üzött bánásmódot „istentelennek és kegyetlennek" mondja s végül kiközösitéssel sujtja azokat, a kik igy bánnak felebarátjuk testével és a halálos ágyat kivéve, a római szentszéknek tartja föl a kiközösités alóli föloldozást.

De ezzel sem elégszik meg, hanem kijelenti, hogy még az is, a kinek testével „ily embertelen módon bántak el," az egyházi temetéstől megfosztassék.

VIII. Bonifácz pápának dekretálisa nem szól ugyan a halottégetőkről, de minthogy a halottégetők is a természeti törvény ellenére kegyetlenül bánnak el a hullák-

[1] Extravag. comm. lib. III. de sepult. cap. 1.

kal, e szempontból látunk vonatkozást Bonifáczius pápának dekretálisa és a halottégetők üzelmei között. Ezért tartottuk szükségesnek e dekretálisra reflektálni. De másodszor azért is, mivel látható belőle, mily figyelemmel viseltetik az egyház az emberi test méltósága iránt s mily szigoru fenyitéssel sujtotta annak meggyalázóit.[1]

Az ujabb üzelmek azonban el nem kerülhették az egyház főpásztorainak s magának az apostoli szentszéknek figyelmét, mely a hullaégetésre vonatkozólag legujabban a következő határozatot adta ki:

Róma, 1886. május 4.

Számos főpásztor és buzgó hivő tapasztalván, hogy kéteshitü emberek, vagy a szabadkőmivességhez tartozók, napjainkban minden erővel azon fáradoznak, hogy a halottégetés pogány szokása ujra életbeléptettessék és hogy e czélból külön társulatokat is alakitanak; továbbá attól tartván, nehogy ezeknek csalfaságai és fondorlatai által a hivők tévutra vezettessenek és bennök a fönnálló keresztény és az egyház ünnepélyes szertartásai által szentesitett temetkezési szokás iránt való becsülés és tisztelet gyengittessék; hogy a hivőknek miheztartás végett valamely biztos szabályuk legyen, melynek segélyével, az emlitett cselfogásoktól őrizkedjenek; a római általános és legfőbb hivatal gyülekezetéhez megoldás végett a következő kérdéseket intézték.

1. Szabad-e belépni oly társulatokba, melyek czélul tüzték ki magoknak, az emberi hullák elégetésének szokását előmozditani?

2. Szabad-e olykép rendelkezni, hogy akár a saját, akár mások holtteste elégettessék?

A főmagasságu és főtisztelendő biboros atyák, a hitdolgaiban fővizsgálók a fönnérintett kételyekre, komoly és

[1] Az emberi testek méltóságát, az azokkal egyes orvosok által a bonczolásnál üzött visszaélések ellen védelmezte még XIV. Benedek pápa is, magának és helynökének tartván föl a tudományos bonczolásra való engedély megadását. L. Bened. XIV. Instit. LXIV. nr. 10.

érett megfontolás után és meghallgatván a tanácsosok javaslatait válaszoltak. Az elsőre: tagadólag és a mennyiben szó van a szabadkőmives páholyok fiókegyleteiről, az ezekre szabott büntetés alá esnek. A másodikra: tagadólag.

S midőn erről jelentést tettek XIII. Leo pápa ő Szentségének, ő szentsége a főmagasságu atyák határozatait jóváhagyta és megerősitette, és azoknak a megyés püspökökkel való közlését elrendelte olyképen, hogy ezek a keresztény hivőket a hullaégetés megvetésre méltó szokására nézve kellően oktassák és hogy a reájok bizott nyájat ettől minden erővel elriasszák.

Mamcini József, a róm. sz. és főegyetemes vizsgáló kongregácziónak jegyzője.[1]

---

[1] Latin szövege a következő:

Non pauci Sacrorum Antistites cordatique Christifideles animadvertentes, ab hominibus vel dubiae fidei, vel massonicae sectae addictis magno nisu hodie contendi, ut ethnicorum usus de hominum cadaveribus comburendis instauretur, atque in hunc finem speciales etiam societates ab iisdem institui; veriti, ne eorum artibus et cavillationibus fidelium mentes capiantur, ut sensim in eis imminuatur existimatio et reverentia erga christianam constantem et solemnibus ritibus Ecclesiae consecratam consuetudinem fidelium corpora humandi: ut aliqua certa norma iisdem fidelibus praesto sit, qua sibi a memoratis insidiis caveant; a Suprema S. Rom. et Univ. Inquisitionis Congregatione declarari postularunt:

1. An licitum sit nomen dare Societatibus quibus propositum est promovere usum comburendi hominum cadavera?

2. An licitum sit mandare, ut sua aliorumve cadavera comburantur?

Eminentissimi ac Reverendissimi Patres Cardinales in rebus fidei Generales Inquisitores supra scriptis dubiis serio ac mature perpensis praehabitoque DD. Consultorum Voto respondendum censuerunt: Ad 1. m. Negative, et si agatur de Societatibus massonicae sectae filiabus, incurri poenas contra hanc latas. Ad 2.m. Negative.

Factaque de his Sanctissimo Domino Nostro Leoni Papae XIII. relatione, Sanctitas Sua resolutiones Eminentissimorum Patrém adprobavit, et cum locorum Ordinariis communicandas mandavit, ut opportune instruendos curent Christifideles circa detestabilem abusum humana corpora cremandi, utque ab eo gregem sibi concreditum totis viribus deterreant.

IOS. MAMCINI S. Rom. et Univ. Inq. Notarius.

Minthogy a római szentszéknek ezen határozatát némely lapok ugy magyarázták, mintha az csak valami semleges, se hideg, se meleg határozat volna, semmiféle komoly hátlappal sem birna s inkább csak az elméletre szoritkoznék, szükségesnek tartjuk azt egy kis magyarázattal ellátni.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy az nem Mamcininak határozata, mint azt egy budapesti lap irta, hanem a katholikus egyház legtekintélyesebb kongregációjának dekretuma. A kongregáczió, mely e határozatot kiadta a legelső a római gyülekezetek között s teljes czime: Sacra Congregatio Romanae et Universalis Inquisitionis seu Sancti officii. Alapitója III. Pál pápa (1534—1543.) de a maig is fönnálló szervezetét V. Sixtus pápától (1585—1590.) nyerte ennek Immensa kezdetü bullája által. E kongregáczió a legfelsőbb forum a hit dolgaiban, a hittel szoros viszonyban álló ügyekben s ép azért annak élén maga a pápa áll s nincs neki bibornok praefectusa, mint a többi római kongregációnak.

A kongregáczió folytonos összeköttetésben áll a pápával és határozatait vagy közvetlenül a pápa elnöklete alatt tartott ülésekben hozza (ami a divó hivatalos stilus szerint „coram Sanctissimo“ szavakkal fejeztetik ki); vagy pedig „*in plano*“ vagyis nem a pápa jelenlétében, hanem mégis folytonos érintkezésben a pápával. E kongregációnak semmiféle határozatot sem szabad kiadnia a pápának tudta és jóváhagyása nélkül s ép azért, a midőn nem a pápa elnöklete alatt határoz, annak valamelyik tagja vagy hivatalnoka köteles a pápának hü és kimeritő jelentést tenni, melynek alapján a pápa a határozat sorsa fölött dönt s azt vagy jóváhagyja, vagy pedig, a mi különben ritkán szokott történni, jóváhagyását megvonja.[1]

A kongregációnak határozatai vagy általános érdekűek, vagy pedig specialis, egyes esetekre vonatkozó érdekkel birnak. Az általános érdekü, a pápa által jóvá-

[1] L. Bangen, Die römische Curie stb. Münster, 1857. 91. s köv. l.

hagyott határozatok, minden kath. keresztény hivőt kötelez; a speciális érdekük, csakis hasonló ügyekben szolgálnak szabályul s csakis azokat kötelezik, kiknek ügyében hozattak.

Ezek előrebocsátása után s visszatérve tárgyunkhoz, nem lesz nehéz akár a határozatnak tárgyát, akár pedig alakját tekintve meghatározni, hogy az: általános jellegü, mivel a tárgy, mely a határozat anyagát képezi, az egész katholika egyházat érdekli; de alakját tekintve szintén egyetemes jellegü határozatnak kell azt tartanunk, mivel látjuk, hogy a pápa az egész világ főpásztoraival parancsolja a dekretumot közöltetni s nekik meghagyni, hogy a hivőket kellőképen kitanitsák. A hallottégetők ellen kibocsátott dekretum tehát az összes katholikusokat kötelezi; e dekretumban szól hozzájuk az egyház és a ki katholikus hivő létére azt el nem fogadja, ahhoz nem alkalmazkodik, ő reá alkalmazhatók a szentirás szavai: „Ha pedig az anyaszentegyházra sem hallgat, legyen neked mint a pogány és a vámos.“[1] Nagyon téved tehát egyik budapesti napilap midőn azt mondja, hogyha a római szentszék a régi hagyomány szempontjából nem is helyesli a hamvasztást „de nem is haragszik érte“; annál nagyobb a tévedés (?) minthogy még büntetésekkel is sujtatnak a társulat tagjai, azon esetre ha a társulat fiókegylete valamely páholynak. Az egyház, miként e dekretumban olvassuk azt akarta, hogy a hivőknek valamely biztos szabályuk legyen, melyhez magukat tarthassák és ha a biztos szabályt megadja, azt is követeli, hogy a hivők azt valóban kövessék.

Minthogy a dekretumban foglalt két főkérdésen kivül még több gyakorlati eset is fordulhat elő az életben, jónak tartjuk ez alkalommal ezek némelyikére is utalni.

Előfordulhat olyan eset, hogy valaki gyónás közben arról vádolja magát, hogy ő a halottégető társulat tagja; kérdés szabad-e őt föloldani? Mindenekelőtt azt kell ku-

[1] Mát. 18, 17.

tatni, valjon az illető tudta-e, hogy a halottégető társulatba a katholikusoknak nem szabad belépniök. Ha nem tudta és megigéri, hogy a társulatból kilép, akkor első izben a föloldozásban részesitendő. Ha pedig, mindezeket tudta, s mindazonáltal benmaradna az egyletben s nem is akarna kilépni, akkor mint olyan, aki szándékosan nem akarja magát az egyház parancsainak alávetni s ennélfogva nincs is kellőképen disponálva a penitenciatartás szentségének fölvételére, nem is részesithető a föloldozásban.

Másik eset az, ha az illető oly egyletbe lép, amelyről tudva van, hogy az a szabadkőmivesek fiókja. Minthogy a hullaégetők ellen kiadott dekretumban ezekre vonatkozólag az mondatik, hogy a szabadkőmivesek ellen hozott büntetések alá esnek s minthogy, a szabadkőmivesek az Apostolicae Sedis moderationi kezdetü bulla szerint, tényleg ki vannak közösitve az egyházból és csakis akkor részesithetők a föloldozásban, ha miként a püspököknek pro foro interno adatni szokott fakultásokban mondatik: „postquam tamen a respectiva secta omnino se separaverint eamque abjuraverint" vagyis ha előbb a társulatból kiléptek: világos, hogy a szabadkőmives páholyok hullaégetési fiókegyleteinek tagjai szintén ki vannak közösitve és csakis akkor oldozhatók föl a kiközösitéssel járó büntetések alól, ha a társulatból tényleg kiléptek. Ha e szerint a társulat tagja tudta, hogy a hullaégetési egylet, melybe ő lépett, szabadkőmives egylet és ha a szabadkőmivesek ellen az egyház által hozott büntetésekről tudomása volt: akkor, mint tényleg kiközösitett tagja az egyháznak, csakis azon esetben oldozható föl bünei alól, ha kellő elégtétel mellett a társulatból kilép. S minthogy továbbá az eset a fönnemlitett bulla szerint, a római pápának van föntartva, a római pápa pedig a püspököknek szokta megadni a föloldozási hatalmat s utóbbiak azt az általuk kijelölendő gyóntatókkal is közölhetik: a gyóntató atyának ez utóbbi esetben a püspökhöz kellene folyamodnia, hogy neki a föloldozási hatalmat megadja.

A különbség tehát a két eset között az, hogy ha a hullaégetési társulat nem fiókja valamely szabadkőmives páholynak, akkor ha megigéri, hogy abból kilép és az egyház iránt engedelmességet tanusit, föloldozható; ha pedig ez egylet szabadkőmives páholy fiókja, akkor annak tagjai ép ugy, mint a szabadkőmivesek, az egyházból ki vannak közösitve s minden a szabadkőmivesség ellen hozott büntetés őket is sujtja, amiért csakis az elősámlált föltételek mellett oldozhatók föl, kivéve a halálos ágyat, a mikor tudvalevőleg minden föntartás megszünik. Ezekből látható, hogy a pápai dekretumnak meszszeterjedő hordereje van s hogy az nem csupa elméleti határozat. A ki katholikusnak vallja magát és akar az egyház kegyszereiben részesülni, az saját lelki életének veszélyeztetése nélkül, nem lehet tagja a hullaégetési egyesületnek.

Egyik további kérdés: szabad-e a hullaégető egyesületek tagjainak hulláit beszentelni? Tekintettel arra, hogy a hullaégető társulatokba belépni nem szabad, tekintettel továbbá arra, hogy nem szabad akkép rendelkezni, hogy akár a saját, akár pedig mások hullája elégettessék: a kongregáczió dekretumának természetes folyományaként következik, hogy a hullaégető egyesületek tagjainak hulláit akkor sem szabad beszentelni, ha azok nem is volnának fiókegyletek a szabadkőmivességnek. A halottégető egyesületek ugyanis olyas valamit akarnak és mozditanak elő, amit az egyház eltiltott s ekkép egyenes ellentétbe lépvén az egyházzal, nem is számithatnak arra, hogy az egyház őket is azon végtisztességben részesitse, melyben a parancsai szerint élő hiveket részesiti. Az egyházi temetési ünnepély ugyanis az egyház szeretet közösségének folytatása az ő hiveivel, tiszteletjog, melyre csak azok számithatnak, kik az egyházzali egységben éltek, vagy ezen közösségre éltökben, vagy éltök utolsó óráiban, magukat érdemetlenné nem tették.[1]

[1] Szeredy, Egyházjog, harm. kiad. II. köt. 1460. l.

Már pedig azok, a kik tudva azt, hogy a hullaégetési társulatba való belépés az egyház által tiltatik, megvetették életökben az egyházat s ezáltal implicite lemondtak arról a jogról is, hogy hulláik egyházi szertartás mellett temettessenek. Amint tehát nem igaz, hogy „a papok, mint eddig is, ezután is teljes vallásos szertartásban fogják részesiteni az elhamvasztandókat," mert ha eddig egyesek meg is tették Olaszországban,[1] ugy ezentul bizonyára el fogják a püspökök tiltani, amint már eddig is, a kongregácziónak határozata óta, megtiltották a milánói és turini érsekek. Azoknak hulláit tehát, akik tagjai az egyesületnek, vagy azok hullái, a kik végrendeletileg intézkednek, hogy holtuk után elégettessenek, a katholikus lelkész be nem szentelheti.

De nemcsak ezeket, hanem véleményünk szerint, azon hullákat sem szabad beszentelni, mikről az illetők éltökben semmiféle intézkedést sem tettek ugyan, de miket akár a rokonok adnak át elégetés végett a halottégető egyesületnek, akár pedig maga az egyesület szerzi meg bármi módon, hogy elégesse. Mert föltéve, hogy az illető, addig mig élt tiltakozott volna is testének elégetése ellen s igy az egyházzal ellentétbe nem jött: mindazon által, ha elégetendő hullája, az egyház szolgája által, annak daczára, hogy tudott a következendő elégetésről, beszenteltetnék: e beszentelés által az egyház elismerné a hullaégetést és azt mintegy approbálná; azt

[1] Annál kevésbé fogják ezt tehetni, mert Olaszországban a kongregácziónak határozata után a szabadkőmivesség még kihivóbb magaviseletet tanusit az egyházzal szemben. Az általunk már ismert „La Ragione" cz. milánói páholy a következő nyilatkozatot adta ki: „Látván a római inkvizicziónak határozatát, melylyel a hullaégetés megtiltatik és elitéltetik s nagyon megtisztelőnek tartván a szabadkőmivességre nézve, hogy a pápa neki tulajdonitja a müveltség és közegészségügy ezen müvét: fölhivja az összes olaszországi páholyokat, hogy alakitsanak hullaégetési szövetkezeteket és állitsanak hullaégető templomokat, ily módon emelvén szabadkőmivesi törvénynyé a hullaégetést." L' Unità Cattolica, 1886. 168. sz. Nem igaz különben, hogy csak most tették volna szabadkőmivesi törvénynyé; meg volt az már, miként láttuk, előbb is.

pedig a kongregácziónak fenti határozata után nem teheti. Az igaz, hogy ez esetben a megholton jogtalanság követtetik el azáltal, hogy tőle az egyházi temetés megvonatik, oly körülmény miatt, melyre ő okot nem szolgáltatott. Ámde ennek a jogtalanságnak nem az egyház lesz az okozója, hanem azok, akik a ferde helyzetet előidézték, s ezáltal voltak okai annak, hogy a hulla egyházi temetésben nem részesült.

Ezenkivül van még egy másik ok is, mely miatt az egyház az ily hullákat meg nem szentelheti. Az egyház ugyanis a beszentelés után a hullát oltalma alá veszi. A pap ajkairól elhangzott „Requiescant in pace," nemcsak a lélekre vonatkozik, hanem a testre is, mely az egyház által megszentelt földbe helyeztetik el, hogy a profanácziótól megőriztessék s várja jövendő föltámadását. Már pedig az elégetés maga sem egyéb, mint a hullának profanácziója, mely az elégetés által szétromboltatván, többé nem is bizható az egyház őrizetére. Innét van, hogy az egyház mindig szent helyeknek tartotta a temetőket; őrködött az azokban elhelyezett hullák fölött s azoknak meggyalázóira sulyos büntetéseket mért. A mit némely helyeken még ma is tesznek egyes szerzetes-rendek, hogy a családok hulláit átveszik s gondosan őrzik kriptáikban; ugyanazt teszi az egész katholikus egyház megholt hiveinek testeivel, de nem tehetné az elégetett hullákkal.

Az itt előszámlált esetek, azt hisszük, mi nálunk csakis az elmélet terére fognak szoritkozni; mert a halottégető egyesületre sem az országnak, sem pedig a fővárosnak szüksége nincsen, s igy remélhetőleg nem is fogják alapszabályait jóváhagyni. Az általa konsiderált egészségügyi czélok ugy sem érhetők el az egylet által, a kár pedig melyet erkölcsileg okozhat, kiszámithatlan nagyságu. A kormány jól fontolja meg, valjon az államnak érdekében fekszik-e tekintélyével szentesiteni oly egyesületet, melyet alattvalói legnagyobb részének vallása tilt, egyházuk feje elitél. A bécsi kormány már akkor, mielőtt a szentszék nyilatkozott volna, megtagadta az „Urna"

név alatt létesitett halottégető egyesület alapszabályainak jóváhagyását. Hogy a hullaégetők az intézkedések jelenleg még csak fakultativ behozatalát sürgetik,[1] az csak számitásból történik s a kik őszinték, maguk sem tagadják, hogy ez az első lépés a kötelező hullaégetés behozatalához. Az általunk már ismert Gorini a fakultativ hullaégetésben a kötelező hullaégetés kezdetét látja. „Mert a kolumbariumnak, — mondja Gorini — az a haszna lehet, hogy hirdesse, miszerint szükséges, hogy a hullaégetés az emberiség szokásává lett annyira, hogy nagyon kevesen legyenek és azok is csak a javithatlan elmaradottak, akik többre becsülik a temetést a hullaégetésnél. És ezt is csak addig, mig a törvény kötelezővé nem teszi a hullaégetést. Amit addig tehetünk az, hogy mindenkinek meg kell hagyni a szabadságot, hogy saját hullája fölött rendelkezzék s választhasson tetszése szerint az elégetés és temetés között. És semmi kétség benne, hogy előbb-utóbb, Olaszország kezdeményezése után, Európa minden müvelt népének meg kell adni ugyanazt a szabadságot. Mindezek után néhány esztendeig csekély lesz a hullaégetések száma;[2] mert az előitéletek sokáig fognak az ész ellen küzdeni... hanem e század vége felé oly helyzetben leszünk, hogy alkalmatos lesz az idő a fönnérintett törvény meghozatalára, a mely kötelezőleg fogja előirni a hullaégetést.“[3] A fakultativ hullaégetés ennélfogva csak egy ujabb ék, melyet a szabadkőmivesség a fönnálló keresztény társadalom szervezetébe készül verni, hogy azt szétrobbantsa s annak pogányositását elősegitse. Bizunk azonban a ke-

[1] Egyébként nem is maradnak a sürgetés mellett, hanem sokszor valóban tolakodók egyes családokkal szemben, ugy hogy valóságos veszekedéseket visznek végbe s majdnem erőszakkal ragadják el a családoktól a hullákat. Hát mit tennének még ha kötelező volna a hullaégetés! L. Magyar Állam. 1886. 232. sz.

[2] A statistikai kimutatások szerint kilencz év alatt összesen 444 halottat égettek el az olasz hullaégetők. Minthogy azonban ujabban a püspökök az ily hullák beszentelését eltiltották, bizonyára apadni fog jövőben az elégetések száma.

[3] Se sia lecito stb. 213. l.

resztény társadalomban, hogy többre fogja becsülni a fennálló s majdnem kétezred év által megszentelt temetkezési szokást, a keresztény temetőket, az uj pogányság hamvedreinél. A keresztény társadalom vissza fogja utasitani a hullaégetők által fölélesztett pogány temetkezési módot s mint eddig ugy ezentul is követni a szentirás szavait: „Fiam! a halotton könyezz; takaritsd el testét szokás szerint és ne hanyagold el az ő temetését.“ (Jéz. Sir. 38, 16.)

A SZABADKŐMIVESSÉG.

Tanulmány Taxil Leo leleplezései nyomán.

(Folytatás.)

A fokozatos előléptetéseken kivül a szabadkőmivességnek, mint utolsó alkalommal jeleztük, még egyéb szertartásai is vannak, melyek a páholyok munkaidejét szintén nem kis mértékben igénybe veszik, s melyeknek, habár nagyon rövid, leirását, a szabadkőmivesség belmunkáját feltüntető ismertetésnek kikerekitése végett még közölnünk kell. Ilyen szertartás:

1. A farkaskölykök (Louveton) felvétele.[1]

A farkaskölyök alatt a szabadkőmives fiu- vagy leánygyermekét kell érteni. Ez elnevezést nem mi gondoltuk ki, nem is a szabadkőmivesség ellenségeitől származik; magok a szabadkőmivesek találták e szép nevet találónak s ők magok használják, mint szent és ritualis nevet.[2]

---

[1] E felirás a magyar sz. szertartás-könyvéből van átvéve.

[2] A szabadkőmives tudományokban jártasabb testvérek, kik a szabadkőmivesség és az egyptomi Isistitkok között közel rokonságot fedeztek fel, a farkaskölyök elnevezésnek eredetét ekként magyarázzák: az Isistitkokba beavatott egyptomiak aranyozott farkasálarczot viseltek, a miért azután gyermekeik farkaskölyköknek neveztettek. Más még tudományosabb

A farkaskölykök felvételét meg kell külömböztetni az ugynevezett inas- vagy tanonczfölvételtől; az első nem egyéb, mint távoli előkészités ez utóbbira. A farkaskölykök fölvétele tiz éves korukban történik, s mig a profán szülőktől származó jelölteknek huszonegy éveseknek kell lenniök, hogy tanonczokká fölavattassanak, a farkaskölyköknek az az előnyük van, hogy ők már tizennyolcz éves korukban lehetnek inasok.

A farkaskölykök[1] felvétele alkalmával a páholyhelyiség, vagy ha a páholy oly gazdag, hogy a fényesebb ünnepélyességek számára még külön templommal is rendelkezik, a templom lehetőleg fehéren van diszitve; a helyiség közepén háromszögalaku oltár van felállitva, amelyen egy szögmérő, egy körző, fehér keztyük, kötények, virágok, bor, méz, egy nagy kalács s egy nagy vizzel telt edény van elhelyezve. A páholymester trónja koszoruk- és virágokkal van földiszitve; a falakon körösköril szebbnél szebb feliratok olvashatók.

Mielőtt a felveendő farkaskölykök keresztszülőikkel[2] s egyéb, az ünnepélyességben részt venni akaró rokonaikkal bevezettetnének, a páholymester az inasfoknak megfelelő módon megnyitja az ünnepélyes munkát s figyelmezteti a jelenlevő testvéreket, hogy az ünnepély alatt, mivel azon profán emberek is jelen lesznek, semminemü szabadkőmives jelvényt ne viseljenek, és semmi szabadkőmives jelt vagy titkos szót ne használjanak. Erre kopogás hallatszik s a már többé kevésbé ismeretes kérdés és feleletváltás után a künnvárakozók bebocsáttatnak; ezek a testvérek kivont kardjai által képezett aczélmenynyezet alatt bevonulván s a szertartásmesterek utbaiga-

testvérek e nagy titkot a következőkép fejtik meg: a régi titkokba beavatottak a természetet imádták s különösen a napot, melynek jelképe a farkas volt, mert valamint a farkas elől szétoszlik a juhnyáj, ép ugy a nap is elüzi az égi nyájat a csillagokat; az öregek tehát nagy farkastisztelők vagy röviditve farkasok voltak, a kicsinyek pedig kis farkasok vagyis farkaskölykök.

[1] Rendesen többen szoktak lenni.

[2] A majmolás a legkisebb részletekre kiterjed.

igazitása szerint elhelyezkedvén, a páholymester megkezdi a paraenesisek hosszu sorát. E beszédekben, melyek majd a szülőkhöz, majd a keresztszülőkhöz, majd magokhoz a farkaskölykökhöz intéztetnek, a páholymester kifejti mindannyiok kötelességeit és a szabadkőmivességnek rendeltetését és czélját. E beszédek nagyon természetesen tele vannak szép és czikornyás mondásokkal, a humanismust, a felebaráti szeretetet, a fölvilágosodást egekig magasztaló mézes szólamokkal. A babonának, az előítéleteknek s a fanatismusnak megvetése, gyülölete és kiirtása, ez az, amire a szabadkőmiveseknek első sorban törekedniök kell, erre kell tanitani, ehhez kell szoktatni a farkaskölyköket, s ebben kell ez utóbbiaknak magukat gyakorolniok, ha a társulat jóindulatát és oltalmát maguk számára biztositani akarják. Az ember természeténél fogva jónak születik, s azért ha természetét követi, jó is fog maradni; a szabadkőmives a józan ész szerint a természeti vallásból tanulja a morált, a józan erkölcsöket.

Miután még a páholy szónoka is tehetségéhez képest dicsőitette volna a szabadkőmivességnek okos voltát, a páholymester az oltáron levő nagy kalácsot földarabolja s minden kölyöknek bocsá... farkaskölyöknek egy-egy darabot juttat, majd ismét a mézet és a bort izlelteti meg velök, majd a keztyüket és a kötényeket akgatja rájuk s mindezen ténykedéseit bölcsebbnél bölcsebb mondásokkal kiséri, s végre, hogy a majmolás teljes legyen, minden farkaskölyök uj nevet kap; a legtöbbször használt nevek: „Egyenlőség, Haladás, Egység, Türelem, Hüség“ s több más hasonló.

Ezen előzetes ceremoniák után következik maga a tulajdonképeni fölvétel; s valamint a kath. egyházban a keresztelés előtt a pap a keresztelendőhöz, illetőleg a keresztszülőkhöz e kérdést intézi: „Ellene mondasz-e az ördögnek s az ő cselekedeteinek?“ ép ugy, de ellenkező értelemben a páholymester közvetlen a fölvétel előtt azt kérdezi a farkaskölyköktől illetőleg keresztszüleiktől:

„Igéritek-e, hogy mindenkor és mindenben pontosan megtartjátok a szabadkőmives törvényeket?“[1]

A keresztszülők rá mondván az igent, a farkaskölykök letérdepelnek s a páholymester a gyermekek fejei fölött kiterjeszti karjait s emelkedett hangon ezeket mondja:

„A.·. V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. D.·. s a (magyarországi) N.·. O.·. védnöksége alatt, a rám ruházott hatalomnál fogva titeket az N. tisztelendő páholy farkaskölykeivé fölavatlak és kikiáltlak. Egyuttal felszólitom a jelenlevő testvéreket, hogy titeket minden körülmények között segitsenek és támogassanak.“

Ezután a páholymester és a felügyelők a farkaskölyköket sorban megcsókolják; a páholymester még egy pár köszönő szót intéz a vendégekhez, s végre az özvegy perzselyének köröztetése után a vendégek elbocsáttatnak s a munka a körülmények szerint bezáratik, vagy ha még más teendő is van, folytattatik.

2. Házassági szertartás.

„Ha valamely testvér házas frigyét a páholylyal kivánja szentesittetni, bejelenti azt; a mire a páholy a szertartás napját és óráját határozza el,“ igy olvassuk ezt szóról szóra a már többször emlitett páholy könyvében. A házassági szertartás megkezdését hasonló óvintézkedések előzik meg, mint a farkaskölykök fölvételét. A titkos szavak és jelek használata megtiltva, jelvények le! Erre a künn várakozók: a házaspár és kisérete a szertartásmester s három, égő gyertyát vivő testvér vezetése mellett a már ismeretes aczélmennyezet alatt bevonulnak. Egyes páholyokban ilyenkor zene is szokott játszani.

A hásaspár a dusan földiszitett oltárhoz vagyis a főmester asztalához érkezvén, a főmester e kérdést intézi hozzájok: „Kedves Testvér és kedves Nővér[2] mit kivánnak

[1] Hogy a szabadkőmives törvények megtartása — s az ördögnek és az ő cselekedeteinek való ellenmondás egymással homlokegyenest ellenkeznek, azt tudjuk az előzményekből.

[2] Ha a nő nem szabadkőmives is, férje iránti tekintetből mégis nővérnek szólittatik.

Onök tőlünk?" Mire a férj ekként válaszol: „Tisztelendő főmester, miután a törvény követelményének (a templomban v. a polgármester előtt) eleget tettünk, ide jöttünk, hogy frigyünk szabadkőmives módon megáldassék."

Erre azután a páholymester eldicsérvén a házasokat ama fölséges gondolatért, hogy házassági viszonyukat mindaddig nem tartják elég biztosan megkötöttnek, mig csak a szabadkőmives áldást el nem veszik — hosszu s ünnepélyes hangon tartott beszédben kifejti a házasság mibenlétét s a házasok kötelességeit. Szerinte a házasság, mely nem egyéb, mint a felek által kötött „érzelmi szerződés," az egyedül igaz vallás, s éppen ezért minden merénylet, mely a házasság ellen intéztetik, (szüzesség, papi nőtlenség) merénylet az igaz vallás ellen, merénylet az emberi társadalom ellen. Mivel azonban a házasság érzelmi szerződés, nagyon természetesen csak addig állhat fenn, a mig a házasok egymás iránt kölcsönös szeretettel viseltetnek; ha pedig beáll az eset, hogy a kölcsönös érzelmek, a kölcsönös szeretet, melynek alapján a házasság megköttetett, bármely okból megszünt, elenyészett, . . . kihült, akkor a házasság, mint tárgytalanná lett szerződés megszünik, s a felek a viszontszeretetet másutt kereshetik. Ezt jelenti ama nevezetes jogelv: a házasság correctivuma az elválás. Ezen vezérelvek szerint a házasság nem elviselhetetlen iga, a minővé azt a papok tenni akarják, hanem édes kötelék, mely az emberi nem boldogságát képezi, s a melyből csak édes kötelességek háramlanak rá a házasfelekre.

Miután a főmester s esetleg a páholy szónoka is a jelzett stylusban tartott épületes beszédjeiket elmondották, a házasfelek a főmester kérdéseire válaszolva kinyilvánitják, hogy férj és feleség lenni akarnak, s gyürüiket a főmester segédkezése mellett kicserélik. Ez megtörténvén, a főmester a házasok frigyét A.·. V.·. E.·. N.·. É.·. D.·. megerősiti s a felügyelők által kihirdetteti, hogy „N. N. testvér házas frigye szabadkőmives szentesitést

nyervén N., mint N. N. szabadkőmives neje, a páholy védelme alá helyeztetett."

A kihirdetés megtörténtével a főmester tapsot rendel a házaspár tiszteletére s az özvegy perzselyének köröztetése után a házaspárt és a profánvendégeket elbocsátja.

3. Gyászszertartás.

Ha a szabadkőmives meghal, az illető páholy melynek a megholt tagja volt több tagból álló küldöttséget küld ki a temetésére. E megtiszteltetésben az elhalt farkaskölykök is részesülnek.

A kiküldött testvérek a szerint, a mint a szabadkőmivesség az illető országban kisebb vagy nagyobb elterjedésnek örvend s kevesebb vagy több becsülete van, jelvényeik nélkül vagy pedig jelvényeikkel[1] kisérik ki megholt testvérüket a temetőbe.

Ámde a szabadkőmivesség nem éri be ez egyszerü kikiséréssel, hanem minden egyes testvér tiszteletére külön gyászszertartást rendez, s azonkivül legalább minden harmadik évben egyszer egy gyászszertartásban valamennyi elhunyt testvérről megemlékezik.

A megholt testvér neve és az emlékének szentelendő gyászszertartás napja a páholyhelyiségben és pedig a keleti falon a főmester ülése fölött gyászkeretben előzetesen kitüzetvén, a testvérnek és az elhunytnak profán rokonai a meghatározott időben teljes gyászban megjelennek, s ez utóbbiak a gyászmunkának csakis sz. testvérek jelenlétében történhető megnyitása után a szokásos óvrendszabályok betartása mellett a szintén teljes gyászba boritott templomba vagy páholyhelyiségbe bebocsáttatnak.

A páholy vagy a templom közepén fekete-fehér posztóval betakart ravatal van felállitva, a melyen a megholtnak szabadkőmives jelvényei vannak elhelyezve.

A ravatal körül különféle gyászjelvények és gyászlámpák vannak alkalmazva, a legfeltünőbb azonban egy

[1] Nálunk rendesen akáczgalyat tüznek fel.

kosár, melyben óriás nagy papirtekercs látható; mire való e „titkos"-nak nevezett tekercs s mit jelképez? meglátjuk utóbb.

A gyászszertartás legelőször is azzal kezdődik, hogy a jelenlevő tagok a már ismeretes testvéri lánczot képezik, mely alkalommal a második felügyelő észreveszi és a főmesternek azonnal jelenti, hogy a láncz meg van szakitva, mert annak egyik karikája hiányzik. Erre a főmester megkérdezi a titkárt, hogy ki az a ki hiányzik? A titkár megnevezi a megholtat .... mire a főmester elrendeli az általános jajgatást és siránkozást, e közben a felügyelők megfogják a papirtekercses kosarat s a főmester elé viszik, a ki a tekercset borral, vizzel és tejjel, mint az erő, tisztaság és ártatlanság jelképeivel háromszor meghinti; s ugyanazt teszik utána a többi testvérek is, ugy hogy a tekercset valóságosan eláztatják; s ha ez megtörtént, akkor a testvérek ismét virágokat s nevezetesen örökzöldet szórnak még pedig oly bőven, — a tekercsre, hogy az végre egészen eltemettetik és eltünik.

Ekkor a páholymester veszi a telt kosarat s ezen szavakkal: „Ó világ nagy épitőmestere, ime kezeidbe teszszük szeretett testvérünknek lelkét" — a kinyitott ravatalba zárja.

Ezután a főmester, vagy még gyakrabban a páholy szónoka halotti beszédet mond. A szónok a szerint, amint az elhaltnak jelenlevő rokonai szabadkőmivesek vagy profánok, merészebben vagy csak tartózkodva fejti ki a halálnak szabadkőmives módon felfogott eszméjét[1]; beszédje végén pedig vigasztalni iparkodik az elhunytnak rokonait s szabadkőmives testvéreit.

A beszéd végén — miként a páholy könyvében ol-

[1] A szabadkőmivesség nem ismeri el a dualismust, a mely az embert alkotja; szerinte a test és a lélek csak két külön fogalom, de nem két külön valóság; s éppen ezért a halál alatt nem a testnek és a léleknek elválását, hanem a testléleknek átalakulását érti s mivel ezen átalakulásnál az emberből semmi sem vész el, hanem az elrothadt testből uj élet fejlődik, ezért s csakis ezért az embert halhatatlannak tartja. Lásd Latomia 1878. évf. 22. sz. 172. l.

vasható — ismét testvéri láncz képeztetik és a testvércsók (inkább csak ölelés) egy gyászszóval köröztetik. Ez megtörténvén a főmester a jelenlevők figyelmébe ajánlja az özvegy perzselyét, melynek köröztetése után a gyászmunkát befejezettnek nyilvánitja.

4. Vakolási munka.

Voltak olyan irók, a kik mivel a szabadkőmivesség Angolországban keletkezett, a masonei (szabadkőmivesség) szót az angolszász ‚mase' (asztal) szóból származtatván, a szabadkőmivességet mulatozó és lakmározó társaságnak tartották és mondották.[1] Mi ugyan e magyarázatot csak puszta enyelgésnek és tréfának tartjuk, mindazonáltal a „vakolási munka" felirat, mely a szabadkőmivesség nyelvén lakomát jelent, minket is hasonló tréfára ingerel. Ugyanis a kőmivesnek főfoglalkozása a vakolás, a szabadkőmivesek a vakolás alatt lakmározást értenek, ugy tünik föl tehát, mintha a szabadkőmiveseknek fő és kedvencz foglalkozásuk csakugyan a lakmározás volna (!?)

És valóban a három pontos testvérek alig tudnak valami ünnepélyt vagy szertartást tartani a nélkül, hogy azt egy kis vakolás ne követné; pedig az alapszabályok évenkint csak két izben t. i. a téli és nyári napfordulat alkalmával tartandó lakomáról beszélnek. De hát hová lennének a mi (?!?) budapesti testvéreink, ha az alapszabályok e tekintetben olyan nagyon és szigoruan kötelezők volnának!

S azután minduntalan akad valami titulus, melyet alig lehet máskép, mint vakolással megünnepelni. A t. olvasók alighanem emlékeznek még a franczia testvéreknek, a Lessepsék[2]- és Dreyfuséknak tavali fogadtatására és etet . . . . . vagyis helyesebben mondva megvakoltatására, a mely sokszor ismételt vakoltatásnak a számlái ugy látszik még ma sincsenek s aligha is lesznek a Pulszkyak pénztárából kifizetve.

[1] Lásd Die drey aeltesten geschichtlichen Denkmale der teutschen Freymaurerbrüderschaft von Br.·. Fridrich Heldmann Arau 5819. 14 skk.

[2] Lesseps Nándor szintén szabadkőmives. Lásd Deschamps: Les sociétés secrétes T. II. p. 455.

Ezen kis kitérés után meg kell ismertetnünk a t. olvasóval a vakolásnál használatos mükifejezéseket vagyis a vakolási „szótárt," e szerint

abrosz	annyi	mint	ponyva,
asztal	„	„	mühely,
bor	„	„	erős por,
bors	„	„	sárga homok,
enni	„	„	vakolni,
étel	„	„	anyag,
gyertya	„	„	csillag,
inni	„	„	tüzet adni,
kanál	„	„	téhely,
kendő	„	„	lobogó,
kenyér	„	„	kő,
kés	„	„	kard,
palaczk	„	„	ágyu,
pálinka	„	„	égető por,
pohár	„	„	fegyver
só	„	„	fehér homok,
sör	„	„	sárga por,
szék	„	„	állvány,
tányér	„	„	tégla,
tál	„	„	mérleg serpenyő,
villa	„	„	kapa,
viz	„	„	gyenge por.

A vakolás patkó alaku asztalnál s rendesen inasszertartás szerint történik, hogy a páholy valamennyi tagja részt vehessen. A munka kezdetén a felügyelők vizsgálatot tartanak, vajjon az előcsarnok el van-e kellőképen zárva, vajjon a jelenlevők mind testvérek-e s nem furakodott-e be közibök valami avatatlan profán? S ha mindent rendben találnak, a főmesternek e szavakkal jelentést tesznek: „Főmester védve vagyunk, s a jelenlevők mind testvérek."

Erre a főmester egy kalapácsütést tesz, a testvéreket az első foknak megfelelő állásba szólitja s a szónok testvér felé fordulva azt mondja: „Szónok testvérem öné

a szó.“ A szónok testvér pedig a következő imaszerü szavakat rebegi: „V.·. E.·. N.·. É.·. M.·. midőn nevedet emlitjük, azt azon fohászszal teszszük: bár ne lenne a föld kerekségen senki, se testvér se profán, a ki éhséget vagy szomjat szenvedni kénytelen.“

Ezután a főmester parancsszavára megkezdődik a vakolás vagyis evés. Vakolás közben mindig előzetes kalapács ütés után több toaszt mondatik és pedig az elsőt a főmester mondja az uralkodóra[1] (kormányfőre) és családjára, a másodikat ismét a főmester a nagypáholyra, a harmadikat az első felügyelő a főmesterre s végre a negyediket ismét a főmester mondja a felügyelőkre s a páholy többi hivatalnokaira és tagjaira. Valahányszor inni kell, a főmester mindig azt kommandirozza: „Töltsünk és irányozzunk,“ ugy szintén midőn idején látja a vakolást befejezni, még egyszer töltet és irányoztat s ez után azt rendeli:

„Fel a testvéri lánczba!“

„E szóra — mint a páholy könyvében olvassuk — mindenki két szomszédja asztalkendőjének egy-egy végét egy-egy kezébe veszi, igy képződik a láncz — a szolgáló testvérek is belépnek a lánczba és ugyan az első felügyelő mellé. — — — A láncz képezve lévén a főmester jelenti, hogy a világ összes szabadkőmiveseinek tiszteletére fog áldomást mondani — erre egy baráti szót köröztet a testvéri csókkal — a szó visszaérkezvén, a főmester ezt fenhangon kimondja — és rendeli: Rendbe! (az előirt módon történik) — — — erre — — — az első tüz (ivás) az összes boldog, a 2-dik az összes szerencsétlen, a 3-dik minden szabadkőmivesért adatik.“

A háromszoros tüzadás megtörténvén a főmester a vakolási munkát befejezettnek nyilvánitja, mire a testvérek szétoszolnak.

(Vége köv.)

Dr. Csápori.

[1] Hogy ez is csak szemfényvesztés a jámborabb inasok és legények megnyugtatására, a fölött a t. olvasó a kadosch-fok titkainak megismerése után aligha kételkedik.

ADALÉKOK A PÁRBÉR JOGI TERMÉSZETÉNEK MEGHATÁROZÁSÁHOZ.

Irta Rajner Lajos.

(Folytatás.)

A magyarországi párbér sehol sincsen időhöz kötve, a visitatiók csak azt emelik ki, hogy a párbérül járó pénz és gabona évenkint a meghatározott mennyiségben és minőségben szolgáltatandó. A fennálló jogszokás szerint a behajtás rendszerint az őszi takarodás alkalmával eszközöltetik, mi nem pusztán azért történik, mivel a földmives ilyenkor legkönnyebben felelhet meg tartozásának, hanem azért kivált, mivel a tartozás tulajdonképen a földet terheli s azért akkor szolgáltatandó, midőn a föld gyümölcse megérik s mint Istennek áldása betakarittatik. Annyi bizonyos, hogy ha a párbér szolgáltatásának ideje és annak jogi természete között párhuzamot vonni s egyikről a másikra következtetni akarunk, akkor semmi esetre sem fogunk az áldozási oblatiókra gondolni, melyek Timon szerint is lassankint nem az őszi takarodáshoz, hanem bizonyos nagyobb ünnepekhez füződnek, hanem fogunk gondolni egy más, a földmivelőre szintén teherrel járó s a párbérrel sok tekintetben igen analog intézményre — a tizedre, melynél a lerovás a párbérrel egy és ugyanazon időre esik.[1]

Hogy a párbér nem veheti eredetét az áldozási oblatiókból és nem képezi azoknak akár megváltását, akár kötelező alakban való folytatását, akár ezen intézménynek a kor kivánalmaihoz képest való átalakulását, esetleg egy uj jogi fejlődményt, mely az áldozási oblatiókból,

[1] Cap. Cum homines. 7. X. De decimis etc. (III. 30.), melynek felirata: Decima fructuum statim, cum collecti sunt, solvi debet, non deductis expensis. És a szövegben: „Mandamus, quatenus eos cogatis, ut decimam statim fructibus collectis persolvant.“

mint gyökből kihajtott, azt minden kétséget kizárólag kimutatja azoknak jogtörténete, melylyel ép azért nem lesz érdektelen, habár csak általános körvonalokban is, megismerkedni. Ha sikerülend kimutatni, hogy a párbér és az áldozási oblatiók a kereszténység első századai óta a jelen korig, mint két egymástól különböző, egymással párhuzamosan futó intézmény fennállott s még most is fennáll, akkor nemcsak önkényt megdől a Timon-féle oblatiós elmélet, hanem vége szakad mindazon jogi következtetéseknek és lehozásoknak is, melyek szerint a párbér eredeti magánjogi természetéből kivetkőztetve közjogi teherré, egyházközségi adóvá declaráltatott.

VIII. Az áldozási oblatiók első sorban kenyérből és borból állottak, melyeket a subdiákon gyüjtött össze és mutatott be a diákon közvetitése mellett az áldozó papnak. Az Ordo Romanus[1] szerint a subdiákon jobb kezében hordta körül a tányért, melyre a kenyér, balkezében a kelyhet, melyben a borbeli oblatiók gyüjtettek. Az edénykét, melyben a hivek az áldozathoz szükséges bort magokkal hozák, „ama“ vagy kisebbitve „amula“ szóval jelölék. Az „ama“ tartalma a kehelybe ürittetett, mely ha megtelt, a bor belőle egy nagyobb serlegbe (sciphus) öntetett, melyet az acolythus vitt a subdiákon után.[2] Még ma is a subdiákon felszentelése alkalmával, rendjebeli kötelességeit elésorolva, ekként oktatja a felszentelendőt a püspök: „Oblationes, quae veniunt in altare, panes pro-

[1] V. ö. Muratorius. Liturgia Romana Vetus. Venet. 1748. 2 vol. és Mabillon. Museum Ital. Paris. 1724. II. Tom.

[2] V. ö. Ducange. Glossarium ad scriptores mediae et infim. Latinit. Francofurti ad Moenum 1681. Ad vocem Ama. Tom. I. pg. 158. A hol idézve találjuk az Ordo Romanus idevonatkozó helyeit is: „Tunc venit subdiaconus ferens in brachio dextro patenam et in sinistro calicem in quo recipiuntur amulae populorum“ etc. És alább: „Pontifice oblationes populorum suscipiente archidiaconus suscipit post eum amulas et refundit in calicem majorem, tenente eum subdiacono, quem sequitur cum scypho super planetam Acolythus, in quem calix impletus refunditur.“ Végül ugyanott: „Ornato vero altari, tunc Archidiaconus sumit amulam Pontificis de subdiacono oblationario regionario et refundit super colum (szürőke) in calicem.“

positionis vocantur. De ipsis oblationibus tantum debet in altare poni, quantum populo possit sufficere, ne aliquid putridum in altari remaneat."[1]

A Pontificale ezen megkülönböztetése, mely szerint az oblatiók azon része, mely az oltárra tétetett, az ó-szövetségi liturgiából kölcsönvett szóval „kitett kenyérnek" (panes propositionis) neveztetik, arra enged következtetnünk, hogy volt oly oblatió is, mely nem tétetett az oltárra. Ezen föltevést megerősitik az egykoru jogforrások. Igy p. o. az apostoli kánonok a depositio büntetés terhe alatt tilalmazzák a sz. mise áldozata alatt az oltáron egyebet offerálni, mint a mit a mi Urunk rendelt, nevezetesen tilalmaztatik a méznek, tejnek, továbbá bor helyett a sörnek, süteménynek, madaraknak, egyéb állatoknak, valamint a hüvelyes terményeknek az oltáron való bemutatása; kivételt csakis az uj termésből való buzakalász és szőllőgerezd érdemel; sőt még csak elhelyezni sem volt szabad egyebet az oltárra, mint olajat a lámpásba és tömjént a szent mise-áldozat bemutatásakor. Az uj termények oblatiója a püspöknek és áldozópapoknak a házhoz rendeltetik vitetni.[2] A III. karthagói zsinat (397-ben) megengedi ugyan, hogy husvét ünnepén, midőn a szent keresztség ünnepélyesen szokott kiosztatni s a szent kutból kilépő uj bajnokoknak méz és tej nyujtaték, kenyéren és boron kivül méz és tej is bemutattathassék az oltáron, de csak azért, hogy a megfelelő áldás elmondassék fö-

[1] Pontif. Roman. P. I. De Ordin. Subdiaconi. §. Adepturi. V. ö. Can. Tribus gradibus. 23. Dist. II. de Cons.

[2] Can. 3. Siquis Episcopus aut Presbyter praeter ordinationem Domini, quam de sacrificio instituit, alia quaepiam puta aut mel, aut lac, aut pro vino siceram, aut confecta quaedam, aut aves, aut aliqua animalia, aut legumina supra altare obtulerit, ut qui contra ordinationem Domini faciat, deponitor: excepto novo frumento et uva opportuno tempore. Praeterea licitum non esto aliud quidquam admovere ad altare, quam oleum in candelabrum et incensum oblationis tempore. Can. 4. Omnium aliorum pomorum primitiae Episcopo et Presbyteris domum mittuntur, non super altare. Manifestum est autem, quod Episcopus et Presbyteri inter Diaconos et reliquos Clericos eas dividunt.

löttük s az uj termésből szintén csak a szőllőt és gabonát engedi az oltáron offerálni.[1]

E szerint már az ősegyházban az oblatióknak három különböző neme volt szokásban. Majd ugyanis oly tárgyak nyujtattak, melyek a szent mise áldozathoz, s a szentségek kiszolgáltatásához használtattak s a hivek által első sorban e czélra ajánltattak fel; majd meg oly tárgyakból kerültek ki az áldozati ajándékok, melyek az isteni szolgálat rendjéhez semmiképen sem tartoztak s kizárólag a papság eltartására, az egyházi szükségletek födözésére voltak forditandók. Ezek ismét kétfélék voltak, olyak melyeket a hivek a templomban egy különösen e végre rendelt helyen, amint később látni fogjuk a sacrarium- vagy gazophylaciumban hordtak össze, és ismét olyak, melyeket nem a templomban, hanem a háznál adtak át az egyház szolgáinak.

Az első helyen emlitett oblatiókból az oltárra annyi tétetett, a mennyi a szent ténykedéshez megkivántatott, a többi a papság eltartására és élelmezésére fordittatott, a melynek egyébként kötelességében állott oly esetekben, midőn a hivek oblatióiból a szükséges áldozati anyag ki nem került, azt sajátjából előállitani. Ilykép intézkedett már I. Pius pápa (142—157.) Jusztin vértanu kortársa, midőn meghagyja, hogy az áldozópap a nép oblatióinak azon részéből, mely nem consecráltatott s azért a misétől fenmaradt, esetleg azon kenyerekből, melyeket a hivek (a papság eltartására) a templomba hoztak vagy bizonyára saját kenyeréből apró darabokat tiszta edényben készen tartson s mise után mint eulogiát vagyis megáldott ke-

[1] Can. 24., mely megegyez a Codex canonum Ecclesiae Africanae 37. kánonjával és igy szól: „Ut in sacramentis Corporis et Sanguinis Domini nihil amplius offeratur, quam quod ipse Dominus tradidit, hoc est panis et vinum aqua mixtum. Primitiae vero seu lac et mel, et quod uno die solemnissimo in infantum mysterio solet offerri, quamvis in altari offerantur, suam tamen habeant propriam benedictionem, et a Sacramento Dominici Corporis et Sanguinis distinguantur: nec amplius in primitiis offeratur, quam de uvis et frumentis." Hardouin. Collectio reg. max. Concil. Tom. I. col. 883.

nyeret oszszon ki azok között, kik az Ur testét bármi oknál fogva magokhoz nem vették volna.[1]

Az isteni tisztelet végzéséhez, nevezetesen a sz. mise bemutatásához s a szentségek kiszolgáltatásához megkivántattak a következő tárgyak, ugymint kenyér és bor, továbbá olaj, tömjén, s mint láttuk a husvétnapi ünnepélyes keresztséghez: méz és tej.

Ezek voltak e szerint első sorban azon tárgyak, melyekből a kereszténység ősi századaiban a hivek oblatiói kikerültek s melyeknek egy része legalább, amennyi t. i. a szent ténykedéshez megkivántatott, az oltárra tétetett s az oltáron mint áldozat mutattatott be Istennek.

Az áldozási kenyéren és boron s az emlitett tárgyakon kivül egyéb terményeket és ajándékokat, sőt pénzbeli adományokat is offeráltak a hivek a szent titkok megünnepelése alkalmával. A hely, a hol ezen oblatiók elfogadtattak, a szentélyen kivül volt és különböző névvel jelöltetett. Már sz. Jusztin vértanu († 163.) irja második védiratában, hogy a gazdagabbak, kiki kedve és belátása szerint közczélokra adakoznak és a mi ilyképen befolyik, az a püspöknél letéteményeztetik.[2] Tertullian († 202. körül) „Arcae Genus"-nak nevezi azon gyüjtőládát, hová a hónap bizonyos meghatározott napján a hivek teljesen önkénytes adományaikat betevék;[3] ugyanazt sz. Cziprián († 258.) „Corban" vagy egy varians lectio

---

[1] „Ut de oblationibus, quae offeruntur a populo et de conscerationibus, quae supersunt, vel de panibus, quos deferunt fideles ad Ecclesiam, vel certe de suis, Presbyter convenienter partes incisas habeat in vase nitido et convenienti, ut post Missarum solemnia, qui communicare non fuerint parati, Eulogias, hoc est panem benedictum, omni die Dominico et diebus festis exinde accipiant, quae cum benedictione prius faciat." Cabassutius. Notit. Concil. Tirnav. 1764. Tom. I. cap. 37. pg. 198.

[2] „Qui copiosiores sunt et volunt, pro arbitrio quisque suo quod visum est contribuunt et quod ita colligitur apud praepositum deponitur." Justini M. Opera op. et stud. unius e Monach. Congr. S. Mauri. Venet. 1747.

[3] „Praesident probati quique seniores, honorem istum non pretio sed testimonio adepti: neque enim pretio ulla res Dei constat. Etiamsi quod arcae genus est, non de honoraria summa quasi redemtae religionis

szerint „corbona“ névvel jelöli,[1] mit az elvirai zsinat (305. körül) „concha“-nak,[2] sz. Ágoston „arca“-nak[3] a IV. karthagói zsinat pedig (498-ban) „gazophylacium“-nak nevez, midőn megtiltja, hogy a rosz egyetértésben élő testvérek oblatiói el ne fogadtassanak. Can. 93. igy szól: „Oblationes dissidentium fratrum neque in Gazophylacio recipiantur.“[4] A „neque“ szócska az ellentétet jelzi az oltár és a gazophylacium számára elfogadott adományok között s midőn még az utóbbiak között sem enged helyet a perlekedő testvérek oblatióinak, egyuttal értésünkre adja, hogy az oltári oblatiók sokkal nagyobb becsben állottak.[5]

A templomi oblatiók ezen kettős rendjére vonatkozólag teljesen egyetért velünk a tudós XIV. Benedek pápa, midőn Martine által idézett Regino († 915.) és Nagy Károly kapituláréi nyomán, összevetve a legrégibb aethiopiai liturgiával, „De Synodo Dioecesana“ cz. hirneves munkájában (l. V. c. 8.) bebizonyitja, hogy az ős-keresztény egyházban két rendbeli áldozási oblatiók voltak szokásban: olyak, melyek a szent misének offertorium nevü részében ajánltattak fel és olyak, melyek nem az offertorium éneklése alatt[6]

---

congregatur; modicam unusquisque stipem menstrua die vel quam velit et si modo velit et si modo possit, apponit: nam nemo compellitur sed sponte confert. Apolog. adv. Gentes. Cap. 39. Migne. Opera. Tom. I. pg. 533.

[1] Locuples et dives Dominicum celebrare te credis, quae corban omnino non respicis, quae in Dominicam sine sacrificio venis, quae partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis. L. de Opere et eleem. Cap. XV. Migne. Opera. Tom. posterior. pg. 636.

[2] V. ö. Thomassin. Vet. et nov. Ecclae. disciplina de Benef. L. III. L. I. cap. II. n. 9. ed. Venet. 1752. pg. 12.

[3] „Non vides arcam inanem (üres) praepositi tui?“ S. August. Enarrat. in Psalm. 103. Serm. 3. n. 12. Migne. Opera. T. IV. col. 1368.

[4] Thomassin. i. h. Cap. XII. n. 3. pg. 39.

[5] Ide tartozik sz. Ágoston következő megjegyzése: „Voventur autem omnia quae offeruntur Deo, maxime sancti altaris oblatio; quo Sacramento praedicatur nostrum illud votum maximum, quo nos vovimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cuius rei Sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus (I. Cor. X. 17.)“ Epla CXLIX. ad Paul. Cap. II. n. 15. Migne. Opera. II. col. 637.

[6] V. ö. S. August. Retract. L. II. cap. XI. Migne. Opera. Tom. I. col. 634.

gyüjtettek össze, hanem vagy mise előtt, vagy legalább evangelium előtt esetleg után is, de még mielőtt a „missa fidelium“ az offertoriummal kezdetét vette volna.

Már láttuk, hogy nem minden hivőnek ajándéka fogadtatott el az áldozási oblatiók sorában. Az idézett IV. karthagói zsinat 93. kánonjában tiltja elfogadni a házsártos atyafiak adományát, mig a következő 94. kánon a szegények elnyomóinak ajándékait rendeli visszautasittatni.[1]

A nantesi zsinat tiltja vasár- és ünnepnap az idegen plébániabeli hiveket valamint azokat, kik engesztelhetlen gyülölséget egymás iránt táplálnak, a szent miséhez bocsátani s azok oblatióit elfogadni azon okadatolással, hogy az evangeliumi tanitás szerint (Máté 5.) addig ajándékot vagy oblatiót nem tehetünk az oltárra, miglen testvérünkkel ki nem békültünk.[2] Az egymással ellenségeskedésben élő hiveket a II. arlesi zsinat is kizárja az egyházi gyülekezetből, mindaddig mig ki nem békülnek, mely tilalomnak az a joghatálya is volt, hogy oblatiókat sem mutathattak be.[3] Az egyházi fegyelem ezen szigorát a III. lateráni zsinat (1170.) az uzsorásokra és kiterjesztette.[4] A kánon

[1] Thomassin. i. h. és Cabassutius. Not. Concil. T. I. cap. XLII. pg. 256. A 94. kánon igy hangzik: „Eorum, qui pauperes opprimunt dona a Sacerdotibus refutanda.“ Megtalálható a Corpus Jurisban can. Oblationes. 2. Dist. 90. V. ö. can. Immolans. 2.; Scriptum. 11. Caus. XIV. q. 5.

[2] Can. 1. Conc. Nannet. idézve Ivo Decretumában P. II. c. 122. V. ö. Cabassutius. i. h. T. I. cap. LV. pg. 315. Kezdete megtalálható cap. Ut Dominicis. 2. X. De parochiis (III. 29.) Teljes szövege igy hangzik: „Ut Dominicis et festis diebus Presbyteri, antequam Missas celebrent, plebem interrogent, si alterius parochianus in Ecclesia sit, qui proprio contempto Presbytero ibi Missam velit audire. Quem si invenerint, statim ex Ecclesia abiiciant et ad suam parochiam redire compellant. Similiter interrogent, si aliqui discordantes sint, qui inter se litem implacabilem habeant, et si inventi fuerint, statim reconcilientur. Quodsi renuerint pacem suscipere, ab Ecclesia rejiciantur, usquequo ad charitatem redeant. Non enim possumus munus, vel oblationem ad Altare offerre, donec prius fratri reconciliemur, (Matth. 5.) His ita peractis sacerdotes Missarum solennia rite peragant.“

[3] Conc. Arelat. can. 31. V. ö. Cabassutius i. h.

[4] Cap. Quia in omnibus 3. X. De usuris (V. 18.), hol ezek állanak: „Ideoque constituimus, quod usurarii manifesti nec ad communionem admittantur altaris, nec christianam (si in hoc peccato decesserint) accipiant

szövege szerint a szent áldozáshoz való járulás az egyházi temetkezés joga és az áldozási oblatiók elfogadása egymást kölcsönösen föltételezték. Ezen jogok gyakorlásában állott, főleg az egyházi élet közössége. Valaki el nem veszthette azok egyikét anélkül, hogy a másik kettőnek élvezetéből ki ne esett volna.

Hogy mily szigoruan megtartatott az ős egyházban ezen fegyelem, annak bizonyságaul szolgál, hogy még a római császár oblatiója sem fogadtatott el, midőn olyat vétett, hogy e miatt az egyházi közösséget vele meg kelle szüntetni. Igy például megtörtént, hogy Liberius pápa az arianus és arianus védő Constantius császárnak oblatióját a templomban visszautasitotta.[1]

Aki az egyház közösségében élt és meghalt, annak halála után is joga volt az áldozási oblatiókhoz, melyeket vagy ő maga rendelt halála esetére, vagy más az egyház közösségében levő hivő ajánlott fel az ő lelke nyugalmáért.[2] A megholtakért felajánlott oblatió névszerint „oblatió defunctorum“-nak neveztetik a jogforrásokban.[3]

A kiktől az oblatió elfogadtatott, azoknak különös módon volt részök a mise-áldozat gyümölcseiben; az áldozó pap nemcsak a felajánlási részben emlékezett meg róluk általánosságban, hanem neveik a diptychának[4] nevezett jegyzékbe felvétettek s a szent ténykedés közben

---

sepulturam, sed nec oblationes eorum quisquam accipiat. Qui autem acceperit, vel christianae tradiderit sepulterae; et quae aeceperit, reddere compellatur; et donec ad arbitrium Episcopi sui satisfaciat, ab officii sui maneat executione suspensus.“

[1] S. Athanasius. Epla ad Solit. V. ö. Thomassin. i. m. T. III. pag. 40.

[2] Can. Si aliquis 11. Caus. XXVI. q. 6. és can. Sacerdos 6. Caus. ead. q. 7., hol még a vezeklők részére is biztosittatik ezen jog, feltéve, hogy a vezeklés szabványait szigoruan megtartották és esetleg utazás közben vagy a tengeren a szabályszerü reconciliatio nélkül multak ki.

[3] Can. Qui oblationes. 9. és 10. Caus. XIII. q. 2.

[4] Salig. De diptychis veterum tam profanis, quam sacris, Halae 1731. — Sebast. Donati. De' dittici degli Antichi profani e sacri coll' appendice

abból felolvastattak.[1] A római egyház liturgiája szerint, mely joggal a legrégiebbek közé soroltatik, az élők nevei a kánon elején olvastattak, a megholtaké pedig a consecratio után, utóbb ezen diptycha-olvasásnak a megfelelő helyeken a „memento vivorum" és a „memento mortuorum" lépett helyébe.[2]

Az oblatióknak ezen viszonya a szent mise áldozathoz tette azokat valósággal áldozási oblatiókká és eszközölte, hogy a hivek is tényleg részt vettek a szent mise áldozatának bemutatásában, mit eléggé jeleznek a misekanon ezen szavai: „pro quibus tibi offerimus vel qui tibi offerunt hoc sacrificium." Nemcsak érettök mutattatik be a sz. áldozat, hanem ők magok is áldozók (qui tibi offerunt.)[3] Ezen értelemben mondhatta Tertullián: „Nonne et laici Sacerdotes sumus ?"[4]

Amint láttuk, az áldozási oblatiók az első századokban teljesen önkénytesek voltak, nem annyira teher és kötelességként jelentkeznek, mint inkább az egyházi élet közösségéből származó jognak tekintettek. Az egyházi törvényhozás inkább avval foglalkozik, kiknek oblatióit

---

di alcuni necrologi e calendari finora non publicati. Lucca. 1753. Binterim. Diptychen. Aschbach Kirchen lexikon-jában. Frankfurt a. M. 1847. II. köt. 398. l. kk. — Dippel. Freiburger Kirchenlexikon. II. Aufl. III. L. 1813.

[1] Ide vonatkozik I. Incze pápa († 417.) következő intelme: „Quam superfluum sit et ipse recognoscis, ut cuius hostiam necdum Deo offeras, eius aute nomen insinues. Prius ergo oblationes sunt commendandae ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur." Ep. I. c. 3. V. ö. Thomassin l. c. pg. 39. Ezen intelem eleje fel van véve Gracian decretumába is can. De nominibus. ult. Dist. 1. De cons.

[2] Amberger. Pastoraltheologie. Regensburg. 1850. II. 159. és 179. l.

[3] III. Incze pápa (l. 3. de Mysteriis Missae cap. 5.) igy szól: „Ideo dicitur offerimus, quia non solum offerunt Sacerdotes, sed etiam universi fideles." Mihez hozzáteszi a tudós XIV. Benedek (De ss. Sacrif. Missae. l. II. cap. XII. n. 12.): „Et quanquam Sacerdotis dumtaxat sit celebrare, id tamen aliquo sensu ad offerentem etiam pertinet; Sacerdos enim actione sua, offerens vero per eius actionem, cui eleemosynam (áldozási oblatiót ért) contulit, ad sacrificium concurrunt."

[4] Exhort. ad castitatem. Cap. 7. Migne. Opera. T. II. pg. 971.

nem szabad elfogadni, mintsem avval, hogy megszabná, kik és mennyit tartoznak áldozási oblatió fejében az egyház közszükségleteire adózni.

Az első keresztények hitbeli buzgalma, kikről meg van irva, hogy „állhatatosak valának az apostolok tanításában, a kenyérszegés közösségében és az imádságokban“[1] és kik messze tulhaladva a parancs azon korlátait, melyeken belől az egyházi törvényhozás kötelességöket észszerüen megszabhatta, siettek összes vagyonukat az apostolok és azok utódjainak lábaihoz lerakni, fölöslegessé tett minden kötelező intézkedést ezen a téren. Sem arra nem volt szükség, hogy a szent áldozatban való részvételre törvényhozásilag serkentessenek, sem arra, hogy az egyház közszükségleteinek födözésére bizonyos járulékok fizetésére kötelezőleg szorittassanak.

Elegendőnek bizonyultak e tekintetben még a későbbi századokban is a szent Atyák tanitása és egyes buzgó hivek példája. Mily mély gyökereket vert a lelkiismeretekben ezen, habár positiv törvények által még nem szabályozott, azonban a dolog lényegéből s az ó-szövetségi intézményekből per analogiam folyó erkölcsi kötelesség-érzet, arról fényes tanubizonyságot tesz szent Jeromos, midőn Heliodorhoz irt levelében minden himezés-hámozás nélkül kiirja magáról, hogy mig a papok az oltár ajándékaiból élnek, addig reá, ki remete életet él, mint terméketlen fának gyökerére a fejsze tétetik, ha ajándékot nem hoz az oltárra, mitől még szegénysége sem menti ki.[1] Szent Ágoston († 430.) pedig figyelmeztetvén hallgatóit az Üdvözitő azon rendeletére, mely szerint a hivek tartoznak az egyház szolgáinak élelméről gondoskodni (Luk. 10, 7, 8.) kiemeli, hogy a mit

[1] Ap. csel. 2, 42.

[2] Clerici de altari vivunt, mihi quasi infructuosae arbori securis ponitur ad radicem, si munus ad altare non defero. Nec possum obtendere paupertatem, cum in evangelio anum viduam, duo quae sibi sola supererant aera mittentem Dominus laudaverit. Epla ad Heliod. 8. Migne. Tom. I. epl. XIV. pg. 352.

nekik adnak, nem adomány, hanem a köteles bér.[1] — Ha tehát ebbeli kötelességöket emlékezetökbe hozza, ezt annál szabadabban teheti, mivel nem vár tőlük semmit s csakis azért szól, hogy őket kötelmök teljesitésére buzditsa. Ne engedjék odáig jutni a dolgot, hogy azok, kik az evangelium szolgálatában fáradoznak, jogukkal élni s követeléssel fellépni legyenek kénytelenek irányukba; mert akkor könnyen megtörténhetnék, hogy ők is hasztalan folyamodnának Istenhez.[2]

Az egyház előljáróinak ezen intelme nem is maradt eredmény nélkül. Tudjuk, hogy a hivek bőven ellátták ez egyház szolgáit adományaikkal, különösen pedig az áldozási oblatiók folytak igen sürüen. Szent Ágoston emliti confessióiban édes anyjáról, hogy nem volt nap, melyen elmulasztotta volna fia megtéréseért ajándékát az Ur oltáránál bemutatni.[3] Magok a római császárok is jó

[1] „Qui Dominus constituit, ut qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivant. Misit praedicatores, et ait illis: „Omnia quae ab ipsis apponuntur vobis, manducate; dignus est enim operarius mercede sua. (Luc. X. 7. et 8.) Cum enim dixisset „Quae apponuntur vobis manducate;" ne illi dicerent, Improbi erimus ad mensas alienas cum indigebimus, vis nos ita esse frontosos? Non, inquit, non est illa donatio eorum, sed vestra merces. Cuius rei merces? Quid dant? quid accipunt? Dant spiritualia, accipiunt carnalia; dant aurum, accipiunt fenum." Enarr. in Ps. CIII. Serm. 3. n. 9. Migne. Opera. T. IV. col. 1364.

[2] Debetur pluviae fructus, debetur servo cibus, sicut Dominus ait: „Manducate quae ab ipsis sunt." Et ne putarent aliquid de suo donare: „Dignus est enim, inquit, operarius mercede sua." (Luc. X. 8, 7.) Itaque, fratres, quoniam contigit jam ex ista occasione aliquid loqui vobis, maxime quia loquimur, talia nos non quaerentes a vobis et ideo liberalius dicimus: sed et si quaereremus, fructum vestrum quaereremus, et non vestras opes sed vestram justitiam, tamen admoneo breviter — — efficite ut vos ipsos exigatis, efficimini exactores vestri — — Nemo enim vos potest exigere: nisi forte exactione opus est, ut qui vobis in Evangelio serviunt, petant a vobis. Si ad hoc ventum fuerit, ut petant; videte ne quod vos a Deo petitis, frustra petatis. Ergo estote exactores vestri, ne aliquid illi qui vobis in Evangelio serviunt, non dico petere cogantur, nam forte nec coacti petunt; sed ne silentio vos arguant. Enarr. in Psalm. CXLVI. n. 16. in fin.n. 17. Migne. Opera. T. IV. col. 1910.

[3] An vero tu Deus misericordiarum, sperneres cor contritum et humiliatum viduae castae ac sobriae, frequentantis eleemosynas . . . nullum

példával jártak elől és személyesen nyujtották át oblatióikat a templom sacrariumában vagy mint a keleten a sanctuariumban.[1]

Utóbb azonban a hivek buzgalma csökkenni kezdett, s elkövetkezett az idő, melyről sz. Ágoston idézett helyen megemlékezik, hogy az evangelium szolgái kénytelenek lesznek az Urtól nyert jogukkal élni s az eltartásukra szükséges adományokat a hivőktől kérni, követelni.

Eddig az egyházi törvényhozás csak azzal foglalkozott, hogy kiknek oblatiói nem fogadhatók el: ezentul arra kelle gondját forditani, hogy a felajánlott oblatiók fösvénységből vissza ne tartassanak vagy arra fel nem jogositottak által igénybe ne vétessenek s azoktól a kiket illet, el ne vonassanak.

Az első volt a IV. karthagói zsinat (398-ban.) mely késztetve érzé magát a megholtak jogainak védelmére kelni s mindazokat, kik a hiveknek haláluk esetére rendelt oblatióit visszatartják, vagy azoknak kiszolgáltatása körül nehézségeket támasztanak, mint a szegénység megölőit egyházi fenyiték alá helyezi.[2] Nyugaton a vaisoni zsinat (Concilium Vasense, Vasionense és Baroniusnál Vasatense) 442-ben,[3] továbbá a II. arlesi (452. körül),[4] az

diem praetermittentis oblationem ad altare tuum." S. Aug. Confess. L. V. Cap. 9. n. 17. Migne. Oper. T. I. col. 714.

[1] A trulloszi zsinat (707-ben) megtiltván a laikusoknak az oltár korlátain belől megjelenni, kivételt tesz a császárral azon esetben, midőn oblatióhoz járul. Az erre vonatkozó kánon igy szól: „Nulli hominum liceat, qui sit in laicorum numero, intra septa sacri altaris ingredi, nequaquam tamen prohibita ab eo potestate et authoritate Imperiali, quandoquidem voluerit dona Deo offerre ex antiqua traditione." (Can. 66. Synodi Quini-Sextae. Cabussutius, i. m. T. II. Cap. LXXIV. pg. 133.) V. ö. Theodoretus l. 5. hist. Eccl. c. 17. ahol fel van jegyezve, mint figyelmezteté Ambrus Milánó lánglelkü püspöke a nagy Teodosius császárt, hogy az oblatió alkalmával sem szabad neki laikus létére az oltár korlátait átlépni, hanem ajándékait nyujtsa át a laikus hivek számára kijelölt helyen.

[2] Can. 95. Qui oblationes defunctorum aut negant Ecclesiis, aut difficulter reddunt, tamquam egentium necatores excommunicentur. Található Gratiannál can. Qui oblationes. 9. Caus. XIII. q. 2.

[3] Can. 4. található Gratiannál can. Qui oblationes 10. Caus. XIII. q. 2.

[4] Can. 4., Gratiannál can. Clerici 11. Caus. XIII. q. 2.

agdei (506-ban) egészen hasonló büntetéseket szabott a megholtak oblatióinak visszatartóira s azokat a hitetlenekhez hasonlitja, mert nem hisznek Isten itéletében, magát a bünténYt pedig sacrilegiumnak, szentség-rablásnak minősiti.

Ezen zsinati határozatok a mint látjuk még mindig nem oda czéloznak, hogy a hivek bizonyos napokon, bizonyos mennyiségü és minőségü adományokat felajánljanak, hanem oda, hogy a felajánlottak igaztalanul vissza ne tartassanak.

Az emberi birvágy egy másik furfangjával is csakhamar meg kelle az egyházi törvényhozásnak mérkőznie. Éppen azért mivel a hivek oblatiói bőven folytak, találkoztak, a kik merőben üzérkedésből templomokat épitettek, vagy a templomokban oltárt emeltek s az ottan befolyó oblatiókat saját czéljaikra forditották. Ezen visszaélések megszüntetésére hozattak a leridai,[1] III. és IV. toledói,[2] II. bragai,[3] II. chalonsi[4] zsinatok határozatai. Ugyanezen tárgygyal foglalkoznak az állitólag sz. Jerosmos[5] irataiból vett, továbbá Callistus[6] és Damasus[7] pápáknak tulajdonitott s Graczián decretumában is helyet nyert ügyiratok, melyekben az oblatióknak a laikusok által való lefoglalása és világi czélokra való forditása tilalmaztatik.

Eddig az egyházi törvényhozásnak csupán defensiv irányu intézkedéseit ismertettük, melyek oda czéloztak, hogy egyrészt távoltartassék az oltár- és áldozattól minden szeny, mely az emberi lélek szükkeblüségéből, vétkes szenvedélyeiből, vagy habituális méltatlanságából az

[1] Conc. Illerden. cap. 3. V. ö. can. Si ex laicis 1. Caus. X. q. 1.

[2] Conc. Tolet. III. c. 19. V. ö. Can. Sic quidam. 2. Caus. X. q. 1. — Conc. Tolat. IV. c. 32. V. ö. Can. Noverint. 6. Caus. X. q. 1.

[3] Conc. Bracarense II. c. 6. v. ö. can. Si quis Basilicam. 10. Dist. 1. de cons.

[4] Conc. Cabilonen. II. V. ö. Can. Decretum 3. Caus. X. q. 1.

[5] Epla XLIII. ad Damasum de oblat. alt. Migne. Opera. T. XI. col. 301. V. ö. can. Quia Sacerdotes. 13. Caus. X. quaest. 1.

[6] Can. Sanctorum 14. eod. 1.

[7] Can. Hanc consuetudinem. 15. eod. 1.

általa felajánlani óhajtott oblatióhoz is elválaszthatlanul hozzátapad, másrészt hogy az Istennek felajánlott ajándék rendeltetésétől el ne vonassék.

A hatodik században találkozunk először olynemü törvényhozási aktusokkal, melyek az eddig önkénytes oblatiókat kötelezőkké, helyesebben szólva törvényhozásilag megparancsoltakká s a külső forum előtt is követelhetőkké teszik. A pusztán erkölcsi kötelezettség, mely a lelkiismeret szavánál más végrehajtót nem ismer, a hatodik század vége felé némely egyházakban már határozottan jogi alakot, a jogi kötelezettség jellegét ölti magára.

A II. matisconai zsinat atyái Galliában (585.) keservesen panaszkodnak, hogy a hivek buzgalma csökken, az oblatióktól tartózkodnak, a sz. mise áldozatban részt nem vesznek; miértis kiiktatás terhe alatt megparancsolják, hogy minden hivő, legyen az férfi vagy nő, minden vasárnap kenyérből és borból álló áldozási ajándékot mutasson be az Ur oltáránál.[1]

Hogy az áldozási oblatiók még a tizenegyedik század második felében s még azontul is nemcsak szokásban, hanem kötelezők is voltak, bizonyitja az 1059-ben Rómában megtartott zsinat, mely rendeli, hogy az élők- és megholtakért való oblatiók ép oly hivségesen rovassanak le, mint a tized és zsenge, az azok fölött való rendelkezési jog a püspököt illesse s a ki azok lerovását megtagadná, egyházi fenyitékkel sujtassék.[2] Az 1078-i római zsinat pedig azt rendeli, hogy a hivek soha se jelenjenek

---

[1] Conc. Matiscon. Can. 4., melynek rendelkező része igy hangzik: „Propterea decernimus, ut omnibus Dominicis diebus, Altaris oblatio ab omnibus viris et mulieribus offeratur tam panis quam vini; ut per has immolationes et peccatorum suorum faecibus careant et cum Abel vel caeteris offerentibus promereantur esse consortes. Omnes autem qui definitiones nostras per inobedientiam evacuare contendunt, anathemate percellantur.“ l. Thomassin. i. m. P. III. L. I. cap. XIII. n. 5. pg. 42. — Cabassutius. Not. Conc. Tirnaviae, 1764. T. II. c. 68. pg. 61.

[2] Conc. Rom. 1059. Can. 5. „Ut decimae et primitiae, seu oblationes vivorum et mortuorum Ecclesiis Dei fideliter reddantur a laicis, et

meg üres kezekkel a szent mise áldozatánál, minthogy az ősi egyház szent Atyáitól származó collecta czimü imák is arról tanuskodnak, hogy mindig ajándékot kell a szent mise alatt áldozatképen bemutatni Istennek.[1]

A Timon[2] által idézett zsinatok, nevezetesen a worcesteri 1240-ben, londoni 1268-ban, excesteri 1287-ben, bordeauxi 1255-ben, cicesteri 1292-ben, kölni 1536-ban és 1549-ben, mainzi 1549-ben, milánói 1565-ben, mind arról tesznek tanubizonyságot, hogy az oblatiók a 13—16-ik századokban is szokásban maradtak s a nyugati egyházakban kötelező szolgáltatásoknak tekintettek.

De azért nem maradt minden a réginél. Két uj elemmel találkozunk ezen zsinati határozatokban, melyek lényeges változást jeleznek az oblatiók intézményében. Mig ugyanis eddig az oblatiók követelésében a sulypont mindig arra helyeztetett, hogy a hivek ezen oblatiók által a szent misében való tényleges részvétöket tanusitsák s ily módon annak gyümölcseiben részesüljenek[3]: a tizenharmadik század óta az oblatiók vallásos jellegét mindinkább háttérbe szorulni, halaványulni tapasztaljuk s ugyanazon arányban látjuk kidomborodni ezen intézmény jogi oldalát. A mily arányban hanyatlott a hivek buzgósága s a szent mise áldozat áldásaiban való részvét iránti lelkesedés: ugyanazon arányban kevesbedtek az áldozási oblatiók s azok megfogyásával fogyatkozásnak indult az egyházak és papság jövedelme is. Azért szükségesnek

---

ut in dispositione Episcoporum sint. Quas qui renuerint, sanctae Ecclesiae communione separentur.“ l. Thomassin. I. k. 45. l.

[1] Conc. Röm. a. 1078. can. 12. „Ut omnis Christianus procuret ad Missarum solemnia aliquid Deo offerre, et ducat ad memoriam, quod Deus per Moisen dixit: Non apparebis in conspectu meo vacuus. Etenim in collectis sanctorum Patrum liquido apparet, quod omnes christiani offerre aliquid Deo ex usu sanctorum Patrum debent.“ l. Thomassin. i. h.

[2] Párbér: 9. l. 3. jegyz.

[3] V. ö. az imént idézett II. matisconai (. . . ut per has immolationes et peccatorum suorum faecibus careant cum Abel etc.) és római zsinatok (Ut omnis christianus . . . ducat ad memoriam, quod Deus per Moisen dixit; Non apparebis etc.) határozatait.

látta az egyházi törvényhozás a papság és hivek közt való viszonyt ezen jövedelmi ág tekintetéből rendezni.

Számos zsinati végzést őriznek a synodalis akták ezen tárgyra vonatkozólag; azonban igen egyoldalulag itélnők meg az egyházi törvényhozók eljárását, ha azon véleményben volnánk, hogy ezen zsinati határozatok mindig csak a klerus helyzetének javitását, jövedelmeinek szaporitását tartották kitüzött czélokul. Sőt ellenkezőleg a régi fegyelem szigorához s a hivek egykori bőkezüségéhez képest az egyházi törvényhozás mind nagyobb és nagyobb engedményeket adott a hiveknek s védelem alá vette őket minden oly követelés ellenében, mely az akkori fegyelem és felfogás szerint tulságosnak tekintetett. Mig ugyanis az idézett matisconai zsinat kiiktatás terhe alatt kötelezi a hiveket, hogy legalább minden vasárnap kiki kenyérből és borból való oblatiót adjon, a róm. zsinat pedig egész általánosságban tehát minden mise alatt rendel valamit offerálni: addig a worcesteri zsinat Angliában (1240.) már dorgálással illeti azon papokat, kik a hiveket oblatióra kényszeritik annyiszor mennyiszer az Ur testéhez járulnak.[1]

Ezen zsinati intézkedés arra enged következtetni, hogy a mise oblatiók intézménye visszafelé kezd fejlődni. Már nemcsak minden sz. mise alkalmával nem kötelesek a hivek áldozási ajándékot nyujtani, de még akkor sem, midőn az Ur testét magokhoz veszik: a kötelezettség már csak az év főbb ünnepeire szoritkozik. Minden kétségen kivülivé teszi ezen lehozást egy angolországi püspöknek 1256-ban kelt rendelete, mely szerint a hivek csak karácsonykor, husvétkor, az egyház védszentjének és felszentelésének ünnepén, továbbá a nagybőjti gyónás alkalmával és nagypénteken köteleztetnek oblatióra.[2] Az excesteri zsinat 1287-ben a hivek ebbeli kötelezettséget évenkint a négy főbb ünnepre szabja meg.[3] Hasonló szokás divott Francziaországban is. A bordeauxi zsinat (1255-ben) az

[1] Conc. Worcestrense can. 18. V. ö. Thomassin. I. h. 47. l.

[2] Thomassin. i. h.

[3] Conc. Excestrense. Can 54. l. Thomassin. i. h.

egyházi temetés jogától és tisztességétől fosztja meg azokat, kik az ünnepi oblatiókat a főbb ünnepeken nem adják meg plébánosaiknak.[1]

A kölni zsinat atyái 1536-ban az év négy főbb ünnepein, ugymint karácsonykor, husvétkor, pünkösdkor és nagyboldogasszonykor kötelezik a hiveket oblatiókra, még pedig azon meghagyással, hogy ezentul kiki egy denár helyett, mint eddig szokásban volt kettőt offeráljon.[2] Ezen zsinati rendelet tulajdonképen csakis a falusi népre vonatkozott ugyan s a városokra nézve a régi laudabilis consuetudót[3] érintetlenül hagyta, mely valószinüleg abból állott, hogy a városi hivek a vagyonosabb osztályhoz tartozván, nem szoritkoztak oblatióikban az év főbb ünnepeire, hanem azokon kivül is bőven gondoskodtak papjaik ellátásáról, és templomaik diszéről; mindazonáltal a kölni zsinat határozatában kiemelendő azon második uj elem, mely az oblatiók intézményét a középkorban jellegzi, s mely abból áll, hogy azok nem terményekből állanak többé és tetszés szerinti mennyiségben nyujtatnak, hanem pénzben fizettetnek és ezen pénzbeli szolgáltatás minimuma a kölni egyházmegye területén két denárban van megállapitva. (Folyt. köv.)

[1] Conc. Burdigalense. can. 25. „Statutum est ab initio et nos volumus observari, ut parochiani per capellanos suos compellantur, ubi contradictio erit, procurationes annuas exhibere. Et insuper monemus, festivas oblationes in praecipuis solennitatibus et alia jura parochialia capellanis suis solvere: et si gratis noluerint, ecclesiastica sepultura praecipimus coërceri.“ V. ö. Thomassin. i. h. Meg kell jegyeznünk, hogy a zsinat megkülönböztetést tesz a „procurationes annuae“ és a „festivae oblationes“ között. Procuratio annyit tesz mint convivium, vendégség (l. Ducange. Glossarium ad vocem Procuratio); látjuk mily régi eredetü a visitatios könyvekben nálunk is előforduló megvendégeltetési joga a plébánosnak hivei által, mely jelenleg rendesen pénzben van megváltva s ily czim alatt fordul elő a jövedelmi összeirásokban: „titulo prandiorum percipit“ . . .

[2] Conc. Colon. l. Thomassin. i. h. pg. 48.

[3] Laudabilem tamen consuetudinem in civitate nostra Coloniensi erga sanctam Ecclesiam, pia devotione fidelium introductam, per has nostras synodales Constitutiones nolumus immutare, donec ipsis parochis intra eandem civitatem de sufficienti victu fuerit provisum“ l. u. o.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Der Hexenwahn vor und nach der Glaubensspaltung in Deutschland. Von Johann Diefenbach, Inspector an der Deutsch-Ordenscommende zu Frankfurt a. M. Mainz, Kirchheim. Nagy 8°, 355 l. Ára: 6 márka.

A vérszomjuzó tévhit, mely a középkorban és az ujkorba be egész a 18-ik századig a boszorkány-pörök jogczimén szedte áldozatait, minden oldalról méltó figyelmet és nyomozást keltett. A kérdés főleg a körül forog, mely tényezőknek tudandó be a népek müvelődéstörténetében azon sötét babona és vakság, mely az értelmet ezen képzelt ördögi valóság hiuságának fölismerésében gátolta és a szivet a téves meggyőződés nyomása alatt érzéketlenné tette. Napjainkban több ily müvel találkozunk, s legujabban helyet kér magának sorukban: Diefenbach, Hexenwahn czimü müve.

A mü két részre van osztva: az első a babonát és in specie a boszorkányságot az igazságszolgáltatás, a másik az egyház foruma előtt tekinti. Mindkét részben pedig ismét két főfelosztás igazit utba; elvezet az itélőszékhez a protestáns területeken, azután a katholikus birtokokon s ép ugy fejtegeti az egyház álláspontját a boszorkány-babonával szemben, azután a protestáns felekezetéét.

Az első részt nagyjában az érdekes tények lánczolata tölti ki, melynek átolvasása után fogalmat nyerünk a babona rettentő sokoldaluságáról és azon gyászos termékenységről, melylyel minden kor- és rang- és állásba belehajtotta mételyes gyökereit. Olvassuk a panaszokat, melyek a boszorkányság által mételyezett ifjuságot siratják, de nemcsak az ifjuságot, hanem a gyermekeket is, mert sokszor 5—6 éves gyermekek is szerepelnek e sötét pörökben.

Legérdekesebb azonban a tudományos olvasóra ez első részben a harmadik és negyedik könyv. Nem kell megijednünk, hogyha könyvekről van szó, mert terjedelmük csak 22—30 oldal. A harmadik könyv a kinpad szereplését tárja elénk; a negyedik pedig a boszorkánypörök roppant elterjedésének és vérengző hatalmának okaival foglalkozik. Az egyházi igazságszolgáltatás kezdetben a kinpadot nem ismerte; folyton találkozunk tiltakozásokkal, melyekben ugy a pápák, mint egyes kitünő férfiak kárhoztatják az igazságszolgáltatásban a kinpadok használatát, pl. Kapisztrán sz. János, Kaisersbergi Geiler; leginkább a Kölnben megjelent „Hexenhammer" czimü könyvet szokás okolni a kinpad behozatala miatt és VIII. Incze pápa bulláját az inquizició ügyében. Azonban nincs ugy; Incze pápa bullája ép ugy mint a „Hexenhammer" csak azt tartották szem előtt, hogy az eretnekség és a magia büneire az egyházi törvényszékek illetőségét védjék, mig ellenben a „bambergensis" és a „Carolin" törvénykezési rend behozatala azt czélozta, hogy a boszorkányságot mint kriminalis büntényt, a világi törvényhatóságoknak rezerválja. Ezen büntető codex alapján nyitották meg a világi birák a boszorkány-pörök aeráját. Sok hang szólalt föl ezen eljárás ellen; katholikus részről leghivatottabb védőjére Delrióban talált. Rendtársa pedig Spee Frigyes valamint a német nagy nemzet egyik legnemesebb fia, ugy lelkesült kárhoztatója is volt a rettenetes emberpusztitásnak.

Nyilvánvaló, hogy a kinpad behozatala és szereplése a bünösök vallatásában a római jogból csempéztetett át a német törvénykezésbe. A protestáns fejedelmek pedig leginkább pártfogolták a római jogot, a keresztény német jog ellen, mely absolut uralkodási vágyaiknak kedvezett. A szász jog megalapitójáról Carpzov-ról mondják, hogy egymaga 20,000 halálitéletet hozott. A szerző nagy olvasottságáról tanuskodik azon szemle, melyet a protestáns birtokokon lefolyt boszorkány-pörök kinpados vallomásai fölött tart.

A bölcselő történészre és a művelődés nyomozójára nézve nagy becscsel és érdekkel bir a boszorkány-pörök eredetének kipuhatolása, amiben szerény véleményem szerint a tudós szerző egészen eltalálta a magyarázat helyes módját. Van négy iskola, mely mint neve is mutatja, más-más álláspontról törekszik ezen óriási áram forrásait fölkutatni: a történelmi, az orvosi, a bölcselő és a jogi iskola. Szerző a boszorkány-pörök eredetét a jogi iskola fölfogása szerint a jogászokra, a fiskálisokra, jobban mondva az alapjában elhibázott törvénykezési módra háritja. A nép hitte, hogy vannak boszorkányok; mondják a boszorkányok is azon hitben éltek, hogy ők igazán azok; ime az objektiv és subjektiv tévhit; de ez többé-kevésbé mindig megvolt; hogy ezen viszonyok közt száz és száz ezerre rughatott a szerencsétlen tüzhalálra kárhoztatott áldozatok száma — az teljesen csak a kinvallató törvénykezés által volt lehetséges.

A második rész nehezebb és szorgalmasabb munkásságot követelt meg a t. szerzőtől, mint az első. Öt könyvre oszlik, melyek közül négy a katholikus forum pártállásával foglalkozik s az ötödik a protestáns felekezet viselkedését jellemzi. Különös szemügyre vette a jezsuiták nézeteit; elősorolja az akkori korban azokat, kik a boszorkány-pöröket védték, ezek közt volt a hires Delrio, müve: Disquisitionum magicarum libri sex; — majd ismét azokat, kik a boszorkány-pöröket s az egész eljárást, mint czélvesztett, szerencsétlen gondolatot elvetették és irataikban ostromolták; ezek közt kitünnek: Tanner, Laymann s főleg Spee Frigyes, Cautio criminalis seu de processibus contra sagas liber etc.

A ki csak röpke tekintetet vet a könyvbe, meg fog lepetni az irodalom gazdagsága és a citatumok v. utalások véget nem érő lánczolata által, melyek mindinkább derengő világot vetnek e bonyolódott történelmi részre. Meggyőződünk arról, hogy a boszorkányos tévhitben, mint minden babona megitélésében az egyház sokkal föl-

világosodottabb volt, mint a protestánsok. Ez főleg az ötödik könyvben lép begyőzőleg elénk.

A tudós szerzőnek kétségtelen nagy fáradságába került az akkori fölfogás szálait nemcsak az irott munkákban, hanem a hitszónoklati irodalom őserdejében is figyelemmel követni s nagy kritikával kiválasztani. Ezen eredeti, de roppant fáradsággal összekötött tervét ki is vitte, s e részben egyedül áll. Előadásában a pártatlan s elfogulatlan fölfogás meg nem engedi neki az üres deklamációkat, s lépten-nyomon előtünik az igaz tudomány éltető szelleme, az alapos s szabad itélet. A tárgyra vonatkozó zsinatok közt ott láttuk a Szabolcsit sz. László korában és az esztergomit 1114-ből.

A gyakrabban szemetszuró nyomdahibákat szivesen elnézzük, ha megtudjuk, hogy a félig vak szerző csak nagy megerőltetéssel bocsáthatta közzé 30 éves nyomozásának fényes záradékául az itt ismertetett müvet.

Dr. Petheő.

A népiskolai felügyeletről. Irta Regéczy József tk. intézeti tanár. Szerző sajátja. Eger, 1886. Érsek lyceumi nyomda. 8-rét. 172. lap. Ára 1 frt.

A ki ismeri azon visszás körülményeket, melyek az iskolai kormányzás egyik legfontosabb ágának, a felügyeletnek terén hazánkban észlelhetők, lehetetlen, hogy a legélénkebb érdeklődéssel ne olvasta legyen szerzőnek az iskolaszékekről szóló azon magvas czikkeit, melyek a jeles egri „Népiskolai Tanügy“ hasábjain jelentek meg (1883. évf.) és a melyeknek ott kilátásba helyezett folytatásai feküsznek előttünk a fentirt munkában.

Szerző egyike paedagogiai irodalmunk alapos készültségü és szorgalmas munkásainak. A dolgozatain elömlő tanulmány, a higgadt elmélkedés és sokoldalu tapasztalat, mely czikkein visszatükröződik, már rég figyelmet keltettek felszólalásai iránt és teljes méltánylásra tevék érdemesekké nézeteit.

Távol minden politikai árnyalattól, menten minden elfogultságtól és áthatva az iskolaügy nagy jelentőségének tudatától, komoly tárgyilagossággal fejtegeti jelen munkájában is azon fontos kérdést, miként lehetne segiteni iskoláink azon gyökeres baján, mely szerint kellő felügyelet hiányában nem képesek a kivánt eredményeket létesiteni.

A munka 5 szakaszt foglal magában, melyek közül 1. a laikus felügyeletről; 2. az egyházi felügyeletről; 3. az iskolai kormányzás tényezőiről; 4. az általános felügyeletről és az 5. a szakfelügyeletről szól.

Miután az első szakasz bevezető soraiban elmondotta röviden, hogy a hazai paed. irodalom komolyan eddigelé alig foglalkozott még e fontos kérdéssel és megjegyezte, hogy „a paedagogia klaszszikus hazájában Németországban sem állnak e tekintetben jobban, mint mi,“[1] áttér feladatának megállapitására és megkezdi a világi felügyelet birálgatását. Részletezve előre bocsátja a törvény idevonatkozó intézkedéseit és teljes joggal a következő szavakban összegezi véleményét: „E szerint nálunk Magyarországon nincs szak-, csak laikus felügyelet, a mely a tanitói karnak és az iskolának a legnagyobb kárára van; sem az iskolaszék, sem a tanfelügyelők nem használnak annyit az iskolának, amennyit használhatnának, ha nem kellene oly dolgokról itéletet mondaniok, a melyekhez a dolog természeténél fogva nem érthetnek.“ (10. lap.)

E szavak nemcsak önkéntelen folyományai a törvényes rendelkezéseknek és a tényleges viszonyoknak, hanem magukban foglalják azon tételt is, melynek bevitatása a munka első részét képezi.

Szerzőnk u. i. munkája jó részét azon feladat megoldásának szentelé, hogy sok olvasottsággal és még több tapasztalati bizonyitékkal fényesen mutassa ki, miszerint

[1] Legujabban a paed. kiadványairól ismert Pichler czégnél Bécsben ily czimü füzet jelent meg: „Die österreichische Bezirks-Schulinspection.“ Vorschläge zur Reform. A füzet éles birálat alá veszi Ausztria viszonyait az iskolai felügyelet terén.

azon felügyelet, mely iskoláink felett jelenleg gyakoroltatik, távolról sem érdemli meg a szakfelügyelet nevét, mert oly egyének kezeibe van letéve, kik távolról sincsenek azon helyzetben, hogy iskola felett szakfelügyeletet gyakorolhassanak. Állitásának igazolására részletezi a károkat, melyeket a laikus felügyeletnek köszönhetünk. Hiányzik, ugymond, felügyeletünknél a szerves kapocs a felügyelő és a tanitó között. Nincs moralis befolyása a felügyeletnek a tanitóra. Nincs az iskola és a tanitó érdekeinek megkivántató képviselője. A felügyelet hiányossága miatt nem találhat a tanitó tevékenysége kellő méltánylásra nemcsak, de egyenesen lealacsonyitja ugy a tanitót, mint az egész tanitó testületet stb.

Kétségkivül sulyos vádak! Fájdalmasabb azonban, hogy megdönthetlenül igazak, annyira, hogy teljes joggal kérdi a szerző: „Kiváncsiak vagyunk rá, meddig fogják ezt a társadalom és az intéző körök még türni?“

A második szakasz az egyházi felügyelet birálatával foglalkozik. Bevezetés gyanánt összehasonlitást tesz szerző az idevágó állami és püspöki intézkedések és utasitások között és e szavakkal végzi elmélkedését: „A liberalis kormánynál kontárkodó intézkedés, az egyházinál, paedagogiai mély belátás.“ Más helyütt pedig ezeket mondja: „Én meg vagyok róla győződve, hogy a jelen körülmények között a papok a legjobb iskolafelügyelők, kiknél jobbakat keresve is csak nagy ritkán lehetne találni, de az is erős meggyőződésem, hogy jönni kell az időnek, melyben a papi felügyelet helyére valódi szakfelügyelet fog lépni, mely kizárólagosan csak ezen czélból lesz szervezve.“ (50. lap.)

A munka megjelenése előtt gyanakvó véleményeket lehetett olvasni szerző álláspontjára nézve — az egyházi felügyeletet illetőleg. Igazulásaul közölt aztán pár czikket müvéből előzetesen a „M. Állam“ hasábjain. A közlemények ugylátszik eloszlatták a kételyeket, mert nem jelentkeztek tovább a kifogások. A fentebbi szavak is elég világosan mutatják, mily véleményt táplál szerző az egyházi felü-

gyeletről — általában. Általában mondom, mert a részletekre nézve nyilvánitott nézete, mint az idézet második része is sejteti, nem kedvez egészen az egyházi felügyeletnek. E látszólagos ellenmondás folytán legyen szabad e pontra nézve pár megjegyzést tennünk.

Mindenekelőtt figyelembe kell vennünk, hogy szerző egyenesen és a legnagyobb határozottsággal a mellett küzd — és egészen méltán! — hogy az iskolai felügyelet — szakfelügyelet, azaz olyan legyen, melyből valódi hasznokat lehet várni az iskola beléletére nézve. Bármily természetü, akármily jó legyen is különben a felügyelet, ha nem szakfelügyelet, azaz nem olyan, mely határozott előnyöket biztosit az iskola beléletére, szerzőben ellenére talál! Ezt tudva, azt hiszem sekisem ütközhetik meg azon, ha szerző az egyházi fegyületről szólván, hibákat, helytelenségeket sorol fel, melyeknek javitását óhajtja, sürgeti.

Mert ki tagadná pl., hogy — általánosan véve — igaza van, midőn az egyházi felügyelet egyik hibájául rója fel, hogy közegeiben hiányzik azon fontos kelléke a felügyelőnek, „hogy a szakügyekben értékes és használavehető tanácsot tudjon adni a tanitóknak.“ (49. lap.)

Sajnos, de való, hogy sok igazat foglal magában a második „panasz“ is, mely szerint „nem érnek rá a mostani felügyelők (plébánosok és esperesek) az iskola ügyeivel tüzetesen foglalkozni.“ (53. lap.) Hasonlókép igazat kell adnunk — szerző értelmében — azon állitásának is, hogy az egyházi felügyelet „utját szegi a tanitó előléptetésének.“ (55. lap.) Szerző u. i. a szakfelügyelőket az érdemesebb tanitók sorából óhajtja nyerni — azoknak fokozatos előléptetése által.

Ha nem volnánk erősen meggyőződve arról, hogy a t. szerző mily álláspontot foglal el a kath. egyház és annak szolgáival szemben, nem hagynók megjegyzések nélkül a fentebbi pontokat. De kiolvasván minden sorából, hogy beható, határozott birálata az egyházi felügyeletről, legkevésbé sem érinti az elvet, hanem csak a tényleges viszonyok oly nemü megváltoztatásának, illetőleg javitá-

sának óhaját foglalja magában, melynek foganatositása az iskolaügy legfőbb érdekeinek előmozditását jelentené, nemcsak nem kisérjük kommentárral nézeteit, hanem inkább dicsérettel adózunk férfias nyiltságának, melylyel a kétségkivül veszélyes sebekre rámutatott.

Megnyugtatására mondhatjuk azonban, hogy azon idő, midőn az egyházi felügyelet bátran lesz — szakfelügyeletnek is nevezhető, talán már sokkal közelebb van, mint gondolnók. Eltekintve u. i. attól, hogy az iskolaügy lelkes felkarolásának szükségessége mind élénkebb tudattá kezd lenni az egyházi felügyelet közegeinek kebelében: azon körülmény folytán, hogy a papneveldékben ujabban nagy gond kezd fordittatni a paedagogiára, bizton remélhetjük, miszerint az egyházi felügyelet legközelebbi közegeiben nem fog hiányozni „a szakfelügyelet legfontosabb kelléke“ és lesznek azon helyzetben, hogy „szakügyekben is szolgálhatnak a tanitónak értékes és hasznavehető tanácsokkal.“

Ami a „rá nem érést“ illeti, az nincs oly szoros összefüggésben a szakképzettséggel, mint gondolnók. Lehet valaki a legszakképzettebb, mindazáltal — ha nem akar, nem fog ráérni az „értékes és hasznavehető tanácsok“ osztogatására! A rá nem érés gyógyszere — nem a szakképzettség, hanem — a buzgalom, az ügy nagy fontosságától való áthatottságból származó munkakészség, az erős akarat. Hiszen tapasztaljuk is, hogy épen azok, kik jogosan hivatkozhatnának bokros teendőkre — ráérnek a felügyelet kezelésére és mint szerző is elismeri „kitünően“ felelnek meg e nemü kötelességeiknek. Miért? Mert lelkes, buzgó egyéniségek!

Az előléptetést is össze lehetne egyeztetni az egyházi felügyelettel. Az előléptetendő „főtanitó“ csak ott lehet, hol több iskola van és több tanitó müködik. Ily helyeken aztán csakugyan beállhatván azon eset, hogy az egyházi felügyelő „rá nem ér“ „kitünően“ teljesiteni idevonatkozó kötelmeit; önkéntelenül beáll a segédfelügyelő szükségessége is. Ez lehetne aztán a főtanitó, a

nélkül, hogy az egyházi közeg megszünnék a főfelügyelő lenni. Mert megvallom, tartok attól, hogy miután a „kormányzás“ és „felügyelet“ szavak értelemkülönbsége nem nagyon szembeszökő, könnyen összezavartathatnék e két fogalom és akkor elvétetvén a felügyelet, ut nyittatnék a kormányzás elidegenitésére is.

Nem akarom ezekkel rosszalni a t. szerző fejtegetéseit. Legkevésbé sem. Sőt inkább azt óhajtom, hogy kellő figyelemben részesüljenek, annál is inkább, mert valóban nemcsak „proximus ardet Ucalegon“ a javitásokat illetőleg, hanem vannak oly javaslatok a becses munkában, melyek foganatositása melegen óhajtandó.

„Az iskolai kormányzás tényezői“ czimü szakasz visszapillantván az iskolai kormányzás multjára, feltünteti, mily tényezők szerepeltek abban régebben, mily tényezők szerepelnek benne jelenleg és mily tényezőknek kellene szerepelniök.

Szerző igen helyes fejtegetései szerint az iskolai szervezet részei: a) a szülők, b) a tanitó, c) az egyház, d) az állam és e) végre a község levén, mindezen tényezőknek kellene a felügyeletnél is szerepelniök, kivéve mégis a tanitót, „mert ő maga is részben tárgya a felügyeletnek.“ Kimutatván, mily befolyást kellene e tényezőknek egyenként biztositani a felügyeletben és mily előnyök származnának e befolyás biztositásából az iskola tevékenységére: áttér a következő két szakaszban a pozitiv javaslatokra.

Javaslatainak sulypontja az, hogy a felügyelet — szakfelügyelet legyen. Oly javaslat ez kétségkivül, melynek elfogadását és foganatositását hően kell óhajtania mindenkinek, ki az iskola feladatát, czélját, hasznát, fontosságát csak némileg is méltányolja. Tagadhatlan u. i., hogy az iskolai élet rögtön egészen más képet tüntetne fel, tevékenysége sokkal rendszeresebb, eredményei sokkal jelentékenyebbek volnának, ha a felügyelet oly egyének kezeibe tétetnék le, kik valóban alaposan értenek a dologhoz és képesek a tanitóknak az iskolai belélet min-

den ágában szakszerü tanácsokat adni, őket utbaigazitásokkal támogatni.

E szakfelügyeletet hármas fokozatban kivánja gyakoroltatni a főtanitó, a körfelügyelő és kir. felügyelő által, kik legnagyobb részben az érdemes és szélesebb készültséggel biró néptanitók köréből volnának választandók. Meghatározza azután részletesebben az egyes felügyelők tevékenységének körét is. Nem lehet feladata ismertetésünknek követni szerzőt a részletekben. Ha ezt tenni akarnók, át kellene irnunk ugy szólván az egész becses könyv idevonatkozó részét. Annyit azonban hangoztatunk ismételten is, hogy szerző nem általános, tág értelmü szólamokat, nagy hangzásu, de tartalomszegény phrázisokat használ állitásainak bevitatásánál, hanem a dolgok mélyére hatva, az alapos tanitó világosságával tárja elénk a dolgot, melyről ir.

Szerény véleményem szerint nem volna szabad feledésnek adni át a benne felvetett eszméket, hanem azokat behatóbb tanulmányozás tárgyává tenni és a sok jót, mely a müben foglaltatik, lehetőleg átültetni az életbe. Ideje volna már, hogy az iskola e komoly ügye, komoly tevékenység tárgyát képezze!

Teljes elismeréssel adózunk tehát a m. t. szerző fáradozásainak és kivánjuk, hogy müve lehető realizálásában lelje meg minél előbb buzgalmának érdemlett jutalmát.

Dr. Walter Gyula.

VEGYESEK.

(*Az esztergomi székesegyház*) kupolája a napokban elkészült. Eddig is nagyságra nézve negyedik volt a világon (Vatikan, Flórence, London) most szépsége által is vetekedik, mert a nagy munka, tervezet, izlés, kivitel által egyaránt a remeklés tündöklő benyomását eszközli

a nézőben. Tervezte Lippert, épitész hazánkfia, rajzait végrehajtotta Detoma bécsi márványozó. Csupán a kupola diszitése egy évig tartott, és 70 ember dolgozott rajta szakadatlanul. Eddig a kupola capucium alaku volt, most karcsuságot nyer s belülről csúcsba végződik, azonkivül ugy látszik, mintha valóságos laternája volna. Ugyanis a renaissance modor, melyben a basilika épült, lényeges alkatrésze a laterna, de ez hiányzott, most legalább diszitések által pótoltatik. Három ezer mázsa fösz (gypsz) alkalmaztatott a boltozatra, az ezt föntartó vasrudak 1400 forintba kerültek s ezek végei csavarokkal erősitettek a boltivek falazatába. Csakis igy volt biztositható az állandóság. Mikor először láttuk ott a magasban, az ablakok alján, a szépség hatása elfojtott minden hangot, csak a bámulat csodálkozását hagyta meg, oly gyönyörü, behizelgő a hatás, melyet a fehér és aranyszin együttesen eszközöl. Valahol Olaszországban az Olympot láttam lefestve, ezen érzés emlékei támadtak fel szentesitve az in hoc signo jelvény s a vértanuk pálmai által, melyek a görög-római kellemes rosettákat kereszténynyé teszik. Magától értetődik, hogy a renaissance-styl minden legkisebb részlet diszitésében fényesen érvényesült s igy akár müvész, akár laikus nézi, lelkök egyaránt fogva marad szépségeitől. Midőn alulról néztük, akkor vettük észre, hogy a kupolának szükséges betetőzése ezen gazdag ornamentika s mily hiánya volt ez a székesegyháznak. A szépészet s vallásos érzelem most már teljesen kielégitve érzi magát. Valóban a mennyország szépségeire emlékezik a belépő és imádkozni akaró keresztény. Került 200,000-be s örvendünk, hogy a biboros Maecenás nagy napjára (okt. 28.) készen lesz, egészen az aranytól ragyogó feliratig: Assumpta est Maria, gaudent angeli!

(*Megjelent.*) 1. Buda ostromához. Irta Knauz Nándor. Budapest, 1886. Negyedrét 128 lap. Négy táblával. Felette érdekes adalék a 200 év előtti kor történetéhez; névszerint az esztergomi káptalan áldozatkészsége és zaklatásai, sokoldalu részletekben vannak feltüntetve. A müvelt-

ség történet barátainak nagyszerü élvezetet fog nyujtani, mert az akkori élet s hadjárat legapróbb részleteinek mesés gazdagságát tünteti elénk. Minden adata uj, mert kizárólag az azonkori eredeti okmányok alapján készült. — 2. Az avatás történeti kifejlődésében. Irta dr. Böhm János, hittanár. Eger, 1885. Nyolcz. 167 lap. Kimeritő tagglalat, melyet minden egyházi ember élvezettel fog olvasni. — 3. Egyházi beszéd sz. István napján Budán. Mondotta dr. Kisfaludy Árpád Béla, győri hittanár. Győr, 1886. Surányi. Nyolcz. 23 l. — Sz. István mint ember, családfő s országalapitó király, egyformán dicső példánk. Minden tekintetben jeles beszéd. — 4. Egyházi beszéd sz. István napján Bécsben. Mondotta Bobleter Ignácz zuranyi plébános. Budapest, 1886. Hunyady Mátyás intézet. Nyolcz. 17 lap. Alaposan s érdekesen bizonyitja, hogy a) szent István vallás erkölcsi alapokra fektette nemzete haladását, b) belátta, hogy ezen alap nélkül lehetetlen a magyar nemzet haladása s kérdéses nemzeti fenmaradása. — 5. A szent család képes naptára 1887. évre. Ara 30 kr. Az igen érdekes naptár megrendelhető Mészáros Kálmán ferenczes hitszónoknál Bpesten. Immár 25 ezer példányban nyomatott, annyira megkedvelte a magyar közönség. — 5. A párbér jogi természete. Irta dr. Kováts Gyula, kir. táblai pótbiró stb. A Pallas kiadása. Ára a 207 lapra terjedő füzetnek 1 frt. 20 kr. Második bővitett kiadás. Kovács tudvalevőleg Timonnal ereszkedett polemiába a párbér jogi természetéről. Timon válaszolt, mire Kováts felelt. E füzet a már ismertetett válaszának uj és bővitett kiadása.

(*Latin irodalom.*) 1. Monumenta Vaticana. (Vatikáni okmánytár.) Második sorozat, második kötet. Budapest, 1886. Franklin-társulat. Negyedrét CLIV. és 308 lap. Tartalmát teszi Buonvisi bibornok bécsi nuntius jelentése, 1686-ból. Nagybecsü a történeti bevezetés Fraknóitól, s annak remek irályu latin forditása (Rosty Kálmántól.) Buda-vár ünnepélyére alkalomszerübb emlékkönyet nem adhatott volna ki a bizottság. Többrendü fametszet kö-

zött XI. Incze fényvésetü arczképe disziti. — 2. Compendium Theologiae moralis. Auctore Augustino Lehmkuhl, societatis Jesu sacerdote. Cum approbatione rev. vic. gen. Friburgen. Apud Herder. In 8°. (XXIV. et 603 p.) 7 mark. = 9 frank. = 4 forint. Theologia moralis ejusdem auctoris in duos tomos distributa ante duos annos primo in lucem prodiit et, quum semel atque iterum paucorum mensium spatio numerosae editionis exemplaria divendita essent, jam tertio recudi debuit. Quoniam vero, quum primum illud opus apparuit, brevior etiam tractatio quae scholis majora afferret commoda, in desiderio esse coeperat, auctor ad eam etiam conficiendam sese parabat, et Deo dante, breve Compendium theologiae moralis nunc absolvit. Hol rövid tankönyveket kedvelnek, ott felette alkalmas kézikönyv gyanánt ajánlhatjuk. — 3. Jungman dogmatikus taglalatai immár ötödik kiadásban árultatnak (Pustet, Regensburg). Mindössze hét. „Ejusmodi Tractatus, ea profunditate catholicae doctrinae, ea claritate et ordine, ea accurata et scientifica dicendi ratione sunt conscripti, ut nihil in eis redundet, nihilque desiderandum relinquant, ut in Seminariis tamquam codices habeantur et juvenibus explanentur. Id tantum supponunt, ut analogum philosophiae cursum in Seminariis juvenes praemiserint, quo idonei evaserint ad recte cogitandum, recteque disserendum.“ (Acta S. Sedis, fasc. 74.) — 4. Manuale precum in usum theologorum. 12° XII. 554 p. Friburgi Brisg. 1886. Herder. Ára 3 mark. Szépen kiválogatott imák. — 5. Leonis P. P. XIII. Epistola ad archiepiscopos et episcopos Borussiae. (Német fordításról.) Nyolczadrét, 28 lap. 1886. Herdernél Freiburgban.

(*Német kath. naptárak.*) 1. Groszer Marienkalender auf das Jahr 1887. Winterberg. Steinbrenner János kiadása. Negyedrét 93 lap. Ára 40 kr. Két szinezett képpel (Lurdi jelenés és a fájdalmas anya). A rendes naptári tartalmon kivül magában foglal kath. irányu beszélyeket, történeteket, adomákat. — 2. Kalender zu Ehren der hochheiligen Herzen Jesu und Maria auf das gem. Jahr

1887. Winterberg. Steinbrenner. Negyedrét. Ára 40 kr. Két szinezett képpel. (Sz. József halála és K. U. Emausban.) Gyönyörü elbeszélések, melyek fölérnek szent beszédekkel, habár nem prédikátziók. Számos fametszetü illustratióval. — 3. Kath. Kalender für Zeit und Ewigkeit auf das Jahr. 1887. Winterberg. Steinbrenner. Negyedrét 128 lap. Ára 45 kr. Egy szinezett és egy barna festésü képpel. Hasonló tartalommal mint az előbbiek. — 4. Universal-Kalender. Ugyanott. Ára 1 frt. 20 kr. Itt az előbbiekben foglalt képek s elbeszélések mind együtten közöltetnek, nemkülönben az 5 szinezett kép. Nevezetes benne a gazdasági rész, hol népszerü nyelven a kis gazdák teendői érdekes párbeszédben adatnak elő. A kiadó valódi missiót vitt véghez számos naptárával, mert német és cseh nyelven 27 naptárt ad ki, melyekben kizárólag kath. irány uralkodik. Jelen évben immár 200 ezer példányban adja ki naptárait, s a káros irányu naptárakat nagy eredménynyel kiszoritja a kath. családok asztaláról. Ajánljuk német ajku községeinknek. — 5. Almanach catholique de Belgique pour 1887. Beau volume in-4° de 150 pages environ. Édition de grand luxe, ornée d'encadrements rouges, de 9 planches en chromolithographie et nombreuses gravures en noir: Prix 5 frank. — 6. Almanach des Enfants pour 1887. Un volume grand in-32 orné de nombreuses vignettes en chromotypograghie et en noir, couverture en chromo. Prix: Cent. 50.

(Hering jeles jogtudós és egyetemi tanár Göttingenben.) „der Zweck im Recht" czimü könyvében a következő észrevételt teszi: „Ezen második kiadásban a szöveghez függeléket csatolok, melyet Hohoff káplán ur a „Litterarischer Handweiser" 23. évfolyam. 2. számában megjelent ismertetésének köszönök, aki személyesen is szives volt figyelmemet a katholikus ethikai irodalom némely nevezetes kifejtésére fölhivni. Ugyanis ő sz. Tamásból fölhozott citaciók által bebizonyitotta nekem, hogy ezen nagy szellem az erkölcsnek realisan praktikus és társa-

dalmi kihatását világosan fölfogta s ugyanugy annak történelmi momentumát. Nem utasithatom vissza magamtól, hogy tudatlanságot hány joggal szememre, de sokkal nehezebben éri e szemrehányás a filozofusokat és protestáns theologusokat, kik e férfiu nagyszerü gondolatait fölhasználni elmulasztották. Csodálkozva kérdezem magam, mint lehet, hogy az ily egyszer hangoztatott igazságok a mi protestáns tudományunkban végleg kiveszhettek? Mennyi tévuttól óvja meg magát, ha azokat megfontolta volna! Én talán könyvemet meg nem irom, ha azokat ismerem, mert az alapgondolatokat, melyeket nyomósitok, ama hatalmas gondolkozónál tökéletes világosságban és pregnant kifejezésben találni. „Ha többen volnának, kik ily pártatlan s elfogulatlan itélettel tudnák becsülni az ellenségben is a jót és becsest, néhány lépéssel közelebb jutnánk az igazság megismeréséhez. Bukle sokszor hangoztatja, hogy az igazság ismerete vagy legalább a tudomány haladása e megismerés felé toleránssá tesz; — mi többet mondhatunk, az igazság felé törekvő s egyszersmind reális sikert arató tudomány nemcsak toleránsokká, de jó barátokká és testvérekké tesz. Erre nézve a kezdet az elfogultság elvetésében áll, mely látatlanba elitélte mindazt, ami más földben, más nézetek, más elvek éghajlata alatt termett. Veritas liberabit vos.“

(Americana.) 1. A brooklyni törvényszék (Északamerika) nem rég kimondotta, hogy anarchista érzelmü ember polgár nem lehet; ugyanis nem rég egy anarhista legény, aki fönnen dicsekedett, hogy elve: ni Dieu, nimaître (sem Istent sem urat el nem ismer), polgárjogért folyamodott. De a törvényszék kimondotta, hogy olyant, ki hamis esküre kész, polgárok közé fel nem vehet. Mert ha sem Istent el nem fogad, sem törvényt, miképen fog esküdni, hogy az ország alkotmányát s törvényeit megtartja, ha már előzőleg elveti. Vajjon mit ér atheusnál az eskü? Az anarchista képtelen arra, hogy civilisált országban polgár lehessen. — Csak is a Most-féle lázadások téritették észre az északamerikai törvényhatóságokat. —

2. Az északamerikai országgyülés 408 tagja közül 72 methodista, 63 baptista, 40 episkopalista, 37 presbytrianus 36 katholikus, 15 unitarius, 8 lutheranus, 10 Campbelletbe 2 quaeker, összesen 283. A többi 125 tagról nem lehetett kitudni, hogy milyen valláshoz tartoznak, vagy hogy egyáltalában valami vallást követnének. — Ezt a „Warheitsfreund" nevü hetilapból vettük át, mely Északamerika legrégibb német kath. lapja, miután 1837. jul. 20. jelent meg első száma s igy most kezdette meg jubiláris évét. Ezen alkalomból minden egész évi előfizetőnek megküldi szent Alfons életét, melyet Otto Gisler svajczi plébános irt. — 3. Amerikában a házasság fölbonthatatlanságát már puszta babonának kezdik tekinteni és a lakosság éppen női része az (!), mely ez eszméért lelkesedik. Midőn S. E. Sewall Bostonban hason irányban szellemdús eszmepattanásokkal mulattatta a közönséget, a hallgatóságnak nőtagjai részeltették a legtöbb tapsban és elismerésben. Ily körülmények közt nem csoda, ha Philadelphiában sem tartoznak a ritkaságok közé az oly napok, melyeken harmincz házassági elválás történik.

(*Eredeti itélet.*) Kell-e beváltani a vasárnapon adott szót, ezt kérdezi a „Davenport Demokrat" s feleli: a Jowai itélőszék azt mondja, hogy „nem". Az itéletben érdekelt peresek Dawenporti ismert gyáros, az egyik szivar-, a másik butorgyáros. Ez utóbbi jótállás mellett 80 fontért szivart rendelt valamely vendéglős számára, mondván: „küldd a szivart, s ha X. nem fizet, jótállok érte." X. nem fizetett, a butorgyáros sem, s az ügy itélőszék elé került. Az alperes ügyvéde hivatkozott arra, hogy fele a jótállást vasárnap fogadta s következőleg, nincs általa kötelezve; a biró pedig késztetve érezte magát, a követelést visszautasitani. Jó lesz ezentul szemügyre venni, kinek hihet az ember vasárnap s kinek nem.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

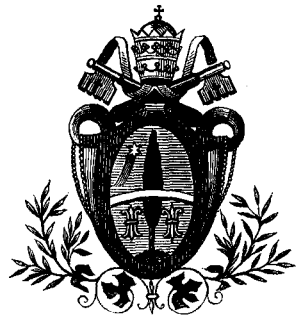

TISZTELENDŐ TESTVÉREINKNEK,

MAGYARORSZÁG PRIMÁSÁNAK, ÉRSEKEINEK, PÜSPÖKEINEK

S EGYÉB EGYHÁZMEGYEI FŐNÖKÖKNEK,

KIK AZ APOSTOLI SZENT-SZÉKKEL KEGYELEMBEN ÉS KÖZÖSSÉGBEN ÉLNEK

XIII. LEO PÁPA

TISZTELENDŐ TESTVÉREK

ÜDVÖT ÉS APOSTOLI ÁLDÁST.

Amit hőn s régen óhajtottunk, hogy hozzátok, miként néhány más nemzet püspökeihez, alkalmasan intézhessük apostoli szózatunkat s pedig azon szándékkal, hogy veletek közöljük nézeteinket mindarról, ami a kereszténység fölvirágoztatására s a magyarok üdvére válnék, arra épen e napokban legjobb alkalom nyílt, midőn Magyarország Buda visszavételének kétszázados emlékét örömujjongással üli meg. — A magyarok nemzeti dicsőségében örökké kiválóan fog ragyogni a tény, hogy őseiteknek jutott osztályrészül, hogy az ellenség által másfél századon át megszállva tartott fővárost hősies kitartással visszafoglal-

ták. Hogy Istennek e jótéteménye iránt folyton éljen a szivekben az emlékezet és a hála, XI. Incze pápa méltán elrendelé, hogy szeptember 2-a, e dicső esemény napja, az egész világon szent István, első apostoli királytoknak tiszteletére ünnepeltessék. Már pedig eléggé ismeretes, hogy az apostoli Szent-Széknek része volt, még pedig nem utolsó része a szóban forgó nagy és szerencsés eseményben, amelyben a három év előtt ugyanazon ellenség fölött Bécsnél kivivott dicső győzelemnek természetes következménye volt, — s e győzelem, melytől kezdve a mohamedánok hatalma Európában hanyatlásnak indult, nagyrészt s joggal tulajdonittatik Incze pápa apostoli gondoskodásának. — Különben elődeink azelőtt is hasonló alkalmakkor gyakran gondoskodtak tanácscsal, segédcsapatokkal, pénzzel, szövetséggel Magyarország erejének gyarapitásáról. III. Callistustól kezdve XI. Inczéig több pápának nevét kellene e tekintetben dicsőitve fölemlitenünk. — Mindnyájuk helyett álljon itt egy, VIII. Kelemen, kinek a magyar országgyülés, midőn Esztergom és Visegrád a törökök hatalma alól fölszabadult, az ország nyilvános hálaját rendelé kifejezni, mert elhagyatottságukban s majdnem reménytelen állapotukban egyedül ő nyujtott idején és bőven segélyt. Miként tehát az apostoli Szent-Szék soha sem hagyta el a magyar nemzetet, valahányszor küzdenie kellett a keresztény vallás és erkölcsök ellenségeivel, ugy most, midőn ama dicső esemény örömteli emlékén lelkesülnek a kedélyek, e jogosult örömben szivélyesen egyesül veletek s tekintve a változott időket azt akarjuk, egyedül arra törekszünk, hogy a hivőket a katholikus hitvallásban megerősitsük, s a mennyire tőlünk telik egyszersmind hozzájáruljunk a közös veszélyek eltávolitásához, ami által azt is elérjük, hogy a közjónak szolgálunk.

Maga Magyarország példa rá, hogy egyeseknek épen ugy mint államoknak nem adhat Isten nagyobb

ajándékot, mint azt, hogy elnyerjék az ő kegyelméből a katholikus igazságot s azt állhatatosan megőrizzék. — E magában véve legnagyobb ajándék bőven foglal magában más javakat is, melyek segélyével nemcsak az egyes emberek nyerhetik el az égben örök üdvüket, hanem magok az államok is valódi nagyságukat és virágzásukat. — Ezt tudva az első apostoli király miért sem esdett Istennél forróbban, miben sem fáradozott annyira, miután sem törekedett oly kitartóan, mint az után, hogy a katholikus hitet egész országában elterjeszsze s már kezdettől fogva biztos alapokra fektesse. Tehát már hajdan is közös törekvések és közös feladatok füzték a magyar királyokat és a magyar nemzetet a római pápákhoz, s e kapcsot az utókor soha sem tépte szét. István országot alapitott; de a királyi koronát csakis a római pápától kapta; a pápai hatalom kente föl királylyá, viszont ő országát az apostoli Szent-Széknek ajánlotta föl; királyi bőkezüséggel számos püspöki széket alapitott, sok üdvös intézményt alkotott, s viszont ez érdemei az apostoli Szent-Szék részéről a legnagyobb jóakarattal és sok tekintetben rendkivüli engedményekkel találkoztak. A hitből, az áhitatból meritette a szent király a világosságot törekvéseiben, a bölcsességet kormányzásában; miként nem is másban, csak az állhatatos imában nyerte ama lelki erőt, melylyel majd a lázadók ádáz összeesküvéseit nyomta el, majd győzedelmesen verte vissza az ellenségek támadásait. — Ekként a vallás oltalma alatt jött létre országtok, a vallásnak védelme és vezérlete alatt nyeré államotok épülete nemcsak betetőzését, hanem egyszersmind szilárdságát és dicső hirnevét. Magyarország a királyától és atyjától örökség gyanánt nyert hitet szentül és sértetlenül megőrzé a legválságosabb időben is, sőt még akkor is, midőn a szomszéd népeket veszedelmes tévely szakitá el az egyház anyai kebeléről. — Az apostoli királyban, a püspökökben, a népben

a katholikus hittel együtt állandóan megmaradt az apostoli Szent-Szék iránti hódolat és kegyelet; s viszont a római pápák állandóan tanusitották jóakaratukat a magyarok iránt. S ma annyi századok és események után a régi viszony Isten kegyelméből fönnáll; s őseiteknek ama dicső erényei az utódokban sem haltak ki. Mert kétségtelenül dicséretre méltó: a püspöki hivatás teljesitése körül kifejtett sikeres munkásság, a köznyomor áldozatkész enyhitése, az egyház jogainak védelmezésében tanusitott buzgóság, a katholikus hit fentartására irányuló állhatatosság és lelkesedés.

Ezek láttára örömmel telik meg lelkünk, és Nektek, Tisztelendő Testvérek, valamint a magyar nemzetnek szivesen adózunk méltó elismerésünkkel. — De nem mellőzhetjük hallgatással, a mi különben senki előtt sem titok, mennyi ellensége van korunkban az erénynek, hányféle cselfogással támadnak az egyház ellen, mennyire indokolt a félelem, hogy a megingatott hit lankad ott is, a hol legszilárdabban állt és legmélyebb gyökereket vert. Elég megemlitenünk a bajok leggyászosabb forrását, a naturalismus és rationalismusnak mindenfelé elhintett tételeit. — Ehhez járul a romlásra vezető számtalan csáb; az állami hatalomnak olykori idegenkedése vagy nyilt elszakadása az egyháztól; a titkos társulatoknak makacs merészsége, az ifjuság nevelésében többnyire Istenre való tekintet nélkül követett rendszer. Már pedig ha valaha, ugy bizonyára korunkban be kellene látni és érezni, mennyire alkalmas, sőt szükséges a katholikus vallás a társadalom nyugalmának és javának biztositására. A mindennapi tapasztalás ugyanis bizonyitja, hová akarják sodorni az államokat azok, kik nem tisztelnek semmi tekintélyt s gonosz vágyaikat semmiben sem fékezik. Senki előtt sem lehet többé titok, mit terveznek, mily fogásokkal élnek, mily makacsok törekvéseikben. — A legnagyobb birodalmak, a leg-

virágzóbb államok szüntelen kénytelenek küzdeni oly fajta emberek ellen, a kik ugyanazon elvek és üzelmek szolgálatában tömörülve folyton veszélyeztetik a közbiztonságot. — E veszélyes jelleget öltött bajokon több helyütt a legjobb szándékkal ugy véltek segithetni, hogy azok ellen az állami hatalom és törvény tekintélyét alkalmazták. Pedig a socialismusból folyó veszélyek ellensulyozására csak egy alkalmas és hathatós eszköz van, melynek mellőzésével vajmi keveset ér a büntetéstől való félelem, ez az eszköz pedig nem egyéb, mint a hiveknek a vallásban való oktatása és az Isten és az egyház iránt való tisztelet- és szeretetben való megőrzése. Mert az egyház a vallásnak legszentebb őre, a tiszta erkölcsnek és minden erénynek, mely a vallásból önkényt folyik, szülője és nevelője. A ki hiven és mindenben az evangelium törvényei szerint él, az már ez által is szükségképen távol áll a socialismus gyanujától. Mert a vallás ép ugy parancsolja az Isten iránti tiszteletet és félelmet, mint a törvényes hatalom iránt való alárendeltséget és engedelmességet. Tiltja a lázadást, parancsolja a tulajdon- és a jognak sértetlenségét, s követeli, hogy a gazdagok a szükölködők nyomorán készséggel segitsenek. — A legodaadóbb szeretettel karolja fel az inségeseket, édes vigaszszal tölti el a szerencsétleneket, kecsegtetvén őket a legfőbb és el nem muló javak reményével, melyek annál bővebbek, mennél sulyosabb és tartósabb volt a szenvedés. Azért az állam élén állók bölcsebben és czélszerübben nem intézkedhetnek, mintha a vallásnak a lelkekre való befolyását semmikép sem akadályozzák, és engedik, hogy azok a vallás parancsaival a jó és tiszta erkölcsre vezéreltessenek. Bizalmatlankodni és gyanakodni az egyház ellen, először is nyilvánvaló igazságtalanság, de meg nem is használ senkinek, csak az állami rend ellenségeinek s a mindent fölforgatni törekvő elemeknek.

Magyarország Isten segedelmével nem volt ugyan szinhelye azon iszonyu népzendüléseknek és rémületes zavargásoknak, melyek másutt megrenditették az államok nyugalmát. De a fenyegető veszély Minket is, Titeket is, Tisztelendő Testvérek, komolyan int és figyelmeztet, hogy mindinkább őrködjünk és törekedjünk, hogy Magyarországon virágozzék, uralkodjék a vallás s a keresztény intézmények tiszteletben tartassanak. Azért óhajtandó mindenekelőtt, hogy az egyház egész Magyarországon teljes és sértetlen szabadságot élvezzen, ama szabadságot, melynek máskor örvendett s melyet csakis a közjóra szokott használni. Ugyanis leghőbb vágyunk, hogy a törvényből eltávolittassék mindaz, a mi az egyház jogaival nem áll összehangzásban, cselekvési képességét csökkenti s a katholikus hitvallással ellenkezik. S arra, hogy ezt elérjük, — Nekünk is, Nektek is a mennyire a törvények engedik, állandóan kell törekednünk, miként ezt már sok jeles férfiu tette. — Addig is, mig e törvények szabványai fennállanak, a ti hivatástok azon lenni, hogy e törvényekből a hivekre mennél kevesebb kár háramoljék, figyelmeztetve serényen a hiveket, mik e tekintetben kötelességeik. Néhány pontot jelzünk, melyek a többieknél ártalmasabbaknak látszanak.

Igy, az igaz vallást elfogadni az embernek legfőbb kötelessége, melyet nem lehet meghatározott emberi korra szoritani. *Isten országára nézve nincsen gyönge kor.* Amint ezt valaki tudja, minden késedelem nélkül meg is kell tennie s az elhatározás e tettre mindenkinek legszentebb jogot ad, melyet sérteni a legnagyobb jogtalanság nélkül nem lehet. Hasonló okból mindazoknak, kik a lelkek üdvét gondozzák, a mily igaz oly fontos kötelességök az egyház kebelébe fölvenni mindenkit, a ki abba fölvétetni óhajt, mihelyt koránál fogva eszével élni képes. Ha ennélfogva a lelki pásztorok e kettő közt kénytelenek vá-

lasztani, inkább kell elviselniök az emberi törvények szigorát, mintsem hogy magukra vonják a büntető Isten haragját.

A mi a házassági frigyet illeti, azon legyetek Tisztelendő Testvérek, hogy mély gyökeret verjen az emberek szivében a házasság szentsége, egysége és fölbonthatatlanságáról szóló katholikus tan, gyakran emlékeztessétek a hivőket, hogy a keresztény házasság természeténél fogva egyedül az egyházi hatalomnak van alávetve; mily szándékkal és lelkülettel engedelmeskedjék a katholikus ember e törvényeknek; hogy a katholikus embernek tilos és pedig a legfontosabb okoknál fogva tilos a katholikus hitvalláson nem lévő keresztényekkel házasságra lépni, s hogy a ki ezt az egyház meghatalmazása és engedélye nélkül tenné, az az Isten és egyháza ellen vétkezik. S miután e dolog, miként látjátok, oly nagy horderejü, mindazok, kikre tartozik, lehetőleg lankadatlan buzgalommal gondoskodjanak, hogy senki az egyház e parancsát és semmi módon meg ne szegje. Annyival inkább, minthogy ha valamiben, ugy bizonyára ez ügyben, melyről szólunk, az engedelmesség az egyház iránt szükségképen összefügg az állam javával. Mert az állami élet alapját, s hogy ugy mondjuk legjobb elemeit a család ápolja és foglalja magában, s azért a családtól függ nagyrészt az állam békéje és jóléte. Már pedig a család olyan, a milyenné azt a házasság teszi, s nem lehet boldog a házasság, hacsak az Isten és az egyház törvénye nem szabályozza. Ezen föltételek mellőzésével létrejött, a különféle szenvedélyek rabszolgaságába sülyedt, az Isten akarata ellenére kötött s ép azért az annyira szükséges mennyei segélytől megfosztott házassági frigy, melyben hiányzik még az életközösség is az ember legfőbb érdekében a vallásban — e házassági frigy a család és az államok végromlására szükségkép a legkeserübb gyümölcsöket hozza. Azért kétség-

kivül nemcsak a vallás, hanem a haza körül is nagy érdemeket szereztek maguknak azok, a kik két évvel ezelőtt egy lélekkel, nyilt s bátor szavazatukkal visszavetették a magyar országgyülés elé terjesztett, a keresztények és zsidók közt kötendő házasságról szóló törvényjavaslatot s keresztül vitték, hogy a régi házassági törvény érvényben maradjon. E férfiak szavazata széles Magyarországon számtalanok tetszésével találkozott, kik nyiltan bizonyitották, hogy ők is ugy éreznek s magatartásukat helyeslik. Ily egyetértés, ily állhatatosság uralkodjék közöttetek mindannyiszor, valahányszor a katholikus ügyért küzdeni kell, s megjön a győzelem, vagy legalább is annyit értek el, hogy távol üzve a közönyt és tétlenséget, melylyel a kereszténység ellenei kétségkivül elaltatni óhajtanák a katholikus tetterőt, élénkebb és sikeresebb lesz e küzdelem.

Nem kisebb haszon háramlik az államra, ha az ifjuság helyes és bölcs nevelésére már a gyermekkortól fogva kellő gond fordittatik. Korunkat és erkölcseit jellemzi az, hogy nagyon sokan vajmi nagy törekvéssel azon vannak, hogy a tanuló ifjuság az egyház őrködése s a vallás legüdvösebb befolyásától távol tartassék. Kedvelik és sürgetik mindenfelé az ugynevezett *felekezetnélküli, vegyes és laicus* iskolákat azon szándékkal ugyanis, hogy a tanulók a legszentebb dolgokat illetőleg a legnagyobb tudatlanságban és vallásközönyben nőjjenek fel.

S mivel a baj terjedtebb is nagyobb is, mint az alkalmazott orvosság, látjuk, mint szaporodik a lelki javakkal mit sem törődő, vallástalan s gyakran istentelen ifju nemzedék. E nagy csapást, Tisztelendő Testvérek, minden tőletek telhető gonddal és törekvéssel tartsátok távol a ti magyar hazátoktól. Hogy az ifjuság már gyermekkorától kezdve a keresztény erkölcs- és keresztény bölcsességben neveltessék, az manap nemcsak az egyháznak, de az államnak is le-

hető legnagyobb érdekében áll. Belátják ezt mindazok, a kik helyesen gondolkoznak; azért látjuk, mily buzgón gondoskodnak sok helyütt és számosan a katholikusok közül az ifjuság vallásos neveléséről, s nem rettenve vissza bármi nagy áldozattól vagy fáradságtól, erre törekednek leginkább és állhatatosan. Tudjuk, hogy Magyarországon is sokan hasonló szándékkal ugyanerre törekesznek és ugyanebben fáradoznak, mindazonáltal engedjétek meg Tisztelendő Testvérek, hogy püspöki buzgóságtokat mindinkább serkentsük. Nekünk fölfogva a dolog nagy horderejét bizonyára óhajtanunk s akarnunk kell, hogy az ifjuság nyilvános oktatásában az egyház szabadon teljesithesse azon föladatát, melyet Istentől nyert, s nem tehetjük, hogy kérve ne kérjünk Titeket, hogy erre buzgón törekedjetek. — Azonban ne szünjetek meg ezután is inteni a családatyákat, hogy gyermekeiket ne küldjék oly intézetekbe, ahol keresztény hitök veszélyeztetve van, s egyszersmind gondoskodjatok oly iskolákról, melyek a ti fenhatóságtok és papságtok felügyelete alatt állva, kifogástalan oktatással s vallásos tanitókkal tünjenek ki.

S ezt necsak az elemi, hanem a közép- és felsőiskolákról is akarjuk érteni. Őseiteknek s leginkább királyaitoknak és püspökeiteknek kegyeletes bőkezüsége és jótékonysága számos és jeles tudományintézetet létesitett. Élénk emlékezetben él nálatok a hálás utókor által dicsőitett Pázmány Bibornok, esztergomi Érsek, aki a budapesti katholikus nagy egyetemet alkotá s bő alapitványnyal ellátá. Valóban jól esik visszaemlékeznünk, hogy e nagy müvet, *azon tiszta és őszinte szándékkal létesité, hogy a kath. hit terjesztessék*, s II. Ferdinánd ezen intézetet megerősité, *hogy a kath. vallás ott, ahol uralkodott, rendithetlenül fennálljon, ahol megingattatott, ismét helyreálljon s az isteni tisztelet mindenütt terjedjen.* — Jól tudjuk, mily serényen és állhatatosan fáradoztatok azon, hogy a jeles

tudományok e csarnokai megtartva eredeti jellegüket, maradjanak aminek alapitóik szándéka szerint lenniök kellett, azaz katholikus intézetek, melyek belügyei, igazgatása és tanitói kara, folyton az egyház s a püspökök joghatósága alatt álljanak. Azért a legbuzgóbban hivunk föl Titeket, ne mulaszszatok el semmi alkalmat s kisértsetek meg mindent, hogy e jó és nemes czélt mindenképen elérjétek. S el fogjátok érni, tekintve az apostoli király kiváló vallásosságát s a kormány élén állók bölcsességét, mert valószinüleg nem fognák türni, hogy az, ami a katholikus egyházon kivül álló felekezeteknek megadatott, a katholikus egyháztól megtagadtassék. S ha körülmények követelnék, hogy uj intézetek létesittessenek, vagy a meglévők bővitessenek, legkevésbé sem kételkedünk, hogy atyáitok példáit megujitani s vallásosságukat utánozni fogjátok. — Sőt hirül vettük, hogy már is foglalkoztok egy, jeles tanitók képzésére alkalmas intézet fölállitásának eszméjével. Igen üdvös szándék, ha valami, ugy ez méltó bölcsességtekhez és buzgóságtokhoz, és hogy e szándékot, Isten segitségével, gyorsan megvalósitsátok, azt igazán óhajtjuk és Titeket arra buzditunk.

Azonban, ha egyáltalán a közjónak annyira érdekében áll az ifjuság neveltetése, ugy még inkább érdekében áll azoknak neveltetése, kik a papi pályára készülnek. Erre, Tisztelendő Testvérek, legjobban kell törekednetek, erre legtöbb gondot és fáradságot forditanotok, mert a növendékpap a papnak reménye és megkezdett képe; s mennyire függ a papoktól az egyház disze s egyszersmind a népek örök üdve, azt Ti jól tudjátok. — A növendékpapok nevelésében okvetlenül kettő a szükséges: a tudomány, az ész müvelésére, az erény, a lélek tökélesbülésére. — Azon tanulmányokon kivül, melyekben az ifjukor szokott kiképeztetni, adassék elő a hit- és az egyházjogi tudomány azon elővigyázattal, hogy e tudo-

mányok tana józan, mindenünnen kifogástalan, az egyház tanával teljesen öszhangzó, s ami különösen korunk követelménye, nagy mérvben alapos és bő legyen, *hogy inthessen és az ellenmondókat megczáfolhassa.* — Az életszentség, mely nélkül a tudomány felfuvalkodottá tesz és nem épit, magában foglalja nemcsak a közönséges erkölcsös életet, hanem egyszersmind a papi erények amaz összegét, melyből ered a Jézus Krisztushoz, az örök Főpaphoz való hasonlatosság, a papi tökéletesség e lényege. Ez a czéljuk a papneveldéknek: s Ti, Tisztelendő Testvérek, nem kevéssel s jól alapitottakkal rendelkeztek, részint olyanokkal, melyek a papságra szánt gyermekek előkészitői, részint olyanokkal, melyekben a növendékpapság képeztetik. Ezekkel foglalkozzatok, ezek fölött őrködjetek leginkább, azon legyetek, hogy a tanitás és nevelés, józan tudományban s életszentségben egyaránt kitünő férfiak kezeibe tétessék le, hogy ily nagy horderejü ügyben bennök föltétlenül megbizhassatok. — Oly tanárokat s lelki vezéreket válasszatok, a kik okosság-, bölcseség- s tapasztalatban a többiek közül kiválnak; a belszervezetet pedig akként intézzék, hogy a növendékek necsak ne láthassanak soha semmit, ami az áhitattal ellenkezik, hanem bővelkedjenek mindazon segédeszközökben, a melyek az áhitatot ápolják, s alkamas gyakorlatokkal serkentessenek, hogy a papi erényekben napról-napra előmenetelt tegyenek. A papság nevelésére forditott gond és szorgalmatok a legkivánatosabb gyümölcsöt fogja Nektek teremni, s érezni fogjátok, hogy püspöki hivataltokat sokkal könnyebben és sokkal nagyobb haszonnal viselhetitek.

Szükséges azonban, hogy még továbbra terjedjenek ki atyai gondjaitok arra t. i., hogy papjaitokat kötelességeik teljesitésében figyelemmel kisérjétek. Bölcsen és szeliden, miként ez hozzátok illik, őrködjetek, hogy világias szellemet soha sem öltsenek,

hogy haszonvágy és világi gondok ne vezéreljék őket, sőt inkább erényeik- és szent életükkel példa gyanánt ragyogjanak, mit sem lankadva soha az ima buzgalmában s tiszta szivvel járulva a legszentebb titokhoz. — E védvekkel fölbuzditva és megerősitve önkényt fognak vágyódni mindennap szent hivataluk munkája után, s amint kell, buzgón fogják főleg a szent ige hirdetésével és a szentségek kiszolgáltatásával a lelkek üdvét munkálni. Ama lelki erők visszaszerzésére, melyek az emberi gyarlóságnál fogva nem tartják meg állandóan elevenségüket, semmi sem alkalmasabb, mint a már másutt nagy sikerrel alkalmazott gyakori visszavonulás a magányba, hogy ott elmélkedve csak Istennel s lelki üdvükkel foglalkozzanak. Nektek pedig Tisztelendő Testvérek, valahányszor tehetségtek szerint, egyházmegyéiteket látogatjátok, önkényt fog nyilni kedvező alkalom arra, hogy megismerjétek az egyesek lelkületét és erkölcseit s egyszersmind lássátok a hely szinén, miként kelljen legjobban alkalmazni vagy tilalmat vagy orvoslást, ha netán valami bün fészkelte volna be magát. S nehogy az egyházi fegyelem lazuljon, a hol szükségesnek tartjátok, alkalmazzatok a szent kánonok szabványaihoz mért igazságos szigort, s tudják meg mindnyájan, hogy mind a papi hivatalok, mind a papi méltóságok különféle fokozatai, csak hasznos szolgálatok jutalma lehetnek s azért azoknak tartatnak fönn, a kik az egyháznak szolgáltak, a kik a lelkek üdvének munkálásában fáradoztak, kik feddhetetlen életükkel és tudományukkal tüntek ki. — Ezen erényekkel diszeskedő papság által nem csekély részben lesz gondoskodva a népről is; mely a hogy szereti az egyházat és hiven ragaszkodik ősi vallásához, ép oly készséggel és örömest bizza lelki üdvének munkálását az oltár szolgáira. — Azonban mitsem szabad elmulasztanotok ami alkalmas arra, hogy a kàtholikus hit a hivők seregében tisztán megőriztessék s az

evangeliumi fegyelem a tettben, az életben, az erkölcsökben fentartassék. Gondoskodjatok, hogy a lelkek üdvének eszközlésére többször tartassanak szent missiók, s ezek élére állitsatok elismert szentségü férfiakat, a kiket Jézus Krisztus szelleme lelkesit s a felebaráti szeretet hevit. — Az uralgó tévelyek távolitására és kiirtására terjesztessenek a nagy közönség között hasznos iratok, melyeknek tartalma megfeleljen az igazságnak és elősegitse a jó erkölcsöket. — Jól tudjuk, hogy ezen dicséretre méltó és hasznos czélra már néhány társulat jött létre s nem sikertelenül müködik. Nagyon óhajtjuk tehát, hogy e társulatok mind számban szaporodjanak, mind napról-napra bővebben gyümölcsözzenek. Azt is akarjuk, hogy buzditsatok mindenkit, különösen azokat, akik másokat tudományban, vagyonosságban, méltóságban, tekintélyben felülmulnak, hogy mindenütt és mindenkor, a magán életben éppen ugy, mint a nyilvánosság előtt kiváló gondot forditsanak a vallásra, erélyesen védjék a ti vezérletetek mellett az egyház ügyét, s ne vonakodjanak segélyezni, gyarapitani mindazt, ami a katholikus ügy előmozditására létesült vagy létesülni fog. Hasonlóképen szembe kell szállni azon csalékony balvéleményekkel, melyeket az egyéni becsület védelmére fonákul gondoltak ki, s melyek a keresztény hit és erkölcs parancsaival teljesen ellenkeznek, és sok veszedelem- és bünténynek utat nyitnak. — Végül kitartóan s minden erővel kell küzdeni a nem tisztes társulatok ellen, melyeknek mételyét el kell távolitani minden eszközzel, névszerint azokkal, melyeket más körlevelünkben jeleztünk s azt akarjuk, hogy ez ügyre annál nagyobb gondot forditsatok, mennél erősebbek itt számban, vagyonban, hatalomban e nemü társulatok. — Ezeket akartuk, Tisztelendő Testvérek, szeretettől ösztönöztetve nektek irni, — s él Bennünk a bizalom, hogy szavainkat az egész magyar nemzet készséges

engedelmességgel fogja fogadni. — Őseiteknek a félelmetes ellenség fölött, Budánál oly dicsőn kivivott győzelme nemcsak a harczi vitézségnek tulajdonitható, hanem a vallás erejének is, mely valamint kezdetben országtok hatalmának és nagyságának szülője volt, ugy a jövőre nézve a hazán belül a jólétnek, a haza határain tul, a dicsőségnek záloga. — Hogy e dicsőség, e jólét nektek Isten anyjának a Boldogságos Szent Szüznek esedezése által, kinek oltamába Magyarország fölajánltatott s kitől nevét is nyeré, osztályrészül jusson, szivből kivánjuk; s ugyanez okból buzgón kérjük Szent István pártfogását, aki országát a jótétemények minden nemével ékesité és gyarapitá s miként bizton reméljük, arra kegyelmesen tekint le az égből s megvédi azt hatalmas pártfogásával.

E reményben szivünk teljéből adjuk az Urban Reátok, Tisztelendő Testvérek, egyenkint, papságtokra és összes népetekre a mennyei adományoknak zálogát, atyai jóakaratunknak jelét, apostoli áldásunkat.

Kelt Rómában, Szent Péternél 1886. augusztus 22-én, pápaságunk kilenczedik évében.

XIII. LEO PÁPA.

SIMOR JÁNOS

BIBORNOK, HERCZEG-PRIMÁS ÉS ESZTERGOMI ÉRSEKNEK,

Budavár elfoglalásának kétszáz éves évfordulója alkalmából 1886. évi szeptember 2-án Budán, a helyörségi templomban, mondott beszéde.

Istennek legyen hála, ki nekünk győzedelmet adott. (I. Kor. 15. 57.)

Egy történeti ténynek, hazai és nemzeti életünk egyik fényes és eredménydus eseményének, Budavá-

rának a török járom alól való fölszabaditása emlékét üljük meg ma, mely esemény Magyarország ugyanazon járom alóli teljes fölszabaditásának, emelkedése, gyarapodása, felvirágzása ujabb korszakának hajnala, megnyitott ösvénye, mai fölényének, európai sulyának előhirnöke, biztos záloga volt. Ez esemény, szent István megkeresztelését megközelitő esemény hazánk és nemzetünk életében, müveltségünk fejlődésében.

Méltán ünnepeljük meg már csak azért is ezen esemény emlékét, mert a nem egyszer megkisérlett téves ösvényeknek, melyek hazánkat föloszlásra, nemzetünket szakadásra vezeték, felkapása után, csak Budavárának felszabaditásával érezte a nemzet zöme, hogy a török uralom, mely többeknek megszokott, talán meg is kedvelt járma volt, csakugyan valóságos járom és rabiga, a nemzetet haldoklásig fojtó levegő volt.

Magyarországnak a multban két hatalmas, kegyetlen ellensége volt; a magyar ember tudja kik voltak azok, megtanulta édes anyjától vagy a közmondásból.

IV. Béla alatt a tatárok, mint éhes sáskák, ugy lepték el országunkat s miután a magyar hadsereget Sajónál tönkretették, nem lévén még akkor az országban várak, vagy igen kevés számmal, azt végkép elpusztitották. Oda lett mindaz, amit őseink a hét vezér kijövetele óta, tehát vagy ötszáz év alatt, létrehoztak, három város és a magasabban fekvő vidékek kivételével. A csapás nagy volt, de nem volt halálos hazánkra; hasonlitott a duló viharhoz, a mindent letaroló jégesőhöz. Elvonult a vihar, a nap derültebb, a levegő éltetőbb lett; néhány évtized mindent helyrehozott. Hazánknak másik ellensége a török volt. A félhold uralma Magyarország fölött, a mohácsi ütközet szerencsétlen kimenetelével kezdődik. Mig őseink lakmároztak, czivakodtak, országgyüléseztek, de édes keveset tettek, addig Solimán, a törökök császárja 200,000 emberrel támadta meg az országot.

A magára hagyott ország fölött, melylyel a római pápán kivül, ki Lajos királyt pénzzel és katonával segitette, senki sem törődött az európai hatalmak közül, a hatalmas török csakhamar diadalmaskodott.

A győztes ellenség azon volt, hogy az ország fővárosát, a királyok székhelyét is hatalmába ejtse. Budát Solimánnak 1541-ben nem fegyverrel, hanem csellel sikerült kezeire keriteni. Befészkelvén magát az ország szivébe, annak járma alá való hóditását tervezte, s tervét azáltal vélte megvalósithatni, ha az ország várait egymásután elfoglalja. S midőn idő folytán a majdnem folytonos harczok és csatározások között a keresztény hadseregeknek a török által elfoglalt egyik vagy másik várat s erődöt sikerült visszafoglalni, Budavárát visszaszerezni, visszafoglalni nem sikerült. Ezt mint szemük fényét tekintették s őrizték a mozlimek. A három világrészre kiterjedt roppant birodalmuk tizedik városának nyilvánitották, s nemcsak igen jól érezték magokat Budán, de azt is tudták, hogy Buda hatalmuk- és uralmuknak Magyarországon alapja, s hogy Buda ennél is több t. i. nyugati Európának, a hová törekedtek, kulcsa; *de Budavárának vallási jelleget is adtak, elnevezték azt „a próféta előcsarnokának.“* Azért is Budavár parancsnokává mindig a legügyesebb hadvezért nevezték ki, s ez volt egyszersmind az elfoglalt magyarországi részek főkormányzója, az országban elhelyezett hadak fővezére. — Budavár urai 145 esztendeig a törökök voltak, az ország nagy részeé pedig másfél századig.

Az ő uralmuk hazánkra, nemzetünkre veszélyesebb volt a tatárjárásnál. A török uralom maradó, maró és gyilkoló méreg gyanánt hatott, mert nemcsak külsőleg pusztitott, hanem a pusztitást a lélekbe vitte át, hogy önéletre, — a müveltség első föltételére, — föl ne ébredjen. Már pedig, a hol az egyén elvesztette önérzetét s az érzéki kéjekbe merülve

lelkileg meghalt, ott állami, nemzeti, társadalmi ujjászületés, a haladás lehetetlen, ott pangás áll be, süllyedés következik s a külső pusztulás a belső pusztaságot hirdeti. Ily ponton volt hazánk, nemzetünk ily veszélynek ment sebes léptekkel eléje. A keresztény hittel a nemzet jelleme is hanyatlott s attól lehet tartani, hogy az igát életfentartásnak, a szellemi halált életnek, a rabságot szabadságnak fogja tekinteni. Hazánk 1686-ki helyzetét élénk szinekkel festi egyik történetirónk, egy szemtanunak följegyzései után, ekképen irván Szeged egyik legtermékenyebb vidékéről: „Sehol iható vizérei nincsenek; a mocsárok, tavak büzhödt vizét még a marha sem issza. Sehol egy viruló fa, melynek árnya az utasnak enyhet adna. A fü és bozót oly magas, hogyha a lovasság rajta keresztül ösvényt s mintegy barázdát nem nyit, gyalog alig vergődhetett volna át. Sehol a roppant térségen egy barátságos hajlék, sőt nyoma sem volt az embereknek, kivéve a pásztorok néhány nádkunyhóit.“[1] Ez volt nálunk a 150 éves török müveltségnek képe.

Csak mivel Budát, nyugati Európa kulcsát kezükben tartották, merték másodszor is nyugat egyik legnevezetesebb városát, Bécset, megrohanni, ostrom alá venni. A törökök számra 270,000 indultak Magyarországon át, hol tüzzel-vassal pusztitottak, Bécs elfoglalására. A fővezér, Karamusztafa, kiáltványából megérthették a bécsiek, mi vár reájok, ha Bécs elesik: „a hatalmas török császár küldött engem“ — mondja Karamusztafa — „hogy a korán szentséges vallást terjeszszem. Ha rögtön megadjátok magatokat, megmenthetitek életeteket, szabadságtokat, ha pedig oly eszeveszettek lesztek, hogy ti, maroknyi nép, megszámlálhatatlan sokaságu hadseregemnek

[1] Lásd: Horváth Mihály Magyarország története. IV. köt.

ellenszegültök, — közületek senki, még az anyja méhében levő kisded sem fog életben maradni."

Ha Bécs elesik, a bécsiek sorsa az lett volna, a mi a konstantinápolyiaké volt; ott csak ája Sofiában százezer polgár gyilkoltatott le. S mi lett volna Ausztria sorsa és a német tartományoké? az, a mi lett Ázsia, Afrika azon országaié, melyek a félhold hatalmába kerültek. Amint azon, egykor oly müvelt országok, s azoknak oly müvelt városai elpusztultak ugy, hogy a müveltségnek nyomai is elenyésztek — ép ugy pusztulásnak indultak volna ezek is.

De hát miért emlitem én ma Bécsnek a török ostrom alóli 1683-ban történt felszabadulását? Azért, mert ha Bécs ezen ostrom alól fel nem szabadul, török kézre kerül, három év mulva Budavár sem szabadul fel, s Isten tudja, mikor fogott volna felszabadulni? De azt is elképzelhetjük, hogy ha Bécs elesik, mi lett volna hazánkból. A Bécs ellen szervezett török hadjárat veszélyeit hazánkra nézve fölismerte s az 1683-ik év marczius 18-án a vármegyékhez intézett levelében jelezte is a nádor. „A török kegyetlenséggel feni fogát szegény édes hazánk ellen, nagy hadi készületekkel lévén azon van, hogy elsőben is ezt a megromlott s már nagyobbrészt igája alá hozott országot semmivé tegye. Noha némelyeknek köztünk hives, álnok praktikája s szava által szabadságot igér, bizonyára utolsó rabszolgaságunkra céloz. Elégséges példát mutat a török birodalom sok más keresztény országokkal együtt, melyek birtoka alatt vannak, ahol gyalázatos rabszolgaságban tartatik a kereszténység."[1]

Az iszonyu vereségnek és kudarcznak, melyet a törökök Bécs alatt szenvedtek, hazánkra nézve is kiszámlálhatatlanok voltak a következményei. Még ugyanazon évben, de csak véres csata után, melyben

[1] L. Szalay Magyarország története V. köt.

20,000 török esett el Párkánynál, szabadult föl Esztergom; fölszabadultak más várak és városok is; általában a keresztény hadaknak Bécs alatt kivivott győzelme Lipót császár és király hadi szerencséjének forduló pontja volt. A bécsi győzelem főtényezőinek mi sem volt hőbb óhajtásuk, mint felszabaditani Budavárát. Többször megkisértetett ez már azelőtt is, de soha sem sikerült, s 1684-ben sem sikerült. Pest ugyan kardcsapás nélkül foglaltatott el, Budavár ostromlása azonban 109 napig tartott, a kisérlet huszezer embert emésztett föl, s a dolog még sem ment; az ostromot ismét abban kellett hagyni.

Ha a törökök Buda várát ugy tekintették, mint a nyugat kulcsát, a keresztények azt viszont a kelet kulcsának, s a nyugat védfalának tartották. A törökök de a keresztények is, tudták, hogy Budavár sorsa fogja eldönteni a kérdést: a félhold vagy a kereszt uralkodjék-e Magyarország fölött? A főtényezők mindent előkészitettek, amit szükségesnek tartottak egy uj háborura, melynek föladata leendett Budavár fölszabaditása. Ezek voltak: XI. Incze Pápa és a magyar apostoli király, Lipót császár. Lipót a Bécs alatti győzelmet Isten után a pápának tulajdonitotta, köszönte. „Szerencsét kivánunk Szentségednek, kinek fáradságos munkája és főpásztori gondoskodása folytán, fegyverkezhettünk csak a leghatalmasabb ellenség ellen. A győzedelem minden haszna és dicsősége Szentséged nevét fogja hirdetni örökre.“ A pápa szerezte meg Sobieski János királyt a császár és király szövetségének, a pápa fizette utolsó fillérig a lengyel hadsereg költségét; a pápa volt az, ki XIV. Lajost arra birta, hogy a törököt a császár ellenében ne segitse, a török barátsággal hagyjon föl s hogy Magyarországban a belvillongás lángjait ne szitsa. A pápa volt az, aki 1684-ben létre hozta a törökök ellen az ugynevezett szent ligát, melynek következtében a törököknek Moreában a velenczeiek-

kel, Moldvában a lengyelekkel gyült meg a bajuk. A pápa volt az, a ki *az európai keresztény fejedelmeket hadtestek küldésére, Európa keresztény népeit pedig arra birta, hogy a római császár és király zászlói alá sorakozzanak.* Az ő költségén épült Pozsonyban a katonai kórház, mely 4000 beteget fogadhatott be ápolásra, ő küldött pénzt hadi készületekre a királynak. Ezekhez járult ama 700,000 forint, mely összeget végrendeletileg hagyott Szelepcsényi primás Budavár visszafoglalására.

Második főtényező volt a király. Ő mint egyuttal a római szent birodalom császárja, oly sikeresen hivta föl katonaküldésre a birodalom fejedelmeit és herczegeit, mint azelőtt és azután soha. Az ő császári felsége egy fejedelmet sem feszélyezett; az ő táborában bármely más fejedelem, fenségének minden csorbája nélkül, szolgálhatott. A csász. kir. táborba Buda alá siettek: a brandenburgiak 8000, a bajorok 8000, a svábok 6000, a szászok 5000, a frankoniaiak 3000, összesen 30,000.

Miután e két főtényezőnek az volt legfőbb vágya, hogy Budavára visszafoglaltassék, ez tüzetett ki az 1686-ik hadjárat főczéljául. „A hir, jegyzi meg egyik hazafias történetirónk, hogy Budának birtokáért készül vivni a kereszténység, általános lelkesedést gerjesztett Európában.“[1] Önkénytesek érkeztek mindenünnen, kiknek számát 7000-re teszik a történetirók. Lotharingiai Károly herczeg táborába, ki főhadvezér volt s korának legnagyobb hőse, nem bőbeszédü, de annál dusabb tettekben, siettek a spanyol grandok, a franczia pairek, az angol lordok, az olasz marchiók és grófok, a német herczegek és grófok és sokan a polgári osztályból, számra nézve mintegy 7000-en. A keresztes háboruk visszfénye látszott feltünni ezen táborban és hazánkban. Szegény, elnyo-

[1] L. Szalay, ugyanott.

morodott, megtizedelt magyar nemzetünkben szintén nem hiányzott a lelkesedés. Nem a pusztában kiáltónak szava volt Eszterházy nádornak a nemzethez intézett felhivása, melylyel fegyverre szólitotta fel annak fiait figyelmeztetvén mindenkit, hogy „az Istentől most van megadva a mód, hogy szegény hazánkat a pogány iga alól felszabaditsuk; mutassa meg tehát kiki eleinktől reánk származott magyarságát, csatlakozzék hozzánk mindenki, s mutassuk meg mind királyunk-, mind hazánkhoz igaz kötelességünket.“[1] — Vagy 20,000 jöttek a táborba magyarok és horvátok. Ott voltak a Batthyányi, Barkóczy, Szapáry, Pálffy, Balassa, Bercsényi sat. családok sarjai, — ott volt az ungvári tömlöczből kiszabaditott Koháry, a füleki hős, ott volt Petneházy, kiről azt mondták, hogy nem ugy küzd, mint ember, hanem mint oroszlán.

Ha a keresztény hadak tudták, mily horderejü, mily fontosságu az ügy, melyért küzdeni hivatvák; ha a keresztények tudták, hogy a felelet e kérdésre: a félhold vagy a kereszt uralkodjék-e továbbra is Magyarországon s a nyugaton? Buda váránál fog eldöntetni; ha tudták, hogy Budavárnak a kelet kulcsává, s Magyarországgal a nyugat, a kereszténység védfalává kellend ismét lennie: ugy az ozmánok is tudták, mit fognak koczkáztatni, mit veszteni, ha Budavárból kiüzetnek. S mivel ezt jól tudták, akként rendelkeztek is... Két év óta a roppant birodalomban a prófétát engesztelő, vallásos menetek tartattak, melyeknek czélja volt, Allah-t a győzelemért ostromolni; Budavár parancsnokává Abdi más néven Abdurrahman basát, a 70 éves aggastyánt, Candia és Kamenicz hősét, nevezték. Az őrség az ozmán hadak szine-java, számra nézve legalább 10,000 ember, fegyverkészlettel, élelemmel bőven ellátott, a védelem fontosságáról meggyőződött, s a multban győzelmek

[1] L. Szalay, ugyanott.

hosszu során föllelkesült hadtest, melynek segitségére a nagyvezér 70,000 embert számláló hadsereggel küldetett. — Az ostromlók számra nézve nem voltak többen 60,000 embernél, kikhez később felső Magyarországból 10,000 ember járult.

A feladat nehéz volt, de annál dicsőbb a három hónapos ostromnak győzelmes kimenetele. Szept. 2-án, kétszáz év előtt épen ma, a vár teljesen visszafoglaltatott.

Istenbe vetett reménnyel történt minden készület az ostromra, — a kereszt győzelemre vitte az összegyüjtött hadsereget; a győzelem az övé volt.

A hála a győzelemért mindenek előtt az irgalmas Istent illeti meg. Ő akarta, hogy magyar nemzetünk a hosszu szenvedés után uj életre ébredjen, a jólét, a müveltség, a fejlődés rendes ösvényére lépjen. Az irgalmasság és vigasztalás Atyja volt, aki a keresztény hiveket részvétre, hősies bátorságra, nagy személyes áldozatokra, szóval e nagy vállalatra lelkesitette. Isten ajándékának tekintette a győzelmet a pápa, annak a király, — annak tekintették maguk a fővezérek, a kik legjobban ismerték az ellenség erejét és saját erejüket, a fenforgó viszonyokat, az őket környező veszélyeket; Istennek tulajdonitotta a győzelmet az egész kereszténység, annak még a török is, mert a Szeged táján táborozó Solimán fővezér békét ajánló levelében Budának elvesztését az Isten által a törökre kiszabott büntetésnek vallja. — Az irgalmas Isten nevét dicsőitették a győztes vezérek és hadak, dicsőitette a felséges uralkodóház és népei. Egész Európa templomaiban zengett a hálaadó ének az Istenhez. — A keresztény sziv megkönnyebbült előbbi félelmének terheitől; uj győzelemre reményt, buzditást és bátorságot nyert.

Hogy ezen nagyhorderejü esemény kétszázados emlékét mi ma megüljük, s kétszáz év után ugyanazon háladó éneket zengjük az Isten házában, me-

lyet a győzelmes hadak, — hálás szivünkben csak arról teszünk bizonyságot, hogy azon magyar nemzet vagyunk, kiknek legfőbb javára szolgált a győzelem.

Illik, hogy hálás szivvel megemlékezzünk ma XI. Incze pápáról, ki az egész vállalatnak lelke, elősegitője, buzditója, fentartója volt, ki e győzelmet megörökitette, mert emlékére sz. István király ünnepét az egész egyházban szeptember 2-ikára tüzte ki, minek következménye az, hogy ma Chinában, Japánban, Ausztráliában, Amerikában éppen ugy megemlékeznek az egyház fiai Budavár felszabaditásáról s a magyar névről, mint mi. Hálánk legkiválóbban illeti meg az apostoli királyt, I. Lipótot. Nem volt nálánál békeszeretőbb fejedelem. Ő az egész világgal békében kivánt élni, mégis neki kellett legtöbb háborut viselnie. De nem is riadt vissza semmi nehézségtől, semmi áldozattól, hanem császári felségének minden befolyását felhasználva, minden erejét összeszedve, háboruit kitartó erélylyel és a bécsi győzelem óta állandó szerencsével viselte. Ő volt az, a kinek az Isteni gondviselés megadta, amit elődei meg nem élhettek, hogy Budavárát s ezzel nemsokára az egész országot felszabaditsa, hogy a nemzetet a végveszélytől megóva azt önmagának visszaadja, szent István koronáját pedig régi fényébe visszahelyezze. Eszterházy nádor, azon év szeptember 5-ikén, tehát Budavár visszafoglalása után a harmadik napon igy irt Lipót császár és királyhoz: „Miután az annyi óhajtás, s a szenvedő magyarság annyi sóhajtása által esdett nap elvégre feltünt; miután Buda, az ország fővárosa, hajdan királyaink székhelye Isten kegyelméből, s örökös királynénk a bold. Szüz közben járásával Felséged kezébe jött: szivem tuláradozó örömében azt sem tudom, hol kezdjem szerencsekivánatomat. Minthogy pedig Felséged kegyeit hivei nem képesek meghálálni, felajánljuk életünket s vé-

rünket szolgálatjára, kivánván, hogy az isteni Jóság hagyja Felségedet minél hosszabban, és házát a világ végeiglen az ország javára országolni."[1]

Eme szavakat: vitam et sanguinem, melyek 1741-ben ismételtettek Pozsonyban s megmentették a birodalmat, kétszáz évből felhozva a magyar nemzet annyi viszontagságai után Istenhez emelt szivvel hangoztassuk mi is ma: felajánljuk életünket és vérünket koronás királyunknak s dicsőségesen uralkodó házának, kivánva, hogy az isteni Jóság hagyja felséges Urunkat minél hosszabban, fejedelmi házát a világ végezetéig Magyarország fölött országolni! Legyen életünk az övé, miként az ő élete miénk, legyen a magyar nemzet dicső koronájának, felséges királyi házának legszilárdabb támasza, miként ő nemzetünknek, országunknak legerősebb védve és oszlopa.

Isten áldása legyen a hazán, Isten áldása legyen a felséges apostoli királyon és fejedelmi házán!

Adja meg ezt a teljes Szentháromság egy Isten: Atya, Fiu és Szentlélek. Amen.

AZ EGYHÁZI VAGY PRAEDIÁLIS NEMESEK ÉS BIRTOKUK.

— Jogtörténelmi tanulmány. —

Irta: **dr. Ozorai József.**

II. Folytatás.

II. András aranybullája azt tanitja, hogy Szent-István idejétől a 13. század közepéig se a várjobbágyok se az egyházi nemesek személy-állapotában lényeges változás nem történik. Csak a nevük változik. Az egyház szabad

[1] L. Szalay, ugyanott.

katonája a 13. század küszöbét már mint „nobilis jobagio Ecclesiae“ lépi át; a várkatonák „jobagiones castrenses“ vagy „castrenses“ — „castrenses exercituales“ némely váraknál „nobiles castrenses“ nevek alatt szerepelnek. De ez a névváltozás nem jelenti egyszersmind magának a személyállapotnak változását. A várjobbágynak és az egyház praediálistájának jogai és kötelességei a 13. század közepén is ugyanazok, amelyek Szent-István alatt voltak, tehát személy állapotok is ugyanolyan, amilyen Szent-István alatt volt. Mert a személy állapot nem egyéb: mint a jogoknak és kötelességeknek egymáshoz való viszonya egy és ugyanazon physikai személyben.

E szerint nem kell a 13. század közepénél régibb időkbe viszszamennünk, azért, hogy a várjobbágy és a praediálista személy állapotát összehasonlitsuk és meggyőződjünk arról, hogy ennek a két személynek az állapota a jogi statusa egészen egyenlő. Régibb adatok alapján csak következtetni lehetne ezen egyenlőségre, holott a 14. század oklevelei oly félreérthetlenül hirdetik és bizonyitják állitásunkat, hogy magyaráznunk sem kell őket, hanem csak elolvasnunk.

Nézzünk meg csak két ide szóló, és ugyanazon időből való oklevelet.

1215-ben II. Endre bizonyos megnevezett várjobbágyokat a pozsonyi vár hatósága alól kivesz, és János, esztergomi érseknek adományozza őket. Azt mondja a király ezen adomány levélben, hogy „. . . ad uoluntatem et consensum eorundem, eos et eorum successores in perpetuum *huiuscemodi libertate* donauimus ut preter omne conditionis obnoxie debitum, inter jobagiones sancte Strigoniensis ecclesie legitimo titulo conputandi fore censeantur, *et eadem, qua maiores ex eis, libertate pociantur.*“[1]

Látni való az oklevél szavaiból, hogy a személy állapot egyik fele, a libertas, vagyis a jogok összesége a várjobbágynál ugyanaz, ami a praediálistánál. Mikor a

[1] Knauz: Monumenta I. 208.

várjobbágyból praediálista lesz, libertasa se nem gyarapszik, se nem csökken. Megtartja addigi jogait, jóllehet megszünik várjobbágy lenni; és nem nyer semmi uj jogot, jóllehet az egyház praediálistájává lett. Mert jogai teljesen egyenlők azon népcsoport jogaival, amely népcsoportba őt a királyi adomány áthelyezi. Egyenlőknek kell tekintenünk ezen jogokat, ha csak azt nem akarjuk vitatni, amire semmi bizonyiték nincs, hogy az esztergomi érsekség nemeseinek egyetemében bizonyos rétegek, többkevesebb kiváltsággal járó fokozatok voltak.

1239-ben IV. Béla egy adománylevelében az esztergomi egyháznak adományoz két várföldet, névszerint *Ság*ot és *Ebed*et (duas terras castri, nomine Sag et Ebed) Ság Hunt nevü várhoz tartozik. — Ebed Golgouch nevü várhoz. Ebeden nyolcz várjobbágy telek van, ezeket akképen adományozza, hogy a várjobbágyok ugyanolyan szolgálatot tegyenek az esztergomi egyháznak, aminővel a nevezett várnak tartoztak. „. . . cum octo mansionibus castrensium, ibidem existentium, quos *eodem seruicio* ecclesie Strigon. teneri deputauimus, quo castro tenebantur supradicto.“[1]

Látnivaló ezen oklevélből, hogy a személy-állapot másik fele, — a seruicium, vagyis a kötelességek összesége egészen olyan, mint a várjobbágynál. Mikor a várjobbágy az egyház praediálistájává lesz: hadi szolgálata változatlan marad, — nem lesz sem terhesebb sem könnyebb, jóllehet a királyi adomány által az egyház praediálistájává levén, várjobbágy lenni megszünt. Nem lehet tehát kételkednünk abban, hogy a várjobbágy és az egyház praediálista szolgálati kötelességei egészen egyenlők. Ha nem fogadnók el a kötelességek ezen egyenlőségét, akkor ismét azt kellene hinnünk, hogy az esztergomi érsekség praediálistái a szolgálati kötelességek tekintetéből bizonyos csoportokra szakadtak, melyek közül az egyikének több, — a másikának kevesebb kötelessége volt és igy csak valamelyik csoport szolgálata vágott

[1] Knauz: Monumenta I. 327.

össze teljesen a várjobbágyok szolgálatával. De ez megint csak olyan puszta hit volna, amely bizonyitó okok nélkül semmi jogosultsággal nem bir.

Az első oklevélből láttuk a praediálista és a várjobbágy *jogainak*, helyesebben — *kiváltságainak* egyenlőségét; a másodikból láttuk a *szolgálat* — illetve a *kötelességek* egyenlőségét; s minthogy a személy-állapotot a jogok és kötelességek egymáshoz való viszonya alkotja meg: egyenlő tényezők egyenlő eredményt adván — azon állitásunk, hogy a praediálista és a várjobbágy személy-állapota egészen egyenlő, oly tiszta világosságban áll előttünk, mint egy számtani eredmény.

Ezen felfogás jogosultságát nemcsak az idézett két oklevél, — hanem több, hasonló tartalmu oklevél is vitatja. De idézésükre szükségtelen itt kiterjeszkednem. Hiszen abból a két oklevélből is látjuk, hogy a király katonája a várjobbágy, és az egyház katonája az egyházi nemes még a 13. század elején egyenlő alakjai a magyar közjognak; hogy hivatásuk is egészen egyenlő és csak az a különbség van közöttük, hogy a várjobbágy királyi várföldet birva a királynak zsoldjában áll, az egyházi nemes pedig az egyházi telek birtokáért az egyház zsoldjában. Egyenlő volt a XII. és XI. századokban is, mert a XIII. század közepéig sem a várjobbágyság sem az egyházak hadakozó népe átalakuláson nem ment keresztül.

S a személy-állapot egyenlősége kétségtelenné teszi a birtoklási viszonynak egyenlőségét is. Az egyházi nemes is állandó hadi szolgálatáért kapja és birja a praediumot, épugy mint a várjobbágy a várföldet. És ez a birtok örökös és tisztán fiági épugy, mint a várjobbágy kezében a várföld birtoka. Az adományos családja kötelezve van a hadi szolgálatra és kötve van a birtokhoz; — a fi-utód az első szerző, vagyis az adományos jogán lép bele a birtokba, és ha az adományos fiága kihal: az egyház nemesi telek visszaszáll az egyházra, épugy mint a várföld a királyra.

Ezen birtoklási viszonyból, tehát *az egyház nemesi*

birtoknál és a várföldeknél fejlődik ki a régi magyar magánjognak egy első rangu intézménye: *az ősiség*, és az Anjouk alatt a nemesi birtokra is kiterjeszkedik s egészen ugy lánczolja le ennek tulajdonát, mint az egyház nemesi telek és várföld haszonélvezetét.

S a királynak a várföldeknél gyakorolt háramlási joga s az egyházak az egyház nemesi telkekre vonatkozó hasonló joga készíti elő utját és képezi anyaképét a nemesi birtokra nézve a korona háramlási jogának és a régi magánjogunkat egészen átható Jus Regiumnak.

Nem valószinütlen az sem, hogy a várföldeknek a király általi, s a praediumoknak a főpapok általi adományozása az adományozási rendszer kifejlődésére lényegesen közrehatott.

Ime egy magában jelentéktelennek látszó viszonyból: a várjobbágy és az egyházi nemes szolgálati és birtoklási viszonyából olyan intézmények sarjadzanak ki, amelyek magát az ős viszonyt jelentőség tekintetében messze tulszárnyalják és magánjogunk törzsökét képezik egész a jelen század közepéig.

Ezen felfogás történeti jogultsága mellett erősen érvel az, hogy a magyar nemesi birtoknak két faja a szállásbirtok és az adomány birtok csak a XIV. század közepén olvad össze egy birtokrendbe.[1] A szállásbirtokra a korona háromlási joga, csak ekkor terjeszkedik ki: — csak ezóta korlátolja ezt is az ősiség, mely szerint a birtokkal a család és a király ellenére szabadon rendelkezni nem lehetett. A várföldeknél és az egyház nemesi praediumoknál ilyen háramlást és a fölöttük való rendelkezés ilyen korlátoltságát mindjárt kezdetben a XI. században megtaláljuk. És ezeknél ez a háromlást és ősiséget az a szolgálati viszony teremti meg és teszi szükségessé, amelyben a várjobbágy a királyhoz s az egyházi nemes a főpaphoz áll. Ez a háromlás és az ősiség teszi lehetővé, hogy mindig kellő számu és állandó harczosuk legyen.

[1] Hajnik: Egyetemes európai jogtörténet I. 305.

S amit itt a viszony természete létesit: az a nemesi birtoknál csak históriailag fejlődik ki, és nem folyik szükségszerüleg a nemesnek a koronához való viszonyából. S minthogy ugy a természeti mint a jogi viszonyok s ezeknek családjai az intézmények között épugy megvan a rokonság a hasonulás és többnyire a leszármazás is, mint a fizikai lények életvilágában: aligha vagyunk tévuton, ha a várföldnél és az egyház nemesi praediumnál látott birtokrendet az ősiség-, s az azok fölötti tisztán magánjogi tulajdont s ebből eredt ugy nevezett háromlási jogot a közjogi alapon álló Jus Regium és a korona háromlási jogának őse gyanánt tekintjük, hiszen a történeti egymásután is felfogásunk mellett beszél.

De messze távoznánk praediálistáinktól, ha ezen felfogás mellett itt pajzsot ölteni és lándzsát törni akarnánk, s a Jus Regiummal és az ősiséggel tovább is foglalkoznánk. Elég volt itt kiemelnünk, hogy az ősiséget és a háromlási jogot a várföld és az egyháznemesi praedium birtokrendjében ott találjuk. E kettő között pedig azért kellett összehasonlitást tennünk, hogy az egyházi nemest minden viszonyaiban lehetőleg tisztán látva elképzelhessük, hogy minő helyet foglalhattak el az egyházak kiváltságos hadi népei az Árpádok alatt a magyar társadalomban. Csakhogy előbb még meg kell röviden felelnünk egy kérdésre.

A figyelmes olvasó, aki csak az imént olvasta, hogy várjobbágy és a praediálista kiváltságai és kötelességei egészen egyformák, hogy személyi állapotuk ugyanaz, — azt kérdezheti itt: mikép történik, hogy az egyház harczosa, aki semmivel se több a várjobbágynál nemesnek neveztetik?

Tudjuk ugyan, hogy a várjobbágyok között is voltak nemes várjobbágyok (nobiles castrenses); de ez kivétel volt és csak egyes váraknál fordult elő; — holott az egyházak hadi jobbágyai a XIII. század közepe óta már mind nemesek. Hogyan nőnek meg ilyen nemesekké?

Két körülményt kell itt kiemelnem; mindakettő kétségtelennek látszik előttem.

Az egyik az, hogy a XIII. és a későbbi századok „egyházi nemese“ semmivel sem előkelőbb, mint a XII. és XI. századbeli egyházi hadi jobbágy. Ő megmarad olyannak, aminő volt. Csak a neve változik anélkül, hogy ez a névváltozás a személyállapotnak változásából eredett volna, vagy ezen állapot változását jelentené. És ez a történelemben nem is valami ritka eset, hogy a fogalom tárgya ugyanaz marad, s megjelölése vagyis neve a kor izlése és uralkodó eszméi szerint módosul. S az, hogy az egyház katonája később nemességre emelkedik, könnyen magyarázható. A XII—XIII. század a maga keresztes háboruival, lovagrendjeivel és szellemével a társadalom szakadozottságának, a társadalmi és politikai rendeknek, rendi és személyes kiváltságoknak valódi aranykora. Lovaggá lenni, nemessé lenni: ez a vágy lüktet ezen kor mindenik fiában. A rendi kiváltságok nagyrabecsülése ez volt különösen eme századok uralkodó planetája. A XIII. század izlésének és gondolkozásának tehát jobban megfelelt az „egyházi hadi nemes“ vagy egyszerüen „egyházi nemes“ név, mint a „hadi jobbágy.“

A másik körülmény, ami szintén kétségtelennek látszik előttem az, hogy ez az elnevezés „egyházi nemes“ nem a törvényhozótól, nem a királytól származik; hanem ugy maga ez az elnevezés, — valamint az a felfogás is, hogy az egyház harczosa által gyakorolt kiváltságok összesége egy bizonyos alsóbb foku nemességnek tekintessék, — történeti fejlemény. Mert nincs oklevél, amely ezen nézetemmel ellenkezőleg azt mondaná, hogy a király egy második nemességet létesit, amelyet egyházi nemességnek akar neveztetni; és nincs oklevél, amelyben a törvényhozó egyik-másik egyház hadi jobbágyait — vagy az arany bulla terminologiája szerint — populusát „egyházi nemes“ névvel diszitené föl. Pedig az egyházi nemesség intézménye egyedül kir. kiváltság levelek által volt szabályozva, amely privilegiumok hasonlóan a franczia királyok ordonanceaihoz, nálunk a törvényhozás egyik

gyakori formáját képezték. Ha tehát az egyházak hadi jobbágyainak nemesekül való tekintése és nevezése nem volna históriai fejlemény; akkor volna oklevél, vagy ilyennek nyoma, amelyben ez a törvényhozás által, illetve a király által rendeltetik.

De nem is nehéz — elég valószinüséggel — magunk elé állitani a történeti fejlődésnek azt a menetét, melynek folytán az egyház szabad katonája egyházi nemessé lesz.

Szent-Istvántól az egyház szabad katonája két olyan jogot nyer, amely a királyi nemes sarkalatos jogául tekintetik: 1) a személyes szabadságot, melynél fogva a főpapon vagy ennek nádorán kivül csak a királynak van alárendelve és 2) az adózás alóli mentességet.

Ez a két nagy kiváltság magasan fölébe emeli a paraszt és a szolga fölé az egyház harczosát és egészen közel állitja a királyi nemeshez. Hozzájárul ezen kiváltságokhoz, hogy hadi szolgálata nemesi foglalkozás, fegyverviselési joga nemesi előjog, a praediumban való örökös birtoka hasonló a nemesi birtokhoz; foglalkozása, viszonyai, s tehát életmódja is sokban hasonló a nemeséhez. — Mindezek közrehatnak, hogy az egyház kiváltságos szabad katonája nemesként viselje magát, annak tekintessék s később annak neveztessék is.

A terminologia is igazolja ezen történeti fejlődést.

A XI. században az egyházi nemesek: servientes, liberi milites,[1] . . . „familie sancti Mauricii . . . equitantes cum Abbate et fratribus“[2] „qui cum libertate serviunt“[3] és „populus“; a XII. században már „nobilis Jobagio Ecclesie,“ s a XIII. század közepe óta állandóan „nobiles jobagiones exercituales ecclesie“ vagy „nobiles exercituantes ecclesie“ nevek alatt fordulnak elő az oklevelekben. A „nobiles praediales“ vagy „praedialistae“ — későbbi korból, talán csak a XVI. századból vagy a XV. végéről származik.

[1] Fejér: Cod. Dipl. I. 296.

[2] Wenczel: Árpádkori uj okmánytár I. 31. és 66.

[3] Wenczel: Árpádkori uj okmánytár I. 31. és 66.

Valószinü, hogy a nemesi jogokat gyakorló egyházi hadi jobbágyot a XII. század közepe táján kezdik nemesnek nevezni. Ez az elnevezés kezdetben talán csak a nép nyelvén forog, amely akkép különbözteti meg a hadi jobbágyot az egyház paraszt jobbágyaitól, hogy nemesnek nevezi őt. Hiszen nem adózik épugy mint a nemes, és fegyverrel szolgál épugy mint a nemes; később ez az elnevezés általánossá lesz. 1190-ben már a király is nemesnek „nobilis Jobagio ecclesie" nevezi az egyház harczosát.[1] Ennél régibb, olyan oklevél nem akadt kezembe, a melyben az egyház harczosa nemesnek mondatnék. De ekkor még ez az elnevezés megszilárdulva aligha volt — mert az aranybulla 1222-ben ismét „populi"-nak nevezi az egyházak harczosait. A XIII. század közepe után azonban a „nobiles Jobagiones ecclesie" vagy „nobiles exercituantes ecclesie" általánossá lesz. Egyes egyházak nemesei külön-külön zárt testületet képeznek, — amelybe a fölvétel ilyen szavakkal történik: „recepimus eos in *coetum* et *numerum* nobilium nostrorum archiepiscopalium" (fölvettük őket érseki nemeseink gyülekezetébe és egyetemébe.)

Hogy az „egyházi nemes" elnevezés általánossá lett és hogy az egyház harczosa által gyakorolt kiváltságok összesége a nemesség bizonyos alsóbb foka gyanánt fogatott fel s ez a felfogás fogalommá, az „egyházi nemesség" fogalmává szilárdult, abban igen nagy szerepe van a XII—XIII. századok gondolkozásának és vezéreszméinek is. A rendi kiváltságok kultuszát ezen századok alkotásainak szemlélésénél nem szabad kifelejtenünk. Itt a kor irányeszméinek hatását s áthasonitó erejét abban látjuk, hogy az egyházak katonáit nemeseknek s jogaik összeségét nemességnek tekinti és ilyenül megszilárditja; és látjuk abban, hogy az egyházak nemesei csapatonként a királyi nemesség sorába lépni igyekeznek — miként ezt az esztergomi érsekség nemesei két izben is megkisérlik 1255-ben és 1272-ben. De a kor felfogása a multra nem

[1] Fejér: C. Dipl. II. 252.

hathat vissza, s azt meg nem változtathatja. Azért, ha a multról beszélő hagyományt mondja tovább nekünk: erről a hagyományról le kell fejtenünk azokat a sajátságos vonásokat, amelyeket a hagyomáyt elbeszélő kor a saját, hogy ugy mondjam egyéni izlésének megfelelőleg hozzá adott, — nem azért, hogy a hagyományt meghamisitsa, hanem azért, mert az elbeszélésnél saját magát, — egyéniségét nem tagadhatta meg.

Ilyen egyéni vonásokat találunk a XIII. század okleveleinek azon soraiban is, amelyekben hozzánk a mult hagyománya szól. Csak az imént láttunk egy oklevelet II. Endrétől 1215-ből, melyben a király a pozsonyi várhoz tartozó bizonyos jobbágyokat azzal a záradékkal adományoz az esztergomi érseki egyháznak, hogy „... inter jobagiones Sancte Strigoniensis Ecclesie *legitimo titulo* computandi fore cesceantur."[1] — Egy másik oklevélben[2] Erzsébet királyné jóváhagyja, hogy nagyberényi hadi jobbágyai a veszprémi egyházhoz csatlakoztak, kiköti azonban (és ez a kor individualis vonása,) hogy ezek a jobbágyok ugy tekintessenek, mint az emlitett egyház *igazi, ősi* és *születetett* nemesei (. . . qua veri, primi et naturaliter nobiles jobagiones Ecclesie supra dicte congratulantur.") Azután több oklevélben olvashatjuk azt a kitételt, hogy „felvesszük őt nemeseink gyülekezetébe."

Mindezekből és ezekhez hasonlókból azt kellene következtetnünk, hogy az egyházi nemes, mint ilyen pattant ki Szent-István alkotmányából.

De minket ezek a kitételek félre nem vezethetnek. Mert tudjuk, hogy az egyházaknak Szent-István alatt nincsenek nemeseik, hanem csak szabad katonáik. Ezek a katonák Szent-Istvántól némely nemesi kiváltságokat kapnak, s általa kötelességeik meghatározásával szervezetnek, s szervezettel birván testületi jelleget öltenek, s később történeti fejlődés utján maguk kiváltságaik és kötelességeik változása nélkül egyházi nemesekké lesz-

[1] Knauz: Monumenta I.

[2] Wenczel: Árpádkori uj okmánytár IV. 343.

nek, s kiváltságaik összeségéből egy alsóbb rendü nemesség, az egyházi nemesség alakul meg.

Ismerve már most az egyházi nemességnek mint intézménynek eredetét és rendeltetését, és ismerve azon lényeges viszonyokat, melyek mint alkatrészek együttvéve az egész intézményt alkotják: *körvonalazhatjuk röviden azt a jelentőséget, amellyel ezen intézmény az Árpádok alatt birt, és szemlét tarthatunk az árpádkori magyar társadalom felett — arra figyelvén, hogy milyen helyet foglalnak el benne az egyházak nemesei.*

Az előbbinél a hadi szolgálatot, az utóbbinál a kiváltságokat kell szem előtt tartanunk.

Az egyházak katonáinak hadi szolgálata nem magánjogi jellegü, hanem közjogi szolgálat. A király megerősiti az egyes egyházak által szervezett katonaságot, meghatározva szolgálatát, s ez által az egyházak katonatartása közjogi tartalmu kiváltsággá, s katonaságuk a honvédelmi rendszer állandó tényezőjévé lesz, amelyre a király veszély idején számot tart. Minden püspöki egyház és minden monostor, amely védelmezhető helyen és várszerüen épül, a maga praediálistáival a vár rendszernek egy-egy kiegészitő lánczszemét képezi, mely ellenáll a lázadás hullámainak és az ellenségnek.

Kezdetben ezen harczosoknak első és főhivatásuk, hogy lázadás esetén megvédjék azt az egyházat, — azt a templomot, amelynek szolgálatába szegődtek. De a lázadás veszélye a XI. századdal elmulik. Ezentul a főpap már csak azért tart állandó katonaságot, hogy azt háboru esetén a király parancsára csatába vezesse. Tehát a katonatartás czélja tisztán közjogi természetüvé s a praediálista hadi szolgálata közjogi természetü szolgálattá lesz. S minthogy más főuraknak és magánbirtokosoknak a XIII. század közepe előtt az egyházakéhoz hasonló állandó katonságuk nincsen: az egyházi nemesség mint intézmény a maga közjogi szerepével a honvédelmi rendszer olyan tényezőjeként áll előttünk, amely jelentőség tekintetében mindjárt a várjobbágyság után következik.

Ha az Árpádok alatt a mai értelemben vett állandó katonaságról egyáltalán szó lehetne: akkor ezen fogalom alá a királyi sereg katonáit, a várjobbágyokat és az egyházak nemes hadi jobbágyait kellene soroznunk.

Kétségtelen, hogy az állandó katonai csapatok tartása emeli a főpapi rendnek hatalmát és tekintélyét; de egyszersmind a király után első sorban e rend vállaira nehezül a haza védelmének terhe is. Érzi és teljesiti is ezen hivatását mindig a főpapi rend, s ezért minden háboru alkalmával a vezérek és főszereplők között ott találjuk a főpapokat.

Honvédelmi kiváló kötelességük érzetében a főpapok folyton féltékenyen őrködnek egyházi nemeseik sorsa és kiváltságai fölött. Ez az őrködés fentartja az egyházi nemességet, mint katonai intézményt még akkor is, mikor már széthullott a Szent-István által alkotott honvédelmi rendszer, amelynek kiegészitő tényezője volt. És mig a várjobbágyság a tatárjárás után végső napjait éli s a XIV. század elején már csak egyes töredékei vannak meg: addig az egyházak nemessége gyarapszik a várjobbágyok csapataival, melyeket a királyok az egyházaknak adományoznak, és tovább él és virágzik régi terjedelmében és jelentőségében egész a banderialis hadi rendszer kibontakozásáig.

Ez a jelentőség, amellyel az egyházak fegyveres népe bir, — de már maga a főpapok kiváló és egyedül álló katonatartási előjoga erősen ostromol egy történelmi tant. Azt a tant, hogy 1241-ig minden vár a király birtoka volt, és egyesek csak a tatárjárás után birnak várakat. Mert azon korban, amelyben a hadi rendszer a várakra támaszkodik, állandóan fegyveres népet tartani és várat nem birni, — ellenmondás.

Hiszen ha a királyok félnek is az olygarchák hatalmától, s azért nem türik a magán várakat: a főpapok hatalma iránt nem bizalmatlanok; mert nemcsak hogy nem korlátozzák Szent-Istvántól nyert katonatartási előjogukat, — sőt ellenkezőleg épségben tartják és megerő-

sitik azt. Nem tartom tehát lehetetlennek, hogy már a XI. és XII. században is voltak várak a főpapok birtokában. A főpapok kiváltságos katonatartása vezet engem erre a véleményre. Adatok után kutatni, s véleményem jogosultságának igazolására kiterjeszkedni nem lehet itt feladatom. És csak azért koczkáztattam meg, mert a főpapok katonatartási előjoga, szembe állitva a várak birtokáról elterjedett történelmi tannal, kihivja és megérdemli a történész figyelmét.

Az intézmény ezen hadászati jelentősége és Szent-István alkotmányára támaszkodó állandósága bizonyos megkülönböztetett csoportokká tömöritette azokat, és a magyar társadalom elemei között bizonyos rangot adott azoknak, akik az intézmény keretén belül állva az egyházak harczosai illetve nemesei voltak.

Szent-István alkatmánya szerint a magyar nemzet négy egymástól megkülönböztetett osztályba szakad: a főpapok, főurak, nemesek és parasztok osztályára. A három első osztály képezi egyszersmind a közjogi rendeket, a melyekhez negyedik gyanánt csak Zsigmond idejében csatlakoznak a városok. A három első osztály tagjai, mint nemesek, teljes személyi szabadsággal, korlátlan jog- és cselekvési képességgel birnak; politikai jogokat gyakorolnak, és olyan jogot is szereznek, amelyhez hasonlót nem igen találunk más nemzetek közjogában. Ez a facultas resistendi et contradicendi, melynél fogva a magyar nemes hütlenség büne nélkül ellene mondhatott és fegyveresen ellenállhatott a királynak is.[1]

A nemesek ezen osztályaival szemben áll a nagy paraszt néposztály, mely politikai jogokkal egyátalán nem bir, és jogképessége a magánjog terén is nagyon korlátolt.

[1] Arany bulla: „Statuimus etiam, quod si Nos, vel aliquis Successorum Nostrorum aliquo unquam tempore huic dispositioni contraire voluerit, liberam habeant harum Authoritate sine Nota alicujus Infidelitatis tam Episcopi, quam alii Jobagyones ac Nobiles Regni Nostri universi et sinsguli, praesentes, ac posteri, *resistendi et contradicendi* Nobis et Nostri successaribus in perpetuum facultatem.

A paraszt ép ugy tulajdona maga is a nemes földes urnak, mint az a mansio, amelyen lakik és amelyet müvel. Szolgának tekintetik, (servus, mancipium, pauper,) uri hatalom alatt áll, s azért az állam is csak annyira veszi őt igénybe, hogy adót fizessen és a király szolgáit, katonáit és lovait, ha uton vannak, szállással és élelemmel ellássa. A földesur határozza meg, hogy minő munkával foglalkozzék, hogy földmüvelő legyen-e vagy molnár, vagy más; ő engedi meg neki, hogy megnősülhessen, s meghatározhatja azt is, hogy honnan nősüljön; termésének egy része a földes uré; munkájával is szabadon rendelkezhetik, gyermekeinek sorsáról intézkedhetik; — szóval az uri hatalom annyira át meg át hatja a parasztnak minden élt-viszonyait, annyira korlátokba veri akaratát és cselekvési szabadságát: hogy abból, amit a jogtudomány személynek nevez, alig-alig, hogy marad valami. A jószág és vagyon összeirásokban, mint a jószág tartozéka, mint a vagyon alkatrésze a paraszt is összeiratik. Ilyen összeirásokból olvasható ki az a nyomasztó, s ugyszólván egészen szolgai állapot, melyben a magyar paraszt az Árpádok alatt sinylődött. Néhány sor egy 1086-ból való s a bakonybéli apátság jószágai és vagyonának összeirását tartalmazó oklevélből, — melyeket[1] jegyzetben talál az olvasó, fölöslegessé tesz minden további jellemzést.

És nincs törvény amely a parasztot az uri hatalom ellen — ha ez önkénynyé fajul — védelembe venné. Az arany bulla csak a király katonáinak és cselédjének parancsolja, hogy utközben a parasztokat (pauperes) el ne

[1] Wenzel: Árpádkori uj okmánytár I. 35. „Tali decreto hii equites monasterio ministrent. Arant dietas uerni, autumpni et estiui VIII. dies, postea metunt, congregant in horrea, triturant, trahunt ad molendinum inde ad monasterium, stant in septimana, pascunt iumenta monasterii; si quid dampni fuerit, ipsi septimanarii persoluunt; calefaciunt stubam et clibanum mixtim cum aratoribus et uinitoribus; nubunt undecunque, tradunt filias suas quocunque voluerint. — Egy másik falubeli parasztokról ez áll: „Tali tenore ut non possint nubere aliunde, neque tradere filias suas alienis, sed inter se ipsos nubant et filios eorum aut filias possit Abbas deducere ad

nyomják és ki ne fosszák. Semmi sem korlátozza a paraszt fölötti uri hatalmát, csak a földes urak saját érdeke.

És ez a nyomasztó szolgai állapot igy tart egész Nagy-Lajos koráig, amikor a paraszt helyzete szabályoztatott és azt a türhetőbb formáját nyerte, melyet fővonásaiban egész 1848-ig megtartott.

Az Árpádok alatt tehát igen nagy az a távolság, amely a nemes és a paraszt között létezik. Ezen a nagyon széles határon három egymástól névre és részben kiváltságaira nézve is különböző népcsoport gomolyog, amely népcsoportok tagjainak sokkal több joguk van mint a szolgai állapotban nyögő parasztnak, de egyszersmint jóval kevesebb, mint a nemesnek. Ezen népcsoportok: a várjobbágyok rajai, az egyházak illetve főpapok nemeseinek csapatai, és a kiváltságolt városok polgársága.

Amig a várszerkezeti hadi rendszer ősi erejében állott, addig a várjobbágy és az egyházi nemes között kiváltságaik tekintetében különbség alig lehetett.[1] De a XIII. század derekán, mikor a várrendszer inogni kezd, ez a két személyi állapotára nézve rokon népcsoport, amely eddig — hogy ugy mondjam — mintegy karonfogva haladt előre a kiváltságok szerzésének és gyakorlásának utján, — elválik s egyre messzebb és messzebb szakad egymástól.

A főpapok féltékenyen őrzik és gyarapitják harczoseik kiváltságait, ugy hogy harczosaik a XIII. században már nemeseknek tekintetnek és hivatnak. A várjobbágyoknak nincsenek ilyen pártfogóik, és maguk távol állanak a kiváltságok forrásától, a koronás királytól. S

curiam et filias ad pytalia. Quidquid seminauerint aut messuerint, dimidiam partem accipit prestaldus abbatis et dimidia pars remanabit illis, de qua parte autumpui tempore dabunt X. sapones auene ad prebenda equorum, nec non X. ulnas telarum ad vestiarium abbatis, — brasium, terunt milium, et postea mixti equites cum aratoribus et uinitoribus ueniunt ad mœnasterium cum securibus et maticis, operantes quid quid eis precipitur."

[1] Pesty Frigyes: I. m. 90. lap. „Tudjuk pedig mily nagy hasonlatosság volt az egyház és az ország szolgálmányosai közt.

talán ez is egyik oka annak, hogy a várjobbágyság két százados multjának daczára oly rövid idő alatt szétzüllött és kiveszett. A királyok könnyelmü gazdálkodása ingatja meg a várjobbágyságot. II. Endre pazarul harácsolja el a királyi jószágokat, közöttük a várföldeket, majd ujra meg ujra vissza követeli őket. A várjobbágyok kiváltságolt helyzete azáltal, hogy királyi jobbágyokból egyes nemesek vagy főurak jobbágyaivá lesznek, csorbát szenved, s az által, hogy egyre-másra urat cserélnek és ide-oda dobáltatnak ingataggá és meghatározatlanná válik. IV. Béla felismeri a bajt, s a várjobbágyság hanyatlásában a királyi hatalom hanyatlását látja, és igyekszik azt orvosolni; csakhogy mielőtt az ő gondjai alatt jobbra fordulhatna és megszilárdulhatna a várjobbágyság helyzete: beüt a tatárjárás és fenekestül felforgatja javulásnak indult viszonyokat. A tatárjárás után hasztalanul fordit a király kiváló gondot a várföldekre, hasztalan küld királyi birákat azok visszaszerzésére: a várjobbágyság haldoklásnak indult, s rövid félszázad mulva egészen kihalt. A XIV. század elején a várak nagyobbrészt az urak kezére jutottak vagy el voltak hagyatva; — a várjobbágyok pedig az urak jobbágyaivá lettek, vagy ahol nagyobb tömegekben laktak együtt, nemesekké tették magukat.[1]

A várjobbágyság kidölte után már csak az egyházi nemes az, aki a városok polgárai mellett kiváltságos helyzetnek örvend, anélkül, hogy a királyi nemesek sorában állana.

Kiváltságairól tudjuk, hogy a nemesi kiváltságokban hasonlók voltak; a paraszt helyzetéről pedig tudjuk, hogy az igen nyomasztó, mondhatni szolgai volt. Ez a két körülmény a közéletben igen becsessé tette az egyház nemesi minőséget nemcsak az Árpádok alatt, hanem a későbbi századokban is.

A parasztaz ő szolgai állapotából messze magasban látta

[1] Pesty Frigyes i. m. 144. l.

maga fölött az egyházi nemest, aki nem adózott, szolgai munkával urának nem tartozott, fegyvert viselt, katonáskodott, személyére szabad volt, uri hatalom alatt nem állott, legalább két akkora telket birt mint ő, és örökösen birta azt, később törvényhatósági jogokat is gyakorolt s magánjogi viszonyaiban a királyi nemesek jogával élt.

Mindezek élesen megkülönböztették az egyházi nemest a nagy paraszt néposztálytól, s olyan rangot biztositottak neki, hogy a társadalmi életben a királyi nemessel ugy szólván egyenlőnek tekintetett.

És ezzel az egyházi nemességnek, mint az egyházak által fentartott katonai rendeltetési intézménynek az Árpádok alatti történetét áttekintettük.

Láttuk, hogyan keletkezik, és mi a rendeltetése. Láttuk ezt az intézményt az összes egyházak birtokain, s terjedelméből és szervezettségéből láttuk hatalmas voltát és jelentőségét, mely abban állott, hogy a hadi rendszernek tekintélyes és állandó tényezője volt, és hogy a főpapok praediálistáikkal a királyt az országon kivüli háboruba is követni tartoztak. És láttuk az egyház katonáját a későbbi egyházi nemest összes viszonyaiban. S előttünk áll nagy vonásokban ugy magának az intézménynek képe, mint az egyházi nemesnek jogi egyénisége ugy, ahogy az Árpádok alatt létezett.

Az intézmény további történetét a századok folyamán nyomon kisérni ezen tanulmány szük keretében nem is lehet, de nem is szükséges. Hiszen az, hogy Rigómezőn, Várnánál és Mohácsnál a főpapok hősileg harczoltak és hogy hány pradiálistával állottak ki a csatasíkra: a történelemre igen, de a jogtörténelemre nem tartozik. A jogtörténelem az intézmények, a jogviszonyok, a jogok és kötelességek tartalmával, ennek fejlődésével és átalakulásaival foglalkozik; a jogok érvényesitését s a kötelességek teljesitését elbeszélni a történelem feladata.

Nekünk jogtörténeti szempontból főleg háromra kell figyelmünket rászegeznünk.

A főpapoknak katonatartási és ebből kinőtt nemes-

ség és birtok adományozási kiváltságára. Erről tudjuk, hogy az Árpádok alatt minden főpapot megilletett, — tehát a főpapok specialis joga volt. S az a kérdés ilyen maradt-e a későbbi századokban is?

Az egyházi nemesnek az egyházhoz illetve a főpaphoz való viszonyára. Erről a viszonyról tudjuk, hogy szolgálati viszony volt; kiváltságokkal és kötelességekkel járt, melyekből az egyházi nemes jogi egyénisége illetve személyi állapota megalakult. S ennél az a kérdés: ilyenek maradtak-e ezek a jogok és kötelességek? Változott-e és mikép ez a viszony?

És figyelnünk kell harmadszor az egyház-nemesi birtokra. Erről tudjuk, hogy az az egyháznak tulajdona volt, s a praediálistát a hadi szolgálatért csak a haszonélvezete (dominium utile) illette. S a kérdés itt az: változott-e ezen birtok jogi állása és mikép?

Intézményünk további történetéből tehát elég annyi, amennyiből ezen kérdésekre feleletet merithetünk.

A várszerkezeti hadi rendszer összeomlása nem temeti romjai alá az egyház nemesség intézményét, sőt az egyházak nemessége a várföldekből IV. Béla és V. Istvántól nyert adományok által megszaporodott: mert az adományozás ugy történt, hogy az odaadományozott várjobbágyok az adományos egyház nemesei közé számittassanak.

A banderiális hadi rendszer kifejlődése sem irtotta ki ezen intézményt, mert bele tudott illeszkedni ezen rendszerbe. De a főpapok katonatartási kiváltsága ezen rendszer kibontakozásával elvesztette azt a kizárólagosságát, amellyel az Árpádok alatt dicsekedett. S igy az egyházi nemesség, mint katonai rendeltetéssel biró intézmény veszitett előbbi jelentőségéből is. Sőt veszitett terjedelméből is.

A banderiális rendszer Róbert Károly uralkodásának vége felé szülemlett meg. Létrejött akkép, hogy a király a lovagi szellem ébresztése, czimerek, hivatalok osztogatása által, de főkép saját példája által a gazdag

magyar főnemeseket harczosnép tartására buzdította, megengedvén nekik, hogy csapataikat saját zászlaik (banderium, vexillum)[1] vezethessék a táborba és háboruba. Az igy kiállított csapatok maguk is banderiumoknak neveztettek és kiinduló pontját képezték egy uj hadi rendszer megalakulásának, amely maga is banderalisnak neveztetik, s amely sokáig, századokon át áll fenn és csak a mai értelemben vett állandó katonaság szervezésével bomlik szét és szorul le a történet szinpadáról.

Lényege ezen rendszernek: hogy a király, királyné, a végvárak bánjai vagy kapitányai (officiales), a főpapok és főnemesek állandó hadi csapatokat kötelesek tartani, mely kötelességet kezdetben a lovagi szellem által kifejlesztett szokás, később pedig a törvény rója reájok, meghatározván egy banderium nagyságát és az egyesek által kiállitandó csapatok számerejét.

És amennyiben állandó katonaságról ezen korban ismét egyáltalán szó lehet, — azt mondhatjuk, hogy az Anjouk alatti és utáni korban a magyar állandó hadsereget a királyi, tiszti, főpapi és főnemesi banderiumok összege adja.

Ezen banderiumokhoz csatlakoznak a megyék banderiumai, amelyek már nem állandók, hanem csak a nemesi fölkelés alkalmával alakulnak meg s az előbbi banderiumokkal együtt az ország összes haderejét képezik.

Az Anjouk alatt, mikor kifejlődik és legfényesebb napjait éli, ez a hadi rendszer törvény által szabályozva és biztositva nem volt.[2] De arra nézve, hogy kik birjanak banderiummal, milyen legyen egy banderium, hány főből álljon sat.? a gyakorlat már az Anjouk alatt kell, hogy bizonyos kötelező szokást, bizonyos szabályokat kifejlesztett legyen, mert ezt a hadi rendszer természete megköveteli. És valószinü, hogy a későbbi banderiális törvények

[1] A „banderium" szó ethymologiáját lásd: Piringer Ungarns Banderien czimü müvében. I. 217.

[2] Pesty Frigyes i. m. 147.

(Zsigmond V. decretuma, az 1492. 20. 1498. 20 sat.) már a megállapodott szokás csapáján indulnak és a gyakorlat által kifejlesztett szokást és szabályokat foglalják magukban.

Lássuk már most milyen hatással van az egyházak nemességére ez a hadi rendszer, és banderiális törvények, illetve az azokba átment régi szokás.

A banderiális rendszer kibontakozásával a főpapok hadviselési kötelessége lényegében alig változott. A főpapoknak meg voltak a maguk állandó katonái, a praediális nemesek, akik az egyházak birtokainak egyrészét hadi szolgálat fejében haszonélvezték. Mikor tehát a banderiális rendszer formákat ölteni kezdett: a főpapoknak csak czimeres zászlaikat kellett megcsináltatniok. Harczos csapatuk, mely a zászlót kövesse, Szent-István idejétől kezdve folytonosan megvolt. Ezt számos oklevélből tudva a legnagyobb csodálkozással olvassuk Horváth Mihálynál a következőket: „. . . És ekként a főnemesség hiuságát s magánhasznát, elsőség- és tisztség-vágyát egyaránt felizgatta, hogy őket mennél nagyobb banderiumok kiállítására birja. *Mi több a főpapokat is kötelezte, hogy javaiknak és tizedeiknek arányában egy-egy fegyveres csapattal jelenjenek meg a királyi zászlók alatt.*[1] Ebből azt kellene kiolvasnunk, hogy a főpapok hadviselési és katonatartási kötelessége Róbert Károlynál és a banderiummal kezdődik. Tudjuk, hogy ez nem áll. Mikor a banderium megjelenik a történelemben, akkor a főpapok hadi szolgálatának már több mint három százados fényes történeti multja van, s Szent-István alatt alakult kiváltságos állandó katonaságuk már a nemességnek bizonyos fokára, egyházi nemességre emelkedett.

[1] Horváth Mihály: Magyarország történelme. 2. kiadás, II. 50. A Horváth által hivatkozott oklevélnek (Fejér Cod. Dipl. VIII. 4. 321.) idevágó része („vocari ad signa praesules seculares ac regulares; cum tamen officii ratio ipsos ad id non astringat, nisi ad propulsandos infideles aut schismaticos cum in regnum irruperint") maga is azt mutatja, hogy a főpapok hadi czélokat és pedig mint mi is állítottuk első sorban a keresztény vallás szempontjából — addig is szolgáltak.

De a banderiális rendszerrel a főpapok addigi katonatartási kiváltsága megszünik kizárólagos lenni. Azon főnemesek, kik banderium vezetésére jogot nyernek szintén szerveznek maguknak állandó fegyveres csapatokat. „Perényi Miklósnak, Szent-Kereszt urának e falu környékén Sáros megyében 1340. évben ezer, sőt több katona jobbágya volt. Ezek a magánbirtokos urhoz oly viszonyban álltak, *mint a várnemesek (nobiles castrenses) a királyra, a papnemesek (nobiles praediales) az egyházi birtokosra nézve; tudniillik: földjeikért katonai szolgálatra voltak kötelezve.*“[1] (Megjegyezhetjük, hogy a főurak ilyen katona-jobbágyai bizonyos alsóbb rangu nemesekül soha sem tekintettek, tehát az egyházi nemesekkel egyenranguak nem voltak.) S ez által a főpapok hadi szolgálata, mely azelőtt a király katonatartásához volt hasonlitható, veszit előbbi jelentőségéből, és közeledik a főnemesek hadi szolgálatához.

Visszahatott ez az egyházi nemesség jelentőségére is. Mert az egyház nemesi kiváltságoknak örvendő harczosa, most már egészen olyan szolgálatot teljesitett, mint a főnemes hadi jobbágya, aki kiváltságokkal nem birt. De daczára ennek és daczára annak, hogy Róbert Károly az egyházi javadalmakkal s az egyházak kiváltságaival nagyon mostohául bánt, a főpapok fenn tudták tartani harczosaik kiváltságait, s az egyházi nemesség kiállta a hadi rendszer átalakulásának veszélyeit, és ha mint látni fogjuk megfogyott is, de meg is izmosodott a főpapok zászlai alatt.

Miért és mikép fogyott meg az egyházak nemessége?

Valószinünek mondottuk, hogy a banderiális törvények azokat a szabályokat foglalják magukban, amelyeket ezen hadi rendszerben a szokás kifejlesztett. Vagyis hogy a törvény csak határozott irott formába önti s többé-kevésbé kiegészíti és módositja a meglevő szokást. Ebből kiindulva nézzük meg már most az 1492. 20. t. czikket.

Azt mondja ez a törvény, hogy egy egész bande-

[1] Pesty Frigyes i. m. 148.

rium 400 harczosból, és pedig fele részben vagyis 200 nehéz lovasból és 200 könnyü lovasból vagyis huszárból; és azt mondja továbbá, hogy azok a főurak, a kik banderiummal nem birnak, (Barones, Banderia non habentes) méltóságukhoz, tehetségükhöz és jobbágyaik számához képest hadakoznak, — és pedig a megyei banderiumban.[1]

Azt olvassuk ki ezen törvényből, hogy a főurak rendje a hadi szolgálat terén két részre szakad: banderiummal birókra és banderium-nélküliekre (Barones banderiati et non banderiati). A banderiummal biró főur azonban nem volt köteles egész banderiumot kiállitani, hanem méltóságához, tehetségéhez és jobbágyainak számához képest egész, fél vagy legalább negyed banderiumot, vagyis 50 lovast.[2] Talán innen erednek ezek a kifejezések: félmágnás és fertály mágnás.

A banderium joga a főpapok tömör rendjét is ép ugy, mint a főurakét két részre szakitja, — azokra, akik saját banderiummal birnak (Praelati banderiati), és azokra, akik saját zászlóval nem birván a megye banderiumába kerültek (Praelati non bandriati).

Ilyen sorsra jutottak, tehát külön zászlót nem kaptak mindazon főpapok, akik tehetségükhöz és jobbágyaik számához képest 50 lovast kiállitani nem tudtak.

Ezekre nézve tehát az állandó katonatartás megszünt kötelesség lenni. Az egyházi nemesség pedig olyan luxus lett, melynek további megtartását semmi körülmény nem indokolta. Mert a saját zászlóval nem biró főpap a hadi szolgálatot épugy teljesithette nem nemes jobbágyokkal, mint azt teljesitették más banderium-nélküli főurak

[1] 1601. art. 11. Quicunque antem Dominorum numerum quinquaginta equitum non habuerit, subsit banderio generali Comitatus.

[2] Piringer id. m. I. 225. „. . . allain dieses beweiset nichts anders als dasz es unter den Baronen (domini banderiati) auch Wiertler, und so gar Achtlar gegeben habe“ Valószinütlen, hogy nyolczad banderiumok is léteztek volna. Priniger ellen szól az 1601. 11. t. cz. és az 1498. 20. cz. is. Ebben a banderiummal biró főpapi méltóságok vannak felsorolva, s egy sincs köztük aki legalább fertály banderiumot, vagyis 50 lovast ne volna köteles kiállitani.

és nemesek tehetségük és jobbágyaik száma szerint a megyék zászlai alatt.

Eszerint a banderium-nélküli praelatusoknál elesvén az egyházi nemességnek, mint katonai intézménynek ratiója: azok a köztük és nemeseik között fenállott viszonyt felbontották, az egyháznemesi javakat visszavették, s vagy majorsági- vagy parasztbirtokká alakitották át; — vagy pedig ami kevésbé valószinü, bevárták mig az eladományozott egyháznemesi telkek egyházukra visszaszállottak, s ezeket többé el nem adományozták. Valószinübb az előbbi nézet azért, mert az egyház-nemesi telek örökös haszonélvezete örökös hadi szolgálat fejében adatott; ilyen szolgálatra pedig a zászló nélküli főpapoknak többé szükségük nem levén a telket, mint a szolgálat jutalmát, joggal vissza vehették s mint egy későbbi példából is látni fogjuk — valószinüleg vissza is vették, avagy egyházi nemeseiket paraszt szolgálatok teljesitésére kötelezték.

Ez volt az első csorba, amelyet századok története az egyházi nemesség intézményén ejtett.

A banderium-nélküli főpapok nem gyakorolták többé jószág- és nemesség adományozási ősi jogukat, s nem gyakorlás által elestek tőle. S az összes főpapok nemességtartási és adományozási specialis joga megszünik ilyen jog lenni és átváltozik a zászlós főpapok privilegiumává s igy terjedelmében is szükebb körre szoritkozik.

Valószinü, hogy az egyházi nemesség ezen első, részleges beszüntetése már az Anjouk idejében történt. De hogy a banderiális rendszer nyomása alatt és kétségtelenül megtörtént: bizonyitja egy későbbi törvény — az 1498. 20. t. cz.

Ez a törvény felsorolja azon főpapokat, akiknek saját zászlaik voltak, és megállapitja a kiállitandó lovasok számát. Ott találunk két érseket, 11 püspököt, apátokat, prépostokat és káptalanokat. Ott van közöttük a pécsváradi apát is kétszáz lovas katonával, utódaival annak a 200 szabad katonának, akiket Szent-Istvántól kapott. Ott van a szent-mártoni apát s a szegszárdi apát is akik-

ről kimutattuk, hogy egyházi nemeseik voltak. De nem találjuk ezen zászlósok között sem a bakonybéli apátot, sem a szent-benedekit, akikről szintén tudjuk, hogy az Árpádok alatt egyházi nemeseik voltak. Ezek és velük bizonyosan többen is, akik azelőtt állandó harczosokat — praediális nemeseket tartottak, hihetőleg azért nem kaptak külön zászlót, mert egyházuk javadalma csekélyebb volt, hogysem abból 50 lovas katonát kitarthattak volna s ezen csapat táborozási költségeit elviselhették volna. S minthogy zászlót nem kaptak, állandó hadi népet se voltak kötelesek tartani.

Egész kétségtelennek tekinthető tehát, hogy a zászló nélküli praelatusok nemessége a banderiális hadi rendszer megalakulása folytán a XIV. század második felében megszünik.

De hát mi történik a zászlós főpapok praediálistáival?

(Folyt. köv.)

ERDÉLYI IGNÁCZ MAGYAR MISSIONARIUSNAK EMLÉKEZETE.

A messze távol Chinában egy szentéletü magyar pap hunyta le szemeit a halál álmára. Ugy is, mint tettdus életü hitküldérnek, ugy is, mint magyar, és pedig valamikor az esztergomi főmegyébe tartozott papnak, ugy is, mint a „Sion“ volt munkatársának: méltó és igazságos, hogy folyóiratunk egy-két lapján emléket állitsunk Erdélyi Ignácznak. S ha ezen emlék mulandó is, sokkal tartósabb az a másik emlék, mely élni fog az emberek szivében, kik őt ismerték, kik róla hallottak, kik az ő hősi erényein, nagyfoku életszentségén épültek. „Nem enyészik el emlékezete, és neve ismételtetik nemzedékről-nemzedékre.“ (Jéz. Sir. 39. 13.)

Erdélyi Ignácz született 1828. febr. 8-án Zsigárdon, Pozsony-megyében, szegény földmüves szüléktől, s miután gymnasiumi tanulmányait sikerrel végezte, a bölcsészeti folyamra a nagyszombati papnöveldébe vétetett fel, a theologiát pedig az esztergomi papnöveldében hallgatta. 1854. márcz. 12-ikén pappá szenteltetvén, Vadkertre (Nógrádmegye) küldetett segédlelkészi minőségben. Már itt vivta ki magának szeretetteljes modora, angyali türelme, és papi hivatásának lángbuzgalmu teljesitése által ugy paptársainak, mint a hiveknek osztatlan tiszteletét és szeretetét. Már itt kezdette meg önsanyargatásait: papsága második vagy harmadik évétől kezdve soha hust, de még főtt ételt sem evett, csupán kenyérrel és gyümölcscsel táplálkozott; ágyban nem hált, hanem vagy a puszta földön, vagy egy lóczán, mely még ma is megvan a vadkerti plébániában; este gyakran hallották a házbeliek, amint ostorozta magát, a keresztuti imákat végezve. — Hasonlóképen már mint káplány karolta fel különös előszeretettel a szegényeket és a gyermekeket; kiket számtalanszor vendégelt meg a plébánián abból, mit önmagától elvont. A szegényeknek adogatta lassankint minden butorát, ruháját is, sőt hiteles szemtanuk állitása szerint a burgonyát, lisztet, fát, mit a szegények- s betegeknek vásárolt, önmaga cipelte saját vállain késő este házaikba. Csoda-e tehát, ha még ma is, harmincz év eltelte után, sokan, nagyon sokan emlegetik hálás kegyelettel a szentéletü káplányt, noha csak négy esztendeig müködött a főpásztora által számára kijelelt eme helyen?

Mindez azonban nem elégitette őt ki, kicsiny volt a lelkek üdveért lángoló buzgalmának a tér, melyet maga előtt látott. Ő magasabbra törekedett: a „sötétségben és a halál árnyékában ülő" pogányok ezrei jutottak eszébe, kik nem ismerik az igaz hitet, mit sem tudnak a Megváltóról, s egészen a bünök örvényébe vannak merülve. Ezeket megmenteni, nekik az Ur Jézust hirdetni: ez lett csakhamar lelkének legforróbb vágya, sőt életczélja.

Előttünk feküsznek levelei, melyeket b. e. Scitovszky

bibornok érsekhez, az ő főpásztorához intézett, fölfedve előtte szándékát, és az ő beleegyezését kérve, hogy a megyéből távozhasson s a pogány népeket kereshesse fel. Igazán érdemes volna ezen leveleket szóról-szóra lemásolni, hogy olvasóink velünk együtt épüljenek az itt kifejezett érzelmeken, melyek oly hü képét adják a leghősiesb felebaráti szeretetnek. Hogy kéri, hogyan esdekel főpásztorának, (1858. jul. 3.) hogy már három év óta érzi szivében a kiolthatlan vágyat, missionariussá lenni a pogányok között, — és midőn a válasz megérkezik, melynek értelmében a főpásztor nem akar ugyan szándéka elé akadályokat gördíteni, mindazáltal uj és egészen érett meggondolást ajánl neki: mint könyörög ujra, (1858. decz. 2.) hogy engedtessék meg neki, a Lazaristáknál magát felvétetni, kik őt majd a pogányokhoz küldendik, — és mily boldogan hálálkodik, midőn főpásztora őt végre az Ur nevében elbocsátja, sőt közben is jár érte és melegen ajánlja a Lazaristáknak.

1859. január elején teljesült tehát, amit oly forrón óhajtott. Felvétetett a missiótársaságba s az ujonczi két évre Párisba küldettetett. Ez idő eltelte után pedig elöljárói beleegyezésével mindjárt Chinába utazott és ott megkezdette a legfáradságosabb, a legemésztőbb munkát, a missionariusnak munkáját. Huszonöt évet töltött Chinában s ebből tizenötöt folytonosan a missióban, nap nap után prédikálva; mert az utolsó tiz évben betegeskedése sokat gátolta őt hivatásának teljesitésében; mig végre 1885. aug. 15. visszaadta tiszta lelkét Teremtőjének.

Hogy mi volt Erdélyi Chinában, azt nem mi irjuk le, hanem egy missionáriustársa az alább következőkben. Mi még csak azt jegyezzük fel róla, hogy roppant elfoglaltsága, emberi erőt fölülmuló fáradalmai közepette is talált időt, hogy néha néha felkeresse a „Sion"-t érdekesnél érdekesb leveleivel, kezdve a hatvanas évek elejétől egész 1883-ig, (az utolsó az 1883. évf. 923. lapján található); melyek mindegyike az igazi, lángbuzgalmu missionáriusnak hü képét tárja elénk.

Az Ur szine előtt kedves halálát Ő Emja, kegyelmes Főpásztorunk f. h. 12. kelt XVIII. körlevelében adja tudtul az esztergomi főmegyének, melyhez egykoron e szentéletü pap tartozott; miután maga Ő Emja csak pár nappal előbb kapott érdemleges tudósitást erre nézve a Lazaristák generalis főnökétől. Átveszszük e tudósitást, melyet Ő Emja körlevele is egész terjedelmében közöl, hogy lássuk, miként ismerték Erdélyit maguk az ő társai, a Lazaristák. A tudósitás a következő: „Főmagasságu Bibornok-Herczegprimás Ur! Kegyelmes uram! Nemrégiben kaptam boldogult Erdélyi Ignácz missió-társaságbeli papnak azon missionáriusainktól összeállitott életadatait, kik közül néhányan az egész huszonöt év alatt, melyeket ő a chinai birodalomban a pogányok közt prédikálva töltött, vele voltak ugy otthon, mint utazásaiban.

Ő valóban, mióta csak megkezdte a kereszt vallásának hirdetését a pogányok között, általános tudomás szerint az apostolok buzgalmát utánozta a legnagyobb állhatatossággal ugy az imádságban és folytonos prédikálásban, mint egész életmódjában; keresztre feszitvén testét, s Jézus sanyargatását hordozva ezen. — Éppen most láttam egy levelet, mely ugyanazon apostoli vicariatusból, melyet az isteni gondviselés ami jámbor missionáriusunknak müködési térül kijelelt, intéztetett egy lacius testvérünkhöz, s melyben az Isten e hü szolgájáról is szó van e rövid szavakkal: ‚Mi egy szentet, s egy igen jámbor papot veszitettünk el, Erdélyi urat.' Már e szavakból is kitünik, hogy ő messze tulhaladta a szerzetesi tökélynek közönséges mértékét, és hogy, amint a szentség hirében élt, ugy is halt meg; miért is, amint máshonnan is tudom, azon népeknél, melyeket prédikálva meglátogatott, emléke áldásban leszen.

Legyen szabad remélnem, hogy Eminentiád szivesen fogadja a mellékelt kis dolgozatot, melyet illő alázattal s a legmélyebb tisztelettel Eminentiádnak felajánlani bátorkodom, s mely e szentéletü missionáriusnak, ki az Eminentiád lelkipásztori gondjaira bizott esztergomi főme-

gyében született és hivatott az egyházi rendbe, hü képét tünteti fel, nem ugyan ékesszólóan, de hitelesen; e szent életü missionariusnak, ki az esztergomi seminariumban fogadta szivébe az evangeliumi tökélynek elvetett magvát, mely mag az isteni malaszt által termékenyitve, az apostoli élet fáradalmaiban és szenvedéseiban oly dus termést hozott.

Különben, az Ur Jézusnak és az ő szeplőtelen Anyjának szeretetében, Eminentiád felszentelt kezeit legmélyebb tisztelettel csókolva vagyok Eminentiádnak legalázatosabb s legengedelmesebb szolgája (Páris, aug uszt. 28.86. Fiat A. Superior generalis."

A kis dolgozat, melyről e levélben szó van, nem egyéb, mint a boldogult Erdélyi Ignácznak rövid kis életrajza, helyesebben, Chinában kifejtett müködésének és erényeinek igen is compendiosus leirása, egy ottani társától, a generális főnök számára, melyet ez Ő Emjának franczia eredetiben megküldött, s melyet mi ezennel, lehetőleg hü fordításban közlünk:

„Tching-ting-fou, 1886."

„Uram és mélyen tisztelt Atyám! Kérem áldását!"

Kisded társaságunk régi kegyeletes szokásához hiven, Erdélyi ur halála után néhány nappal egybegyültünk, hogy az erénynek ama szép példáiról, melyeket e drága testvérünk nekünk nyujtott, beszélgetve, lelkileg épüljünk.

Tisztelendő superiorunk, Msgr. Sarthou, felkért engem, hogy eme beszélgetésünk alapján Ön számára, uram és m. t. Atyám, néhány vonásban mintegy arczképét nyujtsam sz. Vincze eme méltó fiának, kit a halál tőlünk elragadott, hogy családunk mennyei dicsőségének részese legyen. Félek azonban, hogy tollam nagyon is gyakorlatlan, nagyon is gyönge lesz e magasztos tárgyhoz, és hogy kis munkám csupán vázlata leend annak, amit más talán egész hiven ecsetelt volna. De ismét bátorit azon gon-

dolat, hogy egy szerető és elnéző atya mindig meghallgatja gyermekének dadogását, midőn ez idősb fivéréről beszél.

Erdélyi Ignácz ur született 1828-ban Magyarországban, a congregatióba lépett 1859-ben. Bevégezvén készülését a seminariumban, Chinába utazott, oda hivta őt az előljáróinak tartozó engedelmesség és a lelkek üdvét szomjazó lángbuzgalma. Itt nyujtotta ő nekünk egy igazi missionarius minden erényének nagyszerü példányképét, itt lett ő a mi csodálatunk tárgya. — Hogy gyermekkorából és áldozárságának első éveiből semminemü részleteket nem ismerünk: ennek oka az ő nagy alázatossága; ő ezekről soha nem beszélt, daczára ismételt kérdéseinknek. Mindaz, amit e tárgyról megtudhattunk, csak annyi, hogy, mielőtt a congregatióba lépett, káplány volt egy kis városban (Vadkert, Nógrádmegye — a ford.), és hogy üres óráiban néhány fiut oktatott a latin nyelv elemeire. Önmagáról egyáltalán nem szólt, s ha néha még sem kerülhette ezt ki, ugy az „én" helyett mindig a „nagy bünös" epithetont használta.

Szép tehetséggel birt, melyet a folytonos munka csak fejlesztett; a latin nyelvet ugy szóval, mint irásban nemcsak könnyüséggel, hanem egész tökélylyel kezelte; de, ha kénytelen volt többek előtt beszélni, s a hely és körülmények megengedték, közbe-közbe oly szókat csusztatott, melyek nem is birtak a latin nyelv szinével sem, hogy igy megzavarja kissé azt a gyönyörüséget, melylyel testvérei őt hallgatták, és némileg csökkentse az ő iránta való tiszteletöket. Midőn közöttünk volt, mindig az utolsó helyet kereste, s a legnagyobb zavarba jött, ha valamelyikünk bármi csekély figyelmet tanusitott iránta. A keresztények között a szegények és a gyermekek voltak kedvenczei, és miként sz. Vincze, ő is urait látta a szegényekben. Hogy csak egy példát idézzek, egy nagyobb községünkben im a következő dolog történt:

Valamelyik ünnepnapon, hogy őt megtiszteljék, a keresztények lakomát készitettek számára. Midőn az ebéd

ideje elérkezett, látván a dusan teritett asztalt, Erdélyi ur elment a városba, és több szegénynyel tért vissza, őket ültette az asztalhoz, s nekik az ebéd végeig felszolgált. Azután visszavonult szobájába, és egész ebédje gyanánt egy kis lisztpogácsát vett, megelégedve azzal, hogy igy megalázta magát, s magára vonta a keresztények megvetését, kik nehezen bocsátották meg neki, hogy a koldusoknak engedte azt át, amit ők elég fáradsággal az ő számára készitettek.

Részvétből a szegények iránt, számtalanszor fosztotta meg magát saját ruháitól, hogy felruházza Jézusnak eme szenvedő tagjait.

Ami pedig a gyermekeket illeti, a missiókból fenmaradt minden szabad idejét velök töltötte. Mindig volt valami nyalánksága számukra, — és mily ügyesen tudta ő ezeket általuk kiérdemeltetni! Előbb meg kelle hallgatniok az ő intelmeit, azután közösen elmondaniok imáikat, majd ismét ezer, a vallás főigazságaira vonatkozó kérdésre felelniök, és csak azután, midőn már látta, hogy kisded hallgatóságának türelme fogytán van, osztotta ki a számukra készitett édességeket.[1]

Valóban, amint néhány szerző állitja (Simeon Metaphrastes és Nicephor), hogy sz. Ignácz vértanu, ami kedves testvérünk védszentje, lett légyen ama kisded, akit ami Urunk Jézus Krisztus az apostolok közé állitott, midőn őket az alázatosságra akarta tanitani, mondván: ha nem lesztek hasonlókká e kisdedhez, nem mentek be a mennyek országába: ugy helyezte az Ur Erdélyi Ignáczot több évre miközénk, hogy ugyanazan oktatást nekünk is megadja!

Ó alázatosságnak gyöngye! ragyogj örökre az ő

[1] Talán nem lesz érdektelen e helyen megemliteni, hogy a hatvanas években nálunk gyüjtést kért rendeztetni egy kintornára; miután azon tapasztalatra jutott, hogy egy ilyennek zenéjével nagyon szép számu hallgatóságot tudott prédikációihoz édesgetni, s azon kecsegtetéssel, hogy beszédje végén ujra fog kintornán játszani, meg is tudta kezdő hallgatóit magánál tartani. Mily találékony az igazi felebaráti szeretet! *A ford.*

mennyei koronájában! de talán nem is te vagy abban a legfényesebb drágakő, mert ama másik, mely az ő szigoru önmegtagadásának tüzében tisztult meg, bizonynyal tulragyog téged!

Az első emlék, mely Erdélyi ur puszta nevének említésére fel fog kelni kereszténveink lelkében: az önsanyargató ember emléke leend mindenha. Az önmegtagadás, az önsanyargatás volt valóban az ő különös előszeretettel gyakorolt erénye, oly magas fokban gyakorolta ő azt, hogy, ha akár testvéreink, akár a keresztények közvéleményét akarom kifejezni, nem találok más megfelelő szót, hanem habozás nélkül azt mondom: ő az önmegtagadásnak martyrja volt. Bámulatos erős szervezettel volt megáldva, vas egészsége csaknem tizenöt éven keresztül ellen állott ama mindennemü nélkülözéseknek, melyeknek magát alávetette. Azoknak szemében, kik tanui valának önsanyargatásának, a csodával látszik határosnak, hogy képes volt élni. A testvérek csekély számánál fogva, majdnem mindig egyedül volt a missióban; és igy senki nem mérsékelhette az ő hajlamát a penitenciához, senki nem vehette oltalmába az ő testét, mely ellen kérlelhetlen harczot vivott mindvégig. Mily szigoru volt önmaga iránt! folytonos abstinentiát tartott, hust soha nem evett, s ha kényszeriteni akarták, hogy azt elfogadja, azt veté ellen, hogy a hus árt egészségének.

Midőn szükségét látta annak, hogy a hitközségeknek, melyekben mint missionarius müködött, buzgalmát éleszsze, még többet bőjtölt: akárhányszor csak egyszer, s akkor is silányan étkezett napjában, pedig gyakran háromszor is prédikált, elvégezve amellett minden egyéb napi kötelességeit. Ha egy nagy bünös fordult hozzá, hogy Erdélyi ur őt a penitenciatartásban segitse, megkettőztette önsanyargatását. Egykor egy bünbánó jelentkezett nála, és nagy bünöket gyónt meg neki. Gyónása elvégeztével bünbánatra buzditá őt Erdélyi ur, s hogy magának a bünbánó dispositiójáról meggyőződést szerezzen, elővonta az ostort zsebéből, s e szavakkal mutatta azt meg neki:

„Szerencsétlen! haladéktalanul fenyitsd meg testedet, nehogy az Ur Isten tegye azt egy egész örökkévalóságon át.“ A bünös eleinte csudálkozva nézett reá és kevés vártatva azt felelte: „Atyám, nem merem.“ „Ah! te nem mered“ viszonozta Erdélyi ur, „ugy tehát én végzem el penitenciádat, s én mutatom meg neked, mit érdemelnek a te büneid.“ S elkezdte önmagát ostorozni, ugy hogy csakhamar vér boritá el vállait, s mindaddig nem akart felhagyni önkinzásával, mig a bünbánónak kifejezett igéretét nem vette, hogy megtér, és életét megjobbitja.

A téli időszakban, Erdélyi ur soha nem engedte, hogy szobáját befütsék, ágya pedig egyetlen pokróczból állott, melyet zsákalakra varrott össze, s melybe, midőn a nyugvás ideje eljött, egészen felöltözve feküdt le; hajnali négy óra előtt már ismét felkelt, és imába merült. Ennyi önmegtagadástól elsoványodva, e drága testvérünk ugy nézett ki, mint egy járó-kelő halott, és sokan, őt látva, az egyháznak sz. Vazulról szóló szavait alkalmazták reá: Tantum spiritu vivens, praeter ossa et pellem, nulla praeterea corporis parte constare videbatur. Valóban, csont és bőr volt, s csak lelke látszott élni. Mindenki mondotta, hogy az ily önsanyargató élet nem tarthat soká; csupánErdélyi ur maga hitte, hogy mindezt elviselheti, s nem ismert maga iránt semmi kiméletet. Egy-két betegségnek kellett csak mindezekhez járulni, s az önsanyargatás müve be volt fejezve, az ő erős egészsége alá volt ásva.

Az Ur Isten kétségkivül azt akarta, hogy Erdélyi ur érdemei egészen beteljenek, midőn megengedte, hogy ez az oly tevékeny, oly szigoru pap tiz esztendeig legyen szobájába zárkózva, s ágyához szegezve, kényszeritve mindig csak testére gondolni, melyre addig oly kevés gondot forditott. De ugyanaz az Ur Isten egyszersmind nekünk is alkalmat akart nyujtani, hogy csodálhassuk, hogy bámulhassuk, mennyi jámborság, mennyi türelem, mennyi önmegtagadás, az Isten akaratában való mily megnyugvás lakik ezen buzgó missionarius szivében.

A keresztény önmegadással viselt szenvedés és folytonos ima jellemzik különösen utolsó éveit, melyeket már bénaságban és nagy betegen töltött. Soha nem hiányzott kezeiből az imakönyv vagy az olvasó, — a bold. Szüznek egy kis rézbefoglalt képét, mely kis ujján függött számtalanszor emelte ajkaihoz. Nyugvóhelye fölött a falon a keresztutnak képe függött, s igy annál könnyebben követhette gondolatban nap nap után az ő isteni Mesterének, szenvedésteljes utját, s találhatott balzsamot az Ő szent sebeiben saját fájdalmaira. Betegsége alatt sokszor gátolva volt a misézésben, de, a midőn elég ereje volt hozzá, oly megható jámborsággal végezte e sz. ténykedést, élő hite oly fényesen volt kifejezve egész valóján, hogy látni lehetett, miként szándékozik kipótolni, jóvátenni buzgalmával azt, amit az előző napokon kénytelen volt elmulasztani. Ha ereje megengedte, nagynehezen elvánszorgott a kápolnába, reggel tiz órakor és délután négykor, és ott térdreborulva, mellén összekulcsolt kezekkel az oltáriszentség imádásába merült. S midőn életének vége felé megengedték neki, hogy szomszéd szobáját kápolnává alakithassa át, ott töltötte a nap legnagyobb részét, mintegy várva, hogy itt, az oltár zsámolyánál érje őt a halál, s fejezze be az ő áldozatát.

Ezen mély jámborságból meritette Erdélyi ur szenvedései között azt a türelmet és önmegadást, melynél fogva soha a panasznak vagy zugolódásnak egy szava el nem lebbent ajkairól, melynélfogva mindig egyenlően nyájas és szeretetteljes volt mindazokhoz, kikkel érintkezett.

Valóban, az isteni Mester, ismervén hü szolgájának erejét és erényét, nehéz keresztet rakott vállaira, sok szenvedéssel látogatta meg őt; de ő ezeket örömmel fogadta és örömmel viselte, remélve, hogy töviskoronáját a mennyei koronával fogja felcserélni.

Ez végre meg is történt, — mint hisszük — 1885. augusztus 15-én, a b. Szüz Mária mennybemenetelének ünnepén. Néhány nappal előbb fogyni érzé erejét, s midőn

egy nappal halála előtt egy testvére rendes látogatását végezve nála igy szólott hozzá: „Nemde Erdélyi ur, mily vigasztaló lenne holnap meghalni, holnap, szombaton s ami Anyánknak legnagyobb ünnepén?“ — sóhajtva ekképen válaszolt: „oh igen, de ez nem tőlünk függ.“

Ohaja mégis meghallgattatott. Hajnali $^1/_2$ 3 órakor magához hivta környezőit, s csakhamar agonizálni kezdett. Msgr. főnökünk és több testvérünk gyorsan eljöttek hozzá, ő öntudatnál volt, s megkapta a feloldozást és az utolsó kenet szentségét. Fél ötkor, midőn éppen bevégezték a haldoklókért való imákat, a két mellette álló testvér, utolsó fohászát hallotta. Azután elmélkedésre gyültek össze a kápolnában, s az imák végeztével tiszt. főnökünk közölte a hitközséggel a fájdalmas hirt, s a drága halottnak lelkét imáiba ajánlotta.

A bold. Szüz megakarta jutalmazni buzgó tisztelőjét, kinyerve számára azt a keegyelmet, hogy ily szép napon halhasson meg; sz. Vincze atyánk is, kinek erényeit oly hiven utánozta, a hozzá való hasonlóságnak még egy utolsó vonását esdette ki számára, hogy ugyanazon órában költözzék az örökkévalóságba, melyben ő elköltözött.

Midőn halálának hire elterjedt, a keresztények igy kiáltottak fel: „a szent nincs többé!“ és mindenki az ő erényeiről beszélt. Többen csodákat tulajdonitottak neki. Igy mondják például, hogy több helyütt és nem egyszer vették észre a keresztények, hogy midőn az általa mosdásra használt vizet a földre öntötte, ott azonnal gyönyörü virágok támadtak; mások ismét az e vizzel megöntött földből ragyogó lángokat láttak megjelenni. Mindezek fölött azonban csodásnak tekintik azon látható segedelmet, melyben 1866-ban részesült,amint ezt a Congregatió évkönyvében Msgr. Anouilh (XXXII. kötet, 500 l.) elbeszéli. Ugyanis a pogányok azon ürügy alatt, hogy egy ördögtől megszállottat megszabaditson, magukkal vitték; s azután lábai alatt több font lőport robbantottak fel, anélkül hogy ő sulyosan megsérült volna.

Ime, Uram és mélyen tisztelt Atyám, nehány részlet ezen méltó és szeretett testvérünk életéből. Reméljük, hogy, amint példányképünk volt e földön, ugy most már pártfogónk a mennyországban. Fogadja, Uram és mélyentisztelt Atyám, tiszteletem, és fiui ragaszkodásom kifejezését."

Eddig a franczia életadatok. Mi is magunkévá tesszük az utolsó sorokban kifejezett reményt, s hisszük, hogy a példányszerü pap, s valamikor itt, nálunk is a hivek öröme, most, midőn bizonyára már a mennyországnak boldog lakosa, imáiba fogja foglalni egykori egyházmegyéjét, magyar hazáját is. *Dr. Kereszty.*

A SZABADKŐMIVESSÉG.

Tanulmány Taxil Leo leleplezései nyomán.

(Vége.)

A szabadkőmives értekezletek s azok tárgyai.

Jóllehet a szabadkőmivességnek, mint az előzményekből láttuk, ugyancsak sok mindenféle szertartása van, mégis mivel az egyes páholyok jobbára minden héten egyszer, sőt némelyek hetenkint többször is szoktak munkát tartani, már ugy a priori is gondolhatjuk, hogy a páholy falai között nem mindig szertartások és ünnepélyességek tartatnak, hanem ezek hiján a testvéreknek egyébbel is kell foglalkozniok.

Csak nem régen jelent meg ismét, pedig egy volt 33-as foku testvértől, Leroux-tól egy két kötetes franczia munka,[1] mely ama különben más oldalról is támogatott

[1] La Franc-Maçonnerie sous la 3.me République d'après les discours maçonniques prononcés dans les loges par les FF.·. Brisson, Jules Ferry, Albert Ferry, Le Royer, Floquet, Andrieux, Clémenceau, Emmanuel Arago,

sejtelmünket teljesen megerősiti. E munkából látjuk, hogy a szabadkőmives testvérek, midőn sem felavatásra sem egyéb ünnepélyességre nem nyilik alkalom, (üres munka óráikban) ugynevezett conferencziákat tartanak és pedig vagy olyképen, hogy a napi társadalmi, politikai és vallási kérdéseket kölcsönösen megvitatják és ha kell az egyöntetü föllépési és eljárási módot megállapitják; vagy pedig valamelyik tudományosabb testvér valamely fontosabb és életbevágóbb kérdésről felolvasást tart.

E szabadkőmives értekezletek, különösen ha szükebb körben, teszem azt a kadosch-lovagok tanácsában tartatnak, ezek azon alkalmak, a midőn a testvérek szabad folyást engednek a babona- és a zsarnokság vagyis a keresztény vallás és a conservativ állami hatalom ellen engesztelhetetlen gyülöletüknek és dühöngésüknek; itt lehet hallani ama borzasztó mondásokat, melyektől a csak némileg tisztességes ember visszaretten és visszaborzad; itt készitik azon mérges nyilakat, melyekkel künn az életben a legszentebb institutiókat megtagadják.

Egy ilyen értekezleten beszélték meg az (1870-ben) aradi „Széchényi" oriens tagjai Róma erőszakos elfoglalásának s egyuttal a florenczi nagypáholy Rómába való áthelyezésének fontosságát és nagyjelentőségét, s ez értekezletükön készitették a körlevelet, melyet Steinitzer K. és Bánhidy Béla aláirásával s okt. 15-iki kelettel Magyarország összes testvérpáholyaihoz intéztek, s a mely körlevélben a többi közt ezeket is olvassuk: „Pár nap alatt a kőmivesség világa betér Rómába, hogy a babona éjjelét győzelmes sugaraival megvilágitsa és a meggyökerezett előitéleteket nemes müködése által eloszlassa. Valóban még ritkán ünnepelt a szabadkőmivesség ily dicső diadalt, mint ezt, a hirtelen eltünt földi uralom romjain, az emberi balhit összeroskadt államépületén csendes dicsőséggel emelkedik föl a kőmivesség világossága. Mi-

de Heredia, Anatole de la Forge, Paul Bert etc. — Par Adrien Leroux, ex 33-e Souverain Grand Inspecteur General. — 2, vol. Paris Letouzey et Anè éditeurs, Rue Bonaparte 51. Prix 7 francs.

dőn a szabadkőmivesség Rómába bevonulását tartja, fényes jutalmat nyer szolgálataiért, mert e győzelem kivivására ő valóban sokat tett."[1]

A franczia nagy oriensnek 1881-iki nagy conferenczián Belat testvér, valencei maire, a szabadkőmivességnek philosophiai és politikai missiójáról szólván azt kérdezé, hogy mi az, a mivel sokan a szabadkőmivességet pótolni akarják? s legott önmagának válaszolván ekként folytatja: „Katholikus vagy protestáns vagy zsidó templomokkal! A vallásokkal! De hisz, Testvéreim, épen e templomok és vallások azok, melyek ellen a szabadkőmivesség alakult."[2]

A „Les Héros de l'Humanité" nevü párizsi páholy mult évi decz. 16-án tartott értekezletén a testvérek valóságos politikai (egyházellenes) programmot állitottak össze, melynek főbb pontja a következő: a testvérek, mint népképviselők, teljesen a szabadkőmivesség elvei szerint tartoznak müködni nevezetesen oda kell törekedniök, hogy az egyház az államtól teljesen elválasztassék és a kultusz budget eltöröltessék.[3]

A folyó 1886-ki esztendő kezdetén az olasz páholyok folyton a fölött conferentiáztak, miként lehessen a népképviselőválasztásokat olyképen megejteni, hogy azok a szabadkőmivesség előnyére üssenek ki. A körlevélből, melyet ez alkalommal az olasz nagymester az összes olasz páholyokhoz intézett, s a mely körlevél kifejti az irányeszméket, a melyeket a testvéreknek a választásoknál, s az azokat megelőző conferentiákon szem előtt kell tartaniok, ama körlevélből — mondom — a következő passust tartottam itt különösen kiemelendőnek: „A szabadkőmivességnek, mint olyan intézménynek, mely arra van hivatva, hogy . . . szünet nélkül üldözze a clericalismust, azt az egyedüli pártot, a mely ellen a gyülölet szent . . . a szabadkőmivességnek oda kell töreked-

[1] Bartha. A szabadkőmivesség 98 és 99 l. Bauhütte 1870. 45. sz.

[2] Lerouxnál a II. köt. 61. l.

[3] U. o. 99. és 100. ll.

nie, hogy az országot megszabaditsa azon kötelékektől, amelyek azt még mindig a pápasághoz füzik."[1]

Emlitsem e végre azon szabadkőmives értekezleteket, a melyeken a testvérek a legpiszkosabb és legaljasabb s valóban istenkáromló módon beszélnek, teszem azt a bold. szüz Mária legujabb jelenéseiről s nevezetesen a lourdesi világhirü bucsujáróhelyről? nem, ezeket a káromkodásokat, t. olvasó, nem vagyok képes e lapokon leirni.

Csak nagyon röviden és csak ugy futólag jeleztem a szabadkőmivesség értekezleti munkáinak tárgyait, de ugy hiszem, hogy a t. olvasónak a felsorolt néhány példa is elég volt arra, hogy ismét ujból és ujból meggyőződjék arról, hogy a szabadkőmivesség semmi másért sem létezik csak azért, hogy szüntelen s a legnagyobb dühvel harczoljon a katholicismus s annak szent institutiói ellen. Ez a szabadkőmivesség valódi lényege, melyet ha tőle elképzelhetnénk, nem maradna más hátra, mint egy ostoba és üres gyerekjáték.

Nem zárhatjuk be e sorainkat a nélkül, hogy röviden bár ne foglalkozzunk a már régebbi idő óta feszegetett, de szabadkőmives részről egész a mai napig tagadott tagadásba vett kérdéssel:

Vannak-e szabadkőmives nővérek is?

Emlékezni fog még talán a t. olvasó arra, hogy a tanonczfölvételnél a páholymester, midőn a női keztyüket a fölavatandónak átadja, a következő szavakat intézi hozzá: „Nőket nem bocsátunk ugyan munkánkhoz, de a nőnem erényeit tiszteletben tartjuk!"[2]

Midőn a szabadkőmives ritualét végig olvastuk s a magasabb fokoknál nevesetesen a rózsakeresztes[3] foknál a két nemnek: a férfi és női nemnek egyesülésére oly

[1] Lásd az egész körlevelet a L'Unità catholica 1886. évi 110 számában. (Május 9.)

[2] L. e folyóirat folyó évi marcziusi füzetét 202. l.

[3] L. u. a. juniusi füzet 445. l.

meglepő vonatkozásokat találtunk, már akkor is nagyon-nagyon kételkedni kezdtünk a fentebbi ritualis nyilatkozatnak őszintesége fölött. Midőn pedig a magyarországi nagy oriens alkotmányát és alapszabályait átnéztük, s a 12. czikkben ezeket olvastuk: „szabadkőmives nem lehet, és az e czimen járó jogokat nem élvezheti, ki:

1. a törvényes nagykoruságot el nem érte;
2. kinek nincs kifogástalan hirneve s erkölcse;
3. ki nem bir tisztességes foglalkozással vagy elégséges keresetet nem igazol;
4. kinek nincs annyi elemi képzettsége, hogy a kőmivesi igazságokat megérthesse s méltányolhassa;" — akkor már nem kételkedtünk, hanem igenis gyanakodni kezdtünk, hogy a szabadkőmives testvéreknek szabadkőmives nővéreik is vannak.

És e gyanunkat nem volt képes elosztatni még Lenning szabadkőmives encyclopediája[1] sem, a melyben a „Frauen" czikk alatt ezeket olvastuk: „A nők a szabadkőmivesek gyülekezeteiből ki vannak zárva . . . ezen intézkedés nélkül a szabadkőmivesség már rég romjaiban heverne."

Mióta pedig a Leroux által közölt páholybeszédek élén ilyféle megszólításokat olvastunk: „Kedves testvérek és kedves nővérek;" mióta Taxil a „Les soeurs maçonnes" czimü könyvében a sz. nővérek felavatási szertartásait is közölte: azóta már nem gyanu, hanem a teljes meggyőződés uralkodik lelkünkben az iránt, hogy a három pontos testvéreknek három vagy helyesebben öt[2] pontos nővérkéik is vannak.

A szabadkőmives nővérek is épen ugy, mint a testvérek, több fokon át vezettetnek a természet kultuszának csarnokába, vagy mint a kőmivesek mondani szeretik a földi paradicsomba, hol kivetkőzve minden babonából és

[1] L. a lipcsei 1863. évi kiadásnak I. kötetét a 395. lapon.

[2] A női páholyra nézve azon mondás divik, hogy ott minden ötösével történik.

előitéletből csak a természet által nyujtott „ártatlan“ gyönyöröknek és boldogságuknak élhetnek.

Hogy miféle ártatlan gyönyörök lehetnek azok, a melyeknek a szabadkőmives testvérek és szabadkőmives nővéreik a szabadkőmivesség édenkertjében, a férfiak és nők által látogatott ugynevezett androgyne páholyokban magokat átadni szokták, azt Fauvety Károly testvérnek a párizsi „Renaissance“ páholy főmesterének nem profánok számára irt s legott idézendő sorai sejtetni engedik.

„A mi édes franczia szabadkőmivességünknek templomai — ugymond a szabadkőmivesség ártatlan gyönyöreit megutáló főmester[1] — elég élénken emlékeztetnek a mylittai Venusnak szentelt ős babyloni templomokra, melyek körül folyton nők hevertek, kik az idegeneknek bájaikat ajánlották föl . . . A szabadkőmivesség és a prostitutio tehát együtt dolgozik, mint két ugyanazon lánczra kötött gályarab.“

Természetes, hogy az ilyen kultuszhoz emancipált nők kellenek; mivel azonban a női emcancipátiónak legnagyobb ellensége a vallás s különösen a kath. vallás, azért mindenekelőtt ezen akadályt kell elháritani, vagyis a vallásához még ragaszkodó nőt a vallástól elszakitani s a fiatal leánynemzedéket vallás nélkül fölnevelni.

„Égető szükségünk van rá — mondta Galopin testvér a l'Independance nevü párisi páholy 1883. évi márcziusi conferencziáján[2] — égető szükségünk van rá, hogy a nő hagyjon föl a templomlátogatással s a papság befolyása alól felszabaduljon . . . . . Szükséges, hogy a nő teljesen: szivvel és lélekkel a miénk legyen.“

Ime, t. olvasó, az igért kép, mely a szabadkőmivességnek a páholy falain belül való müködését hiven visszatükrözi. A mód nélkül sok szertartást és jelképet a körülményekhez képest csak vázlatosan és kivonatolva adhat-

[1] Lásd Leo Taxil Les Soeurs Maçonnes p. 5.

[2] Lo Lcroux i. h. 298. l.

tuk ugyan, mindazonáltal azon voltunk, hogy a szabadkőmivességnek valódi tendentiáját már e kivonatokból is meg lehessen ismerni.

Természetesen, a szabadkőmivességnek a páholy falain kivül, a politikai és társadalmi élet terén való működése, s e működésnek ugy a történelemben mint a jelenben való megfigyelése sokkal érdekesebb, mint az általunk leirt és fejtegetett szertartások; ámde a szabadkőmives ritualénak ismerete a szabadkőmives külmüködés megfigyelhetésének lényeges előföltétele. A szabadkőmives, midőn künn az életben állásához és körülményeihez képest bizonyos szerepet játszik, a szabadkőmives rendnek adott szavához és esküjéhez hiven, minden működésében azon főelveket tartja szem előtt, melyeket a különféle munkák szertartásaiból levont, s melyeket a szabadkőmives kátékból tanult. Ha már most a profán ismeri e forrást, a melyből a szabadkőmives merit, akkor ennek külmüködése nyitott könyv előtte.

Mindazoknak tehát, a kik a szabadkőmivességnek külmüködését figyelemmel kisérni és megérteni akarják, a szabadkőmives ritualénak nem puszta olvasását, hanem valóságos tanulmányozását nem győzzük eléggé ajánlani.

Egyáltalán kivánatos sőt nagyon szükséges is már, hogy Szentséges Atyánk felszólitásának megfelelőleg, a kath. irók s nevezetesen a történetirók a szabadkőmivességet, mint nem jelentéktelen tényezőt figyelemmel kisérjék. Sok történelmi tény, sok társadalmi jelenség egészen más az igazságnak sokkal inkább megfelelő szinben fog föltünni, ha a mezt, melybe a szabadkőmives irodalom és sajtó azokat bujtatta, lerántják; s vallási szempontból könnyen megfejthető, könnyebben orvosolható lesz ama uralkodó fagyasztó közöny és hidegség, s könnyebben megakadályozható az ebben rejlő társadalmi veszélyek kitörése, ha a páholy ügyeibe és működésébe beletekintve az emberiség igaz üdvének megsemmisitésére készitett földalatti aknákat ideje korán szétrombolni sikerül. *Dr. Csápori.*

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Édouard Drumont: La France Iuive. Essai d'histoire contemporaine. Tome Premier 24. iéme édition, Tome second 34. iéme édit. Paris. C. Marpon et E. Flammarion éditeurs 26. Rue Racine, prés d'odeon. A két kötetnek ára: 7 frank.

(Folyt. és vége.)

A mai társadalmi és gyakorlati élet megdöbbentő jelenségeinek tanulmányozása s e jelenségek okainak nyomozása közben Drumont nem egy tényezőre akad, amely rontólag és bomlasztólag hat az emberiségre, ámde e tényezők jobbára egy elemből indulnak ki, egy elem körül csoportosulnak. Az emberiség jól felfogott érdekei ellen küzd ma az irodalom, a napi sajtó, a vallásközöny, a prostitutio, az állami és egyéni nagyzás hóbortja, a capitalismus, a szabadkőmivesség stb. stb., ámde e pusztitó had egy vezénylet alatt áll: a zsidóság vezénylete alatt.

Eddig a „cherchez la femme" fejtett meg sokat, ma a „cherchez le juif" fejt meg minden rosszat.

S kicsoda ez a „juif", kicsoda ez a zsidó? Sajátságos vegyüléke a gyávaságnak és a szemtelenségnek, a türelmetlen izgatottságnak és a kitartó szivósságnak, a piszkos elvetemedettségnek és a fenhéjázó nagyravágyásnak. Régi s még mindig idegen, még mindig meg nem honosodott ültetmény az európai társadalomban, az előtt, mint mondják, azért nem honosodhatott meg, mert nem volt szabadsága, most azért nem honosodik meg, mert ma talán ő az egyedül szabad.

Bámulatba ejti az embert a rohamosság, a melylyel ugy az egyes zsidó, mint az egész faj a legnagyobb nyomorból a hatalom és gazdagság legmagasabb fokára képes fölemelkedni. De szünnie kell e bámulatnak ha

meggondoljuk, hogy a lelkesülő, a hős, a lovagias, az önzetlen természettel szemben s amazzal visszaélő pénzsóvár, cselszövő és ravasz természetnek szükségképen felül kell kerekednie. Emez ellentét, mely az európai keresztény népek és a zsidóság között oly szembeötlő, melynek előnyeit a zsidóság ma minden akadály nélkül kizsákmányolhatja, ez magyarázza meg egyedül a zsidóságnak világuralomra való jutását.

E világuralom, a modern rabbinisnus tanai szerint, a régi próféták által igért és megjövendölt Messias országa; ma ugyanis átkozott a zsidó, aki még a Messias eljövetelét várja; a Messiás már itt van s „ez — hogy Weil nagy rabbi szavaival éljünk — maga Izrael, maga a zsidóság, mely a nemzetek világító tornya s a humanismus tanitója lett.“ És bármily nehezünkre esik, mégis igazat kell adnunk a rabbinak abban, hogy nemcsak a zsidóság iparkodik a nemzetek világító tornya lenni, hanem maguk a népek, a keresztény népek, ezt a tornyot, ezt a világosságot keresik és követik; pedig hogy mennyire megadják e közeledésnek az árát, azt minden megerőltetés nélkül nagyon könnyen beláthatnák, csak egy kissé gondolkozni ne röstellenének. Mert vegyük csak a francziákat. A francziák siettek a zsidót franczia s a kereszténnyekkel teljesen egyenjogu polgárnak nyilvánitani, a zsidó pedig sietett e kedvezményt ugy fölhasználni, hogy ma ő a hangadó a társadalomban, az irodalomban a népképviseletnél. Már most kérdjük fogja-e ez a zsidó az ő hatalmát és befolyását oda irányozni, hogy Francziaország, melynek traditiói, hite, emlékei és egész története határozott tagadása mindannak, ami zsidó, hogy — mondom — Francziaország ezen a történeti alapon, melyen nagygyá lett, tovább fejlődjék?

Miért lelkesednék a zsidó Francziaországnak keresztes hadjáratai, bouvini, marignani, fontenayi nagy diadalai, sz. Lajosa, IV. Henrike s XIV. Lajosa mellett? És ha valaki hazájának történetéért nem lelkesedik, lehet-e az mégis jó hazafi? Menj Franczia- Német- Angol- és

Magyarország Izrael világító tornya után, de tagadd meg multadat, tagadd meg történetedet. És ha Izrael világító tornyának a világossága a mérvadó, félre az ezzel ellenkező keresztény civilisatio sok száz éves munkásaival, a szerzetesekkel, félre a zsidó felvilágosultsággal össze nem férő „nagy szentséggel“ a keresztény házassággal s annak felbonthatatlanságával. S csakugyan a zsidó hatalom üzte ki Francziaországból amazokat, csakugyan a zsidó hatalom törölte ki a codexből ez utóbbit. „E mozgalom — mondta a divortialis törvényjavaslat tárgyalásakor Freppel püspök — semitikus mozgalom a szó legszorosabb értelmében.“

S ugyanezen mozgalom, mely kidobálta az iskolákból és az ispotákból a szerzeteseket s ezekkel együtt a keresztet, ugyanezen mozgalom, mely lépten-nyomon akadályozza a ker. kath. érzület és vallásosság nyilvánulását, ugyanezen mozgalom, mely Francziaországot, de a többieket is, meg akarja s jó részben már meg is fosztotta Krisztustól: — ugyanezen mozgalom, azonfölül megfosztotta Francziaországot, — de a többi népeket is — pénzüktől és vagyonuktól is.

Francziaországban a zsidók 80 milliárd azaz 80,000 milló frank fölött rendelkeznek, a mi jóval több mint Fr. vagyonának fele s magának Rotchsildnak, kinek dédapja 100 évvel ezelőtt batyuval jött Francziaországba, 3000 milliója van.

S mivel a pénz a zsidók kezeibe került, mivel ők az államkölcsönök pénzügyérei, a keresztény világ gunyjára az mondatik, hogy a zsidó pénzügyérek tartják fenn az államokat, igen ők tartják fenn az államokat, mint a kötél fentartja a felakasztott embert. Mit bánja a zsidó, ha az ország, mely fiának fogadta, tönkre jut? Ő neki ez ország nem hazája, ő nem ismeri el anyjának, neki vele semmi érdekközössége.

Legfájdalmasabban eshetik azonban az. őszinte és igaz franczia honfiunak, midőn látja, hogy a franczia dicsőség örökségébe: Ferriéres-, Versailles-, Fontainebleauba

is, hol annak előtte királyok s királynék laktak, királyok s királynék találkoztak, a keresztény franciákat szivök mélyéből gyülölő zsidók léptek. Ferriéres Rotchsild zsidóé, Versailles Hirsch zsidóé s Fontainebleau Ephrussi zsidóé. Francziaország a modern, vagy mondjuk ki egész nyiltan, a zsidó felvilágosultság, civilisatio és cultura s az ennek megfelelő politikai s gazdasági gazdálkodás terén jóval előbbre van mint Magyarország — no de se baj, ha ugy halad, mint eddig, Magyarország sem fog egészen elmaradni, az is oda jut még, ahol Francziaország van, s mily szép és megható látvány lesz az, ha ős Buda várpalotájának erkélyéről a Schossbergerek vagy a Krausok fognak lekandikálni a goj magyarok uralma alól felszabaditott Jeruzsalemre . . .

Ami Drumontnak az előbbiekben csak röviden jelzett modorban tartott munkáját leginkább érdekessé és becsessé teszi, s aminek leginkább köszönheti ama óriási nagy és gyors elterjedést, melyről a t. olvasó a kath. napisajtó utján értesült, az a zsidóságnak a keresztények elleni engesztelhetetlen gyülöletét feltüntető roppant nagy számu s teljesen beigazolt legujabb tényeknek és adatoknak nagy tömege, valóságos tárháza. Oly tények oly adatok ezek, melyeknek ismerete nélkül a modern világnak jelen viszonyait csak félreérteni lehet, s a melyeknek tudomásul vétele teljesen fölnyitja a legelfogultabbnak is a szemét.

E tényeknek és adatoknak roppant fáradtságos összegyüjtése által Drumont oly szolgálatot tett, melyért a szellemileg és anyagilag felszabadulandó népek örökre áldani fogják. *Dr. Csápori.*

Der Gottesbegriff in den heidnischen Religionen des Alterthums. Von Christian Pesch. S. J. Freiburg. Herder. 1885. Nyolczadr. 144. l. Ára 1 mark 90 fil.

P. Pesch azóta, hogy nagyszabásu bölcsészeti művével gazdagitotta a keresztény német irodalmat, nem

adott életjelt; de kik a jeles tudós törhetlen szorgalmát és termékeny tollát ismerik, nem kételkedtek, hogy a hallgatás leple csak ujabb meglepetéseket takar el, melyeket az idő érlel s sorban osztályrészünkül juttat.

Ez esetben a vallás bölcsészetet szemelte ki munkássága teréül.

Az Isten létét vitató történeti iró arra támaszkodik, hogy minden népek birtak az Isten fogalmával. A népek életében föltalálható ez Isten-fogalom történeti tény, alapköve a bölcsészet rajta épülő érvének. Mert e történeti tényt fölvéve, a bölcsészet tovább indul, keresi forrását ezen közhiedelemnek, s föltalálja azt az észben. A bölcsészet bebizonyitja, hogy ez általános meggyőződés nem létezhetnék, ha Isten nem léteznék. De mint látjuk, az általános meggyőződést, mint történeti tényt föltételezi.

A bölcsészetben e történeti tény odaállitásával nagyon könnyedén szoktak elbánni; Cicero és Plutarch s más öreg urak állitásai hangzatos mondatokká kerekitve elegendő nyomatékot látszanak adni a föltevésnek. De a ki evvel be nem érné, annak könnyen kételyei jöhetnének az iránt, valjon birtak-e a régiek elég ismerettel arra, hogy ily általános érvényü állitásokat szélnek eresszenek.

E kétely inditotta a szerzőt is, hogy hivatásos foglalkozásaiból fölmaradó szünóráit a pogány népek vallásainak tanulmányozására szentelje. A feladat óriásinak tünik föl ugy a tenger nép, mint még töméntelenebb emlékeik beláthatlan sokaságánál fogva. Hiszen egy egyetlen nép nyelvének, szokásainak, irodalmi emlékeinek tanulmányozása is bőven kitölti az ember életét; főleg ha számba veszi, amint vennie kell, a tárgya körül fölhalmozódott mult- és jelenkori irodalmat.

Azért a helyes kiválasztás elkerülhetlen szükséges.

A tárgymutató három főszakaszt tüntet föl, melybe a népek osztvák; az indogermán nyelvcsaládra, a szemita nyelvcsaládra s néhány ó-kori kevésbé ismert népre terjeszkedik ki a szerző kutatása.

A földolgozott anyagot kétféle forrásból meriti: az egyik forrást képezi az illető népnek irodalma, mely magában véve leghitelesebb fölvilágositást nyujt a népnek vallási fogalmairól. De mivel az illető nyelvek és irodalmak ismerete hosszas szakbuvárkodást igényel, azért második helyen a szaktudósok müveihez kellett folyamodnia.

A szaktudósokra nézve oly észrevételt tesz, melyet jó lesz, mindenhol szem előtt tartani. „A derék nyelvbuvár rosz bölcsész lehet. Azért tárgyalásomban minden egyes csak abban tanuskodjék, amiben tanuul felhozzuk. Ha valamely tudós illetéktelenül lépte át a határt s ha ismeretlen téreken mocsárba tévedt, abból nem következik, hogy az illetékes tudomány mezején is hibázott. Itt követhetjük utmutatását. De ha mellékkirándulásokra hiv meg, azt köszönettel mellőzzük. Van néhány tudós, ki szakában méltányos s nagy hirnek örvend, de ki egyszersmind fölötte ügyetlen, mihelyt a kereszténységről vagy a kinyilatkoztatott igazságokról kezd szólni. Hány van, ki gyönyörtől csordul, ha Vedáról vagy a halálkönyvéről foly a szóbeszéd, pedig a katekizmusból csakugyan gyötre vizsgát tenne. Sajnos, hogy sokan a pogánysággal való foglalkozásuk miatt pogányokká lettek, s azt vagy csak kevéssé vagy épen nem titkolják.“

Nem szükség emlitenem, hogy ez irányu vizsgálódást egy magát megejteni lehetetlen anélkül, hogy más hasonló kérdéseket ne érintsünk. Ide tartoznak: a monotheismus vagy polytheismus történeti elsőbbsége, az istenismeret jobbra vagy rosszabbra való fejlődése, a különböző vallások összefüggése, stb.

Mivel pedig az összehasonlitó vallástudomány mérges, irigy, tekintettel a kereszténységre sokhelyütt üti föl fejét, igazoltnak látszik a fölsorolt kérdéseknek bevonása a tárgyalásba.

Ezekből érthető a mü iránya és czélja, melyet a gazdag s ki nem fogyó irályu előadás a szerző ismert alaposságával párosultan elérni törekszik.

Dr. Petheő.

Weltgericht und Weltende. Von Lic. Josef Bautz, Privatdocent an der Akademie zu Münster. Mainz. Kirchheim. 1886. 8° 282 l. Ára?

A szerző nem akarja az 1886-ik évben a világot tönkrejuttatni s nem is a néphitre s az olcsó prófétákra való tekintetből irta meg éppen mostanra művét; hanem egyszerüen azon okból, mert a végső dolgokról kiadott három füzetét ez utolsóval akarja kiegészíteni. Önálló munkálatai jelentek már meg, „Der Himmel," „Der Hölle," „Das Fegfeuer" czimmel, ezekhez sorakozik a „Weltgericht und Weltende."

Mindezekben a fősulyt arra kell fektetni, hogy megkülönböztessük azt, amit a hit tanit attól, ami szorosabb vagy lazább összefüggésben rajzik a főtárgy körül. Avval ugyan, amit hinni kell, hamar készen volnánk, de annál több az, amit mások a hitbizonyos igazságokhoz hozzá mondani tudnak. Mert hogyha Malvenda 13 könyvből álló nagy Fólio kötetet irt össze az Antichrisztusról, senkinek sem lesz kedve azt mind elhinni; némelyik még azt is fogja mondani, hogy kár volt a papirért. Ezek véleményét azonban nem akarjuk magunkénak ismerni; mert ha biztos tudásra nem is emelkedik sok kérdés, melyet a világvégéről és az itéletről fölvethetünk: van érdem és érdekesség abban is, hogy a sz. irás e tárgyra vonatkozó czélzásait összegyüjtjük, a régen ápolt véleményeket kiigazitsuk, némi kétségest és bizonytalant a valószinüség szinvonalára emeljünk.

A szerző törekszik ezen alapelveket szem előtt tartani; a mi a dogma bizonyosságával bir, azt dogmatice bizonyosnak állitja föl, a mi csak a theologusok megegyezése és észbeli indukciók által nyeri világosságát, azt theologice bizonyosnak mondja. Foglalkozik ugyan oly kérdésekkel is, melyekről semmi bizonyost nem mondhatni s ezekben őrizkedik holmi olcsó kinyilványitásoktól.

Igy az első szakaszban bemutatja az olvasónak azt, ami mindenesetben be fog következni a tény bizonyosságával és határozottságával: Weltgericht und Weltende

als Thatsachen der Zukunft; de a hit, melyből e tény bizonyosságát kölcsönzi, korlátolja a tudás határait, s következik rá a tétel, hogy a világ végének ideje bizonytalan. A második szakasz a világ végének távolabbi jeleivel foglalkozik: ott szerepel az Antichrisztus bizonytalan s határozatlan ki és holléte, de azért az irók tudnak róla sokat; beszélnek: realitása, természete, származása, neve, ideje, jelleme, élete, müködéséről; prófétájáról, Gog és Magogról. Szóba kerülnek Henoch és Illés, Mózes, Jeremiás és Sz. János apostol. Mondhatni majdnem minden czikkről: Quot capita, tot sensus; van némelyikhez 10—15—20 Sententia, alkalmas lap és ivtöltelék s hozzá reáolvad a tudományosság zománcza is. De mire mindez, azt reálisabb emberek nem igen fogják föl; a legtöbb szó és mondat a fölvett dolgokról csak ügyes sejtés, találgatás, kombinálás, talán-talán, hol volt — hol nem volt féle szószaporitás, a tudományos kiváncsiság vásárfia gyanánt.

A harmadik szakasz a világ végének közelebbi jeleit tárgyalja az Antichrisztus bukása után: Szó van benne az ember fiának jeléről, a föltámadásról; a negyedik szakasz az itéletről szól, a biróról, az itélet helyéről, stb.; az ötödik pedig a világ végéről, a világégésről, az uj égről s uj földről értekezik. Mondhatni sok haszontalan és megfejthetlen kérdést feszeget. Nem kell hozzá hitetlenség, sőt lehet valaki alázatos hivő s mégis azt mondja rá: ezt a sok tudományt arról is, amit tudni nem lehet, meg nem emészthetem. Alkalmasabb szolgálatot tesz az a sz. ügynek, a ki az organikus természet életét a jelen valóságban kutatja, mint az, a ki tünődésbe merül a fölött: lesz-e majd organikus élet, s ha lesz, milyen lesz a világégés után.

Dr. Petheő.

VEGYESEK.

(Megjelent.) 1. A váradi káptalan legrégibb statutumai. A váradi káptalan megbizásából közrebocsátja Bunyitay Vincze. Nagyvárad, 1886. Nagy 8-rét. XXIV. és 107 lap. A váradi káptalan statutumai a magyar egyház történetének egyik leggazdagabb okmánya. Irattak 1374. évben. Batthyányi kiadta ugyan, de történeti méltatással, felvilágositó jegyzetekkel, tájékoztató bevezetéssel most jelentek meg először. Bennünket leginkább a következő sorok érdekelnek: Relatio enim Hungarorum in scriptis ab olim redacta, inter caetera habet, quod anno ab incarnatione Domini octingentesimo octuagesimo octavo de gente Scythica magna multitudo fines Pannoniae intraverat et potenter occupavit totam Pannoniam jure haereditario possidendam. (pag. 8.) Tehát a magyar emlékek szerint a milleniumot 2 év mulva kellene tartani.—2. Thomistika. Kisérlet a scholastikus bölcselet magyar müvelése érdekében. Irta dr. Kisfaludy Béla hittanár. (Lenyomat a kath. theol. folyóiratból.) Budapest. 1886. Egyetemi nyomda. 32 lap. Kiadások ismertetés végett. — 3. Vallásosság és sz. István koronája alatt egység. Egyházi beszéd melyet sz. István Magyarország első apostoli királyának ünnepén 1886-ki aug. 20-án a szatmári székesegyházban tartott Dr. Schlauch Lőrincz, szatmári püspök. Szatmártt, 1886. Nyomatott Molnár Jánosnál. A nagy tudományu beszédnek ez a tartalma: Vallásosság és összetartásdus: az egyik a kereszténységben találja kiapadhatlan forrását, a másik a sz. koronában birja őrangyalát. — 4. Sz. István a honalapitó. Ünnepi sz. beszéd, melyet a váradi székesegyházban nagyméltóságu és főtisztelendő Dr. Ipolyi Arnold váradi m. püspök, val. b. t. tanácsos, stb. stb. stb. urnak felhivására tartott és hódoló tisztelettel neki ajánl Rosty Kálmán, Jézustárs. áldozó-pap.

Augusztus 20. 1886. Nagyvárad. Nyomatott Hűgel Ottó könyvnyomdájában. Szintén gyönyörü beszéd, mely a hallgatókat s olvasókat egyaránt elbájolja. — 5. „Vácz város története" czimü mü VII. kötete, mely a főesperességek, plébániák, fiókegyházak, a váczi római kath. plébániák, g. n. e., kálvin- és lutherhitü felekezetek, s a zsidó hitközség történetét hozta. Ára 1 frt, kapható a szerzőnél, Karcsu A. Arzén sz. Ferenczrendi kolostor főnökénél Váczon, intentiók végzéseért is. — A VIII. vagyis zárkötet is még ezen évben fog megjelenni számos képekkel. — 6. Jézus sz. gyermeksége müvének évkönyvei. VII. évf. I. füzet. Magyarországi kiadás. Budapest, 1886. Nyolczadrét, 48 lap. Tartalma szép elbeszélés, és ilyen értekezés a chinai gyermek irtásról, melyet Ürge Ignácz hazánkfia irt Chinában. — 7. Őrangyal, énekes imakönyv a katholikus ifjuság használatára. Szerk. Huszár Károly esp. plébános. Hetedik kiadás. Székesfehérvár, 1887. Klöckner Péter tulajdona. Ára 40 kr. Kötve 60 kr. — 8. Alkotmánytan. A polgári jogok és kötelességek rövid ismertetése. Népiskolai növendékek használatára. A legujabb törvények alapján. Irta: Győrffy J. Esztergom, 1887. Nyomatja és kiadja Buzárovits Gusztáv. Ára 10 kr.

(*Német kath. irodalom.*) 1. Janssen történeti müvéből megjelent az ötödik kötet ezen részletes czim alatt: „Vorbereitung des dreissigjährigen Krieges." Herder, Freiburg, 8-rét 716 lap. Ára 4.41. — 2. Kalender für Zeit und Ewigkeit auf das Jahr 1887. Schule Gottes. (Zweiter Theil der „Eigenschaften Gottes.") Von Alban Stolz. Nach dem Tode des Verfassers herausgegeben von P. Franz Hattler, S. J. Mit einem Titelbild und vielen Holzschnitten. Quart-Format. 48 S. Text. Ára 30 fillér. — 3. Sonntagskalender für 1887. Mit vielen Illustrationen und einem Rebus mit 25 Gaben. Quart-Format. 48 S. Text. Mit einem Titelbild, Porträt des hochw. Herrn Dr. Johann Christian Roos, Erzbischof von Freiburg. Ára 30 fillér. — 4. Regensburger Marienkalender. Ausgabe für Oesterreich. 22 évfolyam. Kiadja Pustet Frigyes Regensburg-

ban. Ára 36 kr. Sok fametszet és szinnyomat (Sz. Anna képe) disziti a gazdag tartalmu naptárt. — 5. Kleiner Marienkalender. Pustetnél. Egy szinnyomatu képpel, gyönyörü elbeszélésekkel. Ker. nők számára. Szerk. Gemminger. Ára 50 kr. Minden hóban egy kath. kegyhely van ábrázolva. — 6. Der Selbstmord. Historisch-dogmatische Abhandlung von Mathias Inhofer, Priester der Diözese Augsburg. Von der theohologischen Fakultät der Universität München gekrönte Preis-schrift. Augsburg. Kranzfelder. Ára 3 frt 78 kr. — 5. Schuster-Holzammer: Handbuch zur bibl. Geschichte. Negyedik javitott kiadás. 14—15 (utolsó) füzet. Freiburg, 1886. Herder. Számos képpel. Ára 15 márka. Ez a legtökéletesebb munka, mely a hitelemzők számára mint segédkönyv ajánltatik.

(A katholikusok és protestánsok Németországban.) A német protestáns-egylet állandó bizottsága a következő felhivást tette közzé: Az uralkodó német állam politikájában a római egyházzal szemben beállott végzetes fordulat, mely nemcsak egy nemzeti érzelmü kathol. egyház létesülésének csiráit fenyegeti elfojtással, de mélyen érinti egyszersmind az ország minden részében ami evangelikus egyházunkat is, arra az elhatározásra birt bennünket, hogy barátaink és elvtársainkat ez év őszére nyilvános gyülésre hivjuk össze. Elhallgatva még egyelőre a helyet és időt a következőkben csak azokat az okokat fejtjük ki, melyek a fenn jelzett bizottságot Berlinben erre az elhatározásra birták. Mi abban, hogy az állam meghátrál a római egyház mértéktelen hatalmi követelései előtt, veszélyeztetését látjuk a békének és népünk jövőjének. A pápaság 1870-ben korlátlan hatalommal ruháztatott fel, hogy a jezsuiták régi harczát a vallási és polgári szabadság ellen ujult erővel folytathassa. Minden jel arra mutat, hogy a döntő győzelmet éppen német földön fogják aratni. Eddig az állam hatalmas karja meg tudta gátolni, hogy a német szabadság és hatalom régi, örökös ellensége tért hódithasson: most az állam békét kötött

vele! Mit jelent ez a béke? Mi tiszteljük és becsüljük katholikus polgártársaink személyes meggyőződését s iparkodunk velök a legjobb egyetértésben élni. De a pápát ki a reformatiót az emberiség pestisének s a forradalmak szülőanyjának mondja, nem tekinthetjük békefejedelemnek s a római politika iránt, mely a protestáns állam- és szellemélet fejlődésének, ha csak tehette, gátat emelt, nem lehetünk bizalommal. E béke magva és jelentősége már világosodni kezd. A szövetkezett pápát és császárt a német birodalom összetartó isteni institucióiként hirdetik és ünneplik szerte és a pápát szólitják fel döntő biróul, fejedelmek és népek fölött, bárha protestansok is. Római lelkészek még jobban elmérgesitik Németországban a vallási torzsalkodást s becsempészik a családokba, sőt az iskolákba is. Számos jel mutat arra, hogy a kontempláló életet folytató szerzetrendeket a hitért küzdő szerzetrendekkel, különösen pedig a jezsuitákkal, még inkabb szaporitani iogják. Egyletünk kötelességének tartja e jelekre rámutatni, hogy a protestáns szellem ébredjen s idejekorán gondoljon védelemre, mert az állam elvonta felőle védő kezeit. De nemcsak a római hierarchia részéről fenyegető veszélyekre tartjuk kötelességünknek rámutatni. Az a jelenleg oly befolyásos párt, mely az állam e meghátrálásába befolyt, ami evangelikus egyházunk kebelében is fenyegeti a lelkiismeret-szabadságot s azt hiszi, hogy uralmát megszilárdithatja az által, ha a reformáció egyházait, amennyire lehet, római mintára alakitja át. Az alatt az ürügy alatt, hogy az evangelikus egyháznak az őt megillető szabadság és függetlenség megadassék, követelik az akademiai tanszabadság korlátozását, az egyházi törvényhozásnak az állami felügyelet alól való függetlenitését, a lelkészek uralmának a községek és zsinatok fölött való erősbitését s ki tudja még mit. Nyilvánvaló, hogy ezáltal a mi evangelikus egyházunk egy alsóbbrendü katholikus egyházzá fajulna s községeink a szolgaság és függés állapotába jutnának, de épp azért vállvetve kell ellene küzdenünk stb. (Prot. e. isk. lap.)

(*Értesitők*) 1. Tudósitvány a kegyes tanitórendiek budapesti főgymnasiumáról az 1885—86-iki tanévben. Budapest, 1886. Hunyadi Mátyás nyomdaintézet. Nagy 8-rét 111 lap. Az értesitő elején érdekes értekezést olvasunk Drajko Béla k. r. tanártól Horatius ethikai elveiről; kiterjeszkedik a czikk Horatius életrajzi adataira és életkörülményeire, melyek erkölcsi világ nézetére, életelveire határozott befolyással voltak. A tudósitványból érdekes még felemliteni, hogy 5 párhuzamos osztály mellett, összesen 701 látogatója volt az intézetnek. — 2. A Jézus-társasági kalocsai érseki főgymnasium értesitője az 1885—86. iskolai évről. Kalocsa, 1886. Malatin Antal könyvnyomtató intézetéből. 8-rét 78 lap. Bevezetésképp Tomcsányi Lajos S. J. értekezik egy sokat megvitatott kérdésről, mely még mostanig nincs végleg eldöntve. Értem a „Krisztus követése" cz. könyv szerzőjének kilétéről már három század óta folytatott vitát. Tomcsányi azokkal tart, kik elvetik Gersen benczés apátot és Gerson párisi cancellárt ismerik el szerzőként. Ugy halljuk, hogy Denifle most készülő munkájában dömés szerzetesnek tulajdonitja a szerzőséget. Párhuzamos osztály az első volt. A főgymnasiumot összesen 507-en látogatták. — 3. Értesitő a pannonhalmi sz. Benedek-rend esztergomi főgymnásiumáról az 1885—6 tanév végén. Közzéteszi Villányi Szaniszló igazgató. Esztergom, 1886. Laiszky János könyvnyomdájában. 8-rét 99 lap. Dr. Halász Kelemen közöl az elején egy értekezést a lélek halhatatlanságáról. Az értesitő szerint látogatta az intézetet 370 tanuló. — 4. Értesitő a pannonhalmi szt. Benedek-rend kőszegi gymnasiumáról az 1885—6 tanév végén. Kőszeg, 1886. Nyomatott Feigl Frigyesnél. 8-rét, 59 lap. Egy érdekes dolgozatról gondoskodott Abday Asztrik szt. benedek-r. áld. midőn Rogerius mesternek siralmas énekét a tatárpusztitás fölött előszóval, melyben Rogeriusz életrajzi adataival is foglalkozik, jegyzetekkel és névmutatóval ellátva, itt közrebocsátotta. A négy osztályu intézetet 119 tanuló látogatta.— 5. A nagyszombati érseki főgymnásium értesi-

tője az 1885—86 tanév végén. Közli Graeffel János igazgató. Nagyszombat, 1886. Winter Zsigmond. 8-rét 960 l. 35 l. Közli folytatólag a könyvtár czimjegyzékét. Az intézetben 428 tanuló nyert összesen oktatást. — 6. A trsztenai kir. kath. gymnasium évi értesitője az 1885—86 tanévről. Közli Csáka Károly id. igazgató Budapest, 1886. 8-rét 46 lap. Podhraszky Mihály panegyricont közöl benne Ő Emja a herczeg-primás 50 éves jubileumára. Az intézetet, mely nagyobb részt világi tanárok vezetése alatt áll összesen 114 tanuló látogatta. — 7. Esztergom sz. kir. városi államilag segélyzett ipariskola értesitője az 1885—86 tanévről. Közzéteszi Major János igazgató. Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál. 8-rét 34 lap. A füzetke elején egy rövid értekezés tünik fel Számord Ignácztól. „A vallás nemesitő hatása a munkásra" czim alatt röviden bár, de elég megnyerően fejti ki az emlitett és különösen napjainkban oly fontos tételt. Az intézetnek összesen 257 látogatója volt.

(*Rheinbrohl*) községben (Rajnai Poroszország) nem régiben a kath. plébános megtiltotta a protestáns temetésnél a kath. templombeli harangok használatát, minek következtében katonai megszállás alá vettetett, egy néhány polgár a börtönbe is került. Törvény utján azonban az ügy egész más fordulatot vett, amennyiben a neuwied-i törvényszék határozott, hogy: „Templom és harang a rheinbrohli kath. plébánia tulajdona. Nem kath. személyeknek temetésénél a harangok használata 100 márka büntetés alatt tiltatik." Figyelemreméltó eset!

(*Az egyesült államokban*) jelenleg mindenesetre 6—7 millió fekete él. Az 1860-iki Catholic Directory adatai között hiában keres az ember néger fiuk számára állitott iskolát, Baltimore-ban volt a néger leányok számára kolostor és egy kápolna. Ugy látszik ez volt az egész. Azóta, hál' Istennek változott annyiban a helyzet, hogy 13 egyházmegyében körülbelül 50 iskola van néger gyermekek számára, melyekbe összesen 3500 gyermek jár hozzávetőleges számitás mellett. New-Yorkban egy pár év

óta a négereknek külön templomuk van, de iskola nélkül. Ritka holló, a ki papi pályára lép.

(Dr. Majunke) Geschichte des Kulturkampfs in Preussen-Deutschland, czimü müvéből megjelent a második, harmadik és negyedik füzet. Az első füzetet és az egész vállalat irányát és fontosságát ismertettük. Minden egyes, rákövetkező füzet megerősit az ott kifejezett itéletünkben. Ezen mü nemcsak a legközelebbi mult porosz politikáját s törekvéseinek bonyolodott történetét tárja föl szemeink előtt, hanem a még folyton folyvást tovább szőtt egyházellenes politika szándéklatai és fondorlataiba tekinteni tanit, tanit arra is, mint kell a jelen lefolyó eseményekből kiemelnünk azon fontosabb mozzanatokat, azon irányt adó elveket és nézeteket, melyek később a korunkat tárgyaló történet pragmatikus előadásban szerepelni fognak. Tanuljuk azt is, mint alakulnak pártok; mily küzdelmek, mily cselszövények, mily veszélyeken surlódik és köszörülődik egy oly életrevaló centrumpárt, mig akciójával magára vonhatja a parlamenti élet figyelmét. Mily ügyesen evezi körül a jótakaró látszat tükre alatt rejtőző zátonyokat; mint tökéletesbülnek nézetei és elvei minden szőnyegre hozott kérdésben, mint tömörülnek sziklaerőssé a többi ide-tova vetődő pártok homokjában. Pedig a porosz kulturkampf, nemcsak a porosz, hanem az egész egyházellenes kultura elveit reprezentálja; energiájának markolatába foglalta a győzhetetlennek hirdetett kultura élét, s halálos vágást mért vele az egyház fejére; — de az él eltompult, a fegyver széttört és a katholikus hit és akcióba lépett meggyőződés a kath. centrumpárt által tette tönkre erőlködéseit. Őszintén s melegen ajánljuk e müvet. 8 füzetben jelenik meg, egynek ára 75 fillér.

(Péntek) jellege van a jelen évnek, mert pénteken kezdődött s igy 53 pénteket számit. Négy hónapnak van öt pénteke, holdujság 5-ször történik pénteken s a leghosszabb s legrövidebb nap ez évben a péntek. Méltán félhetnek a babonás kedélyek. — Amióta Jézus Szive ünnepe pénteken tartatik, ezen ájtatosság hiveinek ked-

vencz napja a péntek, nagyobb vagy válságos tetteiket ezen napon kezdik, s áldás, kiváló siker szokta koronázni elhatározásaikat. Csakis a zsidó félhetne péntektől, mert ártatlan vért ontottak e napon ősei, s azt kiáltották: „az ő vére mi rajtunk és a mi fiainkon.“ (Máté 27, 25.)

(*Ima Jézus szivéhez*). Minthogy a hivek, kik magokat Jézus Szivének naponkint felajánlják, szerettek volna ilyetén bucsuval ellátott imát birni, Vasco Henrik jézustársasági áldor, kért bucsuengedélyt ilyetén imára. XIII. Leo pápa a következő imára adott 100 napi bucsut, egyszer napjában nyerendőt, azoknak, kik ájtatosan elmondják: Ur Jézus! azon isteni szándékoddal egyesülve, melylyel szentséges Szived e földön dicsérte az Istent, és most az oltári szentségben velünk lakván, az egész földön, mig a világ tart, dicséred: én is ezen egész napon, egy pillanatot sem véve ki, utánozván a boldogságos Szüz Mária szeplőtelen Szivét, neked ajánlom fel minden gondolatomat, szándékaimat, minden indulataimat és vágyaimat, minden tetteimet és szavaimat. Amen.

(*Manning*) bibornok tudvalevő legnagyobb védője a felekezeti iskoláknak. Nemrég nagy kath. gyülésben ismét ezen tételre nézve ékesszóló intelmet mondott, kiemelve azt is, hogy mig 20 év előtt csak 11 ezer gyermek látogatta megyéjében a felekezeti iskolát, most 25 ezer. Minthogy a katholikusok jobbára szegények, sok áldozatba kerül a felekezeti tanodák fentartása. Emlitette, hogy a hires bölcsész és államférfiu Stuart Mill határozottan elvetette a közös iskolákat, mert ugymond „a felekezeti iskolákban ilyen amolyan vallás tanittatik, a közös tanodákban pedig semmi, azaz a vallás minden hatása megbénittatik. Hol az állam okos, maga tartja fel a felekezeti iskolákat, mert a vallás az államnak legerősb támasza, mert ami istentelenség az iskolában, az forradalom az utczán.“

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

FŐPÁSZTORUNK!

Ünnepet ül Mária országa,
Millió ajk zeng ma háladalt:
Örök Isten! Tied ez a hála!
Főpapunk! Tied e hódolat!
Hálát mondunk a kegyelmes Égnek,
Hogy nekünk adott, s megtartott Téged;
S hódolat vezet Elődbe minket:
Felajánljuk Néked örömünket.

Trónodnál, melyet vallást tanítva
Alkotott meg egy szent, bölcs király,
Nagy nevek emléke fénylik vissza,
S századoknak történelme áll.
Te uj fényt adtál a régi fénynek,
Pályád hirdeti, nem ez az ének:
Trónod történelme gazdagabb,
S a nagyok közt ott ragyogsz Magad.

Nagy elődök nyomdokába lépve
Nagy és szent örökség szállt Reád,
S Te megőrzéd: milliók szivébe'
A hitet hiteddel ápolád.

S ma egy hosszú ember-öltő multán,
Szent örömmel nyughatol a munkán:
Él a vallás a magyar szivébe',
Hisz Te vagy lelkünk áldott vezére!

Karddal küzdött hős elődöd Zalka
Várat épit Várday, Oláh!
Értelem a mai kor hatalma,
S őrtanyái a jó iskolák.
S ezeken az őrködő tanyákon
Nagy neved megörökítve látom;
Mert nagy az, — a történet tanítja, —
Ki korának háláját kivívta.

A szegény és árva esdeklése
Eljuthat szivedhez bármikor,
S enyhébb lesz az árva szenvedése,
S Rajtad szentebb lesz a szent bibor.
Áhitat kiséri szent példádat,
S fordulhat sarkán századra század:
Átszáll nemzedékről nemzedékre,
S áldva lesz neved dicső emléke!

Minket ért az Ég magas kegyelme,
Hogy Te légy vezér-szövétnekünk,
S hogy ma hódolattal ünnepelve
Áldott pályád tanui legyünk;
Leborulva, szent áldásod kérve
Hálával tekintünk fel az Égre,
S felemeljük esdeklő szavunkat:
Tartsd meg Isten jó Főpásztorunkat!

EMLÉKLOMBOK

AZ ARANYMISÉS FŐPAP ÉLETÉBŐL.

ÜLETETT 1813. aug. 23. Székesfehérvárott, hol édes atyja jómódu polgár volt. A jámbor szülők[1] gyermekeiket Isten áldásának tekintvén, azokat isteni félelemben nevelték. Családi tüzhelyük a keresztény szellem állandó lakhelye volt. Az atya a napi munka fáradalmai után örömest tartózkodott övéinek körében; a szorgos anya a háztartásban és a gyermekek hü gondozásában türelmét soha sem veszité, a nyugalmat nem ismerte. Mindketten a jó szülők mintaképei gyanánt tündököltek, családi szentélyük a megelégedés és boldogság otthona volt.

[1] Atyja Antal, vaáli születésü, Fehérvárott öt latin iskolát végzett. Tekintélyes polgár volt. Meghalt 1855. szept. 20. Anyja Fejes Terézia, móri születésü, megélte fiának primási méltóságát, meghalt 1870. febr. 11. Mindketten a fehérvári hosszu temetőben, a biboros egyházfejedelem kegyelete folytán diszes kápolna alakjában épült családi sirboltban nyugosznak.

Szerették családjokat nemes hévvel és önzetlenül, de minden reményük egyetlen figyermekükben összpontosult. A boldog atya önérzettel tekintett fiára, hizelgett polgári büszkeségének a tudat, hogy van, ki becsületes nevét örök gyanánt átveheti; hogy fiából hasznos polgárt, jó hazafit nevelhet. S valóban kedvező körülmények képezték annak zálogát, hogy az atya vágya teljesülni fog.

Isten félelme s a vagyon által gyámolitott szeretet uralkodott a házban, hol *Simor keresztelő János* bölcsője ringott. Születési háza még ma is áll a buzapiaczon és bizonyára méltó arra, hogy azt a rokoni s honfiui kegyelet megőrizze az utókor számára is, mert ott pillantá meg első izben a napot s tölté boldog gyermekkorát a nagy férfiu, kit Székes-Fehérvár büszkén vall szülöttjének.

A jellem első s legjobb iskolája az „otthon". Itt szivjuk magunkba azon életelveket, melyek még férfikorunkban is hiven kisérnek minket és csak életünkkel együtt halnak el. Az édes otthon határain belül fogamzanak meg az érzelmek, ébred föl az öntudat és értelem, fejlődnek a szokások és idomul a jellem. Milton aranyigazságot hirdetett e szavakban: „Gyermek a férfi apja; a gyermekkor ugy mutatja a férfit, mint reggel a napot". Ezért *Simor János* férfijellemének megitélésében nem mellőzhető a visszaemlékezés „otthonára", hol természeti ajándékokkal gazdagon fölruházva érte el a kort, melyben a gyermek önmagának tudatára ébredve az erkölcsi eszméket megismerni, megkülönböztetni képes.

Az anya jámbor intelmei éltető harmatcseppek gyanánt hullottak fogékony lelkére, és a gyengédeden szerető anya, ez őrangyal örömkönyei termékenyiték a jövőben dusan fejlő erények talaját. Ha valakiről, a jó anyáról lehet elmondani, hogy fölér száz tanitóval.

Az egyszerü házi rend, a családi élet, a nevelési rendszer vallásos alapokra volt fektetve. A mindennapi munka, az igaz keresztény katholikusok szokása szerint, Isten nevében indult meg, Isten imádása képezte annak befejező részét. Amint a felkelő nap pirja beköszöntött

és a verőfényével elhaló alkonyat hirdeté az éj közeledtét: buzgó imától visszhangzottak a keresztény ház csendes falai. Az atya minden szombaton az egész háznépnek előimádkozta az olvasót és a lorettói letenyét; sőt egyéb vallásgyakorlatok is honosodtak meg ott, melyeket a család minden tagja lelki örömmel vitt véghez, mert a szülők jó példája varázst gyakorolt a gyermekek fogékony kedélyére, elzárta az utat a gonosz gerjedelmeknek és indulatoknak, melyeknek nem volt alkalmuk az ártatlan lelkek szentélyébe belopódzani. Szóval itt a mindennapi élet becsületesség- és erényességben folyt le.

Igy nevekedett és gyarapodott a gyermek szent áhitatban és bölcseségben.

A vallásos nevelés nem emel gátat a lélek fejlődésének, hanem elősegiti azt; nem szoritja békók közé az értelmiséget, hanem fejleszti azt s kiszélesiti annak határait; nem neheziti az egyed öntökélyesedését és önmunkásságát, hanem biztositja és izmositja annak létföltételeit.

A vallásos nevelés ezen áldásait észleljük *Simor Jánosnál*, mint serdülő gyermeknél is. Szellemi fejlődésének rohamos menete volt; nyilt esze, könnyü fölfogása, gondolatainak szabatos kifejezése, a gyermek értelmisége korán keltett figyelmet az ismerősök s rokonok körében, meglepte tanitóit.

* * *

A szülők vagyoni állapota lehetővé tette *János* gyermeküknek gondos és rendszeres nevelését. Nem elégedtek meg amaz előnyökkel, melyeket a nyilvános iskola nyujtott, hanem gyermeküknek tehetségeinek czélszerü fejlesztése végett magánoktatót is fogadtak melléje Sujánszky János személyében, ki nemcsak a tanulásban, hanem a szünórákban is állandó társa levén, a szórakozás különböző nemeit tapintattal szabályozta s vezette. Ennek eszélyes vezérlete alatt a gyermek kedélyében csakhamar meghonosodott a komolyságra irányuló hajlam és fogamzott a később őt oly magasra emelő szilárd jellem csemetéje.

Alig lépett az önképzés első stadiumába, máris oly előszeretetet árult el a könyvek iránt, hogy higgadtan ítélő nevelője nemcsak benső megnyugvással és örömmel oktathatta őt, hanem méltán jósolhatott szép jövőt tanitványának. Az oktatónak nem sok fáradozása volt, mert egy intő pillantása elégséges volt, hogy a különben élénk gyermek szeszélyeiről lemondva, az illem, szerénység követelményeinek eleget tegyen.

A negyedik gymnasialis osztály sikeres befejezése után a német nyelv elsajátitása végett Budára került. Itt hét évig folytatta tanulmányait. Az érdemsorozatban mindig az első helyet vivta ki. Ezen idő alatt sem az őrködő szülők távolléte, sem az idegen kör, melyben élnie kellett, nem volt képes a fiatal szivből a nemes hajlamokat, az erényeket kiirtani, melyek benne az édes otthon légkörében mély gyökereket vertek. Az uj viszonyok még inkább élesztették kötelességérzetét, akarata erélyét és önérzetét. A szorgalom és munkakedv, a tudományos öntökélyesedésre irányuló törekvései az idő haladtával arányosan emelkedtek benne, és ő mintegy ösztönszerüleg kereste nagyratörő lelkének a megfelelőbb tért, hol szépen fejlő lelki tulajdonságait annál inkább fejleszthetné, szellemi látkörét bővithetné és szülőitől öröklött vallásos érzületének annál gazdagabb tápot biztosithatna. Az isteni kegyelem segélyére jött és nem hódolt meddő vágyaknak, mert ezek teljesedésbe mentek.

Midőn édes anyja a hatodik osztálybeli zárvizsga után Budára jött, hogy őt a szünidőkre haza vigye, már megérlelődött benne a szándék, hogy pappá lesz, mit édes anyjának a következő szavakkal adott tudtára: „Édes anyám, nem megyünk haza, hanem Esztergomba, mert én pap akarok lenni, e végből az érseki megyében pályázom.“ A meglepett anya kétkedve válaszolt: „Édes fiam, hiszen alig vagy 14 éves, be nem vesznek.“ „Nem bánom, felelt határozottan a fiu; legalább nem szégyen, ha csupán fiatalságom miatt be nem vesznek.“

Csakugyan Budáról Esztergomba mentek a pályá-

zatra, mely Rudnay primás személyes elnöklete alatt 1828. szept. 17-én folyt le. A mint a kis *Simor* előlépett, Rudnay környezete nem tarthatta magát vissza a mosolytól. Többen koczkáztatták a megjegyzést is, hogy szabó még nem szabott ily kis papi öltönyt. De a fiu jeles érdemsorozata, értelmes feleletei megtetszettek Rudnaynak, s e szavakkal: „Édes fiam, az én katonám leszesz" bevette az esztergomi növendékpapok közé. Ugyanazon év november 5-én felölté a papi öltönyt. Édes atyja ezen örökemlékezetü napnak évfordulóját nagy kegyelettel ünnepelte meg. E napon házában szünetelt a munka s bőven kijutott; első esetben háladatosságból, másodikban az Isten végzésének imádásából ömlött az alamizsna.

Simor a sz. Imréről nevezett pozsonyi papnöveldébe küldetett. Ez intézetnek akkori igazgatója, Döme Károly kanonok, mintegy látnoki szellemtől áthatva, a következőket irta róla az 1829-iki informatióban: „Még egy osztály sem nyujtott oly benső vigaszt, mint a jelenlegi . . . A jövő évi doctorságra akárhány alkalmas egyénnel rendelkezem. Azonban főleg egy köti le figyelmemet, kiről tudom, hogy a többieknek példányul fog szolgálni. Ez pedig *Simor János*, ki társai között legméltóbb arra is, hogy a többiekre felügyeljen, mert példás szerénységen kivül van benne kitünő jámborság, igazán egyházias szellem, azonkivül eszély, bölcseség s korát meghaladó józan itélet. Mily becsülésnek örvend társai részéről, már abból is következik, hogy az előljáróság felszólítása nélkül ő honositotta meg közöttük a hat heti ájtatosságot sz. Alajos tiszteletére, kinek képe azóta a muzeumban diszeleg. Ez ájtatosságot az ifjak önként és oly hévvel gyakorolták, hogy önmegtagadásuk szigorát időközönkint üdvös megjegyzések- és intelmekkel kellett mérsékelni. Ha ezek jámborságukban ily állhatatosak maradnak, már előre mondom boldognak a nyájat, melyet az Ur egykoron gondos vezérletükre fog bizni." E dicséretek azt eredményezték, hogy *Simor* a következő évben is ott maradt mint társainak ductora.

A bölcsészeti tanfolyamra a nagyszombati papnöveldébe küldetett, hol két évet töltött. (1831—1832.) — Ugyanott kapta 1831. évben Jordánszky Elek püspöktől a kisebb rendeket. Itt is kitünvén, a fensőbb hittudományi tanfolyamra Bécsbe a Pazmaneumba rendeltetett, hol hasonlóan babérokat aratott. Számos jeles társa között főleg Hoványival szeretett társalogni, kivel szünóráiban folyton vitatkozott a legnehezebb hittudományi kérdésekről.

A bécsi egyetemen *Simor Jánosig* hallatlan eset volt, hogy valaki rendes tanulmányai mellett két rigorozumot letegyen. Ő volt az első, ki mint növendék a szentirási tudományokból és az ágazatos hittanból tette le a szigorlatokat. 1836. október 18-án szenteltetett alszerpappá, október 24-én szerpappá, majd Esztergomban Ürményi Péter segédpüspök által október 28-án áldozárrá. Első miséjét Székes-Fehérvártt a székesegyházban november 5-én tartotta.

Viber József akkor irodaigazgató által az ifju áldozár felszólittatott, hogy válaszszon magának tetszése szerint helyet a nagy egyházmegyében. De ő nem választott. Az engedelmesség erénye nem engedé a vágyak e nemét felszinre jutni. Sorsát, jövendőjét feltétlen megnyugvással bizta a Mindenhatóra. Viber irodaigazgatónak jóakarata és érdeklődése nem volt képes megingatni az ifju szilárd elhatározását.

Ilykép 1837. február 24-én Budapestre a terézvárosi plébániára küldetett segédlelkésznek. Kollár István káptalani helynök azért alkalmazta őt mindjárt pályája kezdetén ily terhes állomásra, mert a felőle szerzett értesitések alapján meg volt arról győződve, hogy a tudós és jámbor ifju áldozár derekasan meg fog felelni várakozásának és reményeinek.[1]

Itt csendben folytak napjai. Távol a világ zajától ima és tanulás közt osztotta fel hivatalos elfoglaltságán

[1] Kollár István káptalani helynök ilyen szavakkal disponálta: „Quemadmodum vero decursu totius cursus seminarialis R. D. Vestram semet constanter distinxisse ex officiosis mihi relationibus non sine solatio intel-

felül megmaradt idejét. Ő itt sem vágyott feltünni, mert nem kereste az emberek tetszését, a népszerüséget. A keresztény erényeket is inkább titokban gyakorlá, melyek őt később oly magasra emelték. A mint akkor a papi erények kristalizálódtak benne, olyanok ezek nála ma is. Lelke mintegy megfürdött a szentségi kegyelem hullámaiban, erőt gyüjtött és lemosta magáról a hiu földi vágyakat és szenvedélyeket.

A lelkészkedés terheit gyönyörrel viselte. Ez az egyházirend kegyelmének eredménye, a melyet minden pap nyer a felszentelésnél, s mely képesiti, hogy uralkodhassék a természeti ellenszenv felett, és ugy lássa el a betegeket, a mint azt az egyház kivánja.

A budapest-terézvárosiaknál még ma is él *Simor János* segédlelkésznek emléke, ki az 1838-iki árviz alkalmával csolnakon vitte a szentséget a haldoklókhoz és szentelte be a halottakat, ki éjjelét nappallá téve, s daczolva az elemek káros hatásaival elsietett a legveszedelmesebb pontokra, hogy a szük helyre szorult szükölködőket vigasztalja; őket a kétségbeesés ellen megvédje, beléjük önbizalmat öntve, éhségüket enyhitse, ügye-fogyottságukat gyakorlati tanácsaival, még paptársait is, felsegélyezze. A biboros fejedelem pedig nemes kedvteléssel csüng még ma is e gyászos napok emlékein, melyek kétségtelenül megörökiték az ifju pap hős lelkületét és szenvedő embertársai lángoló szeretetét.

A főváros ezernyi csábjai iránt érzéketlen maradt és a kavargó sokaság zajában nem tért el eddigi elveitől; nem feledkezett meg tanulmányairól. A munkát egyik életelvnek tekintvén, e nélkül nem lehetett. A tulfeszitett munkának nem volt barátja, de helyes beosztás mellett óriás munkakedvet fejtett ki; soha sem volt foglalkozás

---

lexi: ita plene confido eandem gravi pastorali muneri jam jam admovendam in domo Dei sic esse versaturam, ut fideles verbo et exemplo ædificando meæ de se conceptæ exspectationi plena mensura satisfaciat. Strigonii die 26. Febr. 1837. Stephanus Kollár Vic. Gen. Capit.

nélkül. Még ugyanazon év október havában letette a szigorlatot az erkölcs- és lelkipásztorkodástanból.

1839. szeptember 22-én egyetemi hitszónok- és tanárnak neveztetett ki, hol Szaniszló elődjének példája után indulva ép oly apostoli buzgalommal, mint lelkesitő hatással hirdette Isten igéjét az egyetemi ifjuságnak.

Kopácsy érsek 1840. julius 31-én a Pazmaneumba küldötte tanulmányi felügyelőnek, hol a következő évben junius 7-én bevégezvén szigorlatait, deczember 28-án tudorrá avattatott fel.

Itt látogatta meg őt Sándor gróf bajnai kegyur jószágkormányzója, ki földesura nevében papot keresvén a bajnai plébániára, ama folytonos kérelemmel ostromolta őt, hogy fogadja el a megürült javadalmat, minek a gróf végtelenül örülne. *Simor* engedve e kérelemnek, személyesen jelentette be e szándékát Kopácsi herczegprimásnál. Az érsek nem szivesen vette, hogy mással kivánja felcserélni állását, melyet oly jelesen betöltött; de nem akart utjába akadályokat gördíteni s azért ily szavakkal fogadta: „Én önt másra szántam, de miután határozott, legyen akaratja szerint.“ 1842. julus 14. Bajnára praesentáltatott s augusztus 3. kapta az investiturát; mire Bajnára ment, hol négy évig lelkészkedett.

Ez nyilván az isteni gondviselés müve volt. Ugyanis az Isten mint a természeti és kegyelmi rendnek ura, a természeti rend tényezőit szintén felhasználja. Ez esetben azt akarta, hogy a kit országos főpapnak szánt, keresztül menjen mindazon hivatalokon, melyeknek közegeit majdan kormányozni fogja; hogy ismerje mindnyájuknak bajait, s értsen ezek gyakorlati gyógyitásához. Innen van, hogy mint főpásztor a lelkészkedő papságnak ügyeit saját tapasztalatai szerint mérlegeli, bölcsen megitéli s eredménynyel enyhiti.

* * *

Simor ifju lelkesedéssel fogott azon eszközökhöz, melyek hivei lelki s anyagi javára szolgálnak. Azon elv-

ből kiindulva, hogy a müveltség kisebb fokán állóknak és főleg a nép alsóbb rétegeinek nagyobb szükségük van jó példára mintsem bölcseleti oktatásra, mert azokban élénkebb az utánzásra való hajlam, mint az elmélkedésre való képesség: házát ugy rendezte be, hogy az tükre legyen a jó papnak. Feddhetetlen élete arra mindenkor alkalmas volt.

De a tanitást sem hanyagolta el, sőt ez volt legédesebb foglalkozása. A természeti ember könnyen hódol a csáboknak, melyek az Isten eszméjét homályba boritják, őt az igazság örök kutforrásától eltávolitják, azért folyton kell alkalmazni a szentségekben rejlő isteni kegyelmet, s az emberi eszközöket, a lelkész folytonos felügyeletét, a szünet nélküli tanitásokat.

Simornak, mint lelkésznek, fő gondja volt ez elvnek fenségét megőrizni. Azért karolta fel oly hévvel a gyermeknevelést. Az ifju csemetéket féltékeny gonddal, éber figyelemmel, az önfeláldozásig emelkedő buzgalommal ápolta, hogy azok terebélyes fákká növekedjenek.

A lélek legfogékonyabb a gyermekkorban; az első belekapott szikrától könnyen lángra lobban. A gyermekre ható benyomásokat óvatosan és értelemmel kell szabályozni, mert egy tulerős fénysugár gyenge szemét megvakithatja, könnyen hajló tagjait egy ügyetlen fogás megnyomorithatja, kedélyének ártatlanságát, lelki világának tiszta légkörét egy rossz szólam vagy példa megmételyezheti. A gyermek lelke olyan mint a fényes tükör, a legkisebb lehelet is elhomályositja a benne visszatükröző képet. *Simor János* a gyermekkor tükrét tisztán akarta megőrizni, mely az először felvett képeket a későbbi időkben is visszasugározza.

A népiskolát lelkiismeretesen látogatta. A kötelességérzetet a jellem kiegészitő részének tekintve, a hitelemzés kötelmének készséggel rendelte alá legnemesebb kedvteléseit is. Ha látogatók tisztelték meg vendégszerető házát, tapintattal és eszélylyel gondoskodott azok szórakoztatásáról, és nem egyszer káplánjai helyettesitették őt

háziuri szerepében mindaddig, mig ő a hitelemzést végezte. Csak hivatalos teendői után bocsátotta magát vendégei rendelkezésére, kik sohasem távoztak tőle a nélkül, hogy a nyájas házi ur bőkezüségében és szellemdus társaságában gyönyöröket nem élveztek volna.

Az erkölcsi siker biztositása végett mindenekelőtt az alapot rakta le, hogy azon az erények tárházát felépithesse. A hitéletet nem kivánta mintegy varázsütésre rögtön ujjáteremteni, hanem fokról-fokra emelkedve, lépésről lépésre tért hóditva azt rendesen átalakitani s feleleveniteni. Képtelenséget sohasem fogadott el törekvéseinek czéljául; utópiákért sohasem hevült; de reális eszmék állandóan lebegtek lelki szemei előtt, melyek megvalósitására mindig volt elég ereje s akarata.

A hitszónok üdvös hatása fokozatosan emelkedve bő gyümölcsöket termett; mert szavainak nyomatékot és tekintélyt biztositott feddhetlen magán élete, mely teljes összhangzatban állott az általa hirdetett erkölcsi igazságokkal. Helyesen jegyzé meg egy neves irónk: „Az üres szavak homokba irt betük, miket elhord a szél; de ki tetteivel és példájával oktat, az hasonló a kőfaragóhoz, ki a betüket márványba metszi. A szó igy mintegy tetté válik.“ A hivek jósága nem azért izmosodott, mert őket arra tanitotta, hanem mert látták, hogy ő azt gyakorolja.

Egyrészt e sikerben keresendő annak oka, hogy oly lángbuzgalommal gyakorolta a hitszónoklatot, melyre fényes tehetségénél fogva mindig gazdag anyaggal rendelkezett. Segédlelkészei gyakran csak azon nap reggelén kérték, hogy helyettök prédikáljon, mely kérelmöket sohasem utasitotta vissza. Hisz a szónoklat lételeme volt, melyben folyton hevülő lelke uj erőt, buzgalma uj ösztönt lelt.[1]

[1] Ez ugy látszik családi öröklött tulajdonság. A mult században (Ungvártt 1772.) egy Simor János jézusrendi tag élt, aki szintén hirneves szónok volt. „De fructu missionum S. J. inter Ruthenos . . . . præ ceteris invenimus Joannem Simor oratorem clarissimum, qui concionatoris partes diu laudabiliter sustinuit.“ L. Nilles, Symbolæ ad illustrandam Historiam Ecclesiæ Orientalis in terris Coronæ S. Stephani. Oeniponti 1885. Vol. II. pag. 914.

E mellett azonban felölelte szónoklataiban a magasabb rendü hitágazatokat és hittitkokat is, s világos előadása frigyesülvén szivmelegségének páthoszával, mindig felvilágositá a hivők értelmét, terjeszté a hitfényt, szent áhitatra gyujtá a kedélyeket.

A tudatlanságot a hit legveszélyesebb ellenségének tartva nem veszité bizalmát, sem türelmét a hit és erkölcs terén hátramaradottak oktatásában. Fájdalommal szemlélte egyes hivőinél a tudatlanság e tüneteit, s azért a délutáni tanitásokban gyökeresen fogott a gyakorlati hitelemzéshez, példákkal felvilágositva s érdekessé téve előadását. Sohasem nyugodott, mig ki nem irtotta a gyomot, a visszaélést. A heroismus sohasem elégszik meg a kötelességgel, azért nemcsak az előirt alkalmakkor tanitott, hanem mikor csak lehetett. Ezért szerette annyira a gyóntatószéket, a buzgó lelkipásztor fáradalmainak és diadalainak trónját; hol a lelkipásztor lélektani alaposságának és bölcseségének kincseit legfényesebben értékesitheti; melynek lépcsőjénél a megtértek szeretete s boldogsága mutatja be hódolatát. Azért sietett oly készséggel a nap és éj bármely szakában, bármily nehézségek között a betegek és haldoklók ágyához, hol legjobb alkalma nyilik a papi önfeláldozás bemutatására, a hivek lelki üdvének megmentésére.

A szelidséget szigorusággal egyesitve kérlelhetetlen volt a bünök ostorozásában, nyájas az eltévedtek megtéritésében. Majd édes méz folyt, majd villám dörgött ajkairól. A hivőknek szerető atyja volt, ki gyermekeit védszárnyai alatt tartja, lelki orvosa, ki éles késsel vágja ki a halált okozó fekélyeket és nyomban balzsamot önt a sajgó sebekre. E kettős módszerének alkalmazását határozta meg az alkalom, hely, idő s az egyéniség.

Valódi kedvteléssel csüngött a nép ártatlan humorán, mely folyton derült kedélyével teljes összhangzatban állott. Lelke saját fényárjával aranyozott meg mindent, a hová pillanata vetődött. Derült kedélyhangulata egyszersmind élete kellemeinek kiapadhatlan forrása volt. Hisz ez szolgáltatja a jóság és szeretet növelésére a legalkalmasabb

talajt, mert nemesiti a szivet, ruganyosságot kölcsönöz a léleknek. A ki őt látta, a mint községének nagyja-aprajával, öregével, ifjával közlekedett, az sohasem fogja feledni a jótékony befolyást, melyet személyisége hivőire gyakorolt, kik soha egy keserü szót nem hallottak tőle vagy a mi érzelmeiket sérthetné és mindig hálával fogadták atyai tanácsait s vigasztalásait. A bajnaiak minden szavából, minden mozdulatából látszék, hogy a kötelék, mely a lelkipásztort a hivőkhöz füzi, nem a törvényben, hanem a szivekben gyökerezik.

Négy évi lelkipásztorkodása alatt Bajna községében a társadalmi élet uj képet nyert. A legények szilajsága békókba volt verve, a hajadonok szemérmetességének virága teljes diszben virult. A fiatalság kedvtelései az illem és szerénység által mérsékelt vidámság határai között folytak le. A családapák hozzátartozóikkal békében és boldogságban éltek; az anyák a háztartás körül sürögtek; a gazdák a takarékosság eszméje iránt fogékonyabbakká lettek. A községben általában a józanság, becsületesség, erkölcsösség és vallásosság diszes erényei honosultak meg: a munkásság és szorgalom gyümölcsei a viszonyokhoz mért jólétben tárultak fel, melynek nyomában nem leskelődött a pazarlás, fényüzés és könyelmüség okozta nyomor. A gyermekek pedig a szelidség-, engedelmesség- és ártatlansághoz szoktatva a jövő nemzedék életképes magvát képezték. Ily üdvös papi ténykedésben lepte meg őt tanárrá való kineveztetése. Fájdalommal, de éltének legszebb emlékeivel terhelve vált meg hiveitől; ezek pedig hálakönyekkel vettek tőle bucsut.

1846. julius 29-én az esztergomi papnöveldébe (ugynevezett presbyteriumba) neveztetett hittanárnak, hol a gyakorlati életből ujra az elmélet terére lépett. Az életkörülmények e változása nem hatott reá zavarólag, mert lángesze s erélye könnyedséggel hidalta át az életpályáján felmerülő szélsőségeket és forrasztá össze az ellentétes irányokat. Uj hivatalában a pályavégzett növendékpapoknak az egész hittanból tartott dogmatikus és jogtörténeti elő-

adásokat. Egyuttal behatóbban fejtegetett nagyobb fontosságu tételeket s egyházi korkérdéseket, mint pl. a pápai csalatkozhatatlanságot stb. stb. Az ifju tanár ismereteinek oly gazdag tárházát mutatta be és oly könnyedséggel kezelte szaktudományát, az elmélet terén oly tiszteletre gerjesztő jártasságot árult el tanitványai előtt, mint ama kiváló tudósok, kik a tanszéken megőszülve szerzik babérjaikat. A négy évi lelkipásztorkodás sem előadásában hiányt, sem tudományosságában hézagot nem okozott. Hisz falusi magánya meg nem akasztá tudományos buvárlatait. Ott is ápolta e tudvágyat, midőn hivataloskodásában kifáradva s buzgó imájában felüldülve könyvei társaságában tölté szünóráit.

Lelke egész hevével szentelte napjait ujabb hivatalának. Tanitványait a meggyőződés hangján oktatta, kételyeiket az érvek sulyával oszlatta el, szellemi látkörüket önálló taglalásaival bővitette, itélő tehetségüket élesítette s kielégitette a tárgyilagosság és alapos készültség segédeszközeivel. A formai tökély, a negélyezetlen hév előadásait vonzóvá tette; tanitványai nemcsak gazdagodtak ismeretekben, hanem lelkesedtek is az általa mesterileg kezelt tantárgyakért.

De e téren sem folytathatta soká üdvös müködését, mert többre volt hivatva, mintsem ezt szerény természeténél fogva akár sejthette, akár kivánta volna. 1848-ban helynöki, a primási szék betöltése után herczegprimási titkár lett, mely állásában főpásztorának szeretetét és bizalmát birva, jobb keze volt az akkori káptalani helynöknek. Itt tanulta ismerni az egyházi kormányzat szervezetét és gépezetét minden részleteiben. Itt szerezte az administratio terén a jártasságot és körültekintést, melyet csak gyakorlati uton lehet elsajátitani, és melynek utóbb mint főpásztor oly hasznát vette. A papi hivatalok mindegyikén végig menve, tiszta fogalommal birt azok lényegéről; fölfedezte az azokban elérhető siker feltételeit és kezdve a falusi iskolától a sokoldalu egyházmegyei kor-

mányzatig nem volt tér, melyen egyetemes ismereteinek birtokában mintakép gyanánt nem szerepelt volna.

Az állásokat nem kereste, cselekvéseinek hátterében nem lappangtak önös célok, lelkét nagyravágyás nem zaklatta, anyagi előnyöket nem hajhászott. Mindenkor és mindenütt megelégedve helyzetével, szerénysége- s egyszerüségében keresztény önmegadással nyugodott meg ama tudatban, hogy saját énje a Gondviselésnek puszta eszköze. A Gondviselés pedig előre nem ismert utakon vezette őt, hogy alkalmas vezérférfiává idomulva emelkedjék ama magas pontra, hová lelke sohasem vágyódott.

* * *

A bécsi Szt. Ágostonról nevezett intézet főigazgatója, dr. Feigerle 1850. január elején felszólította őt, hogy folyamodjék a megürült igazgatói helyre. Ezen intézet a néhai Frint püspök fáradozásai folytán alapittatott, hol felszentelt papok bővebb hittani kiképeztetést nyerve a hittudorság elnyerésére készittetnek elő. A négy igazgató között van mindig egy magyar, kinek helyét *Simor János* nyerte el. A történelmi és egyházjogi tudományok előadására levén kiszemelve, itt ismét oly állást kapott, hol tanulmányainak élhetett s kizárólag a hittudományokkal foglalkozhatott.

Csöndes foglalkozásai közben Thun ministerhez hivták. A bécsi cultusministerium valami magyar egyházjogi kérdéssel nem tudván boldogulni, kerestek egy magyar tudóst, ki azt megfejtse. Az illetékes körök figyelme *Simor Jánosra* fordult, kinek szakképzettsége s tudománya már akkor egyetemes feltünést keltett. Az augustineum magyar igazgatója három nap alatt készité el terjedelmes és alaposan indokolt exposéját; Thun minister bámulatra volt ragadtatva. Nemsokára ismét folyamodtak tanácsához, és ő az ujabb bonyolult kérdést hasonló sikerrel és gyorsasággal intézte el.

Minden világosság akaratlanul magához vonja az emberek tekintetét; ekkép vonták magukra fényes dol-

gozatai a miniszterium figyelmét és érdeklődését, mely sietett is őt Ő Felsége által 1851-ben székesfehérvári kanonokká, majd osztálytanácsossá és széplaki apáttá kineveztetni.

Az általános helyzet képe nem változott akkor sem, midőn *Simor János* mint egyházi tanácsos a ministeriumba lépett.

A nemzet hősei kardjukat ugyan hüvelybe tették; de a békés fejlődés még nem lépett természetes medrébe. A harczi kürt már elnémult, de aléltságából nem ocsúdott fel a nemzeti erő; mindenütt lohadóban volt a nemzeti lelkesedés.

Csak Bécsben uralkodott lázas tevékenység, melynek végczélja volt hazánkat minden önállóságtól megfosztani. Tény az, hogy akkor Bécsben századokra kiható terveket szőttek és emiatt nem hagyhatták figyelmen kivül a magyar katholikus egyházat, a magyar nemzetiség és államiság e védbástyáját sem, melyet eredeti sajátságaiból kivetkőztetni s jogait megcsonkitani törekedtek.

A jelzett áldástalan munka javában folyt; az elnyomást czélzó rendszabályokat javában kovácsolták, midőn *Simor János* a miniszteriumba lépett. Mi itt csak félve pillantunk ama kor titkainak redőibe, a mennyire ezt az ünnepelt bíboros főpap iránt érzett kegyeletünk megengedi. Nem akarunk foglalkozni a személyekkel, kikkel neki fontos állásában érintkeznie kellett, sem az eseményekkel, melyekre hazafias lelkületével és igazságszeretetével állásához képest befolyt; csak főbb vonásokban akarunk utalni amaz álláspontra, melyet *Simor János* fontos hivatalában, mint magyar hazafi elfoglalt.

A helyzet komolysága nem csüggeszté, hanem emelte benne a nemzeti öntudatot. A honszeretet jelölte meg cselekményeinek módszerét; a hon java volt a czél, a melyet sohasem tévesztett szem elől. Magánpolitikája volt a meglevő kétséges viszonyokat tőle telhetőleg javitani. Neki volt akarata fölfelé, nem hogy önösségét kielégitse, hanem hazafias eszméit sikerre vezesse, ezek érdekében

a viszonyokhoz képest minden hatáskörébe vágó tényezőt felhasználván. Bölcseség, igazság, mérséklet, hüség, hazaszeretet és önzetlenség voltak fegyverei.

Midőn az alkotmányos eszmék ellenzői s a magyar jogok nyirbálói hivöknek vélték, ez által csak ember- és tárgyismeretök keskeny látkörét tüntették ki; mert a magyar tanácsos elve, melyet sohasem adott fel, az alkotmányos királyság. Olyan alkotmány az ő eszménye, melynek minden hatalmi tényező érezze fékező erejét s mely mindkét részről akadályozza a rögtöni vagy lassu bitorlásokat. Politikai szabadságot az ősi jogok kifosztása mellett nem tudott képzelni, az erőszak és elnyomás alapján épült jogrendet agyrémnek tartotta.

Ily alapra fektetett egyház-politikájával csakhamar kételyt keltett az alkotmányellenes tanácsosokban; de ő elveitől el nem tért, sőt készebb volt volna állásától megválni. Azért nem törődött azok ellenhatásával, kik a jogot az abszolutizmus szentségtörésének bélyegezték.

A magyar egyház-politikai tanácsos minden tettét jellegezé és szabályozá a szeplőtelen egyházi szellem; azért védte oly erélylyel az egyházi intézményeket a josephinizmus rokkantjainak bénító befolyása és főleg a magyar egyház önállóságát a folyton töprengő tanácsosok ellenében.

A magyar püspökségeknek és egyháznak ma egy fillérnyi urbéri kárpótlása sem volna, bárha joguk törvényes és világos vala, ha *Simor János* nem szállt volna ki a sikra.

Az urbéri patens kiadása előtt Bécsben tanácskozások folytak, vajjon a magyar egyházi javadalmak után adandó-e urbéri kárpótlás? Az enquette tagjai között magyarok is voltak. Ő mint miniszteri tanácsos abban hivatalosan vett részt. A magyarok mindnyájan támogatták a németek felfogását, hogy nem kell adni, kikkel *Simor* egyedül állt ellentétben. Az ülésen egyelőre véglegesen nem határoztak. Ő felhasználva az alkalmat az e kérdésre vonatkozó összes jogforrásokat kikutatta. A kö-

vetkező ülésig összegyüjté s rendszeresité összes terveit. De a roppant könyvhalmazt nem vihetvén magával az ülésre, csak a lapokat tépte ki, melyekkel a szó szoros értelmében tele tömte zsebeit. Az ülésen két óráig tartó beszédben terjeszté elő megczáfolhatatlan érveit s jogforrásait. Álláspontját oly erélylyel és meggyőző erővel védte, hogy az összes jelenlevők kénytelenek voltak előtte meghajolni, mire az elnök kimondta, hogy az urbéri kárpótlás a magyar egyházi javadalmakat is jogosan megilleti, s azért az megadatik.

Az egészséges vér Bécsben sem válik vizzé. Igy *Simornak* nemzete iránti hü szive minden alkalommal megtermé az üdvös gyümölcsöket. Ő volt az például, ki a németesitési áramlat közepette a magyarországi iskolák részére a nemzeti nyelv jogosultságát vitatta, ennek alapos oktatását szorgalmazta s kivivta, hogy Thun miniszter fölhivására lelkes szakférfiak által alkalmas magyar tankönyvek szerkesztessenek. Ki a nyelvnek egy nemzet életére ható horderejét mérlegelni tudja — szemmel tartva, hogy nyelvében él a nemzet — az *Simornak* ily buzgalma előtt kénytelen meghajolni. Ugyancsak a nemeslelkü *Simor* tanácsos volt az, ki a fondorkodások ama gyászos korszakában számos üldözött hazánkfiának az önigazolást megkönnyité, sőt őket — mint egy hálás sziv önvallomása után irhatjuk — a méltatlan üldözések ellen hazafiui szeretettel megvédte. Ha ezek mellett azon nem csekély fontosságu erélyét is megérintjük, mely szerint nemes magyar érzelmeinek sikerült latba vetett érveivel nem egy külhoni aspiranst a magyar hatalmas javadalmaktól távoltartani, mindezeknél fogva is kell, hogy *Simornak* emléke áldásban maradjon.

Határtalan hüsége a király iránt biztositá tekintélyét és tanácsainak nyomatékát. A mi ellen óvást emelt, az meg nem nyerte a szentesitést; mert *Simorban* nagyrabecsülték nemcsak a papi tiszta jellemet, hanem a tudományt és főleg a jártasságot is, melyet nála a magyar egyházi közjog terén, minden alkalommal tapasztaltak.

Dicsőségesen uralkodó királyunknak Istentől nyert egyik legszebb adománya, hogy a nagy férfiakat elismeri, ezek erényeit és tehetségeit becsüli s számukra kijelöli az alkalmas helyet, hol ezek hazájuknak, a trónnak legtöbb szolgálatot tehetnek.

Ily szempontból kell méltányolnunk Ő Felségének kegyes intézkedését, midőn *Simort* 1857-ben győri püspöknek kinevezte, kit az egyházi méltóságok különböző fokozatára emelve végre ama polczra helyezett, hol hóditó fölényével legfényesebben tündökölhetett.

Scitovszky János még ugyanazon év junius 29-én szentelte püspökké az esztergomi székesegyházban; julius 5-én pedig ünnepélyesen elfoglalta püspöki székét. Ez ünnepély fényét emelte számos püspökön kivül Deluca bécsi nuncius személyes jelenlétével.

A győri egyházmegyének uj főpásztora férfikorának legvirágzóbb szakában, teljében, valódi apostoli buzgalommal foglalta el magas, de egyszersmind terhes hivatalát. Beköszöntője ez volt: „Dabit virtutem, qui contulit dignitatem“ (megadja az erőt, ki megadta a méltóságot). Szüz Máriának gyermekségétől fogva kiváló tisztelője levén, annak szeplőtelen alakját vette fel czimpajzsába ily aláirással: Sub tuum praesidium (oltalmad alá). Ez volt jeligéje, melyet könyveire, egyházi ékszereire, de főleg lelkébe s szivébe vésett.

Az egyház kormányzat minden ágában rendkivüli tevékenységet fejtett ki, mely szeplőtelen egyházi szelleme s bölcs erélye által támogatva, napról-napra szebb gyümölcsöket hozott napfényre. Igy pl. a lelkészek és hivők részéről püspökségének első évében csak 1056 frt folyt be ájtatos czélokra (missiók, templomok stb. fölsegélyezésére); mely összeg az ő hathatós felszólalása folytán a következő évben már 5000 forintra emelkedett.

Főpásztori gondoskodásának legfőbb tárgyai voltak az egyházi fegyelem szigoru megőrzése, a papság és a hivők egyházi szellemének fölelevenitése, az ifjuság nevelésének javitása.

A kik azelőtt szomorkodtak az elárvult egyházmegye felett, örömmel voltak eltelve a viszonyoknak rohamos és üdvös változása miatt és hálaimát rebegtek a Mindenhatónak, hogy őket ily szent életü s hivatásának magaslatán álló főpappal megáldotta.

Élénk figyelemmel kisérte a papnövelde beléletét s tökélyesitette a nevelési rendszert. A papnövelde mindig szemefénye volt. A papi pályára jelentkezők vizsgálatán mindig maga elnökölt s nagy elővigyázattal járt el azok fölvételében. Ajánlatok után nem indult; teljesen függetlenül itélte meg és vette föl a papjelölteket. Papnövendékei sohasem szenvedtek hiányt az anyagiakban; de viszont szigoruan megkövetelte, hogy tanuljanak. A hivatlanokat habozás nélkül elbocsátotta; mert meg volt győződve, hogy az egyház könnyebben viseli el a papok hiányát, mint ezek erkölcstelen életét. Püspökségének egyik fő dicsősége abban állott, hogy egyházmegyéjének jó papokat neveljen.

A plebániákat csak derék papokkal töltötte be, kik előéletükkel biztositékot nyujtottak, hogy hiveiknek példányképül fognak szolgálni, a gondjaikra bizott hitközséget lelkiismeretesen fogják vezérelni. A nepotimust nem ismerve, a magánérdekek iránt érzéketlenségét megőrizve, csak saját tapasztalataira s alapos emberismeretére támaszkodva szemelte ki papjai közül a hivatottakat. Választása mindig szerencsés volt, mert bámulatos emlékező tehetségénél fogva még évek mulva is mindent tudott, a mit hallott, a mi történt; mindenkit ismert, kivel valaha, habár csak futólagosan is, érintkezett.

Nagy sulyt fektetett arra, hogy papjai a „Catechismus Romanus"-t alaposan ismerjék, melynek keletkezését, történetét, tekintélyét velük tüzetesen megismerteté. Hivatkozott Demosthenesre, ki nyolczszor irta le Thukydidest, hogy ennek történetét emlékében megtarthassa s jeles szónokká lehessen; illő tehát, hogy a lelkész is folyton tanulván a Catechismus Romanust, ezt hitelemzéseiben Isten dicsőségére értékesithesse; annál inkább,

mert e mü a trienti atyák határozata folytán adatván ki, legnagyobb tekintélynek örvend.

De még ezzel sem elégedett meg. A hitelemzés gyakorlati sikereinek biztositásában fő elvül fogadta el, hogy abban nemcsak az legyen felölelve, a mit a vallás-erkölcsi életre hivatott katholikusoknak tudniok kell, hanem mindaz, a mi a katholikus egyháznak hit- és erkölcstanaival, a hitágazati tanok fejlődésével közvetlenül vagy közvetve összefüggésben áll. E végből nem mellőzhetők a dogmatica-, erkölcs-, lelkipásztorkodás- és liturgiára vonatkozó kellő ismeretek, a szentatyák iratainak, a zsinati határozatoknak alaposabb tanulmányozása. Ezért számos intézkedésében e czél lebegett szemei előtt. Joggal mondhatta róla egyik hazai irónk: „Az egyház fénye, a megyei papságnak tudományos kiképeztetése volt egyik vezéreszméje.“

A külső isteni tiszteletnek nagy jelentőségét ismervén, fő törekvése volt annak szinhelyét, diszét és pompáját öszhangzásba hozni a közönség nemesebb izlésével, nehogy gyengittessék a hatás, melyet amaz hivatva van gyakorolni a hivők lelkére. Azért a lelkészeknek különös figyelmébe ajánlotta az egyháznak a szent képekre vonatkozó tanát; mert ezek érzékelhetőleg fejezvén ki a vallási eszméket, a hitélet emelésére jelentékenyen befolytak. Üdvös utmutatásokkal szolgált nekik a szent képek technikai, szépészeti, symbolikus felfogásában s kivitelében, hogy a szépészeti érzék fejlesztessék. Az egyházi cultus és szépészet ikertestvérek; azért élénk figyelemmel kisérte a templomok diszitéseit, nehogy a szépészet szabályai megsértessenek. Alig van templom vagy kápolna a győri egyházmegyében, melyet müvészi tárgyakkal meg nem ajándékozott.

Simornak mint győri püspöknek müvészi törekvései meg vannak örökitve az általa emelt vagy restaurált templomokban és kápolnákban. De ezek között bizonyára legélénkebb tanuságot tesz arról, hogy mily gonddal és áldozatkészséggel karolta fel a müvészetet, a győri székes-

egyház egyik kápolnája, mely Héderváry Dénes győri kanonoktól (1382.) nyerte nevét. Továbbá dicsőiti őt mint a müvészet maecenását Rákoson a püspöki lakban költségesen felszerelt, akkor hazánkban egyedüli, üvegfestmények készitésére szolgáló kemencze. Továbbá az is, hogy Rómában és Münchenhen saját költségén hazai müvészeket képeztetett; hogy Lippert müvész hazánkfiát külföldi utjaiban magával vitte, kinek igy alkalma nyilt Rómában, a kereszténység ős városában, majd Franczia-, Németország ősrégi remek templomiban müvészi tanulmányait kiszélesiteni és melyek eredménye gyanánt tündöklik Szt. István dicsőséges jobbjának remek szekrénye, melyet ugyane müvész tervezett.

Aradi Lippert József, dr. Feil József udvari titkár révén ismerkedett meg 1856-ban dr. *Simor János*, akkori udvari miniszteri tanácsossal, ki előtt Lippert neve nem volt ismeretlen s a müvészet iránt különös előszeretettel viseltetvén, az ifju müvészt érdeklődéssel fogadta főleg azért, mert honfitársa volt és kiről ama időben Kemény, a „Pesti Napló" szerkesztője gyakran megemlékezett lapjában; és végre, mert dr. Feil annak tehetségeit s buzgó törekvéseit élénken magasztalta előtte.

Simor ez időtől fogva nem vonta el figyelmét ez ifju magyar müvésztől, mintha sejtelme lett volna, hogy őt fogja egykoron, mint hazánk nagylelkü maecenása felhasználni müvészi terveinek keresztülvitelére.

Lippert meg is érdemelte e figyelmet, mert ő azon müvészek egyike, kik fáradhatlan szorgalmukkal és önerejükből vivták ki azt, mit a sorsnak sok kegyeltje soha el nem ér. A polgári szülőktől származó müvész, ki Aradon a gymnasialis tanfolyamot elvégezvén, kora ifjuságában árulta el hivatását az épitészet iránt, minden előtt az épitészi mesterséget tanulta, sőt külföldön kézimunkával is gyarapitotta gyakorlati ismereteit. Emléleti képesitését pedig a külföldi müegyetemeken sajátitotta el. Mindkét irányban tanusitott készültségének és jártasságának tulajdonitható, hogy a külföldön töltött több évi müegyetemi

s akademiai önképzése után, 1853-ban Bécsbe jövén, a Szt. István székesegyház csucsmüveinek kiépitésénél Ernst müépitész mellett ő nyert alkalmazást. Ugyanitt méltó feltünést keltve mürajzaival és főleg a régi stilekben tett tanulmányaival, csakhamar ujabb megbizásokat kapott régi épitészi müemlékek felvételére. Igy utazta be a központi mütörténelmi bizottság megbizásából Ausztriát, Stájerországot és Karinthiát és ezen tanulmányutjának gyümölcsei — müvészi rajzónjából kikerült felvételei — az épitészeti közlöny legszebb lapjait diszitik.[1]

Simor nemcsak ronkonszenvével ajándékozta meg, de fel is karolta őt, mi által nemcsak ösztönt nyujtott neki a cselekvésre, de alkalmat is müvészi tehetségeinek további kifejlesztésére.

Lippert rövid idő alatt szerzett magának nevet a müépitészet terén, melyen ritka tevékenységet fejtett ki és fényes sikereket aratott, sőt a polychrom diszitések körül európai hirre emelkedett. *Simor* annyira befolyásolá őt, hogy törekvéseinek határozott irányt adva, az egyház mürégészetet, a müépitészetet kedveltette meg vele, melytől többé el nem tért. Ezek körül, főleg a latin nyelvben való jártassága folytán a tökély magas fokát érte el, mit fényesen igazolnak számos müremekei, melyek Bécsben, az osztrák tartományok majd mindegyikében, hazánk fővárosában és több egyházmegyéjében nevének diszére váltak.

---

[1] E szempontból megemlitésre méltók ama mürajzok is, melyeket Lippert 1860-ban Ipolyi Arnold felszólitására a csallóközi müemlékekről felvett és a m. tud. akadémiának készséggel felajánlott. Toldy Ferencz, mint az akadémiának akkori tollnoka, Lippert ezen hazafias ajándékát a következő sorokkal köszönte meg: „Nemes és nemzetes Aradi Lippert József müépitész urnak.“ — Tisztelt Hazafi! Nagytiszt. Ipolyi Arnold Ur az akadémiában mártius 5-én tartott előadása alkalmával fejtegetéseit jeles épitészi rajzok előmutatásával kisérte, melyeket a mint a Kegyed müveit és becses ajándékait be is nyujtott. Az akademia megbizását teljesitem, midőn annak örömét fejezem ki a felett, hogy a kitünő müveket magyar kéztől vehettük, s egyszersmind legszivesebb köszönetét, azon önzetlen buzgóságért, mely szerint azokkal kiadás végett kedveskedni méltóztatott. Isten tartsa kegyedet; igaz tisztelettel, Toldy Ferencz titoknok. — Pest martius 6. 1860.

Midőn *Simor* győri püspökké neveztetett ki, magával vitte Lippertet is, nemcsak azért, mert mint főpapnak az egyházmegyei épitkezéseknél, az épülettervek megvizsgálásánál folyton lesz szüksége hivatott épitészre, hanem főleg azért, mert meg volt győződve, hogy egyházmüvészeti eszméinek megvalósitását alig bizhatja alkalmasabb kezekre.

Simor mint győri püspök nagy gondot forditott arra, hogy a müvészi érzék mindenütt, de főleg a vallási cultusban érvényesüljön; mert a müvészet első s legszebb feladata, hogy az Istennek bemutatandó emberi hódolatnak hü tolmácsa legyen; mert a müvészetnek czivilizátori befolyása van. A polgárosodás követeli a szép iránti érzéket; ezek egymást fejlesztik, gazdagitják.

Simor győri püspöksége s főleg esztergomi érseksége alatt alkotott nagyszámu müemlékei létüket nagyrészt ama körülménynek is köszönik, hogy rendelkezett oly müvészszel, ki maecenási szándékait megérteni s végrehajtani tudta, miről ez emlékkönyv számos lapja nyujthat meggyőződést.

De mindezeken kivül *Simor* emlékét a győri egyegyházmegyében még más alkotások is hirdetik. Nagylelküségének élő tanujelei a győri mintaszerü kisebb papnövelde, a győrszigeti ápolda, a számos iskola, óvodák s egyéb épületek, melyeket emelt, megnyitott vagy felszerelt; az általa alapitott s még alatta 20,000 kötetre felszaporodott könyvtár; a papi segélyző alap, melynek 5000 frttal létet adott és évenkint tetemes összeggel gyarapitott.

Simor egyszerüen, de majdnem polgárilag rendezte háztartását; fényüzést csak az Istenházának diszitésében; a tudományok ápolásában és a szenvedő emberiség felkarolásában gyakorolt. A költekezésben csak a háladás s emberszeretet eszméi vezérelték. Az ezek érdekében kifejtett rendkivüli áldozatkészségre főleg okszerü gazdálkodása képesitette.

A győri püspökség birtokai elődei alatt nem épen

czélszerüen kezeltettek. *Simor* a gazdaság körül gyökeres reformokat létesitett, a szükséges beruházásoktól nem irtózott. Saját gyakorlati elveit alkalmazva, a püspökség jövedelmét 16,000-ről 80,000 frtra emelte.

Ezekből látható, hogy *Simor* figyelme mindenre kiterjedt, minden irányban fejtett ki fáradhatlan munkásságot. Örökké emlékezetesek maradnak szakadatlan bérmautjai, melyeket kedvező alkalmaknak tekintett, hogy hiveit személyesen felkeresse, a szentségeket kiszolgáltatva őket hitökben megerősitse, szónoklatának hatalmával a jóra serkentse. Nincs község, mely az apostoli buzgalommal eltelt püspökét időközönkint maga körében nem tisztelhette volna. Tettereje azonban leginkább egyházmegyéjének kormányzata körül nyilvánult, melynek minden szála az ő kezében összpontosult. Mindent, még a legcsekélyebb ügyeket is személyesen intézte el. Semmiben sem szorult segélyre, az egész püspöki megye az ő erős vállain pihent és virágzott.

Ritka férfiu, ki ugy érezte volna püspöki hivatását, mint *Simor János*. A nagy püspökök életrajzaiból ismerte meg azok nagy tetteit és ezek előtt tisztelettel meghajolt; a zsinati határozatokból észlelte az egyház parancsait és azok követésére, ezek végrehajtására ösztönözte lángoló hite. Csak azt parancsolta, a mit már eleve maga teljesitett, példájával szentesitett. Minden tettében érezte, hogy a törvény kötelező ereje alól nincs kimentve, hogy midőn a törvény megtartását követeli, saját példáját koronázza.

Áldozott utógondolat nélkül, fáradozott önérdek nélkül. Önbizalma tettre hevité, bölcs erélye mérsékletével sikert aratott. Cselekedeteinek szabályozója az erkölcs és igazság tisztelése, lelkesedésének lelki jósága, alkotásainak végczélja — Isten dicsősége volt. Magasztos hivatásának tudata, lángoló hite s honszeretete jelölték meg életpályáját, melyen tiszta lelkiismerettel, a magán élet szentségének dicsfénye által környezve, Isten kegyelme iránt ápolt törhetlen bizalommal haladt előre, soha meg nem állapodva, az akadályokat erélyesen leküzdve.

A győri egyházmegye boldognak érezte volna magát, ha dicső főpásztorát mindenkorra megtarthatta volna. De a Gondviselés még fontosabb méltóságot, terhesebb hivatalt tartott fenn számára, hogy közéletünk egyik történelmi jelentőségü tényezőjévé legyen.

* * *

A szabadságharczot felváltó szomoru korszak alkonyához közeledett. Az elnyomás rendszerén nyugvó kormányzás perczei meg voltak számlálva. Az ősei örökségétől megfosztott nemzet két évtizedes türelmét megkoszoruzta a remény, mely a nyomasztó jogviszonyok megváltoztatását helyezte kilátásba. A megtört közvélemény észrevehetőleg felegyenesedett és életjelt adván magáról, a titokban ápolt igények határozottabb alakot kezdtek ölteni. A nemzeti szellem oly arányban izmosodott, a mily arányban terjedt a kiengesztelődés felkelő napjának hajnalpírja.

De Bécsben az intéző körök még lázas féltékenységgel ragaszkodtak a jogarhoz. Haláltusára keltek a viszonyok kényszerhatalmával és a bonyodalmakba mélyedve tájékozatlanságukban mozdulatlanságra voltak kárhoztatva. Nem tudtak rátalálni a mentő szálra! Az akkor történtek ma már nem titkok; mert a beavatottak bizalmas embereikkel tudatván azokat, átszivárogtak a nyilvánosság körébe.

A Magyarország és a birodalom közt fenforgó kérdések elintézésére irányuló 1861-iki kisérlet eredménytelen maradt. A főméltóságok egyik képviselője igen meddő munkára vállalkozott, midőn a vezérférfiakat arra igyekezett birni, hogy Bécsbe menjenek országgyülésre. Vándorutjában betévedt a győri püspöki udvarba, hogy *Simort* is megnyerje kedvencz eszméjének. De mennyire kiábrándult, midőn a tudós püspök, a magyar közjog *alapos ismerője, a képtelenséggel határos ajánlatot* magától elutasitá és magas látogatóját is megingatta a birodalmi tanács iránti rokonszenvében. Hivatalos buzgósága

mégis e szavakat csalta ajkaira: „Akkor Méltóságod nem lesz excellenciás!“ Ez insinuátió mélyen sértette a szerény püspököt, ki kereken kijelentette, hogy mig egyrészt e czim elnyerése után sohasem vágyódott, addig másrészt az alkotmány-árulás utján azt el sem fogadná. A király kegye meghazudtolá a magas vendég szükkeblü felfogását, mert *Simort* még 1865-ben tünteté ki a valóságos belső titkos tanácsosi ranggal.

A német politika a czéltalan önvergődés stádiumában sinylett, midőn 1861-ben Rechberg miniszterelnök a Felség parancsára Bécsbe hivatta a püspököt, kiről méltán feltehették, hogy a közélet minden szövevényét ismeri s helyesen megitéli és tanácsaiban leplezetlen őszinteséget követ. Negélyzett bizalommal szólitá meg a merev gondolkodásu s számitó diplomata: „Mit csináljunk?“ *Simor* higgadt és tisztult elveinél fogva a helyzetet, tulzástól óvakodva, a lehetőség mértéke szerint óhajtván kizsákmányolni, határozottan igy válaszolt: „Tessék visszaállitani legalább az 1847-iki alkotmányt.“ Rechberg megdöbbent és legkevésbbé sem palástolá bizalmatlanságát.

Európa nemzetei között a magyar az első és legrégibbi, mely századokkal megelőzve az egykoru keresztény népeket, az alkotmányos monarchia elvein és parlamentáris intézményen nyugvó államot alkotott. Az alkotmányos életnek alapvonalai ott észlelhetők már ama szerződésben, melyet a hét magyar vezér vérével megpecsételt és mely Árpád nemzetségét a fejedelmi székre emelé. *Simor* a magyar államfogalom ezen ősi jellegét eltörölhetetlennek tartotta és azért neki az adott viszonyok között más tanácsa nem levén, visszautazott székhelyére.

De az események rohamos fejlődését már nem lehetett megakasztani. A magyar hazafias érzület a közéletben, intézményeinkben és mindenütt szabadon nyilatkozott. *Simort* 1866-ban megint Bécsbe hivták, hogy a helyzet felől táplált véleményét megtudják. „Most már

megadjuk az 1847-iki alkotmányt.“ Ilykép fogadták; de mily nagy volt meglepetésük, midőn *Simor* azt viszonozta: „Most már ez nem elég, most már többet kérünk.“

Végre elérkezett az idő, midőn a nagy iró szerint: a nemzetiség géniuszát a királyi elismerés koszoruzta; midőn a nemzet nemsokára az alkotások nagy munkáját megkezdheté.

A magyar államépület alapjait nem idegen kezek rakták le; a magyar államélet elemeit, ösztönét Árpád népe magával hozta Hunniába. Az egész alkotmány nem a külföldről kölcsönzött vagy nyert ajándék, hanem ősi birtok, melyet elődeink keleti bölcsőjükből kiemelve magukkal hoztak. A magyar alkotmány tisztán a nemzeti geniusz müve volt, mely nyolczszázados viharok alatt sem pusztult el, a politikai világesemények alatt is érintetlen maradt.

Felséges Urunk e tény előtt meghajolt. A hires husvéti czikkben, mely 1865. april 16-án a „Pesti Napló“-ban jelent meg, világosan ki volt fejtve, hogy a magyarok alkotmányukra nézve a birodalmi tanácscsal alkuba nem bocsátkozhatnak és csak a királylyal fognak egyezkedni. A király méltányolta a nemzet e jogos kivánatát.

Függetlenül az őt környező s czéltalanul tapogatódzó tanácsadóktól, eltökélte magát véget vetni miniszterei kisérleteinek, melyek a magyar nemzet jogainak csorbitása mellett folytonos elégedetlenséget szültek és a birodalom hatalmát és erejét aláásták. Kizárólag a haza bölcseire hallgatva, esze s szive sugallatát követve, vállalkozott a válságok megoldására.

A hazafias keblü Majláth György udvari kanczellárrá, Sennyey Pál most is élő nagy hazánkfia pedig tárnokmesterré s a helytartó tanács elnökévé neveztetvén ki, megszünt a rendszer, mely a magyar állam szervezetét lehetetlenné tette, mert természetének meg nem felelt. E rendszerváltozás volt nyitánya az uj állapotoknak, melyekben a haza bölcse, Deák Ferencz a kiegyezés programmját megalkothatá.

A király az államjogi kérdések megoldására kiindulási pontul fogadva a pragmatica sanctiót, meghallgatta s teljesitette a nemzet jogos aspiratióit. Idő s eredmény pedig fényesen igazolta, hogy uralkodásának végczélja népeinek boldogitása. A magyar nemzetnek alkotmányos szabadságát visszaadva, a legnagyobb országlárok sorába lépett. A magyar közvélemény ma büszkén vallja róla, hogy az Árpádház kihalta óta nem volt a magyar trónon király, ki Ferencz József Ő Felsége alkotmányos érzületével versenyezhetne; a világtörténelem pedig babérkoszorut tüz majd fejére, mert századokra kiható intézkedésével éles szervező eszét, fenkölt szellemét igazolá.

Az évtizedes véres gyülöletnek végső szikrája elhamvadt. A kibékités szent és nagy müvének előmunkálatai folyamatban voltak, midőn a primási szék megürült. Majláth György *Simort* legfőbb parancs folytán Bécsbe kérte és őt a Felség nevében felszólitá a primási szék elfogadására. Bármily hódolattal viseltetett is az uralkodó ház iránt és tisztelettel a Felség akaratának közvetitője iránt, mégis ily szavakra fakadt: „Ha ezért hivatott, ajánlom magamat“ és ezzel távozni akart. De Majláth utána lépett és kérte őt, hogy mondja el ezt személyesen Ő Felségének.

Ő Felsége rögtön magához is bocsátá: „de *Simor* kijelentette, hogy hajlandóbb a győri püspökségről is lemondani, semhogy primássá legyen.“ De a király nem birt lemondani szándékáról és oly hevesen sürgette *Simort* kivánatának teljesitésére, hogy ez kénytelen volt engedni, a király akarata előtt meghajolni.

Egy futó pillantás az esztergomi érseki egyházmegye viszonyaira és *Simor* jellemére, ki a győri püspöki széken boldognak érezte magát, mert főpásztorkodását Isten áldásai kisérték, ki mig egyrészt a méltóságok és kitüntetések iránt teljes életében az érzéketlenség bizonyos nemét árulta el; addig másrészt felfogta a primási székkel kapcsolatos terhek és felelősség óriási nagyságát: meg fogja magyarázni *Simor* vonakodását és önfeláldozását, melylyel magát a herczegprimási méltóság elfogadására elszánta.

Egyéniségének teljes háttérbe szoritása, a közérdekek önzetlen mérlegelése, hazaszeretete s jobbágyi hódolata a Felség iránt, a politikai helyzet sulyosbitásától való félelem voltak az egyedüli indokok, melyekkel szemben egyéni akaratának jelentősége nem volt. Benne a honfi s a magánember harczra kelt, de az utóbbi meghódolt. Az önmegtagadás e tényével mutatta be magát valódi nagy hazafinak és alkalmasnak a magas polczra, melyen méltónak bizonyult a jelen nemzedék tiszteletére, az utókornak hálájára.

* * *

Simor 1867. január 20-án neveztett ki Magyarország herczegprimásává és február 22-én praeconisáltatván, érseki székszékhelyét ünnepélyességgel foglalta el május 16-án.

Az esztergomi érsekeknek primási állása ős időktől fogva felette fontos volt a magyar korona és nemzeti közéletre nézve. Hazánk nyolczszázados története elválaszthatlanul van azzal összeforrasztva. A magyar nemzet még ma is ősi intézményeinek egyik legbecsesebb ereklyéjét, állami alakulásunk és fejlődésünk egyik hü őrét, a haza vészes napjainak élő tanuját tiszteli abban. Szent István óta számos történelmi tény hirdeti az esztergomi érsekséghez kötött egyházi s országos felsőbbséget.

E korszak, melyben *Simor* a primási széket elfoglalta, a magyar egyház fejében épen azon tulajdonokat tette szükségesekké, melyekkel ő birt. Törhetlen hüsége az uralkodó dynastia iránt és államférfiui bölcsessége biztositá számára a korona irányában félreismerhetlen tekintélyét és szavainak irányadó sulyát; önzetlensége, szeplőtlen honfiui jelleme nevének fényt adott. Mély tudomány és benső vallásosság, frigyesülve türelem- és erélylyel, hatotta át tettvágytól hevülő lelkét. Ezek alapján legalkalmasabb volt a primási méltóság nagy szabásu feladatainak sikeres megoldására.

Magyarország 1687-ig a királyválasztás jogát, habár bizonyos korlátok között, szabadon gyakorlá. Az 1687-iki

országgyülési határozatok folytán a Habsburgház fiága az elsőszülötti jog szerint örökölvén a magyar trónt, sőt az aranybulla 31-ik törvényczikkének ama záradéka is eltörültetvén melyben az ország rendei önállóságukat a nemzet jogait sértő királylyal szemben biztositották: megszünt a nemzet ama kiváltsága, melyet mint választófejedelemség gyakorolt és azóta meg nem tagadhatja az engedelmességet oly uralkodó iránt sem, ki jogait megsértette: azóta a nemzet jogai tiszteletben tartásának biztositékát a koronázás, vagyis inkább „annak államjogi jelentősége képezte, mely a koronázási tényben foglaltatott." Hisz az 1701. évi 12. törvényczikkből kétségtelenül kiviláglik, hogy érvényes törvényeket alkotni, vagy megszüntetni a létezőket, csak törvényesen megkoronázott királynak az országgyüléssel való megegyezés alapján van joga.

Dicsőséges uralkodónk a nemzetnek megadta e biztositékot. Az 1866-iki hadjárat után ujolag egybehivatott az országgyülés, mely ama elvhez hiven folytatta munkálatait, hogy „csak az önálló és független, alkotmányának élvezetébe visszahelyezett Magyarország koronázhatja meg királyát." Ez előmunkálatok sikeres bevégzését követte a magyar királyi felelős miniszteriumnak kineveztetése. (1867. febr. 17-én.)

Az országgyülés további müködése inkább a küszöbön álló koronázásra vonatkozott. Május 27-én megalakult az országos küldöttség, melynek feladata volt a II. Mátyás óta fennállott szokáshoz képesta király és a rendek megegyezése szerint a koronázási hitlevélnek tartalmát megállapitani. Ő Felsége junius 5-én fogadta az országgyülés mindkét házának a koronázási hitlevél átnyujtásával megbizott küldöttségét. A herczegprimás, mint annak szónoka ily beszédet tartott a trónon ülő királyhoz:

„Császári Királyi Apostoli Felség! Legkegyelmesebb Urunk! Az országgyülés elérkezettnek hitte azon örvendetes időpontot, midőn a koronázási hitlevélnek, t.

i. azon legnagyobb fontosságu okmánynak szerkesztéséhez fogjon, mely ősi alkotmányunk egyik legerősebb garantiáját képezi, a korona és nemzet, az ország és uralkodó jogait megerősiti és a melynek kibocsátása sarkalatos törvényeink értelmében a koronázást megelőzvén, egyszersmind a törvények közé iktattatik. A főrendek és képviselők, kiket Felséged Magyarország jelen közgyülésére egybehivni méltóztatott, e sarkalatos okmányra nézve megállapodván, jelen országos küldöttség által azon édes reményben s azon legalázatosabb bizalommal járulnak Felséged legmagasabb trónjának zsámolyához, miszerint azon szent törvénynek megpecsételtetése tekintetéből, mely a magyar nemzetet a Felséges uralkodó házhoz feloldhatlanul füzi, felkent fejét Sz. István apostoli koronájával ősi szokás és törvény szerint megkoronáztatni, e végett pedig a királyi hitlevél szövegét, melyet itt jobbágyi hódolattal átnyujtani szerencsések vagyunk, mint egy uj, reméljük Istentől, fényes és boldog korszak zálogát legkegyelmesebben elfogadni, azt a nemzet bizalma és alkotmányos hüséges rendületlen kezességeül tekinteni s legmagasb királyi aláirásával szentesiteni méltóztassék."

A király az okmányt átvevén igy válaszolt: „Meg fogjuk fontolni a koronázási hitlevél tartalmát és elhatározásunkat már holnap ki fogjuk nyilvánitani."

Az országgyülés mindkét háza junius 6-án vette át Ő Felsége kezeiből az általa aláirt koronázási hitlevelet; mire a herczegprimás a következő beszédet tartotta:

„Felséges Császár és Apostoli Király! Legkegyelmesebb Urunk! Magyarország főrendeit és képviselőit leirhatlan örömmel tölti el azon fejedelmi bizalom és vallásos érzület, melylyel Felséged az általunk legalázatosabban felterjesztett királyi hitlevelet elfogadni s tiszteletteljes kérelmünk teljesitéseül elhatározni méltóztatott, hogy magát hü népeinek kimondhatlan örömére, sarkalatos törvényeinek értelmében megkoronáztatni kész.

A legmélyebb hódoló tisztelettel veszik át Felséged legmagasabb kezeiből az országos főrendek és képvise-

lők ezen drága alkotmányos kincset s midőn szent kötelességüket teljesitve, Felségednek ezennel a nemzet nevében legforróbb köszönetet mondanak, nem zárhatják el kebleiket azon édes sejtelem elől, hogy Felségednek jutott a gondviselésszerü magasztos küldetés, a magyar nemzetnek ősi erényeit felébreszteni s annak történeti hivatását a királyi trón megujult fényében s a megifjodott államélet alapján a polgárosodás javára visszaszerezni s megmenteni.

Ezen óhajtva várt szebb jövőnek dicső kezdetét Felséged megkoronáztatása képezendi, minélfogva a legalázatosabb kérelmünk az, miszerint Felséged a koronázásnak országosan óhajtott napját legkegyelmesebben kitüzni, de egyszersmind azon forró esedezésünket is kegyelmesen teljesiteni méltóztassék, hogy Ő csász. kir. Felsége, legkegyelmesebb Asszonyunk is, Felségeddel egyidőben, mint Magyarország királynéja megkoronáztassék s ezáltal megszenteltessék azon gyémánt-kapocs, melylyel a szeretett királyné fejedelmi szive s anyai részvéte már is örökre leköteleze a fogyhatlanul hálás magyar nemzetet."

Az országgyülésnek a koronázásra vonatkozó előkészületei befejeztetvén, az örök emlékezetü nagy nemzeti ünnepély 1867. junius 8-án folyt le.

Lehetetlen ennek tüzetes leirásába bocsátkozni. Még élénk emlékezetünkben él a nagy nap emléke, melyen az ezredéves létre büszke magyar nemzet nemcsak hódolatát, hü ragaszkodását és szeretetét mutatta be dicső uralkodójának, hanem a jellemét annyira feltüntető tulajdonságánál fogva, ősi hagyományainak e legszebbikét oly alakban ünnepelé, hogy a müvelt világot méltán ragadta bámulatra. A püspöki kar, az ország herczegprimásával ősi szokás szerint teljes egyházi diszben lóháton vonult fel. Az ország nagyjai délczeg paripákon haladva drágakövekkel gazdag diszmagyarban, a vármegyék fényes bandériumai saját zászlóik alatt csoportositva festői látványt nyujtanak. Az itt kifejtett keleti pazar fény és pompa Magyarország hajdani nagyságára s párduczos

őseink fényére emlékeztetett és egyuttal hazánk jövendő dicsőségének előképét tünteté föl.

Simor Jánost érte a ritka szerencse; hogy *I. Ferencz József* Ő Felségét Isten nevében Magyarország királyává fölkenje, szent István koronáját fejére helyezze, mi által a nemzetnek majd két évtizedes vágya teljedésbe ment, boldogsága betetőztetett. IX. Pius a boldog emlékezetü pápa, méltán üdvözölhette őt e szavakkal: „Felix, qui regem coronasti!“

Ő felsége a megkoronáztatás után a diszkisérettel a Duna balpartjára, az eskütérre indult, hol diszes állványra felmenvén, letette a királyi esküt. A herczegprimás elolvasta, a király arczával kelet felé fordulva, jobbjának három ujját az ég felé emelve, baljában az ősi kereszttel utána mondta a szavakat. Az eskü letétele után a miniserelnök háromszorosan élteté a királyt, mire a százezrek örömrivalgása reszketteté meg a levegőt.

Nem feledkezhetünk meg e helyütt a drágakövekkel diszitett remek kivitelü olajtartó edényről, melyet a herczegprimás a koronázási ünnep alkalmára készittetett, és melyet Ő Felségeik felkenésekor használt. Felirása a következő: „Ave sanctum oleum, quo unguntur Hungariae reges et reginae; a rediviva constitutione sub Francisco Josepho I. et Elisabetha.“ A talap alján pedig ezek olvashatók: „F. F. Joannes A.-Eppus Srigon 1867. — Architectus Jos. Lippert aradiensis invenit.“

Simor szereti hazáját, de hazaszeretetébe, buzgó magyarságába a keresztény eszmék legelterjedtebb cultusa vegyül. Eszményképei Pázmány, Széchenyi, Forgách érsekek, kik ép oly hazafiak voltak, mint katholikusok. E kettős irányelvnek szenteli életét. Egyházias szelleme nemzeti szinekben ragyog, magyarságának a katholicizmus elválaszthatatlan ikertestvére. „Szakitsd el a hazát az Istentől — mondá egyik nagyhatásu beszédében — az Istennek e földön megállapitott intézményeitől, a keresztény hittől; rendezd be a hazát Isten nélkül, ne ismerd el az ő törvényeit a polgári törvényhozásban,

a hazai törvénykezésben, a közigazgatásban; gondold, hirdesd, hogy a hatalom, melynek kezelője vagy, nem isteni, hanem emberi hatalom: az államot vagy szigorubban önmagadat tetted az Isten helyébe; kiálthatod: a haza minden előtt, azaz te minden előtt, — — nehány évi fejlődés ezen felfogásban, és az Isten helyébe tett államrendszer önkénykedő „fetis“ lesz, melyet a felzudult önkény összetör és eldob s a haza előitélet, a hazafiság álomkép, a közjó puszta szólam lesz.“

„A keresztény hit bevallása az életben — mondja más alkalommal — élet a keresztény hitben; ez a magyar hazafiság, mint ezt őseink értették és élték.“ Ez egyházpolitikájának rövid foglalata.

Alig foglalta el a herczegprimási széket, a katholikus egyházat közvetlenül érintő nagy jelentőségü mozzanatok léptek előtérbe. Ezek közt első sorban az autonomia szerepel.

Az államkormányzat rendszerében történt változás után az állam és a katholikus egyház közti viszonyok a régiek nem maradhattak. A mig a katholikus vallás államvallás volt, kegyelve, támogatva, politikai előnyökkel elhalmozva az uralkodó hatalom által és a király a törvény korlátai között függetlenül gyakorolta a végrehajtó hatalmat: addig a katholikusok megnyugvással lehettek eltelve, midőn világi vonatkozásu ügyeik a rendi szerkezettel biró országgyülésen tárgyaltattak; mert nem forgott fenn a veszély, hogy az egyház joghatósága megsértetik. E viszonyok 1848 után megváltoztak, mióta országgyülés rendi szerkezetét elveszitette, a vallásegyenlőség proklamáltatván a katholikus vallás megszünt államvallás lenni s a végrehajtó hatalom a parlamentáris kormányra szállott át. A katholikus közvéleménynek kételyei támadtak arra vonatkozólag, hogy a törvényhozásnak a vegyes egyházi ügyekbe való avatkozása ezen tul is üdvös leend.

Simor herczegprimás felfogta a helyzet komoly voltát, az ebből folyó veszély nagyságát. Növelé ezt a közér-

dekeltségnek gyengülése, melyet a hivekben általában, de különösen a müveltebb rétegekben a vallás ügyei és az egyház állapota iránt felfedezett. *Simor* érezte, hogy elérkezett az idő, midőn minden jogos eszközt meg kell ragadni a terjedő vallásközöny korlátozására, a katholikus hitélet felvirágoztatására s igy az egyház önállóságának és függetlenségének megóvására. E vágy hatotta át egyházért lángoló lelkét s ennek teljesülésére alkalmas eszközöket ismert fel a katholikus öntudat felébresztésében, az öntudatos keresztény testvériségben, a testületi szellemben.

Belátta, hogy az autonomia intézmény szükségessége az ujonan fejlődött viszonyokban gyökerezik. Az uralkodó álláspontjáról leszoritott katholikus egyháznak ama jogokat kellett megszerezni, a melyekkel a vele egyenlősitett felekezetek régóta dicsekednek.

Az autonomia eszméjét — mint azt Majláth György helyesen mondta — nyomban a közjogi átalakulás első perczeiben a magyar katholikus főpapság penditette meg; a közvélemény csak felkarolta; a szükség érzete megérlelte. Azonban *Simor* herczegprimás volt leglelkesebb pártolója, ki az összes mozgalmak főgyupontja volt és tekintélyének, erkölcsi befolyásának egész sulyával odahatott, hogy ez eszme megvalósitassék.

Lelke egész hevével ragadta meg a kezdeményezést és egyengette az utat. A fáradalmas előmunkálatok minden idejét igénybe vették, bámulatos szivósságát kemény próba tárgyává tették. A ki ama időben figyelemmel kisérte a primás budai lakában folyó előtanácskozásokat, alig vonakodhatik fáradhatlan munkásságának elismerést szavazni. Reggeltől estig pihenés nélkül dolgozott, érzéketlenül az éhség s szomjuság fájdalmai iránt ülésezett, tanácskozott. Udvari papjai, kik csak fogalmazványainak másolására, egyéb rendeleteinek elintézésére voltak hivatva, végleg kimerülve nem birtak tevékenységével lépést tartani.

A herczegprimásnak ez egyházi függetlenség érde-

kében kifejtett buzgalma eredményezé Eötvös József bárónak levelét, melyben ez kimondá: „Herczegséged és egyházunk főnökei fogják meghatározni azon formákat és szervezetet, mely által a katholikus világiaknak befolyása a püspökök egyházi hatóságának veszélyeztetése nélkül hivihető.“ Deák Ferencz pedig az 1868. okt. 1-én tartott budapesti vegyes konferenczián igy szólalt fel: „Isten oltalmazzon attól, hogy a katholikus egyház tagjai között e fontos és szükséges tárgyban szakadás támadjon; veszélyes volna ez mind az egyházra, mind a hazára nézve.“ Ennyi biztositék után az ország primása ünnepélyesen kijelenté: „Ha az egyenlőség elve, melyet a törvény megállapit, azt jelenti, hogy az állam a törvényesen bevett felekezetek között nem tesz többé különbséget, ugy viszont a katholikus egyháznak ugyanazon egyenlőségi elvnél fogva joga van követelni azt, hogy neki is adassék meg az állam irányában azon autonomia és függetlenség, melynek a két evangelikus s a görög keleti egyház van birtokában s követeli azt, hogy a legfőbb felügyelet jogának terjedelmére nézve ezekkel egyenlő lábra helyeztessék.“

Az 1870. október 26-án tartott elnöki megnyitó beszédében a lelkesedés magaslatára emelkedve jelölte meg a követendő irányt. A siker kezességét meghatározta a következőben: hogy a szőnyegen forgó uj autonomiai intézményt ugy alkossuk, ugy szervezzük, miszerint a várakozás szükségének és előnyeinek érzetét fölébresztve, egyházunk minden rendü tagjait és hiveit szorosan füzzük az egyházhoz;

hogy azon határok között, melyeket sérthetetlen szerkezete kijelöl, a világi képviselet az egyházi és iskolai ügyek körében oly befolyásban részesittessék, mely azt jogainak gyakorlására és kötelességeinek teljesitésére egyaránt buzditsa;

hogy az uj intézmény egyházunkban a belbékességet ápolja s szilárditsa s az egyházi s világi tagok közt a kölcsönös bizalom életője legyen, miszerint ez által hazánk ősi katholikus lakossága minden irányban azon

fokra emelkedjék, mely azt nemsak nagy többségénél, de bátran állithatjuk, erkölcsi s szellemi tekintetben is meg illeti;

hogy a katholikus egyház és a katholikus nép hazánkban az autonomiai intézményben ujabb garantiát birjon mind vallásszabadságának biztonságára, mind egyházi és iskolai önkormányzatának függetlenségére oly mérvben, mely az apostoli király legfőbb véduraságán kivül semmi más jogos beavatkozást nem ismer, mint azt, melyet mint államszükséget minden más vallásfelekezet elfogadni tartozik;

hogy végre az intézmény képesekké tegyen bennünket mind az egyház s főleg a lelkipásztorkodás szükségleteinek megfelelni, mind a katholikus ifjuságnak, a falusi iskolától kezdve felfelé az egyetemig, oly nevelést és képzést biztositani, mely Isten előtt kedves legyen, de a világ szellemi haladásának szinvonalán is álljon; s hogy igy minden ujabb katholikus nemzedékben a hazának értelmes, életre való, királyhoz hü, törvénytisztelő s rendületlen ujabb támaszt adhassunk.

Ezekben voltak szabatosan meghatározva az irányelvek, de egyszersmind siker elengedhetlen feltételei, valamint a keret is, melyen belül azok gyakorlatilag keresztül vihetők lettek volna.

Simor élete boldogabb perczét érte el, midőn 1871-ben az autonomiai congressust egybehivta. A nemzeti muzeum disztermében összegyültek a katholikus képviselők, kiknek soraiban hazánk született és szellemi arisztokratiájának legkiválóbb tekintélyei foglaltak helyet. Nagyszerü beszédek hangzottak ott el, jeles tervek és javaslatok kerültek szőnyegre. Az élénk eszmeharcz teljesen kimeritette, a tudomány és ékesszólás elragadó hatalmával érvényesitette az ellentétes talajon nyugvó érveket. E két hétig folyó tanácskozások a magyar egyház történetében nevezetes lapokat fognak betölteni.

Fájdalom, a sok jó szándék, önzetlen akarat és lelkesedés accord-jába belevegyültek hamis hangok is, me-

lyeket a kitüzött czél félreismerése, a tulterjeszkedés vágya, az egyházi szervezet lényegét veszélyeztető kisérletek keltettek. Az ellentéteket nem lehetett áthidalni vagy kiegyeztetni.

Ezek az autonomiai intézményben palladiumot láttak az egyházi érdekek biztos megvédésére; mások pedig emeltyüt az egyházi szervezet létalapjainak megingatására. Mások ismét a politikai hatást jelölték meg főczélul, mi legkevésbbé sem lehetett az autonomia irányadó főmomentuma, hanem csak annak következménye.

Az egyik vezérszónok szerint az autonomiának főrendeltetése: „kivivni az egyház belső szabadságát, keresztül vinni az egyház restauratióját és szövetségül szolgálni a jelenkor eszméinek és törekvéseinek a Róma elleni küzdelemben.“ Ugyanezt világosabban fejté ki egy más nagynevü szónok: „Mindaddig, mig a katholikus hitfelekezet főpapjai, székes és szerzetes egyházi más hitfelekezetek kizárásával birtokában lesznek az államtól nyert nagy anyagi előnyöknek; mindaddig, mig a katholikus egyház legfőbb kormánya az országon kivül, a magyar államtól független s mert csalhatatlannak tartatik, korlátlan hatalmu fejének kezében lesz, a magyar állam nem mondhat le azon jogokról, melyekkel a katholikus hitfelekezet világi vonatkozásu ügyeire nézve épen az általa ezen hitfelekezeteknek nyujtott anyagi előnyöknél fogva bir.“

E szavak világos értelme ez: „Az állam mindaddig meg nem engedheti a katholikus egyház autonom szervezkedését, mig birtokait a többi hitfelekezetekkel meg nem osztja, vagy azokról le nem mond és az országon kivül székelő, a magyar államtól független fejétől, a pápától függni megszünvén, nemzeti egyházzá nem alakul.

E tév- és veszélyes nézetnek sokféle alakban történt hangoztatása méltán kelté fel a gyanut, hogy többen az autonomiát oly intézménynek tekintik, mely a római szentszék és általában a magasabb egyházi tekintély alóli emancipatióra vezethet, és kik az autonomiának csak oly

szervezésébe egyeznének, mely a katholicismusnak nem szilárditására, hanem lehető megrontására fogna szolgálni.

Ily alapra nem lehetett az autonomia szervezetét fektetni; mert annak feladata csak a tényleg érvénynyel biró egyházi jogelvek, a fennálló egyházi institutiók keretén belül és az egyház katholicitásának integritása mellett vala megoldható.

Csak a herczegprimás elnöki tapintatának, mérséklettel párosult erélyének köszönhető, hogy az egyház szellemével ellenkező törekvések daczára a tárgyalások fonala meg nem szakadt; kinek már eleve csak nagy küzdelmek között sikerült a némely oldalról támasztott ama kételyeket eloszlatni, melyekkel a római curia a herczegprimásnak az autonomiára vonatkozó terveit fogadta. Csak a herczegprimás szivós kitartásának köszönhető, melylyel megérlelt eszméihez ragaszkodik, hogy a congressus összmüködésének eredményei concrét javaslatokban nyertek megtestesedést. Fájdalom! a herczegprimás bölcs eszélye, a végső határokig elmenő engedékenysége daczára sem volt képes az általa kezdeményezett vállalatot maradandóbb eredményekkel koronázni.

Azóta e javaslat leszorult a napi rendről és a közvélemény mai napig sincs kellően tájékoztatva ennek sorsáról. De tény az, hogy a herczegprimás annak jogosultságához még ma is ragaszkodik. Mindazáltal nem a jelen-, hanem az utókor van hivatva a fenforgó akadályok oknyomozó kutatására és felderitésére.

Róma, az örök város, a keresztény világ központja, honnan az örök fény sugarai kilövellenek a föld kerekségére, hogy megvilágitsák az igazság ösvényét; honnan a folyton haladó emberiség legfőbb áldásait nyerte. Róma a szellemi kapocs, mely kétszáz milliót meghaladó hivőnek lelkét egybefüzi.

Hol a szív, mely e név hallatára hevesebben nem dobogna! Nincs hely a világon, hol a hivő lelkét melegebben hatná át a hit, remény és szeretet, elméjét a hitösztön inkább emelné a Végtelenhez, mint a keresztény Róma!

De vajjon mily varázst gyakorolt az örök város eszméje *Simor* lelkére? Beszéljenek a tények.

Már kilencz izben zarándokolt sz. Péter sirjához, hol imába merülve dicsőitette Istenét; járult az egyház látható fejének trónjához, hogy hüségét és hódolatát bemutassa; látogatta a katakombákat, a katholikus hitágazatoknak e megdönthetlen hitelü s lélekemelő tanuságait, hogy e szent hantok porában kiapadhatatlan lelkesedést meritsen. Hisz szive minden dobbanásával, lelke egész valójával csüng egyházán, ennek egységén, szent Péter utódján.

Hite nagy tudománya mellett egyszerü. Nem egyszer mondá: „a hiszekegy az egyház iránti engedelmességgel párosulva elegendő az üdvösségre.“

De ezen hite oly élénk, a milyent Krisztus Urunk kivánt; az Isten jelenlétének érzete lengi át minden gondolatát, szavát és tettét hiven a zsoltároshoz: „Szövétnek lábaimnak a te igéd és világosság ösvényeimnek.“ (118.) Azért ragaszkodik oly fiui engedelmességgel az anyaszentegyházhoz, mely tántorithatlan meggyőződése szerint nem egyéb, mint Krisztus isteni küldetésének folytatása a földön, arra levén rendelve isteni Alapitójától, hogy az emberiség benne s általa az örök üdvösségre vezéreltessék. E hit élteti őt élete viszontagságaiban, edzi erőit fontos hivatásában, érleli az Isten és haza dicsőségére megfogamzott nemes szándékait, önt bizalmat lelkébe az emberiség érdekében tervelt és megvalósitandó vállalatai iránt.

Ezen élő hitéről szeretett tüntetőleg tanuságot tenni. Azért sietett 1867. junius 29-én szent Péter halálának tizennyolcz százados évfordulója alkalmával Rómába, mely ünnepélynek fényét ötszáz püspök emelé személyes jelenlétével. Ekkor nyujtá át Ő Szentségének a világ minden tájékáról egybegyült zarándokok előtt a magyarok albumát, melyben 450 ezer katholikus magyar hódolati aláirása foglaltatott. A maga részéről diszes, drága müvü ereklyetartót ajándékozott a pápának, melyben szent Imre,

szent István és szent László ereklyéi őriztetnek és melyet a vatikán könyvtárnokai még ma is büszke önérzettel mutogatnak az oda sereglő idegeneknek.[1]

Ez ünnepély alkalmából nem mellőzhetjük ama incidenst, mely *Simor* herczegprimás jogérzetét és erélyét nevezetes fényben tünteti fel.

A szertartásmester nem méltatva *Simornak* primási méltóságát, annak helyét az érsekek közt jelölte meg. A herczegprimás, habár a szentszék iránti ragaszkodásában határokat nem ismer és saját személyét érintő kérdésekben szivesen mond.le előnyökről: engedékenységre nem hajlandó, mikor állásának jogairól van szó. Az ujonnan kinevezett herczegprimás régi ember volt az ősi jogok megvédésében. A mint volt bátorsága a primási szék jogainak védelmére kelni az absolut kormánynyal szemben; ép ugy érvényesitette erélyét Rómában is, hol valóságos primási méltóságát csakis tiszteletbelinek akarták tekinteni. Ezen eljárás hihetőleg utóhangja volt az osztrák kormány ama kivánatának, hogy a primási méltóság eltörültessék és az egyházi centralisatió végrehajtassék. *Simor* igen jól tudta, hogy mihelyt e tekintetben enged, oly praecedensre ad alkalmat, mely érvül szolgálhatna a primási méltóság eltörlésére és jogkörének megszoritására. Legott indokolt óvást emelt Antonelli bibornoknál oly megjegyzés mellett, ha primási méltóságának s ezzel országos tekintélyének a jogos tiszteletet nem biztositják, az ünnepélyen részt nem vesz, hanem kiséretével együtt rögtön haza utazik. Az erélyes felszólalás-, a jogtörténeti előadásnak megvolt a kellő hatása és *Simor* még az napon uj meghivást kapott, mely számára a patriarchak után és az érsekek előtt jelölte ki a helyet.

Nemsokára két esztergom-egyházmegyei pap tisztel-

[1] Fölirása következő: „P. M. Pio IX. Forti Fideli Beatum exitum gloriosorum fidei Propagatorum SS. Petri et Pauli concinente orbe catholico solemnius celebranti has fidei in Hungaria propagatorum reliquias Joannes Simor P. Primas Hungar. A. Episc. Strigon. cum suo M. Capitulo universoque clero ac populo intimæ venerationis ergo de genu offert. MDCCCLXVII.

gett IX. Pius pápánál, ki érsekük felől élénken tudakozódván, örömmel vette tudomásul annak szerencsés hazaérkeztét és megjegyzé: „Primástok igen erélyes ember.“ Ő Szentségének e szavai bizonyára igazolni fogják *Simort* a történelem itélőszéke előtt, hogy a primási széket s ezzel országos állását és előjogait méltóságához képest hiven betöltötte.

Az apostoli szentszék iránt táplált hüségét igazolja az 1869. évi deczember 8-án egybehivott vatikáni zsinat is, melyen a magyar püspöki kar élén ő is részt vett. Ugyanott szónoklata hatalmával, mély tudományával előkelő szerepet játszott. Habár neve a katholikus világban már régóta forgalomba jött, ezt a vatikáni zsinat valóságos dicsfénynyel övedzi. A dogmatikai bizottság tagjává neveztetvén ki, a legnevezetesebb és legbonyolultabb kérdésekben irányadó befolyást gyakorolt.

Ismeretes dolog azonban, hogy a tévmentesség dogmájának elfogadása ellen a vatikáni zsinati atyák sorában ellenzék alakult, melynek tagja s egyik vezérszónoka volt *Simor János* is, de mely ellen csak a végeldöntést megelőző vitatkozások alatt és csakis a kérdés definitiójának korszerüsége s opportunitása tekintetéből harczolt.

Az egyház elleni támadások kombinált rendszerben követték egymást; a tévmentesség dogmája elleni termékek egész irodalmat alkottak, melynek czélja volt ezen állitólagos uj tant ugy tüntetni fel, mintha ez a szent irásban és hagyományban nem gyökereznék és kivált az államok belbékéjét, függetlenségét és önállóságát veszélyeztetné. A katholikus hivők hitéletét komoly veszély fenyegette, ezek kedélyei fel voltak zaklatva s a vatikáni zsinat elérkezettnek látta az időt, hogy a rosszakarólag vagy tudatlanságból félremagyarázott kérdésben végérvényesen döntsön. A tévmentességről szóló tan ennélfogva a zsinat roppant többsége által dogmává emelkedett. A kisebbséghez tartozó püspökökkel együtt azonban *Simor János* is a zsinat határozata után rögtön meghódolt az egyház tekintélye előtt és e dogma legbuzgóbb védői közé lépett,

ki tettel, szóval és tollal hirdette abbeli legszentebb meggyőződését, hogy a katholikus egyház, a tévmentes pápa alatt egyesitve, bevehetetlen vár, mely a leghevesebb támadások daczára épen és sértetlenül fenn fog állani az idők végezetéig.

Az egyház látható feje iránti ragaszkodásának élénk jelét adta IX.Pius ötven éves püspöki jubileuma alkalmával is, melyet Esztergomban 1877. évi junius 10-én fényesen megünnepeltek. Ekkor tartott egyházi beszéde az ünnephez méltó szónoklat volt, melyben a többi közt ezeket mondá: „Nagy Konstantin isteni sugallat folytán (instinctu divinitatis) hagyta el Rómát megtérése után; azóta az örök városban nem lakott király együtt a pápával, mert Isten városa lett. Most megfosztották a pápát; 1870. szept. 20. óta Rómában egy király székel; azért a pápa fogoly, mert méltósága sérelmének félelme nélkül nem hagyhatja el lakát. De miként Róma s a pápák leghatalmasabb ellenei mindig megszégyenültek, ugy e sorsa elmaradhatlan a mai egyházüldözőknek is. A világverő nagy Napoleon egyetlen reménye, fia a reichstadti herczeg ugyanazon szobában halt meg élte hajnalán, melyben a büszke szerencsevadász, a pápát lemondásra akarta kényszeriteni. Maga ott égett össze sz. Ilona izzó-katlanában kétségbeesés között, mig a trónjára visszahozott pápa, futamodó rokonait, anyját fogadta magához s midőn a világ egyetlen zuga sem akarta befogadni a bukott császár rokonait — a legtöbbet szenvedett pápa tette ezt. És azóta is minden időben az Isten keze látszik a pápák s Róma történetében. — A szent ősz ott áll a jelenben is, mint Péter sziklája, szenvedései közepette a vértanu szelid nyugalmával stb.“ — Az isteni tisztelet után fényes ebédre gyültek a város és megye előkelői, mely alkalommal két felköszöntést mondott, egyet a pápára, egyet koronás királyunkra, ki nemzetével együtt a korona által a pápához van kötve. „Nincs nemzet, ugymond, mely a szentszék részéről több jótéteményben részesült volna, mely ép ezért hálára, hüség- s ragaszkodásra inkább lenne

kötelezve a szentszék iránt, mint a magyar nemzet. A nemzet legszentebb ereklyéjét, legdrágább kincsét, a szent koronát is a szentszéktől nyerte az ország. És a szent korona ama kapocs, mely a magyar nemzetet a pápához füzi, melynek fénye mig ragyogni fog — addig élni fog a magyar haza."

Igy keresi s nem mulaszt el ünnepelt Főpapunk egy alkalmat sem, hogy nyiltan tegyen tanulságot Róma iránti hüségéről, hová 1878-ban nyolczadszor elzarándokolt, hogy a pápaválasztásban részt vegyen. A február 20-án másfélnapi conclave után pápává választott *XIII. Leóra* adta ő is szavazatát, kinek megválasztását ő már az előtanácskozások folyama alatt előre jósolta s kinek 1882. évben ujra bemutatta személyes hódolatát.

Róma pedig fényesen jutalmazta *Simor* hervadhatatlan érdemeit. IX. Pius az 1873. deczember 22-én tartott consistoriumban kinevezte őt bibornokká. *Simor* mint esztergomi érsek XV-ik, mint magyarországi főpap XX-ik a bibornokok sorában.

A bibor szin a győzelem, a dicsőség jelvénye, méltán megilleti ez őt, mert hosszu küzdelmekkel telt életpályáján sok győzelmet és dicsőséget aratott. A bibor szin a vértanuk jelvénye! Méltán megilleti ez őt, mert félszázados munkában megedzve számtalanszor árulta el hősies lelkületét, melylyel kész minden pillanatban Krisztusért meghalni. A bibor szin a lángoló szeretet jelvénye! Méltán megilleti ez őt, mert lángoló szeretettől hevülő sziv dobog kebelében, mely az egyház dicsőségeért s hivei üdvösségeért való vágyódásnak állandó tüzhelye!

* * *

A vatikáni zsinati atyák kisebbségének fentebb jelzett aggályai részben alaposaknak bizonyultak be. A tévmentesség dogmáját Európa államférfiai, mint az előre látható volt, nem fogadták rokonszenvvel, sőt ezzel szemben többen határozott állást foglaltak. E dogma lényegének félreismerése, tartalmi anyagának elferditése oly

kisérleteknek szolgált kiindulási pontul, melyek századokra kiható gyászos következményeket vonhattak volna maguk után, ha az egyetemes egyház felett őrködő s az emberi társadalom sorsát intéző Gondviselés azokat meg nem hiusitja.

Az osztrák miniszterium által a valláskérdésekben követett politika Ausztria tulnyomólag katholikus népessége között mindenütt a legnagyobb nyugtalanságot és elégedetlenséget keltette. A bécsi kormánynak mind a katholikus egyház irányában általán, mind különösen Róma s a zsinat iránt követett politikájának egyik nagy jelentőségü mozzanata volt Stremayer kultuszminiszternek 1870. julius 25-én kelt felterjesztése, melyben Ő Felségének a concordatum megszüntetését javasolta.

A magyar miniszterium nem tagadta meg előzékenységét a bécsi kormány iránt és nyiltan bevallá, hogy a bécsi valláspolitika iránti figyelemből a vatikáni zsinat határozatai folytán indokolt hasonló óvszabályokhoz fog nyulni. A magyar kormány ilykép arra határozta magát, hogy a vallásügyi kérdésekben a Lajtán tul követett politikát utánozza. Azonban ha valamiben, ugy bizonyára ebben kellett volna szem előtt tartani hazánknak ama sarkalatos törvényét: „Ne Regnum Hungariae ad normam aliarum provinciarum gubernetur.“

De minthogy a concordatum hazánkra nézve általában érvényesnek nem tekintetett és ennélfogva nálunk ennek eltörléséről szó sem lehetett, az elvi összhangzás kitüntetésére a *nálunk uralomra jutott felfogás szerint* más módot nem láttak, mint Lajtán innen a placetumot hozni javaslatba. Ő Felsége a miniszterelnök előterjesztésére, ki ama téves nézetben volt, hogy a tévmentesség dogmája következtében Magyarország apostoli királyának jogai korlátoztatnak, az 1870. évi augusztus 9-én kelt legfelsőbb elhatározásával el is rendelte a királyi tetszvényjog (jus placeti regii) foganatba vételet, melynek értelmében a római zsinat és pápa semminemü határozatai vagy rendeletei sem kihirdethetők, sem szétküldhetők

nem voltak volna, hacsak azok előbb a kormány elé nem terjesztetnek és ennek utján a Felség által annak kihirdetése vagy szétküldhetése okmányszerüen meg nem engedtetik.

E legfőbb elhatározás *Simor Jánosnak* ujabb alkalmat nyujtott államférfiui bölcseségének értékesitésére. A püspöki kar nevében feliratot intézett a királyhoz, melyben a katholikus anyaszentegyház, de egyszersmind hazánk alkotmányának világos szelleme iránti tartozásánál fogva jobbágyi hódolattal és loyalis őszinteséggel tárta fel a kérdésre vonatkozó aggodalmait.

Megdönthetlen érvekkel czáfolta meg a feltevést is, mintha a vatikáni zsinat határozatai az ujabb államszervezetek alapelveivel ellentétben állanának; mintha azoknak gyakorlati alkalmazása az államhatalom és a katholikus egyház között szükségkép oly összeütközésekre vezetne, melyeknek ugy az államra, mint az egyházra nézve a leghátrányosabb következményei lehetnének és mintha ezek egyedül a placetum foganatositása által volnának elhárithatók.

A tévmentes pápának sem oka, sem ereje nincs más és nagyobb követelésekkel fellépni az állam irányában, mint a melyekre a csalhatatlan egyháznak eddig is jogos igénye volt. Ennek törekvése is oda volt mindig és van a mai napig irányozva, hogy a keresztény államszervezet alapelvei az Istentől örök időkre alapitott erkölcsi renddel és a keresztény igazságokkal ellentétben ne legyenek, mert nincs is oly államnak tartóssága, nyugalma s boldog léte, melynek szervezete amaz alapelvekkel ellenkezik. A tévmentesség fogalma azonban csak a hit és erkölcs határaira levén szoritva, a tévmentes pápa sem foglalhat el más állást az állam irányában, mint maga az egyetemes egyház és igy nincs ok attól tartani, hogy a római anyaszentegyház feje, a keresztény hit és erkölcsi elvek jogos védelmén kivül még az államok polgári s politikai viszonyaiba is avatkozzék és nemcsak a méltányossággal, hanem a dolog természetével is ellenkezik azon

feltevés, hogy a római pápa, ki még pogány államokban is a hazafiui hüséget, a törvények és előljárók iránti engedelmességet hirdeti, a hit- és erkölcs terén őt megillető tévmentessége folytán épen keresztény államok belnyugalmának és békéjének akarjon vagy tudjon veszedelmes lenni. Nehéz tehát belátni, mily befolyást szerezhetne épen a pápának tévmentessége az állam világi ügyeire! De föltéve, bár meg nem engedve ennek lehetőségét, a méltányosság bizonyára azt hozza magával, hogy előbb e képzelt hatásnak eredménye bevárassék és merő feltevésből a közszabadság korlátozására praeventiv rendszabályok ne alkalmaztassanak.

Simor joggal hivatkozhatott a magyar püspöki karnak az apostoli király iránt mindenkor tanusitott rendithetlen hüségére s törvényszerü alkotmányos érzületére. *Simor* a tetszvényjog foganatba vételét sem czélszerünek, sem az alkotmánynyal, sem a törvényekkel, sem a lelkiismeret és a katholikus egyház törvényes szabadságával megegyeztethetőnek nem tartván, a történelmi jogforrások alapján beigazolta annak tarthatatlanságát és korszerütlenségét és utalt az abból folyó veszélyekre.

Másrészt azonban ugyanazon idő körül az akkori cultusministerrel érintkezvén, meggyőzte ezt a tetszvényjog gyakorlati alkalmazásának illusorius voltáról is: „Tudja Excellentiád — igy szólitá meg a ministert — mire ment a franczia kormány a tetszvényjog alkalmazásában? Dupanloup püspök kihirdette népének a vatikáni zsinat határozatát a nélkül, hogy a törvény őt üldözőbe vette volna. A szószékre vitte a XIX. Siècle hirlap ama számát, melyben a vatikáni zsinat határozatai közölve voltak. Kedves hiveim! — igy szólt — ma kiváltképen nem fogok nektek prédikálni, hanem felolvasom nektek az ujságot és még hozzá nem valami katholikus, hanem nagyon is liberalis lapot. Tudjátok ugyanis, hogy nálunk bizonyos vallási dolgoknak hirdetése eltiltatott. Az azonban sehol sincs eltiltva, hogy liberalis lapokat olvasni nem szabad. Hallgassátok tehát mit irnak e lapok? És erre szóról-szóra

felolvasta az ujságban közölt összes zsinati határozatokat. Fölolvasta a lapból a hozzácsatolt commentárokat is, de ezekre vonatkozólag azt mondotta: a határozatok jól vannak közölve. Ezt lelkiismeretesen állitom, mert jelen voltam a zsinaton. De a magyarázat rosz és én most azért meg fogom nektek magyarázni ugy, a mint azokat érteni kell. És mit gondol Excellentiád, egészité ki a herczegprimás, vajjon Dupanloup egyházmegyéjében nem voltak tényleg kihirdetve a zsinat határozatai?" Ezzel kapcsolatban pedig *Simor* azt is megértette a cultusministerrel, hogy valamely dogmának a hivek lelkiismeretét kötelező ereje nincsen feltételezve a kihirdetésnek valamely határozott formájától; mert erre nézve csak azon elv szolgál irányul: „ut primum innotuerit."

Nálunk azonban mindennek szükségessége fenn nem forgott. Egyrészt *Simor* erélyes és tapintatos eljárásának, másrészt dicsőn uralkodó királyunk jog- és igazságszeretetének tulajdonitható, hogy a placetum kérdése leszorult a napirendről és egyuttal megmenekedtünk oly egyházpolitikai esélyektől, melyek az állam és egyház között fenálló százados jó viszonyt könnyen megzavarhatták volna. És ma már kétségtelen, hogy *Simor* elvi álláspontját és magatartását hazánk aggódó államférfiaival szemben valamint más alkalommal, ugy ezen kérdésben is az események fényesen igazolták.

A placetum kérdésének politikai árnyalata ilykép el volt simitva; de annál komolyabb aggodalmat okozott *Simornak*, mint főpásztornak, a vatikáni zsinati határozatok társadalmi vonatkozásának ürügye alatt megindult mozgalom hazánkban.

Az ugynevezett közvélemény sohasem volt annyira tévutra vezetve, mint a vatikáni zsinat alatti és utáni mozgalmas időkben. E zsinaton is, mint az ország primása *Simor János* volt a magyar főpapság vezére; erre nemcsak magas állása, hanem mély tudományossága, elragadó ékesszólása, classicus latinsága kiválóan képesitették. Mint az egyháznak és a pápának rendületlen, tántorithatlan

hive, egy pillanatig sem volt tájékozatlan a teendők felől, annyi kimélettel volt azonban a hazánkban is keletkezett s helytelen alapon állt mozgalom iránt, hogy kezdetben sikra nem szállt ellene, hanem mint a bölcs hadvezér akkor támadta meg, midőn biztos volt a győzelemről. Egyikét sem akarta elvesziteni azoknak, a kiket gondjaira bizott az isteni Gondviselés és saját mulasztása folytán nem is vesztette el.

Mielőtt azonban e mozgalommal szembeszállt volna, szükségesnek tartotta papságával és hiveivel magának a zsinatnak tanitását megismertetni. E czélból három körlevelet irt; a két elsővel rövidebben, a harmadikkal bővebben kell foglalkoznunk. A körlevelek elsejében az egyetemes egyház tanitását tárgyalja. A dogmatikai bizottságban és a zsinat üléseiben szerzett tapasztalataihoz járul alapos theologiai tudománya, éles bonczoló tehetsége, mind eme tulajdonokkal felruházva irja meg a vatikáni zsinat határozatainak magyarázatát, mely nemcsak hazánkban, hanem a külföldön is méltó feltünést keltett. Hittudósaink s theologiai tanáraink siettek azt előadásaik részére kizsákmányolni s a monarchiának első hittudományi intézetében még most is segédkönyvül szolgál a zsinat határozatainak magyarázatánál.

A harmadik e tárgyra vonatkozó körlevéllel — kissé bővebben kell foglalkoznunk, mert ez első sorban hazánk katholikusai- és politikusainak volt szánva.

Simor János herczegprimás mély emberismerete, óvatos, eszélyes eljárása eltalálta, vagyis igazabban maga teremtette meg ez alkalmas pillanatot. Ő ismerte legjobban a magyar nemzetet s tudta legjobban, mikép lehet reá hatni. Nem uj hitet hirdetett az egyház, hanem azt, melynek védelmére dicső őseink annyi véres csatát vivtak, annyi fényes győzelmet arattak. Megszólaltatni őseinket azon hit mellett, melyet ujnak mondottak, volt szerencsés gondolata a herczegprimásnak. S e czélból mélyen nyult vissza hazánk egyháztörténeti multjába. Sorban tanulmányozta nevezetesebb egyházi és világi iróink munkáit, a

királyok decretumait, a tartományi és egyházmegyei zsinatok határozatait, bizonyságul hivta meg az egyházból kivált véreinket, tudván, hogy ily esetekben az ellenség tanusága a világgal szemben nagy fontossággal bir.

Elkészülve monumentális munkájával, azt főpásztori levél alakjában bocsátotta közre. A hatás el nem maradt. Megszólaltatja Kun László s I. Ferdinánd királyokat, Eszterházy Miklós nádort, Pázmány Péter bibornokot, Illésházy Miklós kanczellárt, majd Szelepcsényi Györgyöt az összes magyar katholikus fő- és alpapság nevében; elővezeti nagy hitvitázó iróinkat s történeti sorrendben haladva eljut egészen saját kortársaihoz. S midőn az egyháznak sokak által ujnak mondott hitéről az ő saját szavaikkal tanuságot tesz, méltán s teljes joggal kérdi: Vajjon uj tan, uj hit-e az, amelyet hazánk királyai, főpapjai, hadvezérei, hires politikusai, ezen első rangu tudósai hirdettek és századokkal azelőtt vallottak? Méltán s joggal kérdi, lehet-e az államra nézve veszélyes az oly tan, melyet királyaink vallottak, melyet Pázmány Péter védelmezett ugyanazon időben, a midőn királyaink jogát Rómával szemben védelmezte, melyet egy Eszterházy Miklós „korának orákuluma," Szelepcsényi György primás hazánk alkotmányának e lelkes védője vagy a hires Illésházy Miklós kanczellár magukénak vallottak védelmeztek?"

A fölzaklatott kedélyekre ugy hatottak e szavak, mint a zivatar után a verőfényes napnak tiszta sugarai. A vihar lecsöndesedett. A kik eddig körülhordozták a pártviszályok zászlaját, egyszerre azon vették észre magukat, hogy inog lábaik alatt a talaj. Az egyház terebélyes fájának korhadt ágai lehullottak; az uj és veszélyes tanról a népnek tévutra való vezetésére kigondolt szólamok elnémultak. A terv szerint müködő mozgalom egyszerre megakadt; vezérei elszéledtek s egyik most már életben nem levő főpártfogójuk, különben hazánk egyik első rangu irója és a föld előtt is nagy tekintély, átolvasván a herczegprimás körlevelét, ezen nevezetes szavakra fakadt: „Végünk van, a primás tönkre tett minket."

Már ezekben jeleztük Simor irói müködésének hatását. Mint előkelő irót dicsőitik őt főleg főpásztori körlevelei, melyekben az egyházi nyelv klasszikai tökélye, karöltve az egyházi tudományok minden ágában való alapos jártassággal lép előtérbe és melyek hazánk határain tul is méltó elismerés tárgyát képezik.

A sasvári kerület papsága joggal nyujthatott át neki 1873-ban névnapja alkalmával egy symbolikus arany disztollat. A tolltartó alsó része kigyófejben végződik, ennek taréját pedig igazi granát, szemeit brillánt képezik. A kigyó farka és a tollnyél fekvő része között diszes gömb ékeskedik, mely egyéb diszitmények közt a biboros irónak czimerét (az Immaculatát) és monogrammját tünteti fel s a disztoll felajánlásának symbolikus jelentményt kölcsönöz. Valamint a szeplőtelen boldogságos Szüz lábával összetiporja a kigyó fejét, ugy a czimerében az Immaculatát tisztelő főpap és főpásztor is kivált nagytudományu köriratai által összezuzza a gonosz szellem által terjesztett tévelyeket.

Azonban irói hivatottságát a maga egész nagyságában amaz öt vaskos kötet tárja fel, mely 1882-ben hagyta el a sajtót a következő czim alatt: Epistolae Pastorales et Instructiones selectae. A. A. 1857. — A. A. 1882. ad Clerum Dioec. Jaurinensis et Archi-Dioec. Strigoniensis a Joanne Cardinale Simor Pr. Primate R. H. et Archiepiscopo Strigoniensi (in Quinque Voluminibus editae) Strigonii, 1882. A nagy férfiak alkotásait jellegzi a kor, melyben élnek. Ezekben tükröződnek vissza koruk mozgalmai, melyeknek közvetlen szemlélői voltak és melyekre közvetlen befolyást gyakoroltak. Ez áll Simor János emez óriási anyaggazdagságu irodalmi termékéről, melyet bemutatva nem szabad elvonatkoztatnunk ama nagyjelentőségü mozgalmaktól, melyek ez öt vaskos kötetnek anyagát szolgáltatták. Egy negyedszázad egyházi történelme s az afeletti eszmegazdag elmélkedés nemzeti müvelődésünk életéből van itt felölelve.

E terjedelmes munkában pedig mind az le van téve,

mi fontosságánál és időszerüségénél fogva a biboros szerzőnek püspöksége huszonöt éves időtartama alatt alkalmat szolgáltatott beható elmélkedésre s cselekvésre. A biboros szerző itt mély tudományossága s apostoli buzgólkodásának e lebilincselő tényeit egybegyüjtve az utókornak adta át, mely abból lelkesedést és tájékozást fog merithetni.

* * *

De Simor nemcsak nagy iró, hanem nagy szónok is; sőt kimagasló tulajdonságai közt leginkább kitünik szónoklata, melyre a természet sietett őt ellátni külső képességekkel is. Bő s alapos ismeretekkel, éles itélőtehetséggel megáldva, a mély meggyőződés hangján beszél. Az értelmes hallgató első pillanatra a gyakorlott, előkelő szónokot fedezi fel benne, ki lépten-nyomon eredetinek bizonyul be annyira, hogy méltán el lehet róla mondani: előadásában, felfogásában senkire sem emlékeztet, uj mintakép gyanánt tündöklik. Helyesen jegyzé meg egyik hazai lapunk: „A primást nem lehet összehasonlitani senkivel. Egyedül és páratlanul áll ő a maga nemében. Követői, tanitványai, sőt utánzói vannak, de megközelitői nincsenek.“

Követi a természetességet, kerüli a külső hatás hajhászatát. Nem kiván ragyogni, hanem használni. Előadása méltóságteljes, ment a keresettség legcsekélyebb árnyalatától. Egyszerü keretek között mozog, de a fenség talajáról le nem lép.

Photion bölcsész ezeket mondotta egyik kortársának: „Ifju barátom, beszédeid cyprushoz hasonlitanak, nagyok, szépek, de nem hoznak gyümölcsöt.“ Ezen mondás lebegett mindig Simor bibornok mint szónok előtt. A szavak draperiáit, sokaságát, az eszmék ürességét, meddőségét megveti.

A szónoki alakzatok alkalmazásában józan, takarékos; fegyverei inkább élesek, mint csillogók. Szellem, tiszta érzelem és eszmélet jellegzik őt. A részletezés nagy

mestere, a dialektika zenitjén áll. Igazságot, velős érveket, ész- és szivhez szóló bizonyitékokat keres s azokat adja elő összhangzó egységben.

Képei egyszerüek, de vonzók, leirásai keresetlenek, természetesek, de azért kellemes alakba öntvék, sőt helyenként költői emelkedéseket árulnak el. A legszárazabb tárgyat és a legelvontabb fogalmakat a nyelv tökélye, eszmegazdagsága segélyével ugy részletezi s adja elő, hogy az értelmiség kisebb fokán állók is megértik és lelki gyönyörrel élvezik.

Nyelvezete tősgyökeres magyar zamatu, erőteljes és ünnepélyes, a köznapi szólamoktól egészen tiszta. Hiven ragaszkodik Lamartine elvéhez: „Az egyházi szónok nyelvének nincs köze a földi szenvedélyek üzelmeihez, ezektől ép ugy kell különböznie, mint az ég zengésének vagy orgona-zenének minden más hangtól; valamint azok csupán a hatalmat és isteni dolgokat zengik, ép ugy az egyházi szónok nyelvezete fölülálljon minden köznapiságon.“

Beszédeinek iránya merőben gyakorlati. A tökéletes érthetőség, begyőzés, erkölcsi haszon a legfőbb czél; ezért mint ihlett népszónok utólérhetlen. Eszméi, érvei oly világos, konkrét, szemléltető, ugyszólván kézzelfogható alakban és oly szoros logikai összefüggésben vannak csoportositva, hogy a hallgató könnyedséggel követheti. A figyelmes hallgató el tudja mondani akár egész beszédét. De ha szóról szóra is leirnók szónoklatait, joggal alkalmazhatjuk reá Cicero szavait: „quanto magis admiraremini si audissetis illum.“ (mennyivel inkább csodálnátok, ha *hallottátok volna őt.*)

Van ugyanis beszédeiben, a mi meglep, leköt, sőt lebilincsel. Nemcsak megvilágitja az utat, hanem ujjal mutat az ösvényre, melyen haladni kell. Például: Beszélvén a gyónás isteni alapitásáról, egyebek között igy szólott: „Bizonyosan volt már kezetekben olyan kalendárium, hol az állt: a gyónás behozatalától elmult 650 esztendő; mintha t. i. a gyónást III. Incze pápa († 1216) hozta volna be. Igy hazudott egynehány naptárcsináló. Nem a pápák hozták be

a gyónást, hanem Krisztus Urunk. Hogy lássátok, menynyire hazudnak némely könyv- vagy kalendárium-csinálók, ime halljátok a gyónás történetét. Szent István magyar király, 200 évvel Incze pápa előtt, olyan törvényt hozott, hogy a ki veszélyes betegségben meg nem gyónik s meghal, az ilyen embernek ne legyen egyházi temetése. Ha már a magyar törvényhozás 1000-ik évben intézkedett a gyónás körüli teendőkről, mikép hozhatták volna be a XIII. században? — Hozott ugyan ezen pápa is a gyónásra vonatkozó törvényt, de ez nem alapitás; valamint szent István sem hozta be azért, hogy a már gyakorlatban levő gyónás körül kötelező törvényt alkotott. Incze pápa a IV. lateráni zsinaton csak arról intézkedett, hogy miután egyes emberek évszámra nem gyóntak, mindenki legszorosabb kötelességének tartsa, miszerint évenkint legalább egyszer meggyónjék. Ezen intézkedés által nem uj dolgot hozott be, hanem csak javitott a gondatlan emberek szokásán."

Beszédeiben erősen domborodik ki a dogmatikai irány. Nincs dogmatikai kérdés vagy tárgy, melyet ha nagyszabásu szónoklataiban felkarolt, teljesen ki nem meritene, minden oldalról meg nem világitana. Nincs kétely, melyet világos érveivel el nem oszlatna; nincs nehézség, ha még oly kényes természetü is, melyet rögtön és könnyedén meg nem oldana. A bünbeesés, megváltás, feltámadás, Szentháromság titkait, az oltári szentség, az örök élet hitágazatait oly elragadó egyszerüséggel vázolja s fejtegeti, hogy a hivő lelki szemei az Isten megdicsőült országába mintegy bele pillanthatnak és hevesen dobogó szive az angyalok örömének mintegy részesévé lesz. E téren leghivatottabb, mert dogmatikai készültségével korunk elsőrangu tudósai között foglal helyet. De készséggel és örömmel is él e hivatásának, mert minden nagyobb ünnepen ő hirdeti az isteni igét a főszékesegyházban. A nép pedig tudván ezt, ilyenkor a vidékről is seregesen tódul fel a templomba, melynek nagy ürét teljesen betölti.

Mindazáltal nem mellőzi az erkölcstant sem. Gya-

korlatilag fejti meg a hitágazatok viszonyát az erkölcstanhoz, mindenkinek annyit juttatva a mennyi kell. Az erkölcsi tanok is az egyházi szónoklat egyik lényeges részét alkotják; de ezek nem kezelhetők függetlenül a dogmáktól, hanem csak ezek társaságában. Mert nem erkölcs eredményezi a dogmát, hanem a hitágazatok szülik az erkölcsöket. Bossuet mondotta: „Azt akarják, hogy a prédikációkban szüntelen hangozzék az erkölcstan, s igazuk van; csakhogy nem szabad feledniök, hogy a keresztény erkölcs a keresztény vallás titkain alapszik.“ Hirdetni kell az erkölcsöt, de sohasem ugy, hogy mellőzzék a hitágazatokat; a ki ezekben összhangot bir létrehozni, az a valódi keresztény hitszónok. Ez a keresztény szónoklat hatásának titka. Bossuet szónoklata is akkor legfölségesebb, mikor a hitágazatok erkölcstani taglalásába mélyed. Ugyanezen szokása van *Simor Jánosnak* is. Az erkölcsi igazságokat, kötelmeket mindig hitágazatokra alapitja, azokból indul ki s oly szorosan lánczolja együvé, hogy egymást viszonylagosan erősitik, egymást támogatják. Kifejti a dogmát, képpel, hasonlatokkal, példákkal világitja meg s teszi lehetőleg érthetővé. Miután az észt meggyőzte, magával ragadja a szivet is; rokonszenvet, vágyat, sőt lelkesedést ébreszt az erkölcsi kötelmek és előszeretetet az erények iránt.

A levont erkölcsi tanulságok mindig mély benyomást gyakorolnak, szent megilletődést eredményeznek. Apostoli ihlettséggel mutatja be az üdv keresztjének áldásait, melynek töve a földbe mélyed, koronája pedig az éggel ölelkezik. Rámutat a megfeszitett Üdvözitőre, ki kiterjesztett karjaival magához hivja az emberiséget, hogy ezt vérző szivére szoritsa. A kinszenvedéseket oly megrázólag festi, hogy a hallgató lelke elborul, fájdalommal telik meg.

Megragadó azon szokása, mikor feltünteti a kötelmek egyetemességét s megszólaltatja az emberi szellem magasabb rendü követelményeit, megpenditve a szív nemesebb hurjait, önmagára utal e szavakkal: „Ezt magamnak is, de nektek is mondom.“ „És ha én meg nem

tartom e parancsot, ha én magam oda nem térdelek lelki atyám lábaihoz és meg nem gyónom büneimet, ha én nem esdek irgalomért, nem üdvözülök ép ugy, mint ha ti meg nem tartjátok.“ Ki festhetné a hivők határtalan lelkesedését és meghatottságát, midőn 1883 október 28-án Esztergomnak a török igája alól való felszabadulása kétszázados évfordulója alkalmából e szavakat hirdeté a szószékről: „Magyar szól hozzátok; azoknak egyike, kik a haza, a király iránti hüséget anyáink tejével szivtuk és arra szólitlak, hogy e hazát, melynek minden göröngyét őseink vére öntözte, szeressétek!“

A hallgató vele érez, örvend, sajog, lelkesedik. A néptömeg feszült figyelmében ki nem fárad, meg nem mozdul, sőt néha lélekzetét is visszafojtja, nehogy zavarja a csendet, melyben a szónok csengő hangja uralkodik. És valóban hangja szónoklatának egyik fő szépsége, hatásának egyik nevezetes tényezője; férfias, erőteljes, zengzetes, betölti az egész templomot, még a tágas esztergomi bazilikát is ugy, hogy szavait tisztán megérthetik még a hajó minden részében állók is.

Szent gerjedelme, felindulása fokról-fokra nagyobb arányokat nyerve, szónoklata majd villám, mely czikáz, lecsap és gyujt, majd dörgés, mely félelemmel tölt el. De szónoki felhevülése nem rideg s nem kelti fel a keserüség érzetét, mert a szónoklatának alaphangulatát képező természetes gyengédség és jóság, még a bünök ostorozásában sem mosódik el.

Higgadt, méltóságteljes nyugalommal kezdi beszédét, melyet megőriz mindvégig. Nemes hévvel, sőt tüzzel is el van telve anélkül, hogy előkelő komolyságának alapvonásai veszélyeztetve volnának. Ezért előadása sohasem egyhangu vagy stereotyp, hanem hajlékony, változatos, érdekfeszitő s lebilincselő. Sőt a lelkesedés magaslatára emelkedve szivének melege átszáll a hallgatóra, magával ragad. Helyesen mondják róla, hogy „nem pusztán kötelességérzetből, hanem hivatásból prédikál.“ Szónoki hevében akár emelkedik, akár leszáll, egyaránt

érthető. A szavak az eszmékkel egyszerre születvén, mint a méz folynak ajkairól. Eleven taglejtései ifju erőt és lelket árulnak el, feledtetik az aggastyánt. A hatás valódi titka a rátermettség, mely Isten adománya, melyet igyekezettel elérni lehetetlen, ha onnan felülről nem adatott.

Ily tüneményszerü jelenség ő a szószéken. Hallatára Pázmány megdicsőült alakja vonult el lelkünk előtt. Szónoki müvészettel még Rómában is hóditott, hol a vatikáni zsinaton egyike volt a vezérszónokoknak.

De nemcsak a szószéken, hanem a templom falán kivül is méltó feltünést kelt remek szónoki alkotásaival.

Elégséges utalnunk a Szent-István társulat ülésein mondott beszédeire, melyekben a magyar katholikus egyház ügyeinek és szükségeinek nyilt tárgyalásába bocsátkozik azon korlátok között, melyet a létező vallások egyenlő törvényes szabadsága, a tárgy szentsége és keresztény türelem szabnak. Hisz eléggé ismeretesek azok! Világitó tornyok azok, melyek a szirtek és örvények között hajókázóknak megjelelölik a kikötőbe vezető utat. A tartalom mélysége, eszmegazdagság, lapidáris tömörség, eredetiség jellegzi azokat. Mily villanyozó hatást eredményezett 1874. évi beszédével, midőn az egyház áldásaira utalt, mely Európát a keresztény müveltség pályájára vezette, nemzetünket pedig a keresztény nagy családba olvasztva megőrizte, nehogy a hunok és avarok sorsával sirba szálljon ; nemzeti fönnléte felett virrasztva alkotmánya alapját fejlesztette és szülő oka volt, hogy magyar fajunk nemcsak fennmaradt, de a többi európai népek a polgári szabadság és a keresztény müveltség megmentésében védbástyául szolgálhatott és e kettős téren ugyanezen népekkel versenyt futhatott. E tények igazolásában pedig szónoki lelkesedésének tetőpontjára emelkedve appellál a jogtalanul támadók jobb érzésére ily fenséges szemrehányással: „Hálátlannak lenni nem erény, a történet lapjait tépdelni nem tudomány, a létalapokat félrelökni nem haladás.“ — Majd a veséket átjáró sar-

casmussal vonja le a tanulságot: „Az emberek változtak és változnak elveik-, nézeteik-, törekvéseikben; de nem az egyház. Ez mindig hivőket, mindig hü alattvalókat nevel, a kik a polgári rend ellen csak akkor lázadnak fel, miután megtanitották fellázadni édes anyjuk, az egyház ellen.“

E kitépett sorok eléggé igazolják, hogy a főpap beszédei korunk minden jogos követelményének megfelelnek. Valódi mintabeszédek.

Ki nem emlékeznék utolsó parlamenti beszédére, melyet a felsőház 1883. évi deczember 10-én tartott ülésében mondott? a villanyozó hatásra, midőn a házasság szentségének dogmatikai jelentőségéből kiindulva, a szőnyegen forgó törvényjavaslathoz szólott és mely beszédével a többség irányát kijelölve, eszméit és meggyőződését diadalra vezette? Midőn méltóságteljes alakjával felemelkedve szólni kezdett, a siri csendben az ország főrendei reá figyeltek, senki sem fojthatta el sejtelmét, hogy a biborosnak elragadó szónoklatában van letéve a heves viták sulypontja. Még csak beszéde kezdetén volt és a hallgatók már nem birták magukat függetleniteni a reájuk gyakorlott hatás és ama meggyőződés alól hogy a forduló pont beállott. „Isten rendelete szerint — mondá a többi között — a házasság méltósága magas, mint a házasság alapitójának trónja, örökös, mint az ő szava. Ember a házasságot csak a házasfelek érdekére szervezheti, magasabb erkölcsi méltóság nélkül. Az ily szervezetü szövetkezés tehát a földi érdek szinvonalán marad, fölebbre nem emelkedik és ingatag, mint a szenvedélyek apálya és dagálya; emberi mü divortium nélkül nem képzelhető és szoritsák le a házasság bontó akadályait bármily csekély számra, mindig sok akadály lesz, a mi megmarad; szaporitsák a házasságot felbontó eseteket vég nélkül, mindig kevés lesz; mert az önérdek, a szenvedély, egyre feljogositva, mindenre jogot igényel, egyben kielégitve, semmiben sem fogja magát kielégitve látni.“ Állami mindenhatóság volt a bölcselmi fogalom, ellenséges indulat

a keresztény élet ellen volt az indok, erőszak volt az eszköz mindenütt, hol a házasság szervezése uj, polgári alapon megkisértetett; nem az állam érdeke, nem a közjó, nem a nép szava követelte azt; a nép ellen hozatott az be, a népre az erőszak kényszeritette mindenütt.“ A karzaton ekkor sugta szomszédjának egy előkelő protestáns jogász: „A javaslat megbukott.“ A szavazatok eredménye igazolá jövendölését.

Beszédeire gondosan készül; de ha erre érkezése nincs, rögtönzött beszédeivel pedig óriási hatást idéz elő, melyet az inventió tökélye, mély itélőtehetség, logikai rendszer, megkapó fordulatok biztositanak.

Egyház-szónoklati irodalmunkra bizonyára nagy veszteség, hogy beszédei, egy-két alkalmit kivéve, csak a gyorsirók feljegyzései által megmentett töredékekben vannak megörökitve.

* * *

A nagy férfiak nyomában is halad az árnyék, melyet gyakran czélzatosan feledtet az életiró, mert a nagyok külső fényes tettei gyakran ellentétben állnak magán életükkel. *Simor János* jellemzésében e szempontból igen könnyü az életiró feladata, mert magán élete tükör, mely visszasugározza belső világát és külső nagy tetteit. Alakjának nagyszerüsége s értéke csak akkor tünik fel a maga teljében és valódiságában, ha őt mint a közélet tényezőjét és mint magán embert együttesen méltatjuk. Életirójának nincs szüksége sem kendőzésre, sem nagyitó-üvegre, de még a szeretet tulzására sem. Elegendő annak egyszerü elbeszélése, a mit szabad szemmel láthat.

Személyiségének rendkivüli előnyeiben is keresendő a közbecsülés és köztiszteletnek alapja, melyben részesül. Ezek valóban méltóvá tették arra, hogy a Gondviselés terveinek alkalmas eszközévé legyen; ezek képezik sikerdus munkálkodásának egyik forrását. Állapodjunk meg egy kissé, szemléljük közelebbről nemes alakját.

Közép termete a legkellemesebb arányokban áll

előttünk, megjelenésében méltóság teljes, a magas állás és rang méltó hordozója gyanánt tünik fel. Egész lénye imponáló, tiszteletre gerjesztő.

A szellem és sziv nagysága tükrözik vissza férfias, komoly, nemes arczából, melynek előkelő vonásai az aggastyánt eszményitik. A hetven év sulya nem látszik meg rajta; taglejtése könnyü, mint ifju korában. Csak ősz haja emlékeztet még agg korára. Magas, nyilt homloka a bölcseség széke, szeme nézése éles, biztos és szigoru. Átjáró tekintetéből majd erély és rettenthetlenség, majd az érzelmek gyengédsége sugárzik ki; erőteljes kellemes hangján jellemszilárdság és lelki jóság ömlik el. Szinte érezzük, hogy lelki egyensuly és nyugalom képezik erejének alkotó elemeit. Mindent felfedezünk benne, a mit nyilvános szereplésből ismerünk, sőt ennél is többet.

Ország-világ előtt ismeretesek fényes lelki tehetségei, melyek minden irányban kifejlődvék és nevének dicsőséget szerzettek. Nehéz volna meghatározni, vajjon hol bizonyult be nagyobbnak, a tudományok terén, vagy a müvészetek emelésében, vagy a gyakorlati életben? Nemcsak elsőrangu hittudós és kanonista, hanem rendkivüli ismeretekkel bir a classicus irodalomban és történelemben; élénk figyelemmel kiséri a tudományok legujabb vivmányait és termékeit. A bibliografiában való jártassága bámulatba ejt. Negyvenezer kötetre felszaporodott magánkönyvtárában nincs egy, melynek helyét, alakját, czimét és tartalmát nem tudná. Mielőtt a jegyzék elkészült, gyakran segitette ki könyvtárnokát a zavarból, midőn ez valamely könyvet meg nem talált. Habozás nélkül egyenes léptekkel sietett az illő helyre s rámutatott a keresett munkára. A tudományt és müvészetet szereti lelke egész hevével. Tőle telhetőleg mindent megtesz, hogy azokban magát tökélyesitse és azokat emelje. Nemcsak tudós, hanem maecenás is, mit ez emlékkönyv lapjain feljegyzett adatok is fényesen igazolhatnak. Szónoki, irói müködését, államférfiui tapintatát s erélyét az előzményekben ecsetelünk.

A tudományok és müvészetek iránt tanusitott e termékenyitő előszeretete mellett egyszersmind a tettek embere s mint ilyen meglepő szakavatottságot árul el az egyházkormányzás terén. Ennek nemcsak feje, de intézője is; annak minden ágában világos áttekintése van, az ügymenet sokoldalusága figyelmét ki nem fárasztja, parancsai szabatosak. Intézkedéseiben a szigor és gyengédség, nyugalom és erély kellemes összhangzatát kiméletlenség, szenvedély nem zavarja.

Az egyház szellemében megizmosodott és kipróbált diplomata, ki csak az igazság érdekében és jogos fegyverekkel küzd, eszélyét és higgadt körültekintését megőrzi mindazokkal szemben, kikkel fontos ügyekben érintkeznie kell. A királyhoz való ragaszkodása oly nagy, hogy kész volna életét is feláldozni.

Az intéző körökben, sőt még legfelsőbb helyen is többször voltak utalva ezen erényeire és midőn a viszonyok különös alakulásánál fogva főleg az egyház politikai kérdések veszélyesebb alakot látszottak ölteni, vagy ezek bonyodalmas voltán tett kisérletek hajótörést szenvedtek, az ő erélyes és tapintatos közvetitése elérhetővé tette az óhajtott sikert. Még élénk emlékezetünkben élnek a hirlapok kombinációi, melyeket az 1882-ik év végén Rómába tett utazásához füztek. Nem érezzük magunkat hivatva ezen küldetésének taglalásába bocsátkozni: de annyit szabad feltárnunk, hogy az utókor hálásan fog megemlékezni e római utjáról, mely ujabb alkalmat nyujtott a biboros herczegprimásnak mély politikai előrelátása és bölcsesége érvényesitésére s mely örök emlékezetü nyomokat fog hagyni hazánk nemzeti s egyházpolitikai életében.

A feltünési vágyat alacsony lelkek sajátjának tartva, erkölcsi tekintélyét és befolyását ott és akkor értékesiti, a hol ezt magas állásából folyó kötelmei parancsolják és midőn a szenvedőleges magatartást lelkiismerete mulasztásnak itélné. De ha a viszonyok ugy kivánják, tettel, szóval él hivatásának, vissza nem riad, nehézséget vagy

akadályt nem ismer, sohasem lép le elvi álláspontjáról. Csak óvatosságból tartózkodó, kellő időben egyaránt szilárd és bátor.

Politikája az engesztelékenység medrében halad, a szivárványnak, a béke jelvényének szineiben ragyog. Nem támad, de védelmi állását fel nem adja; a harczot nem keresi, nem kerüli. Szeret nagylelkü lenni, mert kislelküségre képtelen. Loyalitásában nem csalatkozik ellenfele sem. Az ellentétek kiegyenlitésének nagy mestere, az eszközök megválasztásában szerencsés, másodrendü dolgokban alkura hajlandó, sőt engedékenységében megközeliti a végső határokat, de elveinek feladása nélkül. A becsületesség és igazság talaján álló opportunista.

Emlékedik szünet nélkül, cselekszik lelkiismeretből, tür hivatásból, harczol szükségből. De a felvett harcz folyton edzi erejét, az ellenfél igy válik gyámolójává. Meddő munkára nem vállalkozik, az elvállalt munkában fáradhatatlan.

Az érdekek észszerü osztályozásában következetlenségbe nem esik. Utópiák iránt érzéketlen, a realitás légkörében mozog, határozott czélok fokozzák tettvágyát. Közönyös a látszat és külsőség iránt; keresi a lényeget, melyet soha fel nem áldoz. Eszménye Isten dicsősége s a közérdek. Eszmék után indul, egyenes uton halad. A népszerüség kedélyére varázst nem gyakorol; sőt ezzel képes daczolni is az igazság érdekében. Szereplésének iránytüje a józan haladás elve; lelkesedésének nincs salakja, mert jelleme szinarany. Törekvéseinek szabályozója a lelkiismeret, kötelességérzetében fogyatkozást nem ismer. Végczélja az egyház dicsősége, a haza java, hiveinek és saját üdvössége.

De nagy szellem csak olyan főben honol, mely a szeretet tüzétől lángoló sziv felett áll. Bármily szükségesek is a szellemi tehetségek a magas állás sikeres betöltésében, a katholikus főpásztornak ép oly arányban kell kitünnie szive nagysága által. *Simor* e tekintetben is megfelel hivatásának.

Nagy alkotásai, fenakadást vagy nyugalmat nem ismerő munkálkodása, melylyel igaz, szép és jó eszméit gyakorlatilag megvalósitja, kiapadhatlan lelkesedése, szónoklataiban és pásztorleveleiben Krisztus és egyháza iránt lángoló szeretete, a lelkek üdvéért kifejtett apostoli buzgalma, kétségbevonhatlan bizonyitékai annak, hogy önzetlen, nemes, nagy szive van, melyet a keresztény érzelmek folytonos dagálya tart hullámzásban. A ki őt csak a távolból ismeri, inkább az erélyt és tetterőt hiszi szive főbb tulajdonságainak; a távolból inkább nagynak, mint gyengédnek, inkább hatalmasnak, előkelőnek, mint vonzónak tünik föl. De a ki őt közelebbről szemléli, ismeri, nagysága, előkelősége mellett szeretetreméltóságát is felfedezi.

Valamint a nagy világban az előkelő férfiakkal való érintkezésben magas állásának és méltóságának tudata jellegzi, ép ugy a viszonyokhoz mérten leereszkedő, kegyes, alkalmazkodó alattvalóival szemben. Kötelességtudó papjait szereti, örömmel érintkezik velük. Üres óráiban, főleg sétái alatt ezek környezik őt, ilyenkor nincs feszélyezve senki sem, mert a fiaiban örömét lelő atya társalog velük. Ellenben fájdalommal telik meg szive a kötelmeiket nem tisztelő papok láttára.

A fénylő naphoz feltörő sas fenn a magasból mindent kémlel, felfedez, a mi széles látkörében felmerül. Ő is magas polczáról letekintve, éles szemmel mindent észlel, a mi nagy egyházmegyéjében történik. Nincs mozzanat, mely figyelmét kikerülné, nincs jelentősebb esemény, személy vagy tárgy, mi az egyházi kormányzás keretén belül lelkét nem foglalkoztatná. Méltán alkalmazhatók rá Martialis szavai: „Principis est virtus nosse suos.“ Azért nem közeledhetik hozzá senki sem a tettetés, csalfa czélzatosság vagy fondorkodás fegyvereivel — a kudarcz veszélye nélkül. Mert mihelyt eléje lépett, jövetelének czélját vagy kérelme tárgyát előadni készül, a biboros főpap szózata rögtön fogadja őt. Mint a sas villámsebességgel csap le zsákmányára, mely többé meg nem menekül; ugy sujt le ő is rögtön fogamzott érveléseivel, a

veséket átjáró tekintetével az ártatlanságot negélyzőre, ki készletben tartott álmentegetéseivel együtt, a főpap igazságos itéletével szemben tehetetlenségre van kárhoztatva.

Habár folytonos elfoglaltságában egy pillanatot sem enged nyomtalanul elröppenni, vendégei számára is van érkezése. A kit pedig egyszer elfogad, azt szivesen látja. Csak vele foglalkozik, ügyei s övéi iránt érdeklődést tanusit s lelke minden kellemében részesiti őt. Egyesekkel szemben ott ragadja meg a beszéd fonalát, hol azt évek előtt megszakitotta. Nyájas, megnyerő modora, fesztelen igénytelensége szinte feledtetik magas rangját. Méltóságának fénye megtörik szivélyességén. Lehetetlen közvetlen közelében hidegen maradni; a vendég derült, bizalomgerjesztő közlékenysége folytán szinte baráti körben érzi magát. A negélyezéstől ment kedves magyar püspöknek bevégzett typusa. Beszédének, észjárásának eredetisége, szabatossága mint a delej vonzanak, velős ötletei meglepnek. Egyeneslelküségében tudatja akaratát, habozás, fenakadás nélkül. Szivesen társalog bármi és még oly igényfelen tárgyról, mihelyt sejti, hogy az vendégeit érdekli. A fölöslegest mellőzve, kiméletes mindenki iránt: észrevétlenül átsurran azon, a minek megemlitése kellemetlen vagy fájdalmas hatást gyakorolhatna másra. Mindenkit értelmi s müveltségi fokához képest foglalkoztat. Tudós-, pap-, katona-, hivatalnok-, diplomata-, gazdagra nézve egyaránt érdekes tud lenni, természetességével mindenkit meghódit.

Kitünő beszélő, a humornak nagy kedvelője, élczei magasak. A tudálékosat rögtön fölismeri és bő ismereteivel könnyen megszégyeniti. Elfordul a hizelgőtől, ha még oly finoman fonja is szálait; nem haragszik meg reá, ha hizelgésével másnak nem árt, de szánalommal tekint reá. Mindazonáltal jóságánál fogva, még a hizelgő kérelmét is teljesiti, ha ezt igazságszeretete megengedi. A hizelgő talán fortélyának tulajdonitja az elért sikert, pedig csak szánalom volt kérelme meghallgattatásának forrása.

A katonákat igen kedveli, nemcsak azért, mert királyának odaadó szolgái, kihez őszinte s loyalis hódolattal ragaszkodik, hanem azért is, mert a katonai s papi hivatás között sok rokon vonás van. Mindkét állás önfeláldozást követel. Amaz az államot, emez annak alapját, az erkölcsi jogrendet védi; amaz karddal kezében, emez keresztet ölelve hal meg a küzdtéren. Törhetlen engedelmesség és hüség mindkét hivatás alapfeltétele. Azért kap a küzdő egyház oly gyakran jeles tagokat a katonai rendből; azért emlékszik meg a martyrologium is szent harczosokról. A biboros főpap ezért rokonszenvez a katonákkal, kik mindig szivesen látott vendégei. Sokszor hangoztatja, hogy az egyház nagy ünnepein minden kereszténynek illik övéinek körében tartózkodni, minthogy azonban a legtöbb katona otthona s övéitől távol tölti az ünnepeket, a biboros főpap örömmel helyettesiti a gondos atyát és ilyenkor maga köré gyüjti, asztalához hivja az egész tisztikart.

* * *

A pénzzel való bánás, értékesitésének módja az életbölcseség egyik csalhatatlan jele. Hisz a pénz lelkiismeretes értékesitésének rendszere hozta létre a nagy müveket, melyek az emberiség polgárisodását emelték, a humanitarius intézményeket, melyek a társadalmi nyomort enyhitik és tartja fenn az egyensulyt az állam és magáncsalád háztartásában. Tékozlók nagy és maradandó alkotásokra képtelenek, önzők és könyörtelenek a — szenvedő emberiség javára nem lehetnek. Ezért nem lehet közönyös kérdés, vajjon mikép használja fel a püspök pénzét, kinek hivatása könyörületességet gyakorolni, az emberiség javára munkálkodni, Isten dicsőségét emelni.

Ha *Simor* nem értékesitette volna pénzét az evangelium szellemében; akkor bizonyára nem létesithette volna ngy alkotásait, melyeknek e lapokon hálás szivvel szerény emléket emelni óhajtunk.

Gyakran hangsulyozza, hogy: „A vagyon nem enyém, hanem az egyházé.“ És valóban ugy értékesiti, amint azt egyházi szent törvények parancsolják.

Jövedelmeinek legnagyobb részét a templomokra szenteli. Tömérdek összegeket forditott már főleg az esztergomi székesegyház kiépitésére s részben megujitására és müvészi feldiszétésére, templomok és kápolnák épitésére, felszerelésére s minden oly vállalat elősegitésére, mely a hivek lelki üdvét czélozza. Amily nagy ellenszenve a fény és pompa iránt, melylyel mások személyét kivánják illetni, mintha attól tartana, hogy ez által gyengülhet az Isten iránti tisztelet, ép oly buzgó annak kifejtésében, midőn Isten dicsőségéről van szó.

Ő adakozó az ég iránti alázatos áhitatból és nem dicsvágyból! Tetteinek alapvonásai mindig az erkölcs rend, a magasabb eszmék iránti érzék, a lélek valamely fenséges gerjedelme. Ezt bizonyitják a nagyszámu iskolák és neveldék, melyeknek létet adott és fentart. Adakozó emberszeretetből és nem kényszerüségből!

Az irgalom és könyörület érzelmében a kegyes ég örömét leli; mert áldást hint az adakozóra s az elfogadóra egyaránt. *Simor* életében számos kiemelkedő mozzanat köti le az elmélkedő figyelmét, mely a keresztény erények e legszebbikét tárja lelke elé. E mozzanatok egyike az 1876-ik évi áradás, mely Esztergomot is érzékenyen sujtotta. A medréből kilépett Duna elöntötte annak nagy részét és főleg a királyvárosnak mélyebben fekvő helyeit. Kétszáznál több család elveszité hajlékát, szinte mindenét, inségre jutott. A biboros főpap a veszély napjaiban csónakra ült és révészei által vitette magát a pusztulás szinhelyére, hogy személyes meggyőződést szerezve a csapás nagyságáról, a szorongatottak segélyére legyen. Az általa alapitott szent Annáról nevezett zárdában népkonyhát állittatott fel és a szegények teljes hónapon át élvezték nagylelkü vendégszeretetét. Az étkek elkészitését a bibornok két nővére s rokonai s a védnöksége alatt virágzó szent Erzsébetről nevezett jótékony egylet nőtagjai vezették és felügyeltek, hogy a szegények ellátása semmi tekintetben se szenvedjen hiányt. E derék hölgyek az egész idő alatt nem riadtak vissza a fáradalmaktól, készséggel

szolgálták a hálálkodó szegények százait és az izletes ételeket lekötelező szivélyességökkel és felelevenitő kedélyességökkel füszerezték. A nyomorba döntött nép mintegy a bibornok asztalához emeltetett. Szenvedéseit megédesitette a főpásztor irgalmassága s atyai gondoskodása; a vett jótéteményeket pedig kedvesekké tette az Ég előtt az adakozás önzetlensége és az azokat élvezők hálakönyei. E gyászos napok emléke még most is él, de azok sötét boruján átragyog a könyörület napja élő tanuságaul annak, hogy Esztergomban egy szent hivatásának élő főpap székel. Benne a jótékonyság természetes ösztöne a vallásos irgalom géniuszával egyesül. Ezt hirdetik az általa emelt kór- és árvaházak és egyéb jótékony intézetek.

Szeretetében felöleli az egész emberiséget; azért nincs más ellensége, mint az, ki ellensége az erénynek, az igazságnak. De jóságát ellensulyban tartja igazságszeretete, mert meggyőződése szerint csak e kettőnek egyesitése lehet a rendnek záloga s eredményezheti az alattvalók ragaszkodását. Az igazság szükségesebb az egyoldalu, merő jószivüségnél, mely nem egyéb gyengeségnél, mert mig egynek előnyére van, tiznek jogait csorbitja. Amely előljáró pedig csak egyeseket boldogit kegyével, az összességnek javára nem lehet, az utókor hálájára nem számithat.

Valahányszor Budapestre ment, az esztergomi vámnál mindig nézte, mikor akad már gazdája a félig romba dőlt háznak, melynek födelét már annyira megrongálta a szél, hogy legfölebb verebek tanyázhattak alatta? Falai megrepedezvék és keritése eltünt. Midőn pedig arról értesült, hogy ez egy szegény, de jámbor özvegynek tulajdona, ki a tatarozási költségeket sem birná födözni, annál kevésbé azt ujra felépiteni, megbizta a plébánost, hogy hozassa rendbe az épületet. A szegény özvegy háza ma már a főpap nagylelküsége folytán rendben van.

A telhetetlen koldustarisznyát nem tölti meg. A kik ölbe tett kezekkel várják az Isten áldását, számitanak mások nagylelküségére, a társadalom heréinek tekinti

őket. Szivesen ad, de megköveteli, hogy a segélyre szoruló a maga részéről is megtegye azt, a mire képes. A tékozlót, a könnyelmüt fel nem karolja. Azonban e rendet a részvét, a szánalom vajmi gyakran megzavarja. A nyomor láttára elérzékenyül és mire az utolsó kielégitett kérelmező elereszti az ajtókilincset, a főpap erszénye végkép kiürült.

Ha pedig egyesek visszaélnek a nyert jótétemény-nyel, fájdalommal telik el lelke, nem a pénz miatt, hisz a valláserkölcsi indokból adott alamizsna nem veszíti el értékét, bármily érdemetlennek adjuk is; hanem azért, mert a segélyzett egyednek erkölcsi és anyagi javára irányuló szándéka meghiusult, és az érdemtelen más érdemes szegénytől vonta meg a segélyt.

A pénz egyik legnagyobb erkölcsi s társadalmi jelentősége abban is áll, hogy nemcsak az anyagi jólétet biztositja, hanem a személyes önbecsérzet és függetlenséget is. Aki folytonos pénzzavarban van, folyton másnak segélyére szorul, nem lehet független. Akit hitelezők zaklatnak, a lekötelezettség és függőség állapotának labyrinthjából ki nem menekül, annak erélye s gyakran erénye is mankón jár, szabad akarata békóba van verve. *Simor* önérzettel szeret hivatkozni arra, hogy soha senkinek sem volt adósa. Teljes életében megőrizte függetlenségét; sohasem függött mástól, sohasem kereste más kegyét. Birtokai mintaszerüleg rendezvék és tehermentesek. Áldozatkészségével csak saját tárczáját veszi igénybe. Főleg papjaitól elvárja, hogy a pénzzel lelkiismeretesen és okszerüen bánjanak. Képtelenségnek hiszi, hogy az eladósodott pap hiveinek jó lelki atya legyen. Ilyent bizalmi állásba nem helyez, egyházi előléptetésben nem részesit. Az egyházi pénzeket hütlenül kezelő papot a legszigorubban bünteti, nemcsak restitutióra kötelezi, de szükség esetében megfosztja javadalmától is. A fösvénységet főleg a papban ostorozza, mert a pap arra van hivatva, hogy fölöslegét jótékonyság gyakorlására forditsa. Tisztjeinek anyagi jólétét biztositja, kik nincsenek utalva

nélkülözésekre. Ezek a magyar társadalom egészséges osztályát szaporitják, de viszonzásul elvárja tőlük első sorban a megbizhatóságot, becsületességet, hüséget és tevékenységet. Örömest látja, ha anyagilag jól gondozott cselédei takarékoskodnak és vagyont szereznek. A szolgálatban állók mind ház-, szőllő- és földbirtokosok. Ha valamelyikről hallja, hogy fekvőséget szerzett, de még teljesen ki nem fizette azt, a hátrálékok törlesztésére időközben tekintélyesebb összeget ad neki. Igy ápolja bennök a gazdálkodás és takarékosság szellemét. Azért joggal dicsekedhetik, hogy teljes életében még semmije sem veszett el és cselédjei soha hütlenségre nem vetemedtek.

Ő maga a takarékosságot legszigorubban gyakorolja. Egyszerü életmódja, a fölösleges kiadásoktól való tartózkodás megszokott erénye. Gazdagsága nem birtokainak terjedelmében, hanem igényeinek korlátozásában áll. Önmagától mindent megvon, a mire szüksége nincs. Ma is meg van köpenye, melyet még káplán korában készittetett.

Életmódja egyszerü, mint egy szerzetesé. Az ünnepeltetések elől kitér még olyankor is, midőn ez által tán nehéztelést von magára, a mit azonban szivélyes modorával jóva tesz. Igy tett, midőn püspökké szentelése után győri székhelyére sietett. Alig vette észre valaki; a templomban látták meg először. Az ünnepélyes fogadtatás meghiusult akkor is, midőn herczegprimássá kineveztetvén, váratlanul, csak oldalkanonoka kiséretében jelent meg Esztergomban. A nagy közönség csak a délutáni istentisztelet alkalmával szerzett tudomást megérkeztéről. A primási lak mellett van a szent Ignáczról nevezett templom, ide nyilt házi kápolnájának ablaka. Ide sietett legelőbb, hogy uj nyájára s főpásztori müködésére az Ég áldását leesdje. Azonban e szószéken álló pap figyelmét ki nem kerülte a buzgó imába merült főpap, ki bizonyára legkedvesebb tüntetésnek vette, midőn az egybegyült hivők a szónok felszólitása folytán mintegy varázsütésre

térdre estek és nemcsak maguk fogadták főpásztoruk első áldását, hanem szeretetük és ragaszkodásuk első zálogául viszont ők is ájtatos imáikban kérték Isten kegyelmét főpapjuk számára.

A fényt és pompát csak Isten házában szereti.

Nagy lelkekhez vonzódnak a fájdalmak, mint a hegységhez a zivatar. *Simor* élete sem volt zavartalan. Eseménydus multjában számos mozzanat lép előtérbe, mely mélyen érző szivében fájdalmakat ébresztett. De lelke sohasem csüggedett, erőt lelt az imában, vigaszt a szenvedők felsegélyezésében. Az érzéki fájdalmak sohasem csalnak ajkaira panaszt. Midőn Dr. Podhratzky bécsi orvos 1872. márczius 22-én baját szerencsés mütéttel eltávolitá, a metsző kinokat a szent zsoltárokat imázva türte el.

Hideget, meleget egyaránt eltür, éhség és szomjuság nincsenek befolyással kedélyére. A mértékletesség mintaképe. Napirendje a keresztény erények alapjaira van fektetve. Naponkint félhét órakor mond misét házi kápolnájában, azután jelen van házi papja miséjén, mely alatt a hálaadást és zsolozsmáit végzi. Reggeli után fogadja a gazdasági előadót és intézkedik. Évek óta maga vezeti gazdaságát. Ezután jelentkeznek az udvari papok, kik között felosztja a munkát. Legtöbbet maga végez; rendesen délig munkálkodik. A hivatalos beadványokat személyesen olvassa el és végzéseivel, de legtöbbnyire fogalmazványaival együtt az irodába utasitja. Délben van az audientia, mely eltart 1—2 óráig. Ezt követi a rövid ebéd, ezután társalgás háromig. E rövid időközt használja fel szórakozásra. Ilyenkor megszámlálja az ablakai alatt hosszu sorban leső koldusokat és behivja komornyikját, hogy az uj hatosokat vagy forintokat kiossza. Ilyenkor szereti a kedélyes társalgást ártatlan tréfákkal füszerezni, hogy feledje a fájdalmakat, keserüséget, boszankodást, melyeket neki főleg a hivatalos fogadási órákban okoztak. Három óra után végzi zsolozsmáit, azután olvassa a lapokat és tudományos folyóiratokat, majd könyvtárába vonulva könyvei között buvárkodik. Hivatalos teendőin kivül ez leg-

kedvesebb foglalkozása. Hat óra körül udvari papjai és kanonokjai vagy előkelő vendégei kiséretében sétára indul. Amióta püspök, még sohasem hagyta el házát magányosan, mindig van oldala mellett vagy udvari papja, vagy valamely kanonok, ugynevezett „testis vitae." Séta után fogadja az egyes kanonok látogatását. Ilyenkor foly a társalgás a beérkezett könyvek, képek és egyéb mükincsek felől. Vacsorálni nem szokott. Tiz óra felé elbocsátja vendégeit; ő pedig tovább foglalkozik. Az érseki lakot az éj csöndje veszi körül, a folyosókon a lámpák kialszanak, csak egy ablak a második emeleten van még megvilágitva. A tudós és példás életü főpap még mindig olvas vagy imádkozik. Ez napi rendje, melyet csak a főurilátogatók, vagy rendkivüli körülmények zavarnak meg.

A munkát az élet füszerének tekinti. Tevékenysége bámulatra keltő. Az utóbbi két év alatt segédpüspöke nem levén, minden püspöki teendőt maga végzett. Szeretteinek és tisztelőinek aggodalmát, kik a folyton fáradozó főpásztoruk egészségét féltették, felülmulta a Jézus szive szerinti püspök tettereje, buzgalma. Nincs nagy ünnep, melyen a szertartásokat személyesen nem végezné s nem szónokolna. Bérmautjaiban kifárasztja környezetét, a papnöveldei vizsgálatokon jelen van és maga vizsgál, hasonlólag maga vizsgálja a felszentelendőket is. A szent gyakorlatokban papjai élén vesz részt. Időnkint általános szent gyakorlatot tart, melyre az egész megyéből összeseregel a papság. Ilyenkor három teljes napot tölt körükben, velük lakik, imádkozik és vezekel. Különben rendes gyóntató atyja van, kinek igen gyakran szokott gyónni.

A folytonos szellemi munkába bele nem fárad; mert meggyőződése szerint az önképzés müve sohasem válik bevégzett ténynyé. Sőt ellenkezőleg jótékonyan hat ez reá, mint a nap a természetre. Eloszlatja a kedély felhőit, világit, melegit. A derült és jó hangulat pedig a szív örökös tavasza, az önelégültség és boldogság élő hirdetője. Az élet nehéz perczeiben megvéd a csüggedés ellen, a fájdalom ónsulya alatt fentartja a lélek ruganyosságát.

Simor kedélyes derültsége változatlan; leginkább nyilvánul felelevenitő humorában és ártatlan szórakozásaiban. Volt egy kanonokja, ki hires volt folytonos pénzzavaráról; uradalmának is hatszáz forinttal adósa maradt. Maradt azonban utána egy fekete rigó, mely ma is látható az első udvar falán függő kalitkában. Valahányszor a kapu nyilik, a madár éles fütytye is elhangzik. Ilyenkor a kedélyes főpap igy szól vendégeihez: „Hálából fütyül; lefütyüli urának adósságát.“

Kiváló örömét leli a gyermekek társaságában. Nevezetesek Esztergomban a primási zárdákban rendezett karácsonyi ünnepélyek, melyek alkalmával a herczegprimás türelemmel és benső gyönyörrel hallgatja a kisdedek naiv előadásait s valóságosan elmulat velök, főleg midőn köztük az ajándékokat (ruhát, könyveket, süteményeket stb.) kiosztja. Nálánál senki sem tud érdekesebben és kedvesebben beszélni, enyelegni a gyermekekkel, kik legboldogabbak akkor, midőn a „primás bácsi“ t, mint őt a kisdedek megszólitani szokták, láthatják. Ezek és hasonlók kedvtelései, melyekben bizonyára csak nemes sziv leli állandó örömét.

Nagy lelkének legszeretetreméltóbb vonása a szó teljes értelmében vett gyermeki gyengédség és kegyelet, melyet a nagy ész és sziv mellett oly ritkán sejtünk és mely e nagyságnak leginkább kölcsönöz varázst. Ez erénynek méltó tárgya volt első sorban édes anyja, kit élte végső pillanatáig megindító ragaszkodással és tisztelettel karolt fel.

Ki festhetné kellő lángoló áhitatát és lelkes szeretetét a boldogságos Szüz iránt, kinek magasztos alakja czimerében ragyog? A ki erről tiszta fogalmat akar alkotni magának, az olvassa fentebb jellemzett főpásztori körleveleit, hallgassa meg egyházi szónoklatait, melyekben a szeplőtelen fogantatás, mennybemenetelének stb. dogmáit oly apostoli ihlettséggel, oly tiszta lelkesedéssel hirdeti; az nézze őt, midőn a napi munka fáradalmai után a csendes éjben lefekvés előtt a rózsafüzért imád-

kozza, melyet el nem mulaszt még utazásában sem. Isten Anyjára eszmélve ébred és alszik el, szive minden dobbanásával, lelke egész hevével csügg rajta, kinek hathatós védnöksége alatt fog minden vállalathoz, melyet bizonyára Isten áldása kisér.

* * *

Eljutottunk a határvonalhoz, melyet az ünnepelt biboros főpap szerénységének megsértése nélkül át nem léphetünk. Méltó tárgygyal foglalkoztunk, lelkesedésünk tiszta, önzetlen volt. Megerőltetésünkbe kerül a dicső tettek ecsetelését az utókorra bizni, melynek elhallgatása a jelen sorokban hézagot okoz. Rajzunk ezért nem is lehet tökéletes. A jövő századok nyelvén nem irhattunk, lelkünk vágyainak gyakorta határt kelle szabnunk, mert a nagy főpap az egyház és haza javára még él, és áldásos élete az erélyes férfiu erényeinek, a sziv gazdagon ömlő adományainak még mindig kiapadhatatlan forrása. Nem hivatásának kereteit betöltött, nem feladatát már bevégzett élet ez, hanem oly nagyszabásu jellem, melynek termékenyitő hatása fenakadást nem szenved, melyet a gyorsan rohanó idő mindinkább dicsfénynyel övez. Pályafutásának nincs lejtője.

Feladatunk nehéz is volt, könnyü is volt. Nehéz volt, mert nemcsak az igazság ösvényén kellett haladnunk, hanem arra is tekintettel kellett lennünk, hogy őt joggal megillető magasztalásunkban szive gyengédségét meg ne sértsük. „Considerandum enim mihi est, quid aures Tuae pati possint, non quid tuis virtutibus debeatur.“

De könnyü is volt feladatunk, mert kortársai már most is csodálják kimagasló alakját és egyebet sem irtunk annál, a mit már azoktól számtalanszor hallottunk, önszemeinkkel láttunk. Szemrehányásra, aggályra csak annyiban lehet okunk, a mennyiben az élő nemzedék érzelmeit tökéletlen alakban fejeztük ki; hivatottab erő majdan e hiányt is fogja pótolni.

Nagyságának méltó dicsőitésére képtelenek vagyunk.

Vezércsillaga az Isten, haza s az emberiség iránti szeretet. Erényei virágok, melyek illatukat sohasem veszitik; alkotásai csillagok, melyeknek fénye soha homályba nem borul. Élete nyitott könyv, melyben a nemzedékek lélekemelő példákat találnak! Emléke élni fog. Joggal üdvözölhette őt egyik tisztelője e szavakkal:

Interrogavi Echo:
„Quis immortalis, etsi mortalis?“
Et respondit mihi: „*Simor talis*!“
(Az „Emlékkönyvi életrajz bő kivonata.“)

ÜNNEPALKALMI KIADVÁNYOK.

1. Emlékkönyv. Főmagasságu és főtisztelendő Simor János a római szentegyház bibornoka, Magyarország herczegprimása, esztergomi érsek ur aranymiséjének ünnepére. MDCCCLXXXVI. Mindszenthava 28. Fölajánlja az esztergomi főegyházmegyei papság. Esztergomban. Nyomatott Franklin társulatnál. Ivrét, VIII. 270 lap. Irta az esztergommegyei papság, szerkesztette egy bizottság segédkedése mellett Majer István cz. püspök. A müvet ékesiti két rézmetszet, 47 fametszet, 12 cinkographia, 4 chromolitographikus kép, 20 phototypikus kép. Összesen 85 illusztráczió.

2. J. Dankó E. M. S. canonici binae disquisitiones quarum prima de his quae eminentissimus D. Cardinalis Simor ad decorem et cultum Basilicae Strigoniensis altius evehendum nuperrime egit, narrat, altera de supellectile libraria theologica bibliothecae, quam idem eminentissimus dominus in usus suos collegit, commentatur scriptio recolendae diei festi s. s. apostolorum Simonis et Judae, quo e. d. Cardinalis ante hos annos quinquaginta s. presbyteratus ordinem suscepit sacra. Accedit effigies

Eiusdem E. D. C. aeri insculpta et duae tabulae. Strigonii, 1886. Paginae 64.

3. „Simor János bibornok-érsek, Magyarország herczegprimásának élete és müködése.“ Irta Kőhalmi-Klimstein József tanár. Pozsony, 1886. Kiadja Stampfel Károly. 134 lap. Ára 1 frt. Körülbelül 40, mesteri rajz és müdiszités, képek diszitik a müvet, melyeket egyedül ez életrajz számára rajzolt a jónevü ifju müvész Makay Béla.

4. Ugyanazon kiadónál: Simor János Magyarország bibornok herczegprimás ötven év apostolkodása hitben, szeretetben, jótékonyságban. Jubileumi emlék, irta Kőhalmi-Klimstein József tanár. Simor János Magyarország herczegprimásának aranymiséje emlékeül a magyar katholikusoknak ajánlva. Pozsony, 1886. Budapest. Kiadja Stampfel Károly. Ára 40 kr. 15 lap. Ivrét. — Ugyanez megjelent németül is.

5. Dics-hymnus fm. és ft. Simor János bibornok, Magyarország herczeg-primása, esztergomi érsek urnak 1886. október hó 28-án tartandó aranymiséje emlékére. Szövegét és dallamát irta: Bogisich Mihály budapest-budavári prépost-plébános, a m. tud. akadémia tagja. A hymnus teljes szövege után következnek: 1. a férfi-négyes, 2. a vegyeskar, 3. a gyermekkar zongorakisérettel. A vezérkönyv ára 1 frt. Egyes szólamok ára 5 kr. Nyomatta és kiadta Rózsa K. és neje.

6. Alkalmi szent beszédek. Irta dr. Zádori ev. János esztergomi kanonok. Esztergom. Nyomatott Buzárovits Gusztáv könyvnyomdájában. 1886. 8°-rét. 205 lap. Ára 1 frt 20. Tartalmát képezi 21 alkalmi beszéd. A mü Ő Eminenciájának van ajánlva.

7. Örömhangok, melyekkel Ő főmagasságát Simor Jánost, a római egyház aldozár-bibornokát sat. sat. sat. az 1886. évi október hó 28-án tartott aranymiséje alkalmából fiui hódolata jeleül üdvözlé a sz. Istvánról nevezett esztergomi érseki papnövelde. Esztergom. Nyomatott Buzárovits Gusztáv könyvnyomdájában. 1886. Ivrét.

8. Az esztergomi bazilika története és leirása. A régi

vár és főszékesegyházak története, Esztergom egyéb nevezetességeinek leirásával. Irta Győrffy Lajos. Nyolczadr. 52 lap. Ára 30. Kilencz illustratióval. Kapható Buzárovits Gusztáv könyvkereskedésében, Esztergomban.

VEGYESEK.

(Megjelent.) 1. XI. Incze pápa és Magyarország felszabaditása a török uralom alól. A vatikáni levéltár diplomatai irományai alapján irta Fraknói Vilmos, Budapest. Kiadja a Szent-István-Társulat 1886. 1886-ki tagilletmény. 8-rét. 267 lap. Tiz fejezetre van osztva, s XI. Incze halálával végződik. Röviden van előadva a pápák fáradozása Magyarország érdekében; azután XI. Incze pápának s politikájának jellemzésére hivatkozik. Ez utóbbinak Magyarországgal s a törökkel szemben van a kötet főrésze szentelve. Fraknói e munkáját a vatikáni levéltár okmányai alapján irta, melyek legutóbb hagyták el a sajtót; s igy gazdagabb lett a magyar történetirás eme termékkel. Szükségtelen megjegyeznünk, hogy e kötet Fraknóinak azon történetirói tulajdonságait mutatja föl, melyek nevének és müveinek dicső helyet szereztek a magyar irodalom tudomány történetében. — 2. A nyitrai egyházmegyei könyvtár kéziratai és nyomtatványai. Ismerteti dr. Vágner József, nyitrai kanonok. Megjelent Nyitrán Schempek és Huszárnál. Az egyházmegyei könyvtár 24723 munkából áll 36223 kötetben; a vegyes nyomtatványok száma megközelitőleg 2000 re tehető; a könyvtáralap pedig 25230 frt tőkével rendelkezik. A könyvtárnak helyiséget adott Roskoványi püspök ő excziája 50000 frtot meghaladó költséggel. Vágner ő nagysága nem csak a bibliografiának, vagy a magyarországi könyvtárakról szóló statisztikai munkának tett jelentékeny szolgálatot, hanem az irodalomtörténetnek is, mert izléssel kiválasztotta a közeledőket. Ilyenek Ko-

rompay püspök és kanczellár másolatai; az „Üdvösség Mannája" nagynevü szerzőjének eddig ismeretlen egyháztörténelme és néhány hitvitázó munkája; Károlyi Klára magyar levele Kelemen Didák jámbor életéről; az alvinczi anabaptisták krónikája stb. stb. Az ősnyomtatványok között pedig az 1480-iki és 1498-iki missale és egy hártyára nyomatott, gyönyörü fametszetekkel diszitett imakönyv (Horae B. M. E.) érdemelnek kiváló figyelmet. Nagy örömet okoz vele a bibliographusoknak. — 3. Materalismus, Rationalizmus és a kereszténység. A magy. kir. egyetem tudományi kara által jutalmazott pályamü. Irta: dr. Karsch Lollion. III. Kiadás. Megjelent Nagyváradon Hügel Otto könyvnyomdájában. Tiz év óta harmadik kiadását érte meg a munka, mi theologiai irodalmunkban nagy ritkaság s kétségtelenül bizonyitja, hogy e kitünő könyvnek számos olvasója van. A kiváló egyházi irónak e sikerén őszintén örvendünk. A vastag kötetnek ára 2 frt 50 kr. vagy 8 intenczió elvállalása. — 4. Az egyházi szegényápolás története, irta Dr. Ratzinger György. A második kiadás után forditotta a budapesti növendékpapság magy. e. ir. iskolája. I. kötet Budapest Buschmann F. könyvnyomdája 1886. 8-rét, 331 lap. és XXIII. — 5. A kath. gyermeknevelés tiz parancsolata. Irta Clericus Frigyes. Németből forditotta Zandt Ödön egyházkarcsai plebános. Eger, 1886. Nyolczadrét 304 lap. Ára 1 forint. A németországban igen elterjedt müvet, Zandt ur ügyesen forditotta magyarra, ugy hiszszük, hogy nálunk is fölismerik jelességét. — 6. A magyarországi szt. Ferenczrend pozsonyi tartományának névtára az 1886/7 évre megjelent. A tartománynak főnőke ft. Görög Kázmér, ki 1884. julius 14-én választatott meg, a tartományfőnökök sorában a 143. A névtárt a tartomány rövid története előzi meg s főnőkeinek névsora, kik között első helyen áll az 1239. évről János herczeg, az akkori franczia király öcscse. Amerikában van három hittéritője, 9 plébániát lát el, melyekben a hivek száma 41184; vallástant tanit 32 iskolában, hol 8659 a tanulók száma. 146 áldozár, 57 növen-

dékpap, 81 laikus testvér tartozik a tartományhoz, melynek kilencz aranymisés áldozára van. Halálozás által vesztett a tartomány 11 tagot.

(Az apostolok fejedelme.) Tudvalevőleg a hitetlenség patriárkája Renan egy „csinos“ regényt irt, melyet ő az apostolok történetének nevez. Ferde állitásai nem maradtak czáfolat nélkül; de igen nagy türelem kell hozzá egy pár száz hamis állitást megczáfolni, és még nagyobb türelmet tételez fel egy ily münek elolvasása. Azért Fouard roueni biblikus tanár más utat választott: nagy szorgalommal összegyüjtötte mindazt, a mit a tudomány napjainkig az apostolokról ki tudott deriteni. A kereszténység első éveit akarta leirni és kutatásai esetén maga sem hitte, hogy müvének czime sz. Péter nevéve fog kezdődni. Ha ugyanis tekintetbe vesszük, hogy a keresztény egyház első történeti okmánya, az apost. cselekedetei, sz. Pállal foglalkozik, mondhatni első sorban és hogy sz. Pálnak tizennégy levelét birjuk, mig sz. Péterről csak kettőt — — első tekintetre bizonyára azt fogjuk hinni, hogy a keletkező egyháznak végtelenül kimagasló alakja sz. Pál, és nem az első pápa. A Renanisták „szellemes“ fölületessége nem is késett az ősegyházban két főt keresni, és sz. Pált sz. Péterrel éles ellentétbe helyezni. — Kutatás közben azonban Fouard meggyőződött, hogy az egyház a Szentlélek sugallata folytán sz. Péter által már régen meg volt teljesen alakitva, midőn sz. Pál megtért. „Sz. Pál később jött; csak hittérítő volt és az egyház szüksége szerint megirta halhatatlan leveleit. Sz. Péter mögötte áll mint iró; de a pápa mindenek előtt a tettnek és a kormányzásnak embere: és sz. Péter ez volt első sorban,“ mint ezt Dadolle abbé mondja egy kitünő essayben, melyet Fouard abbé müvéről a „Contro verse“ folyóiratban közöl.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

LEHET-E KÉT ÓRAKOR DÉLUTÁN A MATUTINUMOT ÉS LAUDEST ANTICIPÁLNI?

A moralizálás oly szellemtelen és erőtlen szó vagy irott betüáradat, hogy legfölebb amikor nincs más, töltelék gyanánt öntheti el a lapot vagy a hallgató unalomnak indult lelkét; no meg a prédikációkban is szerepel szellemi szalmatakarmánykép, melylyel rosz időkben, midőn az értelem napja nem süt s a bölcsesség vize kiszáradt, szoktak kedveskedni a soványodó nyájnak. Távol legyen tehát tőlünk. Nem is moralizálni, hanem az erkölcsi törvény egyik eleven ágáról akarok nehány megjegyzést idetüzni, mely a mindennapi papi életre veti üditő árnyékát.

Nem lehet tagadni, hogy a breviárium recitálása igen megnehezittetnék, ha az egyes hórákra kitüzött időt minden részletében meg kellene tartanunk; értem, ha a hórák recitálásánál nemcsak arra kellene figyelnünk, hogy a négy kisebb hórát délelőtt végezzük, vagy legalább elvégezhessük, ha lehet és tetszik, — a vecsernyét pedig s a completoriumot délután; hanem ha a részletes és tüzetes időmeghatározáshoz is lennénk szoritva, mely ugy az officium nocturnumnak, mint a diurnumhóráinak kijelöli idejüket. Különben ez utóbbi szigoru időmeghatározás most sehogysem kötelez és a régi szokások és tudnivalók lajstromába

tüzhető. A sulyos bünt mindenki elkerüli, aki a csillagászati nap 24 órája alatt elvégzi officiumát; jobban mondva, aki a folyó nap éjfélje előtt elkészül vele.

A tüzetes időmeghatározás kérdése jelenleg csak az anticipálás ideje körül forog. Az órát keresik, amikor a délután folyamán a következő nap matutinumát el lehessen kezdeni. Feleletünk e kérdésre az, hogy a matutinumot télen-nyáron két órakor délután lehet már anticipálni.

A kérdésre fényt vető előzmény gyanánt tudnunk kell, hogy az anticipálás azon szokásból vette eredetét, mely szerint az egyház ünnepeit a vecsernyével kezdi, a természetes csillagászati napot tehát megelőzi, — anticipálja. Mihelyt az egyház megnyitja a jövő nap ünnepét, szabadnak látszott a megnyitott ünnepnek officiumát is megkezdeni; meg is kezdették s a kezdeményezések nyomán fölserdült a szokás a törvényesség jellegével; ugy hogy most senkinek sincs kételye, szabad-e, nem-e a matutinumot anticipálni.

Ugyanazon körülmény, mely az anticipálás eredetére nézve fölvilágosit, meghatározza annak idejét is. Mivel a vecsernyével lett megnyitva a jövendő nap egyházi ünneplése; azért officiumának előzetes megkezdése is vecsernyekor történhetett csak; tempore vesperarum s nem post vesperas. Nem bármikor post vesperas, miután valaki a vecsernyét s a completoriumot elvégezte; hanem a vecsernye idejében, órájában, (tempore vesperarum) melyet az általános szokás meghatározott. Az anticipálás ezen eredetéről biztosit sz. Tamás (Quodl. lib. 5. art 28.): „Quantum ad ecclesiasticum officium et solemnitatum celebritates incipit dies a vesperis; unde si aliquis post dictas vesperas et completorium dicat matutinas, jam hoc pertinet ad diem sequentem.“

Sz. Alfonz szükségesnek látja hangsulyozni, hogy a matutinumot a vecsernye idejekor lehet csak megkezdeni, s nem bármikor a vecsernye elvégzése után s a többi közt azt is felhozza: mert ha nem a ve-

csernye idejekor, hanem egyszerüen a vecsernye elvégzése után lehetne megkezdeni, akkor a nagybőjt hétköznapjain mindjárt reggel lehetne a következő nap matutinumához fogni, miután azon napokon a vecsernyét délelőtt s reggel is lehet elmondani.

Tisztába hozván az anticipálás elvét, állitjuk, hogy a matutinumot lehet délutáni két órakor kezdeni.

Első tanuul fölállitjuk sz. Alfonzot, nem azért, mintha ő tüzte volna ki első az anticipálás idejét délutáni két órára, hanem azért, mert azok, kik e szabadságot korlátolni szeretnék ok nélkül, sz. Alfonzra hivatkoznak. Theologia Moralis — 1748-diki kiadásában (LIV. Cap. 2. art. IV. Dub. 2. Nota D.) ezeket olvassuk: „Probabilissimum est, posse recitari matutinum hora secunda post meridiem..., ut tenent Sanchez, Viva, cum Fill. Bon. Trull., et Tambur., Salmaticenses. cum Led., Dian. Molf., Leand. stb.“

Már pedig, ami probabilissimum, annak ellentétje parancsoló vagy tiltó törvény semmiesetre sem lehet; de nemcsak törvény nem lehet; de észszerü helyét megálló probabilitásnak sem örvendhet. Eszerint az ellenkező vélemény, az t. i., hogy a matutinumot két órakor elkezdeni nem lehet, csak gyönge valószinüséggel bir; s miféle az a gyönge valószinüség? „Quae quidem aliquo fundamento, sed non tanto nititur, ut valeat assensum viri prudentis ad se trahere.“ (S. Alfonz, Th. M. Lib. I. n. 40.) E tan szerint tehát az a vélemény, hogy a matutinumot két órakor elkezdeni nem lehet, nem érdemli meg, hogy okos ember oda nézzen neki.

Sz. Alfonz e véleményét, mint az idézetből kitetszik, sok jeles auctornak tekintélyére támasztotta. Pedig az idézet nem akképen kimeritő, mintha a föl nem sorolt auctorok e szabadságot tagadnák. Többen vannak ugyanis, kik az eltérő vélemények fölsorolása után az olvasó itéletére és szabadságára bizzák a választást. Ők maguk is tehát nem mondják

valószinütlennek, improbabilisnak, vagyis tilosnak a két órai anticipálást; ha biztos volna a törvény, hogy a matutinumot az emlitett időben anticipálni nem lehet, sőt ha félni kellene, hogy nem teszünk eleget, ha e véleményt követjük: akkor az ily véleményt szükségkép improbabilisnak kellett volna mondani, melyet elfogadni, követni nem szabad! Hogy is lehet valamit követni, ami kitesz a bün veszélyének, ami a törvény áthágásának, a szigoru kötelezettség elmulasztásának csak gyanuját is ébreszti. Halljuk ezek közül Lacroix-t (Lib. IV. art. quaest. 213. n. 1314.): „Quandonam autem pridie inchoari possit Matutinum privatum diei sequentis, varie loquuntur auctores; nam inchoari posse ab hora secunda putant Quintanad., Molf., et Faber apud Dianam p. 2. tr. 12. res. 39., dicitque probabile esse Tamb. in Decal. L. 2. . . .“ Henriquez, Barbosa, Bonacina dicunt inchoari posse hora tertia, Suarez, Castr., dicunt medio quartae; alii dicunt tribus horis ante occasum Solis.“

Ugyanigy szól a jeles canonista Reiffenstuel s mások. Mindezek fölsorolják a különféle véleményeket, anélkül, hogy itéletet mondanának, vagy éppen a szóban forgó véleményt mint törvényellenest visszavetnék.

Másodszor nem kimeritő a fölhozott auctorok névsora; mert P. Ballerini a Gury morálisának ezen kérdéséhez irt jegyzetében többeket csatol a fölsoroltakhoz, s egyszersmind idézi véleményeiket, melyekből a kérdés határozott probabilitása s az ellenkező törvény vagy törvényes szokás nem létezése kiviláglik. Tüzetesebb meggyőződés czéljából álljon itt ujra néhány idézet; Viva (Curs. Theol. Part. 1. Q. 3. art. 5. n. II.) irja: „Matutinum et Laudes ex consuetudine jam recepta probabiliter recitari possunt citra veniale et absque ulla causa ab inclinato praecedenti die, videlicet duabus vel tribus horis post meridiem diei antecedentis.“

Ugyanigy Azor (Part. 1. Tr. 10. C. 9. q. 5.): Doctrina igitur et sententia S. Thomae illa mihi simplicior et planior videtur esse, ut Nocturnum officium . . . persolvi queat a Clericis privatim, statim atque Vespertinae et Completae preces recitatae fuerint . . ., tribus videlicet, duabusve horis post meridiem elapsis."

Babenstuber (Tr. 5. disp. 2. art. 3. n. 111.): Nonnulli apud Tamburini existimant, licitum esse recitare tribus horis ante occasum solis; alii tribus horis post meridiem; alii inter tertiam et quartam pomeridianam; alii hora secunda post meridiem. Judico cum eodem Tamburino, has omnes sententias esse probabiles, et quemlibet posse amplecti, quam maluerit."

Roncaglia (Tr. 5. Q. 2. Cap. 5. q. 4.): „Omissis tot diversis opinionibus . . ., mihi valde probabilis est ea opinio, quae affirmat, recitari posse hora, qua primae vesperae dicuntur. Ratio est, quia tunc incipit dies festivus crastinus." Azután hivatkozik Sanchezre, s e hivatkozása földeriti, hogy mikor gondolja ő, hogy kezdődik a következő nap. Sanchez ugyanis ugy magyarázza sz. Tamás föntebb idézett szavait, hogy aki a vecsernye és completorium elvégzése után az anticipáláshoz fog, például két órakor, az helyesen cselekszik s a törvénynek eleget tesz. Hozzá teszem, hogy Sancheznél vannak citálva néhányan, akik mondják, hogy bőjtben a vecsernye elvégzése után délelőtt is elkezdhető a jövő napi matutinum. Azonban ezen vélemény nem fogadtatik el s elszigeteltségében a feledésnek van átadva.

A többi Auctor citálásától elállok, mivel nincs rájok szükség. Csak P. Ballerini álláspontjára teszek megjegyzést. P. Ballerini az emlitett jegyzetben ugy ir és felel a Vindices-eknek, mint ki nem saját véleményét védi s csak az elvont kérdés probabilitása mellett küzd. Azonban ezt csak a logika kedvéért

teszi, melynek ignorálásával a Vindiciae czimü könyv irói az ő személyét vonják bele a vitába. Privatim tudom, hogy P. Ballerini mindig a két órai anticipálás mellett volt, s nem is tehetett máskép!

Mondom, nem is tehetett máskép! más auctorok nem érzik az efféle korlátot, jóllehet kötelességük volna ezt érezni s aszerint azután tenni is. Kiveszem természetesen mindig a nemtudás vagy hibás értesülés esetét. A ki a probabilismus elveit vallja, annak nem szabad valamely véleményt egyszerüen, fait accompli gyanánt fölállitani, mikor az ellenkező vélemény is probabilis. Más szóval az annyit tesz, hogy nem szabad valamit törvénynek, egyedül érvényesnek deklarálni, a mi nem törvény, ami nem egyedül érvényes. Ezt pedig azon egyszerü oknál fogva, mert az Auctorok nem törvényhozók, hanem tudományos kompilátorok és magyarázók. A tankönyvekben pedig többször akadunk kérdésekre, melyekre a felelet oly apodiktikus fogalmazásban van adva, hogy az ellenkező nézet jogosultsága vagy éppen létezése iránt a lehetőség sejtelmét is kizárja. Kérdezzük, mily joggal? s feleljük, hogy semilyennel. Kérdezzük, miréven? s feleljük, a tulzott tekintélyimádás és devot, hü utánirás révén. A ki e szavakat eleven öntudattá akarja emelni, vegye kézhez a Gury jegyzetes kiadását s a jegyzetekből villanó kritika fölébreszti benne az önálló, s alapos tanulmány fogalmát.

Ezek után bizonyos, hogy ha sz. Alfonz nem változtatja meg az 1748-as kiadásból vett föntebbi citatiót, alig léteznék kétely az iránt, valjon lehet-e szabadon és biztosan követni azon auctorok nézetét, kik az anticipálást délutáni két órától kezdve engedik meg. De sz. Alfonz később megváltoztatta nézetét s ujabb keletü kiadásaiban igy felel a szőnyegen fekvő kérdésre: „Prima sententia affirmat et hanc tenent Sanchez, Diana et probabilem putat Tamburini ac probabilissimam vocant Salmaticenses cum

Trullench, Ledesma, Leander, Autonius a Spir. S...“ „Secunda sententia tamen mihi verior (licet olim oppositae adhaesi) negat et hanc tenent Conc. Holz. etc.“

Mi következik már most ebből? Először is az, hogy mindenki követheti ezek közül azt, amely neki tetszik. Mert sz. Alfonz pártfoglalása nem veszi el az ellenkező sententiának probabilitását; tehát probabilis marad, vagyis mindenki követheti, s nem áll vele szemben biztos törvény; mert ha állna, akkor vele ellentétes probabilitás ugy sem adatnék.

Jó lesz azonban itt azon nemsokára visszaélésnek qualifikálható eljárásról szólni, melyet némely moralisták a Congregatio poenitentiaria egyik nyilatkozatának alkalmazásában követnek. A Congr. a legnagyobb dicsérettel emlékezik meg sz. Alfonzról, amint kell is, s egyetért vele az egész kath. világ, mely e szentnek lángbuzgalmával a rigorismus megtörésének gondviselésszerü érdemét és dicsőségét egyesitve látja. A Congr. nagyobb és kifejezőbb jelét nem adhatta tiszteletének és elismerésének, mint mikor kinyilvánitotta, hogy sz. Alfonz minden morális véleményét bátran és biztosan lehet bárkinek is követnie. De némely moralista e fényes nyilatkozat értelmezésében nem igen morális. Eljárásukkal nemcsak azt hirdetik, hogy sz. Alfonz véleményeit lehet követni, de sokszor azt, hogy kell követni. Ez sehol sem áll! A ki tudja, hogy valamely kérdésben maga sz. Alfonz két ellenkező véleményt hoz föl, melyek közül egyikét magáénak mondja, a másikától azonban a probabilitást el nem tagadja, mert azt nem is teheti: annak azt is kell tudnia, hogy tehát a választás egészen szabad, s hogy ha saját személyére sz. Alfonz véleményét követi is, de másokat arra semmikép sem kényszerithet.

A fenforgó kérdés ugyanazon helyes kezelést sürgeti; sz. Alfonz mondja, hogy van két probabilis ententia, vagyis, hogy mindkettőt szabad követni;

neki ugyan jobban tetszik a második, de azért nem tagadja, hogy bárki az elsőt is választhatja.

Sz. Alfonz azonban saját véleményének bizonyitására oly érvet hoz föl, mely ha megállja helyét, az első véleménynek probabilitása megszünik. A sz. doktor tehát oppugnálni akarja a kétórai anticipálást. Lássuk az érvet: „Ratio, quia matutinum, adhuc juxta hodiernam consuetudinem, non potest recitari nisi hora vesperarum; hora autem vesperarum est illa, quae subsequitur horam nonam, quae est media intra meridiem et occasum, estque diversa pro diversis temporibus.“ Ezen érvre nézve tudni kell, hogy evvel csak Concina, egy kiállhatatlan rigorista huzakodott elé sz. Alfonz előtt; csak az értelmezte azt ugy, hogy az ellenkező véleményt argumentumának élén, mint tőkére került hajót kilyukadtnak s menthetlennek tartotta. A többi szerző ezen érvet minden időben ismerte, de nem tartotta döntőnek, következőleg nekünk is ugyanazt szabad vele tennünk.

Eltekintve azonban ezen indirekt félretolásától, azt felelhetjük rá: hogy a szokás manapság a délutáni kétórát már a vecsernye idejének tartja, s miután sz. Alfonz sürgeti, hogy a vecsernye idejekor mondassék a matutinum, eleget teszünk ezen követelményének, ha két órakor fogunk az anticipáláshoz.

Mit kifogásol a sz. Doktor e feleleten? halljuk: „Id autem, quod contrarii supponunt, nempe quod consuetudo jam introduxerit, sequentem diem ecclesiasticum hora secunda post meridiem jam incipere, hoc probandum esset, cum omne factum sit probandum . . .“

Azon fordul meg tehát a kérdés elé gördített nehézség, hogy nincs oly szokás, melynél fogva a d. u. két órát a vecsernye idejének tartják, hogy előbb be kellene bizonyitani azt, hogy ily szokás valóban létezik.

Mindenesetre; de honnan lehetne valamire rábizonyitani, hogy igazán szokás, mint az emberek el-

járásából és állitásaiból, hogy ez vagy az igazán szokásuk. Miután az elébb fölsorolt szerzők mind ugyanazon alapon állnak, hogy t. i. a vecsernye idejében lehet csak elkezdeni az anticipálandó matutinumot s miután ugyanakkor azt is állitják, hogy két órakor anticipálhatni, következik, hogy a vecsernye idejének a délután két órát tartják. Ez természetesen a szokástól függ, s nem lehet másra rekurrálnunk, mint az emberek nézetére, cselekvés módjára. Már a Salmaticenses karmelita barátok nagy, de kevésbé kritikus morálisában olvassuk: „Probabilissimum ducimus, posse matutinum cum laudibus immediate hora secunda dici, *qua solent Vesperae recitari.*" Mit jelent az „qua solent vesperae dici"? mit jelentene mást, mint a szokást?! nem jelenti ugyanis csak azt, hogy akkor lehet elmondani a vecsernyét; mert azt már déli 12 óra után is lehet, hanem jelenti a vecsernye idejét, melyben azt általában recitálni szokás.

Különben ismétlem, hogy sz. Alfonz ellenérve, melyre támaszkodva előbbi véleményétől eltért, általánosan ismert volt minden szerző előtt; sz. Alfonz nem mondott abban semmi ujat, annyira nem, hogy amit a sz. Doktor nehézség gyanánt hoz föl, azt a kérdés alapjául, mintegy föltevéseül kell tekintenünk. Csak az a különbség, hogy sz. Alfonz e föltevésben nehézséget látott, mig mások azt nem látták.

Ujabb bizonyitékul, hogy a délutáni két órát a vecsernye idejének deklarálta a szokás, fölhozom Berardi jeles morálisának szavait. A szerző faenzai plébános, s napjaink erkölcstudományának egyik legjelesebb képviselője (Praxis confessariorum. n. 619. pag. 532.): „multi theologi probabilissime . . . horam secundam post meridiem communiter indicant; sed non desunt qui transacto meridie matutinum recitari posse dicunt, eo quod dies ecclesiasticus, maxime quoad officium incipiat a primis vesperis, quae privatim statim post meridiem recitari valent. Quia ta-

men communiter Vesperae recitantur solum post prandium; ideo hora secunda (circiter) post meridiem *tempus Vesperarum vulgo existimatur.*" Jegyezzük meg magunknak jól: „tempus Vesperarum vulgo existimatur," szokást máskép bebizonyitani nem lehet.

De vannak mások, kik nem ugy vélekednek! Szabad nekik. Elkezdhetik öt-kor, elkezdhetik régi szokás szerint éjfél után; azon csak épülni lehet; itt azonban nincs arról szó, hogy mit lehet tenni, s mi szebb és épületesebb, hanem arról, hogy mit nem szabad s mit nem kell tenni, ha különben valaki vétkezni nem akar.

Ha jól emlékszem a „papi egyesület" privilegiumai közt ez is foglaltatik, hogy tagjainak szabad a matutinumot már két órakor délután anticipálni; hasonló engedményeket olvasunk más egyesületek és rendek szabályai és konstitucióiban; ebből azt lehetne következtetni, hogy általában a matutinumot két órakor anticipálni nem lehet; mert különben ez engedmény semminemü privilegiuma nem lenne a „papi egyesületnek" vagy a rendeknek.

A legjellemzőbb ez ellenvetésben az, hogy a „Vindiciae" is éles tőr gyanánt villogtatják; pedig maga sz. Alfonz adja reá a legalkalmasabb feleletet. Müvének e kérdést megelőző lapján, fölhozza Filiucci állitását, hogy a matutinumot privilegiumból egy órával napnyugta előtt lehet anticipálni; azután ezeket olvassuk: „Quod tamen non est signum id sine privilegio fieri non posse, quia talia saepe dantur ad tollendos scrupulos et dubia, quae sequuntur ex varietate opinionum." Itt is ugyanezt kell szem előtt tartani: abból, hogy a két órai anticipálás privilegium gyanánt adatik, nem következik, hogy privilegium nélkül anticipálni nem lehet; mert az efféle szabadalmak adatnak a kételyek megszüntetésére is, melyek a vélemények eltéréséből származnak. Bizonyos, hogy ha valaki kéri a privilegiumot, hogy négy

órakor kezdhesse az anticipálandó officiumot, megkapja amiért esedezik, de jó lesz, ha minden következtetéstől tartózkodik. P. Ballerini nótájában találjuk ugyanezen nehézségre Diana szavait (Tom. 3. Tr. 6. Res. 54. n. 3.): „Dices: Pontifices concedunt privilegia, ut matutinum possit recitari duas horas post meridiem: Ergo. Respondeo, qui petunt hoc privilegium, signum est, quod tenent contrariam sententiam, et multa petuntur a Pontifice ad majorem cautelam et propter scrupulum; sed non ex his sequitur, citatam Doctorum sententiam non esse probabilem, nec sequi posse."

Még a S. Rituum Congr. feleleteiből származhatik véleményünk ellen valamiféle nehézség. A Congregatio ugyanis 1876. márcz. 16-án (Decr. 5653.) a fölterjesztett kérdésre: „Quanam hora liceat incipere privatam recitationem Matutini cum laudibus vespere diei praecedentis, in istis namque regionibus non omnium eadem est hac de re sententia?" igy felelt: „Privatam recitationem Matutini cum laudibus diei sequentis incipi posse, quando sol medium cursum tenet inter meridiem et occasum. Atque ita rescripsit." Ezen felelet némelyeknek azt bizonyitja, hogy két órakor a matutinumot anticipálni nem szabad. Mit kell erről tartani?

Tekintetbe kell venni a római congregatiók feleleteinek természetét, s minden egyes esetben külön meghatározni azok kötelező erejét. Ha részletes kételyekről van szó, ha egyes, elkülönzött esetről, nem lehet feleletüket egyszerüen hasonló vagy hasonlónak látszó kételyre és esetre átvinni egyszerüen azon okból; mert nem ismerjük a fölterjesztett kérdés vagy eset minden részleteit s ép ugy a válaszoló congregacio itéletének minden motivumait.

Másodszor arra is kell figyelnünk, hogy a congregációk feleletei néha decretumok és fogalmazásukból kitünik, hogy kötelezni akarnak, hogy a törvényt

hitelesen és kötelezően magyarázzák, stb. máskor pedig egyszerü feleletek a kérdést intézőkhöz. Mit kell ilyenkor szem előtt tartania mindenkinek, aki a feleletet olvassa? azt, amit bármely tanács vagy törvényszék itéletében nem szabad szem elől veszteni: hogy ez a felelet, ez az itélet azon testületnek véleménye. Ha a congregatio oly kérdésekben, melyekre nézve két sőt három eltérő, de probabilis vélemény létezik az egyházon belül, egyet kiválaszt s ahhoz szegődik, azáltal a többi véleményt nem fosztja meg probabilitásától, amint azt nem is teheti.

Ezen két pontot kell azon zürzavaros fogalmak közé ékelni, melyek a congregációk jogi állásáról a theologusok fejében egymást üzik és megállapodott itéletnek tért nem engednek.

A congregáció tehát választhat magának a fölterjesztett kérdésre több egymással szembenálló vélemény közül egyet, s tarthatja magát hozzá minden enemü határozatában; teheti azt is, hogy a körülmények szerint majd ezen véleményt követi, majd a másikát. Ha az előbbi módon jár el, senki abból le nem vonhatja, hogy a felelet kötelező, s az ellenkező vélemény megszünik probabilis vagy bizton követhető lenni. Ha pedig az utóbbi módon jár el, senki abból le nem vonhatja, hogy a kongregáció önmagának ellentmond; mert országvilág tudja, értem a moralis theologia világát, hogy két probabilis vélemény közül majd ez egyikét, majd a másikát követhetni, fölváltva, de nem egyszerre egy s ugyanazon ügy különböző részeiben. Ezen elvek alkalmazása képesit a fentidézett határozatnak értékét és kötelező erejét meghatározni.

A szövegezésből kitünik, hogy a congregáció nem akar valami uj, kötelező törvényt hozni, vagy a fönállónak olyatén magyarázatot adni, melynél fogva az officiumnak két óra előtt való elvégzése érvénytelen volna. Ha azt akarná, akkor igy kellett volna

irnia: „incipi posse solum, quando“ etc, de nem ugy ir, hanem „incipi posse.“ Azt pedig mi is mondjuk. Azután a felelet igy záródik: „atque ita rescripsit;“ ha pedig kötelezni akart volna, bizonnyal ezt teszi oda: „atque ita servari mandavit.“

A felelet teljes értéke tehát ez, hogy a congregáció azon véleményhez hajlik, mely a recitálást későbbre tüzi ki; de nem tiltja, hogy előbb ne történjék s annál kevésbé nyilvánitja ki érvénytelennek, ha valaki de facto két órakor anticipált.

Maga sz. Alfonz sem fogadta el mindig a congregáció véleményét egyik-másik kérdésben; bocsánatot kér, hogy az oly tekintélyes tanácsnak véleményében nem osztozhatik, miután más meggyőződése van s nem törvények hozásáról, hanem eltérő vélekedésről volt szó.

Ugyanazt veszszük észre más jeles theologusoknál. P. Ballerini régtől fogva tanitotta daczára a „stylus curiae“-nak, hogy a vérrokonság, sógorság bontó akadályától fölmentést kérő folyamodványokban nem kell az incestusról említést tenni. Tanitványai scrupulus nélkül követték a napnál világosabban bebizonyitott tant, mialatt a lelkészek faggatták magukat s másokat a kényes inquisitióval, és az ordinariatusok hiven respektálták a „stylus curiae-t.“ S mily oktató e részben a Congregatio Poenitentiaria magatartása!

A Congregáció szintén a „stylus curiae“ érvéhez ragaszkodott, nem kárhoztatta ugyan nyiltan a szeme előtt álló Collegium Romanum tanárát és tanitmányát; — de mégis intézkedett; meghagyta, hogy a Gury legközelebbi kiadásából ki kell hagyni a hires incestus-jegyzetet. A Gury-t azonban egyhamar nem nyomták. Eltelt néhány év! s a congregáció most megint azt hagyta meg, hogy a Gury legközelebbi kiadásába föl lehet ismét venni az incestus-jegyzetet. S végül mi történik? taval formális körrendeletben

nyilatkozott a sz. Szék, hogy az incestusra „in impedimentis matrimonium dirimentibus consanguinitatis et affinitatis, cognationis item spiritualis, et publicae honestatis“ nem kell tekintettel lenni.

Az eltérő vélemények közt hullámozhatik tehát az itélet, a congregáció is választhat az ember szabadságára bizott vélemények között. Csak az kivánatos, hogy a theologia morális tanitása, az egyetemeket sem vesszük ki, ne fejlesszen hallgatóiban oly gyerekes, éretlen itéletet, mely az iskolakönyv egy oldalra hajló edictumában a bevégzettséget kontemplálja, s azon deszkafalat lássa, melylyel az erkölcsi törvény s az emberi szabadság végső határa van körülszegezve.

Dr. Petheő.

D'ASTE MIHÁLY.

Romanos agere adhuc et pati fortia posse
non semel stupente, hoste, docuit.

Lecsendesült már Buda visszavételének jubileumi öröme. A nagyfontosságu nap az ezrek vérével kivivott ügynek csak legfőbb képviselőit: a pápát, a császárt, a Lotharingi herczeget, a bajor választót állitotta előtérbe s dicsőségükön ragyogtatá a jubiláló utódok örömittas tekintetét; — az elvérzett ezrekről pedig csak általában emlékezett. De miután a jubileum dagálya letünt s az apály beállott, föltünnek emlékezetünkben azon jelesek hosszu sorai, kik nem vezérkedve, de küzdve, nem a golyók körén kivül, de a vértócsák közt, lankadatlan karral varázsolták bele a Szeptember másodikát történeti évforduló pontul a megnyomorodott s pusztuló magyar nép életébe.

Az ujabban megnyitott családi levéltárak érdekes anyagot szolgáltatnak a Buda várát vivott hősök egyikéről, D'Aste Mihályról; változatos katonai pályája s főleg a magyar harczmezőkön létesitett bravurjai méltán ébreszthetik föl érdeklődésünket, — talán hálánkat is.

A 19 éves D'Aste Mihály 1675-ben elhagyta Rómát s Rómával apai házát, melynek falai közt hat testvérével együtt élvezte a legkitünőbb, vallásos nevelés áldásait s 1676-ban a császári hadakhoz lépett, melyek akkor Elzaszban küzdöttek a franczia berontók ellen. Filipsberg emlékezetes ostrománál avatta föl először fegyverét hősiessége által, még nagyobb hőstettekre; bajtársainak csodálata és tapsa jelezte az avatás szokatlanságát. Caprara hadvezérnek hadsegédje lett s ezen minőségben végig küzdötte az elzaszi hadjáratot s nem tért el soha a szokatlan hősiességü kezdet nagy mérveitől.

Azonban az isteni gondviselés a keresztények harczaiban ekként fölavatott hőst nemsokára átültette azon harczitérre, melyben nemcsak a jog, hanem a vallás is hevitette a küzdőt. A mélyen vallásos ifju, kinek nővére és 4 fivére Istennek szentelte a zárda magányában életét, ki a táborban is, ha szabad ideje volt, sátorába vonultan jó könyvek olvasásával vagy a sz. Szüz officiuma és rózsafüzérének reczitálásával táplálta lelkét, — most vallásos lelkesüléséből is merithetett ujabb hősies szellemet, — a török ellen indult. 1683-ban a török által zaklatott Bécsben találjuk. Mint a Scherffenberg ezrednek kapitánya, a reá bizott Lobel bástyát védte hatalmasan. Souches generális, egyike Bécs bátor védőinek, ezeket irja sajátkezüleg róla: „Miután eziránt kérdést intéztek hozzám, én igazlelküleg mondom s bizonyitom, hogy D'Aste ur Bécsnek heves ostromoltatásában a török által s főleg az árokban a várkapu előtt a támadásnak helyt állt s visszaverte az ellent. Midőn pedig a Lobel bástya alatt a lőporakna légberöpittetett, és a török ezután dühödt támadással neki rontott az erődítvényeknek, D'Aste övéi-

nek élén nagy kudarczczal küldte haza, s hátulról és oldalt tüzbe fogta a támadókat."

Bécs fölszabaditása után Párkánynál küzd s Esztergomot ostromolja oly rendkivüli elismeréssel, hogy Veterani tábornok egyik levelét következőkép kezdi: „Il baron D'Aste è la gloria dei cavallieri romani."

1684-ben Buda alá vezette a lotharingi herczeg a keresztény sereget, be is vette a város alsó részét, de minden további törekvése sikertelen maradt. A haditanácsban Buonvisi nunczius egyedül ellenezte az ostromot, de érveit a hadvezérek föl nem fogták, mig később a tények által illustráltattak. Maga Marco D'Aviano, a kapuczinus távozott a táborból, azt mondván a lotharingi herczegnek, hogy minden erőlködés hiábavaló, mert Isten nem akarja, hogy Buda most elessék.

Ezen első ostromnál ismét szerepel D'Aste; a spanyol követ, Arquata, ezeket irja Bécsből: „Ez évben a budai alsó város ostrománál D'Aste csodákat mivelt, az elsők közt nyomult a városba s hősi szelleme veszélyből veszélybe ragadja. Mindenki vakmerőnek mondja s el is vette bérét, mert karján roszakaratos sebet kapott" stb. Hasonló elismeréssel szól róla Veterani tábornok: „Az első, ki Buda alsóvárosba hatolt, D'Aste volt és két izben feltört egész a felső vár falomladékáig, ugy, hogy ha lettek volna, akik követik, fönt is állást foglalhatott volna."

De Marco D'Aviano-nak igaza volt, Isten nem akarta, hogy Buda azon évben kerüljön vissza a keresztények kezébe; mikor jönne pedig meg azon idő, arról nem nyilatkozott. Azalatt is, mig a közlelkesülésnek a felső vár visszafoglalására alkalmasabb körülmények kinálkoznának, a császári hadak másfelé hatoltak.

D'Aste egy ezred élén 1685-ben Ungvárt ostromolta; ez ostromról és D'Astenak ottani szerepléséről következőleg ir Solari gróf: „Schultz tábornok alatt D'Aste a gyalogságot vezette s oly ügyesen és elszántan rontott neki Ungvárnak, hogy, ha katonái cserben nem hagyják,

behatol a városba a visszavert kirohanókkal együtt. A cserben hagyott D'Aste nagy lövést fogott föl testével, mi azonban hat napnál tovább nem tartóztathatta le az ágyban, s tüstént utra kelt ezredével Érsekujvár felé, ahol szerencsés roham után ezredének élén tört be a városba. S valóban kemények s foganatosak voltak buzditó szavai, mert a katonák a győzelmet arczáról olvasták le."

De Érsekujvár előtt is roszul járt, mert az ellenség kirohanásakor sulyos sebet kapott füle alatt, s a nyil mélyen csontjába furódott. De a seb nem halál! D'Aste hősiességének a szenvedés nem szabott határt. Nemsokára ismét Eperjes alatt áll, ahol egy ujabb lövés egészen át meg átfurja mellét, de nem halálosan. Annyi seb, s főleg a füle alatt levő, aggodalommal töltötte el barátait, kiknek késztetésére hajlandónak mutatkozott Bécsbe fölmenni, ahol az ügyesebb orvosi segélytől teljes föllábolást remélt. Már utnak is indult s Komáromba érkezett, talán hogy a Dunán folytassa utját. De Komáromban azon csapatokkal találkozott, melyek Kassa elfoglalására voltak kirendelve, hozzájuk csatlakozik tehát s Bécsbe csak sebészét küldi föl, hogy a szükségeseket beszerezze.

Ezalatt beállt Budavár második ostroma 1686-ban s D'Aste is résztvett benne ezredével; volt is rá szükség mindjárt jul. 25-én, midőn a vár-őrség födözve s támogattatva a bástyákon bömbölő ágyúk tüzétől a keresztény táborba letört. A tábor a váratlan támadásra zavarba jött, de csak addig, mig a tartalékos ezredek D'Astéval élükön ott teremnek. A puskák tüze elakadt, mert zsufolt tömegben, egymás hátán, ember-ember ellen küzdött és szórt halált. Végre is a török hátrált; D'Aste pedig egy sebbel gazdagabb lett lábán, melybe az ellenség pisztolygolyója furódott. Buonvisi Cardinalis igy ir ez alkalomból: „D'Aste nagyjából fölépült ugyan, de kérjük Istent, hogy ujabb sebekkel ne tetéztessék, mert bátorsága nagyon nagy s hozzá hasonló törekvése, mindenek

fölött kitünhetni. Ezek döntötték sirba Piccolomini herczeget is Celano grófjának fiát. Azért kérem Istent, hogy mérsékelje D'Aste hevét és őrizze meg a következő rohamokban."

Nagyjából föl is épült D'Aste, de sátorát mégsem hagyhatta volna el, ha a közönséges halandók átlagához tartozik. Azonban szelleme nem türte a nyugalmat. Hallotta ugyanis, hogy a hadsereg uj rohamra készül; ő ott akart lenni. Miután pedig jártányi ereje nem volt, két oldalt karonfogva vitette magát a falba lőtt rés alá. Onnan hitta, bátoritotta, vezérelte katonáit. Egyszerre fölrobbannak a törökök aknái, s az óriási zavarban egy nagyrész a keresztény csapatokból hanyatt-homlok rohan a mélységnek. D'Aste látja, kiszabaditja magát támogatói karjaiból, odarohan s a rémültek közé ordit: „Hát csak fussatok, én nyomorék mászom majd föl a falra a törökök elé!" Ez hatott; a katonák föleszmélnek köréje csoportosulnak, s ő maga négy kézláb, ahogy sebe s fájdalma engedte kapaszkodott a kőtörmelék közt, de a sereg utána; s nagy nehezen sikerült állást foglalni s megtartani a veszélyeztetett poziciót.

D'Aste ismét egy uj sebből vérzett; a golyó czombját érte.

Ez utolsó két sebe hegedt. Augusztus 14-én ismét ott találjuk D'Astét, azon csatában, melyet a lotharingi herczeg a Buda fölszabaditására sietö Nagyvezír ellen viv. Ebből ugy látszik seb nélkül tért vissza a táborba.

Közeledett már a dicsőséges és végzetes nap, midőn ennyi hőstettek koszorusa végre is elbukott, jóllehet csodálatos, hogy bukása sokkal előbb be nem következett.

A lotharingi herczeg nagyrabecsülte D'Astet s több izben tüntette ki őt bizalmával. Augusztus utolsó napjaiban magához hivatta: „Báró ur! — igy szól hozzá, — kérem ne tegye ki magát egykönnyen a veszélynek, mert szükségem van Önre, föntartom Önt oly vállalatra, melynek sikereért hősiessége kezeskedik, s nem bizhatom másra." Ez a megbizás, melylyel D'Astet a lotharingiai herczeg ki-

tüntetni óhajtotta, nem váratott sokáig magára. Szept. 1-én a herczeg ujból magához kérette D'Astét s igy szólt hozzá: „Holnap lesz a nap, mikor halhatatlanithatja nevét; ön fogja vezetni az első csapatot, hatvan granátost, s meg vagyok győződve, hogy első lesz Ön, ki a várba lép.“ Erre D'Aste azt felelte: „ez már megtörtént volna, ha Isten ott nem marasztal a falrésen“; megköszönte a kitüntetést s készült.

Midőn a szeptember második napja kibontakozott az éj homályából s elhangzott az egész hadsereg fölött a támadás riadója D'Aste hatvan granátosának élén buzditó szót intézett a kiválasztottakhoz s aranyokat osztogatott szét köztük. Azután rohant. Fönt a falrés tetején sajátkezeivel hányta szét a czölöpgátat, melyet már az ágyuk kiforgattak, hogy utat nyisson magának és granátosainak a várba. Mindjárt a roham elején öt sebet kapott, de nem engedett; a törökök rettenetes kétségbeeséssel küzdöttek a betörők s első sorban a hős D'Aste ellen. Több és több sebből vérzett; az utánatóduló ismerős tisztek visszatérésre akarták birni, hogy legalább sebeit beköttesse, de ő azt felelte nekik: „Nincs időm önéletemre gondolni, midőn a kereszténység dicsősége forog szóban.“

Már a falról a város belsejébe ereszkedett, midőn egy nagy golyó czombját érte, s a csontot szétzuzta. Lerogyott a földre, s bajtársai kivitték a tömegből. A lotharingi herczeg látván a sebesültet, megölelte s saját orvosai által gyógyitotta. A seb nem látszott halálosnak, de mégis az volt. Kis-Boldogasszony napján kérte Ruggiero olasz oratorianus, gyóntatóját, hogy emlékezzék meg róla sz. misében, mert csak akkor kiván élni, ha élete az Isten, a kereszténység és a császár dicsőségére válik; de hogy különben szivesen hal meg, mert hálásan ismeri el az Isten nagy kegyelmét, aki nem engedte meg, hogy a falrésen haljon meg, hanem itt s a szentségekkel ellátva.

A következő nap meghalt, mint maga mondá szivesen azért, mert Jézus Krisztus dicsőségeért s a császár érdekeért hal meg.

Testét először Pesten, később Budán a főtemplomban temették el, s változatos életének s hőstetteinek rövid történetetét e gyönyörü epitafiumban foglalták:

Laureato nomini piisque manibus — MICHAELIS DE ASTE — Qui genere inclitus, virtute clarior, morte gloriosior — Pallade utraque decorus — Romanos agere adhuc et pati fortia posse non semel stupente hoste docuit — Fortiora daturus ni fortior — Sed unus illi timendus hostis quis crederet? — Sua una virtus a qua actus, non abactus ab hoste occubuit — In ipso namque aetatis vere gloriae jam maturus — Acerbam multiplici ex vulnere appetiit mortem — Quasi impar grandi animae esset, uno tantum ex vulnere via — Primum videre hostes ad muros primum extimuerunt ad pugnam — Cladibus suis superstes ruina excelsior visus semper — Audax illi prudentia, prudens audacia — Supra fidem bellica virtus — Primus victor ad Vivarinum signa intulit signum extulit victor — Non secundus nec semel muros tenuit — Et quam saepe consilio et ausu patefecerat victoriae viam — Pluribus adapertum vulneribus pectore adaperuit tandem — Visus a ferro opes animumque ducere atque plagis agi ad vulnera — Ad Barkam Cassoviam ad Strigoniam pugnavit vicit — Et quae ducibus ornamenta illi fere rudimenta fuere tot victoriae — Cecidit tandem sed non nisi devicta Buda — Quo casu res Turcarum collapsas vidit — Cecidit vulneribus et triumphis onustus — Nec prius pene dixerim mori datum — Ne forte haec una hosti devicto daretur victoria — Inter ovationes dein ad castra delatus animam agit — Ut qua vivens qua moriens victorem ageret — Paventante fama oculis una ac linguis — Ossa metum ad huc hostibus spirantia hac in urna asservata — Ut qui aedem hanc sacram Christo reddidit primus — Primus sacro funere occuparet — Vixit anno aetatis XXX. Salutis Dominicae a Buda devicta die 9 Septembris 1686.

„La Voce della Verita" után.

PASTEUR LAJOS

ez időszerint legünnepeltebb tudós a világon; született 1822. Dole-ban (Juramegye) Francziaországban. Természettudományokat tanult, s vegytan-tanár lett, előbb Besençonban, azután Dijonban, 1845-ben Strassburgban. 1863-ban Párisban az egyetemen kezdett tanitani. Minthogy a vegytanban rendkivüli dolgokat fedezett fel és irt, 1870-ben a franczia kormány 12 ezer franknyi tiszteleti dijt adott neki, mely 1884-ben 25 ezer frankra emeltetett. Legnagyobb hirt az szerzett neki, hogy az ősnemződést gyökeresen megczáfolta, azután pedig, hogy beoltás által tudja gyógyitani a veszettséget. Előttünk pedig azért nevezetes, hogy nemcsak hivő katholikus, hanem azt, hire zenithjén be is vallja. Ekképen talán fogja gyógyithatni a szellemi veszettséget, ami a lélekre nézve kétségkivül kárhozatosabb, mint a testi nyavalya. Az ősnemződés (abiogenesis, generatio spontanea) e században folyton az atheusok vesszőparipája volt, s örömmel éldelegtek rajta a transformisták (darwinisták).

Pasteur 20 évi buvárkodás után kimondotta, hogy az ősnemződés a tudomány jelen állapotában fonákság (est un chimére). És a franczia akademiában nyilvános kisérletek által be is bizonyitotta ugy, hogy az ellenkezők elnémultak. (Először 1865. febr. 25., másodszor 1875. marcz. 2.; ez utóbbi az ősnemződés halálos napja volt). Tehát omne vivum ex vivo. És tömegesen tértek meg az anyagelvüek, t. i. elvetették az ősnemződést; csakis a tudomány rokkantjai védik, ha szoritják őket azon kérdéssel: „hát vajjon honnét származott az első élet?“[1] Ugyanő

[1] Ekkor történt, hogy sok tudós, mint Pauchet, Bastian, Tyndal a physikai tudományok postulatuma gyanánt állitották fel az Isten létét. Ennek közvetett oka Pasteur, mert ha nincs abiogenesis, hanem mindenütt csak biogenesist (élő csirából keletkező élet) veszünk észre, nyilván teremtő lény hozta elő földünkön az első életet.

nyilvános hitvallást tett 1874. aug. 8., midőn az arbois-i collegiumban jutalomosztás volt. „E város temetőjében — ugymond — vannak ilynemü feliratok: meghalt mint szabadgondolkozó (Mort en libre penseur; azaz meghalt gyónatlan.) Különös, hogy ezek mind, legutóbbi nemzeti szerencsétlenségünk után keletkeztek. Tudják-e önök, mit akarnak ezen kijelentéssel a szabadgondolkozók? Némelyik ezzel azt jelenti, hogy nem akar mindenről gondolkozni, hanem inkább tudatlanságban marad; mások azt akarják, hogy szabad legyen roszul gondolkozniok; ismét mások, hogy ösztöneiknek szabad kitörést engedhessenek, s hogy egyuttal megvethessenek minden tekintélyt, hagyományt. Cartesius értelmében a szabadgondolkozás abban áll, ha törekszünk kutatni, ha csak akkor határozunk, mikor a szembetünőségig jutottunk, s ehhez arányitjuk viseletünket.

Uraim ezen szabadság legyen tiszteletünk tárgya! Ezen szabadság alkotta társadalmunk fényét, előnyeit; ámde azon szabadság, mely jogot tart határozni arról is, ami szabatos ismereteink elől fut, azon szabadság, mely nem egyéb, mint anyagelviség, atheismus, — azt erélylyel utasitsuk vissza! Valóban csodálom a jelenkori nihilistikus rendszerek szerzőit! — Mi türelmes természeti kutatók, habár az elődök gazdag találmányainak birtokában vagyunk s a legfinomabb eszközökkel rendelkezünk: folyton botlunk az igazság keresésében, és azt vesszük észre, hogy még az az anyagi világ is csaknem egészen más, mint ahogy eleddig kikutattuk. Ők azonban neki adván magokat a rendszer követeléseinek, a fátyol előtt, mely befödi a kezdetet és véget, mit is tudhatnak? Higyjétek el, a nagy és örök problemák szemléletében mondom, hogy a szellem számára csak két ut vagyon, vagy a hit, mely a kijelentésben kapott titkokat elfogadja, vagy a tépelődés, mely tehetetlenségben hallgat, bevallja, hogy titkainkból semmit sem tud. A hit embere, mivel e dolgokat nem tudhatja, hisz a természetfeletti szónak.—Erre azt mondják, hogy ez nem fér össze az észszel. Rá ha-

gyom a mondást; ámde az még inkább észellenes, ha valaki azt hiszi, hogy esze illetékes a kezdet, a vég problémáinak megfejtésére. — Ah ne insultáljátok az emberi szivet azt mondván, hogy a halál teljes semmisülés," (la mort c'est le neant). Ezt F. O. első lángelméje mondotta, kinek az istentelen állam (mert ez időszerint atheusok ülnek a franczia ministeri székeken) 20 ezer frank tiszteletdijt ad, s mint első rendü csillag ragyog a tudomány terén, ez anathematisálja az anyagelvüséget, a tudomány nevében!

Flourens mondja: „a szerves állatok csak kétfélekép keletkezhetnek: vagy az ősnemződés által, vagy Isten teremtése által. Az elsőt el nem fogadhatjuk, mert az egész világ elvetette. A tudatlanság állitja, a tapasztalat elveti. Tehát nem létezik. Ámde ha elfogadjuk az Isten teremtési munkáját, minden megváltozik. Akkor nemcsak e természet létezik, hanem teremtő Isten. Nincs többé szemfényvesztés (illusion). Mihezképest senki se képzelje, hogy a Darwin-féle fajkeletkezés elmélete elégséges arra, hogy mindent megfejtsen." (Examen du livre de Darwin.)

A MAGYARORSZÁGI RÓMAI KATHOLIKUS PAPSÁG IRODALMI MUNKÁSSÁGA A XI. SZÁZADTÓL EGÉSZ 1885-IG BEZÁRÓLAG.*)

(Vége.)

Krotky József, esztergomi kanonok, született 1821. november 19-én. Egyházi pályáját mint káplán kezdette, később Budapesten a központi papnevelőintézetben lelkiigazgató, majd nostrai és érsekujvári plébános. 1848—1849-ben Dr. Nogáll Jánossal „Der katholische Christ" czimü heti lapot szerkesztette. 1868-ban leforditotta és

* Lásd juniusi füzetünk 461. l.

Pesten kiadta „Csodalátvány karácsony éjjelén, azaz a keresztény vándorlása az üdvösség czéljához“ czimü müvet.

Krastenits Mátyás, kurtakeszii plébános, 1798-ban Komáromban gyászbeszédet adott ki.

Kremnicska Tamás, pozsonyi kanonok, született 1794. junius 6-án, meghalt 1860-ban január 16-án. Irodalmi önálló munkásságát l. Dr. Majer Istv. Bibl. 46. l.

Kubriczky András, pozsonyi kanonok, szül. Lökön, Barsmegyében, 1819. február 21-én. Irói munkásságát Dr. Majer Istv. Bibl. 15., Danielik és Ferenczy II. 168. és Vutkovich 62. lapon mutatja be. Egyházi beszédeket a Pázmány füzetek és Garay Alajos gyüjteményes kiadása is hoztak tőle. A központi papnevelő-intézet magyar egyházirodalmi iskola által kiadott „Munkálatok“-ban megjelentek tőle: Inditó okok e régi egyház litteratura tanulására. 1084. — Grf. Batthyányi Ignácz erdélyi püspök élete 1842. A „M. Sion“-ba is dolgozgatott, nevezetesebb czikke: Autonomiánk a valósulás stadiumán.

Kudlik Ignácz dercsikai plébános. Tábori káplán korában, 1797-ben, Szombathelyen egy prédikácziót adott ki, melyet „nemes Komárom Vármegye Insurgens Vitézeinek“ sz. István napján mondott.

Kudlik János püspökii plébános szül. 1842. május 16-án. Azelőtt tanitóképzőintézeti igazgató-tanár volt Esztergomban. Önálló müveit Dr. Majer István Bibl. 15. lapján sorolja elő.

Kunszt József, kalocsai érsek, szül. Zubrohlaván 1790. junius 28-án. A theologiát a Pázmáneumban végezte. 1813-ban segédlelkész volt Drégelypalánkon; 1814—1820. Nagy-Szombatban levéltáros és sz. széki jegyző; 1821—1831. a Pázmáneum kormányzója; 1831—1836. pozsonyi-, 1836—1850. esztergomi kanonok, érseki helyettes és pharei vál. püspök; 1850—1851. kassai püspök; 1851. év végével kalocsai érsek; meghalt 1866-ban. Irodalmi munkásságáról Dr. Majer István Bibl. 65. lapja csak átalánosságban emlékezik meg. Életrajzát l. Vas. Ujs. 1865. 10. Arczk. —

Sürgöny 1866. 6. — M. Sion 1866. 43. — Fasc. Eccl. 1868. IV. V. VII—IX.

Kükülloi János, Miklós esztergomi érseknek Erdélyre nézve fővikáriusa, I. Lajos király titkára, kinek életét és viselt dolgait első irta össze. Horányi Elek II. 197. l. De Kikelew, De Kökellő nevek alatt is emliti. 1359—1383-ig esztergomi kanonok és erdélyi főesperes volt.

Kürtössy András, azelőtt galanthai plébános, később esztergomi kanonok, sághi prépost és pharei vál. püspök; meghalt 1732-ben. 1714-ben egy gyászbeszédet adott ki Nagy-Szombatban.

Lassú Lajos, nagysuri plébános, szül. 1834. okt. 15-én. Irodalmi terén való megjelenését l. Dr. Majer István Bibl. 17. l. A központi papnevelő intézet magyar egyházirodalmi iskolájának tevékeny tagja, 1856-ban társaságban leforditotta és az ez évi „Munkálatok"-ban meg is jelent tőle: Pálmaágak a magyar egyháztörténelem kertjéből.

Lányi Károly, egbeli plébános és a M. T. Akadémia tagja, szül. Bakabányán, 1812. decz. 12-én. Kiváló egyháztörténeti iró. Munkásságát és életrajzát l. Danielik és Ferenczy I. 293., Vutkovich 162. és 404. l., Dr. Majer István Bibl. 16. l.

Lehmann Ágoston, káplán Budapesten, szül. 1847. jul. 19-én. A pesti kath. legényegyletnél vezérszerepet játszó férfiu a derék egylet tőkéjének gyarapitására kiadta: „A betlehemi csillag. Énekes karácsonyi játék 4 felvonásban. Pocci és Schlavabl után. Budapest. 1883" czimü müvét. — 1884-ben meginditotta „Katholikus ifjusági szinmütár" czimü vállalatát, melyből eddig a következők jelentek meg: Az első szereplés. Bohózat 1 felvonásban. — Az egyetlen kabát. Bohózat 1 felvonásban. Mindkettő Budapesten jelent meg. 1884 óta a „Korunk" munkatársa.

Lépes Bálint, 1593—1607-ig esztergomi kanonok, 1608—1622-ig nyitrai püspök, 1622-től győri püspök és kalocsai érsek. Meghalt 1623-ban. Kitünő egyházi szónok

hirében állott. Mint irót l. Danielik és Ferenczy I. 296. l. és Horányi E. II. 480. l.

Lévay István, hédervári plébános. 1706-ban Nagy-Szombatban szent beszédet adott ki „Remete Szent Pál napjára."

Lipovnitzky István, nagyváradi püspök, szül. Aranyos-Maróthon, Hontmegyében, 1814. aug. 15-én. Komáromi plébánosból esztergomi kanonok, miniszteri tanácsos és 1868—1885. nagyváradi püspök. Irodalmi müködéséről Dr. Majer István Bibliographiájának 62. lapján tesz említést. Életrajzát l. Magyarorsz. és a N. V. 1869. 10. — Vasárn. Ujs. 1870. 50. — Századok, 1873. VIII.

Lippay György esztergomi érsek. Irodalmi müködését l. Egri Emlékkönyv 277. lapján. Meghalt 1666. január 3-án Pozsonyban.

Lipthai Antal, esztergomi kanonok, szül. 1802. nov. 16-án, meghalt 1871. nov. 3-án 1843-ban kiadta Bécsben mondott sz. István napi egyházi beszédét; továbbá van egy alkalmi latin beszéde, melyet Simor János herczeg-primás székfoglalója alkalmával mondott Esztergomban 1867-ben.

Lollok József, esztergomi kanonok, szül. 1824. nov. 16-án. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 61. l. — Azonkivül megjelent tőle 1875-ben: Preces in usum Collegii Pázmániani, anno a partu Virginis 1874; XXVIII. sacri principatus Pii P. IX. — Továbbá a „Katholikus Lelkipásztor"-ban egyházi beszédei is vannak.

Lovászy Antal, csolnoki plébános, született 1839. szept. 9-én. A „Szent Gyermekség" társulat magyarországi igazgatója lévén, 1881-től fogva „évi jelentések"-et ad ki, melyek érdekes tartalmuknál fogva hová tovább becsesebbek lesznek.

Lósy Imre, esztergomi érsek. Született 1580 körül. Tanulmányait Rómában végezte. 1611—23-ig esztergomi kanonok és nagyprépost, 1623—25-ig csanádi, 1625—33-ig váradi, 1633—37-ig egri püspök, 1637—42-ig esztergomi érsek; meghalt 1642. nov. 9. Irodalmi müködését lásd

Egri Emlékkönyv 277. lapján. Életrajzát l. Hasznos Mulatt. 1837. I. Vasárn. Ujs. 1856. 35. 36. arczk. M. Sion 1806. 664. l.

Lőrincz, esztergomi érsek 1105. körül. Irodalmi érdemeiről Horányi E. II. 2. lapján emlékszik meg.

Lubischitz Ignácz, ismeretlen állásban. 1786-ban Budán alkalmi beszédet adott ki.

Lukácsy Béla búr-szent-györgyi pléb. és orsz. képviselő, szül. 1838. jun. 20-án. 1875-ben Budapesten tartott sz. István napi egyházi beszéde nyomtatásban is megjelent.

Luprecht Ferencz, ismeretlen állásban. 1802. ugyancsak Budán egy egyházi beszéde jelent meg.

Machovich Gyula, hgprimási levéltárnok és szertartó hittudor, született 1858. febr. 11-én Csáporon, Nyitramegyében. A „katholikus heti lap"-ban értekezett „A macskazene eredetéről"; az „Esztergomi Közlöny"-ben „A vakoló" és a „Szabadkőmivesség és Oktatás" czimü czikksorozatokban a szabadkőmivességről. Mint az Uj Magyar Sion munkatársa több ismertetésen kivül irt „A hitetlenség és lázadás propagandájáról", jelenleg pedig szintén az U. M. S.-ban a szabadkőmivesség összes titkait ismerteti. Irodalmi neve: Dr. Csápori.

Magyar István kemenczei plébános, 1795-ben Bécsben, a kapucinusok templomában, sz. István napján elmondott magyar egyházi beszédét ugyancsak Bécsben adta ki.

Majer István stagnoi püspök, esztergomi kanonok, „István Bácsi" név alatt az ország egyik legnépszerübb irója. 1885-ben irói müködésének 50-ik évfordulója alkalmából az egész országból lelkesen üdvözöltetett. Irói munkásságát l. Danielik és Ferenczy I. 307., Vutk. 233. és Dr. Majer István Bibl. 17. l. Irói müködésének legteljesebb lajstromát Dr. Walter Gyula „Jubileumi Emlékfüzér"-ében birjuk, melyben a főpap életén kivül önálló müveinek, jelentékenyebb czikkeinek, kisebb dolgozatainak, irodalmi pályakérdéseinek és feladványainak ugyszólván teljes sorozatát olvashatjuk. — Az ország vala-

mennyi napilapja, szépirodalmi és egyházi folyóirata részint eredeti, részint átvett czikkekben igen rokonszenvesen méltatta.

Gróf *Majláth Ágoston* papnövendék, az „Uj Magy. Sion“ munkatársa. 1885.

Maráz István papnövendék, az „Istv. Bácsi Naptár“ 1878-diki folyama egy beszélyt közölt tőle: „A megalázott kényur“ czimmel.

Marczel Ákos kőhidgyarmati plébános, szül. 1813. márcz. 17-én. L. Dr. Majer István Bibl. 20. l. Mint uj adatot hozzáadjuk, hogy a „Magyar Encyklopaedia“ is egyik munkatársát tiszteli benne.

Markusz Gyula pápai főpap, esztergomi kanonok, szül. Beszterczebányán, 1825. szept. 7-én. L. Dr. Majer István Bibl. 20. l. Továbbá a központi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolában 1846-ban, mint fordító nevezetes érdemeket szerzett magának.

Martinuzzi György bibornok, esztergomi érsek, szül. Horvátországban. Kezdetben Sz. Pál rendének tagja volt és mint ilyen Magyar- és Lengyelország több kolostoraiban lakott. A mohácsi vész a sajóládi kolostorban találta. Itt találkozott és ismerkedett meg vele Zápolya János. E találkozásnak köszönhette szerencséjét. A hazánk történetében nevezetes szerepet játszott férfiu mint csanádi püspök kezdette fényes pályáját, majd váradi püspök lett, és mint ilyen Zápolya tanácsosa, Erdélyország kormányzója, bibornok és esztergomi érsek. Castaldo orgyilkos kezei alatt 1551. decz. 17-én halt meg. 1535—1551. közti levelezéseit Dr. Károlyi Árpád adta ki. Életrajzát következők örökitették meg: Tud. Gyüjt. 1820. IX. — Felső-Magyarországi Minerva 1827. — M. Hazai Vándor 1835. és Magyarország és Erdély képekben 1854. III. — Uj M. Muzeum 1858. I. 225. l. Halálát igen szépen leirta Vértessy Arnold. L. Magyarország és Nagyvilág 1866. 23, 24.

Maszlaghy Ferencz budapesti prépost-plébános, szül. Budapesten, 1839. nov. 24. A fömegye legszellemesebb

és legkedvesebb iróinak egyike. Az elbeszélő prózairók egyik elseje. Önálló müveit 1873. óta következőkkel szaporitotta: Rajna vidékén. Vázlatok. Esztergom. 1874. — Dél-Francziaországból. Uti vázlatok. Budapest. 1875. — Elbeszélései. Esztergom, 1879. — Kisebb utirajzok. Két kötet. 2. kiadás. Esztergom. 1879. — Római emlékeim. Esztergom. 1880. — Ujabb elbeszélések. Budapest. 1880. — Epigonok. Beszélyek. Esztergom. 1882. — Mai jellemek. Esztergom. 1884. Első beszélye „A gyürü és olvasó" a Kath. néplapban 1861-ben jelent meg. Ujabban a „Kath. Hetilap"-ba „Kisvárosi photographiák" czimmel szellemes csevegéseket ir. — 1875-ben az „Irodalmi Értesitő"-t szerkesztette. — Az „Uj. M. Sion" igen becses dolgozatokat közölt tőle. Az esztergomi érseki képtár. 1876. — Cantabria földjén. 1876. — Uti emlékeimből. 1881. — Viszhang. 1882. Levelek az országos kiállitásról. 1885. — Van egy önálló egyházi beszéde is: Szent István öröksége. Esztergom. 1882. 1874 előtti irodalmi munkásságát l. Dr Majer Istv. Bibl. 20—21. l.

Matusek András, mint hédervári plébános 1668-ig az esztergomi főmegyéhez tartozott, a mondott évben győri kanonok lett és mint scopiai választott és tinnini fölszentelt püspök és nagyprépost 1713. májusában halt meg. 1695-ben megjelent Szechenyi György hgprimás fölött mondott gyászbeszéde. Két kiadásban jelent meg, egyik Lőcsén, a másik Nagy-Szombatban. Mindkettő 1695-ben.

Báró *Martonffy György*, szempczi plébánosból 1708-ban esztergomi kanonok, 1721-ben erdélyi püspök lesz. Irodalmi müködését l. Danielik és Ferenczy II. 193., Vitkovich 17. és 80. l. Szalay Imre magyar egyházi beszédek gyüjteményében szintén vannak beszédei. Életrajzát l. Lelki kincstár 1860. I. 178 l.

Meizermann Ignácz bátorkeszi plébános, szül. 1835. okt. 11-én. L. Dr. Majer István Bibl. 22. l. Önálló müvei: Magyarország védasszonya. Ima és énekkönyv. Pest. 1874. — Népszerü értekezés az 1876. nagy jubileumi ke-

gyelem évről, vagy mit kell hinnünk és cselekednünk, hogy a jubileumi teljes bucsuban részesülhessünk. Pest. 1875. — Ugyanez tótul is megjelent. — Bakács-kápolnai emlékkönyv. 1877. Katholikus zarándokbot, az örökkévalóság utjára. Imakönyv. Mentsd meg lelkedet, vagyis elmélkedések könyve. Fordítás Dr. Schlör A. után. A „Jó Pásztorban néhány egyházi beszéde jelent meg.

Melcsiczky Lajos, szül. 1846. szept. 27-én. Mint nagyszombati gymn. tanár 1878-ban egy programm-értekezést irt „Az első török-magyar szövetség-"ről. 1879—1885. összeállitotta VII-évi folyam alatt a nagyszombati érseki főgymnázium könyvtárának catalogusát. Megjelent az 1875—1885. programmokban. Az „Istv. B. Napt." 1874. évi folyamában egy ismeretterjesztő czikke jelent meg: A chinaiak társas életéről.

Meszlényi Gyula esztergomi kanonok-apát, szül. 1832. január 22-én. Önálló müve: La Salette. A bold. szüz Mária, mint fájdalmas anya megjelenésének leirása Franczia országban, a la salettei hegységben. Esztergom. 1876. — IX. Pius pápa halálakor. A pápa halála, temetése és a konklave. Lonovics J. után. Komárom, 1878. stb.

Mérey Mihály esztergomi kanonok, szül. Zala-Egerszegen. Egy ideig cseklészi és esztergomi plébános volt, majd kanonok és vegliai vál. püspök. Meghalt 1729-ben. Mint irót l. Danielik és Ferenczy II. 197. l.

Mészáros Imre esztergomi kanonok és a m. t. Akadémia levelező tagja, szül. Muzslán, Esztergomm. 1811-ben. Közhasznu irodalmi müködését l. Danielik és Ferenczy I. 325., Vutkovich 282 l. és Dr. Majer Istv. Bibl. 21—22. l. 1851-ben leforditotta: Manzoni „A jegyesek" czimü gyönyörü müvet, melyet mondott évben a sz. István-Társulat adott ki; továbbá munkatársa volt a „Magyar Enciklopaediá"-nak és végül 1862-ben Bécsben jelent meg az ottani kapuczinusok templomában tartott sz. Istvánnapi beszéde. Életrajzát l. U. M. Sion. 1865. III.

Miklosovich Alajos volt gutai plébános, most nagyszombati kanonok, szül. 1816. junius 16-án. L. Dr. Majer

Istv. Bibl. 22. l. Az itt közlöttekhez sorolandók a „Jó Pásztor"-ban megjelent egyh. beszédei és hogy 1835-ben és 1836-ban, mint társforditó a „Munkálatok"-ban különös munkásságot fejtett ki.

Molnár Nep. János komáromi apát-plébános, szül. Esztergomban, 1850. május 5-én. Manning bibornok átültetője, eddig a következőket forditotta le tőle: A szent szék függetlensége. — Jézus szeretete a bünbánók iránt. 2-ik kiadás. — Korunk négy főhibája. Bpest, 1879. — Bizzál Istenben. Esztergom, 1878. Továbbá leforditotta Wiesing J. „Tofana" czimü nagyobb elbeszélését. Esztergom, 1876. — Eredeti müve: Emlékeim Belgium, Anglia és Hollandiából. 2 kötet. 1875. — Szerkesztette „Jézus szent Szivének hirnöke" czimü egyh. folyóiratot. — Van egy alkalmi beszéde, melyet sz. István napján Budán mondott és 1884-ben kiadott. 1885-ben leforditotta és kiadta „Jézus sz. Szivének diadala korunkban" czimü müvét.

Monoszlói András, szül. Nagyváradon 1552. A nagyszombati iskolák igazgatója volt, majd pozsonyi kanonok és prépost, később pedig veszprémi püspök. Meghalt 1601. decz. 11. Telegdy mellett a XVI. századbeli kath. hittudományi irók között a legtevékenyebb volt. L. Danielik és Ferenczy II. 207. és Vutkovics 394. l.

Morva Miklós héreghi plébános, szül. 1825. decz. 22. L. Dr. Majer István Bibl. 23. l. — A „Pázmány Füzetek"-be is irt.

Munkay János kékkői esperes-plébános, szül. 1820. julius 13-án Nagyfaluban, Árvamegyében. A buzgalmi irodalom kiváló müvelője. Önálló munkásságát kellően méltányolja Danielik és Ferenczy I. 330., Vutkovich 200. és Dr. Majer István Bibl. 23. l., mely adatokhoz még a következőket csatoljuk: A szentségek szentsége, azaz az Istenember Jézus Krisztus valóságos jelenléte az oltári szentségben. Budapest, 1874. — Az oltári áldozat. — A szent angyalok története világkormányzási s embergondviselési szempontból. I—V. köt. Esztergom, 1884.

— Igaz-e, hogy a kath. iskolának eddig nem volt gazdája? Eger, 1874. — Superintendens-e vagy püspök. 1885. — Végül a M. Állam, a Kath. Lelkipásztor és a Magyar Sion munkatársa is volt.

Napraghy Dömötör, 1589—1599-ben egri prépost, 1602-ben pozsonyi prépost, 1596—1606-ig erdélyi-, 1606—1608-ig veszprémi püspök, 1608—1619-ig kalocsai érsek. III. Zsigmond lengyel királynál követségben járván, Krakóban az egybegyült rendek előtt 1595. márcz. 11. mondott beszédét még azon évben kinyomatá. L. Dr. Pauer „Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében." 427. l.

Gróf *Nádasdy Ferencz* kalocsai érsek, szül. Budán, 1785. márczius 3-án. 1808—16-ig drégelypalánki plébános, 1816—23-ig esztergomi kanonok, 1823-ban váczi püspök és 1847-ben kalocsai érsek; meghalt 1851-ben. Mint drégelypalánki plébános 1812-ben Bécsben sz. István napján egyházi beszédet tartott, melyet ugyanakkor és ugyanott ki is adott. Életrajzát l. Gem. Blätter, 1830. 20.

Náray György pozsonyi kanonok, majd 1690-ben Esztergomba helyeztetett át. Meghalt 1664-ben. Kitünő egyházi szónok volt. Életrajzát és irodalmi müködését l. Uj Magyar Sion. 1884. 1. lap.

Nedeczky Gáspár dömösi plébános, szül. 1822. április. 26-án. Lásd Dr. Majer Istv. Bibl. 24. l. Az itt sorolt adatokhoz sorolandók: Dömös története és legujabb leirása. Esztergom, 1880. — A „Kath. Lelkipásztor" 1866—67. folyamában egyh. beszédek jelentek meg tőle.

Németh György esztergomi kanonok. Kopácsy József herczegprimás székfoglalója alkalmával mondott beszéde megjelent a „Diszünnepély"-ben. 1839. Életrajzát l. M. Sion. 1863. 472. l.

Némethy Lajos hittanár, szül. 1840. marczius 1-jén. Budapest helytörténetének fáradhatatlan kutatója és müvelője. Lásd Dr. Majer István Bibl. 24. lapján közlöttekhez még a következők adandók: I. Önálló müvek: A Nagy-Boldog-Asszonyról nevezett Budapest vári főtemplom története. II. bővitett kiadás. Budapest. 1878. —

Budapest felső vizivárosi sz. Annáról czimzett plébánia templom rövid története. Budapest. — Török mecsetek Budán. Budapest, 1878. — Kögl A. Jézus-társaságbeli atya. Életrajz. Kiváló tekintettel Budának a XVIII. századbeli egyházi viszonyaira. Budapest, 1879. — Tábori lelkészek Budavár bevételénél 1686-ban. — Szent István első és apostoli m. királyról mondott dicsbeszédek irodalma. Budapest, 1881. — Adatok a felhévvizi Szentháromságról nevezett prépostság és káptalan történetéhez. Két mümelléklettel. Budapest, 1883. — A római kath. egyházi szertartások értelmező kézikönyve. Budapest, 1884. — Adatok Árpádházi boldog Margit történetéhez. Budapest, 1885. (Ez utóbbit Dr. Fraknói V. társaságában irta.) — II. Értekezések. 1. Magyar Sionban: Nagy-Boldog-Asszonyról nevezett budavári plébánia templom története. 1874. — Jezsuiták lelkipásztorkodása Budán. 1876. — Kögl Ádám, Jézus társasági tag életrajza. L. föntebb az önálló müvek között. — Az Ur Jézus szivének ábrái. 1881. — A vörös csillagos keresztes vitézek rendjének müködése és érdemei Magyarországban. 2. Egyházmüvészeti Lapban: Mihály mester pecsétnyomója. 1881. — A budai clarissák leltárai. — A Szentháromság ábrázolása. — A pozsonyi clarissák leltárai. — A budai sz. Ferencziek pecsétnyomó gyüjteménye. 1882. — A szepesi székesegyház leltára 1662-ből. — Árpádházi b. Margitnak egy képe a XVII. századból. — Egy XVI. századi magyar főpap ingóságai. — A kassai székesegyház leltára 1604-ből. 1883. — A fehéregyházi pálosok leltára. — A clarissák ó-budai zárdájáról. 1884. — A nyulak szigetebeli és az ó-budai apáczák pecsétei. — Az 1785-ben a budai városházán elárverezett miseruhák. — Sz. Péter vértanu budai templomának maradványa. — Adatok az arany és ezüst tárgyak elkezeléséhez II. József császár idejében. I. és II. közlemény. 1885. — 3. Magyar-Könyvszemlében: Budapest bibliographiája. 1879. — 4. A magyar heraldikai társaság közlönyében: Egy pár szó a magyar czimerkérdéshez. 1885. — 5. Religióban: Árpádházi

sz. Margit élete. 1885. és röviditve a Szent Család 1885. évi Naptárában. — 6. Történelmi Tárban: Adalék Piso Jákab életrajzához. — 7. Archaeologiai Értesitőben: Budavára régi helyrajzának kinyomozása. 1885. 8. Vasárnapi Ujságban: Ó-Buda romjai 1602-ben. — 9. Századokban: Budavár 1686-ban történt visszafoglalásának évfordulói az első ötven évben. 1886-ban és végül 10. Tájékozóban van egy könyvismertetése 1879-ből. — 1884-ben a „Korunk" munkatársa.

Nikolényi József marczali plébános, szül. 1851. nov. 11-én. A „Jó Pásztor" hoz tőle egyházi beszédeket; továbbá van egy értekezése az „Uj M. Sion"-ban is, czime: A népfenség elvének hamissága. 1875.

Nogáll János nagyváradi kanonok, szül. Győrött, 1820. junius 24-én. 1843-ban Esztergom főmegye uj misés papja, 1843-ban a „Religio és Nevelés" szerkesztőtársa, 1845-ben Budapesten a központi papnevelő-intézet lelkigazgatója; 1853-ban udvari káplán és az Augustineum igazgatója Bécsben; 1857-ben nagyváradi kanonok; 1878-ban pápai főpap; 1880 óta pergamoi fölszentelt püspök és 1885-ben Lipovniczky István püspök elhalálozása után püspöki általános-helyettes. Fáradhatatlan és sokoldalu munkásságu főpap. Irói müködését kiválóan méltatták Danielik és Ferenczy II. 228. Vutkovich 186. és Dr. Majer Istv. Bibl. 62. lapon. Az itt közölt adatokhoz a következők sorakoznak. I. Önálló müvek. Ezek két részre oszlanak; u. m. hitbuzgalmiakra és tankönyvekre. Hitbuzgalmi müvei 1858 óta a következők: I. Szerkesztette az „Épületes könyvtár"-t, ebben jelentek meg: Keresztény hitélet csarnoka. N.-Várad. 1862. — Keresztény vezérczikkek. Pest. 1863. — Szent halmok. Pest. 1863. Az Ur angyala. N.-Várad. 1882. Liliomszálak. Békés-Gyula. 1882. — 2. Ugyancsak ő alapitotta és szerkesztette a „Lelki kincstár"-t. E könyvtárban tőle vannak: Kempis T. Négy könyve Krisztus követéséről. Fordités. Pest. — Eger. 1864—1881. III. kiadás. — Boldogasszony követése. II. kiadás. — Liguori szent Alfonz vezérkönyve az oltári

szentség látogatásáról. Eger. 1881. IV. kiadás. — Skupuli L. lelki harcza. Fordítás. Eger. 1880. Továbbá Boldogasszony gyöngykoszoruja. N.-Várad. 1865. — Napraforgók. 2 kötet. N.-Várad. 1874. — Szeráf hangok szent Teréziától. 1882. — Szent István napi egyh. beszéd. N.-Várad. 1864. — Népiskolai tankönyvei: Magyarország története dióhéjban. VII. kiadás. Eger. 1868. — Egyházi szertartások magyarázata. IV. kiadás. Eger. — Az egyház történelme dióhéjban. III. kiadás. B.-Gyula. — Magyar nyelvtan 3 tanfolyamban. IV. kiadás. Eger. — Magyar nyelvtan dióhéjban. IV. kiadás. N.-Várad. 1862. — Adalékok a „Közép Katekizmus"-hoz. 2 füzet. Eger. 1865. — Magyar nyelvtan szemléltetőleg. Pest. 1865. — Magyar nyelvtan született magyarok számára. Pest 1869. — Egyházi szertartások magyarázatja. N.-Várad. 1875. — Egyházi történelem rövid foglalatja. N.Várad. 1877. — II. Nem önálló czikkei a M. Államban és az általa szerkesztett „Religio és Nevelés"- és „Kath. Christ"-ben jelentek meg. Pesti kispap korában a magyar gyakorló iskola legkiválóbb költői tehetsége volt. Költeményei 1840—1842-ben jelentek meg a „Munkálatok"-ban. Itt jelentek meg prózai dolgozatai is. Életrajzát l. Vutkovich 186 l.

Novák Lajos hittanár, szül. 1842. május 24-én. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 24—25. lapon közlötteket kiegészitjük a következőkkel. A szegény gyermekek sorsa az ó-kori társadalomban. 1879. Budapest. kir. gymn. programmban. Külön lenyomatban is megjelent. A divényi plébánia. U. M. Sionban. VI. évf. Az „Istv. B. Napt."-ában következő czikkei jelentek meg: A káromkodó. Pályadijas dolgozat. 1865. — A hitetlen. Pályadijas elbeszélés. 1866. Dömötör, magyar bibornok. 1868. — Széchi Dénes bibornok. 1869. — Bakács Tamás bibornok. 1870. — Bölcsődék Budapesten. 1878. — Emlékirat a „Pesti első Bölcsőde egylet" alapitásának negyedszázados évfordulója. 1877. Önálló mü.

Nyizsnyányszky Menyhért Ignácz, szül. Bajmóczon, Nyitra m. 1747. jul. 30-án. Mint Esztergom főmegyei pap

Nagyszombatban tanulmányi másod felügyelő, 1772-ben a szepesi érsek-helynök titkára, 1775-ben markusfalvi plébános. 1781-ben a beszterczebányai egyházmegyébe lépett át és Bajmóczon lett káplán, 1784-ben Korpona város plébánosa és 1879-ben beszterczebányai kanonok. Meghalt 1813. jul. 9. Van egy irodalmi hagyatéka: „Historia domus parochiae Carponensis." E művet történelmi szempontból forrásmü gyanánt becsülik.

Ocsovszky Ferencz nagyszombati kanonok, született Nagyszombatban, 1816. január 29-én. Irói müködéséről Dr. Majer István Bibl. 25. lapon emlékezik meg. Ugyancsak kellően méltányolják irói tevékenységét Danielik és Ferenczy II. 232. és Vutkovich 36. lapon.

Oláh Miklós esztergomi érsek, szül. Nagy-Szebenben, 1493. januárban oláh herczegi családból. 1510-ben Ulászló király udvarába jött és a király halála után 1516-ban Szathmáry György pécsi püspök titkára lett, 1618-ban pappá szenteltetett és még azon évben pécsi kanonok, 1522-ben Esztergomba vitték át, 1526-ban Lajos király titkára és tanácsosa. A mohácsi vész után Ferdinánd király pártjára állott, ki őt 1543-ban zágrábi-, 1548-ban egri püspökké nevezte ki. 1553-ban esztergomi érsek lett és mint ilyen 1568. január 14-én Nagyszombatban halt meg. Irodalmi érdemeit illetőleg l. Horányi II. 694. és az Egri Emlékkönyv 282., valamint Danielik és Ferenczy II. 234. lapját. Diplomaciai levelezését magyarul Ipolyi Arnold, Beszterczebánya tudós püspöke adta ki. Életrajzát l. Vasárn. Ujs. 1856. 35. 36. arczk. — Gem. Blätt. 1830. 72. — Uj M. Muzeum. 1858. I. 227. — István Bácsi Naptára 1865. 63. l. arczk. — M. Könyvh. 1802. 83. — Philos Pályam. 1835. I. 29. — Bartakovics Emlékkönyv 282. lap.

Ondrejkovits János szent-benedeki plébános szül. 1814. márcz. 14-én. Van egy alkalmi beszéde, melyet Barsmegye hálaünnepén, Sz. Benedek város halomormán mondott 1881-ben. Nyomatott Budapesten.

Ordódy Zsigmond esztergomi kanonok. A theologiát

Rómában tanulta. 26 éves korában lett kanonok. Meghalt 1707-ben életének 57 évében. Majdnem mindenét a mária-czelli templomnak hagyta. Van egy halotti beszéde Haskó Jakab nyitrai püspök fölött. Nagy-Szombat. 1695.

Osvald Ferencz nagyváradi kanonok, szül. Esztergomban, 1789. Pesti egyetemi tanárból 1840-ben váradi kanonok lett. Mint irót l. Danielik és Ferenczy I. 346. lapján. A Pázmány-Füzetekbe is irt.

Otrokocsi Foris Ferencz, szül. Rimaszécsen, 1640-ben. Ritka tudományu és változatos multu férfiu. Életrajzát és irói müködését l. Danielik és Ferenczy I. 347. l.

Palásthy Pál esztergomi kanonok, szül. Magyar Izsépen, Sáros m. 1825. márczius 29-én. Mint Kassa egyházmegye papja a budapesti egyetemnél volt hittanár, a honnan mint esztergomi kanonok bucsuzott el állásától. Önálló müvei: Theologia morum catholica. 2 rész. — Gyászbeszéd Fábry Ignácz kassai püspök temetése alkalmával. Pest, 1867. — A polgári házasság. Budapest, 1870. — Jó ideig a „Religio"-t is szerkesztette. Egyházi beszédei közül több jelent meg a Pázmány Füzetekben, Garay Alajos gyüjteményes kiadásában és a Kath. Lelkipásztor 1869-ik folyamában. 1856-ban a „Családi Lapok"-ban egy becses czikk jelent meg tőle, czime: Körrajzok Nagy Theodorik történetéből. Az „Uj Magy. Sion"-ban: „Püspöki jubileum." — 1886. máj. 9. eszterg. segédpüspökké szenteltetett.

Palkovich Győző gutai plébános, szül. 1850. október 17-én. Az „Uj Magyar Sion" 1875-ben: „Az iskolakérdés tekintettel hazai törvényhozásunkra" és „A kulturharcz alapelvei" czikkeket hozta tőle. Az „Istv. B. Napt." pedig a következőket hozta. Mit köszönhet Magyarország a szerzetes rendeknek? Pályamü. I—II. (1871—72.) A „Jó Pásztor" több egyházi beszédét közölte.

Palkovich György esztergomi kanonok, szül. Ottenthalban Pozsonym. 1763. ápr. 24. Mint theol. tanár kezdette egyházi pályáját, majd az érseki káptalan könyvtárőre, 1816-tól kezdve pedig esztergomi kanonok. Meg-

halt Esztergomban 1835. január 21-én. Kiváló és fáradhatatlan egyháztörténettudós, különös érdemei vannak Esztergom főmegye történetének kutatásában, e téren tett jegyzései és irományai megvannak. A szentirást tót nyelvre forditotta, melyet aztán saját költségén ki is adott. Életrajzát l. Hasznos Mulatt. 1835. I. 13. — Ofner Pester Zeitg. 1835. 10.

Palsovics Antal pozsonyi kanonok, szül. 1771-ben, meghalt 1864-ben. L. Dr. Majer István Bibl. 26. l. Életrajzát l. M. Sion 1864. 80. l.

Pankl Máté egyetemi tanár, 1797-ben Budán kiadta „Compendium institutionum physicarum." I—III. kötet.

Gróf *Pálffy Tamás* püspök, a „Memoria Basilicae Strigoniensis" 155. l. szerint „báró" volt. 1645—1652-ig esztergomi kanonok, 1652—1658-ig csanádi-, 1658—59-ig váczi-, 1660—69-ig egri- és 1670—79-ig nyitrai püspök. 1669—79-ig a jászói és pozsonyi prépostságokat is birta. I. Lipót király kanczellárja volt, ki annyira szerette őt, hogy a jó tanácsok angyalának nevezte. Hires szónok volt. Irodalmi szereplését l. Egri Emlékk. 283. lap.

Papp Ferencz varbói plébános és kékkői esperes volt. Mint pesti káplán kiváló szónoki hirben állott. Beszédei „Elegyes ünnepi és vasárnapi beszédek" czimmel 1840-ben I—II. kötetben jelentek meg.

Pálma Károly Ferencz, előbb Jézus-társasági pap, majd nagyszombati tanár, később pedig kalocsai kanonok és nagyprépost, szül. Rózsahegyen, Liptómegyében, 1735. aug. 18-án. A történetirás egyik első rendü tekintélye. Nevezetesebb munkái: Notitia rerum Hungaricarum. 3 kötet. Nagyszombat, 1770. — Heraldicae regni Hung. specimen, regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens. Bécs, 1766. Ez a müve németül is megjelent. L. Danielik és Ferenczy II. 245. Életrajzot l. Ung. Nachr. 1787. 13. —M. Kurir. 1787. 127. — Pressb. Zeitg. 1787. 16. Fascic-Eccl. 1842. II. 313. l.

Pázmány Péter, a magyar kath. egyház örök fénye és dicsősége, szül. Nagyváradon, 1570-ben október 4-én.

Irodalmi müködésével külön korszakot alkotott. Magyarul és latinul irott munkáinak száma jóval több a husznál. Életirói közül első helyen áll Nagyvárad tudós kanonokja Fraknói Vilmos, ki a nagy bibornokról 1868-ban egy 3 kötetes tanulmányt és 1886-ban egy ujabb tanulmányt bocsátott közre a „Történeti életrajzok" czimü vállalatban. Apróbb életrajzokat a következő lapok hoztak: Pesti Napló 1854. 100. — Hazánk és a Külf. 1867. 37. Arczk. — Vasárn. Ujság 1880. — 22. Gem. Bl. 1826. 36. — Haszn. Mulatt. 1846. II. 4. — Bud. Hirlap 1859. 228. — Philos. Pályam. 1835. 31. — Tud. Gyüjt. 1837. V. 107. — Győri tört. és rég. füz. 1861., 1863., 1865. folyam. — U. M. Sion 1864.

Petzkó Antal segédlelkész, szül. 1855. márcz. 15. A „Népnevelő" munkatársa. 1886-ban Dr. Majer István püspök irói jubileuma alkalmából kiadott „Emlékkönyv" bevezetését ugyancsak ő irta.

Báró *Perényi Imre* esztergomi kanonok, szül. Nagy-Szőllősön, Ugocsamegyében, 1746-ban. Hittanulmányait Rómában végezte, 1772-ben Galánthán lett plébános, 1774-ben a szepesi társaskáptalannál, 1776—1823-ig pedig esztergomi kanonok. Meghalt mint bácsi püspök és érseki helyettes 1823. január 26-án Nagy-Szombatban. 1804-ben „Katekizmust" irt és adott ki.

Perger Lajos segédlelkész, szül. 1853. jan. 3. Az időszaki lapokba dolgozgat, ugy a Népnevelőbe tanügyi czikkeket, a Kath. Néplapba pedig egy elbeszélést irt. Az „Ist. B. Napt." is hozott tőle egy pályanyertes müvet: „A házasságról." 1877.

Perinay Pál felsőthúri plébános, szül. Esztergomban, 1843. jan. 24-én. Néhány egyházi beszéde jelent meg Pátkai Pál magyar kath. egyházi beszédek gyüjteményében.

Pisincz Zsigmond dojcsi plébános. Latinul irt. Munkájának czime: Clades Bicinensis anni 1573. cui adjunctus est brevis de officio militis et Imperatoris Tractatus.

Közzétette Kovachich. L. Ugyanannál Script. min. Tom. I. 158. 193 l.

Pitroff István vistuki plébános, szül. 1826, nov. 8-án. A „U. M. Sion" VII. folyamában egy czikke van: Az alsó-diósi plébánia története.

Poliákovics Ignácz szobbi plébános, szül. Esztergomban, 1842. decz. 28-án. Van egy önállóan megjelent sz. beszéde 1883-ból, melyet egy ujmise alkalmával mondott. Egyházi beszédeit a „Jó Pásztor" sürün hozza. Van egy értekezése is az Uj. M. Sionban: Szükséges-e még a latin nyelv? 1883. — A M. Államban szintén többször találkozunk nevével.

Pongrátz Ferencz izsai plébános, szül. 1833 május 22-én. Irói neve: Izsai. Egyházi beszédeket ir az „Isten igéjé"-be és a „Jó Pásztor"-ba. (1883—1885.)

Pongrácz György a győri káptalanból az esztergomihoz tétetett át, 1657-ben esztergomi nagyprépost és szendrői püspök, később csanádi majd pedig 1669—1676-ig váczi püspök. Van egy alkalmi gyászbeszéde Gf. Forgach Miklós özvegye gf. Bossani Eszter fölött. Nagyszombat. 1661. (A váczi névtár mint „báró"-t emliti.) Életrajzát l. M. Sion 1869. 171. l.

Pór Antal pozsonyi kanonok és a M. T. Akadémia tagja, szül. Esztergomban. 1834. okt. 18-án. Buzgó történész. Már is igen szép számu müvel ajándékozta meg irodalmunkat. Azokhoz, miket Dr. Majer Istv. Bibl. 26. lapján elősorol, még a következő önálló müvek járulnak: Aeneas Sylvius, II. Pius pápa. Élet és korrajz. Budapest. 1880. — Rónay Jáczint pozsonyi prépost. Pozsony és Budapest. 1885. — Apróbb dolgozatai: Fraknó vára. Uti tárczámból. 1856. Családi Lapokban. — Törvényjavaslat a gymnasiumi és reáliskolai oktatásról. 1880. Tájékozóban. — Miklós ostiai püspök követsége Magyarországon. 1885. Uj M. Sionban. — Egy érdekes pör a XIV. századból. Adalék Pozsony történetéhez. 1885. — Pozsonyvármegyei rég. és tört. egyesületi értesitőben. — Adalékok Gentilis biboros magyarországi követségéhez.

1886. Történelmi tárban. — Ugyancsak „Gentilis bibornok követségének irományai"-hoz ő irta a történeti bevezetést. 1885. — Van egy tanügyi czikke a Középtanodai Tanári Közlöny VII. évfolyamában és két könyvismertetése a Tájékozóban (1880) és a Kath. Theol. folyóiratban. (1884.) Végül kiadta 1873-ban Budapesten sz. István napján mondott egyházi beszédét. Egyebekben l. Vutkovich. 313. l. Századok. 1871. 525. l. M. T. Akad. Alm. 1873 és 1874.

Predmerszky Márton pozsonyi kanonok; azelőtt nagysallói plébános; meghalt 1799. január 29-én, mint őr-kanonok. Kiváló egyházi tudós. Lásd Danielik és Ferenczy II. 261. l.

Pethő Rudolf (családi néven) *Prohászka Ottokár* theol. tanár, szül. 1858. okt. 10-én. A theologiát Rómában tanulta, honnan mint bölcselet- és hittudor tért viszsza. Az „Uj M. Sion"-ba ir. Czikkei. Emléksorok assisi sz. Ferencz születésének VII. százados évfordulójára. 1882. — A Collegium Romanum háromszázados évfordulója. 1883. — Sybillák. 1885. — Utirajzok Németországból. stb. stb.

Prunyi József pozsonyi kanonok, szül. 1793. márcz. 15-én. Irói müködését l. Dr. Majer Istv. Bibl. 27. és 47. l. Meghalt 1867. október 5-én. Életrajzát l. Phil. Pályamunk. 1832. 132. — M. Sion. 1867. 800.

Rajner Lajos esztergomi kanonok, szül. 1842. szept. 4-én Visken L. Dr. Majer Istv. Bibl. 29—30 l.; az itt közlöttekhez adandók még: Az „Uj M. Sion"-ba Sajó név alatt ir. A hullák elégetéséről. VI. évf. 1875. A második s további házasságok és a szentszéki holttányilvánitás. (VIII.- 177 és. IX. évf. 78.) A zsidó vallásu ügyvédek ügyviteli képessége a sz. székek előtt. (X. évf. 79.) Az ügyvédi rendtartásról szóló 1874. évi XXXIV. tcz. és szentszékeink. (VI. évf. 1880.) A párbérről.

Rácz András füzesgyarmathi plébános, majd lelkiigazgató Budapesten, szül. 1789. nov. 19-én. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 47. l. Eletrajzát és jellemzését az „Uj M. Sionban." Meghalt 1864. január 20-án.

Ráth József Antal budapesti plébános, szül. Kis-Venyéreden Fehérm. 1817. márczius 27-én. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 30. l. 1864-ben kiadta a „Sz. László társulat évünnepén" tartott egyh. beszédét; irt a Pázmány füzetekbe. Meghalt 1869. Egyebekben l. Danielik és Ferenczy I. 381. és Vutkovich 105 l.

Reindl Román segédlelkész Budapesten, szül. 1852. febr. 6-án. A fővárosi hitoktatás kérdéséből előnyösen ismert iró. Önálló müve: A lelkipásztorkodás gyakorlati vezérfonala. — A „Magyar koroná"-ban 1883-ban hittanitási czikkeket irt.

Rendek József esztergomi kanonok, szül. Tatán, Komáromm. 1810 május 27-én. A hazai tanitóképzés terén nagy érdemei vannak. Irodalmi müködését kimeritően hozza Dr. Majer Istv. Bibl. 30.—31. lapon; életrajzát l. Danielik és Ferenczy I. 385. és Vutkovich 165. l. — Fölemlittetlenül maradtak, hogy 1835-ben mint a központi egyházirodalmi iskola tagja fordításaival, 1838-ban pedig önálló czikkével „A religiói tévelygések" kezdette meg irodalmi müködését.

Réthy András, a győri akadémián görög nyelvtanár 1821-ben kiadta: „Lingva universalis, communi omnium Nationum usui accomodata" czimü müvét, melylyel a világnyelvért küzdők között első lépett fel hazánkban. Müve Bécsben jelent meg. L. Dr. Pauer J. 490. l.

Réh János, lelkiigazgató Budapesten, majd főmegyei könyvvizsgáló, szül. 1821. április. 9-én. Mint a központi irodalmi iskola tagjától következő czikkek jelentek az iskola „Munkálatai"-ban: Imádság. (Fordítás.) 1841. — Keménység a szükölködők iránt. 1841. — Bucsu. 1841. — Egyebekben l. Dr. Majer Ist. Bibl. 30. l.

Gróf *Révay Antal* vágujhelyi majd 1752-ben esztergomi kanonok és milevitani fölszentelt püspök, 1776-ban rozsnyói-, 1780-ban nyitrai megyés püspök. Meghalt 1783-ban. Székfoglaló beszédét 1780-ban Nagyszombatban adta ki.

Rimely Károly lekéri apát és pozsonyi kanonok,

szül. Eszergomban, 1825. febr. 4. A főmegye egyik kiváló irója. Önálló müvei: Capitulum insignis Ecclesiae Collegiatae Posoniensis. Pozsony, 1880. (Névtelenül, kézirat gyanánt jelent meg.) — Adalék az „Uj Magy. Sion" 1880. évi folyamához. Pozsony, 1881. — A Magyar Encyklopaedia munkatársa volt. Van egy czikke: Esztergom, képpel az Ist. Bácsi Naptárának 1856. évi folyamában, továbbá a pozsonyi közmüvelődési egyesület ülésén mondott elnöki beszéde megjelent a M. Államban. 1884. — Végül van két szent István napi egyházi beszéde. Az egyik 1861-, a másik 1865-ben jelent meg Bécsben. Egyebekben utalunk Dr. Majer Ist. Bibl. 32. lapjára.

Robicsek Ferencz segédlelkész, szül. 1859. május 24. A „Jó pásztor"-nak 1883. óta munkatársa. Eddig 5 egyh. beszéde jelent, 1879-ben irt az „István B. Naptárá"-ba: A nyolcz boldogságról.

Roder Alajos nagyváradi kanonok, szül. Kis-Bérben, Komáromm. 1812. szeptember 12-én, meghalt 1878. marczius 4. Irodalmi müködését l. Danielik és Ferenczy I. 392., Vutkovich 255. és Dr. Majer István Bibl. 32—33. l. Ezekhez adandók még a következő önálló müvek: Szent István napi beszéd. Buda, 1839. — Egyházi beszéd Scitovszky János herczegprimás jelenlétében az egyetemi templom megnyitása alkalmából. Pest, 1851. — A magyar nemzet nagyságának és dicsőségének megalapitása szent István által. Egyházi beszéd. Pest, 1860. — A magyarok Nagy-Asszonyának dicsősége. Egyh. beszéd. Pest, 1861. — Beszéd a m. kir. egyetem ujjáalakitásának 88. napján. Buda, 1868. — Bibliai történetek kisebb gyermekek számára. Eger, 1882. 42-ik kiadás. — Bibliai történetek középkoru gyermekek számára. Eger, 1874. — Bibliai történetek nagyobb gyermekek számára. Eger, 1874. — Van egy igen becses tanulmány czikke: Széttekintés a homiletika és kateketika irodalmában. Megjelent 1859-ben a Pázmány-Füzetek III. kötetében. — Mint a Magyar Enycklopaedia munkatársa szintén említést érdemel; vé-

gül föl kell még emlitenünk, hogy a központi egyházirodalmi iskolában mint fordító 1836-ban már szerepelt.

Romeiser József budapesti plébános. Született Budapesten, 1838. augusztus 14. A német egyházi irodalom egyik vezérférfia. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 33. l. — 1883. évben egy magyar egyh. beszéde jelent meg. A munka és nyugalom isteni törvénye. Budapest. — A Katholikus Lelkipásztor 1866. évi folyama szintén hozott tőle egyh. beszédeket.

Rostaházy Kálmán budapesti plébános és országgyülési képviselő, szül. 1836. april 1. Önálló kiadványa: Néhány szó sz. István király napja, egyetlen nemzeti ünnepünk érdekében. Budapest, 1873. Mint irót Dr. Majer Istv. Bibl. 33. l. emliti.

Roszivál István perbetei esperes-plébános és országgyülési képviselő, született 1844. aug. 4. A „Nemzeti Politika" czimü hetilap munkatársa. 1884.

Rónay Jáczint pozsonyi prépost, szül. Székesfehérvárt, 1814. máj. 13. Azelőtt a pannonhalmi sz. Benedekrend tagja volt. Kiváló tudós. Munkáinak teljes sorozatát l. Szőllősy K. Az osztrák-magyar monarchia összes szerzetes-rendeinek tört. és stat. rajza I. 98—100. l., azonkivül l. Danielik és Ferenczy I. 393. és Vutkovich 153. 527. és Scriptores Ord. S. Benedicti 383. l. — Teljes és minden oldalról kimeritő életrajzát Pór Antal pozsonyi kanonok irta meg. L. Esztergom főmegye irói közt. Életrajzát l. Vasárn. Ujság. 1862. 4. arczk. — Győri Közl. 1862. 13. és 30. — Hazánk s a Külf. 1865. — Magyarorsz. s a N. V. 1866. 36. és 1871. 27. mindkét számban arczk. — M. Hirlap 1852. 750.

Rudnyánszky József beszterczebányai püspök, szül. Nagyszombatban, 1887. okt. 28. Esztergomi kanonokból 1844. beszterczebányai püspök. A nemzet történetében kiváló érdemekkel biró és sokat szenvedett férfiu 1859. nov. 24. meghalt Pozsonyban, eltemettetett Esztergomban. Püspöki körlevelein kivül van egy egyházi német beszéde: Die Ehe in einer Predigt von J. R. Archivar,

stb. Buda, 1817. Igen szép életrajzát olvashatjuk a beszterczebányai névtár 1876. folyamának 36—41. lapjain.

Salgó János karancsséghi plébános, szül. 1828. máj. 25. L. Dr. Majer I. Bibl. 34. l. Az egyház külhatása a sajtó és ital vészre. 1852. — A teremtés hat korszaka. 1853. — Papi nőtlenség. 1854. — Részt vett a „Tavaszvirány" czimü imakönyv kiadásában.

Samassa József egri érsek. Müvei: Votum ad synodum Provincialem Strigonii celebrandam. — Palestina, quam in usum auditorum suorum Strigonii descripsit. Mindkét mü Esztergomban jelent meg. Életrajzát l. Magyarorsz. és a N. V. 1874. 31., arczk. — Vasárn. Ujság 1873. 30., arczk. — Nemzeti Képes Naptár 1874.

Santhó Károly, eszt. cz. kanonok Pozsonyban, szül. 1818. január 28. Önálló müve: Mi üdvösb, hinni vagy nem hinni? Pest. — Apróbb értekezései és czikkei a Religióban jelentek meg.

Sándorffi Nándor káplány. Egy czikke van: A haluziczi román templom. 1884. Egyházmüvészeti Lapokban.

Sántha Mihály megyeri plébános, szül. Busatornyán, Nógrádm. 1824. október 24. Önálló müvei: Harmincz év után. Egyházi hazafiui költemények. Vácz. 1179. Kiadta Karcsu A. Árzén sz. Ferencz-rendi házfőnök. — Ujabb egyházi hazafiui költemények. Balassa-Gyarmat. 1882. — Forditott több latin hymnust, továbbá Weber Béla „Napraforgó"-ját, végül van egy czikke az István Bácsi Naptárában: A becsület szentségéről. 1861. Különben lásd Danielik és Ferenczy II. 275. l. és Dr. Majer Istv. Bibl. 35. lap.

Sárváry Endre, nagyléghi plébános, szül. 1816. marcz. 1-jén. L. Dr. Majer István Bibl. 35 és 36. l. Kiegészitésül: A nagyléghi plébánia története Magyar Sion VI. évfoly. — Emlékfüzér. 1865. Esztergom. Szent Jánosnapi Emlényben.

Scitovszky János, biboros-érsek, herczegprimás, szül. Bélán, Abaujm. 1785. nov. 6-án, meghalt Esztergomban,

1866. okt. 19. Rozsnyói püspökből pécsi püspök, majd pedig esztergomi érsek. Politikai életünk ujjáalkotásában főtényezőként szerepelt. Irodalmi müködését illetőleg l. Danielik és Ferenczy I. 407. l. Életrajzát lásd B. Hirlap 1853. 69. — Vasárn. Ujs. 1856. 18. 35. 36. arczk. és 1866. 43. arczk. — Képes Ujság 1859. 18. arczk. — Magy. és a N. V. 1866. 9. és 43. arczk. — Pesti Napló 1866. 241. — Hazánk és a Külf. 1866. 43. arczk. — Sürgöny. 1866. 242. — Ország Tükre 1862. 1. arczk. — Esztergom. 1879. 31. 32. — M. Sion 1866. 780. és 1867. 144. — Istv. Bácsi Naptár 1868. 70. arczk. — Országgyülési Arczképek. 1867.

Séda Ernő, sz. széki jegyző Esztergomban, született Chinoránban, Nyitram. 1851. jun. 27-én. Igen szép készültségü iró. Társadalmi irányu müveivel teljes elismerést vívott ki. Önálló müvei: A központi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolájának története. Budapest, 1874. — A párbaj. Budapest. 1882. — A kereszt diadala a félhold felett 1683-ban. Esztergom felszabadulásának kétszázados évfordulója alkalmából. Esztergom, 1883. — Az öngyilkosság vallási, bölcsészeti, jogi, történeti, lélektani, erkölcsi és társadalmi szempontból. Budapest. 1876-ban Maszlaghy Ferenczczel az „Irodalmi Értesitőt" szerkesztette. — 1881—83-ban az Uj Magy. Sion munkatársa. Nevesebb czikke: A modern tudomány és az eszmények. 1875. — A munka. 1880.

Simor János biboros-érsek, herczegprimás, szül. Székesfehérvárt, 1813. aug. 23-án. Egyetemi tanárból bajnai plébános, majd miniszteri tanácsos és székesfehérvári kanonok, 1857—1867-ig győri püspök, azóta az ország biboros főpapja. Müvei: Epistolarum pastoralium et instructionum selectarum vol. I—V. Esztergom. 1882. — A főmagasságu herczegprimásnak három irata és Eötvös József levele a herczegprimáshoz. Pest. 1867. — A római pápa tévmentessége ősi hagyományainak tanubizonyságairól Magyarországban. Pest. 1872. — A római pápa tanitói hivatalának csalatkozhatlansága. Pest 1872. — Országgyülési és sz. István társulati beszédei a M. Állam-

ban, M. Koronában, Paszlavszky gyüjteményes kiadásában és a Magyar Sionban. Életrajzát l. Vasárn. Ujság. 1862. 26. arczk. — Magy. és a N. V. 1867. 21. arczk. — Ért. a Kath. Congr. 1871. 1. — Hajnal 1867. arczk. M. Sion 1867. Arczk. — Országgyülési emlékek. 1866—1867.

Somogyi Alajos Sz. István-társulat igazgatója, szül. Komáromban, 1816-ban. A főmegye egyik első rendü tudósa. Nehéz és változatos életet élt, meghalt 1865. jul. Budán. Irodalmi müködését l. Danielik és Eerenczy I. 416 és Dr. Majer Istv. Bibl. 36.—37. l. — Kiegészitésül költeményeket is irt, melyek a Religio és Nevelésben jelentek meg. Egyházi beszédei közül többeket a Pázmány füzetek hoztak. Életrajzát l. Családi Lapok 1856. 15. sz. — Nemzeti N. K. Naptár 1857. 120 l.

Somogyi Károly esztergomi kanonok és a Szeged városi nyilvános könyvtár alapitója, szül. Tisza Földvárt, Hevesm. 1810. ápr. 1-én. Irodalmi müködését Danielik és Ferenczy I. 416., Vutkovich 112. és Dr. Majer Istv. Bibl. 37. l. — Kiegészitésül a Religio és Nevelés melléklapját: „Egyházi Literaturai Lap"-ot 1848—1849. szerkesztette. — A Magyar Encyklopaediának is munkatársa volt és dolgozott végre a Pázmány füzetekbe. Eletrajzát l. Vasárn. Ujs. 1880. 24. arczk. M. T. Akad. Alm. 1861. 139.

Spécz József budapesti plébános, 1844-ben Bőjti beszédeket a k. k. hit főigazságairól. Pest belvárosi főegyházban németül tartván magyarul kiadta. Pest. 1844. Életrajzát l. Religio és Nevelés. 1843. II. 40.

Stéger Imre ipolysághi plébános, szül. 1823. május 4-én. A Családi Lapokban egy czikke van: „A hit boldogságá"-ról.

Suella György, pozsonyi kanonok. 1664-ben megirta a pozsonyi oltár alapitványok történetét. L. Capitulum Posoniense. 270 l.

Sujánszky Antal esztergomi kanonok, szül. Budapesten, 1815. aug. 4-én. Egyházi költő és ifjusági iró. Irodalmi müködését l. Danielik és Ferenczy I. 419., Vut-

kovich 219. és Dr. Majer Istv. Bibl. 37. l. Ezekhez járulnak: Egyh. beszéd Sz. István király ünnepén. Bécs. 1876. — Apróbb czikkek: Honfi imája. 1864. István Bácsi Naptárában. — Gróf Forray Brunswik Julia emléke. 1868. U. ott. — Április 24-ke 1879-ben. 1880. — A „Magyar Encyklopaedia" és a Kath. Lelkipásztor munkatársa volt. — Az egyházirodalmi iskolában is dolgozott. Itt megjelent czikkei a következők: A kath. anyaszentegyház fő elvei az emberek üdvösségéről. 1837. — A lélek halhatatlanságát az erkölcsiség és az érzelem bizonyitja. 1837. — Az isteni tiszteletről. 1838. Végül 1837—1842-ig mint egy hét költemény ugyancsak az egyházirodalmi munkálatokban. Eletrajzát l. Honderü 1847. II. 17.

Scharnbeck János vicerector Budapesten, szül. 1828. márcz. 30-án, meghalt 1871. aug. 10-én. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 36. l. Kiegészitésül: A nolaiak Kárthágóban. tört. dráma 3 felv. Nagy-Szombat. 1863. — Az elégedetlen favágó. Vig életkép 2 szakaszban. Pécs. 1864. — Jákob fiai. Dalmü 2 szakaszban. Nagy-Szombat 1867. — Első czikkei az egyházirodalmi „Munkálatok"-ban jelentek meg: Levél egy protestáns miniszterhez. 1852. — A világ csalódása. 1862. Biró Márton veszprémi püspök életrajza. 1852.

Schirgl Endre esztergomi kanonok, szül. 1811. nov. 26-án. Szomolnokon, Szepesm. — Mint Rozsnyó egyházmegyei pap b. e. Scitovszky Jánossal Pécsre, innen pedig Esztergomba költözött. 1849. január — októberig mohácsi plébános; 1850. január 7-étől esztergomi kanonok; meghalt 1872. deczember 25-én. Irói érdemeit l. Dr. Majer Istv. Bibl. 36. l. Életrajzát l. Uj Magyar Sion. 1873. 76. l.

Schopper György rozsnyói püspök, szül. Budapesten, 1819. márczius 9-én. — Egyetemi tanárból esztergomi kanonok, majd pedig rozsnyói püspök. Önálló müvei: A polgári házasság. Buda 1868. — Mi czélja lehet napjainkban egy általános közzsinatnak? Esztergom. 1869. — Mily jelleggel bir voltakép a magyar tudomány-egyetem? Fejtegette Tömöri. Pest, 1866. Ezen czim alatt 1885-ben

a M. Államban is megjelent. — Emlékbeszéd Márkfi Samu felett. Buda, 1861. — Beszéd a valódi tudomány főkellékeiről, az egyetem 85-ik évfordulóján. Pest, 1865.

Schreiber László győri kanonok. Egy ideig a herczegprimási udvarban irodaigazgató, 1859-ben győri kanonok; meghalt 1862. okt. 23. Irodalmi működését Dr. Majer Istv. Bibl. 62. lapon emliti. Az egyházirodalmi isiskola Munkálataiban két czikke jelent meg: Történeti visszapillantás Remete sz. Pál szerzetére. 1847. — Töredék gondolatok a seminárium történetéből. 1848. Életrajzát l. U. M. Sion 1863. 76.

Schumikraszt Mihály pozsonyi kanonok. 1865. nyomtatásban jelent meg szent István napi beszéde Pozsonyban.

Báró *Schwarzer János Lajos*, született Svájczban, 1770-ben esztergomi kanonok és nagyszombati plébános, 1779-ben nyitrai nagyprépost; ezen méltóságától 1783-ban megfosztották, mivel az osztrák tartományokból engedély nélkül távozott, 1794-ben azonban kegyelmet kapott és váczi kanonok lett. Meghalt 1801-ben. Mint esztergomi kanonok 1771-ben sz. István napján német beszédet mondott és azt a mondott évben Nagyszombatban ki is adta.

Herczeg *Schwarzenberg Ernő János Ferencz* krumlói herczeg, pristinai vál. püspök; kölni-, szalczburgi, ludii- és passzaui kanonokból 1808. máj. 20. esztergomi kanonok, 1818-ban győri püspökké neveztetett, de alig két évig ült a püspöki széken. 1821. marcz. 14-én Bécsben meghalt. „Oratio inauguralis"-a nyomtatásban is megjelent 1819. Életrajzát l. Pressburger Zeitung 1820. 53.

Sooky Gábor papnöveldei aligazgató. Született 1843. jul. 4. Az Uj M. Sionban a socialistikus mozgalmakról irt; egynéhányszor Romkövy Bálint név alatt.

Szabó József, nilopoli fölszentelt püspök és eszterg. kanonok, szül. 1805. marcz. 17., meghalt 1884. april. 27. Esztergomban. L. Dr. Majer Istv. Bibl. 38. lap. Ezekhez adandó: Egyházi beszéd sz. István napra. Pest. 1863. — A „Pázmány-Füzetek"-be is dolgozott. Lásd életrajzát az Uj M. Sion 1885. évf.

Szabó Pál, volt tardoskeddi plébános. Szül. Hídvégen, Hontm., 1752-ben. Meghalt mint kanonok Esztergomban, 1835. aug. 30. 1811-ben Budán sz. István napján prédikált, és prédikációját az évben Budán ki is adta. Életrajzát l. Honmüvész, 1835. 30. Arczképpel. — Gem. Bl. 1830. 19.

Szelepcsényi György esztergomi érsek. 1635-ben szempczi plébános és kanonok. 1643-ban csanádi- és pécsi-, 1644-ben veszprémi-, 1648-ban nyitrai püspök, 1657-ben kalocsai és 1666-ban esztergomi érsek; meghalt 90-nél jóval idősebb korában Litoviczban, Morvaországban, 1685. jan. 14. Irodalmi müködését l. Danielik és Ferenczy II. 306. és Vutkovich 17. l. Az ott közlött adatokat következőkép helyesbitjük: Régi és uj deák és magyar egyházi énekek és litániák. Nagyszombat, 1672., 1680., 1686., 1738-ban jelent meg. Eletrajzát l. Magyar Néplap 1857. 71. azczk. — Egyh. Jár. 1834. 133.

Szeless György, ismeretlen állásban. Müve: Descriptio Inscriptionum Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis cognominatae Szép templom; id est: Ecclesia magnifica, ut apparet ex ruderibus, etc. Esztergom, 1765.

Szentilonay József, szül. Pápán, eleinte pozsonyi-, később esztergomi kanonok és nagyszombati plébános; mint káptalani helynök meghalt 1769-ben. Mint irót l. Danielik és Ferenczy I. 547. l.

Gróf *Széchényi György* esztergomi érsek, szül. Szécsényben, Nógrádm. 1592. A theologiát Bécsben tanulta, annak végeztével Sellyén 3 évig hitszónok, 1632-ben esztergomi kanonok és vágujhelyi prépost, 1643-ban csanádi-, 1644-ben pécsi-, 1648 ban veszprémi-, 1658-ban győri püspök; 1668 ban kalocsai- és 1685-ben esztergomi érsek. Meghalt 103 éves korában 1695. febr. 18-án Pozsonyban. Kiadott egy müvet: Az Evangeliumok és Epistolak, melyeket Esztendő által olvastat az Anyaszentegyház. Nagyszombat, 1692. Van egy prédikációja is: Botthyán Ádám gróf elhunyt neje, szül. Formontin Katalin Auróra felett. 1654. Bécs. Czimlap, szöveg magyar. Eletrajzát l. Vasárn.

Ujs. 1856. 35. 36. arczk. és 1863. 9. arczk. — Uj Magy. Muzeum 1857. 22.

Gróf *Széchy Dénes* bibornok, esztergomi érsek; eleinte nyitrai-, majd egri püspök, 1440—1465-ig Magyarország első főpapja. Ő koronázta meg legnépszerübb királyunkat, Hunyadi Mátyást és pedig 1464-ben Urnapján. Mint irót Horányi III. 318. l. emliti. Életrajzát l. István B. Napt. 1869. 69.

Szily János, Esztergom város plébánosa, 1798-ban szent István napján a bécsi kapucinusok templomában ő tartotta az egyházi beszédet, melyet ugyanazon évben Bécsben ki is adott.

Sztankovics János, előbb esztergomi kanonok, később Jézus-társasági pap, szül. Szakolczán, Nyitram. 1581-ben, meghalt 1673. decz. 24. Mint irót l. Danielik és Ferenczy II. 314. és Vutkovich 410. l.

Sztrakos Béla, eleinte nógrádi-, azután uri plébános. Irt egy két kötetes latin egyháztörténetet és egy kötet magyar egyházi beszédeket. Mindkét munkája Budán, 1725-ben jelent meg.

Szuppan Zsigmond, esztergomi kanonok és kinevezett beszterczebányai püspök, szül. Körmöczbányán, Barsm. 1814. január 18. Irói müködését illetőleg l. Danielik és Ferenczy II. 328. és Vutkovich 21. l.

Szvorényi Mihály veszprémi kanonok; pályafutása a következő: Esztergomban kispap, Zágrábban tanár, azután hahóthi apát és keszthelyi plébános. Müvei: Historia Religionis et Ecclesiae Christianae. I—II. Pozsony, 1789. — Amoenitates hist. eccl. I—VI. füzet. Győr, 1795. Jus publicum commune ac particulare. Veszprém. 1803. — Jus privatum Eccl. I—III. Veszprém. 1804. — A felséges Ausztriai háznak érdemei. Veszprém. 1804. — Igtató beszéd. Veszprém. 1807. — Synopsis critico-historica decretorum synodalium. Veszprém, 1807. — Halotti dicsérete Nagy Ferencznek. Veszprém, 1808. — Dissertatio critico-historica de duplici incolatu coenobitico B. Margaritae, Belae IV. Regis Hung. Filiae. Veszprém, 1808.

— Dissertatio historica de Albensi Custodiatu. Veszprém, 1809. — Purpura pannonica continuata. Eger. 1811. Életrajzát l. Gem. Bl. 1814. 94.

Tallián Ödön képezdei igazgató Esztergomban, szül. 1856. nov. 24-én. „Tallósi" név alatt az „Uj. M. Sion" munkatársa. 1882.

Telegdy Miklós az esztergomi érsekség adminisztrátora, szül. Telegden, Biharm. 1535-ben. A theologiát Krakóban tanulta, 26 éves korában már esztergomi kanonok volt és mint ilyen 16 éven át volt Nagyszombat plébánosa és hitszónoka, 1577-ben a káptalan nagyprépostja, 1579-ben pécsi püspök, 1580-tól fogva az esztergomi érsekség kormányzója. Meghalt 1586. április 22. Nagy-Szombatban. Mint irót Danielik és Ferenczy I. 576. l. mutatják be. Életrajzát l. M. Sion. 1868. 12. 14 l. — M. Sajtó. 1556. I.

Tillmann Ferencz segédlelkész, meghalt 1849-ben. Egy könyvet hagyott reánk. Az anyaszentegyház öt parancsolata, bőjti szent beszédekben. Fordítás Dr. Himmelstein F. után.

Tomann József segédlelkész, szül. 1853. márcz. 2-án. Önálló müve: Képek az uj hazából. (Boszniából.) — Az „Uj M. Sion" és a „Havi Közlöny" munkatársa. Van egy az István Bácsi Naptárában is: Az egyház és hazánk. 1876.

Török István papnövendék, 1865-ben Fehérváry Ferenczczel együtt forditotta: „Ingrahan J. H. Dávid házának nagy ivadéka" czimü müvet. Pest. 1865.

Tóthfalussy Béla papnövendék. Az egyházirodalmi iskolai „Munkálatai"-ban megjelentek: A bold. Szüz szeplő nélkül való fogantatása és a kihirdetés korszerüsége. 1880. — Aquinói sz. Tamás és a bold. Szüz szeplő nélkül való fogantatása. 1880. — Az iskola kiadványai a lefolyt 50 év alatt. 1881.

Udvardy Imre pályavégzett papnövendék, szül. 1863. Megirta: Széchenyi György életét, megjelent az Istv. B. Napt. 1882. évfolyamában. Csonka Pista, elbeszélés az Istv. B. Napt. 1882. Az egyháziak egyik főfeladata ko-

runkban. 1883. Emlékkönyvben. Azonkivül a nevelés ügyben több czikke jelent meg a „Népnevelő“ cz. lapban.

Ürge Ignácz azelőtt Esztergom főmegyei pap, most hittérítő Chinában, szül. 1840. okt. 14-én. Az „Uj M. Sion“ munkatársa. Érdekesebb czikkei: Levelek Chinából. 1882—1885. — Chinai költemények. — 1861-ben egy „Karácsonyi ének“-et irt, megjelent Az esztergomi karácsonyi emlényben.

Vadász György azelőtt Pannonhalmán papnövendék, most főmegyei pap és gymnáziumi tanár, szül. Kis-Bodakon, Pozsonym. 1851. márcz. 6-án. Már mint pannonhalmi növendék dolgozott a Győri Reménybe, Kath. néplapba, M. Államba és Uj. M. Sionba, azóta az István Bácsi Naptárába irt egy Néphymnust és egy czikket „Isten ujja a legközelebbi 25 év alatt.“ 1880. Mint pannonhalmi irót l. Szöllősy, Szerzetesek rajza I. 104. l.

Való Simon egyetemi tanárhelyettes, szül. 1846. okt. 2-án. Van egy kiadványa. Veritates christianae, quae modum exhibent bene vivendi et bene moriendi. Authore A. P. Henrico Balde S. J. sacerdote. Budapest. 1883. — A „Religió“ és „M. Állam“ munkatársa. — Nevesebb czikke: Jóakaró észrevételek vallásos költészetünk fiatalabb müvelőihöz. 1881. Religióban.

Varga Mihály esztergomi plébános, szül. 1834. decz. 20-án. A nevelés irodalom terén első rendü tekintély. E nembeli munkája a legjobbak közé tartozik. Nagybecsü munkájának czime: A házi nevelés. Példákban előadva. I. kötet: A testi ápolás. II kötet: A lélek müvelése. Budapest. 1882. — Szent beszéd, melyet a győr-révfalusi temetőkereszt felavatása alkalmával mondott. 1881. — Ha a gyökér szent, az ágak is azok. Elbeszélés. 1876. Istv. B. Napt. — Jóakaratu szavak a cselédeknek. 1878. U. ott.

Venczell Antal vicerektor Budapesten, szül. 1844. január 10-én. Az „Uj. M. Sion“ munkatársa. Egyebekben l. Dr. Majer Istv. Bibl. 40. l.

Verantius Antal esztergomi érsek, szül. Sebenicoban

Dalmácziában, 1504. május 29-én, meghalt 1573. junius 15-én. Eperjesen, Nagy-Szombatban van eltemetve. Budai prépostból fehérvári prépost lett, majd esztergomi kanonok, egri püspök és 1569-ben az ország főpapja. Irodalmi érdemeit l. Danielik és Ferenczy I. 610., Vutkovich 166 és 177. és Egri Emlékkönyv 292 l. — Összes munkái magyarul is megjelentek 12 kötetben. Szalay László és Wenzel Gusztáv adták ki név- és tárgymutatóval egyetemben. Budapest. 1857—1875. („A magyar történelmi Emlékek" czimü vállalatban.) Életrajzát l. Gem. Blätt. 1825. 71. — F. M. O. Minerva. 1831. 5. — Békési ág. hitv. szarvasi főiskola Ertesitője. 1873. — Magy. Könyvh. 1783. II. 257. — Magyarorsz. és Erdély képekben. 1854. 49. Arczk. — Uj. M. Muzeum. 1858. I. 383. — Egri Emlékkönyv. 1865. 292.

Veresmarty Mihály pozsonyi kanonok, született 1572-ben Baranyamegyében. Pázmány Péter bibornok rokona, szintén protestáns szülők gyermeke és Bécsben mint protestáns pap a katholikus hitre tért. Pázmány pozsonyi kanonoknak neveztette ki. Meghalt 1645-ben. Igen sokat nyert az által, hogy életét és munkáit Beszterczebánya nagynevü püspöke Dr. Ipolyi Arnold ismertette. Munkái: Tanácskozás, melyiket kelljen a különböző vallások közül választani. megjelent Pozsonyban 1611., 1612., 1640-ben. — Intő s tanitó levél a bataiakhoz. Pozsony. 1639. — Az eretnekeknek adott hit megtartásáról. Irta Becanus Márton. Pozsony. 1641.

Verseghy Ferencz, eleinte paulinus, majd a rend eltöröltetése után Esztergom főmegyei pap, szül. Szolnokon, 1757. apr. 3. Életét és irodalmi müködését l. Danielik és Ferenczy I. 612. és Toldy F. Magyar költészet kézikönyve I. 519. l. Meghalt 1822. decz. 15. Költeményeit Toldy Ferencz összeszedte és kiadta. Életrajzát lásd Gem. Blätt. 1825. 95. — Vasárn. Ujs. 1869. 10. arczk. — Ungr. Misc 1807. 36.

Végh István ismeretlen állásban. Leforditá: Herczeg Fitzjames Ferencz soissoni püspök oktató beszédeit az

esztendő minden vasárnapjára és ünnepére alkalmazva. Esztergom, 1830.

Vitéz János esztergomi érsek, szül. Zrednán. Hunyady János gyermekeinek, Lászlónak és Mátyásnak, a nagynevü királynak volt nevelője. Zágrábi kanonokból váradi prépost, 1445-ben pedig váradi püspök, 1465-től kezdve esztergomi érsek. Meghalt 1472. aug. 9-én Esztergomban. Irodalmi érdemeit l. Danielik és Ferenczy I. 616. és Vutkovich 225. l. Eletrajzát lásd M. Tud. T. Évkönyv 1836. — Uj M. Muzeum 1859. 101. — Magyar Könyvh. 1799. 204. l. — Tud. Gyüjt. 1831. III. 34. — Phil. Pályam. 1835. I. 13. — Uj M. Muzeum 1857. 453. Főleg Fraknói Vilmos jeles müvét a hires férfiuról.

Vörös József vásáruti plébános, 1819-ben sz. István napján ő tartotta Bécsben a szent beszédet, melyet még az évben Bécsben ki is adott.

Dr. Walter Gyula, szül, Selmeczbányán 1855. febr. 17. Elemi iskoláit és gymnáziumi tanulmányait Esztergomban, a theologiai tanulmányokat, mint a Pázmány-intézet növendéke Bécsben végezte. Pappá szenteltetvén több helyütt mint segédlelkész müködött, majd Gr. Szapáry Gyula pénzügyminiszter gyermekei mellett nevelősködött. Jelenleg zárdai hitoktató, képezdei és papneveldei tanár Esztergomban. Czikkei az „Uj M. Sion", Magyar Állam, Magyar Korona, Jézus sz. Szive Hirnöke, Kath. hitoktatás, Kath. Schulzeitung (Donauwörth), Kath. Zeitschrift für Erziehung und Unterricht (Düsseldorf), az Esztergomi közlöny stb. hasábjain jelentek meg, melyek közül főleg: „A mai kor nevelése" a Jézus sz. Szive Hirnöke 1882. „Dr. Majer István élete" az Uj. M. Sion 1885. folyamában és ugyanott a „Harang" tanulmánya emlitendők. Ezeken kivül sok sz. beszédet közölt az „Isten Igéje" VII. évfolyamában. Önálló müvei: „Lelki Harmat" Imakönyv. Esztergom. 1884. Buzárovits 12^0 128 lap. „A népiskola és az egészségügy." Esztergom. 1885. Buzárovits. 8^0 150 lap. „Jubileumi Emlékfüzér" kiadva Dr. Majer Ist-

ván irodalmi jubileumának (1887. szept. 20.) alkalmából. Esztergom. 1885. Buzárovits. 47 lap.

Wayand Géza segédlelkész, szül. 1857. márcz. 6. Egyházi beszédeit „Ujlaki" név alatt irja. A „Jó Pásztor", „Havi Közlöny", „Korunk és a „Katholikus hitoktatás" munkatársa. — Van egy kötet „nagybőjti beszédek." 1882. Lenyomat a „Jó Pásztor"-ból. — Az „Istv. Bácsi Napt."-ban három czikke van: Rege az esztergomi lázkeresztről. 1878. — István bácsi jelszava: „Istennel, ész-szel, szorgalommal boldogulsz!" 1879. — Tiszteljétek, becsüljétek a katonát! 1880. — Költeményei „Jézus szent Szive Hirnöké"-ben jelentek meg.

Wezinger Károly, papneveldei lelkiatya Esztergomban, szül. 1845. jun. 4. Irói neve: Vezekényi. Az „Uj M. Sion" munkatársa.

Wilt József esztergomi kanonok, szül. Esztergomban, 1738-ban Vadkerti plébánosból lett esztergomi kanonok, majd fölszentelt belgrádi- és 1806-ban győri megyés püspök. Meghalt 1813. okt. 4-én. Rákoson. — Egy alkalmi költeményt adott ki Pozsonyban, 1794. Életrajzát l. M. Kurir 1814. 19.

Winter Ágoston, papneveldei aligazgató Bécsben, szül. 1834. L. Dr. Majer I. Bibl. 41. l. — Ezenkivül van egy önálló munkája: Szentföldi emlékek. 1881-ből; két kisebb füzete: Lateau Lujza. Pest. 1874. — Recipe. Pest. 1875-ben.

Wittmann József bölcselet-tanár Nagyszombatban, meghalt 1854. Leforditotta Schlör A. „Miért vagyok katholikus? avagy Mindegy e akár valaki ezt, akár pedig amazt a vallást kövesse? Népszerü beszédekben fejtegetve." Pozsony, 1840.

Zajnay József nagyváradi kanonok, szül. 1830. szept. 26. Azelőtt Esztergom főmegyei pap, csolnoki adminisztrátor, gymnáziumi tanár Nagyszombatban és tanitó-képezdei igazgató Esztergomban, 1869-ben a váradi püspökké lett Lipovniczky István titkára, 1870-ben pedig

váradi kanonok. Irodalmi téren való müködését Dr. Majer I. Bibl. 62. lapján emliti.

Zalka János győri püspök, szül. Veszkényben, Sopronm. 1820. decz. 17. Pesti egyetemi tanárból széplaki apát és esztergomi kanonok, 1867. év óta győri püspök. Önálló munkái: Szentek élete. I. 1861.; II. 1863.; III. 1866. — Magyarország primásainak arany áldozata. — Egy ideig a „Religió"-t szerkesztette; valamint 1848—1849-ben Szabó Imre társaságában a „Katholikus Néplap"-ot is. Egyike a „Magyar Encyklopaedia" munkatársainak. — Dolgozott 1846-ban a Nemzeti Ujságba és a Társalkodóba, egyik nevezetesebb czikke: Esztergom-e vagy Esztergam? — Az Uj M. Sionban következő czikkeket találtuk: Két ősrégi kereszt az esztergomi főegyház kincstárában. — A békecsók s az esztergomi ősrégi béketábla. — Az esztergomi régi kehely. — Az Isten báránya alakjával jegyzett viaszképek, vagyis „Agnus Dei." (I—III. évf.) — Végül van egy „Örömvers"-e Kopácsy József herczegprimás székfoglalása alkalmából. 1839. Életrajzát l. Magy. és a N. V. 1868. 2. arczk. — Hajnal 1867. arczk.

Záhora József siglizbergi plébános, szül. 1846. febr. 8-án. Van egy munkája: Szent karácsony éj. Karácsonyi emlék pásztorjáték 3 felvonásban. Zene melléklettel.

Zákány János, pozsonyi kanonok 1552—1557-ig. A „Capitulum Posoniense" 264. l. szerint „Scripsit de abusibus in divinis."

Zerdahelyi Gábor beszterczebányai püspök, szül. Nyitra-Zerdahelyt, 1742. okt. 16-án. Esztergomi kanonokból és corzolai választott püspökből 1780-ban váczi nagyprépost, 1800-ban beszterczebányai püspök. Meghalt 1813. okt. 5. Van egy alkalmi beszéde, melyet 1811-ben Selmeczen adott ki. Müveit Ipolyi Arnold beszterczebányai püspök szándékozik kiadni. L. Schematismus historicus Neosoliensis 1876. 24. l.

Zibrinyi Gyula segédlelkész, szül. Ipolysághon, 1855. aug. 16. Varga József paptársával forditotta: A kultur-

harcz áldozata, vagy egy bezárt s számkivetett pap viszontagságai. Esztergomban. 1876. — Ugyancsak Vargával együtt forditotta: Hauleville báró. A katholikus népek jövője" czimü müvet. A Pátkai-féle egyházi beszéd gyüjteménybe is irt; végül van még két czikke az Istv. B. Naptárában: Szent Márton életrajza és honunkbani emlékeinek rövid leirása. Pályamü. 1875. — A Somossy-család. Elbeszélés. 1877.

Zsihovics Ferencz, tiszt. kanonok, szül. 1814. marczius 19., meghalt 1873. jul. 23. Irói munkásságát lásd Majer Istv. Bibl. 43. l. Kiegészitésül: Dicsértessék a Jézus Krisztus! a „Rózsáskert" nyomán. Buda, 1844. — Egyházi szent beszéd sz. László társulat védszentjének ünnepén. Pest, 1871. — A „Magyar Encyklopaediá-"nak is munkatársa volt. — Végül az egyházirodalmi iskola „Munkálatai"-ban is találkozunk nevével és pedig két czikk alatt, u. m. Sz. Ignácz martyr és antiochiai püspök élete. 1838. — Sz. Ignácz levele a rómaiakhoz. U. ott.

Források Esztergom-főmegye iróihoz. I. Magyarok: Danielik J. és Ferenczy J. Magyar irok. Életrajzgyüjtemény. I—II. Pest. 1856. és 1858. — Emlékkönyv, kisapponyi Bartakovich Béla egri érsek aranymiséjének ünnepére. Eger. 1865. — Emlékkönyv. Kiadta az esztergomi növendékpapok magyar egyház-irodalmi iskolája. Esztergom. 1883. — Dr. Majer István Bibliographia Cleri Archidioecesis Strigoniensis. Az esztergomi érseki főmegye papságának közmüveltségre ható irodalmi müködése a legujabb korban. Esztergom. 1873. — Dr. Pauer János. Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében. Székesfejérvár. 1847. — Moenich K. és Vutkovich S. Magyar irók névtára. Pozsony. 1876. — Séda E. A központi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolájának története Budapest, 1874. — Luga L. Irodalmi szemle. Havi folyóirat. Eger. 1878—1885. — B. Hornig Károly. Irodalmi Értesitő. Esztergom. 1875.—Maszlaghy F. és Séda E. Irodalmi Értesitő. Esztergom. 1876. — Szöllősy K. Az osztrák-magyar monarchia összes szerzetes rendeinek történeti és

statisztikai rajza, különös tekintettel azok irodalmi és tanügyi müködésére. I—II. Arad. 1878. — Tudományos Gyüjtemény. Pest. 1817—1841. — Tudomány-Tár, Pest. 1834—1844. — Szinnyei J. idősb. A hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertoriuma. Első osztály. Történelem és annak segédtudományai. I. Budapest. 1874. II. kötet I. rész. Budapest. 1885. Továbbá Makáry G., Petrik G. magyar könyvészeti katalógusaik; végül a M. Állam, M. Korona és Uj Magyar Sion irodalmi rovatai. II. Latin források: Horányi A. Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum. I—III. Bécs. 1775—1776—1777. — Nova memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum. Pars I. A—C. Pest. 1792. — Brüstle J. Recensio Universi Cleri Dioecesis Quinque Ecclesiensis. I—IV. Pécs. 1874—1880. — Memoria Basilicae Strigoniensis. Pest. 1856. — Rimely M. Historia Collegii Pázmániani. Bécs. 1865. — Capitulum insignis Ecclesiae Collegiatae Posoniensis ad S. Martinum Ep. Olim SS. Salvatorem. Pozsony 1880. — Továbbá gf. Széchenyi Ferencz Catalogusai. — Végül Dr. Rimely Károly pozsonyi és Graefel János t. kanonok urak szives segédkezése és magán jegyzetei.

Az egyes irók életrajzára nézve utalások történtek, melyek a forrást röviditve jelölik meg. Ezen forrás röviditések közül csak azokat adjuk, melyek ritkábban fordulván elő, kevésbé ismeretesek. Ilyenek: Akad. Ért. = Magyar Tudományos Akadémiai Értesitő. Budapest; Egyh. Ert. = Egyházi Értekezések és tudósitások. Veszprém, 1820—1824; Egyh. L. = Egyházi Lapok. Pest, 1867—79.; Egyh. Tár. = Egyházi és Vallási Tár. Pest, 1832—39.; Fasc. Eccl. = Fasciculi Ecclesiassico-litterarii. Pest, 1841—68.; Magy. Könyvh. = Magyar Könyvház. Pozsony és Pest. 1783. 1793—1804.; Magy. Muz. = Magyar Muzeum. Kassa. 1788. 1789. 1792.; — Magyar tud. Ért. = Magyar tudományos Értesitő. Pest, 1862.; — Nemz. K. Napt. = Nemzeti Képes Naptár. Pest 1856—1857.; Nemz. N. K. Napt. = Nemzeti Nagy Képes Naptár.

Budapest, 1871—74.; Oettinger „Mon des Dates“ = Oettinger Mária Ede „Moniteur des Dates“ Dreszda.; Orsz. Alman. = Országos Almanach. Pest. 1843.; Orsz. Emlékk. = Országgyülési Emlékkönyv. Pest, 1866—67; Orsz. N. K. Napt. = Országos Nagy Képes Naptár. Pest. 1861—62.; Sieb. Quartal. = Siebenbürgische Quartalschrift. Nagy-Szeben. 1790—1801.; Vas. Ujs. = Vasárnapi Ujság. Budapest. 1853—85.

Szöllősy Károly.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Die Bibel und die neueren Entdeckungen in Palästina, in Aegypten und in Assyrien von F. Vigouroux Priester von Saint-Sulpice. Mit 124 Plänen, Karten und Illustrationen nach den Monumenten von Abbé Douillard, Architect. — Autorisirte übersetzung nach der vierten verbesserten und vermehrten Auflage von Joh. Ibach Pfarrer von Villmar. Mainz, Kirchheim.

I. Band, 1885. XV—430. l. Ára 5 m. 40 f.

II. Band, 1885. 542. l. Ára 6 m. 60 f.

III. Band, 1886. 506. l. Ára 6 m. 30 f.

Bár ezen münek eredetijét már az 1882-ik évi folyam 932 és k. lapjain ismertettük, szivesen engedtünk a Szerk. ur felszólitásának, hogy tekintve a tárgy rendkivüli fontosságát, a jelen német forditást is ismertessük. Egyrészt ugyanis vannak dolgok, „quae nunquam satis dicuntur“ és ilyennek tartjuk Vigouroux apologeticus müvének ajánlását; másrészt pedig talán éppen alkalmas az ajánlásra a jelen időpont, melyben a jelzett munka a nálunk exoticusabb franczia nyelvből az ismeretesebb németbe lett átültetve.

Mint az érintett ismertetésben és máskülönben is már volt alkalmunk e b. lapokban felemliteni, a legujabb időben lett régiségtani felfedezések a keresztény hitvédelemnek igen nagy szolgálatokat tettek, midőn számtalan uj bizonyitékot mutattak fel a szentirás hitelessége mellett, és igy hitünk ellenségeinek akárhány mondvacsinált ellenvetését örökre nevetségesekké tették.

Ezen bizonyitékokról már egy egész kis irodalom létezik, de azt hisszük, hogy ezen irodalomban a korona minden esetre Vigouroux jelzett müvét illeti; sőt hiszszük még azt is, hogy ezen itélet ellen nem is lesz senkinek sem kifogása.

Könyvének elején megismerteti olvasóját az ellenféllel, melylyel dolga lesz: elmondja az ujkori — különösen a németországi rationalismus keletkezését és történelmét. (Erről Vigouroux legujabban két vaskos kötetet irt ily czimmel: „Les livres saints et la critique rationaliste.“ Ebben sorban előveszi a szentirás minden gáncsolóit és hamisitóit az első ker. századok pogányaitól és gnosticusaitól kezdve egészen a mai darwinistákig.)

A rationalista tudomány ismertetése után leirja a kérdéses régiségtani felfedezéseknek lefolyását, mely leirást elvégezve áttér mindazon ujabb leletek közlésére, melyek a szentirás egyes helyeinek védelmére vagy megvilágitására bármiképen értékesithetők. Ebben a szentirás időszerint haladó-sorrendjét követi, és az első kötetben a teremtéstől Ábrahám életének végeig jut, a másodikban pedig letárgyalja az egyptomi tartózkodást és a 40 éves pusztai vándorlást, melyet Izrael fiai Mózes vezetése alatt végeztek.

A harmadik kötet elején a történelem fonalát alkalmasan megszakitja, hogy a kanaán földjén megtelepedett választott nép vallási állapotáról elmondja a mondanivalókat, melyeknek fontosságát alább fogjuk néhány szóval érinteni.

Ezen vallástörténelmi tanulmány után, mely a harmadik kötetnek első részén foglal helyet, ujra felveszi a

történelem fonalát, melyet Salamon haláláig vezet. Folytatása és vége a negyedik kötetben lesz, mely legközelebb fog megjelenni.

Nem tulajdonitanánk oly nagy fontosságot Vigouroux művének, ha a szentirás hitelességét az a katholikus tudomány ma is csak egyes hitvány ellenvetéssel iparkodnék megdönteni, mint talán Voltaire korában. De a dolog nem ugy áll. Az egész nem kath. tudományt egy nagy összeesküvésnek lehet tekinteni a szentirás ellen; összeesküvésnek, melynek tagjai rendszeresen és tervszerüen ássák alá a pozitiv vallás gyökereit. A legujabb jelszó az összehasonlitó vallástudomány, mely hangzatos szólamokkal akarja a kereszténységet a többi pogányvallással egy fokra leszállitani, — melynek egynémely müvelője tovább is megy, és hol Buddhát, hol Mohamedet jóval a Megváltó fölé iparkodik emelni — persze a saját agyvelejében.

Különben magát e kereszténységet durván és nyiltan megtámadni, ez ma már hála Istennek nem „chic"; ezért az ilyen Buddhazajongások még sem mindennapiak, de annál divatosabb dolog egészen uj mértéket alkalmazni az ó-szövetségi kinyilatkoztatásra, mely mérték persze ugy van csinálva, hogy oly eredmény jöjjön ki, mint a rationalisták akarják. Ezen kritikát pedig (izlelitőjét adtuk a XV. k. 146. és k. lapjain) talán senki jobban nem czáfolta meg Vigourouxnál.

Azért tolle lege!

Halász Ágost.

Histoire du cardinal Pie, évêque de Poitiers, par mgr. Baunard, prélat, professeur aux facultès catholiques de Lille. Paris. Poitiers. H. Oudin. Libraire-éditeur. 1886. Tome I. XV. 682. l. Tom. II. 780. l. 8-rét.

E czim alatt jelent meg Páris és Poitiers-ben a jeles mü, mely oly embernek életével foglalkozik, kit az isteni Gondviselés a porból emelvén fel arra választott

ki, hogy erényei, mély meggyőződésü hite, csillogó észbeli tehetségei által Francziaországnak s az egyháznak diszére, hasznára hazájának azon minden rendet felforgató eszmék ellen való harcz által, melyek a 88-iki forradalom után sem szüntek meg káros behatásaikkal különösen Francziaország békéjét zavarni. Harczolt a forradalomnak két főirányzata ellen, mely az igazságnak és a tekintélynek megdöntésében, vagy legalább is az erre való törekvésben áll, mely az igazság helyét a hamis bölcsészettel pótolja, a tekintélyt pedig a pápaság elleni harczban ássa alá. Ez utóbbi törekvés ellen folytatott küzdelme máris mutatja, hogy hasznára volt az egyháznak is. A gallicanismus nem volt Francziaországból teljesen kiirtva; ez ellen kellett harczolni, harczolni bár erélyesen, de okosan is! A római szellemnek, a római liturgiának terjesztésével kellett lassanként kiszoritani azt a phantomot, azt a hysterikus álmot, mely a franczia papság egy részének keblében a gallicanismus eszméjében volt megtestesitve. Ha mi szintén közlünk az alábbiakban e nagy férfiu életéről rövid vázlatot, ugy ez azon tiszteletnek kifolyása, melyet minden nagy szellem megkövetel magának.

Pontgouin helységben, az Eure folyó völgyében, Chartres egyházmegyében született 1815. év szept. 26. középsorsu mesterember szülöktől. Hajlama az egyházi pálya iránt korán nyilvánult, minek következménye az lett, hogy már 1827-ben ott találjuk őt a saint-cheron-i kis papnöveldében, majd Chartres-ben, utóbb Issy és Saint-Sulpice-ben. 1839. május 26-án lett pappá szentelve Chartres-ben, ahol pályáját mint káplány el is kezdte. Fényes tehetségei, melyek még a papneveldében való léte alatt felhivták rá a figyelmet, s melyek most leginkább fényes szónoklataiban nyilatkoztak, érdemessé tették őt arra, hogy püspöke Montals 1845-ben általános püspöki helynökévé nevezze ki, bár még nem érte el a 30. évet. Az isteni gondviselés azonban még tágasabb tért nyitott már négy rövid év elmulta után; 1849-ben

Poitiers püspöki székén látjuk őt, ki fiatalsága daczára a franczia püspöki karnak diszére vált. Első pásztorlevelében, melyet 1849. nov. 25-én intézett papjaihoz, miután kimutatta, hogy az állam számára csak egy alternativa van, vagy alávetni magát Istennek, vagy tönkre jutni, egyszersmind kijelöli papjainak a czélt, melyet elérniök kell s mely e szavakban van összegezve: „megtisztitani a földet és benépesiteni az eget!“ Ez az a czél, melyet magának is kitüzött, szebbet ugy hisszük egy püspök sem tüzhet ki maga elé!

Püspöksége kezdetén azonnal körutat tett, mert ugy mond nem tartaná magát püspöknek, ha nem mondhatná az Üdvözitővel: „Én ismerem az én juhaimat és juhaim ismernek engem.“ Majd a bordeaux-i zsinaton látjuk, mint szervezőjét, lelkét a zsinatnak, mely főleg a római liturgiának az ott képviselt egyházmegyékben való felállitása által, nem egy gallican kinövésnek szegte nyakát! A politikai változások nem igen háboritották tevékenységében. Tartózkodó állást foglal el Napoleonnak 1852-ben császárrá történt proclamálása alkalmával; figyelmét inkább a papnevelésre forditotta, mely valóban a szivén feküdt. Nevelt és irodalmilag képzett papokat óhajtott, kik majd képesek legyenek nevelni; majd ismét a mindkét nembeli szerzeteseknek egyházmegyéjében való megtelepitése igénylik tevékenységét, mert, mint egyszer mondá: a tiz igaznak magában Sodomában kellett laknia, hogy az Ur büntető hatalmával ne sujtsa a várost.

Első római utja 1856-ba esik. A pápa IX. Pius arczát a megszokott jóakaró mosoly deritette, midőn Rómának e hü fiát látta belépni. A püspök hódolati nyilatkozatára a pápa: „Meg vagyok győződve róla, ugymond. Önnek neve megegyez a pápáéval, mikép volna lehetséges, hogy ön ne volna pápista?“ A püspök latinul felelt: „Sane pius ego, imo et piissimus erga Pium patrem amantissimum!“ A két nagy ember szive megértette egymást, mint szellemeik már régen találkoztak. A püspöknek föntebbi szavai jellemzik azon odaadást, melyet a

pápa iránt érezni soha meg nem szünt; s ellenei közt még is találkoztak, kik többi hiábavaló rágalmaik közt, őt még gallicanismusról is vádolták, őt kinek egész élete a gallicanismus ellen tört, kinek legfőbb törekvése Róma tekintélyének szilárditására irányult. Alkalma volt ez utóbbi törekvéseit különösen azon korszakban napfényre hozni, melyről az alábbiakban teszünk említést.

Olaszország ekkor már a háborunak majdnem folytonos szinhelye; ekkor játszódott le azon dráma, melynek áldozata a pápa világi hatalma lett s a melyben Olaszország ujjászületésének dicsteljes (?) hajnala derengett fel. Pie a szószéken és pásztorleveleiben harczol Róma érdekében a franczia kormány ellenére is; nagy tevékenységet fejt ki a pápai sereg számára önkénytesek szerzésében. 1863-ban Renan müvét teszi tönkre ugy tudományának gyujtó erejével, mint püspöki tekintélyének sujtó hatalmával. 1864-ben a Syllabus követeli figyelmét majd azon rágalmakkal szemben, melylyel azt a gonoszok illették, majd a kormánynak azon eljárásával szemben, melylyel a körlevélnek közzétevését megakadályozni igyekezett, mely törekvés, mint sokhelyütt, ugy Pie-nél sem érte el czélját.

Azon komor felhők daczára, melyek a politikai láthatáron mind fenyegetőbben emelkedtek, folytak az előkészületek a vaticani zsinatra, mig az 1869. decz. 8. meg is nyilt. Bár, Pie szavai szerint, csekély rész jutott az egyes szereplőknek, ezek közt mindenesetre ő foglalja el az első helyet, kinek, mint a hittani bizottság kiváló tagjának jutott az a feladat, hogy a „csalhatatlanságról“ szóló hitágazatot a zsinati atyáknak bemutassa, hogy azt a felzuduló ellenvetésekkel szemben az érvek döntő fegyverével dicsőséggel megvédje. És Pie megfelelt feladatának, fényes szelleme nem hagyta őt cserbe. IX. Pius, a pápa, csak ezt mondta neki: „Bene scripsisti de me,“ czélozva az Üdvözitőnek Aqu. sz. Tamáshoz intézett szavaira. Ez 1870. jul. 13-án történt. Julius 18-án a csalhatatlanság hitágazata ki lett mondva; 19-én pedig kitört

a franczia-német háboru, mely a zsinatot bizonytalan időre elnapolta, hozzájárulván, hogy szept. 20-án történt meg, a mit rég előre lehetett látni, Rómának szentségtörő elfoglaltatása a piemontiak által.

Az 1870—71-diki évek Pie-től, mint hazafitól, követeltek áldozatokat; hisz franczia volt s a csapások, melyek Francziaországot érték, őt sem hagyhatták érzéketlenül; fájdalma nyilatkozik e korszakbeli beszédeiben, körleveleiben; a betegek ápolása és vigasztalása körül senki sem versenyezhetett vele. Ily szomoru körülmények közt jött el püspökségének 25 éves évfordulója s bár ő tekintettel a „jelennek keserüségeire, a jövő bizonytalanságára és fenyegető voltára," az iránta nyilvánuló ragaszkodásnak minden nyilatkozatától távol akarta volna magát tartani, mindazonáltal nem akadályozhatta meg, hogy az egyház minden részéből hozzá szerencsekivánatok ne érkezzenek. Azonban a kor, melyet már elért „az élet ősze volt" amint ő magát kifejezi „kevés derült napjaival, annál gyakoribb dereivel." És ez bizonyos tekintetben csakugyan ugy volt. Az 1877—78-iki évek sulyosan nehezedtek rá. Anyja már 80 éves volt s bár ily kor mellett a feloszlás gondolata közel áll, mindazonáltal a veszteség, mely a püspököt anyja halála által érte, szivén találta őt. De hogy lehetne ezen csodálkozni, ha oly anya elvesztéséről van szó, ki 60 éven keresztül fáradhatatlan szeretettel és gonddal csüggött fián. Azonban a csapás nem volt elháritható s 1878. febr. 5. következett be. A részvétnyilatkozatok mindenfelől özönlöttek, bizonyitva, mily megmérhetlen az a kör, mely a főpásztor iránt tisztelettel és ragaszkodással viseltetett. 1878. szintén elhozta gyászát s ezt már nem csupán Pie, de az egész anyaszentegyház számára is. IX. Pius febr. 7-én meghalt! A püspök, papjai előtt, kiket e gyászesemény hallattára maga köré gyüjtött, mélyen átérzett kifejezést adott érzelmeinek. Ugyanez évben Dupanloup sirja mellett találjuk őt, kinek eszméitől bár az övéi különböztek, a kitől azonban sohasem tagadhatta meg azon bámulatot, melyet

az egyház ellenségei ellen folytatott harczai miatt érzett. Az uj pápa, most uralkodó szentséges Atyánk XIII. Leo sietett őt a biborral kitüntetni. Hasonló törekvést találunk már IX. Piusnál 1873-ban, mely törekvés azonban a kormány ellenzésén hajótörést szenvedett. A mi nem sikerült IX. Piusnak, megtette azt XIII. Leo. Pie 1879. évi május 12-én lett bibornokká. Bibornoki méltóságát „a közeli halál előhirnökének" tekintette. Érzete nem csalta meg. Rövid két év alatt három izben volt XIII. Leo pápánál. Az utolsó alkalommal lábbaja, mely idegbántalomból állott s már régi kisérője volt, nagyon is jelentkezett. Visszaérkezve Francziaországba az angoulême-i püspök meghivására Angoulême-be ment, hogy ott a kath. munkások gyülésén elnököljön. A gyülés után nem látszott rajta a fáradtság nyoma, csupán hogy az ebédtől korábban kelt fel. Ez 1880. máj. 17-én volt. A 18-dikára virradó reggel hirtelen előfogták idegbántalmai; a segélyül sietők már haldoklónak ágyához értek. Hogy halálának hire mily benyomást kelthetett mindenfelé, elég legyen XIII. Leo pápának szavait idéznünk: „jobb karomat vesztettem el vele Francziaországban." A nagy püspök nem volt többé, de emléke s szelleme nem egy könnyen vész ki a franczia katholikusok s papság kebléből, minek egyik fényes biztositéka már a terjedelmes mü is, melynek nyomán szerencsénk volt néhány futó, halvány vonást közölni egy nagy ember életéből.

Az előadás szépségeivel nem szándékozom bővebben foglalkozni. Nagy előnyére válik a münek már az is, hogy szerző a hol csak teheti magát Piet beszélteti, miben nagy segitségére voltak Pie-nek fenmaradt naplója, levelezései, kéziratban meglevő szt. beszédei. A holt betü megelevenül, az árnyék alakot ölt s Pie maga lép előtérbe, ő domborodik ki hatalmas szellemével. Akit érdekel egy nagy ember élete, melyben a szellem hatalma a gyermeteg, tiszta, vallásos kebel nyilatkozataival egyesül, az olvassa e könyvet, mely nemcsak leköti olvasójának figyelmét, nemcsak gyönyörködtet az előadás bája-

val, de egyszersmind erős indokokat nyujt a belső vallásos élet szilárditására, fejlesztésére. Ezért irja Anthédon püspöke a szerzőhöz az emlitett mü megjelenése alkalmával intézett elismerő levelében: „Ez élet, melynek történetét Ön oly jól irta meg, világosságot fog vetni a keresztény nép közé és vissza fogja tériteni azt tévedéseiből; azonkivül sok embernek vigaszt nyujtva, másoknak bátorságát felemelve, mindenkinek épülésül fog szolgálni.“ Oly ajánlás ez a mü mellett, melyhez fölöslegesnek látszik még valamit hozzáadni.

Kazacsay.

Zusammenhang zwischen Wissenschaft und Glauben von P. Miguel Mir S. J. Mit Genehmigung des Verfassers aus dem Spanischen übersetzt von Johannes Jehly. Regensburg. Josef Manz. 1883. Nyolcz. XVI. 360.

Wissenschaft und Offenbarung in ihrer Harmonie von Dr. J. E. Orti y Lara Professor an der Central-Universität zu Madrid. Autorisierte Übersetzung von Dr. Ludvig Schütz Professor der Philosophie am Priesterseminar zu Trier. Paderborn. Durck u. Verlag von Ferdinand Schöning 1884. Nyolcz. XXIX. 345.

A czimek után itélve a két mü ugyanegy tárgygyal foglalkozik, a „hit és tudomány“ vagy másként „a kinyilatkoztatás és tudomány“ között létező viszony illetőleg összhang kimutatásával. Miként a tárgy egy: ugy azon irány is, amelyben feldolgoztatott. Apologia és polemia a két mü; mert kimutatják egy részről azon állitás valótlanságát, mintha a hit a tudomány egymást kölcsönösen megtámadnák, másrészről bonczkés alá veszik egyenkint az ellenfél által felhozott ama pontokat, melyekben az állitólagos összeütközések történtek és megczáfolják eme látszólagos ellentmondásokat. A két mü ezen párhuzamossága onnét van, mivel mind a kettő egy és ugyanazon inditó okból — egy és ugyanazon alkalommal iratott.

John William Draper a vegytan és physiologia ta-

nára a new-yorki egyetemen egy művet bocsátott világgá, melynek czime: „A vallás és tudomány közötti összeütközések története.“ A mü 1873-ban jelent meg és több európai nyelvre lefordittatott, igy a spanyol nyelvre is. Az erkölcs- és államtudományok akadémiája Madridban, hogy ellensulyozza ezen irányzatos münek hatását, megczáfolására pályadijat tüzött ki 1878-ban. A beérkezett pályamüvek közül négy érdemesittetett a második dijra, közöttük a jelen két mü is. Miután a német katholikus folyóiratok igen dicsérőleg nyilatkoztak e két müről, a német katholikus irodalom munkásai szorgoskodtak azokat átültetni s a bennök rejlő szellemi erőt a német irodalomban is értekesiteni annál is inkább, minthogy Draper müve már 1875-ben lefordittatott német nyelvre.

A legnehezebb feladatok egyike, melyek a gondolkozó és hivő emberi szellemet foglalkoztatják azon viszonynak meghatározása és körvonalozása, mely az ész és hit, a kinyilatkoztatás és tudomány között létezik. Az egyházban kezdettől fogva voltak férfiak, kik szellemök erejét e pontra irányitva, ha nem adtak is kidomborodó képet e tárgyról, mert nem volt szükséges, megadták az irányadó alapelveket, melyeken mások tovább dolgozván az egyház öntudatában végre megérett azon magasztos definitio, mely az utolsó egyetemes zsinat nyilatkozatában foglaltatik, ahol röviden elmondatik mind az, amit e tárgyra nézve szent igazság gyanánt őrizni tartozunk, s amit bővebben fejtegetni ugyan lehet, de kiegésziteni alig, miután tárgyát teljesen kimeriti.

A vatikáni zsinat határozatai „de revelatione“ „de fide“ „de fide et ratione“ bő feldolgozást nyernek e két müben ugy, hogy eltekintve azok egyéb részeitől, ahol positiv dolgokkal foglalkoznak, már ezen dogmatikus oldaluk miatt is kiváló elismerést érdemelnek. Mir müvének tervezete eléggé meggyőzi az olvasót ezen állitásnak valódiságáról. És azt állithatjuk, hogy Mir müve e tekintetben fölötte áll Orti y Lara müvének.

Mind a ketten egy általános részt bocsátanak előre,

ahol kimutatják, hogy e kettő között: „hit és tudás", „kinyilatkoztatás és tudomány" összeütközés nemcsak hogy nincs, de nem is lehetséges. Ezen általános rész után áttérnek az egyes tudomány ágakra, illetőleg azon nehézségekre, melyek a metaphysica-physica-astronomia-geologia etc. terén a kinyilatkoztatás ellenében támasztatnak és amelyeket Draper jelzett művében összegyüjtött.

Mir az első részben terjedelmesebb, mint Orti y Lara. Ez utóbbi ugyanis azzal kezdi mindjárt, amivel Mir végezi, hogy: mivel Istentől van a természetes ész és a természetfölötti kinyilatkoztatás, a kettő között ellentmondás nem lehet, mert Isten önmagának ellent nem mondhat. Orti y Lara saját nyilatkozata szerint (l. Bevezetés XIV. l.) a priori akarja tételét bebizonyitani, a non posse ad non esse érvel; mivel nem lehet ellentmondás, tehát nincs is ellentmondás. A bizonyitás ellen nem lehet kifogás, de a kivitel igen sokat tételez föl az olvasó részéről, amit véleményünk szerint nem ártott volna fejtegetni. Mir ugyan e végeredményre jut fejtegetésében, csakhogy sokkal inkább tekintettel volt az olvasók azon részére, akik nem rendelkeznek bővebb philosophiai előismeretekkel. Szólt először is arról: hogyan keletkezik az emberi elmében az ismeret és az ismeretek rendszeres összege a tudomány; mi képezi az emberi ismeretnek tárgyát; mi a czélja az emberi ismeretnek; itt beszövi, hogy mivel az ember természetfölötti czélra hivatott szükséges a természetfölötti ismerés a kinyilatkoztatás és vele a hit; majd az V. fejezetben előadja hogyan keletkezik a hit az emberben mi képezi e hitnek tárgyát, mi a hit lényege. Miután e kettőt a tudást és hivést a maga valóságában bemutatta, összeveti a kettőt, hogy lássuk, miben jőnek össze és miben térnek el egymástól; mi az előnye egyiknek a másik fölött, milyen szolgálatot tesz egyik a másiknak. Mindezek után végül felállitja a thesist: hogy a tudomány és a hit nemcsak ellentmondásban nem lehetnek, de szükségképen a legbensőbb egyességben kell, hogy álljanak egymással; csakhogy a bizo-

nyitásban uj és Orti y Lara-étől elütő utat használ, mely igen szép és mély gondolkozásról tanuskodik. Röviden a következő: Isten a világot saját dicsőségére teremtette; a teremtés koronája az ember, kinek föladata, hogy a világot e czélra vezesse; az Isten az embert természetfölötti ajándékkal a hittel ruházta föl, hogy magához közelebb hozza, a hit által fölemelt ember, ha aszerint él, a természetet is fölemeli magával Istenhez. Miután a tudomány nem egyéb, mint a természet visszatükröződése az emberi elmében miként a természetnek czélja, hogy az embert Istenhez vezesse és viszont az ember által Istenhez vezettessék: ugy a tudománynak is az a czélja, hogy az ember hitét támogassa és a hit által, mint maga a természet az ember által, Istenhez emeltessék. Igy tehát a Teremtő elméjében az örök ideában, melyet a teremtés végczélja felül táplált a legszorosabb testvérülésnek kell az ész és hit, a tudomány és kinyilatkoztatás közt létezni. Valóban gyönyörü metaphysicai felfogása az universum végczéljának és okadatolása a hit és tudás testvériségének. Eddig az általános rész. A második részben Orti y Lara müve terjedelmesebb.

Az átmenetet Mir azon kérdés megoldásával eszközli; honnét az összeütközés mégis a hit és tudomány között, ha annak nem lehet léteznie? Felelete: a) az emberi szellem büszkeségéből, mely nem akar tekintélyt maga fölött; b) az excclusivismusból, melynél fogva az ember elfogulttá lesz bizonyos tudomány ágak iránt azokat tul becsüli a többiek rovására, ez az organismust átváltoztatja s ha az átváltozott, visszahat a szellemre el annyira, hogy az nem képes többé magát kiszabaditani az előitéletek alól, melyeknek saját hibája folytán rabjává lett; mint a keserü nyelv mindent keserünek érez: ugy az elfogult szellem mindent elfogultan itél; c) tudatlanságból a religio terén. Ezekhez járul más oldalról, hogy a vallás tételei nem helyesen magyaráztatnak egyesek által. Ezek után áttér Draper ellenvetéseire és pedig három osztályba sorozva czáfolja meg azokat. Szól a me-

taphysicai, a physicai és a történelmi tudományok köréből vett nehézségek — összeütközések felől. Felöleli a szerző röviden a természettudományok legujabb vivmányait, melyek eleintén a hit tételei ellen lőnek kizsákmányolva, holott jobban vizsgálva a dolgot ép a kinyilatkoztatott tan igazsága mellett bizonyitanak; igy pl. a legujabb melegségi elmélet csattanós érvet szolgáltat a világ teremtése mellett és annak örökkévalósága ellen. Ezen elmélet szerint ugyanis elfogadott elv, miszerint az Universumban lévő erőtömeg változatlan, sem több sem kevesebb nem lesz mennyiségre nézve, az összes változás abban áll, hogy a melegség, mely nem egyéb, mint a tömecsek rezgő mozgása, átváltozik látható mozgássá és viszont ez a mozgás átváltozik meleggé azaz rezgő mozgássá; egy másik törvény azonban, melyet az ujabb elmélet vall s amelyet tények megfigyelése után állitott föl, hogy a látható mozgás folytonosan fogy a világ egyetemben, azaz a mozgás meleggé változik ugyan, de a melegség a visszaváltozásnál nem hoz létre ép akkora mozgást mint aminő őt létrehozta, hogy tehát a melegség nő és egyenletesen elterjed minden testben, hogy igy az universumban székelő erő egy végső határ-állapot felé törekszik, amely állapot a változatlanság a tökéletes nyugalom állapota, minden mozgásnak, minden életnek megszünése. Ezekből folyik a következtetés: ha az universum öröktől fogva van, akkor már, bármily lassu lépéssel haladjon is a végső nyugalom állapota felé, réges-régen megszünt volna benne minden élet, minden mozgás; miután azonban még mozog, e mozgásnak időben — bár rendkivül messze eső időben kellett kezdődnie, ami pedig önmagától nem lehet; ekként a mozgás nemcsak a világ kezdetlegességét, hanem a világtól különböző mozgató létezését is bizonyitja.

Nem kevésbé érdekesen egyezteti össze a szerző a geologiával a sz. Irás teremtés történetét. Elfogadja azon elméletet, mely szerint a teremtmények párhuzamosan fejlődtek egymás mellett, kezdődésök lévén a három első

napon, teljes kifejlődésök azonban és föllépésök a világ szinpadán a három utolsó napon azaz időszakban történvén ugy, hogy az első és negyedik, a második és ötödik, a harmadik és hatodik nap egymást kölcsönösen kiegészitik, mint kezdet és befejezés a teremtés bizonyos lényeire nézve.

Osti y Lara müvében hasonló fejtegetéseket találunk azon különbséggel, hogy azok nála számosabbak miután, miként az emlittetett, a fősulyt müvében ép ezen nehézségek részletes megoldására fektette. Müve három részre oszlik. Az első és második részek általános jellegüek. Bennök azon felállitott tétel vitattatik be, hogy az ész és hit között nem lehet összeütközés először azért, mert egy a kutfő, amelyből mindkettő származik ; másodszor mivel különböző téren mozogván, egymást nem keresztezhetik. Ezek után áttér azon kölcsönös viszony fejtegetésére, mely a tudomány — különösen pedig a bölcsészet, természettudomány — és a kinyilatkoztatás között létezik. Felállitott tételét, hogy a kettő összhangban van egymással először positive azután negative vitatja be.

A positiv részben külön-külön fejtegeti, hogy egyes tudományos resultatumok mily szép harmoniában vannak a biblia és az egyházi tanok állitásaival. A negativ részben, mely a mü harmadik részét teszi ki, kimutatja, hogy mily badarságokba, ellentmondásokba merül a tudomány, mely a kinyilatkoztatástól elszakad, s hogy ekként a kettő összeköttetése nemcsak lehetséges, de a tudományra nézve szükséges is.

A két müvet egybe vetvén azt mondhatnók, miszerint azok kölcsönösen kiegészitik egymást. Mir müve inkább speculativ, és általános téren mozog, Orti y Lara ellenben hatalmasan támadja meg az ellenfélt lépésről-lépésre minden állásában ugy a philosophia, mint a természettudományok terén. A két müvet, mint amelyek tájékozást nyujtanak a harcz legujabb stadiumáról hit és hitetlenség között és világos czáfolatát adják minden számba vehető támadásnak, különösen a müveltebb kath. közönségnek ajánljuk. *Dr. Fehér Gyula.*

ÜNNEPALKALMI KIADVÁNYOK.

9. Jubiláris primások. Közli Venczell Antal a budapesti központi papnövelde aligazgatója. Budapest, 1886. Óriási ivrét 41 lap. A mü 21 aranymisés primás rövid életrajzát közli.

10. A magyar Sion dicsősége irta Komócsy József. Előadatott a sz. Benedek-rendiek főgymnasiuma növendékei által Esztergomban. Budapest, 1886. Negyedrét. 23 lap. Párbeszédes költemény.

11. Carmen honoribus eminentissimi ac reverendissimi Domini Joannis S. R. Ecclesiae tit. s. Bartholomaei in insula presbyteri Cardinalis Simor Dei misericordia et Apostolicae Sedis Gratia Metr. Eccl. Strigon. archiepiscopi etc. etc. dum jubilaeum sacerdotale celebravit in tesseram profundissimae venerationis devotum. Tyrnaviae, 1886. Typis Sigismundi Winter. Negyedrét. Devovit Jos. Buday.

12. Örömdal, melyet főtisztelendő Dr. Simor János stb. stb. Ő Főmagasságának azon alkalomból, midőn 1886. okt. 28-án pappá szentelésének és ugyanazon év nov. 5-én első szentmiséjének 50-dik évfordulóját ünnepelné, a legmélyebb hódoló tisztelettel átnyujt a jászóvári premontrei kanonok-rend. 6 lap. Ivrét.

13. Enthusiasmus quo jubilaeum sacerdotale eminentissimi ac reverendissimi domini Joannis Cardinalis Simor principis primatis Regni Hungariae, archi-episcopi Strigoniensis celebravit Seminarium centrale Budapestinense. 1886. Ivrét. 22 lap.

14. A magyar Sion biboros főpapját főmag. és főt. Simor János Magyarország herczegprimását arany-ünnepén MDCCCLXXXVI. Mindszenthó 28-dik napján fiui szeretet és hódolattal üdvözli a Pázmány-intézet. Ivrét. 8 lap.

15. Vigassági ünnepély, melylyel főmag. és főt. bibornok, herczegprimás Simor János érsek urunk és Atyánknak az 1886. okt. 28-dikára eső 50 éves áldozársági jubileumát mély tisztelettel és fiui hódolattal megülte az érseki főgymnazium ifjusága Nagyszombatban. A nagyszombati érseki főgymnasium dalárdája s zenekarának XXV. academiája, az 1886. évi okt. 28-án esti 5 órakor.

16. Carmen panegyricum honoribus Em. Cardinalis principis primatis regni Hungariae et achi-episcopi Strigoniensis Joannis bapt. Simor. Quum Deimisericordia ante diem V. Calendas Nov. MDCCCLXXXVI. applaudente universa Hungaria quinquagesimum sacerdotii annum celebraret. A palaestra literaria Strigoniensi O. S. Benedicti de s. Monte Pannoniae devote dicatum. Budapestini. 1886. Ivrét. 12 lap.

17. Esztergom. Dr. Kőrösy László. Esztergom, 1887. Nyomatott Laiszky János könyvnyomdájában. 16-rét. 456 lap. A munka számos képpel diszitve nagy és szorgalmas kutatásra vall. Ára 1 frt 20 kr.

18. Fm. Simor János urnak M. O. Herczegprimásának jubileumakor a mély tisztelet örök emlékére az ásványi és rárórіak által felajánlva. Győr, 1886. Tizenhatodrét. 7 lap.

19. Ima 1886-ik év okt. 28-án tartott Simor János herczegprimás aranymiséje alkalmával már a kisvárdai olvasó-egylet által elimádkozva. Szerkeszté Szinegh Györgyné adótárnokné. Ára 30 kr. A nyomtatási költségeken felüli jövedelmét a Kisvárda és Vidéke Nő-egylet árvaháza alapjára áldozá a szerző. Nyom. Berger Ignácz gyorssajtóján. 1886. Kis 8-rét. 3 lap.

VEGYESEK.

(*A magyar Sion dicsősége.*) Soha sem látott tisztesség érte a magyar kath. papságot az ő fejében Simor János bibornok herczegprimás ő eminentiájában, kinek ötvenéves papi jubileuma a szónak legszorosabb értelmében országos ünnepélylyé lett. Nyolcz napon át tartottak az ünneplések. Valóságos fejedelmi dolog. E nyolcz napon át, ami az országban van testület, egyesület, hatóság, megyék és városok, a parlament, a főrendiház, a kormány előbb testületileg, utóbb Tisza Kálmán maga is személyesen, — főherczegi családok, a királyi család és legutoljára mintegy koronául maga a felséges apostoli király is — kifejezték hódolatukat, üdvözletöket a köztiszteletben álló főpap iránt.

Ki látott hazánkban három század óta hasonló ünnepélyt? Senki. Az esztergomi bazilika fölszentelése kétségkivül országos ünnep volt, — a király is jelen volt azon; de annak hátterét politikai tendentia képezte. Emellett a bazilikát az ország főszékesegyházának, főtemplomának tudta mindenki.

De a Simor-jubileum egy embernek magán-emléknapja, egy főpapnak ötvenéves reminiscentiája, amelyhez tehát sem az országnak, sem pedig a politikának semmi köze sincsen. És mégis olyan ünneppé tette a jubileumot az ország, hogy annak hire a késő ivadékok között is élni fog. Örülünk a magyar kath. egyház fejét ért e megérdemlett kitüntetésen. Az a főpap, aki azt kapta, bizonyára nem kapja vala, ha őt erre a nagy kitüntetésre a nemzet érdemesnek nem tartotta volna.

A közvélemény ritka ösztönnel tudja felismerni a valódi nagyságot, és ez a közvélemény Simor Jánost, hazánk biboros főpapját, a most élő nemzedék ilyen alakjának ismerte fel. Azért ünnepelte őt fejedelmi fénynyel.

A papság erkölcsi reputatiójának szinvonala e napokon emelkedett. A szeretett primásunkat követő általános tisztelet és közbecsülés mértéke oly nagy, hogy abból kijut minden papra egy-egy sugár, mint győzelmes hadvezér koszorujából a közvitézeknek is jut egy-egy levelke.

Folyóiratunk nem követheti a napilapokat ez ünnepély leirásában. Ennek daczára arról a mozzanatról, mely a primási jubileum legdicsőbb ragyogása volt: szeretett apostoli királyunk látogatásáról, néhány szóval megemlékezünk, főleg az áldott fejedelemnek ott mondott szavairól.

Mailáth György főispán következőleg üdvözölte a fejedelmet: „Fogadja kegyesen üdvözletét Esztergommegyének, melynek örömérzelmeit lelkesedésig fokozza az, hogy felséged, ki önmaga egy hatalmas ország koronáját viseli, azon ünnepélyre, melyet a hivők tisztelete és szeretete a jubiláris főpásztornak rendezett, legmagasabb megjelenésével föltette a legdiszesebb koronát.“ Hosszantartó zajos éljenzés követte a főispán szavait, melynek lecsöndesedése után a király következőleg válaszolt:

„Fogadják őszinte köszönetemet szives üdvözletökért. Örvendetes alkalom vezet ma engem Esztergomba, és örömmel ragadtam meg azt, hogy néhány órát e kegyeletre intő helyen tölthessek.“ (Lelkes éljenzés.)

Majd a bibornok herczeg-primás bemutatván káptalanját és papságát, biztositotta a felséget, hogy sem ő, sem káptalanja, sem pedig papsága nem hagyja magát senki által felülmulatni az ő felsége s az uralkodóház iránti ragaszkodásban és hüségben. A király erre a következő fontos szavakat mondá:

„A magyar katholikus egyház primásának székhelye, az első apostoli elődöm, szent István dicső emléke által megszentelt ős Esztergom iránt mindenkor sok kegyelettel viseltettem. A kegyelet ujabbi nyilvánitása mellett köszönettel fogadom hódoló tisztelgésöket s szivemből kivánom: engedje az isteni gondviselés, hogy szent hivatásukat az egyház és a haza javára még évek hosszu során át jelenlegi érdemdus főpásztoruk bölcs vezénylete

alatt és annak példája nyomán teljesithessék.“ (Hosszan tartó zajos éljenzés.)

Nem lehetett volna fényesebb zárköve a primási ünnepélyeknek e fejedelmi magasztos szavaknál. A királyi elismerés és szeretet sugara tündöklik azokon, — kegyes elismerés a multakért és atyai buzditás a jövőre. Szent István király utódja, az apostoli főpapjának ünnepére, hogy a királyi elismerés koronáját tegye fel annak jubileumára, a ki 19 évvel ezelőtt az ország koronáját tette fölséges fejére. Coronam pro corona! (*Papok Lapja.*)

(*A pápa ő szentsége levele igy hangzik*): Kedves fiunk, üdvöt és apostoli áldást! Nemsokára ismét fel fog virradni ama szerencsés nap, amelyen ötven év előtt a szent áldozatot bemutatandó, az oltárhoz járultál. A mulandó kor ezen nem csekély tartama alatt annyira kitüntél papi és főpásztori erényeid által, hogy sok és nagybecsü érdemet szereztél magadnak nemcsak az egyház, hanem az emberi társadalom körül is. Épp azért legkevésbé sem kételkedünk, hogy a magyar nemzet, melynek főpásztorai között az első helyet foglalod el, ez örvendetes esemény alkalmából sietni fog irántad való szeretetének, ragaszkodásának és nagyrabecsülésének világos tanujeleit nyujtani. E közös örömben mi is részt veszünk, kedvelt fiunk, akik különös jóakarattal viseltetünk irántad. A miért is forrón kivánjuk, hogy Isten épen és sértetlenül tartson meg és buzgón kérjük őt, hogy még évek hosszu sorával nyujtsa meg életed, hogy a nagynevü esztergomi főegyházmegye bölcseséged, szereteted, tudományod és buzgóságod gyümölcseit még sokáig élvezhesse. Továbbá pedig szeretetünk jelét is óhajtván nyujtni, ezen levelünkkel együtt küldjük Neked drágakőbe vésett arczképünket. Végül teljes szivből adjuk apostoli áldásunkat Neked kedves fiunk, az esztergomi egyházmegye papságának és népének, valamint az összes magyarországi hiveknek. — Kelt Rómában Szent-Péternél, 1886. évi szeptember 21-én pápaságunk kilenczedik évében. LEO p. p. XIII. s. k.

(*Ő Felsége kézirata.*) „Kedves Simor bibornok-herczeg-

primás! Áldozárságának félszázados évfordulóját kegyelettel ünnepli önnel nemcsak a főpásztori kormánya alatt levő anyaszentegyház minden egyes tagja, hanem mondhatni valláskülönbség nélkül az egész ország, és pedig méltán, mert önben nemcsak az országnak erényekben gazdag első főpapját, hanem a fenkölt szellemü hazafit is tisztelve szereti. Örömmel használom fel részemről is ezen ünnepélyes alkalmat, önnek legbensőbb szerencsekivánataimat azon biztositással kifejezni, hogy évek hosszu során át, az egyház ugy mint a trón és az állam körül tántorithatlan hüséggel szerzett sokoldalu fényes érdemei mindenkor felejthetetlenek lesznek Előttem, — kérve az isteni Gondviselést, hogy áldástárasztó életét az egyház és a haza javára az emberi kor legvégső határáig tartsa meg. Kelt Bécsben, 1886. évi október hó 26-án. Ferencz József, s. k."

(*Simor János bibornok herczegprimás ő emja*) országos részvéttel ünnepelt jubileuma alkalmából a már előbb Esztergomnak adott 30.000 és Székesfehérvárnak 22.000 frton kivül ujabban a következő alapitványokat tette: 1. 20.000 (huszezer) frtot küldött Budapest főváros polgármesteréhez négy alapitványi helyre a vakok intézetében a budapesti szegény vak gyermekek számára; 2. 10.000 (tizezer) forintot a „Magyar Irók segélyegyesületének"; 3. 10.000 (tizezer) frtot a lévai kath. főgymnasium fentartására Léva városának polgármesteréhez; 4. 10.000 (tizezer) frtot a győri árvaházra, győri illetőségü árvák ellátására; 5. 800 (nyolczszáz) frtot a budapesti szegények számára a Szent-Vincze-egyesülethez. Ez összegeken kivül még a trsztenai tápintézetnek is 300 (háromszáz) frtot adományozott. — Az itt elsorolt összegek 103.100 (százháromezer száz) frtot tesznek ki. A Simor-albumban közlöttekhez hozzáadva ez összegeket, ő emjának eddigi összes adományai a négy millió frtot 85.868 frttal haladják meg.

(*Jelentés.*) A hittudományi karhoz e tételre: „Kivántatik sz. Gellért csanádi püspök és vértanu lehetőleg

kimeritő élettörténete és iratainak főleg hittudományi szempontból tüzetes ismertetése" f. évi október 1-ig egy „Erigendum robur stb." jeligéjü pályamunka érkezett be, mely szabályszerü birálatra kiadatott. Budapest, 1886. okt. 8. Dr. Aschenbrier Antal, hittud. kari e. i. dékán.

(*Az ó és uj testamentom.*) Az imént elhunyt párisi bibornok érsek, midőn még tours-i érsek volt az utolsó háboru idejében egymásután adott szállást, majd a nemzeti önvédelmi ministerium tagjainak, majd a német tábornokoknak. Ez alkalmat felhasználta több izben, hogy a lakosokért közbevesse magát. Igy eszközölte ki a többi közt, hogy két parasztnak, kit még füstölgő fegyverekkel fogtak el, megkegyelmeztek. Midőn egykor Cremieux, ki tudvalevőleg zsidó és a zsidó alliance-nak alapitója, a tours-i palotát elhagyta, azon engedélyt kérte a nemes főpaptól, hogy átölelhesse. Guibert, az át és át szent ember, beleegyezését adta és a vallásügyi minister a „béke csókját" adta neki; megjegyezvén: „Ime, hogyan kiegyenliti magát a két testamentom." Guibert érsek mosolygott és a zsidóérdekek fő képviselőjének eme feleletet adta: „Ön sokkal jártasabb jogtudós minthogy nem tudná azt, hogy az utolsó testamentom, minden előbbit megsemmisit!"

Értesités.

Minthogy szemfájásom sulyosbodik s az orvos eltiltott minden huzamosb olvasástól, a folyóirat felelős szerkesztését a papnöveldei tanár urak kezeibe adom át, kik azt hasonló irányban, mint eddig, folytatni fogják. Midőn a szives munkatársak s a tisztelt közönség éveken át tartó kegyeit megköszönném, magamat szives vonzalmaikba ajánlom. Esztergomban, 1886. sz. Imre napján.

Zádori János.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

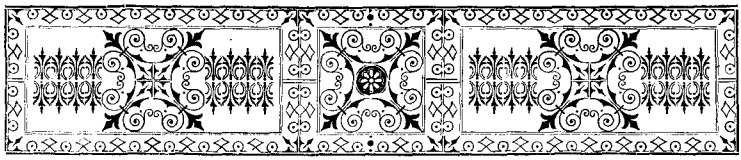

KI A MI KÖZBENJÁRÓNK?

A budapesti országos tárlat alkalmával, az angol bibliai társulat pesti ügynöke is felállitotta sátorát a kiállitási területen s osztogatott, árult bibliákat, vagy bibliai részeket csekély árakon. Képeket is adott ráadásul, melyeken nem szentek, hanem bibliai mondások diszitmények közt ragyogtak. Egyebek közt ezen mondat is volt a képeken: „*Egy a közbenjáró Isten és ember között, az ember Krisztus Jézus.* (I. Tim. II. 5.) Nincs kétség benne, hogy ezt azon jó szándékkal tették, hogy az emberek ne legyenek deisták, hanem Krisztus által törekedjenek Istennél összeköttetésbe lépni, mert Krisztus által van minden üdvösség. Minthogy azonban ezen mondást némelyek ugy magyarázták, mintha ezáltal a szentek közbenjárása, esedezése, fölösleges volna, sőt némelyek szerint Krisztus dicsőségére homályt vetne, sietünk Bellarmin nyomán ezen tétel valódi értelmét kifejteni, nehogy ezt „a tudatlanok és állhatatlanok, mint egyéb irásokat is a magok veszedelmére meghamisitsák, mert szent Pál leveleiben némelyiket nehéz megérteni.“ (II. Péter III. 16.) Kevés szóval kimutathatjuk, miszerint ezen ellenvetés, mely különben Luther vallásának is legkiválóbb érve a katholikus dogma ellen, minden alapot nélkülöz.

Mindenekelőtt nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az Apostolnak czélja volt bebizonyitani, hogy az Isten Krisztus által mindenkit üdvöziteni akar,

tehát nincs több közbenjáró, kitől az emberek üdvösségüket várhatnák, hanem csak egy, akit az Atya-Isten rendelt, következőkép Isten minden embert csupán általa akar üdvöziteni. Az érv ereje Simon Magus és követői ellen irányult, a kik Plátó után azt tanitották, hogy nem Krisztus Urunk, hanem az angyalok vagy az ördögök viselik a közvetitő szerepét Isten és az emberek között.[1] Innen következik, hogy Krisztus Urunk valóban az, aminek mondatik, közbenjáró, más szóval megváltó, vagyis a legelső közvetitő, aki mástól függetlenül esdi ki számunkra Isten irgalmát és jótéteményeit. Amiért is mondja ez értelemben sz. Péter: „*És nincs másban senkiben üdvösség; mert nem is adatott más név a föld alatt az embereknek, melyben nekünk üdvözülnünk kellene.*“ (Apost. cselek. IV. 12.)

Mindezek daczára Krisztus Urunk ellen jogtalanságot el nem követünk, ha a szenteket is közbenjáróknak tekintjük. Ugyanis, három mód áll hatalmában a közbenjárónak az egyetnemértők kiengesztelésére; a) kinyilatkoztatni kinek részén van az igazság, b) kiegyenliteni az adós tartozását a hitelezővel szemben, c) harmadszor, megkérlelni a hitelezőt, hogy az adósságot engedje el.

Az elsőnek, mely nem áll egyébből, mint vélemény nyilvánitásból, itt nincs helye, mivel tudva levő dolog, hogy Isten lett megbántva az emberek által. A második módon egyedül Krisztus Urunk közbenjáró Isten és az emberek közt, és ily értelemben kell ven-

[1] E szavakban: „Senki se vezessen tévutra benneteket“ a bölcsészek hibái és az angyalok tisztelete körül elkövetett babonaságok ellen óvja a hiveket. Az angyalok alatt azon közvetitő isteneket érti, akikkel léptennyomon találkozunk a platonikusok munkáiban. Lehet, hogy Apollót s más bölcsészeket is megakart czáfolni (a 8. versben) akik ez időben ép ugy mint az apostolok bejárták az egész világot, hogy a népet Krisztustól magukhoz hóditsák. A Valentinianok „aeonoknak“ nevezték isteneiket. L. Corneliust s Bellarmint „de Eclia Triumphante I. 20. Operum Tom. III. pag. 189. Editio Vivès.

nünk az Apostol szavait is, amint kitetszik a folytatólag hozzáadottakból: „*ki önmagát adta mindenekért váltságul.*“ Ami a harmadikat illeti, ily értelemben a szentek is mondhatók közbenjáróknak az Isten és azon emberek között, a kikért könyörögnek, miután minden habozás nélkül nevezhetjük őket szószólóink és pártfogóinknak, mely elnevezések Krisztus Urunkra is alkalmaztatnak a szentirásban. „*Ki közben is jár érettünk*“ mondja Krisztusról az Apostol a Rómaiakhoz irt levelében III. 34. Ugyszintén sz. János apostol is I. levelében II. 1. „*Van szószólónk az Atyánál, az igaz Jézus Krisztus,*“ s hozzá adja: „*és ő engesztelő a mi büneinkért.*“

Más ok, amiért Krisztus „egyedüli közbenjárónak“ mondatik, az, hogy nemcsak a közbenjáró tisztét viseli, s kiengeszteli Istent az emberrel, hanem mivel természeténél fogva is közép helyet foglal el az Isten és az emberek között, mint Istenember.

Más tekintetben egyedül Krisztus a közbenjáró, mert egy harmadiknak segélyére nem szorul, miután a szentek is bár közbenjárnak érettünk, általa nyertek kiengesztelődést; és most is bármit esdenek ki számunkra, Krisztus Urunk nevében teszik azt. Krisztus Urunk pedig soha semmi közbenjáróra nem szorul. Igy értelmezi a nemzetek Apostolának szavait szent Ágoston.

Három személyt kell megkülönböztetnünk, midőn az Istentől valamit kiesdünk; Istenét, akinek jótéteményeiért könyörgünk, Krisztusét, akinek érdemeiért azokat kinyerni reméljük, s azét, a ki Krisztus közbenjárásával kéri a mindenek Urát érettünk. Ezek közül sem az első, sem pedig a második nem tulajdonitható a szenteknek, hanem igenis a harmadik. A szenteket ugyanis csak arra kérjük, hogy tegyék azt, amit mi teszünk, mivel jobban és több eredménynyel tehetik ezt nálunknál, és mivel többre vagyunk képesek velük, mint nélkülök. Igy járt el

azon százados is, (Lukács VII. 3.) aki nem a maga, hanem a zsidó vének nevében fordult Krisztushoz segélyért, s akit az Üdvözitő el nem utasitott, mintha igazságtalanságot követett volna el a Messiás, az egyedüli „Közbenjáró“ ellen.

Hogy igy értelmezendők sz. Pál szavai, s nem mint a protestánsok teszik, kitünik abból, hogy Mózes is közbenjárónak mondatik az Isten és a zsidónép között. (Deut. V. 4. et Gal. III. 19.) „Angyalok lévén kiszolgáltatói (a törvénynek) közbenjáró által,“ hogy itt nem Krisztus értendő, kimutatja Cornelius. — Ha már Krisztus érdemeinek kisebbitése nélkül, Mózes közbenjárónak mondható, mivel a nép szószólója volt Isten előtt, miért ne nevezhetnők a szenteket igy, anélkül, hogy Krisztus Urunkra ebből a legcsekélyebb jogtalanság háramlanék, midőn ők kéréseik által számunkra valamit kieszközölnek.

Valakit üdvöziteni, sz. Pál tanitása szerint nem áll hatalmában csak Krisztusnak, és ennek daczára igy ir az Apostol Timotheushoz: „*Mert ezt cselekedvén tenmagadat is üdvözited, azokat is, kik téged hallgatnak.*“ (Timoth. IV. 16.) Ime itt sz. Pál Timotheust, és az isteni ige hirdetőit, önmaguk és felebarátjaik üdvözitőinek nevezi, holott ez elnevezés a maga sajátlagos értelmében másra nem alkalmazható, mint Krisztusra, a mi Üdvözitő Istenünkre. Hanem másod értelemben az embereknek is tulajdonitható. Nem követünk el tehát jogtalanságot Krisztus ellen, ha a szenteket üdvünk eszközlőinek és szószólóinknak nevezzük, ha a B. Szüzet reményünk hajnalának, vagy örök boldogságunk megszerzőjének mondjuk. („És megmenthetnék közülök némelyeket.“ Róm. XI. 14. „Hogy mindenkit üdvözitsek.“ I. Kor. I. 22.)

Habár a mi tökéletes közbenjárónk és engesztelőnk csupán Krisztus Urunk, mindazáltal bizonyos részben befolyást enged az angyalok és szenteknek, nemkülönben az embereknek is, hogy örök üdvünket

előmozditsák, mint ez tanitásából világosan kitünik, s ez okból joggal mondhatjuk őket közbenjáróinknak Isten előtt. Mert a mint Krisztusról mondatik: „*Igaz világosság vala ez, mely megvilágosit minden e világra jövő embert.*“ (Ján. I. 9.) ép ugy mondja ő apostolainak: *Ti vagytok a világ világossága.*“ (Máté 5. 14.) És valamint ő a jó pásztor és az igaz tanitó, mégis rendelt másokat is tanitókul és pásztorokul. Krisztus egyedül biztos alapnak mondatik, (I. Kor. III. 14.) s mégis azt olvassuk az apostolokról, hogy ők is alapok. (Efezus. II. 20. Apok. XXI. 14.) Lehetnek tehát a mi közbenjáróink, vagy sz. Pál szerint „*Isten munkatársai.*“ (I. Kor. III. 9.) Ilyenek az angyalok s a mennybeli szentek; sőt azon emberek is, kik Krisztus rendeléséből azon munkálnak, hogy Istent a bünös emberiséggel kiengeszteljék. (II. Kor. V. 18.) Ezek másodrendü közbenjáróknak mondhatók. Miután tehát minden közbenjáró csak Krisztus érdemeiért képesittetik az eredménynyel egybekapcsolt cselekvésre, a B. Szüz s a szentek szószólásai által nemcsak nem homályosittatik el Krisztus dicsősége, hanem még inkább fénylőbbé és ragyogóbbá lesz. Nem azért intézzük mi könyörgéseinket pl. a B. Szüzhöz, mintha Krisztus érdemei önmagukban nem lennének elegendők, s ezek által mintegy gyámolitani akarnók azokat, hiszen végtelenek, — hanem azért, mivel az Üdvözitő maga akarta, hogy kellő mérvben és rendben alkalmaztassanak reánk, s hogy ez alkalmazás a mi nagyobb lelki üdvünkre, s az ő szentjeinek — kiváltképen pedig szüz anyjának nagyobb tiszteletére szolgáljon.

Végül mind az ó- mind pedig az uj-szövetségben nem egyszer olvassuk, hogy az élők élőket hivnak fel Isten előtti szószólókul. Elég legyen sz. Pál szavaira hivatkoznunk, ki igy ir a hivekhez: „*Kérlek azért titeket, atyámfiai, a mi Urunk Jézus Krisztus által, és a Szentlélek szeretete által, segitsetek engem az Istenhez,*

érettem való imádságtokban.“ (Róm. XV. 30. Ugyan igy ir az Efezusokhoz VI. 19. a Thessaliabeliekhez V. 25. II. Thess. III. 1. Koloss. IV. 3. A zsidókhoz XIII. 18.) „*Imádkozzatok érettünk.*“

Tehát szabad most is segitségül hivni a menyben Krisztussal uralkodó szenteket, mert nem tudunk okot, miért volna eltiltva a szenteknek, ami szabad az élőknek. Amint tehát nem követett el sérelmet sz. Pál az Üdvözitő ellen, midőn a vétkes halandók közbenjárásához folyamodott, ép ugy nem történik ez akkor sem, midőn a Krisztussal örökké összeköttetésben élő szentek könyörögnek érettünk.

Kollányi Ferencz.

KERESZTÉNY TERMÉSZETTUDÓSOK.

Mikor az anyagelvüek nem tudnak győzni érvekkel, azt hozzák fel, hogy oly sok tudós ember időz táborukban, tehát akit saját esze oda nem vezet, az induljon a tudósok után. Mintha szavazásra akarnák bocsátani az Isten létét. Minthogy ezen „állitólagos“ többség némelyeket már eltántoritott, üdvös feladatnak látszik, azon tudósok életadatait, vallomásait följegyezni, kik tudományuk mellett hivő keresztények, vagy védik is a keresztény álláspontot hitetlen kartársaik ellen. Mult számban közöltük Pasteur Lajos vallomását; ime itt van egy néhány. Valaki folytathatná a gyüjtést.

1. Chevreul Mihály, született 1786. aug. 31. Angersben Main és Loire megyében, egy kitünő orvos fia volt. Tanulmányait szülővárosában végezte, s mint 17 éves ifju Párisba ment, hol belépett Vauquelin gyárába. 1813-tól 1830-ig tanitotta a vegytant és természettant. Már 1826-ban

a franczia akadémia tagja lett, 1852-ben a d'Argenteuil marquis díját megnyerte, mely a franczia ipar előmozditása körül szerzett kiváló érdemek jutalmazására van kitüzve. 1886-ban századik születésnapját nagy fénynyel ülték a tudósok; mert a száz év neki nem is teher. Vallásos érzületét nem emlitették.

Chevreul egyik müvében mondja, hogy soha sem volt atheus, sem sceptikus, sem anyagelvü, „mert meg vagyok győződve, hogy létezik isteni lény, mindennek teremtője; jelesen azon harmoniának alkotója, mely az anyagi világon jelentkezik, az égi mechanikában érvényesül, azután abban, mely a szerves világot kormányozza. Látva ezen előrelátó bölcseséget, mely a világ alkotásaira felügyel, ösztönözve érzem magam összehasonlitani azt az emberi társadalom zürzavarával, ahol az ember önmagával is harczban van. — És mégis vannak, (talán keserü gunyból) kik mondják: az emberiség imádandó, nem az Istenség!"

2. Laplace Péter Simon, hires csillagász, született 1749. Beaumout-en-Auge-ban. Tanitott Mathesist Párisban. Napoleon igen szerette, s gróffá tette. 1805. ő sürgette a régi ker. naptár visszaállitását (a forradalom foghagyma naptára helyett) 18. Lajos kinevezte pairnek. 1816. a fr. akademia tagja lett. Meghalt 1827. már. 5. Leghiresebb munkája: Mecanique celeste. Boni, öt kötet. Halálát közeledni látván, meggyónt, megáldozott; ez okon némelyek tagadták azon válaszát, mely istentelen s melyből joggal atheusnak vélték azon időben a tudósok. (Tehát itt mint megtért foglal helyet.) Ugyanis Napoleon, aki élete egy pillanatában sem volt atheus, igy szóla hozzá: „Ön tudós geometra, aki oly sokat kutatott az egek titkaiban, ugyebár csattanós bizonyitványokra akadt az Isten létére nézve? — Leginkább önt illeti a feladat, hogy a zsoltáros: „Coeli enarrant gloriam Dei." felséges mondatát, a tudomány körfényével megvilágitsa." Laplace akkor dicsősége, de egyuttal felfuvalkodottsága tetőpontján állott. „Sire — mondja hidegen a császárnak

— az égi gépezetet összeállithattam, s a világok összhangzatát szavakba önthettem anélkül, hogy szükségem leendett az Isten létének hypothesisére.“ Napoleon összehuzta szemöldökét s rögtön megszakitotta a társalgást. Tiz évvel később a Szentilonai fényosztó magányban még inkább borzadozott ezen kifejezéstől, s kifejezte utálatát is, melyet ezen botor megjegyzés okozott, azért beletétette emlékirataiba is. (Memorial de Sainte Héléne.) Ezek olvasása mód nélkül háborgatta Laplace-t, aki akkor a legkeresztényebb király kegyeiből immár F. O. pairje volt. Beszélt is a dologról Aragó Ferencz tudós kartársával, s arra kérte, hogy vesse latba minden befolyását Bertrand tábornoknál, hogy ezen megjegyzés, mely nyomja lelkét, a második kiadásból kimaradjon. Ekkor Arago kérdi: „Csakugyan tett ön ilyen megjegyzést? Az a mondás csakugyan Öntől származik?“ Laplace nagy zavarban volt. Ugy vélte, hogy a válasz elmés, nem akarta tagadni, de azt is látta, hogy oktalan és veszedelmes, sőt félt elvállalni a szerzőséget, tehát hallgatott; és igy hóbortos gőgjének szomoru emléke benn maradt a történetben. Kétségtelen, hogy Laplace calculusai sok ismeretlen törvényt hoznak napfényre, ennekfolytán annyira elenyészett saját gondolataiban, hogy nem akarta látni a teremtőt, pedig hol törvény vagyon, ott van törvényhozó is. Ámde megbánta kevélységét s mint hivő keresztény katholikus halt meg. (Moigno: Splendeurs de la foi. II. 333.)

3. Schönbein (a lőgyapot feltalálója) igy szólt: „A természetkutatás legvégsőbb czélja az isteni kijelentés megismerése a természetben, egy felsőbb földöntuli lényben való hitnek megerősitése; a legnagyobb természettudósok mindenkor a szellem kiváló tisztelői voltak. — A hit győzelme napjaink tudákossága felett kétségtelen, bármennyi gonosz dolog történjék is addig a természettudósok által.“

4. Faraday (angol) mondja: „A tudomány soha sem nyerheti el végső expressióját (már t. i. hogy dogma le-

gyen belőle.) Kételkedni az emberi igazságok felett, annyi mint megnyitni a felfedezések ajtaját; dogmákat csinálni belőlük, annyi mint bezárni a találmányok ajtaját. Kételkedni az isteni igazságok felett, annyi mint vakesetre bizni magát; hinni azokat annyi, mint erős alapon állani."

5. Dumas franczia hires vegyész: „Vajjon ismerjük-e az atomokat? Nem. Az élet mivoltát? Nem. Mire való a tudomány, mi külömbség van a tudós és tudatlan közt? Az, hogy a tudatlan azt hiszi, hogy mindent tud. A tudós pedig kimutatja az örvényt, mely e titkok s köztünk tátong. Azon erős tudata van, hogy e tudomány megközelithetlen. — Nem, az élet nem kezdődött e földön s nem is végződik itt alant! — Ha az vakeset, mely az ózonos élenyt mérsékli, hogy ne legyen belőle méreg, hanem éltesse tüdőnket; ha vakeset határolja az élenyt, hogy ne központosuljon tulságosan; ha ez teszi az életet lehetővé, akkor e vakeset igen értelmes, nagyon is bölcs, és akkor más nevet érdemel."

6. Dawson amerikai tudós, Darwin ellenese. „Láthatatlan s mindent megelőző hatalom nélkül lehetetlen földön az élet. E tekintetben együtt tanit a tudomány és theologia; és nincs joga senkinek őket szétválasztani. A tudomány, mely a theologiától izolálni akarná magát, csakhamar tehetetlen lesz arra nézve, hogy értelmezze a természetet s nemsokára oda jutna, hol tagadja az emberi lélek legmagasztosabb érzeteit."

7. Le Coonte, amerikai tudós: „Az ausztráliai ember nem tud a kép s tárgy közt hasonlatot találni; egy érzékük hiányzik. Sok tudós ember érzéketlen a müvészet remekei iránt, hiányzik nálok a szép érzék. Igy vannak, kik a kijelentett vallást elvetik, s nem fogadják el a mindenség harmoniáját. Mi hisszük a tudomány és vallás harmoniáját. — Arra kell törekedni, hogy türelemmel viseltessünk azok iránt, kik kiestek az örökségből s nem látnak egyebet a mindenségben mint anyagot, erőt; kitartásra van szükségünk, mert az összhang

még sokára nem lesz meg náluk, s a béke a tudomány és vallás közt.

8. Stokes Gábor, angol mathematikus a kir. társulat örökös titkára mondá: „ne szégyeljük tudatlanságunkat. A tudomány képtelen bennünket felvilágositani tudatlanságunk mélysége felett.“

Ilyen hivő természet tudósok: Agassiz, (†) Berquerelt, az idősb Cauchy Ágoston, Baumgartner, Samuel Haughton, Trosseau párizsi orvos, Naudin hires botanikus stb.

Alkalomszerünek tartjuk megemliteni, hogy amely iró más világokon is gyanit vagy állit eszes lényeket, azt ezért nem lehet mondani kereszténye llenes irónak; amint az már egynehányszor történt. Ugyanis mikor Flammarion valamelyik munkájában azt irta volna, hogy: „ha más bolygókon is vannak eszes lények, akkor mi történik az eredeti bünnel, a Krisztus megváltói halálával?“ Az index-congregatio legott megüzente neki Moigno hires tudós által, hogy ezen hitigazságok nem akadályai a más világok lakóinak, a planeták népesedésének; mert hiszen amint Ádám büne csak arra vonatkozik, aki tőle nemzés által származik: ugy másrészt Krisztus urunk csupán a mienk, miután a Megváltó csupán e föld lakója, Ádám ivadékáért szenvedett. És ha más bolygóból jönne földünkre eszes lény, vagy Isten teremtene egyet közvetlenül, azok nem részesülnének Ádám öröklési bünében. Isten amint végtelen: uj meg uj világok teremtésében, éppen ugy végtelen azon helyzetek, viszonyok megalkotásában, melyekben a teremtmények hozzá kapcsolva lehetnek. Lásd ezeket bővebben ilyen munkában: „Földünk helyzete a mindenségben.“ Pest, 1871. Ez okon ama föltevést a ker. irók nem is tartják akadálynak. Igy például Bougoud, magyarra forditott müve III. kötetében igy szól:

„Arra nézve, hogy földünkön kivül is van élet, oly erős, oly határozott bizonyitékokat gyüjtött a szinkép elemzés, hogy ezt tagadni idestova oly lehetetlen lesz, mint Galilei kora óta a föld forgását. Ezt mondja a tudomány; s bár mellette nem kezeskedem, azt állitom,

hogy ezekben reánk nézve nincs zavar, sőt ellenkezőleg hitünk legszebb sejtelmeinek egészen váratlan csodás megerősitése van.“ (Ez következik): „Isten igazi természetének ismeretéből, ki nem teremthette az anyagi létezőket olvasatlanul, az értelmes lényeket pedig fukarkodva ; ez sz. Tamás okoskodása s ő ezt odáig hajtotta, hogy szerinte e két teremtés közt a számra nézve nem is lehet semmi arány, mert az értelmes lények számának az anyagi létezőkét fölül kell haladnia hasonlithatlanul, incomparabiliter. Fontoljátok meg e szót; megemlékezve, hogy van olyan csepp folyadék, mely a gombostü fokán is megáll, melyben mégis több élő lény van, mint ember a föld hátán! Nos tehát! a vizcseppeknek lakósai vannak s a csillagok üresek lennének ! ?“ stb.

Dr. Solymos.

AZ EGYHÁZI VAGY PRAEDIÁLIS NEMESEK ÉS BIRTOKUK.

— Jogtörténelmi tanulmány. —

Irta: **dr. Ozorai József.**

(IV. Folytatás.)

A zászlós főpapok a banderiális hadi-rendszer kibontakozása után is megtartják praediálistáikat. Es az egyházi nemes sértetlenül gyakorolja tovább összes régi privilegiumait, — megkülönböztetett tagja marad a magyar társadalomnak, jóllehet magának az egyházi nemességnek, mint hadászati intézménynek régi jelentősége a hadi rendszer átalakulásával hanyatlott is.

Tévedés volna tehát azt hinnünk, hogy az egyházi nemes olyan közönséges banderialistává sülyed, aminők

a világi zászlós urak banderialistái voltak. Az egyházi nemes egyéniségét nem nyeli el a banderium. Mert mikor a törvény szavakba foglalva a régi szokást azt rendeli, hogy az egyházi nemes a főpap banderiumában menjen a táborba: azáltal az egyházi nemes ilyenül a törvény által elismertetik, azáltal egyénisége továbbra is föntartatik.

Az első törvény, amely a banderialis hadi rendszer korszakában a praediálista állását meghatározza, Zsigmond királynak ötödik végzeménye 1435-ből. Ezen végzemény 3. czikke azt mondja, hogy azon nemesek, akiknek uraik vannak (qui Dominos habere dignoscuntur), kiknek *nevében és költségén* hadakozni szoktak, — uraikkal, s azok népeivel vagy banderiumaival kötelesek háboruba menni.[1]

A törvény ezen szavai félremagyarázhatatlanul és egyedül az egyházi nemesekre vonatkoznak; mert más olyan nemesek nem szerepelnek a magyar jogtörténelemben, akiknek uraik lettek volna. A magyar Corpus Juris kiadója is elmondja ezen törvény mellé függesztett jegyzetben, hogy kik azok az urakkal biró, s uraik nevében és költségén hadakozó nemesek: „Quales sunt nobiles Praedialis, *variorum* Episcoporum, Capitulorum, abbatum etc. de quibus saepius mentio recurret.“[2]

Nagyon tanulságos nekünk nemcsak maga a törvény, hanem annak ezen a mult század közepéből szóló commentárja is.

Kiolvassuk ezen törvényből:

1-ször, hogy az egyházak illetve főpapok szakadatlanul tovább gyakorolják nemesség-adományozási ősi jogukat;

2-szor, hogy az egyháznemesi személy-állapota sem-

[1] Corpus Juris H. — Tyrnaviae A. 1751. kiadás 1. kötet 190. lap.

[2] „Caeteri denique Nobiles, Iobagionibus carentes, singulariter, propriis in personis, hi videlicet, qui Dominos habere dignoscuntur sub quorum nominibus et expensis exercituare solent cum eorum Dominis ac gentibus seu banderiis . . . pro sua facultate condecenter armati et dispositi exercitualiter proficisci teneantur.“

mit sem veszitett előbbi tartalmából, sőt tartalmasabb lett; mert az egyházi nemes egyszerüen csak „Nobilis"-nak neveztetik, — mintha csak abban külömböznék a királyi nemestől, hogy neki ura van s urának a főpapnak nevében és költségén harczol; — és mert az egyházi nemesek épugy mint a királyi nemesek „singulariter propriis in personis" kötelesek háboruba menni, azért mert nemesek;

3-szor kiolvassuk abból a törvényből, hogy a praediálista *a főpap nevében és költségén* táboroz; vagyis hogy közjogi helyzete semmi változást nem szenvedett; ezen törvény szerint is ugy áll előttünk mint a főpap, illetve egyház állandó harczosa, kinek urához a főpaphoz való ősi viszonyát a hadi rendszer változása érintetlenül hagyta.

4-szer kiolvassuk, hogy a szolgálati viszony változatlan fenmaradása mellett az egyháznemesi birtoknak is érintetlenül kellett maradnia; és

5-ször kiolvassuk, hogy a főpapok banderiumaiban első sorban az ő nemeseik sorakoznak, s a főpapok banderiumai már ez okból is előkelőbbek a főurak banderiumainál.

Az egyházi nemesség ezen változatlan fentartása elsőséget biztosit a főpapoknak a táborban a banderiális hadi rendszer korszakában is. A nemzet ezen korszakban is a király után első sorban a főpapoktól várja az ország megvédelmezését.

Sürgős veszély idején, mikor a királyi és tiszti banderiumok az ország megvédelmezésére nem elegendők, első sorban is a főpapok kötelesek bandériumaikkal segélyt nyujtani; — és csak ha ez a haderő nem elégséges csak akkor kötelesek a főurak is elővezetni banderiumaikat, s a nemesi fölkelés csak még nagyobb veszély esetében vétetik igénybe. Igy rendeli ezt az 1507. évi 24. t. czikk.

És ha elolvassuk a Zsigmond király idejétől egész Mária Therézia uralkodásáig terjedő korszak mindazon

törvényeit, melyek a hadászatról, s az ország véderejéről szólanak: mindannyiban megtaláljuk a főpapok elsőrangu s a főurakat is megelőző szereplését. Megtaláljuk különösen a már idézett és az 1457. 2. 1498. 16. és 20. s egyéb t. czikkekben. Ezen utóbbi törvény szerint a főpapok 6750 lovast kötelesek tartani s veszély idején háboruba vezetni.

A magyar történet-irás kellőkép méltatja is a főpapok ezen előkelő szereplését. De az egyházi nemesek csapatját, azt a fegyveres csapatot, amely Szent-István idejétől kezdve egész a banderialis rendszer bukásáig az egyházi birtokon él, és azért élvezi az egyház birtokát, hogy a főpap nevében és költségén — a főpap parancsára fegyvert fogjon s urának vezérlete alatt háboruba menjen: ezt a fegyveres csapatot történészeink vagy nem látják, vagy nem részesitik annyira figyelemben, amennyit egész a 18. század elejéig — nem megérdemel — hanem megkövetel. És mert a hadászati rendeltetésü egyházi nemesség elkerüli figyelmüket: csak igy történhetik meg az, hogy a főpapok katonatartása iránt legalaposabb és legjelesebb történetiróink tollából is téves állitások kerülnek forgalomba.

Nézzük csak mit mond legkiválóbb történészeink egyike Salamon Ferencz.

„Tudjuk, hogy a magyar seregnél legelőször kellett kiállani a király banderiumának. Utána következtek a fizetéses királyi hivatalnokok, az erdélyi vajdák, a bánok banderiumai. Ha ez nem volt elég az ellenség ellen, következtek *a főpapok banderiumai, melyeket mintegy tiszti banderiumoknak lehetett tekinteni, mivel az ország népe által fizetett tizedből állitták ki.* Ezek képezték a magyar hadsereg derekát és első homlokzatát. Csak miután elégtelennek bizonyultak be e banderiumok, szólittatott föl a nemesség, hogy maga s a birtoka arányában reá eső fegyveresek száma harczba menjen a király személyes vezérlete alatt, s egy vagy két hónapig táborban szolgáljon.“

„Különösen nagyon előnyösnek látszott *a főpapok banderiumának kiállitása,* melyek a tizedből maguk tarták el magukat . . ."

„A hosszu béke alatt is tartottak ugyan a főpapok egyes főnemesek nagy számú vitézeket birtokaik jövedelméből, de nem használatra, hanem *fitogtatásul.*"

„Az elősorolt banderiális katonaság tehát csak azon *tartalék* volt még 1518-ban, mely egy-egy vár veszélyben forgása *esetében vala kiállitandó.*"

És mégis daczára annak, hogy a főpapok csak fitogtatásul tartják nagyszámu vitézeiket, s banderiumaik csak olyan *tartalék* voltak, amely egy-egy vár veszélyben forgása esetében állittatott ki, mégis:

„Az ország védelmének főereje a főurak és *különösen a papok fegyvereseiben állott.* A mohácsi vészt megelőző időkben mindent elkövetett az *ország e hadsereg* jó erőben tartására."[1]

Ime néhány téves állitás és ellenmondás rövid két lapon. Csak ugy kerülhettek ki ezek kitünő történetirónk avatott tollából, mert mint más történetiróink — ép ugy ő is figyelmén kivül hagyta azt, hogy az egyházi birtok tekintélyes részét — körülbelül negyed részét az ugynevezett egyházi nemesek birják örökösen, — örökös hadi szolgálat bére fejében. Egész falvakat birnak az érsekségek, püspökségek és apátságok jószágain és olyan katonai telepeket alkotnak mint az Árpádok alatt a várjobbágyok, s ujabb időkben a határőrök.

Ezekből az egyházi nemesekből vagy telkesekből (praedialistae) telnek ki a főpapi banderiumok tömör sorai és nem az ország népe által fizetett papi tizedből állittatnak ki és tartatnak fenn. Fentartja őket az egyháznemesi telek; azon élnek, s annak hasznából maguk fegyverkeznek föl. Uruk a főpap csak a táborozás költségeit viseli a tized jövedelméből. A tized eredetileg —

[1] Salamon Ferencz: Magyarország a török hóditás korában 135—137 lap.

ugy ahogy azt Szent-István az egyházaknak adományozta, — a hadi szolgálattal semmiféle összefüggésben nem volt, és csak a törökkel folytatott hosszas háboruk alatt hozatik vele kapcsolatba. A tized az egyházi javadalomnak kiegészitő alkatrésze és csak mint ilyen, nem pedig mint különös rendeltetésü jövedelmi forrás jön tekintetbe később a katonatartás arányának meghatározásánál. Azért a főpapok állandó katonatartásának födözete nem is a papi tized, — hanem az egyházi birtok az a része, melyen harczosaikat állandóan kitartják.

S ą terjedelmes egyházi birtokoknak nagy része volt igy telkekre darabolva és a praediálisták közt kiosztva, akik se uruknak se az államnak nem adóztak, hanem csak hadi szolgálatot tartoztak teljesiteni. Csak példa gyanánt állitom ide az esztergomi érsekség praediális birtokát. 1855-ben az akkori kormány, mielőtt ezen birtokok sorsa fölött rendelkezett, összeiratta őket. S ez az összeirás tanusitja, hogy az esztergomi érseknek még 1885-ben is 1034 *birtokos* praediális nemese volt, akik összesen 29667 hold földet birtak. Pedig ekkor már az ez egyházi nemesség mint katonai intézmény egészen használaton kivül helyezett és annyira elavult volt, mint mai nap a kovás karabély — és csak az érseki szék diszéül s az ősi intézmények iránti kegyeletből tartatott fenn. S a praediálisták által birt ezen birtokterület, mint később látni fogjuk jóval nagyobb volt egész a banderialis hadi rendszer bukásáig, vagyis addig, amig meg volt az egyházi nemesség ősi katonai rendeltetése.

Ezeket tudva hihetetlen előttünk az amit Salamon Ferencznél i. m. 141. lapján olvasunk.

Azt mondja itt Salamon F. hogy: „A papi banderiumok egy része nem a magyar világiak, hanem a török foglalás által apadt le, s nevezetesen az esztergomi érsek banderiuma. Mig a török Esztergomot el nem foglalta, a primásnak 130,000 forint évi jövedelme volt. Azután alig van több 50,000 forintjánál. Az esztergomi érsek nem is tarthatott *többé* két egész banderiumot. Még

egy egészet sem, hanem Érsekujvárba helyezett 2—3 száz emberből álló őrséget."

Nem is a jövedelméből tartotta az esztergomi érsek a maga két banderiumát, hanem a praediális telkeken éltek az ő katonái. Ezen praediális birtokok zöme Csallóközben, Pozsony- és Barsmegyékben volt, amelyek Esztergom elestével nem kerültek török kézre. Hihetetlen tehát, hogy Esztergom elestével az esztergomi érsek két bandériuma megsemmisült volna. Neki csak hadi lábra kellett állitani a maga praediálistáit, akiket kitartott a praediális telek. Fölszerelni is ők tartoztak magukat. S a táborozási költség nem lehetett igen nagy abban az időben, amikor a paraszt köteles volt a beszállásolt katonát, ugyszólván egészen ellátni.

Tarthatatlan azon nem is okadatolt állitás is, hogy Esztergom eleste után a primás *többé* egy egész bandériumot sem tarthatván — *„Érsekujvárba helyezett 2—3 száz emberből álló őrséget."*

Az érsekujvári várban is állandóan több katonát tartott, és praediális nemeseiből bandériumait is kiállithatta.

Érsekujvárra nézve Fraknói mondja: „Forgách érsekké neveztetése alkalmával kötelezé magát 300 lovas és 400 gyalog eltartására. Ezen szám később összesen 500-ra szállittatott le." . . . „De Pázmány az elődje által elvállalt terheket növelni vonakodott. Kész volt az ujvári had fizetéséhez évenkint mintegy huszonötezer tallérral járulni; mert ennyire volt szükség azon segélyösszegen fölül, melyet a morva rendek fizettek."[1] — Az érsekujvári had kitartása eszerint első sorban is az esztergomi érsek vállaira nehezült. S amivel a kitartáshoz mások járultak: az csak *segélyösszeg* volt. Pedig Érsekujvár Esztergom eleste után végvár lett, s előkelő szerepe volt a török terjeszkedés meggátlásában. Helyőrsége elestekor

[1] Fraknói: Pázmány Péter és kora I. 387—388.

1000 lovasból és 500 gyalog katonából állott.[1] — És hogy az esztergomi érsek hazaszeretetből és buzgóságból nagyobb mérvben járult az érsekujvári őrség kitartásához, mint amennyire köteles volt: mutatja az 1659. évi 8. törvényczikk, amely ezért az esztergomi érsekség portáit a hadi subsidium fizetése alól fölmenti.[2] — Az 1655. évi 40-ik törvényczikkben a nemzet elismerése fényes és örök időkre szóló tanuságot tesz az esztergomi érsekek áldozatkészségéről.[3]

Ilyen adatokkal szemben az esztergomi érseknek a honvédelem körüli szolgálatait és érdemeit 2—3 száz katona kitartására leszállitanunk nem lehet és nem szabad. S még kevésbé lehet és szabad: ha tudjuk azt is, hogy ő Esztergom eleste után is megtartja a maga praediális nemeseit.

Ezekből a nemesekből állottak össze a főpapok banderiumai. És ezek a banderiumok képezték a magyar *hadseregnek* derekát. — Tévedésbe jutnánk tehát, ha elhinnők, hogy a „banderiális katonaság csak azon *tartalék* volt még 1518-ban, mely egy-egy vár veszélyben forgása esetében vala kiállitandó.“ — Mert ha a banderiális ka-

---

[1] 1681. 5. t. cz. 2. §. „Nimirum; Nitriam Equites mille, predites quingenti, antea Ujvarini interteneri soliti.“

[2] 1659. 8. t. cz. 3. §. „Demum quia Illustrissimus Dominus Archiepiscopus Strigoniensis, illos centum Equites qui hactenus in Praesidio Érsek-Ujvariensi stipendio ejusdem sunt intertenti, *amore Patria* et ex beneplacito suo ulterius quoque se intertenturum obtulisset; ea respectu Portae Bonoruun Archi-Episcopalium, ubicunque existentium a dicto subsidio militari immunes redduntur.“

[3] 1655. 40. art. 3. §. „Et siquidem idem Dominus Archi-Episcopus (Lippay) cum aeterna sui totiusque Familiae suae memoria, Reale Fortalitium Érsek-Ujvárienſe muro circumcirca cingendum non modo in se assumpsisset, verum etiam feliciter inchoatum operosius continuaret (quem ejusdem erga Nationem Ungaricam proprio motu et singulari affectu declaratum amorem et gratificandi libertatem, Status et Ordines cum debita gratiarum actione recognoscunt, ac ad seram posteritatem, futuris semper recognoscendam, praesenti statuto transmittunt) pecunia illa; ad fossatum ejusdem Fortalitii expurgandum aliae vero praenotatae summae pecuniariae ad ordinatos suos usus convertantur.“

tonaságot ilyen *tartaléknak* tekintjük: hol van akkor maga a *hadsereg?* Nem igazolja Salamon nézetét az 1518-iki bácsi országgyülés 1. törvényczikke, amelylyel azt igazolni akarja. — Ellenkezőleg! azt mondja ez a törvény, hogy a királyi tisztviselők, főpapok és főurak *állandóan készen és teljes számban tartsák* harczosaikat és pedig némelyek folyton és egészen a végvárakban; mások — nevezetesen a főpapok — felét a végvárakban, másik felét azokon kivül. De ezt is folyton és harczra készen; és ezt azonnal küldjék a fenyegetett hely segitségére, hogy tétlenül ne heverjen.

Ebből a törvényből nem lehet azt kiolvasni, hogy a banderiális katonaság csak veszély idején kiállitandó *tartalék* volt. De azt se, hogy a főpapok és főurak a hosszu béke idején csak fitogtatásul, fényüzésből és hivalkodásból tartottak nagyszámu vitézeket. Hiszen béke idején a katonaságot máskép nem is lehet használni, mint parádézni vele. De mégis tartani kell hosszu béke idején is, hogy háboru esetén legyen.

Szomoru lett volna az ország biztonsága, ha pusztán csak a főpapok és főurak fényüzésére és hivalkodására támaszkodott volna. Ugyis szomoru volt Mátyás halála után. Pedig a katonatartási törvények ugyanazok voltak; de nem volt erélyes király, aki érvényt szerzett volna nekik.

Törvény kötelezte a főpapokat és főurakat bizonyos számu katonák állandó tartására és nem hiuságuk vitte rá. Hiszen ott van mindjárt ugyanazon országgyülésnek mindjárt a második czikke, melyszerint a főpapok gyakran panaszkodtak, hogy ők a katonatartással tulságosan voltak terhelve. (querimonia saepe defertur 1518. 2. t. cz.) Vizsgálatot rendel a törvény és azt rendeli, hogy a főpapok addig is, mig intézkedés történik, *az eddigi gyakorlat szerint és Zsigmond decretumának értelmében tartsanak katonákat.*[1]

[1] 1518. art. 2. §. 4. „Interea vero gentes suas hoc modo, quo hactenus soliti sunt, juxta formam generalis Decreti et Regesti Excellentissimi

És minthogy az állandó, tehát a hosszu béke idejére is kiterjeszkedő katona-tartásra a törvény kötelezte a főpapokat és főurakat: nem lehet elfogadnunk azt a nézetet, hogy ők nagyszámu vitézeiket a hosszu béke idején csak fitogtatásból, fényüzésből és hivalkodásból tartották. Erre is használták, de nem ezért tartották. És a banderiális katonaság 1518-ban nem *tartalék*, hanem hadsereg, amelynek formáit már Zsigmond 5. decretuma emelte törvény erejére.

A főpapok törvény által rendelt és szabályozott katona-tartásával összeegyeztethető volt az egyházi nemességnek mint intézménynek további fentartása. És az egyházi nemest folyton ott látjuk az egyházak birtokain és a főpap banderiumában.

A mohácsi csata előtti és utáni évtizedekben nagy csorbát szenved az egyházi nemesség. Történetében olyan ez a korszak, mint aminőt a várjobbágyság történetében II. Endre és IV. Béla idejében szemlélhettünk.

Alig hullott ki a gyeplő Korvin Mátyás meghidegült erélyes kezéből: hatalmas olygarchák ragadták azt magukhoz. Es uralkodtak az ország fölött nagyobb nagyravágyással, mint hazaszeretettel és bölcseséggel. Tehetetlen, uralkodni nem tudó király, — egymás ellen agyarkodó önző főurak, elégedetlen köznemesség, mely a királyt is terrorizálja: ilyen a nemzet arczulata. A fejetlenség megbénitja a nemzet ősi erejét, tehetetlenné teszi vitézségét — és Mohácshoz vezeti a királyt s veszélybe az országot. A szerencsétlen mohácsi csata után darabokra szakad az ország, pártokra a nemzet és az ellenkirályok szerencsétlen versengése századokra meggyökerezteti az ország fölött a török uralmat. S mintha ennyi veszedelem még nem volna elég: átcsap hozzánk a hitujitás vihara, hogy a nemzet fiait a vallás terén is ellentétbe állitsa és tovább szítsa a meghasonlást.

Soká, — századokon át nyögte a nemzet ezen év-

Principis quondam Domini Sigismundi Imperatoris et Regis pro Regni defensione conservare teneantur."

tizedek szomoru következéseit, mintha csak meg kellett volna bünhődnie a multat.

Csak a fejetlenség ilyen korszakában történhetett, hogy a királyok elfeledték Szent-Istvánnak intelmeit, és az egyházak ősi, tulajdon vagyona a versengés prédája és a lekenyerezés koncza lett.

Mert mi történik az egyházak ősi jogaival és jószágaival? — Olvassuk csak, mit felel nekünk e kérdésre Salamon Ferencz.

„Érintém, — igy szól Salamon — hogy még a mohácsi ütközet előtt világiak kezébe adták az üresedésbe jött püspökségeket. A mohácsi ütközet szaporitotta az ilyenek számát. A magyar papságnak ugyszólván utolsó hősei közül számosan estek el Mohácsnál, teljesitvén a haza iránti kötelességüket. A mohácsi ütközet után az 1521. törvény szellemében volt, hogy a papi birtokok nagyrészben világi hatalmasok kezébe kerültek. A két király közötti versengésben valamint más birtokok, ugy a papiak is gyakran cserélnek gazdát. Sőt a püspöki javak alkalmasabb kecsegtetőül szolgáltak az ellenkirályoknak, hogy az ellentáborból hiveket édesgessenek magukhoz. A püspöki birtokokat adták-vették és foglalták. Jutott bennök minden hatalmas urnak, s csaknem a féltörök Grittinek is. Laszki Jeromos Konstanczinápolyban egy püspökség birtokával kecsegteti a szultán e rabszolgáját, kinél csak az Ali vagy Ibrahim név hiányzott, hogy valódi mohamedánnak legyen nevezhető. Természetes, hogy mind Zápolya, mind Ferdinánd pártja bitorlásnak tekintette a püspöki javak azon birtoklását, melyet az ellenkirály adománya jogositott. — De ama zavaros időkben történhettek minden *jogalap* nélküli birtoklások is e részben, s lehettek ily esetek is azok közt, melyekre törvénykönyvünk czéloz, midőn a püspöki javaknak a világi bitorlók kezéből leendő kivételéről szól.“

Eltekintve attól, hogy furcsa kis *jogalap* volt biz az az adomány, amely szerint a „féltörök Gritti,“ „a szultán e rabszolgája“ „is“ „csaknem“ bele ült egy egészen magyar,

és egészen keresztény kath. püspökségbe; és eltekintve ezen *jogalap* mellett tartott védbeszédől, mely szerint nálunk a protestantismus elterjedésében nem volt egyik főrugó a kapzsiság, — és az egyházi javak a honvédelem gyarapitásáért adattak világiaknak, — és „az állam a püspöki javak elvevője s a világi urak jogilag csak elfogadói voltak az állam adományának“: lássuk mi történt a világi urak kezére került püspöki javakkal? Erre is — ugyanott — megfelel Salamon.[1]

„Azok a főurak, kik *papi várakba* ültek be, a tizedet kiadták haszonbérbe, a birtokokat kiosztották zsold fejében katonáiknak — szóval az eldarabolást, elfecsérlést is az ország honvédelmi, nem pedig vallásos állapota idézte elő.“

Vissza fogunk térni később arra, hogy a püspöki javak világiak általi bitorlása, eldarabolása és elfecsérlése igazolható-e a „honvédelem gyarapitásának“ érdekével, — és menthető-e az ország „honvédelmi állapotjával.“ Előbb egészitsük ki egyházi javadalmak történetének és — kitagadná? — a magyar nemzet történetének is legszomorubb lapjairól kiolvasott vázlatunkat.

A világiak általi — mondjuk — birtoklás, eldarabolás és elfecserlés sorsára nemcsak egy, két vagy három egyházi javadalom jut. Átszedvedte azt a főpapi javadalmak nagyobb része. Az egri püspökséget Perényi Péter, a nyitrait Török Bálint, a váradit Czibak Imre, az erdélyit Dobó Ferencz, a csanádit Petussics Péter, a pécsit Szerecseny János, a győrit Bakics Pál birtokolta akkor, midőn azok visszavétele iránt törvény hozatott.[2] És gyakran cserélnek gazdát ezen javak s az eldarabolás és elfecserlés a honvédelem gyarapitásának szép czimén egyre tovább folyik. A főurak könnyen jutván hozzájuk, könynyedén bánnak velük, kiosztják párthiveik között, hogy saját hatalmukat növeljék. Hét püspökségben történik egyszerre ez a gazdálkodás. Hét püspök magas erkölcsi

[1] Salamon i. m. 140.

[2] Pázmány Péter. Kalauz III. könyv. 6. l. 4. 5.

tekintélyét, hatalmát és áldozatkészségét nélkülözi egyszerre a nemzet. Ott estek el Mohácsnál. És hősi haláluk által megdicsőült püspöki székükbe világi urak ültek bele. Méltóságuk, melynek nymbusához ősi jogaik mellé oda állott hősi haláluk dicsősége is, betöltetlenül hagyatott. Jószágaik, melyeket szent királyok akarata és törvényei védtek s melyeknél ők nagyobbat — életüket is oda adták a hazáért, elkoboztattak mint a honárulóké, eldaraboltattak és elfecséreltettek. Miért? — „A honvédelem gyarapitásáért."

A főpapi javak ezen ide-oda dobálás és darabolás által elvesztették sajátos állandóságukat, és elidegenithetlenségüket, helyesebben mondva érinthetetlenségüket. És mig a visszaélések ezen kora tartott, hasonló természetet öltöttek a nemesi javakhoz, melyeknek sorsa a család sorsától és akaratától függ — csakhogy adományozásuk személyre és nem családra szólott.

Az egyházi birtok ezen megrendülése megrenditi az egyes egyházak praeliális nemességét. A világi főurnak, aki a püspöki javakba bele ült, nem állott érdekében ezen nemességet fentartani. Hiszen e nemesek kiváltságai korlátozták őt. Nem állott érdekében sőt ellenkezett azzal — fentartani egy olyan intézményt, amely az illető egyház talaján, s azon egyház iránti hüségben nőtt meg hatalmassá. Ezen intézmény csak az egyháztól, csak a főpaptól várhatott jövőt, amint multjának története is egészen beleolvadt azon egyház történetébe. A főpap jóvoltából századról századra jólétben élő családban apáról fiura szállott a főpap iránti hüség és hála. Ezekben a családokban a világi főur nem bizhatott, mert ezek neki ősi kiváltságaik szerint nem is voltak kötelesek engedelmeskedni. Bitorlónak tekintették ezen családok az egyházi javakban duslakodó világi főurat, s maga a nevük „*egyházi* nemesek" is minduntalan szeme közé vágta ezt. Ezt a tömören álló s hüségével és hagyományaival az egyházhoz hozzánőtt, s pajzsával és kiváltságaival az egyház jogait védő katonai rendeltetésü testületet a világi főur nem tarthatta meg. Neki nem volt elég jó. Azért nem is türte meg. Szét

kergette őket, kiváltságaikat eltiporta, telkeiket elkobozta és saját párthiveinek adományozta. Megsemmisitett egy ősi katonai intézményt és tett helyébe egy zsoldos csapatot, amelynek se multja se jövője, se jogi alapja se erkölcsi összetartó ereje nem volt. Es mindezt a honvédelem gyarapitásáért.

Hiába mondja nekünk Salamon, hogy a főpapi banderiumok egy része nem a magyar világiak, hanem a török foglalások által apadt le. Bizony nagy része azok által apadt le. Hiszen hogyan lehettek főpapi banderiumok, mikor főpapok se voltak? Igen! a magyar főurak kapzsisága és nagyravágyása tépi szét a főpapi banderiumok zászlait, s a török foglalás csak maggátolta a javaikat visszanyert főpapokat, hogy banderiumaikat ujra megalakithassák.

Hiába mondja Salamon, hogy a világiak általi birtoklás, eldarabolás és elfecsérlés a hodvédelem gyarapitásáért történt. Hiszen a főpap is törvény szerint vagyona arányában állit katonát épugy mint a főur. Hiszen a főpapnak állandó katonasága van a maga praediális nemeseiben! Vagy talán a főur kezén az a püspökség két akkora katonai terhet birt el? Vagy nem jó hazafiak kezében voltak az egyházi javak azoknál a főpapoknál, akik banderiumaikkal legelsők voltak Mohácsnál, és akik életüket is feláldozták? S megnyugtatóbb volt-e a nemzetre, és kivánatos volt-e „a honvédelem gyarapitásáért" a püspökségi javak fölötti olyan rendelkezés, amely szerint „a féltörök Grittinak," „a szultán e rabszolgájának" „is" „csaknem" jutott egy püspökség?

Mindennel inkább lehet mentegetni a püspökségi javak ezen bitorlását, mint a honvédelem gyarapitásának emlegetésével. Mert ez a bitorlás akkor történt, mikor Mohácsnál számos főpap hősi halállal hal meg a hazáért! S ezek zászlait széttépték, hüséges ősi banderiumaikat szétkergették, birtokaikat szétosztották — maguk közt, s elfecsérelték, — a honvédelem gyarapitásáért. És mégis a féltörök Grittinek is csaknem jutott egy püspökség.

Az 1537. évi 19. törvényczikk visszavétetni rendeli az egyházi javakat a világiak kezéből. De ezen törvénynek foganatositása az egyházi nemességet a püspökségek egy részénél már megsemmisülve legalább is szétszórva találta. A török hóditás folytatta a rombolás munkáját és a török uralom idéjében ezen katonai intézményt ujra szervezni fölnevelni nem lehetett. Másfél századnál hosszabb időkön át nyögte a magyar nemzet a török rabigát. Hosszu idő ez egy nemzet életében is. Nemzedékek halnak ki ezalatt, sirba viszik magukkal az elnyomott intézmény kiváltságait s velük magát az intézményt is. Ez történt több püspökség egyházi nemességével.

Mikor a nemzet végre hosszu kinszenvedés után lerázta a török igát: akkorra nagyot változtak az ország viszonyai.

Az 1715. 8. és 43-ik törvényczikkek már rendes katonaságról (regulata Caesareo-Regia militia) beszélnek, és megkonditják a halálharangot a banderiális hadi rendszer fölött. Mert jóllehet ugyanezen törvények a banderiumokat és a nemesi fölkelést még föntartják; de ezek már nem a régi, állandóan kitartott banderiumok, hanem csak rendkivüli esetekben szerepelnek. Azelőtt rendes katonaság voltak, s most alárendelt jelentőségü rendkivüli segély csapatokká hanyatlottak.

A hadi rendszer ezen átváltozása elvette az egyházi nemességnek eredeti hadászati rendeltetését. A török járom alóli felszabadulás után tehát nem volt meg már a sürgető ok: feltámasztani ezt a katonai intézményt ott, ahol azt az egyházi javadalmak világiak általi bitangolása és a török uralom viszontagságai kiölték és eltemették. S a mult század elején azok a főpapok is, akik egyházi nemességüket mindezen viszontagságok daczára fentartani tudták, azon gondolkoznak, hogy megtartsák-e azt továbbra is?

Kiolvassuk ezt Timon János érseki kiadónak és a pozsonyi káptalan jegyzőjének egy kéziratban maradt érdekes könyvéből. Mikor Keresztély Ágost szász herczeg

Magyarország primása és esztergomi érsek lett, meghagyta ennek a Timonnak, hogy a primási praerogativákat és az esztergomi érsekség összes viszonyait az ő tájékoztatására irja össze. Ezen könyvben, mely 1708-ban készült el, hosszabb fejezetben szól az esztergomi érsek praediális nemeseiről. Azt mondja róluk, hogy négy nemesi székük van, hogy az érsek zászlaja alatt felkelni és katonáskodni tartoznak (qui tempore generalis regni consurrectionis penes Banderium Archieppale consurgere et militare solent); hogy részint az érsekségi birtokokon szétszórt kuriákon, részint tisztán praediális községekben laknak s ezek jobbára silányabb vidékeken fekszenek, valószinüleg azért, hogy az érsekek banderiumaikat is kiállithassák (et Banderiationis debito satisfacerent) és a termékenyebb helyekről nagyobb jövedelmük is legyen; hogy a szentgyörgyi szék már a török időktől fogva nagyrészben paraszt birtokká alakittatott át (Sede porro szentgyörgyiensi jam a temporibus Turcicis multum in colonicalia Bona conversa); és hogy a török hóditás az érseki nemesek székeit nagyon felforgatta.

Amit tovább mond, az is egyenesen az esztergomi érsek nemeseire vonatkozik ugyan, de egyszersmind az egyházi nemességnek, mint katonai intézménynek ezen korbeli állapotát általában jellemzi. S ezért hallgassuk meg itt magát Timont, aki 1708-ban, midőn könyvét irja, már öreg ember, — aki, mint maga mondja, Széchényi György érsek idejétől (1685) szolgálta az esztergomi Ersekeket mint irnok, fogalmazó, kiadó és titkár, — aki tehát saját tudomását foglalta irásba, mert ismerte azon viszonyokat, melyekről most nekünk tanuságot tesz.

„Fuerunt nonnulli — mondja Timon — qui defunctae Suae Eminentiae persuadere voluissent, ut Bona haec (t. i. praedialia) in colonicalia redigeret; Sed quia plurimorum possessorum manifestissima Jura supprimi non potuerunt, sed et plurimorum Praedecessores *recenti adhuc memoria penes Banderia Archippalia sanguinem fuderunt.* Intuitu talium maluit Sua Eminea (ne etiam in

Paterno erga suos modo excederet) talium Jura in suo esse relinquere et penes illos etiam reliquos dubij Juris Possessores per novas suas Donationes confirmare ..... Mea quod interest fidele isthuc sentimentum esset, ut Nobiles hi Archippales (praestitis suis pro Decimis et Banderiatione praestandis, sive stante deinceps, sive non stante Banderiationis Lege, *Et qualitercunque reliqui Praelati Regni de suis Praedialibus decernant*) vel pro decore et ornamento Metropolitanae et Primatialis hujus Sedis Strigoniensis conserventur. Servatur id etiam in Vicino Archippatu Moraviae Olomucensi, ubi quamvis mos Banderiationis jam a mancipatu Bohemico sublatus sit, hi attamen Praediales in antiquo suo esse conservantur, Bonaque eorum in casu defectus ad sexum masculinum (foemineo semper excluso) conferuntur. Quod etiam circa Nobiles Archippales Strigonienses dictante id vel ipso *Banderiationis* (ad quod sexus hic ineptus est) *Debito*, occasione Novarum Donationum ad mentem Urbari-Pasmanni, Instructionis Praefectoralis Punct: 7. obserj vatum est. Sed et Archippi Strigonienses, dum occurrentibus Caducitatibus, unde fidelibus suis servitoribus et Clientibus largiantur, habent (quando totq Mundus spe regitur) majorem quoque alaricitatem, fidelemque conatum experiantur. — Archippis porro Strigoniensibus solis colonis imperare quid artis et decoris est? Qui non omnia ad Utile, sed Honestum dirigere habent. — Si porro ij restringendi in futurum qua qua via et jure recto essent, id de talibus sentirem qui in gremio Bonorum Colonicalium degerent. Cum contiunae fere cum illis et subditis tricae et dissensiones vigerent, quamvis et id non ita praegnans Motivum huc esset."[1]

Sokat kiolvashatunk ezen sorokból, ami az egyházak nemességére, mint intézményre, általában vonatkozik, s annak ezen korbeli állapotát megvilágitja.

Kiolvashatjuk, hogy az egyházi javaknak világi urak

[1] Archivi secularis AEppat. Strig. Protocollum T.

általi bitorlása és a romboló török uralom daczára is a mult század elején még sokkal több főpapnak volt egyházi nemessége, mint 1848-ban.

Kiolvassuk, hogy a mult század elején a banderiális hadi rendszer bukásával következett be több főpapi egyháznál az egyházi nemesek tömeges megszüntetése. Mert — non stante Banderiationis Lege — rendeltetésük elesett — és az esztergomi érsekségben is csak az érseki szék diszeül és ékességeül (decus et ornamentum) hagyattak meg.

Kiolvashatjuk, amit egyébiránt már Zsigmond V. decretumából tudunk, hogy ezekből az egyházi birtokon élő egyházi nemesekből állanak a főpapi banderiumok. Tehát nem a tizedből tartatnak ki.

De kiolvashatjuk azt is, amit Salamon F. állitása ellenében vitatni merészeltünk, t. i., hogy az esztergomi érsek Esztergom eleste után is az érsekujvári várban is állandóan többet tartott 2—3 száz katonánál, és a banderiuma is meg volt; — még pedig meg volt mindakettő. (penes Bande*ria* Archippalia.)

És mindezeket egy szavahihető kortanu mondja el nekünk, aki hüséges szolgálatainak jutalmául később maga is egyháznemesi telket kapott.[1] És elmondja nem messze időkből jövő szájhagyomány után, hanem a saját és mások élő emlékezetéből. (*recenti adhuc memoria* penes Banderia Archippalia sanguinem fuderunt.)

Egyebet is kiolvashatunk még Timonnak idézett szavaiból.

Azt, hogy a banderiális hadi-rendszer bukása után (non stante banderiationis lege) vagyis az 1715. 8 és 43. t. czikkek hatályba léptével az egyházi nemesség megszünt a főpapok katonai intézménye lenni. Es csak a főpapi szék diszéül és ékességeül szolgál ott ahol továbbra is fentartatik.

Hol tartatott fönn? Mely főpapoknak voltak még

[1] Egy praediális Curiát Bajcson. Ezen Curiához tartozott földek mai nap is „Timon földek"-nek neveztetnek.

a mult században is nemeseik? Ezek a kérdések nagyon bele tartoznak az egyházi nemesség történetébe. — De nem könnyü dolog megtalálni a választ reájuk. S mi itt bátran elhaladhatunk mellettük s elég e kérdő jelek mellé ide jegyeznünk, hogy a mult század végén és a jelen század elején élt nagy jogászaink, — Kövy Sándor, Kelemen Imre, Szlemenics Pál és Frank Ignácz már csak azon főpapok praediálistáit emlitik, akiknek birtokain ezeket a magyar személyjog és dologbeli jog 1848-iki nagy átalakulása is ott találta.

Azt láttuk, hogy a nemesség adományozás joga, amely összeforrva a főpapok katonatartási kötelességével az Árpádok alatt a korona-adományozásától függő valamennyi egyháznak illetve főpapnak specialis joga volt, — az Anjouk idejétől kezdve már csak azon főpapok által gyakoroltatik, akiknek saját zászlajok volt. — S azután a századok viszontagságai között, nagy időközökben apad a zászlós főpapok száma is, — egyre kevesebben vannak azok akik a nemesség-adományozás szép praerogativáját gyakorolják. Mig végre — 1848-ban — mindössze öt főpap kezében találjuk ezt az előjogot. S ezzel ezen főpapi előjog[1] történetét átfutottuk. — S magával ezen főpapi előjoggal nem igen lesz már dolgunk. Csak azt a kérdést fogjuk majd alább fölvetni, hogy elenyészett-e ez az előjog? Vagy meg illeti-e ma is azokat a főpapokat, akik azt 1848-ig gyakorolták?

De azt még szemügyre kell vennünk, hogy a banderiális hadi-rendszer bukása minő változást okozott az egyházi nemesnek, — és az egyháznemesi birtoknak a főpaphoz, illetve az egyházhoz való viszonyában és az egyházi nemes személyi állapotában. Ezeket is el kell

[1] Előjog? Vagy kiváltság? — A mi jogi terminologiánkban nem találunk meggyökerezett szavakra, melyek a „praerogativa“ és „privilegium“ közötti különbséget feltüntetnék. — Azért össze is cseréljük a synonimáknak látszó szavakat, ha tisztában vagyunk is azokkal a fogalmakkal, amelyeket a szavak megjelölnek.

kisérnünk figyelmünkkel egész 1848-ig, hogy tanulmányunk történeti részének végére érhessünk.

Visszaemlékezhetünk, hogy azt találtuk, miszerint a banderiális rendszer kibontakozása a praediálistának se szolgálati, se birtoklási viszonyt, se személyi állapotát nem változtatja meg. Nem igy ezen hadi-rendszer bukása!

Előnyösebb lesz a helyzetünk, ha jogaink megmaradnak, — a nekik megfelelő kötelességeink pedig elenyésznek. Igy járt a praediális nemes a mult század elején, amikor a főpapi banderiális zászló, a főpapi szék történeti emlékévé lett. Legterhesebb kötelességétől az állandó hadi szolgálattól szabadul meg — s azontul a hét éves háborúban és a franczia háboruk alkalmával már csupán csak az országos nemesi fölkelés alkalmával veszi elő ősi kardját. És ekkor a főpap előjogának sérelme nélkül — azon megye nemességének sorai közé áll, amelynek területén lakik. Igy történt ez az 1796. 1809 és 1812-iki nemesi fölkelések alkalmával.

Az állandó hadi szolgálat megszüntével szét szakad az a kapocs, amely a főpapot a maga praediálistáival a banderiális zászló alatt egyesitette. A köztük fennállott viszony veszit addigi tartalmából; — elvesziti eredeti tisztán *szolgálati* jellegét és hübéri természetüvé alakul át. Távolabb állanak ezután egymástól, mert a praediálista urának a főpapnak nem katonája többé, hanem nemese. S mint ilyen, — ha jobbágyoknak nem parancsol is, — személyére nézve olyan szabad, mint a királyi nemes és csak hüséggel hódolattal és némi apró szolgálatokkal tartozik urának.

A szolgálati viszony ezen átváltozása nem változtatja sem a főpapnak, sem az egyházi nemesnek, — a praediumhoz való jogát. — A praediálista azt ugyan azon magánjogi alapon t. i. a főpapi adomány alapján birtokolja tovább. — Nem homályosult el előttünk az *egyháznak* ezen birtokra vonatkozó *tulajdoni joga.* — Az imént olvastuk csak hogy az egyházak ezen birtokot nagy részben visszafoglalták és parasztbirtokká alaki-

tották át — és ezt — jure recto — bármikor megtehették. — Ugyanaz maradt az *adományosnak* a fiágra szoritkozó örökös *popessiója* is. És mégis a mult század elejétől kezdve másminőnek tünik fel ez a birtok; — pedig csak a keret — az a viszony változott meg, mely körülvette őt.

Mikor a praediálista még katona volt: akkor a praedium használata az a bér volt, amelylyel őt ura a főpap fizette és kitartotta. Mikor a praediálista megszünt katona lenni, a telek használatáért viszonszolgálatot ugyszólva — nem teljesitett és csak mint a főpapi szék disze és ékessége élvezte azt tovább: a praediálistának ezen használati joga, melylyel a praediumot eddig szolgálati viszonya alapján birtokolta, — ezentul hübéri szinezetet nyert. Ennek folytán idők multával minél inkább elmosódott az a tudat, hogy az egyházi nemes a főpap katonája és a praedium birtoka az ő katonai szolgálatának bére volt: — annál inkább megüllepedett ezen birtok hübéri természete iránti hit. Hiszen a látszat ilyennek mutatja — és e birtok, — mint Timontól is hallottuk — már a mult század elejétől kezdve nem kikötött bére a teljesitendő kikötött szolgálatnak, — hanem tisztán a főpap kegyétől függő jutalma a teljesitett hüséges szolgálatoknak. Nem is csoda tehát, hogy az egyházi-nemesi telek hübéri birtok gyanánt tárgyaltatik, amelyben mint ilyenben az egyháznak nem *tulajdoni joga*, — hanem csak egy sokkal soványabb joga: *hübéri főtulajdona* van. És én mikor a történeti előzmények kikutatása után ellenkező meggyőződésre jutottam: ellentétbe jöttem a praediális birtok iránti — mondhatni — általános és az ezen birtok sorsa fölött intézkedő patensbe is belement — jogászi felfogással. Nevezetesen ezen felfogás egyik előkelő szó-vivőjével s igen tudós tanárommal dr. Wenczel Gusztávval is. De erről majd bővebben a birtokról szóló részben.

Ilyen előkelő személyi állapothoz jutott hozzá az egyházi nemes az egyházi birtokon. S urához való vi-

szonyának ezen átváltozása és az egyházi birtoknak ilyen felfogása azt eredményezte, hogy 1857-ben midőn a birtokrendezés foganatositása megindult, urával egyenlőnek allegálja magát, s közbirtokos gyanánt akar vele osztozni a közös területekből.

Ilyen állapotban találta az egyházi nemest az 1848-iki nagy átalakulás öt főpapnak birtokán. S nem hagyhatta érintetlenül ezen önmagát tulélt viszonyt. Lássuk csak: minő hatással volt reá.

Az 1848-iki törvényhozás az országgyülésnek a népképviselet alapjára való helyezésével és a közteherviselés elvének kimondásával ledöntötte a közjogi rendeket, s felállitotta helyökbe a „polgár" közjogi fogalmát. És ezzel le volt rombolva az a khinai fal, amely a nemest a paraszttól a közéletben a jogok szerzésének és gyakorlásának terén elválasztotta. A nemesi személy-minőség megszünt köz- és magánjogi status lenni, megszünt politikai és magánjogok alapja lenni. Mert a politikai és magánjogok általánosakká és minden polgárnak hozzáférhetőkké lettek. — A jogképesség ezen kiterjesztésével és a közteherviselés behozatalával az egyházi nemesség is elvesztette azt a jelentőségét és tartalmát, amelylyel addig birt a közéletben. S mint pusztán a főpapi szék disze és ékessége pedig korszerütlen lett.

Egy szóval sem érinti az 1848-iki törvényhozás a főpap és praediálistája közötti viszonyt. Azért ezen viszony változásait nem a törvények szavaiból, hanem — analog viszonyokat szemlélve — azok szelleméből kell levezetnünk és magyaráznunk. Ilyen analog, jóllehet egészen más természetü függési viszony az urbéres jobbágy viszonya az ő földesurához.

Azon törvény szelleme, amely az uri törvényhatóságot megszüntette (1848. IX. t. cz. 4. §.), lazábbá tette a főpap és praediálistája közötti viszonyt is. Az uri hatóság megszüntetésével a jobbágy más forum illetékessége alá kerül, személyére nézve tehát független lesz urától. — Hasonló esetet tapasztalunk az egyházi nemes

viszonyában, anélkül, hogy azt a törvény kimondott szava okozná.

A főpap és az egyházi nemes közötti viszonynak legerősebb összetartó kapcsa az volt, hogy a főpap a maga nemesei fölött biráskodási jogot gyakorolt. Saját, kivételes törvényszékeik voltak ezen nemeseknek, egészen ugy szervezve mint a megyeiek. Ezen törvényszékek és a főpapi felsőbb bíróságok előtt nyertek elintézést az ő összes polgári pereik. Sőt az esztergomi érsek nemeseinek törvényszékei büntető ügyekben is ítéltek — és a legfőbb törvényszékük (forum superrevisorium archiepiscopale), melynek elnöke rendesen maga a primás volt, főbenjáró perekben is ítélt és halálos ítéleteket is hozott. És a primás a megkegyelmezés jogát is gyakorolta. — A biráskodási jogot általában ugy gyakorolta a főpap, hogy a nemesei által választott elsőfoku bíróságok és törvényszékek tagjait megerősitette, a felsőbb foku bíróságok (u. m. az octavalis törvényszék és a forum superrevisorium) tagjait pedig ő nevezte ki, illetve meghivta. — És gyakorolta az által is, hogy ezen bíróságokhoz birói parancsokat intézett.

Ezt a biráskodási jogot vette ki a főpapok kezéből, és ezeket a kivételes bíróságokat szüntette meg az 1848-iki törvényhozás. És ezáltal az egyházi nemes urától, a főpaptól, személyére nézve teljesen független lett. És az egyes főpapok nemeseinek testülete, mint a feloldott kéve, magától széthullott. Az a moralis kötelék, mely őket manap is hozzá füzi a főpaphoz, nem volt elég erős, hogy testület gyanánt továbbra is összetartsa őket.

Az egyháznemesi birtok sorsa csak évekkel a függetlenségi harcz lezajlása után került a törvényhozó elé. És ugy dőlt el, hogy a törvényhozó az esztergomi érseknek, a zágrábi püspöknek mint topuszkai apátnak, a győri püspöknek és káptalannak és a pannonhegyi főapátnak az egyháznemesi birtokra vonatkozó „*háramlási jogát*“ megszüntnek jelentette ki, s ezáltal az egyházi

nemes az általa birt egyházi birtoknak tulajdonosává lett. És az egyháznak ezen birtokhoz való joga elvétetett. Az 1855. febr. 3-iki patens mondja ki ezt, amelylyel még sok dolgunk lesz, ott ahol magáról a praediális birtokról fogunk szólni.

És ez a nyilt parancs eddig az utolsó acta, amelyben a törvényhozás az egyházak nemeseivel foglalkozott. Utolsó is marad-e? — Erre a kérdésre majd a jövő fog megfelelni. De ez a nyilt parancs egy fontos kérdést is vet elénk, amelyre itt a történeti részben kell válaszolnunk.

Az a kérdés: *elenyészett-e az imént felsorolt főpapok nemesség-adományozási előjoga?*

A dolgok állása ez: Az egyházi nemesség osztogatása a főpapi adomány által történt. Vagyis csak az lett a főpap nemese, aki tőle egyháznemesi telket kapott, vagy ilyet az ő jóváhagyásával szerzett. Adomány nélküli megnemesités, vagyis a czimeres levelekhez hasonló nemessé-avatási forma az egyházi nemességnél nem fejlődött ki. Azért, mert az egyházi nemességgel az állandó és személyes katonai szolgálat terhe járt, s ezt birtok nélkül, csak azért, hogy kiváltságokhoz jusson, senki sem vállalta volna el. S minthogy az adomány tárgyát, az egyháznemesi telkeket az 1855. febr. 3-iki nyilt parancs kivette a főpapok kezéből: tehát a főpapok nemesség-adományozási szép előjoga eddigi gyakorlási formájában többé nem gyakorolható.

De az, hogy valamely jog bizonyos okoknál fogva nem gyakorolható: nem jelenti egyszersmind azt is, hogy az a jog elenyészett.

Az a birtoklási viszony, melyben a praediálista élt, korszerütlenné vált, mert megkötötte a birtokot épugy, mint az ősiség és urbéri viszony. Az a nemzetgazdaságtani irány, melynek zászlajára a föld felszabaditása volt fölirva, s amely az ősiségi és urbéri patensekből szól hozzánk, nem hagyhatta ezt a birtoklási viszonyt régi elavult mivoltában. Ezt a birtoklási viszonyt — mondjuk hogy — ren-

dezte; az egyháznemesi telket tette szabaddá az 1855. febr. 3-iki patens, de a főpap nemességadományozási ősi előjogához hozzá nem nyult, és hozzá sem nyulhatott.

A főpapok ezen előjogát királyi oklevelek adták és erősitették meg. Fönnállását századokon át egész napjainkig számos törvény hirdeti. Ezt az előjogot a mi közjogunk szerint egy császári nyilt parancs nem szüntetheti meg, csak a törvényesen megkoronázott magyar király vonhatja vissza. Nem vonta vissza, sem nem-gyakorlás által nem szünt meg: *ennél fogva az mai nap is ősi erejében fönnáll.*

Fönnáll, és a főpapoknak csak uj gyakorlási formát kell találniok, hogy ősi, szép előjogukat gyakorolhassák. Mert akinek van joga, annak a jog gyakorlásához is van joga.

Az a patens nem is czélozta magának a nemességadományozási előjognak megszüntetését. És a főpapok sem tekintették azt ezen patens folytán elenyészettnek. A boldog emlékezetü Herczeg-Primás — Scitovszky a hatvanas években is tett adományozásokat, „jure praediali" — „ősi aflományozási jogánál fogva" anélkül, hogy ezekhez a kórmány megerősitését kikérte volna s anélkül, hogy ezeket a kórmány megtámadta volna.

Persze hogy mai nap már birtok-adománynyal nem volna összeköthető a nemesség-osztogatás — és nem birna régi gyakorlati jelentőségével. De hiszen a királyi nemesség sem jár ma már birtokadománynyal, és az se bir régi gyakorlati jelentőségével, mégis — korunk demotratikus iránya daczára — ambicio és tisztelet tárgya, mert a tett jó szolgálatok elismerését foglalja magában s azok emlékét adja át az utókornak.

Eddig — tudtommal — nem fordult elő eset az 1855. febr. 3-iki patens óta, hogy a jogosult főpapok valamelyike nemesség-osztogatási jogát birtok-adomány nélkül gyakorolta volna. — S ez az oka és talán nagyobb oka, mint a gyakorlati jelentőség hiánya, — hogy ez a nemesség s vele maga a főpapi ősi előjog nincs

többé napirenden. Feledésbe ment mind a kettő. És senki sem is töri tollát azon hogy életre rázza, vagy legalább emlékét föntartsa. És én amint itt nagy vonásokban történetét irom, ugy érzem mintha nectologlaját irnám.

A magyar törvényhozás, amely még az 1830. 13. t. cz.-ben is egyházi nemesség fentartása körül fárad, ujabb időben elvesztette szemei elől az egyházak nemeseit. Nem vetett rájuk gondot sem 1848-ban, sem azóta. Pedig az 1855. febr. 3. patens nem a magyar jogfejlődés folytatása, és mint látni fogjuk — igen igen sok szó fér hozzá. Ezt meg lehetett volna és meg kellett volna korrigálni. Hiszen a jó törvényhozás feladata nemcsak az, hogy a jogintézményeket bölcs törvényekkel a jelenben fentartsa, s a jövőnek alapjait megvesse: hanem az is, hogy a mult tévedéseit lehetőleg jóvátegye. Ilyen hibája a multnak az az intézkedés, amely abban a nyilt parancsban az egyház nemesi birtokra vonatkozólag foglaltatik. Ennek megkorrigálásával a törvényhozás határozhatott volna az egyházi nemességnek további létezése vagy nem létezése fölött is. Hiszen ha arra a sorsa van szánva, hogy muljék ki: akkor is megérdemelné, hogy a törvényhozás ezt kimondja és beczikkelyezze. Nyolcz és fél századon át századról-századra él és megjelenik a magyar Corpus Juris lapjain! s ha ily hosszu életre, s ily hosszu időn át a nemzet törvényhozóinak figyelmére érdemes volt: megérdemelné azt is, hogy kimultának ugyanazon törvénytárban az utókor számára nyoma maradjon.

Most ködben lebeg az egyházi nemesség sorsa. Agyon van hallgatva, el van feledve. És már az elé a kérdés elé jutott: „lenni vagy nem lenni?“ A jognak rozsdája: az elévülés már megfogta a jogosult főpapok szép ősi előjogát, és marja tovább, egyre tovább. És ma már itt az ideje — fölvetni a kérdést: megmaradjon-e az egyházi nemesség pajzsa továbbra is a főpapi szék ősi diszeül és ékességeül? Vagy a kriptába vele?

II.

Az egyházi nemesség mint személy-állapot.

Az egyes főpapok nemesei, pl. az esztergomi érseké, önmagukban önálló testületet képeznek, olyanformán mint a királyi nemesek a vármegyében. De más főpapok nemeseivel semminemü összeköttetésben nincsenek, hanem egymástól teljesen elszigetelt csoportok gyanánt állanak. S azért nagy számuk daczára soha sem alakulnak meg külön renddé, soha sem vivnak ki maguknak közjogi szereplést, amiben őket egyébiránt urukhoz való függési viszonyuk is akadályozta. Sőt nem fejlődnek ki olyan önálló népcsoporttá sem, aminő pl. a várjobbágyság volt. Mert mig a várjobbágyoknak csak egy uruk volt, — a király: addig az egyházi nemeseknek sok uruk volt, és soha sem jelennek meg együttesen. Azonban daczára annak, hogy főpapok nemessége se közjogi renddé nem izmosodik, se különálló néposztálylyá nem tömörül, hanem csak elszigetelt csoportokban szerepel a történelemben: mégis nemcsak kötelességeket teljesit; az a szolgálati viszony melyben áll, még sem nyeli el egyéniségét, mert urai a főpapok által kiváltságokhoz jut hozzá, s ez által sajátos személy-állapotot küzd ki magának.

Aki valamely főpap nemesévé lett: az által, hogy azzá lett, — kiváltságokhoz jutott és kötelességeket vállalt magára. S amint az egyházi nemesség bizonyos kiváltságok és kötelességek állandó alapjává szilárdult meg: önálló személy-állapottá, s külön álló jogi fogalommá lett.

Mit értsünk már most az egyházi nemesség fogalma alatt?

Ez a fogalom nem tisztán jogi, hanem történeti is egyszersmind. Nem könnyü tökéletes meghatározást találni reá. Mert minél tágasabb a fogalom — annál nehezebb azt definiálni.

Jogászaink közül Kelemen Imre szól legbővebben a praediális nemesekről.[1] Ezen személyi állapotnak megha-

[1] Kelemen: Institutiones Tom. I. pag. 43.

tározását azonban ő sem adja, hanem megmondja helyette, hogy minő személy az a praediális nemes. Igy mondja: „Persona quae per donationem Curiae praedialis a praelato, in praesens hoc jure utente factam praerogativis Nobilitati Regni analogis ornata est.“ Ezzel a visitkártyával küldi Kelemen az utókorhoz az egyházi nemest. S az utókor kritika nélkül fogadta el ezt a minősitvényt, amely mellett Kelemennek magas tekinkintélye állott.

Ez a meghatározás nem tünteti ki, hogy a praediális Curia egyházi birtok; nem tünteti ki azt a függési viszonyt, melyben az egyházi nemes a főpapokhoz állott; csak a praerogativákat látja s a kötelességeket egészen kifelejti. Legnagyobb jogászi tekintélyünktől származott ezen tökéletlen meghatározás tévutra vezette a jogászokat az egyház nemesi személyének jogi mivolta — és az egyházi-nemesi birtok iránt s anya-forrása lett azok félreismerésének. Ez a definitio nyitotta ki a kaput azon felfogásnak, amely szerint az 1830. 13. t. cz. s később az 1855. febr. 3-iki patens készült, s amely szerint az egyházi nemes magát személyére és birtokára nézve egyenlőnek tekintve közbirtokos gyanánt akar urával osztozni a birtok-rendezésnél.

Kelemen különben érdeklődéssel foglalkozott a praediális nemesekkel. Idézett könyvében felhivást is intéz az olvasókhoz, hogy küldjék be hozzá az ezen nemesekre vonatkozó adatokat. Keletkezésük történetét is helyesen vázolja és ősi rendeltetésüket is tisztán látja. Annál csodálatosabb tehát, hogy ő, a kitünő jogász mindezek daczára hibásan adja az egyházi nemes fogalmát. S azért adja hibásan, mert meghatározásába nem foglalja s ezen fogalom összes megkülönböztető ismerveit (ultia differentia). — Nem foglalja bele a praedialistának a főpaphoz való függési viszonyát, kifelejti a kötelességeket, és kifelejti hogy a praediális Curia egyházi birtok.

Fel kell vennünk ezeket is, hogy tökéletes definitiót nyerhessünk. S minthogy az egyházi nemesség külön, önálló személyi állapottá szilárdult: helyesebb, ha ezen

személyi állapotnak fogalmát és mivoltát kutatjuk, mint ha magát a személyt vesszük szemügyre. S nem feledve, hogy a kötelességek a személy állapotnak fő alkató részét képezik, — következőkép határozhatjuk meg:

Az egyházi nemesség királyi kiváltságleveleken alapuló és törvényeink által is elismert és biztositott olyan személyi állapot, amelybe a jogosult főpap egyeseket egyházi birtok adományozása által emel, s amely az adományosoknak a nemesiekhez hasonló kiváltságokat biztosit és őket az adományozó főpap irányában hüségre és szolgálatokra kötelezi.

Ezen meghatározás az egyházi nemességre minden időben reá illik, mert magában foglalja mindazon ismérveket, melyekkel keletkezésétől kezdve a legujabb időkig folytonosan birt.

Az I. részben láttuk, hogy hogyan alakul meg ez a személyi állapot és hogyan módosult a századok folyamában. Megalakul azáltal, hogy a főpap által felfogadott katonák szolgálati viszonyát a király megerősiti; a főpap iránti kötelességeiket meghatározza,[1] és kiváltságokat ad nekik. Szolgálati viszonyuk ezáltal közjogi alapot nyer s személyi állapottá válik. Kezdetben ezen személyi állapot két tényezője közöl a kötelességek vagy szolgálatok tulnyomóbbak a kiváltságoknál. S ezért a szolgálatok szempontjából fogatik föl, és az egyházi nemesek „servientes ecclesiarum" „populi exercituantes" „qui cum libertate serviunt" nevek alatt szerepelnek. Később a kiváltságok egyre gyarapodnak; kifejezi ezt az elnevezés változása: „nobiles jobbagiones, nobiles exercituantes Ecclesiarum." Végre a kiváltságok tulnyomóbbak lesznek a kötelessé-

[1] Fejér Cod. Dipl. I. 281. A pécsváradi apátságnak adományozott 200 *szabad* katona kötelességeit sz. István határozza meg ekkép: „. . . quos sub talem *redeginus* militiam, ut si forte in regione suboriatur seditio, ad monasterii armata manu concurrant cursodiam; et abbati regalem visitanti praesentiam duodecim equites seruitium studeant exhibere." — Egy másik oklevélből pedig ezeket olvastuk: „. . . ut hujusmodi seruitores Ecclesie sue ad *officia* eis a sancto Rege *ordinata* redire compelleremus." Knauz: Monumenta I. 422.

geknél, s ekkor már a személyi állapot ezek szempontjából ítéltetik meg, és az egyház egykori szabad katonái az egyház nemeseiként szerepelnek a közéletben és ilyeneknek neveztetnek a törvényekben. „Nobiles ecclesiastici“ „Nobiles praediales“ „*Nobiles* qui dominos habere dignoscuntur.“

Az egyháznemesi személyi állapot tehát századról-századra növekszik jelentőségében és előkelőbbé válik, anélkül, hogy ezen fejlődése elenyésztetné a szolgálati jellegét azon viszonynak, melyben az egyházi nemes urához, a főpaphoz áll. Persze, hogy a szolgálatok a banderiális rendszer bukása óta nem jelentékenyek, és a főpap is csak főpapi széke díszének és ékességének tekinti a maga nemeseit, — de ha ilyenekül tekinti is: ez a viszony lényegén nem változtat, mert a főpap tetszésétől függött az egyházra visszaszállott telkeket csekélyebb szolgálatokért is ujra eladományozni vagy az egyháznak megtartani. Az egyházi nemes személy állapota azonban előkelőbb lett, azáltal hogy kevesebb szolgálatot kellett teljesitenie, és hogy a főpapi szék díszeül és ékességeül tekintetett.

Hogy az igy fejlődött személyi állapotot minden részleteiben tökéletesen ismerhessük: nem állapodhatunk meg fogalmának imént adott meghatározásánál. Meg kell ismernünk magának a fogalomnak alkotó részeit is. Tudnunk kell, hogy milyen kiváltságokat foglalt magában, — minő kötelességekkel járt, — és hogyan volt megszerezhető az egyházi nemesség? És hogy mik voltak a főkülönbségek a királyi nemes és az egyházi nemes közt?

Tanulmányunk ezen részét világosabb áttekintés okáért osszuk föl a következő négy főpontra: I. Az egyházi nemes kiváltságai. II. Az egyházi nemes kötelességei. III. Az egyházi nemesség megszerzése. IV. A királyi nemes és az egyházi nemes közötti főkülönbségek. Ezeket ismerve tiszta képünk lesz az egyháznemesi személyállapotról.

I. *Az egyházi nemesek kiváltságait* jogászaink közül

Kelemen Imre sorolja fel legtökéletesebben. De mikor ő könyvét irta: akkor ezek a kiváltságok még a tételes jogba tartoztak bele, nem a jogtörténelembe. Azért ő megelégedett azok felsorolásával és azzal, hogy amelyik kiváltságukra nézve törvény létezett, ott erre is rámutatott. Szükségtelen is lett volna jogi könyvben az egyes kiváltságok történetét is érintenie, s tartalmukat magyaráznia. Mi megtartjuk az általa követett sorrendet, s az egyes kiváltságoknál röviden azok történetére, értelmére és jelentőségére is ki fogunk terjeszkedni. Kelemen a következőket sorolja fel:

1. „Praediális telkeikre nézve adómentesek." — Ez a mentességük még szent István idejéből származik. Mert fegyverrel is szolgálni és adót is fizetni: nem tartatott összeférőnek. Azért ez a mentesség valamennyi adónemre vonatkozott, — a pensumra, terragiumra és collectara. Hogy szent Istvántól eredett ez a mentességük, — tanusitja az aranybulla, amely azt, mint régit megerősiti. Későbbi törvények is megerősitik, igy az 1567. 14. törvényczikk „. . . ut praediales *quarumeunque* ecclesiarum non dicentur." Fennállónak mondja ezen mentességüket az 1741. 63. t. cz. is. — A mult század elején a főpapok nagyobb része az egyháznemesi telkeket el nem adományozta, hanem parasztbirtokká alakitotta át, — az ilyenek azután elvesztették adómentességüket.[1] Persze, ha az egyházi nemes paraszt telket birt: ezután ő is adózott, — hiszen ilyen telken a királyi nemest se védte meg a nemessége az adótehertől. De praediális telkén az egyházi nemes folytonosan adómentességet élvezett egész 1848-ig.

2. „A vámokon az egész országban nem fizetnek." Ez a kiváltságuk is szent István korából eredhetett s kezdetben épugy mint az adómentesség, — nem annyira nemesi, mint inkább katonai mentességnek tekintetett. Ezt is később a törvények is megerősitik — igy az 1563.

[1] Archivum seculare AEppat. Strig. V. 564

59. t. cz. De ez a törvény maga is tanuságot tesz arról, hogy ez a mentesség az egyházi nemesnek ősrégi mentessége, mert „Juxta antiquorum eorum privilegiorum“ erősiti meg azt.

3. „Mentesek a katonai beszállásolástól.“ Ez is igen nevezetes kiváltság volt, mert háborus időben a katonai beszállásolás sulyosabb teher volt minden más közteher-nél, amennyiben a paraszt a hozzá beszállásolt katonát köteles volt ugy szólván mindennel kitartani. — Ez a teher az egyházi nemest mint katonát nem terhelhette. S valószinü, hogy ez a kiváltsága is szent István idejéből ered. Erre enged következtetni az aranybulla 21. czikke. Az 1567. 14. törvényczikkben ujból megerősitve találjuk ezt a kiváltságot, amely egész 1848-ig folyton érvényben volt.

4. „Vérdijukra és esküjökre nézve egyenlők az országos nemesekkel.“ Ez volt a legszebb kiváltságuk. Ez a kiváltság az, amely az egyházi nemest egészen közel állitja az országos nemes mellé, mert a törvény előtti egyenlőségüket jelenti. Nem tartom valószinünek, hogy ezzel a kiváltsággal sz. István ékesitette volna fel az egyházak katonáit, mert az rendeltetésüknek nem olyan vele járó kivánalma, mint az eddig látott három kiváltság. Valószinübb,hogy ezt a kiváltságukat gyakorlat által szerzik meg, s később királyi oklevelek megerősitik őket benne. Azért látszik ez a felfogás valószinübbnek, mert az egyházak katonái a XI. században még nem neveztetnek nemeseknek. — És talán ezen kiváltságuk megszerzése van legnagyobb befolyással arra, hogy később nemesekül tekintessenek. De hogy ez a kiváltságuk is igen régi: tanusitja az ezen kiváltságot megerősitő 1567. évi 14. törvényczikk, azt mondván, hogy vérdijuk és esküjök *mindig* egyenlőnek tekintetett a többi nemesekével. („Quorum — t. i. nobilium praedialium — homagia et jura menta aequaliter *semper* cum aliis Nobilibus fuerunt aestimata.“)

5. „Telkeikben örökletes tulajdoni joguk van, de

csak a fiágon."[1] Erre a pontra nézve nem értek egyet Kelemennel. — Örökletesen birja ugyan a praediálista a főpaptól kapott telket, de joga nem tulajdoni jog, — hanem a tulajdoni jognak csak egy alkotó része t. i. haszonélvezési jog. — Egyébiránt erről a jogról bőven ki fogjuk fejteni nézeteinket a praediális birtokról szóló részben.

6. „Egyedül ők viselhetnek hivatalt a maguk székeiben, ahonnan még az országos nemesek is ki vannak zárva, akik pedig kiválóan hivatalképesek". — Utóbbi időkben csak az esztergomi érsek nemeseinek voltak székeik. S ezekben csakis az ő nemesei viselhettek hivatalt. S ez nagyon természetes és könnyen érthető is. Mert hogy bennük más, még országos nemes sem viselhetett hivatalt (ami fölött Kelemen csodálkozni látszik anélkül, hogy okát keresné, jóllehet könnyen megtalálná): annak oka egyszerüen az, hogy az országos nemes mint ilyen az esztergomi érsekhez szolgálati viszonyban nem állott, neki hüséggel és engedelmességgel nem tartozott, — nagyon természetes tehát, hogy az ő katonáinak s nemeseinek béke idején birája és háboru idején tisztje nem lehetett. — Sokkal érdekesebb ennél az a kérdés, hogy viselhettek-e hivatalt az egyházi nemesek székeiken kivül is — a megyékben? — Törvény nincs erre vonatkozólag; — kiváltság levelek — pl. Zsigmond királynak egyik oklevele — azt mondják, hogy ezek a nemesek az országos nemesekkel mindenben — egyenlőknek tekintessenek; — de másrészről kétségtelen, hogy az egyházi nemes mint ilyen a megyei közgyülés tagja nem lehetett — tehát hivatalhoz nem juthatott. A hivatal-képességet tehát számukra általában követelni nem lehet. A gyakorlat az egyes megyékben eltérő lehetett. Néhol mint honoratiorok bejuthattak a megyei nemesség egyetemébe és hivatalokba. De a székeiken kivüli hivatal-képesség

[1] „Verum jus proprietatis et perennalitatis habent in suis Curiis cum exclusione ignobilium sed, pro sexu solum masculino."

általános kiváltságukká nem honosodott — s ilyen kiváltságaik közt nem emlittetik.

7. „Saját különös hatóságaik által kormányoztatnak.“ Vagyis ki vannak véve a megye törvényhatósága alól. Ezt bővebben fogjuk látni ott ahol az esztergomi érsek nemeseiről lesz szó.

8. „Birtok-pereikben és gyökeres jogaik fölötti ügyeikben a főpapok octavalis törvényszékei itélnek.“ A bíróságokat is később fogják ismertetni.

9. „A magszakadás és hütlenség folytán, nem a korona ügyésze, hanem az illető egyháznak mint kegyurnak(!) ügyésze örököl (Ecclesiae *patronae!!!*), s ekkép a kuria a főpap adományozása alá visszatér.“ — Látjuk, hogy Kelemennél hogyan szüli egyik hiba a másikat. Szerinte az egyházi nemesnek a praediumhoz tulajdoni joga van, — az egyháznak kegyuri természetü joga, — és ebből folyólag háramlási joga van. Látni fogjuk bővebben is, mint ahogy már eddig is láttuk, hogy ez a tan egészen hamis. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a helytelenül — ugynevezett — háramlási jog a főpapokat szakadatlanul megillette és ez a jog nem közjogi forrásból pl. királyi privilegiumból eredett, hanem az egyháznak tulajdoni jogából. — Azon oklevelek, melyekben ez a jog érintetik nem adományozzák ezt a jogot az egyházaknak, hanem csak constatálják, hogy azok a telkek megszakadás vagy hütlenség esetén az egyházat illetik. S kinyilatkoztatják ezt azért, nehogy a korona ügyésze ezeket a jószágokat az egyházaktól elkövetelje. „. . . *posses siones* taliter interfectorum non ad Palatinum Regni, vel judicem Curiae Regni devolvantur, sed in Ecclesiam Strigoniensem.“[1]

Ezeket a kiváltságokat sorolja fel Kelemen, akivel e tekintetben egy másik igen nagy jogászunk Szlemenics is teljesen megegyez. De ezeken kivül egyéb kiváltságaik is voltak s mi ezeket is röviden ide vesszük.

---

[1] Knauz: Monumenta I.

10. Megemlitésre méltó kiváltságuk volt, hogy ki voltak véve az ország biráinak törvényhatósága alul. Ezek őket meg nem idézhették, el nem itélhették, le nem tartóztathatták és ha letartóztatták volna: azonnal kötelesek voltak őket kiadni a főpap palatinusának. S ezen kiváltságukkal az ő személyes szabadságuk megközeliti az országos nemesek szabadságát. — Ez is igen régi kiváltságuk és IV. Béla mikor egy 1263-ból való oklevelében az esztergomi érsek kiváltságait felsorolja és megerősiti, ugyanazon oklevélben az egyházi nemesek ezen kiváltsága is megerősitést nyer.[1]

11. A törvényhatóságiakhoz egészen hasonló jogokat gyakoroltak székeik közgyülésein. T. i.: határozatokat hoztak, tisztviselőiket választották sat.

12. Mint nemesi székük tisztviselői biró hatalmat is gyakoroltak. S ez is olyan kiváltságuk volt, amely megérdemli a fölemlitést.

13. Birtokviszonyaikban és öröklési jogukban az országos nemesek jogával és törvénykezési formáival éltek.

Ezen kiváltságok birtokában az egyházi nemes már a 13. és 14. századokban is közel áll az országos nemeshez. Tanusitja ezt az is, hogy királyi nemesek is beléptek birtokaikkal együtt az egyházi nemesek közé, amint ezt a szelepcsényi és pócsi nemesekről olvastuk.[2] S viszont az egyházi nemesek az esztergomi érseki egyháztól elszakadni és királyi nemesekké lenni ismételten megkisérlették. Nem történhetett volna ez, ha a közéletben éles különbség lett volna a két nemesség között.

Mindezek a kiváltságok az egyedüli vámmentességet kivéve az 1848-iki nagy átalakulásban vagy eltörültettek, vagy megszüntek kiváltságok lenni.

II. Lássuk most az egyháznemesi személyi állapot másik felét: *a kötelességeket.* Ezeket se Kelemen, se a többi régibb jogi iróink nem sorolják fel; — annál ke-

[1] Pray. Specimen Hierarchiae Hungariae Tom. I. pag. 134.

[2] Knauz: Monumenta T. I. pag. 305. és II. 178.

vésbé az ujabbak, akiknek idejében az egyházi nemesség már leszorult a magyar tételes jog lapjairól. — Azért történhetett ez, mert ezek a kötelességek nem birtak a közkötelesség jellegével, amennyiben az egyházi nemes mint ezt Zsigmond V. decretumából olvastuk, nem a maga nevében ment a táborba, hanem a főpap nevében. De ez nem elegendő ok a kötelességek ismertetésének mellőzésére, mert ezek nélkül nem lehet tisztán látni és helyesen megitélni sem az egyházi nemes személyjogi egyéniségét, sem a főpaphoz való viszonyát. — Félre is ismertetett mind a kettő, — és ebben igen nagy szerepe volt annak, hogy jogászaink e század elejétől kezdve a kiváltságokat valamennyien szorgalmasan hirdetik, a kötelességöket pedig egészen elhallgatják.

Két csoportba oszthatók ezek a kötelességek: *szolgálatiakra*, amelyeket az egyházi nemes a praedium használatáért volt köteles teljesiteni; és *erkölcsiekre*, amelyek mintegy a nemesi kiváltságok élvezetének feleltek meg.

Mind a kettőt t. i. a praediumot és a nemesi kiváltságokat a főpap kezéből kapta az egyházi nemes, azért a főpapnak tartozott kötelességekkel. Lássuk ezeket a kötelességeket egyenként.

1. Fő és legsulyosabb kötelességök volt a katonai szolgálat. Ez volt az egyházi nemesek hivatása. „Liberi milites“ „exercituantes“ — igy hivják őket a XI. XII. és XIII. századokban. S ez a hadi szolgálat folytonos volt. Mert az Árpádok alatt kivülök és a várjobbágyokon kivül más állandó harczosok (exercituantes) nincsenek is. Ekkor tehát ők képezik az állandó katonaságot a várjobbágyokkal együtt. Nem vált könnyebbé hadi szolgálatuk a banderiális hadi rendszer korszakában sem. Mert a főpapok csapatai ezen rendszer idejében is a magyar hadsereg derekát képezték, s veszély idején a főpapi banderiumok mentek első sorban az ellenség ellen és ezen banderiumok harczosai ők, — az egyházi nemesek voltak. Ezen kötelességüknél fogva a főpap parancsára felfegyverkezni, zászlója alá összegyülni és vele

háboruba menni tartoztak. — S ezen kötelességük *személyes* kötelesség volt. Pázmány Péter 1622. évben készült urbariumában ez a kötelességük igy van kifejezve: Tenentur *personaliter* exercituare cum acie Illmi Domini Archieppi, tempore scilicet quo Dni Illmi acies levatur. Id in singulis Sedibus seorsim exprimitur."[1] Ugyanazon könyvben az érsekujvári érsekségi felügyelőnek szóló utasitás (instructio) 8. pontjában ezeket olvassuk: „Nobiles nostros Praediales sedis Verebél in suis libertatibus et consuetudinibus conservare studeat .... Ipsi autem praediales Nobiles provisori debitum honorem et *obedientiam* exhibeant et tempore cujuscunque insurrectionis, ad ipsius praescriptum insurgere parati sint." (pag. 338.) És a verebélyi és szentgyörgyi praediális nemesi székek palatinusának mindjárt a kinevezési okmányában kötelességeül tétetik, hogy fölkelés idején ő maga is ott legyen személyesen az érsek mellett a banderiumban és a nemesekkel együtt köteles hüséget tanusitson. („Deinde quando insurgendi necessitas fuerit, more antiquo obseruato, penes nos ac banderium nrum idem Palatinus personaliter comparere et debitam fidelitatem una cum Nobilibus, sub suo Palatinatu habitis praestare teneatur." (pag. 18.) — Ezek a sorok kétségtelenné teszik, hogy az egyházi nemes még a 17. században is állandó katonája a főpapnak; szolgálata terhes szolgálat, és a főpaphoz való viszonya tisztán szolgálati viszony. Mert köteles engedelmességgel tartozik nemcsak urának a főpapnak, hanem a főpap gazdatisztjének is. — Még a palatinus is aki „Illustrissimus" volt, és rangjára nézve a megyei főispán mellett állott, az egyház szolgájának tekintetik, s mint ilyen köteles az érsekujvári felügyelőnek segélyére lenni. („... ei adjumento sint, alijs quoque servitijs Illmi (t. i. Palatini) ita se gerant, sicut et alij seruitores.") — És az egyházi nemesek ilyen tisztán szolgálati jellegü hadi kötelessége fönnállott egész a banderialis rendszer

[1] Archivi sec. AEppat. Strig. Protocollum U. pag. 14.

bukásáig. Azután is katonái voltak ők a főpapnak, de hadi szolgálatuk a hadi rendszer átváltozása folytán sokkal könnyebb lett, s a jelen században egészen elenyészett.

2. Kötelesek voltak az egyházi nemesek nemcsak személyesen háboruba menni, hanem magukat felszerelni is. A szükséges fegyverekkel és lóval maguk a nemesek látták el magukat. Ezt is épugy mint a hadi szolgálatot, mindjárt szent István teszi kötelességükké. Emlékezhetünk, hogy a pécsváradi apátságnak adományozott 200 szabad katonának meghagyta, hogy veszély idején fegyveres kézzel (armata manu) siessenek a monostor védelmére. Pázmány imént idézett urbáriumában ez a kötelesség, mint magától értetődő, megemlitve sincsen. De kitünik a palatinusnak szóló utasitásból, mely szerint neki kötelessége felügyelni, hogy a praediálisták a hadjáratra jól fel legyenek szerelve. („Curam habeat, ut Praediales cum quibus venit, ad expeditionem sint bono apparatu." pag. 16.) És ez minden kétséget eloszlat az iránt, hogy a fölszerelés magának az egyházi nemesnek kötelessége volt. S hogy ezen fölszereléshez a ló is hozzá tartozott: tudjuk az 1492. 20. és 1498. 20. törvényczikkekből, amelyek szerint a banderiumok tisztán lovasokból állottak. De a táborozási költség már nem őket, hanem urukat, a főpapot terhelte. Olvastuk ezt Zsigmond V. decretumának 3. czikkében és olvashatjuk az 1662. 5. t. cz. 12. §-ában is.

3. Az esztergomi érsek nemesei s valószinüleg más főpapi nemesek is hadi adót is fizettek a főpapnak (taxa v. pecunia exercitualis) és tizedet is adtak. Ez valószinüleg a táborozási költségek fedezésére, nevezetesen a tisztek fizetésére fordittatott. Az esztergomi érsek nemeseinek hadi taxája és tizede, a palatinust illette, és a birságok egy részén kivül ebből állott a fizetése. Egyébiránt ez a hadi pénz és tized igen csekély volt. 1604-ben például: a Vajka-szék összes nemeseinek mindakét czimen fizetett ezen adója összesen 96 frtot tett ki.[1] Pedig ez a nemesi szék volt a legnagyobb.

[1] Archivi sec AEppat. Strig. Prot. U. pag. 15. 17.

4. Pázmány urbáriumában kötelességük gyanánt emlittetik, hogy ugyanolyan birságokkal élnek, mint azon vármegyék, amelyekben laknak. Ez egy sajátságos neme volt az adóztatásnak, s a befolyt birságokból a tisztviselők meghatározott hányadrészek szerint osztoztak, és ez az osztalék volt a fizetésük.

5. Ha a főpap a maga birtokain utazott vagy a király látogatására ment: kötelesek voltak őt csapatban kisérni és szolgálatára lenni. Ezt is már szent István tette kötelességükké, amint ezt a pécsváradi apátságnak adományozott 200 szabad katonáról tudjuk. És ez a kiséret állandóul fennállott. Ezért jártak és járhattak a magyar főpapok nagyszámu kisérettel Budára a királyhoz. És hogy igy jelentek meg a király előtt: azt nem fényüzésből és hatalmuk fitogtatásául tették, hanem csak ősi jogukkal éltek. Mert nekik ősi joguk volt katonai kisérettel járni; nemeseiknek pedig kötelességük volt a csatlós csapatot kiállitani. Az esztergomi érsek nemesei ezen kivül kötelesek voltak banderiumot kiállitani az érsek installációja alkalmával is, — és kisérő csapatot adni az érseki jogigazgatónak is.

6. Az egyházi nemesnek a főpap iránti szolgálati viszonyából és az egyháznak a praediális birtok fölötti tulajdonából folyt az, hogy az egyházi nemes minden ügyeiben a főpap biráskodjék. Ez kivette a praediálistát minden más hatóságok jogköréből, de viszont kötelezte is őt, hogy a főpapot necsak urának, hanem hatóságának is elismerje.

7. Köteles volt a főpapot urának tekinteni, (Nobiles qui Dominos habere dignoscuntur) és ugy az ő, valamint tisztjei parancsainak engedelmeskedni.

Morális kötelességei voltak: a keresztény kath. hitben megmaradni, az egyház iránt hüséggel, s a főpap iránt hódolattal viseltetni és kötelességeit odaadással teljesiteni.

A személyállapot másik felének: a kötelességek oldalának ezen megvilágitása után egészen másképáll előt-

tünk az egyházi nemes jogi egyénisége és a főpaphoz való viszonya, mint minőnek azt Kelemen irja.

Az 1848. törvényhozás feloldotta az egyházi nemesnek személyes függési viszonyát s azóta ezen kötelességek a jogtörténelembe tartoznak.

III. *Hogyan volt megszerezhető az egyházi nemesség?* Ez az a további kérdés, amelyre még felelnünk kell.

Az egyházi nemességet csak a főpap adhatja. És pedig csak az a főpap aki nemességosztogatási előjogát (nobilitaris praerogativa) nemgyakorlás által el nem veszitette. Osztogattatott ez a nemesség akkép, hogy a főpap annak, akit nemesei közé felvenni akart, egyházi birtokot adott, s az erről szóló adománylevélben kifejezte, hogy őt a maga főpapi nemesei közé fölveszi. E szerint az egyházi nemességnek egyedüli rendes szerzési módja a főpapi adomány volt.

A történeti részből tudjuk, hogy voltak egyesek, akik ezen szerzési módtól eltérőleg, — vagyis főpapi adomány nélkül lettek egyházi nemesekké. Igy emlékezhetünk, hogy a királyok a várföldeket a 13. században hogyan elosztogatták. Az egyházak is kaptak ilyen földeket s velük egy-egy csoport várjobbágyot is. Es oly föltétel alatt adta őket a király, hogy kiváltságaik megmaradjanak és ők az illető egyház nemeseivé legyenek. Ezek a várjobbágyok tehát nem a főpaptól nyert adomány által lettek egyházi nemesekké, hanem az által, hogy a király őket oly föltétellel adta oda az egyháznak, hogy ez nemesei közé vegye fel őket. A 13. század okleveleiben több ilyen esetet láttunk, de ezek rendkivüliek voltak. És az egyházi nemesség külön adományozási formájának nem tehinthetők. Epp ugy nem tekinthető ezen nemesség szerzési módjának azon kivételesen előfordult receptió sem, melylyel a főpap a hozzá csatlakozó királyi nemeseket saját nemesei közé birtokadomány nélkül fölvette.

És igy az egyházi nemességnek a messze multban sem volt más rendes szerzési módja, mint a főpapi ado-

mány. Vagyis a főpap birtok-adomány nélkül senkit sem vett föl nemesei közé.

Ez az adomány kétféleképen történhetett. Lehetett az adomány tiszta, — mikor az adományos az egyháznemesi telket egyenesen a főpap kezéből kapta, — ami adomány levél (Litterae donationales) kiséretében történt. És lehetett vegyes, — mikor a birtokot örökvallás utján szerezte s az örökvallásra főpapi megerősitést nyert, — ami főpapi jóváhagyó levél (litterae consensuales) által történt. De akár magát a birtokot kapta, akár csak jóváhagyást kapott a birtok megvételére: mindkét esetben adományosnak tekintetett, s mint ilyen egyházi nemessé is lett.

Az adomány csak a főpaptól volt nyerhető. Mert a telek az övé, illetve az egyházé volt — azt csak ő adományozhatta el. — Ha a főpapi szék üres volt: akkor a király gyakorolta az adományozást az egyház jogainak fenntartásával és a szokott föltételek kikötésével; gyakorolta pedig a királyi kamara utján. Maga az adománylevél, melynek jogi természetéről később lesz szó, az adományozó főpap nagy pecsétjével ellátva privilegialis formában adatott ki, és formulája lényeges kitételeiben századok óta ugyanaz volt.

Másik módja a praediális birtok és vele az egyházi nemesség megszerzésének az örök vallásra nyert főpapi jóváhagyás volt. Ezt is csak a főpap adhatta. A király által adott ilyen jóváhagyó oklevél nem jutott kezembe; de ha a király a főpapi szék üresedésben léte alkalmával az adományozási jogot gyakorolta: minden valószinüség szerint ilyen jóváhagyást is osztogatott. A litterae consensuales az adomány levél formájában adatott ki. Magában foglalta az örökvallás teljes szövegét, — ezután következtek az adomány levél minden lényeges kikötményei és záradékai. Vagyis az örökvallás csak mintegy alapul szolgált arra, hogy a főpap a birtokot adományozhassa. Mert az egyházi nemes urához a főpaphoz való viszonyát egyoldalulag meg nem változtathatta, — azokat a szolgálatokat amelyekkel tartozott, urának tudta

nélkül másra át nem ruházhatta. S azért az örökvallással csak a felvalló adományos joga szünik meg a birtokra nézve, a vallományos vagyis a vevő az örökvallás alapján csak azt kérheti, hogy a neki felvallott birtokot — a főpap neki adja és csak ha ez megtörtént vagyis, csak akkor és ez által szerzi meg a megvett birtokot: ha az örökvalláshoz a főpap általi adományozás hozzá csatlakozik. Es ez a litterae consensuales által történik. S minthogy e szerint ez a jóváhagyás nem csak formájára, hanem lényegére nézve is nem egyéb mint adományozás: azért megadja a nemességet is. Ezt a jóváhagyást a főpap meg is tagadhatta, — s nélküle az örökvallás semmis, mert az a főpap engedélye nélkül a felvallás sem történhetett; — az engedély nélküli elidegenités az adomány semmiségének terhe alatt tiltva volt. Jogi jelentőség és tartalom tekintetében tehát ezen főpapi jóváhagyás magasan fölötte áll a nemesi birtok fassiojára kérni szokott királyi megerősitésnek. Mert ezt csak tanácsos volt kérni, hogy a megvett birtok tulajdona biztositva legyen; a főpapi jóváhagyást pedig kellett kérni, hogy a birtok megszerezhető legyen.

Még egyszer vissza kell itt térnem Kelemenhez. Ő ugyanis azt mondja: „Non quemvis fundum Ecclesiae, sed Curiam tantum ab antiquo huic usui destinatam et ad jus Ecclesiae redeuntem cum effectu nobilitatis conferre posse.“ Hát ez az állitás nem helyes! Kelemen ezzel az állitással a főpapoknak azt a szép kiváltságát, mely szerint nemességet osztogathattak, — de magát a praediális nemesi minőséget is a „huic usui destinata Curia“ járulékává alacsonyitja le. Állitása szerint azt kellene hinnünk, hogy nem is a főpap adja a nemességet, hanem az a bizonyos ezen czélra rendelt Curia — és a főpapnak szép kiváltsága mindössze ezen Curia adományozásának jogává zsugorodik össze. Ezen állitásával Kelemen egy rövid paragrafuson belül önmagával is ellentétbe jön. Adatok hiányában azon két körülmény — t. i., hogy a praediális nemesség praedium szerzése

nélkül egyszerü privilegialis levéllel, avagy amint ő mondja armalissal nem szerezhető, — és hogy a főpapok a praediális Curiákat már a mult században sem szaporitották s ujakat nem alakitottak: ellenmondásra, a praediális telek jogi természetének téves felfogására és ezáltal helytelen állitásra viszi őt.

A praediális birtok sohasem alakul meg olyan meghatározott és önálló egyéniséggé dologi jogunkban, mint pl. a nemesi birtok. Utját állja ilyen kifejlődésének az egyház tulajdonjoga, amely minden adománylevélben: „jus archiepiscopale" „jus praediale", „jus Ecclesiae" nevek alatt szerepel. Azért a praediális birtok nem is egyéb, mint olyan egyházi birtok, amelylyel a főpap kezdetben szükségből, utóbb inkább csak saját tetszésén s akaratán alapuló szokásból ugy rendelkezik, hogy azt egyeseknek bizonyos szolgálatok fejében visszavonhatlanul ugyan, de tulajdonjogának fentartása mellett odaadja. Már most az, hogy az ilyen rendelkezés — az adományozás időről-időre bizonyos Curiákra szoritkozik: az adományozás módjában, visszavonhatlanságában és a dolog természetében találja okát. Mert a birtok nem cserélhető olyan könnyen, mint a ruha. És a főpapi egyházak érdeke sem hozta magával, hogy saját kezelésü birtokukat praediálissá, s viszont ezt saját kezelésü vagy paraszt birtokká egyremásra átforgassák. Látjuk ebből, hogy az a ködös „antiqua destinatio" már a dolog természete által is az egyházak világos érdeke gyanánt derül ki. És látjuk, hogy sok esetben, — amint ebben is — milyen könnyü dolog a homályos sejtelemből a világos tudáshoz érnünk.

Az egyes egyházak praediálistái — mint ezt az esztergomi érsek és a győri püspök nemeseiről tudjuk, — jobbára külön falvakban laktak. Az egész falu, az egész határ praediális birtok volt. És hogy az esztergomi érsekség birtokain az urbéres községekben szórványosan egyes praediális kuriák is voltak: az ugy történhetett, hogy ezek a kuriák vagy ujabb keletüek, — vagy az egykor egészen praediális falu annak a magányosan álló

kuriának kivételével paraszt birtokká változott át. Mig a főpap köteles katonákat tartani: addig eladományozza a reá visszaszállott azon birtokot, amelyen addig is katonát tartott, mert kénytelen vele. S inkább azt adja oda, amelyen addig is katonát tartott, hogy sem más birtokából ujat alakitson és arra adómentességet kérjen. De mihelyt nem kell banderiumot kiállitania: a praediális birtokot bizony átalakitja jövedelmező paraszt birtokká, vagy megtartja magának, vagy haszonbérbe adja. Tudjuk ezt Timon könyvéből. Biz ez ellene mond az „antiqua destinatio"-nak, és a főpap érdekét és teljes rendelkezési szabadságát mutatja.

Mikor pedig a főpapok hadviselési kötelessége elesik s egyesek közülök a praediális nemeseket méltóságuk diszeül többnyire kevésbé jövedelmező birtokaikon továbbra is megtartják: akkor már nincs okuk, amiért uj praediális kuriákat alkossanak. S minthogy érdekükkel ellenkezik, hogy birtokaik használását egyre-másra ok és szükség nélkül változtassák: az egykori praediális kuriák, továbbra is praediális kuriák maradnak. És ebből a gyakorlatból ezen egyházi birtokokról az a téves felfogás keletkezett: mintha azok a folytonos adományozás által az egyház tulajdonából kiszakadtak volna és specialis jogi természetet öltöttek volna. Mintha a praediális nemesi minőség és a főpapok nemesség-osztogatási előjoga azokhoz a bizonyos kuriákhoz hozzá nőtt volna. S ugyancsak ezen folytonos gyakorlat keltette azt a felfogást is; amely az 1830. 13. törvényben megszólal és a pannonhalmi főapát ősi birtok és nemesség-adományozási előjogát birtok- és nemesség-adományozási kötelességgé változtatta át: mintha a főpap ezen birtokairól máskép, az egyházra nézve hasznosabban nem rendelkezhetnék, daczára annak, hogy az eladományozásnak tulajdonképeni ratioja elesett.

Kelement is annyira félrevezette az, hogy az eladományozás tárgyaiul folyton ugyanazon kuriák szerepeltek: hogy a praediális nemesi minőséget is mintegy azon

kuriákhoz kötve szemlélte, s mintegy azon kuriák specialis jogi sajátsága gyanánt fogta föl.

De mi szabadnak és semmiféle ősi rendeltetés által meg nem kötöttnek látjuk a főpapnak ezen birtokok fölötti rendelkezési jogát: s igy Kelemennel szemben is állithatjuk: hogy a telek adományozás csak formája volt a nemesség osztogatási kiváltság gyakorlásának s ez a kiváltság az által, hogy hosszu időn át bizonyos birtokkal folytonosan gyakoroltatott, azáltal azon birtokhoz hozzá nem köttetett s azon kuria libertásai közé le nem hanyatlott.

Ezek az egyháznemesi telkek különjogi természetet soha nem öltöttek, ha egyes immunitásokkal felruháztattak is. Azért az ilyen telkeket a parasztok is birhatták, akik ezen birtoklás által formaszerü adománylevél nélkül praediálistákká és nemesekké nem lettek. És amint az egyháznemesi birtokra, a főpap parasztokat telepitett, vagy azt saját kezelése alá fogta: azonnal odalett az antiqua destinatio. Pedig ha az ősi rendeltetés tana fennállott, akkor azt a telket paraszt nem birhatta volna. Vagy pedig ha megállana az, ami az ősi rendeltetés hamis tanából következik, hogy az egyházi minőség az ilyen kuriáknak mintegy járuléka volt: akkor az ilyen kuriáknak birtoklása a parasztot praediálistává tette volna. Már pedig a praediális telket a paraszt is birhatta, és akármeddig birta, még is csak paraszt maradt. És igy az ősi rendeltetés tana, melyet Kelemen hirdet egészen hamis tan.

Hogy a praediális nemesi minőség az egyháznemesi telekhez hozzákötve semmiképp sem volt, mutatja azon körülmény is, hogy a praedialista megmaradt a nemesség birtokában és a kiváltságok élvezetében, ha kiesett is az egyháznemesi telek birtokából. Ellenben az egyháznemesi telek mihelyt paraszt kézre került: azonnal elvesztette immunitásait; adózás alá vettetett és katona szállásolással is terheltetett.

Az armalis általi megnemesitéshez hasonló forma,

az egyházi nemesség elnyerésére és osztogatására nézve nem fejlődött ki. Természetes oka ennek az, hogy ezen nemesi minőséggel olyan sulyos hadi szolgálat járt, amelyért a nemesi kiváltságok élvezete megfelelő jutalmazásnak nem volt tekinthető. — Mikor ez a hadi szolgálat elesett: akkor kifejlődhetett volna ilyen, birtokadomány nélküli forma is. De nem fejlődött ki. Azok a főpapok, akik az egyházi nemeseiket főpapi székük diszeül és ékességeül megtartották: azok a hadi szolgálat megszünte után is birtokadományozással egybekötve gyakorolták előjogukat. Akik pedig drágának találták ezen decorumot: azok elévülni hagyták szép előjogukat amennyiben azt a századok viharai már előbb le nem döntötték.

Azok a főpapok, akiknek kezéből az 1855. febr. 3-iki nyilt parancs a nemesség adományozás addig használt formáját a praediális birtokkal együtt kivette, — azok még kereshetnének más formát ezen ősi előjoguk gyakorlására. Mert előjoguk se vissza nem vonatott, se el nem évült, se maguk le nem mondottak róla.

A szerzési módokról beszélve — itt vethetjük azt a kérdést is: hogy *el volt-e veszthető az egyháznemesi minőség?*

Kevés példa van ugyan arra, de kétségkivül joguk volt a főpapoknak hütelen nemeseiket a nemességtől megfosztani és jószágaikat visszavenni. Hiszen érintettük már, hogy az esztergomi érsek törvényszékei főbenjáró perekben is ítéltek és halálos ítéletet is hoztak. A praediális birtok két czimén szállott vissza az egyházra: magszakadás és hütlenség czimén. S aki hütlenség miatt jószágát vesztette az elvesztette nemességét is. A főpap adta ezt a nemességet, s ha joga volt adni: joga volt bizonyos esetekben elvenni is. — Megkövetelte ezt azon viszony szolgálati természete is, amelyen az egyházi nemes a főpaphoz állott. És hogy kevés eset van reá, az a dolog természetéből folyik. Régente, mikor a praediálisták katonai szolgálatot teljesitettek, gyakrabban merülhettek fel a hütlenség esetei. Egy ilyen esetről tesz tanuságot V. Istvánnak egy 1271-ből való oklevele, amely

szerint Cletus egri püspök, bizonyos Sámuelt, Sibininek fiát, akit ő tett nemessé, — nemességétől megfosztotta és szolgaságra vetette — („. . . propter excessum infidelitatis *dejecta nobilitate*, quem idem Cletus Episcopus nobilitaverat, per eundem redactus in seruitutem exstitisset.“)[1]

IV. Az eddigiekben az egyházi nemességnek, mint személy-állapotnak ismertetését kimeritettük. Láttuk szép kiváltságait, melyek szerint személyes szabadsága alig külömbözött az országos nemesétől. Hiszen vérdija és esküje is egyforma értékü volt az övével. De minden szép kiváltságai daczára mégis nagy külömbség volt a kettő között a jogképesség tekintetében. Jogi egyénisége még tisztábban fog állani előttünk, — ha összemérjük őt az országos nemessel, — és röviden összefoglaljuk azokat a főkülömbségeket, amelyek közöttük voltak. Ezek voltak a főkülömbségek:

1. Az egyházi nemes nem a királytól, hanem a főpaptól kapván nemességét, nem volt nemese az országnak és nem volt tagja a magyar szent koronának.

2. Kivül állott az az országos rendeken és politikai jogokat nem gyakorolt. Vagyis

3. nem vett részt a törvényhozásban se személyesen, se követküldés által; nem viselhetett nemesi hivatalt, se országos méltóságokat és törvényhatósági jogokat nem gyakorolhatott.

4. Nemesi birtokot az egyházi nemes nem birhatott és ha ilyent szerzett: abból nemtelen vagy idegen módjára kibecsülhető volt.

5. Nem lehettek jobbágyai, — földesuri törvényhatóság nem illette meg őt.

6. Birtokával szabadon nem rendelkezhetett, azt csak a fiágon birta és hitbizománnyá át nem alakithatta.

7. Birtokával nem jártak vele a kisebb királyi ha-

[1] Fejér. Cod. Dipl. V. I. 154—155.

szonvételek és földesuri jogositványok — mint a nemesi birtokkal.

8. Függő viszonyban és szolgálatokra kötelezve volt ura a főpap irányában, mig az országos nemes senki másnak hanem csak a király hatalmának volt alárendelve s ez ellen is megillette őt a jus resistendi et contradicendi.

9. Nem a király zászlaja alatt és nem a maga nevében harczolt, hanem a főpap zászlaja alatt és a főpap nevében.

10. Nemesi czimerrel és előnévvel nem birt.

Az országos nemest mindezek a jogok megillették. A jogképesség tekintetében tehát nagyon előtte van az egyházi nemesnek még a jelen században is: amikor ez nem volt már többé a főpap katonája, hanem tisztán csak nemese.

IPOLYI ARNOLD.

. . . . populus moeret, Olympus habet.

Ipolyi Arnold, született Ipoly-Keszin, Hontmegyében 1823. okt. 18-án, mint Stummer Ferencz hontmegyei főszolgabirónak és Szmrecsányi Arzeniának legidősb fia. Eleinte szülei a katonai pályára szánták az élénk, testileg is szép fejlettségü ifjut, később azonban nem akadályozták hajlama követésében, mely mind komolyabb iránya és korai tanulmányai következtében a papi pályára vezette. Igy találjuk őt két évig a pozsonyi Emericanumban, majd ismét két évig a nagyszombati gymnasiumban, mint eszterg. egyh. megyei papnövendéket. A

hittani folyamra a bécsi Pazmaneumba küldetett. 21 éves korában befejezve tanulmányait szerencséje Mednyánszky Alajos báró körébe vezette, ahol idejét felszenteltetéséig, mely 1847. jul. 26. következett be, neveléssel töltötte el. Aztán Szentpéterre (Komáromm.) küldetett segédlelkészül.

Egy évi müködés után Pozsonyban találjuk, mint egyházi szónokot, a Megváltóról czimzett templomban, minthogy a nevelői állást Pállfy Lipót Nándor gróf családjánál, mely a zavarok elől Badenbe menekült, el nem foglalhatta, melyet azonban 1849-ben a család visszatértekor rövid időre bár, tényleg betöltött. A szomoru körülmények, melyekbe atyja halála az árván maradt családot döntötte, kényszeritették, hogy a zohori plébániát, mely a Pállfyak kegyurasága alá tartozik, elfogadja. Ez uj tisztjében, mig teljes buzgósággal teljesiti lelkészi kötelmeit, hiveinek bizalmát, szeretetét, ragaszkodását, müködése közben elnyervén, addig a tudománytól sem vonult vissza. Eltekintve számos kisebb nagyobb czikkeitől, kiváltképen felemlitendő az oly hires és akkortájt a legnagyobb lelkesültséggel fogadott müve a „magyar mythologia", mely 1854-ben jelent meg. Hogy milyen volt a tudományos világ véleménye, elég legyen Toldynak ide vágó szavait idéznünk: „büszkén állithatjuk Ipolyi Arnold munkáját a históriai tudomány nagyszerü felfedezményei közé."

Bartakovics egri érsek, a tudomány és müvészet e nagylelkü pártolójának meghivására, ki élénk rokonszenvvel és érdeklődéssel kisérte az ifju pap irodalmi müködését, Zohorról Török-szent-Miklósra költözött 1860. ápr. 27-én, honnan már rövid három év elmultával, mint egri kanonok távozott, 1863. márczius 8. Majd Pesten találjuk őt, mint a közp. papnövelde igazgatóját. Pesti életéből, mellőzve sokfelé elágazó tényked̄ését, csak azon tevékenységre utalunk, melyet mint a sz. István társulat alelnöke kifejtett. Hogy ő volt az, ki e társulatba uj életet öntött, ki egészségesebb alapokra fektette s a helyes irányba terelte, az mindenki előtt ismeretes. Erről külön-

ben is hálásan emlékezik meg a társulat jegyzőkönyvében, mely Ipolyinak, püspökké történt kinevezése folytán szükségessé vált elválásáról, távozásáról szól. 1872. okt. 20-án lett beszterczebányai püspök. Nem lehet továbbá elhallgatni ama halhatatlan érdemeket sem, melyeket a tört. társulat körül, annak alapitása (1867.) óta szerzett. Ő volt lelke, elsőrendü tényezője s elnöke a társulatnak egész haláláig. Tevékenységéről fényesen tanuskodik a „Századok" minden lapja. Mit tett Ipolyi a képző-müvészeti társulat ügyében, mint tartotta fel azt a hanyatlás lejtőjén, melyen ugyszólván visszatartóztathatlanul haladt, létesitve a társulatban az első virágzás korát, végre mily körülmények közt vált meg a társulattól: mindez a legutóbbi évek története lévén, sokkal élénkebb emlékezetben él, mintsem hogy arra ki kellene terjeszkednünk.

F. é. febr. 18-án vette kezéhez a nagyváradi püspökségre szóló kinevezést. Rövid néhány hónap multával elköltözött közülünk a nagy férfiu s azoknak, kik azt remélték, hogy a nagy szellemnek elég ideje, bő alkalma lesz még a nagyváradi egyházmegyével jótékony befolyását, hatását közölni, keserüen kelle csalódniok. Folyó hó másodika (Decz. 2.) a gyászos emlékü nap, mely az egyházat és a hazát oly tagtól fosztotta meg, melynek hiányát még soká-soká fogják érezni.

Ha máskor is, mindazonáltal Ipolyiéhoz hasonló nagy szellemek sirjánál érzi az ember létének nyomoruságát; ott zugnak különösen fülébe a szent-irásnak ama szavai: porból vagy, porrá leszesz. A temetés e hó 9-én ment végbe az összesereglett kitünőségek általános és óriási részvéte mellett.

Habár tudományos müködését, ugy szólván nem is érintve, csak az életrajzi adatokra szoritkoztunk mindazonáltal nem hallgathatjuk el legujabb munkáját, mely az akadémia megbizásából: „A magy. sz. korona és koronázási jelvények története és mü leirása" czim alatt a nemzeti müemlékek közt a legbecsesebbet ismerteti, történetet és müleirását közli.

Midőn e sorokban a kegyelet adóját óhajtjuk leróni Ipolyi iránt, a fájdalmat, melyet kora veszte okozott, azon tudat enyhiti csak, hogy szelleme s emléke az utókor előtt is felejthetetlen és halhatatlan marad.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Lehrbuch der Patrologie und Patristik. Von Dr. Joseph Nirschl o. ö. Professor der Theologie an der Universität Würzburg. Dritter Band. Mainz. Verlag von Franz Kirchheim. 1885. Nagy 8-ad. 664. lap.

A nem éppen nagyszámu patrologiai müvek, főleg Alzog és Feszler jeles dolgozatai mellett is tagadhatlanul kiváló helyet foglal el Nirschl hasontárgyu könyve, — melynek első részét annak idején már bemutattuk e folyóirat közönségének, — s most ugyanannak harmadik és befejező kötetét óhajtjuk röviden ismertetni.

Nirschl a patrologiai irodalomban három korszakot külömböztet meg. Az első az apostoli atyák idejétől Kr. u. 323-ik évig terjed; a második a mondott évtől Nagy Leo pápa haláláig (461) tart; az innét kezdődő harmadik korszak nyugoton Nagy Gergely, keleten pedig damaskusi János irodalmi munkásságával végződik.

Szerző müvének első kötetében az első korszakot tárgyalta; a második kötetben a második korszakról szólott, symmetria szempontjából azonban, nehogy az ujabb kötet terjedelme az elsőhez és harmadikhoz mérten, aránytalanul nagyobb legyen, — nem fejezte be a fölvett korszakot, hanem átvitte annak utolsó felét a harmadik kötetbe. — E kötet, — melyről ezuttal tüzetesebben szólunk, — a nestorianismus és eutychianismus idejében szerepelt sz. atyák és irók ismertetésével veszi kezdetét, — majd azután áttérve a harmadik korszakra, a patristikai irodalom utóvirágzását adja elő.

Valamint az első és második, akként a harmadik befejező kötetben sem követé szerző Feszler és Alzog rendszerét. — Nem századok szerint, sem pedig csupán a görög és latin atyák megkülönböztetésével sorolja föl az irókat, hanem majd egyes kiválóbb események nyomán, majd ismét a többiek közül kimagasló atyák köré csoportositja őket. — Érdekes ismernünk az ügyes csoportosításokat.

A nestorianismus és eutychianismus korából két sz. atyának, alexandriai Cyrillnek és nagy Leonak ad mintegy vezérszerepet, s külön ismerteti Cyrillnek görög és latin, és ismét külön Leonak latin és görög kortársait. Az ezen időszakbeli syr és örmény irók közül sz. Mesropot emeli ki. — A harmadik kor két első szakában már nem talált szerző kiválóbb alakokat, tehát itt kénytelen volt századok szerint szólni az irókról. — Ugyanazon kor harmadik szakában a latin irókat Vigilius pápa és a három Capitulum védői köré; a görögöket pedig Justinián császár és a monophysitismus ostromlói köré csoportositja. A negyedik időköz latin iróit nagy sz. Gergely pápa mellé helyezi, mig a görögöket a szerint osztályozza, a mint a monophysismus, monotheletismus, a képrombolók avagy az izlam ellen harczoltak.

Már a könyv cziméből is megértjük, hogy szerző nem csupán patrologiát, de egyuttal patristikát is akart irni. Tehát nem csupán életrajzokat, irodalmi méltatás, hanem bő szemelvényeket is ad a sz. atyák és egyházi irók müveiből. — Terjedelmesebb életrajzokat avagy bővebb irodalmi méltatásokat főleg alexandriai Cyrillről, Mesropról; choreni Mozesről, Fulgentiusról, Boëtiusról Nagy Gergelyről és damaskusi Jánosról nyujt. — Nagy becsüek a szemelvények, — melyek korántsem tekinthetők csupán a classicus helyek idézéseül, — hanem systematikus és tervszerü tanulmány gyümölcsei annak előtüntetésére: minő hit- és erkölcstanok rejlenek a sz. atyák és egyházi irók müveiben. Különösen ki kell emelnünk az örmény irókról szóló fejezetet, melyet szerző

felhivására *Dr. Vetter* weileri plébános, jeles orientalista szerkesztett. — E fejezet sz. Mesropot, Koriunt, Ezniket, choreni Mozest, Elischet méltatja; oly irókat, kikről Alzognál és Feszlernél vagy éppen semmit, avagy nevükön kivül egyebet nem olvashatunk.

Nirschl müve kétségkivül maradandó becscsel bir, s főleg patristikai részletei által válik ajánlatossá. E részleteket — mint a patristikai theologia valóságos repertoriumát — kitünő eredménynyel használhatják az egyházszónokok, de bármely más egyházi iró is. — Sokat tanulhatnak e könyvből a theol. tanárok, kik akár különlegesen, akár az egyháztörténelemmel kapcsolatban a patrologiát is tárgyalják, — sok olyast találhatnak ugyanis e müben, amit Alzognál avagy Feszlernél hasztalan keresnének.

Dr. Kazaly Imre.

Geschichtslügen. Eine Wiederlegung landläufiger Entstellungen auf dem Gebiete der Geschichte mit besonderer Berücksichtigung der Kirchengeschichte. Aufs Neue bearbeitet von drei Freunden der Wahrheit. Siebente Auflage. Paderborn und Münster. Ferdinand Schöningh. 1887. 8-rét. XIV. és 538 lap. Ára füzve 4 márka. 50 fil.

„Három század óta a történettan nem más, mint egy nagy összeesküvés az örök igazság ellen.“ De Maistre gróf eme szavai bizonyitásra nem szorulnak. A kath. egyház elleneinek dühe és gyülölete különösen a hitujitás óta tört ki s a mi szennyet, hazugságot, rágalmat képesek voltak összehordani, saját piszkos gondolkozásmódjukból s lelkületükből kimeriteni, azt mind az egyházra kenték, tettel mutatva meg, hogy nekik van tulajdonképen joguk azon elvhez, melyet tehetetlenségükben a jezsuitákra akartak ráfogni: „hogy a czél szentesiti az eszközöket.“ Hogy e gyülölet s ez aljas törekvés nem mult el, nem halt még ki, elég ha figyelembe vesszük ama rágalmakat s piszkos ráfogásokat, melyeknek rozs-

dás fegyverével sokan még most sem szünnek meg az egyház ellen harczolni, becsempészik azokat az ujságokba, tankönyvekbe, odaállitják a szinpadra, elmondják az országgyüléseken, terjesztik iratokban, regényekben s teszik mindezt, számitva a tudatlanok könnyenhivőségére, meggyőződés hiányára. Sajnosan tapasztaljuk, hogy nem hiába! Ha eme szomoru körülményeket komoly figyelembe vesszük, ha az igazság győzedelme igazán szivünkön fekszik, lehetetlen, hogy örömmel ne üdvözöljük egy oly könyvnek megjelenését, mely feladatául tüzte ki e rágalmakat hathatós érvekkel tönkretenni, odavilágitani az igazság lámpájával a gazokra, rámutatva a lólábra, melyet minden álszenteskedésük daczára sem képesek elrejteni. Ily könyv az, mely a föntebbi czimet viseli s rövid harmadfélév alatt hét kiadást ért, bizonyságul, hogy hiányt pótol és pedig sikeresen pótol. Az igaz, hogy nem hiányoztak, kik hasonirányban érvényesitették már tehetségeiket s e tekintetben mellőzve több mást, elég legyen oda mutatnunk Janssen nagyszerü müvére, — mindazonáltal az igazság ama három barátjának, kik e könyvet összeállitották, érdeme, hogy ily népszerü czáfolatot adnak 60 fejezetben ama támadásoknak nagy részére, melyeknek tárgya a kath. egyház. Nem praetendálja e mü magának azt, amit e nemben a legtökéletesebb dolgozat sem érhetne el, hogy t. i. ama rágalmak mind megszünjenek, mindazonáltal megbecsülhetetlen fegyvertár minden rendü és rangu katholikusnak. Bár térszüke miatt óhajunk szerint bővebben nem foglalkozhatunk e könyv tartalmával, mindazonáltal nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy legalább futólagosan ne érintsünk egyetmást.

A két első fejezet után, mely az uj-szövetségi szt. könyveknek és evvel természetszerü kapcsolatban az Ur életéből bennök foglalt események hitelességét és észszerü voltát tárgyalja, áttér a mü az apostolokat követő időszaknak történetére, jobban mondva azon ferditésekre, melyekkel azt a protestánsok elárasztották s önigazolási

szempontból ugyszólván el kellett árasztaniok. Nagyon érdekes azon czikk, mely „die Geschichtsanschauung des Socialismus“ czim alatt fejtegeti a socialistáknak felfogását a vallásnak és a művelődésnek fejlődés menetéről. Röviden bár, de kielégitően silányitja tönkre azt a véleményt, mintha nemcsak a társadalmi és politikai élet, hanem a vallás, erkölcs és jog is anyagi alappal birnának, mintha gazdasági viszonyok eredményei s gyümölcsei volnának. Mintha vallás, erkölcs, jog nem örökké létező igazságok volnának, hanem a társadalmi körülmények változásainak kifolyásai, az anyagnak mintegy „terméye.“ Mintha a hitágazatok a hübér rendszerben birnák keletkezésük okát.

Elleneink, de különösen a protestánsok rágalmainak, támadásainak mintegy gyúpontja, folytonos czéltáblája a pápaság. Nem tudnak eleget lármázni a pápaság létjogának alaptalanságáról, a pápaság korlátlan hatalmának tulkapásairól, nem tudnak elég szemetet összehordani, hogy azt a pápákra rákenjék; és ez nem is csoda, hisz már Luther a pápában találja fel az antichrisztust és ez állitását egyikében utolsó iratai közül: „das Papstthum vom Teufel gestiftet“ komolyan elemezi és a sz. irásból bizonyitgatja s szinte hitágazati méltóságra emeli, amint ez általánosan ismeretes. A centuriatorok ez exegesist, melyet természetesen magukénak fogadtak el, „történeti“ (?) alapokra akarták fektetni. Ott van mindjárt „Johanna papissa“ egyik jeles terméke „történeti kutatásaiknak!“ Termékeny talaja a rágalmaknak különösen a X. század. Az oly sokszor és sokféle hangoztatott s nagyobbrészt ismeretes rágalmak részint közvetlenül, részint közvetve vannak megczáfolva, kimutatva a pápaság áldásdus működését; mert mint Pertz is mondja: „A legjobb védelem a pápaság mellett mibenlétének feltüntetése, leleplezése.“

Külön fejezet foglalkozik e szólammal: „sötét közép-kor“, melylyel minden további bizonyitgatás nélkül el szokás temetni elődeinket s büszke megvetéssel szokás visszatekinteni ama sötét századokra, melyekben csak

a butaság, a babona s a fanatismus eresztethetett mélyebb gyökereket. A rövid fejezetke valóban nagyon ügyesen szállitja le e szólamot a kellő értékre, jobban mondva értéktelenségre. Folytatólag a papi nőtlenség, a kolostorok ellen közkézen forgó rágalmak jőnek bonczkés alá. Hosszabb fejezet foglalkozik a babonával a kath. vallásnak tévesen és valóban nagyon is jogtalanul tulajdonitott gyermekével. Hogy a babona mégis előfordul „valamint a középkor vallásosságának regényes ligetében, ugy a rationalismus jégmezőin" ez csak annak bizonyitására szolgál, hogy a babona természetes alappal bir, az emberi természetben rejlő s természetfölöttiek után törekvő kivánságnak felel meg. Mig azonban az egyház e kivánságot a helyes eszközökkel, törvényes uton elégiti ki s igy a babonának a saját részéről elzárja az utját, addig a rationalizmus semmikép sem nyujthat e tekintetben elégtételt. A „közép-kor" czimü részt egy nepomuki sz. Jánosról szóló értekezés fejezi be. Az a felfogás, mintha e szent csak költött személy volna, még tankönyvben s hozzá még nálunk is lel talajra. A ki olvasta Mangoldot, tapasztalta. Már e fejezet is eléggé törvényesiti azt az óhajt, hogy a jelen ismertetés alatt levő mü, a mennyire lehet, különösen a tanuló ifjuság számára szereztessék meg, illetőleg könnyittessék annak megszerzése.

A protestánsok, mig egyfelül a kath. egyházra és intézményeire minden piszkot rákentek, addig maguk nem átallottak pávatollakkal begyeskedni. A jelen mü „Reformationszeitalter" czimü részében sorba huzogatja ki a fényes tollakat, mig végre ott áll a protestantismus a maga puszta meztelenségében, rideg valóságában. Luther a német egyházi ének atyja, ő hozta napfényre a szentirást a sutból, Luther hozta be a német prédikációt, Luther az ujfelnémet nyelv megalapitója, Luther a német népiskolák szervezője, a népiskolai intézménynek ujjáalkotója. Nagy hangzatu szavak ezek, de hogy mennyi igaz van bennük, azt könnyen kivehetjük e mü föntemlitett részének több érdekes fejezetéből, melyekben a

végeredmény, melyre jutunk az, hogy a hitujitás tulajdonkép nem más, mint azon tényező, mely az akkortájban már forrongó gyulékony anyagba a vallásos felháborodás szikráját dobta. Revolution — nicht Reformation.

Történeti valótlanságok elterjedésének eszközévé lett bizonyos tekintetben még Schiller is, az idealistikus költő. Nem akarja senki állitani, hogy a költő által czélzatosan volna a történelem, nem is szólva történeti (?) müveiről, de még drámáiban is elferditve. Schiller egyszerüen költő és nem történetiró; képzelete tetszése szerint alakitja a körülményeket; mindazonáltal van a képzeletnek is határa, melyen tul terjeszkednie nem szabad, ha tovább megy — vét az igazság ellen, még pedig annál keményebben minél jobban öltözteti a költészet varázsmezébe a nem igazat. E káros következményekkel szemben, melyeket a nagy költő iránt érzett, minden rokonszenv daczára sem lehet figyelmen kivül hagyni, kiváló érdem illeti meg azokat, kik ezekre rámutatnak s ekkép a történeti hüséget, amennyiben az erkölcsökre s helyes gondolkodásmódra kihat és szükséges, még a költőtől is megkövetelik.

Evvel elérkeztünk volna azon érdekes részlethez, mely a jezsuitákkal, illetőleg az ellenük és róluk világgá bocsátott rágalmakkal foglalkozik. Hogy a jezsuiták azon vesszőparipa, melyen a rágalmazók egész serege bőszülten és minden tekintetet félre dobva nyargal, az mindenki előtt ismeretes. Mi nem is akarunk itt e részlettel bővebben foglalkozni, egyszerüen a műre utalunk; csak egy megjegyzést nem hallgathatunk el. Gury erkölcstanáról akarunk szólni. Külön fejezet foglalkozik vele, melyben azt olvassuk, hogy a német képviselőházban felszólalás, illetőleg megtámadás tárgyát képezte. Még nem felejtettük el mi sem azt a képviselő urat, ki németországi kollegájának szerepét hasonló szinpadi sikerrel ismételte, csekély 12 év lefolyása után. Nagyon jól jegyzi meg a mü hasonló urak számára, hogy máshol használják fel szinpadi tehetségeiket és ne ott, hol nem mint szinészek-

nek, de mint a nép igazi és becsületes képviselőinek kellene müködniök.

Azt hisszük, hogy e pár sor is, eléggé igazolja örömünket, melyet e münek oly rövid idő alatt történt széleskörü elterjedésén föntebb kifejeztünk. Hogy értékét kellőleg méltányolják, arról már az a körülmény is tanuskodik, hogy franczia-, angol-, holland- és lengyel-nyelvre való leforditásán máris dolgoznak. A münek magyar nyelvre való átültetésén Haller József soproni tanár fáradozik. Reméljük, hogy nemsokára bővebb hirt hallunk a forditást illetőleg. Végül nem tehetünk jobbat, mintha Jansennek elismerő sorait csatoljuk ide a leghathatósabb ajánlás gyanánt: „E munka igazi hiányt pótol; valóban értékes mü, melyben örömemet lelem, s a melyet mindenkor melegen fogok ajánlani.“

Kazacsay.

VEGYESEK.

Ő Emja a legközelebb lefolyt félévben világtörténeti nevezetességgel megtartott jubileuma alkalmából tett s utolsó számunkban kimutatott adakozásain s alapitványain kivül, a melyek 103,100 frtot tesznek ki, ugyancsak az elmult félévben még a következő adományaival tett bizonyságot a „holt kéz“ elevenségéről: a máriavölgyi iskolára 500 frt; a felsőszemerédi iskolára 200 frt, a darnói, lipóti, nagyölvedi, rottnóczi, suránkai, eözdöghei, dunaszeghi, nyirágói iskolákra egyenkint 100 frt, összesen 800 frt; a házasnényei iskolára 50 frt; az ujbarsi plébániára 100 frt; az esztergomi, nagyszombati és budapesti tanitóképezdéknek összesen 3333 frt; a Szondi-kápolnának jó karban tartására 3000 frt; a csolnoki plébániának alapitványképen 300 frt; a Radetzky-féle em-

lékre 1000 frt; a zsolnai tüzkárosultaknak 300 frt; a törökbecsei tüzkárosultaknak 100 frt; a prassiczi missióra 100 frt; a budapesti állami tanitóképezde segélyegyletének 50 frt; a bajtai, gyerki és várkonyi orgonákra összesen 90 frt; a kisvárdai nőegyletnek 100 frt; a komáromi apáczáknak 400 frt; az esztergomi gymn. segélyegyletének 400 frt; a szakolczainak 100 frt; a hont-szentantali orgonára 200 frt; a budapesti Mária-intézetnek 100 frt; a pozsonyi Miasszonyunkról czimzett zárdának 100 frt; az esztergomi szegényeknek 500 frt; a győrieknek 500 frt; a bajnaiaknak 300 frt; a nagyszombati árvaház ez évi költségeire 2000 frt; magánösztöndijak s egyéb adakozások 1287 frt; a szegényebb ellátásu káplánoknak 5000 frt. Összesen: 20,910 frt.

(*A Majer püspök ur által kitüzött pályakérdésekről.*) I. pályakérdés 300 frt. — „A korunkbeli vészthozó uj mozzanatok, tévtanok, idegen szokások fölsorolandók, s azoknak kártékony hatása életbölcsészek, történelmi és vallásos érvekkel legyőzendő; s nyomban ama kérdés megoldandó, hogy nagyobb bajok elháritása tekintetéből mily okszerü gyógymódok és eszközök lesznek alkalmazandók?“

A II. pályakérdés 25 arany. — „Esztergom város és vármegye egyházi és világi iróinak koszoruja“ czim alatt állittassék egybe az itt született vagy itt lakott irók név- és mü-lajstroma az irók rövid ismertetésével. — Az I-re érkezett 5; legjobbnak találtatott ily jeligés: „Ismerd meg tenmagadat!“ felbontatván $^{10}/_{12}$-kén kitünt a szerző *Magdits Károly* róm. kath. tanitó Mezőtúron. — A II-ra két pályamü érkezett; legjobbnak találtatott a „Conamur tenues grandia“ jeligés, felbontatván a levélke, benne a szerző neve „*Zelliger Alajos* fővárosi hitoktató.“ A pályázó urak Majer ő Méltóságától átvehetik munkáikat.

(*Megjelent.*) 1. Gerbert és Kora. Történeti tanulmány, irta dr. Surányi János, győri hittanár, Győr, 1886. — Irodalmunk ezzel régóta tartozik a nagy pápának; mert hazánk az, mely különös hálával adózik II. Sylvester po-

litikai bölcsességének, ki koronázási bullájával szentesitette sz. István apostoli alkotásait, létünk alkotmányos szabadságának biztositékait. E gondviselésszerü férfiu iránti közérdeklődést — hü életrajzát a kor keretébe beleilleszve — felkelteni: czélja jelen münek. Tartalma: Közmüvelődési viszonyok Gerbert korában. — Gerbert tanpályája. — Gerbert tanitói tiszte. — Gerbert politikai müködése. — Gerbert az egyház-fejedelem. — Gerbert II. Sylvester pápa. — Zárszó. A 9 ivet meghaladó nagy 8-rétü diszes mü ára szerzőnél 75 kr, (bolti ára 1 frt.) melyet legczélszerübb póstautalványnyal küldeni (Győr, káptalandomb 17. sz.) mire portomentesen azonnal megküldetik; minden 10-re 1 tiszteletpéldány jár. — 2. Szentek követése. Rövid olvasmányok a szentek életéből. Az év minden napjára. Dr. Bellesheim Alfonz s egyéb hazai s külföldi iró nyomán szerkesztette Kubányi Béla, kegyesrendi tanár. Dvorzsák János kiadása. Budapest, II. Donáth-utcza 3. Ezen I. füzet ára 20 kr. — 3. „A Megváltó" czimü, 26 ivnyi terjedelmü könyv (irta dr. Buza Sándor) első kiadásu példányai (3000) fél év alatt elfogytak. Ugyanezen mü második kiadásban is — ugyancsak 27 képpel — megjelent; és pedig tekintettel annak szélesebb körben való elterjedhetésére, olcsó, népies kiállitásban. Ára füzve: 60 kr. Aki 10 pld. felül rendel, bérmentes elküldéssel kapja. Áldozárok erga 3 sacra is megrendelhetik. A megrendelést csakis alulirthoz kérem intézni, mint kiadó tulajdonoshoz. Altgradiska (Szlavonia). P. Angelicus. — 4. A hadkötelesek, katonák és honvédek nősülését szabályozó ujabb törvényeink. (Külön lenyomat a „Havi Közlöny" 1886-iki folyamából.) Irta Dr. Kazaly Imre. Ára 25 kr.; kapható a kiadónál. A lelkészkedő papságnak kiváló figyelmébe ajánljuk.

(*A budapesti kir. m. tud. egyetem hittudományi kara által.*) I. a Horváth-féle alapitványból egyenkint 800 frtnyi jutalomdijjal kitüzve volt következő két pályatételre: 1. „Készittessék a müvelt olvasó közönség igényeinek megfelelő oly mü, melyben a kath. isteni tisztelet" stb.

2. „Szerkesztessék oly behatóbb mü, melyben az aegiptologai és assyrologiai ujabb és legujabb kutatások rövid története stb. — és pedig az elsőre egy „Ad te creasti nos Domine" jeligével, a másodikra két pályamü „Lapides clamabunt" és „Mortui resurgunt" jeligékkel érkezvén be, a hittudományi kar f. é. deczember 4-dikén tartott ez évi III-ik rendes ülésén a kiküldött biráló egyező véleménye alapján a jutalmat az első tételre pályázónak és a második tételre pályázók közül a „Lapides clamabunt" jeligéjü mü szerzőjének itélte oda. Felbontatván a jeligés levelek, kitünt, hogy előbbinek szerzője Németh János, kapuvári segédlelkész, az utóbbinak pedig dr. Giesswein Sándor, győri szentszéki jegyző. — A „Mortui resurgunt" jeligés különben jeles dolgozat befejezve nem levén, a jutalom tekintetében figyelembe nem vétethetett; a szerzőt rejtő levél felbontatlanul elégettetvén szerzője felhivatik, hogy azonosságának kellő igazolása mellett müvét a hittudományi kar dékáni hivatalában vegye át. — II. Az Ipolyi-féle 600 frtnyi pályadijra kitüzve volt e tételre: „Kivántatik sz. Gellért csanádi püspök és vértanu lehetőleg kimeritő élettörténete" stb. ily jeligével: „Erigendum robur" stb. egy pályamü adatván be, a hittudomáyi kar fenntemlitett ülésében birálók összhangzó véleménye alapján ezen mü szerzőjének a jutalmat kiadni határozta. Felbontatván a jeligés levél, a pályamunka szerzőjeül dr. Karácsonyi János, nagyvárad-olaszii segédlelkész neve tünt ki. Miről mind a három pályanyertes szerző azon megjegyzéssel értesittetik, hogy a jutalomdijat, bélyegzett nyugta mellett, a hittudományi kar dékáni hivatalánál felvehetik. Kelt Budapesten, 1886. decz. 4-én. A hittudományi kar III. üléséből. Dr. Aschenbrier Antal, hittudománykari e. i. dékán.

(*Nomenclator literarius*) recentioris theologiae catholicae theologos exhibens qui inde a concilio tridentino floruerunt aetate, natione, disciplinis distinctos. Tomus III. Fasc. 4. 5. Edidit et commentariis auxit H. Hurter S. J. S. Theolog. et philos. Doctor, ejusdemque s. Theol.

in c. r. univers. oenipont. professor p. o. Oeniponte. Libraria academia wagneriana. 1886. Ezen utolsó füzettel bevégeztetett a jeles mü, mely szerzőjének halhatatlan nevet vivott ki az egyház irodalomban, ha már nem lenne halhatatlan egyetemesen magasztalt latin dogmatikája által. Mindazon egyházi iró életét s munkáit ismerteti, kik a tridenti s vatikáni zsinatok közti időben éltek. A jelesebbeket érdemlegesen jellemzi s befolyásukat is ecseteli. Merőben általános szempontokról ítél, nincs benne előszeretet a jézusrendi irók iránt, a tökéletes tárgyilagosság kedves jelensége. A tévelygőket erélyesen, de nem szeretetlenül elitéli. Latin irálya egyszerü, de szép, folyékony s mindenütt megérthető. Csak annyit mond, ami az iró ismeretére elégséges. A nevezetesb vitákat is vázolja, melyekbe keveredtek, ha egyetemes érdeket képviseltek. Kettős tartalom-jegyzék nagyban elősegiti a könyv használatát. A tanár urak előadásaikban nagyban veszik hasznát, ha a fölvett tárgyat érdekesen s minden oldalról akarják megvilágitani. Minthogy a pompás munkát az egyes füzetek megjelenésekor melegen ajánlottuk, most csupán arra szoritkozunk, hogy jelezzük az utolsó füzet megjelenését.

(*Külföldi irodalom.*) 1. Lehrbuch der Kirchengeschichte von Dr. F. X. Funk. Professor der Theologie an der Universität Tübingen. Rottenburg a. N. Verlag von W. Bader. 1886. 8^0-rét XVI. 563 lap. Ára 6 márka. A müvet ismertetni fogjuk. — 2. Cardinal Leopold Graf Kollonitsch Primas von Ungarn. Nach Archivalischen Quellen geschildert von Joseph Maurer. (Pfarrer) Innsbruck 1887. Rauch. A bibornok fényvésetü arczképével. Nyolczadrét 570 lap. Ára 3 forint. Fogjuk ismertetni a szorgalmas tanulmányokon fekvő müvet. — 3. Der erste oesterreichische Pilgerzug nach Lourdes und Paray le-Monial in Frankreich beschrieben von Dr. Hermann Zschokke. Mit einem Titelbilde. Wien. Verlag von Johann Heindl. Stephansplatz 7. 1886. 8-rét. 104 lap. A résztvevők száma a következőkép oszlott meg: Bécsből 83, alsó-Ausztria 88, felső-Ausztria 21, Morvaország 78,

Stiria 47, Szilézia 31, Csehország 30, Magyarország, Kroatia, Slavonia 34, Salzburg 23, Tirol és Voralberg 21, Galiczia, Bukovina 17, Krajna és a partvidék 15, Krajna 6, Németország 18 és Románia 1 taggal járult a zarándoklathoz. — A diszkiadás érdekes fényképekkel van diszitve, ára 3 frt. Heindl-nál. — 4. Der Spender der heiligen Sacramente nach der Lehre des h. Thomas von Aquin. Eine theologische studie von Dr. Franz Morgott. Freiburg im Breisgau Herdersche Verlagshandlung 1886. 8-rét IV és 181 lap. — 5. Exempel-Lexikon für Prediger und Katecheten begründet von G. F. Scherer Benedictiner fortgeführt von Conventualen desselben stiftes. Vierter Band 3. Lieferung. Der neuen Folge 24. Lieferung. Innsbruck. Verlag der Wagnerschen universitäts-Buchhandlung 1886. 8-rét. 321—481 lapig.

(*Ezen utolsó számmal*) szivélyes bucsut veszek az igen tisztelt közönségtől. Azoknak nevei, kik a szerkesztést ezentul folytatni fogják a következők: Dr. Horváth Ferencz jog és egyháztörténet tanára; Dr. Prochászka Ottokár (eddig Dr. Pethő Rudolf név alatt irt) lelkészet és erkölcstanár; Dr Kereszty Győző, biblikus tanár; Dr. Walter Gyula nevelés és hitelemzés tanára. Mindazáltal az eddigi munkatársak szintén megigérték közremüködésöket. Ajánlom a folyóiratot a t. közönségnek igen becses pártfogásába.

(*Tournay-ban*) megjelentek a következő müvek: 1.) De imitatione Christi libri quatuor. Tornaci Nerviorum. Typ. Soc. S. Joannis Evang. Desclée, Lefevbre et soc. MDCCCLXXXVI. 16-rét 222. és 55 lap. — 2.) Novum Jesu Christi testamentum vulgatae editionis Sisti V. Pontificis Maximi jussu recognitum et Clementis VIII. auctoritate editum. Tornaci Verbiorum, Typ. Soc. s. Joanni Evang. Desclée, Lefevbre et soc. MDCCCLXXXVI. 16-rét 687 lap. — 3.) Rituale Romanum Pauli V. Pontificis Maximi jussu editum et a Benedicto XIV. auctum et castigatum cui novissima accedit benedictionum et instructionum appendix. Tornaci Nerviorum. Sumpt. et typis

Soc. S. Joannis Evang. Desclée, Lefevbre et soc. Editorum Pontifical. MDCCCLXXXVI. 8-adrét 462 és 273. lap. A szép bőr kötés igen olcsón számittatik. Árjegyzékek mindenfelé ingyen küldetnek. A pénz küldése nemzetközi utalványon igen könnyen hajtatik végre.

(*A pápa jubileuma.*) A kath. egyház fejének, a Szentséges Atya áldozárságának jubileuma a jövő évben (decz. 10.) tartatik meg. Az egész keresztény világban mozgalom támadt, hogy mentül nagyobb fénynyel tartassék meg. Rómába már érkeznek is ajándékok a világ minden részéről. Nápoly katholikusai arany trónt fognak adni emlékül. A volt pápai sereg tisztjei aranyból és ezüstből renaissance modoru tintatartót ajánlanak fel, melyen Mihály főangyal szobra áll karddal kezében. A tintatartó négy oldalán ugyanannyi medaillonban vannak sz. Joachim, sz. Leo, assisi sz. Ferencz és aquinoi sz. Tamás képei, szóval számos emlékekkel akarják meglepni a világ minden részéről. Hazánkban is történnek készületek az ünnep alkalmából. Az ajándékok Kalocsára küldendők Tóth Mike jézusrendi tanár és szerkesztő urnak, aki majd Rómába szállitandja.

(*P. Angelicus*) egy szép nagy képet állitott össze és adott ki, mely a sz. Rózsafüzér titkait diszes kivitelü kis képekben foglalja össze. A kép közepén a bold. Szüz képe látható, amint a sz. olvasót átnyujtja sz. Domonkosnak. E kép nagy arany keretbe van foglalva, melyet rózsákból és rózsalevelekből font koszoru vesz körül. E koszoruban foglalnak helyet a Rózsafüzér titkait csoportositó képek. E képek körül egy nagy olvasó fonódik, melynek keresztje a kép alján függ le. A mind családi, mind templomi használatra igen alkalmas kép ára 80 kr. Marienstern Ó-Gradiska.

(*Apró hirek.*) Artus franczia ur, aki 16 év előtt 10 ezer frankot tett le a közjegyzőnél annak számára, aki a Lasserre által leirt csodák hamisságát bebizonyitja (lásd az Uj M. Sion 1875. évf. 781. lapját), de eddig nem akadt vállalkozó, most ujra 5 ezeret tüzött ki, s azt mondja

felhivásában, ha van az atheusokban becsület, elfogadják a kihivást. Rajta tehát! — Florencourt Ferencz Paderbornban szept. 10-én meghalt. Azelőtt protestáns, 1848. évben katholikus, le is irta megtérését az ötvenes évek elején. Szerkesztette élénk ügyességgel a Volkshalle-t, 1870-ben ó-katholikus lett. Reuchs, az ó-kath. tanár, látta el a végső szentségekkel. Nagyon sajnáljuk, hogy a különben becsületes ember tévelyéből ki nem vetkőzhetett. — Indiában a szept. 1. kiadott Humanae salutis auctor bulla által rendeztetett a hierarchia, mely most hét egyházi tartományra oszlott. Angliában rendeztetett 1850-, Hollandban 1853-, Skocziában 1878-, Boszniában 1881. évben.— Dr. Pfaf Fridrik ásványtanár Erlangenban jul. 18. meghalt (szül. 1823). Jeles tudós, positiv ker. irányban. Frommel társaságában 15 kötet népszerü felolvasást adott ki, melyekben a ker. vallásnak tett szolgálatot. — A braziliai katholikusok kath. egyetemet akarnak alapitani, de Éjszakamerikában lesz székhelye, mert Braziliában olyannyira hatalmas a szabadkőmivesség, hogy az alapitványokat ép ugy elfoglalhatja a kormány, amint lefoglalta a jótékony intézetek (kórházak, ápoldák) alapitványait.

TARTALOM.

I. Értekezések.

Adalékok a párbér jogi természetének meghatározásához 172, 446, 608.
Afrikai levél 217.
Biblia és tudomány 364.
D'Aste Mihály 814.
Egyházi vagy praediális nemesek és birtokuk 401, 497, 664, 891.

Emléklombok az aranymisés főpap életéből 723.
Erdélyi Ignácz magyar missionáriusnak emlékezete 687.
Főm. Simor János bibornok-herczegprimás Ő Emja elnöki megnyitó beszéde 161.
— 1886. szept. 2-án Budán mondott beszéde 654.
Főpásztorunk. (Üdvözlő örömvers) 721.
Halottégetésről 260, 344, 418, 579.
Illusztrált franczia imakönyvek 3.
Ipolyi Arnold halála 938.
Keresztény természettudósok 886.
Ki a mi közbenjárónk? 881.
Kolostorok feloszlatásáról II. József idejében 481, 561.
Lehet-e két órakor délután a matutinumot és laudest anticipálni? 801.
Magyarország r. k. papság irodalmi munkássága a XI. századtól egész 1885-ig bezárólag 87, 461, 823.
Pasteur Lajos 821.
Szabadkőmivesség 23, 120, 181, 269, 352, 431, 518, 598, 698.
Szentséges Atyánknak XIII. Leo pápának apostoli körlevele Magyarország püspökeihez 641.
Szentbenedeki apátság alapitó levele 241, 321.
Telegdi Miklós származása 81.
Uj évre 14.
Uti vázlatok Németországból 36, 136, 204, 289, 350.

II. Irodalom és müvészet.

Balics Lajos dr. A róm. kath. egyh. története Magyarországban 224.
Baumgartner H. Leitfaden der Seelenlehre oder Psychologie 68.
Baunard. Histoire du cardinal Pie 862.
Bautz József. Weltgericht und Weltende 711.
Bita Dezső dr. A ker. vallás isteni eredete és szükséges volta stb. 471.

Diefenbach Joh. Der Hexenwahn vor und nach der Glaubensspaltung in Deutschland 625.
Dosenbach S. J. Szent József 554.
Drumont Edouard. La France juive 473, 705.
Epistolae Pauli lingua Hungarica donatae 303.
Fraknói Vilmos. Pázmány Péter 467.
Geschichtslügen 943.
Gregorovius Ferdinánd. A pápák siremlékei 235.
Heckner Georg. Praktisches Handbuch der kirch. Baukunst 546.
Kayser Friedrich dr. Aegypten einst und jetzt 154.
Kiss János és Palmer M. Bölcseleti folyóirat 311.
Klemens K. Das Kindlein von Betlehem 66.
Majunke dr. Geschichte des Kulturkampfes in Preussen-Deutschland 230.
Meyer Theodorus S. J. Institutiones juris natur. seu philosophiae mor. Pars I. 151.
Mir Miguel S. J. Zusammenhang zwischen Wissenschaft und Glauben 868.
Motais Al. Le déluge bibl. devant la foi, l'écriture et la science 312.
Nilles Nicolaus. De rationibus festorum sacr. Cordis Jesu et pur. Cordis Mariae 370.
Nilles Nicolaus. Symbolae ad ill. historiam eccl. orientalis in terris coronae s. Stephani 52.
Nirschl. Patrologie und Patristik 941.
Orti y Lara dr. Wissenschaft und Offenbarung in ihrer Harmonie 868.
Pesch Christian. Der Gottesbegriff in den heidn. Relig. des Mittelalters 708.
G. V. Casus Conscientiae 550.
Rapaics Raymund. Egyetemes Egyháztörténelem 386.
Regéczy József. A népiskolai felügyeletről. 628.
Schmick dr. Die Unsterblichkeit dr. Seele 65.
Smedt Ch. de. Des devoirs des écrivains cathol. dans les controverses contemporaines 383.

Ünnepalkalmi kiadványok 796, 874.
Vigouroux F. Die Biebel und die neuesten Entdeck. in Palästina etc. 860.
Wasmann Erich. S. J. der Trichterwickler 375.

III. Vegyesek.

Ő Emja adakozásai 475, 879.
Americana 639, 718.
Apostolok fejedelme 800.
Arago, franczia tudós 479.
Aslan Bar Badal, cháld pap 72.
Beautoux, belgiumi gyáros 396.
Becsületesség próbaköve 74.
Brown, methodista pap keresztelése 395.
Eredeti itélet 640.
Esztergomi székesegyház kupolája 634.
Felség kézirata 678.
Halálozások 159.
Ihering, jeles jogtudós 638.
Ima Jézus sz. Szivéhez 720.
Jeruzsálemi templomról 319.
Jezsuitákról 395.
Kellner Lőrincz kath. tanférfiu 76.
Labre (szent) Benedek kápolnája Rómában 397.
Los Seises, spanyol táncz 558.
Lourdesi dolgok 390.
Magyar Sion dicsősége 876.
Majunke munkája 719.
Manning és az iskola 720.
Mazzella Kamill bibornok 559.
Német császár ajándéka 397.
Összehasonlitó vallástudomány 319.
Pályázat a népies irodalom ápolására 75.
Pályázat hittani müre 319.

Pápa Ő Szentsége levele 878.
Péntek jelentősége 719.
Porosz májusi törvény 159.
Protestantica 320, 715.
Reinbroll község harangjai 718.
Statistika (összehasonlitó) 399.
Szent családról 78.
Szerkesztő változás 880.
Tárkányi Béla élete 237.
Terézia (szt.) látomásairól 318.
Trónörökös könyve 169.
Uj misés papoknak 396.
Whithakers almanach adatai 69.
Zsidókról 397.

Tisztelt munkatársaink:

Bunyitay Vincze,
Dr. Csápori Gyula,
Dr. Csernoch János,
Czimmermann, (Afrika)
Dr. Dankó József,
Dr. Fehér Gyula,
Dr. Fraknói Vilmos,
Halász Ágost,
Dr. Halmos Ignácz,
Dr. Hamvas Antal,
Kazacsay József,
Dr. Kazaly Imre,
Dr. Kereszty Győző,
Dr. Knauz Nándor,
Kollányi Ferencz,
Dr. Pethő Rudolf,
Rajner Lajos (Sajó),
Rosty Kálmán S. J.,
Dr. Solymos,
Dr. Steiner Fülöp,
Szentimrey Márton,
Szőllőssy Károly,
Tomann József,
Várnai
Vezekényi Károly,
Dr. Walter Gyula.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Szerkeszti: dr. ZÁDORI JÁNOS.

Esztergom, 1886. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS

A

MAGYAR SION

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRATRA.

SZERKESZTIK A PAPNÖVELDEI TANÁROK.

Ezen fölhivás homlokáról először tünt le a név, mely eddig sok éven át a „M. Sion"-nak országszerte pártolást és elismerést biztositott. E pártolás és elismerés a köztiszteletben álló **Zádori János** lelkes munkásságára nézve a legszivesebb viszonzás s érdemét megillető közadó volt. Adózunk neki mi is, de az adózás nem bucsuzás! A szerkesztőséget megosztotta velünk, tehát köztünk marad; nevét a közösség leple alá rejti s ha szemevilágát a betüktől félti is, nem szünik meg a „Sion" utbaigazitója lenni. A pártolást, melyben a t. közönség a lelkes szerkesztőt s benne a jó ügyet részesitette, kérjük mi is. A „M. Sion"-nak nem szabad elpusztulnia. Több mint két évtized alatt meggyökerezett azon törekvések talaján, melyeket a kath. időszaki sajtónak szolgálnia kell. Ezt az időszaki sajtót pedig eldisputálni nem lehet: rászorit a kor, mely késztet ugy védekezni, amint támad. A fóliók a lovagkorból valók, a tizenkettedrétü, röpiratos, füzetes irodalom századunk lenge gyermeke. S a magyar kath. irodalomban van még hely számunkra. Csak a jó ügy érdekeinek helyes fölfogását óhajtjuk minél szélesebb körökben, s akkor létünk biztositva van. A januári füzetben tüzetesebben mutatjuk majd be magunkat.

A lap anyagi kiállitása nem változik. Minden hónapban egy öt ivnyi füzet jelenik meg, 80 lapnyi tartalommal. Tiz példányra egy tiszteletpéldánynyal kedveskedünk. A könyvárus általi közvetitést mellőztetni kérjük.

Előfizetési ára egy évre 6 frt.

A szives megrendeléseknél, melyeket e czim alatt: „**Magyar Sion Szerkesztősége — Esztergom**" kérünk, legczélszerübb a póstai utalványok használata.

Esztergom, 1886. Szent-Katalin napján.

A szerkesztőség.